

DIE FIGUUR VAN BEELDHOUER ALEXANDER COLIJN
AS 'N MANIFESTASIE VAN DIE EKSPANSIEKRAG
VAN DIE DIETSE KUNS IN DIE SESTIENDE EEU

DIE FIGUUR VAN BEELDHOUER ALEXANDER COLIJN
AS 'N MANIFESTASIE VAN DIE EKSPANSIEKRAG
VAN DIE DIETSE KUNS IN DIE SESTIENDE EEU

deur

ALBERT ALFRED FRANS TEURLINCKX

Proefskrif voorgelê ter voldoening
aan die vereistes vir die graad

DOCTOR PHILOSOPHIAE

in die fakulteit Lettere en Wysbegeerte
aan die
Potchefstroomse Universiteit vir
Christelike Hoër Onderwys

Promotor : Prof. dr. G. Dekker
Hulppromotor : Drs. G.M. Ballot

Potchefstroom, 31 Desember 1968.

INHOUDSOPGAWE

<u>INLEIDING</u>	<u>Bladsy</u>
Erkennings	3
<u>HOOFSTUK I</u>	
- Naam	6
- Afkoms en familie	15
- Geboortedatum	20
- Leerjare	25
<u>HOOFSTUK II</u>	
<u>DIE OTTO-HEINRICHSBAU TE HEIDELBERG</u>	32
<u>HOOFSTUK III</u>	
<u>DIE GRAFMONUMENT VAN KEISER MAKSIMILIAAN I</u> <u>VAN OOSTENRYK IN DIE HOFKIRCHE TE INNSBRUCK</u>	
- Die projek	61
- Die standbeelde	75
- Die reliëfs	78
- Die knielbeeld van Keiser Maksimiliaan I en die Deugde	134
<u>HOOFSTUK IV</u>	
<u>DIE GRAFMONUMENT VAN KEISER FERDINAND I,</u> <u>KONINGIN ANNA EN KEISER MAKSIMILIAAN II</u> <u>IN DIE DOM TE PRAAG</u>	152
<u>HOOFSTUK V</u>	
- Die epitaaf vir die Familie Dreyling in die Pfarrkirche Unserer Lieben Frauen Himmelfahrt te Schwaz	174
- Die epitawe vir die Familie von Althan te Murstetten	179
- Die grafmonument vir Frau Katharina von Loxan in die Hofkirche te Innsbruck	185

- Die grafmonument vir Philippine Welser, eggenote van aartshertog Ferdinand II in die Silberne Kapelle van die Hofkirche te Innsbruck 187
- Die grafmonument van aartshertog Ferdinand II van Tirol in die Silberne Kapelle van die Hofkirche te Innsbruck 191
- Die grafmonument van Hans Fugger in Kirchheim an der Mindel, Mindelheim, Bayerisch Schwaben 198

HOOFSTUK VI

- Springfonteine vir Innsbruck en Wenen 204
- Skets vir 'n gravure van Joris Hoefnagel 213
- Sakramentshuisies vir Innsbruck, Solbad Hall en herstelling aan 'n sakramentshuisie te Schwaz 215
- Die Reus Grootvader te Mechelen 217
- Ontwerpe vir Seefeld en die klooster te Solbad Hall 219
- Werke vir feeste, toernooie en tuine 226
- Herstelwerk aan die grafmonument van die Tirolse landsvorste in die kript van die kloosterkerk van Stams 229
- Inspeksie van die bouvallige tinne op die gewel van die Pfarrkirche Unserer Lieben Frauen Himmelfahrt te Schwaz 231
- Werk vir geskutsietery en 'n paar verdwene outentieke beelde 232

HOOFSTUK VIIGEGRONDE TOESKRYWINGS EN WERKE VAN SY ATELJEE

- Grafmonument vir biskop Johannes Nas in die Hofkirche te Innsbruck 235
- Gedenkplaat uit die soutmyn van Solbad Hall in die Museum Ferdinandeum te Innsbruck 237

- Die epitaaf van Gregor Löffler en Elisabeth Pranger in die Museum Ferdinandeum te Innsbruck	240
- Die grafmonument vir Benigna von Wolkenstein te Meran	242
- Reliëfs van die Hohenhauser-grafmonument in die Museum Ferdinandeum te Innsbruck	244
- Epitaaf van Suzanna Katzbeck in die Franciskaner-kerk te Schwaz	248
- Grafplaat van die Familie Sauter in die stadhuis van Solbad Hall	250
- Sy eie grafmonument in die Tiroler Volks-kunstmuseum te Innsbruck	253

HOOFSTUK VIII

ONGEGRONDE TOESKRYWINGS. WERKE VAN LEERLINGE,
NAVOLGERS EN EPIGONE

- Drie houtreliëfs, 'n amasonegeveg, 'n „ridder=geveg" en 'n Sabyne Maagderoof in die Ambra=sersammlung van die Kunshistoriese Museum in Wenen	257
- 'n Aantal anonieme reliëfs in die Museum Ferdinandeum te Innsbruck	261
- Epitaaf van Barbara Fund te Natters	264
- Epitaaf van Salome Stoss-Geizkofler te Sterzing	266
- Grafmonument van Friedrich von Hollenegg aan die Pfarrkirche te Hollenegg	268
- Epitaaf van Gregor Löffler von und zu Pyxenhausen te Sterzing	269
- Epitaaf van Thomas Wiz te Sterzing	271
- Die Grienthal-Denkmal in die Museum van Enns	272
- Seeger-grafmonument te Solbad Hall	275
- Grafmonument vir Johann Georg von Kuefstein te Maria Laach am Jauerling, Neder-Oostenryk	277

Bladsy

- Epitaaf van Anna von Kuefstein in Maria Laach am Jauerling, Neder-Oostenryk	279
- Epitaaf van Barbara Kleinacher te Murstetten	281
- Epitaaf van die Familie Mor te Schwaz	282
- Epitaaf van Quintin von Althan te Murstetten	283
- Epitaaf van Peter Gschwendter, arkade van die Familie Schrott, Innsbrucker Westfriedhof	285
- Epitaaf van Zacharias Ingram en Sidonie Merlin in die Museum Ferdinandeum te Innsbruck	287
- Reliëf van Abraham Reinhart en Eva Steupp op die kerkhof van Wilten	288
- Beeldhouwerk in die kasteel Trostdurg by Klausen	289
- Kruisbeeld en twee passievoorstellinge in die kapel van die kasteel Wolfsthum by Mareit	290
- Riddergeveg in die Grünes Gewölbe, Dresden	291

HOOFSTUK IX

DIE STYL VAN ALEXANDER COLIJN EN SY ATELJEE	293
---	-----

HOOFSTUK X

BESLUIT	308
BIBLIOGRAFIE	313
ARGIEFSTUKKE EN DOKUMENTE	342
FOTOGRAFIESE EN GRAFIESE DOKUMENTE	DI.II.

INLEIDING

Die doel van die onderhawige studie is om te probeer voorsien in 'n leemte in die historiografie van die kunsgeskiedenis van die Nederlande en die geskiedenis van die skone kunste in die algemeen. Herhaaldelik het toonaangewende beoefenaars van die vak op hierdie hiaat in die kunshistoriese wetenskappe gewys. So onder meer bv.: Mnr. Lode de Bruyne in Alexander Colijn, Mechelsche Bijdragen, 3 : 44, 1936 : „Hij is ook de éénige Vlaming die ginds in het verre Tirol een Vlaamsche beeldhouwersschool heeft gesticht en geleid, een kunstenaarsmidden waarvan de invloed zeer verstrekkend is geweest en die verdient dat een onzer kunsthistorici er een bizondere studie zou aan wijden.”

Dr. Juliane Gabriëls in Het Nederlandse ornament in de Renaissance : 1) „Alexander Colyn, eveneens uit Mechelen, versierde te Heidelberg in 1558 de gevel en het binnenste van het Otto Heinrich-Schloss met zeer fraaie ornamenten die Floris' stempel dragen. Hij leverde te Innsbruck en Praag talrijke werken die nog nader moeten worden bestudeerd.”

Prof. dr. J. Duverger en M.J. Onghena in Kunstgeschiedenis der Nederlanden van de Middeleeuwen tot onze tijd : 2) „Het behoort tot de dringende taken van de Nederlandse kunsthistoriografie die expansie van de Nederlandse kunst in de Europese wereld systematisch te onderzoeken en te belichten.” Genoemde werk van Prof. Duverger word deur die kunsthistorici beskou as dié standaardwerk oor die Nederlandse kunsgeskiedenis en oudheidkunde.

Prikkelend vanuit 'n Suid-Afrikaanse standpunt is bowendien dat dit hier gaan om die kuns van 'n Vlaamse immigrant wat in sy nuwe vaderland die hoogste pos insake kuns, nl. die van hofbeeldhouer, beklee het en aldus 'n ruime bydrae gelewer het, nie alleen tot die kunspatrimonium van ons Dietse lande nie, maar ook tot die van sy nuwe vaderland, Oostenryk.

1) Leuven, Davidsfonds, 1958. p. 164.

2) Onder redaksie van Van Gelder, H.E. en Duverger, J. Utrecht, W. De Haan & Antwerpen, Brussel, Gent, Leuven, Standaard Boekhandel, dl. 1, 1954. p. 384.

Die kandidaat het, soveel eeue later, die kunstenaar na die Rynland en Oostenryk gevolg. Waar dit moontlik was, is die monumente, by die bestudering daarvan, weer opgemeet, en so kon dan nou en dan klein verskille met mate wat in die literatuur genoem word, vasgestel word. Waar in die werk mate anders as in die metrieke stelsel aangegee word, stam hulle sekerlik nie van die kandidaat nie.

Ten slotte kan hierdie stuk dalk beskou word as die laaste in 'n reeks studies van die kandidaat oor die „Expansiekracht der Dietsche Kunst“, waarvan die voorgaande onderwerpe in die jare 1943-1944 in die kultuurrubriek van die „Vlaams Nasionale Dagblad : Volk en Staat“ verskyn het.

Erkennings

Dit is vir die kandidaat 'n aangename plig om hier sy opregte dank te betuig aan sy Hooggelærde Promotor prof. dr. G. Dekker. Sy vriendelike en uiters bekwame leiding en troue samewerking, ook op terreine van ander wetenskappe en op ander gebiede van die lewe, word deur die kandidaat ten hoogste gewaardeer. Vir sy hulp, aanmoediging en besieling bly ons steeds erkentlik.

'n Spesiale woord van dank aan hulppromotor en vriend Drs. G. Muller Ballot, wat ondanks die feit dat hy self met swaar take en opdragte oorlaai is, tyd en geleentheid gevind het om die kandidaat met woord en daad by te staan. Ook sy bydrae is onskatbaar. Ek dank ook alle dosente van die Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys van wie ek in belangstellende en kritiese gesprekke baie kon leer.

Met eerbied en geneentheid dink die kandidaat hier ook aan wyle sy gestrengte leermeester prof. dr. Domien Roggen van die Hoger Instituut voor Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde van die Rijksuniversiteit te Gent. As professor in die Geskiedenis van die Beeldhoukuns het hy die belangstelling van die kandidaat sterk in die rigting van die bestudering van die ekspansie van die Nederlandse Kuns gelei. By hom het die kandidaat wetenskaplikheid, dissipline, nederigheid en liefde vir onopvallende en lastige navorsingswerk, waaraan nie dadelik roem, eer of geld verbonde is, geleer. Ek bly hom daarvoor vir altyd dankbaar. Dit geld sonder uitsondering ook al my professore aan die Ryksuniversiteit te Gent, maar dan tog in die besonder die Hooggeleerde Here Duverger, De Keyser en Leurs, drie harde werkers maar daarom nie kamergeleerdes of ontoeganklike mense nie.

Hier moet ons dan 'n oomblik stilstaan by die nagedagtenis van prof. dr. Herman F. Bouchery, oud-konservator van die Museum Plantin-Moretus te Antwerpen, wat in die tyd van sy konservatorskap die kandidaat goedgunstiglik insae verleen het in 32 bladsye waardevolle aantekeninge en 'n pak bibliografiese kaartjies. Dit het seker die beginstadium van my ondersoek in 'n ruime mate minder afskrikwekkend gemaak.

Dieselfde geld ook vir wyle mnr. Lode de Bruyne, destyds Referent by die Belgiese Ministerie van Ekonomiese Sake, wat die gegewens wat hy versamel het vir die skryf van sy twee merkwaardige artikels oor Alexander Colijn in die Mechelsche Bijdragen (1936), vryelik deur die kandi=

daat laat raadpleeg het. Vir hierdie daad van intellektuele diensbetoon en sy ander rustelose bedrywighede vir sy volk en land hou ons sy nagedagtenis blywend in ere.

'n Woord van spesiale dank gaan na die kandidaat se swaer, vriend en reisgenoot, Drs. Jan Boonen. Sy paleografiese kennis was vir die kandidaat, veral by die argivaliese ondersoeke te Mechelen en te Innsbruck, van buitengewone groot nut. By tye het die Heer Boonen, self in die ban van die onderwerp, vrywillig as sekretaris van die kandidaat opgetree en meer as een lastige karweitjie vir hom opgeknip. Vir sy vriendskap en entoesiasme, sy aanmoediging en inspirerende geselskap tydens baie eensame ure in die vreemde en in kritieke oomblikke van die kandidaat se bestaan, sê die skrywer hom baie, baie dankie.

Die kandidaat voel hom ook grootliks verplig teenoor 'n hele aantal geleerdes en ander diensvaardige persone wat hom op een of ander manier behulpzaam was. Spesiaal wil hy, op die ereplaas, twee van hulle noem wat in die loop van die jare tot persoonlike vriende geword het. Dit is dan Dr. Erich Egg, Direkteur van die Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum te Innsbruck en Dr. Hanns Bachmann, Archivleiter van die Landesregierungsarchiv aldaar. Sonder hulle hulp ter plaatse en sonder die met hulle tot op die dag van vandag gevoerde briefwisseling, kon hierdie werk NOOIT tot stand gekom het nie.

Die Potchefstroomse universiteit vir Christelike Hoër Onderwys word, veral in die persoon van sy rektor, prof. dr. H.J.J. Bingle, hartlik bedank vir 'n toekenning uit die Dr. Gerard Moerdyk-Beursfonds vir Kuns en Kunsgeskiedenis. Hierdie toekenning is verleen met die oog op die reproduksie van die fotodokumente.

Aan my dierbare oorlede ouers en skoonouers 'n woord van dankbare herinnering. Veral dink ek met weemoed aan my skoonvader, prof. dr. Jaak Boonen, 'n Schöngest van oue maar deeglike stempel.

Ook aan jou, getroue Tine, bring ek my opregte dank.

Vir die dames J.D. le Roux en A.C. Putter, wat die netjiese tikwerk behartig het, sê ek baie dankie !

Ook die bestuur en personeel van die Ferdinand Postma-Biblioteek van die Potchefstroomse universiteit word hier bedank vir hulle voortreflike afrol- en bindwerk.

En my erkentlike hart gaan veral uit na Hom, wat na my stem gehoor het, toe ek Hom uit die dieptes aangeriep het (Ps. 130).

Aan Hom al die eer.

HOOFSTUK I

HOOFSTUK I

Naam

Die oor is onbetroubaar en die mond wat voortvertel, nog meer. Geen wonder dan dat die naam Colijn - wat ook deur vreemdelinge in die mond geneem word - voor ons verskyn in die mees verskeie skryfwyses; dikwels twee, 1) drie of selfs vier in een en dieselfde dokument. 2) Die in sy geboortestad gebruiklikste vorms is Colyns, Colyn, Colijns en Colijn. Hul- le kom voor in aktes van die argief te Mechelen, waarvan 'n aantal in sy aanwesigheid opgemaak is. 3)

Colins vind ons slegs 'n paar keer in die Mechelse aktes. Dis egter die „grafie” van 'n paar buitelandse dokumente en van die kontrak van Heidelberg waaronder die handtekening lui : Alexander Colins. 4)

Die skryfwyse Colin vind ons o.m. :

1. Op sy eie grafmonument te Innsbruck.
2. Op die grafmonument van keiser Ferdinand I, koningin Anna en keiser Maksimiliaan II in die Dom te Praag.

- 1) So bv. in Dokumente nrs. : 196 en 286 (Colin en Kolin); 299, 362, 395 en 396 (Collin en Kollin); 369, 461 en 534 (Colin en Colins); 236, 248, 266 en 379 (Collin en Cöllin); 221, 226, 265, 283, 309, 337, 455, 496, 527, 541, 543, 545, 555 en 569 (Colin en Collin); 461 en 534 (Colin en Colins); 530 (Khalin en Kholin); 604 (Kollin en Köllin); 222 (Kholin en Collin); 225 (Colin en Cölin); 284 (Kollin en Kholin) en 311 (Kollin en Kolin).
- 2) Dok. nr. 377 van 23.2.1570 : Colins, Colin en Collin.
Dok. nr. 216 van 14.11.1564: Cöllin, Cöllins, Callin en Collin.
- 3) So bv. in Dokumente nrs. : 27 (Colijn Spontijn), 319 (Colyns), 320 (Colyns), 326 (Colyn), 376 (Colyns), 431 (Colyns), 437 (Colyns), 454 (Idem), 457 (Idem), 458, 475, 491, 550, 571, 579, 581, 582, 583, 603 (Colijn), 643, 671, 721 (Colijns), 770, 776, 782, 798, 799, 802, 804, 806, 807 (Colijn), 810, 811, 812, 813, 818, 819 en 828.
Op die gravure van Joris Hoefnagel (Grafiese Dokument nr. 119) staan Alexandri Colyns.
- 4) Dok. nr. 66 en Grafiese Dokument nr. 7 van 7.3.1558 : Alexander Colins von der Stadt Mechel.
Ook in Dok. nrs. : 316 (Mechelen), 337, 458 (Mechelen), 461, 534, 538, 808 (Mechelen) en 817 (Mechelen).

3. In tweederde van die Duitstalige argivalia en in die hele moderne Duitse vakliteratuur. 1)

4. In die versoekskrif van 1623 van sy seun, die beeldhouer Abraham. 2)

Colinus, as 'n volgens humanistegewoonte verlatynste vorm van Colijn en Colin, word o.m. gevind op die senotaaf van keiser Maksimiliaan I te Innsbruck : „Alexander Colinus, Mechliniensis sculpsit anno MDLXVI " 3) en in die teks op 'n gegraveerde portret van die meester : „Alexander Colinus sereniss. Ferdinandi archid. Austriae statuarivs aet suae LXVII " . Op 'n portret van 1 Januarie 1601 staan selfs Colinius : „ALEXANDER COLINIUS BELG. SERENISS. FERDINADI. ARCHID. AVST. P.M. STATVARIVS. AET. SVAE A.^o LXXIIII. 4)

'n Vorm met twee L's (Collin) kom ook baie voor. 5)

'n Totale verduitsing wat ons in drie dokumente aantref, is K o l i n. 6)

Ander „bastervorms" lui : K o l l i n, 7) K ö l l i n, 8)

1) So bv. in Dokumente nrs. : 196, 208, 213, 218, 224, 225, 226, 227, 229, 231, 243, 246, 247, 265, 268, 279, 283, 294, 300, 303, 309, 337, 368, 369, 397, 422, 426, 432, 455, 461, 465, 487, 490, 498, 527, 528, 533, 534, 541, 543, 549, 554, 555, 569, 590, 661, 663, 688, 695, 703, 705, 706, 707, 708, 709, 713, 714, 715, 716, 717, 740, 750, 758, 760, 767, 833, 841, 842 en 850.

2) Dok. nr. 850 van 23.7.1623.

3) Ter plaatse genoteer.

4) Graf. Dok. nr. 1 . Oor die probleme wat hierdie portrette geskep het : p. 20-24.

5) So bv. in Dok. nrs. : 216, 226, 228, 230, 233, 235, 236, 237, 238, 239, 244, 245, 248, 250, 260, 262, 265, 266, 274, 283, 299, 302, 309, 310, 323, 337, 362, 377, 379, 395, 396, 402, 423, 427, 434, 435, 455, 469, 496, 503, 524, 527, 541, 543, 545, 569, 609, 631, 704, 771 en 832.

6) Dok. nrs. : 286, 311 en 540.

7) Dok. nrs. : 136, 160, 166, 169, 242, 299, 311, 333, 362, 363, 395, 396, 425 en 604.

8) Dok. nr. 604 van 20.7.1577.

K h o l i n, 1) C ö l i n, 2) C ö l l i n, 3) C ö l l i n s, 4)
C a l l i n, 5) K h a l i n (Genitief : Khalins...des meisters Alex=
ander Khalins stainwerchsarbeit), 6) K a l l e n n z, 7) H o l i n,
8) en K h n o l i n. 9)

Wanneer die kunstenaar self skrywe, gebruik hy 'n hele aantal van bo=
genoemde vorme : C o l i n s in die kontrak van Heidelberg; 10) C o l=
l i n (Genitief : Collins) in Dok. nr. 465 van die Tiroler Landesre=
gierungsarchiv, Innsbruck : „Mein Alexander Collins ausstendige zerung
und Arbeit - - - " ; C o l i n u s op die senotaaf van keiser Maksimi=
liaan I in die Hofkirche te Innsbruck; C o l i n in Dok. nr. 533 van
terminus ante quem 18.6.1574, get. „Colin" en in die teks op die epitaaf
van die Familie Dreyling te Schwaz :

„Mir gab Allexander Colin den Possen

Hanns Christoph Löffler hat mich gegossen 1578",

en ook by die inskripsie agter die kop van die beeld van keiser Ferdinand
I in die Dom te Praag : „Alexa. Colin 1589".

In die moderne kunshistoriografie vind ons veral die vorme : COLIN,
COLIJN, COLYN, COLIJNS, COLYNS.

Die vorm Colin vind ons dwarsdeur die hele Duitse en Oostenrykse asook
die Franstalige moderne geskiedskrywing. In dié laaste geval met 'n uit=
spraak wat die van „Colijn" benader. 11) Die skryfwyse Colin word ook

1) Dok. nrs. : 222 en 284.

2) Dok. nrs. : 225 en 502.

3) Dok. nrs. : 198, 201, 216, 237, 248, 251, 266, 379 en 542.

4) Dok. nrs. : 200 en 216.

5) Dok. nr. 216 van 14.11.1564.

6) Dok. nr. 530 van 14. 5.1574.

7) Dok. nr. 141 van 13.10.1563 : „Allexanrider Kallennz
ain Niderlennder - - - ".

8) Dok. nr. 406 van 23.10.1570.

9) Dok. nr. 535 van 16. 7.1574.

10) Dok. nr. 66 van 7. 3.1558. Graf. dok. nr. 7.

11) Von Schönherr, Hammer, Primisser, Riegl, Semper, Nagler, Tietze, Ilg,
Egg, Stiassny, Van Overloop, Neeffs, De Reiffenberg, De Ring, Des=
champs, die Larousse ook in 1960 : Colin ou Colyns, in vroeëre edi=
sies Colins, ook by Wauters ens.

in 'n gedeelte van die Nederlandse vakliteratuur aangetref. Die groot deskundige op die gebied van die Nederlandse beeldhoukuns prof. dr. Domien Roggen skryf in die vyfde druk van die Winkler Prins Encyclopaedie, dl. 5 van 1934 : Colin, maar voeg daar tussen hakies aan toe : of Colins, Colijns. In 1942 skryf hy nogtans in die Gentsche Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis Colijn 1) en in 1953 in die 14e deel van hierdie reeks Colijns. 2) Die skryfwyse Colin word ook gehuldig in die 6e druk van die Winkler Prins Encyclopaedie. 3) Die Winkler Prins van de kunst gee egter die vorme Colin, Colijn en Colyn. 4) Der Grosse Herder (1932), Meyers Lexikon (1925) en Spemann (1905) skryf Colins. 5) Die vorm Colijn word hoofsaaklik in die Nederlandse kunshistoriografie aangetref : by Roggen, 6) - al gebruik hy ook Colin en Colijns - , by Gabriëls, 7) - al gebruik sy ook Colyn en Colin - ook by De Bruyne 8) en in die register op die Geschiedenis van de Vlaamsche kunst. 9).

- 1) Roggen, D. & Withof, J. Cornelis Floris. Gentsche Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis, dl. 8. Antwerpen, De Sikkel, 1942. p. 88.
- 2) Roggen, D. Jehan Mone; artiste de l'empereur. p. 220.
- 3) Dl. 10, 1951, p. 454 en dl. 14, p. 391. Asook in die Register=deel, 1955. p. COEH-COLL.
- 4) Amsterdam-Brussel, Elsevier, dl. 1, 1958. p. 450 (Colin, A., Colijn, A.) en p. 453 (Colyn, Alexander).
- 5) Der Grosse Herder. Freiburg i.B., dl. 3, 1932. p. 424.
Meyers Lexikon. Leipzig, Bibliographisches Institut, dl. 2, 1925. p. 1674.
Spemann, W. Kunstlexicon. Berlijn-Stuttgart, 1905. p. 177.
- 6) Roggen & Withof, op. cit. p. 88.
- 7) Gabriëls, Juliane. "De beeldhouwkunst en het ornement in de tweede helft der XVIIe eeuw; de nationale beweging."
(In Leurs, St., red. Geschiedenis van de Vlaamsche Kunst. Antwerpen, De Sikkel, dl. 2, s.j. p. 580-582).
- 8) De Bruyne, L. Alexander Colijn. Mechelsche Bijdragen, 3: 1-17 en 33-45, 1936.
- 9) Leurs, op. cit. p. 955.

Die dames Dhanens 1) en Casteels 2) skyn die voorkeur te gee aan Colijn.

Die vorm Colyn vind ons by Dr. Juliane Gabriëls, naas die variant Colijn wat sy in haar bydrae tot die Geschiedenis van de Vlaamsche kunst gebruik het 3) en in haar drie hoofwerke : De Vlaamsche beeldhouwkunst 4), De constanten in de Vlaamsche kunst 5) en Het Nederlandse ornament in de Renaissance. 6) Ook word „Colyn” aangetref as titelhofie in die Winkler Prins van de kunst 7) en in die Larousse Encyclopedia of Renaissance and Baroque Art, 'n taamlik resente publikasie onder redaksie van René Huyghe. 8)

- 1) Dhanens, Elisabeth. Jean Boulogne; Giovanni Bologna Fiammingo, Douai 1529-Florence 1608. Verhandelingen van de koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België; klasse der schone kunsten, nr. 11. Brussel, Paleis der Academiën, 1956. p. 66. In haar register en op p. 56 skryf sy egter „Colyn”.
- 2) Casteels, Marguerite. De Beeldhouwers de Nole te Kamerijk, te Utrecht en te Antwerpen. Verhandelingen van de koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België; klasse der schone kunsten, nr. 16. Brussel, Paleis der Academiën, 1961. p. 467. Ook sy skryf op p. 25 egter „Colyn”.
- 3) Gabriëls, loc. cit.
- 4) Gabriëls, Juliane. De Vlaamsche beeldhouwkunst. Antwerpen, De Sikkel, 1942. p. 37-38.
- 5) Gabriëls, Juliane & Mertens, A. De constanten in de Vlaamsche kunst. Antwerpen, De Sikkel, 1941. p. 19.
- 6) Gabriëls, Juliane. Het Nederlandse ornament in de Renaissance; de geest der vormen. Leuven, Davinsfonds, 1958. p. 164.
- 7) p. 453, kol. 2.
- 8) Huyghe, R., red. Larousse encyclopedia of Renaissance and Baroque art. London, Hamlyn, 1964. p. 171, 175, 177.

Die vorm Colijns is aanvaar deur prof. dr. Duverger en sy medewerkers in sy bydrae tot die Kunstgeschiedenis der Nederlanden 1) en in sy Nieuwe gegevens aangaande XVIde eeuwe beeldhouwers in Brabant en Vlaanderen. 2) Ofskoon die Franstalige kunsgeskiedkundiges algemeen die voorkeur aan die Colin-vorm gee, skryf die kultuurhistorikus Eugène Baie „Colyns“, maar voeg daar in nota aan toe : „On écrit aussi Colin et Colins, formes dérivées du latin Colinus.“ 3)

Die vorm Colyns ten slotte word veral teruggevind as variante by titelhofies in ensiklopedieë en naslaanwerke so bv. in die Biographie Nationale : Colin ou Colyns 4), die Grand Larousse encyclopédique : Colin ou Colyns 5), Thieme-Becker : Colin (Colins, Colyns) 6), Von Wurzbach : Colyn, Colyns oder Colin. 7) Hierdie Colyns-vorm is ook in 1937 deur prof. dr. H.F. Bouchery gebruik 8) al skryf hy in later briefwisseling „Colyn“. 9)

- 1) Duverger, J. & Onghena, M.J. De Zuidnederlandse beeldhouwkunst gedurende de zestiende eeuw (In van Gelder, H.E. & Duverger, J., red. Kunstgeschiedenis der Nederlanden van de Middeleeuwen tot onze tijd. Utrecht, W. De Haan & Antwerpen, Brussel, Gent, Leuven, Standaard Boekhandel, dl. I, 1954. p. 386.)
- 2) Duverger, J., Onghena, M.J. & van Daalen, P.K. Nieuwe gegevens aangaande XVIde eeuwe beeldhouwers in Brabant en Vlaanderen. Mededelingen van de koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België; klasse der schone kunsten, 2: 33, 1953.
- 3) Baie, E. Le siècle des gueux; histoire de la sensibilité flamande sous la Renaissance. Tome quatrième : Le Trésor des Races, I. Maîtrises d'art. Brussel, Vanderlinden, 1946. p. 272.
- 4) Neeffs, E. Colin ou Colyns Alexandre (In Biographie Nationale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique. Brussel, Académie Royale de Belgique) dl. 4, 1873. p. 282.
- 5) Larousse encyclopédique (Grand). Parys, 1960, dl.3. p.253, kol. 1.
- 6) Thieme, U. & Becker, F. red. Allgemeines Lexicon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. Leipzig, Seemann, dl. IV, 1910. p. 247.
- 7) Von Wurzbach, A. Niederländisches Künstlerlexicon. Wenen en Leipzig, Haum und Goldmann, dl. I, 1906. p. 318.
- 8) Bouchery, H.F. Alexander Colyns. Gent, Hoger Instituut voor Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde van de universiteit, 1937. hs.
- 9) Briewe aan die kandidaat van 19 en 29.1.1942.

Uit die vorme : COLIN, COLIJN, COLYN, COLIJNS en COLYNS wat in die moderne kunshistoriografie van toepassing is, het ek die grafie Colijn gekies omdat :

1. Die voorkeur van die kunstenaar self, met uitsondering van die Colins-vorm op die Heidelbergse kontrak van 1558,1) gegaan het na die aan Colijn verwante skryfwyses Colin en Collin.
2. Die Franstalige kunshistorici Colin skrywe, wat egter volgens die uitspraak na aan Colijn kom.
3. Die vorme met IJ, Colijn en Colijns, in die Mechelse argiewe oorheers. Word daar Y geskrywe (in Colyn en Colyns), dan is die uitspraak in Brabants tog IJ. Die geval is dan analoog aan die van die Afrikaanse Y.
4. Die Colijn-vorm by Vlaamse geleerdes oorheers, al hou hulle hulle nie altyd konsekwent aan een vorm nie.
5. Ons die ou Nederlandse vleinaam-diminutiefsuffiks in sy onaangetaste vorm wil behou. 2)
6. Die Colijn-vorm eenvoudig en duidelik is.
7. Omdat na die invoering van die Burgerlike Stand waarby die spelling van die familienaam finaal vasgelê is, die vorm Colijn oorweeg. So ken ons almal die Nederlandse staatsman Hendrik Colijn (1869-1944). Daar is ook 'n pleknaam Colijnsplaat, onder Kortgene in Noord-Beve-land.
8. Ek vir die toekoms ten minste een van die talryke skryfwyses wens vas te lê.

By punt 5 pas enkele woorde oor die

Semantiek van die Colijn-van

Die Colijn-van is van die patronieme- of patronimikum-tipe. Dit is as 'n vlei- of troetelnaam gevorm uit die naam van die voorvader. Hierdie tipe het waarskynlik ontstaan in die dertiende eeu toe die Oud-Germaanse name definitief deur die Latynse heiligenaam verdring is en hierdie laaste nog bra vreemd in die ore van ons voorouers geklink het. Andersyds het hulle

1) Dok. nr. 66. Graf. dok. nr. 7.

2) Lindemans, J. Hoe maak ik mijn stamboom op; kleine inleiding tot de Vlaamsche familiegeschiedenis. Antwerpen-Brussel-Gent-Leuven, Standaard-Boekhandel, 1942. p. 58.

ontstaan om die vader van die oudste seun, wat volgens die gebruik die= selfde doopnaam gekry het, te onderskei. Daartoe het hulle die diminutief= suffiks -IN, later : -EN of IJN, toegevoeg. So het Colijn uit Nikolaas voortgekom. 1) Hierdie vasstelling van Dr. Jan Lindemans word ook beves= tig deur die onomastikus Jozef van Overstraeten 2) en die deskundiges Calkoen en Dauzat soos aangehaal deur Dr. Marguerite Casteels in haar werk oor die Colijn de Nole's. 3)

1) Lindemans, loc. cit.

2) Van Overstraeten, J. Wat betekent mijn familienaam? CCXIII. De Toe= rist, Antwerpen, V.T.B., 1.11.1961, p. 990 en De Autotoerist, Antwer= pen, V.T.B., 1.11.1961, p. 1454: „COLYNS (Nethen) < Nicolin < Ni= colas. -In 1311, te Brussel : Nicholaus dictus Colijn Boye; te Tienen, in 1340 Nicolay dicti Colijn en in 1354, Nycholaus dictus Coliin li fi Collart; in 1460, te Tongeren, Colijn Hamelvleysch = ca 1398 Nicholai Hamelvleesch. In 1785 ontmoeten we te Gent de fn. Collijn”.

3) Casteels, Marguerite. De Beeldhouwers de Nole te Kamerijk, te Utrecht en te Antwerpen. Verhandelingen van de koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België; klasse der schone kunsten, nr. 16. Brussel, Paleis der Academiën, 1961. p. 25: „Op het gebied van de onomastiek zijn de bondige mededelingen van G. G. Calkoen in Oud-Holland niet ontgaan van enig belang - - - We zijn het ook eens met voormelde auteur daar waar hij zegt dat de benaming Colyn met de naam Nicolaas vereenzelvigd kan worden (4). - - - Verder lezen we in de mededelingen van Calkoen : „Item adhuc Nicolao de Yperen, alias Colyn,...” (1554-55). Andermaal slaan de namen Nico= laas en Colyn op eenzelfde kunstenaar. Terloops mag hier aangestipt worden dat de naam Colyn in de Nederlanden een grote verspreiding kent.

(4). Dit is ook de mening uitgedrukt door A. Dauzat, in zijn werk: Des noms de personnes. Origine et évolution, Prénoms-Noms de famille-Surnoms-Pseudonymes, Paris, 1925... „Voici maintenant une série d'altérations-principalement par substitution de finale, addition de suffixe et aphaérèse-auxquelles ont donné lieu les prénoms les plus usuels et qu'on retrouve dans les noms de famille: ... Nicolas, Co= las, Nicolet, Collet, Nicolen, Colin, Colinot, Colinet (blz.83-84). En verder nog : „Parfois la morphologie vient au secours de la phonétique impuissante...On conclura de même que Cotin ou Cottin est un abrégé de Jacotin (de Jacquot), d'après les analogues Colin (Nicolin), Michelin, plutôt qu'un porteur de cotte, idée qui serait exprimée par un suffixe différent. A un autre point de vue, Collet, malgré ses deux ll, se rattache comme Colin, Colas, à la série des déformations de Nicolas et non à Collet (dérivé de col), à preuve sa variante féminine Collette et Nicolette” (blz. 106).

Ons dink hier ook aan die titel van die bekende verhaal van Voltaire (1694-1778) : Jeannot et Colin (1764).

Die verwantskap Colijn-Nikolaas blyk ook uit 'n hele aantal kunste=naarsname : Colijn Cailleu en Colijn van Rijssela, rederykers uit die 15de eeu; Colyn van Bruesela (skilder, 1493) 1); Colyn van de Velde (skilder, 1504) 2) en die eweneens in die „Liggeren" van die Antwerpse Sint Lucasgilde vermeld Colyn, alias Nicolaes van Nieucasteel (skilder, 1539). 3) Die volgende „Colijne" word verder nog in die „Liggeren" gevind : 1480. Pellen Colyns gheleert by Jan Snellaert, (skilder); 4) 1521. Claes Colyns vrymeester; 5) 1530. Hanneken Colyns gheleert by Jan de Vriese; 6) 1539. Dierick Colyns, stoffeerder; 7) 1552. Jan Collyns, gelaesmaker; 8) 1556. Jan Collyns, skilder. 9)

Aangesien soos Dr. Casteels dit stel : „...de naam Colyn in de Nederlanden een grote verspreiding kent", 10) mag egter nie te oorhaastig tot familieverwantskap met Alexander Colijn van Mechelen besluit word nie. 11) Hiermee kom ons dan by die probleem van afkoms en familie van die kunste=naar.

- 1) Rombauts, Ph. & Van Lierus, Th. De Liggeren en andere historische archieven der Antwerpsche Sint Lucasgilde, onder Zinspreuk : „ Wt Ionsten Versaemt". Antwerpen, Baggerman, 1864. p. 46-47.
- 2) Id. p. 60.
- 3) Rombauts & Van Lierus, op.cit. p. 135 :
1539. leerjongens : Colyn van Nieucasteel (2) geleert by Peeter (Coecke) van Aelst, (skilder en printer).
(2). Colyn (Nicolaes) van Nieucasteel, bygenaemd Lucidel, skilder. - Colin (Nicolas) de Neuchâtel, surnommé Lucidel, peintre.
- 4) Rombauts & Van Lierus, op.cit. p. 31.
- 5) Id. p. 97.
- 6) Id. p. 115.
- 7) Id. p. 134.
- 8) Id. p. 181.
- 9) Id. p. 199.
- 10) Casteels, loc.cit.
- 11) Jozef van Overstraeten (loc.cit.) vind dié naam en sy variante terug in 'n sewentigtal lokaliteite van die Suidelike Nederlande.

Afkoms en familie

Om op grond van die Franse of Waalse Colin-vorm (Colin de Neuchâtel en Colin in die Voltaire-verhaal : Jeannot et Colin...) tot 'n Franse, Waalse of selfs maar Frans-Vlaamse afkoms van Alexander Colijn te besluit is minstens voorbarig. 1) Eerstens is volgens van Overstraeten die Waalse familienaam Colin nie altyd uit Nicolas afkomstig nie, maar soms uit Quolin en Quirin. 2) Tweedens is daar die vleivorm Colijn wat met sy variante verwant is met Cole, Cool en die verkleinvorm Kolen, wat duidelike Nederlandse vorme is. Cole en Cool kom alreeds in die middel van die dertiende eeu in 'n register van die Noord-Hollandse Egmond voor. 3) Kolen is 'n verkleinvorm wat eerder vir Wes-Vlaandere tipies is. 4) Sy uitgang is wel van die IJN-uitgang afgelei wat van Franse oorsprong was. Invloede uit die Suide het hulle wel meer in Wes-Vlaandere laat geld. 5) 'n Kenner van die Ryselse argief, prof. dr. J. Duverger het geen gegewens oor die familie Colijn in dié argief gevind nie, sodat ook 'n Frans-Vlaamse oorsprong nie skyn vas te staan nie. 6) Bowendien word die familie reeds vroeg in die Mechelse Argief vermeld en beoefen dit reeds sedert

1) „De naam COLIJN wijst, wegens het aksent op de tweede lettergreep, inderdaad op een romaanse klankontwikkeling, niet wegens het suffiks als dusdanig. In de nederlandse of germaanse evolutie zou de naam Cole, of Cool zijn (aksent op de eerste lettergreep). Nu zegt die typisch romaanse evolutie nog niet veel over de herkomst van de naam Colijn, vermits er in Zuidnederland en ook in Holland heel veel romaanse invloeden werkzaam zijn geweest. Dit is vooral in West-Vlaanderen het geval. Dus kan U de naam COLIJN wel als romaans beïnvloed beschouwen, maar daarom niet menen dat de naam daarom romaans " moet zijn. ”

Prof. dr. H. Draye van die Instituut voor Naamkunde van die Leuvense universiteit in sy brief van 14.2.1966. Onderstreping van kandidaat.

2) Van Overstraeten, loc. cit.

3) Uitman, G.J. Hoe komen wij aan onze namen? Baarn, Het Wereldvenster, 1962. p. 33.

4) Id. p. 218.

5) Kyk ook weer Noot 1.

6) Mededeling aan skrywer van 10.4.1952.

meer as 'n eeu die kuns wanneer Alexander gebore word. 1) As ons nou weet dat familiename eers in die 12e eeu in gebruik kom en pas in die 13de eeu algemeen word, 2) dan het ons hier wel te doen met 'n baie ou Mechelse geslag waarvan die oorsprong in „de nevelen der tijden” lê waar dit geen sin meer het om vanne op te spoor nie.

Hierdie Mechelse afkoms blyk verder ten duidelikste uit :

- I. Opskrifte en sitate in die vreemde;
 - II. Aktes in die Mechelse stedelike argief wat hom of sy familie aanbelang.
- I. 1. Die teks op die voorkant van die senotaaf van Maksimiliaan I te Innsbruck :
„Alexander Colinus, Mechliniensis, sculpsit anno MDLXVI” 3)
 2. Die opskrif op die eie grafmonument van Colijn, tans in die kruisgang van die voormalige „Neustift”, die Tiroler Volkskunst-museum, waar dit, na twee verhuisings 4) uiteindelik teen die Oosmuur van die Hofkirche - in 'n gereduseerde vorm - aangebring is :

- 1) Neeffs, E. Histoire de la peinture et de la sculpture à Malines, dl. 2. Les sculpteurs malinois. Gent, Van der Haeghen, 1876. p. 71, 74-78.
Een Henry Colyns, perkementere, word aldaar reeds in 1346 vermeld. (Cf. ook : Coninckx, H. Artistes malinois à l'étranger. Antwerpen, van Hille-De Backer, 1913. p. 13 en dieselfde : Le livre de la Corporation des peintres et des sculpteurs à Malines. Mechelen, Godenne, 1903 waarin die : „Memorien wegens Mechelse Schilders en de Beeldsnyders uyt den Ambachts-boeck. De leerjonghens boeck int jaer 1550” gepubliseer is).
- 2) Uitman, op. cit. p. 21 en 33.
- 3) Hofkirche, Innsbruck. Ter plaatse genoteer.
- 4) Na 1869 van die ou na die nuwe kerkhof (Zeitschrift für Bildende Kunst. Mit dem Beiblatt Kunst-Chronik. Vermischte Kunstnachrichten. 4:73. Nr. 8. 5. Februar 1869).

Na 1918 van die nuwe kerkhof na die Volkskunstmuseum (Hammer, H. Kunstgeschichte der Stadt Innsbruck. Innsbruck-Wenen-München, Tyrolia, 1952. p. 173).

Alexander Colin
den ernvest und kunstreiche
Bildhauer von Mecheln, so anno
MDCXII den XVII tag Augusti
hie in gott entschlafen ist. 1)

Volgens 'n aantal outeurs w.o. Primisser 2), Neeffs 3) en von
Schönherr 4) word Marie de Vleeschouwer, Colijn se eggenote, wat al=
reeds in 1594 gesterf het, voor 1869 op dieselfde grafmonument, met die
volgende woorde gehuldig :

Hie ligt begraben
die erntugenthaffte
fraw Maria Colinin
von Mecheln, geborne
Flieschauerin
So den andern
tag July anno MLXCIV in
Gott seligklich
verschiden, der welle

- 1) Tiroler Volkskunstmuseum, Innsbruck. Ter plaatse genoteer.
Volgens Primisser, Neeffs, von Schönherr e.a. het die teks voor die
oorplasing as volg gelui :

„Hie ligt begraben der erenvest und
kunstreich Alexander Colin von Mecheln
in Brabant. So in leben irer R.K.M.
Ferdinand und der F.D. Erzherzog
Ferdinanden, zu Oesterreich, hochlobseligster
gedechtnussen Diener und Bildhauer gewest, so
anno MLCXII den 17. tag
Augusti in Gott entschlafen. Der
allmechtig welle inne und seine 5
abgestorbne kinder gnedig und
am grossen tag des Herrn mit allen
auserwelten ain fröliche urstend
verleihen. Amen.“

- 2) Primisser, A. Ein Wort über Alexander Colin, Bildhauer aus Mecheln
im sechzehnten Jahrhundert. Jahrbücher der Literatur, dl. 21.
Wenen, Gerold, Januar, Februar und März 1823. Anzeige-Blatt Nr. XXI.
Aufsätze und Abhandlungen. p. 10-17.
- 3) Næeffs, op.cit. p. 96.
- 4) Von Schönherr, D. Alexander Colin und seine Werke (1562-1612)
(In Gesammelte Schriften, herausgegeben von Dr. Michael Mayr. dl.1.
Innsbruck, Wagner, 1900. p. 566).

ier unnd allen Christglaubigen
seelen ein fröliche auferstehung
verleihen. Amen. 1)

3. Sitate soos bv. in die Heidelbergse kontrak :

„- - - haben verdingt dem erbarn Alexander Colins von der Stadt
Mechel Bildthawer - - - " 2) en in die versoekskrif van sy seun
beeldhouer Abraham Colijn van 23 Julie 1623 : „ - - - meinen lieben
vattern Alexander Co(1)in nun seligen von Mecheln aus seinem haimat
in irer kais. maj. dienst befördert und aufgenommen. - - - " 3)

II. Aktes bewaar in die Mechelse stedelike argief wat hom of sy familie
aanbelang.

1. Wat hom aanbelang.

Uit 'n vyf-en-dertigtal dokumente 4) waarvan 'n twintigtal in sy aan=
wesigheid 5) opgestel is, verneem ons dat Alexander Colijn :

- a. die seun was van Mondijn Colijn en Marie Crispyen Verelst ;
- b. gehuwd was met Marie de Vleeschouwer (+ Innsbruck, 2 Julie
1594), dogter van 'n beeldhouer en suster van 'n skilder ;
- c. sedert 1566, die jaar van voltooiing van die reliëfs aan die
senootaf van keiser Maksimiliaan I te Innsbruck, as 'n welgestel=
de burger, hetsy by geleentheid van besoeke aan sy vaderstad,
hetsy deur middel van prokurasie huise en rentes op huise erf,
koop of verkoop :

- 1) In die kortere „Volkskunstmuseum-opskrif" is Mecheln nogtans uitge=
laat :
Maria Colinin
Geborne Fliesshauerin
die ehrentugendhafte Frau
ist den andern Yuli MDXCIV
hier in Gott seeligklich
verschieden". Ter plaatse genotser.

- 2) Dok. nr. 66 van 7.3.1558. Graf. dok. nr. 7.

- 3) Dok. nr. 850.

- 4) Dok. nrs. 62, 316, 319, 320, 326, 431, 458, 571, 579, 581, 582, 583,
603, 643, 671, 770, 776, 782, 798, 799, 802, 804, 806, 807,
808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 817, 818, 819 en
828.

- 5) Dok. nrs. 316, 319, 320, 571, 579, 581, 582, 583, 807, 808, 809, 810,
811, 812, 813, 814, 815, 817, 818 en 819.

- d. die titel dra van „cleynstekere ende artist van der Co Mat " (sy koninklike majesteit Ferdinand I). 1) Hierdie vorstelike eer deel hy met Jan Mone (Jehan Mone, artiste de l'Empereur), Pieter Coecke van Aalst (skilder van keiser Karel V) en Jacques Dubroeucq (maître artiste de l'empereur). 2) In 1599 word hy „hoffbeeltsnydere der Roomse Ko. Mat. ende huysen van Oostenryck " genoem. 3)
- e. gedurende sy laaste verblyf in Mechelen (1599) 'n beeld van folkloristiese betekenis, uitgevoer in primitiewe materiale, naamlik die „Reus Grootvader" hooffiguur uit die Mechelse „ ommeegang " vervaardig. 4)

2. Wat sy familie aanbelang.

Uit 'n honderd-en-sestigtal dokumente wat Alexander Colijn se familie aanbelang en waarvan ek in die hoofstuk : Argiefstukke en Dokumente 'n honderdtal meedeel, verneem ons o.m. : 5) dat die familie van Colijn bestaan uit blykbaar welvarende burgers ('n skoonbroer Francois Hemelrycx is apteker), wat huise koop of verkoop, rentes op huise of eiendomme neem of aflos, as voogde van minderjarige kinders optree, testamente laat maak en uitvoer en ten slotte, vir oulaas, in die „ Overlijdensregisters " opgeteken word.

'n Aantal van Colijn se familieleden is kunstenaars :

Jan Conyns (sic) waarsk. sy ouer broer (lid van die messelaarsambag);
Simon Colijn, sy oom, beeldhouer ;

1) Dok. nr. 319 van 16.1.1567.

2) Roggen, loc.cit.

3) Dok. nr. 817 van 16.2.1599, en dok. nr. 818 van 13.3.1599.

4) Dok. nrs. : 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815 en 828.

5) Dok. nrs. : 2, 18, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 49, 59, 62, 69, 106, 137, 269, 293, 316, 319, 320, 326, 357, 376, 385, 417, 431, 437, 454, 457, 458, 474, 475, 491, 550, 567, 571, 578, 579, 581, 582, 583, 584, 587, 601, 603, 633, 643, 665, 671, 673, 696, 710, 711, 723, 725, 726, 728, 730, 746, 763, 770, 776, 782, 797, 798, 799, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 821, 822, 828, 840, en 843.

Dierick Colijn, 'n ander oom, skilder ;
 Crispen Colijn, 'n neef (in die ambag opgeneem 1570); 1)
 Seun Abraham en kleinseun Adam is beeldhouers ;
 Anthonis de Vleeschouwer, sy skoonvader, beeldhouer ;
 Romaan (Rombout) de Vleeschouwer, sy swaer, skilder ;
 Romaan de Vleeschouwer, sy neef, beeldhouer.

Alexander Colijn is egter nie verwant met die adellike familie van „Jan Colyn Raedt ende Meester vande Requesten ordinaris vander K. Mat inde grooten Raede alhier" nie. 2) Hy is ook geen lid van die beeldhouersfamilie van die Colyn de Nole's nie. 3)

Geboortedatum

Die juiste geboortedatum van Alexander Colijn is nie bekend nie. Daar word geaarsel tussen die jaartalle 1526, 1527 en 1529 omdat op gedateerde portretten van Colijn, waarop ook sy toenmalige ouderdom vermeld word, uiteenlopende gegewens voorkom. 4)

I. Portret van Colijn, getsken deur Pietro de Pomis 5) en gegraveer deur Lucas Kiliaan van Augsburg.

Gedateer 1 Januarie 1601.

- 1) Neeffs, E. Histoire de la peinture et de la sculpture à Malines, dl. 1. Gent, Van der Haeghen, 1876. p. 303 : „Crépin Colyns résidait à Anvers, ayant fui Malines, où il était incorporé dans la nation de Saint-Luc le 19 février 1569": in „nuwe styl" 1570. Dok. nr. 376.
- 2) Ook vermeld as : „Raedt ende Mr van de Requesten ons genaedichs heeren Sconincx in zynen grooten Raede alhier ". In die aktes wat hierdie Jan Colijn betref vind ons alle moontlike skryfwyses van die Colijn-van terug.
- 3) Grondig handel in Casteels, op.cit.
- 4) Aanvaar die jaartal 1526 : Huyghe, Larousse, Nagler, Primisser, Spemann...
 Aanvaar 1527 : De Ring, Hammer (um 1527), Leyssens (omstreeks 1527)...
 Aanvaar 1529 : Baile, Duverger & Onghena, Gabriëls, Marchal...
 Aanvaar „1526 of 1529" : Van Overloop, von Schönherr (met voorkeur vir 1526)...
 Aanvaar „1527 of 1529" : Der Grosse Brockhaus, Der Grosse Herder, Mahy, Meyers Lexikon, Neeffs, Roggen, Thieme-Becker, von Wl. zbach...
 Aanvaar „tussen 1526 en 1529" : Coninckx...
- 5) Pietro (Giovanni Pietro) de Pomis (1569-1633) was van 1588 tot 1595 hofskilder van Aartshertog Ferdinand II van Tirol.

Bevind hom in die „Prentenkabinet van de Koninklijke Bibliotheek " te Brussel". 1)

Die gravure dra die volgende opskrifte :

1. Ovaalvormig rond die figuur :

ALEXANDER COLINIVS BELG. SERENISS.

FERDINADI. ARCHID. AVST. P.M. STATVARIVS.

AET. SVAE AQ. LXXIIII.

2. Links (van die leser) aan die basis van die ovaal :

Ioan. Petrus de 2)

Pomis, de viuu

delineavit (het - dit - na - die - lewe geteken)

3. Regs (van die leser) aan die basis van die ovaal :

Lucas Kilianus

Augustanus

scalpsit. (het - dit - gegraveer)

4. Onder die ovaal 'n kwatryn en 'n opdrag :

FERNANDI, Caesar, gnato cum principe, fouit

Austria COLLINVM tota regensque domus :

Fernandis fecit quae Mausolaea, loquentur,

Mausolaea suos Carica ut artifices.

Memoriae Chariss. Patronis amoris et recordat. ergo Dom. Custos

civ. Aug Vind. strenae Don. Cal. Ian. A^o.M.DCI.

(Met Ferdinand die Keiser en Ferdinand die seun 3) het die hele regerende huis van Oostenryk Colijn begunstig, wat vir Ferdinand die monumente gemaak het wat soos die Cariese Mausoleum van die dodes en die kunstenaars spreek. Aan die aandenke van sy dierbaar=

1) Grafiese Dokument nr. 1.

2) Die eerste naam van Pietro de Pomis is eintlik Jan, Giovanni.

3) Daar moet goed onderskeid gemaak word tussen hierdie twee Ferdinande : Ferdinand die keiser en Ferdinand II van Tirol. Hierdie laaste is inderdaad die seun van Ferdinand I en die broer van sy opvolger Maksimiliaan II. In 1601, datum van die portret, regeer Rudolf II van Oostenryk.

ste beskermmer 1) wy Dom. Custos, burger van Augsburg 2) dit liefdevol tot geskenk die 1 Januarie 1601).

Volgens hierdie portret waarby, buiten Colijn self, drie kunste=naars betrokke is, is die geboortejaar : 1601 - 74 = 1527.

II. Portret van Colijn gegraveer deur Dominicus Custos.

Gedateer 1593.

Hierdie kopergravure word aangehaal deur Dr. David Ritter von Schönherr, oud-argivaris van Innsbruck se Statthalterei-Archiv, tans Landesregierungsarchiv. 3) Hierdie portret - wat nie kon opgespoor word nie - 4) sou as „Umschrift" hê: „Alexander Coli=

- 1) Beskermmer : Dominicus Custos voer werke uit vir die aartshertoë van Tirol o.a. Tirolensium principum genuinae eicones, 1599 en op 3 Julie van dieselfde jaar stel die Regering van Innsbruck aan die Opper-Oostenrykse kamer voor hom 'n „ Ehrengeschenk " van 15 guldens te gee vir twee boeke oor „ De Tirolensium principum et comitum origine " wat hy opgestuur het. HET ALEXANDER COLIJN TEN VOORDELE VAN HIER= DIE OUD-ANTWERPENAR BY DIE TIROOLSE VORSTE OPGETREE ?
- 2) Custos is 'n verwant van Kiliaan aangesien hy met die weduwee van Bartholomeus Kiliaan die Oudere gehuwd was. Dit is die moeder van Lucas Kiliaan, sodat hy die stiefvader van Lucas word. Custos is gebore te Antwerpen in 1560 en sterf te Augsburg in 1612, dieselfde jaar as sy vriend en beskermmer Colijn.
- 3) Von Schönherr, D. Alexander Colin und seine Werke; 1662-1612. Mittheilungen zur Geschichte des Heidelberger Schlosses; herausgegeben vom Heidelberger Schlossverein. Band II. Heft 2 und 3. Heidelberg, Karl Gross, 1889. p. 151 en Mayr, M. David von Schönherr's Gesammelte Schriften. Innsbruck, Wagner, 1902. Band I., 1900. p. 577.
- 4) Nie voorhande nie in : Augsburg (Städt. Kunstsammlungen), Berlyn (Kupferstichkabinett-Prof.dr.Friedrich Winkler), Braunschweig (Herzog Anton-Ulrich Museum-Dr. Schmidt), Hamburg (Hamburger Kunsthalle-Dr.W.Stubbe), Wenen (Graphische Sammlung Albertina und Portraitsammlung der Nationalbibliothek-Dr. Eckhart Knab). Geen een van hierdie en ander deskundiges kon nader inligting verstrek nie.
Hierdie kopergravure kom ook nie voor in die toonaangewende werke van F.W.H. Hollstein nie : Hollstein F.W.H. Dutch and Flemish Etchings, Engravings and Woodcuts ca 1450 - 1700. Amsterdam, Menno Hertzberger, 1949 en German Engravings, Etchings and Woodcuts. Amsterdam, Menno Hertzberger, 1954.

nus Belgicus sereniss. Ferdinandi archid. Austriae statuarius
aet. suae LXVII."

Hiervolgens is die geboortejaar : $1593 - 67 = 1526$.

Eienaardig is dat Dominicus Custos, een keer as graveur en een
keer as donateur by twee verskillende data uitkom (Nie volgens
von Schönherr nie, wat hom by die berekening misgis het).

III. Portret van Colijn vermoedelik geskilder deur sy swaer Rombout
(Romaan) de Vleeschouwer. 1)

Gedateer 1562.

Hierdie skildery (olieverf op hout - 46×33 cm), hang saam met
'n soortgelyke portret van Colijn se eggenote Marie de Vleeschou-
wer 2) teen die linkermuur van die deurgang wat van die Noorde-
like trap van die Innsbruckse Hofkirche na die Silberne Kapelle
lei. 3) Dit dra as opskrif (regter bo-hoek, van die toeskouer
uit) : „AE. SVA.

33. 1562." Prof. dr. Vincenz Oberhammer het
die kandidaat by sy eerste besoek aan Innsbruck verseker dat die
skildery enkele jare na die tweede wêreldoorlog gereinig is en g'n
verdere aanduiding daarop teruggevind is nie. Die stuk is tans met
'n sterk vernislaag bedek. Hiervolgens is die geboortejaar :

$1562 - 33 = 1529$.

Ek is geneig om aan hierdie datum die voorkeur te gee omdat :

1. Dit 'n portret uit die vroeë mannejaare van die kunstenaar is en sy
geboortedatum nog vars in die geheue moet gelê het;
2. Hy hier blykbaar self geposeer het, wat nie so seker vir die koper-
gravures is nie. Hy kon dus die skilder op 'n moontlike fout in die
opskrif gewys het;

1) Grafiese Dok. nr. 2.

2) Grafiese Dok. nr. 3.

3) Vroeër het die 2 skilderye aan die hek van die grafmonument van kei-
ser Maksimiliaan I, in die Hofkirche self, gehang. Hulle kon ook deur
die ander hofskilder van aartshertog Ferdinand II, Frans de Tertiis
geskilder gewees het. In 1562 is Colijn pas in Innsbruck en dit is
twyfelagtig of hy toe reeds sy swaer laat kom het. Dit is nie be-
kend wanneer De Vleeschouwer in Innsbruck aangekom het nie, maar dit
was seker na Colijn se trek. Of die twee werke nog in die Nederlan-
de sou geskilder gewees het, is twyfelagtig.

3. As die portret deur sy swaer geskilder is, daar minstens 3 persone was wat kon geweet het hoe oud hulle verwant wel was.

Colijn se geboortedatum kan derhalwe as volg aangedui word :

VERMOEDELIK 1529. 1)

Daar is nog verdere portrette van Alexander Colijn bekend:

1. Op 'n penning in lood met 'n middellyn van 39 mm wat in die Staatliche Münzsammlung in München bewaar word. 2)

Op die recto verskyn die bebaarde kop van die bejaarde Colijn met die woorde: Alexander Colin en die inisiale P P O 3) by die C van Colin (regterkant van die medalje).

Op die verso verskyn Mercurius wat op 'n wolk lê en sy caduceus (slangestaf) aan die top vashou. Regs van hom, op 'n ander en hoër wolk staan 'n heen as simbool van die Waaksaamheid. Onder die wolke verskyn die woorde :

„ V I R T U S

V I G I L A T . " Die medalje stam van Pietro de Pomis wat ook die tekening vir Kiliaan se portretgravure van Alexander Colijn van 1601 gelewer het.

2. Portretbuste deur Antonio Spagnoli 4) aan die gewel van die Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum te Innsbruck.
3. Colijn kom ook voor op 'n plafonskildering : „Die maecene van die beeldende kunste in die huis Habsburg" van Julius Berger 5) in die Kunsthistorische Hofmuseum van Wenen.

In die middel sit Maksimiliaan I op 'n troon omgewe deur kunsteenaars. Onder hulle bevind hom Colijn, wat histories fout is aangesien Maksimiliaan reeds in 1519, nog voor die geboorte van Alexan-

1) Aanvaar 1529 : Baie, Duverger & Onghena, Gabriëls, Marchal...
Met hulle is ek in 'n baie goeie geselskap...

2) Grafiese Dok. nr. 4.

3) 'n Aantal outeurs (Bergmann, Armand e.a.) het verkeerdelik P.P.R. gelees en die medalje aan Pietro Paolo Romano (Galeotti) toegeskryf.

4) (1849 - 1932).

5) (1850 - ?).

der Colijn gesterf het. 1)

Leerjare

Oor sy jeug is niks bekend nie en oor die leerjare van Alexander Colijn hang 'n sluier wat nog nie kon opgelig word nie. In die Mechelse argiefstukke word hy vir die eerste keer in 1566 vermeld wanneer hy reeds 'n groot gedeelte van sy werk in Innsbruck agter die rug het. In die „Memorien wegens de Mechelse schilders en beeldsnyders uyt den Ambachtsboeck " 2), die „Registers van het Mettersambacht" en die „Aalmozenbussen van het Mettersambacht " kom sy naam nie voor nie sodat dit twyfelagtig is of hy sy ambag in Mechelen geleer het, tensy hy in diens van 'n onafhanklike meester soos Jan Mone of Conrat Meijt sou gewees het.

Jan Mone, die meester wat so 'n groot rol in die „resepsie" van die italianisme in die Nederlande gespeel het, was te Mechelen, die toenmalige hoofstad van die Nederlande, woonagtig van 1524-1525 tot 1548-1549. 3) Wat Conrat Meijt betref vind ons in die Mechelse argiewe nog in 1534 eiendomme van „Meester Coenraets de beeldtsnyders" vermeld. 4) Tog is Meijt al sedert 1531 in Antwerpen, blykbaar omdat die kulturele hoogtepunt van die regentskap van Margareta van Oostenryk dan verby is. 5) Dit en 'n aantal ander gegewens laat ons, vir wat die leertyd van Colijn betref, die blik rig na Antwerpen :

1. Wanneer in 1562 beeldhouer Arnold Abel na die Nederlande kom om aldaar „geschickte und verständige" medewerkers - en moontlike voortsetters te kry - vir die werk wat aan hom en sy broer Bernard te Innsbruck opgedra was, 6) werf hy nie net Alexander Colijn 7)

1) Afbeelding in : Zeitschrift für Bildende Kunst. Neue Folge. Band IV. p. 147.

2) Waarin vermeld word by wie die leerjongens in die leer is.

3) Roggen, D. op.cit. p. 220, 221, 246.

4) Dok. nr. 24 van 27.7.1534.
Dok. nr. 25 van 27.7.1534.

5) Margareta van Oostenryk, landvoogdes van die Nederlande van 1507 tot 1530 sterf te Mechelen op 1 Desember 1530.

6) Dok. nr. 116 van 4 Junie 1562.

7) Daar word eers aan Giovanni da Bologna gedink. Dok. nr. 114 van 4.6.1562.

nie maar ook, te Antwerpen, twee leerlinge van Cornelis Floris : Philip Diewas van Journey en Hendrik Hagart. Na die terugkeer van Arnold in Innsbruck, het die twee egter nog nie daar aangekom nie en word met skrynwerker Franz Wagner en beeldhouer Max Müller 'n hele korrespondensie oor hierdie twee Floris-leerlinge gevoer. 1)

In Heidelberg sien ons dat Colijn die Floris-styl uitstekend beheers. 2)

2. In 1575 skryf aartshertog Ferdinand van Tirol 'n aanbevelingsbrief na Antwerpen waarin hy die burgemeester en die stadsraad versoek om Alexander Colijn behulpzaam te wees wanneer hy „etlicher seiner aignen Sachen halben" by hulle kom aanklop.

'n Soortgelyke skrywe volg in 1583 waarin spesiaal vermeld word dat Colijn nog voor die opstand die Nederlande verlaat het. Van die skrywe van 1575 is ook 'n kopie na Mechelen gestuur, van die tweede egter nie, sodat ons mag aanneem dat die belange van Colijn in Antwerpen groter was as die in Mechelen. 3)

3. Op 3 Julie 1606 stuur Robrecht de Nole in naam van al die Antwerpse beeldhouers 'n rekwes na aartshertog Albrecht ten einde gans onafhanklik te mag staan van die messelaarsembag soos dit die geval was met 'n aantal beeldhouers wat in Antwerpen gewoon het en waaronder hy Colijn noem : „- - - Cosa que no se usa en ningun regno ni provincia, ni se ha usado quando Juan de Bolonia, que vive de presente en Florenza, Rutgardo en Ynglatierra, Alexandro Colin en Insprucq, Pedro Franquevilla en Francia, todos statuafios famosos, vasallos de V. Alt. Ser^{mo}, vivian en la dha villa de Anvers ". 4)

As dit inderdaad so was dat Colijn onafhanklik gestaan het van

- 1) Dok. nr. 136 van 1563 : „So nebeneinander bei Cornelis Floris gearbeitet haben". Sien veral Hoofstuk III.
- 2) Sien veral Hoofstuk II.
- 3) Dok. nr. 569 van 14.11.1575 en nr. 695 van 29.12.1583.
- 4) Dok. nr. 833. Brussel 1606, 3 Julie. Gepubliseer deur Ch. Duvivier. Contestation entre la confrérie des maçons et les sculpteurs d'Anvers. Revue d'histoire et d'archéologie, Brussel, 1862.3 : 91. Gesit. deur M. Casteels, op.cit. p. 297. Dok. 116.

die messelaarsambag, dan is dit geen wonder dat hy nie in die boeke van daardie ambag vermeld word nie.

4. In Antwerpen was daar enkele Colijns wat tog van Mechelse oorsprong blyk te wees, aangesien die aktes oor hulle in die Mechelse argief gevind word. So los op 18 November 1574 ene Jan detobyon alias Colyn 'n rente af op die „Boterlaer" te Deurne by Antwerpen. 1) In 1586 woon Crispijn Colijn, neef van Alexander Colijn in Antwerpen. Hy het in die Mechelse ambag gekom in 1570 2) en in 1571 leer Dicken Scelkens by hom. 3)

In 1618 rys daar 'n geskil op oor 'n verband tussen die familie van Anont-Vinckbooms en Jan Colijn, graanhandelaar te Antwerpen : „Catherine Vinckbooms weduwe Jan van Anont - - - vande vercoopinge van eene rente - - - die de voorscreven Catherine int jaar 1603 ge-transponeert heeft gehadt aen Jan Colyns, graencoopere tot Antwerpen - - - " 4)

Andersyds het die familie Colijn relasies in Antwerpen : In die verkoopakte van 'n rente aan Alexander Colijn is daar ook sprake van 'n rente wat „gehypotiqueert is op ende aen een huys met zyne toebehoortjen Sinte Marcus geheeten, Franchoisen Loeraens toebehoirende gestaan binnen der stede van Antwerpen opte Lombaerveste aldaer". 5)

Ook die skoonfamilie van Alexander het relasies in Antwerpen. Jasper de Vleeschouwer, swaer van Colin bly borg vir 'n Antwerpse koopman : „Jasper de Vleeschouwer heeft gherespondeerd ende is borghe ghebleven, voor Peeter Maillet coopman tot Antwerpen over de kosten van zeecker placs, dat den selfven Peeter alhier heeft hang-

- 1) Dok. nr. 550. Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1574. S. I., n° 199 f° 6 v°.
- 2) Stadsarchief, Mechelen. Memorien wegens de Mechelsche schilders en beeldsnyders uyt den Ambachtsboeck (Sint Lucasgilde : Leerjongens) 1569 f° 131. (Dok. nr. 376).
- 3) Ibid., 1571 f° 8. (Dok. nr. 417).
- 4) Dok. nr. 843. Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1618. S. I. n° 239 f° 114.
- 5) Dok. nr. 316. Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1566, S. I. n° 189 f° 176 v° en 177.

hende. Op ende jeghens wilen coop wat in het Roothuys al achter volgende de statuyten deser stede ende Jacques Feermans woonende oijck tot Antwerpen promisit eum sternaere indempnites". 1)

Dis eienaardig dat hierdie dokumente uit die Mechelse Argief kom, terwyl die Antwerpse stom bly oor die Colijns. Dr. J. van den Nieuwenhuizen, Adjunct-Stadsarchivaris van Antwerpen het nog onlangs (in 1965) 'n diepgaande ondersoek na die Colijn -familie onderneem. Van messelaars, steenbickelers of beeldhouers is daar nie ambagsargiewe nie. Skepenregisters, rekwesboeke en stadsrekeninge is nagesien, maar hierdie stelselmatige en ywerige revisie, waarvoor ons Dr. van den Nieuwenhuizen moet dankbaar wees, het helaas niks opgelewer nie. 2)

'n Paar Colijn-dokumente wys in die rigting van Brussel. Eerstens word daar in die lys van die Brusselse Steenbickelers in 1431 'n Anthonis Colyns vermeld. 3) Tweedens is daar spore van Colijn se oom Simon wat na Diegem lei. Aanvanklik 'n primus inter pares as deken van die gilde word hy in 1545 vermeld as „Innocent ende Simpel" en moet hy onder voogdy van sy broer Diericken en sy swaer Jan Borremans, man van sy suster Elisabeth, geplaas word. 4)

Op 25 Mei 1532 het „Mr Symon Colins, ende Katlyne van Beringhen zijn wyff - - - belooft te vollevueren ende volmakene alzulcken oxael als hy binnen der kerk van Dieghem aengenomen heeft te settene ende te stellene naervolgende der vorweerden der aff zijnde, - - - ". Die oksaal moes „tusschen dit ende paeschen yerstkomende " klaar

1) Dok. nr. 633. Stadsarchief, Mechelen. Procuratoria, 1579, n° 8 f° 33 v°.

2) Brief van 9.11.1965.

3) Duverger, J. De Brusselsche Steenbickelers der XIVE en der XVe eeuw. Gent, 1933. p. 33 f° 40 v°.

4) Dok. nr. 21. Stadsarchief, Mechelen, Schepenakten, 1532, S.I.n° 155 f° 107. 1533 (n.st.) 1532 (o.st.), 22 Maart; Dok. nr. 23. Schepenakter, 1533, S.I.n° 159 f° 67 v°. 1534 (n.st.) 1533 (o.st.), 31 Maart; Dok. nr. 30. Schepenakten, S.I.n° 166 f° 19 v°. 1540, 13 November; Dok. nr. 44. Schepenakten, 1544, S.I.n° 168 f° 99. 1545 (n.st.) 1544 (o.st.), 10 Januarie.

wees. 1) Volgens die deur ons aanvaarde geboortedatum - 1529 - is Colijn nog maar 3 jaar oud en bygevolg te klein en te jonk om by hierdie werk betrokke te wees. Argivalia of ander spore van Simon se bedrywighede is nie teruggevind nie.

In die Procuratoria of volmagsbriewe lees ons op datum van 20 Junie 1573 : „ - - - Zoe heeft Willem Colyns, woonende tot Haecht ad lites geconstitueert in forma Anthonis Persoons procureur ende geloeft promisit in forma", 2) maar ook dit is te meer om tot 'n Brusselse (Diegemse of Haachtse) leertyd van Alexander Colijn te besluit.

Ofskoon dokumente in Antwerpen ontbreek, is ons veral op grond van die aanwerving deur Arnold Abel van leerlinge uit die Floris-ateljee, die aanbevelingsbriewe van aartshertog Ferdinand van Tirol aan die Antwerpse stadsmagistraat geadresseer, en die teks van die rekwe van Robrecht de Nole geneig om tot 'n Antwerpse leertyd te besluit wat, soos later betoog sal word, eerder in die ateljee van Cornelis Floris as in die van Conrat Meijt deurgebring is.

Nogtans is 'n leertyd in Italië nie volkome uitgesluit nie. Hierdie veronderstelling word nie soseer deur 'n Alexandro Flamengho-vermelding in die argiewe van die dom van Milaan gestaaf nie, maar eerder deur die opvallende gelykenis tussen die Heidelbergse gewelbeelde van die Geregtigheid en die Liefde enersyds en andersyds die Matigheid en Sterkte van Andrea Sansovino in die S. Maria del Popolo in Rome. 3) Die ooreenkomst is veral sterk by die presieuse haartooi, die gelaatsuitdrukkinge, klassieke liggaamsvorme- en houdings en die argitektoniese skulpomlystings. 4)

Hierdie grafmonument is saam met die van kardinaal Girolamo Basso reeds in 1509 voltooi, en Sansovino sterf in 1529 sodat Colijn nooit by

1) Dok. nr. 18. 1532, 25 Mei. Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1532, S.I.n° 155 f° 119 ook gepubliseer in : Coninckx, H. Notes et documents inédits concernant l'art et les artistes à Malines. Bulletin du Cercle Archéologique, littéraire et artistique de Malines, 19:265, 1909. (Hier foutief Coels vir Colins !).

2) Dok. nr. 491.

3) Hieroor meer in Hoofstuk II.

4) Grafiese Dok. nr. 20.

hom persoonlik kon geleer het nie, maar dit is, soos ons later nog sal sien, tog so goed as seker dat hy minstens 'n studiereis na Italië gemaak het.

'n Uittartende probleem word egter geskep deur die reeds genoemde Alexandro-vermelding.

Uit die argiewe van die dom van Milaan is die volgende intrigerende gegewens verkry :

„Fiammingo maestro Alessandro 1550."

en

„1552. Addi nove Maggio

Magistro Alexandro Flamengho sculptori, pro eius salario

a die 16 octobris p.p. usque ad Kalendas praesentis mensis

1.66, s. 19." 1)

Dit is sekerlik verleidelik om te besluit dat hierdie meester oor wie alle verdere gegewens ontbreek, Alexander Colijn sou wees, omdat met die jaartalle 1550 en 1552 'n belangrike hiaat in sy curriculum vitae kan gevul word en die probleem van sy leerjare daardeur minder onoplosbaar word. Net soos in die taal- of letterkunde moet ons ook in die kunsgeskiedenis vir Hineininterpretiererei op die hoede wees.

Daar mag egter wel verklaar word dat Alexander Colijn vermoedelik te Antwerpen en moontlik in die Floris-ateljee geleer het, en dat hy waar=skynlik hierdie leertyd met 'n reis na Italië bekroon en afgesluit het. Wanneer hy te Heidelberg begin werk, is hy 'n volwasse man en kunste=naar. 2)

1) Dok. nr. 55 van 1550. Archivio della Fabbrica del duomo di Milano, Milaan. Vermeld op die lys van Scultori e lapicidi che attesero al Duomo, i cui nomi ricorrono negli Annali, nei Registri e negli atti della Fabbrica consultati nel corso dell'opera, gepubliseer in Nebbia, U. La scultura nel Duomo di Milano. Milaan, Editore Hoepli, 1908.

Dok. nr. 56 van 1552. Archivio della Fabbrica del duomo di Milano, Milaan. Meegedeel deur die argivaris Dott. Sac. Don Angelo Ciceri. Vermeld ook in die Annali della Fabbrica del duomo di Milano. 1877-1885. Tomo IV. Milaan, 1881. p. 10 en in Liebaert, P. Artistes Flamands en Italie pendant la Renaissance. Bulletin de l'Institut Historique belge de Rome. 1er fascicule : l'expansion belge à Rome et en Italie depuis le XVe siècle. Rome-Brussel, A. Dewit, 1919. p. 34.

2) Volgens ons opvatting 29 jaar oud.

HOOFSTUK II

HOOFSTUK II

DIE OTTO - HEINRICHSBAU TE HEIDELBERG

Die Otto-Heinrichsbau, sekerlik die mooiste vleuel van die kasteel in Heidelberg is genoem na paltsgraaf Otto-Heinrich of Ottheinrich. 1) Otto-Heinrich is die seun van paltsgraaf Ruprecht en neef van Friedrich II 2) sy onmiddellike voorganger en voog. Hy is gebore op 10 April 1502 en word na die vroegtydige dood van sy ouers, saam met sy broer Philipp deur sy oom Friedrich II opgevoed.

Belangrik vir sy italianiserende neigings is dat hy in diens van keiser Karel V Italië bereis het. Hy was ook in Spanje en Israëel en het sy indrukke genoteer in 'n dagboek wat hy tot in 1534 bygehou het. In 1522 regeer hy saam met sy broer Philipp tot hulle in 1531 hulle klein hertogdom, Neuburg an der Donau onder mekaar verdeel het. In 1542 gaan hy oor tot die nuwe geloof en voer dit in sy hertogdom in. Dit bring hom in 1546, na aanleiding van die Schmalkadiese oorlog, in konflik met Karel V. In 1556 volg hy sy oom, keurvors Friedrich II op, waarna hy onmiddellik die Augsburgse Confessie in die Palts van toepassing bring, die universiteit van Heidelberg op reformatoriese grondslag hervorm 3) en die na hom genoemde vleuel van die kasteel laat bou. Hy sterf plotseling op 12 Februarie 1559, nog geen jaar nadat hy die belangrike kontrak met Alexander Colijn gesluit het nie. Hy word begrawe in die H. Geeskerk te Heidelberg.

- 1) Portret onder die benaming Otto Heinrich der Grossmütige in die portretversameling van Aartshertog Ferdinand II van Tirol, Von Kenner, F. Die Porträtsammlung des Erzherzogs Ferdinand von Tirol. Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses. Band XV. Wenen, Holzhausen, 1892. p. 155 en Die Porträtsammlung des Erzherzogs Ferdinand von Tirol; Führer durch die Kunsthistorischen Sammlungen in Wien; herausgegeben vom Verein der Museumfreunde. 17. Heft. Wenen, Verlag der Kunsthistorischen Sammlungen, 1932. p. 45. Tafel G, Nr. 7.
- 2) Friedrich II der Weise. Ibid., Nr. 6.
- 3) Onder Friedrich III der Fromme sal die Heidelbergse Kategismus verskyn (1563).

Betreffende sy vernielde 1) grafmonument kan ons maar net die woorde van prof. dr. Heinrich Hammer aanhaal : „Vielleicht ist ihm 2) ausserdem 3) auch das später zerstörte Grabdenkmal zuzuschreiben das sich der Pfalzgraf in der Heiliggeistkirche zu Heidelberg errichten liess." 4) Hierdie vermoede is nog versterk deur die terugvind van 'n klein albaster borsbeeldjie van ca. 30 cm hoog. Hierdie beeldjie, wat in die Louvre te Parys bewaar word, stel Otto-Heinrich voor. Die ooreenkoms met die portrethoutsnee op perkament van Michael Ostendorfer, 1558, in die Kurpfälzisches Museum te Heidelberg is al te opvallend. Bowendien kom op die Louvre-beeldjie die woorde TEMP ORE (sic) voor, deel van die leuse van Otto-Heinrich CUM TEMPORE wat op die houtsnee van Ostendorfer in Duitse vertaling „Mit Der Zeijt." lui. 5)

Dié borsbeeldjie is deur Sauvageot uit die hande van spelende kinders in Arles gered en in 1856 aan die Louvre geskenk. Eintlik sit Otto-Heinrich hier in 'n setel waarvan leeufigure die armleunings uitmaak. Die rugleuning word gekraag deur twee naakte vrouetorsos met in 'n hul midde swaar gehawende wapenskilde. Die beeldjie rus op 'n marmerblok waarin aan die voorkant medaljes met die beeltenis van Otto-Heinrich aangebring is, maar wat hoogswaarskynlik nie daarby hoort nie. Die behandeling van die baardhaar lyk Sansovino-agtig. Die ornamentiek op die klere is wel algemeen italianiserend, maar tog op die besonder vlak manier van Colijn bewerk.

Dit is baie twyfelagtig of hierdie beeldjie ooit kon deel uitgemaak het van die bedoelde grafmonument. Daarvoor is dit te klein. Al moontlikheid is dat dit 'n voorstudie kon gewees het, maar daarvoor lyk ons die materiaal, albas (half-deurskynende fyn marmer) 'n bietjie te kosbaar. Ons veronderstel dat die boek waarop die regterhand beskermend rus, 'n

1) Deur die soldate van Lodewyk XIV in 1689.

2) Alexander Colijn.

3) Behalwe die werk aan die Otto-Heinrichsbau.

4) Hammer, H. Der Bildhauer Alexander Colin von Mecheln. Die Kunst in Tirol. 12. Band. Wenen, 1922. p. 3.

5) Grafiese Dokumente nrs. 5 en 6.

Bybel is of anders 'n verwysing na Otto-Heinrich as bibliofiel is. 1) Argitektuurwerke van Vitruvius en Serlio asook gravures van Rafaël, Michelangelo en Giulio Romano wat bouwerke van die antieke voorgestel het, was in sy besit, en die vraag is in hoeverre hierdie dokumentasie die graaf as bouheer en Alexander Colijn as uitvoerder geïnspireer het.

Buiten 'n raaiselagtige „Anthonj Bildthawer" is Alexander Colijn die enige meester van wie die werk aan die Otto-Heinrichsbau 2) argivalies vasstaan. In die Generallandesarchiv van Karlsruhe word die „Copia" bewaar van 'n kontrak tussen Alexander Colijn en die penningmeester van paltsgraaf en keurvors Otto-Heinrich waarby aan Alexander Colijn wat meester genoem word, 'n baie belangrike deel van die versiering van die Otto-Heinrichsbau opgedra word. 3) Die „Verding" of aanbesteding soos die stuk homself betitel, bevat 'n algemene en 'n gedetailleerde opdrag.

Die algemene opdrag lui : - - - haben verdingt 4) dem erborn Alex=ander Colins von der Stadt Mechel Bildthawer, alles gehawen Steinwercks,

1) Hy is die grondlegger van die vermaarde Palatina wat ca. 1560 uit sy versamelings en die van die Heilige-Gees-Stif ontstaan het. Gedurende die Dertigjarige oorlog verower Tserclaes de Tilly Heidelberg (1622) en ontvang pous Gregorius XV die Palatina as geskenk (1623). In 1816 het die pous egter 'n deel van die Palatina aan die afstammelinge van die regmatige eienaars teruggeskenk : Schottenloher, A. Pfalzgraf Ottheinrich und das Buch. Reformationsgeschichtliche Studien und Texte. Heft 50/51. Münster, 1927; Schottenloher, A. Ein fürstlicher Bücherliebhaber der Renaissance (Pfalzgraf Ottheinrich). Gutenberg Jahrbuch, 1953. p. 180-188; Ruland, A. Zur Geschichte der alten nach Rom entführten Bibliothek zu Heidelberg. Serapeum, XVII (1856). p. 185-191, 193-233; Wilken, F. Geschichte der Bildung, Beraubung und Vernichtung der alten Heidelbergschen Büchersammlungen, 1817; Wille, J. Aus alter und neuer Zeit der Universitäts Bibliothek Heidelberg, 1906.

2) Ander vleuels van die slot te Heidelberg : Ruprechtsbau (Ruprecht I, stigter van die beroemde universiteit) : 14e eeu; Ludwigsbau (Ludwig V) : 1521; 1e Friedrichsbau (Friedrich II) : voor 1556; 2e Friedrichsbau (Friedrich IV) : 1592; Englischerbau (Friedrich V gehuud met 'n Engelse, Elisabeth Stuart, dogter van Jakob I, kleindogter van Mary Stuart) : voor 1632; Karlsbau (1680).

3) Lok. nr. 66 en Graf. Dok. nr. 7.

4) Aanbestee.

so zu diesem neuen Hofbau vollent gehörig, zu hawen, - - - "

Gedetailleer, moet hy die volgende uitvoer :

1. 4 suile in die groot saal (Kaisersaal) en in die kamers ;
(„ - - - die vier Seulen oder Pfeiler im grossen Saal unnd der Stuben - - - ") ;
2. Die wapen bokant die poort ;
(„ - - - das Wapen ob der Einfahrt des Thors - - - ") ;
3. 2 groot beelde in 2 omlystings ;
(„ - - - zwey grösser Bilder in beiden Gestellen - - - ") ;
4. 6 beelde van 5 voet hoog, op voetstukke ;
(„ - - - sechs Bilder ob den Gestellen, jedes von fünff Schuhen - - - ") ;
5. 5 groot laeus volgens ontwerp ;
(„ - - - funff grosser Leowen hawen unnd fertigen, vermög Anzeig und Visirunge.") ;
6. 6 bewerkte deurlyste vir binne in die gebou, volgens ontwerp ;
(„ - - - sechs mühesamen Thürgestell, so inwendig in den Baw kommen, alles vermög einer ieden Visirung, - - - ") ;
7. 7 middelmatige deurlyste volgens tekening ;
(„ - - - sieben mittelmessige Thürgestell, alles vermög unnd inhalter daruber gestelter Visirung.") ;
8. Afwerking van die deurlys wat beeldhouer Anthoni 1) begin het ;

1) Voorganger van Alexander Colijn in Heidelberg. Wie was hy? Was hy 'n Italiaan? Hier word maar net gissings geuiter. M. Huffschild (Zur Geschichte des Heidelberger Schlosses von seiner Erbauung bis zum Ende des 16. Jahrhunderts. Neues Archiv für die Geschichte der Stadt Heidelberg und der rheinischen-Pfalz, III:72) indentifiseer hom met die Nederlander Anthoni van Helmont, van wie niks bekend is nie, tensy dat hy in 1569 aan die kansel van die katedraal van 's Hertogenbosch gewerk het. A. von Oechelhaeuser in die Mitteilungen zur Geschichte des Heidelberger Schlosses, II:220 versenselwig hom met Antonio di Teodoro (von Theodor) wat aan die renaissance-Piastepaleis te Brieg in Silesië sou gewerk het. Maar ook dit is 'n gissing sonder argivaliese fundering. W. Peltzer ten slotte in Anthoni, der Meister vom Ottheinrichsbau zu Heidelberg, Heidelberg, 1905 meen dat hy die Italiaan Antoni Vasoni is, wat meer as eens in die notules van die raad van Nürnberg vermeld word. Dat Otto-Heinrich vroeër baie kontakte met Nürnberg had, kan tog nie as 'n deurslaggewende argument geld nie. Feit bly staan : ons weet nie wie Meester Athoni was nie.

(„ - - - das Thürgestell, so Anthonj Bildthawer angefangen
hat - - - ");

9. 2 skoorstene, een in die kamer van Otto Heinrich en een in die
groot saal ;
(„ - - - zwey Camin, eins in meines Gnedigisten Herrn Cammers,
das ander im grossen Saale - - -);
10. 14 beelde volgens ontwerp en kragtens 'n vorige „Geding". 1)
(„ - - - An seinem vorigen Geding sein noch viertzeihen Bilder
vermög Visirung zu hawen - - - ");
11. 14 vensterposte ;
(„ - - - Daneben Xiiij Fenster Posten von iedes V fl. zu
hawen - - - ") .

Vir die uitvoering van hierdie werke, en moontlik ook van dié krag=
tens 'n eerste verdrag, het Colijn twaalf geselle tot sy beskikking gehad.
Ons lees dit in die versoekskrif van beeldhouer Abraham Colijn, seun van
Alexander aan aartshertog Leopold 2) : „ - - - Erstens. Demnach die
Römisch kais. maj. Ferdinando anno 1562isten jar sich zu Franckhfurt
damaln befunden, von meinem vatter ohn zweifl vernomen haben, wie das der
ohnelengst zuvor bei den durchleichtigisten hochgebornen fürsten Ott Hein=
rich, pfalzgrafen bein Reyn, churfürst und zu Heydelberg etc., in diensten
gewest und mit 12 gesöllen in der arbeit ain stattlichen palast im werk zu
pauen, weiln aber iro churfürstlichen gnaden in dem gächling 3) er=
krankht und in gott seligist abgleibt, das werk eingestellt, die diener
abgeferdigt, mein vatter in seinem haimat graist, - - - " .

Wat het van hierdie werk oorgebly?

1. 2 stukke suil in die benedesale ;
2. Die wapens bokant die poort ;
3. Die 2 leeus bokant die wapens ; 4)

- 1) Geding : ooreenkoms, akkoord; im Gedinge arbeiten : op stukloonwerk ;
Gedingearbeit : arbeid op stukloon.
- 2) Dok. nr. 850 van 23 Julie 1623.
- 3) Oostenryks vir „plotseling".
- 4) Die ander was waarsk. bestem vir die 2 dakgewels wat later deur 2 dak=
kapelle van 2 geledings elk vervang is. Hierdie dakkapelle verskyn
nog op 'n kopergravure van Ulrich Kraus van 1683.

4. Enkele deurlyste en hoofgestelle as ornamentale horisontale afdekings van die deure ; 1)
5. Die 16 standbeelde. Daar moet aangestip word dat die beelde wat nou in die gewel staan, replieke van die oorspronklikes is. Die origines staan in die groot saal van die gelykvloers. Dit as gevolg van 'n restourasie waarvoor daar in 1884 'n kommissie aangestel was. 2)

Ek werk op die ou beelde :

- a. Terwille van die outentisiteit ;
 - b. Omdat ek die ou beelde van naby kon sien ;
 - c. Omdat my grafiese dokumente op die ou beelde betrekking het. 3)
6. 28 vensters in die gewel ;
 7. Die monumentale portaal.

Dit beteken dat die, in Heilbronner sandsteen uitgevoerde gewel van die Otto-Heinrichsbau - en in 'n seker mate die gebou self (van 35 m lang en 22 m diep) - ondanks die amper totale verdwyning van die binne-argitektuur en die twee dakgewels of -kapelle, sodanig bewaar gebly het, dat hy nog steeds 'n „oorsigtelike" geheel-aanblik bied en hom, meer in detail, tot studie van sy stylelemente leen.

Die hele gebou staan bo op 'n hoë onversierde onderbou wat moes dien om die oneffenheid van die terrein te neutraliseer. Hierdie onderbou met sy deurgang na die kelders het geen estetiese betekenis hoegenaamd nie en is trouens deur boom- en plantegroei aan die oog onttrek.

Ter wille van 'n vlot afhandeling van hierdie studie, kan ons die gewel in twee groot eenhede indeel :

1. Die geweloppervlak;
2. Die portaal.

- 1) Graf. Dok. nr. 8 en ook in Koch, J. & Seitz, F. Vorstände des Schlossbaues des Heidelberger Schlosses. Darmstadt, Bergsträsser, 1887. Plate 9, 10, 14, 15, 16, 23 en 24 en Sauerwein, F. Das Schloss zu Heidelberg; Text von N. Rosenberg. Frankfurt aan die Main, 1883. Plate 31, 39, 40 en 42.
- 2) Seitz, F. Die Wiederherstellung des Heidelberger Schlosses, insbesondere des Otto-Heinrichsbau; Sonderabdruck aus Nr 1, 4 und 5 der Deutschen Bauzeitung. Jahrgang 1902.
- 3) Ons het nogtans die indruk dat die replieke baie getrou die origines benader.

1. Die geweloppervlak

Die gewel is, na ons skatting, tot op 80% van sy oppervlak bewerk of versier met 'n skulpturale ornamentiek wat nie uit 'n eerder primitiewe Horror Vacui nie, maar wel uit 'n sterk klassieke sin tot ewewig en ordinansie voortgekom het.

Gelykvloers is die 8 dubbel-vensters hoog, maar hulle amper gotiese, omhoogstrewende neigings is getemper deur 'n horisontale dwarsplint wat - as eerste opvallende Floris-motief, herme dra. Hierdie herme rus op beurtelings ronde, beurtelings kubiese voetstukke, wat vermy dat die vensters al te identies lyk. Weerskante van die herme skraag korintiese getorseerde half-suile hoofgestelle met fyn bewerkte friese wat met frontoene bekroon is. In die veld van elke frontoon is daar twee musiserende putti wat 'n medaljon flankeer waarop die koppe van die Romeinse keisers en helde : Vitellius, Antoninus, Claudius, Nero, Marius, Antoninus Pius, Numa Pompilius en Brutus afgebeeld is. 1)

Rustica-pilasters wat met Ioniese krul- en eierlyskapitele bekroon is, skei die agt vensters vertikaal twee-twee en dam nagenoeg vierkantige muurvlakke af, waarin, in die middel tussen elke paar vensters, 'n beeldnis „uitgespaar" is. In hierdie vier nisse staan die beelde van Josua, Simon, Hercules en Dawid. 2)

Die beelde van hierdie sterk manne, sterk deur liggaamlike krag of deur die geloof, is in die suiwerste tradisies van die Italiaanse hoog-Renaissance uitgevoer. Die liggaamsvorme- en houdings is klassiek. Die klere, vir sover hierdie „atlete" klere dra, is antiek gedrapeer. Hulle vorm-skone koppe druk nie altyd krag uit nie, seker nie by Dawid nie, maar ons mag tog ook nooit vergeet dat italianisme nie ekspressionisme is nie. Vir die smaak van die tydgenoot was hulle blykbaar ekspressief genoeg. Die baard- en haartooi, ook by die „ondergeskikte" kop van Goliat vertoon die dekoratiewe lokke en gekrulde haarstringe soos hulle teruggevind word by die beelde van die monumentale wandgrafte van kardinaal Ascanio Sforza en Girolamo Basso da Rovere wat deur Andrea Sansovino van 1506 tot 1509

1) Graf. Dok. nr. 9.

2) Hulle heldedade word, met passende woorde, gehuldig op die voetstukke.

in die S. Maria del Popolokerk te Rome uitgevoer is. Kop, haar en regterhand van Dawid herinner enigsins aan die Dawid van Michelangelo in Florence. 1)

Benedeverdieping en eerste verdieping word geskei deur 'n mooi bewerkte Doriese trigliewe- en metope-fries wat op Ioniese rustica-pilasters en bokant die beelde van die benedeverdieping op konsoles rus. Die metope is beurtelings met rosette en boukranions, dierskedels, gevul. Ook die guttae is duidelik op die regula-band onder die tenia-lys sigbaar. 2) Die Griekse bou-orde lyk hier dus wel getrou gevolg.

Die tien vensters van die eerste verdieping (of tweede geleding) is laer en nie met getorseerde half-suile nie maar met gegroefde Korintiese pilasters afgeboord. Hulle is nie met frontoene nie maar met meerman- of vislyf-arabeske bekroon. Buiten die tien herme wat tot die versiering van die vensters moet gereken word, vertoon hierdie gewelvlak van die eerste verdieping 4 beelde, hierdie keer almal vrouefigure. Die middelbeeld, die van die Caritas of christelike Liefde moet nie as 'n gewelbeeld nie, maar as die top van die portaal-risalië beskou word. Dus behalwe hierdie „Liefde” word nog twee „goddelike” en nog twee „kardinale” Virtutes of Deugde voorgestel. Van uit die posisie van die toeskouer, van links na regs : die Fortitudo of Sterkte, die Spes of Hoop, die Fides of Geloof, die Justitia of Geregtigheid. 3)

Elke outeur is al dadelik getref deur die groot ooreenkoms van hierdie Deugde met die Virtutes van Andrea Sansovino aan die reeds genoemde praalgrafte van die kardinale Ascanio Sforza en Girolamo Basso da Rovere in S. Maria del Popolo in Rome. Daar is selfs ooreenkoms in die begeleidende argitektoniese motiewe soos bv. in die skulpe bo en agter die koppe wat by Colijn omgekeerd aangewend is. Die frappantste is die ooreenkoms tussen :

1. Die Geregtigheid van Colijn en die Matigheid van Sansovino ;
2. Die Liefde van Colijn en die Voorsigtigheid van Sansovino. 4)

1) Graf. Dok. nrs. 10, 11, 12 en 13.

2) Graf. Dok. nrs. 14 en 15.

3) Graf. Dok. nrs. 16, 17, 18 en 19.

4) Graf. Dok. nr. 20.

Die punte van ooreenkoms tussen hierdie vier beelde, 1) en ook die ander Virtutes laat hulle soos volg opsom :

1. Hulle klassiek-akademiese geheel-indruk;
2. Die klassiek-reëlmatige kalme, geensins hartstogtelike koppe;
3. Sekere antiek-Griekse en antiek-Romeinse gelaatstrekke in die gesigte ;
4. Die volle en weke liggaamsvorme ;
5. Die sterk, maar tog rustige plooiëval van die gewade ;
6. Die deurskyn, deur die gewade, van sekere liggaamsvorme, veral die van die maag, die dye en veral die knieë ;
7. Die parallele lengtevorme van die gewade tussen die bene ;
8. Die algehele houding en ook die rigting van die koppe ;
9. Die haarbehandeling waarop ons reeds by die „helde“-figure gewys het, maar wat by die vrouefigure bowendien nog die tipiese deur haarlokke omwoekerde diademe of voorhoofsbande vertoon. 2)

Dat dit hier om plagiaat of selfs maar kopiëring sou gaan is volkome uitgesluit. Ten spyte van analogieë vertoon die beelde van Colijn 'n eie identiteit, hy lyk ons 'n man te wees wat weet hoe om sy bronne te gebruik. Dat hy volgens ter plaatse, in Rome (deur vreemde meesters) gemaakte sketse van die oorspronklike werke sou gewerk het, moet ons saam met Heinrich Hammer ten sterkste ontken. Die uitdrukking : „ - - - vermög und inhalten darüber ausgestrichener uferichter Visirung, - - - " in die kontrak van 1558 sou daartoe aanleiding gegee het. Hierop reageer Heinrich Hammer as volg : „Der Ausdruck „Visirung" wird ebenso oft wie für den Entwurf eines fremden Meisters auch für die dem Auftraggeber vorgelegten Entwürfe des ausführenden Bildhauer selbst verwendet (auch bei Colin selbst, vgl. Schönherr, Ges. Schriften 1. Bd. S. 527 und Jahrb. der Kunstsamml. des ah. Kaiserhauses 14. Bd. Reg. 10836). Vor allem aber spricht das spätere Werk Alexander Colins gegen die Annahme, dass Colin die Heidelberger Nischenfiguren auf Grund fremder Zeichnungen gearbeitet hätte : denn

- 1) Of die „Christelike Liefde of Caritas" wat tot die monumentale portaalrisaliet behoort, kom ons verder nog terug.
- 2) Sterk verwant in haartooi is bv. ook die Geregtigheid en die Sterkte van Colijn met die Matigheid aan die grafmonument van kardinaal Girolamo Basso da Rovere.

bei ähnlichen Vorwürfen treten uns in viel späteren Arbeiten Colins Figuren nicht nur gleichen Stils, sondern mit ganz bestimmten übereinstimmenden Einzelheiten entgegen, so in den „Virtutes“ des Maximiliansgrabes, in der „Fides“ und „Caritas“ des Welsergrabes und auch noch in den beiden Nischenfiguren des Epitaphs Colins und seiner Frau...” 1)

In 'n later publikasie 2) kom Hammer op die beïnvloeding van Colijn deur Sansovino terug en konkludeer : „Freilich ist die vollendete Formensprache des römischen Meisters in diesem Frühwerk Colins zumeist in weit weniger seiner und sicherer Art, in flüchtiger dekorativer Breite angewendet. Colin erscheint in Heidelberg als klassizisierender Eklektiker von etwas Vlamisch vergrößertem Schlage”. 3)

Volgens Hammer egter kon Colijn al hierdie dinge ook in sy vaderland geleer het. 4) Hier moet ons egter met hom verskil. Ons glo, ofskoon argivaliese bewyse ontbreek, dat Colijn waarskynlik wel 'n Italiaanse studeerdiereis gemaak het en dat hy hom in die S. Maria del Popolo sou bevind het. Die Virtutes-analogieë is daarvoor te oortuigend. Geen mens kon die Sansovino-Virtutes so duidelik vir sy geestesoog oproep nie as hy hulle nie self sou gesien het nie.

'n Deurlopende spiraal-arabeskefries, wat deur Romeins-Korintiese pilasters en bokant die beelde met konsolles onderskraag is, skei die tweede van die eerste verdieping (die derde van die tweede geleding). Die pilasters vertoon hierdie keer geen rustica-werk nie, of is nie gekanneleer

1) Hammer, H. Nachträge und Studien zu Alexander Colin. Zeitschrift des Ferdinandeums. Dritte Folge. Band LIX. Innsbruck, 1915. p. 168, Noot.

2) Hammer, H. Der Bildhauer Alexander Colin von Mecheln. Die Kunst in Tirol. 12. Band. Wenen, 1922.

3) Id. p. 4.

4) „Wir haben keine Nachricht von einem Aufenthalte des Meisters in Italien. Er konnte solche Einflüsse auch in seiner Heimat aufgenommen haben”. (Hammer. Ibid.) Maar dit weerspreek hy 2 bladsye verder : „Colin zeigt in seinen reiferen Werken vielfach ein Feingefühl für klare Anordnung, gute Verhältnisse, vollendeten Zusammenwirken aller Teile, das sich vielleicht doch eher aus eigenen Studien in Italien als nur auf dem Umwege über Floris erklärt. (id. p. 6). Onderstreping van die kandidaat.

nie, maar met vaas-guirlande-arabeske 1) bekleed. Daar is eweneens tien vensters, twee-twee geskei deur Korintiese halfsuile. Aan die vensterposte kom dieselfde tipe suil voor, maar ongegroef, dus van die Romeins-Korintiese tipe. In skulpnisse weereens 5 beelde, die van die hoofsterre van die oudheid : Saturnus, Mars, Venus (Staan presies bokant die Caritas, of christelike Liefde in die portaal-risalië-top !), Mercurius en Luna, die Diana-maangodin. 2)

Saturnus is sekerlik verwant aan die Simson van die eerste geleding, Mars is soldaat soos Josua, Venus vertoon, soos dit die godin van die liefde betaam, 'n aangename fisiek, en haar haartooi kom weer ooreen met die van die Fides van die reeds genoemde graf van Ascanio Sforza te Rome. Mercurius is, wat naaktheid betref, 'n manlike teenhanger van Venus, Luna-Diana is kort-gerok, want sy is ook nog godin van die jag. Sy wys 'n paar sierlike bene, terwyl die tradisionele diadeem vervang is deur 'n maansekel.

Bo op die kroonlids van die dak staan, verhewe maar eensaam, Apollo-Sol en Jupiter, 3) die oppergod. Langs hulle die reste van dakkapelle of dakgewels, wat by die restourasie gelukkig nie terug opgerig is nie, aangesien daar (weens die ontbreek van die oorspronklike bouplanne) tussen argitekte en deskundiges onenigheid oor die oorspronklike toestand bestaan het. Verskeie outeurs aarsel selfs om die twee beelde aan Colijn toe te skryf. Hy tog sou geweet het dat 'n Italiaanse Renaissance-palazzo vlak afgedek word, en hoe sou hy kon duld het dat die oortuigende horison=

1) Graf. Dok. nr. 21.

2) Saam met die Apollo-Sol en Jupiter van die dak vorm hulle, volgens G.F. Hartlaub die sewe Planetengötter of Hausplaneten wat in die oudheid, net soos die penate 'n beskermende rol gespeel het. Aangesien hulle ooreenstem met die sewe dae van die week, bring Hartlaub hulle in verband met die leuse van Otto-Heinrich : „Cum tempore - Mit Der Zeit". Hulle het voorgekom by die Septisovium van Septimius Severus in Rome. Maarten van Heemskerck „ein dem Kurfürsten als Sammler wohlvertrauter Meister" het van die ruïne 'n skets gemaak, maar die planetebeelde was toe alreeds nie meer voorhande nie. Hartlaub, G.F. Zur Symbolik des Skulpturenschmuckes am Ottheinrichsbau. Wallraf-Richartz-Jahrbuch; Westdeutsches Jahrbuch für Kunstgeschichte. dl. XIV. Keulen, E.A. Seemann, 1952. p. 169-170. Hartlaub verwys ook na : Behrendsen, O. Darstellungen von Planetengöttern an und in deutschen Bauten. Straatsburg, 1926. Graf. dok. nrs. 22, 23, 24, 25 en 26.

3) Graf. dok. nrs. 27 en 28.

talisme sou ontkrag word. Daarteenoor staan egter dat dakkapelle en veral dakgewels tot die Nederlandse tradisie, waarvan Colijn ook 'n kind was, behoort.

In die restourasiejare (wat in 1884 met die aanstelling van 'n kommissie van wederopbouw begin het) het die stryd aangaande die dakbekroning hoog opgevlam toe Regierungsbaumeister Ebel, 'n leerling van die by die restourasie betrokke argitek Karl Schäfer, in 1902 in Wetzlar 'n sketsboek uit die jare 1615-1617 ontdek waarop geweltoppe voorkom met as onderskrif : „Dieser Giebel steht zu Heidelberg im Schloss uff Ott Heinrichs Bauw". 1) 'n Man soos Albrecht Haupt het nie daarvoor teruggedeins om hierdie tekening gewoon as 'n mistifikasie te beskou nie, „georganiseer" deur die voorstanders van geweltoppe... Hierdie geweltoppe het nie lank standgehou nie, aangesien 'n kopergravure van Ulrich Kraus uit 1683, dakkapelle vertoon. 2) Volgens Oechelhaeuser sou die Sol en Jupiterbeelde eers uit hierdie dakkapeltyd stam. Iets wat ons betwis, aangesien hulle geen barokkenmerke vertoon nie en mooi by die Renaissance, klassieke en selfs antieke tradisies aansluit. Renaissance : haar en baardtooi is tipies Sansoviniaans-Colijns. Houdings is verwant aan die van die ander Colijnbeelde. Regterhandhouding van Sol is identies aan die van Saturnus, Mercurius, Hercules ens. Klassieke : verwantskap met die Zeus Otricoli in die Vatikaanmuseum en die Apollo van die Belvedere is duidelik. Antieke : hierdie 2 beelde pas mooi in in die reeks van die Sewe Planetegode of Sewe beskermende Huisplanete ingeskakel by die 7 dae van die week. 3)

1) Von Oechelhaeuser, A. Die Giebelzeichnung vom Heidelberger Ottoheirichsbau in Wetzlarer Skizzenbuch; eine Entgegnung von A. von Oechelhaeuser. Zeitschrift für Bildende Kunst. Neue Folge. XVI. 40:136-143, 170. Leipzig, Seemann, 1905.

2) Volgens Kurt Rossmann, moet die dakkapelle (en nie die topgewels nie) tot die oorspronklike plan behoort het : „Jedoch Zwerghäuser, nicht aber Doppelgiebel, wie sich der Bau nachweislich bis ins 17. Jahrhundert trug, entsprechen wohl der ursprünglichen Konzeption. Diese schwerfälligen Doppelgiebel können nur eine Notlösung darstellen haben. Da eine Rekonstruktion auf Grund der Baupläne nicht möglich ist, lässt sich freilich die immer strittig gewesene Giebelfrage nur aus dem Prinzip des Ganzen erschliessen. Dieses aber spricht entschieden für die Zwerchhäuser." Rossmann, K. Der Ottheinrichsbau des Heidelberger Schlosses und sein Bauherr. Heidelberg, Gral-Verlag, 1949. p. 22.

3) Kyk p. 42. Noot 2.

Hulle moes in een asem beplan en uitgevoer gewees het.

Die ontbreek van die oorspronklike bouplanne en die toestand waarin die bekroning van die gebou hom tans ten gevolge van heelwat rampe bevind, 1) belet ons om selfs maar 'n vermoede oor die oorspronklike bedakking uit te spreek.

2. Die portaal

'n Aparte konstruksie in die gebou is stellig die monumentale portaal. Dit is nie sommer 'n willekeurige toegangspoort nie, maar 'n triomfboog, 'n „Ehrenpforte" volgens die beste Romeinse en Maksimiliaans-humanistiese tradisie. 2) En tog vertoon dit twee wesenlike Nederlandse karaktertrekke wat dadelik opval : Eerstens die ryk ornamentiek van die Nederlandse Renaissance en tweedens die vertikalisme van sy boukundige konstruksie wat kulmineer in die beeld van die Christelike Liefde of Caritas wat hoër in die eerste verdieping (tweede geleding) opstyg as die ander beelde. Die rondboog van die poort en die horisontale lyne van die hoofgestelle doen maar min afbreuk aan die opgaande lyn. Hierdie ronde en horisontale lyne vind ons ook by die „Vlaamse topgewel" van die Antwerpse stadhuis, 'n gebou waarvan Cornelis Floris die hoofargitek was. 3)

- 1) 1634 Brand; 1689 en 1693 verwoesting deur die Franse soldateska; op 24 Junie 1764, die dag voor die terugkeer van graaf Karl-Theodor van Mannheim na Heidelberg (met die bedoeling om sy intrek in die Otto-Heinrichsbau te neem) deur die blits getref. Binne in die gebou, was vóór die tyd selfs 'n tapytwewery, in bedryf en op 'n bepaalde oomblik is die gewelwe afgebreek om klippe te verskaf vir die bou van 'n akwaduk van Heidelberg na Mannheim, wat egter nooit voltooid geraak het nie.
- 2) In die volgende hoofstuk kom ons nader op die Ehrenpfortegedagte terug. Graf. dok. nr. 29.
- 3) Oor hierdie aspekte van die Antwerpse stadhuis skryf Roggen en Withof, op.cit., p. 134 en 135 die volgende:
„Het gelijkvloersche gedeelte is uitgevoerd in bossagewerk en heeft, voor elke travee van de verdiepingen, een correspondeerende rondboogige poort. - - - Het middenrisaliet, dat met zijn overwegend horizontale lijnen ondanks alles nog als een laat-gotische Vlaamsche gevel aandoet en tevens nog zoo duidelijk herinnert, hier in dezen Italianiseerenden bouw, aan den typischen middentoren onzer Vlaamsche gotische burgerlijke gebouwen - de Hallen van Ieperen, in het midden der dertiende eeuw begonnen, kunnen hier als stamvader gelden - biedt een reeks verdiepingen met rythmische traveeën : breede rondboogige traveeën horizontaal afgesloten. - - - Naar den top toe versmallen de verdiepingen en het geheel wordt door een aediculum met fronton bekroond". Onderstreping van die kandidaat. Die stadhuis van Antwerpen het nog na die Otto-Heinrichsbau van Heidelberg tot stand gekom.

Nie net in die beeldende- en grafiese kunste nie, maar ook in die boekdrukkuns (wat ten slotte ook 'n grafiese kuns is) is in die tyd van die Renaissance die portaal-motief baie populêr. Ons vind dit ook in die boekversiering, veral by titelbladsye, en tot selfs in die boekdrukkersmerke terug. 1) Otto-Heinrich het hierdie drukkersmotiewe geken, aangesien hy 'n ywerige boekversamelaar en grondlegger van die vermaarde Palatina was. 2) Drukkers soos Hans Kilian, oorspronklik van Neuburg an der Donau en Ioannes Carbo (Hans Kohl) „kurfürstlicher Typograph zu Heidelberg" (1557-1559) het vir hom gewerk. Kohl het uit Regensburg gekom, sedert 1542 'n brandpunt van die Hervorming. 3)

Bowendien was Otto-Heinrich in die besit van die groot grafiese argitektuurwerke in sy tyd gepubliseer (Serlio) of heruitgegee (Vitruvius). 4) Die vraag word gestel in hoeverre Otto-Heinrich plate uit hierdie

- 1) Butsch, A.F. Die Bücherornamentik der Renaissance; eine Auswahl stylvoller Titleinfassungen, Initialen, Leisten, Vignetten und Druckerzeichen hervorragender Italienischer, Deutscher u. Französischer Officinen aus der Zeit der Frührenaissance. Nach der eigenen Sammlung herausgegeben und erläutert von A.F. Butsch. Verlegt von G. Hirth in Leipzig Anno MCCCCLXXVIII (1878). p. 9; 27; 63, Tafel 15 en 16; 64, T. 20 en 36; 66, T. 41, 44, 47 en 48; 67, T. 56; 68, T. 58 en 63; 69, T. 74; 70, T. 80 en 81; 71, T. 94 en in Die Bücherornamentik der Hoch- und Spätrenaissance - - II. Theil der Bücherornamentik der Renaissance. München, Hirth, 1922. Tafel : 8, 19, 23, 24, 69, 100a - met kariatides, 105 - met portret.

Wat meer spesiaal die drukkersmerke betref : Grimm, H. Deutsche Buchdruckersignete des XVI. Jahrhunderts; Geschichte, Sinngehalte und Gestaltung kleiner Kulturdokumente. Wiesbaden, Guido Pressler, MCMLXV. p. 87, 105, 107, 108-109, 120, 141, 211, 244, 246 en 248.

- 2) Kyk p. 34, Noot 1.

- 3) Grimm, H. op.cit. p. 218, 237.

- 4) Rossmann, K. op.cit. p. 19 (Serlio, Sebastiano (Bologna 6.9.1475-Fontainebleau 1554). I sette libri dell'Architettura. Venezia, 1584. Vertalings : in Latyn : Venesië, 1569; Nederlands in Antwerpen, 1553 deur Pieter Coecke van Aelst, Den eerste boeck van Architecture; In Duits: Basel, 1609, volgens die Ndl.uitgawe; In Engels : Londen, 1611, volgens die Ndl. uitgawe. In Spaans : Toledo, 1565. Al hierdie vertalings omsluit nie altyd die volledige 7 boeke nie. Vitruvius, Pollio -Marcus V.P. - 1e eeu v.C. : De Architectura in 10 boeke. Van 1511 af heruitgawes in Latyn, Frans, Italiaans, Spaans en ook in Duits. In 1548 : 5 boeke deur Walter Rivius (Ryff) van Nürnberg met houtsneë van Peter Flötner of Flettner).

werke met sy argitekthe bespreek het en of hy en sy kunstenaars, vir wat die Floris-styl betref, ooit insae van die respektiewelik in 1556 en 1557 gepubliseerde „Veelderley Veranderinghe van grotissen ende Compertimenten. Cornelis Floris inventor" en „Veelderley Nieuwe Inventionen. C. Floris invent." had. 1) Daar word wel eens verklaar dat Alexander Colijn en sy geselle (ja, selfs sy voorganger Anthoni) ryklik uit hierdie uitgawes sou geput het, iets wat ons moet weerlê indien ons vermoede 2) dat hy in die Antwerpse Floris-ateljee opgelei is, ooit bevestig word.

Hierbo aangehaalde werke kan wel die opdraggewer Otto-Heinrich geïnspireer het, maar as modelle vir die kunstenaar, 'n deurknede Floris-man was hulle in feite oorbodig. 3)

1) Volledige titels :

„Veelderley Veranderinghe van grotissen ende compertimenten ghemaect tot dienste van alle die de Conste beminnen ende ghebruiken. Ghedruckt bij Hieronimus Cock, 1556. Cornelis Floris Inventor. LIBRO PRIMO cum G. et privilegio.

„Veelderley nieuwe inventionen van antijcksche sepultueren, diemen nou zeere ghebruikende is, met noch zeer fraeije grotissen ende compertimenten zeer beqwame voer beeltsniders antijcksniders schilders en alle constenaers ghedruckt by my Jeronimus Cock, 1557, C. FLORIS INVENT. LIBRO SECVNDO. Cum gratia et privilegio.

In dieselfde Antwerpse milieu van Cornelis Floris (alias de Vriendt, Antwerpen ca. 1514 - 20.10.1575) het „Die inventie der colommen met haren coronamenten ende maten uyt Vitruvio, ten begheerten van goede vrienden, uitgegheven door Pieter Coecke van Aelst in 1539 tot Antwerpen" verskyn. Dit was 'n vertaling van die Italiaanse uitgawe van Vitruvius deur Serlio. Ook Serlio se eie werk sal aan die beurt kom. In 1553 verskyn by Pieter Coecke „Den eerste boeck van Architecture" volgens Serlio. Wat uitgewer H. Cock betref, het sy uithangbord baie paslik „naer de vier winden" gelui ! Oor Vitruvius en Serlio sien ook p. 45, Noot 4.

2) Uitgespreek op p. 30.

3) Die Paltsgraaf het ook 'n versameling gravures van antieke bouwerke besit. Hieroor skryf Kurt Rossmann, op.cit. p. 19-20 : „Durch seinen Agenten Herkules Rottinger hatte Ottheinrich während seiner Verbannungszeit in Heidelberg und Weinheim Architektur- und Ornamentstiche nach Raffael, Michelangelo, Giulio Romano zumal von den antiken Bauten Roms sich besorgen lassen. „Hab demnach allerley von Kupfer gedruckte Stugling gekauft, aber noch nit in ain Buech verfasst und verfertiget vonwegen der Mue, so die Ungleichait der Figuren bringt.. ..gedenk die yedoch in Kurtz E.f.G. zuzesenden", berichtet ihm Rottinger 1548 aus Italien".

So vertoon die pilasterordering van die Otto-Heinrichsbau ooreenkoms met die van die Colosseum-gewel in Rome. Otto-Heinrich het hiervan miskien wel 'n kopergravure gesien. Maar was sy argitek of argitekthe dan self nooit in Rome nie....? Of was hulle self dan nie in Renaissance-ateljees opgelei nie ?

Reeds die algemene, boukundige opvatting van die portaal sluit by die van Cornelis Floris 1) aan. So het hy die wandgraf van hertog Albrecht in die dom van Koningsberg as 'n triomfboog opgevat. 2) Herinner die onderste geleding sterk aan die Ascanio Sforza-graf van Sansovino in die Santa Maria del Popolo te Rome 3), dan roep die boonste gedeelte ons die Heidelbergse portaal voor die gees : die rondboog met daarbo die twee glorieë wat die lourierkranse aanreik, die aediculum met 'n reliëf van die Verrysenis wat die Heidelbergse wapenkartel vervang, die sterk verwante kariatides daarlangs en die driehoekige frontoen wat die plek van die cartouche met portretmedaljon van Otto-Heinrich ingeneem het.

Hierdie monumentale wandgraf behoort tot die familie van die grafmondel „Beati qui in Domino moriuntur” wat Cornelis Floris in sy „ — — — Inventiën van antijsche sepultueren” van 1557 gepubliseer het. 4) Om by Heidelberg uit te kom moet 'n mens daar die kariatides van die onderste geleding vervang deur atlante en die herme van die boonste geleding deur een paar kariatides. Verder is die verskil aansienliker as tussen die wandgraf van hertog Albrecht en die portaal, al vind ons tog weer die glorieë terug en hierdie keer, tussen hulle in, net soos in Heidelberg, 'n kop, maar nie van 'n sater soos in Heidelberg nie, want dié sou onvanpas wees op 'n grafmonument, maar die van 'n leeu.

Die gelykenis met hierdie twee werke van Cornelis Floris versterk nou reeds ons vermoede dat die aandeel van Alexander Colijn aan die monumentale portaal — ook argitektonies — heel wat groter moet gewees het as aanvanklik aanvaar is. Die bydrae van Anthoni moet tot 'n minimum herlei word, want hier was waarlik 'n kunstenaar aan die woord wat intiem met Cornelis Floris, sy moontlike leermeester, moet saamgelewe het.

Hierdie indruk word nog versterk wanneer die ornamentiek van die portaal van naderby beskou word.

- 1) Deur prof. Roggen die „hoeksteenfiguur onzer zestiendeewesche nasionale kunstgeschiedenis” genoem. Roggen, D. en Withof. J. op.cit. p. 79.
- 2) Graf. Dok. nr. 30.
- 3) Wat sommige outeurs laat opmerk het dat Colijn Sansovino geken het, .. via Floris. Maar die graf het van 1568 tot 1576 tot stand gekom, en dan is Colijn reeds lank in Innsbruck.
- 4) Graf. Dok. nr. 31.

Links en regs van die toegangspoort staan twee pare atlante op portaalsokkels wat met krygs- en musiektrofeë versier is. Die twee buitenste atlante dra baarde, die twee binneste is baardeloos. 1) Hulle haartooi is Sansoviniaans-Colijns en veral by die twee regse beelde (posisie van die toeskouer uit) kry ons die teen die liggaam aangedrukte gewade en die vertikale plooï tussen die bene wat insonderheid by Colijn se vroulike gewelbeelde so tipies is. 2)

Die atlante dra Ioniese kapitele en kubiese argitraafblokke wat met rosette versier is. Bokant die poort sit twee glorieë of viktories wat deur 'n saterkop geskei is. Van hierdie „masker“ gaan vrugte- en blad-snoere uit, en hierdie band-ornament beklee die hele oppervlakte van die booglys. Die dagkante en lyste van die poort is met dieselfde soort krygs-trofeë bedek as wat op die portaalsokkels voorkom.

Die oorgang na die tweede geleding van die portaal word bewerkstellig deur 'n fries wat in Gotiese letters die volgende teks in sestiende-eeuse Duits dra : „Ott Heinrich deur die genade van God paltsgraaf van die Ryn, groot seneggaal (hofmaarskalk) van die Heilige Roomse Ryk, Hertog van Neder- en Opperbeiere“.

Die hele hoofgestel (entablement) is, in die tweede geleding, bekroon met 'n wapenkartel waarvan die blasoene hierdie teks bevestig. In die middel sien ons die keurvorstelike wapen met ryksappel, links die van

1) Graf. Dok. nrs. 32, 33 en 34. Hartlaub beweer dat hulle die 4 temperamente („Komplexionen“ of „Humores“) voorstel. Die 2 links van die toeskouer uit sou die twee kontemplatiewe of passiewe temperamente, melancholie en flegma, uitbeeld. Die twee regs verteenwoordig die aktiewe temperamente : die sanguiniese en die choleriese. Hy laat hulle skakel met 4 van die „huisplanete“ : melancholie = Saturnus, flegma = Luna, sanguinies = Venus, choleriese = Jupiter. Volgens „astrologiese“ antieke bygeloof bepaal hulle die temperamente van die mense. Hartlaub, G.F. op. cit. p. 171-174.

2) Albrecht Haupt het hierdie atlante met afbeeldings in die Duitse vertaling van Vitruvius deur W. Rivius (1548, cf. p.45, Noot 4) vergelyk (Insonderheid f° XXXVIII) en aangesien Peter Flötner (of Flettner) die houtsnede vir die boek gemaak het, skryf hy die beelde (en ook die vroulike kariatides-volgens f°.XXX) aan Flötner toe ! Haupt, A. Peter Flettner; der erste Meister des Otto Heinrichsbaues zu Heidelberg. Kunstgeschichtliche Monographien. I. Leipzig, Karl Hirsemann, 1904. p. 82.

Beiere met klimmende leeu en regs die van die Palts met ruite. Op die twee traliehelme (Beiere en die Palts) en die een steekspelhelm (die keurvorstelike) sit leesus. Skuins, in die vier hoeke van die kartel is maskers, wat in die boonste hoeke rolwerkagtige arms het van waaruit 'n doek vertrek waarop 'n wimpel bevestig is met die Latynse inisiale van Otto-Heinrich, paltsgraaf : O H P C. Die wapens en hulle bybehore rus op 'n veld van akantusblare. Uit die kontrak van 1558 weet ons met 100% sekerheid dat dit werk van Colijn is. Van 'n taamlik dooie ding soos (ongekleurde) wapenskilde het hy 'n lewendige en beweeglike paneel gemaak. Daartoe het veral bygedra die leesus, die rolwerk van die skilde en die golwende akantusblare.

Die wapenkartel is geflankeer deur twee kariatides met Ioniese kapitale. Hulle liggaamsvorme staan duidelik in die gewade geteken. Dit is of die klere deur 'n wind teen hulle aangedruk is. Ook weens houdings en haartooi kan hulle as susters van die ander vrouefigure op die gewel beskou word. Langs elke kariatide is daar 'n driehoekige rolwerkcartouche of „compartment" met vrugteslingers en linte, waarin die worsteling van 'n man met 'n leeu voorgestel word. Links van die toeskouer is die leeu aan die winnende hand, regs het die man die leeu in sy mag. Simboliseer die leeu Beiere, 'n land waaroor Otto-Heinrich die heerskappy voer ? 1)

Die fries bokant die wapenkartel vertoon vislyfmotiewe, maar dis die kariatides wat ons blik na die boonste top-cartouche lei. 'n Fyn medaljon met die beeltenis van Otto-Heinrich self word hier deur twee putti wat fluitspeel, geflankeer, terwyl 'n vroulike sfinks-buusta snoere in haar hande hou wat deur gate in die beslagwerk steek. Aan hierdie snoere wat

1) Hartlaub skryf egter : „Die aktive Haltung, weil siegreich gegen das eigene „Blut" gerichtet, könnte die Selbstbeherrschung eines stolzen Herrschers meinen, während die entgegengesetzte als Nachgiebigkeit gegen die Versuchungen des eigenen Standesdünkel zu gelten hätte; zwischen beiden soll ein Fürst (hier verteenwoordig deur sy wapenkartel) die Mitte halten ! (op.cit. p. 173).

Rossmann soek die verklaring in 'n humanistiese lofgedig op O.H. : „Der Leo ist, als Plinius sagt, diser Art./ Das er seynem Freund greyfft nach dem Bart./ Der in mit vil Gedummel will zwingen,/ Dem thut er grawsamlich under Augen springen." Hy voeg daaraan toe : „Denn nur wer sich selbst bezwingt, ist der Freiheit inne und vermag zur rechten Zeit und im rechten Masse zu vollbringen, was ihm aufgegeben ist", sodat hy nagenoeg tot dieselfde konklusie kom as Hartlaub. Rossmann, K. op.cit. p. 26-27.

op hulle beurt deur die rolwerk gaan, hang trosse vrugte wat tot voor die voete van die putti val. Hoe gevuld ook al, is hierdie „compertiment” tog heel wat rustiger as die woelige cartouches van Cornelis Floris.

„En nou bly geloof, hoop, liefde – hierdie drie; maar die grootste hiervan is die liefde” skryf Paulus in I. Kor. 13:13. So is dit ook vir die christelike regeerder, ook by hom, in hom en deur hom moet die Caritas triomfeer. Sy staan dan ook afgebeeld in die nis bokant die portretmedaljon en neem die tegniese en „geografiese” middelpunt van die pragtige Otto-Heinrichsgewel in. 1) Voorwaar ’n bekoorlike, slanke, fyndeurvoelde beeld. ’n Jong maar ernstige vrou, met liefkosende putti op die arms. Ook weer verwant aan die Virtutes van Sansovino, veral wat die houding en die haartooi betref aansluitend by die Italiaanse meester se Matigheid en Versigtigheid. In die klewende kleding en die plooiëval egter al die kenmerke vertonend van Colijn se vroulike figure. Die krullende rand van die medaljoncartouche buig aan die voete van die Caritas om. Ons kan nie anders nie as om haar as die top van die portaalpiramide te beskou.

Dit is verstaanbaar dat Duitse geleerdes, selfs hulle wat oog had vir die sterk Italiaanse en Nederlandse elemente in die Otto-Heinrichsbau, hierdie monument in die Duitse kuns „einverleibt” het. So skryf Wilhelm Lübke 2) : „So wie die Fassade vor uns steht, ist sie der edelste Spiegel und die höchste Blüte des Deutschen Humanismus in seiner vollen Idealität” en ’n jonger outeur, Kurt Rossmann 3) stel dit so : „Was aber am Ottheinrichsbau dem italienischen Formengut entlehnt wurde, ist umgeformt und eingedeutscht worden, – – – “. Hy sê nie of die Nederlandse elemente ook „eingedeutscht” is nie, al is hy – gelukkig – vol lof oor Alexander Colijn. 4)

1) Graf. Dok. nr. 35. Presies bo haar staan Venus !

2) Lübke, W. Geschichte der Renaissance in Deutschland. 3. Auflage; Neu bearbeitet von Albrecht Haupt. Esslingen, 1914. Dl. I. p. 296.

3) Op.cit. p. 18.

4) „Was Colin, der Bildhauer aus Mecheln, hier als Dreissigjähriger – fünf Jahre vor seinem Hauptwerk, dem Maximiliansgrab in Innsbruck – vermocht hat, beweist, zumal in der souveränen Behandlung des Allegorischen, eine ähnliche Freiheit, wie sie späterhin, zwei Generationen nach ihm, im Norden nur noch Rubens, dem Maler, zu eigen gewesen ist. Das Allegorische war ihm lediglich Anlass zur Darstellung schönen Körper. Was er geschaffen hat, sind Menschenbildnisse in sich selbst gegründeter Schönheit, individuell gedacht und geformt und weit mehr als blosser Träger symbolischer Begriffe”. Id. p. 24.

Al is herinnerings aan die Italiaanse palazzo-bou, veral die van Bologna en Ferrara 1) baie lewendig, kon volgens Lübke 2) die oorspronklike argitek nooit 'n Italianer of 'n Fransman gewees het nie, daarvoor is, volgens hom, die gebou te Duits. Wel is die aandeel van Colijn volgens hom baie groot, en die boumeesters wat in die kontrak genoem word, sou maar net die „Visirunge“ gelewer het waaroor daar herhaaldelik sprake is. Die in die kontrak genoemde werke is „in der Tat völlig flandrischen Charakters“. 3) Die beeldhouwerk wat nie in die kontrak genoem word nie, sou dan van Anthoni wees. Heeltemal onverwags besluit Lübke dat die bou reeds onder Friedrich II begin is, en die minder belangrike dele, soos die onversierde agtergewel en die onderbou onder die gewel reeds vir die helfte, by die kant van die Eerste Friedrichsbau of „glassaal“ voltooi was. Die plan sou oorspronklik van Peter Flötner stam wat baie vir Friedrich II gewerk het. Is die atlante en kariatides van die portaal nie terug te vind op die houtsneë wat Flettner (Flötner) vir Rivius se vertaling van Vitruvius gemaak het nie? 4) Binne in die gebou sou dan die deurlyns wat deur Anthoni begin is, dié wees waarop nie pilasters of herme voorkom nie. 5) Volgens Lübke sou die (sterk betwiste) dakbekroning eers na die dood van Otto-Heinrich tot stand gekom het.

Robert Dohme 6) gebruik nie soos Rossmann die woord „eingedeutscht“ nie. „Sy“ Otto-Heinrichsbau is een waarin „italienischer Kunst und niederländischer Eigenart sich mit der deutschen Formenfülle der Frühzeit zu individuellem Neuen verbindet“. Wanneer Colijn in 1558 Anthoni

1) Otto-Heinrich was bevriend met Ercole II d'Este, hertog van Ferrara. Ferrara was vir die protestante 'n vrystad waar Calvyn self, in 1536, verblyf gehou het.

2) Op.cit. p. 296.

3) Ibid.

4) Dit is nie verwonderlik dat hier by die teorie van Haupt (Kyk p. 48, Noot 2) aangesluit word nie, aangesien die werk van Lübke „Neu bearbeitet von Professor Dr. Albrecht Haupt“ is !

5) Aan die onwetenskaplike raaiery watter (sterk beskadigde) deurlyns te binne in die gebou werk van Anthoni of Colijn is, wens ek nie deel te neem nie. Hoe dit tans binne in die gebou lyk word deur Graf. Dok. nr. 8 duidelik gemaak.

6) in : Geschichte der deutschen Baukunst. Berlin, Grote'sche Verlagsbuchhandlung, 1887. p. 308, 349 e.v.

opvolg, was die gebou, aldus Dohme, alreeds sover gevorder dat hy (Colijn) geen belangrike („wesentliche”) invloed op die argitektoniese konstruksie daarvan kon gehad het nie. Jakob Heyder, wat ook in die kontrak genoem word het die Eerste Friedrichsbau gebou wat so van die Otto-Heinrichsbau verskil dat hy geensins die argitek van hierdie laaste kon gewees het nie. Dan is daar nog Caspar Fischer. Sy monogram CF (C.F.) word op 'n paar ornamente binne in die gebou aangetref wat alleen maar bewys dat hy nie „der konzipierende Meister des Ganzen” kon gewees het nie. Anthoni dan moet volgens Dohme Nederlands van nasionaliteit of vorming gewees het. Op hom laat Dohme dan die volle lig val sonder om egter te besluit dat hy die „Urheber” sou wees.

Volgens Friedrich Hofmann 1) het Caspar Fischer, ofskoon hy argitek was, in Heidelberg net maar „plasties” opgetree en was sy aandeel nie baie belangrik nie.

Albrecht Haupt dring Colijn hoofsaaklik na die inwendige van die gebou terug. 2) Wat aan die gewel „vlämisch” is, stam ook wel van hom, alhoewel hy net maar as 'n „Sendbote” 3) van Cornelis Floris kan beskou word. Oorspronklikheid is daar min en sy boukundige kennis is „spärlich”. 4) Trouens die gebou was so goed as klaar toe Colijn opdaag en daar moes reeds voor die regering van Otto-Heinrich 'n begin gemaak gewees het. Die paar jare wat die paltsgraaf aan die bewind is, volstaan nie om so 'n groot werk te voltooi nie. Haupt vergeet hier dat Colijn oor twaalf geselle beskik het en 'n flukse werker was, soos hy ook te Innsbruck bewys het.

Ondanks later toevoegings soos (altans volgens Haupt) die figuurnisse van Colijn, is die gewelordonnansie die van die Italiaanse paleisbou. Haupt noem spesiaal die Palazzo Roverella in Ferrara en die Palazzo Alberghetti in Bologna. Antoni is Antonio en in geen geval 'n Nederlander nie. 5) C.F. is nie Caspar Fischer nie maar moontlik Conradt Forster,

1) Hofmann, F.H. Die Kunst am Hofe der Markgrafen von Brandenburg; Fränkische Linie. Studien zur deutschen Kunstgeschichte. 32. Heft. Straatsburg, J.H. Heitz, 1901. p. 18 e.v.

2) Op. cit. p. 8.

3) Id. p. 9.

4) Id. p. 11.

5) Dit in teenstelling met die opvatting van Robert Dohme (Kyk p. 51).

vermoedelik 'n leerling of gesel van Peter Flettner, die enige man wat in staat was om 'n gebou soos die van Heidelberg te ontwerp. Alles wat nie tipies Vlaams is nie, kom van Flettner : so bv. die trofee en wapenskilde op die portaalsokkels. Jammer dat daar dan geen argivaliese bewys is nie, al het hy 'n Ersatz (die woord is van Haupt self !) gevind. Dit is dan die ooreenkoms tussen die atlante en kariatides van die portaal en die houtsneë wat Flötner vir die Vitruviusvertaling van Rivius gesny het. 1) Wat nie belet dat Anthoni hulle dalk gebeitel het nie 2) ... op ontwerp van Flötner natuurlik, aangesien die hele ontwerp van die gewel van Flötner sou wees, wat reeds as „Architektur - Entwerfer" sy spore by die Fuggerkapel in Augsburg verdien het. 3)

Joseph Durm 4) beweer dat Anthoni die ontwerp van die gewel gemaak het, maar Schneider 5) meen dat alles wat met die argitektuur verband hou, aan Caspar Fischer en Jacob Leyder (soos hy verkeerdelik vir Heyder skrywe) toegeskryf moet word. Anthoni sou alleenlik die ontwerp vir die versiering gemaak het. Hy is opgevolg deur Colijn, wat onder die invloed van die houtskulptuur van sy vaderland sou gestaan het. Sy herme sou aan herme op meubelstukke herinner ! As geselle het hy seker Duitsers gehad, want dié ornamentiek is droog en ru. Ook die beelde kon deur die geselle gebeitel gewees het, want hulle is van ongelyke waarde. Colijn is op sy beste in Innsbruck, maar seker nie in Heidelberg nie.

Theodor Alt 6) van sy kant, heg baie meer belang aan Alexander Colijn. Jakob Heyder het hoofsaaklik en Caspar Fischer uitsluitlik vir Friedrich II, voorganger van Otto-Heinrich gewerk. As Fischer trouens die ita-

1) Kyk p. 48, Noot 2 en p. 51.

2) Haupt, A. op. cit. p. 85.

3) Id. p. 95.

4) Durm, J. Das Heidelberger Schloss. Centralblatt der Bauverwaltung. 1884. p. 17 e.v. (Ook : Das Heidelbergerschloss, 1894)

5) Schneider, F. Der Bildschmuck des Heidelberger Schlosses. Zeitschrift für bildende Kunst, 13:410 e.v. Leipzig, 1878 (11 April, Nr. 26 en nr. 27, 18 April 1878).

6) Alt, Th. Der Meister des Ottheinrichsbaues; ein Beitrag zur Verständnis der deutschen Renaissance. Zeitschrift für bildende Kunst. Band XIX. Leipzig, 1884. p. 105-117, 141-151.

lianisme voldoende geken het. dan sou dit nie nodig gewees het om Alexander Colijn te laat kom nie. Uit die kontrak maak Alt op dat Colijn al die beelde gemaak het. Al die 16 allegoriese figure is van gelyke styl of skoon hulle nie gelyk in waarde is nie. Miskien is baie van hulle tog werk van sy geselle. Soms is hulle maniëristies. Alt vind hulle nie so goed nie, maar dat hulle almal met Colijn te make het, dit ly vir hom geen twyfel nie. Die atlante en die kariatides van die portaal moet egter aan Anthoni toegeskryf word. Colijn het nie net sy taak nie, maar ook die van die twee boumeesters Fischer en Heyder oorgeneem.

Stark 1) is vrywel die enige outeur wat Anthoni as 'n Duitser beskou wat onder invloed van Sansovino en die Noord-Italiaanse kuns gestaan het. Al die 16 beelde stam volgens hom van Colijn. 2)

Ook Fritz Seitz 3) meen dat al die beelde van een selfde hand is. Die ander figure en ornamente vertoon orals dieselfde verdienstes en dieselfde swakhede. Volgens hom sou die geweltoppe steeds tot die oorspronklike bou behoort het. Seitz bevestig nie dat Colijn die outeur van die oorspronklike plan sou gewees het nie maar in elk geval is die invloed van Colijn aansienlik, ook op die geheel van die konstruksie.

Heinrich Hammer 4) skryf al die 16 beelde en „mindestens ein Teil der Karyatiden des Hauptportals" aan Colijn toe.

Theodor Leger 5), in die begin van die vorige eeu, professor in die boukunde aan die Heidelbergse universiteit, glo maar net in Italianers. Die artieste van die Otto-Heinrichsbau sou Italianers wees en wel van die

1) Stark, K.B. Das Heidelberger Schloss in seiner Kunst- und Kulturgeschichtlichen Bedeutung. Sybels Historische Zeitschrift. München, 1861. VI. p. 125-127.

2) „Vierzehn Statuen waren projektiert und die zwei weiteren sind entgegen dem ersten Entwurf von Colins hinzugefügt worden". Id. p. 125.

3) Seitz, F. Die Wiederherstellung des Heidelberger Schlosses; insbesondere des Otto-Heinrichsbau. Sonderabd. aus Nr. 1, 4 und 5 der Deutschen Bauzeitung. Jahrgang 1902. p. 3.

4) C.p. cit. p. 3.

5) Leger, T.A. Führer für Fremde durch die Ruinen des Heidelberger Schlosses. Heidelberg, 1815 - Le guide des voyageurs dans la ruine de Heidelberg (Traduction par Charles de Graimberg). Heidelberg, Georg Mohr, 1836. Nouvelle édition 1856. p. 101.

beste soort. Bouwerksaamhede het volgens hom reeds onder Friedrich II begin.

Von Schönherr meen dat Alexander Colijn ook die argitek van die Otto-Heinrichsbau was en steun daarby op die teks van die versoekskrif van beeldhouer Abraham Colijn, seun van Alexander, aan aartshertog Leopold. 1)

Van Overloop verwys as volg na die diskussie oor Colijn se aandeel in Heidelberg : „La part que Colin prit à ces travaux a donné lieu à des divergences d'appréciation aussi tranchées que possible. Tels spécialistes prétendent qu'il n'y est intervenu que pour dénaturer, par ses pittoresques lourdeurs du nord, le caractère, primitivement italien et classique, de la construction; tandis que d'autres, et des plus autorisés, estiment que c'est à Colin, au contraire, que la façade de l'Otto Heinrichs-Bau doit sa principale beauté”.

TEN BESLUIE meen ek - en hiermee sluit ek aan by 'n hele aantal kritici van die Otto-Heinrichsbau - dat die aandeel van Alexander Colijn aan die beroemde gewel beslis groter was as wat veronderstel is en ook 'n argitektoniese bydrae ingesluit het. Dit word afdoende bewys deur die Floriskarakter van die portaalboustruktuur . Hulle wat sy aandeel wil verminder (en ek vra my af in watter mate Duitse nasionale ambisies hier 'n rol gespeel het...), gryp na die name van Caspar Fischer, Jacob Heyder en selfs die van „Meister Hanns Besser Hofmaler" uit die kontrak wat in „Beysein" van hulle opgestel is. Daar word niks verder oor hulle taak gesê nie, en dis moontlik dat hulle maar net notariële getuies was.

Ons wil egter nie so ver gaan as Von Schönherr nie wat Alexander Colijn op die woord van sy seun Abraham as bouer van die Otto-Heinrichsbau beskou. 3) Ons meen wel dat hy (moontlik na Anthonj Bildthawer?) die tweede argitek was, wat wel heelwat sake moet „vernederlands" het.

In dié oordeel word ons gesteun deur enkele duidelike elemente :

- 1) Dok. nr. 850 van 23.7.1623. Teks reeds aangehaal op p. 36. „Ist diese Mittheilung Abraham Colins richtig, - und wir haben keinen Grund, daran zu zweifeln, - so hat sein Vater unzweifelhaft bei den Bauten am Schlosse zu Heidelberg auch als Architekt sich bethätigt und nicht bloß die Bildwerke zum Otto-Heinrichsbau hergestellt". Von Schönherr, D. op.cit. p. 574.
- 2) Van Overloop, E. Alexandre Colin. Brussel, Hayez, 1902. p. 4 e.v.
- 3) Kyk p. 36.

1. Die teks self van die kontrak waarin ons lees :
 - a. „ - - - alles gehawen Steinwercks, so zu diesem neuen Hofbaw vol= lent gehörig, zu hawen, - - - " 1) „Steinwerck" omvat hier o.i. meer as die beelde en die ornamentiek.
 - b. Die paragrawe wat volg, is ingelei deur „Item" wat moet ver= staan word as „eweneens", „insgelyks", „asook". 2)
 - c. „ - - - An seinem vorigen Geding sein noch viertzeihen Bilder ver= mög Visirung zu hawen. - - - ". Daar het dus 'n vorige kontrak be= staan waarin die hele werk miskien meer gedetailleer was, en waar= in die beelde wellig met name genoem is. Ons sou die veronderstel= ling kan maak dat Alexander Colijn reeds voor 1558 in Heidelberg was. Ons onderstreep ook seinem. Sonder twyfel slaan dit op ons meester, aangesien die gedetailleerde opdrag begin met die woorde: „Item soll gemelter Alexander Bildthawer - - - " en alles wat dan volg, op hom betrekking het.
2. Die ook deur von Schönherr ten bewyse aangehaalde passage uit die versoekskrif van sy seun Abraham Colijn : „ - - - in der arbeit ain stattlichen palast im werk zu pauen, - - - " 3)
3. Die versorgde argitektoniese struktuur by ander monumente van Alex= ander Colijn.
4. Die feit dat hy nou en dan „boukundige" werk verrig het of as raadgewende argitek opgetree het soos bv. in Schwaz, waar hy in 1594 advies moes gee oor die bouvallige tinne op die gewel van die paro= giekerk. 4) Hy is daarvoor spesiaal uit Innsbruck ontbied. Ook in

1) Kyk p. 34 en Dok. nr. 66 asook Graf. Dok. nr. 7.

2) Quicherat & A. Daveluy. Dictionnaire Latin-Français; nouvelle édi= tion révisée, corrigée et augmentée...par Emile Chatelain, 42e édi= tion. Paris, Hachette, 1895. p. 726 : item, COC. SALL. de même, aussi, également, pareillement, ainsi (que): lapides, aut quid item VARR. des pierres, ou quelque chose de semblable; item ut ou quem= admodum CIC. de même que, comme//et item TER. puis, en outre//SUET. une seconde fois, de nouveau.

3) in der arbeit = beschäftigt gewesen sei. Dok. nr. 850 van 23.7.1623. Sien ook p. 36 en 55. Ons verleen egter nie aan hierdie uitspraak die eksklusiewe betekenis wat von Schönherr daaraan gee nie.

4) Egg, E. Die Pfarrkirche Unserer Lieben Frauen Himmelfahrt in Schwaz. Schwaz, Museums-und Heimatschutzverein, 1956. p. 30.

Stams het hy in 1609 as restourateur van die „Fürstengruft" op= getree. 1)

Nou bly nog staan die onopgeloste vraag hoe Alexander Colijn die be= langrike Heidelbergse opdrag kon verkry het. Saam met Van Overloop 2) is ons daarvan oortuig dat Colijn toe reeds 'n gevestigde kunstenaarsrepu= tasie besit het en dat hy alreeds werk moes gelewer het wat die titel „Meister" in die Heidelbergse kontrak regverdig. 3)

Wou hy in die jare rond 1558 wellig die Nederlande om geloofsredene verlaat en skuiling soek én werk vind aan die hof van 'n deur en deur pro= testantse vors soos Otto-Heinrich? Ook sy neef Crispen, Crispijn of Cris= piaenen het Mechelen ontvlug, al gaan hy nie verder as Antwerpen nie... 4)

Die Hervorming het inderdaad in die Nederlande reeds vroeg begin. Reeds voor die geboorte van Alexander Colijn is op 1 Julie 1523 die luth= rane Jan Voes en Hendrik van Esch „twee Augustiner Monnicken tot Brussel verbrandt". In die begin van die jaar van die Heidelbergse kontrak, 1558, word te Antwerpen, 'n calvinis verbrand. 5)

Reeds voor 1545 het 'n aantal kunstenaars voor die inkwisiteurs ver= skyn : Barend van Orley, Ton, Pieter de Pannemaker en Cornelis Bos. Die eie vermoedelike leermeester van Alexander Colijn, Cornelis Floris, ver= skyn in 1552 voor die Vierskaar, waarskynlik vir geloofsake omdat sy saak

- 1) Stift Stams in Tirol ; vom Priorat des Stiftes Stams. München, Schnell & Steiner, 1953. p. 5 en 8 en Dok. nrs. 837, 838 en 839 van 3.9., 22.12.1609 en 20.3.1610.
- 2) Van Overloop. op.cit. p. 18. „ - - - d'une façon générale, d'ail= leurs, on ne sait rien de la vie de Colin jusqu'au moment où le comte Palatin Othon-Henri le fit venir à Heidelberg, pour lui confier une part importante dans l'édification du palais qu'il s'occupait d'ajouter au château de cette ville. On ignore également les circonstances qui décidèrent ce prince d'en agir de la sorte. Mais il est à présumer que, pour provoquer un tel choix, le talent de Colin avait dû s'affirmer par plus d'une production remarquable : ce qui rend d'autant plus in= explicable que l'on ait pas même gardé le souvenir d'une seule de ses premières oeuvres."
- 3) Die werk van „Magistro Alexandro Flamengho" aan die dom van Milaan? Kyk p. 30.
- 4) Kyk p. 20. Noot 1.
- 5) Verheyden, A.L.E. Le martyrologe protestant des Pays-Bas du Sud au XVIe siècle. Brussel, Librairie des Eclaireurs Unionistes, 1960.

behandel is in dieselfde geregsboek, waarin meesal die beskuldigings van kettery voorkom, 1) en in 1570 word hy in Emden, die toevlugsoord van Nederlandse rebelle, aangetref. 2) Die Sint-Lukas-gilde waarvan hy in 1559 die deken was, is 'n haard van rebellie en word deur Alva opgehef.

Ander met Floris en Colijn in die kuns verwante kunstenaars het vrywillig of onvrywillig die pad na die ballingskap opgegaan : Vredeman de Vries, Van Obbergen, Van den Block, Laurens en Hans van Steenwinckel, Van Paassens, Coppens, Boyens, Van Egen, Anton Seroens...almal argitekte of beeldhouers. 3) Hulle is trouens saam met Alexander Colijn die verspreiders van die Floris-styl oor Europa. Die internasionale betekenis van Floris is in 'n ruime mate aan hulle te danke : „Jan Mone speelt de leidende rol in de Zuid-Nederlandse artistieke wereld, terwijl Floris integendeel een kunstenaar van internationale betekenis wordt, wellicht in mindere mate door de monumenten zelf, die hij in het buitenland oprichtte, dan door de artistieke bedrijvigheid zijner talrijke rechtstreeksche of onrechtstreeksche leerlingen en volgelingen, 4) onder dewelken er zoo vele waren, die in deze meest tragische periode onzer Nederlandsche geschiedenis, tengevolge van de politiekgodsdienstige beroerten, de wijk moesten nemen naar de protestantsche landen van Noord- en West-Europa." 5)

Dat Colijn later vir die katolieke vorste van Tirol gewerk het 6) en as katoliek begrawe is, sluit die moontlikheid dat hy as dertigjarige die Nederlande om geloofs- of politieke redes kort voor die opstand verlaat het, nie uit nie.

Treffend is ook die feit dat hy sy oudste seun, wat in 1563 gebore is, 'n oud-testamentiese naam gegee het, iets wat by Rooms-Katolieke ouers

1) Roggen, D. en Withof, J. op.cit. p. 86-87, 151 en 152.

2) Gabriëls, J. op. cit. p. 137.

3) Ook skilders soos Gillis van Coninxloo, die gebroeders Valkenburg, Roeland Savery, David Vinckboons, Frans Hals...het hulle vaderland verlaat.

4) Onderstreping van die kandidaat.

5) Roggen, D. & J. Withof. op. cit. p. 142.

6) Ook die oortuigde protestante Adam van Noort en Jacob Jordaens het vir katolieke opdraggewers, selfs kerke en kloosters gewerk.

totaal ongebruiklik is.

In elk geval staan die Otto-Heinrichsbau, opgerig in een van die hoofstede van die Duitse geesteslewe, 1) daar as 'n pragtige resultaat en getuigenis van die ekspansiekrag van die Duitse Kuns.

1) Ook op die gebied van die Reformasie : Die Heidelbergse Kategismus het aldaar op datum van 19 Januarie 1563 by drukker J. Mayer verskyn.

HOOFSTUK III

HOOFSTUK III

DIE GRAFMONUMENT VAN KEISER MAKSIMILIAAN I VAN OOSTENRYK IN DIE HOFKIRCHE TE INNSBRUCK

Die projek

In DER WEISSKUNIG, 'n deur keiser Maksimiliaan self gedikteerde boek, wat die lewe en die daade van die keiser onder die naam van Weisskunig huldig, lees ons oor wat 'n verstandige vors aan sy nagedagtenis verplig is :

„Wie der jung weisz kunig die alten gedächtnus insonders lieb het

Auf ain zeit was ain mechtiger herr bey dem jungen weissen kunig, der sprach zu ime, das gelt. das er auf die sachen der gedächtnuss leget, were verloren. Darauf gab ime der kunig die antwort : „wayst du nit, das got und der prophet Davit in dem psalter sagen von der gedächtnuss und nit von dem gelt, dann wo ainer seinen schatz hat, da ist sein herz.“ Weiter sprach der kunig zu demselben herrn : „sag mir eins : was beleibt dem menschen lenger, das guet oder die gedächtnus?“ Darauf gab der herr die antwort : „wann ain mensch stirbt, so volgen ime nichts nach dann seine werk...“ Auf sölichs redet der kunig : „du redest recht; wer ime in seinem leben kain gedächtnus macht, der hat nach seinem tod kain gedächtnus und desselben menschen wird mit dem glockendon vergessen, und darumb so wird das gelt, so ich auf die gedechtnus ausgib, nit verloren, aber das gelt, das erspart wird in meiner gedachtnus, das ist ain undertruckung meiner kunftigen gedächtnus, und was ich in meinem leben in meiner gedächtnus nit volbring, das wird nach meinem tod weder durch dich oder ander nit erstat.“ Darauf swig derselb herr still und bekennet sich, das er grösslichn unrecht het geredt.“ 1)

Hierdie ideaal het keiser Maksimiliaan – sonder om inderdaad na geld te kyk nie – probeer verwesenlik in sy monumentale grafprojek. Nes die voorsate van Maksimiliaan se vrou, die Bourgondiese hertoë, tot die stigting van die Chartreuse de Champmol naby Dijon oorgegaan het (Filips die Stoute, 1384), wou keiser Maksimiliaan in Innsbruck 'n klooster oprig met monnike 2) wat vir sy nagedagtenis sou bid in 'n kerk waarin sy grafmonument sou opgestel staan.

1) Der Weisskunig; nach den Dictaten und eigenhändigen Aufzeichnungen Kaisers Maximilians I. zusammengestellt von Marx Treitzsauerwein von ehrentreitz. Herausgegeben von Alwin Schultz. Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses. Wenen-Leipzig, A.G. Liebeskind, Band VI, 1888. f° 124b tot 126a. p. 66.

2) Franoiskanermonnike.

Die grafmonument wat nie in marmer nie maar in vergulde brons moes uitgevoer word, sou uit vier groot dele bestaan :

1. Die graftombe self met 24 bronsreliëfs en knielbeeld (orant, priant);
2. 'n Begrafnisstoet met 40 lewensgrote „ploranne" (pleurants, plorans, klaers), almal werklike of vermeende voorvaders van die keiser, opgestel rondom die graf, 'n brandende kers in die hand ;
3. 34 borsbeelde 1) van Romeinse keisers waardeur te kenne gegee word dat die Heilige Roomse Ryk van die Duitse Nasie opvolger is van die Romeinse Ryk ;
4. 100 beeldjies van heiliges wat tot die huis van Habsburg behoort of daarmee in verbinding staan. 2)

Met die lewensgrote begrafnisstoet in brons sluit die Innsbruckse grafkompleks aan by die tradisie van die Bourgondies-Nederlandse praalgraf wat insonderheid deur sy prosesie van ploranne gekenmerk is.

Wellig die oudste voorbeelde hiervan vind ons in die begin van die veertiende eeu op die voorsy van die mausoleum van Jacques Castaigne (+ 1327) in die St. Kwintenskerk te Doornik en op die praalgrafte van die biskoppe Guy van Avesnes (+ 1317) en Jan van Arkel in die dom van Utrecht. Uit die einde van die 14de eeu dateer 'n plorannegrav uit die kerk van Phalempin waarvan die voorsy in die museum van Rysel bewaar word. 3) Al hierdie ploranne is in 'n sodanige vlak reliëf uitgevoer dat die latere ploranne van Dijon werklik as rewolusionêr moet bestempel word. Dis inderdaad op die graf van Filips die Stoute dat die rouklaers vir die eerste keer 'n stoet vorm, en om dit te kon doen moes hulle volkome van die

- 1) Dok. nrs. 22 en 63 praat van 32 borsbeelde, maar uit al die ander dokumente (soos bv. dok. nrs. 45, 48 en 51) blyk dat die aantal, soos voorsien in die testament van die keiser, wel 34 was.
- 2) Dok. nr. 63 van terminus ante quem 24.2.1556. Verslag van Hermes Schallautzer aan koning Ferdinand I oor voorgestelde veranderinge en verbeterings aan die ontwerp van die grafmonument en waarin hy na die oorspronklike projek verwys.
- 3) Roggen, D. Prae-Sluteriaanse, Sluteriaanse, Post-Sluteriaanse Nederlandse skulptuur. Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis, dl. 16. Antwerpen, De Sikkel, 1955-1956. p. 122-124.

grafwand loskom. By die tot stand koming van hierdie pragtige graf (1384 tot 1411) was agtereenvolgens die Bourgondies-Nederlandse beeldhouers Hennequin de Marville uit Frans-Vlaandere, Klaas Sluter uit Haarlem...en Brussel en die Noord-Nederlander Klaas van de Werve met hulle Vlaams-Brabantse ateljees (Willem Smout, Jan van Prindale...) betrokke. Opmerkenswaardig is wel dat die lykstoet van Champmol 40 ploranne tel, presies die aantal van die beelde wat vir die bronsstoet van die Innsbruckse Hofkerke voorsien was. Die getal 40 het trouens tradisioneel begin word toe die hertog van Berry sy graf by Jean de Cambrai bestel het. Na die dood van Jan van Kamerijk word hierdie ploranne, wat deur die stamgraf van Dijon geïnspireer is, deur Estienne Bobillet en Pauwel Mosselman voltooi. 1) Vir die graf van Jan sonder Vrees wat in 1443 by Jean de la Huerta uit Aragon bestel was, is eweneens 40 ploranne voorsien. De la Huerta is die hoofvertegenwoordiger van die „Spaanse“ Sluterstyl wat in die begin van die vyftiende eeu 'n aanvang geneem het met die vervaardiging van die , praalgraf van Karel III die Edele en sy vrou in Pamplona. Hierdie monument wat van die hand van Jean Lomme uit Doornik is, tel slegs 28 ploranne. Die „Franse“ rigting in die Sluterstyl is veral verteenwoordig deur die praalgraf van Karel van Bourbon en Agnes van Bourgondië te Souvigny wat „quarante et quatre personnages...plorans et portant deuil“ moes tel. 2)

Tot die „Vlaamse“ Sluteriaanse rigting behoort die werk van die Gentse beeldhouers van die veertiende en vyftiende eeue, insonderheid dit van die drie De Meyere's. So ontvang Jan II de Meyere in 1424 die bestelling vir 'n grafmonument waarop in 'n reliëf van slegs 'n anderhalwe duim sestien persone „ten rauwe staan sullen“ met „een scilde gadelic vor hen staende“. In 'n opdrag van 1433 aan sy seun Jan III word hierdie persone „plorannen“ genoem : „Item de zutsponde vooren met VIII plorannen, elc met eenen scilde voor hen staende overhouc. - - - “. Op hierdie graf van Jan van Gistel wat vir Zuiddorpe bestem was, maar wat gedeeltelik in Kloosterzande bewaar gebly het, is die beelde baie vlak en plat voorgesteel. Die materiaal, nl. die „Doornicschen steene“, sou hom nie tot

1) Roggen, D. Prae-Sluteriaanse,...p. 146-149.

2) Id. p. 156.

„ronde bosse" („al ront naer dleven") geleen het nie. Ook daarom is die lêbeelde in 'n ander medium uitgevoer. Die wapenskilde by die voete van die ploranne neem amper die hele breedte van hulle nisse in. By die grafmonument van Margareta van Gistel in die St. Baafskerk te Gent is die reël van die ploranne sterker en is hulle emosies treffender uitgedruk, al word die peil van Dijon nie bereik nie. Op die grafmonument van Willem van Halewijn (+ 1455) in die Salvatorkerk te Brugge, wat ook uit 'n Gentse ateljee stam, staan die ploranne heel wat vryer in hulle nisse, maar ook hier bly ons ver van die perfeksie van Sluter en van de Werve. 1)

'n Groot stap in die rigting van die Innsbruckse volkome vrystaande figure is gemaak met die graf van Philippe Pot uit die kerk van Cîteaux, tans in die Louvre te Parys. In 1494, aan die einde van die vyftiende eeu opgerig, vertoon hierdie graf agt ploranne wat heeltemal los staan, aangesien daar nie 'n tombe is nie. Hulle dra die dekplaat : „Het lijdt naar onze mening geen twijfel, dat de plorannenformule van Dijon ook de anonieme meester van dit mausoleum heeft geïnspireerd. Hij heeft echter het traditionele thema op bijzonder gelukkige wijze weten te renoveren door de rouwdragers tegelijkertijd als lijkdragers te laten fungeren" skryf Roggen. 2) Ook hier het die ploranne hulle skilde by hulle. Dit was ook so by die meeste Gentse monumente die geval. Ook die standbeelde in die Hofkirche beskik oor hulle wapenskilde.

Die Bourgondies-Nederlandse sepulkrale plastiek sal, veral van Dijon uit, sy stempel tot ver in die sestiende eeu op die Europese beeldhoukuns bly druk. Nog op die graf van Margareta van Bourbon te Brou wat in 1525 voltooi is, staan ploranne (langs putti !). Hierdie klaers is beslis Sluteriaans. En die laaste, geheel vrystaande, ploran van Innsbruck is „die eerste christelike koning van Frankryk" 3) wat eers in 1550 gegiet is.

Van die totaal van 174 beelde wat vir die Innsbruckse grafkompleks beplan was, het slegs die volgende tot stand gekom :

- 1) Roggen, D. Gentsche beeldhouwkunst der XIVe en der XVe eeuw. Gentsche Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis. Overdruk uit dl. V. Antwerpen, De Sikkels, 1938. p. 54-56, 60, 62, 70-71.
- 2) Roggen, D. Prae-Sluteriaanse, ...p. 158.
- 3) Volgens die opskrif op die postament.

1. Van die 40 lewensgrote vergulde bronsbeelde : 28 standbeelde wat inderdaad aan beide sye en vóór die graftombe opgestel staan.
2. Van die 34 borsbeelde van Romeinse keisers is daar 20 in die jaar 1920 teruggevind en sedert 1948 teen die gewelmuur op die galery bo- kant die ingang van die kerk opgestel.
3. Van die 100 beeldjies van familie-heiliges het daar 23 tot stand ge- kom wat hulle nou op die balustrade van die galery bevind (waar hulle die Romeinse keisers geselskap hou).

Die graftombe self het natuurlik ook tot stand gekom, 1) maar die reliëfs is nie in brons nie maar in marmer uitgevoer. Dat daar herhaalde- lik van die oorspronklike plan afgewyk is, vind sy oorsaak in die feit dat dit amper 'n eeu geneem het om die monument te voltooi en dat die kunsopvattings ondertussen van laat-Gotiek tot prae-Barok geëvolueer het. Hierdie ewolusie van kunsopvattings merk ons die beste by die Hofkirche self op wat 'n laat-Gotiese boustruktuur met Renaissance-elemente en 'n prae-Barokke versiering vertoon.

Die oudste dokument betreffende die grafmonument dateer van 1502. 2) Dit is die akte van aanstelling van Gilg Sesselschreiber, kunsskilder uit München, eerste inventor van die beelde rondom die graf. Hierdie dokument lewer ons net maar die aanvangsdatum van die werksaamhede. Oor die projek word daarin niks vermeld nie. Die bronsgietery van Mühlau wat spesiaal met die oog op die uitvoering van die grafmonument opgerig word, dateer van 1506. 3) Duidelike aanwysings kry ons eers in die testament van keiser Maksimiliaan I self. Hy het dit kort voor sy dood, op 30 Desember 1518, aan sy sekretaris Hans Vinsterwalde gedikteer te Wels, waar hy aan- gekom het nadat niemand in Innsbruck sy gevolg wou herberg nie omdat vroeëre rekeninge nog nie betaal was nie. Die siek keiser is daaroor diep ontstemd (tiefverstimmt) 4), en waarskynlik wou hy nie meer in Inns-

1) Graf. dok. nrs. 36 en 37.

2) Dok. nr. 1 van 7 Maart.

3) Dok. nr. 3 van 18 Desember.

4) Jansen, M. Kaiser Maximilian I. München, Kirchheim'sche Verlags- buchhandlung, 1905. p. 98. Die skuld het 24,000 gulde bedra.

bruck begrawe word nie maar in Wiener-Neustadt soos hy dit in sy testament laat opteken. 1) Dis miskien om hierdie rede dat die graf in Innsbruck 'n senotaaf gebly het.

Van 'n sarkofaag is in hierdie testament nie eers sprake nie, en inderdaad lê die keiser begrawe onder die trappe van die altaar van die St. Joriskerk in Wiener-Neustadt. Hy lê so dat die priester by die transsubstansiasie presies bokant sy hart staan. Wel moet al die „hundert und vierunddreissig gegossen pild" 'n onderdak in die taamlik klein kerk vind. Van die groot beelde moet sy eie beeld, die van sy vader en die van sy kleinseun Karel V en nog twee ander voor in die kerk geplaas word, langs die vensters nog vier beelde en al die ander bokant die altare. Aangesien die gewelf (die kapel was bo in die keiserlike burg) die gewig van die swaar bronsbeelde nie kon dra nie, moes elk van hulle aan die plafon gehang word. Al die kleiner beelde moet in die kerk „umb und umb" opgestel word. 2) Hierdie testament was van 'n aard om die hele Innsbruckse projek te laat skipbreuk lei. Nog steeds het Ferdinand, die latere keiser, toe nog koning van Boheme en Hongarye, Wiener-Neustadt in gedagte wanneer hy in 1527 aan die Tirolse regering te Innsbruck instruksie betreffende die voltooiing van die grafmonument gee, en hy stuur selfs sy hofboumeester Jörg Kölder na Wiener-Neustadt om die saak ter plaatse te gaan ondersoek. 3) Ferdinand het, in stryd met die teks van

1) „Wo uns der allmechtig gott je aus diser welt erfordert, so ist unser entlicher will und mainung, das unser leib soll besteet werden in sant Jörgen khirchen zu der Newstatt in Ossterreich".
Dok. nr. 9 van 30.12.1518.

2) „ - - - das die hundert und vierunddreissig gegossen pild umb und umb gestellt, doch ains so weit von dem andern, daz man daneben auf die altär in die khirchen gehen mag und dannocht derselb gang umb erfüllt werden. Aber die grossen achtundzwainzig gegossen pilder sollen unser person, unser vatter und khaiser Carl und sonst noch zween neben unser am vordersten und darnach neben den venstern aber vier pilder und also nach der ordnung ob den altärn gestellt werden. Damit aber daz gewelb sölchen last der pilder dest pas ertragen und on sorg sein mugen, so soll der achtundzwainzig pilder ain jedes in sonderhait an ain aisen ketten an ain sondern tram des obern poden angehengt- - -"
Dok. nr. 9 van 30.12.1518.

3) Dok. nrs. 16 en 17.

die testament, wel 'n graftombe in gedagte waarvan die grootte in proporsie met die groot standbeelde moet wees met op die dekplaat geen knielbeeld nie, maar 'n lêbeeld van die keiser. Op die lengte- en breedtesye van die tombe kom reliëfs met voorstellings van die veldslae van die keiser soos hulle in die „Eerenporten“ afgebeeld is. 1)

In September 1528 bring hofboumeester Jörg Kölderer verslag uit oor sy reis na Wenen en Wiener-Neustadt. 2) Geen kerk in Wenen lyk hom vir die opname van die grafmonument geskik nie. In Wiener-Neustadt besoek hy die kerk van die Benediktynerklooster en die kapel van die burg. Wat die kerk van die Benediktyne betref is daar plek vir die graftombe tussen die 8 suile van die kerk; veertig beelde sou hy op lae suile van 4 voet plaas, twee tussen elke twee suile. Die orige beelde sou hy in koornisse plaas.

Die Burgkapel geval hom so goed dat hy twee planne daarvan teken. Die eerste voorsien 'n opstelling soortgelyk aan wat hy vir die Benediktynerkerk ontwerp het, die tweede plan voorsien 'n paar verbouings. Daar is nie genoeg ruimte om al die beelde op te neem nie, en hy stel koning Ferdinand voor om 'n aantal beelde weg te laat.

Daar volg nou na die reis van Jörg Kölderer 'n lang periode van aarseling en selfs van stilstand in die giet van die standbeelde. Eers in

1) „ - - - Sarch oder grab mit etwas zierlichkeit machen lassen, nemlich auf solche form, das in mitte der gegossen groszen pilder ain grab in der höhe und grösze, wie die proportion der groszen pilder erleiden möchte, und darauf ain ligende pildnus in vollem harnasch und darüber geziert mit kaiserlichen habit, cron, zepter und öpfl und an die nebensseiten etlich figuren und bei jeder ain kurze geschrift alles in metal und zum geringisten gemacht werden gedachts kaiser Maximilians slachten, die er in zeit seiner Regierung in Hungarn, Frankreich, Italien, Niederland und andern orten loblich und ritterlich gewonnen hat, wie si darn in der Eerenporten, so auch im leben gedachter kais. M. aufgericht ist, gemalèt sèin. ”
Dok. nr. 13 van 30.11.1527.

2) Dok. nr. 17.
Dok. nr. 16 van 15.8.1528 : „ - - - Wir haben unsern pawmaister zu Yinszbrugg Jörgen Köldrer vonwegen besichtigung etlicher gotsheuser zu Wienn und Newenstat, in welchen weilend unsers lieben herren und anherrn, kaiser Maximilian, begrebnus statlich oder fueglich aufgericht werden möchte, hinaus beschiden.“

1541 herleef die belangstelling van koning Ferdinand 1) wat 'n kopie van die testament van keiser Maksimiliaan I by sy suster Maria van Hongarye, regentes van die Nederlande aanvra, 2) en anderhalwe jaar later herhaal hy in sy tweede testament 3) die verpligting aan sy erfgename om na sy dood met die oprigting van die grafmonument van sy grootvader voort te gaan. Op die Ryksdag van Regensburg (1546) ontmoet die twee broers, Ferdinand I en Keiser Karel V mekaar en word aldaar deur 'n inmiddels aangestelde testamentuitvoerder, Wilhelm Schurf aan hulle pligte herinner. 4) Schurf kry hierop bevel die uitvoeringsmoontlikhede van die testament te ondersoek en verslag uit te bring. 5) Hierdie verslag word op 9 Maart 1547 gelewer, en daaruit blyk o.m. dat daar nog aan die gedagte van 'n sarkofaag in koper vasgehou word en bronsgieter Gregor Löffler ook daarvoor 'n bestek opmaak wat by die verslag van Schurf gevoeg word. 6)

- 1) Wat sedert 1522 nie net koning van Boheme en Hongarye nie, maar ook goewerneur en aartshertog van Tirol was en nie met sy seun aartshertog Ferdinand II van Tirol mag verwar word nie. Eersgenoemde is die broer van keiser Karel V en kleinseun van Maksimiliaan I. Kyk ook p. 21. Noot 3.
- 2) Dok. nr. 31 van 24.9.1541.
- 3) Dok. nr. 32 van 1.6.1543. Sy eerste dateer van 17.9.1532. Dok. nr. 19.
- 4) „ - - - Nachdem ih die Römisch kais. und eur kgl. maj. aufjungstgehaltenen reichstag zu Regensburg aus schuldiger und underthenigister phlicht umb und vonwegen aufrichtung und exequirung eur kgl. majestaten anherm, weilund kaiser Maximilians hochloblichister und seligister gedechtnus, verordneten testaments und letsten willens in aller underthenigkait als ain verordneter testamentari und procurator desselben testaments muntlich ersuecht und angelangt, - - -" Dok. nr. 45.
- 5) - - - darauf dann die Römisch kais. und eur kgl. maj. mir gnedigist bevolhen haben, daz ih auf mittl und weg, welhermassen solch testament mit pesten fuegen in stattliche und wirkhliche volziehung gericht und gebracht möcht werden, bedacht sein und eur kgl. maj. desselben alsdann mit meinem Rat und guet bedunkhen nach lengs berichten soll - - - " Dok. nr. 45.
- 6) „ - - - Und dieweil dann eur kgl. maj. im verschinen 1527. jare inhalt derselben ausgegangen bevelchs gnedigist entslossen gewest, noch ain kupferen sarch mit sondrer zierde zu höchstgedachts kaiser Maximilians begrebnus, darsin dann sein leib gelegt werden soll, giessen zu lassen, - - - obgemelten maister Gregorien Löffler auch darüber gehört. Derselb hat sein bericht und guetbedunkhen, welhermassen auch in was kosten er die ubringen pilder und sarch auch die manglhaften pilder zu machen und zu pessern verhoffte, in schrift gestellt, wie eur kgl. maj. das alles aus beigelegten schriften mit D signiört gnedigist zu verstecken hat." Dok. nr. 45.

Hierin maak Löffler beswaar teen die verguld van die beelde. Volgens hom moet „diser sarch und pilder aus nicht anderm dann kupher, mit zin zimlich vermischet" gegiet word. 1) By die bestek is ook 'n begroting gevoeg waarin Löffler meedeel dat 'n ontwerp van die sarkofaag geteken n.a.v. die brief van koning Ferdinand van 30 November 1527 2) onvindbaar geword het. 3) Ook die gedagte aan die opstelling in die Sint Joriskerk te Wiener-Neustadt blyk nog aktueel te wees 4) al is 'n uiteindelijke beslis-sing oor die finale standplaas van die monument op hande.

Dit sal, ten slotte, moet opgerig word in Innsbruck in 'n spesiale kerk 5) met aangrensende klooster, en ofskoon die here van Innsbruck aanvanklik bevind het dat die reeds bestaande parogiekerk daarvoor goed genoeg was, 6) en daar selfs planne vir die aanpassing van dié kerk geteken was 7), sal van 1553 tot 1563 die tipiese laat-Gotiese-Renaissancistiese en in sy versiering selfs prae-Barokke Hof- of H. Kreuzkirche, ook

1) Dok. nr. 47 van 9.3.1547. Bylae D.

2) Dok. nr. 13.

3) „ - - - Erstlichen ist auf der Römischen kuniglichen maj. etc., unders allergnedigisten herrn, bevelh, vom datum den letsten tag novembris anno 1527 an irer kgl. maj. regierung und camer in Tyrol ausgehen, ain lautere visierung gestellt und gemacht worden, wie und welcher massen der sarch, darein hochgedachts kaiser Maximilians leib gelegt, gegossen werden soll. Dieselb visierung ist ierer kgl. maj. an derselben hof anno 1528 überschickht worden, damit sein maj. die derselben gnedigistem gefallen nach corrigiert und verpessern mugen. Dabei ist es bis anheer beliben und wird ir. maj. solche visierung des grabguss noch bei haden haben, dann alhie kan die kainer orten gefunden werden. - - - ". Dok. nr. 48 van 9.3.1547. Bylae D I.

4) Dok. nr. 48 van 9.3.1547. Bylae D I. : „Und dieweil dann diser last sarch und pilder alle auf ain gwelb in sant Georgen kirchen zu der Newstat in Österreich gestellt werden sollen, erfordert die notturft, das die Römisch kgl. maj. dasselbig gwelb wol besichtigen lassen, ob das ainen solchen schweren last ertragen mug oder nit und wie solchs alles, damit das versorgt und versichert, gestellt und gesezt werden solle, diczfals nit ungelegen sein möchte, das die grossen pild heriden in die kirchen und die clainen auf das gwelb gestellt wurden. - - - ".

5) Graf. dok. 38.

6) Dok. nr. 54 van 23.5.1549.

7) Deur Andrea Crivelli, die latere argitek van die kerk en Alexander de Longhi uit Milaan, maar eweneens in Trente werksaam. Von Schönherr, D. op. cit. p. 307.

Franziskanerkirche genoem 1), tot stand kom. Die argitek was Andrea Crivelli 2) uit Trente. Onder hom werk 'n adjunk : Baumeister Nikolaus Düring junior 3) uit Innsbruck en na sy dood Marx della Bolla 4) uit Campi. Koning Ferdinand I bekommer hom oor 'n spoedige voltooiing. So gee hy reeds in 1553 instruksies oor die altare. 5)

Nikolaus Düring maak ook die planne vir die „Neue Stift“, die nuwe klooster waarteen die kerk se Oosmuur sal aanleun. Die uitvoering van hierdie gebou, waarin, behoudens 'n paar laat-Gotiese elemente soos by die oorwelwing van die kruisgang, die Renaissance seëvier, was hoofsaaklik in hande van Joris vander Weerde, 'n Bruggeling 6) wat ook aan die grafmonument sal werk. 7) Hy was ook bedrywig in Rome, vestig hom in 1567 opnuut in Innsbruck 8), waar daar in 1569 geen werk meer vir hom was nie, 9)

- 1) Deur die volk ook Schwarzmännerkirche genoem weens die standbeelde wat daar nà 'n paar eeue vuil en swart moet uitgesien het. Hulle is skoongemaak toe hulle na wêreldoorlog II, in 1946 terug geplaas is.
- 2) Grafiese Dokumente nrs. 39, 40 en 41. Dis die eerste Renaissancekerk in Noord-Tirol.
- 3) Dok. nr. 64 van 1557.
- 4) Andere belangrike medewerkers is die steenhouers Hieronymus de Longhi en Anton del Bon waaraan die renaissancistiese voorportaal te danke is, en die beeldhouer Joris vander Weerde. Kyk ook p. 81 en 82. Net soos Joris vander Weerde voer Hieronymus de Longhi werk van ondergeskikte belang uit vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I. Dok. nrs. 318, 329, 355, 384 en 410. In 1572 is hy te oud om met sy werk voort te gaan. Dok. nr. 451 van 12.3.1572 en nr. 452 van 30 Maart 1572. In 1574 staan hy onder druk van sy skuldeisers en vra aan die Tirolse Rekenkamer uitbetaling van sy agterstallige loon. (Dok. nr. 520 van 17 Maart).
- 5) Dok. nr. 60 van 17.4.1553.
- 6) Dok. nr. 127 van 27.11.1562.
- 7) Dok. nr. 133 van 14.3.1563.
Dok. nr. 157 van 11.4.1564.
Von Schönherr, D. op.cit. p. 266.
Kyk ook. p. 101 en 102.
- 8) Dok. nr. 331 van 2.10.1567 : „ - - - Joris vande Weerde, beeldesnyder ende steenhauer, poortere van deser stede, hebbende voortyts langhe ghewuendt te Rome ende Isbrouck, zo hy zeyde, dede den heere ende wet de kennesse van dat hy ghedelibereert was weder te treckene met zyn huusghesin naar Isbrouck, - - - ”.
- 9) Dok. nr. 370 van 17.5.1569.

en duik in 1574 weer in Wenen op. 1)

Van Vander Weerde wat in 'n brief vol lof van keiser Ferdinand „Georgius Valla seu de Wertha, Brugensis" genoem word, 2) stam insonderheid die bou van die kruisgang van die klooster en, in die kerk, die pilare met hulle postamente en kapitale. 3)

Inmiddels lewer Hermes Schallautzer, op mondelinge bevel, in 1556 'n verslag aan die koning oor voorgestelde veranderinge en verbeteringe aan die ontwerp van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I. Hierdie verslag was vergesel van nie minder as 9 bylaes nie 4) en ek stel die vraag of nr. 4 : - - - halbes grab, wie es ganzes geziert soll sein, sambt allen wapen in der eernporten verzaichent; auch soll das principall oder sumari epitavi in das fries umb das grab gestelt werden; mer die vierundzwainzig haubtstuckh aus der ernportn, umb das grab gegossen, wie dann eur khgl. M. etc. mier bevolchen, ain stuckh abkunterfechen zu lassen mit rechter gröss, - - - " nie die in grisaille geskilderde karton is nie wat saam met die Ambraser-Sammlung, die kolleksie kunsvoorwerpe uit die slot Ambraas by Innsbruck, na die Kunsthistorisches Museum van Wenen verhuis het. Dit stel 'n lengtesy van die tombe voor (dus halbes grab?) met 8 historiese taferele wat 'n sterk verwantskap met die afbeeldings van die

1) Dok. nr. 532 van 9.6.1574 : „Tot verzoucke van Jooris vander Weerde, wonende te Weenen in Oostenrycke, - - -

- - - Jooris vander Weerde, wesende steenhauwere ende beeldesnydere van zynen ambochte, hem houdende jeghenwoordich, zoo zylieden verstaen, binnen de stadt van Weenen, die nu mach oud wesen vichtich jaeren of daeromtrent, - - -

- - - idcirco nos rogatu Georgii vander Weerde, in presentiarum habitantis Vienne Austrie, - - -

- - - Georgium vander Weerde, annos jam natus quinquaginta aut circiter, ac ut dicti deponentes intellexerunt habitantem Vienne Austrie, - - -

Op 28 Oktober 1569 word by deur Aartshertog Ferdinand II van Tirol aanbeveel aan keiser Maksimiliaan II. Dok. nr. 374.

2) Brief van 14 April 1564. Von Schönherr, D. op.cit. p. 320.

3) Von Schönherr, D. op.cit. p. 319 en 320.

4) Dok. nr. 63, terminus ante quem 24.2.1556.

Ehrenpforte vertoon. 1) 'n Merkwaardigheid is die opstelling van twee Virtutes of Deugde op die hoeke van die sarkofaag. Volgens Alois Primisser 2) het Ferdinand hierdie model onaanvaarbaar gevind.

Schallautzer, wat hom veral oor die „indeling“ van die grafmonument moes bekommer, wil :

1. Die 40 standbeelde onder in die kerk plaas ;
2. Die 34 borsbeelde (hy praat van 32) op die 2 galerye, en
3. Die 100 beeldjies van heiliges „in der höch zwischen und auf den pfeilern“ opstel.

Die uitvoering van die reliëfs bly nog in metaal gedink :

„ - - - die vierundzwainzig haubtstückh aus der ernportm, umb das grab gegossen, - - - “. 3)

Die kanselier Dr. Seld het die Duitse tekste van die Ehrenpforte in Latyn vertaal en die vertaling word aan die keiser, saam met die stuk van Hermes Schallautzer, as bylae 7 gestuur. 4)

In 1559 word daar op marmer as materiaal vir die hele blok van die tombe met die reliëfs besluit, die beelde op die dekplaat sal nogtans in brons bly. Dit word verder aanbeveel om die reliëfs, „histori“ genoem, in wit marmer uit te voer. 5) Dit word aangeraai dat die ontwerp van die hele graf aan een enkele hand toevertrou word, naamlik aan die van die ontwerper van die keisersfiguur en die putti op die graf, maar dié kunstenaar word nie genoem nie. Ook moet die kap van al die 24

1) Graf. dok. nr. 42.

2) Primisser, A. Die Kaiserlich-Königliche Ambraser-Sammlung. Wien, im Verlage des Verfassers, und in Commission bei J.G. Heubner, 1819. p. 96-102.

Primisser, A. Ein Wort über Alexander Colin, Bildhauer aus Mecheln im sechzehnten Jahrhundert. Jahrbücher der Literatur. dl. XX. Wien, Carl Gerold, Anzeige-Blatt nr. XXI, p. 10-17.

3) Dok. nr. 63.

4) Dok. nr. 63 en Dok. nr. 71.

5) Dok. nr. 70 „Zum dritten die vierundzwanzig histori von schonn weisem märblstain“.

wit marmer reliëfs aan een enkele hand toevertrou word. 1)

Ondanks hierdie aanbeveling word die werk in 1561 aan twee beeldhouers, die gebroeders Abel uit Keulen, kortstondige voorgangers van Alexander Colijn, toevertrou. 2) Die kontrak („Abred“) wat met hulle gesluit is, kan as die laaste en beslissende PROJEK van die grafmonument beskou word. 3) In 8 punte bied dit 'n uitgebreide herhaling van die aanbevelings van 1556. Die laaste van die 8 punte gee uiteindelijke sekerheid oor die beeld van die keiser : dit sal 'n knielbeeld word. 4)

Die finale uitvoering sal egter iets eenvoudiger wees. Die keiserlike wapen met twee adelare en rykskroon, tien putti, nog vier arende en 'n bidstoel waaragter die keiser kniel sal weggelaat word. 5) Die Virtu-

- 1) „ - - - Beschliesslich soll die entwerfung oder visierung des ganzen grabes von ainer hant gemacht werden und fallen all der hant zue, so die kaiserlich perschon sambt den khindlen etc. auf dem grab entworfen hat.
Es sollen auch die vierundzwainzig histori in weissem märblstain von ainer hant gehaut, ausgemacht und die khindl unterschiedlich gemacht werden. Gleichsfalls sollen die visierung oder patronn von wax oder anderen auch von ainer hant gemacht werden. - - - ".
Dok. nr. 70.
- 2) 'n Derde broer, Florian uit Praag, sal die ontwerpe vir die reliëfs lewer. Kyk p. 86, 88, 91, 95, 96, 98-100.
- 3) Dok. nrs. 75 van 28.4 en 3.5.1561.
- 4) „ - - - der kais. maj. etc. knieendt piltnus - - - ".
„ - - - Der letste staffel, darauf die kais. maj. etc. kniet, - - - ". Dok. nr. 75.
- 5) Op 'n voorstel van die Tirolse Kamer van 18.3.1582. Dok. nr. 661 :
„ - - - Sovil aber die vier kindlen so ver vund hindter dem Kaiserlichen Pilde knieen, auch das kaiserlich Wappen sambt den zwayen Greiffen vundd kayserlichen Cron.
Item die sechs khindlen, so auf die obern Gesymbs gehorig sein sollen, vundd die vier adlen anlangt befinden wir das die selben alberait geschnitten vund bezahlt sein. Vunsers erachtens aber weijl seiderheer vier Pilder oder Virtutes auf das Grab gemacht vund aufgesetzt, werde man derselben nit mer bedurfftig sein.
So halten wir auch darfür des Pultprets, so vor dem Kaiserlichen Pild steen solle, werde sich dis Orts nit wol schickhen sonnder es mochte darfür ain Visier aines Reichs adlers Apffl vund Zepters gemacht, unnd dem Colin zuschneiden zuegestellt werden."

Hierdie besluit word deur aartshertog Ferdinand II goedgekeur.
Dok. nr. 662 van 26.4.1582.

tes wat op die Ambraserprojek op die hoeke staan, word bo op die afdekking aangebring.

Hierdie vereenvoudiging het die monumentaliteit van die tombe nie geskaad nie, inteendeel.

Die standbeelde

Die beelde van die voorvaders van keiser Maksimiliaan I, lewensgrote „ploranne“ 1) wat rondom die graf staan, behoort wel nie tot die oeuvre van Colijn nie ('n aantal daarvan het selfs reeds voor sy geboorte ontstaan), maar maak deel uit van die ensemble van die monument sodat hulle, so min letterlik as figuurlik oor die hoof gesien kan word nie.

Tot hulle familie behoort ook die 20 borsbeelde van Romeinse keisers wat sedert 1948 teen die gewelmuur op die galery bokant die ingang van die kerk opgestel is, asook die 23 beeldjies van familie-heiliges op die balustrade van dieselfde galery.

Hulle getalle het sterk geslink. Voorsiening was gemaak vir:

1. 40 standbeelde ;
2. 34 borsbeelde ;
3. 100 beeldjies van heiliges („kaiserlicher maj. hochlöblicher gedechtnus sibschaft heiligen, - - - ") 2)

Ons tel tans :

1. 28 standbeelde ;
2. 20 borsbeelde (daar is inderdaad 34 ca. 1530 in Augsburg gegiet, maar 14 stuks het verlore gegaan). 3)
3. 23 beeldjies van familie-heiliges. 4)

Die lang geskiedenis van die ontstaan van die standbeelde het, soos trouens die van die grafmonument in sy geheel, begin met die aanstelling van kunsskilder Gilg Sesselschreiber in 1502. 5) Dit eindig, na amper 'n halwe eeu met die giet van die beeld van Clovis in die ateljee van Gregor Löffler volgens ontwerp van Christoph Amberger en model van Veit Arnberger. Dis die beeld waarmee die reeks, by die kerkingang regs, begin. 6)

Volgens die ateljees kan hierdie majestueuse ploranne as volg ingedeel word :

1) Kyk p. 61-64.

2) Dok. nr. 15 van 1528 en 9 van 30.12.1518 (hundert und vierunddreissig gegossen pild : borsbeelde plus heiliges).

3) Dok. nr. 22. Kyk p. 76-77.

4) Dok. nr. 15. Kyk p. 77.

5) Dok. nr. 1 van 7.3.1502.

6) Graf. dok. nrs. 43, 44 en 45.

1. Ateljee van Gilg Sesselschreiber in Mühlau by Innsbruck : 1)
Ferdinand van Portugal, Maria van Bourgondië, Filips die Skone,
Ernst der Eiserne, Elisabeth van Tirol, Cimbarga van Masovië,
Rudolf I van Habsburg, Kunigunde, suster van keiser Maksimiliaan
(8 beelde) ;
2. Ateljee van Peter Vischer die Oude in Nürnberg : 2)
Teodorik die Grote, Koning Arthur (2 beelde) ;
3. Ateljee van Stephan Godl in Mühlau by Innsbruck : 3)
Graaf Albrecht van Habsburg, Leopold III die Vrome, Leopold
die Heilige, Filips die Goede, Margareta van Oostenryk, 4)
Keiser Frederik III, Sigismund der Münzreiche, Hertog
Frederik-met-die-ledige-beurs, Maria Bianca Sforza, Karel die
Stoute, Keiser Albrecht II, Albrecht I van Oostenryk, Johanna
die Waansinnige, Albrecht II die Wyse, Elisabeth van Hongarye,
Ferdinand die Katolieke, Godfried van Bouillon (17 beelde) ;
4. Ateljee van Gregor Löffler in Hötting by Innsbruck : 5)
Clovis (1 beeld).

Die kunshistoriese betekenis van die standbeelde rondom die graftom-
be van keiser Maksimiliaan I lê daarin dat hulle 'n duidelike beeld bied
van die inspannings wat die jong Duitse Renaissance moes lewer om hom aan
die tematiese, tegniese en estetiese tradisies van die Gotiek te ontwor-
stel.

By die voorvaderfigure sluit die borsbeelde van Romeinse keisers aan

- 1) Kyk Dok. nrs. 6, 11, 14.
- 2) „Mer dem Peter Vischer in anno 1513 auf zwei grosse messene pilder
gegeben laut der kaiserlichen recognition 1.000 Gulden". Gepublis.
deur J. Baader in Beiträge zur Kunstgeschichte Nürnbergs; Jahrbücher
für Kunstwissenschaft, dl. 2. Leipzig, Seemann, 1869. p. 43.
- 3) Kyk Dok. nrs. 15, 22, 46.
- 4) Aangesien dit 'n tydgenotelike beeld, moontlik selfs 'n portret was,
het Jozef Tuerlinckx dit in Innsbruck kom bestudeer vir sy stand-
beeld op die Grote Markt van Mechelen, in die eerste kwart van die
16e eeu die hoofstad van die Nederlande.
Graf. dok. nr. 46.
- 5) Kyk Dok. nrs. 73 en 367.

waarvan daar 34 ca. 1530 in Augsburg gegiet is. 1) Die twintig stuks wat terug gevind kon word, staan op die galery van die kerk en stel van links na regs die volgende keisers voor : 1. Julius Caesar, 2. Caligula, 3. Claudius, 4. Nero, 5. Galba, 6. Marcus Salvius Otho, 7. Vitellius, 8. Vespasianus, 9. Titus Flavius Sabinus, 10. Titus Flavius Domitianus, 11. Nerva, 12. Trajanus, 13. Hadrianus, 14. Antoninus Pius, 15. Marcus Aurelius, 16. Lucius Verus, 17. Alexander Severus, 18. Gordianus, 19. Philippus en 20. Theodosius die Grote.

Die kunswaarde van hierdie borsbeelde is gering. Van 'n betere gehalte is die 23 beeldjies van familie-heiliges wat teenoor die Romeinse keisers op die balustrade staan. Hulle is ontwerp deur Jörg Kölderer, Leonhard Magt het hulle gemodelleer en hulle is in die werkplaas van Stephan Godl van 1525 tot 1528 gegiet. 2) Hulle is eeue lank in die Silberne Kapelle bewaar. Van links na regs stel hulle voor die heiliges : 3)

1. Oda, 2. Simprecht, 3. Clovis of Chlodovech, 4. Doda, 5. Reinberg, 6. Guido, 7. Landri, Landricus of Landricius, 8. Albrecht, 9. Waldetrudis, 10. Maksimiliaan, 11. Tarsitia, 12. Joos(t), 13. Ermelindis, 14. Firminus, 15. Pharaïldis of Pharahildis, 16. Venantius, 17. Leonhard, 18. Ulrich, 19. Richard of Reichard, 20. Adelgonde of Adelgundis. 21. Vereolus, 22. Stefaan of Stephan, 23. Roelant of Roland.

Die beste beeldjies is die van Simprecht, met harnas, stola, biskopsmantel en...n vis in die hand, van koning Joos as 'n eenvoudig geklede pelgrim, Ermelindis met haar lang haarvlegte, Reinberg in 'n lang lyfrok, Albrecht van Brabant met groot kardinaalshoed en Roelant met sy horing Olifant.

1) Dok. nr. 22. Graf. dok. nr. 47.

2) Dok. nr. 15. Graf. dok. nr. 48.

3) Vermerkht, wie vil der clainen pildlen gossen sein durch maister Steffan Godl und wie die mit namen haissen, kaiserlicher maj. höchlöblicher gedechtnus sibschaft heiligen, nemlichen 23. Dok. nr. 15 van 1528.

Die daarin aangehaalde beeldjies van „Sant Modericus, herzog Answerchts son von Ober-und Nider-Austrasia“, „Sant Madlwertha, herr Vincennnzen und sant Waldetrudis gräfin von Hennegew tochter“, „Sant Rega, sand Pipinen des erzfursten tochter in Lotarickh, closterfraw“ en „Sant Wanndrillus, herzog Walchysen son in Brabanndt und Lotterickh, parfuessermunich“ het sekerlik later nuwe name gekry : Reinberg (Reinbertus, Reinbert), Doda, Pharaïldis en Albrecht...

Die reliëfs

Hoe indrukwekkend die stoete van standbeelde ook al mag wees, tog bly die reeks van 24 marmer-reliëfs die middel- en hoogtepunt van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I uitmaak. Met reg word hulle in die dokumente „histori” genoem, want hulle vertolk die roemryke daade van die „laaste ridder”. En bowendien vestig hulle die roem van ’n beskeie 1) Vlaamse kunstenaar wat bloot met sy verskyne in Innsbruck meer vaart en voortgang in die verwerkliking van die groot projek sal bring.

Tematies vind die „histori” hulle oorsprong by die „Ehrenpforte”, een van die menigvuldige grafiese werke wat in opdrag van keiser Maksimiliaan en tot sy glorie uitgevoer is.

Dit sal Ferdinand I, die latere keiser, toe nog koning van Boheme en Hongarye, wees wat in ’n brief van 30 November 1527 vir die eerste keer die „Ehrenpforte” as bron van inspirasie vermeld :

„ - - - an die nebenseiten etlich figuren und bei jeder ain kurze geschrift alles in metal und zum geringisten gemacht werden gedachts kaiser Maximilians slachten, die er in zeit seiner regierung in Hungarn, Frankreich, Italien, Nederland und andern orten loblich und rit=terlich gewonnen hat, wie si dann in der Eerenporten, so auch im leben gedachter kais. M. aufgericht ist, gemalet sein”. 2)

Wanneer Schallautzer in 1556 sy verslag oor veranderinge en verbeteringe aan die ontwerp van die grafmonument aan die koning lewer, voeg hy daar ’n onvolledige 3) en nie-gemonteerde eksemplaar 4) van die Ehrenpforte aan toe.

Wat was nou eintlik die dikwels genoemde en geroemde Ehrenpforte ?

Hierdie „Portten der Eeren und Macht” soos die juiste naam lui, was ’n letterkundig-grafiese werk wat die Romeinse triomfboë moes naboots,

1) Dok. nr. 303 van 8.4.1566. : „ - - - das er sein angedingte arbeit meines verstands wol, fleissig und fürderlich verricht, sich sunst auch bescheidenlich, einzogen und wol gehalten hat”.
Onderstreping van A.A.F. T.

2) Dok. nr. 13. Nog van voor die tyd dat daar op marmer besluit is (1559). „gemalet” is foutief : die Ehrenpforte bestaan uit houtsneë. Kyk verder.

3) „ - - - den ich ganze nitt bekhomen mögen”. Dok. nr. 63.

4) „ - - - ain unaufzogne ernporten - - - ”. Dok. nr. 63.

maar wat meer verdiepings of geledings as die antieke bouwerke had en selfs twee torings vertoon het. Die aantal 1) houtsneë waaruit dit saamgestel was, moes soos die stukke van 'n legkaart in mekaar pas en 'n prent vorm van 3,12 m hoog en 2,90 m breed. 2) Niemand minder nie as Albrecht Dürer het die tekeninge gelewer wat deur Hieronymus Andreä, alias Resch 3) alias Hieronymus Formschneider in hout gesny is. 'n Vriend van

- 1) Volgens Maximilien Gauthier (Albert Dürer. Parys, Editions Nilsson, 1924. p. 109) 92, volgens Eduard Chmelarz 190 (Die Ehrenpforte des Kaisers Maximilian I. Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses. dl. IV. Wenen, Adolf Holzhausen, 1886 en Gesamtausgabe der Ehrenpforte des Kaisers Maximilian I, Wenen, ibidem). Die verskillende edisies (een te Stockholm, twee proefdrukke in Kopenhagen...) verskil aansienlik, veral wat die aantal houtsneë betref, omdat 'n mens nooit oor die volledige stel houtsneë beskik het nie, waarvan 'n aantal gou soekgeraak het. (Glax, H. Ueber die vier Ausgaben der geschichtlichen Vorstellungen der Ehrenpforte des Kaisers Maximilians I. Quellen und Forschungen zur vaterländischen Literatur und Kunst. Wenen, Braumüller, 1849. p. 259-282.).
- 2) Aldus Chmelarz (op.cit.). Volgens Gauthier (op.cit.) : 3,40 m op 2,42 m. Von Roeder stel hom met baie ander biograwe van Dürer langs die veilige kant : „Aus 92 Holzschnitten sollte das fast drei Meter breite und über drei Meter hohe Werk zusammengesetzt werden". (Der Maler aus Nürnberg. Stuttgart, Franckh'sche Verlagshandlung, 1957. p. 108.).
- 3) Op 17 April 1566 vra aartshertog Ferdinand van Tirol aan die Regering en Rekenkamer van Tirol te Innsbruck om aan sy hofskilder Franz de Tertiis te laat besorg : „ - - - unseres haus Oesterreichs genealogiam, so weiland unser rath und sekretari Jörg Resch gemacht, desgleichen der medaglien, darnach man die figuren, zu kaiser Maximilians sepultur gehörig, abgossen". (Onderstreping van A.A.F. T.) Die aartshertog dink dat bedoelde genealogie in die besit van die Tirolse regering is. (Dok. nr. 305).
Verkeerderlik word soms gemeen dat die houtsneë van die Ehrenpforte door Albrecht Dürer self vervaardig is. Hy het net maar die tekeninge gelewer, wat al belangrik genoeg is. Ehrenpforten, triomfboë en genealogië bly 'n lang tyd populêr. Op 5 November 1619 word Leonhard Abel ('n nasaat van Florian Abel wat by die grafmonument van keiser Maksimiliaan I betrokke was?) betaal vir werk aan 'n Ehrenpforte vir die nuwe keiser Ferdinand II, reg. 1619-1637 : „ - - - Gab ich den meister Hannsen Herttenstreit und Leonharden Abel, beede burger und tischler alhie (d.i. Wenen), für sich und andere ihre mit maister und gesellen wegen thails verrichter arbeit in gemainer statt Zeughaus an der kaiserlichen ehrenporten, so zu der Römisch kais. Maj. einbelaitung gebraucht werden sollen, benentlichen 74 fl.".
Dok. nr. 845.

Dürer, die hofhistoriograaf Johannes Stabius skryf die tekste en die sesreëlige verse by die 24 storiebeelde. Dis hierdie verse wat telkens in 2 groepies van 3 geskrywe is, wat deur Dr. Seld uit Duits in Latyn vertaal is. En dis dié vertaling van kanselier Seld wat as bylae nommer 7 aan die verslag van Hermes Schallautzer toegevoeg was. 1)

Die inhoud van die Ehrenpforte hang ten nouste saam met die van ander humanisties-literêr -artistieke werke, Freydal, Theuerdank, Weisskunig en Triumphzug, wat deur die sg. Künstlerkreis um Maximilian geskryf, gesny of geteken is. Hy kan in 7 groot dele ingedeel word :

1. Die stamboom bo die middelste deurgang met keiser Maksimiliaan in die middel ;
2. Links daarvan die wapenskilde van die Duits-Habsburgse lande ; Regs die van die Spaans-Habsburgse lande ;
3. Bokant die syportale (links die „Poort van die LOF " en regs die „Poort van die ADEL " staan die 24 „histori" ;
4. Keisers wat oor Italië geregeer het (te begin met Julius Caesar) staan by die historiese taferle bokant die „Poort van die LOF " ;
5. Vorste verwant aan die huis van Habsburg staan langs die historiese taferle bokant die „Poort van die ADEL " ;
6. Taferle uit die jeug en die private lewe van die keiser versier die twee torings wat op die uiterste hoeke staan ;
7. Die velde wat nog vrygebly het, word gevul met simboliese ornamentiek.

By 'n eerste betragting lyk dit of daar in die Ehrenpforte heelwat van die ikonografie van die grafmonument terug te vinde is. Dit gaan egter te ver om met Konrad Fischnaler te besluit dat die Ehrenpforte as 'n soort stereometriesse frontaalprojeksie van die graf moet opgevat word. 2) Want by nader toesien blyk dat verskille groot is en dat selfs 9 histori

1). Dok.nrs. 63 en 71.

2) Fischnaler, K. Jörg Kölderer und die Ehrenpforte Kaiser Maximilians. Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg. Dritte Folge. Heft 46. Innsbruck, 1902. p. 308 e.v. Hy skryf die outeurskap van die grafmonument aan Jörg Kölderer toe, iets wat, argivalies nie, en stylkrities swak gefundeer is.

van die Ehrenpforte nie op die grafmonument oorgeneem is nie. Hulle is die nommers :

- I. Keiser Maksimiliaan in harnas, met septer en ryksappel te midde van wapenrustings, stukke geskut, jaghonde en valke;
- V. Die eerste veldtog teen hertog Karel van Gelderland. Die 2e veldtog - nommer XIX van die Ehrenpforte is wel oorgeneem;
- VII en VIII. Optrede teen die Vlaminge; IX en X. Aksies teen rebellerende volke; XIV. Vrede van Pressburg (Bratislava); XVI. Veldtog teen die Switsers (1499); XX. Bondgenootskap met Napels teen die Franse en die Turke (1496).

Die volgende onderwerpe is wel oorgeneem :

- II. Die huwelik van Maksimiliaan met Maris van Bourgondië te Gent (Nummer I van die grafmonument). 1)
- III en IV. Oorwinnings op die Franse te Guinegate (Guinegatte, tans Enguegatte) en Terwaan in 1479 (Nummer II van die monument). 2)
- VI. Kroning tot Roomse koning te Aken in 1486 (Nummer IV van die graf). 3)
- XI en XII. Terugkeer, in 1491, van Maksimiliaan se dogter Margareta uit Frankryk na die verbreking van haar verlowing met koning Karel VIII en die van haar vader met Anna van Bretagne (Nummer VIII van die monument). 4)
- XIII. Die inneming van Stuhlweissenburg (Székesfehérvá) in 1490 (Nummer VII van die monument). 5)

- 1) Die reliëfs op die graf is genommer. Opskrif : „Matrimonio cum Maria, potentissimi Burgundionum ducis Caroli filia, contracto opulentissimae Belgarum ac Sequanorum ditones Austriacae domui adiectae".
- 2) Opskrif : „Fuso ad Guynegatam, vicum Gallorum, qui ex triginta milibus hominum constabat, exercitu magna pars Hannoniae una cum imperiali urbe Cameraco recepta ".
- 3) Opskrif : „Vivente adhuc patre Friderico III., imperatore, a sacri Romani imperii electoribus in regem Romanorum unanimiter electus ac paulo post Aquisgrani adhibitis rite caeremoniis coronatus ".
- 4) Opskrif : „Facta cum Carolo VIII., Gallorum rege, pace Margarita filia una cum opulentissimis Burgundiae ac Arthesiae comitatibus, ante id tempus a Ludovico XI. occupatis, recepta ".
- 5) Opskrif : „Alba regalis, urbs nobilissima, in qua reges Hungariae et inaugurari et sepeliri solent, valido exercitu cincta et expugnata ingensque universo illi regno terror illatus ".

- XV. Die huwelik van Filips die Skone met Johanna van Kastilië in 1496
(Nommer XII van die monument). 1)
- XVII. Die sluit van die „Heilige Liga" tussen die pous, die republiek Venesië, die hertogdom Milaan en Maksimiliaan met die doel die Franse uit Italië te verdryf, 1495 (Nommer X van die monument). 2)
- XVIII. Die nederlaag van die Bohemers by Regensburg in 1504 (Nommer XIII van die monument). 3)
- XIX. Die onderwerping van hertog Karel van Gelderland voor Arnhem in 1505.
(Tweede veldtog teen Gelderland. Die eerste, Nommer V van die Ehrenpforte, is nie op die graf opgeneem nie). (Nommer XV van die monument). 4)
- XX. Die huwelik met Maria Bianca en die belening van Ludovico Sforza met die hertogdom Milaan in 1495 (Nommer XI van die monument). 5)
- XXII. Die tweede oorwinning op Frankryk by Guinegate (Guinegatte, tans Enguinegatte) in 1513 (Nommer XIX van die monument). 6)

- 1) Opskrif : „Conciliatis inter filium suum Philippum ac inclytorum regum Ferdinandi et Elizabethae filiam Joannam nuptiis ad amplissimorum Hispaniae regnorum successionem aditus posteris ipsius apertus ".
- 2) Opskrif : „Foedus cum Alexandro VI., pontifice maximo, senatu Veneto ac Ludouico Sfortia initum, quo mediante Carolus VIII., Gallorum rex, regnum Neapolitanum a se subiugatum deserere ac domum redire coactus ".
- 3) Opskrif : „Bohemi, qui sororium ipsius Albertum, Bauariae ducem, mercede conducti oppugnatum advenerant, memorabili praelio prope urbem Ratisbonam plurimis illorum interfectis superati ".
- 4) Opskrif : „Arnhemio, quod primarium Geldriae oppidum est, capto Carolo, duci Geldriae, qui Gallorum partes secutus rebus in inferiori Germania novandis semper studuerat, pax supplici data ".
- 5) Opskrif : „Ducta in matrimonium Blanca Maria, principis Mediolani filia, receptoque a Ludouico Sfortia fidei iuramento ducatus Mediolani ad obedientiam imperii sine sanguine reductus ".
- 6) Opskrif : „Junctis cum Henrico VIII.. Anglorum rege, viribus iterum ad vicum Guynegatam, locum antique caesaris victoria fatalem, insigni praelio profligatus Gallorum exercitus ".

XXIII. Die sg. Weense verdrag of die huwelik van Ferdinand I (die latere keiser) met Anna van Boheme en van Lodewyk II van Hongarye met Maria, suster van Ferdinand in 1515 (Eweneens nommer XXIII van die monument). 1)

XXIV. Die verowering van Padua in 1509 (Nummer XVII van die monument). 2)

Selfs daar waar kanselier Seld in sy definitiewe ontwerp van 1560 3) genoteer het : „Pictura poterit manere eadem, quae antea in Porta honoris” of „Maneat pictura antiqua” het die verskille groot gebly. Dit is die geval by II/I 4) (Pictura poterit manere eadem, quae antea in Porta honoris”), VI/IV (Maneat pictura antiqua), XV/XII (Maneat pictura antiqua), XVIII/XIII (Maneat pictura antiqua), XVIII/XIII (Maneat pictura antiqua; addatur tamen persona ipsius imperatoris inter equites; item addantur vexilla Bauarica, ex parte vero hostium ponantur vexilla Bohemica et Palatina) en XXIII/XXIII (Maneat pictura antiqua).5)

By XX/XI, die huwelik met Maria Bianca en die belening van Ludovico Sforza met die hertogdom Milaan in 1495, is die onderskeid groter as wat

1) Opskrif : „Conventu cum Hungariae ac Poloniae regibus Viennae habito contractisque hinc inde matrimoniis nepotibus ipsius via acquirendis amplissimis Hungariae ac Bohemiae regnis strata”.

2) Opskrif : „Insignes Venetorum urbes : Patavium, Verona, Vicentia una cum magna Fori Julii parte in potestatem redactae, Erixia vero auxiliariis Gallorum armis expugnata ”.

3) Dok. nr. 71.

4) Die eerste Romeinse syfer is die van die voorstelling in die Ehrenpforte, die tweede van die op die tombe.

5) By III-IV/II, XI-XII/VIII, XIII/VII, XVII/X, XIX/XV, XX/XI, XXII/XIX en XXIV/XVII lui die instruksies van Dr. Seld aan die ontwerper :

- Pingatur in superiori parte urbs insignis cum vexillis imperialibus, inferius vero pugna, in qua equitatus ductore domino de Ravastain cum vexillis Cluensibus nonnihil inclinetur, peditatus vero ductore ipso Maximiliano absque tum imperiali corona cum vexillis Burgundicis victoriam obtinens tormentaue bellica hostibus in fugam versis eripiens. Vexilla peditatus hostium sint cruces rectae equitatus vero lilia Gallica. (III-IV/II).

ons uit die instruksies van Dr. Seld aan die ontwerper Florian Abel sou kon verwag. So staan daar op die reliëf van die grafmonument heelwat meer persone links en regs van die hoofgroep en rys slegs een standaard op, terwyl by die Ehrenpforte 2 standaarde opgesteek word en slegs 4 persone links en 4 persone regs van die hoofgroep staan.

Dit geld ook vir XXII/XIX. Die tweede oorwinning op Frankryk by Guinegate (Guinegatte, Enguinegatte) in 1513. By Colijn sien 'n mens op die voorgrond hoofsaaklik ruiters. By die Ehrenpforte is daar 2 mans in die middel waarvan een gekniel, vier krygslui links en vier krygslui regs en 'n skip op die agtergrond.

Dat nie alle onderwerpe oorgeneem is op die grafmonument nie en dat die wat wel oorgeneem is, so aansienlik verskil van die voorstellings op die Ehrenpforte bewys voldoende dat dié groot grafiese werk niks meer as bloot 'n aanknopingspunt kon gewees het nie.

- Pingantur in superiori parte duo oppida, unum comitatus Burgundiae, alterum vero comitatus Artesiae vexilla praeferens; inferius vero puella, regio cultu ornata, cum comitatu equestri Gallico unusque procerum Gallicorum, qui imperatori Maximiliano ex adverso equo insidenti duas claves consignet. (XI-XII/VIII).
- Pingatur urbs inter paludes sita, in cuius turribus vexilla Hungarica fixa sint, quae inspectante Maximiliano ab ipsius exercitu oppugnetur. (XIII/VII).
- In superiori parte pingatur urbs Neapolim referens, e qua egrediatur rex Gallorum cum exercitu fugienti similis, inferius - si ita videbitur - pingatur imperator Maximilianus cum tribus aliis hominibus, quorum primus pontificali, alter senatorio, tertius ducali habitu ornatus sit, dexteris sibi invicem dantes. (XVII/X).
- In superiori parte pingatur oppidum cum arce tormentis conquassatum, inferius pingatur imperator Maximilianus, coram quo procumbat vir armatus cum paludamento, cui insit leo Geldricus. (XIX/XV).
- Pingatur imperator Maximilianus throno imperiali insidens una cum imperatrice, si ita videbitur, in subsellio inferiori posita; coram ipsa procumbat vir in habitu ducali cum vexillo Mediolanensi astante hinc procerum, inde vero faeminarum coetu. (XX/XI).
- Pingatur imperator Maximilianus inter equites cum vexillis Burgundicis, rex vero Angliae inter pedites cum vexillis, quibus insint rosae Anglicae. (XXII/XIX).
- Pingatur superius civitas cum vexillo Carrariensi, inferius imperator Maximilianus dexteris cum pontifice ac duobus regibus iungens. (XXIV/XVII).

Die onderwerpe wat aan die reeks van die grafmonument toegevoeg word, is die volgende :

III. 1) Die beleg van Atrecht in 1492. 2)

V. Sigismund van Tirol verslaan die Venesiane te Calliano in 1487. 3)

VI. Intog van Maksimiliaan in Wenen, 1490. 4)

IX. Die verdrywing van die Turke uit Kroasië, 1493. 5)

XIV. Die beleg van Kufstein in 1504. 6)

XVI. Die Liga van Kameryk, 1508. 7)

XVIII. Die intog van Maksimiliaan Sforza in Milaan, 1512. 8)

XX. Die vereniging van die leërs van Maksimiliaan en Hendrik VIII in Guinegate (Guinegate, Enguinegate) 1513. 9)

1) Nommer van die grafmonument.

2) Opskrif : „Atrebatum, Arthesiae metropolis, quae antea Gallorum armis cesserat, egregio stratagemate per nocturnas insidias deceptis hostium custodiis in potestatem redacta ”.

3) Opskrif : „Junctis cum patruale Sigismundo armis Roueretur oppidum expugnatum ac Venetorum copiae una cum duce Roberto Sanseuerino ad vicum Callianum deletae ”.

4) Opskrif : „Universa inferioris Austriae provincia, quae una cum metropoli Vienna in potestatem Mathiae Corvini, incltyti Hungariae regis, devenerat, infra trium mensium spacium recuperata ”.

5) Opskrif : „Turcarum ingens multitudo, quae in Croatia et Sclauonia cuncta ferro et igni vastaverat, solius ipsius auspiciis ac aliorum ope nequiquam implorata inde eiecta ”.

6) Opskrif : „Kuefstainio ac Geroltzecko, munitissimis arcibus, expugnatis septem insignes praefecturae ditioni Austriae partim adiectae partim quasi postliminio quodam restitutae ”.

7) Opskrif : „Percusso cum Julio II., pontifice maximo, ac Hispaniarum et Galliae regibus foedere Veneti tota propemodum continenti, quam in Italia possidebant, depulsi et ad summam rerum desperationem adacti ”.

8) Opskrif : „Societate cum Julio, pontifice, et pagis Heluetiorum contracta Galli penitus Italia electi Maximilianusque Sfortia, tot iam annis exul, paterno Insubriae principatui restitutus ”.

9) Opskrif : „Terrouana Morinorum excisa, Tornacum vero, prisca bellicosi ac fortissimi Neruiorum populi gloria insignis civitas, post levem oppugnationem in fidem accepta ”.

XXI. Die slag van Vicenza teen die Venesiane in 1513. 1)

XXII. Die inval in die kamp van die Venesiane te Marano, 1514. 2)

XXIV. Die verdediging van Verona teen die Venesiane in 1516. 3)

'n Tussenstadium tussen die Ehrenpforte wat in 1526 of 1527 in 'n beperkte oplaag gedruk is en die ontwerpe van Florian Abel wat van 1561 tot 1566 tot stand kom, word ingeneem deur 'n in grisaille geskilderde karton van 6 voet 8 duim hoog en 18 voet breed. Hierdie ontwerp wat 'n lentesy van die graftombe voorstel, word in 'n inventaris van die Ambraser-Sammlung van 1596 alreeds : „Abriss Kaiser Maximilian des Ersten Grab" genoem. 4) Volgens Alois Primisser was hierdie karton (eintlik papier op linne) net maar 'n model vir koning Ferdinand bestem en het hy dit onaanvaarbaar bevind. 5)

Behoudens twee Virtutes (Deugde), wat onder die dekplaat staan, stel die „karton" 8 „histori" voor. Hierdie aantal en ook heelwat ondergeskikte besonderhede stem inderdaad ooreen met die op die tombewand. Op hierdie ontwerp verskyn ook, gedeeltelik, die sesreëlige verse van die Ehrenpforte nog in Duits, wat in ieder geval bewys dat dit heel seker voor 1556, datum van die verslag van Hermes Schallautzer waaraan die Latynse vertaling toegevoeg was, geskilder was. 6)

- 1) Opskrif : „Bartholomaeus Liuianus, excelsi nominis dux, cum ingenti Venetarum copiarum apparatu a parva caesareanorum militum Germanorum ac Hispanorum manu prope Vicentiam fusu et fugatus.
- 2) Opskrif : „Maranum oppidum astu captum obsidentibusque id paulo post Venetis eruptione inde facta cum Paulo Menfrono et Baltasare Scipione, acerrimis hostium ducibus, faeliciter pugnatum ".
- 3) Opskrif : „Urbs Verona opera M. Antonii Columnae submissisque per Guilielmum Rogendorfium comeatu et subsidiis adversus immensam vim oppugnantium Gallorum et Venetorum strenue defensa ".
- 4) Graf. Dok. nr. 42. Kyk ook p. 71-72.
- 5) Primisser, A. Die Kaiserlich-Königliche Ambraser-Sammlung. Wenen, im Verlage des Verfassers, und in Commission bei J.G. Heubner, 1819. p. 96-102.
Primisser, A. Ein Wort über Alexander Colin, Bildhauer aus Mecheln im sechzehnten Jahrhundert. Jahrbücher der Literatur. dl. XX. Wenen, Carl Gerold, Anzeige-Blatt nr. XXI, p. 10-17.
- 6) Dit bevestig die vermoede wat op p. 71 uitgespreek is, nl. dat dit saam met Schallautzer se verslag aan die koning gestuur is.

Primisser 1) nommer die agt voorstellings soos volg :

I	III	V	VII
II	IV	VI	VIII.

- I. Stel die inneming van Kameryk voor. Die opskrif ontbreek.
Verskil volkome met die Liga van Kameryk, 1508 op die graf
(Nr. XVI).
Ooreenkoms met die voorstelling uit die Ehrenpforte is treffend.
- II. Die inneming van Utrecht. Die opskrif stem ooreen met die op die
Ehrenpforte.
Kom nie op die graf voor nie.
Groot ooreenkoms met die voorstelling op die Ehrenpforte.
- III. Beleg en verowering van 'n vesting. Die opskrif ontbreek.
Kom nie op die graf voor nie.
Groot ooreenkoms met 'n voorstelling van die Ehrenpforte.
- IV. Veldtog teen die Switsers in 1499. Die opskrif is dieselfde als
die van die Ehrenpforte.
Kom nie op die graf voor nie.
Groot ooreenkoms met die voorstelling op die Ehrenpforte.
- V. Die inneming van Stuhlweissenburg in 1490.
Primisser 2) beweer dat daar geen opskrif is nie. Daar is wel
een, maar dit is onleesbaar.
Verskil met nommer VII van die graf.
Groot ooreenkoms met die voorstelling van die Ehrenpforte.
- VI. Die tweede oorwinning op Frankryk by Guinegate in 1513.
Die opskrif dieselfde als die van die Ehrenpforte.
Daar is ooreenkoms met nommer XIX van die grafmonument, veral wat
betref die perde en die ruiters op die voorgrond. Dit verskil
egter wel met die voorstelling op die Ehrenpforte. 3)
- VII. Die huwelik van Filips die Skone met Johanna van Kastilië in 1496.
Primisser 4) beweer dat daar geen opskrif is nie. Daar is egter
wel een.

1) In sy genoemde werk oor die Ambraser-Sammlung.

2) In sy genoemde werk oor die Ambraser-Sammlung.

3) Kyk ook p. 84.

4) In die alreeds meermale aangehaalde werk.

Daar is egter geen ooreenkoms met nommer XII van die monument nie.
(Op die graf tientalle persone. Op die ontwerp slegs drie).

Dit verskil egter nie met die voorstelling op die Ehrenpforte nie.

VIII. Die nederlaag van die Bohemers by Regensburg in 1504.

Die opskrif is dieselfde as die van die Ehrenpforte.

Daar is groot ooreenkoms met nommer XIII van die grafmonument, bv.
in die komposisie van die geveg.

Dit lyk ook identies te wees met die voorstelling op die
Ehrenpforte.

Behoudens nommers VI en VIII is daar geen ooreenkoms met die voorstel-
lings op die grafmonument nie. Dit bewys dat daar hoe langer, hoe meer van
die model van die Ehrenpforte weggeskram is en dat dit by die „histori“
van Florian Abel om oorspronklikke skeppinge gaan as wat vroeër vry alge-
meen aangeneem is. Nogtans weet ons nie wat hy geput het uit die „His-
toria coronationis Aquisgranensis“ 'n boek wat volgens Dr. Seld 1) aan
Florian moes gestuur word. Na die titel te oordeel het die boek enkel ge-
gaan oor die Kroning van Maksimiliaan tot Roomse koning te Aken in 1486
en kon dit hoogstens een enkele van die voorstellings beïnvloed het. 2)

Nie solank na die versending van die definitiewe ontwerp van kanse-
lier Dr. Seld nie word op 28 April 1561 die kontrak met die twee broers
van Florian, Bernhard en Arnold Abel gesluit. 3) Hulle is Keulenaars,
maar broer Florian werk in Praag en dis moontlik dat hy, wat alreeds die
opdrag vir die uitvoering van die ontwerpe ontvang het, hulle aanbeveel
het. Vir elk van die 24 „historien“ sal die beeldhouers 240 Pfund
Pfennige of 240 guldens ontvang. Hulle sal self marmergroewe moet gaan
besoek om die passende marmer te vind en om toesig te hou wanneer dit ge-
kap word. 4) Die keiser self gee die eventuele vindplekke van die ver-

1) Dok. nr. 71 van 1560.

2) Nommer IV van die grafmonument.

3) Kyk ook p. 73, Dok. nr. 75 van 28.4 en 3.5.1561.

4) „ - - - Entgegen seind die beruerten zwen pilthawer zu den stain-
prüchen selbst auf ir maj. uncossten, alda si gebrochen werden sollen
ündu inen bevelch geben wirdet, zu ziéchen verpunden, auf das nach
irem zugesagen teugliche guete und schöne stain der rechten farb und
mass gebrochen werden “.
Dok. nr. 75.

skillende marmersoorte soos volg aan :

Wit	-	Italië,
Rooi en Wit	-	Oostenryk by Salzburg,
Swart	-	Italië by Milaan of in die Nederlande.

In sy antwoord aan die keiser verklaar die Regering van Tirol hom bereid om al die instruksies van die keiser, ook wat betref die verskaffing van losies en die inrigting van die ateljee, na te kom. 1) In Junie kom die Keulse gebroeders Abel in Innsbruck aan, waar hulle hul intrek in die herberg van Augustin Fröhlich neem. 2) Hulle is bereid om hulle soektog na marmer dadelik te begin, maar wil eers die ontwerp sien om 'n idee te kry van die mate van die stukke marmer. 3) Vanweë die keiser word op 7 Julie geantwoord dat opdrag tot die versending gegee is en die „Visier” ondertussen alreeds in Innsbruck moet wees. 4) Hierop begin die Tirolse Regering met die voorbereidings vir die reis van die Abels. Aanbevelingsbriewe word beskrywe na die biskop van Salzburg, 5) Georg Ernegger 6) en Sebastian Alhaimer 7), burgers te Salzburg, regter Caxan te Castell, die hoofman te Trente 8) en aan die keiserlike ambassadeur te Venesië vir die geval dat Arnold Abel en sy Italiaanskundige reisgesel, die hotelhouer Erasmus Lindner, tot in Genua of Carrara sou moet reis om die verlangde marmer te verkry. 9) Erasmus Lindner, wat op die reis ook as „expeditor” of kassier sal optree, ontvang 200 guldens, 10) en op 11 Julie 1561 ontvang Arnold Abel nog eens volledige instruksies. 11) Indien hy, nadat hy die wit en die swart marmer gevind het, nog verder na Rome reis, dan moet Lindner hom daartoe geld teen kwytskrif gee en self dan na Innsbruck te=

1) Dok. nr. 76 van 21.5.1561.

2) Dok. nr. 87 van 18.7.1561.

3) Dok. nr. 77 van 26.6.1561.

4) Dok. nr. 78 van 7 .7.1561.

5) Dok. nr. 79 van 10.7.1561.

6) Dok. nr. 80 van 10.7.1561.

7) Dok. nr. 81 van 10.7.1561.

8) Dok. nr. 82 van 10.7.1561.

9) Dok. nr. 84 van 10.7.1561.

10) Dok. nr. 83 van 10.7.1561.

11) Dok. nr. 85 van 11.7.1561.

rugkeer. Inderdaad het Arnold die wit marmer eers in Carrara gevind en het hy die geleentheid om Rome te gaan besoek nie laat verbygaan nie. 1) Die swart marmer wat hy by Milaan moes vind, het hy in Sala by Padua aangetref. 2) Hy was in Innsbruck terug op 30 Oktober.

Sy broer Bernhard, wat maar net tot Salzburg moes reis om daar rooi en wit marmer te soek, was op 9 Oktober weer tuis. Beide was sedert 9 September uit Innsbruck weg.

Ten einde die Abels aan die werk te kry word daar op 13 November by keiser Ferdinand op die versending van ontwerpe vir die reliëfs aangedring. 3) Die keiser laat twee ontwerpe stuur, egter nie sonder die opmerking nie dat die tekening van die „obern thails am Grab" reeds in Innsbruck is, sodat die beeldhouers nie sonder werk kon gewees het nie. 4) Aan materiaal het dit ook nie ontbreek nie, want die marmer uit Salzburg het intussen aangekom. 5) Die jaar loop ten einde, en nog het ons twee broers nie begin werk nie. 6) Dit belet hulle egter nie om hoë eise te stel nie. So vorder hulle die betaling van hulle „morgen suppe" en hulle „schlaftrunk". Met oog op die vordering van die werksaamhede is die Tirolse Rekenkamer egter bereid om ook die oordrewe koste vir Bernhard se reis na Salzburg te betaal, maar 'n verdere bedrag van 305 guldens vir aankoop van materiaal, nadat hulle reeds 495 guldens toegestaan was, word afgewys.

Ook Arnold is nie goedkoop nie. Op 13 Desember 1561 betaal die Tirolse kassier om hom vir die 51-daagse koste te vergoed „ - - - als er

1) Hierdie reis na Rome is op bevel van keiser Ferdinand onderneem soos blyk uit die rapport wat die Tirolse Regering oor die reise van die Abels opgestel en aan keiser Ferdinand oorgemaak het : „ - - - unnd in mittler zeit weil man die weissen stain gebrauchen zuegericht ist Maister Arnolt wie Er anzaigt, aus bevelch Eur kaij Mt auf derselben Zeering, so Ime von hieiger Camer Zalt weck geen Rom unnd in annderer Statt in Italia geritten, alda ettliche khunstliche Arbeiten und antiquitäten zu besichtigen - - - ". Dok. nr. 96 van 10.12.1561.

2) Dit blyk egter dat groot stukke marmer van dieselfde kleur aldaar moeilik ontginbaar is. Dok. nr. 89 van 25.10.1561.

3) Dok. nr. 92 van 13.11.1561.

4) Dok. nr. 93 van 22.11.1561.

5) Die rekening daarvoor sirkuleer reeds op 28 November (Dok. nr. 94)

6) „ - - - am werk noch nicht das wenigist angefangen haben". Dok. nr. 95 van 8.12.1561.

gen Rom, Carrara und andere ort in Italia zu besuechung und erkaufung und herausfertigung weisser marmelstein zu notturft weilend kaiser Maximilians begrebnus auch ersehung der antiquiteten in Italiam geschickt worden," 61 guldens 12 kreutzer. Verder word hy betaal vir 'n saal wat hy in Rome gekoop het, beslaan van en mediese sorge vir sy perd en vir die aflewering daarvan in die hofstal. Alles saam beloop dit 100 guldens 5 kreutzer. 1) Wanneer die jaar ten einde is, het die Tirolse Rekenkamer alreeds 1,042 guldens uitgegee 2) waarvan 696 guldens aan die Abels uitbetaal is. 3) Uit die keiserlike kas in Wenen het hulle eers 579 guldens 50 kreuzer en dan weer 156 guldens 40 kreuzer ontvang, ofskoon hulle in Innsbruck beweert het dat hulle maar 160 guldens vir hulle werk en 50 vir hulle reis ontvang het. Hulle broer Florian het 249 guldens 40 kreuzer uit die keiserlike kas gekry, maar hierdie man is flukser, aangesien die derde tekening reeds op 28 Februarie 1562, 5) en die vierde op 11 Mei 6) van Praag na Innsbruck gestuur is. Die Innsbruckse Abels het dus in Mei 1562 al meer tekeninge gehad as wat hulle ooit in marmer uitgevoer het. Ondanks hulle luiheid bly die keiser hulle gunstig gesind sodat selfs hulle voorsiening van brandhout verseker bly. 7)

Ondertussen het die lustige broers dit by Augustin Fröhlich nie meer so vrolik gevind nie en hulle intrek geneem by Erasmus Lindner, die man wat Arnold so 'n rukkie na Italië vergesel het. In Mei maand dien „Wirt" Lindner alreeds 'n indrukwekkende rekening in, 8) maar die Tirolse Rekenkamer het wel 'n bietjie versigtiger geword. 9)

Begin Juniemaand oordeel die gebroeders Abel self dat daar nou maar met die werk 'n aanvang gemaak moet word. Daarom kyk hulle uit na iemand wat die arbeid in hulle plek kan verrig. Hulle mik nogal hoog wanneer hulle

1) Dok. nr. 98 van 13.12.1561.

2) Dok. nr. 103.

3) Dok. nr. 101.

4) Dok. nr. 104 van 3.1. 1562.

5) Dok. nr. 109 van 28.2.1562.

6) Dok. nr. 112 van 11.5.1562.

7) Dok. nrs. 105 en 107 van 3.1 en 13.2.1562.

8) Dok. nr. 111 van 11.5.1562.

9) Dok. nr. 113 van 20.5.1562.

le daarvoor niemand minder as Giovanni da Bologna aandui nie, die beroemde Frans-Vlaamse beeldhouer wat Arnold waarskynlik op sy Italiaanse reis leer ken het. En so laat op 4 Junie 1562 die Tiroolse Kamer via die hofboumeester aan die Abels weet dat hy bereid is om aan die hertog van Florence te vra om Giovanni da Bologna 'n tyd lank af te staan „ - - - damit Ir der Abel unnderhannden Habennds werckh desst furderlichen geferttigt werden müge," dog dat dit op koste van die Abels moet geskied. 1) Dit was vir ons drinkebroers voldoende om van alle verder planne om da Bologna by hulle arbeid te betrek, af te sien. 'n Bietjie later sien die Regering te Innsbruck hom verplig om aan die keiser te laat weet, dat weens hulle wangedrag en die bewe van hulle hande wat daar uit voortgekom het, die beeldhouers Abel nog maar ongeveer die vierde deel van een reliëf voltooi het. 2) Daar word voorgestel om een van die broers, nl. Bernhard na die Nederlande te stuur om daar geselle te soek en die kwessie van die swart marmer tot 'n oplossing te bring. 3) Die berigte oor die swart marmer van Sala was so ongunstig gewees 4) en die prys daarvoor so hoog dat die Tiroolse Regering besluit het om die swart marmer uit Dinant aan die Maas te laat kom. 5) Keiser Ferdinand I verset hom egter teen dié plan, aangesien hy ondertussen nuus oor die aanwesigheid van swart

1) Dok. nr. 114.

2) „ - - - Sij allain ain Anfang ainer histori, ungeverlich ain viertter thail possiert worden aus Ursach das Sij bald nach dem Sij aus den Stainpruch, wider hir ankommen, wie unns furkambt durch Ir vnordenliche Haltung in tödlichen Kranckhaiten gefallen, unnd also Lanne Zeit Kranckh gelegen, das sij selbst nich gearbait, unnd ist nach gestelt der sachen zubesorgen Sij werden das Zitterns halben in den henden sovil crefftig nit, das Sij noch so pald ichts khunden arbeiten ". Dok. nr. 116 van 16.6.1562.

3) „ - - - maister Bernhardten auf sein Embsig anhalten, unnd dieweil Er doch diser Zeit nit arbaiten khann in das Niderlanndt, umb die schwarzen stain auch damit Er sich sein vorhaben nach umb gesellen bewerben müge abzuferttigen - - - " „ - - - dann wir besorgen wo ainer oder der annder, oder aber Sij beed widerumben in Khrannckhait fallen und da Gott vorsey mit todt abgeen sollen. - - - ". Dok. nr. 116 van 16.6.1562.

4) Dok. nr. 99 van 20.12.1561.

5) Dok. nr. 100 van 31.12.1561.

marmer in die Suid-Tirolse graafskap Arco gekry het. 1)

Nie Bernhard gaan na die Nederlande nie, maar wel Arnold. Dis gedurende hierdie reis dat hy te Mechelen Alexander Colijn werf. Dat Alexander Colijn na Innsbruck gekom het deur toedoen van keiser Ferdinand soos Abraham Colijn dit in sy versoekskrif van 1623 beweert, is onwaar. 2) Dat sedert die plotselinge dood van Otto-Heinrich Alexander Colijn terug te Mechelen was, beantwoord wel aan die feite. 3)

In Oktober is Arnold Abel nog nie uit die Nederlande terug nie. 4) Nog voor die einde van die jaar kom Alexander Colijn in Innsbruck aan. 5) Saam met hom, ja selfs in sy bysyn is te Mechelen „Silius van Santfurt wohnhaft in der Tegenstrass " 6) in diens geneem en te Antwerpen „Philipps Diemas von Journey und Heinrichen Hagaert, wat „so nebeneinander bey Cornelis Floris gearbeit haben," . Hierdie werwing van twee Floris-leerlinge het ons in ons vermoede gesterk dat Alexander Colijn in betrekking gestaan het tot die Antwerpse Floris-~~ateljea~~. 7) Die drie daag egter

- 1) „ - - - Dann Alles Ir meldung thuet ainen pildhauer umb die schwarzen stain in das Niderlanndt abgeferttigt. Da wollen wir Euch genediger Majnung nit verhalten. Das wir bericht sein das gar schone schwarze stain in der Grafschafft Arch zu finden sein die zu dem werckh vasst dienstlich sein sollen". Dok. nr. 120 van 2.7.1562. „ - - - Derhalb- en stellen wir die werbung umb den schwarzen stain von Namur, derzeit in Rue. - - - skryf die Regering en Kamer na die tussenpersoon in Augsburg. Dok. nr. 123 van 18.9.1562.
- 2) „ - - - darüber ir kais. maj. von da (d.i. Mechelen) mein vatter erfordert und wegen kaiser Maximilian des Ersten epitafium zu Ynsprug mit den 24 underschidlichen victorischen thaten und historien von weissen märblstain arbeit zu verrichten allernedigist anbevolchen - - - mein vatter auf ir maj. ersuechen - - - ". Dok. nr. 850 van 23.7.1623.
- 3) „ - - - mein vatter in seinem haimat graist - - - ". Ibidem.
- 4) „ - - - steet es noch damit umb Sij allain das der Arnoldt vor Verschiner Zeit Inn das Niderlanndt sich alda umb gesellen zu bewerben gezogen, aber noch nit widerumben hieheer khomen ist ". Dok. nr. 126 van 24.10.1562.
- 5) „ - - - noch im 62. jar alhie gen Ynsprug kumben - - - ". Dok. nr. 830 van 23.7.1623.
- 6) Dok. nr. 136 van 6.7.1563.
- 7) Kyk ook p. 25 en 26.

nie in Innsbruck op nie, en daar moet met skrynwerker Franz Wagner, 1) beeldhouer Marx Müller 2) en die stadsbesture van Mechelen en Antwerpen 'n hele briefwisseling gevoer word om hulle in hande te kry. Alleen Hendrik Hagart word later in Innsbruck aangetref.

In 'n antwoord op 'n vraag van keiser Ferdinand wat na die stand van die werk en die vermoedelike duur daarvan informeer 3) skryf die Tirolse Regering oor „Allexannder Kallenz ain Niderlennder" wat met twee geselle twaalf reliëfs sou voltooi. Bernhard Abel is oorlede en Arnold het nog slegs een gesel sodat nie 6 maar slegs 5 man aan die graf werk. Ses geselle word nog verwag. Kom hulle nie, dan is die reliëfs eers oor drie jare klaar. Kom hulle wel, dan kan die reeks na anderhalwe jaar voltooi wees, aldus beweer „maister Allexannder" aan wie se woorde blykbaar meer geloof geheg word as aan die van Arnold waaraan hy nog steeds ondergeskik is. In die totaal het die Abels sowel van die Tirolse Rekenkamer as van die Hofzahlmeisteramt te Wenen 3,191 guldens 46 kreuzer ontvang. Vir die marmer is tot dusver (13 Oktober 1563) 1,408 guldens 15 kreuzer betaal. Na raming sal vir die grafmonument noch 10,080 guldens moet uitgegee word. Die totale koste kom dan op 14,680 guldens 37 kr. te staan. Dit blyk uit 'n „Verzaichnus" van die onkoste wat aan die brief toegevoeg is. 4)

1) Dok. nr. 135 van 17.4.1563.

2) Dok. nr. 138 van 4.9.1563.

3) Dok. nrs. 139 en 140 van 7 en 20.9.1563.

4) Dok. nr. 141 van 13.10.1563 : „ - - - das die Verganngen tag, nach solchem des Uschalls unns Überrachten bericht, maijster Bermehardt Abl alhie mit todt abganngen ist, also das yeze allenenthalben mit maijster unnd geselen allain funff personen an solcher begrebnus arbaitten. Es sollen Inen aber Iren Anzaigen nach taglich noch sechs gesellen zuekhomen,-vermaindt sonnderlich maister Allexannder die vier unnd zwanzig hijstorien oder stuckh, sollen in annder halb jare verttig. In faal aber - - - zum wenigsten dreu jar er weckhen.- - - " „ - - - die Abl bisher - - - Empfangen haben - - - dreuthausendt ain=hundert ainundneunzig gld. sechsundvierzig Kreuzer.- - - " „ - - - Summarum, was auf hisherfushrung und prechung der Märml=s ain- - - thuet 1408 fl. 51 kr." „ - - - Suma, so noch über verfertigung bemelts grabs ausserhalb der andern grossen pilder aufer=laufen wirdet, theut 10080 fl."- - - Suma summarum alles und jedes, was- - - bisher- - - und noch hinfüro- - - 14680 fl. 37 kr."

Ook Florian Abel in Praag het siek geword, wat vertraging in die aflewering van die ontwerpe veroorsaak het. Op 25 Oktober 1563 kan die keiser aan Innsbruck meedeel dat hy genees is. 1)

In Desember lyk dit of Alexander nie langer meer die ondergeskikte van Arnold Abel is nie. Op die dertigste van dié maand word hy betaal vir „seiner verdingten arbeit” wat soveel as „werk volgens kontrak” beteken. Ook sy huisrente word voortaan deur die Rekenkamer vergoed. 2) Hy sal egter slegs 200 guldens per reliëf d.i. 40 guldens minder as die Abels ontvang. 3)

Op 14 Februarie 1564 sterf delirium tremenslyer Arnold Abel. Sy suster Katharina ontvang reisgeld om na haar geboortestad Keulen terug te keer. 4) Van die 24 reliëfs het die Abels maar net 3 en dan nog nie volledig uitgevoer nie. Dit word bevestig deur Colijn se seun Abraham in sy versoekskrif van 1623 : „ - - - welche doch nur 3 stuck histori soln angefangen haben und aber deren kains ausgemacht”. Dit betref die nommers : XXI. Die slag van Vicenza teen die Venesiane in 1513 ; XXII. Die inval in die kamp van die Venesiane in Marano en XXIII. Die sg. Weense verdrag of die huwelik van Ferdinand I (die latere keiser) met Anna van Boheme en van Lodewyk II van Hongarye met Maria, suster van Ferdinand in 1515.

Ter plaatse het ek vasgestel dat van hierdie drie, nommer XXI die swakste is, en ek voel geneig om die algemene tradisie te volg wat hierdie reliëf volledig aan die Abels toeskryf. Die uitvoering van nommers XXII en XXIII is aansienlik beter, en daar kan saam met Von Schönherr 5) aanvaar word dat Alexander Colijn hier alreeds n handjie bygesit het. Aldus het die Abels maar min werk, dog baie skulde nagelaat. 6)

1) Dok. nr. 143.

2) Dok. nr. 149.

3) Dok. nr. 850 van 23.7.1623.

4) Dok. nr. 153 van 4.3.1564. Op dié datum betaal die Kamer ook die geselle van Arnold. (Dok. nr. 152.)

5) Von Schönherr, D. op.cit. p. 264.

6) Aan die Tiroomse Kamer 1,000 guldens, aan hulle geselle en aan ander skuldeisers. Die Kamer lê beslag op die nalatenskap (hoogstens 80 guldens) maar gee ontheffing ten bate van die ander skuldeisers. (Dok. nr. 156 van 20.3.1564, nr. 158 van 11.4, nr. 159 van 18.4, nr. 164 van 3.6. en nr. 173 van 7.7.1564.

Colijn, die figurant, kom nou volkome in die kalklig. Slegs vier dae na die dood van Arnold Abel ontvang hy 'n vergoeding vir wat hy bestee het aan die oorkoms en indiensneming op sy koste van beeldhouergeselle uit die Nederlande. 1) Bedoel mag wees twee van die drie geselle uit die Abel-ateljee : Frans Willems en Michiel van der Veken. Ernhofer, die derde, is 'n Duitser uit München. 2) Ook Joris vander Weerde mag bedoel wees wat op 27 November 1562 buitepoorter van Brugge word en hom te Innsbruck vestig al was hy van te vore reeds werkzaam aan die nuwe klooster van die Hofkirche. 3)

Aangesien Colijn op 16 Maart 4) alweer twee ontwerpe ontvang het en op 28 Mei weer twee, kan die Tirolse Regering op 13 Mei aan die keiser skrywe dat Colijn wat „die arbeit jetzo Vunnderhanden hat" oor 12 ontwerpe beskik, waarvan vyf reeds uitgevoer en al die ander in behandeling is. 5) Die nuwe leier van die ateljee bly die skilder in Praag steeds voor, sodat herhaaldelik op die versending van ontwerpe moet aangedring word. 6)

Op 25 Julie sterf keiser Ferdinand. 7) Op koste van die Tirolse Kamer dra Alexander Colijn 'n roukleed. 8) Kort voor sy dood, op 2 Junie nl. het Ferdinand nog die wens uitgedruk om die ontwerpe vir die grafmonument te sien voordat hulle na Innsbruck gestuur word. 9) Selfs was aan hom vanuit Innsbruck twee ontwerpe gestuur met die versoek om hulle dadelik weer terug te stuur sodat Alexander Colijn kon voortgaan. 10) Dit

1) Dok. nr. 151 van 18.2.1564.

2) Dok. nr. 152 van 4.3.1564.

3) Dok. nr. 127 van 27.11.1562. Kyk ook p. 70 en 72.

4) Dok. nr. 155.

5) Dok. nr. 160 van 13.5.1564.

6) Dok. nr. 161 van 21.5.1564.

Dok. nr. 165 van 6.6.1564.

Dok. nr. 168 van 15.6.1564.

Dok. nr. 170 van 20.6.1564.

Dok. nr. 177 van 22.7.1564.

7) Dok. nrs. 181, 183, 188 en 190.

8) Betaling van 1 September 1564. Dok. nr. 188.

9) Dok. nr. 163 van 2.6.1564.

10) Dok. nrs. 166 en 167 van 12.6.1564. Ook 168 van 15.6.

doen hy op 19 Junie 1564. 1) Sowat 'n maand voor sy dood begin Ferdinand 'n aksie om die gebeente van keiser Maksimiliaan I na Innsbruck te laat oorbring. 2) Hierdie pogings strek hulle na die dood van die keiser nog oor lange jare uit en is eers na die dood van aartshertog Ferdinand van Tirol laat vaar. 3) Op 20 Julie, vyf dae voor sy dood informeer hy nog na die geskikte man om die „historien“ van die grafmonument „ins werk recht zusammenordnen und ersetzen“. Die Weense Kamervoorzitter Blasius Khuen von Belasi antwoord hom, na Ferdinand se dood, dat Colijn die man daarvoor is. 4) Op daardie selfde dag stuur troonopvolger Maksimiliaan II, vasberade soos hy is om die planne van sy vader uit te voer, weer twee ontwerpe. 5) Ook aartshertog Ferdinand II van Tirol wil weet hoe sake staan. 6) Selfs 'n pesepidemie wat uitgebreek het, kan die Regering van Tirol nie daarvan weerhou om van uit sy veilige skuilplek Sterzing, met sy Italiaanse naam Vipiteno, in Suid-Tirol, te informeer na ontwerpe wat in Innsbruck aangekom het nie. 7) Wil hy sy geselle, veral in hierdie lewensgevaarlike tyd, aan die werk hou, moet Colijn op verdere versending van ontwerpe aandring. 8) Aan die Swart Dood steur hy hom maar min, maar sy geselle raak paniekbevange wanneer die pes die Inn oorsteek, Mariahilf, die buitewyk waar woning en werkplaas was, bereik en wanneer „gleich im negsten haus unter maister Alexanders herberg herab die alt Herlin Schefmanin gestorben und zaichen an ir befunden worden.“ 9) Daar word nou tog na skuiling uitgekyk, en in Zirl aan die Inn 12 km wes van Innsbruck word 'n geskikte huis aangewys. Die materiaal sou dus oor die

1) Dok. nr. 169 van 19.6.1564.

2) Dok. nrs. 171, 172, 174, 175, 176, en 178.

3) Dok. nrs. 378, 381, 382, 388, 394, 600 en 788.

4) Dok. nr. 179 van 27.7.1564.

5) Dok. nr. 180 van 27.7.1564.

6) Dok. nr. 185 van 16.8.1564.

7) Dok. nr. 189 van 13.9.1564. Die regering sal tot 21 Februarie 1565 in Sterzing bly. Alle offisiële bouwerke was sedert 19 Augustus 1564 gestaak.

8) Dok. nr. 191 van 22.9.1564.

9) Dok. nr. 193 van 29.9.1564.

water kon vervoer word, 1) maar al dadelik kom die bevolking teen die in-
trek van die - moontlik besmette - Innsbruckers in opstand. 2) Die Zir-
lers weet dat die buurvrou van Colijn aan die pes gesterf het. Bowendien
is die Ilsunghuis, wat groot genoeg was om die meester en sy ateljee van
sewe geselle te herberg, nog bewoon en word dit moeilik om dit vry te kry
ook vanweë die onwil van die bevolking waarteenoor die owerhede magteloos
staan. Ook moes nog herstelwerk aan die huis gedoen word. 3) Daar word
wel na ander plekke in ander dorpe navraag gedoen, maar hulle lê te hoog
of te ver van die water, die ideale verkeersweg in daardie tyd, en van die
plan om uit te wyk word dan maar afgesien. Gelukkig bly Colijn, sy gesin
en sy ateljee gespaar van die „haastige siekte" wat ses maande lank in
Innsbruck rondgespook en voor sy deur gestaan, maar geaarsel het. Stil
heldedom en beskeie pligsgetrouheid het hier geseëvier. 4)

Die pogings van die kunstenaar om sy span beeldhouers aan die gang te
hou het die Tiroolse Regering genoop om self by die keiser 5) aan te
dring. Half Oktober begin die toestand in die ateljee kritiek word :
weer het Colijn vier reliëfs voltooi en is daar nog slegs vier ontwerpe
voorhande. Die „allerletsten visierungen" behoort op die laaste „auf
lichtmess oder fastnach" in sy hande te wees wil hy sy personeel behou.
6) Opnuut dring die Tiroolse Regering by aartshertog Ferdinand 7) en die
keiser 8) aan. In Sterzing, Praag en Wenen bly die maanbriewe instroom. 9)

- 1) „ - - - aber gen Zirl möchte er die stuck auf ein Schiff legen und on
allen schaden hinaufbringen". Dok. nr. 194.
- 2) Dok. nr. 192 van 27.9.1564.
- 3) Dok. nrs. 193, 194, 196, 197 en 199 van 5 Oktober.
- 4) Dok. nr. 303 van 8.4.1566. „ - - - das er sein angedingte arbeit
meines verstands wol, fleissig und fürderlich verricht, sich sunst
auch beschaidenlich, einzogen und wol gehalten hat".
- 5) Dok. nr. 201 van 9.10.1564.
- 6) Dok. nr. 204 van 16.10.1564. „Lichtmess" val op 2 Feb.
- 7) Dok. nr. 207 van 30.10.1564.
- 8) Dok. nr. 209 van 31.10.1564.
- 9) Dok. nr. 210 van 4.11.1564; nr. 214 van 9.11.; nr. 216 van 14.11.;
nr. 218 van 22.11.; nr. 219 van 23.11.; nr. 220 van 25.11.; nr. 222
van 2.12.1564; nr. 224 van 22.12.1564; nr. 237 van 26.2.1565 en Dok.
nr. 244 van 12.4.1565.

Begin Februarie word dan eindelijk tog weer ontwerpe gestuur. 1)

Aartshertog Ferdinand lyk op hierdie stadium baie tevrede te wees oor Colijn en wil hom ook ná die voltooiing van die reliëfs in diens hou. 2) Op 29 April laat aartshertog Ferdinand die Regering en Kamer in Innsbruck weet dat Florian Abel 'n siek man is, maar dat hy hom sal inspan om die ontbrekende ontwerpe so gou as moontlik te lewer. 3) Die nood word egter groot, want kompeterende kunstenaars soos Nikolaas Vanieder uit Salzburg probeer om Colijn se bekwame geselle af te rokkel. Die Tirolse Regering versoek die burgemeester en die munisipale raad van Salzburg om by Vanieder beswaar te maak teen sulke praktyke. Salzburg word gevra om sy posbode op straf te verbied om nog verder die veelvuldige briewe („vilfältig schreiben") aan die adres van Meester Colijn of sy geselle te aanvaar. 4) Buiten die pes, naywerige kollegas, stadige ontvangs van die ontwerpe het nog 'n vierde ramp Colijn getref : die siekte 5) en dood 6) van Florian Abel. Gelukkig was daar nog twee ontwerpe afgestuur 7) sodat daar na die dood van Florian nog slegs twee moes uit-

- 1) Dok. nr. 232 van 24.2.1565.
Dok. nr. 234 van 6.2.1565.
Dok. nr. 237 van 26.2.1565.

- 2) „ - - - Nachdem Unns der Pildhauer so dasselbst zu Ynnsprugg die historien in Märblstain- - - unnderhanden- - - fur ain besonders khunsstliche unnd geschickhte person in seinem hanndtwerch beruembt unnd angezaigt wirdet. Darumben wir Ine auch nach verferttigung be- ruerter angedingten historien lennger in unsern diennsten zuerhalten mit gneden entschlossen sein. So bevelchen wir Euch hierauf gnediglich unnd wollen, das Ir also darauf bedacht sey et unnd die sachen dahin richtet, damit ermelter Pildhauer, wann Er gleich mit denselben historien - - - allerdingz verttig, annderst wohin nit wegg gelassen sonnder fort, alda in unnsern diennsten erhalten werde- - -
Dok. nr. 242 van 3.4.1565.

- 3) „ - - - Das wir alberait mit dem alhieigen Maller umb furderliche Aufberaitung der noch mangleten Stuckh gehandelt unnd beschlossen, Er auch in starckher Arbeit dieselben mit dem eheisten, so Er seiner kranckheit halben Immer zubringen wirdet mugen zuverferttigen".
Dok. nr. 250 van 29.4.1565.

- 4) Dok. nr. 251 van 30.4.1565.

- 5) Dok. nr. 255.

- 6) Einde Mei 1565. Dok. nr. 258 van 2.6.1565.

- 7) Op 16 en 31 Mei. Dok. nrs. 256 en 257.

gevoer word. Ook Dr. Seld het kort tevore gesterf, sodat dit 'n probleem word om die nodige historiese dokumentasie in hande te kry. 1)

Florian Abel was, in teenstelling met sy broers, 'n gewetensvolle kunstenaar, wat sy „Unterlagen“ van kanselier Dr. Seld moes kry en daarom dikwels nie tred met Colijn kon hou nie. Van hom kan gesê word dat hy die eer van die Abels gered het, en sy naam mag eervol langs die van Colijn vermeld word.

Die vermoede van Dr. David Ritter von Schönherr dat Paul Neupauer, skoonseun van Florian Abel, dié meester as ontwerper van die reliëfs opgevolg het, 2) word bevestig deur 'n dokument wat deur Karl Köpl, argivaaris in Praag, ontdek is en waarvan von Schönherr blykbaar nie geweet het nie. Hierin beveel aartshertog Ferdinand die Boheemse rentmeester om aan „ - - - Paulusen Neupaum, maler, - zu verfertigung des abriss und visierung von khaiser Maximilians begrebnus in abschlag und auf guete raitung 20 taler aus den rentmaisterambtsgefellen“ te laat toekom. 3) Dit gaan hier om 'n voorskot, aangesien die ontwerpe eers op 7 Desember klaar was. 4) Intussen word die ontwerpe gestuur wat gereed was, maar wat in die nalatenskap van Floris Abel of Dr. Seld agtergebly het. 5) Van een daarvan word egter gesê dat „dise histori gegen den vorigen durch den maller vill schlechter unnd mit wenigem fleiss gemacht worden ist“. 6) Colijn sal egter sorg dat alles sal regkom. 7) Hy het dit inderdaad gedoen en wel so dat nog niemand agtergekom het watter reliëf 'n minderwaardiger ontwerp gehad het nie.

1) Dok. nr. 258 van 2.6.1565.

2) Von Schönherr, D. op.cit. p. 269.

3) Dok. nr. 267 van 9.7.1565.

4) Dok. nr. 289 van 7.12.1565.

5) Op 18 Augustus nog 4 stuks { Dok. nr. 277 }. Op 5 September is al die reserwe-ontwerpe opgestuur { Dok. nr. 278 }. Die Tirolse Regering erken die ontvangs op 22 September { Dok. nr. 280 }.

6) Dok. nr. 260 van 8.6.1565. Von Schönherr betrek verkeerdelik hierdie woorde op die twee allerlaaste ontwerpe. (op. cit. p. 269 en 270). Op die klag van die Tirolse Regering antwoord aartshertog Ferdinand duidelik : „ - - - ist allain die Ursach, das der Maller, so die ann= dem zuegericht stettigs kranckh gelegen wie Er dann dise tag ver= storben“. Dok. nr. 261 van 19.6.1565.

7) Dok. nr. 265 van 5.7.1565.

Uit hierdie voorval kan ons aflei dat Colijn op die ontwerpe wat aan hom voorgelê is verbeter het, dat hy hulle moontlik gewysig het, kortom dat hy hom selfstandig teenoor hulle moet gedra het. 'n Definitiewe oordeel kan oor hierdie delikate kwessie nie gevel word nie omdat die ontwerpe verlore gegaan het. Uit die voorgeskiedenis van die reliëfs wat by die Ehrenpforte begin het, blyk voldoende dat die verskaffing van geskiedkundige en oudheidkundige dokumentasie aan die uitvoerende kunstenaar die hoofsaak was.

In Maart 1566 is al die reliëfs klaar. 1) Dat Colijn self tevrede is oor sy werk, blyk uit :

1. Die opskrif wat later, na die opstelling, op die voorsyde van die grafmonument aangebring is : „Alexander Colinus, Mechliniensis, sculpsit anno MDLXVI ”.
2. Die feit dat hy die grafmonument „ in druk ” wou laat uitgee. 2) Hiervoor vra hy op 20 Oktober 1573 die ondersteuning van die aartshertog en Ferdinand se voorspraak by die keiser om vergoeding van die onkoste en die verkry van 'n uitsonderingsreg dat hierdie publikasie nie binne tien jare mag nagedruk word nie. 3) By die „etzen ” het Colijn waarskynlik sy goeie vriende Dominicus Custos en Lucas Kiliaan in gedagte gehad.

Onder die geselle wat Colijn gedurende die periode van die vervaardiging van die reliëfs bygestaan het, word genoem :

Joris vander Weerde uit Brugge. 4) Hy het die kroonlyste, lyste en rame van die tombe vervaardig, asook die vier en twintig swart marmerbordjies waarop die opskrifte moes gebeitel word. Vander Weerde het ook

- 1) Dit kan afgelei word uit 'n aantal dokumente uit hierdie maand, nrs. 299, 300 en 301.
- 2) Dok. nr. 499.
- 3) „ - - - kaiser Maximilians aufgesetzt grab in druck ausgehen zu lassen vorhabens, ” - - - „ dass ire durchlaucht den unkosten, so auf das etzen geen wirdet, entrichten wollten auch ein fürschrift an die kais. majistet mitzuthellen umb ein privilegium, dises werk innerhalb 10 jahren nit nachzudrucken”. Dok. nr. 499 van 20.10.1573.
- 4) Dok. nr. 133 van 14.3.1563; Dok. nr. 157 van 11.4.1564. Von Schönherr, D. op.cit. p. 266. Kyk ook p. 70 en 72.

in Rome gewerk. Hy vestig hom in 1567 opnuut in Innsbruck. 1) In 1569 is daar egter geen werk meer vir hom nie, 2) waarna hy in 1574 in Wenen aangetrof word. 3) Soos ons weet het hy ook 'n groot aandeel in die bou van klooster en kerk gehad. Hy word deur aartshertog Ferdinand 'n „erfarnen pildhauer und stainmetzen" genoem, wat hom „getreulich, fleissig und willig" gedien het. Met vrymoedigheid beveel Ferdinand hom by die aartsbiskop van Salzburg 4) en keiser Maksimiliaan II 5) aan. Hy mag nie met sy naamgenoot, die hofskrynwerker „Georg von Werdt" verwar word nie. 6) Verder:

Cornelius Biesselinck, waarskynlik uit Mechelen. 7)

Anton Steinhauer, waarskynlik 'n Duitser,

Frans Willems, 'n verder onbekende Vlaming, en

Hendrik Hagart uit Antwerpen, wat in 1562 saam met Alexander Colijn, Silius van Santvoort en sy vriend „Philipps Diewas van Journey" uit die Antwerpse Floris-ateljee gewerk was. 8)

Die Tirolse Regering was blykbaar tevrede oor hierdie assistente. Biesselinck, Steinhauer, Willems en Hagart wat „von anfang bis jetztt an kaiser Maximilians begrebnus gearbeitet und solhe arbeit gar verfertigen helfen," kry van die Tirolse Rekenkamer 'n ekstra beloning, waarskynlik by geleentheid van die voltooiing van die reliëfs. 9)

Die reliëfs word tot by die opstelling van die grafmonument in 'n gang van die Rekenkamer bewaar 10) vanwaar hulle na die biblioteek van

1) Dok. nr. 331 van 2.10.1567.

2) Dok. nr. 370 van 17.5.1569.

3) Dok. nr. 532 van 9.6.1574.

4) Dok. nr. 370 van 17.5.1569.

5) Dok. nr. 374 van 28.10.1569.

6) 70 jare oud in 1572. Dokumente nrs. 447 en 449 van 6 en 28 Februarie 1572.

7) Naeffs, E. op. cit. dl. 2. p. 63.

8) Dok. nr. 136 van 6.7.1563. Diewas het egter nooit opgedaag nie. Hagart was ook die oprigter van die praalgraf (in Floris-styl) van Edo Wimke te Jener in Oldenburg (D. Roggen en Withof, J. op. cit. p.88. Noot).

9) Dok. nr. 301 van 23.3.1566.

10) Dok. nr. 321 van 21.1.1567.

die nuwe kloosterbou langs die Hofkirche oorgebring is. 1) Wanneer Innsbruck in 1572 deur 'n aardbewing geteister word, het Alexander Colijn die reliëfs en 'n paar ander klein stukke na 'n huisie in die „Hofgarten“ vervoer en hulle vandaar weer na die biblioteek geneem. 2)

Die opstelling van die reliëfs is vertraag deur oponthoude in die graveer van die opskrifte op die swart marmerbordjies. Daarvoor was die keiserlike sekretaris Georg Bocskay verantwoordelik. Die bordjies was alreeds in April 1564 deur Joris vander Weerde voltooi. Hulle is voor 21 Augustus na Wenen gestuur om gegraveer en verguld te word. Op 9 Oktober van dieselfde jaar word alreeds aan die keiser gevra om by Bocskay op spoedige vervoer te water, goed verpak en op vilt, aan te dring. 3) Al is hy op 8 Mei 1565 met die helfte daarvan klaar, 4) het op 3 Maart 1567 die „Epitaphien oder titel der historien“ nog nie in Innsbruck aangekom nie. Die Tirolse Regering vestig die aandag van die keiser daarop dat Alexander Colijn nie tot die opstelling van die grafmonument kan oorgaan nie, indien hy nie oor die bordjies beskik nie. 5) Bocskay vra nog vyf marmerbordjies in Innsbruck aan, wat hom in dik vilt verpak gestuur word. 6) Na hierdie versending verloop amper weer 'n jaar. Opnuut moet die Regering van Tirol maan. 7) Die „Hungerisch secretary“ sal die bordjies eers teen 'n vergoeding van 400 daalders uit hande gee. Dit vind die Tirolse Regering oordrewe vir 'n eenvoudige Romeinse skrif, geen Goetiese letters dus, sonder enige versiering. Aartshertog Ferdinand moet

1) Dok. nr. 482 van 19.1.1573.

2) Dok. nr. 482 van 19.1.1573.

3) Dok. nr. 201. „ - - - So bald sij verttig auf dem Wasser wollverwart auch auf vleissigist eingemacht, unnd mit filz underlegt heraufgebracht werden“.

4) Dok. nr. 252. Von Schönherr (op.cit.) het hierdie dokument oor die hoof gesien.

5) Dok. nr. 323.

6) Dok. nr. 325 van 13.4.1567.
Dok. nr. 327 van 16.5.1567.
Dok. nr. 328 van 23.5.1567.

7) Dok. nr. 342 van 20.3.1568.
Dok. nr. 352 van 11.5.1568.

die keiser maar sover kry dat hy die bordjies doodeenvoudig opeis. 1)
 Reeds 11 dae later lewer sekretaris Bocskay die bordjies in Wenen. 2)
 Aangesien hy die werk egter as 'n besoldigde amptenaar verrig het, 3) sal
 hy met slegs 200 daalders moet tevrede wees. 4) Afgaande op 'n betaling
 van 31 Oktober 1568 moet die bordjies eers in die loop van hierdie maand
 uit Wenen in Innsbruck via Linz aangekom het. 5) Die opstelling van die
 reliëfs kon egter nie voor 1572, die jaar van die aardbewing plaasgevind
 het nie, al was die onderbou van die tombe alreeds begin 1567 klaar, aan-
 gesien in daardie jaar aartshertog Ferdinand by geleentheid van 'n inspek-
 sie die „Fuess zum grab in der Kirchen herrunden attwas schelch unnd un-
 gleich gesetzt" gevind het. 6)

Hierdie kritiek kom onverwags, want dit was niemand minder as Hiero-
 nymus de Longhi wat vir die konstruksiewerk van die grafmonument verant-
 woordelik was nie. Hy was 'n bekwame steenhouer wat saam met Anton del Bon
 die Renaissancistiese voorportaal van die Hofkirche gebou het. 7)

Ook na die opstelling van die reliëfs (waarsk. in 1573) bly Colijn
 oor hulle waak. Die sleutels van die hek bly in sy besit. 8) In 1574 dink
 aartshertog Ferdinand daaraan om die reliëfs met „venesiaanse" glasplate
 te laat beskerm. 9) Maar die glasblasers van daardie tyd was nog nie in
 staat om „grabglesern" van 45 by 60 cm te vervaardig nie. Colijn se op-
 lossing is om die reliëfs met fyn linne te oorspan. Eers in die vorige eeu
 is passende glasplate aangebring. 10)

1) Dok. nr. 352 van 11.5.1568.

2) Dok. nr. 353 van 22.5.1568.

3) Dok. nr. 353 van 22.5.1568.

4) Dok. nr. 354 van 8.6.1568.
 Dok. nr. 356 van 20.6.1568.

5) Dok. nr. 360 van 31.10.1568.

6) Dok. nr. 321 van 21.1. 1567.

7) Kyk p.70 Noot 4. In 1572 moet hy sy werk weens hoë ouderdom staak. Dok.
 nr. 451 van 12.3.1572 en nr. 452 van 30.3.1572.
 Hy sterf in 1576.

8) Von Schönherr, D. op.cit. p. 271.

9) Dok. nr. 544 van 7.9. 1574.

10) Von Schönherr, D. op.cit. p. 271.

Die reliëfs word 'n eerste keer in 1575 1) en 'n tweede keer in 1577 skoongemaak. 2) Die tweede keer het dit gelyk of die reliëfs deur ernstige gevare bedreig was. „Gelbe mailern vund kloeken (vlekke)" het hulle op die marmer vertoon. 3) Colijn wil drasties optree en die tombe demonteer. Maar twee skilders uit Innsbruck wat met die verf van die hek besig was, Paul Trabl en Christoph Perkhammer, het gemeen dat 'n goeie beurt met „guets Lauters gedistilierts und gesottens wasser" voldoende was. Die Regering het hulle 'n toets laat uitvoer, hulle het „- - - vier Valungen, so gar Vol verderbt vund Not farb gewest sain mit hochstem Fleiss gesëijbert. Aufpuzt vund die, wie wirs selbs mit Augen gesehen, dermassen schön sichtpar Vund weisgracht als solche zuvor yemals gewest sein,- - -". Bowendien sal die skilders binne veertien dae met die skoonmaak van die reliëfs klaar wees.

Wat die aartshertog besluit het, weet ons nie. In elk geval is die tombe nie gedemonteer nie en lyk, na soveel eeue, die reliëfs in 'n taamlik goeie toestand te wees. Die wens van Colijn om die tombe uit mekaar te haal kan alleen maar aan sy neiging om dinge werklik grondig te doen toegeskrywe word.

Laat ons hierdie 24 kunswerke, waaraan amper daaglik lang tye toeriste verbytrek, 'n bietjie nader beskou :

I. Die huwelik van Maksimiliaan met Maria van Bourgondië te Gent op 19 Augustus 1477 (45 x 60 cm). 4)

Eerste in die reeks, val die reliëf wat die „Bourgondiese huwelik" voorstel, al dadelik op deur die bedrewe aanwending van boukundige elemente in 'n gedurfde diepte-perspektief. Die figure op die voorgrond neem sowat een derde van die hoogte van die plaat marmer in. Die bejaarde man links 5) van die wapenskilde en die dame regs daarvan, vul selfs amper die helfte van die hoogte. Daarteen versink die figuurtjies op die agter-

1) Dok. nr. 575.

2) Dok. nr. 609 van 18.11.1577.

3) Dok. nr. 609 van 18.11.1577.

4) Graf. dok. nrs. 49 en 50.

5) Posisie van die toeskouer uit.

plan werklik in die niet. 'n Poging om die aantal gaste in die kerk, wat geensins met een van die bestaande Gentse kerke, nóg met die kapel van die Huis Ten Walle 1) waar die huweliksplegtigheid in werklikheid plaasgevind het, geïdentifiseer kan word nie, te tel, moes telkens laat vaar word. Die argitektuur is tipies Renaissancisties-Klassisisties. Guilordes, kroonlyste, trigliewe en metope, guttae, balustradepilastertjies, ja selfs gewelfrontoene binne in die kerk, word teruggevind. Maar die element wat die boonste galery oorheers, kom van Cornelis Floris se ateljee af, nl. die herme waarvan die lang-uitgerekte voetstukke die taamlik lae galery die hoogte in-ruk. Saam met die herme voer die tien suile ons blik na die verte waar die tongewelwe skyn weg te vlug na 'n eindpunt buite die kerk.

Die hoofse geselskap staan op 'n verhoogde, minstens ses traptreë hoë voorplan. Die naaste familieledede vorm 'n duidelike halwe kring en bruid en bruidegom staan presies bokant hulle respektiewelike wapenskilde. Die behandeling van die kledy, selfs by die klein figuurtjies in die galery is pynlik nougeset en openbaar verrassing op verrassing wanneer dit onder die vergrootglas bekyk word. Dat die verste van hierdie figuurtjies eerder gegraveer as gebeitel sou wees en dus as „onbeeldhoukundig" moet beskou word, is 'n verwyd wat hier nie kan gemaak word nie. Met watter ander middele sou die finale opslorping deur die gesigseinder, in dié geval die afsluitende muur van die kerk, en die wegsink in die plaat self kon bewerkstellig gewees het? Hier tog behoort die pikturale in die kaart van die perspektief te speel.

Indien dit ons bowendien sou toegelaat wees om van die gedragskode van die „suiwere beeldhoukuns" af te wyk en die kuns van die beitel in 'n monumentale en pikturale tak te splyt, dan gaan dit hier beslis om die pikturale seksie. Wat egter wel monumentaal werk in hierdie en ander prente, ja, prente want hulle illustreer die lewe van die keiser, is die unieke ruimtewerking van die „hal" van die kerk. Dit gee die monumentaliteit wat deur die pikturaal-literêr-historiese verhaal van die gebeure kon verlore gegaan het.

1) Gantois, J.M. De Zuidelijkste Nederlanden. Wilrijk, Oranje-uitgaven, 1967. p. 78.

Die tipiese wyse waarop Alexander Colijn die optiese „illusionistiese” reliëf behandel het en hoe hy aan die tegniese gevare wat dit inhou, ontsnap het, sal egter die onderwerp uitmaak van ’n ondersoek wat maar eers na die individuele behandeling van die reliëfs kan onderneem word en wat ons pelgrimstog rondom die senotaaf sal afsluit en besluit.

II. Die oorwinning op die Franse te Guinegate (Guinegatte, tans Enguinegatte) en Terwaan in 1479 (45 x 60 cm).

Volgens die onderwerp sou ’n mens die reeks reliëfs in twee soorte voorstellings kan indeel : die van die „plegtighede” en die van die „veldslae”. Hier staan ons dan voor die eerste afbeelding in die serie veldslae. Dit gaan hier om die eerste slag by Guinegate, 1) die tweede sal later volg. 2)

Wat die kunstenaar ons hier bied, 3) is wat die Duitsers „ein Schlachtengetümmel” sou kan noem. Daarom het hy dit blykbaar oorbodig geag om ’n sentrale groep ten tonele te voer, wat seker meer eenheid aan die tafereel sou verskaf het. Wat hy veral wou weergee, en daarin het hy seker geslaag, is die vlug van die Franse met hulle „fleur de lis”-vaandels en hulle agtervolging deur die swaar bewapende gemeentenare van Jan van Dadizele, groot-balju van Gent.

Op die voorgrond staan die stukke geskut wat die Franse moes agterlaat, nadat hulle artillerie volkome in hande van die Vlaams-Bourgondiese leërmagte geval het. Rondom hierdie kunstig versierde kanonne duur die skermutselinge voort. Op die gesigte van die krygers is wanhoop en woede te lees. Besonder treffend is die uitdrukking van die sterwendes. Dit was inderdaad ’n bloedige geveg, met groot verliese aan weerskante. Moontlik was dit vir die kunstenaar hoofsaak om dit so duidelik moontlik tot uit-

1) In Oud-Vlaamse dokumente ook „Innegat” en „Inkenegat” genoem (Gantois. op.cit. p. 80). Ook die benaming „Blangys” : „Te Blangys al op dat velt, daer heeft den leeu zijn clauwen ontdaen met machete ende met ghewelt, - - - ”. (Prims. Floris. De wording van nationaal bewustzijn in onze gewesten. Antwerpen, Bureel der „Bijdragen tot de geschiedenis”, 2de Uitgave, 1939. p. 66.

2) Oor die veldslae van Enguinegatte : Gantois, J.M. op.cit. p. 77 - 85.

3) Geen foto beskikbaar nie.

drukking te bring. Maar ook hier ontdek ons die vreugde wat hy het aan detailbehandeling. Wapentuig en wapenrusting geniet sy volle aandag. Blykbaar met welbehag laat hy sy virtuositeit vry spel.

Maar toch bly dit jammer dat hy of sy ontwerper nie die tafereel gesken het nie wat hulle 'n mooi sentrale tema kon verskaf het :

„Ons edel prince Maximiliaen
hij beete hem neder te voet,
ende hi viel over zijn knien
biddende Gode met ootmoet :
kinderen, dus wil ick dat ghi allen doet...
Hi custe die aerde,
die tranen hem ontspronghen.
Si riepen alle : Flander de leeu,
met vlaemschen tongen." 1)

III. Die beleg van Atrecht in 1492 (45 x 60 cm). 2)

Met hierdie reliëf word die chronologiese volgorde versteur. Inderdaad het die Kroning van Maksimiliaan tot Roomse koning te Aken (1486, reliëf IV), die Nederlaag van die Venesians te Calliano (1487, reliëf V), die intog van Maksimiliaan in Wenen (1490, reliëf VI), die Inneming van Stuhlweissenburg (1490, reliëf VII) en die terugkeer van Maksimiliaan se dogter Margareta uit Frankryk (1491, reliëf VIII) voor die Beleg van Atrecht plaasgevind. 'n Rede vir hierdie verwroegde plasing is nie bekend nie. Dit kan selfs nie om rede van afwisseling gebeur het nie aangesien hier twee afbeeldings van krygsverrigtings op mekaar volg : Die oorwinning op die Franse te Guinegate (1479, reliëf II) en Die beleg van Atrecht. Indien die Kroning van Maksimiliaan tot Roomse koning te Aken (1486) op die Oorwinning op die Franse te Guinegate gevolg het, dan sou 'n betere afwisseling verkry gewees het, aangesien dan weer 'n veldslag, die te Calliano, in 1487, sou gevolg het.

In werklikheid het geen beleg op Atrecht plaasgevind nie. Hierdie stad was verower deur Lodewyk XI en is deur verraad en met behulp van valse stadsleutels weer aan Maksimiliaan oorgelewer.

Op die reliëf skei die keiser, te perd, en met die bevelhebberstaf in die hand die „bendes van ordonnansie" van die infanterie van die ruitery. Sy figuur is taamlik onbeduidend en staan alreeds ver van die

1) Prims, F. op. cit. p. 66.

2) Graf. dok. nr. 51.

voorggrond af. Die nadruk lê hier beslis op die soldate van wie 'n paar blootshoofs is en die tipiese, van Sansovino afkomstige haartooi. vertoon. Merkwaardig is veral die bouwerke van die stad wat amper die tweederde van die boonste derde deel van die voorstelling inneem. Paleise, huise en kerke is met 'n besondere fynheid gebeitel. Hulle staan op mekaar gepers en dit lyk of die kunstenaar met 'n magdom torings wou bewys dat dit hier om 'n belangrike stad gaan.

'n Detail wat die aandag nie mag ontgaan nie, is die fyn plantegroei op die voorggrond, werklik te sierlik om deur perdehoewe vertrap te word. Bowendien is daar 'n lieflike genrestukkie : Teen 'n boom sit 'n marketenster van wie die verbymarsjerende soldate die blikke nie kan afwend nie.

IV. Kroning van Maksimiliaan tot Roomse koning te Aken in 1486 (45 x 60 cm). 1)

Ook hier is Maksimiliaan, die sentrale figuur, „umsehwärmt“ deur meer as 150 klein figuurtjies, waarvan hy tog geskei is deur die pilare van die nis waar die plegtigheid gehou word. Hy sit op die troon en agter hom staan die drie gemyterde aartsbiskoppe van Keulen, Mainz en Trier. Die middelste van die drie sit die kroon op sy kop. Keurvorste wat voor hom neerkniel, bied hom die ryksinsignia aan.

Sekerlik is hier die perspektief meer geforseer as in die eerste reël, dié van Die huwelik van Maksimiliaan met Maria van Bourgondië te Gent op 19 Augustus 1477, wat in 'n geringe mate, hiermee verwant is. Die stroom van die koppe wat na die verte vloei, lyk wel gestuit te wees deur die argitektoniese middelparty. 'n Horror vacui wat by 'n ander meester beslis hinderlik sou gewees het, bederf hier nie die totaalindruk nie, omdat die meester probeer het om aan elke koppie, hoe klein ook al, 'n gelaats-ekspressie te gee. Bowendien is regs van die toeskouer geen galery met gaste aangebring nie, wat die kerkmure bloot laat en 'n mate van verademing bring.

Kostuumdetails is ook hier tot in die puntjies versorg.

V. Sigismund van Tirol verslaan die Venesiane te Calliano in 1487 (45 x 60 cm). 2)

1) Graf. dok. nr. 52.

2) Graf. dok. nr. 53.

Aan die oorblufte toeskouer word hier 'n momentopname gebied van 'n onverwagte botsing tussen die Venesiane en die Tirolers. Die Venesiane het die Adige, d.i. die Etsch, oorgesteek en Trente binnegeval waar hulle nie lank vertoef het nie, aangesien hulle dadelik na die skipbrug teruggedrywe word, wat op die voorstelling van Colijn alreeds met vlugtendes oorlaai is. Onder hulle gewig het die brug begewe sodat selfs die leier van die Venesiane, Roberto San Severino die dood in die water gevind het.

Die hoë berge is die stomme getuies van die tragiese gebeure. In die verte lê die stad Rovereto. Die verwarring wat deur so 'n verrassingsaanval veroorsaak word, is hier baie treffend weergegee. Gejaagdheid en paniekbevangenheid spreek uit gelaatsuitdrukking, houding en gebare van die oorrompelde Venesiane.

VI. Die intog van Maksimiliaan in Wenen, 1490 (45 x 60 cm). 1)

Die 22e Augustus 1490, dag van die triomfantelike intrede van keiser Maksimiliaan in Wenen, mag seker nie vergeet word nie. Op hierdie reliëf, een van die mooistes uit die reeks, vind ons die keiser dadelik terug. Hy ry hierdie keer nie 'n strydros nie, maar penregop sit hy op 'n paradeperd waarvan die dekkleed amper tot op die grond hang. Toom en dekkleed is met kwassies versier en met fraiings omsoom. Maksimiliaan dra kroon en septer en is omring deur sy hellebardieërs, van wie die drie regs 'n stap het wat aan die van die drie Jagters in die sneeu van Pieter Bruegel herinner, wat in dieselfde tyd, d.i. ca. 1565 tot stand gekom het. Dié indruk word nog versterk deur die feit dat die jagters stokke op die skouers dra en die windhond by Colijn ook 'n opgekrulde stert het. Ek gee toe dat hierdie gelykenis louter toevallig is, maar interessant genoeg om aan te stip. Die stoet beweeg na 'n stadspoort van Wenen waarvan ons, op die agtergrond en teen die horison, die kerke kan herken waaronder die Stephansdom 'n sentrale plek inneem. Selfs die Donau is nie vergeet nie.

Die perspektief is geweldig, en tog lei dit nie die aandag van die groepe op die voorplan af nie. Dié gee die beweging, die rigting en die ritme aan. Te midde daarvan is die keiser eerder 'n statiese en statige element, maar dit verhoog beslis sy waardigheid en imperiale status.

VII. Die inneming van Stuhlweissenburg in 1490 (45 x 60 cm).

Is een van die swakker reliëfs, maar dit kom gewoon voort uit die

feit dat die kunstenaar verplig was om 'n hele aantal soortgelyke onderwerpe, soos veldslae en beleërings, af te beeld. As ons ons daarvan goed rekenskap gee, dan kan ons net maar bewondering hê vir die manier waarop hy hom daar uitgered het, selfs in hierdie minder geslaagde plaat. Hier word 'n beleëring én 'n intog voorgestel en was die gevaar dubbeld so groot om nie net in die ramp van die herhaling van die „beleërings“ te vervalle nie, maar ook in die van die intogte, veral die van die vorige reliëf waar die intog van Maksimiliaan in Wenen weergegee word. Om dit te vermy is die hooffiguur, die van die keiser, na die agtergrond verplaas, waar hy weliswaar moeilik terug te vinde is. Hy neem deel aan die triomfante-likste gedeelte van die operasie, nl. die intog. Ook hier staan hy aan die hoof van sy ruiters wat hulle gereed hou om die infanterie te volg wat alreeds, oor die brug, die stad inruk onder die beskerming van stukke geskut wat tussen skansskorwe opgestel staan wat met klippe gevul is. Daarom ook is die intog nogal voorbarig. Die beleg is nog aan die gang, aangesien die geskut van die beleërde stad nog steeds die vuur beantwoord. Die geboue van die stad vul hier nie net die hele agtergrond nie, maar ook die hele voorgrond links van die toeskouer. Tussen die grondveste van die torings en die basislyn van die plaat is daar niks as 'n bietjie plantegroei nie.

Maar origens is die plaat vol aksie en beweging. 1)

VIII. Terugkeer, in 1491 van Maksimiliaan se dogter Margareta uit Frankryk na die verbreking van haar verlowing met koning Karel VIII en die van haar vader met Anna van Bretagne (45 x 60 cm). 2)

Die met soveel handigheid bedrewe huwelikspolitiek van die Bourgon-diese hertoë waaraan keiser Maksimiliaan, eggenoot van Maria van Bourgon-dië sy sterk ryk in die Weste te danke had, het tot 'n roemlose einde gekom in 1491 met die terugkeer uit Frankryk van Maksimiliaan se dogter Margareta van Oostenryk na die verbreking van haar verlowing met die Franse koning, Karel VIII.

Soos dit maar die gewoonte was, het Margareta haar sinds die dag van haar verlowing in 1483 aan die Franse hof bevind in afwagting van haar huwelik. Karel VIII trou egter met Anna van Bretagne, verloofde (en

1) Graf. dok. nr. 55.

2) Graf. dok. nr. 56.

by prokurasie alreeds sy vrou volgens die wet) van keiser Maksimiliaan, vader van die bruid wat eers vir Karel VIII bestem was ! Saam met Margareta moes haar bruidskat bestaande uit die graafskappe Artesië en Franche-Comté aan Maksimiliaan teruggegee word, wat op die reliëf versinnebeeld word deur die oorhandiging van twee groot sleutels aan die keiser.

Gedurende die oorhandiging kom die dogter op die vader toegery met die regterhand op haar hart as teken van ontroering wat haar bevang by die sien van haar pa. Sowel die vader as die dogter is gevolg deur 'n stoet van edelliede, waaronder ons agter Margareta 'n aantal hofdames opmerk. In die agtergrond sien ons 'n woud met krom boomstamme en stronke, koppies waarop 'n stad, vermoedelik Atrecht, gebou is, en kantele waarop die vlag van Bourgondië en Frankryk wapper. Laat-middel-eeuse en vroeg-Renaissancistiese kostuums, dekoratiewe perdetuig, koppe met fyn Sansoviniaans-Colijnse haartooi is keurig gebeitel.

Die natuur is meer oop en vry as op die ander plate, die persone is nie meer so nou teenmekaar aangedruk nie. Ondanks bewegings van perdepote en soldatebene op die voorgrond is die geheel rustig, kalm en waardig. Dis werklik die mooiste tafereel van die reeks. Die rus daarvan kontrasteer fel met die bewoënheid van die daaropvolgende voorstelling.

IX. Die verdrywing van die Turke uit Kroasië, 1493 (45 x 60 cm). 1)

Wellig die mooiste van die „Schlachtenbilder“. Die kunstenaar gee hier 'n momentopname van die beslissende keerpunt in die stryd. Die Turkse ruiters begin vlug en skiet hulle laaste pyle op die geharnaste ruiters van Maksimiliaan af. Die grond lê alreeds besaai met lyke, en selfs die vaandrig van die Tartare het geval sonder daarom die halfmaanvlag uit die hand te gee. Die twee groepe strydendes beklee elk die helfte van die plaat, maar die ridder op die voorgrond wat 'n strydhamer swaai, het die middellyn oorskry en dryf sy perd in die kompakte groep Turke in. Die kromswaarde is getrek, maar word deur die gevelde lanse van die ridders op veilige afstand gehou. Slegs een enkele ridder veg met die swaard. By die ruiter op die voorgrond regs hang 'n kruisboog aan die saalknop. By hulle inval in Kroasië het die Turke die taktiek van die verbrande aarde toegepas wat op die plaat gedemonstreer word deur 'n dorp wat aan die donker horison aan die brand is. Daaromheen lê die vermoorde bewoners en hulle afgemaakte diere op die grond.

In sy geheel 'n plaat vol daverende dinamiek.

X Die sluit van die „Heilige Liga” tussen die pous, die republiek Venesië en die hertogdom Milaan met die doel om die Franse uit Italië te verdryf, 1495 (45 x 60 cm). 1)

Deur die verowering van die koninkryk Napels het Karel VIII van Frankryk vaste voet verkry in Italië, en sterk bondgenootskappe sou voortaan nodig word om hom daaruit te verdrywe. Daarom sluit keiser Maksimiliaan 'n „Heilige Liga” met die pous, niemand minder as die berugte Aleksander VI Borgia nie, die doge van Venesië en Ludovico Moro, hertog van Milaan. Hierdie Liga het dadelik die ontruiming van Napels deur die Franse tot gevolg, feit wat so kort op die sluiting van die verbond gevolg het dat die kunstenaar dit gelyktydig kon voorstel. Dit maak 'n kunstenaarsvryheid-met-opset uit, aangesien die Liga te Venesië gesluit is, en nie te Napels nie. Ook is die Liga in werklikheid deur ambassadeurs en gesante van die betreffende vorste bevestig. Niettemin het die kunstenaar die werklike hoofpersone by mekaar gebring in 'n pragtige peristylum met agt gekoppelde (gejumeleerde) Korintiese suile, waarvan die sewende slegs gedeeltelik waarneembaar en die agste heeltemal buite die lys val en derhalwe onsigbaar is. Keiser, pous, hertog en doge sweer trou aan hulle verbintenis deur mekaar se hande te vat. Die keiserlike gevolg is rondom die suilehal opgestel. Regs op die voorgrond word die keiserlike perd deur 'n stalkneg in bedwang gehou. 'n Getroue windhond probeer die trappe opklim, maar kyk om, waarskynlik omdat hy teruggeroep word. Die stad Napels kan deur die peristylum op die agtergrond gesien word. Ylings verlaat die Franse ruiters die stad. Onder hulle is Karel VIII self, want vlak by hom verskyn die standaard met die lelieblom. Jammer genoeg onsigbaar op die foto, lê aan die horison die see waarop 'n skip vaar. Vermoedelik bring dit die koning van Napels terug wat in Sicilië skuiling gesoek het.

Merkwaardig is sekere details : die helm wat op die suilbasement langs die paleisdeur staan, die versiering op die suilsokkels, die konsoles onder die uitstekende vloer van die peristylum wat Floris-elemente soos leeukoppe en saterhoofde vertoon.

XI. Die huwelik met Maris Bianca en die belening van Ludovico Sforza met

die hertogdom Milaan in 1495 (45 x 60 cm). 1)

Na die sluiting van die Liga, het keiser Maksimiliaan, nog steeds wewenaar van Maria van Bourgondië, sy blikke laat val op die dogter van Ludovico Sforza, hertog van Milaan en nuwe leenman van die keiser. Die be= lening van die hertogdom en die huwelik met die dogter van die hertog maak die onderwerp van hierdie voorstelling uit.

In vol ornaat sit die nuwe keiserlike egpaar op die troon in 'n een= voudige Renaissancesaal, die krone op die koppe en in gewade gehul wat met goud en edelstene bestik is. Aan die voete van die keiser kniel die vader van die nuwe keiserin, hertog Ludovico Sforza van Milaan wat die hertogelike banier aan die keiser aanbied. Hierdie vlag dra 'n snaakse voorstelling : 'n gekroonde slang wat 'n kind verslind. In teenstelling met „Die huwelik van Maksimiliaan met Maria van Bourgondië” (Reliëf I), maar in ooreenstemming met „Die huwelik van Filips die Skone met Johanna van Kastilië ” (Reliëf XII) het die middepad na die troon oop= gebly. Dit vorm die skeiding tussen die twee afsonderlike groepe van man= like en vroulike gaste. Dit is wel tradisioneel, maar deur 'n maniëristie= se opstelling van hierdie groepe is die ekspressie van die voorstelling verhoog. Die manlike groep is sterker en lei die blik in 'n skuinse rig= ting na die verhoog. Die damesgroep is baie minder bevolk en die kurwe van die rigting daarvan swaai terug met die groepie hofdames en hofknape op die podium. Met hierdie beweging van die „dames-lyn” het die ewewig van die hoog-Renaissance hier labiel geword.

Bokant die paleispoort waaruit die howelinge kom, pryk 'n medaljon, 'n versieringsmotief wat so tipies is vir die Italiaanse renaissancistiese paleisbou. 2) Besonder ekspressief is die gelaatsuitdrukings van die ho= welinge. In elke detail, sowel van die kostuums as van die argitektuur, word Colijn se gewone distinksie teruggevind.

- 1) Graf. dok. nr. 59. Opskrif : „Ducta in matrimonium Blanca Maria, principis Mediolani filia, receptoque a Ludouico Sfortia fidei iura= mento ducatus Mediolani ad obedientiam imperii sine sanguine reductus”.
- 2) Die Collegio di Spagna te Bologna, die Palazzo del Municipio te Bres= cia, die Vondelingehuis te Florence (van niemand minder as Luca del= la Robbia nie), die Ospedale Maggiore te Milaan, die Certosa by Pa= via, die Ospedale del Ceppo te Pistoja, die Palazzo Vendramin-Caler= ghi te Venesië ens. Ons vind hulle ook by die Otto-Heinrichsbau te Heidelberg : medaljons met die koppe van die Romeinse keisers en hel= de in die frontoenvelde van die eerste geleding (Kyk p. 38).

XII. Die huwelik van Filips die Skone met Johanna van Kastilië in 1496

(45 x 60 cm). 1)

Die derde in die reeks „huwelike“, waarin tot ’n mate die tradisionele skikkings : middelgroep en twee sygroepe gehandhaaf bly. Selfs is hier die skeiding tussen hoofpersone en toeskouers baie duideliker. Daarvoor sorg twee groot en duidelike pylers met gekanneleerde Ioniese half-suile. Ook die balustrade teken ’n skerper skeidslyn af.

Die ornamentiek langs die half-suile op die pylers is tipies Colimaans en laat aan Heidelberg terugdink.

In teenstelling met „Die huwelik van Maksimiliaan met Maria van Bourgondië“ vind die seremonie onmiddellik voor die altaar plaas. Weerskante van die aartsbiskop van Kameryk staan die egteliede. Veral die lang hare van die „mooi“ Filips die Skone val op. Langs kom staan die keiser, wat histories onmoontlik was, aangesien hy op dié oomblik oorlog gevoer het teen die Franse koning in Italië. Hy is in vol ornaat voorgestel. ’n Eienaardige afsluitingselement vorm die sirkelvormige ry van kanunnike in die koorgestoelte en, asof die kunstenaar die skeiding tussen die drie groepe te skerp gevind het, het hy ook toeskouers geplaas langs die altaar.

XIII. Die nederlaag van die Bohemers by Regensburg in 1504 (45 x 60 cm).

2)

Na die „binnehuis“-sig weer ’n „buite-opname“. Na die plegtige rus in die kerk, die onheilige gedoente op die slagveld van Wenzelbach by Regensburg. Die statige keiser uit die kerkkoor het hier met sy perd geval. Die ridder wat hom met oop visier ter hulp snel en hom met eie lyf probeer beskerm, is Erik van Brunswyk. Weer word hier die beslissende oomblik in die geveg voorgestel, al hou op die voorgrond die voetsoldate van die Bohemers nog stand danksy hulle sterk en lang skilde wat hulle heeltemal bedek en waarop die lanse van die Duitse ruiters breek.

Op die agtergrond by een van die woude wat so tipies is vir daardie landstreek, is die geledere van die Bohemers nie meer so geslote nie, gapings het ontstaan, die verspreiding wat hom hoër in die reliëf voltrek, is naby.

1) Graf. dok. nr. 60.

2) Geen foto beskikbaar nie.

Die teenstelling tussen voor- en agtergrond is gewild, en die val van die keiser is 'n „Zwischenfall" wat selfs „buchstäblich" as sodanig mag opgevat word.

Daar is groot ooreenkoms in die voorstelling met nommer VIII van die in grisaille geskilderde karton wat in Wenen bewaar word, veral wat betref die komposisie van die geveg.

XIV. Die beleg van Kufstein in 1504 (45 x 60 cm). 1)

Hier is die keiser weer op die been om ofskoon hy die laaste Ridder was, die rol te speel van eerste Kanonnier. Hy staan op die voorgrond, in die middel, tussen sy twee geweldige en gevreesde kanonne Purlepaus en Weckauf. Hy stel self die lont. Sy offisiere van die ander „wapens" : voetvolk en ruitery, kyk toe. Die perde regs spring op by die geraas van die losbranding. Kufstein lê op 'n rots oorkant die Inn en word as onin=neembaar beskou. Tog lê, as 'n teken van vertroue die skipbrug reeds daar. Die Beierse vestingkommandant, Hans von Pienzenau mag wel met 'n besem die stof van die stadsmure vee om daarmee die geringe uitwerking van die geskut te demonstreer, 2) 'n grap wat hom sy kop sal kos, die stad sal val en Beiere sal met Tirol verenig word.

Om die uitsig op die rots van Kufstein nie te bederf nie het Colijn die vlam uit die vuurmond so kort en klein moontlik gehou. Duidelik na=druk lê hy egter op die kanonbal wat uit die loop te voorskyn kom. In elk geval weet ons dat die skoot afgegaan het.

Die tuig van die perde en die uniforms van die soldate is weer met groot liefde vir die detail behandel.

XV. Die onderwerping van Hertog Karel van Gelre voor Arnhem in 1505 (45 x 60 cm). 3)

Die oomblik het gekom waarop die koppige Gelderland hom onderwerp aan keiser Maksimiliaan in die persoon van hertog Karel. Teen die Brabanders alleen kon hy dit volhou, maar nou het die Brabanders saam met die keiserlike leërs opgedaag. Die gebeurtenis vind plaas aan die soom van 'n woud, in die bosryke gebied rondom Arnhem, die hoofstad. Die groep van

1) Graf. dok. nr. 61.

2) Jammer genoeg nie sigbaar op die foto nie.

3) Graf. dok. nr. 62.

die Arnhemse afgevaardigdes wat hulle hier moet kom verneder, is oorwinnaars, nie wat die politiek nie, maar wat die kuns betref. Bekyk hulle karakteristieke Colijn-Sansovinianaanse koppe, hulle houding, hulle opstelling as groep en vergelyk dit met die uitvoering van die figure langs die keiser se kant. Dit lyk wel of die simpatie van die Vlaamse kunstenaar na die rebelle gegaan het. Die mooi stad op die agtergrond is 'n mooi prentjie apart. Dit lê aan die voet van die skilderagtige diluviale Veluwe heuwels. Die stad is wel gedeeltelik verwoes, maar dié verwoestings skaad die aanblik nie. Die woud van bome en lanse aan die kant van die keiserlike troepe pas mooi in die natuurtafereel in.

Dis een van die pragtigste reliëfs van die reeks, in 'n ruim mate vergelykbaar met die van ander groot „ontmoetings“, veral met reliëf VIII wat die terugkeer in 1491 van Maksimiliaan se dogter Margareta uit Frankryk na die verbreking van haar verlowing met koning Karel VII en die van haar vader met Anna van Bretagne voorstel.

Net soos daar neem by die „Onderwerping“ die landskap 'n groot deel van die komposisie in.

XVI. Die Liga van Kameryk, 1508 (45 x 60 cm). 1)

'n Ongewone voorstelling, omdat 'n groot deel van die marmeroppervlak ingeneem word deur die groot leërtent van die keiser. Voor die tent staan die keiser, wat ondanks die feit dat hy in gevegsuniform is, die kroon op die kop het. Vergelyke met die drie ander groot vorste in hulle lang gewade, lyk hy baie lenig en sportief. Hy gee sy hand vir pous Julius II wat met die tiara gekroon is. In werklikheid was die pous nie daar nie. Hy was verteenwoordig deur die kardinaal van Ambroise. Die ander twee vorste lyk ongeduldig om op hulle beurt die keiserlike hand te skud. Hulle is Lodewyk XII, koning van Frankryk en Ferdinand die Katolieke van Spanje. Die alliansie wat hulle so gretig sluit, gaan teen Venesië, en die teks daarvan word voorgelees deur die Rykskanselier, 'n man met 'n pragtige valletjies-baard. Hy staan in die tentopening, en 'n vyftal raadslede wil ook na buite kom. Die manier om op hierdie wyse die sluit van 'n verdrag voor te stel is sekerlik origineel. Van 'n uiteraard droë aangeleentheid het die kunstenaar 'n lewendige voorstelling gemaak. Dat daar mag agter die Liga steek, word ons duidelik gemaak deur die hellebaarde regs van die tent en die woud van lanse waarmee, ook weer op 'n ongewone

manier, die horison afgesluit word.

Teenoor hierdie krygsvertoon sink die nogtans taamlik groot groep van die pouslike gevolg in die niet. Alleen in die linkerbohoek word teruggekeer na 'n min of meer tradisionele beleëringvoorstelling : soldate vlug uit 'n stad wat nie Kameryk is nie, want die blasoen vertoon 'n kruis terwyl die van Kameryk 'n dubbelkoppige adelaar dra. Moontlik is dit Padua, wat in 1509 ylins deur die Venesiane verlaat sal word as 'n eerste gevolg van die sluiting van die Liga. Dit maak egter die onderwerp van die volgende reliëf uit.

XVII. Die verowering van Padua in 1509 (45 x 60 cm). 1)

Met Padua begin die verowering van vier stede wat in die opskrif genoem word : Padua, Verona, Vicenza en Brescia, wat met die hulp van die Franse aan die Venesiane ontruk word.

Die trotse Padua verskyn links op die agtergrond, terwyl op die voorgrond vier geknielde afgevaardigdes, waarvan ons vermoed dat hulle die vier genoemde stede verteenwoordig, hulle kom oorgee. Een van hulle bied die vier sleutels aan keiser Maksimiliaan aan. Vooraanstaande inwoners uit Padua en miskien ook wel van die ander drie stede het hulle verteenwoordigers gevolg. Hier vind ons ook weer die buitengewoon fyn Colijn-koppies, die fraai behandelde klere wat van elke burger 'n howeling maak. Die ruiters wat 'n middelblok 'n horison vorm, is op die kunstenaar se gekende manier gebeitel. Wat veral opval is die panaches of helmpluime, sowel van die ridderhelms as van die perde. Tussen die lanse : die vaandels van Oostenryk, Bourgondië en die Keiserryk. Ofskoon die groep stilstaan, is elke perd in beweging en voetsoldate kom met haastige stap langs die flanke van die perde aangestap. 'n Groot en magtige leër staan voorwaar agter die keiser waarteenoor die groep burgers, wat darem ook nie gering in aantal is nie, in die niet versink. Ook verstaan die kunstenaar die kuns om 'n leë hoek soos die onderkant regs van die toeskouer met sierlike plantegroei op te vul.

XVIII. Die Intog van Maksimiliaan Sforza in Milaan, 1512 (45 x 60 cm).
2)

Een van die gevolge van die verbreking van die Liga van Kameryk.

1) Graf. dok. nr. 64.

2) Graf. dok. nr. 65.

Maksimiliaan Sforza kom in die besit van Milaan ten gevolge van die ver= raad van die Switsers teenoor die Franse. Sy intog geskied onder besker= ming van Switserse en Duitse leërs. In die verte ontvlug die Franse die stad. Die vestingwerke wyk hier nie na die agtergrond nie maar ruk eerder vorentoe, al kom die torings nie op die voorgrond te staan soos die van „Die inneming van Stuhlweissenburg in 1490” nie (Reliëf VII).

’n Oop poort word gebied aan die manskappe van die kantons Uri en Bern. Hulle dra elegante groot hoede en hulle hellebaarde en lanse lê laag op die skouers. Dit versterk nog die indruk dat hulle vinnig voort= beweeg. Mens sou kan spreek van „vliedende” lanse teenoor die blok van „staande” lanse en vaandels aan die oorkant.

Die sentrale voorgrondfiguur is die van ’n ridder op ’n pragtige perd. Die helmpluime val swierig, en ook die stert van die paraderend vertoon ’n sierlike kronkel. Hy is blykbaar die verteenwoordiger van die keiser. Sy panache daal neer tot op die kruis van die perd. Hy word in die stoet gevolg deur die hertog. Agter hom kon die swaargewapende Oostenrykse en Bourgondiese ruitery. Die optog beweeg sirkelvormig-konveks met die ver= teenwoordiger van die keiser naaste aan die toeskouer.

Grasse en gewasse vul die linker benedehoek en die taamlik onbesette basisstrook.

XIX. Die tweede oorwinning op Frankryk by Guinegate (Guinegate, Engui= negatte) in 1503 (45 x 69 cm). 1)

Wellig die hoogtepunt in die reeks van „veldslae” wat deur die eerste slag van Guinegate ingeset was. 2) Keiser Maksimiliaan ry hier aan die spits van sy Nederlandse ruitery, maar bevind hom nie op die voor= plan nie. Hy staan in die regter bo=hoek afgebeeld en is herkenbaar aan die kommandostaf wat hy swaai en die kroon wat bo op sy helm geplaas is. Nog iets meer op die agtergrond beveg die voetsoldate van sy nuwe Engel= se bondgenoot die Franse infanterie. Hooffiguur op die voorgrond is die sg. Bourgondiese ridder. ’n Kruis van Bourgondië staan op die harnas van sy perd wat die ander gevalle perde vertrap. Hierdie gesneuwelde perde is die mooiste uitgebeeld van almal. Die arme diere lê in allerhande houdinge op die grond neergestort.

1) Graf. dok. nr. 66.

2) Reliëf II. Die oorwinning op die Franse te Guinegate en Terwaan in 1479. p. 102-108.

Wyle die Heer Lode de Bruyne het vol geesdrif oor hierdie reliëf uit Innsbruck teruggekom. Ons gee hom alle eer en haal hier die beskrywing aan wat hy nagelaat het : „Wat hier vooral primeert is de dynamiek. Aan de beweging en de richting van dit bosch van lansen merkt men duidelijk wie het pleit winnen zal. 't Is echter geen gewone achtervolging maar een ware menschen-slagting. Elk leger vormt een kompakt geheel waarin langs beide zijden wordt geboord met lansen en gekerfd met zwaarden, onmeedogend vertrappend degenen die reeds vielen. Bij het bekijken dezer tafereeltjes die één sprankelend leven zijn, zou men er zich aan verwachten dat de vurige paardjes buiten het kader gaan springen." 1)

Hierdie pragtige reliëf is taamlik beskadig. Enkele lansen het afgebreuk.

XX. Die vereniging van die leërs van Maksimiliaan en Hendrik VIII in Guinegate, 1513 (45 x 60 cm). 2)

Eintlik word hier voorgestel die ontmoeting tussen Maksimiliaan I van Oostenryk en sy nuwe bondgenoot Hendrik VIII van Engeland na die groot oorwinning van Guinegate wat ook die val van Terwaan en Doornik tot gevolg had. Die twee stede is sigbaar aan die horison, iets wat ons lief is „geografiese vryheid" sal noem. Op 'n pad wat deur 'n rotsformasie loop, marsjeer die keiserlike troepe verby. Daar is, in die massa, geen wegmoffel van figure of dele van figure nie. Tussen die bene deur sien 'n mens ander bene. Daar is geen „truquage" nie. Alexander Colijn is 'n eerlike kunstenaar.

Die keiser wat self in die defileermars betrokke was, het egter bly staan om met sy bondgenoot te konfereer. Sy getroue hond, 'n lieflike dier, staan by hom, en sy persoonlike lyfwagte hou hulle, skynbaar eerbiedig, op die agtergrond. Hulle dra merkwaardige klein skilde. Meer op die agtergrond nog marsjeer die voetvolk van Hendrik VIII met hellebaarde, lansen en twee vlae. Verbasend is hier die perspektief wat die oog na onpeilbare dieptes lok.

XXI. Die slag van Vicenza teen die Venesiane in 1513 (45 x 60 cm). 3)

[Die eerste van 3 reliëfs (XXI, XXII en XIII) wat weens hulle swak-

1) De Bruyne, L. Op. cit. p. 35. Graf. dok. nr. 67.

2) Geen foto beskikbaar nie.

3) Idem.

ker uitvoering die (bewende) hande van die dranksugtige Abel-broers laat vermoed. Van die drie lyk hierdie Slag van "Vincenza vir my die swakste en ek is geneig om by die algemene toeskryf deur deskundiges van hierdie voorstelling aan die Abels, aan te sluit. 1)

Dis in die berge op die pad van Venesië na Bassano dat die gesamentlike Spaans-Duitse kragte aangeval word deur die Venesiane wat 'n uitval van Padua uit gedoen het. Die leërmagte van keiser Maksimiliaan het die aanval kan stuit en is nou besig om 'n bergpas te verower. Venesië het nou as bondgenoot die koning van Frankryk wat van die Liga van Kameryk weggebreek het.

Die rotse styg op die voorgrond tot by die lys op. Op die agtergrond gaan hulle uit mekaar en in die verte kan 'n mens sien hoe die berge afdaal na die vlakte van Friaul en die kus van die Adriatiese see waarvan die toeskouer selfs die baai met die skepies kan sien. Dis na hierdie oewers dat die vlugtentende Venesiane afdaal.

Maar dit alles het nie die fynheid en die perfeksie wat ons van Colijn gewoond is nie. In sy geheel is die reliëf baie vlakker en die hoofpersonasies tree swak op die voorgrond. Die Abels verstaan nie die kuns van Colijn nie om op 'n werklike diepte van 'n paar sentimeters die illusie van afstande van tien tot twintig meters te verwek. In die reliëfs of gedeeltes van reliëfs wat deur die Abels uitgevoer is, is daar te veel „schiacciato". 2)

XXII. Die inval in die kamp van die Venesiane te Marano, 1514 (45 x 60).
3)

Die stad Marano het, deur verraad, in die hande van die keiserlikes geval, maar die Venesiane beleër die stad opnuut. Die marmerplaat toon nou hoe die beleërdes 'n uitval waag en in die kamp van die Venesiane instorm. Die agtergrond word gevorm deur die stad self met sy koepels en kloktorings enersyds en die Adriatiese see met sy groot en klein skepe andersyds. Al ~~strek~~ die stadswalle met hulle ronde vestingtorings hulle tot

1) Oor die aandeel van die Abels aan hierdie laaste (maar eers uitgevoerde) reliëf, kyk p. 95.

2) Kyk p. 123.

3) Geen foto beskikbaar nie.

ver in die verte uit, tog is die hoofpoort vlakby op die voorgrond links met 'n brug daarvoor waarop die stryd hewig woed. 'n Aantal lyf aan lyf gevegte is daar aan die gang. Meer as een kryger is reeds onder die voet geloop, ander sak sterwende op die brug neer. Die Venesiane moet wyk, en meer na agter sien 'n mens die tente wat hulle moet agterlaat, en nog verder die batterye wat die keiserlikes reeds grotendeels verower het.

Die uitvoering van hierdie reliëf is merkbaar beter as d&e van Nr. XXI waarvan vermoed word dat dit volledig deur die Abel-broers uitgevoer is. Ook die volgende reliëf (Nr. XXIII) is hoogs waarskynlik deur Colijn voltooi.

XXIII. Die sg. Weense verdrag of die huwelik van Ferdinand I (die latere keiser) met Anna van Boheme en van Lodewyk II van Hongarye met Maria, suster van Ferdinand in 1515 (45 x 60 cm). 1)

As afwisseling weer 'n „plegtigheid“ wat in die keiserlike paleis te Wenen plaasvind en wat politiek van die grootste betekenis sal wees, aangesien dit die basis sal vorm tot oprigting van die toekomstige Oostenryks-Hongaars-Boheemse monargie. Dis die keiser self, wat in naam van sy kleinseun Ferdinand I, die hand van die jong Anna van Boheme ontvang. Aan hulle voete staan die wapenskilde van hulle huise. Tussen die paar sien die toeskouer Lodewyk II van Hongarye en sy bruid Maria van Oostenryk, suster van Ferdinand. Agter hulle staan die ou koning van Hongarye en Boheme wat een hand op die skouer van sy seun Lodewyk II van Hongarye en sy ander op die van sy dogter Anna van Boheme lê. Dit kan maar net beduie dat Wladislaw in sy skik was met hierdie „Wechselheirat“ soos dit in die geskiedenis genoem word. Ook hier bestaan die groepe van die toeskouers uit dames en here afsonderlik.

Ons is nou in die begin van die sestiende eeu, en die kunstenaar het rekening moet hou met veranderinge wat in die mode opgetree het. Hier is reeds aanwesig (want die reliëf is een van die eerstes uitgevoer) die fyn detaillering van die kostumering waaraan ons, dwarsdeur die reeks „plegtighede“ gewoon geraak het. Opvallend alreeds ook die perspektiewiese uitvoering.

Jammer genoeg is ook hierdie reliëf beskadig. So ontbreek die kop van keiser Maksimiliaan.

1) Geen foto beskikbaar nie.

XXIV. Die verdediging van Verona teen die Venesiane in 1516 [45 x 60 cm],

1)

Die orrelpunt van hierdie historiese fuga van 24 frases bring die verdediging van Verona teen die Venesiaans-Franse beleëringsmag. 'n Groot deel van die plaat word ingeneem deur die stad Verona met sy indrukwekkende torings, vestings en bastions. Die vestingartillerie beantwoord hier en daar die vuur van die Venesiane, wat ook oor kanonne beskik en wat hulle in die regterhoek van die voorstelling bevind. 'n Skipbrug oor die Adige verbind die Venesiaanse met die Franse stellings, waar nie minder as 13 stukke geskut in aksie is nie. Die sentrale figuur op die voorgrond is die Franse opperbevelhebber, die burggraaf van Lautrec wat die lout stel aan een van sy kanonne. Die omstaande krygsliede toon eweveel belangstelling daarvoor as wat die soldate van keiser Maksimiliaan vir hom as kanonnier betoon het by die beleg van Kufstein. 2) En ook hier mog die kanonne nie te veel rook maak nie, want dan sou die hele stad daaragter verdwyn. Links by die Franse tente rys die Franse vlag op met sy duidelike fleur de lis.

Wellig is hier soveel nadruk op die geskutspark van die Franse gelê omdat dit, op 'n onverwagte manier, 'n rol gespeel het in die...opheffing van die beleg. Dit het naamlik saam met 800 ton buskruit in die lug gevlieg ! Ook die gerug dat 9,000 troepe uit Tirol in aantog was om die beleërdes te kom help, het die Franse van hulle planne laat afsien.

Wat die kunstenaar wou uitbeeld, was die stoutmoedige weerstand van die stad teen die oormag aan sy voete. Die baie vlae wat op die torings hang is as sovele uitdagings aan die vyand wat die trotse stad tog nie kon laat swig nie.

Interessant is om, eerstens, die onderlinge verwantskappe en verskille na te gaan van al die „binnehuistaferale" en insonderheid om die verband te bestudeer tussen die vier „huwelike" wat op die grafmonument afgebeeld staan : die van Maksimiliaan met Maria van Bourgondië te Gent op 19 Augustus 1477 (Reliëf I), die van Maksimiliaan met Maria Bianca in 1495 (Nr. XI), die van Filips die Skone met Johanna van Kastilië in 1496 (Reliëf Nr. XII) en die van Ferdinand I, die latere keiser met

1) Graf. dok. nr. 68.

2) Reliëf nr. XIV.

Anna van Boheme in 1515 (die sg. Weense verdrag van reliëf XXIII waarop ook die troue van Lodewyk II van Hongarye met Maria, suster van Ferdinand afgebeeld staan).

Aangesien hierdie vier plegtighede „binnehuus” gehou word, is die argitektoniese omlysting van die gebeure van die grootste belang. In twee gevalle is dit die van ’n kerk (Huwelik van Maksimiliaan met Maria van Bourgondië, Huwelik van Filips die Skone met Johanna van Kastilië), in die twee ander gevalle die van ’n paleis (Huwelik met Maria Bianca en Huwelike van Ferdinand I met Anna van Boheme en Lodewyk II van Hongarye met Maria). Waar die huwelike in kerke plaasvind, het daardie kerke beslis die voorkoms van paleise en net attribute soos altare, koorgestoeltes en kruisbeelde wys ons tereg. Die argitektuur van die Italiaanse paleise was Colijn blykbaar goed bekend. Ons vermoede dat hyself argitek kon gewees het, is reeds vroeër uitgespreek. 1) Hoe Italiaans die dekor van die paleise en kerke ook al is, ontbreek dit nie aan Floris-elemente in die details nie, soos bv. die Herme met hulle lang-uitgerekte voetstukke op die galery van „Die huwelik van Maksimiliaan met Maria van Bourgondië”. Hierdie boukundige elemente word vir ’n gedurfde diepte- en ruimte-perspektief aangewend veral in die voorstelling van hierdie eerste huwelik. In die twee „paleis-huwelike” is die diepte minder diep, en by die „Huwelik van Filips die Skone met Johanna van Kastilië” word die blik na die verte gestuit deur ’n sirkelvormige ry van kanunnike in die koorgestoelte wat ’n eienaardige en oorspronklike afsluitingslyn vorm.

In die vier gevalle word die hoofgebeure sentraal gestel. By die „Huwelik van Maksimiliaan met Maria van Bourgondië” deur die prominente plasing van die hoofgroep op die voorgrond en oor tweederde van die breedte van die paneel, by die ander voorstellings deur plasing van die hoofpersone op ’n verhoog, met ’n duidelike oop ruimte voor hulle en deur die indeling van die toeskouers in twee aparte groepe. Hierdie groepe, bestaande uit een „manlike” en een „vroulike”, vind ons ook wel by die eerste Huwelik terug, maar daar bevind hulle hul agter die hoofgroep, ’n bietjie as „quantité négligeable” vir sover dit die tema betref, maar nie waar dit om die tegnisk gaan nie. Hulle twee lang rye langs die mure neem deel aan die perspektief-werking van die argitektoniese elemente. In die „Huwelik met Maria Bianca” staan hulle vryer en vorm selfs, ten spyte van hulle „apartheid” ’n konvekse kring wat na die toeskouer toe buig

1) Kyk p. 55-57.

al is daar ook 'n onderbreking van die uitbuigende lyn op die voorgrond. Op maniëristiese tendense in hierdie voorstelling is reeds gewys. In die „Huwelik van Filips die Skone met Johanna van Kastilië" buig hierdie genoemde kring konkaaf. Die toeskouer kan hier baie van die gaste en dan veral die dames in die gesig kyk. Merkwaardig in die voorstelling van die „Huwelik met Maria Bianca" is dat, ofskoon die damesgroep minder sterk is as die mansgroep, daar tog geen versteuring van die kringbeweging plaasgevind het nie, al is die ewewig tussen die groepe, blykbaar opsetlik en volgens maniëristiese prinsipe, versteur.

In teenstelling met „Die huwelik van Maksimiliaan met Maria van Bourgondië", maar in ooreenstemming met die „Huwelik van Filips die Skone met Johanna van Kastilië", het die middelpad by Maria Bianca se huwelik oop gebly. Ondanks alle kringwerking vorm dit die duidelike skeiding tussen die twee afsonderlike maar tradisionele groepe van manlike en vroulike gaste.

By hierdie vier „huwelikstaferale" sluit aan : „Die Kroning van Maksimiliaan tot Roomse koning te Aken in 1486" (Reliëf Nr. IV), en „Die sluit van die Heilige Liga" tussen die pous, die republiek Venesië en die hertogdom Milaan, 1495 (X). In „Die Kroning van Maksimiliaan tot Roomse koning" is die dieptewerking wat veral deur die twee groot groepe links en regs bewerkstellig word, nie so natuurlik nie en meer geforseer as by die „Huwelik van Maksimiliaan met Maria van Bourgondië". Die toeskouers staan minder vry en meer op mekaar gedruk as by al die ander „binnehuis"-opnames. Die hoofgroep is opgestel op 'n verhoog soos by „Die huwelik met Maria Bianca" en die van „Filips die Skone met Johanna van Kastilië" waarmee dit die meeste verwant is. Die middelpad is egter nie so ruim oop nie en die hoofgroep is drukker en, ofskoon dit amper eweveel persone as by „Die huwelik van Filips die Skone met Johanna van Kastilië" tel, veel kompakter en minder duidelik.

„Die sluit van die Heilige Liga" wyk beslis van al die voorgaande voorstellings af omdat die hoofgebeure in 'n peristylum plaasvind en nie eers in die middel van die paneel geplaas is nie. Maar dit én die ruimte van die podium waaroor hulle beskik, laat die hoofpersone duidelik uitkom. Die toeskouers is regs van die verhoog en ook daaragter geplaas soos die publiek by 'n „teater in die rondte". In hierdie geval 'n gedurfde en geslaagde oplossing. Die min of meer tradisionele ry van „plegtighede" word

hiermee op originele wyse onderbreek.

'n Reeks wat nog meer tot eenvormigheid in die behandeling kon aanleiding gegee het, is die van die „wapenfeite” of van die „Schlachtenbilder”. Uit die aard van die saak is hulle „buite-opnames”. Ons is hier getuies van die twee „Oorwinnings op die Franse te Enguinegatte” (II en XIX), „Die beleg van Atrecht in 1492” (III), „die Nederlaag van die Venesiane te Calliano in 1487 (V), „Die intog van Maksimiliaan in Wenen, 1490” (VI), „Die inneming van Stuhlweissenburg in 1490” (VII), „Die verdrywing van die Turke uit Kroasië, 1493” (IX), „Die nederlaag van die Bohemers by Regensburg in 1504” (XIII), „Die beleg van Kufstein in 1504” (XIV), „Die verowering van Padua in 1509” (XVII), „Die intog van Maksimiliaan Sforza in Milaan, 1512” (XVIII), „Die vereniging van die leërs van Maksimiliaan en Hendrik VIII in Enguinegatte, 1513” (XX), „Die slag van Vicenza teen die Venesiane in 1513” (XXI), „Die inval in die kamp van die Venesiane te Marano, 1514” (XXII) en Reliëf XXIV : „Die verdediging van Verona teen die Veneriane in 1516”.

Omdat hulle ook ooplug-voorstellings is, sluit daarby aan : die „Terugkeer, in 1491 van Maksimiliaan se dogter Margareta uit Frankryk” (VIII), „Die onderwerping van hertog Karel van Gelre voor Arnhem in 1505” (XV) en Reliëf XVI, „Die Liga van Kameryk, 1508”.

Aangesien dit alles in die buitelug plaasvind, vervang die landskap die argitektoniese omlysting van die „binnehuis”-opnames. Maar nie altyd nie ! By „Die verdrywing van die Turke uit Kroasië” (IX) en „Die tweede oorwinning op Frankryk by Guinegate” (XIX) ontbreek dit so goed as geheel, en in voorstellings soos „Die inneming van Stuhlweissenburg” (VII), „Die Liga van Kameryk” (XVI) en die „Verdediging van Verona” speel dit 'n baie ondergeskikte rol. Waar dit wel belangrik is soos by „Sigmund van Tirol verslaan die Venesiane te Calliano in 1487” (V), die „Terugkeer, in 1491, van Maksimiliaan se dogter Margareta” (VIII), „Die onderwerping van hertog Karel van Gelre, 1505” (XV) en die slag van Vicenza teen die Venesiane in 1513” (XXI) is hierdie landskap „panoramies” en „romanties” (woude, rotse, riviere en bouwerke), veral daar waar bergagtige streke voorgestel word. Maar by „beleërings” en „intogte” word die horison deur 'n stad afgesluit : Atrecht in III, Wenen in VI, Stuhlweissenburg in VII, Kufstein in XIV, Milaan in XVIII en Verona in XXIV.

Die verdeling in 'n linker- en regtergroep, soos toegepas by die

„binnehuis“-taferele, werk in die „Buite-opnames“ nog na. So in VI (Die intog van Maksimiliaan in Wenen, al gaan dit hier om 'n onderbreekte stoet), in VIII (Terugkeer van Maksimiliaan se dogter Margareta), in IX (Die verdrywing van die Turke uit Kroasië, maar hier to meer deurmekaar), in XIV (Die beleg van Kufstein), in XV (Die onderwerping van hertog Karel van Gelre), in XVI (Die Liga van Kameryk), in XVII (Die verowering van Padua), in XVIII (Die intog van Maksimiliaan Sforza in Milaan), in XIX (Die tweede oorwinning by Guinegate, maar ook hier meer deurmekaar) en in XXIV (Die verdediging van Verona).

Die prinsipe van 'n middelgroep of 'n middelfiguur is getrou toegepas in VI (Die intog van Maksimiliaan in Wenen), VIII (Terugkeer, in 1491 van Maksimiliaan se dogter Margareta), IX (Die verdrywing van die Turke uit Kroasië), XIV (Die beleg van Kufstein), XV (Die onderwerping van Karel van Gelre), XVI (Die Liga van Kameryk) XVII (Die verowering van Padua), XVIII (Die intog van Maksimiliaan Sforza in Milaan) en XXIV (Die verdediging van Verona teen die Venesiane). Ander het een of ander prominente figuur wat nie heeltemal in die sentrum staan nie soos bv. die sg. Bourgondiese ridder by „Die tweede oorwinning op Frankryk by Guinegate“ (XIX).

Dis jammer dat die hek rondom die grafmonument die toeskouer belet om 'n totaalindruk van die opstelling en opeenvolging van die reliëfs, d.i. die gehele komposisie van die volledige groep te verkry.

Wat is nou die kunshistoriese betekenis van hierdie reliëfs ?

In hierdie kapitale vraag vermy ons opsetlik die term „beeldhoukunstige betekenis“. Want hierdie „Voorstellinge in marmer“, „Geschiedenisse in beeld“ of „Aanskoulike verhale“ tref die verwyd dat hulle skilderye en nie beeldhouwerke is nie. Werke van 'n skilder wat geen penseel nie, maar 'n beitel gebruik het. Werke wat 'n fantastiese perspektief vertoon...en dit is 'n vloek teen die geboorte van alle suiwer beeldhoukuns.

Inderdaad is dit reliëfs met 'n geweldige perspektief. 1) Wel is hulle vlak, maar daarom tog nie opsigend nie. Die voorste figure staan dik-

1) In Dok. nr. 211 van 6.11.1564 lees ons dat die stukke Carrariëse marmer wat gebruik is „ - - - Ungeverlichen vier fingerdickh“ was.

wels heeltemal los en kan as selfstandige beeldjies in demi-bosse of selfs ronde-bosse beskou word. Hoe kon anders ywerige maar niks ontsiende kunsversamelaars gedeeltes van hulle weggebreek het van die vlakke wand waarteen hulle aangeleun het in tye dat die beskermende glasplate nog nie daar was nie ?

Die oorgang van die geheel- of gedeeltelik losstaande ronde hoofpersonasies op die voorgrond na die vlak figure namate die plaat hoogte wen, versterk nog die dieptewerking wat die reliëf in sy geheel opties-illusionisties maak. Dit mag dan, ook weens 'n onverwagte en onvergelyklike skadu-spel Bas-relief pittoresque genoem word, in die ware betekenis van die woord „skilder-agtig” d.i. gelykende op 'n skildery.

Dis natuurlik, as tegniek, niks nuuts nie, want die Romeinse skulptuur het soiets geken met sy tipiese figure wat deur die gesigseinder opgeslorp word en tegelyk ook deur die plaat self. Die Italianers wat altyd die spyker op die kop slaan wanneer dit uitings van hulle kuns betref, het dit RILIEVO-SCHIACCIATO (ook soms STIACCIATO) of fyngestampde, platgeslane reliëf genoem.

Die fel-bewoë en vaardige uitvoering van hierdie tipe reliëf in Innsbruck is die van 'n virtuoos wat nogtans nie in Spielerei of maniërisme verval het nie, maar sekerlik is en bly Colijn die meester van die „dégradé”. Ondanks die middelpuntvliedende kragte van die dégradé is daar amper altyd 'n brand- en fokuspunt, 'n middelpunt van belangstelling en van aksie, 'n ereplek van die hoofgebeure in die uitbeelding, 'n hoofaandagspunt wat tegelyk ook die kulminasiepunt is. Die funksionele ontwerp, d.i. die dramatisering van die inhoud en die struksionele ontwerp, d.i. die komposisie van die inhoud, bly mooi in ewewig. Die plate van Colijn „kapseis” nie en val ook nie in kompartemente uiteen nie. Die oorgang van die ronde-bosse na die schiacciato verloop vlot.

Was hierdie soort reliëf van die Romeine afkomstig, dan was dit ook 'n nuwe verworpenheid van die Renaissance, 'n wedergeboorte van hierdie tipe kuns, as ons op die naam van hierdie kunsrigting mag spekuleer.

Die Italiaanse Quattrocento is die eerste bloeityd van die Stiacciato met meesters soos Lorenzo Ghiberti, Antonio Rossellino, Agostino di Duccio en Donatello. Reeds die reliëfs van Ghiberti op die hoofdeure van die Baptisterium te Florence is skilder-agtig, maar die eerste groot hoogtepunt word deur Donatello op die grafmonument van kardinaal Rinaldo Brancacci te Napels en die voorstellinge uit die lewe van die H. Antonius in die

San Antonio te Padua bereik. Antonio Rossellino en Agostino di Duccio is dan die twee ander meesters van die skilderagtige reliëf in die Italiaanse vyftiende eeu.

Aangesien die reliëfs van Colijn egter die naaste aan die van Donatello en veral Ghiberti staan, dring 'n kort vergelyking met werk van hierdie twee groot meesters van die Quattrocento hom op.

Lorenzo Ghiberti (1378-1455) is hoofsaaklik bekend om die reliëfs van sy twee bronsdeure aan die Doopkapel van Florence. Die eerste deur het van 1403 tot 1424 tot stand gekom. 'n Argitektoniese agtergrond soos ons die dikwels by Colijn aantref, vind ons natuurlik nie in dié voorstellings van „binnemuurse” handelinge, met uitsondering van die „Intog van Jesus in Jerusalem” en die „Pad na Golgota”.

Buiten die twee genoemdes is hulle : Die Boodschap, Die Aanbidding van die wyse manne uit die Ooste, Die Geseling, Pinkster, Pilatus wat sy hande was, Christus wat die kooplui uit die tempel jaag en ~~die Laaste~~ Awendmaal. Waar Ghiberti die Stiacciato by die Eerste deur as 'n ondergeskikte element aanwend, word dit 'n fundamentele element by die Tweede deur (1425-1452). By hierdie poort word ook meer aanknopingspunte met die werk van Colijn gevind. In „Salomo en die koningin van Skeba” sien ons nie net 'n perspektief wat met boukundige elemente ('n driebeukige portiek wat 'n hal vorm wat die blik na die verte lei) verkry is nie, maar ook die verdeling in 'n middelgroep en sygroepe. Op 'n verhoog staan die twee hoofpersone in die sentrum met 'n groep links en 'n groep regs van hulle aangevoer deur 'n man wat 'n perd in toom hou. So 'n man met 'n perd by 'n verhoog vind ons ook by die Vlaamse meester in „Die sluit van die Heilige Liga” (Reliëf nr. X). Ook die reliëf van „Esau en Jakob”, wat maar deur min figure bevolk is, het 'n gebou tot agtergrond. Die „Geskiedenis van Josef” speel hom teen 'n ronde gebou af. Waar „Josua die Jordaan oorsteek” vind ons tente en bome soos by Colijn se leërkampe. Waar „Dawid en Goliath” slaags raak is daar, soos dit dikwels by Colijn die geval is, 'n stad op die agtergrond. Op Ghiberti se doopvont in Siena staan Johannes die Doper voor Herodes. Op die agtergrond is 'n portiek.

Op die relikwiekas van Zenobius in Florence word die opwekking van 'n dooie kind deur die heilige voorgestel. Ook hier het Ghiberti die groepe verdeel soos Colijn dit later gewoonlik sal doen : Drie persone met die dooie kind in die middel, 'n groep links en 'n groep regs. Agter die groep

links van die toeskouer groei bome omhoog en agter die groep regs lê 'n stad. Net soos die bome laat ook die plantegroei aan Colijn dink. Hierdie reliëf staan trouens, in sy geheel, baie na aan die van Colijn.

Donato di Niccolò di Betto dei Bardi genaamd Donatello (1383/86-1466) werk self in die ateljee van Ghiberti toe die werk aan die Eerste deur vir die Florentynse doopkapel in 1403 'n aanvang geneem het. In die jare 1447-1448 lewer Donatello 4 hoofreliëfs in brons (1 voet 6 duim by 4 voet 2 duim) vir die altaar van die kerk van San Antonio te Padua. Hierdie werke is niks anders nie as in vlakreliëf uitgevoerde „histori“ van 'n held wat in hierdie geval 'n heilige is. Die verdeling van die figure in drie groepe wat alreeds by Ghiberti van toepassing was, word hier konsekwent deurgevoer. By die „Mirakel van die opvlieënde maar berouvolle seun“ word die toeskouer herinner aan die geval van 'n jong seun wat sy moeder in raserny gestamp het. Hy betreur dit egter gou, word driftig teen homself en kap sy eie voet af. Die heilige sit die voet terug aan. Rondom hom en die jong man staan, in die sentrum, 'n dig bevolkte groep. Hierdie groep verdun na die buitekante toe. Die perspektief word op 'n eenvoudige manier deur die strak lyne van blinde mure aangegee.

By die „Mirakel van die hart van die vrek“ dra 'n gierigaard 'n klip in die bors terwyl sy ware hart in sy geldkoffer rus. Hier dring die perspektieflyne nie so diep in die verte deur nie as wat dit wel die geval by Colijn mag wees.

In die „Mirakel van die donkie“ wat, ofskoon hy honger was, sy voerbak laat staan het om eers te gaan kniel vir die hostie in Antonius se hande, staan die persone in 'n rondboogportiek waarvan die middelste boog, die waaronder die hoofhandeling plaasvind, taamlik leeg is. Die linkerboog huisves 'n dun groep en die regterboog 'n digte groep. Die tongewelwe word na agter toe onderbreek deur 'n soort traliewerk wat beter weggelaat kon gewees het. Dit fnuik eerder die perspektief as wat dit hom bevorder.

By die „Mirakel van die pasgebore kind“ of die „Sprekende Baba“ wat vir die onskuld van sy belasterde ma getuig, is die portiek vlak afgedek, en dun en digte groepe bevind hulle op dieselfde plekke as by die „Mirakel van die donkie“. Maar hier by die Rimini-mirakel van die baba word die swaarste groep in die middel aangetref, wat hiervoor 'n ruimte gekry het, dubbel so breed as die van die donkie-reliëf.

By die „Martelaarskap van Lourensus“ in die San Lorenzo te Florence word die perspektiefwerking verhoog deur die afbeelding van 'n groot

reghoekige saal, terwyl in die „Dans van Salome“, 'n doopvontreliëf in brons in die Baptisterium van die San Giovanni van Siena (1427) diepte verkry word deur die opeenvolging van dwars-geplaaste portieke van 'n perspektivies na die agtergrond gaande hal-argitektuur „waarvoor“ en eintlik nie „waarin“ nie die feesmaaltyd van Herodes gehou word. Dit gee wel die indruk van 'n groot paleis met baie sale, maar die eenheid van ruimte wat ons wel by Colijn sien, is hier verbreek. In 'n aantal kompartemente vind dinge plaas wat nie dadelik met die hoofgebeure te maak het nie, al word die Doper se kop aangedra en musiek gemaak. Agter die tafel is daar 'n duidelike afskorting : 'n muur op halwe hoogte waarbo die koppe en die skouers van 3 diensdoende persone uitsteek. By die musikant sien ons iets meer as dit : die regterarm en 'n groot deel van sy instrument. Die reliëf heeltemal op die agtergrond is taamlik vlak, maar steek tog nog af sodat ons mag besluit dat wat die agtergronde betref, Colijn se reliëf 'n sterker (of moet ons sê swakker ?) Rilievo schiacciato vertoon.

Donatello wat van boukundige motiewe gebruik maak om daarmee die groot ruimtes te skep wat monumentaliteit moet verleen aan die gebeure wat hy in ooreenstemming met sy temperament in 'n grootse kader wil laat plaasvind, het sy „Dans van Salome“ in die Wicarmuseum te Rysel te veel daarmee oorlaai. Die beskeie trap na die bovertrekke van die paleis op die reliëf van Siena het op die Ryselse reliëf belangrik geword : Hy daal van hoog op die agtergrond tot laag op die voorgrond af en neem 'n aansienlike deel van die plaat in. Dit is nie die manier waarop die Innsbruckse meester argitektoniese details aanwend nie. Hy doen dit eerder soos Ghiberti. Dit val dadelik op wanneer ons die bouwerk in „Salomo en die koningin van Skeba“ van Ghiberti vergelyk met die in die „Mirakel van die vrek“ van Donatello en die in „Die huwelik van Maksimiliaan met Maria van Bourgondië“ van Colijn.

Die fyn en nougesette afwerking van details soos ons dit by Colijn, veral in sy kostuumbehandeling ken, vind ons ook eerder by Ghiberti as by Donatello terug, wat nooit kleinkunsaspirasies geken het nie. Vergelyk bv. die kostuumdetails in Ghiberti se „Salomo en die koningin van Skeba“ (die voorstelling wat die naaste aan die van Colijn staan) of in „Die doodsaang op die Olyfberg“ met die van Donatello in die „Mirakel van die pasgebore kind“. Met hoeveel sorg sou Colijn nie die tafelgerei op die Salome-reliëf van Siena behandel het nie ? Sulke voorwerpe word ook by Ghi-

berti met liefde uitgebeeld. So bv. die boeke op die tafels van die Evangeliste en die Kerkvaders van die Eerste deur, of die kom en die kruik in die „Verhaal van Abraham“ van die Tweede deur. By Ghiberti en Colijn tref ons ook die perfekte afronding van die menslike figuur aan wat Donatello nie steeds beoog nie.

Andersyds is daar wel meer eenheid tussen argitektuur en persone so wel by Donatello as Colijn, terwyl die boukundige element by Ghiberti dikwels maar as 'n soort toneelskerm fungeer.

Saamvattend kan ons darem sê dat die Vlaamse meester wel in die tradisie van Ghiberti en Donatello gewerk het. In die uitbeelding van sy figure het hy gelukkig vir hom nie die felheid en die dramatiese ruheid, die geniale „terribilità“ van Donatello kan of wil nastreef nie. Daarvoor het hy nóg die aanleg nóg die formaat gehad, iets wat hy uit nugtere selfkennis geweet het. Die boukundige elemente wat by hom noodsaakliker as by Donatello was, aangesien hy stede, sale en kerke as behorende tot sy onderwerpe moes uitbeeld, wend hy dan ook „boukundiger“ aan. In hulle perspektiefwerking „vloei“ sy lyne aangenaam na die diepte toe. Vergelyk bv. die harde lyne van die tongewelwe van Donatello se „Mirakel van die donkie“ met die in die „Huwelik van Maksimiliaan met Maria van Bourgondië“ of die paleisinterieur van „Jesus voor Kajafas“ en „Jesus voor Pilatus“ van die linkerkansel van die Florentynse San Lorenzo met die van „Die huwelik met Maria Bianca“. Donatello werk - in vergelyking met Colijn - geometries met sy boukundige omlystings wat hy wou aanwend om sy oneindige ruimtes te skep. Daarom is sy lyne strak. Dit is beeldhoukundig heel korrek - en Donatello was 'n „beeldhouer“ - maar pas moeilik by die „skilderagtige“ reliëfkuns al het die groot Florentyn die Rilievo-Schiacciato soms meesterlik toegepas.

Hoe „pittoresk“ Colijn se reliëf ook al mag wees, tog behoort hy sy plek in te neem in die ry van al die groot reliëfbeeldhouers : die Egiptenare, Mesopotamiërs, Grieke en Romeine, Indiërs en die kunstenaars van Khmer, Bonanno da Pisa, Antonio Rossellino, Desiderio de Settignano, Andrea Pisano, Agostino di Duccio en Donatello. Die Deense beeldhouer Bertel Thorwaldsen wat so Klassisisties was dat hy 40 jare lank in Rome gaan woon het, skryf êrens in sy „biografie“ dat die bas-reliëfs van Colijn „die hoogste uitdrukking van hierdie genre is“ en dat hulle „die mooiste is wat die beeldhoukuns opgelewer het na Michelangelo“. Dis hoë, miskien te hoë lof.

Maar suiwer kunshistories beskou bied die reliëfs wel die hoogtepunt van 'n bepaalde genre binne die groot seksie van die reliëf, nl. die van die illusionisties-optiese, pittoreske reliëf. Nie geheel ten onregte nie, noem die kunsredakteur van die Grand Larousse encyclopédique, A.J. Wauters en E. van Overloop daarom Colijn : „LE Ghiberti Flamand”.

Die knielbeeld van Keiser Maksimiliaan I en die Deugde

Die tombe met die 24 meesterlike reliëfs is bekroon met 'n dekplaat in vyfvoudige trapformasie waarop die keiser kniel. Onder sy knieë het hy twee kussings waarvan die boonste twee kwaste vertoon en waarop die lang mantel aan die agterkant neerval. Op die 4 hoeke van treë 2 en 3 sit die 4 Virtutes of Deugde. Gelukkig het die bekroning aan die oorlading wat vroeër voorsien was, ontsnap. Die keiserlike wapen en kroon, 'n trop ade-laars, tien putti en 'n bidstoel wat voor die keiser moes staan, is „in extremis” weggelaat. 1)

In 'n periode dat daar op ontwerpe vir die reliëfs uit Praag moes gewag word (Oktober 1564 tot begin Februarie 1565) en Colijn se leerlinge en helpers gevaar geloop het om ontslaan te word 2), stel die Tirolse regering aan die Vlaamse meester voor om maar met die „in wax schneiden” van beelde soos die „Khnieend Kaiser 3) unnd andere pildnussen” te begin. 4)

Aangesien die winter nie geskik lyk om met was te werk nie, kry Colijn die toelating om die sny van die beelde uit te stel, maar die landsregering vra hom om te laat weet of dit dan in die lente kan gebeur. 5) Op

1) Kyk p. 73.

Dok. nrs. 661 en 662 van 18 Maart en 26 April 1582. Graf. dok. nr.69.

2) Kyk p. 98.

3) Die ontwerp vir 'n beeld van keiser Maksimiliaan wat in Dok. nr. 61 van 26 Junie 1553 genoem word, het nie betrekking op die knielbeeld van die dekplaat nie (Von Schönherr : Op.cit. p. 243).

4) „- - - So haben wir doch daneben Euch zu guetem Unnd damit Ir Eure gesellen dessto pass bij der Arbeit erhalten möchten auf den auch gedacht Im faal sich zebegeben das die Visierungen, so zeittlichen nit khämen also das Ir unnd Eure gesellen nit genuegsamlich mit visierungen vorsehen sein und Arbeit haben würden das alsdann durch Euch oder Eure Gesellen so in wax schneiden khunden die Pilder zum Giessen als der Khnieend Kaiser unnd andere pildnussen mer so wir Ir wol wist zu der begrebnus gehören unnd in wax geschnitten werden muessen - - - “. Dok. nr. 203 van 10 Oktober 1564.

5) „- - - so wollen wir die verferttigung solcher waxen pilder biss zu pesserer und gelegner Zeit ansteen lassen. Doch solt Ir unns berichten ob Ir Euch auf khonnfftigen Frueling die verferttigung der waxen pilder unnderfachen wolt. - - - “. Dok. nr. 208 van 31.10.1564.

4 November dreig Colijn dat hy 'n deel van sy geselle wat hy met baie moeite en teen hoë koste uit die Nederlande laat kom het, sal moet ontslaan. Hy sal dan ook die „pilder von wax" nie kan maak nie. 1) Ondertussen het die Tirolse Regering en Kamer nog geen duidelike beslissing geneem nie, wat Colijn nie belê om alreeds die aangeleentheid met die beeldgieters Gregorius en Christoph Löffler in aanwesigheid van die hofargitek te bespreek nie. 2) Paul Uschal het inderdaad die besoek van Colijn ontvang wat gevra het hoe sake nou staan. Hy is bereid om „was ausser der grossen pilder ist, nit allain schneiden sonder selbst giessen auch". 3) Hy bedoel hiermee die kleinere stukke wat later weggelaat is. Daaroor sal egter én die hofboumeester én Gregorius Löffler, sy seun Christoph en „Hofbauschreiber" Andreas moet oordeel. 4) Vir die sny van die beelde in was vra Colijn 1,000 guldens, 5) maar die eis verminder hy tot 950. 6) Die aartshertog vind dit goed. 7) In April word betaal vir gips wat „zu notturft

1) Dok. nr. 210 van 4.11.1564.

2) „Was dann die Schneidung der Pilder in das wax betrifft khunden wier Euch noch derzeit der wegen khainen enndtlichen beschaidt geben Sonnder wier haben Gregorien und Cristoff den Löffern als vatter unnd Sun, die dann wie Ir wist, solche Arbeit zuvor unnderhannden haben geschrieben unnd Inen Euer erpietten angezeigt unnd daneben vermeldt wo es Ir glegenhait dar Ir Euch solchen Arbeit gar oder zum thail unnderfachen, das sij alsdanns dis mit Euch selbs in beij sein des hofpauumaisters unnd pawschreibers zu Ynnsprugg abhanndlen unnd vergleichen sollen wo es aber Ir glegenhait nit were lassen wier es beij voriger mit Inen geplegnen handlung bleibe unnd sein also hierüber von Inen Irer Antwort gewarttentdt. - - -". Dok. nr. 216 van 14.11.1564. Teks van die brief aan die Löfflers volg op dié dokument.

3) Dok. nr. 219 van 23.11.1564.

4) „Dann was gedachts Kholin vermeldung vonwegen schneidung und giessung der clainen pilder zum Grab betrifft dasselb sollt Ir Gregorien Löffler unnd seinen sünen anzaigen. Sij daruber vernemen ob unnd was Sij darynnen für ain bedenncken haben unnd was Ir guetbedennckhen seijn und ob sy der Innen kain bedennckhen Inen auch nit zuwider war das gedachten Kholin die clainen pilder schneid unnd giess sunder Sij darzue Raten wurden. So sollt Ir alsdann von Ime Kholin ainem eigenntliche Vorstannd nemen, umb wievil gelt Er den Cennten Wiensisch gewicht angeregets pildwerchs schneiden giessen unnd an die statt verferttigen wolle - - -". An Hofpauhschreiber und Pauhschreiber zu Innsprugg. Dok. nr. 222 van 2.12.1564.

5) Dok. nr. 226 van 24.12.1564.

6) Dok. nr. 235 van 6. 2. 1565.

7) Dok. nr. 239 van 27.2. 1565.

des klainen pildwerchs zu weilend kaiser Maximilians begrebnus" gelewer is. 1) In Oktober is Colijn met die sny van 'n aantal 2) van die „klein" beelde van die dekplaat klaar en rig hy aan die Tiroomse Rekenkamer 'n ver= soek tot betaling wat vir advies aan raadslid Michael Schenck, die beeld= gieter Hans Christoph Löffler en „Hofbauschreiber" Andreas Kener voorge= lê word. Hulle word meegedeel dat hom die werk „nit mer glassen sonder abgenomen" was. 3) Daaruit moet ons verstaan dat hy die gietwerk nie meer moes verrig nie, aangesien ons in 'n stuk van 12 November 4) lees dat Hans Christoph Löffler „dieselben pilder unnd Stuckh zu Eurem bemüegen zum giessen zusammen richte". Colijn ontvang skadeloosstelling vir die werk aan die keiserlike wapen 5) o.a. die sny van die houtvorm daarvan en vir ge= selle wat hy vir die sny van die beelde aangewerf het en weer moes wegstuur.

Inmiddels het Colijn sy laaste reliëfs voltooi, werk hy aan 'n spring= fontein en is onderhandelings oor die graf van keiser Ferdinand I, Koning= in Anna en keiser Maksimiliaan II in die dom te Praag, die sg. monument van die Konings van Boheme, alreeds aan die gang. In Junie- of Juliemaand word aan Hans Christoph Löffler 20 sentenaar metaal vir die giet van die beelde vir Maksimiliaan I se grafmonument gestuur. 6) Op 31 Augustus word beveel dat hy „Eysch Kuggelen unnd Kupfer" moet kry. Vier sentenaar yster en 20 sentenaar koper sal volg. 7) Dit lyk erns te word met die werk, want op 22 November ontvang die beeldgieter reeds 'n afbetaling van 100 guldens. 8) Maar ons hoor verder niks meer daaroor tot in Februarie 1568 wanneer aarts= hertog Ferdinand op die giet van die beelde aandrings. Hans Christoph Löff= ler beantwoord dit met 'n jeremiade oor die „gefärliche, beschwerlich ar= bait" wat beeldgieter wel is. Hulle wat hulle daarmee besig hou, sterf jonk en sy pa self het hom „vor dieser arbeit des messings und pildwerchs ge= warnt." 9) Tot 1 Julie, die vervaldag van die kontrak met sy vader, sal

1) Dok. nr. 249 van 28.4.1565.

2) Met die keiserlike wapen was hy bv. nog besig. Dok. nr. 286 van 12.11.1565.

3) Dok. nr. 284 van 25.10.1566.

4) Dok. nr. 286.

5) Vorige dokument en dok. nr. 296 van 12.1.1566.

6) Dok. nr. 313.

7) Dok. nr. 314 van 31.8.1566.

8) Dok. nr. 317.

9) Dok. nr. 341 van 20.2.1568.

hy die sake wat by die grafmonument hoort en waarmee hy nou besig is, vol-
 tooi. 1) Ondertussen is onderhandelings aan die gang oor die bestelling
 van 'n hek rondom die monument. 2) Op 21 April lê die Regering die beswa-
 re van die beeldgieter aan die aartshertog voor en vra hom om by Löffler
 op die giet van die orige beelde aan te dring. 3) Weens die weiering van
 Löffler sit Ferdinand die saak voorlopig stop en sal hy later besluit. 4)
 Op die einde van die jaar wil die aartshertog weet wat nog alles vir die
 graf moet vervaardig word. Korrek soos ons dit van hom gewoon is, stuur
 Colijn sy staat op 4 Januarie 1569. 5) Die knielbeeld moet nog in was ge-
 modelleer word, en dit geld ook 3 ander beelde. Ook die vierde Virtus moet
 deur Alexander gemaak word, want die Virtus wat beeldhouer Noe Lehner des-
 tyds gemodelleer het, is nie meer bruikbaar nie. Dié was bestemd as vroe-
 ëre staande hoekfiguur en die plan is nou dat die Virtutes in kleiner
 formaat bo op die dekplaat moet sit. Colijn vra nie 'n ekstra-vergoeding
 daarvoor nie. Hy bly by die voormalige ooreenkoms van 1565 : 150 guldens
 vir die modellering van die knielbeeld en 200 vir die boetseer van die
 Virtutes. Wat steenhouer de Longhi 6) nog moes uitvoer, is vermeld in 'n
 bylae wat aan die verslag van Colijn toegevoeg was. Volgens die bylae kom
 die marmer vir die boonste gedeeltes uit Rattenberg. Ondertussen het
 Christoph Löffler niks meer as die lyste met die oorlogstrofes en die 4
 adelare gegiet nie. 7) Op grond van die verslae van Colijn en De Longhi
 het hofargitek Paul Uschal bereken dat die koste vir die graf van Maksimi-
 liaan nog tot 5772 guldens sal oploop. Sy rapport word aan die aartsher-
 tog gestuur. In die begeleidende skrywe 8) word daar op aangedring om

1) Dok. nr. 341 van 20.2.1568.

2) Dié saak waaroor later nog 'n woordjie volg, neem van 1564 tot 1589 in
 beslag, maar in 1568 is die bestelling geplaas.

3) Dok. nr. 350 van 21.4.1568.

4) Dok. nr. 351 van 7.5.1568.

5) Dok. nr. 364.

6) Kyk oor De Longhi p. 76.

7) Dok. nr. 365 van 12.1.1569. Ook nr. 369 van 29.1.1569 :

" - - - Ist bisheer durch hanns Chrystoffen Löffler nit meer als die
 Leisten mit der Kriegsrustung, vund die vier adler gegossen worden -
 - - - "

8) Dok. nr. 369 van 29.1.1569.

Colijn in diens te hou, omdat hy vir die opstelling van die monument die „noodwendigste“ persoon is. 1) Wat Hans Christoph Löffler betref : dié sal die werk staak. 2) Maar die landsregering wil hê dat hy die verbintenis wat met sy vader Gregor gemaak is, nakom, en die aartshertog word versoek om hom daaroor te spreek.

In 1570 is die finansiële posisie van Tirol so haglik dat die Regering aan aartshertog Ferdinand voorstel om die betaling van die jaargeld van 150 guldens aan Colijn te staak. 3) Nog geen maand later nie kom die versoek om al die boubedrywighede te staak. Dié versoek word 'n maand later weer herhaal. 4)

Ondanks hierdie geldelike moeilikhede verneem ons op 6 Mei 1570 dat die opvolger van Hans Christoph Löffler, Hans Lendenstreich uit München, reeds etlike weke in Innsbruck is waar hy met voorbereidende werksaamhede begin het. In 'n stuk van die beeldgieter self lees ons dat hy alreeds op 14 Februarie 1570 'n opdrag van die Tirolse Kamer vir die giet van 'n beeld ontvang het. Uit later stukke (soos die van 23 Mei 1570) blyk dat dit nie 'n Virtus was nie. Volgens Dok. nr. 414 - post quem 22 Desember, vermoedelik 31 Desember - word hy betaal van 3 Februarie af.

'n Inventaris wat aan aartshertog Ferdinand gestuur word, gee 'n oorsig van al die beelde wat in Mühlau of alreeds in die kerk voorhande is, oor wat daaraan verander moet word en wat nog gegiet moet word. 5) Daarby sluit aan 'n „Verzeichnus, welchemassen maister Alexander Colin,

- 1) „- - - Sovil aber antrifft, ob man zu völliger aufrichtung diss werckhs, gemelts Maister Allexanderen Colins noch weitter bedurfftig sein werde. Dasselbig halten wir in allweg ain sondere notturfft sein, vund ist zuvor nit von hie weckh zelassen, dann Er bey aufsetzung vund völliger zuerichtung des werckhs, die notwendigist person ist.- - -“
Dok. nr. 369 van 29.1.1569.
- 2) „- - - das sich gedachten Löfflen den ubrigen Pilder zegiessen, gegen Eurer frl. Dt. aus ettlichen seinen fürgebrachten Ursachen vunn=derthenigist enndschuldigt.- - -“
- 3) Dok. nr. 380 van 21.2.1570.
- 4) Dok. nr. 383 van 21.4.1570.
- 5) Verzeichnus der pilder, zu weilend kaiser Maximilianen hochlöblichister gedechtnus grab gehörig, so gegossen sind und zu Mülen auch hie im stiftpau in der kirchen steen, welliche darunder unverändert bleib= en und welche in andere namen verkhert, was auch sonst daran verändert und darzue gemacht und wie viel noch darzue gegossen werden sollen.
- - - “. Dok. nr. 386 van 6 Mei 1570.

pildhauer, das pildwerch, zu weilend kaiser Maximilianen begrebnus gehörig, ze schneiden verdingt worden." met die volgende teks :

„Erstlich kaiser Maximilian kniend pildnuss mitsambt dem küß und decken, darauf er kniet, per 150 fl." Daarlangs in 'n ander handskrif : „angeschlagen auf 30 centen metall und 3 centen wax."

„Die vier kindlen, so vor und hinder kaiser Maximilian knien, 100 fl." Daarlangs staan : „sind zalt und : 5 centen metall und 1 centen wax."

„Das kaiserliche wappen sambt den zwaien greifen und kaiserlichen cron per 70 fl." Daarlangs staan : „5 centen metall und 50 ll wax und : für das, so daran gesnitten, und für der gesellen versaumbnus zu ainer ergötzlichkeit 25 fl. zalt."

„Die sechs kindlen auf dem obern ,gsimbs per 120 fl." Daarlangs staan : „sind zalt und : 3 centen metall und 1 centen wax."

„Die vier adler per 80 fl." Daarlangs staan : „2 centen metall und 40 ll wax" en „sind zalt."

„Die drei pilder oder Virtutes an den eggen per 200 fl." Daarlangs staan : „30 centen metall und 3 centen wax."

„Die unter leisten oder friesen mit den kriegsrüstungen 180 fl." Daarlangs staan : „10 centen metall und 80 ll. wax und ist zalt."

„Verrer ist im fur die unterhaltung, weil er an den drei Virtutes und kaiser Maximilianen knienden pildnuss schneit, bewilligt werden 50 fl. Summa 950 fl."

Sowel in hierdie dokument van 6 Mei 1570 as in die daaropvolgende van 12 Mei 1) kan ons lees dat die vier beelde reeds gesny is. 2) 'n Paar dae later gee aartshertog Ferdinand sy instemming met die toekening van 200 gulde vir die giet van die vier Virtutes. Die besluit word op 20 Mei aan hom meegedeel. 3) Beeldgieters blyk egter nie lede van 'n besonder aangename geslag te wees nie. Drie dae later stroom alreeds

1) Dok. nr. 387.

2) Von Schönherr beweer dat Colijn die Virtutes nog in 1569 voltooi het. Hy gee egter geen eksakte datum aan nie of vermeld nie 'n bron nie. Ons het geen argivaliese bewys daarvan teruggevind nie. Von Schönherr. Op. cit. p. 276.

3) Dok. nr. 390 van 20.5.1570.

Lendenstreich se klagte in 1) : oor die toestand van die ateljee en woonhuis in Mühlau, die verdragings in die aflewering van materiaal ens. Ook was hy, nadat sy eerste beeld gegiet was (wat nie 'n Virtus was nie, soos verder uit die teks blyk), vyf weke werkloos sonder die vergoeding waartoe nog moes besluit word. Hy eindig met die bedreiging dat hy „lieber heint als morgen hinwegziehen wollte."

Die klagte raak Hans Christoph Löffler, die „Zeugmeisteramtverwalter" Andreas Fröhlich en „Hofbauschreiber" Kener wat ter verantwoord ding geroep word. In hulle gesamentlike rapport 2) beweer hulle dat die klagte ongegrond is, behalwe dat hy nie dadelik met die werk kon begin het nie weens herstellings wat in Mühlau moes uitgevoer word, en dat hy, na die giet van die eerste beeld opgehou is tot die sluit van die kontrak. In elk geval het die bronsgieter sy bedreiging nie ten uitvoer gebring nie 3) en was hy in Oktober 1570 met die 4 Virtutes klaar. Dit laat die Tirolse Regering aan die aartshertog weet met die toeligting dat die giet goed uitgeval het. Gevra word wat hy nou verder nog moet giet. 4) Maar die aartshertog is op reis en sal later laat weet. 5) 'n Maand later word Regering en Kamer ongeduldig omdat Lendenstreich nog altyd op koste van die aartshertog vakansie hou. 6) En bowendien vra hy daagliks om

1) Dok. nr. 391 van 23.5.1570.

2) Dok. nr. 392 van 29.5.1570.

3) Op 9 Augustus word 100 smeltkroese vir Lendenstreich bestel.
Dok. nr. 398.
Op 6 September is weer 'n Verzeichnus aan die aartshertog gestuur.
Dok. nr. 401.

4) Dok. nr. 408 van 31 Oktober 1570 : „ - - - Darauf geben Eurer krl. Dt. wir underthenigist zuerkhomen das bemelter Lenndenstraich mit Giessung der angeregten vier pilder fertig ist, Ime auch dieselben am Guss wol geraten sein, und begert beschaidts was Er weiter giessen oder verrichten solle. - - - ".

5) Dok. nr. 409 van 9.11.1570.

6) Dok. nr. 412 van 5.12.1570 : „ - - - wir hiemit gehorsamist anvermanen, damit dieselben, dieweil der Lenndenstreich Pildgiesser mitlerweil auf Eur. frl. dt. costen feyrenndt erhalten wirdet, solchen beschaid mit eheistem zu befurdern genedigist geruechen willen. - - - ".

geld. 1) Nietemin is aan hom, aan die end van die jaar vir die giet van die vier Virtutes van 3 Februarie tot 3 Julie 105 guldens, van 8 Julie tot 22 Desember 85 guldens uitbetaal. Van sy kant ontvang Colijn vir die vier beelde „auf die 4 eck" van die grafmonument 70 guldens. 2) Ses Maart 1571 ontvang Lendenstreich weer 10 guldens. 3) In dieselfde maand ontstaan die voorneme om nog 6 standbeelde vir die prosessie rondom die graf deur Lendenstreich te laat giet. 4) In die betreffende stuk word 'n verklaring van Colijn aangehaal waarvolgens aan hom in 1564 die sny van die knielbeeld van keiser Maksimiliaan vir 150 gulde opgedra was. Goedkoper kon hy die beelde nie sny nie. Die 100 guldens wat hom per stuk aangebied is, is te min.

Ook Lendenstreich stel sy eise, eweneens in 'n aparte bylae. Die Regering stuur dit na die aartshertog met ongunstige advies en bly, wat Colijn betref, by sy standpunt van 100 guldens per beeld. 5) Hans Lendenstreich is 'n laspos, geen enkele van sy eise mag ingewillig word nie, en as hy klaar is met die werk waarmee hy besig is, moet hy maar loop. Met die hulp van Colijn moet maar na 'n makliker man uitgesien word. Colijn

1) Dok. nr. 413 van 23.12.1570 : „ - - - vund taglichen bey unns umb gelt seiner versaumenis halben anhalten thuet. - - - ".

2) Dok. nr. 416.

3) Dok. nr. 419.

4) Dok. nr. 421 van 22.3.1571.

5) „ - - - Da befinden wir sein begern zu hoch gestellt sein dann dieweil Ime Jerlichen Ainhundert Cronen diennstgelt gegeben und geraicht wirdet. Und er darüben wenig hin vund wider lauffene wie er fur gibt verbringen oder an seiner Arbeit vil versaumen darff. Er auch nit allain in Eurere krl.dt.Sachen, sonnder diser Zeit mer von der Ro. Kay. Mat. vunseren Allergenedigisten herrn gebraucht a) vund derwegen sonnder was belonnt wirdet. So hielten wir demnach dafür es solle von jedem der obvermelten Pild zu schneiden, ainhundert Taler übrig vund vil genug sein. - - -"

Dok. nr. 422 van 7.4.1571.

a) Hier word gesinspeel op sy bedrywighede vir die grafmonument in die dom van Praag en die maak van twee springfonteine (Kyk verder asb.).

meen dat so 'n persoon wel te verkry is. 1)

Aartshertog Ferdinand stem saam met die Tiroolse Regering. Colijn moet maar met 100 guldens tevrede wees, en met Hans Lendenstreich moet selfs nie meer verder onderhandel word nie. Hy moet die beelde waarmee hy besig is, maar so gou as moontlik voltooi. Die brief van die aartshertog is van 18 April 2), en kort daarop word Elias en Christoph alreeds deur die Tiroolse landesregering versoek om 'n geskikte bronsgieter aan te dui. 3). Ferdinand skryf persoonlik aan Hans Lendenstreich om hom sy misnoë te kenne te gee. 4) Op 2 Julie is daar sprake van dat Lendenstreich gaan trou en dat hy die gieterij in Mühlau gaan verlaat. 5) Nog voor 27 September word die ateljee aan 'n smid, Benedikt Dillitz, verhuur, 6) maar op 20 Junie 1572 het Hans Lendenstreich nog nie sy werktuie ingelewer nie. 7) Eers op 22 Augustus neem die bousekretaris Andreas Kener die 4 beelde en die materiaal wat oorbly van Lendenstreich, in ontvangs. 8) 'n Inventaris is aan die kennisgewing toegevoeg, en daarin word die

1) „- - - der thuet nit allain ain grosse Übermessige gelt auforderung sonnder auch, daneben ain solches waitlauffigs begern, als das wir vuns seiner, als ainer unruehigen Mieder Person, mit dem taglichen Überlauffen bey annderen Eure krl. Dt. Sachen vund Geschefften nit beladen, auch das Jhenig so Er bodt nit laisten khünnen - - - "
„ - - - So wolten wir vuns hernach weil die sachen wol pitt vund anstandt erleiden mag mit hilf des Colins umb ain anndere taigliche Person vumbsechen und bewerben mit deren vil auf ainen leichteren weg. Dann mit Ime Lenndenstraich zu handeln sein möchte. Wie dann Er Colin sich gegen vuns vermerckhen lassen. Das dergleich personen wol zubethamen sein wurden. - - -" Dok. nr. 422.

2) Dok. nr. 423.

3) „Nach dem noch sechs Pilder zu der begrebnus weilend kayser Maximilians Hochloblichster gedechtnus von gloggspeis gegossen werden sollen. Darzue man ainen verstandigen beschaidnen und geschickten erfarnen Giessers der sich auch ainen gebürlichen belonung davon vermüge liesse bedürfftig. Wann dann dergleichen Personen Elias und Cristoffen Löfflern bewise und bekant sein mochten. So begert die Camer von Inen aine oder mer derselben zuvernemen volgendt die weiter nottürfft zubedennkhen habe. - - -"
Dok. nr. 424 van 31.4.1571.

4) Dok. nr. 429 van 13.6.1571.

5) Dok. nr. 430 van 2.7.1571.

6) Dok. nr. 433 ante quem 27.9.1571.

7) Dok. nr. 460 van 20.6.1572.

8) Dok. nr. 470 van 22.8.1572. Waarskynlik het hy na Schwaz vertrek.
Dok. nr. 519 van 17.3.1574.

Virtutes as volg vermeld : 1)

„Erstlichen die Messigkhait; wigt zwen centen sechzehn pfund.

Die Sterkh; wigt zwen centen vierundzwanzig pfund.

Die Fürsichtigkhait; wigt ain centen drei und sechzig pfund.

Die Gerechtigkhait; wegt zwen centen fünf pfund.

Un ain gossne seil, 2) gehört zu dem pild der Sterckh; wigt drei und zwanzig pfund.

Also wegen alle vier pilder sambt der seil zusammen 8 centen 31 11."

Tien jare sal egter verloop voor dit tot die giet van die kniel= beeld van keiser Maksimiliaan I kom, ofskoon teen die einde van 1573 Co= lijn daarna geïnformeer het. 3) Begin 1574 word daar nogtans druk met beeldgieter Anton Catani van Trente onderhandel wat vir dié doel minstens twee maande in Innsbruck gebly het. 4) Daar word van sy dienste afge= sien, en die blik word gerig na Schwaz (Hans Lendenstreich van ouds !) 5) en na Augsburg (Hans Reisinger) 6). Die saak bly aansleep, 7) en

1) Dok. nr. 471 van 22 Augustus 1572 („- - - Hernachbeschribnen zeug von metal hab ich alles von Mülán aus dem pilderhaus herauf in das zeughaus alhie in der stat führen lassen und in ain gewelb einlegen : - - - ").

2) seil : suil.

3) Dok. nr. 507 van 11.12.1573.

4) Dok. nr. 517 ante quem 16.3.1574.

Dok. nr. 518 van 16.3.1574.

Dok. nr. 519 van 17.3.1574.

5) Dok. nr. 519 van 17.3.1574.

6) Dok. nr. 522 van 9.4.1574.

Dok. nr. 523 van 10.4.1574.

7) Ondertussen gaan die werk vir die treë van die dekplaat voort :

„Märblstainen Stäffl zu Kaiser Maximilians Begrebnus." In margine :

„Prechung zu Rattenberg." „Demnach ist unnser bevelch an Euch, das

Ir die durch den Stainmezen so darzue verordnet, aus schönen Märbl=

stain prechen unnd machen lasset unnd so die verfertigt, dieselben

alspald darnach auf dem Wasser hieheer zufueren verordnung thuert unnd

bevelch gebet. - - -". Dok. nr. 525 van 15.4.1574. Hierdie vervoer

van die treë is in verskeie dokumente ter sprake, ook nrs. 529, 539,

576 van 14.5.1574, van 20.7.1574, van 2 Januarie 1576 en nr. 580 van

14 Februarie 1576.

Colijn profiteer van die tydelike rus (ook die twee springfonteine in Wenen is afgewerk 1) en die grafmonument in Praag is voltooi,) 2) om 'n reis na die Nederlande te onderneem. 3) Na sy terugkeer het hy weer sy hande vol, maar wat die knielbeeld betref kry ons eers nuus in 1582. Dan is plotseling 'n Italiaanse bronsgieter in Innsbruck aanwesig. Op 18 Maart word hy die : Welch Pildgiesser L. de Duca genoem en kry ons die bevestiging dat hy alreeds in Innsbruck aanwesig was. 4) Die Tirolse regering erken die ontvangs van die besluit van die aartshertog ten gunste van De Duca. Colijn sal „das Pildt mitsambt dem Kiss und der deckchen, darauf der Kaiser Kniet" vir 150 guldens in was sny. Hier word ook die verstandige voorstel gedoen om die keiserlike wapen met 2 adelaars en rykskroon, tien putti, nog vier arende en die bidstoel voor die keiser weg te laat. 5) Hierdie voorstel word deur aartshertog Ferdinand aanvaar. 6) Oor die finansiële aspekte en die kwessie van die materiaal

1) Dok. nrs. 530 en 535, 536 van 14.5.1574 en 16.7.1574.

2) Dok. nrs. 553, 557, 559 en 562 van 15.12.1574, 12.3.1575, 23.3.1575 en 5.4.1575.

3) „etlicher seiner eignen Sachen halben" staan in die pragtige aanbevelingsbrief van aartshertog Ferdinand aan die burgemeesters en rade van die stede Antwerpen en Mechelen. Dok. nr. 569 van 14.11.

Op 7 Desember is hy beslis „in's Nederland verraist". Dok. nr. 572. Op 5 Desember het hy reeds verskyn voor „Jacop van Cranendonck ende Aerdt de Cuypere Scepene van Mechelen" (Dok. nr. 571).

Kyk ook p. 26.

Insgelyks dok. nr. 695 van 29.12.1583.

Van hierdie aanwesigheid in die Nederlande getuig, buiten die reeds genoemde, 'n hele aantal dokumente uit die Mechelse argief : nr. 571 van 5.12.1575, nr. 581 van 22.2.1576, nr. 582 van 3.3.1576, nr. 583 van 20.3.1576. Hy is sekerlik terug op 27 Junie 1576, wanneer, aartshertog Ferdinand bevel gee om 310 guldens uit te betaal vir : „allerlaij vuns auf bevelch auss dem Niderland hieheer gebrachte Waren. - - - ". Dok. nr. 590. (Ook Dok. nr. 594 van 15.9.1576). Volgens sy seun Abraham (Dok. nr. 850 van 23.7.1623) is hy terug in April.

Kyk ook p. 162.

4) Dok. nr. 661 van 18.3.1582 : „- - - weillend Kaiser Maximilians des Ersten hochlob vund gotseligister gedechtenus Pildnus auf das Grab in der Kirchen zum heiligen Kreuz alhie, durch den welschen Giesser . so dieser Zeit hie ist giessen zelassen. - - - " Onderstreping A.A.F. T. Die naam „Ludovico" vind ons in dokumente van later datum : nr. 682 van 31.12.1582 en nr. 684 van 15.1.1583.

5) Kyk ook p. 73.

6) Dok. nr. 662 van 26.5.1582.

sal egter nog nege maande lank onderhandel word. 1) Inmiddels is Alexander Colijn met die model in was klaar, want op 31 Julie ontvang hy 50 en op 20 Desember 100 guldens „vonwegen dem formwerk zu giessung weiland kaiser Maximilians des ersten piltnus auf irer majestet begrebnus in derselben stiftpau zum hl. kreuz". 2) Hy het beskik oor „ain grosse gemalte form wie das Pild sein solle" 3) maar waarvan die skilder onbekend is. In sy versoekskrif van 1623 beweer Abraham, seun van Alexander, dat hy, Abraham, die boetseerder is. 4) Nêrens egter is 'n bewys vir hierdie blote bewering te vinde nie.

Uiteindelik kom dan die kontrak met Ludovico De Duca op 15 Januarie tot stand. Die bepalinge is die volgende :

1. „ - - - das berüerter de Duca angezaigt pild begertter massen auf sein= en aignen costen und wagnus mit endistem an die stat gerecht und one fäl zu giessen und zu verfertigen schuldig sei". Metaal, steenkool, was, hout en yster sal hom tot beskikking gestel word. Vir die voltooide beeld sal hom 450 Krone d.i. 675 Rynse guldens betaal word.
2. Dat „wann ime de Duca angezeigter vorhabender guss missraten oder fälen und irer durchleucht gar nicht annemlich sein wurde, das er volgends in solchem fal ernennets pild von neuem in seinem aignem costen und wagnus der camer one entgelt auch one ainiche hilf oder ergetzlichkeit durch den Colin widerumben schneiden zu lassen, zu

1) Dok. nrs. 663, 667, 669, 672, 674, 675, 677, 678, 682 en 683 van terminus post quem 26.5.1582, 1.8.1582, 7.9.1582, 19.10.1582, 10.11.1582, 26.11.1582, 7.12.1582, 15.12.1582, 31.12.1582 en 12.1.1583.

2) Dok. nr. 679. Terminus post quem 20 Desember 1582.

3) Dok. nr. 661 van 18.3.1582.

4) Dok. nr. 850 van 23.7.1623. : „Und obwol mein vatter wegen kaiser Maximilian begrebnus in 62. jar hieher zu machen herkumben und gemacht worden, so ist doch das kaiserliche bildnus, oben auf dem grab khneent, angestanden, bis ir furstlich durchlaucht mein vatter gnedigist anbevolchen, durch mich, so vor augen, neben der andern arbeiten auch diss bildnus anfangs von erden posiert und, nachdem die furstlich durchlaucht zuverdest gesehen, dan darüber ain model von gips und von wax zum guss gericht, derwegen ir furstlich durchlaucht ain güesser von Rom lassen herkumben, der's von methal hat abgossen zu Myla im alten gewesten güesshaus. - - - ".

giessen und gerecht an di stat zu verfertigen, zu welchem alsdann
ime die camer allain das metall, eisen, wax, khol und holz, wie
auch anjetzo beschicht, darzugeben schuldig sein soll."

3. Dat die geld wat alreeds deur die Tiroomse Kamer aan de Duca betaal
is „dem pildgiesser nit an berüerten wegen diss pilds gedingten
450 cronen sondern an denen arbeiten, so er hievor ausserhalb diss
pilds geen hof verricht und gethon, 1) abgerait und abgezogen
werden solle."
4. Dat die 450 Krone by die Kamer bly lê en slegs na voltooiing van
die beeld sal uitbetaal word. Ondertussen sal dan afgetrek word al=
les wat nou vir die lewensonderhoud van die meester en sy geselle
gegee word. 2) Die kontrak word op 27 Februarie vir bekragtiging
aan die aartshertog gestuur. 3) Die hertog ratifiseer op 13 Maart.
4) Die metaal mag aan die gieter slegs besorg word as hy met al
sy ander werk klaar is, sodat materiaal vir die een werk nie vir
die ander gebruik word nie. Op 31 Mei eis De Duca onderhoudsgeld
vir vier maande wat hy vroeër werkloos deurgebring het. September=
maand is die vorm reeds gebrand. 5) Op 24 Mei is die Kamer nog 870
guldens 50 kr. aan De Duca skuldig. Daarvan word hom op 26 Mei 675
guldens betaal. Die beeld is reeds geplaas. 6) In Januarie 1585 is
die Italiaanse kunstenaar in Rome, waar hy volgens Abraham Colijn
was voor hy na Innsbruck gekom het. 7) In Rome lei hy 'n jong seun
op wat deur aartshertog Ferdinand met hom saamgestuur is. 8) Dit

1) Dok. nr. 684 van 15.1.1583.

2) Dok. nr. 684 van 15.1.1583.

3) Dok. nr. 685.

4) Dok. nr. 686.

5) Dok. nr. 693 van 26.9.1583.

6) Dok. nr. 702 van 26.5.1584 : „ - - - Kaiser Maximilians des Ersten
pildnus, so auf derselben begrebnus im neuen stift zum hl. Kreuz al=
hie gesetzt worden. - - - "

7) Dok. nr. 850 van 23.7.1623.

8) Dok. nr. 719 van 2.1.1585. „Lernknaben lerngelt : Nach deme wir
Ludwig de Duca Welschen Bildgiessern verschiner Zeit ainen Knaben
denselben in der Giesskunst zu underweisen und zulernen auf auf
(sic) ain jar lanng genedigeliich angedingt und ime de Duca darfur
funfzig Cronen zugeben genedigeliich bewilligt. - - - "

bewys wel dat die aartshertog 'n hoë dunk van die bekwaamheid van De Duca had.

Laat ons nou om die graf heen stap en kyk hoe hierdie 5 belangrike beelde hulle aan ons vertoon. Die „sentrale” en „dominerende” figuur is die keiser wat neerkniel voor die Enigste wat magtiger is as homself. 1) Hoe dominerend ook al, lyk die beeld eerder klein al is dit in werklikheid meer as lewensgroot. Dit kom daar op aan om dit te leer sien as 'n sentrale punt waarvan, oor die hoofde van die Deugde heen, 'n middel-puntvliedende krag na die beelde van die vorstestoet uitgaan. Hoeveel later ook tot stand gekom, is dié beeld van hulle familie. Maar hoeveel fyner is die uitvoering. Ons kan maar 'n oënskynlike onbelangrike detail, die van die ketting van die Gulde Vlies, vergelyk met die gelyksoortige detail van die standbeelde van Filips die Goede en Karel die Stoute, die twee groot Bourgondiërs. Die hele ornamentiek van die koningsrok is fyn en liefderyk behandel. Die mantel hang elegant soos 'n koorkap van die skouers en val agter swierig op die voete neer. Dit gee dan enige beweging aan die inderdaad statige en statiese beeld. Die gelaatstrekke onder die kroon getuig van lewenservaring, lewensmart en berusting. Hierdie vername strengheid en styfheid, hoort dit nie by 'n persoon wat in gebed kontak soek met sy Skepper nie ? Eenvoud en nederigheid-sonder-verlies-van-selfrespek was die twee deugde wat hier moes uitgedruk word, die ander : Sterkte, Matigheid, Geregtigheid en Versigtigheid vind ons dan wel in die Virtus-figure terug.

Hierdie vier simboliese figure sit op die 4 hoeke van die dekplaat met die rug na die keiser. Die Sterkte regs, links die Matigheid. 2) Agter die Matigheid, sit die Geregtigheid, en agter die Sterkte, die Versigtigheid. Hierdie vroulike figure is gewapen met hulle attribute. Die Sterkte hou met haar twee hande die taamlik groot suil vas 3), die Matigheid het 'n skaal in die linkerhand en 'n kruik in die regter. Die Geregtigheid het 'n balans in die linker, en 'n swaard in die regterhand, die Versigtigheid het 'n spieël in die linkerhand en 'n slang in die regter.

1) Graf. dok. nrs. 69, 70 en 71.

2) Graf. dok. nrs. 72 en 73.

3) Nie op Grafiese Dokument nr. 69 nie. Later terug aan toegevoeg.

Word met die Keisersfiguur 'n brug na die standbeelde van die vorste=prosessie geslaan, die Deugde slaan een na die beelde van die Otto-Hein=richsbau in Heidelberg. Ook daar tref ons op die eerste verdieping (tweede geleding) die Sterkte aan (met gebreekte suil), en ook die Geregtig=heid (met swaard en-afgebreekte-weegskaal). Ons vind daar egter nie Die Matigheid en Die Versigtigheid nie, wel die drie „goddelike” deug=de : Geloof, Hoop en Liefde. Wat die Colijn-Sansoviniane haartooi, die gewade en die gelaatsuitdrukkinge betref, is hierdie vrouens beslis sus=ters van mekaar. Dit geld nie die houdings nie, waarmee hulle grondig af=wyk van die Heidelbergse figure en ook van die ander beelde van die graf=monument. Hulle is duidelik prae-Barok d.w.s. met kontraposte vol bewe=ging en met fel getorseerde liggame soos by die Geregtigheid en die Sterkte. Die Matigheid het die een been oor die ander geslaan, terwyl die skouers in teenoorgestelde rigting geplaas is. Hierdie maniëristiese figure kondig alreeds die naderende Barok aan. Die styl van die dekplaat=figure van Alexander Colijn het sy voortsetting gevind in dié van Hubert Gerhard wat hom as „Statuarius en Hofbossierer” in 1602 in die gevolg van die nuwe hertog van Tirol, Maksimiliaan der Deutschmeister bevind het. Gerhard wat reeds in 1613 weens gevorderde ouderdom as hofbeeldhou=er bedank, het as leerling Kasper Gras oor wie se knielbeeld vir die grafmonument van aartshertog Maksimiliaan der Deutschmeister ons later nog iets meer sal sê.

Die grafmonument van Keiser Maksimiliaan I is beskerm teen vandale deur 'n smeedysterhek waarvan hier kortliks die geskiedenis volg wat reeds in 1566 'n aanvang geneem het. Dit was alreeds die verlange van ou keiser Ferdinand I gewees om 'n hek rondom die grafmonument op te stel. Twee meesters van Innsbruck wat reeds ontwerpe vir die hek gemaak het, het gedurende die pes van 1564 omgekom. 1) Maar die Tiroolse Regering het ook reeds onderhandel met 'n smid uit München, Hans Metzger, wat hom deur die aartshertog van Beiere aanbeveel was. 'n Kontrak is gesluit, en 'n ko=pie daarvan word aan die hertog van Beiere gestuur. Die kontrak word eg=ter nie deur aartshertog Ferdinand aanvaar nie. Hy het sy eie meester Georg Schmidhammer uit Praag in gedagte. 2) Dit word aan Hans Metzger

1) Dok. nr. 253 van 12.5.1565.

2) Dok. nr. 254 van 12.5.1565.

uit München bekend gemaak. 1) Hy word egter vergoed vir sy oponthoud in Innsbruck. 2) Die uiteindelijke ontwerp word deur die Innsbruckse skilder Paul Trabl gelewer. 3) Yster sal nou aan Schmidhammer moet besorg word 4) wat die opdrag teen betaling van 1500 guldens aanvaar het. 5) Al die tegniese details oor die hek vind ons in die kontrak wat op 31 Maart 1568 met Schmidhammer gesluit word. 6) Op 11 April word Schmidhammer alreeds betaal vir sy oponthoud in Innsbruck. 7) In Julie word hy na Innerberg in Stiermarke gestuur om ystererts vir die hek te gaan haal. 8)

Elf Julie 1572 raak aartshertog Ferdinand bekommer. Hy wil weet of die smid die materiaal ontvang het, hoever hy met die werk staan en wanneer dit klaar sal wees. 9) Drie Maart 1573 word aanstalties vir die vervoer gemaak. 10) Hierdie vervoer sal tolvry 11) en per skip geskied. 12) Na 20 September 13) maar voor die einde van die jaar het die hek in Innsbruck aangekom want op 5 Januari 1574 is reeds aan die Innsbruckse skilders Paul Trabl (ontwerper van die hek), Christoph Perkhammer en Konrad Leitgeb opdrag vir die verguld van die hek gegee. 14) Bowendien het

- 1) Dok. nr. 263 van 26.6.1565.
- 2) Dok. nr. 279 van 18.9.1565 onder D en Dok. nr. 291 van vermoedelik post quem 14.12 (12.5 4 guldens, 1 Okt.6 guldens, 15.10 1 gulde. Met die bedrag van 12.5 saam : 11 guldens).
- 3) Dok. nr. 338 van 21.1.1568, Betaling. Dok. nr. 359 van 19.8.1568, Betaling.
- 4) Dok. nr. 344 van 28.3.1568.
- 5) Dok. nr. 345 van 28.3.1568.
- 6) Dok. nr. 347.
- 7) Dok. nr. 349. Kyk ook dok. nr. 348 van 10 April.
- 8) Dok. nr. 358 van 27 Julie 1568. Kyk ook dok. nr. 373 van 27 Augustus 1569 en nr. 456 van 14.6.1572.
- 9) Dok. nr. 463.
- 10) Dok. nr. 484. Kyk ook dok. nr. 488 van 16.4.1573.
- 11) Dok. nr. 492 van 7.7.1573.
- 12) Dok. nr. 494 en 495 van 11.8.1573. Vir die vervoer van Linz tot Hall ontvang Wolfgang Törnheimer te Schwaz 94 guldens 50 Kreuzer. Dok. nr. 575.
- 13) Dok. nr. 497 van 20.9.1573.
- 14) Dok. nr. 514 van 5.1.1574. Dit sal 56 guldens kos. Dok. nr. 521 van 19.3.1574.

smid Hans Haltmann in 1573 al aan die opstelling gewerk. 1) 'n Vierde skilder, Alexander Meuerl word nog aan die span vergulders toegevoeg 2) wat eers jare later, na die aanbring van 'n laag (roeswerende ?) rooi verf 3) hulle werk sal voltooi. 4)

Die hek was „in allem formlicher und zierlicher gemacht, als die visir ausweist". 5)

Op die fotografiese dokumente nrs. 36 en 70 kan gesien word dat dit hier inderdaad 'n pragtige stuk kunssmeewerk betref, waardig genoeg om die tombe van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I te omhul.

1) Dok. nr. 612.

2) Dok. nr. 548 van 11.10.1574.

3) Dok. nr. 609 : - - - welches schon alberait mit Rotter farb angestrichen - - - ".

4) Dok. nr. 556 van 3.3.1575, nr. 563 van 18.5.1575, dok. nrs. 551, 560, 561, 575 (Betaling), 599 (Betaling), 620 en 660 (onderhandelings oor blaadjies goud), dok. nr. 620 van 16.8.1578, dok. nr. 622 van 27.8.1578, nr. 624 van 5.11.1578, nr. 625 van 16.11.1578, nr. 660 van 2.3.1582, nr. 664 van 23.5.1582 (jaar waarin die werk vermoedelik uiteindelik begin word) ens.

5) Dok. nr. 515 van 8.1.1574.

HOOFSTUK IV

HOOFSTUK IV

DIE GRAFMONUMENT VAN KEISER FERDINAND I, KONINGIN ANNA EN KEISER MAKSIMILIAAN II IN DIE DOM TE PRAAG

Ferdinand I, broer van Karel V en vader van aartshertog Ferdinand II van Tirol, het reeds vroeg, op 29-jarige ouderdom, aan sy dood gedink. Sy eerste testament dateer van 17 September 1532, 1) sy tweede van Junie 1543. 2) In 1547 volg nog 'n kodisil. Ons weet hoe in dié stukke Ferdinand by sy erfgename aandring op uitvoering van die testament van sy grootvader Maksimiliaan I, veral dan wat betref die oprigting van Maksimiliaan se praalgraf. 3) Sy eie graf wens hy in die Sint Vitusdom te Praag, die uitvoering daarvan moet in marmer wees. In die kodisil van 1547 dink hy aan die graf van sy vrou Anna, dogter van koning Ladislaus van Boheme en Hongarye. Sy moet regopstaande, in wit marmer uitgebeeld word met 5 engele aan haar voete, wat haar wapenskild en die van haar voorvaders vashou. 4) Die 5 „putti“ het Colijn later, nadat hom die werk toevertrou was, tot 8 moet vermeerder. 5)

Koningin Anna is alreeds op 31 Januarie 1547 oorlede. Haar gemaal, wat so sterk oor haar nagedagtenis bekommer voel, volg haar eers op 25 Julie 1564. Die begrafnis vind begin Augustus plaas. 6) Alexander Colijn, wat nog druk met die reliëfs vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I besig is, ontvang na aanleiding van hierdie oorlyde agt gulde van die Tirolse Kamer vir 'n rougewaad sodat hy „mit seiner Arbeit mit weiland kaiser Maxililians begräbnus desto geflissener sei.“ 7) Hy ver-

1) Dok. nr. 19.

2) Dok. nr. 32.

3) p. 68.

4) Von Schönherr. Op.cit. p. 515.

5) „ - - - und über das hat er Collin umb dess willen, das Er an bewertung begrabung auf Eurer kay. mt. gnedigiste verenderung der Wappen haben noch drey Engele mer als des geding vermocht hat, machen muessen, verrer dreuhundert gulden, nun für die selb Arbeit in sonnders begert. - - - “ Dok. nr. 527 van 28.4.1574.

6) Dok. nr. 181 en 183.

7) Dok. nr. 188 van 1.9.1564.

moed toe nog nie dat hy die hoofrol in die oprigting van die oorlede keiser se grafmonument sal gaan speel nie.

Op 18 September 1564 stuur aartshertog Ferdinand aan die Raad van die Kamer van Boheme 'n uittreksel uit bogenoemde testament en kodisil. Dit doen die aartshertog in naam van sy broer keiser Maksimiliaan II. 1) In Oktobermaand begin 'n uitvoerige briefwisseling 2) oor die marmer en die plek waar dit vandaan moet kom. Dit behoort hierdie keer nie die Carrariëse marmer waaruit die reliëfs vir die tombe van keiser Maksimiliaan I vervaardig is, te wees nie. Genua en Ridnaun by Sterzing in Suid-Tirol maak vereërs 'n goeie kans.

Na ondersoek van 'n paar monsters gaan die voorkeur van keiser Maksimiliaan II voorlopig tog na die marmer van Carrara. 3) In Desembermaand gee aartshertog Ferdinand opdrag aan die Regering en die Kamer van Tirol om een van die beeldhouergeselle wat aan die grafmonument van keiser Maksimiliaan werk, so spoedig moontlik na Praag te stuur. 4) Dit moes goeie nuus gewees het vir Colijn wat in 'n deur die pes geteisterde stad op ontwerpe uit Praag vir die reliëfs van die senotaaf van Maksimiliaan sit en wag het. 5) Die Tirolse Regering gee van uit sy ballingskap in Sterzing-Vipiteno opdrag aan die „Hofpaumeister unnd pauschreiber zu Insprugg" dat hulle Alexander Colijn moet nader sodat een van die bekwaamstes onder sy geselle wat tot selfstandige werk in staat is, na Praag ge-

1) Dok. nr. 190.

2) Dok. nrs. 195, 205, 211 en 213 van 7 November.

(Die marmer van Ridnaun is „nit Subtil, sonnder von Art etwas grob unnd schrückhig". Dok. nr. 211 van 6.11.1564.

3) „ - - - unter welchen wir uns dann den von Carara am pesten gefallen lassen - - - " Dok. nr. 217 van 18.11.1564.

4) „Pildhauer oder ain Stainmetzen geen Prag hinab zu verordnen. Wolgebormer etc. Unser gnediger bevelch ist an Euch das Ir unns zu Unser fürfellenden notturffft ainen Stainmezen oder Pildhauer gesellen, aus denen, so dersselbst beiß weillenndt Kaiser Maximilian hochloblichister gedechtnus, unnsers lieben herrn, unnd anherrn Begrebnus gebracht werden unnd auch etwas für ainen anndren khann wo annderst derselbe one sonndere versaumbnus, der angestellt Arbeit fueglichen moge abkomen, oder seinen zuegeratten mit eheister glegenhait herein verordnen wollet, an dem thuet Ir unns gnedigs unnd angenembs gefallen. - - - "

Dok. nr. 223 van 17.12.1564.

5) p. 97 en 98.

1)
 stuur kan word. Colijn het daarop geantwoord dat hy geen geselle het wat sonder meester kan werk nie. Hy verwys na 2 Franse geselle in Nürnberg van wie hy gehoor het dat hulle reeds vroeër vir die aartshertog gewerk het. 2) Op 28 Januarie antwoord aartshertog Ferdinand „An Reg. unnd Camer in Tirol" dat hy hierdie beeldhouergeselle nie meer nodig het nie. 3)

n Aantekening in die Innsbruckse register oor uitgegane stukke staaf ons egter in die oortuiging dat die aangevraagde geselle net maar vir werk aan n voorlopige graf in sandsteen nodig was. 4) In dieselfde register word n notisie gevind oor n stuk waarin aartshertog Ferdinand keiser Maksimiliaan II aanspoor om op die „zubereitung des rechten kaiserlichen grabes bedacht sein zu wollen." 5) Daaruit kan ons besluit dat daar inderdaad n voorlopige graf was aangesien die regte of werklike een nog moes gemaak word. En daarvoor sal op 23 Maart 1566 Colijn self opgeroep word. 6) As hy alreeds op reis sou wees in die Nederlande - n reis waarvoor die aartshertog die toelating gegee het - dan moes hy

1) „ - - - Darauf ist innamen der fr. dt. vnnser bevelch an Euch das Ir als pald Maister Allexandern Collin pildhauer fur Euch erforderst unnd mit Ime hanndlet das Er Irer frl. Dt. zu gehorsamen gefallen aus seinen gesellen so Er zu obbemelter Arbeit gebraucht einen der darunder zum geschickhtisten unnd der Arbeit zum pessten khundig und erfarn seye, der auch die arbeit one weitteres under weisen selbs in die hanndt nemen, Inns werckh passieren, unnd gar ans Ennde verrichten khunnde, ledig unnd geen prag ziehen lasse - - - ".
 Dok. nr. 228 van 5.1.1565.

2) „ - - - under allen Gesellen kainen hab, der ain werckh fur sich selbs ausser halb aines maisters, khundte verrichten - - - Er zaigt aber daneben weitter an Ime seyen sonst zween gesellen. So von Niernberg, unnd Francossen sein sollen beruembt worde, Welche E. fr. Dt. als er gehört, vor auch gearbait haben, - - - ".
 Dok. nr. 230 van 19.1.1565.

3) „Pildhauer gesellen. fr. dt. nit mer bedurfftig - - - nachdem wir aber num mallen als die wir in annder weg verseeen solcher arbeit nit bedurfftig lassen wirs yeziger zeit beruechen, haben wir Euch auf Eur unnderthenigs schreiben nit verhalten wollen. - - - "
 Dok. nr. 231 van 28.1.1565.

4) „Seine durchlaucht schicken dem landschreiber gen Prag ain muster oder formb, wie das kaiserlich grab jetzt in eil zu der begengnus in ain santstein gehauen werden und auf den 15. August fertig sein solle." Dok. nr. 276, ante quem 15.8.1565.

5) Dok. nr. 281. Onderstreping A.A.F. T.

6) Dok. nr. 300.

teruggeroep word. 1) Op 6 April is Colijn reeds na Praag op pad. 2) Voor sy vertrek het die beeldhouer die Voorsitter van die Tirolse Kamer, Blasius Khuen von Belasi, gevra om vir die aartshertog te getuig „wie er sich in verrichtung seiner arbeit gehalten hab." Die kamerpresident getuig 3) „das er sein angedingte arbeit meines verstands wol, fleissig und fürderlich verricht, sich sunst auch beschaidenlich, einzogen und wol gehalten hat." Die werk waaroor dit gaan, is natuurlik die grafmonument van keiser Maksimiliaan I waaroor Blasius Khuen von Belasi tot superintendent aangestel is. 4) Die besprekings tussen die aartshertog en die beeldhouer het gelei tot die vervaardiging van 'n model wat aan keiser Maksimiliaan II gestuur is en waaroor die keiser tot op 19 Junie 1566 niks laat hoor het nie. Daarom skryf die aartshertog na die keiser dat die model deur Alexander Colijn, die vervaardiger van die reliëfs vir die tombe van Maksimiliaan I, gemaak is. Colijn wil egter na die Nederlande reis, en daarom wil die aartshertog die werk aan twee Italiaanse beeldhouers toevertrou. 5) Hy het egter Colijn gevra om te wag tot die keiserlike beslissing ontvang is. Wat die keiser beslis het, is nie bekend nie. In geen geval is die werk egter aan Italianers toevertrou nie. Colijn het dan, waarskynlik kort na 1 Julie, datum van sy paspoort wat te Praag uitgereik is, 6) na die Nederlande vertrek. Dis die eerste

- 1) „- - - unnser gnediger bevelch ist an Euch, Das Ir den Pildhauer, Maister Alexanndern Colin alsपाल्दत zu unns herab schickhet, unnd abferrtigt, dann wir unns mit Ime von wegen zuerichtung weilennndt - - - sepultur zu Prag gnediglich gerne mundtlich vunderreden- - - ain Rais hinab ins Niderlanndt zu thuen erlaubt- - - So wollen Ine vonstunden wider erfordern, unnd bey Ime die verordnung thuen. Damit Er sich also unverzogenlich unnd mit dem ehisten zu uns verfuege,- - -" Dok. nr. 300 van 23.3.1566.
- 2) „Undertenigist anhort solle des hat Er sich nun Gehorsamblich bewilligt unnd alhie von Tirollischer Camer auf Zerung unnd Guet Raittung zwenunddreissig gulden empfanngen. Sich auch gleich alsपाल्द auf den weg gemacht.- - - " Dok. nr. 302 van 6.4.1566.
- 3) Dok. nr. 303 van 8.4.1566.
- 4) „- - - Nachdem mich die Römisch kais. maj.,mein allergenedigter herr, zu superintendenten zu maister Alexanders Colins werk der begrebnus verordnet gehabt, - - - " Dok. nr. 303 van 8.4.1566.
- 5) Dok. nr. 307 van 19.6.1566.
- 6) Dok. nr. 850 van 23.7.1623.

van vier reise na sy geboorteland. 1) In sy vaderstad is die Vlaamse kunstenaar veral „notarieel” bedrywig. Op 6 November 1566 koop hy 'n deel van 'n rente van Pauwels Louts, 2) op 16 Januarie word 'n akte opgestel waarin hy „Mr Alexanderen Colyns cleynstekere ende artist van der Co Mat” genoem word 3), die volgende dag „passeer” Alexander Colyns Mondiuszoon pensionaris des hoochgeboren ertshertoghe van Oostenryck ende Jouffrouwe Maria Svlieschouwers zyn wettighe huysvrouwe”, hulle testament. 4) Tog kyk die meester inmiddels ook na geselle uit. In 'n stuk wat deur Dr. David Ritter von Schönherr teruggevind is, getuig burgemeester, skepene en raad van die stad Brussel dat Andries de Clievere sedert 1554 vrymeester van die Brusselse gilde is. 5) Andries de Clievere word inderdaad 'n hele tyd later in Innsbruck aangetref, 6) en bowendien beweert Colijn self, wanneer hy in 1569 'n poging waag om die saak van die Praagse grafmonument weer te aktiveer, dat hy nou „mit etlichen künstlichen gesellen versehen” is. Die aartshertog skryf aan keiser Maksimiliaan II

- 1) T.w. :die eerste in 1566-1567 ;
die tweede in 1570-1571 ;
die derde in 1575-1576. Kyk p. 162.
die vierde in 1598-1599. Kyk ook p.19.
- 2) Dok. nr. 316.
- 3) Dok. nr. 319.
- 4) „- - - hebben gelaudeert, geratificeert ende geaprobeert alsulcken testament ende ordonantie van vuytersten willen als zy verclaerden op heden datum van deser gemaect ende gepasseert te hebbene voir Mr. Adriaen van Hildernis openbaer notarys ende zekere getuyghen.- - -.”
Dok. nr.320.
- 5) Dok. nr. 315 van 16.9.1566, en Von Schönherr. Op.cit. p. 518. Die stuk is in Nederlands opgestel.
- 6) Dok. nr. 646 van 1581. Hy ontvang 60 guldens, maar vir watter werk ? Hy was veral werksaam in die groot saal van die kasteel Ambras, die sg. Spanischer Saal, saam met die italianiserende Vlaamse skilder Dionys van Hallaert, wat sy werk Denis van Hallart geteken het : Von Schönherr, D. Der spanische Saal zu Ambras und seine Meister (In Gesammelte Schriften, dl. 1. p. 601, 602, 605, 611 en 612 (De Cl.) ; Hammer, H. Kunstgeschichte der Stadt Innsbruck. p. 162; Ilg, A. und Böheim W. Das k.k.Schloss Ambras in Tirol. Wien, 1897. p. 44; Führer durch das k.u.k. Schloss Ambras, Wien, 1898. p. 43. Dat de Clievere aan die grafmonument te Praag sou gewerk het word veronderstel, maar is nie seker nie. Hy sterf te Innsbruck op 2.4.1583. Colijn sal op versoek van sy broers Frans en Cornelius die erfenis reël. Dok. nr. 700 van 19.5.1584).

dat Colijn hom aanbied om die grafmonument volgens sy vroeëre model uit te voer. In die nabyheid van Innsbruck is 'n mooi wit marmer gevind net so degelik soos die van Carrara. Die woord is nou aan die keiser. 1) Hy berig eers op 23 November aan sy broer dat Colijn hom laat weet het dat hy onlangs „einen vast schönen marmelsteinen pruch funf meil wegs von Innsprugg, am Obernperg am Gries" gevind het. Hy het die keiser daarvan 'n monster gestuur en by hom aangedring om hom die werk aan die keiserlike grafmonument te Praag toe te vertrou. Daarom wil die keiser weet of hy die werk aan die graf van keiser Maksimiliaan I "gerecht, schön, zierlich und kunstlich verricht, ob er auch zu ainer solchen werk als tauglich und erfarn zu gebrauchen und zu befürdern sei". 2) Ook Abraham Colijn beweer in sy bekende versoekskrif dat sy pa hierdie marmer self sou ontdek het, maar daar is nie sterkere bewyse voor nie : „Nach disem mein vatter wider anno 67 aus den Niderlandt herkomen, in ir furstlich durchlaucht dienst gehorsambist eingestellt und in arbeit gwest und, weil hie zu Ynsprug kain schener, suptiler weiser märbl, als zu dergleichen ansechenliche kaiserlich und erzfürstlich werk als zue kaiser Maximilian des Ersten epitafi hie nit zu bekumen gewest, welche man zue dem werk gar aus Italia von Cararo mit grosem mie, uncosten und herausgefüert werden müessen, hat mein vatter in durchsuechung berg und taal mit grosser bemieung lestlichen ainen sollichen unfer von hie befunden, er ir kais. maj. solliches neben desen stain ain muster gehn Wien underthenigist geschickt." 3)

Wat die reaksie van die aartshertog op die keiserlike brief van 23 November 1569 was, is nie bekend nie, maar die antwoord moet gunstig gewees het, aangesien ons Colijn voortaan in keiserlike diens aantref. Hy word in die lente van 1570 na Praag ontbied om sake daar met die keiser self te bespreek. Die burggraaf van Linz word gevra om die meester wat tot Linz per boot reis, verder na Praag te help. 4)

1) Dok. nr. 372 van 4.8.1569.

2) Dok. nr. 375 van 23.11.1569.

3) Dok. nr. 850 van 23.7.1623.

4) „ - - - von hie aus biss geen Lynnz aufm wasser und volgenndt von dannen zu Irer fr. dht. hinein geen prag geschickt wirdet. So ist darauf in Irem fr. Dht. Namen unnser begern alsher Euch unnd für uns selbs fründlichs auf ynnen an Euch Ir wollet bemelten Cöllin hilfflichen unnd fürdersam sein damit er von Lynnz biss geen Prag mit dem allerehisten und furderlichisten so möglich auch mit gueter und pester sicherhait khomen muge. - - - " Dok. nr. 379 van 16.3.1570.

Ofskoon die finansiële posisie van die Tiroolse Landesregering so sleg is dat hy die aartshertog versoek om al die boubedrywighede te staak 1), ontvang Colijn tog reeds enkele betalings vir die werk in Praag. 2) Septembermaand laat die keiser Colijn na Spiers kom, waar ook die werk aan die keiserlike fontein bespreek is. 3) Kort daarop volg die tweede reis van Colijn na die Nederlande. Sy paspoort dra as datum 23 Oktober. 4) Ons hoor van sy terugkeer op 1.3.1571. 5) Hierdie keer was die doel van die reis duideliker : „umb gehilfen zu haben - - - umb gesellen sechen zu bekumben" skryf sy seun, en dit vind ons bevestig in die brief van aartshertog Ferdinand aan keiser Maksimiliaan van 1 Maart. 6) Bowendien is daar geen teken van notariële bedrywigheid in Mechelen in die periode Oktober 1570 - Maart 1571 nie. Die Mechelse argief swyg dan volkome. Nogtans vorder na Colijn se terugkeer die werk nie. 'n Ontwerp word eers Meimaand na die keiser gestuur met 'n begeleidende skrywe waarin vermeld word dat Colijn 1230 guldens vir die werk, vervoer uitge= sonder, vra. Op dié ontwerp word oorlede keiser Ferdinand leunend op 'n arm voorgestel. Die keiser moet besluit of die beeld aldus moet uitge= voer word ofwel of Ferdinand „stracks wie ain todter ligē soll". 7)

- 1) Dok. nrs. 380, 383 en 389 van 21.3, 21.4 en 13.5.1570.
- 2) 8.7.1570: 25 guldens (nr. 403, post quem 27.9.1570); 12.8.1570: 25 guldens (Dok. nr. 396 van 9.8 en nr. 403, post quem 27.9.1570); 23.10.1570: 400 daalders; telkens 200 guldes op 29.8, 25.9 en 21.11.1571 (Dok. nr. 441, post quem 21.11); 200 guldes op 3.1.1572, 21.2, 12.4, 17.5; 100 guldes op 14.7, 200 op 10.12.1572. Dok. nr. 476; 100 guldens op 3.3.1573, 28.3, 23.7, 15.8; 200 guldens op 19.9. en 3.11.1573. Dok. nr. 500.
- 3) Dok. nr. 400 van 1.9.1570 en nr. 407 van 26.10.1570. Vir hierdie reis ontvang hy 20 guldens 40 Kreuzer. Kyk verder p.209.
- 4) „ - - - dem vatter ain passbrief von dem 23. octobris 70isten geben haben und dahin geraist- - - " Dok. nr. 850 van 23.7.1623.
- 5) Dok. nr. 418 van 1.3.1571.
- 6) Idem.
- 7) Dok. nr. 426 van 29.5.1571. : „- - - In der visier werden eur kais. maj. sehen, das weilend kaiser Ferdinand, mein allergnedigister herr hochloblichister und seligister gedechtnus, auf dem arm laint. Dar= auf werden sich eur kais.maj. gnedigist entschliessen, ob ir kais. maj. auf dem arm also lainen oder stracks wie ain todter ligē soll, und mich desselben gnedigist verstendigen lassen.- - - "

Seun Abraham vermeld bemoeienisse van Blasius Khuen, die toenmalige Tirolse Kamerpresident. 1) Die keiser is met genoemde reëlins tevrede en hoop dat Colijn „dieselb anbevolhne arbeit mit bestem vleiss zue= richten und vollenden welle“. Hy besluit dat „die pildnus oder person auf dem grabstain wie ain toter ligend gemacht werde.“ 2) Colijn gaan daarmee akkoord. 3) Waar die wit marmer moet gevind word, is in Desember nog geen uitgemaakte saak nie, 4) maar in Februarie en Maart word daar tog alreeds vir die vervoer van marmer uit die Obernberg by Gries betaal. 5) Die Tirolse Kamer is egter nie bereid en ook nie in staat nie om die 4,000 guldens te betaal wat Colijn „hefftig unnd ungestüm“ vir sy werk opeis. 6) Ses weke later stel die Kamer aan aartshertog Ferdinand voor om Colijn se jaargeld op te skort aangesien hy tans alleen vir die keiser werk en maar min vir Ferdinand moet maak. 7) Geen kwessie van, sê die aartshertog, die grafmonument van keiser Maksimili= aan I is nog nie opgerig nie en ons het Colijn nog daaglik nodig. 8)

- 1) In sy bekende versoekskrif van 23.7.1623, dok, nr. 850 : „- - - Nach= dem der vatter aus dem Niderlandt anno 1571sten jar herkumben, haben in namen irer kais.maj.der gnädig herr Pläsy Khain (Blasius Khuen) als derzeit tyrolischer camerpresident, so der vatter wegen kaiser Ferdinanden begrebnus und der zwen bestölte märblstainprunen in werk gewest, wegen des verdienen jedes verglichen gedroffen gedings be= schechen. - - - “.
- 2) Dok. nr. 432 van 12.9.1571.
- 3) Dok. nr. 434 van 27.9.1571. Dieselfde dag (Dok. nr. 435) beveel die Tirolse regering in naam van aartshertog Ferdinand die „Salzmayr unnd Ambtleut zu Hall“ ’n goeie skip „ zu „wegferttigung ettlicher sachen der Röö. Kays.Mt. etc. unnserrn allergnedigisten Herrn zugehö= rig“ aan te koop. Dis nog te vroeg om die hoofdeel van die monument te vervoer. Dit sal eers in 1573 gebeur. (Dok. nr. 850 van 23.7.1623 en nr. 503 van 11.11.1573.)
- 4) Dok. nr. 444 van 3.12.1571.
- 5) Dok. nrs. 446 en 450.
- 6) Dok. nr. 455 van 28 Mei.
- 7) Dok. nr. 461 van 9.7.1572 : „ - - - und diser Zeit allain der yezigen Röö. kay. Mt. etc. unseres allergnedigisten herrn arbayt vun= derhandden hat, und verricht und E.fr. dht. vunsers enthalts wenig machen vund arbeiten thuet. - - - “
- 8) „- - - So khunden wir doch noch zuwollen in betrachtung das weillend Kayser Maximilians hochloblicher gedachtenus Begrebenus nit aller= dingt an die Statt gefertigt vund aufgericht. Item das Er auf sonnst täglicht von vuns gebraucht wirdet - - - “. Dok. nr. 464 van 29.7.1572.

Ondertussen het die meester weer 'n reis na Praag onderneem waarvoor hy nog 'n aanvullende 15 guldens 29 kreuzer wens te ontvang. 1) Op 1 Desember 1572 verneem ons dat die finansiële posisie van die Colijn-ateljee so benard geword het dat die kunstenaar die meesters en geselle wat hy met groot koste uit die Nederlande na Innsbruck gebring het, die een na die ander moet laat vertrek. 2) Op 28 Maart word 'n oorsig gegee van die bedrae wat Colijn vir die Praagse monument en twee springfonteine vir Wenen van die Tirolse Kamer ontvang het. Die somtotaal, wat jammer genoeg nie vir elk van die twee opdragte afsonderlik gedetailleer is nie, lui 1,965 guldens. 3) Die werk te Praag is hom teen 1,230 guldens opgedra. In Meimaand gaan Colijn die marmergroewe van die Obernberg besoek. Die Tirolse regering vra dat die doeanebeampte aan die Lueg gidse vir Colijn verskaf. Dié feit laat Von Schönherr daaraan twyfel of Colijn wel self die marmer ontdek het. 4) Of dit 'n voldoende argument is om Colijn

- 1) „- - - Erstlich bin ich von ir furst. dl. von hie nach Prag in Ir Kays. maj. arbeit erfordert worden. Ist mir aus Maj. hofzalmaister= ambt geben worden 40 fl. Darüber ich noch verzert, so mir zu zallen ausstecht 15 fl. 29 kr. Dok. nr. 465 van 29.7.1572.
- 2) Dok. nr. 478.
- 3) Dok. nr. 487 van 28.3.1573 : - - - Hernachvolgt was Maister Allexander Colin Pildhawer auf machung vund ferttigung weillendt Kaiser Ferdinanden Hochloblichster gedechtnus kayserlich begrebnus zu Prag vund der jezigen Römischen Kaiserlichen Mt. zwayer Lustsprünnen zu Wiene von Tirolischer Camer empfanngen hat.
Anno 1570 am VIIJ tg. Julij fünfundzwainzig gulden am xij tg. Augusti funf und zwainzig gulden und am xxvii tg. Septembris funfzechen gulden Ft.....65 gld.
Anno 1571 am xvij tg. May zway hundert gulden am xxviii tg. Augusti Zwayhundert gulden. Am funf und zwainzigsten Septembris zwayhundert gulden, vund am xxj novembris zway hundert gulden Ft.....
..... 800 gld.
Anno 1572 am driten January zwayhundert gulden, am xxj Februarij zwayhundert gulden, am xij Aprillis zwayhundert gulden, am xxvii May zwayhundert gulden am 14 juli 100 gld. und am X tg. decembris zwayhundert gulden. Ft.....1100 gld.
Summa bringt sein empfanng bennentlich 1.965 gld. - - - "
Behalwe die betalings van 27.9.1570, 27.5.1571 en 21.11.1571 stem hierdie opsomming met die items van die dokumente vermeld in voet= nota 2 van p.158 ooreen.
- 4) Kyk p.157 en 158. „Hätte Colin den Marmor selbst entdeckt so hätte er keine Leute gebraucht, ihm die Örtlichkeit zu zeigen" skryf von Schönherr. Op. cit. p. 520.

se bewering oor die vind van die marmer in twyfel te trek, weet ek nie. Hy kon verneem het van die plek sonder dat hy ter plaatse was, of die groewe kon gegraaf gewees het op 'n plek in die omgewing waar hy tevore nie was nie. In 1573 is die werk, natuurlik nog sonder die lêbeeld van keiser Maksimiliaan II, wat nog in lewe is, klaar. Die stukke sal per boot op die Inn tot in Linz gevoer word waar die burggraaf vir die verdere vervoer per sles na Praag sal moet sorg. 1)

Dit word bevestig deur sy seun Abraham. 2) Die vervoer vind tussen 11 November en 16 Desember plaas. Die monument is in 48 kiste verpak, en steenhouer Scalabrin word saam gestuur om hulle op te pas. 3) Einde 1574 verneem ons dat die kiste nog in Linz lê. Op 15 Desember van daardie jaar vind Alexander Colijn dat dit nou tyd geword het om die kosbare vrag verder na Praag te stuur. Voor hy egter self in Linz sal opdaag, mag daar egter aan niks geraak word nie. 4) Wat die reaksie van die Tirolse Regering op hierdie skrywe was, is nie bekend nie. Wanneer in 1575 Colijn na Praag ontbied word, meen hy dat dit inderdaad in verband met die opstelling van die grafmonument in die koor van die domkerk is. 5) Dit meen aartshertog Ferdinand ook wat die keiser daarop attent maak dat die stukke nog in Linz lê. 6) Die keiser dring nog eens aan 7), en deur

- 1) Dok. nr. 502 van 7.11.1573 : „ - - - Grabstain von hinnen nach dem Wasserstramb zuekumen welche volgenndts durch Euch beiß guetter Windterpan auf Schlitten gen Prag geschickht muessen werden. Darauf ist Innamen der frl. dt. unsers gnedigisten Herrn vunser beger an Euch : Wann Ir obgemelte Grabstain auf der Winterpan nach Prag verschickhen, das Ir vuns dessölbe von Stund an vund so zeitlichen zuberichten Unbeschwerdt sein wollen damit wir Maister Alexander Cölin Pildhauer so solches Grab zu Prag aufsetzen und zu Ennd verferttigen solle, von Stundan weil die noch zu Lynnz vorhanden, hinab zu schicken- - -"
- 2) Dok. nr. 850 van 23.7.1623 : „ - - - und die gemelte kaiserliche begrebnus arbeit verferdigt, welche anno 73isten bis gehn Linz zu ir maj. alda hern fitztumb ainmal, wedershalben derzeit weider nit . . kindt, dorthin geantwordt und hernach gen Prag in das künigliche schloss und thuemkirchen alda geliefert worden. - - -".
- 3) Dok. nr. 503 van 11.11.1573.
Dok. nr. 504 van 12.11.1573.
Dok. nr. 508 van 16.12.1573.
- 4) Dok. nr. 553 van 15.12.1574.
- 5) Dok. nr. 557 van 12. 3.1575.
- 6) Dok. nr. 559 van 23. 3.1575.
- 7) Dok. nr. 562 van 5. 4.1575.

Abraham Colijn, seun van die kunstenaar, weet ons dat sy pa inderdaad in 1575 na Praag gereis het, maar dat hierdie reis onderneem is om 'n heeltemal ander opdrag in ontvangs te neem, nl. die vervaardiging van 'n derde spuitfontein. Ook kry hy in September 'n „pasbrief" vir sy derde reis na die Nederlande. 1) Dit is kort voor die dood van Maksimiliaan II. 2) Sy seun en opvolger, keiser Rudolf II kom op die idee om die beeld van sy vader Maksimiliaan II asook die medaljonne met die beeltenisse van ouer boheemse landsvorste aan die grafmonument wat oorspronklik vir sy grootvader keiser Ferdinand I en sy grootmoeder koningin Anna bestem was, te laat toevoeg. Hy ontbied daarom Alexander Colijn in 1585 weer eens na Praag : „- - - Anno 1585 haben die kais. maj. Ruedolphus allerhochloblichster gedechtnus meinen vatterm gehn Prag erfordert und für dero herrn vatterm, kaiser Maximiliani des Andern, auch ein epitafium, in allen demjenigen gleich, so er mein vatter hievor kaiser Ferdinanden gmacht, zu machen angefrimbt, das er den auch als bald under die hand genomen und im 87.jar ir kais.maj.gehn Prag presendiert und Überantwort hat.

Damals ir kais. maj. auch als bald weiters allergnedigist resolviert und meinem vatterm anbevolchen haben, weilen in obgemeltes schloss und thuemkirchen zu Prag auch kaiser Karl Quarti mit vier gemachln auch des selben sune, kaiser oder künig Wenzeslaus, sowol künig Ladislaus, erzherzog zue Osterreich, welchen die Beham, wie man sagt, erstickt soln haben,

- 1) Dok. nr. 850 van 23.7.1623 : „- - - Anno 1575 ist mein vatter zue irer kais. maj. gehn Prag graist. Haben ir maj. ime den driten grossen märblstainprunen- - - anbevolchen zu machen,- - - welcher gleichwol aber erst anno 83 gen Wien Überantwort- - -

Verer anno 75 ist aber mein vatter bei irer kais. maj. zu Prag gwest. Unter andern haben ir maj. dem vatter aus dem küniglichen schloss alda von den 10. septembris ain passbrief allergnedigist erthailt und gnedigiste erlaubnus, ain reis nach den niderlendischen erblanden zu nemen, daselbst zu irer maj. notturft bildhauer zu besteln und mit sich in dero statt Wien zu füern, dahin graist und ist erst im april 76 der vatter wider hieherkumben. - - - "
Oor hierdie derde reis na die Nederlande kyk p. 144.

- 2) Op 12 Oktober 1576. Vyf Innsbruckse skilders word betaal vir wapenskilde wat hulle vir die roudiens in die Hofkirche gemaak het. Dok. nr. 595 van 14.12.1576. Colijn ontvang as 'n dienaar van die aartshertog 'n rougewaad.
Dok. nr. 596 van 22.12.1576.

und Georgius Podieprath, so die Beham zue irem künig gemacht, begraben seien, derselben jedweder sonderer conterfet und gedechtnussen inschrift an baiden seiten bei der Römischen kaiser Ferdinandi und Maximiliani begrebnus zu machen, wie dan solches unter dreimal in ain werk zu bringen viel mie gebraucht, jedoch von ime meinem vatterm allerunterthenigist beschehen und das alles im folgenden 1589. aldahin gen Prag ir maj. überantwort und dero allergnedigsten bevelch nach aufgerichtet worden.-- - "1)

En so moes Colijn dan in 1585, soos sy seun Abraham dit stel, 'n derde keer aan hierdie grafmonument begin. Twee jare later hoor ons van 'n „Rosszille“, d.i. 'n skuit wat deur 'n perd getrek word, wat hom tot beskikking gestel word om die „kaiserliche begrebnusstein“ van Hall by Innsbruck na Linz te vervoer. 2) Dalk nog voor sy afreis vra aartshertog Ferdinand vir Keiser Rudolf II om Colijn wat „mit der durch ihn verfertigten kaiserlichen begrebnus“ na Praag gaan vertrek, so gou as moontlik terug te stuur. 3) Die burggraaf van Linz moet opnuut met die trajek Linz-Praag behulpsaam wees. 4) Van „völliger verfertigung“ 5) en „völliger ausmachung“ 6) is eers in 1589 sprake. Weer eens moet daar vir 'n goeie skip gesorg word. 7) Vir die opstelling bly Colijn 'n hele tydjie in Praag, en dit moet waarskynlik kort voor 20 Oktober afgehandel gewees het. 8) En sonder twyfel baie tevrede beitel die meester agter

1) Dok. nr. 850 van 23.7.1623.

2) Dok. nr. 741 van 5.6.1587.

3) Dok. nr. 742 van 8.6.1587.

4) Dok. nr. 744 van 5.7.1587.

5) Dok. nr. 754 van 20.5.1589.

6) Dok. nr. 755 van 20.5.1589.

7) Dok. nr. 756 van 7.6.1589.

8) „Nachdem Alexander Colin, pildhauer von Ynsprugkh, mit seiner an den kaiserlichen begrebnus gemachten arbeit allerdings fertig auch seines verdienens contentirt und aber über dasselb noch umb ain verehrung anhalten thuert, also haben wir in ansehung das er gleichwol wes lang alhie aufgehalten, ime für sein person 60 und daneben seinem sohn sambt den gesellen, so diese arbeit volbringen und aufseczen helfen, 20 taler verehren zu lassen gnedigist bewilligt“ (Skrywe van keiser Rudolf II aan die rentmeester van Boheme, waarin ons dus lees dat ook Abraham Colijn met die opstelling behulpsaam was. Dok. nr. 760 van 20.10.1589). Ander betalings is vermeld op p. 158 en 160. Ook dok. nr. 302 van 6.4.1566; 527 van 28.4.1574; 528 van 13.5.1574; 568, post quem 1.9.1575; 593 van 23.8.1576; 614 van 30.1.1578; 757 van 25.8.1589 (hierin word Colijn „getreuen lieben“ genoem); en dok. nr. 758 van 4.10.1589.

op die monument, onder die kop van Ferdinand I die woorde : Alexa. Colin 1589.

Hierdie grafmonument van keiser Ferdinand I, koningin Anna van Boeme en keiser Maksimiliaan II, wat ook die graf van die konings van Boeme genoem word, kan as volg beskrywe word :

Dit bestaan uit 'n sarkofaag wat ongeveer vierkantig is. Die tombe is inderdaad 15 voet lang, 13 voet breed en 6 voet hoog. Dit staan op twee treë en dra op die dekplaat die drie lêbeelde van die hoofpersone : in die middel Ferdinand I, met aan sy linkerhand sy eggenote Anna en aan sy regterhand sy seun Maksimiliaan II. Hulle lê op tapyte. Verder sit daar bo op die graf agt engeltjies of putti waarvan vier op die Westelike breedtesy. Een van hierdie vier is vir die toeskouer wat met die rug na die hoofaltaar staan, verborge agter die opstaande amper half-sirkelvormige konsolle wat as 'n soort „koppenent" fungeer. Hierdie engeltjie is wel sigbaar vir hulle wat die kerk langs die Wesportaal binnekom. 1) Aan die Oosseyde staan die verrese Heiland wat soms as die „Salvator" aangedui word. 2) Die vier wande van die tombe is elk deur twee pilasters in drie vakke verdeel waarin portretmedaljonne en tekste uitgekap is.

Wanneer ons aan die voetenent van die sarkofaag staan, is die eerste gisant aan ons linkerhand Keiser Maksimiliaan II. Dit is die beeld wat later aan die monument toegevoeg is. Waarskynlik was die hele dekplaat oorspronklik aan Ferdinand en Anna toegewys. Dit lyk of hierdie twee laaste beelde gewoon na regs geskuiwe is. Dit is af te lei uit die feit dat die twee buitenste figure, waartoe dus die van Maksimiliaan behoort, amper op die rand van die dekplaat lê en dat die twee embleme op die wand agter die koppe van die keiserlike egpaar nie presies by die voorgestelde vorste pas nie. 3) By die bysetting van die stoflike oorskotte het hulle versigtiger te werk gegaan en rus Maksimiliaan II, Ferdinand I en Anna, in die tombe self, presies onder hulle beelde. Dis hier dus beslis geen senotaaf soos by die ledige graf van keiser Maksimiliaan I in Innsbruck nie.

1) Graf. dok. nr. 74. Net die beentjies kan op die foto gesien word.

2) Graf. dok. nrs. 75, 76, 77 en 78 (Posisie van die monument in die kerk).

3) Von Schönherr. Op. cit. p. 525.

Die beeld van Maksimiliaan toon 'n opvallende gelykenis met die van Hans Fugger in Kirchheim an der Mindel, Mindelheim, wat in 1586 voltooi was. Ook die kop van Hans Fugger rus op 'n opgerolde tapyt 1) soos dit reeds twintig jare tevore op die epitaaf van Gregor Löffler en Elisabeth Pranger (ca. 1566), tens in die Museum Ferdinandeum te Innsbruck, die geval was.

Die heelwat vroeër as die van Maksimiliaan uitgevoerde koppe van Ferdinand en Anna lê op kussings. Ferdinand en Maksimiliaan rus in hulle harnasse en vou die hande. Dié harnasse is egter nie so fyn bewerk as die van Hans Fugger nie. Koppe en gelaatsuitdrukings vertoon sterk reminisensies aan die van die beelde van die Otto-Heinrichsbau in Heidelberg maar is bepaald swakker van uitvoering, en dit geld ook die medaljonne van Boheemse vorste en vorstinne op die grafwande wat tegnies as die voortsetting van die reeks portrette van Romeinse keisers en helde wat in die frontoene van die gelykvloers van die Rynlandse paleisgewel geplaas is, kan beskou word : Vitellius, Antoninus, Claudius, Nero, Marius, Antoninus Pius, Numa Pompilius en Brutus.

In Praag word voorgestel :

Op die westelike breedtesy : koning Ladislaus of Vladislav (Wladislaw, Wladyslaw, van Boheme en Hongarye, vader van koningin Anna, 2) George van Podiebrad en Kunstatt, 3), Karel IV, stigter van die (Duitse) universiteit van Praag (1348), wat met sy teks die hele middelpaneel inneem, 4) Margaretha Blanca van Valois, eerste vrou van Karel IV 5)

1) Graf. dok. nr. 79.

2) Onderskrif binne 'n fyn vierkante lys : LADIS. NAT. ANNO MCCCCXXXIX. CORONAT. AN. MCCCCLII DIE SIMO. ET JUDAE MORTUUS AN. AET. XVIII SEPULTUS ANNO MCCCCLVIII DIE XXX NOVEMB. Graf. dok. nr. 74.

3) Graf. dok. nr. 74. Onderskrif : GEORG PODIEBRAD. CORONAT. REX. BOH. ANNO MCCCCLVIII MORTUUS ET SEPULTUS ANNO MCCCCLXXI DIE XXII. MARTII.

4) Graf. dok. nr. 74. Onderskrif : CAROL. IIII. ROM. IMPERAT. BOH. REX. NAT. ANNO MCCCXVI CORONAT. ANNO MCCCXLVII. MORT. ET SEPULT. AN. MCCCXLVIII.

5) Graf. dok. nr. 74. Onderskrif : BLANCA. FILIA PHILIPPI. COMITIS VALESIAE UXOR I. CAROLI IIII REGINA BOH. MORT. ET SEPULT. A. MCCCXLVIII.

en Anna van die Palts, sy tweede vrou. 1) Verstandige oorleg vanweë die kunstenaar (of slegs louter toeval ?), maar die laaste twee damesportrette bevind hulle presies onderkant die lêbeeld van koningin Anna, eggenote van Ferdinand I.

Op die oostelike breedtesy : slegs drie groot wapenskilde met daarbo, op die kroonlys, die grafskrif van Ferdinand I : 2) FERDINANDUS I. ARCHID. AUSTR. ROM. IMPERATOR. HUNGARIAE ET BOHEMIAE REX NATUS MEDINAE ANNO. MD III. DIE X MART. CORONAT. PRAGAE ANNO MDXXVII DIE XXIII FEBRUARII : MORTUUS ANNO MDLXIII DIE XXV. JULII. Dié wapenskilde is uitgevoer met dieselfde bekende fynheid as waarmee die van die Heidelbergse wapenkartel verwesenlik is.

Op die suidelike lengtesy : Anna van Schweidnitz, die derde vrou van Karel IV, 3) en sy vierde vrou, Elizabeth van Pommere. 4) Links en regs van hulle twee skilde met die alles behalwe grusame voorstellings van medusa's. Is dit as apotropaion of voorwerp wat onheil afweer, bedoel of as 'n heidense simbool van sterflikheid aangesien Medusa die een van die drie Gorgone was wat sterflik was ? Sy is die slanghaar-vrou wat deur Perseus gedood is. In die argaïese Griekse kuns is die Medusa altyd afskrikwekkend uitgebeeld, maar in die latere Griekse beeldhoukuns is haar trekke verfyn soos bv. by die Medusa Rondanini in München. Ook Colijn het hierdie monster „veredel”. Op die kroonlys bokant die koningin en gorgone staan die grafskrif van keiser Maksimiliaan II : MAXIMIL. II. ARCHID. AUSTR. ROM. IMPERAT. HUNG. ET BOH. REX. NATUS AN. MDXXVII DIE 1. AUGUSTI. MORT. RATISPOAE AN. LXXVI DIE XII OCT. CIRCITER. HORA. IX ANTEMERIDIANA. SEPULT. DIE XX MARTII AN. MDLXXVII.

Op die noordelike lengtesy : Weer die afbeeldings van twee medusa's,

- 1) Graf. dok. nr. 74. Onderskrif : ANNA. FILIA PALATINIAD. RHENUM COMIT. UXOR II. CAROLI IIII REG. BOH. MORT. ET SEPULT. ANNO MCCCLII.
- 2) Graf. dok. nr. 75. (Enigsins sigbaar deur die hek).
- 3) Onderskrif : ANNA, FILIA BULCONIS DUCIS SVIDNICENSIS, UXOR III CAROLI IIII REGINA BOH. MORTUA ET SEPULTA MCCCLXII.
- 4) Onderskrif : ELISABETA, FILIA DUCIS STETINENSIS BOGISLAI, UXOR IIII CAROLI IIII REGINA BOH. MORTUA ET SEPULTA ANNO MCCCLXXXIII.

met daar tussenin die portretmedaljon van Wenceslaus IV. 1) Daarbo kom dan, op die lys, hierdie keer die grafskrif van koningin Anna, eggenote van Ferdinand I : ANNA, FILIA WLADISLAI REGIS HUNG. ET BOHEMIAE, IMPERATR. UXOR FERDINANDI IMP. VIXIT ANNOS XLV MORTUA A. MCXLVII DIE ULT. JANUARIII.

Al die genoemde afbeeldings op die wande van die grafmonument is in 'n taamlik vlak reliëf uitgevoer.

Baie mooier as die drie beelde wat op die dekplaat lê, is die staande beeld van die verrese Heiland, ook Salvatorbeeld genoem. 2) Die Christus, wat sopas uit die graf opgestaan het, staan op 'n vooruitspringende deel van die dekplaat wat egter die tomberand nie oorskry nie. Die regtervoet rus liggies op 'n doodshoof, terwyl die linker met vol gewig 'n slang vertrap waarvan die stert nog om die enkel kronkel. Ofskoon die voete op ongelyke hoogte staan, is die bene amper ewewydig aan mekaar. Die onderlyf leun 'n bietjie na agter en die linkerheup swaai uit na links. Die bors leun dan weer vorentoe. Dit alles verleen aan die beeld 'n sekere torsie wat wel prae-Barok „anmutet" maar gladnie so sterk is as by die Virtutes van die grafmonument van Keiser Maksimiliaan I te Innsbruck of as by die putti van dieselfde Praagse monument nie. Die linkerhand hou die kruisbanier („Siegesfahne ", „Auferstehungsfahne" of „Kreuzesfahne", tans sonder banier, vroeër met 'n te groot hinderlike doek versier). 3) Die regterarm voer 'n seënende gebaar uit, maar bly, gedurende hierdie beweging, nie ver van die liggaam verwyder nie. Die hand is nie baie hoog opgesteek nie. 'n Mantel val van die regterskouer, oor die rug, tot op die grond af. Die blik is na onder gerig (na die persoon wat voor die beeld of voor die tombe kniel ?). Die behandeling van die kop- en baardhare is tipies Sansovinianaans-Colijns. In sy geheel sluit hierdie beeld, met sy weke behandeling van die naakte vleespartye en die dekoratiewe uitvoering van die haartooi, by die beelde van die Otto-Heinrichsbau aan. Ongeveer dieselfde beenhouding, dog met minder uitgesproke swaai van die linkerheup, vertoon Jupiter. 4) Die houding

1) Onderskrif : VENCEL. ROM. IMP. BOH. REX. NATUS ANNO MCCCLXI. CORONATUS A. MCCCLXIII DIE XII JUNII. AET. LVIII. MORT. SEPULT. ANNO MCCCCXVIII.

2) Graf. dok. nr. 80.

3) Graf. dok. nr. 81.

4) Graf. dok. nr. 28.

van die hoof is die van Venus en Luna. Hulle blikke gaan in dieselfde rigting. Die kapsel is verwant. Al is die gedraaide houding van die Praagse Christus meer benadruk, tog lyk die beeld heelwat statieser en statiger, werkliker en waardiger. Die stilte „rondom” die figuur is ernstiger. Dit stem tot ingetoënheid en eerbied.

Die beeld van die seëvierende Christus vind ons ’n paar keer in die werk van Colijn of in die werk wat aan hom toegeskryf word, terug : eers tens op die epitaaf vir Christoph von Althan te Murstetten, tweedens op een van die reliëfs van die Hohenhauser-grafmonument in die Museum Ferdinandeum te Innsbruck en verder nog op die epitawe van Gregor Löffler von und zu Pyxenhäusen te Sterzing-Vipiteno en van Anna von Kuefstein in Maria Laach am Jauerling asook op die Seeger-grafmonument van Solbad Hall. Van die grafmonument van Murstetten staan die outeurskap van Colijn en sy ateljee vas. Die ander vier epitawe word aan hom toegeskrywe. Ek aanvaar slegs die outentisiteit van die Hohenhauser-grafmonument uit die Ferdinandeum. 1)

Op die epitaaf van Christoph von Althan in Murstetten 2) is ’n ver rysende Christus afgebeeld wat insgelyks met sagte en milde blik neerkyk op die Romeinse soldate wat onder aan die voet van die graf uit hulle slaap gewek is. Die posisie van die bene is net andersom as in Praag en dis die regterheup wat uitswaai. Die een voet rus nie op ’n doodshoof nie, maar op die kop van ’n engeltjie. Die bene is iets slanker as by die beeld in die Veitsdom, ook die afwerking van die knieë is fyner. Die voete is agter mekaar geplaas in wat ons ’n „koorddanser-houding” sou kan noem. Die arms is baie verder van die liggaam verwyder, die regterarm is amper in die verlenging van die skouer uitgestrek. Die behandeling van die naakte vleespartye sluit aan by die van Praag. Die kruisbanier is hier uitgekap en nie sommer in die hand gegee nie. Ons moet ook in ag neem dat dit hier gaan om ’n reliëf en nie om ’n vrystaande beeld nie, al spring die figuur van Murstetten nogal uit.

By die reliëfs van die Hohenhauser-grafmonument, 3) wat tans in die

1) Kyk verder op p. 244.

2) Graf. dok. nrs. 82 en 83.

3) Graf. dok. nr. 84.

Innsbruckse museum bewaar word, is die figuur van die verrese Heiland heel wat teatraler voorgestel. Die blik is na omhoog gerig. Die heupswaai na regs is so sterk dat die vraag kan gestel word hoe die figuur staande kan bly op die rand van die graf waarop die linkervoet regstreeks rus. Die posisie van bene en voete vertoon gelykenis met die in Murstetten. Was die vaandel in Murstetten groot, hier lyk dit eerder onaansienlik. Die regterarm gaan dieselfde rigting uit as by Althan se monument. Die behandeling van die naakte liggaam is verwant met die van Praag. Die rondings doen egter sterk aan die van 'n vroulike naakfiguur dink. Ook dit maak die werk baie swak van kwaliteit en smaak. Laat vaandel, seënende hand en die soldate weg, dan sal ons nie aan 'n Christusfiguur kan dink nie. Dis die bykomstighede wat hier die werk bepaal.

By die epitaaf van Gregor Löffler von und zu Pyxenhausen 1) (+ 1602) in Sterzing kry ons die afbeelding van 'n persoon wat van 'n ewewigsoefening soos by die Hohenhauser-monument na 'n danspas oorgegaan het. Die bene is hier nog verder agter mekaar as wat hulle by die Althanse en Hohenhauserse grafte was. Die vaantjie lyk maar tingerig en as „oorwinningsbanier" geheel betekenisloos. Die regterarm is diep geplooi soos in Praag, maar verwyder hom verder van die liggaam. Die heupswaai na regs is sterk benadruk, maar skok ons minder as op die Hohenhausermonument. Die linkerhand vat laag aan die vlagstok. Die gebaar met die regterhand is meer wuiwend as seënend.

Maar tot watter verval het ons gekom by die Seeger-grafmonument te Solbad Hall 2) en die epitaaf van Anna von Kuefstein in Maria Laach am Jauerling 3) (1615, te laat om van Colijn self te wees, hy sterf in 1612). Ek beskou veral hierdie twee laaste werke as ongegronde toeskrywings en met reg.

Op die Seegerse grafmonument van die kerkhof van Solbad Hall is die bene en arms van die Christusfiguur ver uit mekaar uit. Die aanset van die arms aan die skouers is plomp. Die hande is groot en grof en so-ook die voete. Die wysvinger van die regterhand wys hoog na die hemel, die blik van Christus is na bo gerig en ontbeer die mildheid wat op al die

1) Graf. dok. nr. 85.

2) Graf. dok. nr. 86.

3) Graf. dok. nr. 87.

ander afbeeldings van die verrese Christus, veral te Praag, merkbaar is. Die vaandel is groot, en al wat nog aan Praag herinner, is die behandelings van die naakte liggaam, al is die borskas te nadruklik en daarom onsierlik gemodelleer. Tog is die vleespartye beter as die van die figuur van die Hohenhausergraf. Die toegangspoort tot die graf van Jesus lyk na 'n deurgat uit 'n teaterdekor. Dit staan nie te vas op die grond nie. Die klein graf is meer 'n doodkis as 'n tombe, daar waar dit op die epitaf van Anna von Kuefstein in Maria Laach am Jauerling 'n soort verhoog of podium vorm waarop 'n soort deus ex machina neergelaat is. Ondanks die feit dat die bewegings, behalwe die van die regterarm, gematigder is en die heup nie meer swaai nie, is die houding van die liggaam tog nie oortuigend nie. Dit steun nie voldoende op die bene nie, maar leun eerder teen die agtergrond aan. Die ander beelde van hierdie wandplaat spreek wél 'n taal wat duideliker is. 1)

Die minder geslaagde uitbeeldings van al hierdie verrese Heilande laat die kwaliteite van die Praagse beeld nog meer tot hulle reg kom.

Waar in Innsbruck die vier Deugde op die hoeke van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I pos vat, het in Praag agt lieflike treurende engeltjies of laat ons hulle maar Italiaanse putti noem, die dekplaat kom bevolk. 2) Sekerlik is hierdie putti se nefies tuis by Donatello, da Settignano, Luca della Robbia of by Michelangelo.

1) Kyk verder op p. 275.

2) Oorspronklik was slegs 5 voorsien, maar die beeldhouer het daar 3 moet aan toevoeg. Vir hierdie toevoeging het hy 'n supplement van 300 guldens gevra, waarvan hom 200 betaal word („- - - und über das hat er Collin umb dess willen, das Er an beruerter begrebung auf Eurer kay. mt. genedigiste verenderung der Wappen haben noch drey Engele mer als des geding vermocht hat, machen muessen, verrer dreuhundert gulden, nun für die selb Arbait in sonnders begert. Darfür wir Ime die zwayhundert gulden passiert, auch auf solches die Abraitung mit Ime gemacht, - - - " Dok. nr. 527 van 28.4.1574 en nr. 528 van 13.5.1574 : „- - - Als aber eur kais. maj. der wappen halben ain verenderung fürgenomben und er uber das geding noch drei engele machen müessen, hab er für solches 300 fl. begert, dafür sie ime aber 200 passiert und die abraitung darauf mit ime gemacht, - - - "). Kyk ook p. 152.

Maar hier het die kunstenaar uit die Noorde sy eie putto-tipe geskep met Colijns-Sansovinianaanse haartooi en Rubensiaanse vorme, al is, op hierdie oomblik, die grootmeester van die Vlaamse Barok nog 'n kind. Die knapies van Colijn is mollig, goed in die vlees, en party van hulle sit reeds in die getorseerde houding wat die kontrapos van die maniërisme en die prae-Barok voorspel. Dit is duidelik by die putto op die Suid-Oostelike hoek 1) en veral by die van die Noord-Oostelike. 2)

Hoe kontrasteer hulle gesonde bol-wange met die aaklige, uitgeholde kake van die doodshoofde waarop die malse handjies van 'n paar van hulle rus. (Soos bv. by die putto op die Noord-Westelike hoek 3) en sy maat op die Suid-Westelike. 4) Hier gryns die doodskop ons onheilspellend aan !).

Ons word hier 'n ander vorm van (tydelike) triomf oor die dood aangebied as die van die verrese Christus wat sagmoedig en weemoedig-meewarig oor ons sondes op ons neerblik. As mense van hierdie aarde-van-vlees-grond-en-bloed spreek die slapende of wakende putti van Colijn ons sterk aan. Ons mag sê dat hulle hierdie monument wat aan die dood gewy is, opvrolk, en wat die kuns betref, moet ons sê dat hierdie „engeltjies“ die hoofmomente van die Praagse praalgraf uitmaak.

Op hierdie graf het die kunstenaar die knielbeeld, orant of priant, deur gisante vervang. Die resultate is, wat die drie vorstelike persone betref, nie so geslaag nie as wat ons sou kon verwag het nie. Vir die drie paar skoensole waar ons teenaan kyk, het hy jammer genoeg geen oplossing gevind nie, en ons wonder waarom hy hulle nie agter 'n paar van sy putti verberg het nie.

Buiten die putti en die Salvator is een van die onverwagte sjarmes van die monument sy duidelike geometriese vorm wat 'n amper vierkantige vlek van helder wit in die gedempte lig van die groot katedraal gooi. 5)

Bowendien staan dit in die hartjie van die „Goue Stad“ wat as die middelpunt van Europa beskou word. So is hierdie monument, ten spyte van

1) Graf. dok. nr. 88. Nog 2 ander putti is sigbaar.

2) Graf. dok. nr. 89.

3) Graf. dok. nr. 90 en nr. 91. By nr. 90 is 'n ander putto nog gedeeltelik sigbaar.

4) Graf. dok. nr. 92.

5) Graf. dok. nr. 78.

n paar gebreke, n duidelike manifestasie van die ekspansiekrag van die
Dietse Kuns in die sestiende eeu.

HOOFSTUK V

HOOFSTUK V

Die epitaaf van die Familie Dreyling in die Pfarrkirche Unserer Lieben Frauen Himmelfahrt te Schwaz

Die Dreyling-epitaaf in die kerk te Schwaz is 'n wandplaat wat deur sy duidelike opskrifte nie die minste twyfel oor die persoon waarvoor dit bestem is en die kunstenaars wat dit vervaardig het, laat bestaan nie. Al word net een oorledene, Hans Dreyling zu Wagrain Sr. vermeld, tog word daar geredelik oor die epitaaf van die Familie Dreyling gepraat, aangesien hierdie man wat drie keer getroud was, met sy hele gesin, kleinkinders ingesluit, op die plaat voorgestel word.

Hans Dreyling was 'n hoë amptenaar. Hy was „Rath Perg und Schmölz herr in Tirol" d.i. direkteur van die Tirolse mynwese en hoof van die hertoëlike ystersmelterye. So staan dit op sy grafskrif onderkant die voorstelling van sy groot gesin. 1)

Hy sterf in 1573, en op 'n digterlike manier vertel die gedenkplaat self van sy vervaardigers en die jaar van sy ontstaan :

„Mier gab Allexander Colin den Possen

Hanns Christoph Löffler hat mich gegossen 1578."

Alexander Colijn het dus die monument gemodelleer 2) en Hans Christoph Löffler het dit gegiet. Laasgenoemde is die seun van Gregor Löffler, gieter van die Clovisbeeld by die graf van keiser Maksimiliaan I te Innsbruck en swaer van Hans Dreyling wat in 'n tweede huwelik (1569) met sy suster Regina Löffler getroud is. Ook Colijn het later aan die Dreylings verwant geraak deur die (derde) huwelik van sy dogter Magdalena met 'n kleinseun van Hans Dreyling, Hans Dietrich Dreyling

1) Anno Domini 1573, den 15. Septembris ist allhie zu Schwatz in Gott seeliclich entschlafen der edl und vöst Herr Hans Dreyling zu Wagrain der Öllter in seinem Leben der F. Dhl Erzherzog Ferdinanden zu Össterreich gewester Rath Perg und Schmölz herr in Tirol, dessen und allen christglaubigen Seelen der allmechtig Gott gnedig sein wölle durch Jesum Christum unsern Herren Amen.
Graf. dok. nr. 93.

2) den Possen : den Bossen soos Innspruck : Innsbruck.

Jr. 1)

Die epitaaf is, soos dit vir 'n „Schmölz herr" pas, in silwer-brons uitgevoer. Hierdie legering moet baie silwer bevat het. Spikkels van hierdie edel metaal het duidelik sigbaar gebly. Die plaat is 1,37 m breed en 2,20 m hoog en vertoon 'n duidelike argitektoniese konstruksie wat met sy rondboog en twee beeldnisse enigsins aan die wandgraf van hertog Albrecht in die dom te Koningsberg 2) en aan die grafontwerpe : „Mars sceptrā ligonibus regnat" en „Beati qui in Domino moriuntur" 3) uit Cornelis Floris se „Veelderley nieuwe inventiën van antijsksche sepultueren..." herinner. Ook in die details van die Dreyling-epitaaf sal Floris-motiewe teruggevind word 4) So bv. by die versiering van die rondboog waarvan die argivolt as 'n lourierkrans profileer. Die sluitsteen van die boog vorm 'n konsolē soos by die Dorothea Epitaphium en die Albrechtsgraf van Floris, altwee in die Koningsbergse dom. Op die sluitsteen-konsolē staan 'n gevleuelde doodskop wat 'n sandloper dra. Ook hierdie motief word op die top van die Albrechtsgraf teruggevind en op die Inventiën-ontwerp : „Vigilate quia nescitis diem neque horam". Die deur die rondboog afgedekte groot middelpaneel word aan die kante deur Ioniese pilasters afgesluit waarlangs die sy-velde hulle bevind. Die sy-velde is in twee beeld-nisse oopgewerk waarvan die skulpe aan die van die Heidelbergse gewel herinner. Bokant die skulpe is embleme van die myn- en ystersmelterybedryf uitgewerk in die trant van die wapenstrofeë van die Heidelbergse triomfpoort. Na buite word die beeld-nisse eweneens deur Ioniese pilasters begrens. Onmiddellik bokant die Ioniese kapitale kom

1) Die ander mans van hierdie troulustige dame :

I. Hans Jakob Schüestl zu Lichtenthurm + 1598 (joncheer Hans Jacop Schiesselts ter Lichtendor of „ten Lichtendoren.") Uit die huwelik : 'n Dogter Anna Katharina wat trou met Christoph Waldner.

II. Balthasar Pock von Arnholz + 1600.

IV. Hans Ernst Portner + 1664.

Uit die huwelik met Hans Dietrich Dreyling zu Wagrain wat in 1619 sterf, het sy twee seuns : Hans Rudolf en Hans Dietrich. Sy self sterf in 1629.

2) Graf. dok. nr. 30.

3) Graf. dok. nr. 31.

4) Graf. dok. nrs. 93 en 94.

nie 'n argitraaf nie maar vier stukkies fries wat met laeukoppe versier is. Die fries wat aldus onderbreek is, dra 'n kroonlys wat onderkant met 'n eierlys versier is. Op die kroonlyste rus die met engelkoppies versierde voetstukke van twee naakte gevlerkte geniebeelde wat teen die rondboog van die middelveld aanleun. Die konsoles onder die Ioniese pilasters is deur Floriaanse vrugteslingers verbind wat tot die versiering van die beeldfries van die onderbou gaan behoort. Hierdie onderbou is deur 'n soort guttae-lys van die bowebou geskei en bestaan uit twee horisontale dele : 'n beeldfries met daaronder die grafskrif-konsole. Die grafskrif-konsole loop links en regs in 'n voluut uit. Onderaan staan die rym oor die twee kunstenaars met in die middel 'n gevleuelde engelkoppie met 'n cartouche-agtige afsluiting na onder.

Die beeldfries is na die buitekante oop d.w.s. nie deur enige argitektoniese element begrens nie.

Die hooftema van hierdie gedagtenis-monument word op die middelpaaneele onder die rondboog uitgewerk. Geïnspireer deur die naam van die oorledene het ons kunstenaar na een van die visioene van Johannes op Patmos teruggegryp. Qua inhoud kan ons met vrug die vierde en vyfde hoofstukke van Die Openbaring raadpleeg, en qua komposisie kan ons terugval op die derde houtsnede van Albrecht Dürer se Apokalypse-reeks wat hy in die jare 1498 tot 1511 saamgestel het.

Dis Heinrich Hammer wat ons op hierdie - inderdaad treffende - ooreenkoms wys. 1)

In die boogveld van die rondboog sit God die Vader op Sy troon met die boek met sewe seëls op Sy knieë. 'n Lam probeer op die boek spring. 2)

1) In Nachträge und Studien zu Alexander Colin. Zeitschrift des Ferdinandeums. Dritte Folge. Band LIX. Innsbruck, 1915. p.179: „es ist fast ergötzlich zu beobachten, wie Colin dabei die Figuren im Sinne seines Romanismus ummodelliert und auch sonst zu Gunsten einer klassifizierenden Vereinfachung an der Erfindung des grossen Nürnbergers herumrückt und wegstreicht, sich dann aber doch selbst im kleinsten an das Muster klammert, den Engel z.b. aus der Mitte hinauf nach links stellt, aber genau die Gliederstellung Dürers beibehält.“ Graf. dok. nr. 95.

2) Op. 5 : 1. : En ek het in die regterhand van Hom wat op die troon sit, 'n boek gesien, van binne en van buite beskrywe en met sewe seëls goed verseël.
Op. 5 : 6-7 : - - - staan daar 'n Lam asof Hy geslag is, met sewe hore en sewe oë, wat die sewe Geeste van God is wat uitgestuur is oor die hele aarde. Hy het gekom en die boek geneem uit die regterhand van Hom wat op die troon sit.

Bo die troon is daar, ewewydig met die rondboog, 'n vuurkring met sewe brandende lampe. 1) Aan die eerste tree van die troon is die sinnebeelde van die vier evangeliste aangebring. 2) Aan die regterkant van die troon (d.i. links van die toeskouer) sit op wolke 'n engel wat die regterarm hoog uitsteek en met die linker na die boek wys. 3) Links van die troon (d.i. regs van die toeskouer) kom engelkoppies uit die wolke te voorskyn. Teenoor God die Vader kniel heel onder, in die middel, Johannes, met die regterhand in die hoogte en die linker op die bors. Die kop buig agteroor want die blik is gerig op Hom wat op die troon sit. Links en regs van die siener sit in 'n halwe kring die 24 ouderlinge, 12 langs elke kant. Party van hulle het die kroon nog op die kop, ander dra dit in die hand, gereed om dit te offer. 4)

Indien daar baie is wat aan die houtsnede van Dürer herinner, dan is daar tog ook baie wat eie is aan Colijn en wat ons verhinder om sommer gou van plagiaat te praat : die tipiese fyn Colynkoppies soos ons hulle terugvind op die beste van sy reliëfs aan die Innsbruckse keisersmonument,

- 1) Op. 4 : 5. : En daar het weerligte en donderslae en stemme uit die troon uitgegaan, en sewe vuurfakkels wat die sewe Geeste van God is, het voor die troon gebrand ;
- 2) Op. 4 : 6-7. : en voor die troon was daar 'n see van glas soos kristal, en in die middel van die troon en rondom die troon vier lewende wesens vol oë van voor en van agter. En die eerste lewende wese was soos 'n leeu, en die tweede lewende wese was soos 'n kalf, en die derde lewende wese het 'n gesig gehad soos 'n mens, en die vierde lewende wese was soos 'n arend wat vlieg.
- 3) Op. 5 : 2. : En ek het 'n sterk engel gesien wat met 'n groot stem uitroep : Wie is waardig om die boek oop te maak en sy seëls te breek ?
- 4) Op. 4 : 4. : En rondom die troon was daar vier-en-twintig trone, en op die trone het ek die vier-en-twintig ouderlinge sien sit, bekleed met wit klere; en hulle het goue krone op hulle hoofde gehad.
Op. 4 : 10. : val die vier-en-twintig ouderlinge neer voor Hom wat op die troon sit, en aanbid Hom wat tot in alle ewigheid lewe, en werp hulle krone voor die troon - - -
Op. 5 : 8. : en toe Hy die boek neem, val die vier lewende wesens en die vier-en-twintig ouderlinge voor die Lam neer, elkeen met sieters en goue skale vol reukwerk, wat die gebede van die heiliges is.
Op. 5 : 9. : Toe sing hulle 'n nuwe lied en sê : U is waardig om die boek te neem en sy seëls oop te maak, want U is geslag en het ons vir God met u bloed gekoop uit elke stam en taal en volk en nasie, - - -

die ranke handjies, die putti in die wolkies wat agter mekaar geskuiwe lê, die perspektief in die rye van die ouderlinge, die behandeling van die simbole van die vier evangeliste by die troon wat soos groteske met griffioene van Cornelis Floris behandel is.

In die skulpnis links van die toeskouer staan 'n mynwerker wat deur sy aanwesigheid hulde bring aan die funksie van direkteur van die Tirolse mynwese wat deur die oorledene uitgeoefen was. Hy dra 'n pofbroek en 'n leerskort wat van die skouer afhang. In die regtermis vind ons 'n yster-smelter wie se werkklere hoofsaaklik uit 'n lang kiel bestaan. Hy huldig Hans Dreyling as hoof van die hertoëlike smelterye.

Hans Dreyling zu Wagrain kry ons ten slotte op die breë beeldfries van die onderbou. Hy kniel op 'n kussing en het sy hande in gebed gevou. Agter hom staan sy skutspatroon Johannes die Doper. Heeltemal links van die toeskouer kniel drie seuns en twee kleinseuns. Die familiewapen skei hierdie manlike groep van sy vroulike teenhanger. Eggenotes (3 in getal) dogters en moontlik ook kleindogters is almal in gebed. Onder die eggenotes staan hulle respektiewelike familiewapens. So staan die blasoen van die Löfflers onder Regina Löffler, suster van die gieter van die epi-taaf. Die behandeling van gesigte, hande en klere voer ons na die reliëfs in die Hofkirche terug.

Met 'n bietjie apologie vanweë die kunstenaar aan die adres van Albrecht Dürer, moet hierdie werk as 'n outentiek stukkie Colijn-werk aanvaar en begroet word.

Die epitawe vir die Familie von Althan te Murstetten

Dat, soos von Sacken 1) en na hom von Schönherr 2) beweer, die drie wandgrafte van die Familie von Althan in die kerk van Murstetten in Neder-Oostenryk een geheel gevorm het en pas later, na die verbouwing van die kerk in drie afsonderlike dele oor die kerk versprei geraak het, aanvaar ons moeilik omdat :

1. Die akte van 1577 wat die opstelling van die epitawe bevestig, spreek van „- - - den drei eppidavien, den herrn von Althan zuegehörig - - - “. „Den herrn“ is hier Datief meervoud en daar staan duidelik „drei“. 3)
2. Daar drie afsonderlike grafskrifte oor drie verskillende persone op aparte grafplate staan.
3. Die argitektoniese omlysting van elke wandplaat 'n eenheid uitmaak.
4. Daar geen muurvlak in die kerk is wat ruim genoeg is om die hele stel van sewe reliëfs saam met hulle boukundige omraming op te neem nie.

Ten voordele van die stelling van die eenheid pleit dat daar tussen die voorstellings van die Insameling van die Manna, die Oprigting van die Koperslang en die Verryzenis van Christus 'n tematiese en teologiese eenheid sou bestaan : oprigting van die koperslang as praefigurasie van die kruisdood van Christus soos dit trouens op die plaat te sien is en uit die teks daaronder blyk). 4)

- 1) Von Sacken, E. Die Kirche in Murstetten und die Grabdenkmäler der Familie Althann. Berichte und Mittheilungen des Alterthumsverein zu Wien; XXI. Wenen, 1856. p. 137 e.v.
- 2) Von Schönherr, D. op. cit. p. 542.
- 3) Dok. nr. 610 van 22.12.1577.
- 4) Dit is veral die argument van Von Schönherr : „Das die jetzt in drei Partien vertheilten sieben Reliefbilder früher zu e i n e m Grabmale vereint waren, ergibt sich schon aus den eng zusammenhängenden bildlichen Darstellungen“. op. cit. p. 542.
Onderskrif van „Die koperslang“ : WIE MOSES IN DER WESTEN AM SCHLANG ERHEHET HAT ALSO MVES DES MENNSCHEN SONN ERHEHET WERDEN AVF DAS ALLE DIE IN IN GLAVBEN NIT VERLORN WERDEN SONDER DAS EWIGLEBEN HABEN. JOHA 3 CAP."

In die Skrif self lê hierdie gebeurtenisse ver uit mekaar : Manna in Exodus, Koperslang in Numeri, Kruisdood en Verrysenis in N.T. Maar selfs ooreenstemming in onderwerp impliseer nog nie eenheid van bou of motivering nie. Von Sacken self spreek hom teen met in sy titel van „die Grabdenkmäler der Familie Althann" te praat. Schönherr hou meer voet by stuk. Hy noem die monumente in 'n subtitel 1) : „Das freiherrlich von Althan'sche Grabmal - - - ". Verder noem hy : „Das aus sieben Reliefbildern bestehende freiherrlich von Althan'sche Grabmal - - -" 2)

Dominicus Guarent en Franz Perwon, twee steenhouders uit Innsbruck het die „drei eppidavien" „auszumachen" gehad, wat onder leiding van Alexander Colijn geskied het. 3)

'n Aantal Fransskrywende Vlaminge : de Ring 4), Neeffs 5) en van Overloop 6) het in hierdie twee steenhouders Vlaminge wil sien. In Thieme-Becker word Perwon en Pervou vermeld saam met die aanduiding : Bildh. von Mecheln (?). Met vraagteken dus. 7) Daar word selfs so ver gegaan as om te veronderstel dat die basiese name De Varent en Bervoets was, maar daar is geen enkele argivaliese aanduiding voorhande wat die Vlaamse afstamming van hierdie manne bevestig nie, al was Colijn in die Nederlande gewees om „immigrante" vir sy ateljee te werf. Ter vertroosting van hulle wat - sonder wetenskaplike gronde - in die twee steenhouders Vlaminge wens te sien, kan ons sê dat daar genoeg details van Vlaamse Floris-styl in hierdie werke voorhande is om hulle as „Vlaams" te

1) Op. cit. p. 541.

2) Ibidem.

3) Dok. nr. 610 van 22.12.1577.

4) De Ring, M. Alexandre Colin, né à Malines en 1527. Messenger des sciences historiques de Belgique. Gent, Léonard Hebbelynck, 1844. Nr. 48. p. 133.

5) Neeffs, E. Histoire de la peinture et de la sculpture à Malines. Gent, Van der Haeghen, 1876. Tome II. Les sculpteurs malinois. p. 97.

6) Van Overloop, E. Alexandre Colin. Brussel, Musées Royaux du Cinquantenaire, 1902. p. 66.

7) Thieme, U. und Becker, F. Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. Leipzig, E.A. Seemann, I-XXXVII, 1907-1950. Dl. XXVI, p. 460. De Bruyne, L. skryf Dominicus de Farent en Frans Prévou (op. cit. p. 39) : Hy noem hulle-natuurlik ! - „Vlamingen".

laat kwalifiseer. 1)

In elk geval is dit die Colijn-ateljé wat ons in Murstetten die volgende werke aanbied :

- I. Die epitaaf van Eitel Hans von Althan(n), oorlede in 1571. 2)
- II. Die epitaaf van Adolf von Althan(n), oorlede in 1572. 3)
- III. Die epitaaf van Christoph v.A., oorlede ca. 1577. (Datum nie ingevul op grafskrif nie). 4)

I. Die epitaaf van Eitel Hans von Althan

Binnen 'n argitektoniese omlysting wat 'n paar minder opvallende Florismotiewe vertoon, is twee voorstellings geplaas:

1. Die van Eitel Hans von Althan as orant en
2. Die van die Koperslang. 5)

Eitel Hans sit maklik in sy harnas wat sy liggaamsvorme mooi laat uitkom. Die haartooi is weer Sansoviniaans-Colijns, en die drapering van die bidstoel, asook die ornamentiek van die helm het die kunstenaar weer ruimskoots geleentheid tot uitlewing van sy dekoratiewe aanleg gegee. Die gelaat is swakker behandel en die uitvoering daarvan moet miskien op rekening van een van die twee steenhouders geskrywe word. 6)

By die voorstelling van Die Koperslang worstel nog een deel van die

- 1) Daar is ook 'n identifikasie in Italiaanse rigting : Perwon : Barbon o.m. by Hammer (op. cit. p. 202). Die Barbona's of Barbons was 'n It. kunstenaarsgeslag met as hoofpersoon Pietro di of Petrus wat hoofsaaklik as boumeester in Pole werkzaam was. Sterf in Lemberg in 1588. (Th.-B.Dl. II.p. 479).
- 2) Grafskrif : HIE LIG: BEGRABEN DER WOLGEBORN HERR HERR (sic) EITEL HANS VON ALTHAM VON DER GOLTBURG ZU MURSTETTEN FREY-HERR: NACH CRISTI GEBURDT 1539 JAHR DEN 23 AUGUSTI GEBORN UND DEN 10 TAG OKTOBRIS IM 71 WIDERUMB GESTORBEN : GOTT WELLE IME GENEDIG SEIN : 1578
- 3) Grafskrif : HIE LIGT BEGRABEN DER WOHLGEBORNE HERR ADOLF VON ALTHANN VON DER GOLTBURG ZU MURSTETTEN FREY-HERR NACH CHRISTI GEBURT IM 1543 IGSTEN JAR DEN 26 AUGUSTI GEBORN UND DEN 18 MARTII IM 72 JAR WIDERUM GESTORBEN : GOTT WELLE IM GENEDIG SEYN : AMEN.
- 4) Grafskrif : HIE LIGT BEGRABEN DER WOLGEBORN HERR CHRISTOF VON ALTHAN (slegs 1 N) VON DER GOLTBVRG ZV MVERSTETTEN FREY-HERR:ROM:KHAY:MT etc.:RATH VND HOFF-CAMER-RATH PRESIDENTEN etc. NACH CRISTI GEBVRDT JARDEN GEBORN VND DEN TAG IM WIDERUMB GESTORBEN : GOTT WELLE IEM GENEDIG SEYN : AMEN. 1578 (Oprigtingsjaartal).
- 5) Num. 21 : 6-9.
- 6) Graf. dok. nr. 96.

Israeliete met die giftige slange terwyl 'n ander deel reeds daarvan bevry is deur of na die paal met die koperslang of na die kruis op Golgota op te kyk. Moses vestig die aandag van die Jode op die slang en Aäron die van die Jode én die toeskouer op die kruis. 1) Die gladde en weke vleespartye wat ons by die Heidelbergse beelde aantref, word hier by die vroulike half-naakfigure teruggevind : die van die wagtende meisie by die paal met die koperslang, die van die biddende vrou voor die kruis en die van die worstelende vrou op die voorgrond. Von Sacken 2) noem hierdie laaste figuur „ein weiblicher Laokoon" en daar is wel verwantskap wat die houdings van bors, arms en hoof betref met die van die „klassisisties-barokke" figuur uit die Vatikaan.

Soos op die reliëfs van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I verskyn die tente in die agtergrond en styg aan die horison berge op. 'n Snaakse son bars deur die wolke.

II. Die epitaaf van Adolf von Althan bestaan uit twee reliëfs van 70 cm hoog op 54 cm breed.

Die reliëf links van die toeskouer stel Adolf von Althan as priant voor 3) en

Die reliëf regs van die toeskouer Die Insameling van die Manna. 4)

Die monument is sterk beskadig. Die figuur van Adolf von Althan sluit geheel by die van Eitel Hans aan. Dit vertoon dieselfde kenmerke. Die uitdrukking van die gesig is swakker.

Die „Mannalese" is in 'n taamlik hoë reliëf uitgevoer sodat by die beskadiging groot stukke kon weggebreek word. Colijn vertoon hier 'n mooi dekoratiewe „spel met mandjies." Hy plaas selfs 'n mandjie as 'n sentrale punt op die grond bokant die krul van die Floris-cartouche. Die vrouefiguur kon ewegoed uit die Innsbruckse reliëfs gestap kom. Hulle is fyn afgewerk en dra die oorbekende kapsel. Hulle is in die meerderheid omdat

1) Graf. dok. nrs. 97 en 98.

2) Op. cit.

3) Graf. dok. nr. 99.

4) Ex. 16 : 13-14 en 31. Dit gaan hier insgelyks oor 'n praëfigurasie :
Joh. 6 : 31-35.
Num. 11 : 7-9. Graf. dok. nr. 100.

dit hier om 'n huislike bedryf gaan. Voor die son warmte begin uitstraal moes hierdie manna ingesamel word, anders smelt dit weg. 1) Vandaar die haastige stap van die man regs van die toeskouer wat sy mandjie met twee hande vashou. Elkeen het geneem „vir die wat in sy tent is.” Hierdie tente sien ons op die agtergrond. 'n Rotsgebergte sluit die tafereel af. Die manna was welkom in hierdie onherbergsame en dor streek.

III. Die epitaaf van Christoph von Althan bevat, behoudens 'n argitektoniese gedeelte met 'n paar Floris-motiewe soos volute, konsies en gevleuelde doodshoofde met sandlopers, 2) drie groot panele :

1. Links van die toeskouer die paneel met die figuur van Christoph von Althan (67 cm. hoog by 50 breed); 3)

2. Regs van die toeskouer die paneel met die beelde van sy vrou en dogter; 4)

3. In die middel die voorstelling van die Verresee Heiland (52 cm hoog by 48 cm breed); 5)

4. Daarbo 'n wapenkartel. 6)

Dit gaan hier om die pragtigste van die drie Althan-epitawe. Die reliëftafel met die manlike orant toon ons die portret van 'n energieke krygsman, in 'n sag-behandelde maar tog stewige harnas waarbo 'n sierlike stippelkraag uitsteek wat die lyn van wang, ken en baard volg. Die bidstoel is ryk gedrapeer en ook die kussing onder die knieë is fyn bestik.

1) Ex. 16 : 21 : En hulle het dit môre vir môre ingesamel, elkeen na sy behoeftes; en as die son warm word, smelt dit weg.

2) Hierdie laaste motief vind ons terug in die Dreyling-epitaaf van Colijn, die Albrechtsgraf in die dom van Koningsberg van Cornelis Floris en in die Inveniënt-ontwerp : „Vigilate quia nescitis diem neque horam”. Kyk p. 176.

3) Graf. dok. nr. 103.

4) Graf. dok. nr. 104. Onderskrif : „HIE LYGT BEGRABEN FRAW SOFIA GEBORNE MARSCHALCHIN VON REICHENAW HERRN CRISTOFFEN VON ALTHANNS (hier met dubbele N !) FREY-HERRN GEWESNE EHGEMACHL, NACH CRISTI GEBVRT IM 1541 JAR DEN 3. SEPTEMBRIS GEBORN VND DEN 22 JVNI DES 70 WIEDERVMB GESTORBEN. GOTT VERLEIHE IHR AIN FRELICHE AVFERSTEHVNG AMEN. 1578 ”

5) Graf. dok. nr. 102.

6) Graf. dok. nr. 101.

Teenoor die heer en meester sit, in juxtaposisie en keurig in 'n met die manlike figuur verwante houding, moeder en dogter. 1) Die strakke ritmiek van hulle parallelle arms en - hierdie keer groot - hande kontrasteer met die eweneens ewewydig lopende kurwes van die gewaad en die draperie van die bidstoel. Ondanks alle parallelisme sit moeder en dogter nie op 'n ry nie, maar liggies na mekaar gekeer, die een 'n hele endjie voor die ander. Vertikaal en ook parallel aan mekaar loop ook die voorste lyne van die twee bidstoels.

Elk detail in die kleding van die ernstige biddende vroue stem hier tot vreugde : die kantkrae aan moue en hals, die haarmetjies en die ronde mussies hoog op die kop. Die reliëf van die koppe spring mooi uit teen die agtergrond. Die gelaatstrekke is besonder fyn gesny.

Die Verrese Christus is reeds eerder bespreek 2) maar sonder dat daar nadruk gelê is op 'n paar merkwaardige details soos die helm van die soldaat regs van Christus en die swierige vorm van die hellebaard op die grond. Selfs die nederige plantjies wat tussen die klippe uitkruip, verdien ons aandag.

Die wapenkartel bokant die middelveld lei ons gedagtes terug na die veld bokant die Heidelbergse poort. Maar hier in Murstetten is die paneel minder druk beset, die afwerking is eenvoudiger, selfs duideliker, daar is geen spoor van die horror vacui wat die Rynlandse kartel kenmerk.

Baie gedeeltes van die werk in Murstetten staan op dieselfde hoë peil as die beste prestasies in Heidelberg en Innsbruck. 3)

1) Graf. dok. nr. 104.

2) Op. p. 168.

3) Hierdie alinea oor die monumente in Murstetten kan nie afgesluit word nie sonder 'n spesiale woord van dank aan Hochw. Herr Pfarrer Karl Breit uit Murstetten in die verre Neder-Oostenryk wat - gratis - die grootste deel van die belangrike fotografiese dokumente tot my beskikking gestel het.

Die grafmonument van Mevrouw Katharina von Loxan in die Hofkirche te Innsbruck

In die Hofkirche is onder die trap wat na die Silberne Kapelle lei, 'n groot ruimte uitgespaar waarin die grafmonument vir Frau Katharina von Loxan, tante van Hertog Ferdinand II van Tirol se vrou Philippine Welser 1) en Oberhofmeisterin van haar hofhouding, opgerig is. Sy is in 1580, nege dae voor haar meesteres en nig Philippine dood sodat die grafmonumente van dié twee vername dames gelyktydig tot stand gekom het. Ons verneem dat daar in Desember 1587 aan Colijn nog 650 guldens „wegen etlicher vor der zeit zu unserer vorigen geliebten gemahel auch weiland Katharina von Loxan begrebnussen verfertigte steinwerksarbeit" moet betaal word. 2) Ook die skilder Christoph Perkhammer het vir die graf van die adellike weduwee gewerk. Hy is gelukkiger as Colijn want hy kry sy geld reeds op 14 September 1580 uitbetaal. 3) Die grafmonument bestaan uit 'n aan driekante vry staande tombe van 2 m lang, 72 cm hoog en 68 cm breed. Die sywande is elk deur 'n pilaster in twee onversierde vlakke velde verdeel. Die oostelike breedtesy vertoon tussen twee vlakke pilasters die tafel met die grafskrif. 4) Op die lys van die grafskrif wat deur twee festoene geflankeer is, sit 2 lieflike klein genieë wat weerskante van die fyn bewerkte wapenskild geplaas is. Binnewaarts hou hulle elk 'n fakkel met gekrulde vlammetjies onderstebo ten teken van rou. Die genie links van die toeskouer dra in die regterhand 'n doodshoof. Dié aan die regterkant 'n sandloper. 5)

Op die dekplaat lê die wit-marmers beeltenis uitgekap in 'n reliëf wat vir 'n gisant veels te vlak gehou is. 6) Dit kom wel die geometriese

1) Katharina von Loxan was getuie by haar morganatiese huwelik met Ferdinand II van Tirol.

2) Dok. nr. 748 van 5.12.1587.

3) Dok. nr. 641.

4) „IM 1580. JAR DEN 15. APRIL IST GESTORBEN DIE EDL TUGENTSAMB FRAW KATHARINA VON LOXAN WITTIB GEBORNE ADLERIN DEREN SEEL GOT GENEDIG SEIN VND EIN FROLICH AUFERSTEHUNG VERLEIHEN WELL AMEN ".

5) Graf. dok. nr. 105.

6) Graf. dok. nr. 106.

verskyning van die sarkofaag ten goede, maar die vraag is of die beeldhouer dit wel so bedoel het. Buitengewoon pragtig is egter die behandeling van hierdie lêbeeld. Details soos die pofmoue, die snoer van die medalje op die bors, die kantkrae aan hande en hals, die haarvlegte onder die kap en die kwassies van die kussing waarop die kop rus, verrai die noukeurige sorgvuldigheid van 'n besonder metikuleuse meester. Minder gelukkig is die uitvoering van die rosekrans waarvan die kruis te groot is. Die werklike hoogtepunte hier is die hande met die are duidelik onder die vel, en die gelaat. Die harde trekke van 'n bejaarde dame het Colijn mild en sag gemaak in die sluimer van die dood. Mond en ken wys op 'n energieke persoonlikheid wat kon beveel. Waarskynlik was Katharina 'n vrou wat met realiteitsin die huishouding van die romantiese vrygewige Philippine bestuur het. Die trekke van hierdie weduwee vertolk ook lewensleed. Maar in die dood het alles tot rus en vrede gekom. Hierdie geslaagde gelaatsuitdrukking en die beskeie begeleidente ornamentiek maak van die ongunstig onder 'n trap geplaaste monument 'n meesterstuk.

Die grafmonument vir Philippine Welser, eggenote van Aartshertog Ferdinand II in die Silberne Kapelle van die Hofkirche te Innsbruck

Aartshertog Ferdinand II van Tirol was gehuwd met 'n mooi koopmansdogter uit Augsburg, Philippine Welser. Hierdie morganatiese huwelik het in die geheim plaasgevind. 1) Dit is ingeseën deur die aartshertoëlike aalmoesener en biegvader, terwyl die tante van die bruid, Katharina von Loxan, as getuie opgetree het. Hierdie romantiese liefde het so sterk gebly dat Ferdinand in haar nabyheid wou begrawe word in 'n spesiale kapel wat hy by die Hofkirche laat aanbou het. Hierdie kapel wat weens 'n silwer madonna en 'n aantal silwerreliëfs op die altaar die „Silberne Kapelle" genoem word, is volgens planne van die Italianer Giulio Fontana opgerig. Ofskoon hierdie kapel in Renaissance-styl gebou is, is die oudste gedeelte met 'n kruisribbegewelf en die nuwere deel met 'n netgewelf afgedek. Dit lê bo in die verbindingsbou tussen Hofburg en Hofkirche. Die graf bevind hom net langs die trap na die Hofkirche. Aangesien Philippine maar net nege dae na haar hofdame gesterf het, 2) het haar monument saam met die vir Katharina von Loxan tot stand gekom. 3) Buiten die reeds genoemde stuk van 1587 4) is daar ook een van 1580 waarin Alexander Colijn reeds genoem word as vervaardiger van die graf saam met hofsmid Hans Peck wat die hek moes maak wat blykbaar nie tot stand gekom het nie. 5) Ook Abraham Colijn, seun van die kunstenaar noem in sy bekende versoekskrif van 1623 sy vader as outeur van hierdie monument. 6)

1) Ofskoon haar vader Franz sedert 1532 van adel was. Maar hy was nie van vorstelike bloede nie.

2) Grafskrif : FERDINANDVS DEI GRATIA ARCHIDVX AVSTRIAE, DVX BVRGVNDIAE, COMES TIROLIS, PHILIPPINAE CONJVGI CHARISSIMAE FIERI CURAVIT. OBIIT XXIV. MENSIS APRILIS, ANNO SALUTIS MDLXXX.

3) Kyk p. 185.

4) Dok. nr. 748.

5) Dok. nr. 640 van 30 Augustus 1580.

6) Dok. nr. 850 : „Will ditz orts der arbeiten geschweigen, so durch ir furstlich durchlaucht meinen vatter nach und nach zur zeit irer furstlich durchlaucht gmachl Philipina, nach derselbigen ableiben ire märblstain begrebnus, - - - ".

Die graf van die „schöne Welserin“ is - maar dan heelwat eenvoudiger - in die trant van die Italiaanse renaissancistiese wandnisgrafte uitgevoer. 1) 'n Sobere sarkofaag van 91 cm hoog en 2,50 m lang is in 'n muurnis geplaas wat deur 'n vlakke segmentboog afgedek is. Die argivolt van die boog profileer baie liggies in 'n gordel van 12 gevleuelde engelkoppies. Die sluitstuk vertoon twee klein genieë wat met omgekeerde fakkels langs 'n doodshoof treur. Hierdie doodskop staan bokant 'n engelkoppie waarvan die vlerkies op klein volute uitloop.

Onder die boog lê, op die sarkofaag, die beeld van die oorledene in haar doodskleed uitgestrek. Die amper-reguit lyne van die grafkleed suggereer iets van die kil verstarring van die dood. Die kop rus op twee kussings. Die aardse verganklike skoonheid het die gesig verlaat. Prominent is die neus. Al die gelaatstrekke is harder en skerper as by die sluimerende Katharina von Loxan. Maar net soos by Katharina lê die hande sierlik op die liggaam en hou eweneens 'n rosekrans met 'n baie groot kruisbeeld vas. Is die monument in sy geheel Italiaans, dan is hier by die gisant 'n duidelike terugkeer na die realisme van die Nederlandse grafplastiek op te merk. Tog het die kunstenaar kans gesien om naas die lêbeeld loofwerk in swak reliëf op die dekplaat aan te bring. Ons keer inderdaad na suideliker regione terug wanneer ons die blik laat sak na die grafwand. Dit is deur pilasters 2) in drie velde verdeel waarvan die middelste die grafskrif, en die twee buitenste taamlik verhewe reliëfs dra.

Dié links van die toeskouer stel die „Skepping van Eva“ of „Die Geloof“ voor.

Dié regs van die toeskouer die „Werke van Barmhartigheid“. Hierdie reliëfs is 61 cm hoog en 71 cm breed. Hulle is dus groter as die van die senotaaf van keiser Maksimiliaan I. 3)

In die „Geloof“ of die „Skepping van Eva“ 4) is die hoofpersoon

1) Graf. dok. nrs. 107 en 108.

2) Op een daarvan staan die jaartal 1581.

3) 45 x 60 cm.

4) Graf. dok. nr. 109.

die Fides met kelk en boek wat sterk aan die allegoriese figure van die Heidelbergse paleisgewel verwant is. Haartooi en die behandeling van die gewaad gaan op Sansovino terug en dit geld ook, selfs in meerdere mate, vir die figuur van die Caritas in die reliëf van die Werke van Barmhartigheid. Caritas se kleed kleef teen die onderlyf, 'n detail wat by die meeste vrouebeelde in Heidelberg voorkom. By die uitbeelding van God die Vader, Eva en die slapende Adam op die reliëf van die „Skepping van Eva,” hoor Heinrich Hammer 'n „Anklang” aan die Skepping van Eva van Michelangelo in die Sixtynse kapel. 1) Die houdings van Adam en Eva vertoon ooreenkomste, maar die figuur van God die Vader wyk af van dié op die fresko van die Skepping van die Vrou. Met sy in 'n kring waaiende mantel en uitgestrekte arms is dié figuur wel verwant met Skeppersfigure in ander fresko's soos bv. die van „Die skeiding van water en aarde” en „Die skepping van son en maan”.

Agter die Fides en die groep van die Skepping van Eva lê, op die reliëf van die Welsergraf, 'n landskap wat deur 'n portiek omsluit is en waarvan die arkades 'n aantal „Blye of Droewige misteries” herberg. In uiters klein figuurtjies is die Verkondiging, die Geboorte, die Kruisiging, die Graflegging, die Verrysenis, Christus in die voorgeborgte van die hel, die Hemelvaart en in die middel die Opstanding uit die Dode afgebeeld. Daarbo hang 'n wolk met die Drievuldigheid en die twaalf apostels. Dit sou mooier gewees het indien hierdie plaat 'n agtergrond soortgelyk aan die van die „Werke van Barmhartigheid” sou gekry het, waar geboue uit Ou-Innsbruck herkenbaar is. In hierdie laaste reliëf het die kunstenaar perspektiefwerking deur toepassing van die ou procédé van voorgrond- middelgrond- en agtergrondgroepe verkry. 2) Die figure op die voorgrond beslaan meer as een derde van die hoogte van die plaat soos dit by verskeie van die reliëfs aan die grafmonument van keiser Maximiliaan in dieselfde kerk die geval was. Die manlike voorgrondfiguur

1) In : Kunstgeschichte der Stadt Innsbruck, Innsbruck-Wien-München. Tyrolia-Verlag, 1952. p. 171 en in Nachträge und Studien zu Alexander Colin. Zeitschrift des Ferdinandeums. Dritte Folge. Band LIX. Innsbruck, 1915. p. 160-165. Hy bespreek daar veral 'n klein reliëf uit die Museum Ferdinandeum wat volgens hom tot voorstudie kon gedien het. Kyk verder. p. 261-263.

2) Graf. dok. nr. 110.

regs van die toeskouer het ook Michelangeleske allures. Die reeds besproke Caritas (of Misericordia) presideer die „Sewe Werke van Barmhartigheid“ : die hongeriges voed, die dorstiges laaf, die vreemdelinge herberg, die naaktes kleed, die siekes besoek, die gevangenes verlos en die dodes begrawe. 1) Gewoonlik kom die voorstelling van hierdie goeie werke nie op grafmonumente voor nie. Dis voorstellings waarmee veral doopvonte (Hildesheim) of tehuise vir behoeftiges of hospitale opgesmuk word (bv. te Pistoia deur Luca della Robbia). Hier in Innsbruck is hulde bedoel as 'n hulde aan die mooi, gelowige en vrygewige Philippine Welser, wat bowendien deur haar geheime huwelik ook nog 'n heldin van die liefde was. Van daar dan ook die voorstelling van die Skepping van Eva as 'n gesellin vir Adam, 'n eweneens ongewone tema op 'n graf. Maar dit hoort wel by die monument van 'n vrou wat so mooi was dat haar skoonheid nog altyd voortleef in die herinnering van die volk van Tirol.

Dis of hierdie grafmonument vir die publiek wil sê : die mens sterwe (boonste gedeelte van die graf) maar hy lewe - ook op aarde - voort deur sy werke (onderste deel). Inderdaad 'n sin-ryke monument, omgewe deur 'n besondere atmosfeer.

1) Volgens Matth. 25 : 34-36 noem Christus ses van sulke werke. Die sewende : die dodes begrawe, is eers in die twaalfde eeu deur 'n Franse teoloog, Jean Beleth, daaraan toegevoeg.

Die grafmonument van Aartshertog Ferdinand II van Tirol in die Silberne Kapelle van die Hofkirche te Innsbruck

Soos sy grafskrif dit met die woorde : „Hoc interim sibi monumentum. Mortis memor, vivus constituit" aandui, 1) het aartshertog Ferdinand gedurende sy lewe vir die oprigting van sy grafmonument gesorg. Hy wou dit nog voor sy dood voltooi sien 2) en het daarom dikwels die ateljee besoek. 3) Selfs het hy sy beeltenis, na die ontdekking van 'n fout opnuut laat begin. 4) Ofskoon daar dag en nag, vroeg en laat aan die monument gewerk is, het hy dit egter nie meer voltooi gesien nie, en Abraham Colijn, wat sy pa gehelp het, sluit sy verhaal af met lakonies te vermeld dat hy by hierdie werk 'n besering van die dybeen opgelopen het

1) Volledige teks : D.O.M.

Serenissimo Principi Domino Ferdinando archiduci Austriae, Duci Burgundiae, etc. Comiti Habsburgico et Tyrolensi, etc. Heroi imprimis magnanimo, pio, forti, acerrimo religionis catholicae justitiaeque vindici.

Qui augustae domus suae gloriam a majoribus acceptam et bello et pace illustravit. Qui superiores domus Austriacae provinciae trigintatres annos, et dimidiam aequaliter rexit. Qui subdivis Imperatoribus Ferdinando, patre, et

Maximiliano II, fratre, expeditioni in Turcas secundo susceptae, tanta industria, virtute, et felicitate praefuit ut divus Rudolphus II, imperator augustus, summum ipsi totius exercitus sui in Amuratem II, Turcarum Tyrannum, educendi imperium anno M.D.XC. IV. detulerit. Id verus quo minus gereret, impeditus gravissimo morbo qui paulo post maximo omnium dolore vivis imature ereptas est. Hoc interim sibi monumentum.

Mortis memor, vivus constituit.

Vix ann. LXV. mens. VII. dies X.

Obiit M.D.XC.V. die XIXV. Jan.

- 2) „ - - - und gern gesehen, das in dero leben künden ferdig werden, - - - ". Dok. nr. 850 van 1623. Dok. nr. 791 van 25.2.1595 praat van „eilender verfertigung".
- 3) „ - - - Dan weil man im werk gewest, ir furstlich durchlaucht oft kumen, zuegesehen - - - ". Dok. nr. 850 van 1623.
- 4) „ - - - und wegen des stuck zu irer furstlich durchlaucht bildnus, an dem lang gearbeit, in dem ain mangl befunden, ir durchlaucht solchs weider nit begert, umb ain andern stain miesen sechen, das bildnus kinde gemacht werden, das neben andrer arbeit ir furstlich durchlaucht ain gnedigists gefallen gehabt - - - " Ibidem. Dit word ook bevestig deur Dok. nr. 779 van 14.8.1592.

waardeur hy 'n gebreklake man geword het. 1) In 'n kodisil op sy testament dui die aartshertog die „Unserer Lieben Frauen capellen," d.i. die Silberne Kapelle, as sy laaste rusplek aan. Hy vermeld die boognis in die muur en die uitvoering in wit en swart marmer. Hy wil ook nog sy harnas by die graf opgestel sien en 'n vaandel moet van die kapelmuur hang.

2)

Oor die wit en swart marmer was tevore al heelwat beraadslaag. Die keuse van die aartshertog, wat reeds omstreeks die jare 1588 sowel met Alexander Colijn as met die Rekenkamer van Tirol in onderhandeling was 3), het eers op albas geval. Hierdie materiaal sou toelaat om vinniger aan die reliëfs te werk, en in die najaar van 1590 en in die somer van 1591 word die beeldhouer na Suid-Tirol (Fleims) en die Switserse grens

1) „ - - - derwegen allen miglichen fleiss tag und nacht, frie und spat daran gewendt, welches aber erst nach irer furstlich durchlaucht ableiben vollendet, in welcher arbeit ich laider im 96isten jar umb mein schenkl kumben, also zu ain thadlhafter man dardurch worden." Dok. nr. 850 van 1623.

2) „ - - - wann wir nach verordnung des allmechtigen gottes alhie zu Ynsprugg mit tod abgangen werden sein, das alsdann unser cörpel mit ehendistem und zum lengsten am 3. tag hernach, in ainen sarch gelegt und in der nacht und stille in Unserer Lieben Frauen capellen, welche wir hierzue gleich zunegst an und bei der kaiserlichen stiftskirchen zum heiligen creuz alda erpauen und mit allen daheergehörigen gaistlichen und andern nothwendigkeiten versehen lassen, ausser ainicher ceremonien getragen und gestellt, der sarch mit einer tücken von guldem stuck bedäckt, - - - Dieweil wir das ort zu unserm grab in bemelter capellen innerhalb des eisengätters auf der linken hand erwöllet und dasselbige ort mit schwarzem märmelstain und weissem bildwerch zueberaiten auch ainen pogen in der kirchmaurn führen und machen lassen, wie solches alles augenscheinlich zu sehen ist, so schaffen und wellen wir, das under und in demselben pogen under in der erd so weit in die kirchmaur gebrochen und es also gericht werde, das der sarch mit unserem todten cörpel in der maur, so vil sein kann, doch dergestalt gestället werden muge, das derselbige sarch mit allen orthen und allenthalben inn und under der erden lige - - - auch unser leibharnisch - - - auch ain fanen, von der maur in die capellen hangend, aufgesteckt werden, wie wir dann solches alles verordnet haben und unser rath und camersecretari Jacob Schrenckh von Noczing hierin bericht geben würdet khunden." Dok. nr. 788 van 18.6.1594.

3) Dok. nr. 750 van 21.3.1588 : „Ertzhertzog Ferdinanden zu Österreiche Epitaphieen im Neuen Stifft paww zum heiligen Creüz alhie". Colijn het 'n „Überschlag" van 2240 guldens gemaak waarteen die Kamer nie opgewasse is nie. Hy kan nie eers 'n voorskot van 300 guldens daarop betaal nie.

(Scharl) gestuur om daar die half-deurskynende, fyn marmer te gaan soek. 1) Aangesien die geskikte albaster nie kan verkry word nie, word daar op Tirols marmer van Obernberg en Ratsching by Sterzing besluit. 2) Te midde van die hierbo aangehaalde druk werksaamhede aan die monument sterf die aartshertog op 24 Januarie 1595. Nou word die Tirolse Rekenkamer haastig en selfs toeskietliker met geld of tenminste met betalingsbevele aan sy verskeie tolampthenare. Alreeds 'n maand na die dood van die vors skryf hy aan die tolkantore van Fernstein en Finstermünz : „dann er zu eilender verfertigung irer durchleuchtigkait begrebnus sollichts gelts höchlich bedürftig.“ 3)

In Juliemaand 1596 word die stoflike oorskot in die monument bygesit. Die Fugger-briewe gee 'n mooi ooggetuieverslag van die indrukwekkende begrafnisstoet wat toe gehou is. 4) Die geskiedenis van die ontstaan van die grafmonument van aartshertog Ferdinand II van Tirol word afgesluit met die betaling van 6 guldens aan Abraham Colijn en sy gesel Romaan de Vleeschouwer vir hulle aandeel in die vervaardiging van die grafsteen van die aartshertog. 5) Dis interessant om te verneem dat ook Ro-

- 1) Dok. nr. 850 van 23.7.1623. : „ - - - den wegen der historien, das die desto ehe gemacht wurden, von allepaster vermaint, derwegen der vatter im Fleimbs und Engedein gehn Khur, Scharl geschickt, berg und thal müessen suechen wie auch funden, aber so gross schen nit, derwegen noch ainmal miessen raisen, nachsuechen, aber nit kinden bekumen - - - " Ook Dok. nrs. 767 en 768 van 19.9.1590, 769 van 6.2.1591, nr. 771 van 19.8.1591.
- 2) „Darüber ir furstlich durchlaucht dem vatter vom märbl anbevolchen, - - - ". Dok. nr. 850 van 23.7.1623. Ook Dok. nr. 772 van 11.11.1591, nr. 773 van 12.11.1591, nr. 779 van 14.8.1592; 780 van 20.8.1592, 781 van 10.9.1592, 783 van 11.9.1592.
- 3) Dok. nr. 791 van 25.2.1595. Ook nr. 792 van 20.10.1595, nr. 794 van 1.12.1596 en nr. 795 van 4.12.1596.
- 4) The Fugger News-Letters; being a selection of unpublished letters from the correspondents of the House of Fugger during the years 1568-1605; Edited by Victor von Klarwill; Authorised Translation by Pauline de Chary. Forward by Gordon Selfridge. London, John Lane The Bodley Head Ltd., 1924. Nr. 169 p. 196.
Fugger-Zeitungen; Ungedruckte Briefe an das Haus Fugger aus den Jahren 1568-1605. Herausgegeben von Victor von Klarwill, Wien, Rikola-Verlag, 1923. Ibidem.
- 5) Dok. nr. 801 van 17.12.1597.

maan de Vleeschouwer, die jong seun van kunsskilder Romaan (Rombout) de Vleeschouwer, swaer van Alexander Colijn, tot die Colijn-ateljee toegetree het. Romaan de Vleeschouwer Sr. is toe reeds (in 1582) oorlede. Gedurende sy jarelange siekte is hy goed deur die aartshertog ondersteun. 1) In die dae van werksonbekwaamheid het hy 'n weeklikse „Gnaden-geld" ontvang, 2) is deur die lyfarts van die vors behandel en op lg. se koste na 'n „Bad" gestuur. 3) Ook na sy weduwee, Clara Zelleers, is omgesien. 4) Oor haar nog onmondige kindertjies word gewaak. 5)

Wel, soos die aartshertog dit self wou hê, is sy praalgraf in 'n hoë rondboognis van die Silberne Kapelle ondergebring, sodanig dat die hele nis tot die monument behoort. Hierdie nis is $12\frac{1}{2}$ voet hoog en 9 voet 2 duim breed. Die diepte bedra 3 voet $3\frac{1}{2}$ duim. Al die mure van die nis is met gepoleerde of geglansde swart marmer bedek wat aan die binnekante van die nis, die hoeke daarvan, onder die voetstukke van die heiligebeelde en as skeidslyn tussen en onder die reliëfs met 'n ononderbreekte fraai pèrellys in wit marmer afgeboord is. Op die bodem van die nis, slegs 20 cm bo die vloer van die kapel lê die wit gisant. In kleurryke intarsie-werk is, rondom die beeld van die aartshertog, die 26 wapens van die Oostenrykse erflande ingelê. Bokant en sykant van die boordsteen wat feitlik nog voor die nis op die kapel se vloer lê, is met wit trofeë versier. Op ongeveer die halwe hoogte van die nis staan op konsoles, die 2 voet hoë beelde van die heiliges Jakob, Joris, Franciscus en Leopold. Onder Franciscus, wat hoër staan, is die volle geslagswapen van die aartshertog ingelê met links en regs daarvan die teks van die grafskrif. Teenoor Sint-Jakob staan, op die wand wat na die aartshertog se gelaat gekeer is, 'n kruisigingsgroep met Christus, Maria en Johannes.

1) Dok. nr. 618 van 30.6.1578.

2) Dok. nr. 623 van 28.8.1578, nr. 628 van 1578 en nr. 634 van 17.12.1579, 637 van 30.4.1580, nr. 645 van 1580 en nr. 653 van 5.8.1581.

3) Dok. nr. 656 van 13.9.1581.

4) Dok. nr. 666 van 24.7.1582, 670 van 12.9.1582, nr. 680 van 1582, nr. 694 van 24.12.1583, nr. 697 van 27.1.1584, nr. 698 van Maartmaand 1584, nr. 720 van 4.4.1585.

5) Dok. nr. 666 van 24.7.1582 en 749 van 9.1.1588.

Die star lyne van die doodskleed van Philippine Welser is hier ver-
vang deur die minder skerpe horisontale plooi van die hermelynmantel van
die vors, wat nou om die wapenrusting sluit. Die fyn gesnyde gesig met
spitse puntbaard vertoon die trekke van iemand wat sag sluimer. Die mond
is 'n bietjie oop. Onder die kop is 'n kussing en op die kop staan die her-
toëlike kroon. Die ketting van die Orde van die Gulde Vlies rus op die
vlak hermelynkraag. Die helm met die vere lê by die linkervoet. Die li-
neêr-geometriese komposisie van die beeld verleen dit 'n onbeweeglike,
rustige distinksie. 1)

Die basisse van die drie niswande is met vier reliëfs versier. Hul-
le stel tonele uit die lewe van die Tiroolse vors voor. Die hoogte van
al die plate is dieselfde nl. 77 cm, maar die breedte verskil. Die twee
reliëfs van die breedtesy is 72 en die twee van die lengtesy is elk
118 cm breed.

Hierdie reliëfs is baie vlakker as die van die graf van Philippine
Welser en hulle sluit dan ook nouer aan by die van die grafmonument van
keiser Maksimiliaan I. Veral ook wat die inhoud betref.

Beginnende links van die toeskouer word ons die volgende voorstel-
linge aangebied :

1. Die slag by Mühlberg (1547). 2)

Die jong Ferdinand het saam met sy vader Ferdinand, die latere kei-
ser Ferdinand I, en sy oom keiser Karel V deelgeneem aan die oorlog teen
die Schmalkadiese Verbond van protestantse Duitse ryksvorste. Hulle
leier, keurvors Johan Frederik van Sakse kniel op die voorstelling voor
die oorwinnaars : Karel V en sy broer Ferdinand neer. Dié sit hoog op
hulle perde wat links op die middelgrond geplaas is.

Op die agtergrond regs van die toeskouer staan 'n pragtige woud.
Dwars deur die bome trek troepe na die stad links, waaroor 'n swaar be-
wolkte lug hang. Al lyk die indeling in drie groepe figure volgens die
drie planne taamlik tradidioneel (hoewel die drie groepe aan die reg-
terkant in mekaar vloei), is hier tog vooruitgang gemaak in die kompo-
sisie deur die skepping van meer ruimte tussen die groepe onderling. Hul-
le is nie so teen mekaar aangedruk as wat dit op die „ontmoetings-“ en

1) Graf. dok. nr. 111.

2) Graf. dok. nr. 112.

„onderwerpingsreliëfs" van die Maksimiliaansenotaaf die geval was nie. Hier lê 'n niemandsland of 'n neutrale sone tussen die leërmagte. Dit maak die gebeure oorsigteliker. En ten slotte kan ook die oog hom onbeperk verlustig in die delikate details van harnasse en perdetuig.

2. Die verlening van die stadhouerskap oor Boheme (1548). 1)

Dié plegtigheid wat sekerlik een van die hoogtepunte in die lewe van die oorledene was, vind hier plaas in 'n groot paleissaal waarvan die plafon deur twee groot suile gedra word. Ferdinand kniel voor die troon om die nuwe waardigheid uit die hande van sy vader te ontvang. Die groottes van die Ryk staan in 'n wye kring rondom die hoofpersone geskaar. Ook hier, in teenstelling met die „plegtighede" van die Maksimiliaansgraf, meer ruimte, veral in die middel. Die saal lyk hoër en daarom indrukwekkender as die waarin „Die huwelik met Maria Bianca en die beëndiging van Ludovico Sforza met die hertogdom Milaan" (Reliëf nr. XI) 2) plaasgevind het.

3. Die bestorming van 'n Turkse vesting, waarskynlik Korothna (1556) 3)

Ook hier vind ons meer helderheid, klaarheid en ruimte as in die „bestormingstaferel" van die Hofkirche. Wonderbaarlik is hier ook weer die perspektief. Die blik word na die verte gelei deur twee oprukkende leërkolomme: die eerste wat in 'n reguit lyn na die vesting opruk, en die tweede wat agter die boom van die kopie op die voorgrond uitkom en hom in 'n slingerlyn na die stad begewe. Dit lyk wel of die vlakte op die agtergrond waarop nog steeds leërmagte in beweging is, hom eindeloos uitstrek. Die verfyning van die detailweergawe het hier die uiterste grens van sy moontlikhede bereik sodat die wapens hulle vreesaanjaende aspek verloor het en die vervaarlike kanon uit „Die beleg van Kufstein" (Reliëf nr. XIV) 4) hier 'n lieflike stukkie speelgoed geword het.

1) Graf. dok. nr. 113.

2) Graf. dok. nr. 59.

3) Graf. dok. nr. 114.

4) Graf. dok. nr. 61.

4. Die veldtog teen die Turke van 1566. 1)

Toe Suleiman die Grote in 1566 'n laaste poging onderneem om vaste voet in Hongarye te verkry, het die nuwe keiser Maksimiliaan II saam met sy broer Ferdinand II van Tirol teen hom opgeruk. Die reliëf gee 'n episode uit hierdie veldtog weer. Die keiserlike kamp het sy tente aan die oewers van 'n rivier opgeslaan, en 'n Turks kommandant wat gevange geneem is, word tot voor aartshertog Ferdinand gebring wat aan die ingang van sy tent sit. Hy vorm nie die middelpunt van die voorstelling nie, en ons sou net maar kan praat van 'n voorplan-gebeure wat die res van die taferel net maar tot dekor het. Waarskynlik moet ons die indruk kry dat dit om 'n groot en belangrike veldtog gegaan het. Die tente is dwars oor die voorstelling geplaas, en veral die tent van Ferdinand skei die hoofgebeure drasties van die verdere kampgewoel af.

Op die agtergrond waar die rivier en die gragte van die vesting en die vesting self in voëlvlug gesien word, het Colijn oorgegaan na die tegniek van die „relief en creux" of koilanaglyph wat die gewone relieftegniek van die Egiptenare was. Dele is hier uit die plaat uitgekap. Ons wonder egter of die idee om die vesting en sy omgewing aldus weer te gee, wel geslaag is.

Met sy teenstelling tussen die plegtige swart en die stralende wit, sy originaliteit as 'n sarkofaaglose graf en sy versorgde ornamentiek, maak hierdie graf 'n uiters verneme indruk. Ons sou dit kan noem : „'n Simboliese wit en swartsimfonie van die christelike dood."

1) Graf. dok. nr. 115.

Die grafmonument van Hans Fugger in Kirchheim
an der Mindel, Mindelheim, Bayerisch Schwaben

Hans Fugger, 'n vooraanstaande lid van die ryk Augsburgse koopmansfamilie 1), was reeds sedert 1574 deur bemiddeling van sy agent in Innsbruck, Christoph Hörmann, met Alexander Colijn in verbinding. Hy koop van hom twee antieke borsbeelde, 'n Hercules en 'n Faustina wat vir sy kunsgalery bestem was. 2) Bowendien was Hans Fugger in betrekking met aartshertog Ferdinand II van Tirol en het hy aandele in Tirolse myne besit. 3)

Toe hy, sedert 1575, in die besit was van die erfgoed Kirchheim, laat hy aldaar werke uitvoer deur die Nederlandse beeldhouer Hubert Gerhard wat ook in Augsburg vir die Fuggers werksaam was. 4) In 1580 begin Hans Fugger aan sy laaste rusplek dink en laat hy onder die koor van die kerk 'n grafkelder uitgrawe. 5) As beeldhouer vir sy monument het hy Hubert Gerhard in gedagte, maar Alexander Colijn moet die marmor lewer. 6) Dit gebeur egter nie sommer dadelik nie, want in die najaar 1584 onderhandel Heinrich Stüedel, verteenwoordiger van die handelshuis van die Fuggers in Schwaz, nog steeds met Alexander Colijn oor die marmor. 7)

- 1) 1531-1598. Hy is 'n seun van Anton en Anna Fugger en die broer van Marx en Jakob. Hy mag nie verwar word met Hans Jakob (1516-1575) seun van sy oom Raymund nie.
- 2) Dok. nr. 516 van 13.3.1574.
Dok. nr. 524 van 14.4.1574.
- 3) Lill, G. Hans Fugger; Inaugural-Dissertation verfasst und der hohen philosophischen Fakultät Sekt. I der königl. bayer. Ludwig-Maximilians-Universität München zur Erlangung der Doktorwürde vorgelegt. München, 1907. p. 35 en 9. Hans Fugger word deur die verkryging van Kirchheim die stamvader van die „Kirchheimsche Linie“ van die Fugger : Vischer, R. Ueber das Denkmal des Hans Fugger in Augsburg. Jahrbuch der königlich preussischen Kunstsammlungen. Berlin, Grote'sche Verlagsbuchhandlung. Achter Band, Heft 4., 1887. p. 210. (Die monument is in 1954 van die Ulrich en Afra-kerk in Augsburg waar dit sedert 1865 opgestel was terug na die koor van die parogiekerk van Kirchheim oorgeplaas).
- 4) Lill, G. Hans Fugger (1531-1598) und die Kunst; ein Beitrag zur Geschichte der Spätrenaissance in Süddeutschland. Studien zur Fugger-Geschichte. Leipzig, Duncker & Humblot, Heft 2., 1908. p. 118.
- 5) Ibidem., p. 121.
- 6) Dok. nr. 636 van 21.1.1580.
- 7) Dok. nr. 703 van 2. 9.1584.

Die marmerblok sal swaar wees om na Augsburg te vervoer, en daarom stel Hans Fugger voor dat Colijn in Innsbruck die gisant uit die blok kap volgens 'n wasmodel op verkleinde skaal. Die opdraggewer is in die besit van 'n groot stuk rooi marmer van Salzburg wat as onderbou sal dien. 1) Hubert Gerhard sal hierdie model vervaardig. 2) Hy ontvang daarvoor betaling op 26 April 1585. 3) Die „Patron" is opgestuur op 10 Oktober 1584. Alleen het die „Maister" vergeet om aan die linkersy van die geharnaste gisant 'n paar pantserhandskoene en aan die regterkant 'n helm af te beeld. Die gesig van die lêbeeld moet deur Colijn slegs in ruwe trekke gemodelleer word. Die „meester" wat die model gemaak het, sal dit dan later afwerk. 4) Stüedel doen dan verder navraag oor die afmetings van die wit marmerblok. Vir ontginning en vervoer wil Colijn 100 en vir sy beeldhouwerk 250 guldens vra. 5) Op 'n vraag of die helm wat aan die gisant van Hans Fugger moet toegevoeg word, met 'n pluimbos moet versier word, antwoord die besteller dat dit onnodig is, aangesien dit

- 1) „ - - - zu schwer vnd nit wol oder doch mit grossen costen über land zu bringen würde sein, vernomen vnd soll ich hierauf weitter unvermeldt nit lassen, das Ich auf dissen weissen marblstain allain ain manspild in ainem Küris ze hawen vnd auf ain ander gross geziert corpus von rotem Salzburger Marblstain (den Ich an bei der Hand hab) legen zu lassen gedanke. Dieweil dann gedachter colin besagt, er werde In der begerten grösse schwerlich heraus zu bringen sein, so möcht Ich solch Bild Ine, colin selber zu Insprugg hawen und seiner Zeitt mit glegenheit heraus führen lassen. - - - so welt Ich hir ain patron von wachs nach dem Jungkschueh machen lassen. - - - ".
Dok. nr. 704 van 6.9.1584.
- 2) „Ich bin von Huberto des Patron in wachs teglich gewertig, - - - ".
Dok. nr. 705 van 16.9.1584. Marginalium.
- 3) „Mer zalt ich auf bevelch meines g. herren dem Hupperto Gerardi, so meinem G. z. Fissierung ihrer gnaden grabstain gemacht lauth seiner urkund 20 fl." Dok. nr. 721.
- 4) „Verer wellet dem Colin anzeigen, das er vnden zu fuess auf der Rechten seiten ain helm vnd auf der linckhen ain par Plechhandtschuech, dem Kuriss gleich, darauf hawe. Dann sollichs ist von dem Maister übersehen worden. Das Angesicht soll er nit aussberaiten, sondern allain rauch possiren. Dann der Maister, so den Patron gemacht, der wirt mich seiner Zeit hieraussen conterfätten vnd also das Angesicht vollend aussberaiten. - - -
Dok. nr. 708.
- 5) Dok. nr. 709 van 28.10.1584.

hier om 'n grafsteen gaan wat „Clag" beteken. 1) Inmiddels het Colijn voorkeur aan die marmer van die Obernberg gegee, ofskoon hy eers ten gunste van Ratschingmarmer was. 2) Beide was belangrike vindplaatse van Tiroolse marmer. Al het hy 250 guldens 'n bietjie veel gevind, is Hans Fugger ondertussen bereid om die 100 guldens vir die ontginning en die 250 vir die kap van die beeld te betaal. 3) In Januariemaand 1586 is die onderbou klaar en word die rooi voetstuk na Kirchheim vervoer. 4) Maartmaand is Abraham Colijn in Kirchheim, waarskynlik om voorbereidings vir die opstelling te tref, 5) ofskoon die werk van sy vader eers teen Desembermaand sy einde nader. Hubert Gerhard blyk alsdan in diens van hertog Willem V van Beiere te wees wat hom graag wil afstaan om die laaste hand aan die werk te lê indien nodig. 6)

Ons bevind ons hier teenoor 'n merkwaardige monument omdat dit geen=

- 1) „ - - - Dieweil es ain Grabstain soll werden vnd Clag bedeuten, so ist unnöthig, den helm mit Federn zu zieren. - - - " Dok. nr. 712.
- 2) Dok. nr. 714 van 25.11.1584.
- 3) Dok. nr. 715 van 29.11.1584.
- 4) Dok. nr. 732 van 15. 1.1586.
- 5) 8. März verzeert M. Jacob Öschay maurer, so mit meins g. herrn bildt= nüss ist alher geritten sampt des werckhmeistersson von Innsprugg zu mittag - - - . Dok. nr. 734.
- 6) „Sovil mein grabstein betrifft, weil ich dem Alexander Colin ir f.d. bildheuer darumb vertrau, und er sich der Arbeit underfangen, will ich guter hoffnung sein, er werd die uff die versprochene zeit, das ist leztlich inn 1 monat oder 6 wochen mit vleiss vollenden, damit uff diser winterpan der grabstein khund herausgebracht werden. Darumb werden ir in nun wissen anzuhalten. Solte aber was noch hieaus= sen dran zu machen sein, so wirdt mir herzog Wilhelm in Bayrn darzu seinen Bildhauer einen gern vergunnen - - - ".
Dok. nr. 740 van 28.11.1586.

sins verraaï dat twee meesters daaraan gewerk het nie. 1) Die kop wat aan Hubert Gerhard moet toegeskryf word, vertoon die tipiese krulletjies van die Colijns-Sansovinianaanse haartooi. 2) Die harnas is oordek met dié kenmerkende vlakke en uiters fyne Colijnse arabeske-ornamentiek. Die deuraarde hande het ons ook reeds by die lêbeelde van Katharina von Loxan en Philippine Welser in Innsbruck opgemerk. Ook die bewerking van die tapyt onder die gisant behoort tot Colijn se manier. Daar is hier geen spoor merkbaar van Gerhard se laat-Renaissancistiese en prae-Barokke maniërisme nie. Die vraag is hoe groot die aandeel van die twee kunstenaars aan die monument dan wel was, en in hoever Colijn die model in was van Gerhard nagevolg het. En hoever het Colijn se „rauch possiren“ van

1) Graf. dok. nrs. 79 en 116.

Grafskrif :

Lengtesy onder die linkersy van gisant :

DEO TRINO ET VNI
IOANNES FUGGER ANTONII F. GEORGII N. etc. MONUMENTUM
HOC F.C. IN QUO CUM UXORE ET POSTERIS QUOD MORTALE
EST DEPONERENT ET LAETAE RESURRECTIONIS DIEM EXSPECTARENT
ANNO DNI MDXCVIII
MENSE APRILE DIE XIX.

F : FILIUS	C : CURAVIT
N : NEPOS	DNI : DOMINI
F : FIERI	

Lengtesy onder die regtersy van gisant :

IOANNIS XI
EGO SVM RESURRECTIO ET VITA QUI CREDIT IN ME
ETIAM SI MORTVVS FVERIT VIVET ET OMNIS QUI VIVIT
ET CREDIT IN ME NON MORIENTVR IN AETERNVM.

2) Al vind ons wel 'n verwante haartooi in Gerhard se Mars en Venus van die Bayerische National-Museum, maar die behandeling is baie growwer en lyk meer verwant aan die van die beelde van Giovanni da Bologna (bv. Sabyne Maagderoof, Florence) van wie Hubert die navolger is.

die kop gegaan ? Ons is geneig om hom, na die styl te oordeel, 'n groter aandeel toe te ken as wat die dokumente hom skyn te verleen.

Hans Fugger lê as 'n persoon van middelmatige grootte, wat tog taamlik slank is, op 'n tapyt met sterk dekoratiewe tekening en fyn fraailings uitgestrek. Hy het 'n nogal klein kop wat liggies na regs gedraai is. Sy gelaat het 'n stil en bleek, amper sieklike uitdrukking. Die hoog-opgetrokke winkbroue is karakteristiek vir die Fuggers. Ons sien dat hierdie Fugger meer edelman as koopman was. Hy was inderdaad „geheimer Rat“ van die keiser, dog het die titel van graaf waarop hy geregtig was, nooit gedra nie, want hy was van 'n nederige geaardheid. Hy het bekend gestaan vir sy helder verstand, sy sin vir humor en sy lus vir goeie wyn. 1) Ook van hierdie „eienskappe“ is wel iets op sy gelaat te sien.

'n Pragtige werk wat deur die gladde samewerking van 'n Noord-Nederlandse (Hubert Gerhard) met 'n Suid-Nederlandse (Alexander Colijn) meester tot stand gekom het, maar wat tog in hoofsaak die hand van die Suid-Nederlandse kunstenaar verrai.

1) Lill, G. Hans Fugger; Inaugural-Dissertation. München, 1907. p. 19, 20 en 22.

HOOFSTUK VI

HOOFSTUK VI

Springfontaine vir Innsbruck en Wenen

Vor seinem Löwengarten,
Das Kampfspiel zu erwarten
Sass König Franz, — — — vertel Schiller ons in sy

ballade Der Handschuh. Want soos al die grotes van die Renaissance het koning Frans I van Frankryk (1494-1547) sy dieretuin gehad. So ook Vincenzo Gonzaga, die hertog van Mantua by wie die jong Rubens in die jare 1600 tot 1608 wilde diere sou leer skilder. Ook Ferdinand II van Tirol, het, ofskoon hy toe nog stadhouer van Boheme was en in Praag gewoon het, 'n dieretuin met „Löwenhaus" laat aanlê. In hierdie dieretuin wou hy — waarskynlik by geleentheid van 'n voorgename vergroting daarvan — 1) 'n springfontein laat oprig waarvan hy die model op 12 November 1564 na die Tirolse regering stuur met die bevel om oor die giet daarvan met Gregor Löffler te onderhandel. 2) Van Sterzing uit, waar die regering nog altyd weens die in Innsbruck heersende pesepidemie verblyf, word die model na Gregor, Elias en Hans Christoph Löffler deurgestuur. Die fontein sal nie swaar of plomp nie, maar tog stewig en sterk gesny en „auf zierlichist" gegiet moet word. Alexander Colijn kan maar vir die sny geraadpleeg word. 3) Weens sy langjarige siekte wil Gregor Löffler die giet aan sy seun Hans Christoph oorlaat. Vir die modelleer verlang Colijn 200 daalders, en die werk sal wel 'n halwe jaar duur. Trouens, Löffler moet eers nog 'n aantal stukke geskut vir die aartsbiskop van Salzburg giet. Die Regering glo dat die springfontein 1100 of 1200 guldens sal kos. Ook die hofboumeester Paul Uschall het met Colijn onderhandel. In Innsbruck of in die nabyheid is daar buiten Colijn geen

1) Dok. nr. 241 van 3.4.1565.

2) „ — — — hierbei verwart übersenden wir Euch ein Modell eines prunnen, deme wir vom Metall giessen unnd im unneren Tiergarten bij Innsprugg machen unnd zuerichten zulassen bedacht unnd entschlossen sein. Mit gnedigem bevelch das Ir den maister Gregori Löffler für Euch beschaiden unnd von Ime was Er von solchem prunnen, dem selben modell gleichformig zugiesen unnd zuverfertigen begere unnd wievil Er Metall oder gloggenspeise darzuebedurffen werde." Dok. nr. 215.

3) Dok. nr. 221 van 1.12.1564.

meester wat vir hierdie werk bruikbaar is nie. 1) Aartshertog Ferdinand aanvaar dan ook Colijn as modelleerder in was en Hans Christoph Löffler as gieter in metaal. Die Regering moet nou maar sorg dat die werk so gou as moontlik uitgevoer word. 2)

Op 6 Februarie 1565 berig die Regering van Tirol aan die opdragge= wer dat vader en seun Löffler asook die hofboumeester en die hofbousekre= taris hom laat weet het dat Colijn nie tot 'n laer prys te beweeg is nie. Op die vraag of deur die weglating van „knorn oder puggl" (knoeste, kwaste of beuels, hingsels) die werk ongeveer 10 sentenare ligter sou word, is nog geen antwoord verkry nie, en daarom is aan Colijn beveel om die ander stukke, aan die skottel of aan die fonteinsuil eers te sny. 3) Die Löfflers moet alles in gereedheid bring om so gou as wat Colijn met die modellering klaar is, met die giet te begin. Die materiale hiertoe sal deur die Regering besorg word so gou as wat hy weer in Innsbruck terug is. 4)

Eers uit 'n volgende brief van die Regering aan aartshertog Ferdinand verneem ons iets oor die onderwerp van die fontein. Dis die sage van Ak= taion (Latyn : Actaeon) wat daarop gaan uitgebeeld word. Die jagter Aktaion het, bo op die berg Cithaeron, die kuise godin Artemis en haar nimfe bespied toe hulle besig was om te baai. Artemis het hom, as straf, in 'n hert verander wat dadelik deur sy eie honde verskeur word. Hierdie voorstelling is paslik in 'n dieretuin, aangesien Artemis die godin van die jag en van die diere, veral die leeus, bere, wolwe, wildevarke, bul= le, perde, honde, herte en voëls was.

Colijn vind die Aktaionfiguur met die takbokkop (die jagter is dus besig om in 'n hert te verander) te klein en so-oek „die drey Gottinen, so gleich darundter steen." Hy stel voor om hulle „Etwas Tapferer und grosser" te maak. 5) Aartshertog Ferdinand keur die afspraak van die

1) Dok. nrs. 226 en 227 van 24.12.1564.

2) Dok. nr. 229 van 10.1.1565.

3) Dok. nr. 235 van 6.2.1565.

4) Dok. nr. 236 van 9.2.1565.

5) Dok. nr. 238 van 26.2.1565.

Regering met Alexander Colijn goed. Die „knorren oder puggl" moet egter behoue bly en die werk moet volgens model uitgevoer word. 1) Hy aanvaar die beswaar dat „der Acteon mit dem hirschenkopf zu obrist auf dem prunnen und die drei Göttinen darunter etwas zu klain und unsichtbar" sou wees NIE en hou voet by stuk wat betref die uitvoering van die werk volgens model. 2) Juniemaand 1565 is die werk sekerlik aan die gang, want Ferdinand verneem van sy „obristen Camerer Unnd lieben getreuen Aloysen Graven zu Ladron" dat „zu Ausmachung gemelts prunnens ettliche Stückh nit woll proportioniert sein sollen". Daarom moet daar voorlopig alleenlik met die vervaardiging van die goed geproporsioneerde stukke voortgegaan word. Met die ander moet gewag word tot na die aankoms van Ferdinand in Innsbruck. 3) Hierdie bevel word op 22 Junie 1565 aan Colijn oorgebring. 4) In Novembermaand is Colijn egter nog steeds nie klaar nie. Hans word beveel om die nog ontbrekende stukke te maak. Hierdie stukke moes nie groot gewees het nie, aangesien die koste daarvoor slegs op twee of drie guldens geskat word. 5) Dié stukke moet Colijn egter sorgvuldig in bewaring hou, omdat die giet van die springfontein stopgesit is. 6)

In die Museo Nazionale van Trente word 'n Fontanina Madruzziana bewaar waarvan die afmetings en die ikonografie blykbaar met die van die projek van Ferdinand II van Tirol ooreenstem. Hierdie klein fontein is afkomstig uit Roveredo waarvandaan dit in die Innsbruckse Ambraser-Sammlung opgeneem was en saam met hierdie versameling na die Kunsthistorisches Museum van Wenen oorgeplaas is. In 1921 is dit „an das siegreiche Italien abgegeben" soos die kuratore van die Weense museum dit so kernagtig stel. 7) Hierdie fontein dra egter nie die wapen van Ferdinand

1). Dok. nr. 239 van 27.2.1565.

2) Dok. nr. 240 van 9.3.1565.

3) Dok. nr. 259 van 5.6.1565.

4) Dok. nr. 262.

5) Dok. nr. 286 van 12.11.1565.

6) Ibidem.

7) Graf. dok. nr. 117.

nie, maar die van die familie von Madrutz.

Op die top van hierdie fonteintjie van slegs 1,46 m hoog staan inderdaad Aktaion waarvan die kop reeds in die van 'n takbok verander het. Die beeldjie meet 20 cm, dus „auf das maist über ain vordere span nit hoch.“ 1) Ook die drie godinne, wat daaronder moes staan en wat deur Colijn te klein bevind is, is hier aanwesig in die persoon van 3 (water)-nimfe wat viool speel. Die vier waterspugende maskers daaronder ('n motief wat nogal Floris-agtig aandoen) en die vier vroulike figure by die basis asook die verskillende waterdiere is egter nie in die aktes oor die dieretuinfontein vermeld nie.

Al is die ooreenkoms met die fontein van Ferdinand II wel treffend, volkome sekerheid het ek nie. Ek kan net maar sê dat die Fontanina Madduziana moontlik die klein fontein van die Innsbruckse dieretuin was, wat gaandeweg 'n ander bestemming gekry het en in die besit van die Trentse biskopsfamilie van die Madrutze gekom het.

Is dit inderdaad die fontein waarvan die modellering aan Colijn opgedra was, dan verstaan ons sy besware teen die onaansienlike figuurtjies aangesien 'n spuitfontein tog 'n monumentale karakter behoort te hê.

'n Vraag wat verder oop bly, is die van die outeur van die model in Praag. Net soos oor die aflewering van dié fontein bly die argiewe ook oor hierdie kunstenaar stom.

Die Aktaion-motief is 'n seldsame motief vir 'n fontein, sodat die museumstuk van Trente hom aan ons aandag bly opdring, selfs al sou ons dit wil vergeet.

Oorvloediger is ons ingelig oor 'n projek van drie groot en vier klein fonteine waarvan laasgenoemdes nie eers tot uitvoering gekom het nie. Hierdie sewe fonteine was bestem vir die Fasangarten of fisantetuin 2) in Ebersdorf by Wenen. Die Franse protestantse humanis en diplomaat Jacques Bongars (1554-1612) het die genoemde tuin besoek en 'n beskrywing daarvan gegee in sy reisjoernaal wat in die biblioteek van Bern bewaar word. 3) Op 12 April 1585 noteer hy : „à une lieu et demie 4)

1) Dok. nr. 238 van 26.2.1565.

2) Ook „Fasangarten“. Dok. nr. 727 van 7.7.1585.

3) Ilg, A. Aus alten Reisetagebüchern. Mittheilungen der K.K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale. Alte Folge XIX. Wenen, Prandel und Ewald. 1874. p. 126.

4) van Wenen.

Faisengart, autrement das neue Gebeu." Hierdie fisantetuin het in feite uit drie tuine bestaan. In elk van die vier hoeke van die eerste tuin het 'n toring van twee verdiepings gestaan. Die tweede tuin het drie torings gehad en die derde vier wat 'n totaal van elf torings uitmaak. In die middel van elke tuin was daar 'n spuitfontein. Oor die fontein van die eerste tuin sê Jacques Bongars, seigneur de Bauldry et de la Chesnaye : „fontaine de marbre blanc à nymphes bien taillées". Hierdie fonteine word gevoed deur 'n waterleiding in steen wat die water aanvoer uit 'n berg wat anderhalwe myl verder lê. 'n Watertoring met 244 emmers in koper haal hierdie water op en stort dit in 'n bekken wat bo op die toring geplaas is. In die derde tuin wat die laagste lê, is daar vier vywers. In 'n stuk van 9 Augustus 1575 praat Colijn blykbaar van hierdie vywers waar hy sê dat die keiser hom beveel het om „vier klaine prunnen zu machen, so bei Ebersdorf in die vier teich des lustgarten kommen werden." 1)

Dis hierdie 4 fonteine wat nooit tot stand gekom het nie. Colijn word immers skadeloos gestel : „vonwegen seiner mit vier angedingten hernach aber widerumben eingestellten teuchtprinen gehabter müe." 2)

As ons die groot springfonteine deur Romeinse en die klein deur Arabiese syfers voorstel, dan moes die beplande opstelling soos volg daaruit gesien het :

I

II

1 2

III

3 4. Volledigheidshalwe moet hier nog aan

toegevoeg word dat die term „Neue Gebeu" of „Neugepay" waarmee die hele kompleks van tuine van die fisantetuin of „Lustgarten" aangedui word, natuurlik ook doel op 'n gebou : 'n galery met balspelhuis, stalle vir 50 perde en nog 'n gebou met 3 verdiepings wat agter die parkekompleks gestaan het en wat deur die Italiaanse boumeester Piero Ferrabusco gebou was.

Volgens Abraham Colijn, seun van die kunstenaar, ontvang die beeldhouer die bestelling vir die eerste springfontein (I) in Maart 1570

1) Dok. nr. 566.

2) Dok. nr. 630 van 14.1.1579.

saam met die definitiewe opdrag vir die grafmonument te Praag. 1)

Dit was 'n ronde, vrystaande fontein met twee bekkens. 2)

Die bestelling van die tweede spuitfontein (II) het geskied per brief van 16 Julie 1570 van keiser Maksimiliaan II aan aartshertog Ferdinand. 'n Tekening was bygevoeg. 3) Hierdie fontein is „vermain in die fñer öggen" d.w.s. vierkantig. 4) Colijn moet eers nog 'n model maak wat op 26 Augustus 1570 aan die keiser gestuur word. 5) Dis nog nie vol=doende nie want die keiser ontbied Colijn self na Spiers om sake te bespreek. 6) Dat Colijn die model saam met hom na Spiers geneem het soos sy seun dit beweer 7), is in stryd met die teks van die brief van 26 Augustus.

Kort daarop onderneem Colijn sy tweede reis na die Nederlande 8) „umb gehilfen zu haben- - - umb gesellen sechen zu bekumben." 9) Op 23 Oktober laat die keiser 'n voorskot aan Colijn uitbetaal en besorg hom 'n

- 1) „Hierüber anno 1570, als ir furstlich durchlaucht bei ir kais. maj. zu Prag gewest, haben ir furstlich durchlaucht von 9. marti mein vatter ain schreiben zuegethon : in angesicht desen erhebest und hieher verfiest etc. Und auf desselben gehorsamist erscheinen ir kais. maj. und furstlich durchlaucht dero herrn vattern und frau muetter, als kaiser Ferdinanden und dero gemachel, Anna, Künigin aus Ungern, allerhochloblichster gedechtnus begrebnus von märmelstain zu machen, wie auch ir maj. ain grossen in die runde märblstainprunen mit zwen kor aufeinander sambt fñguren und ander zuegehör gehn Wien in dero lustgärten bei Oberstorf dessem Neugepey anbevolchen und gnedigist ange=dingt." Dok. nr. 850 van 23. 7. 1623.
- 2) „ain grossen in die runde märblstainprunen mit zwen kor aufeinander sambt fñguren und ander zuegehör". Dok. nr. 850 van 23.7.1623.
- 3) Dok. nr. 393.
- 4) Dok. nr. 850 van 23.7.1623 „- - - von den 16. Juli ain schraiben neben ain visier ain schen zierlichen märblstainprunen, dergleichen gern ain gehn Wien hetten, vermain in die fñer öggen, darüber ir furstlich durchlaucht desen schreiben ain abschrift neben der visier mein vatter geschickt, desen schreiben abschrift verhanden, darneben ir durchlaucht mein vatter anbevolchen, er soll aus den ain seiner main=ung ain zierlichen schönen prunnenvisier richten."
- 5) Dok. nr. 399 van 26.8.1570.
- 6) Dok. nr. 400 van 1.9.1570 en nr. 407 van 26.10.1570. Kyk ook p. 158.
- 7) Dok. nr. 850 van 23.7.1623. Hierdie bewering word deur von Schönherr oorgeneem : Op. cit. p. 527.
- 8) Oor hierdie reise : p. 18, 144, 156, 158 en 162.
- 9) Dok. nr. 850 van 23.7.1623. Kyk ook p. 158.

paspoort. 1) Onmiddellik na sy terugkeer besoek die meester die marmer= groewe, maar dis nog winter. Sneeuval belet die ontginning. 2) Uit late= re betalings en ander stukke oor ontginning en vervoer maak ons op dat die marmer uit die omgewing van die Obernberg en uit Ratsching afkomstig was. 3) In 1574 4) word die eerste twee fonteine - deur Colijn „mitsamt seinen geferten" - 5) in Wenen afgelewer. 6)

In 1575 word Colijn na Praag ontbied om die bestelling van die derde springfontein (III) in ontvangs te neem. Die werk hieraan het ten ge= volge van die dood van die keiser op 12 Oktober 1576 aansienlike vertra= ging gely sodat dié agthoekige fontein eers in 1583 kon afgelewer word. 7) Ook hierdie werk is uit marmer van Ratsching vervaardig. 8).

1) Dok. nr. 406 van 23.10.1570 en 850 van 23.7.1623.

2) Dok. nr. 418 van 1.3.1571.

3) Dok. nrs. 446 van Febr. 1572, 450 van 8.3.1572, 455 van 28.5.1572, 459 van 19.6.1572, 466 van 9.8.1572, 469 van 17.8.1572, 472 van 29.8.1572, 483 van 21.2.1573, 501 van 4.11.1573, 505 van 17.11.1573, 506 van 26.11.1573, 510 van 31.12.1573, 511 ook van 31.12.1573 en nr. 513 van vermoedelik 31 Desember 1573.

4) „Und die zwen prunen, als der ain in die runde, der ander in die fuer öggen kor, sambt jedes unterschidliche fugern zuegehorigen und andern stuck verfertigt, welche anno 74isten jar ir Römisch kais. maj. gen Wien alergehorsamist überantwort, in dero lustgarten bei Eberstorff aufgericht worden. " Dok. nr. 850 van 23.7.1623.

5) Dok. nr. 530 van 14.5.1574.

6) „ - - - so der kais. maj. in derselben lusthaus bei Eberstorff et= liche khunstuckh und arbaith von Insprugkh hieher gebracht - - - ". Dok. nr. 535 van 16.7.1574. Buiten sy reisgeld ontvang Colijn nog 'n gratifikasie. Dok. nr. 536.

7) „Anno 1575 ist mein vatter zue irer kais. maj.gehn Prag graist. Ha= ben ir maj.ime den driten grossen märblstainprunen in die acht eggen gnedigist anbevolchen zu machen, derwegen der vatter an ir maj. umb gelt hernach anmanung gethon, darüber ir kais. maj. von Prag den 22.Juli 75 dem tyrolischen camerpresidenten, herm Bläsien Khuen, durch schreiben ersuecht, alspld aus der camer daselbst. er= volgen zu lassen, so nach und nach theils ervolgt und geraicht wor= den, welcher gleichwol aber erst anno 83 gen Wien uberantwort und in dero lustgarten neben den andern zwen prunen aufgericht worden. - - - " Dok. nr. 850 van 23.7.1623.
Die deur Abraham Colijn aangehaalde brief dateer egter van 23 en nie van 22 Julie nie.

8) Dok. nr. 570 van 17.11.1575 en nr. 588 van 27.5.1576.

Dominicus Guarent en Franz Perwon wat by die opstelling van die drie epitawe vir die Familie Althan te Murstetten betrokke was, 1) het ook 'n aandeel in die oprigting van hierdie derde fontein gehad. 2) Guarent het trouens alreeds aan 'n kom, bekken of „prunnencar" van een van die vorige twee fonteine gewerk. 3)

Die vervoer van die derde fontein het van Solbad Hall na Wenen per skip geskied. 4) Die betaling van die totale prys aan Alexander Colijn sal tot in 1589 aansleep en een van die bekommernisse van die nuwe keiser, Rudolf II, uitmaak. 5)

Alles wat tot hierdie omvangryke „Lustgarten"-projek behoort het, het verlore gegaan behalwe 'n skets van 32.5 x 21 cm wat in die museum Ferdinandeum te Innsbruck bewaar word. 6) Ons hoef nie eers die onderskrif te lees nie om dadelik vas te stel dat dit hier gaan om 'n ontwerp vir die eerste fontein (I). Die fontein wat voorgestel word is rond, dit het twee bekkens en ons sien ook die nimfe van wie Bongars in sy reisverhaal sê dat hulle „bien taillées" is. 7) By verder ondersoek vind ons 'n aantal Floris-motiewe terug : die masker tussen die meerminne van die basis, die vroulike herme wat die boonste bekke dra en die vrug-tetrosse aan hulle onderlywe. Die vrouefiguur op die top vertoon kenmerke van die beelde van die Heidelbergse paleisgewel : 'n liggaam waarvan die vorme deur die gewaad skyn wat teen die lyf aangedruk is, die heupswaai na regs en die vertikale parallelle plooi wat tussen die bene na onder val, 'n putto wat aan die Amor van die Venusbeeld laat dink, die linkerbeen wat bloot kom en die vol maar tog weke behandeling van die liggaam.

Besonder vindingryk was die ontwerper in die manier waarop die meerminne met hulle vinne en die nimfe met hulle verstrengelde arms die bekkens dra. Bowendien noop dit hulle tot 'n geboë houding wat hulle fisiek

1) Kyk p. 180.

2) Dok. nr. 610 van 22.12.1577.

3) Dok. nr. 526 van 27. 4.1574.

4) Dok. nrs. 692 van 4. 9.1583, 716 van 15.12.1584 en 717 ook van 15.12.1584.

5) Dok. nr. 727 van 7.7.1585 en 761 van 27.10.1589.

6) Graf. dok. nr. 118.

7) Kyk p. 208.

nog beter laat uitkom. Ook bepaal dit die rigting van die waterstrale wat ook op die tekening aangedui is.

Wanneer ons Colijn se nimfe en meerminne vergelyk met die seemeerminne van Giovanni da Bologna wat op die Neptunusfontein te Bologna met die hande water uit hulle borste pers, dan val hierdie vergelyking in die voordeel van die Mechelaar se nimfe uit. Die houding van Bologna se meerminne wat bowendien wydsbeen-te-perd op dolfyne sit, is allesbehalwe kies of kuis te noem. Hierdie Bolognese fontein met sy harde en trotse „skoonhede” het maar ’n halwe desennium voor Colijn se lieflike en bekoorlike ontwerp ontstaan, nl. in die jare 1563-1566.

Wanneer ons hierdie besonder sierlike ontwerp van Colijn onder oë het, dan kan ons maar net jammer voel oor die verlies van selfs die geringste grafiese herinnering aan beide die vierkantige en agthoekige fonteine uit dieselfde grootse kompleks.

Skets vir 'n gravure van Joris Hoefnagel

In die sesdelige werk van Georg Braun en die Mechelaar Frans Hogenberg : *Contrafactur und Beschreibung von den vornembsten Stätten der Welt*, wat in Keulen van 1572 tot 1618 gepubliseer is, 1) verskyn in die vyfde deel onder nommer 58 die originele afdruk van 'n kopergravure van Joris Hoefnagel wat die stad Innsbruck en die slot Ambras voorstel in die tyd toe dit deur aartshertog Ferdinand en Philippine Welser bewoon was. 2) As ons die feit in aanmerking neem dat die aartshertog in 1567 sy intrek in die kasteel geneem het en sy eggenote Philippine Welser daar in 1580 gesterf het, dan moet die plaat in die periode 1567-1580 gegraveer gewees het. Later het dit beslis nie ontstaan nie, want na sy huwelik met sy tweede vrou Anna Katharina Gonzaga van Mantua (1582) woon Ferdinand in die stad. Onderaan lees ons : „Ex archetypo Alexandri Colyns effigiavit Georgius Houfnaglius". Sedert 1581 woon Hoefnagel self in Innsbruck op die kasteel 3) en het hy geen voorstudie of tekening van Colijn nodig gehad om sy plaat te graveer nie. Ook het dit plaasgevind nog voordat Willem V, hertog van Beiere, Hoefnagel aan Ferdinand II van Tirol afgestaan het om as miniaturis 'n missaal vir sy seun kardinaal Andreas van Oostenryk, biskop van Konstanz en Brixen te versier, werk wat volgens sy eie verklaring in die boek, agt jare in beslag geneem het. 4) Later werk Hoefnagel, wat as die laaste miniaturis moet beskou

1) Franse titel : *Théâtre des principales villes de tout l'univers*.

2) Graf. dok. nr. 119.

3) Fétis, Ed. *Les artistes belges à l'étranger; Etudes biographiques, historiques et critiques*. Tome I et II. Brussel, Hayez, 1857 en 1865. Dl. I, p. 95.

4) „Georgius Hoefnagelius Antverpiensis libri huius exornator hieroglyphicus, inventor et factor- - - opus inceptum annò (15)82- - - feliciter absolvit anno (15)90". Aangehaal deur Hofrat DDr. Franz Unterkircher, Direktor der Handschriftensammlung der Österreichischen Nationalbibliothek in : *De Nationale Bibliotheek van Oostenrijk; Handschriften en gedrukte werken over de Geschiedenis van de Nederlanden 1475-1600; Catalogus Nr. 9*. Brussel, Koninklijke Bibliotheek, 1962. p. 89.
Oor Hoefnagel en sy seun Jakob : Chmelarz, E. *Georg und Jakob Hoefnagel. Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses*. Band XVII. Wenen, Holzhausen, 1896. p. 275 -286.

word, in Praag en Wenen vir niemand minder as die keiser, Rudolf II nie.

Hoefnagel se sinspreuk : „Natura sola magistra“ is seker op die onderhawige gravure van toepassing, maar dan nie so seer in die sin dat ons hier 'n realisties-naturalistiese voorstelling onder oë het nie. Wel in dié sin egter dat die landskap rondom Innsbruck en nie die stad self nie, domineer. Hierdie landskap is alreeds 'n romantiese landskap en selfs 'n realistiese weergawe daarvan sou tekening en plaat nog 'n romantiese aspek gegee het. Wat volgens die bestemming van die plaat, naamlik om tot illustrasie te dien van 'n boek met stadsgesigte, hoofsaak moes gewees het, t.w. die stad Innsbruck, val hier in die niet nes die hoofgebeure in die panoramiese landskappe van Patinir (+ 1524). Die natuur het al die aandag gekry : organies lewende, opwaarts strewende berge, verstrengelde bome en ook een wat met kaal verwronge takke oorhang. Die slingerende Inn vleg deur die rotsdal. In teenstelling daarmee 'n taamlike idilliese voorgrond met beeste en 'n beeswagter wat vooroorgeboë sit : slaap hy of kerf hy met 'n mes in sy stok ? Die fyn plantegroei van die basislyne van die reliëfs uit die Hofkirche word hier teruggevind. Soos baie boere by Bruegel word die beeswagter op die rug gesien. Nie so dramaties as Bruegel († 1569) se Tiroolse landskap in „De Terugkeer der Kudden“ van omstreeks 1565 nie, is hierdie Colyns-Hoefnagelse landskap tog vol lewe in sy dinamiese totaliteit.

Sakramentshuisies vir Innsbruck, Solbad Hall en herstelling
aan 'n sakramentshuisie te Schwaz

Dat aartshertog Ferdinand nie uitsluitlik oor die versiering van die Hofkirche of sy eie Silberne Kapelle bekommer was nie, blyk uit 'n aantal rekeninge en vertoë wat betrekking het op opdragte wat Colijn én vir die Pfarrkirche van Innsbruck én vir die kerk van die klooster van Solbad Hall moes uitvoer. 1) Hierdie klooster was aldaar ter wille van die godsdienstige susters van die aartshertog opgerig. 2)

Vir die parogiekerk van die Tirolse hoofstad moes Colijn 'n sakramentshuisie lewer wat tans verdwene is. Daarvoor word hom in 1570 35 guldens uitbetaal. 3) Dis onmoontlik dat hierdie som die gehele verskuldigde bedrag uitgemaak het, aangesien die beeldhouer vir die vervaardiging van die sakramentshuisie van die „königliche Stift" in Hall 418 guldens 41 kreuzer vra. 4)

Vir hierdie laaste werk, wat ook verlore gegaan het, moes na spora= (6)
diese voorskotte en gedeeltelike betalings 5) einde 1572 nog 340 guldens betaal word. Ondertussen het die Kamer in so 'n groot geldnood beland dat hy op 23 Augustus 1573 die ab van die abdy van Stams las gee om die oorblywende 240 guldens aan Alexander Colijn te betaal in mindering van die klooster se agterstallige belastings. 7) Weens die onwil van die kloos= tervoog 8) kon Colijn eers in 1575 die saldo uit hande van die Tirolse Rekenkamer ontvang. 9) Oor die Hallse sakramentshuisie is ons verder

- 1) Die boubedrywighede aldaar begin einde 1567. Dok. nr. 330 van 30.9.1567.
- 2) Op hierdie stigting word later teruggekom.
- 3) Dok. nrs. 403 en 416. Is dit die „schönen, zierlichen, eisernen tabernakel" wat die Regering van Tirol na Seefeld wou oorplaas ? Dok. nr. 642 van 16.9.1580. Kyk p.220.
- 4) Dok. nr. 453 van 3.5.1572.
- 5) Dok. nrs. 403 en 416 e.a.
- 6) Dok. nr. 465 van 29.7.1572.
- 7) Dok. nr. 496.
- 8) Mening van 10.10.1573. Dok. nr. 498.
- 9) Dok. nr. 564 van 13.7.1575.

niks bekend nie, tensy dat ook steenhouer Thomas Scalabrin daaraan gewerk het, iets waarvoor die Regering hom op 29 Julie 1572 nog 130 guldens skuldig was.

Waarskynlik het Alexander Colijn nog meer tabernakels vervaardig, want dit moet wel een van sy spesialiteite gewees het, daar hy in 1606 na Schwaz ontbied is om 'n nuwe steen in die sakramentshuisie van die Pfarrkirche Unserer Lieben Frauen Himmelfahrt te plaas. 1)

1) Dok. nr. 832.

Die Reus Grootvader te Mechelen

Alexander Colijn het nie uitsluitlik vir die roem en die genot van die aristokrasie van sy tyd gewerk nie. Ook van nederiger take was hy nie afkerig nie. Wanneer hy hom t.g.v. sy laaste reis na die Nederlande weer in sy vaderstad bevind, dra die magistraat van die stad hom die vervaardiging van 'n folkloristiese figuur op : die Reus Grootvader, pa van die „Reus" en die „Reuzinne" en oupa van die reusies „Janneke", „Mieke" en „Klaaske". Hierdie reuse is nog steeds die hooffigure uit die Mechelse Ommegang en uit die Hanswijk-kavalkade wat elke vyf-entwintig jare deur die Mechelse strate trek. 1)

Hierdie figuur is uit primitiewe materiale vervaardig : gegote karton, papier mâché, riet 2) en wasdoek. 3) Die vorms waarin die karton gegiet is, was in 1603 nog voorhande. 4) Natuurlik word die reus in treffende kleure gedrapeer en geskilder. 5)

Vir hierdie diens „aan die vaderland" 6) het Colijn 311 Pond 14

- 1) So bv. in die spesiale ommegang van 5 Mei 1935 wat na aanleiding van die inhuldiging van die nuwe oordekte blomkoolhalle op die Zandpoortvest gehou is, en by geleentheid van die Hanswijkfeeste van 1738, 1763, 1790, 1813, 1838, 1863, 1888, 1913, 1938 en 1963.
- 2) „Betaelt Jacques van Roy mandemaecker voor het maecken vant binnewerck van den nieuwen reze bedragende per spesifikatie XV ½ ".
Dok. nr. 815.
- 3) „Betaelt Mr Jan Verstrepen voir het maecken van een wassen cleete voirde Reuse volgende dordonantie ende quittantie XXVII ½ XII st.
Dok. nr. 814.
- 4) „De mollen a) oft vormen van den reze die meester Alexander Colyns in den jaere 1599 gemaect heeft zyn eenen dertig stucken, liggen opt kamerken in de Halle, met noch eene groote schere met den Priem en maliën en twee plaets eysers daer werck mede gemaect es. - - - "
Dok. nr. 828 van 5.9.1603. a) Mollen : Fr. moules.
- 5) „Betaelt Meester Michiel Verpoirten schilder voor dat hy binnen tijde dezer rekeningen geschildert heeft aende stadt speelwagens, voir het stadthuys te schilderen ende den nieuwen reeze te stofferen mitsgaders de stoffen by hem daer toe geleverd, - - - ". Dok. nr. 809.
- 6) „- - - auch den landstenden zu Mecheln als sein vaterland ain schön, grossen, ötlich werkschuech hoch sizenten rüssen zuegricht" sê seun Abraham.
Dok. nr. 850 van 23.7.1623.

Stuiwers 1) ontvang. Die opsigster van die stadhuis het vir hom kos ge= maak wat eweneens deur die stad betaal is. 2) Nie net Colijn nie maar ook „synen neve die hem geadsisteert heeft“, word betaal. 3) Wie kon dit gewees het ? Sy neef Crispen Colijn uit Antwerpen 4) of Romaan de Vleeschouwer uit Innsbruck wat hom na die Nederlande sou vergesel het ?

’n Tweede vraag is watter dele van die Reus Grootvader 5) nog outen= tiek is, aangesien hy in 1641 geheel vernuwe en in 1738, waarskynlik na aanleiding van die eerste Hanswijkkavalkade „gerestoureer“ is. Emma= nuel Neeffs is wel baie optimisties : „Cette oeuvre colossale, bien que fréquemment restaurée, décèle encore le talent de son auteur principal, particulièrement dans les bras, les mains et les jambes du géant; ces parties modelées avec hardiesse et vigueur, reproduisent toutes les formes anatomiques de ces membres du corps humain.“ 6) Ondanks hulle ywer vir die Mechelse saak is die huidige deskundiges van Mechelen baie skeptieser. Volgens hulle is nog net een van die hande die oorspronk= like werk van Colijn. Wat sekerlik jammer is, aangesien Die Reus Groot= vader die enigste werk is wat in die Nederlande self nog aan die Vlaams= Tirolse meester herinner.

1) Dok. nrs. 811 en 813.

2) „Betaelt die Conchierge vanden stadthuyse voir den cost by haer ge= daen als die Tresoriers accordeerden opden 2den January 1600 met Alexander Colyns voor het maecken vanden Reuse volgende haer bil= liet V ¼ XII st.“ Dok. nr. 812. Kyk ook Dok. nrs. 810 en 808.

3) Dok. nr. 813.

4) Kyk ook p. 20.

5) Graf. Dok. nrs. 120 en 121.

6) Neeffs, E. op.cit. Dl. 2. p. 83.

Ontwerpe vir Seefeld en die klooster te Solbad Hall

'n Wonder wat in 1384 sou plaasgevind het, het van Seefeld 'n bedevaartoord gemaak wat hom eeuelank in die belangstelling van die vorste van Oostenryk en Tirol mog verheug. Die verwaande ridder Oswald Milser het in die Paastyd van die priester verlang dat hy hom sou spysig met die groot transsubstansiasie-hostie en nie met die klein hostie vir die arm mense nie. So gou as wat hy die hostie op die tong ontvang het, bewegewas die vloer onder Milser en sink hy tot aan die knie in die grond weg. Die verskrikte priester het hom die hostie terug uit die mond geneem. Dit was gebuig en het byt- en bloedspore vertoon. Onmiddellik het die gelowiges begin toestroom om dit te vereer, onderwyl Milser hom as 'n siek en berouvolle man in die klooster van Stams teruggetrek het, waar hy twee jare later sterf. Gou het die kerkie van Seefeld te klein geword en het Frederik-met-die-ledige-beurs die eerste stoot gegee aan bouedrywighede wat tot onder keiserin Maria Theresia voortgesit is. So in-formeer Koning Ferdinand, die latere keiser Ferdinand I na bouwerk wat in Seefeld op bevel van Maksimiliaan I begin is. 1) en gee aartshertog Ferdinand II in 1574 opdrag aan sy hofboumeester Albrecht Luchese om 'n „Heiligblutkapelle" bo die sakristie van die St.-Oswaldkirche te bou. Materiaal daartoe was reeds in 1573 by mekaar gemaak. 2) Dis veral Franz Barbon (Perwon) en sy geselle wat hier werkzaam sal wees. 3) Luchese is in 1574 klaar, want op 3 en op 20 Julie gelas aartshertog Ferdinand 'n inspeksie en daarna betaling van sy werk. 4) Tog sal die inwyding van die kapel presies 2 jare later, op 20 Julie 1576 plaasvind. Die mirakuleuse hostie word dan uit die kerk na die hoër geleë kapel oor-

1) Dok. nrs. 57 en 58 van 24.10.1552 en 23.1.1553.

2) Aan die vervoer van wit steen wat vir die bou op Seefeld bestem was moes besondere sorg bestee word (Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 5 November 1573, f° 1564).

3) Dok. nr. 531 van 22.5.1574. Kyk ook p. 180 en 181.

4) Dok. nrs. 534 en 538.

gebring. 1) Nou die spesiale kapel daar is, bekommer die aartshertog hom oor die opknapping van die kerk self. Op 16 September 1580 gee die Tirolse Regering advies oor die voorgename werksaamhede op grond van 'n kostebeding van Alexander Colijn. Daaruit blyk dat aan Colijn opgedra was :

1. Die vervaardiging van 'n marmer tabernakel ;
2. Die bou van 'n nuwe hoofaltaar ;
3. Die kap van twee offerblokke van marmer vir die Heiligblutkapelle ;
4. Die maak van twee altaarkandelabers. 2)

Die Regering vind die pryse vir die tabernakel (150 guldens), 3) die kandelabers (36 guldens) en die altaar (98 guldens) te hoog, so= dat ons nie weet wat nou eintlik tot stand gekom het nie. Geen spoor van hierdie werke is in die kerk of kapel teruggevind nie. Al wat oorgebly het, is tekeninge wat nog steeds by die kostebegroting en advies lê en waarvan veral die ontwerp van die altaar en die van die kroonlusters wat volgens Colijn die kandelabers moes vervang, ons aandag gaande maak.

Wat die altaar 4) betref, het die opdrag gelui dat dit „vornen und zurugg gleich und durchsichtig auch zierlich und sauber" gemaak moes word. Op watter wyse wou Colijn aan dié versoek voldoen en wat was sy oplossing vir die probleem van die „deursigtigheid"? Op die pentekening sien ons dat hy dadelik aan 'n soort triomfpoort gedink het. Slanke pilas= ters dra 'n boog met cassette waarvan die argivolt in 'n deurlopende band= ornament profileer. Aan die basis van die pilasters staan links en regs na die voor en sykante en waarskynlik ook na die agterkant („- - - und zurugg gleich - - - " !) uitbuigende konsoles wat driekwart Ioniese sui= le skraag. Op hulle rondings vertoon hulle engelkoppies. Dié Ioniese suile is gekanneleer en dra volledige hoofgestalle. Vandaar vertrek

1) Von Lutterotti, O. Die Kunstdenkmäler Seefelds/Tirol; Sonderdruck aus „Grosse Kunstwerke Tirols". Innsbruck, Inn- Verlag, 1951. p. 19.

2) Dok. nr. 642.

3) Die Regering wil dit vervang deur die „schönen, zierlichen, eisern= en tabernakel" wat aartshertog Ferdinand vir die Pfarrkirche van Innsbruck laat maak het, maar nie in daardie kerk pas nie. Is dit die sakramentshuisie waarvan sprake is op p. 215 ?

4) Graf. dok. nr. 122.

langwerpige volute wat sokkels dra waarop kandelabers staan. Uit die oë van die volute trek vrugteslingers weg.

Die konstruksie is bekroon met 'n gebroke frontoen. In die breuk staan 'n blasoen van Oostenryk wat deur 'n lourierkrans omsluit is.

Binne in die boog kniel twee groot engele wat die monstrans met die mirakuleuse hostie dra op 'n volute-agtige brug wat op langgerekte konsoles rus. Dié monstrans is van die Gotiese silindertipe maar het 'n Renaissance-voetstuk. Op die buitenste konsoles van die altaar staan die hooffigure uit die Milserse mirakel : die priester en die ridder. Hier is die tekening nie so duidelik nie, maar ons kan tog sprekende bewegings, noukeurige kostuumdetails en karakteristieke gelaatstrekke vermoed. In sy geheel het die ontwerp, ondanks enkele herinneringe aan die Floris-styl (volute, konsoles, vrugteslingers, lourierkranse, frontoen...) 'n eie karakter. Selfs die Floris-motiewe is persoonlik geïnterpreteer, en die kunstenaar het hom gehoed vir die oorlading wat soortgelyke projekte van Cornelis Floris kenmerk. 1)

In die ontwerp van die (identiese, waarvan slegs een is afgebeeld) „zwei leichter, 2) so anstatt der wandelstängel vor dem altar an das gewölb in der neuen capellen gehenkt möchten werden" 3) val al dadelik volledig uitgewerkte akantusbladornamente en engelkoppies op. Sulke koppies staan tot selfs op die swaar bol wat onder aan 'n balustervormige skag hang. Naas mekaar geplaas vorm die koppies op die bol 'n soort horisontale ring waarop die arms rus. Hulle is S-vormig en is telkens met twee engelkoppies versier. Die tekening wys slegs twee arms, maar daar was vyf, soos blyk uit 'n marginalium van Colijn self : „Diser Leichter = Schenk1 mit zweien Engelsangesichten und Flügl1n muessen 5 umb den Leichter sein, fleissig, sichtig und sauber geschnitten werden". Die bol eindig onder met 'n ringknop. Deur die oorvloed aan engeltjies word die werk sekerlik „swaar", veral ook in die stoflike betekenis van die woord, iets wat selfs die ontwerper nie ontgaan het nie want in die rand

1) BV. die groot sakramentshuise van Zoutleeuw (ca. 1552) en Zuurbeemd (1557).

2) Graf. dok. nr. 123.

3) Dok. nr. 642.

stel hy 'n merklike ontlasting voor : „Diser Leichter ist 2 Werkschuech 4 $\frac{1}{2}$ Zoll hoch, wann er aber zu hoch, möcht er umb ain halben Schuech mer oder weniger abkürzt werden und umb sovill dast weniger wurd auch der Leichter wegen, aber sonst nach diser Visir wurd ain Leichter unter ain Centner nit wegen."

Die voorsiene materiaal blyk geelkoper te wees : „Die messing Ketten muess sauber und stark gemacht werden und ob dem Leichter zwen Werkschuech hoch sein und zusammen geen, damit das Licht unverhindert brynnen kann".

Dat hierdie werk, wat ondanks die klassieke akantusbladmotief meer Duits as Italiaans lyk, wel tot uitvoering sou gekom het, lyk nog twyfelagtiger wanneer ons tot slot op die tekening lees : „Es stet bei der fürstlichen Durchlaucht meines gnedigisten Herrn Willen und Gfallen, ob diese Nebenleichter 1) auch gemacht werden sollen oder nit."

Iets van al die opdragte moet tog tot stand gekom het, aangesien op 9 Augustus 1581 2) Alexander vra om sy werk te gaan inspekteer en op 21 Augustus 3) die kloostervoor van Seefeld versoek word om aan Colijn vir die besigtiging van 'n aantal sake in die kerk, vir 'n gemaakte ontwerp en vir die opknapping van twee beelde, 4 guldens uit te betaal.

In 1583 onderneem Ferdinand II van Tirol saam met sy tweede vrou Anna Katherina van Mantua, sy seuns en hofhouding, in die totaal 2,000 persone 'n pelgrimstog te voet van Innsbruck na Seefeld. 4)

Die Renaissanceversiering van die Heiligblutkapelle het nie in die smaak van die na die Barok georiënteerde opvolgers van Ferdinand II geval nie. Die hernuwings wat agtereenvolgens plaasgevind het, het sekerlik die geringste spoor van moontlike werk van Colijn doen verdwyn.

'n Selfde lot het, met uitsondering van die wapenskilde op die kerkgewel, die kosbare kunswerke van die klooster van Solbad Hall getref. Hieraan dra sekerlik skuld die omvangryke herstelwerke wat in die jare 1691-1692 aldaar na 'n groot aardbewing onderneem is. Die stigting van

1) So genoem omdat hulle links en regs van die altaar moes hang.

2) Dok. nr. 654.

3) Dok. nr. 655.

4) Von Lutterotti. op.cit. p. 8 en 9.
Von Schönherr. op. cit. p. 556.

die klooster dateer van 1566 en die eerste boubedryghede het einde 1567 begin. 1) Die boumeester was Albrecht Luchese. Die godsdienstige susters van Ferdinand II van Tirol : Magdalena, Barbara, Helena en Johanna sal hier hul intrek neem. Die stoflike oorskot van 'n vyfde suster, Margaretha, wat tydelik in die grafkelder van die monument van keiser Maksimiliaan I in die Hofkirche te Innsbruck 2) gerus het, sal in 1571 in die kloosterkerk van Hall opnuut bygesit word. 3)

Aangesien dit met die titel : „königliches Stift" getooi was, kon die versiering en uitrusting van hierdie geestelike hertoëlike tehuis nie anders as vorstelik wees nie. Ons weet alreeds dat Colijn 'n duur sakramentshuisie vir hierdie „Damenstift" vervaardig het. 4)

Die ander werke vir kerk en klooster het, vir sover dit Colijn en sy kring betref, die volgende omvat :

- 24 groot en klein beelde in bukshout vir 8 monstranse; 5)
- 34 beelde deur Colijn op bevel van die aartshertoginne gesny en wat as model moes dien vir kerksierade wat deur goudsmede moes vervaardig word ; 6)
- een altaartafel (altaarbekroning of retabel) ; 7)
- drie wapens in wit marmer vir die portaal van die kerk ; 8)

1) Dok. nr. 330 van 30.9.1567.

2) Eers op die einde van die vorige eeu is ontdek dat die graf van keiser Maksimiliaan nie 100% 'n „senotaaf" was nie. In die kript rus drie onmondige kindertjies van Ferdinand II : Anna Leonora (29.6.1583-15.2.1584) en die tweeling Philipp (7.8.1562-9.1.1563) en Maria (7.8.1562-25.1.1563). Von Schönherr. op.cit. p. 296.

3) Dok. nr. 420 van 15.3.1571.

4) p. 215-216.

5) Dok. nr. 288 van 5.12.1565 en 294 van vermoedelik 31.12.1565.

„Mer am 5. decembris zwelf gulden geben, die furter Alexandern Colin, pildhauer alhie, umb und fur vierundzwainzig grosz und klaine pilder, so er auf meiner genedigsten frawen frawen (sic) Magdalena und frawen Margretha bevelch von puxpämen holz zu acht monstranzen geschnitten zuzustellen habe, - - - ".

6) Dok. nr. 334 van 31.12.1567.

7) „- - - im 1567. jar hab ich mit meiner genedigsten frawen arbeit angefangen und hab ain altartafel auf den kor gemacht; so aber jetzt verändert und auf die porkirchen gesetzt ist worden; daran hab ich verdient 370 fl.- - - ". Dok. nr. 479 van 29.12.1572.

8) „- - - Mer hab ich vorn am portal an der kirchen in weissem märblstein drei Wappen gehaut, - - - ". Dok. nr. 479 van 29.12.1572.

- dié drie wapens in kleiner formaat en gepolychroomer ; 1)
- twee beelde van Maria en Elisabeth in was, gereed vir die giet; 2)
- een groot kruisbeeld in hout ; 3)
- herstelwerk aan 'n albaster luster ; 4)
- vier beelde in wit marmer ; 5)
- twee klein beelde in hout ; 6)
- kartons vir 172 brabantse elle tapytwerk, geskilder deur meester Romaan de Vleeschouwer. 7)

Betrokke by die werke in Hall was dus Albrecht Luchèse, Alexander Colijn 8), Franz Perwon (Barbon), Thomas Scalabrin en Romaan de Vleeschouwer. 9)

Die enigste wat bewaar gebly het is die drie wapenskilde in wit marmer bokant die frontoene van die kerkportaal. 10) Soos Colijn dit

- 1) „ - - - Mer dise gemelte drei wapen hab ich kliener in Mittelwalder stain gehaut; daran verdient mitsamt dem anstreichen, so ich dem maler bezahlt hab, 23 fl.“ Dok. nr. 479 van 29.12.1572.
- 2) „Mer hab ich zwei pilder, als sant Maria und Elizabet, in wax posiert und zum guss gericht;- - - “. Dok. nr. 479 van 29.12.1572.
- 3) „Mer hab ich gar ain gross crucifix in holz geschnitten; daran verdient 55 fl.“ Dok. nr. 479 van 29.12.1572.
- 4) „Mer ein leichter in albaster gebessert; daran verdient 1 fl. 32 kr.“ Dok. nr. 479 van 29.12.1572.
- 5) „Mer in weissen marblstain vier pilder gehaut; an allen vier verdient 40 fl.“ Dok. nr. 479 van 29.12.1572.
- 6) „Mer zwai pilder, so klain sein, in holz geschnitten; für beide verdient 2 fl.“ Dok. nr. 479 van 29.12.1572.
- 7) Dok. nr. 465 van 29.7.1572 en Dok. nr. 481 van 1572 : „patronen zu den tapezereien“. Ook dok. nr. 467.
- 8) Abraham Colijn vermeld in sy versoekskrif die aandeel van sy vader soos volg : „Unter sollichen ansehnlichen werken haben kaiser Ferdinanden künigliche töchter in und zu dero fürstlichen stiftkirchen zue Hall im Inthal alerhand geistliche und kirchen arbeiten von stainwerk ime mainem vatter angefrümbt und zu machen bevolchen, die er auch zu dero gnedigisten wolgefallen jedesmal verfertigt.“ Dok. nr. 850 van 23.7.1623.
- 9) Dok. nrs. 465, 467 en nr. 477 van 20.10.1572.
- 10) Graf. dok. nr. 124.

self stel 1) is die „erstlichen der kais. maj., das ander ir furstlich durchleucht als erzherzog Ferdinand, das dritt des herzog Karls". Keiser Maksimiliaan II, Ferdinand II van Tirol en hertog Karel van Stiermarke (1540-1590, gehuud met Marie, dogter van Albrecht van Beiere) was die drie broers van die vyf susters wat aan die stigting van hierdie klooster 'n aandeel geneem het. Die keiserlike wapen is bekroon met die keiser'skroon, die ander twee het hertoëlike krone in die top. 2) Die keiserlike skild en die van Ferdinand is omring deur die ketting van die Gulde Vlies. Die rande krul in 'n volute-agtige ornament om. Die fyn afwerking van hierdie wapenskilde herinner aan die van die wapenkartel van die Heidelbergse portaal en die van die middelveld van die epitaaf van Christoph von Althan in Murstetten. Hulle staan gelukkig nie so op mekaar gedruk nie, en ons mag tevrede wees oor die feit dat die kunstenaar hulle buite en nie binne die frontoen aangebring het nie. Hoe mooi ook al, is hierdie wapenskilde slegs die karige getuies van 'n koorsagtige kunsbedrywigheid binne die mure van die stil klooster van Solbad Hall.

1) Dok. nr. 479 van 29.12.1572.

2) Graf. dok. nr. 125.

Werke vir feeste, toernooie en tuine

As 'n kampvegter van die Kontrareformasie het aartshertog Ferdinand van Tirol 'n besondere waarde geheg aan dié fees wat in sy oë die triomf van die transsubstansiasie-gedagte moes bevestig, nl. die fees van Sakramentsdag. 1) Die hoogtepunt van die fees vorm die prosessie wat deur die versierde strate trek. In die middel stap die priester met die monstrans, omring deur die gildes (Innungen) van die ambagsliede en selfs die hof. Die deelnemers dra kerse en vaandels, simboliese voorstellings en ook figure uit die lydensgeskiedenis van Christus. Hierdie „Passionsbilder“ het eweneens gedien „zu mehrung und zierung des umgangs am heiligen Fronleichnamstag.“ In 1583 ontvang Colijn 114 guldens vir die vervaardiging van sulke beelde 2) wat volgens die tradisie uit hout gesny, gepolychromeer en selfs gekleed was.

Ook by die voorbereiding van wêreldlike feeste word die hofbeeldhouer betrek. So werk hy vir die „vreugdefees“ by geleentheid van die huwelik van aartshertog Ferdinand II met Anna Katharina Gonzaga van Mantua en die doop van haar kind en lewer hy sy bydrae by optogte, karnavals en maskerades. 3)

Kort voor die huwelik van aartshertog Albrecht, seun van keiser Maximiliaan II en neef van aartshertog Ferdinand met Isabella van Spanje, dogter van Filips II, is Colijn nog in die Nederlande waar hy - ons weet nie presies op watter manier nie - betrokke raak by die oprigting van triomfboë en „ander sake.“ Tot dieselfde periode behoort die - reeds besproke - bou van Die Reus Grootvader en werk vir die stad Antwerpen wat jammer genoeg deur Abraham Colijn nie nader bepaal word nie. Die Spaanse Nederlanders was tevrede oor hierdie werke want hulle wou

1) Hirn, J. Erzherzog Ferdinand II. von Tirol ; Geschichte seiner Regierung und seiner Länder. Innsbruck, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung. Dl. 2, 1888 p. 265.

2) Dok. nr. 687 van 15.4.1583.

3) „- - - nach der zu der erzherzogin von Mantua verheiratung freidenfest, dero kündstaufen - - - zum aufzug, fassnachten, in massgarto etc., jezt dis, dan auf ain ander manier gnedigist anbevolchen,- - -“ Dok. nr. 850 van 23.7.1623.

Colijn daar hou. 1)

Wanneer vreemde vorste besoeke aan die Tiroolse vorste bring, dan word die gebruiklike ridderspele soos ringsteke en toernooie gehou. Ook daarvoor lewer Colijn die nodige versiering. So is hulle aan hom in Maartmaand 1581 nog 175 guldens vir werk aan 'n steekspel skuldig. 2)

In die hertoëlike lushof te Innsbruck word allerhande geboue w.o. 'n somerhuisie, 'n bad en 'n voëlhuis opgerig waarvoor Colijn allerlei werk in stucco en pottbakkersklei gemaak het. Die stukadoorswerk het Meta= morfozes van Ovidius voorgestel en is veral by die somerhuisie uitgevoer. In die tuin was daar groot en klein, sittende en staande figure „von wax und erde". Party van die figure het kruike met gewasse gedra, ander het seediere voorgestel wat by die vywer gesit het. Hierdie kleifigure was gebak en in wit olieverf geskilder. 3) Dié werk in stucco en klei het

- 1) „- - - Indem die furstlich durchlaucht erzherzog Alleperdtus mit der infando künigin aus Hispania hochzeit und im Niderlandt kumben zue regiern, haben die landstend ir furstlich durchlaucht und dero infando zue unterthenigisten ehm und ankunft triumphporten und ander sachen lassen zuerichten. Derwegen weil mein vatter alda gwest, auch ir furstlich durchlaucht dero infando zue gehorsamisten ehm auch den landstenden zu Mecheln als sein vaterland ain schön, grossen, ötlich werkschuech hoch sizenten rüssen zuegricht und denen zu Antorff was anders, welche im mein vatter gehn gar alda behalten, aber nit bleiben wollen." Dok. nr. 850 van 23.7.1623.
- 2) Dok. nr. 648 van 7.3.1581 en Dok. nr. 850 van 23.7.1623 : „- - - wan er dan ain oder ander dero erzherzogen zu irer fürstlich durchlaucht herkumen seint turniern, ringlrennen oder riderspiln, - - -".
- 3) „- - - item in irer furstlich durchlaucht lustgarten under sumer= haus von Ovidische histori, die von stuckatorwerk, von wax und erde, füguren gross, klain, stende und sizende thails, die haben krieg mit wurzgarten drin gehabt, andere, die was in henden, dardurch wasser, um deicht sein gesessen, von allerlai merthirln gemacht, die geprent, dan weiss von oelfarb angestrichen worden.- - -." Dok. nr. 850 van 23.7.1623.

in 1573 tot stand gekom. Dit is in 1574 geinspekteer en betaal. 1)
Albrecht Luchese was by hierdie werk betrokke, maar as boumeester en
messelaar. Niks daarvan is teruggevind nie.

1) Dok. nr. 534 van 3.7.1574 : „ - - - auf Albrechten Lucess Maurers
Supplication, von wegen vergenuegung seiner Arbeit, so Er sambt
Allexander Colins in Eur frl.dht. Lustgarten am Pad Summerhaisl
unnd Voglhausl volbracht, so Eur frl. dht. vuns umb vunsern be=
richt, neben dem genedigisten vermelden. Das Eur frl. dht. sein
Lucesen aufvorderung zuvil sein bedunckhen zustellen lassen.

Neben Euren frl.dt. wir disen underthenigisten bericht als
nemblichen nach dem angeregte Arbeit ungever vor ainem jar ver=
ferttigt worden, haben wir dieselb durch ettliche darzue verordnete
personen besichtigen vund taxieren lassen. - - - "
Daarby sluit aan Dok. nr. 538 van 20.7.1574.

Herstelwerk aan die grafmonument van die Tirolse landsvorste.
in die kript van die kloosterkerk van Stams

Die ou landsvorste van Tirol rus nie in Innsbruck, ook nie in Solbad Hall of Schwaz nie, maar in die Cistercienserklooster van Stams. 1) Hulle lê begrawe in die abdykerk aldaar. 2) In 1475 verbind die Augsburgse beeldhouer Hans Radolt homself tot die vervaardiging, in gips, van die grafmonument van hertog Frederik-met-die-ledige-beurs (+ 1439) en aartshertog Sigismund der Münzreiche (+ 1496) met hulle vrouens.

By die plundering van die klooster deur die soldateska van keurvors Mourits van Sakse is hierdie graf in die jaar 1552 swaar beskadig. In 1609 stuur die nuwe aartshertog van Tirol, Maximilian der Deutschmeister die bejaarde Colijn na Stams om die „auf der fürstlichen begrebnus ligenden mit gips gemachten Bildnusse" 3) en ander beelde van die graf zu „renofieren". 4) Die „reparierung" van die „übel zerrisnen" graf 5) het veel „mie und arbeit" gekos, 6) want die beelde en ornamente van die monument was „übel, schendlich, verderbt, zerprochen gwest." 7) Seun Abraham help sy bejaarde pa, die aartshertog is tevrede oor die werk en beveel op 20 Maart 1610 die betaling daarvan. 8)

1) Op 35 km westelik van Innsbruck.

2) Von Schönherr, D. op. cit. p. 110.

3) Dok. nr. 837 van 3.9.1609.

4) Dok. nr. 850 van 23.7.1623 : „- - - Ferrer anno 1609, weilen ir hochfurstlich durchlaucht Maximilian, erzherzog zue Osterreich etc. alhie geregiert und im gemelten jar ir hochfurstlich durchlaucht an mein vatter ersuecht, wegen der furstlich durchlaucht erzherzog Sigmundt etc. begrebnus zu Stambs im klosterkirchen sambt dero zwen gmachl und andere figuren und wappen auch andere ziraten an seiden; so als von gipswerch gmacht, übel, schendlich, verderbt, zerprochen gwest, gnedigst anbevolchen zu renofieren, welches vil mie und arbeit, so ir hochfurstlich durchlaucht selbs dahin kumben und gesehen, also verrichtet, das ir hochfurstlich durchlaucht ain gnedigists gefaln und darmit zufriden gwest, zu welichen ich mit helfen verferdigen. - - - "

5) Dok. nr. 838 van 22.12.1609.

6) Dok. nr. 850 van 23. 7.1623.

7) Ibidem.

8) Dok. nr. 839.

Al hierdie moeite was egter vergeefs. Omstreeks 1680 het die met die Barok behepte ab Melchior Jäger 1) die gotiese monument laat afbreek. 2) Die bouewerk is in 1681 „versenkt“ 3) en in sy huidige vorm onder die vloer van die kerk gebring. Die tombe met die lêbeelde het spoorloos verdwyn. 4)

- 1) Stift Stams in Tirol; Priorat des Stiftes Stams. München, Schnell & Steiner, 1953. p. 10.
- 2) Tirolisches Künstler-Lexicon oder kurze Lebensbeschreibung jener Künstler, welche geborne Tiroler waren oder eine längere Zeit in Tirol sich aufgehalten haben. Innsbruck, 1830. p. 205. „Was jedoch 1552 die Barbarei roher Kriegsknechte verstümmelte, zerstörte um 1680 vollends der Ungeschmack der Zeit, welcher durch das alte Bildwerk den modernen Bau der neuen Kirche nicht beeinflusst wissen sehen wollte“ skryf Schönherr tereg (op.cit. p. 576).
- 3) Stift Stams in Tirol. op.cit. p. 8.
- 4) „Een ondersoek ter plaatse, gevolg deur een wat in 1956 deur Sr. Gnaden der Hochwürdige Herr Abt, P. Stanislaus Mali en sy „P. Archivar“ uitgevoer is, het niks opgelewer nie. Ons spreek hier ons hartlikste dank teenoor hierdie bereidwillige here uit. Die huidige kript is bokant oop en dié opening is deur ’n balustrade (met die gerestoureerde wapenskilde van Radolt ?) omgewe. Aan die altaarsy rys ’n barokke kruisingingsgroep van Andrä Thamasch (1639-1697) op. (Graf. dok. nr. 126). In die krip staan langs die wande lewensgrote vergulde Gotiese houtbeelde van vroeë Tirolse vorste w.o. Graaf Meinhard II, stigter van die abdy (in 1273) (Graf. dok. nrs. 127 en 128). Vorm hierdie beelde ’n begrafnisstoet rondom ’n (verdwene) tombe soos dit in die Innsbruckse Hofkirche die geval is ? Op die altaar staan ’n laat-Gotiese houtreliëf wat na die styl te oordeel uit die 15e eeu moet stam. Hierdie „Ontmoeting met die priester op die jag“ (Graf. dok. nr. 129) kan moeilik aan Radolt toegeskryf word, daar Radolt se werk in gips uitgevoer is. Betreffende die materiaal en die wapenskilde lui die kontrak van Radolt soos volg : „ - - - dass ich Seiner Gnaden ein Gräbnis von Ybs giessen soll mit Tabernakeln, Winbergen, mit Bildern und den 13 Landen, - - -“ (Von Schönherr. op.cit. p. 111). Nagler beweer in sy Künstlerlexicon dat die bas-reliëf op die altaar „gemeiniglich“ aan Colijn toegeskryf word. Of hierdie ongegronde toeskrywing so algemeen is glo ons nie. (Nagler, G.K. Neues allgemeines Künstlerlexicon oder Nachrichten von den Leben und Werken der Maler, Bildhauer, Baumeister, Kupferstecher, Formschneider, Lithographen, Zeichner, Medailleure, Elfenbeinschneider etc. Leipzig, Schwarzenberg und Schumann, 1835-1852. p. 151.

Inspeksie van die bouvallige tinne op die gewel van die
Pfarrkirche Unserer Lieben Frauen Himmelfahrt te Schwaz 1)

In 1594 word Alexander Colijn uit Innsbruck na Schwaz ontbied om
advies te gee oor die bouvallige tinne op die gewel van die parogiekerk
aldaar. 2)

Hierdie tipe werk hoort by Colijn se bedrywighede as argitek. 3)

1) Graf. dok. nr. 130.

2) Egg. E. Die Pfarrkirche Unserer Lieben Frauen Himmelfahrt in Schwaz.
Schwaz, Museums-und Heimatschutzverein, 1956. p. 30.

3) p. 56 en 57.

Werk vir geskutgieters en 'n paar verdwene outentieke beelde

Eienaardige produkte van toegepaste kuns is die kanonne wat in die sestiende eeu in Innsbruck gegiet is. Tirol met sy hoofstad is toe reeds lank die heimatland van die Oostenrykse harnassmedery en geskutgieters.

1) Die bronsgieters wat hulle by die giet van die standbeelde rondom die graf van keiser Maksimiliaan onderskei het, giet stukke geskut wat op merkwaardige wyse versier is. Ja, in feite is hulle in die eerste plek geskutgieters. 2)

- 1) Boenheim, Wendelin. Handbuch der Waffenkunde; unveränd. Abdr. der 1890 im Verl. von E.A. Seemann, Leipzig, erschienenen Ausg. Graz, Akademische Druck-u. Verlagsanstalt, 1966. p.613 en 616. Innsbrucker Plattnerkunst (Die); Katalog; Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum, Innsbruck, Kunstaussstellung 1954. Innsbruck, Tyrolia-Druck, 1954. p. 15.
- 2) Geskutgieters of -ontwerpers wat vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I gewerk het :
Veit Arnberger (Clovis, model).
Stefan Godl (Familie-heiliges, giet; Albrecht II die Wyse, giet; Sigismund der Muenzreiche, giet; Maria Bianca Sforza, giet; Karel die Stoute, giet; Filips die Goede, giet; Margareta van Oostenryk, giet; Frederik-met-die-ledige-beurs, giet; Godfried van Bouillon, giet; Johanna die Waansinnige, giet; Ferdinand die Katolieke, giet; Elisabeth van Hongarye, giet; Albrecht I van Oostenryk, giet; Leopold III die Vrome, giet; graaf Albrecht van Habsburg, giet; Leopold die Heilige, giet; Keiser Albrecht II, giet; keiser Frederik III, giet.)
Jörg Kölderer (Familie-heiliges, ontwerpe; Sigismund der Muenzreiche, ontwerp; Karel die Stoute, een van die ontwerpe; Johanna die Waansinnige, ontwerp; Leopold III die Vrome, ontwerp; Leopold die Heilige, ontwerp; keiser Frederik III, ontwerp).
Gregor Löffler (Clovis, giet).
Peter Löffler (Ferdinand van Portugal, giet).
Leonard Magt (Albrecht II die Wyse, model; familie-heiliges modelle; Sigismund der Muenzreiche, model; Maria Bianca Sforza, model; Margareta van Oostenryk, model; Karel die Stoute, model; Filips die Goede, model; Johanna die Waansinnige, model; Elisabeth van Hongarye, model; Godfried van Bouillon, model; Albrecht I van Oostenryk, model; Leopold III die Vrome, model; Leopold die Heilige, model; keiser Frederik III, model; keiser Albrecht II, model; Frederik-met-die-ledige-beurs, model).
Hans Polhaimer (Godfried van Bouillon, ontwerp; vermoedelik ook ander).
Gilg Sesselschreiber (Filips die Skone, ontwerp en giet; Rudolf I van Habsburg, ontwerp en giet; Ernst der Eiserne, ontwerp en giet; Ferdinand van Portugal, giet; Maria Bianca Sforza, skets; Margareta van Oostenryk, skets; Cimbarga van Masovië, ontwerp en giet; Karel die Stoute, een van die ontwerpe; Filips die Goede, ontwerp;

Vir die versiering van hulle stukke geskut is hulle egter op beeldhouers aangewys, en dis dan ook geen wonder nie dat Alexander Colijn hout- en wasmodelle vir die wapenskilde en ander versierings van die kanonlope sny. So lewer hy in 1591 die „pouster“ d.i. die helmpluim en wapenskild vir 'n aantal stukke geskut wat Hans Christoph Löffler gegiet het. 1) Die pluimbos bokant die wapenskild het soos 'n pouster (Pfauenschwanz) gelyk en vandaar kom die naam vir die hele heraldiese versiering. 2)

In 1596 lewer Colijn vir aartshertog Matthias 'n wasmodel vir 'n falconet. 3) Volgens Erich Egg beweert, moet Alexander Colijn nog heelwat modelle vir die geskutgieters vervaardig het. 4)

Onder die werke van die Vlaamse meester waarvan die outentisiteit argivalies kan bevestig word stip ons nog aan :

Twee beelde vir die Franciskanerbroeders van Innsbruck ; 5)

„Passionsbilder“ vir die kerkhof by St. Jakobs ; 6)

en 'n Beeld van Franciscus vir die altaar van die Hofkirche. 7)

Van al hierdie beelde is egter geen spoor meer te vinde nie.

2) vervolg vanaf vorige bladsy/...

Johanna die Waansinnige, skets; Kunigunde, ontwerp en giet; Elisabeth van Tirol, ontwerp en giet; Maria van Bourgondië, ontwerp en giet; Godfried van Bouillon, eerste skets; Albrecht I van Oostenryk, eerste skets).

Geskutgieter Hans Christoph Löffler, seun van Gregor, het baie epitawe gegiet o.a. dit vir die Familie Dreyling te Schwaz op model van Colijn.

1) Dok. nr. 436 van 1.10.1571.

2) Egg, E. Der Tiroler Geschützguss 1400-1600 (Tiroler Wirtschaftsstudien 9.) Innsbruck, Universitätsverlag Wagner, 1961. p. 42 en 170.

3) „possierung in wachs zu einer falkona“.

Betaling sal eers in 1601 volg : Dok. nr. 823 van 6.8.1601 en nr. 824 van 27.9.1601.

4) Op. cit. p. 174 en 185.

5) Dok. nr. 658 van 1581.

6) Dok. nr. 657 van 10.11.1581.

7) Dok. nr. 829 van 10. 6.1604 en 830 van 7.7.1604.

HOOFSTUK VII

HOOFSTUK VII

GEGRONDE TOESKRYWINGS EN WERKE VAN SY ATELJEE

Grafmonument vir biskop Johannes Nas in die Hofkirche
te Innsbruck

Langs die linker sy-altaar van die Hofkirche is in die muur gemessel die grafmonument van Johannes Nas (Nasus), die wybiskop van Brixen, wat as kleremaker sy wêreldlike en as Franciskaner lekebroer sy geestelike loopbaan begin het. Sy ouers was arm en behoeftig, maar oor sy nederige afkoms het die biskop, wat 'n man uit die volk gebly het, hom nie geskaam nie, aangesien hy die skêr in sy wapenskild opgeneem het soos ons dit kan sien op die cartouche aan sy voete. Ook sy tong was skerp. Dit het hom tot 'n gedugte kanselredenaar gemaak, wat in sy preke heftig te kere gegaan het teen die „kettters" en ...hulle vernaamste bestryders, die Jesuïete. Herhaaldelik het aartshertog Ferdinand biskop Nas na Innsbruck ontbied om as prediker en priester aan die hof op te tree. In 1590 was hy opnuut in daardie aalmoeseniershoeëdanigheid in Innsbruck waar hy op 16 Mei sterf. 1)

Die aartshertog rig vir hom 'n „monumentum" op wat eers in die Franciskanerklooster, tans die Tiroler Volkskunstmuseum langs die Hofkirche, geplaas is. Wanneer in die 18e eeu die klooster opgehef word, gaan dit tot in 1842 na die Jesuitenkirche, die kerk van die vyande van Nas ! In die Hofkirche is die grafsteen eers in die vloer geplaas omdat die deskundiges van mening was dat die marmerplaat slegs die deksel van 'n grafkelder was. Die argument daartoe het gelui dat die reliëf van die lewensgrote beeld van die biskop te swak was om dit tot 'n goeie lêbeeld te maak. Ek aarsel om hierdie bewering te aanvaar omdat :

1. Die reliëf van die lêbeeld van Katharina von Loxan nie baie sterker is nie ; 2)

1) Oor Nas : Hirn, J. op.cit. Dl. 2, p. 259 en Schöpf, J.B. Johannes Nasus, Franziskaner und Weihbischof von Brixen 1534; Sonderabdruck aus dem X. Programm des k.k. Gymnasium zu Bozen. Bolzano, 1860. (1534 is die geboortejaar van die biskop).

2) Graf. dok. nr. 105.

2. Die wydingssteen wat in die muur langs die grafplaat geplaas is,
1) moontlik voor op die tombewand gestaan het soos dit by die graf van Katharina von Loxan die geval is.
3. Die wapencartouche die voetsole bedek. Dit is 'n oplossing wat in Praag nog nie gevind was nie, maar wat hier in Innsbruck onnodig sou gewees het indien dit bloot om 'n deksel van 'n grafkelder sou gegaan het.

Moontlik was dit 'n lae tombe gewees. Om as 'n steen in die kerkvloer te lê is die reliëf dan weer te hoog. Hoe kon die gelowige dan daaroor stap sonder om te struikel of dit te beskadig ?

Die werk is nie geteken nie, en daar is geen enkele argiefstuk voorhande wat bewys dat die aartshertog die uitvoering daarvan aan Colijn sou toevertrou het, al lê dit voor die hand, aangesien Colijn sy hofbeeldhouer was.

Op die marmerplaat is die biskop in vol ornaat, handskoene inkluis, voorgestel. Sy kop wat inderdaad die van 'n man uit die volk is, lê op 'n kussing met kwassies wat aan dié van Katharina von Loxan herinner. Die behandeling van die baardhaar is tipies Colijns, so ook die van die fraaiings rond die kasuifel. Dit geld ook vir die kruisies op stola en manipel. By die wapencartouche krul die rande in 'n bandwerkornament om, iets wat by 'n dekoratiewe wapenskild van Colijn kan verwag word.

Ofskoon dit hier om 'n swakker uitgevoerde werk gaan, ag ons die toeskrywing aan Alexander Colijn gegrond.

1) Gedeeltelik sigbaar op Graf. dok. nr. 131.

Gedenkplaat uit die soutmyn van Solbad Hall in die
Museum Ferdinandeum te Innsbruck

Soos die naam Solbad Hall, ter onderskeiding van Schäbisch Hall aandui, is Hall by Innsbruck 1) die stad van die soutbaddens waar nou nog siekes in baddens met sout bronwater (Sole) bad. Die reeds in 1335 by die soutmyn ingerigte soutbad ontwikkel tot die moderne stedelike Kurmitelhaus waar long- en rumatieklyers genesing kom soek. Die „Saline" van Hall het van in die vroegste tye welvaart besorg aan die stad, Tirol en die Ryk. Die belangstelling van die keiser self het nie ontbreek nie en so kom in 1563 Ferdinand I na Hall om persoonlik die eerste houeelslag vir die opening van 'n nuwe skag van die myn te gee. Hierdie gebeurtenis is weergegee op 'n bronstafel waarvan die modellering algemeen aan Colijn toegeskryf word. 2) Hierdie bronsplaat was op die historiese plek aangebring, maar is later na Wenen verhuis en het tenslotte in die Innsbruckse museum beland. Hierdie tafel wat die Tiroolse outoriteite met die terme „epitaph" en „epitaphium" wat aan die grafplastiek ontleen is, aandui, is in 1568 gegiet. In dié jaar word aan Hans Christoph Löffler twee sentenaars „kloksyps" vir die giet van die epitaaf vir die „Kaiserbau" of „Kaisersberg" van die soutmyn van Hall afgelewer. 3)

Daar is egter reeds op 17 Februarie van die vorige jaar uit Innsbruck ontwerpe na Solbad Hall terug gestuur met die bevel om hulle deur „Löffler in form passieren unnd schneiden unnd volgenndts von Gloggen=speis" te laat giet. 4) Hierdie dokument laat die stelling dat Colijn die modelleur sou wees in duie stort, ofskoon daar geen bewys voorhande is dat die bevel wat die „in form passieren unnd schneiden" betref, uit=

1) Op 10 km oostelik van Innsbruck. Van hier af word die Inn bevaarbaar. Die Vlaamse digter Cyriel Verschaeve lê hier begrawe. In sy laaste lewensjare was hy aldaar 'n gesiene figuur.

2) Bv. ook deur Heinrich Hammer (Der Bildhauer Alexander Colin von Mecheln. Wenen, 1922 (Die Kunst in Tirol, Bd. 12.) p. 14 en deur Von Schönherr (op. cit. p. 530-534).

3) Dok. nr. 339 van 4.2.1568.
Dok. nr. 346 van 30.3.1568.

4) Dok. nr. 322 van 17.2.1567.

gevoer is nie. Die studie van die monument sal uitwys dat minstens die tekeninge op die krediet van die Vlaamse meester geplaas moet word en dat die aandeel van Löffler moontlik kleiner gewees het as wat die dokument van 17 Februarie 1567 sou laat vermoed.

Die monument, wat ook „Salzbergertafel" genoem word, is ongeveer 50 cm breed en 76 cm hoog. 1) Al dadelik val dit op dat dit in hoofsaak die argitekturele omlysting is wat aan hierdie betreklike klein plaat sy monumentaliteit verleen.

Twee Ioniese pilasters met slegs drie kannelures dra 'n eenvoudige argitraaf. Onder die volutes van die Ioniese kapitele en gedeeltelik nog daartussen staan leeukoppe. Op die argitraaf rus twee groot volute wat in die middel reghoekig gebreek is en in twee kleinere volute uitloop. Rosette vorm die oë van die onderste volute. In die veld tussen die volute hou griffioene die keiserlike wapenskild vas waaromheen die ketting van die Gulde Vlies hang. Die wapenkartel is bekroon met 'n klein frontoon waarin die wapenskild van Oostenryk aangebring is. Die bene van die drieheek kom binne die breedte van die basis neer. Langs die griffioene hang aan ringe festoene met 'n oordadige vrugte- en blomruiker.

Die basis van die reliëf word gedra deur konsoles wat agter horings van oorvloed verberg is. Dié eindig in slanke en spitse akantusblare wat in volute omkrul. Op die sluitsteen pryk 'n masker waarvan die palmetkroon die lys van die opskriftafel onderbreek. Voorkeur is hier aan die Gotiese skrif gegee.

Spesifieke Floris-motiewe is daar dus baie : leeukoppe, rosette, ringe, frontoon, festoene, volute, horings van oorvloed, vrugtebondels, akantusblare, masker met palmetkroon ens.

Ewe talryk is die Colijn-elemente op die reliëf self : komposisie van die groepie onder aan die leer, haartooi, kostuumdetails, delikaat behandelde klein wapenskilde op die mynhoutboog wat die rigting van die nuwe skag aandui, perspektief, die keiser as 'n sentrale figuur, plantegroei op die voorgrond, klein boompies langs die leer, details van die stam en van die kruin van die boom op die voorgrond, behandeling van die hande, verkortings vereis deur die perspektief ens.

1) Graf. dok. nr. 132.

Op grond dus van die aanwesigheid van genoemde Floris- en Colijn-
motiewe skryf ek die outeurskap van die ontwerpe van hierdie pragtige
klein monument met vrymoedigheid aan die Innsbruckse meester toe.

Die epitaaf van Gregor Löffler en Elisabeth Pranger in
die Museum Ferdinandeum te Innsbruck

Gregor Löffler, die gieter van die Clovisbeeld vir die begrafnis= stoet van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I en vader van Hans Christoph Löffler sterf op 11 Junie 1565 en word 'n jaar later in die dood gevolg deur sy eggenote Elisabeth Pranger. 1) Hulle epitaaf moet dus in 1566 of iets later tot stand gekom het. Dit was eers in die kerk van Hötting, die noordoostelike voorstad van Innsbruck geplaas vanwaar dit later na die Museum Ferdinandeum oorgebring is. Hierdie bronsplaat is 76 cm breed en 1,6 m hoog. 2) Dit is dus heelwat groter as die Salzbergertafel. Ook hier is die argitekturele omlysting van belang ofskoon dit hier 'n minder monumentale maar eerder ornamentale karakter besit. Die strakke buitenste lyne van die Salzbergertafel krul hier in rolwerk om en die beeltenisse van Gregor en sy vrou is hier in die raam opgeneem. Eierlyste skei hulle duidelik genoeg van die voorstelling op die middel= veld. Onmiddellik bo hulle koppe is daar bandornamente wat aan die volu= te van die konsoles hang. Op die konsoles rus 'n argitraaf wat bo die mid= delveld twee kort gekanneleerde pilasters dra. Daarop rus die frontoen, waarvan die timpanon met die beeld van God die Vader gevul is. ' Leunende op die frontoen lê putti wat die wapenskilde van die families Löffler en Pranger toon. Die wandvlak agter hulle krul aan hulle voete in volute om. Die engeltjies is van mekaar geskei deur 'n doodshoof wat op 'n voetstuk staan. Onder die frontoen en tussen die pilasters staan Bybeltekste. Langs die pilasters fyn bandwerkornament waarin ons twee klein maskers opmerk. Hierdie ornamente is langs weerskante bekroon met volute wat nie sydelings maar na vore uitkrul.

Onder die priante loop die fries met die grafskrif in Gotiese let= ters. Vrughtekorwe wat met volute versier is en op cartouches rus, flan= keer 'n nis waarin 'n dooie man met sy kop op 'n opgerolde tapyt lê. Die

1) Grafskrif : „Hir liegen begraben der ernvest Gregori Löffler, so am 11. Juny anno 1565 und die ermtugendsam frau Elisabeth Prangerin, seine eeliche hausfraw, so am 11. July anno 66 cristenlichen tods abgegangen. Got gnad iren seelen amen."

2) Graf. dok. nr. 133.

motief van die opgerolde tapyt vind ons op die grafmonument te Praag en die van Hans Fugger in Kirchheim an der Mindel terug. 'n Breë sokkel sluit die onderbou na onder toe af. Drie engelkoppies fungeer as sluitstene.

In die middelveld is 'n kruisingsgroep afgebeeld met Christus aan die kruis, Maria, Johannes en Maria Magdalena. Die tradisionele Colijnstyl kom hier tot sy reg veral in die figuur van Maria met die klewende gewaad op die regter dybeen waarvan die vorm deur die kleed sigbaar is, en met die parallelle vertikale lyne tussen die bene. Ook die haartooi van Johannes is kenmerkend. Die twee priante links en regs van die middelveld is voorlopers van die orante op die Dreyling epitaaf van Schwaz. Ofskoon Gregor Löffler buiten sy seuns Hans Christoph en Elias vyf dogters had, het die kunstenaar dit nie nodig gevind om die hele familie ten tonele te voer nie, soos dit wel te Schwaz sal gebeur. Die plaat sou dan ook baie aan eenvoud ingeboet het. 'n Vir Colijn op daardie oomblik nuwe ikonografiese motief is die van die swewende Skepper in die frontoon. Die figuur is verwant met die van God die Vader in die skeppingsverhaal van Michelangelo in die Sixtynse kapel. Ons sal dit terugvind op die reliëfs van die „Skepping van Eva" of „Die Geloof" van die grafmonument van Philippine Welser (1881) en die epitaaf van Be-nigna von Wolkenstein te Meran.

Sowel die ornamentiek as die plastiek van die Gregor Löffler-epitaaf getuig vir die deelneming van Colijn-as modelleerder - aan hierdie werk wat waarskynlik deur Hans Christoph Löffler, seun van die ooreledene, gegiet is.

Die grafmonument vir Benigna von Wolkenstein te Meran

Op die suidelike muur van die Pfarrkirche van Meran, die ou hoofstad van Tirol 1) wat kragtens die verdrag van Saint-Germain-en-Laye in 1919 aan Italië afgestaan is, word die epitaaf van Freifrau Benigna von Wolkenstein, gebore von Annenberg 2) en haar dogter Euphrosine wat slegs 'n paar dae na haar gesterf het, aangetref. Dit is na 14 Maart 1586, sterfdag van die barones, opgerig en is 123 cm hoog op 74 cm breed. 3)

Op die eerste sig lyk hierdie epitaaf op die van Gregor Löffler en Elisabeth Pranger in die Museum Ferdinandeum te Innsbruck. Nogtans is daar verskille. Die eerste is wel dat die argitektoniese hier weer die oorhand kry. Dit is in strakker lyne uitgevoer : so vertoon die Ioniese pilasters, buiten hulle kapitele, geen ornamente, selfs geen kannelures nie. Dit maak hulle nog eenvoudiger as die van die Salzbergertafel. Ook die argitraaf is onversier. Die bekroning kan volgens 'n horisontale lyn in twee gedeel word : 'n frontoon waarvan die veld met 'n engelkoppie gevul is, en 'n trapesium waarvan die kort sye gebuig is. In die veld daarvan verskyn die figuur van God die Vader in die wolke, net soos by die epitaaf van Gregor Löffler en Elisabeth Pranger, 'n reminissensie aan Michelangelo. 4)

Die frontoon is geflankeer deur twee staande gevleuelde putti wat 'n fakkel onderstebo hou, 'n motief wat op die graf van Katharina von Lox an voorgekom het. Daar sit die putti egter en hou hulle die fakkels langs die binnekant. In Meran word, langs die binnekant, die wapens van

1) Van die 12e eeu tot 1420 : Stampfer, C. Geschichte von Meran der alten Hauptstadt des Landes Tirol; von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart. Innsbruck, Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1889; Moeser, K. Meran, die alte Hauptstadt des Landes Tirol in Pokorný, B. 100 Jahre Kurort Meran, 1936. p. 147 e.v.; Stolz, O. Geschichtliche Beschreibung der Ober- und Vorderösterreichischen Lande; Herausgegeben mit Unterstützung des Reichgaues Tirol und Vorarlberg. Karlsruhe, Südwest-deutsche Druck- und Verlagsgesellschaft, 1943.

2) Oor die familie von Annenberg : Schwitzer, B. Urbare der Stifte Marienberg und Münster, Peters von Liebenberg-Hohenwart und Hansens von Annenberg, der Pfarrkirchen von Meran und Sarnthein. Innsbruck, Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1891.

3) Graf. dok. nr. 134.

4) p. 241.

die von Wolkensteins en die von Annenbergs met snoere vasgehou. Hierdie wapenskilde het die vorm van cartouches wat langs die trapesium staan.

Die onderbou is nog baie eenvoudiger : konsoles begrens die twee, deur 'n vertikale lyn geskeie, grafskrifte. Daaronder loop 'n grillig bewegende lint wat 'n arabeske vorm vertoon. 'n Eenvoudige ring doen diens as sluitstuk.

Die kruisigingsgroep in die hoofveld is tot drie pleks van vier persone herlei. Magdalene is nie aanwesig nie. Aan die voet van die kruis lê 'n doodshoof. Links en regs word die middelpaneel met 'n eierlys afgesluit. Die afgebeelde figure is sterk aan die van die Gregor Löffler-epitaaf verwant.

Sowel weens die ooreenkomste as weens die verskille met die Löffler-epitaaf kan hierdie werk aan Colijn toegeskryf word. Was hy nie self die modelleerder nie, dan kon dit wel iemand van sy ateljee gewees het. Of skoon geen bewyse voorhande is nie, kan mens ook hier vermoed dat Hans Christoph Löffler die gieter was.

Hierdie plaat werk sterk deur sy eenvoudige reguit lyne en die genoeg vierkantige vorm van sy middelveld. Dor en droog is dit egter nie, want die figure van die bowebou verleen dit lewe en beweging. In sy geheel steek die plaat mooi teen die vlak van die kerkmuur af. 1)

1) Dank word hier uitgespreek teenoor Dr. Josef Prünster van die Meraanse Museum en die fotograaf B. Johannes. Hulle vriendelike belangstelling en hulpvaardigheid word hoog gewaardeer.

Reliëfs van die Hohenhauser-grafmonument in die Museum
Ferdinandeum te Innsbruck

Dit kan as 'n gelukkige omstandigheid beskou word dat Primisser, die toenmalige kurator van die Ambrasersammlung dit nuttig geoordeel het om in sy "Denkwürdigkeiten von Innsbruck" 1) 'n beskrywing te gee van die ou kerkhof van Innsbruck en die monumente wat hulle daar bevind het. Weens die uitbreiding van die stede en die gebrek aan ruimte wat daar= van die oorsaak is, het die ou Europese kerkhove, veral in die negen= tiende eeu, verdwyn. Dit was ook die lot van die ou kerkhof van Inns= bruck wat in 1858 opgehef is en in 1869, elf jare later, definitief ont= ruim is. In die genoemde stuk beskryf Primisser ook die Hohenhauser-mo= nument en skryf dit aan Alexander Colijn toe. Die reliëfs van die monu= ment het, nadat hulle na die uitsterwe van die familie Hohenhauser en nog voor die kerkhof gesluit is, in vreemde hande gekom het, die Museum Ferdinandeum bereik, waar eers 'n wit laag kalk moes verwyder word alvo= rens hulle kon uitgestal word. Daar is vier, en die spore van die bar= baarse oorskildering kan nog hier en daar gesien word.

Ulrich Hohenhauser von und zu Thierburg was 'n lid van die keiser= like hofraad. Sy vrou Eva Karl is in dieselfde jaar as haar man, nl. 1600, oorlede. 2)

Die merkwaardige van die geval is dat hulle beelde, wat in marmer uitgevoer is, elk teen 'n wand van grys gevlekte kalksteen van Zirl rus. Hierdie wandstene is 68 cm hoog en 43 cm breed.

Ulrich is geklee soos 'n Spaanse edelman. 3) Die uitvoering van hierdie figuur is bepaald swakker as die van die ander orante, al merk ons tog 'n paar Colijn-details op in die behandeling van die haarstyl en in die manier waarop pofbroek, knopies en die skakels van die ordeket= tinge uitgevoer is. Die beeld van Eva 4) vertoon, in 'n mindere mate,

1) In die Tiroler Bote, 1823 p. 253 en by die Universitäts-Verlag Wagner 1813 en 1816.

2) Von Schönherr (op. cit. p. 568) het gemeen dat hulle beeltenisse verlore gegaan het. Dit is nie so nie. Hulle bevind hulle by die twee hoofreliëfs in dieselfde saal.

3) Graf. dok. nr. 135.

4) Graf. dok. nr. 136.

ook sulke details : knopies, kraag en (sterk gereduseerde) pofmou. Die mus sluit nou om die kop en bied nie die dekoratiewe moontlikhede van die hoofdeksels van die vrou en dogter van Christoph von Althan op die epitaaf te Murstetten nie. Die figure van die Hohenhausers staan glad nie op dieselfde peil as die van die Althans nie, en dit is nie uitsluitlik op rekening van eenvoudiger kostuummodes te skryf nie. Seerlik loop ek hier op my besluit vooruit, wanneer ek nou reeds uiting gee aan my vermoede dat die bejaarde meester, hoe langer hoe meer werk aan sy medewerkers en leerlinge toevertrou, sodat ons hier wel met 'n ateljee werk te doen kry.

Die indruk word nog versterk wanneer ons die reliëfs met die voorstellings van die Graflegging en die Verrysenis bekyk. Die reliëf van die Graflegging is die grootste van die twee (61 cm hoog en 66 cm breed) en moet derhalwe, soos ook Heinrich Hammer dit vermoed, 1) die middelpaneel tussen die twee priante uitgemaak het. Daaronder sou die grafskrif gestaan het wat verdwyn het maar waarvan Primisser die teks meegedeel het. 2) Die feit dat in die grafskrif alleen die gemeenskaplike sterfjaar vermeld word, terwyl bokant die koppe van die priante die oorlydensdae en -maande verskyn, kom hierdie teorie nog bevestig.

Die so geprese perspektiewiese landskap van die meester van die reliëfs van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I ontbreek so goed as geheel op hierdie middelpaneel. 3) Die landskap word hier 'n teater=

1) Hammer, H. Nachträge und Studien zu Alexander Colin. Zeitschrift des Ferdinandeums, Dritte Folge. Band LIX. Innsbruck, 1915. p. 181 - 182.

2) „Nobili et amplissimo viro Dno Udalrico Hohenhauser a Thuerburg Sermi. arch. aust. Ferdinandi consiliario intimo etc. nec non lectissimae foeminae Dnae. Evae Karlin, parentibus optime meritis, quos unus idemque annus MDC. terrenis eripuit, moestis liberi p.p. quibus spectator vitam aeternam precare." Primisser, A. op. cit. Ook aangehaal deur Hammer, H. op.cit. p. 181. Bokant die beeld van Ulrich staan : OBIIT IV. NOVEMBRIS en bokant die van Eva : OBIIT IX. FEBRUARII. Die begrafnisse het respektievelik op 11 November en 11 Februarie plaasgevind. Die tydruimte tussen dood en begrafnis van Ulrich lyk taamlik groot. Hammer ag dit as waarskynlik dat die beeldhouersgesel hier 'n fout gemaak het en IX moes gekap het. Hammer, ibidem. Dat die lyk van 'n vooraanstaande persoon in Europa in die koue seisoen tot 8 dae bo aarde bly is egter niks ongewoons nie.

3) Graf. dok. nr. 137.

dekor. Dis 'n dekadensieverskytsel wat ons sal terugvind op onbeholpe werke van leerlinge en op die van minder begaafde navolgers. Die groep van die vyftien persone staan opgestel soos die van toneelspelers voor die skerm opgaan. 'n Bietjie ongemaklike posering en 'n sweem van sentimentaliteit vervang natuurlike, ongedwonge houding en spontane gevoelsuiting. Minder styfheid kenmerk 'n figuur in beweging soos die van Nikodemus. Daarteenoor lê Maria Magdalena, gewoonlik die hartstogtelikste en beweeglikste figuur op sulke voorstellings, bepaald ongemaklik. Haar houding is geforseer, haar liggaam is van die heupe af te lank, en dit lyk of sy onder 'n kombers vandaan kom. Die sentrale figuur is die Christusfiguur. Die bene lyk ook maar lank en die vleespartye is growwer behandel as wat ons dit ooit van Colijn kan verwag of duld.

Sekerlik is hier en daar 'n paar bevredigende details : die dooringkroon en die spykers, die fakkels, die tulband van Nikodemus, 'n paar bossies of boompies op die rots van die graf. Maar hulle slaag nie daarin om ons in die gebeure te betrek nie. Ons bly buitenstaanders...

Die reliëf van die Verryse, kleiner van formaat (14 cm hoog en 31 breed) sou in die top van die monument gestaan het. 1)

'n Vergelyking van die verrese Heiland van hierdie Hohenhauser-reliëf met ander voorstellinge van die Salvator is, na aanleiding van die bespreking van die beeld op die grafmonument te Praag, reeds gemaak. 2)

Daar is tot die slotsom gekom dat ons by die Hohenhauser-epitaaf 'n teatrale voorstelling van die Verryse kry. Dit val nie alleen dadelik by die pose van die soldate op nie, maar spreek ook uit die hele houding van die Christusfiguur en sy (onsekere) stand op die rand van die graf. Hier is die behandeling van die liggaam van die Verlosser alles behalwe grof, maar die „kunstenaar" wat dit gekap het, het hier in 'n heel ander uiterste verval sodat die behandeling dié naak aan die van 'n ontblote vroueliggaam laat dink. Die indruk word nog deur die heupe

1) Graf. dok. nr. 84.

2) p. 168-169.

stand versterk. Die smaak en die kwaliteit van hierdie werk is dus bra swak. Colijn-elemente is daar wel hier en daar in die kostuumdetails en by die plantegroei op die voorgrond aanwesig, maar alles is baie growwer en met heel wat minder akkuraatheid gekap.

Al is die Hohenhauser-epitaaf 'n swak werk, tog is daar nog heel wat elemente in aanwesig wat my sterk in die oortuiging dat dit uit die ateljee van Colijn kom. Maar sy eie aandeel daarin moet baie gering ge= wees het.

Epitaaf van Suzanna Katzbeck in die Franciskanerkerk
te Schwaz

Weens sy argitektoniese omlysting vul die epitaaf van Suzanna Katzbeck „ VON KATZENSTAIN UND TURNSTAIN DES EDELN HERRN SEBASTIAN FUEGERS ZU HIRSCHBERG ROM. KAY. MAIT. OBERÖSTERREICH. REGIMENTS RATHS EHELICHE HAUSFRAW " 1) sy eie plek in die ry „epitawe" wat geopen is deur die „Salzbergertafel" 2) en voortgesit word met die epitaaf van Gregor Löffler en die vir Benigna von Wolkenstein te Meran waaraan dit die meeste verwant is. Die Ioniese pilasters van Meran is vervang deur Toskaanse wat nog gladder en eenvoudiger is. Die groot verskil lê by die bekroning en die onderwerp van die hoofveld waar die kruisigingsgroep vervang is deur 'n Ecce Homo-tafereel. Ook die materiaal wyk af : die brons wat taamlik tradisioneel vir epitawe was, is hier verruil vir wit en grys marmer van Ratsching.

Die grafplaat van die „Katzbeckin" 3) is besonder onvoordelig geplaas. Dit is teen die Noordelike binnemuur van die Franciskanerkerk van Schwaz langs die hoë St.-Anna-Altar aangebring. Dit kan nie gefotografeer word sonder dat een deel van die bowebou van dié altaar op die foto verskyn en die regte perspektief van die geheel vervorm word nie.4)

Op die kragtige konsules van die onderbou van die monument is, weerskante, die wapenskilde van die betrokke families geplaas. Daartussen staan die grafskrif waaronder 'n paar beslagwerk-ornamente aangebring is. Die sluitsteen vertoon die gevlerkte kop van 'n engel, moontlik 'n serafyn. Engelkoppies as sluitstene kom ook by die epitaaf van Gregor Löffler en Elisabeth Pranger voor.

In die middel van die hoofgestel wat op die Toskaanse pilasters rus, staan 'n kubiese sokkel met Christus-monogram. Taamlik lae volute lê links en regs van dié sokkel, en op die top pryk 'n gevleuelde engelkoppie, moontlik weer 'n serafyn. Langs die kapitels van die pilasters

1) Volgens die grafskrif.

2) Die Gedenkplaat uit die soutmyn van Solbad Hall in die Museum Ferdinandeum te Innsbruck.

3) Volgens die grafskrif.

4) Graf. dok. nr. 138.

staan, aan die buitesye, vroulike maskers met onder hulle volute-agtige krulmotiewe. 'n Paar elemente van die Floris-styl is dus tog nog aanwesig.

Binne hierdie argitekturele omlysting staan die groot marmerplaat met die Ecce Homo-voorstelling. 1) Iets van Colijn se detail- en perspektiefkuns word hier teruggevind, veral in die behandeling van die paleispoort wat die agtergrond inneem. Die tongewelf verdwyn vlak in die agterwand soos dit in 'n goeie rilievo-schiacciato mag verwag word. Op die middelgrond staan die Heiland en die ander dramatis personae. Die uitdrukking van die gesigte is swakker as wat ons dit van 'n Colijn sou kan verwag. Nogtans is die figure taamlik los uitgewerk en is die opstelling van die groep, met drie persone op die eerste ry van wie die Christus voor die ander twee staan, bevredigend. Die tulbandfiguur, waarskynlik Pilatus ondanks die ongewone drag vir 'n Romein, herinner aan die Nikodemus van die Graflegging van die Hohenhauser-monument.

Op die voorgrond kniel Suzanna Katzbeck. Van beeldhoukundige standpunt uit is sy 'n suster van Eva Hohenhauser, al is die uitvoering beter. As ons die sterfjare van die twee vroue in ag neem : 1600 vir Eva en 1599 vir Suzanna, dan dateer hierdie twee beelde uit dieselfde periode, en mag, soos dit by ateljeewerk gebruikelik is, die een wel die repliek van die ander wees, of volgens eenselfde tekening van die meester of 'n ander prominente persoon van die werkplaas uitgevoer wees. By die werk van navolgers van Colijn is die suspisie groot dat hulle volgens nage-late sketse of modelle van die meester gewerk het, veral wat sekere details van daardie werke betref wat ons onder die „ongegronde toeskrywings" rangskik.

Maar seker details van die Katzbeck-epitaaf wys daarop dat in hierdie ateljeewerk die aandeel van die meester groter moes gewees het as wat dit by die reliëfs van die Hohenhauser-monument van die Innsbruckse museum die geval was.

1) Joh. 19 : 4-6. Pilatus gaan toe weer uit buitentoe en sê vir hulle : Kyk, ek bring Hom vir julle buitentoe, sodat julle kan weet dat ek in Hom geen skuld vind nie.

En Jesus het uitgekom buitentoe en die doringkroon en die purper kleed gedra en Pilatus sê vir hulle : Daar is die mens !

En toe die owerpriesters en die dienaars Hom sien, skreeu hulle en sê : Kruisig, kruisig Hom !...

Grafplaat van die Familie Sauter in die Stadhuis van Solbad Hall

Vanweë sy Toskaanse pilasters en die konsoles van die onderbou, wat egter nie van blasoene voorsien is nie, sluit die epitaaf van die Familie Sauter in die binnehof van die stadhuis van Solbad Hall by die grafplaat van Suzanna Katzbeck in die Franciskanerkerk te Schwaz aan. 1) Weens die kruisigingsgroep op die middelveld is dit verwant met die epitaaf van Gregor Löffler in die Innsbruckse Museum en die van Benigna von Wolkenstein in Meran.

Die neiging om soveel familieleden as moontlik op die epitaaf voor te stel was ook by die opdraggewer van die epitaaf van die Familie Dreyling in die Pfarrkirche te Schwaz aanwesig. In Hall is die oplossing minder gelukkig, aangesien die familie nie 'n eie beeldfries gekry het nie maar op die hoofveld staan wat vir die doel in twee gedeeltes is. Tussen die kragtige geskubde konsoles van die onderbou staan die grafskrif waaruit ons verneem dat Sigmund Sauter reeds in 1564 oorlede is. Sy vrou sterf in 1571, en die monument is eers in 1585 deur seun Hans Sauter opgerig. Dat die grafplaat „Figur“ genoem word, is wel merkwaardig. 2)

Dit is eers in die Noordelike Arkade van die kerkhof by die St. Nikolaus-Pfarrkirche geplaas 3) Na opheffing van die kerkhof is dit na die nabygeleë stadhuis oorgeplaas.

Hierdie epitaaf is 2 m 70 hoog en 1 m 70 breed.

1) Graf. dok. nrs. 139 en 140.

2) „ANNO 1564 DEN 3. DECEMBER STARB DER FÜRNM WEISEN SIGMVNDT SAVTER IM LEBEN GEWESTER BVRGER DES RATS ALHIE. HERNACH DEN 21. OCTOBER 1571 STARB DIE TVGENTSAM FRAW MARGARETHA HÄCKHLIN SEIN ELICHE HAVSFRAW. ANNO 1585 HAT DER ERSAM ERBAR HANNS SAVTER SEIN NACHGELASSNER SVN GOT DEM ALLMECHTIGEN ZV LOB VNND EHR AVCH SEINEM VATER MUETTER GESCHWISTRIGET VNND AINER EERLICHEN FREVNDSCHAFFT ZVE AINER GEDECHTNVS DISE FIGVR AVFRICHTEN LASSEN. GOT DER ALLMECHTIG WELLE DISEN SAMBT ALLEN CHRISTGLÄVBIGEN SEELN AIN FRÖLICHE AVFERSTEHUNG VERLEIHEN. AMEN.“

3) Eberle, A. Grabsteine der St. Nikolaus-Pfarrkirche zu Hall. Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg. Dritte Folge. Heft XX. Innsbruck, 1876. p. 21.

Die argitektoniese omlysting in rooi marmer is bekroon met 'n cartouche in Floris-styl waarop, in die top van die monument, 'n sandloper staan. Links en regs van die gewelcartouche staan doodshoofde. Sandlopers en doodshoofde is wel tradisionele motiewe uit die grafplastiek van Cornelis Floris. Ons vind hulle bv. in die grafontwerp : „Vigilate quia nescitis" uit die „Inventiën" en op die graf van hertog Albrecht in die dom van Koningsberg. Ook in werke van Colijn kom hulle herhaaldelik voor, bv. op die epitaaf van die Familie Dreyling te Schwaz, die van Christoph von Althan te Murstetten, die grafmonument van Katharina von Loxan te Innsbruck en die grafplaat van Gregor Löffler in die Ferdinandeum.

Ons stem saam met Anton Eberle 1) dat die toeskrywing aan Alexander Colijn 2) twyfelagtig word wanneer ons die kruisigingsgroep nader bekyk. Die houding van Maria is te maniëristies en die van Johannes te teatraal om figure van Colijn te kan wees. Die engeltjies of putti met hulle kelke lyk onvanpas, en die wolke wat hulle dra, is onbeholpe uitgevoer. Die Christus-beeld sluit egter wel by die van die epitawe van Gregor Löffler en Benigna von Wolkenstein aan. Meer van Colijn word teruggevind in die geknielde Sauter- en Häckh-families. Eerstens is daar die tipiese ietwat gestereotipeerde Colijn-handjies. Die koppies vertoon die Colijn-haarstyl veral by die manlike figure. Die hoofde van die vrouens wat op een ry sit, is goed verdeel, en hulle reliëf neem af tot dit in die wand vervaag wat die figure geheel opslorp soos dit gebeur by die illusionistiese reliëfs van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I te Innsbruck. Ook die wapenskilde, sowel dié hoog in die middel as die kleineres by die knieë van die priante verraaï Colijn se blasoentegniek.

1) Eberle, A. Grabsteine der St. Nikolaus-Pfarrkirche zu Hall. Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg. Dritte Folge. Heft XX. Innsbruck, 1876. p. 21.

2) Hierdie toeskrywing stam uit die sg. „Haller Chronik von Mader" (Mader, Ignatz Jakob. Chronick der Stadt Hall im Inthal neu verfasst Ao 1823. Handskrif in die Museum Ferdinandeum Innsbruck, p. 290).

Met die toeskryf van monumente aan 'n bepaalde meester, moet daar, wanneer argivaliese bewysstukke ontbreek, met die grootste omsigtigheid opgetree word. Ek trek die gesag van vroeëre outeurs soos bv. Hans Semper 1) glad 'nie in twyfel nie, en ook benadeel ek Colijn nie in die geringste mate nie wanneer ek besluit dat die epitaaf van die Familie Sauter te Solbad Hall 'n ateljeewerk is waaraan hy moontlik 'n heel groot persoonlike aandeel, veral by die kap van die argitektoniese omlysting en die uitvoering van die talryke priante, mag geneem het.

1) Semper, H. Ein unbekanntes Werk des Bildhauers Alexander Colin; Studien zur Kunstgeschichte Tirols II. Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg. Dritte Folge. Heft 39. Innsbruck, 1895 p. 353-362.

"Unbekanntes" klink hier nogal oordrewe aangesien Mader dit in 1823 en Eberle dit in 1876 vermeld.

Von Schönherr vermeld dit egter nie, ofskoon dit hier tog om 'n belangrike ateljeewerk gaan.

Dieselfde geld die epitaaf van Suzanna Katzbeck in Schwaz.

Sy eie grafmonument in die Tiroler Volkskunstmuseum
te Innsbruck

Na die dood van Marie de Vleeschouwer in 1594 is in die ateljee van Colijn waarskynlik alreeds 'n begin gemaak met die beplanning en uitvoering van 'n grafmonument wat ook dit van die meester self sou word. Hierdie monument is na twee verhuisings ondergebring in die Tiroler Volkskunstmuseum waar dit teen die Oostelike muur van die Hofkirche geplaas is. 1) Reeds na die eerste oorplasing van die ou na die nuwe kerkhof is die monument gereduseer. In dié tyd toe von Schönherr dit nog in die nuwe kerkhof kon bestudeer, het alreeds die putti wat die gevelveld versier het, en 'n figuur van God-die-Vader verdwyn. 2) Die middelste, voortspruitende gedeelte is die outentiekste, en as ons dit apart beskou, dan val dit in die reeks van graftafels waarin daar geen volledige ooreenstemming is nie, maar wat wel 'n algemene verwante karakter vertoon : die epitaaf van die Familie Dreyling te Schwaz, dié van Gregor Löffler in die Museum Ferdinandeum, die epitaaf van Suzanna Katzbeck in die Franciskanerkerk te Schwaz en die grafplaat van die Familie Sauter in die stadhuis van Solbad Hall. 3) Die kenmerkende gedeeltes van die middelbou van Colijn se grafmonument is dan ook die frontoën, die pilasters en die konsoles. Binne hierdie lyswerk kry ons 'n reliëf in wit marmer van 70 cm hoog en 61 cm breed wat die Opwekking van Lasarus voorstel. 4) Die opstelling van die figure op die voorgrond is so verward dat ons nie dadelik weet waarom dit gaan nie. In die kluwe van koppe vind ons Christus wat in die sentrum van die bondel staan, en geheel regs sit

1) Na 1869 van die ou na die nuwe kerkhof (Zeitschrift für Bildende Kunst. Mit dem Beiblatt Kunst-Chronik. Vermischte Kunstdenkmäler. 4 : 73. Nr. 8. 5. Februar 1869).

Na 1918 van die nuwe kerkhof na die Volkskunstmuseum (Hammer, H. Kunstgeschichte der Stadt Innsbruck. Innsbruck-Wenen-München, Tyrolia-Verlag, 1952. p. 173.

Oor die grafskrifte kyk p.17-18. Graf dok. nr. 141.

2) Op. cit. p. 564.

3) Ofskoon dit nie tot die grafplastiek behoort nie, val ook, soos ons weet, die „Salzbergertafel" in hierdie reeks.

4) Graf. dok. nr. 142.

Lasarus voor die opening van sy rotsgraf. Die landskap met die stadsmuur en een van die poorte van Jerusalem is gebrekkig uitgevoer en stel teleur wanneer ons dit vergelyk met soortgelyke „stedelike” agtergronde op die reliëfs van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I.

Tussen die konsoles van die onderbou lê die beeld van 'n lyk in ontbinding. Hierdie motief het alreeds voorgekom op die epitaaf van Gregor Löffler waar dit fyner uitgewerk is en waar die kop op 'n sierlik opgerolde tapyt lê. Van die beeld op die Colijn-monument kan ons maar net sê dat dit heelwat afskrikwekkender is, en die teks wat daarbo staan, is ook alles behalwe bemoedigend. 1) Links van die beeld (aan die kant van die kop) pryk die wapenskild van Colijn waarop pedant twee koppies of „colles” verskyn, 'n motief wat aan die wese van die Colijn-van toetaal vreemd is. Ander elemente is twee horings van oorvloed en 'n caduceus (slangestaf).. 2) Regs van die voete van die „Totten Cörperl” pryk die gekombineerde wapen van die families De Vleeschouwer en Robijns. Marie de Vleeschouwer was immers die dogter van Magriete Robijns.

Langs die kant van die blasoen van Colijn staan langs die middelpaneel van die monument die allegoriese beeld van die Geloof en langs die kant van die De Vleeschouwer-Robijns-wapenskild, dus langs die kant van Marie Colijn, die beeld van die Liefde.

Onmiddellik val 'n ver verwantskap met die beelde van Heidelberg op, te meer daar op die reliëf die omtreklyne van rondbogig afgedekte beelde nisse aangedui is. Die beelde staan egter gedwonge en gedronge en eintlik geheel voor hulle nisse, wat in Heidelberg geensins die geval is nie. Die Geloof dra haar attribute, kruis en kelk, nie baie natuurlik nie, 3) maar die teen haar bene aangedrukte gewaad en die volle en tog weke liggaamsvorme wys wel op Heidelberg. Dit geld in 'n seker mate ook die beeld

1) „ALLE DIE IR FIR YBER GHET, GEDENCKHT, BIT ICH :
WIES MIT VNS STEHET, WAS IR SEIT, SEIN GEWESEN WIRT,
WAS WIR SEIN WERT AVCH WERDEN IR. SICH DIE IR SVECHT
VIL FREIDT AVF ERDEN, ALL VNTERS GLEICHEN WERDEN, EIN TOTTEN
CÖRPL, WIE WIR EBEN, VILLEICHT MORGEN DEN GEIST AVFGEHEN”.

2) 'n Caduceus (slangestaf) verskyn saam met Mercurius op die penning van Pietro de Pomis wat in die Staatliche Münzsammlung in München bewaar word. Kyk p. 24. Is daar 'n verband ?

3) Graf. dok. nr. 143.

van die Liefde. Veral die houding van die kind wat aan die ken van die moeder vat, is identies aan die van die kind by die Caritas in die risaliëtop van die portaal van die Otto-Heinrichsbau. Tegnies nie so geslaag soos die Heidelbergse beelde nie, is hulle tog suiwer van sentiment. Veral die Liefde op wie se gelaat ook medelye, simpatie en meewarigheid te lees is. 1) Eienaardig is dat hierdie twee allegoriese beeldjies nogal monumentaal aandoen, al is hulle hoogstens 35 cm hoog.

Aangesien hierdie monument eers na die dood van Colijn, dus na 1612, kon voltooi word, moet dit alleen reeds om praktiese redes as 'n ateljeewerk beskou word. 2)

Moontlik is dit wel, na die dood van sy eggenote, onder sy leiding begin. Wellig het hy toe sketse gemaak of aan sy helpers sketse van die beelde van Heidelberg gewys. Minder waarskynlik is dat daar nog van die twaalf geselle van Heidelberg in sy ateljee was of tog nog minstens 'n paar wat die beelde te Heidelberg op hulle reis na Innsbruck gesien het. Bewerings van hierdie aard behoort natuurlik maar tot die ryk van die veronderstellings.

Om die monument aan Colijn self toe te skryf soos von Schönherr dit gedoen het en dit nog wel „beim ersten Blicke“ is onverantwoord en beslis onwetenskaplik. 3) Nietemin het persone soos von Schönherr, nie geheel ten onregte nie, soveel gesag verwerf dat toeskrywings wat deur hulle gemaak is, taai bly voortlewe.

Meer as deur sy grafmonument self word ons getref deur die woorde wat pastoor Johannes Marchstainer na aanleiding van Colijn se begrafnis in sy dagboek geskrywe het, omdat hulle so mooi en beknopt die „aardse“ betekenis van sy lewe weergee : Sedert 1562 het hy met die vervaardiging van epitawe, grafmonumente en ander werke in Innsbruck, Praag en Wenen drie keisers gedien, en daarnaas was hy ook die dienaar van aartshertog Ferdinand. 4)

1) Graf. dok. nr. 144.

2) „stammt sicher von Schülerhänden“ skryf Heinrich Hammer in Kunstgeschichte der Stadt Innsbruck, Innsbruck-Wenen-München, Tyrolia-Verlag, 1952. p. 173.

3) Op. cit. p. 563.

4) Dok. nr. 841. Sy bedrywigheid te Heidelberg word jammer genoeg nie vermeld nie, anders sou hierdie aantekening nog vollediger gewees het.

HOOFSTUK VIII

HOOFSTUK VIII

ONGEGRONDE TOESKRYWINGS. WERKE VAN LEERLINGE, NAVOLGERS EN EPIGONE

Drie houtreliëfs : 'n amasonegeveg, 'n „riddergeveg" en 'n Sabyne Maagde=roof in die Ambrasersammling van die Kunshistoriese Museum in Wenen

In die kunsversameling uit die Ambras-kasteel van Innsbruck, wat tans grotendeels in die Kunshistoriese Museum van Wenen bewaar word, tref ons drie klein houtreliëfs aan wat in ou inventarisse van dié versameling en ook in geskifte van von Sacken, Primisser en von Schönherr aan Alexander Colijn toegeskryf word. 1)

Stiassny wat Schönherr se opstelle in die tyd dat hulle in die Mitteilungen zur Geschichte des Heidelberger Schlosses (1889) verskyn het, bespreek het, meen dat hierdie houtreliëfs in hulle „leidenschaftlichen Bewegtheit und Üppigen Formgebung eher auf einen späteren Niederländer des 17. Jahrhunderts zu deuten scheinen". 2) Hammer neem die toeskrywing aan Colijn oor, maar die uitgesproke maniërisme van die vrouefigure uit die Sabyne Maagderoof laat hom amper twyfel. 3)

- 1) Von Sacken, E. Kunstwerke und Geräthe des Mittelalters und der Renaissance in der kais. kön. Ambraser-Sammlung in Original Photographien herausgegeben und erläutert. Wenen, Verlag der Literatur, 1864. Von Sacken, E. Die Kaiserliche Königliche Ambraser-Sammlung in ihren vorzüglichsten Rüstungen und Waffen. Wenen, Wilhelm Braumüller, 1860. dl. 2. p. 111. Primisser, A. Die k.k. Ambraser-Sammlung; Beschrieben von A.P. Wenen, J.G. Heubner, 1819. Von Schönherr, op. cit., p. 570-571. Ook in die Führer durch die K.K. Ambraser Sammlung; 2. Auflage. Wenen, 1882.
- 2) Stiassny, R. Alexander Colin und seine Werke 1562-1612 von David von Schönherr. Zeitschrift für Bildende Kunst. Neue Folge. Band I. Kunst-Chronik. Jahrgang I 1889/90 14.11., p. 65 e.v. Dit is ook die mening van von Wurzbach : „Wahrscheinlich spätere Niederländische Arbeiten" (Niederländisches Künstlerlexicon auf Grund archivalischer Forschungen, dl. 1. Wenen-Leipzig, Halm und Goldmann, 1906. p. 320.
- 3) „Im „Raub der Sabinerinnen" zu Wien bekundet sich - weshalb man hier fast Zweifel an Colins Urheberschaft fassen möchte - ein ausgesprochener Manierismus der Frauentypen". Hammer, H. Nachträge und Studien zu Alexander Colin. Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg. Dritte Folge, Band LIX. Innsbruck, 1915. p. 171.

Dit is Scherer 1) wat aan die toeskrywing van die inventarisise "n gevoelige knou toegebring het met sy bewering dat die paneeltjies op rekening van die ivoor- en houtsnier Ignaz Elhafen geplaas moes word. Via Thieme-Becker 2) het Scherer hierdie oortuiging laat veld wen wat alreeds voor 1914 3) deur deskundiges soos Van Overloop 4) van Scherer oorgeneem was.

Die eerste van hierdie klein houtreliëfs stel "n Amasonegeveg 5) voor en is slegs 15 cm hoog en 23,8 cm breed. Op die palmhoutpaneel wat 7 cm dik is, kry ons "n lewendige en beweeglike beeld van "n veldslag waar aan die bekende mitiese volk van Klein-Asiatiese krygshaftige vrouens deelneem. In hierdie „amazonomachie" is een van die hoofpersone Herakles met sy knots en leeuvcl. Waarskynlik is hy hier besig met sy negende groot werk : die roof van die gordel van die Amasonekoningin Hippolyte.

Sekerlik is daar "n ver verwantskap met die „Schlachtenbilder" van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I van Oostenryk te bespeur en nog meeste van al met die tweede oorwinning op Frankryk te Guinegate in 1503 (Reliëf Nr. XIX). 6) Daar kry ons immers die lanse en die vaandels en die perd wat neergestort lê. Was die groepsverdeling in die merreliëf nog duidelik, op die houtreliëf ontbreek dit. Tussen die lanse is nie meer ruimte nie. Hulle staan (of lê) langs mekaar soos vuurhoutjies.. Perspektief is net maar tot "n mate in die middel van die paneel te bespeur. Die behandeling van die figure is barok. Hulle houdings, soos ook die van die perde, is dikwels maniëristies. Aldus staan die paneel, ondanks oppervlakkige ooreenkomst, tog ver van die reliëf van die Hofkirche af. Die moontlikheid egter wat deur Scherer in Thieme-Becker 7) ge-

1) Scherer, Chr. Studien zur Elfenbeinplastik der Barockzeit. Studien zur deutschen Kunstgeschichte, Heft 12. Straatsburg, 1897.

2) Thieme, U. und Becker, F. red. Allgemeines Lexicon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. Leipzig, Seemann, dl. 10, 1914. p. 454. (Dit is wel in teenstryd met die bewering van H. Tietze in dl. 7, 1912. p. 203 : „Mit Sicherheit lassen sich ihm ferner - - - drei Schlachtenreliefs im Hofmuseum zu Wien - - - zuschreiben - - -).

3) Verskyningsdatum van die tiende deel van die „Thieme-Becker".

4) Van Overloop, E. Alexandre Colin. Brussel, Hayez. p. 102-103.

5) Graf. dok. nr. 145.

6) Graf. dok. nr. 66.

7) Loc. cit.

noem word nl. dat die kunstenaar onder invloed van Alexander Colijn gestaan het, is daarom nie uitgesluit nie. Dit mag wees dat hy die Innsbruckse reliëf gesien het.

Die tweede palmhoutpaneel stel 'n „Riddergeveg” 1) voor. Dit kan 'n geveg tussen Grieke en Romeine wees, maar sekerheid is daar nie. Ook hierdie klein reliëf is 15 cm hoog en stem in afmetings en konsepsie met die „Amasonegeveg” ooreen. Ook die vol-ronde, weelderige en ryke plastiek van liggame en lywe is identies. Dit kan moontlik 'n teenhanger daarvan wees. Dat dit van die hand van dieselfde meester is, lyk byna sonder twyfel. Die Barokkarakter is wel duidelik. Die houding van party ruiters is nog maniëristies. Dit moet vir iemand wat die styl van Colijn enigsins ken, tog duidelik wees dat ons hier ver van die Innsbruckse meester se manier af staan.

Dit geld ook vir die Sabyne Maagderoof, 'n paneel uit sederhout van 15 cm breed en slegs 9,5 cm hoog. 2) Hier is die agtergrond vlak behandel. Die tempel van Neptunus en die stadgesig van Rome met sy torings, tempels en mure verskyn perspektiwies in die plaat. Die verskil tussen die nege $2\frac{1}{4}$ duim hoë en amper geheel vrystaande figure wat oor vier duidelike groepe verdeel is en wat op 'n koppie staan, kontrasteer met die kleinere figure in die diepte en met die van die strydende Romeine en Sabyne. Die werklike diepte van die paneel bedra slegs $1\frac{1}{4}$ duim en tog word die indruk van 'n baie groot ruimte gegee. Al die (skilderkunstige) eenskappe van die illusionistiese reliëf word hier aangetref, en dit was onvermydelik dat die ou inventarismakers van die Ambrasersammlung aan Colijn moes dink. Dat dit 'n proefstuk sou gewees het waarmee Colijn sou bewys het dat hy bekwaam genoeg was om die reliëfs van die grafmonument van keiser Maksimiliaan te vervaardig, is 'n bewering wat deur Bergmann aan die ou inventarisie ontleen is en later deur von Sacken opgevolg word. 3)

1) Graf. dok. nr. 146.

2) Geen foto beskikbaar nie.

3) Bergmann, J. Medaillen auf berühmte und ausgezeichnete Männer des Oesterreichischen Kaiserstaates vom XVI. bis XIX. Jahrhundert; in treuen Abbildungen mit biographisch-historischen Notizen. Wenen, Tendler und Schaefer, 1857. dl. 2. p. 240 en in Uebersicht der kaiserlich-königlichen Ambraser-Sammlung im unteren k.k. Belvedere nach ihrer dermaligen Aufstellung. 3. Aufl. Wenen, 1846.
Von Sacken, E. Die Kaiserliche, Königliche Ambraser-Sammlung in ihren vorzüglichsten Rüstungen und Waffen. Wenen, Wilhelm Braumüller, 1860. dl. 2. p. 111.

Dit is moeilik om hierdie klein werkies waaroor daar geen argivalia bestaan nie, aan 'n bepaalde meester toe te skryf. Dit wil daarom nog nie sê dat die toekenning aan Elhafen deur Scherer en sy navolgers heeltemal onsinnig is nie. Elhafen is 'n kunstenaar uit die volle Barok wat na 'n Italiaanse reis in 1685 en ook later in 1697 in Wenen aangetref word. Hy is vermoedelik 'n Suid-Duitser wat moontlik uit Neurenberg afkomstig is. Sy reis na Italië sal dus wel langs Augsburg of München oor Innsbruck gegaan het. 1)Die Bayerische Nationalmuseum in München besit die meeste van Elhafen se werke. Onderwerpe uit die antieke geskiedenis soos veldslae en Sabyne Maagderowe (waarvan daar minstens drie uit hout bestaan) asook uit die klassieke mitologie maak sy spesialiteit uit. Net soos Colijn besit hy 'n neiging tot die skilderagtige behandeling en die dekoratiewe afwerking van sy temas. Bowendien is, buiten ivoor, sederhout sy gunstelingmateriaal. Sy werk in hout, sluit, ofskoon dit in die Barokstyl uitgevoer is, nog by die laat-Renaissance aan sodat veronderstel word dat dit voor sy verblyf in Italië tot stand gekom het. Moontlik is dit selfs op sy deurreis na die Suiderland in Innsbruck uitgevoer, aangesien dit in die Ambrasersammlung beland het.

Al hierdie vermoedens berus natuurlik nie op stewige fondamente nie. Ek wou maar net verklaar waarom ek die toekenning aan Elhafen deur Scherer en sy navolgers nog nie so onsinnig vind nie. Daar het al erger gebeur !

1) Kunstenaars wat na Italië gegaan het, kon nie nalaat om na die werke van Colijn te gaan kyk nie. Dit geld sowel nog Thorwaldsen wat diep daardeur beïndruk was, as die „Artiste-Peintre” J.B. Huysmans (Voyage en Italie et en Orient 1856 - 1857 ; Notes et impressions. Antwerpen, Kennes en Gerrits, 1857. p. 322).

'n Aantal anonieme reliëfs in die Museum Ferdinandeum te Innsbruck

Die Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum besit 'n viertal anonieme reliëfs wat wel eens aan Alexander Colijn toegeskryf is. Daarvan is twee in hout, een in peksteen en een in marmer. Die reliëf in marmer is 'n klein plaat van slegs 25 cm hoog en 27 cm breed wat die „Skepping van Eva” voorstel. Hierdie klein, amper vierkantige werkjie sou onopgemerk gebly het indien Heinrich Hammer nie hierin 'n voorstudie tot die reliëf van die Geloof of die Skepping van Eva op die grafmonument vir Philippine Welser in die Silberne Kapelle sou gesien het nie. 1)

Hammer steun sy argumentasie veral op 'n inderdaad sterk opvallende gelykenis tussen die figure van God-die-Vader en van die eerste mensepaar. 2) Ons aanvaar dan ook geredelik dat die een 'n kopie is van die ander, of omgekeerd, want die vraag bly oop watter een van die twee plate die eerste tot stand gekom het en bowendien of die klein reliëf werklik van die hand van Colijn is. Die outeurskap van die reliëf op die grafmonument van Philippine Welser is argivalies bevestig en hierby sou ons, volgens die reëls van die „wetenskaplikheid”, kon volstaan. Maar Hammer het hom in 'n stylvergelyking gewerp waardeur hy wil bewys :

1. Dat, in die klein reliëf, die drie figure mooi in die landskap inpas en dat hierdie landskap Colijn-elemente bevat ;
2. Dat, in die twee reliëfs, inspirasie uit Michelangelo se Skeppings-taferiele in die Sixtynse kapel aanwesig is ;
3. Dat die uitvoering op die Welser-monument aanmerklik noukeuriger

1) Kyk p. 188-189.

2) Graf. dok. nr. 147.

en sorgvuldiger is. 1) Daarvolgens sou mens kan aanneem dat die klein reliëf 'n navolging van die grafreliëf sou wees, maar nader ondersoek sal die teendeel bewys ;

4. Dat op die klein reliëf die komposisie natuurlik en ongedwonge is ;
5. Dat die figure in die grafreliëf ingepers is 2) en oorsnydinge plaasgevind het wat in die Ferdinandeum-reliëf nie voorkom nie ;
6. Dat die reliëf in die museum „das primäre Stück ist.“ 3) ;
7. Dat die museumstuk 'n oorspronklike werk van die meester is. 4)

Persoonlike ondersoek het daartoe gelei dat ek met die eerste vier punte van Hammer kan saamstem, maar nie met punt 5 nie en seker nie met sy besluit in punte 6 en 7 nie.

Daarom merk ek op dat ;

- 1) „Die Köpfe sind hier durchwegs schärfer ausgearbeitet und reicher modelliert, als auf dem Relief des Ferdinandeums, das allerdings wohl auch etwas abgeschliffen erscheint : wir finden dort in den Stirnen Fältchen, in den Händen Runzeln, in den Haaren feine, kleine Löckchen, die hier fehlen. Adams Gesicht hat auf dem Welsergrab einen feinen Bartanflug erhalten ; auch ist seine Gestalt weicher und voller als auf dem Museumsstück. Das Fleisch zeigt bei ihm wie bei Eva zartere Modellierungen ; das Gewand Gott Vaters ist reicher gefaltet und mit zierlichem Saum versehen. Auf der Tafel des Ferdinandeums ist im Vergleiche mit dem Welsergrab alles ein wenig breiter und allgemeiner behandelt, obwohl keineswegs an sich flüchtig und oberflächlich. Man könnte darnach annehmen, dass sie eine Werkstattwiederholung des letzteren sei. Allein eine nähere Prüfung.....“
Hammer, H. Nachträge und Studien zu Alexander Colin. Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg.
Dritte Folge, Band LIX. Innsbruck, 1915. p. 164.

- 2) „ - - - in das Relief der Silbernen Kapelle ist sie als ein vorher fertiges Stück schlecht und recht eingezwängt und hat unter allerlei Notbehelfen gelitten, auf die der Künstler kaum geraten wäre, hätte ihn nicht ein früherer Entwurf geleitet. Es kann daher kaum ein Zweifel sein, dass das Relief des Museums das primäre Stück ist, - - - “ Hammer, op.cit., p. 165.

- 3) Ibid.

- 4) Hierdie indeling in sewe punte kom, gerieflikheidshalwe, van die skrywer.

1. Die landskap op die klein reliëf nie so opgeslorp deur die wand is as wat ons dit by 'n Colyn-reliëf sou verwag het nie ;
2. Die houding van die Skepper op die Welsergraf natuurliker is, ook al waa sy mantel nie so wyd nie. Op die klein reliëf lyk dit of Hy gaan val ;
3. Die houding van Eva op die graf in die Silberne Kapelle tog natuurliker is en haar kop, in 'n mooi gebaar, meer na die Skepper toeneig;
4. Die haartooi meer Sansoviniaans-Colijns is op die grafreliëf as op die museumreliëf ;
5. Die grafreliëf andere ruimte-eise gestel het as die museumreliëf waar alleen die Skepping van Eva, waar slegs drie persone by betrokke was, moes voorgestel word ;
6. Dit logieser is om by die komposisie van 'n kunswerk 'n detail uit 'n bestaande geheel te haal as om 'n detail in 'n geheel „in te dwing” ;
7. As die museumreliëf werklik 'n voorstudie sou wees, daar dan meer elemente van die finale werk in sou voorgekom het ;
8. Dit voldoende sou gewees het om 'n michelangeleske indruk gewoon in 'n tekening vas te lê.

Maklik kan hier agter die prinsipe van die „docta ignorantia” skuilgegaan word, maar aangesien ek kleur moet bekennen dat die museumreliëf die kopie is, moontlik deur 'n ateljeelid of leerling gemaak in die hoop om dit moontlik later vir 'n kleiner epitaaf te kan gebruik.

Arbitrêr lyk ook die toeskrywing van twee houtreliëfs wat respektiewelik 'n Geveg tussen ruiters en voetsoldate 1) en die Aanval op 'n vesting voorstel. 2) Hulle styl sowel as die van Susanna in die bad, 3) 'n reliëf van 31 cm hoog en 46 cm breed wat uit peksteen gekap is, is verwant aan die van die Sabyense Maagderoof uit die Ambrasersammlung. Hulle sou dus eerder aan Ignaz Elhafen as aan Alexander Colijn toegeskryf kon word.

1) Geen foto beskikbaar nie.

2) Idem.

3) Idem.

Epitaaf van Barbara Fund te Natters

Hoe gou 'n kunswerk aan 'n bepaalde, besonder geliefde meester toegeskryf word, blyk wel uit die titel van 'n artikel van Dr. Josef M. Metzler wat nogtans interessante besonderhede bevat oor die persoon waarvoor die epitaaf opgerig is. 1)

So lees ons dat die lyfarts van aartshertog Ferdinand en Philippine Welser 'n protestant, Johannes von Wilenbroch was, en dat hy gehuwd was met 'n katolieke vrou, Barbara Fund (Fundin) wat op 28 Januarie 1592 in die ouderdom van 44 jare oorlede is. Na die dood van aartshertog Ferdinand sou die wewenaar en sy kinders die land verlaat het.

Die marmerreliëf van die graf, wat hom binne in die Pfarrkirche van Natters teen die Westelike muur, links van die hoofportaal bevind, stel die Opwekking van Lasarus voor, en onmiddellik gaan ons gedagtes na die soortgelyke voorstelling op die grafmonument van Alexander Colijn te Innsbruck. Ook hier is verwantskap en ook hier duik die vraag op watter van die twee reliëfs die eerste ontstaan het. Marie de Vleeschouwer sterf in 1594, dus twee jare later as die Fundin, en selfs al sou die reliëf van die graf te Innsbruck onmiddellik na haar dood i.p.v. na dié van Alexander Colijn in 1612 tot stand gekom het, dan is dit nog waarskynlik dat die grafmonument van Natters eerste uitgevoer is. Ons kan dan maar net, sonder kommentaar, die punte van ooreenkoms vasstel. Daar is groot gelykheid tussen die twee Lasarus-figure, al klim die Lasarus van Natters oortuigender uit sy graf op. Op die twee voorstellings vat 'n vriend sy hand, sodat die hele groepie regs van die toeskouer identies word. Daar is ook die vrou wat voor die Heiland neerkniel, wat egter te

1) Metzler, J.M. Ein Meister der Innsbrucker Hofkirche arbeitet für Natters. Bezirksblatt Innsbruck-Land, 5 (12): 7-8. Nietemin siteer hy uit Karl Atz se Kunstgeschichte von Tirol und Vorarlberg (2. Aufl. Innsbruck, 1909); „Das Relief - die Erweckung des Lazarus - ist ein Kunstwerk, welches unbedenklich aus der Werkstätte des Alexander Colin zu stammen scheint" (ons onderstreep „Werkstätte") om te besluit : „Da Colin zudem ebenfalls Niederländer und somit wahrscheinlich ein Landsmann Wilenbrochs war, ist es mehr als naheliegend, dass er diesem den Auftrag gegeben und er ihn gerne angenommen hat." Ondertussen weet Metzler nie eers of von Wilenbroch (Willenbroch op die Latynse grafskrif) wel 'n Nederlander was nie : „Woher Dr. Wilenbroch stammte ist nicht bekannt. Dem Namen nach könnte er Niederländer sein.- - - " Daar is wel 'n dorp Willebroek in die provinsie Antwerpen 11 km. van Mechelen....

Natters 1) links aangestap kom en dit is dan wel 'n aanmerklike verskil met die reliëf van Innsbruck. Die buitewand van die rotsgraf vul by Fund die hele boonste agtergrond, iets wat van Colijn, met sy liefde vir uitgestrekte landskappe, nie kon verwag word nie. Tog kom Colijnse haar- en baardtooi in Natters voor en selfs meer dáár as op die voorstelling te Innsbruck. Die modellering van die figure is in die parogiekerk anders. Hulle vorme lyk ronder waar ons in Innsbruck eerder met in die lengte uitgerekte figure te doen het.

Sekerlik is die werk van Natters te prae-Barok (die Christusfiguur wat aangestap kom...) en te min laat-Renaissancisties om van Colijn self te wees. Ons twyfel selfs daaraan of die kunstenaar van Natters, na die styl te oordeel, wel tot die ateljee behoort het, al het hy moontlik sekerse modelle of tekeninge van die ateljee gebruik of die reliëf van die grafmonument van Innsbruck gesien, ' aangeneem dat dit voor dié van Natters voltooi is, iets wat sonder argivaliese basis nie kan bewys word nie .

1) Graf dok. nrs. 148, 149 en 150.

Epitaaf van Salome Stoss-Geizkofler te Sterzing

Op die epitaaf van Salome Stoss 1) wat na haar dood in 1592 teen die Westelike muur van die parogiekerk van Sterzing aangebring is, word twee ikonografiese motiewe teruggevind wat sedert die epitaaf van Gregor Löffler (+ 1565) en Elisabeth Pranger (+ 1566) 2) in die kleingrafplastiek uit die ateljee van Colijn ingang gevind het :

1. Die van die swewende Skepper, wat verwant is met die God die Vader in die skeppingsverhaal van die Sixtynse kapel ;
2. Die van die Kruisigingsgroep.

Die God die Vader-figuur kry ons o.m. op die reliëf van die Geloof of die Skepping van Eva van die grafmonument van Philippine Welser (1581) en op die epitaaf van Benigna von Wolkenstein te Meran (+ 1586).

Die Kruisigingsgroep kom insgelyks op die epitaaf van Benigna von Wolkenstein te Meran voor, en dit staan ook op die epitaaf van die Familie Sauter (1585) in die stadhuis te Solbad Hall.

Dis opmerklik dat die argitektoniese omraming wat so kenmerkend vir die genoemde wandplate was in Sterzing, eintlik binne die lys aangebring is en die motief van die Skepper op die hoofveld geplaas is. 3) Hiermee het die „argitektuur“ baie van sy betekenis verloor. Die gevlerkte engelkoppies wat elders wel hulle gepaste plekkie in die bowe- of onderbou gekry het, is hier na die boogswikke verwys. En onderkant het die familie=wapen in die grafskrifplaat gedring.

Wat die figurale voorstelling self betref is die mooi waaiende mantel van die Skepper kringvormig gesluit sodat dit 'n gewone ring gevorm het waarin die figuur, was dit nie vir die regterarm wat onderdeur gaan nie, hang soos in 'n reddingsboei. Die houding van die Christus-figuur aan die kruis is amper dieselfde as op die vorige epitawe, maar die kruis het

1) Maria Salome Stossin, vrou van Jakob Heinrich Frankfurter en later van Uriel Geizkofler (Volgens die grafskrif).

2) p.240-241. Graf. dok. nr. 133.

3) Graf. dok. nrs. 151 en 152.

korter geword, waarskynlik om op die plaat plaas te bied aan die massa wolke. Aan die voet van die kruis lê die doodshoof wat ons ook op die grafplaat van Benigna von Wolkenstein te Meran aantref. Maria en Johannes lyk baie „deklamatories“. Dis of hulle besig is om 'n teks te resiteer. Hulle gesigte is swakker uitgevoer as die van hulle voorgangers op ander epitawe, die hande is plat, breed en grof en mis die fynheid van die bekende Colijn-handjies.

Die ganse uitvoering is hard en droog, en die groot moontlikhede van hierdie pragtige plaat marmer is nie voldoende uitgebuit nie. Hierdie epitaaf is die werk van leerlinge wat wel die „frases“ of „temas“ geken het, maar nie geweet het hoe om die „stuk“ te speel nie. 1)

1) 'n Besondere woord van dank aan die Suid-Tirolers Frau Dr. Elisabeth Langers, Gemeinderat, Präsidentin des Heimatschutzvereines Sterzings, en die fotograaf Josef Delfauro.

Grafmonument van Friedrich von Hollenegg aan die Pfarrkirche
te Hollenegg

W. Hofrat Univ. Prof. Dr. Fritz Posch, Direktor des Steiermärkischen Landesarchiv deel die inhoud mee van 'n stuk van 1593 1) waarin 'n Jakob Colijn (Jacoben Colin) genoem word in verband met die grafmonument in rooi en wit marmer van Friedrich von Hollenegg teen die muur van die Pfarr= kirche aldaar.

Bedag daarop dat hier moontlik 'n vergissing wat betref die naam kon ingesluit het, is 'n foto van die betreffende epitaaf aangevra. 2)

Daaruit blyk dat geen elemente van die Colijn-styl in die monument aanwesig is nie. Die taamlike fyn uitvoering van die wapenskilde kan dalk misleidend werk. Ons kan maar aanneem dat hulle in die algemene tydstyl uitgevoer is.

Dieselfde geld ook die monument vir Abel von Hollenegg (+ 1545) wat baie identies met die van Friedrich is, sodat ons mag veronderstel dat dit of van dieselfde meester is, of uit dieselfde ateljee kom. Eien= aardig is dat die epitaaf vir Friedrich so laat tot stand gekom het, aan= gesien hy reeds in 1526 oorlede is.

Dié monumente kan ook nie die werk van Jakob Colijn de Nole van Ut= recht (+ 1601) wees nie. Hy was hoofsaaklik in Nederland werksaam (Skoorsteen van die Raadhuys te Kampen, 1543-1545), en dit is selfs nie eers seker of hy 'n Rome-reis gemaak het nie. 4)

1) Brief van 14.1.1564. Dok. nr. 786.

2) Graf. dok. nr. 153.

3) Graf. dok. nr. 154. Met ons dank aan Alfred Prinz von Liechtenstein in Hollenegg en fotograaf Max Deix uit Deutschlandsberg, Stiermarke, Oostenryk.

4) „Dat hij de reis naar Italië zou hebben ondernomen, lijkt ons weinig waarschijnlijk". Casteels, M. De beeldhouwers de Nole te Kamerijk, te Utrecht en te Antwerpen. Brussel, Paleis der Academiën, 1961. p. 70.

Epitaaf van Gregor Löffler von und zu Pyxenhäusen te Sterzing

Teen dieselfde Sterzingse kerkmuur staan, langs die epitaaf van Salome Stoss-Geizkofler, die gedenksteen vir Gregor Löffler von und zu Pyxenhäusen, 1) oorlede op 9 Februarie 1602. 2) Hans Semper wat hierdie monument „ontdek” het, skryf dit dadelik aan Colijn toe. 3) Die maniereistiese kenmerke van die middelveld moes Semper vir so ’n besluit behoed het. Reeds eerder 4) het ek gewys op die dans-houding van die hooffiguur, wat amper soos ’n balletmeester lyk. 5) Die idee „oorwinning en redding” wat tog uit hierdie Verrysenisreliëf moes gestraal het, het nie tot sy reg gekom nie, en ons het hier wel ver afgedwaal van die prototipe van die Salvator op die monument in die dom te Praag.

Net soos by die naburige wandplaat van Salome Stoss het die argitektoniese elemente waardeloos geword omdat hulle binne die lys opgeneem is. So dra die Romeinse pilaster geen bowebou nie, maar ’n baie eenvoudige, eerder skrale „compertiment” met die bekende teks uit Johannes 11 : „Ek is die opstanding en die lewe, wie in My glo, sal lewe al het hy ook gesterwe;...”

Aangesien die argitektuur geen funksionele betekenis het nie, kan ons ook nie van ’n „onderbou” praat nie. In hierdie „sogenoemde” onderbou dan, kniel die priante volgens die tradisie en in die styl van die

1) Graf. dok. nr. 151.

2) Volgens die grafskrif. Daar staan Löffler (ter vermyding van die Umlaut ?) geskrywe. Pyxenhäusen staan vir die moderne Büchsenhausen. Dit is die naam van die landgoed van die Löfflers. Net soos sy naamgenoot Gregor Löffler het hy tot die roemryke geslag van die Tirolse bronsgieters behoort, en daarom word hy in die literatuur dikwels as Gregor Löffler junior aangedui. Hy was egter geen bronsgieter nie, maar ’n amptenaar : ’n Ontvanger van Inkomste !

3) Semper, H. Neues über Alexander Colin. Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg. Dritte Folge. Heft 40. Innsbruck, 1896. p. 140.

4) p. 169.

5) Graf. dok. nr. 85.

epitaaf van die Familie Dreyling in die Pfarrkirche te Schwaz en die graf-
plaat van die Familie Sauter in die stadhuis van Solbad Hall. Dit lyk wel
of hulle die groot „Blattkranz" 1) met die blasoene aanbid wat soos 'n
groot strandbal in hulle midde lê.

Weens hierdie algemene gebrekkige uitvoering moet ons tot dieselfde
besluit kom as die wat by die epitaaf van Salome Stoss-Geizkofler geneem
is, naamlik dat ons hier voor die werk van minder geskoolde leerlinge
staan.

1) Die woord kom van Frau Dr. Elisabeth Langers (Kyk p.267) aan
wie nogmaals ons hartlike dank !

Epitaaf van Thomas Wiz te Sterzing

Ook die Westelike buitemuur van die Pfarrkirche te Sterzing besit sy „kruisigingsgroep“-epitaaf. Hierdie klein steen is opgerig ter gedagtenis aan Thomas Wiz wat ook in 1602, maar twee maande later as Gregor Löffler von und zu Pyxenhausen, oorlede is. Ikonografies sluit dit aan by die ander kruisigingsgroep-epitawe, dus ook die van Salome Stoss teen dieselfde kerkmuur, maar dan sonder die swewende Skepper. In teenstelling met wat by die twee genoemde epitawe die geval is, kom die argitektuur hier 'n bietjie beter tot sy reg, aangesien dit die werklike omlysting van die plaat vorm. 1) Op die rolwerk-cartouche met grafskrif wat as 'n soort „onderbou“ kan beskou word, staan twee (beskadigde) Ioniese pilasters wat 'n gewelfde en op tweederde van sy hoogte gebreekte boog dra. Hierdie geprofileerde boog maak 'n Barok-indruk wat Hammer 2) laat veronderstel dat die plaat geruime tyd na die dood van Wiz moet tot stand gekom het. Hierop sou ook die plooi van die gewade en die feit dat daar so vaag oor die vrouens en kinders van die oorledene in die grafskrif gepraat word, 3) wys . Die Christus-figuur vertoon, ook in sekere details, soos die lendedoek, baie ooreenkoms met die op die grafplaat van die Familie Sauter in die stadhuis te Solbad Hall wat ons as 'n ateljeewerk beskou het. 4) Alleen is die arms van die gekruisigde meer gestrek. Die engelkoppie in die top het ons reeds gesien op die bowebou van die epitaaf van Suzanna Katzbeck in die Franciskanerkerk van Schwaz en in die frontoon van die epitaaf van Benigna von Wolkenstein in Meran. Die wapenskild aan die voet van die kruis is hinderlik, en werklike Colijn-details kom maar net by die some van die klere en die rondings van die wolke voor.

Die styl van hierdie grafplaat is trouens alreeds te ver ontwikkel om dit nog aan leerlinge te kan toeskryf. Hoogstens kan hier sprake wees van die werk van navolgers of epigone.

1) Graf. dok. nr. 155.

2) Nachträge... p. 193.

3) AM 11. APRILIS ANNO 1602 STARB DER EDL ERNVEST TOMAN WIZ BVRGER DES RATH ZV STERZINGEN SELIGER, SO SAMBT DREIEN SEINEN GEHABTEN HAVSFRAVEN AVCH SVN BALTHASAR WIZ VND ETLICH MER KHANDREN ALHIE PEGRAVEN LIGT, DEREN ALLER SELEN GOTT GNEDIG SEIN WELLE AMEN."

4) p. 252.

Die Grienthal-Denkmal in die Museum van Enns

In die loop van my ondersoek na verdere bronne het ek afgekom op 'n vermelding van 'n artikel oor en 'n foto 1) van 'n eienaardige monument : die sg. Grienthal-Denkmal in die Museum van Enns in Opper-Oostenryk. Hierdie monument, wat soos 'n epitaaf lyk, het nie met enige sterfgeval te doen gehad nie, maar is op 1 Januarie 1603 opgerig „pro memoria” 2) van 'n wonderbaarlike redding uit die water. Op 30 Junie 1588 het Frau Ursula von Grienthal met haar reiswa van die brug af in die Enns gestort en sou sekerlik met al die insittendes waaronder 'n hele aantal kinders, verdrink het as daar nie twee vissers met 'n boot opgedaag het nie.

Dié redding word voorgestel op 'n reliëf van 88 cm hoog by 98 cm breed wat uit leiklip van Kellheim gekap is. Met sy onder- en bowebou is die gedenkteken ongeveer 3 m hoog.

Op die reliëf, wat baie vlak is, sien ons op die agtergrond 'n stad 3) soos dit op baie van die Colijn-reliëfs, veral op dié van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I aangetref word. Op die voorgrond is op 'n taamlik primitiewe manier die toenmalige houtbrug afgebeeld waarop twee perde steier terwyl 'n man hulle in bedwang probeer hou. Die wa dryf in die water, en 'n vrou klou aan een van die wiele vas. Die twee vissers sit alreeds in hulle skuitjie, en ander redders kom te voet en te perd toegesnel. Sekere onbeholpe wanverhoudings word opgemerk soos bv. die grootte van die leerlooiers op die brug in proporsie tot die perde wat vir hulle sou geskrik het, en die formaat van die figuur by die brugpoort wat amper so groot is as die gebou waarvoor hy staan. Ons sou, op grond ook van die hoogte van die geboue op die agterplan, kan sê dat die reliëf van die agtergrond na die voorgrond „perspektiveer”. 'n Paar ligpunte in die reliëf is bv. die fyn uitvoering van sekere details : die wawiele, die trap

1) Neweklowsky, E. Das Grienthal-Denkmal im Ennser Museum. Oberösterreichische Heimatblätter, 5 (1) : 56-58, 1951.
Neweklowsky, E. Die Schifffahrt und Flösserei im Raume der oberen Donau, dl. 2. Linz, Oberösterreichischer Landesverlag, 1954. p. 298.

2) Volgens die votiefskrif op die monument.

3) Enns. Graf. dok. nr. 156.

na die poortjie in die vestingmuur, die fraai geboue met sierlike torings en dakke.

Links en regs van die middelveld van die gedenktafel staan, onder Ioniese kapitale, twee allegoriese figure, 'n Caritas en 'n Patientia. Laat nou die Caritas, veral in haar houding en by alle onbeholpenheid van uitvoering, nie dink aan die Liefde van die grafmonument van Colijn in Innsbruck nie ? Die staande kind neem bv. 'n selfde posisie, maar dan omgekeerd, in. Ook is daar geprobeer om, soos dit in Innsbruck en Heidelberg die geval was, die been deur die kleed te laat uitkom, en daar is selfs die parallele plooiëval tussen die bene wat vir die Heidelbergse vrouefiguur so kenmerkend was. Ook in die beeld van die Patientia sit wel iets van die Heidelbergse Geregtigheid en Hoop, veral wat die houding van kop en arms betref.

Dieselfde „dekadente navolging“ is te bespeur in die Floris-motiewe waarmee die omlysting oorlaai is : die te vlakke rolwerkkartouche met die berymde votiefskrif, die watergenieë of meerman en meermin met vislywe en vlerke 1) daaronder, die volute langs die allegoriese beelde en die medaljon-kartouche van die bowebou. Is hierdie laaste nie 'n flou herinnering aan dié van die Heidelbergse portaaltop nie ? Die fluitspelende putti wat aldaar die medaljon met die portret van Otto-Heinrich vashou, is hier vervang deur twee „volwasse“ engele. Merkwaardig is ook die parallele voue van die kleed tussen hulle bene. Dit val op dat hierdie engele taamlik manlike gesigte en arms het. Moontlik is dit dan wel die letterlike interpretasie van die teks van die votiefskrif :

„denn Gott hat Inen zum beystand
Zwen vischer die da warn am land
gleich als tzwen Engel zugesant.“ 2)

1) Vislyf- of meermanarabeske kom ook veelvuldig op die Heidelbergse paleisgewel voor. Hulle kom regstreeks uit Cornelis Floris se „grotissen“, veral die van „Het water“.

2) Gepubliseer deur Ernst Neweklowsky van Linz in sy artikel in die Oberösterreichische Heimatblätter, 5 (1) : 57.

Origens volg die voorstelling op die reliëf getrou die teks van die gedig.

By die gedenktafel van Enns is ons getuie van die verval van beide die Colijn- en Floris-style. Daar kan selfs van dekadensie gepraat word, al is dit tog merkwaardig dat hierdie style, soos ons verder nog sal sien, tot diep in die sewentiende eeu, ofskoon nie meer in die ideale vorm nie, bly voortlewe.

Seeger-grafmonument te Solbad Hall

Dr. Rudolf Seeger het die aandag van Heinrich Hammer gevestig op 'n reliëf van nagenoeg onbekende herkoms wat in die tweede helfte van die negentiende eeu binne die neo-gotiese omlysting van die „Seegersche Grabstätte" op die kerkhof van Solbad Hall geplaas is. Hammer het homself baie moeite gegee om die oorsprong van die stuk wit marmer wat op 16 April 1842 deur Josef Seeger van 'n Frau Anna Kögl gekoop is, op te spoor. Die enigste positiewe feit wat hy kon vind, is dat die naam Kögl reeds ten tye van Colijn in Hall voorgekom het. 1)

Die plaat is eers jare na die aankoop, in 1867 geplaas. In sy geheel meet dit 84 x 85 cm. Die boonste gedeelte daarvan stel die Verrysenis van Christus voor. 2) Hierdie voorstelling is 61 cm hoog en 85 cm breed. Volgens die onderwerp val hierdie reliëf dus in die reeks van die Christoph von Althan-epitaaf, die Hohenhauser-reliëf en die epitawe van Gregor Löffler te Sterzing en Anna von Kuefstein in Maria Laach am Jauerling. Dis dan veral ook weens die ikonografie dat Hammer hierdie reliëf in, wat hy noem, die „Schule Colins" plaas. Ek het alreeds die geleentheid gehad 3) om daarop te wys hoe die tema hier in verval geraak het. Natuurlik dui die algemene komposisie en ook sekere motiewe aan dat die inspirasie uit die ateljee van Colijn kom. Ons sou amper kan sê : waarvandaan elders ? Hammer self haal nog 'n paar werke aan waarin die Verrysenistoneel 'n heeltemal konvensionele vorm aangeneem het. 4) Die styl daarvan verskil, maar die stand (Stellung) van die Christus-figuur bly dié van die Colijn-ateljee. Dit pleit tog seker vir die invloed van hierdie ateljee, ook al behoort nie alles daaraan toe geskryf te word nie. 5)

1) Hammer, op. cit., p. 183.

2) Graf dok. nr. 85.

3) p. 169-170.

4) So noem hy bv. : die grafsteen van Pfarrer Erasmus Grärock in Köstendorf (1618), die grafsteen van Dekan Melchior Krieg in Mattsee (1624) en die grafmonument vir Georg von Rogendorf te Pöggstall in Neder-Oostenryk. Hammer, op. cit., 185.

5) Hammer gee self toe : „Auf solche Momente allein ist die Zuweisung an denselben Meister nicht sicher zu gründen". Ibid.

Ook by die Seeger-reliëf moet ons ons afvra : hoe is hierdie inspi-
rasie verwerk ? Het dit gebeur op 'n manier wat ons van 'n goeie ateljee=
lid of leerling sou kan verwag ? Die antwoord sal teleurstellend wees,
veral omdat een groot eienskap van Colijn hier verlore gegaan het nl. die
fynheid van uitvoering. Geen sprake meer van klein voete en fyn hande nie,
maar plumpe anatomie veral by die skouers van die Christus-figuur. Daar
is niks te sien van 'n landskap nie. Die figure is nie „organies" ge=
plaas nie. Daar is geen regie in hierdie onbeheerste opvoering van 'n me=
lodrama op die klein en ondiepe verhoog van 'n plattelandse kerksaal nie.

Hammer self het nie blind gebly vir hierdie gebrekkige uitvoering
nie : „Ist so die Zugehörigkeit des Seegerschen Reliefs zur Colinschen
Werkstätte wohl begründet, so bleibt ebenso fraglos seine technische und
künstlerische Qualität hinter den sicheren eigenhändigen Werke Alexander
Colins zurück". 1) Wat my betref, plaas ek die reliëf van die Seeger=
sche grafmonument op die lys van navolgers en epigone. 2)

1) Op. cit. p. 186.

2) Ek voel my in dankbaarheid verplig teenoor Gemeinderat Hofrat Dr.
Ernst von Verdross en die fotograaf Erich Stockhammer, beide van
Solbad Hall in Tirol.

Grafmonument vir Johann Georg III von Kuefstein te
Maria Laach am Jauerling, Neder-Oostenryk

Hierdie monument uit see-groen marmer 1) met sy verrassende kniel=
beeld word as volg deur Anton Them beskrywe : 2)

„Das Denkmal des Hanns Georg ist eine Tumba, welche auf einem Posta=
mente von 2.50 m Länge und 1.25 m Breite ruht. Auf derselben kniet der
Ritter in voller Rüstung in betender Stellung, vor ihm steht sein Helm
und sein Wappenschild. Sowohl die Tumba als auch das Postament sind in
Felder geteilt, welche Trophäen und Embleme des Krieges in Reliefs ent=
halten. Die Höhe des Monumentes selbst beträgt $3\frac{1}{2}$ m. Die Gestalt des
knienden Ritters ist offenbar ein Porträt, alles daran atmet Adel, Würde
und Ernst. Nur unmittelbares Naturstudium und innigster Anschluss an die
Erscheinungen des Lebens konnten Anlass zur Schöpfung eines solch impo=
santen Denkmals geben, dessen Auffassung, Zeichnung und Ausführung einen
sehr tüchtigen Meister verraten. Nach der bestimmten Meinung des Univ.
Prof.Dr. Tietze ist das Denkmal ein Werk des Bildhauers Alex. Colin, der
an dem berühmten Grabdenkmal Maximilians I. in Innsbruck mitgearbeitet
hat. 3)

Tumba und Postament sind mit Inschriften versehen, doch Colins Name
scheint nirgends auf. Die Grafen Kuefstein sind ein altes österreichi=
sches Adelsgeschlecht." 4)

Dis natuurlik die knielbeeld wat ons hier in hoë mate intrigeer.
Erich Egg van die Innsbruckse museum het in 'n meesterlike studie oor Cas=
par Gras, 5) in navolging van Oswald Trapp op affiniteite tussen die

- 1) Graf. dok. nr. 157.
- 2) Them, A. Der hohe Jauerling mit Maria-Laach (by Them met 'n koppel=
teken) und Umgebung. Krems an der Donau, Josef Faber, 1954.
p. 15-16.
- 3) „ - - - gehört Colins Werkstätte vielleicht - - - an, doch ist dies
Werk nicht urkundlich gerichtet und seine Zuteilung fraglich" skryf
Heinrich Hammer in Der Bildhauer Alexander Colin von Mecheln. Die
Kunst in Tirol, 12. Band. Wenen, 1922. p. 15.
- 4) Interessant om te weet is dat die kerk van ca. 1574 tot 1634 aan die
Reformasie behoort het : „Erst in der Reformation wird Maria Laach
wiederholt genannt. So baut ein dem katholischen Glauben abtrünniger
Priester 1574 den alten Pfarrhof. Unter dem Patronat der Freiherm
von Kuefstein erfährt die Kirche als Begräbnisstätte dieses Ge=
schlechts eine neuerliche Blüte. 1634, als der neue Pfarrhof erbaut
wurde, ziehen wieder katholische Priester in die Pfarrkirche ein."
(Feuchtmüller, R. Die Pfarrkirche Maria Laach. Sankt Pölten, Press=
vereins-Druckerei Ges. m. b. H., s.j. p. 1.)
- 5) Caspar Gras und der Tiroler Bronzeguss des 17. Jahrhunderts. Veröffent=
lichungen des Museum Ferdinandeum in Innsbruck. Bd. 40, Jahrgang
1960. Innsbruck, Universitätsverlag Wagner, 1961. p. 29, 32 en 35.

orant van die grafmonument van Maksimiliaan I te Innsbruck (1583), die van die grafmonument van Graf Paul Sixt Trautson in die Michaelerkirche te Wenen (1614) 1) en die van die graf van aartshertog Maksimiliaan der Deutschmeister (1615-1619) in die Pfarrkirche St. Jakob van Innsbruck 2) gewys. Dit is duidelik dat ons die knielbeeld van Maria Laach van 1607 hierby moet inskakel. So kom ons tot die verheugende vasstelling dat die pragtige priant van die Innsbruckse senotaaf geskiedenis gemaak het en sy „nasate” het. Op hierdie affiliasie en die betekenis vir die kunsgeskiedenis van die lyn Alexander Colijn- Hubert Gerhard- Caspar Gras kom ons in die hoofstuk :

„Die styl van Alexander Colijn en sy ateljee” : terug. 3)

1) Graf. dok. nr. 158.

2) Graf. dok. nrs. 159 en 160.

3) Hoofstuk IX. p. 304 e.v.

Epitaaf van Anna von Kuefstein in Maria Laach am
Jauerling, Neder-Oostenryk

Slegs 'n vlugtige blik op die epitaaf van Anna von Kuefstein in die Pfarrkirche van Maria Laach am Jauerling 1) volstaan om vas te stel hoe 'n epitaaftipe wat uit die ateljee van Alexander Colijn voortgekom het, by 'n steeds groeiende verskil in styl, tot ver in die sewentiende eeu bly voortlewe het. Dit is dus ook nie moeilik om ooreenkomste in die konstruksie vas te stel tussen hierdie monument en die monumente wat aan die begin van hierdie Colijnse epitaaf-evolusie staan nie. Die Dreyling-epitaaf in Schwaz en die Gregor Löffler-epitaaf in die Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum is hier die ver voorgangers. Ook in kleinere details is daar ooreenkomste : die volute langs die grafskrif in Maria Laach herinner aan die onderbou van die Dreyling-epitaaf te Schwaz. Ook die gereduseerde konstruksie van die grafmonument van Alexander Colijn in die Volkskunstmuseum te Innsbruck behoort eintlik tot dieselfde reeks.

Natuurlik het die Barok alreeds in Maria Laach sy intrede gedoen. Die tradisionele frontoen is gebreek, die suile het ryk versierde kapitels, en die allegoriese beelde van die Hoop en die Geduld, die Trou en die Liefde 2) vertoon tipiese vroeg-Barokke kenmerke.

Die voorstelling van die Verrysenis op die middelveld het trouens in maniërisme verval. 3)

Dit was H. Tietze wat eerste hierdie monument aan die ateljee van Colijn toegewys het, 4) maar volgens Hammer sou hy later tot ander in-

1) Graf. dok. nr. 161.

2) Feuchtmüller, R. Die Pfarrkirche Maria Laach. Sankt Pölten, Pressvereins-Druckerei Ges.m.b.H., s.j.p. 13.

3) Graf. dok. nr. 87. Kyk ook p. 170.

4) Tietze, H. Werke Colins und seiner Schule in Maria Laach. Jahrbuch der k.k. Zentralkommission für Kunstdenkmäler, 1905 en in Thieme, U. & Becker, F. red. Allgemeines Lexicon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. Leipzig, Seemann, dl. 7, 1912. p. 203.

sigte geneig gewees het. 1) Hammer vind as oplossing vir die probleem dat die reliëf in elk geval (immerhin) tog van 'n „late" leerling (ein später Schüler) kon gewees het. 2)

Ek gaan nog verder en meen dat ons hier met die werk van 'n „laat" navolger of epigoon te doen het.

1) „Es ist nicht ausgeschlossen, dass auch die Ähnlichkeit des Epitaphs der Anna von Kuefstein zu Maria Laach in Niederösterreich bloss auf den Zeitstil zurückzuführen ist, wozu nach einer persönlichen Mitteilung, jetzt auch H. Tietze selbst neigt." skryf Hammer in 1915 (Op. cit. p. 185).

2) Ibid.

Epitaaf van Barbara Kleinacher te Murstetten

In watter ontaarding die Verrysenistema kon verval en ook verval het, bewys die epitaaf van Barbara Kleinacher in die kerk van Murstetten. 1). Dit het na 1593, sterfjaar van Frau Kleinacher, 2) ontstaan. Die Verrysenis van Christus is hier gekoppel aan die Wederopstanding van die Dode, maar dit lyk of die aakligheid van die dood hier triomfeer. Die opskrif op die bowebou : „Christ ist mein Leben Sterben mein Gewinn“ kan dit nie verhelp nie. Wat die argitektuur betref, word die goeie indruk wat die Ioniese suile kon gegee het, vernietig deur die hoë, breë en plompe staande volute. As ons hulle op die foto bedek dan merk ons hoe baie die gedenksteen deur hulle onverantwoorde toevoeging gely het. Gelukkig is die ander volute in onder- en bowebou 'n bietjie sierliker.

„Nachahmungen“ 3) van die hand van sulke onbeholpe navolgers moet in Tirol en ook daarbuite legio gewees het. Veel het weens die opheffing van kerkhowe, oorlogsgeweld, nalatigheid of vandalisme verlore gegaan.

1) Graf. dok. nr. 162.

2) Volgens die grafskrif, genoteer en meegedeel deur Hochw. Herr Pfarrer Karl Breit van Murstetten : „ HIE LIGT DIE EDEL UND EHRTUGENDREICH BARBARA KLEINACHERIN ZU RAPOLTENBACH GEBORENE STOEENBAUER ZU WERONCEW IHRES ALTERS 60 JAR NACH IHRES HERRIN 42 JAR EHELICH GELEBT IM JAR CHRISTI ZU GOTT ENTSCHLAFEN 1593 DER GOTT GENADT : AMEN.“

3) „Auf der anderen Seite hat auch Colin wieder auf seine neue Umgebung eingewirkt und durch seinen Stil die Plastik Tirols befruchtet. Das zeigen die Werkstattarbeiten und Nachahmungen, die in Tirol sicher in viel grösserer Zahl entstanden, als sie noch erhalten sind, deutlich genug.“ skryf Hammer (Op. cit. p. 180).

Epitaaf van die Familie Mor te Schwaz

Die tradisionele Kruisigingsgroep is herlei tot die figuur van Christus aan die kruis op die marmer epitaaf wat die kinders van koopman Gabriel Mor in 1633 1) vir hulle ouers Gabriel Mor en Rosina Dengg aan die Suidelike buitemuur langs die eerste syportaal van die Pfarrkirche van Schwaz laat oprig het. Die familiewapen is langs die sterk beskadigde Gekruisigde aangebring, 'n verdere komplikasie van die geval Thomas Wiz in Sterzing waar die blasoen aan die voet van die kruis geplaas was.

Die middelveld is begrens deur pilasters wat met 'n swaard en olyf=tak versier is en 'n volute-bekroning dra waarop, tussen twee kleine obeliske, 'n putto met 'n doodshoof en 'n sandloper sit. Hierdie laaste motief is nie vreemd aan Colijn se grafplastiek nie, maar weens die gevorderde styl en die growwe uitvoering moet ons ook hierdie epitaaf op rekening van 'n navorolger skryf.

1) Volgens die deur Heinrich Hammer (op. cit. p. 193) gepubliseerde grafskrif : „Anno MDCXXXIII haben weiland Herrn Gabrieln Morns gewesten handelsman alhie vnd frawen Rosina Denggin seiner ehehabsfraven hinterlassene eheleibs erben Joannes Gabriel Anna vnd Catharina iren lieben eltern seligen, so von dieser weylwerdigen weltd ganz christlichen abgeleibt und zvrugg begraben lign, diss epitaphium zv christlich schuldigen angedenken von newen aufrichten lassen..... Amen.
Geen foto beskikbaar nie.

Epitaaf van Quintin von Althan te Murstetten

Die drie epitawe van die Familie Althan waardeur respektiewelik die dood van Eitel Hans, Adolf en Christoph gedenk word, is natuurlik nie die enigste in die kerk van Murstetten nie wat ongeveer 'n dosyn grafmonumente en grafstene van hierdie familie, in verskillende tydstyle uitgevoer, herberg.

Maar daar is tenminste een wat nog as 'n duidelike epigonewerk, ja selfs as 'n nabootsing van die drie „grotes" moet beskou word. Dit is die epitaaf van Quintin von Althan en sy drie vrouens. 1) Dit was sy laaste vrou wat so vriendelik was om hierdie monument in 1636 te laat oprig. 2)

Die inspirasie vir hierdie monument is sekerlik geput uit die epitaaf vir Christoph von Althan met sy drie groot panele, sy wapenkartel, sy gevleuelde doodshoofde met sandlopers en ander Floris-motiewe. Die keuse van die navolger of epigoon was goed, want die monument van Christoph was die pragtigste van die drie Althan-epitawe. Maar die uitvoering is hoogs ongelukkig : so is die staande style langs die middelpaneel, wat ons onmoontlik pilasters kan noem, oorbodig bekleed met ekstra ornamente waaronder serafynkoppe en nog twee doodshoofde. Merkwaardig is wel die volute bokant die sypanele wat 'n bietjie aan die van die altaarontwerp

1) Aan grafskrifte dus geen gebrek : „ HIE LIGT BEGRABEN DER HOCH VND WOLGEBORNE HERR HERR QVINTIN VON ALTHAN FREY HERR VON DER GOLTZVRG HERR DER HERRSCHAFTEN JASLOWITZ MVRSTÖTEN HEYZING VND ZWENTENDORF ERPAVER DIESER KHIRCHEN WELCHER DEN 6. TAG MAY Ao 76 GEBOREN VND HERNACH DEN 12. TAG AVGVSTI IM 1634. JAR IN GOTT SELIGLICKH ENTSCHLAFEN. GOT VERLEIHE DEM VND VNS ALLEN EIN FRÖLICHE AVFERSTEHVNG. AMEN.

HIE LIGGEN AVCH BEGRABEN VORGEDACHTES HERRN VON ALTHAN SEEL : ERST : VND ANDERTE FRAVEN GEMAHLIN DIE HOCH VND WOLGEBORNE FRAVEN FRAVEN ESTER SVSANNA GEBORNE GRAVIN VON THVRN VND CATHARINA GEBORNE FRAW VON STVBENBERG DIE DRITTE FRAW GEMAHLIN FRAW ANNA KATHARINA FRAW VON ALTHAN WITTIB GEBORNE FREYIN STREININ VND HERRIN AVF SCHWARZENAW NOCH IM LEBEN."

2) „ DIESES EPITAPHIVM HAT VORWOLGEDACHTE NOCH IM LEBEN VERHANDTNE FRAW VON ALTHAN IHREM LIEBSTEN HERRN SEEL : SV EHELIKER LIEB VND GEDECHTNVS MACHEN LASSEN VND IST AVFGESEZT WORDEN DEN 12. APRIL AO 1636 Graf. dok. nr. 163.

vir Seefeld herinner. 1) Die middelpaneel stel die Hemelvaart van Christus voor. Hoe snaaks verdwyn die Heiland in die wolke ! Hoe uitdrukingsloos is die ronde gesigte van die apostels. Dit geld ook die gesigte van die manlike en die drie vroulike orante. Die drie vrouens is in die ruimte wat vir hulle bestem was, gewoon ingepron. En hoe naïef is wel die kruisies op hulle koppe wat aandui dat die twee eerstes van hulle dood is. Hoe mooi sit dan die vrou en dogter van Christoph von Althan nie langs mekaar op die ander grafplaat nie. Selfs op die epitaaf van die Familie Sauter in die stadhuis van Solbad Hall sit die dames netjies op 'n rytjie. Dit lyk voorwaar moeilik om 'n meester soos Colijn te ewenaar !

1) Hulle kom, in 'n gewysigde vorm ook voor in die boue van die „Salzbergertafel" en van die epitaaf van Suzanna Katzbeck in Schwaz.

Epitaaf van Peter Gschwendter, arkade van die Familie
Schrott, Innsbrucker Westfriedhof

In die arkade van die Familie Schrott op die Westfriedhof te Innsbruck word 'n grafplaat gevind wat, net soos dit met dié in die Seeger-sche Grabstätte in Solbad Hall die geval was, uit 'n vroeëre grafmonument afkomstig is. Die ikonografie daarvan stem ooreen met die beskrywing wat A. Primisser van die graf van Peter Gschwendter, wat in sy dae nog op die ou kerkhof te sien was, gee. 1) Ons kan dus aanvaar dat dit hier gaan om die epitaaf van „Peter Gschwendter, des Erzherzog Leopold Kammerrat und oberstem Kammersekretär (gest. 1526) und seiner Frau Johanna geb. Leutner (gest. 1640)". 2)

Ook het Primisser die vermoede uitgespreek dat dit „uit Colijn se skool, vermoedelik van sy seun" sou wees.

Hierdie graftafel is merkwaardig vanweë sy eienaardige vorm. 3) Die onderbou bestaan uit 'n breë en taamlik lae sokkel uit grys gevlekte kalksteen van Zirl, waarin weerskante op die hoeke, 'n marmer ovaal ingelas is waarop lamphake bevestig is. In die middel van die sokkel krul twee opstaande volute na binne om. Van hulle boonste oë hang vrugtetrosse af. Tussen die twee onderste oë staan 'n klein masker waarvan 'n kwas afdaal. Dit is moontlik dat tussen die vrugtetrosse 'n blasoen of grafskrif gestaan het. Dit moes hinderlik vir die Familie Schrott gewees het, want hulle het dit met 'n steen met die woorde „Schrottsche Familien Grabstätte" bedek.

Op hierdie onderbou rus 'n „drielobbige" wit marmer reliëf binne 'n lys met die teks : „BEATI MORTVI QVI IN DOMINO MORIVNTVR AMODO IAM DICIT SPIRITVS VT REQVIESCANT A LABORIBVS SVIS APOCA : XIV . " Hierdie middelveld is gevul met 'n kruisigingsgroep wat staan teen 'n bergagtige agtergrond waarop ook, baie klein, die silhoeët van 'n stad voorkom. In die

1) Primisser, A. Denkwürdigkeiten von Innsbruck, 2e druk.
Innsbruck, Universitätsverlag Wagner, 1816. p. 75.

2) Ibid.

3) Graf. dok. nr. 164.

tradisionele kruisigingsgroep is Maria en Johannes vervang deur die priante soos dit later ook op die epitaaf van Zacharias Ingram en Sidonie Merlin in die Museum Ferdinandeum te Innsbruck die geval sal wees. Die egteliede Gschwendter is alreeds in die kleding van die sewentiende eeu geklee. Die Christus-figuur is verwant met die van die epitaaf van Thomas Wiz te Sterzing en die van die graf van die Familie Sauter in die stadhuis van Solbad Hall.

In die boonste boogveld sweef die Skepper op die wolke te midde van 'n skare gevlerkte engelkoppies. Ook hier sit dié figuur gevang in die ring van sy mantel, soos ons dit ook op die grafplaat van Salome Stoss-Geizkofler gesien het. Die prototipes van hierdie motief kom voor op die epitaaf van Benigna von Wolkenstein te Meran en die van Gregor Löffler en Elisabeth Pranger in die Innsbruckse Museum. Ook die wolke is in die trant van Colijn se ateljee behandel. Gesien die ruwe, onpreziese en on-ekspressiewe uitvoering (van die gesigte bv.) kan ons nie anders nie as om hierdie werk aan 'n „laat" leerling toe te skryf nie.

Epitaaf van Zacharias Ingram en Sidonie Merlin
in die Museum Ferdinandeum te Innsbruck

Die epitaaf van Zacharias Ingram von Liebenrain und Fragburg en van sy vrou Sidonie Merlin in die Ferdinandeum te Innsbruck 1) het as sluitsteen 'n druk bewerkte volute-motief waarbo, tussen twee langwerpige en ook geornamenteerde konsoles die grafskrif staan. 2) Op die konsoles rus die met arabeske versierde pilasters wat 'n gebreekte frontoon dra. 'n Doodshoof vorm die top van die konstruksie. Op die middelveld is Maria en Johannes vervang deur die priante soos dit op die epitaaf van Peter Gschwendter in die arkade van die Familie Schrott op die Innsbrucker Westfriedhof die geval was. Ons herken natuurlik wel dié elemente wat ook tot die grafplastiek van Colijn se ateljee behoort het, maar selfs Hammer gee toe dat ons hier die ateljee-stadium verby is. 3) Ons bevind ons hier, volgens die grafskrif alreeds in die jaar 1653 !

1) Graf. dok. nr. 165.

2) „ NOBILI ET STRENVO VIRO ZACHARIAE YNNGRAMM IN LIEBENRAIN ET FRAGBURG QVONDAM SERENISSIMI ARCHIDVCIS LEOPOLDI CAMERAE PER SUPERIOREM AVSTRIAM CONSILIARIO EXCELSAE ET SVPREMO SECRETARIO NEC NON NOBILI MATRONAE SIDONIAE MERLIN A MILLEN ET SICHELBERG EIVSDEM AMATAE CONJVGI SIBIQUE FILII SVPERSTITES POSVERE Ao MDCLIII

3) Op. cit. p. 194. „Die Epitaphien Wiz, Mor, Ingram können wohl nicht mehr als Werkstattarbeiten, sondern nur als von den Colin=schen Mustern beeinflusste Ausläufer angesehen werden“.

Reliëf van Abraham Reinhart en Eva Steupp op die kerkhof
van Wilten

Die naklanke van Colijn se epitaaf-motiewe sterf uit in die graf=
reliëf van Abraham Reinhart (+ 1661) en Eva Steupp (+ 1658) wat
Alois Primisser 1) nog op die kerkhof van die Dreieiligenkirche in
Innsbruck gesien het, maar sedertdien aan die „Grabstätte" van die
familie Reinhart op die kerkhof van Wilten toegevoeg is. 2) Die reliëf
stel 'n kruisigingsgroep voor waarin ook weer, soos dit aanvanklik die
gebruik was, Magdalena opgeneem is. Die twee familiewapenskilde ontbreek
natuurlik nie. Primisser het hierdie reliëf aan Colijn se skool toege=
skryf. Ons moet egter rekening hou daarmee dat Abraham Colijn en selfs
sy seun Adam, insgelyks beeldhouer, reeds oorlede is 3) en dat die
eerste desennium van die tweede helfte van die sewentiende eeu wel be=
hoorlik agter die rug sal gewees het toe genoemde grafmonument voltooi
is. Abraham Reinhart sterf immers in 1661.

1) Primisser, A. Denkwürdigkeiten von Innsbruck, 2e druk.
Innsbruck, Universitätsverlag Wagner, 1816. p. 129.

2) Geen foto beskikbaar nie.

3) Respektiewelik in 1641 en 1653.

Beeldhouwerk in die kasteel Trostburg by Klausen

Anton Roschmann ken in sy „Tyrolis Pictoria et Statuaria“, 'n belangrike handskrif uit die 18e eeu wat in die Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum bewaar word 1), twaalf beelde (van twee tot drie voet hoog) in die riddersaal van die kasteel Trostburg by Klausen in Suid-Tirol aan Alexander Colijn of sy seun toe. Hierdie beelde van ridders en vorste behoort tot die wandargitektuur van die saal en is in stucco uitgevoer.

Heinrich Hammer 2) wat hom baie oor die „nagelate“ werk van Colijn en sy ateljee bekommer het, staan skepties teenoor hierdie toeskrywing : „Für ihre Zuteilung an Colin vermag man jedoch zwingende Anhaltspunkte nicht zu finden“.

Erich Egg, 3) kurator van die Innsbruckse museum, verklaar dat die beelde in die swaar deur bomme beskadigde, maar tans herstelde slot, van 'n Italiaanse kunstenaar, vermoedelik Giovanni da Quadria, afkomstig is. 4)

1) Bibl. Dipauliana DIP. 1032.

2) Op. cit. p. 210.

3) Briewe van 21.1.1963 en 4.1.1968.

4) Geen foto beskikbaar nie.

Kruisbeeld en twee passievoorstellinge in die kapel
van die kasteel Wolfsthum by Mareit

G. Tinkhauser het in die Bote für Tirol und Vorarlberg 1) en in die Mittheilungen der k.k. Central-Commission 2) drie beelde in ivoor aan Alexander Colijn toegeskryf. Hierdie werke, 'n kruisbeeld en twee passievoorstellinge, word in die kapel van die kasteel Wolfsthum by Mareit, nie ver van Sterzing af nie, bewaar. Hieroor skryf Heinrich Hammer 3) : „Diese Arbeiten haben ihrem ganzen Stil nach mit Colin nichts zu tun“. Net so beslis is Erich Egg : „... die Elfenbeingruppen in Wolfsthum sind bestimmt nicht Colin.“ 4) Steunende op hulle gesag beskou ek hierdie toeskrywing, wat alleen maar van Tinkhauser stam, as ongegrond. 5)

- 1) Baudenkmale des Mittelalters in Tirol. Bote für Tirol und Vorarlberg. 1857, Nr. 50
- 2) Reiseberichte über einige Denkmale in Tirol. Mittheilungen der k.k. Central-Commission. 1857. p. 327
- 3) Hammer, H. op. cit., p. 211.
- 4) Brief van 4.1.1968.
- 5) Geen foto beskikbaar nie.

Riddergeveg in die Grünes Gewölbe, Dresden

Die „Grünes Gewölbe“ in Dresden is saam met sy kunsskatte deur oorlogsgeweld verwoes sodat geen oordeel kan gevel word oor die outentisiteit van 'n „riddergeveg“ uit hout nie wat waarskynlik dieselfde stylkenmerke vertoon het as die houtreliëfs van die Ambrasersammlung te Wenen en dus nie aan Colijn behoort toegeskryf te word nie.

Pfarrer Breit von Murstetten het ons aandag gevestig op die Doopvont van die kerk, 1) 'n marmer voetstuk van 'n kruis met wywaterbak 2) en die figuur van 'n houtkruisbeeld (ca. 50 cm.) hoog. 3) Argivaliese bewysstukke hieroor is nie voorhande nie. Moontlik is dit werke van navolgers. 4)

Heinrich Hammer het ook die epitaaf in marmer van Benedikt Katzbeck en Elisabeth Fronhaimer met die ateljee van Colijn verbind. Volgens Erich Egg, wat die geskiedenis van Schwaz grondig ken, sterf Benedikt in 1531 en moet sy epitaaf voor 1550, lank voor die koms van Colijn na Tirol, opgerig wees. 5) Hammer was blykbaar mislei deur die voorstelling van hierdie steen : 'n kruisigingsgroep.

1) Graf. dok. nr. 166.

2) Graf. dok. nrs. 167, 168 en 169.

3) Graf. dok. nrs. 170, 171, 172, 173 en 174.
Die kruisbalk is nuut.

4) „Vor einigen Jahren (nl. in 1951 volgens 'n latere mededeling) fand ich unter altem Gerümpel einen stark mit Kreide und Blattvergoldung überkleisterten hölzernen Kreuzkorpus der nach der Meinung verschiedener Fachleute möglicherweise auch von Colin ist. (Auf jeden Fall die Arbeit eines selbstständig schaffenden Künstlers mit sehr guten anatomischen Kenntnissen.) Brief van 26.1.1956.

5) Egg, E. Die Pfarrkirche Unserer Lieben Frauen Himmelfahrt in Schwaz. Schwaz, Museums- und Heimatschutzverein, 1956. p. 16 : „Im Friedhof befindet sich auch noch das Grabmal des Bergherrn Benedikt Katzbeck (1531), das in weissem Marmor die Kreuzigung Christi zeigt und keine gotischen Merkmale mehr aufweist.“
Ook brief van 4.1.1968.

HOOFSTUK IX

HOOFSTUK IX

DIE STYL VAN ALEXANDER COLIJN EN SY ATELJEE

Volgens die gegewens waaroor ons beskik, strek die kunsbedrywigheid van Alexander Colijn, sy ateljee, sy leerlinge, navolgers en epigone hom oor meer as 'n eeu uit, naamlik van die middel van die sestiende 1) tot verby die middel van die sewentiende eeu. 2) Die aktiwiteit van Colijn self val hoofsaaklik in die sestiende eeu, vandaar die titel van ons studie. Sy laaste werklik belangrike groot werk stam uit die laaste de-sennium van daardie eeu. Daarom moet hy, ondanks die feit dat rondom hom, in sy laaste lewensjare die Barok begin opduik, as 'n volbloed Renaissance-kunstenaar beskou word. Invloed van die nuwere kunsrigtings : die maniërisme en die prae-Barok is in sy werk baie skaars. 3) Volgens Erich Egg hou die laat-Renaissance van die vorstelike Tirolse hof, waar-aan die naam van Colijn vir altyd verbonde is, op met die dood van aarts-hertog Ferdinand II in 1595. 4) Volgens dieselfde chronologiese prinsipe laat ons die Franse literêre klassisisme 'n einde neem in 1715, sterf-jaar van die Sonnekoning Lodewyk XIV. Die grafmonument van die aartsher-tog self is wel die laaste groot hoogtepunt van die eie Renaissancestyl van Colijn wat van dan af en omstreeks die eeu-wende verstar. Egg stel dit, nogal drasties, soos volg : „Er fand nicht mehr den Anschluss an die neue Zeit, die schon seit 1580 dem Manierismus gehörte.“ 5) Colijn

- 1) 7 Maart 1558 : Kopie van die Heidelbergse kontrak. Waarskynlik was Colijn alreeds voor die datum in Heidelberg werksaam (p.56.) Oor sy jeugwerk is ons niks bekend nie. Volgens menslike berekening moet sy eerste belangrike, verdwene of onbekende werke, ca. 1550 ontstaan het.
- 2) Die naklanke van Colijn se kuns sterf uit in die grafreliëf Abraham Reinhart (+ 1661) en Eva Steupp (+ 1658), tans op die kerkhof van Wilten. Beeldhouer Adam Colijn, kleinseun van Alexander sterf trouens in 1653 as laaste telg van die geslag.
- 3) Wel merkbaar bv. in die Deugde op die grafmonument van keiser Maksimiliaan I te Innsbruck en in die reliëfs van die grafmonument van Philippine Welser.
- 4) Egg, E. Caspar Gras und der Tiroler Bronzeguss des 17. Jahrhunderts. Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum in Innsbruck, Bd. 40. Jahrgang 1960. Innsbruck, Universitätsverlag Wagner, 1961. p.27.
- 5) Egg, loc. cit.

het inderdaad op sy verworwenhede voortgebou sonder hom deur die nuwe rigtings te laat steur. Al hou hy nog die teuels, het sy erfenis omstreeks 1600 in hande van sy ateljee, sy leerlinge, sy navolgers of epigone oorgegaan.

Aldus staan Colijn sowel aan die begin as aan die einde van die Tirolse Renaissance. Sonder om sy prestasie in die Rynland in die minste te benadeel moet ons sê dat dit die Tirolse Renaissance was wat hy in sy rype jare 'n eie karakter gegee het. In sy rype jare, ook as kunstenaar ! Want gelukkig is die omstandigheid te noem dat hy as 'n volleeerde en volkome gevormde krag na Midde-Europa gekom het. Sy aanloop was toe voltooi en die sprong kon gewaag word. Van die begin af het sy styl, soos ons dit duidelik kan aflees uit die leerryke boek van die Heidelbergse paleisgewel, op twee stewige grondslae gerus :

1. Die fondament van die Floris-styl ;
2. Dié van die Italiaanse Florentynse Renaissancestyl, soos dit veral gestalte gekry het in die werk van Andrea Sansovino.

As Mechelaar het hy, as vanselfsprekend, die invloed van die kunslewe van Antwerpen ondergaan. Dit is nie uitgesluit dat hy sy leertyd in die ateljee van Cornelis Floris deurgebring het nie. Nie net die Floris-motiewe van die Otto-Heinrichsbau kan vir hierdie moontlikheid getuig nie, maar ook „feite" soos die werwing van leerlinge uit die Floris-ateljee deur Arnold Abel, die aanbevelingsbriewe wat aartshertog Ferdinand aan die Antwerpse stadsmagistraat gestuur het en die rekwes van Robrecht de Nole aan Aartshertog Albrecht waarin hy Colijn noem as 'n kunstenaar wat in Antwerpen gewoon het. As beeldhouer en as argitek het Cornelis Floris 'n eie styl geskep, wat as „Nederlands-Vlaams-Renaissancisties" kan getipeer word, en wat van Antwerpen uit (en sekerlik besit hy ook 'n hele aantal karaktertrekke van die Sinjore !) prakties oor die hele Europa versprei geraak het. Die ekspansiekrag van hierdie styl lê ook, en dit is iets wat miskien uit die oog verloor word, in die eksentrisiteit van sy burleske en groteske onderwerpe. Die sestiende eeu was die eeu van die ontstaan van die „rareteitekabinette" wat dikwels saam met die kunskolleksies opgestel is. So was dit ook by Ferdinand van Tirol, een van die groot kunsversamelaars van alle tye, die geval. Die Floris-styl het sekerlik die fantasie van die tydgenote in hoë mate geprikkel, en hulle moet dit aange-

naam en leerryk gevind het om na Floris se „drolle en grolle“ te kyk. 1)

Colijn bring hierdie styl na die Suide, ja tot aan die poorte van Italië, waar Floris sy eerste elemente daartoe gekry het. En nadat in 1919 die grense van Italië na die Noorde opgeskuif het, is die elemente van die Floris-styl ook daadwerklik op „Italiaanse“ bodem te vinde :

Wel het die toepassing van die Floris-styl in die werk van Colijn gaandeweg afgeneem, maar dit het nooit geheel verdwyn nie, sodat dit nog in die werke van sy navolgers, al is dit ook in een of ander korrupte vorm, naleef. In die wyse waarop al die dekoratiewe en ook argitektoniese elemente 2) van die Floris-styl verwerk is, kan die eie, persoonlike styl van Alexander Colijn ontdek word.

1) Oor die versameling van Ferdinand skryf M. Rheims o.m. die volgende :

„- - - alongside tusks of exotic animals, sharks'teeth, rhinoceros' horns, ostrich eggs, shells, stones, blocks of minerals adorned with landscapes and animal figures in glass or enamel, primitive musical instruments, symbolic death's heads and skeletons, stones from the Lebanon, woodcuts, masks and fans made of feathers, an Aztec axe from the time of Montezuma, ivory ornaments, West African wind instruments, the piece of rope that Judas used to hang himself, a stag's antler which if leant against the wall of a Jew's house was supposed to bleed on Good Friday, - - - forms carved from magic roots, substances that gave off delicious smells, a range of objects made of human skin, hats blessed by Popes, boxes holding vermin and insects which, if held in the hand, seemed to come to life, and more than a thousand records of famous people and handsome women, including the portrait of a celebrated hermaphrodite. The walls were covered with stuffed birds and snakes, crocodiles, monsters and the bones of pre-historic animals hung from the ceiling.“ (Art on the Market; Thirty-Five centuries of collecting and collectors from Midas to Paul Getty; Translated from the French by David Pryce-Jones. Londen, Weidenfeld and Nicolson, 1961. p. 136-137.) Maar ook bronsbeeldjies van Sansovino en Giovanni da Bologna asook die beroemde soutvat van Benvenuto Cellini was in die versameling van Ambras.

2) Soos akantusblare, allegorieë, arabeske, atlante, band-ornamente, beslagwerkversiering, bladsnoere, cartouches, compartimente, festoene, genieë, getorseerde half-suile, glorieë, herme, horings van oorvloed, kariatides, kartels, leeukoppe, linte, lourierkranse, . . . lowerkranse, maskers, medaljonne, meerman- of vislyf-arabeske; obeliske, palmetkrone, piramides, portale, putti, ringe, rolwerk, rosette, rustica, sfinkse, slingers, spiraal-arabeske, triomfboë, trofeë, vaas-guirlande-arabeske, viktories, volute, vleuelkonsoles, vrugtebondels, -korwe, -snoere ens. ens.
En in die grafplastiek : doodshoofde, engelkoppies, fakkels, sandlopers, serafyne, treurende putti en dies meer.

Dit val reeds in Heidelberg op dat dié elemente so aangewend is dat hulle heeltemal tot die besit van die uitvoerende kunstenaar skyn te behoort en in die toekoms ook inderdaad sal gaan behoort. Die leerling se rykdom van verbeelding mag geringer wees as die van sy moontlike leermeester, maar dit het meer reëlmaat en dus minder uitspatting tot gevolg gehad. Dit beteken dat, wat die ornamentiek betref, die Colijnse Floris-styl minder burlesk of grotesk is, minder koddig of karnavalesk. 'n Groter eenheid en suiwerheid van styl is daarvan die gelukkige resultaat. As 'n dreigende ontwaarding van terme ons daarvoor nie sou behoed nie, sou ons van 'n klassieke Floris-styl, 'n Floris-styl wat tot besinning en „gesonde verstand" gekom het, kan praat. 'n Sterk klassieke sin tot ewewig en ordinansie het aan die basis van die hele komposisie van die geweloppervlak van die Otto-Heinrichsbau gelê.

Op ooreenkomste tussen beelde van die paleisgewel van Heidelberg en figure op die monumentale wandgrafte van kardinale Ascanio Sforza en Girolamo Basso da Rovere, wat deur Andrea Sansovino van 1506 tot 1509 in die S. Maria del Popolokerk te Rome uitgevoer is, is reeds gewys. Sansovino verteenwoordig die suiwerste tradisies van die Florentynse hoog-Renaissance. Ofskoon te Rome uitgevoer, is genoemde werke heeltemal in die gees van die Florentynse Renaissance waaruit Sansovino voortgekom het, opgevat. Sansovino is alreeds 'n veertigjarige wanneer hy na Rome geroep word.

Uit Sansovino se styl put Colijn elemente soos die klassiek-reëlmatige kalme, geensins hartstogtelike koppe, sekere antiek-Griekse en antiek-Romeinse gelaatstrekke, die volle en weke liggaamsvorme, die sterk maar tog rustige plooiëval van die gewade, die skyn deur die kleure van sekere liggaamsvorme, die lengtelyne van die gewade wat parallel en vertikaal tussen die bene neerdaal, die algemene houding en rigting van die koppe en die dekoratiewe behandeling van die haartooi wat ons meermale die „Sansoviniaans-Colijnse"-haartooi genoem het. Ten spyte van alle moontlike analogieë vertoon die beelde van die Vlaamse meester tog 'n eie identiteit. Die uitvoering is dekoratiewer, vlugtiger, minder swaar, sierliker. Aan die genoemde Sansoviniaanse aspekte van sy styl bly Colijn sy hele loopbaan deur getrou, en ook sy ateljee, sy leerlinge en epigone sal hulle by hierdie tradisie hou, al is die uitvoering nie meer so perfek en presies soos in Heidelberg nie.

Ander Italiaanse invloede kom sporadies voor, soos die van Michel-

angelo in die Dawid te Heidelberg bv. en die Skepperfiguur op 'n reliëf van die grafmonument van Philippine Welser en op sekere epitawe, wat meestal ateljeewerke is. Klassiek-antieke beïnvloeding deur standaard-beelde soos die Zeus Otricoli en die Laokoön uit die Vatikaanmuseum asook die Apollo van die Belvedere kom ook voor. Wanneer dit gebeur, is dit veral by „verhewe” onderwerpe uit die Skrif of die mitologie. Ook vir sy allegoriese figure put hy dikwels inspirasie uit die ryk kuns van die antieke. By 'n kunstenaar van die Renaissance is soiets nie uitsonderlik nie. Sy duidelike rangskikking, goeie balans tussen die verskillende dele en hulle gebondenheid met die geheel is sekerlik verworpenhede uit die Italiaans-klassieke tradisie. Dit kom ook tot uiting in sy reliëfs.

Colijn se reliëfstyl is die van die RILIEVO-SCHIACCIATO, die „fyn-gestampde”, „platgeslane” reliëf, ook wel eens „relief écrasé” genoem. Hierdie „skilderagtige” reliëf is Romeins van oorsprong, maar word herontdek en geperfeksioneer deur die meesters van die Italiaanse Renaissance : Lorenzo Ghiberti, Antonio Rossellino, Agostino di Duccio en Donatello. Die meester van die Innsbruckse reliëf staan die naaste aan Ghiberti en Donatello. Hy is egter nie so „dramaties” soos Donatello nie en jaag heel ander oogmerke na. Sy strewe is hoofsaaklik dekoratief, en daarom is sy perspektieflyne aangenamer en sagter, wat hom nader aan Ghiberti bring. Daarby bly sy perspektief egter 'n verbasende perspektief wat die oog na onpeilbare dieptes lok. Dit is werklik „deursigkonde”. Colijn het dan ook die illusionisties-optiese, pittoreske en pikturale reliëf tot sy hoogtepunt gevoer.

Ander nie minder belangrike kenmerke van hierdie dekoratiewe reliëf is nog : die organiese opneem van groot mensemassas in diep landskappe en hulle binne die argitektuur passende opstelling in die binneruimtes, die dekoratiewe behandeling van kostuumdetails soos some, fraiings en kwassies en die daarby aansluitende virtuose behandeling van wapenrustings en harnasse, die delikate handjies en klein voetjies selfs van soldate, die beklemtoning van die kuite, die slanke ledemate, die fyn sprietige plantegroei, die knoestige krom boomstamme en stronke wat soms 'n „romantiese” aspek aan sy landskap gee, die klein woude met sterke skaduwerking, die spesiale bou van stede in die agtergrond, die distinksie in die weergawe van argitektuur, die fraaie behandeling van blasoene en die eg-Nederlandse liefde vir genre-toneeltjies. Veral in

die reliëfstyl van die Innsbruckse senotaaf is nog baie van die realisme van die Nederlandse en die Duitse kuns aanwesig. Meer Italiaans en selfs antiek-klassiek is die reliëfs van die grafmonument van Philippine Welser, al word in die graf van Ferdinand II van Tirol weer na die styl van die reliëfs in die Hofkirche teruggekeer. Die korrektheid van uitvoering bly egter in alle reliëfs, hoofsaak. Op die groot grafmonumente is die reliëfs reëlmatig en oorsigtelik in panele ingedeel, al belet soms 'n hek om 'n totaalindruk te kry soos dit by die Innsbruckse senotaaf die geval is. Argitektoniese motiewe soos suile, pilasters, kroonlyste, frontoene en konsoles dien om die ruimte te skep waarbinne die reliëfs geplaas word. Dis veral kenmerkend vir Colijn se epitawestyl en vir die hele kleingraf-plastiek van sy ateljee. Sy styl word immers deur sy ateljee aanvaar en is ook aangeneem deur sy leerlinge, navolgers en epigone. Dis moeilik om na te gaan hoe sy ateljee saamgestel is, al het dit hoofsaaklik uit Nederlandse medewerkers bestaan. In Heidelberg was daar 12 assistente, maar geen een van hulle name kon tot dusver aan die vergeselheid ontruk word nie.

In Innsbruck werk Colijn eers self in 'n ondergeskikte posisie. Na die dood van Bernhard Abel het hy 2 geselle, terwyl Arnold nog met een gesel verder werk. Dit maak in die totaal vyf man. Ses helpers word nog verwag. Op 21 Oktober 1563 is daar sprake van nege geselle, die hoogste getal wat ooit in verband met Innsbruck genoem is. 1) 'n Paar van die ses helpers wat op 13 Oktober 1563 aangekondig was, arriveer Februarie-maand 1564 wanneer Colijn hoof van die ateljee geword het. Frans Willems, Michiel van der Veken 2) en Hans Ernhofer kom uit die Abel-ateljee na hom oor. Moontlik voeg Joris vander Weerde hom nou ook by hulle. Hy het alreeds vir die nuwe klooster langs die kerk gewerk. In 1566 hoor ons van 4 ander geselle wat nogtans reeds „von anfang bis jetztt an kaiser Maximilians begrebnus gearbeitet" het. Hulle is Cornelis Bieselinck, Anton Steinhauer, die reeds genoemde Willems en Hendrik Haggart wat in 1562 uit die Floris-ateljee gewerf was. Die span kon dus in 1566 sewe man sterk gewees het. Met die meester saam dus ag. Die getal

1) Dok. nr. 142.

2) Hy was 'n Mechelaar wat in die leer was by Geriet Oyens.
Dok. nr. 62 van 15.12.1555.

sewe word in 'n aantal dokumente genoem. 1)

Op dié oomblik doen Pierre Franqueville (Francheville of Francavilla) sy intrede. Hy kom via Parys uit Kameryk en sal tot in 1571 by Colijn leer alvorens hy by da Bologna in Florence gaan werk, aan wie hy deur die aartshertog self aanbeveel is. 2) Da Bologna was vir Ferdinand geen onbekende nie. Die Tirolse vors het enkele bronsbeeldjies van die groot Frans-Vlaming in sy kunsversameling van Ambras gehad. Dit lyk egter nie of die medewerkers wat tot dusver genoem is, dikwels selfstandig opgetree het nie.

Omstreeks die sewentigerjare hoor ons 'n aantal nuwe name, sodat ons dan van 'n tweede Colijn-ateljee sou kan praat. Hierdie nuwe geselle tree wel selfstandig op, maar voer hulle opdragte na alle waarskynlikheid steeds onder leiding van die meester of volgens sy modelle of tekeninge uit. So lees ons dat „meester en geselle” aan een van die fonteine vir keiser Maksimiliaan II gewerk het. Onder hulle was blykbaar Dominicus Guarent en Franz Perwon, wat 'n groot rol gespeel het by die voltooiing van die von Althan-epitawe in Murstetten (1577). Hulle is saam met Thomas Scalabrin reeds eerder genoem (1572) in verband met werk verrig in die klooster en kloosterkerk van Solbad Hall. In 1581 word Andries de Clievere en Hans Konrad vermeld. 3)

'n Belangrike figuur in die ateljee is, vermoedelik van die tagtigerjare af, al is hy reeds van jongs af, volgens hy beweër, by die arbeid van sy vader betrek, 4) Abraham Colijn, die seun van die meester. Abra=

1) Dok. nrs. 193, 199 en 219 van 1564.

2) Egg, op. cit., p. 8. Hy word vermeld in die rekwas van Robrecht de Nole van 3.7.1606 (Dok. nr. 833) as „Pedro Franquevilla en Francia” omdat hy toe, sedert 1601 te Parys werksaam was. Oor hom ook : Dhanens, E. Jean Boulogne, Giovanni Bologna Fiammingo, Douai 1529 - Florence 1608. Verhandelinge van de koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België; klasse der schone kunsten, nr. 11. Brussel, Paleis der Academiën, 1956. p. 65-68.

3) Dok. nr. 646 van 16.1.1581. In 1554 is de Clievere as vrymeester in die gilde van Brussel opgeneem. Dok. nr. 315 van 16.9.1566. In 1584 is hy oorlede. Dok. nr. 700 van 19.5.

4) Dok. nr. 850 van 23.7.1623.

ham gee self voor dat hy die boetseerder van die knielbeeld van keiser Maksimiliaan I op die tombe te Innsbruck is, maar geloofwaardiger is seker die feit dat hy sy pa met die werk aan die grafmonument van aartshertog Ferdinand II van Tirol in die Silberne Kapelle van die Hofkirche te Innsbruck gehelp het, waarby hy 'n besering van die dybeen opgeloopt het en 'n gebrekklike man geword het. 1) Vir hulle aandeel in die vervaardiging van die grafsteen van die aartshertog word in 1597 ses guldens aan Abraham en sy gesel Romaan de Vleeschouwer betaal. Die jong seun van kunsskilder Romaan (alias Rombout) de Vleeschouwer, swaer van Alexander Colijn, is dus ook in die ateljee opgeneem. 2)

Abraham Colijn was dus steeds 'n getroue assistent van sy vader : hy help alreeds met die opstelling van die fontein in Ebersdorf by Wenen en die keisersgraf van Praag. In 1586 was hy in Kirchheim om voorbereiding vir die opstelling van die grafmonument van Hans Fugger te tref. In 1609 help hy sy bejaarde pa met die herstelwerk aan die grafmonument van die Tirolse landsvorste in die krypt van die abdy van Stams. As 'n persoonlike werk is slegs die klein Maria-paneel van die Innsbruckse museum bekend. 3) Dit is in hout gesny en gepolychromeer. Dit dra die jaartal 1597, en op die agterkant is genoteer : „Abraham Colin hat diss zu ainer gedechtnus vererdet“. Dié werkie het nog enigsins 'n epitaafagtige voorkoms. Die indeling in onderbou, middelveld en bowebou is nog daar. Die Floris-styl van die ateljee, of wat daarvan nog oorgebly het, word gehandhaaf. So vind ons in die onderbou rosette, waartussen die wapenskild van die familie Colijn, en in die bowebou volute en piramideobeliske. In die middelveld, tussen die gekanneleerde pilasters en onder

1) Dok. nr. 850 van 23.7.1623.

2) In 1619 en 1620 word hy betaal vir werk aan die epitaaf van die markgraaf von Burgau, 2e seun van Ferdinand II van Tirol (Dok. nrs. 844 en 846). In 1622 vra hy betaling vir engele- en ander beelde asook verskeie diertjies en ander werk, wat hy vir die banket en die pasteie aangebied by geleentheid van die huwelik van keiser Ferdinand II in Innsbruck, gemaak het. Vyf weke het hy dag en nag, werk- en feesdag daaraan gewerk (Dok. nr. 847). In 1623 (Dok. nr. 849) word hy betaal vir 'n marmer grafsteen vir Pater Bernhard Rast, biegvader van aartshertog Maksimiliaan der Deutschmeister. Tien guldens tien kreutzer ontvang hy op 30.1.1626 (Dok. nr. 853) vir wasbeelde vir die Kerskrib van die Hofkirche.

3) Graf. dok. nr. 175.

'n rondboog, sien ons 'n paar elemente uit die tradisionele epitaafplaat : die swewende Skepper en die gevleuelde engelkoppies. Engeltjies wat eintlik putti is, hou die kroon bo die kop van Maria. Haar gewaad is teen die linkerbeen aangedruk, 'n verre naklank van die Heidelbergse beeldtegniek. Sy staan op 'n halwe maan, en bo haar kroon sweef die H. Gees in die gedaante van 'n duif. Die voorstelling van die Maagd en die Kind het, met uitsondering van die bene, 'n opvallende argaïstiese karakter wat ons laat terugdink aan die madonnas op oud-Nederlandse of Duitse retabels van die vyftiende eeu. Die lang golwende, oor die skouers hangende hare, die kort bolyf, die blik wat op die Kind gerig is, die Kind wat van sy moeder af weg beweeg, die manier waarop Dit vasgehou word, en les bes die polychromie wys in dié rigting. Het Abraham Colijn Italiaanistiese met Germaanse tradisies wou versoen ? As 'n derderangskunstenaar met 'n beperkte talent kon hy nooit sulke ambisies gekoester het nie. 1) Sy merkwaardigste produk bly sy lang versoekskrif aan aartshertog Leopold V van 23 Julie 1623. 2) Daarin gee hy 'n oorsig van die prestasies van sy vader en terloops ook van syne, en behoudens 'n paar onnoukeurighede veral wat sy persoon betref, bly dit van groot dokumentêre waarde.

Onder hierdie gebrekkige, nie baie bekwame maar tog simpatieke man sal die ateljee na die dood van sy vader in 1612 bly verder werk, en as 'n tipiese herhaling van die geskiedenis sal hy hierin sy seun Adam opneem. Hierdie jong beeldhouer sterf reeds in 1653, slegs 12 jare na sy pa. Met hom verdwyn, jammer genoeg, die naam Colijn uit Tirol.

Die hoofbedrywigheid van die ateljee waarvan ons enkele dramatis personae ten tonele gevoer het, was naas die assistensie wat aan die meester moes gegee word, die vervaardiging van epitawe. Hierdie wandplate wat sowel binne as buite die kerk aangebring word, vervang in die Renaissancetyd die swaar en lang gotiese grafstene met hulle lêbeelde.

- 1) Hy was gebore in 1563 kort na die aankoms van sy ouers in Innsbruck. Hy was gehuwd met Sophia Han wat voor haar troue elf jare lank kamenierster by die markgravin van Burgau was. Karel van Burgau was die tweede seun van aartshertog Ferdinand II. Sophia Han sterf op 19 Maart 1641, 6 dae na haar man (Von Schönherr, op. cit., p. 589).
- 2) Dok. nr. 850. Die versoek om toekenning van 'n provisie, opneming in die hofstaat en verlening van 'n studiehulp aan sy elfjarige seun is afgewys (Dok. nr. 851).

Die oudste bekende van hierdie ateljee-epitawe is wel dié van Gregor Löffler en Elisabeth Pranger in die Museum Ferdinandeum te Innsbruck (1566), al moet, qua tegniek en nie qua bestemming nie, die sg. Salzbergertafel ook as 'n epitaaf beskou word - so word dit trouens in die dokumente vermeld. Die (werklike) epitaaf van die Familie Dreyling te Schwaz (1578) wat die dubbele signatuur Löffler-Colijn dra, maak die hoogtepunt van hierdie populêre grafplastiek uit. Ons sien dat hoe meer Colijn self by die epitaaf-produksie betrokke is, hoe beter die plate saamgestel en afgewerk is, hoe duideliker die stempel van Colijnse deeglikheid daarop afgedruk is. Later word die komposisie armer, die uitvoering droër, die details growwer. Die meester is besig om hom aan sy ateljee te onttrek.

Sodoende word dit al moeiliker om die aandeel van afsonderlike ateljeelede te bepaal. Om bowendien uit te maak wat die waarde van elke persoonlike prestasie in die besonder is, word selfs 'n onmoontlike taak. Maar dat die ateljee, as 'n geheel, die Colijn-styl probeer voortsit het, is wel duidelik. Maar met die werk van sy assistente, sy leerlinge, navolgers en epigone verword die Colijn-styl tot 'n ambagtelike styl sonder veel vuur, inspirasie en veral oorspronklikheid.

Sedert 1597 is die uitbetaling van die jaarrente aan Alexander Colijn ten bedrae van 176 guldens stopgesit en is hy de facto geen hofbeeldhouer meer nie. Trouens die nuwe vors, wat eers in 1602 oor Tirol begin regeer, aartshertog Maksimiliaan III der Deutschmeister (+ 1618), koester meer belangstelling vir die nuwe kunsrigting, die van die Barok. Daarom bring hy Hubert Gerhard saam na Innsbruck. Gerhard het die maniëristiese styl van Giovanni da Bologna, wat 'n oorgangsstyl tussen die klassisistiese laat-Renaissance en die vroeg-Barok was, voortgesit en tot 'n eerste hoogtepunt in die vroeg-Barok opgevoer. Ons onthou watter aandeel Hubert aan die grafmonument van Hans Fugger in Kirchheim had en hoe mooi hy daar met Alexander Colijn saamgewerk het. In die nuwe posisie waarin hy verkeer, sal die oud-medewerker wat later, van 1587 tot 1597, hofbeeldhouer van hertog Willem van Beiere te München was, in Innsbruck sy eie paadjie loop. Die oprigting van die Augustusfontein in Augsburg (1589-1594) het hom trouens groot aansien in die Suid-Duitse geweste verskaf. Dit het ook meegebring dat hy vir werk elders baie uit Innsbruck afwesig was, sodat sy leerling Caspar Gras in 1613 wanneer die

meester terug na München gaan, 1) of miskien reeds eerder, in 1610 die hef in hande kry en daarom, oor Gerhard heen, as die feitlike opvolger van Alexander Colijn moet beskou word. Maar nie slegs sy opvolger nie, ook sy navolger, soos uit 'n nader ondersoek van 'n paar van sy werke sal blyk. 2)

Die aktiwiteit van die Gras-ateljee sal in die rigting van die bronsgieter gaan, en net soos Alexander Colijn sy geestesverwante gieter tot in 1590 in die persoon van Hans Christoph Löffler had, so sal dit Heinrich Reinhart wat in die keiserlike gieterij van Praag opgelei is, wees wat intiem met Caspar Gras sal gaan saamwerk. 3)

Ondertussen stuur Colijn, wat nog steeds bedrywig is, na die Opper-Oostenrykse Rekenkamer twee ontwerpe vir 'n „epitaphium und grabstein“ in marmer vir die jong Moldaviese vors, die Woiwode Johann Stefan wat as vlugteling vir die Turke, in 1601 in Innsbruck gesterf het. Die monument moet kragtens 'n bevel van aartshertog Maksimiliaan in die Pfarrkirche opgerig word. Colijn vra 300 guldens, sonder die grafsteen, en dit is te duur. Op 23 Mei 1608 berig die Opper-Oostenrykse Kamer aan die aartshertog dat hy daarom 'n kontrak met Reinhart gesluit het. 4) Die epitaaf sal behels : „die tafel mit dem crucifix darin ein mansperson mit ainem ungerischen mandel kniend, und unter derselben die inscription, welche in allen vier werkschuech hoch und zweenainhalben prait, verner Gott des vaters pild oben auf dem gsimbs und dann im undristen tail berierts Moldausichen fürsten schilt, alles von metal gossen; die gsimbs und seilen aber darneben von schwarz polierten stain, dan auch ein miters staindl aufs grab, daran alain die jarzel, das wappen und der namben, - - “. 5)

1) Waar hy sterf in 1620.

2) Oor hom het Erich Egg, die kurator van die Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum, sy reeds vermelde voortreflike studie : „Caspar Gras und der Tiroler Bronzeguss des 17. Jahrhunderts“ geskryf. (Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum in Innsbruck, Bd. 40, Jahrgang 1960. Innsbruck, Universitätsverlag Wagner, 1961.)

3) Hy is die gieter van die bekende pragtige Innsbruckse „Leopoldsbrunnen“ (1621-1629).

4) Dok. nr. 835 van 23.5.1608.

5) Dok. nr. 835 van 23.5.1608.

Uit die deur my onderstreepte woorde blyk duidelik dat dit hier gaan om 'n epitaaf in die bekende tradisie van die Colijn-ateljee en dat dit so goed as seker is dat van die ontwerp van Alexander Colijn 'n dankbaar gebruik gemaak is. Van hierdie epitaaf is in 1723 nuwe klokke gegiet sodat dit jammer genoeg nie meer bestudeer kon word nie. 1)

Die eerste werk wat die dubbele signatuur Gras-Reinhart sal dra, is die grafmonument van Graf Paul Sixt Trautson in die Michaelerkirche te Wenen. Ofskoon hierdie Ridder van die Gulde Vlies eers in 1621 sterf, was sy monument reeds in 1614 klaar. 2)

Dié monument bestaan hoofsaaklik uit 'n meer as lewensgrote priant. 3) Die gelykenis met die knielbeeld van die grafmonument van Maksimiliaan I te Innsbruck is so opvallend dat dit onverklaarbaar is dat dit tot 1948 geduur het voor iemand dit agtergekom het. 4)

Geen lang beskrywing is hier nodig nie, ons kan met 'n aandagtige blik op die twee langs mekaar geplaaste afbeeldinge volstaan. 5) Let op die gladde bewerking van die kop, die aan die nek omgeslane hemp, die houding van die hande en die gelykaardige behandeling daarvan, die 'n bietjie meer geprononseerde plooi van die wapenrok by Trautson maar met die soortgelyke arabeskeversiering daarop, die swaardgordel en -riem, en hoe jammer is dit nie dat die swaard by Graf Paul verlore gegaan het. Daar is ook nog die identiese stand van die knieë en die kussing wat by Trautson amper dieselfde kwassies op die hoek het. Trouens die beeld is, ofskoon dit in Wenen staan, in Innsbruck gegiet met sy groot voorganger in die onmiddellike nabyheid.

1) Egg, op. cit., p. 23. Ons vra ons af van hoeveel bronsmonumente daar klokke of...kanonne gegiet is...

2) Ibid., p. 28.

3) Graf. dok. nr. 158.

4) „Oswald Trapp hat 1948 zum erstenmal darauf hingewiesen, dass die kniende Figur Kaiser Maximilians I. an seinem Kenotaph in der Innsbrucker Hofkirche, modelliert 1582 von Alexander Colin und gegossen 1583 von Ludovico de Duca, das eindeutige Vorbild der knienden Bildnisfiguren von Caspar Gras war." Egg, op. cit., p. 29.

5) Graf. dok. nr. 158.

Onses insiens is die knielbeeld van Johann Georg III von Kuefstein te Maria Laach am Jauerling ook van dié familie. 1) In sy houding van bolyf, arms en kop sluit dit selfs nouer by die orant van Graf Paul Sixt Trautson as by die van die Innsbruckse tombe aan. Hierdie laaste beeld was nog van die familie van die standbeelde rondom die graf. Ten spyte van sy laat-Renaissancistiese karakter het dit nog argaïstiese trekke. Dit is geheel anders by die pragtige marmerbeeld van Maria Laach, waarvan die kop 'n edel Romeinse karakter vertoon wat ook Rupert Feuchtmüller nie ontgaan het nie : „Der markante Kopf mit dem kurz geschorenen Haupthaar hat etwas von der Grösse antiker Imperatoren" skryf hy. 2) Aan die lig-sinnigheid waarmee vroeëre kunshistorici anonieme werke aan bepaalde meesters toegeskryf het, wil ons geen deel hê nie. Ons kry egter, na 'n stylkritiese ontleding van die knielbeeld van Maria Laach, wel die indruk dat dit eerder in die ateljee van Caspar Gras as in die van Colijn tuishoort.

'n Model in gebakte klei vir die grafmonument van aartshertog Maksimiliaan der Deutschmeister wat in die sakristie van die Georgskapelle van die Burg in Wienerneustadt bewaar word, 3) wys ons die idee wat die aartshertog oorspronklik vir sy laaste rusplek had. Die knielbeeld wat aldaar in reliëf voorgestel is, sal later geheel vry te staan kom sodat dit waardiglik sy plek in die ry van indrukwekkende orante wat met die priant van die Innsbruckse tombe begin het, sal kan inneem. Die feit dat dit nou in die Pfarrkirche hoog op die dekplaat staan, maak nog 'n skakel meer met die beeld van die Hofkirche uit. Nogtans is die tipe van die Trautsonmonument hier by die graf van die Deutschmeister reeds verder ontwikkel. Die wapenrok staan nou styf en vertoon nie meer die tradisionele arabeskeversiering nie. 4) In die plek daarvan is in die rondte die wapens van Tirol, Stiermarke, Oud-Oostenryk, Boheme, Karintië, Görz, Elzas, Kiburg en Cilli daarop afgebeeld. Aan die nek is die hempkraag vervang deur 'n Spaanse pypkraag. Die gelaatsuitdrukking 5) verskil egter

1) Graf. dok. nr. 157.

2) Feuchtmüller, op. cit., p. 12.

3) Graf. dok. nr. 176.

4) Graf. dok. nr. 159.

5) Graf. dok. nr. 160.

nie baie van die van Graf Trautson nie maar is ewe ver van die van keiser Maksimiliaan verwyder, al is daar verwantskap in die profiel tussen die twee Habsburgers. Die kussing waarop die Deutschmeister kniel, is dunner as Trautson s'n en lyk dus ook meer op die van die tombe van die Hofkirche.

Ons stem egter met Erich Egg saam dat die invloed van die keisersgraf van die Hofkirche op hierdie monument „suiwer formeel” 1) is : „Darüber hinaus scheidet sich die zwar ruhige, aber an allen Kleinheiten und Feinheiten des Details hängende Oberflächengestaltung der Figuren Alexander Colins am Kaisergrabdenkmal in der Hofkirche - ein Werk der Hochrenaissance - klar von der grossflächigen, glatten, im Detail sparsamen Art Caspar Gras' am Grabdenkmal des Erzherzogs - diese ein echtes Werk des Manierismus.” 2)

Met die beeld van aartshertog Maksimiliaan der Deutschmeister in die Pfarrkirche Sankt Jakob te Innsbruck het die lyn wat by die knielbeeld van die Hofkirche begin het, sy eindpunt bereik. Die verhaal van Alexander Colijn se kunsstyl is hiermee voltooi. Die woord is nou heeltemal aan Caspar Gras en sy opvolgers.

1) Egg. o. cit., p. 35.

2) Ibid.

HOOFSTUK X

HOOFSTUK X

BESLUIT

„De uitwijking van Nederlandse kunstenaars naar het zuiden, waar zij bij vorstelijke opdrachtgevers vaak 'n carrière kenden die hun land hun niet had kunnen bieden, is een fenomeen dat integraal deel uitmaakt van onze kunstgeschiedenis en dat bestendig moet in aanmerking genomen worden" skryf Elisabeth Dhanens in die begin van een van haar interessante artikels. 1)

„Vlaanderen zendt zijn zonen uit" so noem Frans M. Olbrechts dit beknopter en populêrder in die titel van een van sy boeke. 2)

So 'n „uitgesonde" seun van Vlaandere, so 'n begaafde emigrant en geslaagde immigrant was Alexander Colijn. 'n Groot deel van die geheim van die ekspansiekrag van die Nederlandse kuns skuil in die persoonlike eienskappe van sy beoefenaars. Colijn beoefen sy kuns knap, gewetensvol, sorgvuldig en nougeset. Soos die meeste Vlaamse kunstenaars is hy 'n pligsgetrooue man en harde werker. By hom sloer die werk nie, en hierin steek hy gunstig af teen sy onmiddellike voorgangers in Innsbruck, die Abels. Die reliëfs van die senotaaf word in 'n rekord-tyd van 3 jaar tot stand gebring. Sy onvermoeibare werkkrag, sy groot aanpassingsvermoë, sy deursettingsvermoë en sy persoonlike moed soos hy dit tydens die pes=epidemie aan die dag gelê het, dwing bewondering af. Nogtans het hy menslik gebly, want wanneer sy geselle paniekbevange raak, soek hy tog 'n skuilplek. Dit misluk, maar hy en sy mense bly gespaar.

Van huis uit nie onbemiddeld nie, het hierdie man welvarend geword deur die baie opdragte wat hy in Sentraal-Europa mog uitvoer. Persoonlik by geleentheid van besoeke aan sy geboortestad, of deur gevolmagtigdes

1) Dhanens, E. Jean Boulogne en P.P. Rubens. Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis, dl. XVI. Antwerpen, De Sikkel, 1956. p. 241.

2) Gepubliseer deur die Davidsfonds, Leuven, 1942.

koop of verkoop hy in Mechelen huise of verbande op huise. 1) Hy maak aldaar ook, saam met sy vrou, sy testament, 2) en op sy laaste reis neem hy die erfporsie van sy moeder en sy vrou aldaar op. So erf hy van sy skoonvader Anthonis de Vleeschouwer twee huise. 3) Hy word genoem in die testament van Anthonys (Anthone) de Vleeschouwer, broer van sy swaer in verband met die onderhoud van sy skoonmoeder. 4)

In Innsbruck self koop hy nog voor 1586 twee huise 5) en weivel=de, 6) ja selfs 'n „Heerlikheid“, die van Rizol in Mühlau. 7)

Huislike leed het hom nie gespaar gebly nie. Sy vrou sterf 18 jare voor hom 8) en van sy sewe kinders het hy vyf aan die dood moet afstaan. Sy seun Abraham het gebreklik geword en was bowendien as beeldhouer nie uitsonderlik bekwaam nie. Omdat hy hom wil veilig stel, vra die vader sy jaarrente opnuut aan met die versoek dat dit na sy dood aan sy seun oor=gaan. 9) Ofskoon aanbeveel, 10) word die versoek nie toegestaan nie. 11)

1) Dok. nr. 316 van 6.11.1566 (Kyk ook p. 156); nr. 319 van 16.1.1567 (p. 156); nr. 326 van 16.4.1567 (Id.); nr. 458 van 19.6.1572; nr. 571 van 5.12.1575; nr. 579 van 11.2.1576; nr. 581 van 22.2.1576; nr. 582 van 3.3.1576; nr. 583 van 20.3.1576; nr. 603 van 7.3.1577; nr. 643 van 23.9.1580; nr. 671 van 20.9.1582; nr. 770 van 26.3.1591; nr. 776 van 7.2.1592; nr. 782 van 11.9.1592; nr. 798 van 14.3.1597; nr. 799 van 13.6.1597; nrs. 804 en 806 van 1598; nr. 807 van 1599; nr. 817 van 16.2.1599; nr. 818 van 13.3.1599 en 819 van dieselfde datum.

2) Op 17 Januarie 1567. Dok. nr. 320. Kyk p. 156.

3) Dok. nr. 802 van 1598.

4) Dok. nr. 431 van 12.9.1571.

5) Von Schönherr, op. cit., p. 587. Ook dok. nrs. 639 en 775.

6) Dok. nrs. 834 van 29.2.1608 en 836 van 5.7.1608.

7) Dok. nr. 831 van 31.7.1605. Wat deur sy dogter Magdalena saam met die meubilêr en teen die sin van die voog van haar kinders weer ver=koop word op 17.4.1622. Dok. nr. 848.

8) Hy sterf op 17 Augustus 1612, volgens sy vermoedelike geboortjaar 1529, 83 jaar oud. Dok. nr. 841 van 17.8.1612 en teks van sy graf=skrif. Ook dok. nr. 842 van 18.8.1612 waarin verkeerdelik 18 Augus=tus as sterfdag aangegee word. Cfr. ook von Schönherr, op. cit., p. 576.

9) Dok. nr. 825 van 5.9.1602.

10) Dok. nr. 826 van 3.10.1602.

11) Dok. nr. 827 van 8.10.1602.

Magdalena, sy dogter, het hy al drie keer sien trou, en hy moet be=kommerd geraak het oor die toekoms van hierdie „dévoreuse d'hommes". 1) Die eerste kind van Abraham, wat na hom Alexander genoem was, het hy as baba sien sterf. 2)

Colijn lyk, volgens die paar portrette wat daar van hom is, 'n fyn besnaarde, karaktervaste, besliste maar tog aangename man met edele ge=laatstrekke. Hy sien daar ernstig, wakker en verstandig uit, maar hy is daarom nie sonder innerlike bewoënhed nie. Met sy gekrulde hare 'n bie=tjie deurmekaar, 'n „mèche rebelle", en 'n sterk ingeplante taamlik groot neus, 'n artistieke en ook Vlaamse tipe. Na bewering sou hy met iedereen in vrede geleef het behalwe met die „Hofbaumeister", die Italianer Gio=vanini Luchese. 3) Hy het as voog vir onmondige kinders opgetree en was 'n geduldige skuldeiser. By sy „owerheid" het hy in 'n hoë aansien ge=staan. Meer as een aanbevelingsbrief is deur aartshertog Ferdinand vir hom geskrywe. 4) Hy het die Tirolse hof trou gebly, en nadat hy een=maal in Innsbruck gevestig was, het hy sy geluk nie elders gaan beproef nie. Aangesien hy tot die hofstaat behoort het, was hy de jure geen bur=ger van Innsbruck nie. Dit het die munisipale raad nie verhoed om aan die einde van die negentiende eeu 'n nuwe straat na hierdie „belangrike inwoner" te vernoem nie, iets wat, na ons wete, in Mechelen, sy geboor=testad, nog nie gebeur het nie. Vier keer was hy in sy Oostenrykse tyd in die Brabantse stad, maar dit was in die Tirolse aarde dat hy wou rus.

Marie de Vleeschouwer is 'n vrou sonder geskiedenis. Dit pleit in haar voordeel dat ons minder van haar weet as van haar dogter Magdalena. Op haar portret lyk die toekomstige moeder van sewe woelwaters mooi, vroom en nie sonder die beslistheid wat in die huishouding van 'n arties nogal nodig is nie.

Alexander Colijn was 'n knap kunstenaar ofskoon ons sy persoonlik=heid nie as geniaal kan bestempel nie. Hy besit nie die besielende soms

1) Sy sterf in 1629. Sy was vier keer getroud.

2) Von Schönherr, op. cit., p. 588.

3) Von Schönherr, op. cit., p. 579. Ook dok. nr. 750 : „das der hof=paumaister Ime zuwider seije dermassen das Er sich auf sein Taxie=rung nit wurde in dise Arbeit einlassen" (21.3.1588).

4) Dok. nrs. 569 (Aan Antwerpen en Mechelen), 695 (Aan Antwerpen) 751 (militêre goewerneur van Mechelen), 765 (vir terugbetaling van 'n skuld) en 777 (skuldvorderingsaak).

vreesaanjaende en meesal verontrustende kuns van titane soos Michelangelo nie. Oor die inhoud van sy werk sal nie swaar filosofiese traktate kan geskryf word nie. Met die gelukkige gevolg dat dit nie tot Hineininterpretiererei of haarklowery kan aanleiding gee nie.

Om hom te verwyt dat hy soms volgens tekeninge van ander gewerk het soos dit by die meesterlike reliëfs van die senotaaf die geval was, is nie billik nie, aangesien dit tot die algemene gebruik van 'n op literêre kronikale kuns beluste tyd behoort. Dat hy hier en daar regstreeks deur ander meesters geïnspireer is, soos in die geval van die Dreylingse epi=taaf, is geen skande nie wanneer hy maar weet om sy bronne en inspirasie verstandig en oordeelkundig te gebruik. En dit doen hy ! Sy tegniese vaar=digheid en skeppende verbeeldingskrag het die ontleende steeds tot eie be=sit gemaak. Van plagiaat kan hier geen sprake wees nie, wel van verwerkte inspirasie. Om hom verder te verwyt dat daar onder die duisende figuur=tjies van sy reliëfs is wat meer as eens en slegs ligtelik gevariëer el=ders voorkom, is glad nie redelik nie. Ook digters het voorkeur vir be=paalde woorde en oor hierdie „manie" word selfs dik boeke geskryf !

Sy sin vir argitektuur, gepaard gaande met sy kennis van die beeld=hokuns, het hom harmoniese monumente tot stand laat bring. Dit was sy ambisie om eerder suiwer en sierlike werk te lewer wat naas alle verhe=wendheid simpatiek en intiem aandoen, as om as baan= of ruitebreker op te tree. Om dié rede behoort hy tot die figure van die tweede rang. Maar on=der die tweederangsfigure neem hy die voorste plek in. Ook het die lig van die groot sonne van die sestende en sewentiende eeu die lig van klei=ner sterre laat verbleek. Wat was nie die lot van Adam van Noort en Jakob Jordaens onder die verblindende lig van Rubens nie ?

Maar as beeldhouer van reliëfs is Colijn 'n figuur van eerste rang, sowel wat die omvang van sy werk as wat die kwaliteit daarvan betref. Hy het alles gegee wat 'n mens van sy tyd van 'n reliëf kon verwag. Dat dit nie altyd strook met ons te rigoristiese opvattinge van suiwer beeldhou=kuns nie, besef ons, maar met Colijn bevind ons ons in die Renaissance. As ons hom bestudeer moet ons hom beskou as 'n figuur uit daardie tyd en as 'n kunstenaar uit dié bepaalde kunsrigting. Niks weerhou ons daarvan om Ghiberti en Donatello, ook as kunstenaars van die reliëf, groot beeld=houters te noem nie. Waarom sou ons dan dié lof ontsê aan 'n man wat in sy reliëfs, binne die kader van sy dekoratiewe struwe, sulke groot hoogtes

bereik het ? Daarom hier geen valse bescheidenheid nie : die Vlaamse Tiro-
ler is een van die grotes van die reliëf ! Sy naam kan in een asem met
die van Ghiberti genoem word.

Trouens daar is ook in sy rondskulptuur genoeg hoogtepunte om aan
te stip. Die beelde van Heidelberg, die gisant van Katharina von Loxan
se graf, die Virtutes en die knielbeeld van die senotaaf, noem maar op.
Hoe treffend beeld hy nie die dodeslaap uit nie ! Die skulptuur van die
gelaat van Katharina bied 'n vername, aangrypende, verhewe en tog realis-
tiese, maar veral simpatieke portret.

Al was Colijn werklik beperk in sy gawes, dan het hy sekerlik hier
en elders homself oortref. Met die talente wat hy had, het hy gewoeker,
en hy het die beste gebruik gemaak van die winste wat hulle opgelewer
het. Die kanse wat sy nuwe vaderland hom gebied het, het hy optimaal be-
nut.

Alexander Colijn het van Innsbruck 'n stad gemaak waar die Vlaming
nie met 'n minderwaardigheidskompleks hoort rond te loop nie. Met vreug-
de sien hy hoe buitelandse toeriste hulle voor die hek van die monument
van keiser Maksimiliaan I verdring.

Dit is so dat die Nederlandse stam so vol trots is oor sy skilders
dat hy sy eie Dietse beeldhouers wat ook vooraanstaande posisies aan
prakties alle Europese vorstehoue bekleed het, amper vergeet het. Hoe
langer hoe meer word dit duidelik dat nie alleen : „de schilders de
roem van Vlaanderen over de grenzen dragen" nie. 1) Sedert 'n sistema-
tiese ondersoek na die aktiwiteite van die beeldhouers begin het, volg
die een ontdekking die ander op. Klaas Sluter is voorwaar nie 'n geïso-
leerde geval nie !

Wat Sluter was in Bourgondië, Frankryk en Wes-Europa, was Colijn in
Tirol, Oostenryk en die Sentrale Europa. In sy persoon manifesteer die
ekspansiekrag van die Dietse kuns hom lewendig.

Aan hierdie Vlaams-Tiroler wat deur die volk van Tirol as een van
sy grootste kunstenaars geëer word, ook tans die dank en hulde van die
hele Dietse stam, die Suid-Afrikaanse jong loot nie uitgesonder nie !

1) Volgens die bekende, aangrypende gedig van Paul van Ostaïen :
DE PROFUNDIS.

BIBLIOGRAFIE 1)

- Alt, Th. Der Meister des Ottheinrichsbaues; ein Beitrag zum Verständnis der deutschen Renaissance. Zeitschrift für bildende Kunst, Band 19. Leipzig, 1884.
- Alvin, F. Les portraits et les médailles des célébrités de Belgique. Brussel, 1916.
- Ambros, A. Der Dom zu Prag. Praag, K. André, 1858.
- Andreas, W. Deutschland vor der Reformation, eine Zeitenwende, 2. Auflage. Stuttgart-Berlin, Deutsche Verlags-Anstalt, 1934.
- Annali della Fabbrica del duomo di Milano. 4:10, 1881.
- Anon. Colin, Alexander. (In Der Grosse Brockhaus, 1953, 2:702.)
- Anon. Colin ou Colyns (Alexander). (In Grand Larousse encyclopédique, 1961, 3:253.)
- Anon. Colins, Alexander. (In Der Grosse Herder, 1932, 3:424.)
- Anon. Colins, Alexander. (In Meyers Lexikon. 1925, 2:1674.)
- Anon. Heidelberg. (In Enciclopedia universale dell'Arte, kolom 783.)
- Anon. Heidelberg. (In Winkler Prins Encyclopaedie, 6e dr., 1951, 10: 454-455.
- Anon. Die Mäcene der bildenden Künste im Hause Habsburg. Zeitschrift für Bildende Kunst. Mit dem Beiblatt Kunst-Chronick. Neue Folge, 4: 147 e.v., 1892/93.
- Anon. Vermischte Kunstdenkmäler. Zeitschrift für Bildende Kunst. Mit dem Beiblatt Kunst-Chronick, 4 (8): 73, 1869.
- Armand, A. Les médailleurs italiens des XVe et XVIe siècles, dl. 3. Parys, 1887.
- Atz, K. Kunstgeschichte von Tirol und Vorarlberg, 2e dr. Innsbruck, 1909.
- Avancini, Giustiniano degli. Ferdinando, conte del Tirolo; novella. Rovereto, 1825.
- Baader, J. Beiträge zur Kunstgeschichte Nürnbergs. Jahrbücher für Kunstwissenschaft, dl. 2. Leipzig, Seemann, 1869.

1) In die mate van die moontlike word die konsep-leidraad i.s. Eenvormige Bibliografiese Styl van die Potchefstroomse universiteit vir Christelike Hoër Onderwys van 9.9.1965 gevolg.

Baert, Ph. Mémoires sur les sculpteurs et architectes des Pays-Bas; ms.
publié par le Baron M. de Reiffenberg. Compte-rendu des séances de la
Commission royale d'histoire, 1(14): 39-101, 1848 en (15): 119-219, 1849.

Baie, E. Le siècle des gueux; histoire de la sensibilité flamande sous la
Renaissance, dl. 4. Brussel, Vanderlinden, 1946. 6 dle.

Baldass, L. Der Künstlerkreis Kaiser Maximilians. Wenen, 1923.

Bange, E.F. Die deutschen Bronzestatuetten des 16. Jahrhunderts. Berlyn, 1949.

Bange, E.F. Das Maximiliansgrab in der Hofkirche zu Innsbruck. Der Kunst=
brief, 2. Reihe. Berlyn, s.j.

Bange, E.F. Das Maximiliansgrab in der Hofkirche zu Innsbruck. Zeitschrift
für Kunstgeschichte, 5:60, 1936.

Behrendsen, O. Darstellungen von Planetengottheiten an und in deutschen
Bauten. Straatsburg, 1926.

Bergmann, J. Medaillen auf berühmte und ausgezeichnete Männer des Oester=

reichischen Kaiserstaates vom XVI. bis XIX. Jahrhundert; in treuen
Abbildungen mit biographisch-historischen Notizen. Wenen, Tendler &
Schaefer, 1857.

Bergmann, J. Uebersicht der kaiserlich-königlichen Ambraser-Sammlung im
unteren k.k. Belvedere nach ihrer dermaligen Aufstellung, 3. Aufl.
Wenen, 1846.

Beschreibung des herrlichen Mausolei oder kayserlich und königlichen Grabs
Maximilian I. Innsbruck, Universitätsverlag Wagner, 1735.

Bode, W. Geschichte der Deutschen Plastik; dl. 2 von die Geschichte der
deutschen Kunst. Berlyn, Grote, 1887.

Boeheim, Wendelin. Handbuch der Waffenkunde; unveränd. Abdr. der 1890 im
Verl. von E.A. Seemann, Leipzig, erschienenen Ausg. Graz, Akademische
Druck-u. Verlagsanstalt, 1966.

Boeheim, Wendelin. Urkunden und Regesten aus der k.k. Hofbibliothek.
Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiser=
hauses, dl. 7, 1889.

Bouchery, H.F. Alexander Colyns, hs. Gent, Hoger Instituut voor Kunst=

geschiedenis en Oudheidkunde van de universiteit, 1937.

Brandl, E., red. 50 Jahre Stadt Schwaz 1899-1949; Festschrift zur 50-Jahr=

feier der Städterhebung, herausgegeben im Auftrage des Gemeinderates
der Stadt Schwaz. Innsbruck, 1949.

Braun, G. & Hogenberg, F. Contrafactur und Beschreibung von den vornehmsten
Stätten der Welt. Keulen, 1572-1618.

Brinckmann, A.E. Süddeutsche Bronzebildhauer des Frühbarocks. München, 1923.

- Bruner, H. Die Familie Dreyling. Tiroler Heimatblätter, 7e Jg., 1929.
- Bruner, H. Das Guss- und Bilderhaus in Mühlau. Tiroler Anzeiger, (111), 1932.
- Butsch, A.F. Die Bücherornamentik der Renaissance; eine Auswahl stylvoller (sic) Titleinfassungen, Initialen, Leisten, Vignetten und Druckerzeichen hervorragender Italienischer, Deutscher u. Französischer Officinen aus der Zeit der Frührenaissance. Nach der eigenen Sammlung herausgegeben und erläutert von... Verlegt von G. Hirth in Leipzig Anno 1878.
- Butsch, A.F. Die Bücherornamentik der Hoch- und Spätrenaissance- - - II. Theil der Bücherornamentik der Renaissance. München, Hirth, 1922.
- Calkoen, Jhr. G.G. Aanteekeningen omtrent Colyn de Nole. Oud-Holland, XXXVI, 1918-1919.
- Casteels, Marguerite. De Beeldhouwers de Nole te Kamerijk, te Utrecht en te Antwerpen. Verhandelingen van de koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België; klasse der schone kunsten, nr. 16. Brussel, Paleis der Academiën, 1961.
- Chmel, J. Geschichte Kaiser Friedrichs IV und seines Sohnes Maximilian I. Hamburg, F. Perthes, 1840-1843. 2 dle.
- Chmelar, E. Die Ehrenpforte des Kaisers Maximilian I. Jahrbuch der Kunst-historischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses, dl. 4. Wenen, Holzhausen, 1886.
- Chmelar, E. Georg und Jakob Hoefnagel. Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses, dl. 17. Wenen, Holzhausen, 1896.
- Chmelar, E. Gesamtausgabe der Ehrenpforte des Kaisers Maximilian I. Wenen, Holzhausen, 1886.
- Chronica der Kriegshändel des Keyzers Maximiliani, des Namen der Erst... Durch den Fürsten Erichen, Hertzog zu Braunschweig und Casimir Marg-graven zu Brandenburg im Jar 1508 geführt und verhandelt. Jetzt und durch Justinum Göblern im Truck aussgangen. Francfort am Meyn, Christian Egenolffs Erben, 1566.
- Coecke, P. Den eerste boeck van Architecture. Antwerpen, 1553.
- Coecke, P. Die inventie der colommen met haren coronamenten ende maten uyt Vitruvio, ten begheerten van goede vrienden, uytgegeven door ... van Aelst in 1539 tot Antwerpen. Antwerpen, 1539.
- Coninckx, H. Artistes malinois à l' étranger. Annales de l'Académie royale de Belgique, 1913.
- Coninckx, H. Artistes malinois à l' étranger. Antwerpen, J. van Hille-De Backer, 1913.

- Coninckx, H. Le livre de la Corporation des peintres et sculpteurs à Malines. Mechelen, Godenne, 1903.
- Coninckx, H. Notes et documents inédits concernant l'art et les artistes à Malines. Bulletin du Cercle Archéologique, littéraire et artistique de Malines, 19:265, 1909.
- Coninckx, H. Notes et documents inédits concernant l'art et les artistes à Malines. Mechelen, Godenne, 1909.
- Coninckx, H. Mechelsche Levensbeschrijvingen I. Bulletin du Cercle Archéologique, littéraire et artistique de Malines, 15:137-216, 1905.
- Coninckx, H. Mechelsche Levensbeschrijvingen I. Mechelen, Godenne, 1905.
- Dauzat, A. Des noms de personnes; Origine et évolution; Prénoms-Noms de famille-Surnoms-Pseudonymes. Parys, 1925.
- De Bouchaud, P. Tableau de la sculpture italienne au XVIe siècle; Jean de Boulogne; Fin de la Renaissance. Parys, 1906.
- De Bruyne, L. Alexander Colijn. Mechelsche Bijdragen, 3:1-17, 33-45, 1936.
- Dehio, G. Geschichte der deutschen Kunst. Berlijn, de Gruyter, 1929-1934. 3 dle.
- Dehio, G. & Ginhart, K. Handbuch der Kunstdenkmäler in den Donau-und Alpengauen, dl. 3; Salzburg-Tirol-Vorarlberg. Wenen-Berlyn, 1943.
- Dehio, G. & Hammer, H. Die Kunstdenkmäler in Tirol. Wenen, 1933.
- Deininger, J.W. Kunstschatze aus Tirol, dl. 3. Malerei und Plastik, 2. Aufl. Wenen, Kunstverlag Anton Schroll, 1896.
- Delen, A.J.J. De grafische kunsten door de eeuwen heen. Antwerpen, 1956.
- Delen, A.J.J. Histoire de la gravure dans les anciens Pays-Bas et dans les provinces belges des origines jusqu'à la fin du XVIIIe siècle. Parys en Brussel, 1924-1934. 2 dle.
- Delen, A.J.J. Oude Vlaamsche graphiek; studies en aanteekeningen. Antwerpen, 1943.
- Denifle, P. & Dipauli, A. Nachrichten von den tirolischen Künstlern, hs. Innsbruck, Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum, Bibl. Dipauliana DIP. 1104.
- Denkwürdigkeiten von Innsbruck und Umgebung. Innsbrucker Taschenbuch auf 1813. Innsbruck, 1813.
- De Reiffenberg (R.f.g.). Colin (Alexandre). (In Biographie universelle ancienne et moderne, dl. 61. Parys, L.G. Michaud, 1836.
- De Ring, M. Alexandre Colin, né à Malines en 1527. Messenger des sciences historiques de Belgique. Gent, Léonard Hebbelynck, 1844.

- De Roo, G. Annales Rerum Belli Dominique ab Austriacis Habsburgicae gentis principibus. Halae Magdeburgiae, Gerardus de Roo, anno MDCCIX.
- Deschamps, Sophie A. Colin (o Colyns), Alexander (In Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti. 1950, 10:730.)
- De Vries, F.B. Nederlanden; Beeldhouwkunst. (In Winkler Prins Encyclopaedie, 6e dr., 1952, 14:388-391.)
- Dhanens, Elisabeth. Jean Boulogne en P.P. Rubens. Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis, dl. 16 Antwerpen, De Sikkel, 1956.
- Dhanens, Elisabeth. Jean Boulogne; Giovanni Bologna Fiammingo, Douai 1529-Florence 1608. Verhandelingen van de koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België; klasse der schone kunsten, nr. 11. Brussel, Paleis der Academiën, 1956.
- Dlabacz, G.J. Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren und Schlesien. Praag, Gottlieb Haase, 1815. 3 dle. in 1.
- Dohme, R. Geschichte der deutschen Baukunst. Berlyn, Grote, 1887.
- Donin, R.K. Die Bettelordenskirchen in Oesterreich. Baden by Wenen, 1935.
- Du Colombier, P. Albert Dürer. Parys, Albin Michel, s.j.
- Durm, J. Das Heidelberger Schloss, 1894.
- Durm, J. Das Heidelberger Schloss. Centralblatt der Bauverwaltung, 1884.
- Duverger, J. De Brusselsche Steenbickeleren der XIVe en der XVe eeuw. Gent, 1933.
- Duverger, J. & Onghena, M.J. De Zuidnederlandse beeldhouwkunst gedurende de zestiende eeuw. (In van Gelder, H.E. & Duverger, J., red. Kunstgeschiedenis der Nederlanden van de Middeleeuwen tot onze tijd. Utrecht, W. De Haan & Antwerpen, Brussel, Gent, Leuven, Standaard Boekhandel, dl. 1, 1954.)
- Duverger, J., Onghena, M.J. & van Daalen, P.K. Nieuwe gegevens aangaande XVIde eeuwse beeldhouwers in Brabant en Vlaanderen. Mededelingen van de koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België; klasse der schone kunsten, 15(2):33, 1953.
- Duvivier, Ch. Contestation entre la confrérie des maçons et les sculpteurs d'Anvers. Revue d'histoire et d'archéologie, 3:91, 1862.
- Dworschak, F. Die Renaissance-medaille in Oesterreich. Jahrbuch der Kunst-historischen Sammlungen in Wien. Neue Folge 1, 1926.
- Eberle, A. Die Grabsteine der St. Nikolaus-Pfarrkirche zu Hall. Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg, Dritte Folge. Heft 20. Innsbruck, 1876.

- Eemans, M. Innsbruck, hoofstad van Tirol. Volk aan den Arbeid, 3 (15), 1944.
- Egg, E. Caspar Gras und der Tiroler Bronzeguss des 17. Jahrhunderts. Innsbruck, Universitätsverlag Wagner, 1961. (Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum in Innsbruck, Bd. 40. Jahrgang 1960.)
- Egg, E. Die Pfarrkirche Unserer Lieben Frauen Himmelfahrt in Schwaz. Schwaz, Museums- und Heimatschutzverein, 1956.
- Egg, E. Der Tiroler Geschützguss 1400-1600. (Tiroler Wirtschaftsstudien 9.) Innsbruck, Universitätsverlag Wagner, 1961.
- Ephrussi, Ch. Albert Dürer et ses dessins. Parys, Q. Quantin, 1882.
- Falger, A. Genaue Abbildung und Beschreibung der in der Hofkirche zu Innsbruck das Grabmahl des Kaisers Maximilian I. umgebenden 28 erzernen Statuen; Lithographiert. Innsbruck, Anton Falgers, 1826.
- Felmayer, Johanna. Colin (Colyns), Alexander. (In Neue Deutsche Biographie, 1957, 3:320.)
- Fétis, Ed. Les artistes belges à l'étranger; Etudes biographiques, historiques et critiques, dl. 1. Brussel, Hayez, 1857. 2 dle.
- Feuchtmüller, R. Die Pfarrkirche Maria Laach. Sankt Pölten, Pressvereins-Druckerei, s.j.
- Feulner, A. Die deutsche Plastik des 16. Jahrhunderts. Leipzig, 1926.
- Fischnaler, K. Innsbrucker Chronik. Innsbruck, 1929-1934.
- Fischnaler, K. Jörg Kölderer und die Ehrenpforte Kaiser Maximilians. Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg, Dritte Folge. Heft 46. Innsbruck, 1902.
- Floris, C. Veelderleij nieuwe inventiën van antijsche sepultueren, diemen nou zeere ghebruikende is, met noch zeer fraeije grotissen ende compertimenten zeer beqwame voer beeltsniders antijschniders schilders en alle constenaers ghedruckt by my Jeronimus Cock, 1557, C. FLORIS INVENT. LIBRO SECVNDO. Cum gratia et privilegio. Antwerpen, 1557.
- Floris, C. Veelderleij Veranderinghe van grotissen ende compertimenten ghemaect tot dienste van alle die de Conste beminnen ende ghebruiken. Ghedruckt bij Hieronimus Cock, 1556. Cornelis Floris Inventor. LIBRO PRIMO cvm G. et privilegio. Antwerpen, 1556.
- Forrer, L. Biographical Dictionary of Medallists., dl. 2. Londen, 1904.
- F.T. kyk Teurlinckx, A.A.F.
- Fuessli, H.R. Annalen der bildenden Künste für die österreichischen Staaten. Wenen, Schaumburg, 1801-1802. 2 dle.
- Fugger, Johann Jakob. Spiegel der Ehren des hochlößlichen Kayser-und

Königlichen Erzhauses Oesterreich, u.s.w., mit Kayser Rudolphi I. Geburts-Jahr 1212 anfangend und mit Kays. Maximilian I. Todes-Jahr 1519 sich endend. Herausgegeben von Sigm. von Birken. Nürnberg, bei M.J.F. Endtern, 1668.

Fugger News-Letters (The); being a selection of unpublished letters from the correspondents of the House of Fugger during the years 1568-1605; Edited by Victor von Klarwill; Authorised Translation by Pauline de Chary. Forward by Gordon Selfridge. London, John Lane The Bodley Head, 1924.

Fugger-Zeitungen; Ungedruckte Briefe an das Haus Fugger aus den Jahren 1568-1605. Herausgegeben von Victor von Klarwill. Wenen, Rikola-Verlag, 1923.

Führer durch die K.K. Ambraser Sammlung, 2. Auflage. Wenen, 1882.

Führer durch das k.u.k. Schloss Ambras. Wenen, 1898.

Gabriëls, Juliane. De beeldhouwkunst en het ornament in de tweede helft der XVIIe eeuw; de nationale beweging. (In Leurs, St., red. Geschiedenis van de Vlaamsche Kunst, dl. 2. Antwerpen, De Sikkel, s. j. p. 561-582.)

Gabriëls, Juliane. Het Nederlandse ornament in de Renaissance; de geest der vormen. Leuven, Davidsfonds, 1958.

Gabriëls, Juliane. De Vlaamsche beeldhouwkunst. Antwerpen, De Sikkel, 1942.

Gabriëls, Juliane & Mertens, A. De constanten in de Vlaamsche kunst. Antwerpen, De Sikkel, 1941.

Gantois, J.M. De Zuidelijkste Nederlanden. Wilrijk, Oranjeuitgaven, 1967.

Garber, J. Schloss Ambras. Wenen-Augsburg, 1928. (Kunst in Tirol, Bd. 14.)

Garber, J. Schwaz in Tirol. Wenen-Augsburg. (Kunst in Tirol, Bd. 8.)

Gauthier, M. Albert Dürer. Parys, Editions Nilsson, 1924.

Gerle, W.A. Prag und seine Merkwürdigkeiten. Praag, A. Borrosch, 1830.

Getreue Abbildung und Beschreibung der 28 erzernen Statuen, welche das Grabmahl Kaiser Maximilian I. umgeben und in der Hofkirche zu Innsbruck aufgestellt sind. Innsbruck, Franz Unterberger, s.j.

Ginhart, K. Die bildende Kunst in Oesterreich. Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte, 11:93 e.v., 1937.

Glax, H. Ueber die vier Ausgaben der geschichtlichen Vorstellungen der Ehrenpforte des Kaisers Maximilians I. Quellen und Forschungen zur vaterländischen Literatur und Kunst. Wenen, Braumüller, 1849.

Glück, G. Die Kunst der Renaissance in Deutschland, den Niederlanden und Frankreich. Berlyn, 1928.

- Glückselig, L. Der Prager Dom zu St. Veit. Praag, 1855.
- Goldschmidt, F. Die Italienischen Bronzen der Renaissance und des Barock. Berlyn, Königliche Museen, 1914.
- Griesmaier, V. Oesterreich, Landschaft und Kunst. Wenen, 1950.
- Grimm, H. Deutsche Buchdruckersignete des XVI. Jahrhunderts; Geschichte, Sinngehalte und Gestaltung kleiner Kulturdokumente. Wiesbaden, Guido Pressler, 1965.
- Gritsch, B. Kunstgeschichtliche Ährenlese aus Schwaz. Tiroler Heimatblätter, 1951.
- Gritsch, B. Kunstgeschichtliches aus Schwaz. (In 50 Jahre Stadt Schwaz 1899-1949; Festschrift zur 50-Jahr-Feier der Stadterhebung, herausgegeben im Auftrage des Gemeinderates der Stadt Schwaz. Innsbruck, 1949.)
- Gritsch, Johanna. Die Pfarrkirche in Schwaz und ihre kunstgeschichtliche Bedeutung. Innsbruck, 1951. (Schlernschriften 85, Schwazer Buch.)
- Hagen, H. Jacobus Bongarsius; ein Beitrag zur Geschichte der gelehrten Studien des 16. bis 17. Jahrhunderts. Bern, A. Fischer, 1874.
- Hamann, R. Geschichte der Kunst von der altchristlichen Zeit bis zur Gegenwart; neue durchgesehene Auflage. Berlyn, Th. Knaur Nachf., 1935.
- Hammer, H. Alt-Innsbrucker Studien. Innsbruck, 1942.
- Hammer, H. Der Bau des „Neuen Stiftes“ in Innsbruck und seine Geschichte (In sy Alt-Innsbrucker Studien, Innsbruck, 1942.)
- Hammer, H. Der Bau des „Neuen Stiftes“ in Innsbruck und seine Geschichte. Tirol, 2 (4): 11 e.v., 1942.
- Hammer, H. Die bildende Kunst in Tirol und Vorarlberg von etwa 1530 bis 1690. (In Ginhart, K. Die bildende Kunst in Oesterreich, dl. 3: Renaissance und Barock. Baden by Wenen, 1936-1943. 6 dle.)
- Hammer, H. Der Bildhauer Alexander Colin von Mecheln. Wenen, 1922. (Die Kunst in Tirol, Bd. 12.)
- Hammer, H. Die Entwicklung der Kunst in Tirol. Tirol; Land und Natur, Volk und Geschichte, Geistiges Leben, Bd. 1 en 2. München, Bruckmann, 1933.
- Hammer, H. Kunstgeschichte der Stadt Innsbruck. Innsbruck-Wenen-München, Tyrolia-Verlag, 1952.
- Hammer, H. Nachträge und Studien zu Alexander Colin. Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg, Dritte Folge, Heft 59: 159-213, 1915.
- Hammer, H. Seefeld. (In Dehio, G. & Ginhart, K. Handbuch der Kunstdenkmäler in den Donau-und Alpengauen, dl. 3; Salzburg-Tirol-Vorarlberg. Wenen-Berlyn, 1943.

- Hartlaub, G.F. Zur Symbolik des Skulpturenschmuckes am Ottheinrichsbau. Wallraf-Richartz-Jahrbuch, dl. 14:165-181, 1952.
- Haupt, A. Peter Flettner; der erste Meister des Otto Heinrichsbaues zu Heidelberg. Leipzig, Karl Hirsemann, 1904. (Kunstgeschichtliche Monographien, 1.)
- Haupt, A. Zur Baugeschichte des Heidelberger Schlosses; neue Forschungsergebnisse über die Heidelberger Renaissancebauten. Frankfurt am Main, 1902.
- Hedicke, R. Cornelis Floris und die Florisdekoration. Berlin, 1913. 2 dle.
- Hegemann, H.W. Der Veitsdom in Prag. Königstein im Taunus, Verlag Karl Robert Langewiesche, 1954.
- Heller, J. Das Leben und die Werke Albrecht Dürers. Bamberg, C.F. Kunz, 1827. 2 dle.
- Herrgott, P. Marquardus. Monumenta Augustae domus Austriacae in quinque tomos divisa. Wenen, Kaliwoda; Freiburg i.B., Felner et St. Blasien, Martin Gerbert, 1750-1773. 5 dle. : T.IV et ultimus (Partes 2) Topographia principum Austriae, in qua marchionum etc...monumenta funera, omnis generis, pleraque typis aeneis expressa proferuntur. Post mortem RR. PP. M. Herrgott et R. Heer restituit, novis accessionibus auxit, et ad haec usque tempora deduxit Martinus Gerbertus. Typis San-Blasianis, 1772.
- Hirn, J. Erzherzog Ferdinand II. von Tirol; Geschichte seiner Regierung und seiner Länder. Innsbruck, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1885 et 1888. 2 dle.
- Hirn, J. Hall am Inn; Gedenkblatt zum 600 jährigen Stadtjubiläum. Innsbruck, 1903.
- Hirt, A. Kunstbemerkungen auf einer Reise über Wittenberg und Meissen nach Dresden und Prag. Berlin, Duncker & Humblot, 1830.
- Hoffmann, H. Hochrenaissance Manierismus Frühbarock; Die Italienische Kunst des 16. Jahrhunderts. Zurich-Leipzig, 1938.
- Hofmann, F.H. Die Kunst am Hofe der Markgrafen von Brandenburg; Fränkische Linie. Straatsburg, J.H. Heitz, 1901. (Studien zur deutschen Kunstgeschichte, Heft 32.)
- Hofmann, F. Kurfürst Ottheinrich und der Ostpalast des Heidelberger Schlosses. Repertorium für Kunstwissenschaft, Stuttgart-Wenen, 1905.
- Hofmann, F. Vom Otto Heinrichsbau. Mitteilungen zur Geschichte des Heidelberger Schlosses. Heidelberg, 1902.
- Hollstein, F.W.H. Dutch and Flemish Etchings, Engravings and Woodcuts ca 1450 - 1700. Amsterdam, Menno Hertzberger, 1949.

Hollstein, F.W.H. German Engravings, Etchings and Woodcuts. Amsterdam, Menno Hertzberger, 1954.

Honsatko, A. Die K.K. dann des Königreichs Böhmens Haupt- und Metropolitankirche zu St. Veit ob dem Prager Schlosse. Praag, 1833.

Hoogewerff, G. Vlaamse kunst en italiaanse renaissance. 's Gravenhage, 1933.

Huffschnid, M. Zur Geschichte des Heidelberger Schlosses von seiner Erbauung bis zum Ende des 16. Jahrhunderts. Neues Archiv für die Geschichte der Stadt Heidelberg und der rheinischen Pfalz, III:72, 1898.

Hutter, T. Die gotische St.-Oswaldskirche zu Seefeld. Mitteilungen der Centralen Commission, VII. Wenen, 1862.

Huyghe, R., red. Larousse encyclopedia of Renaissance and Baroque art. Londen, Hamlyn, 1964.

Huysmans, J.B. Voyage en Italie et en Orient 1856-1857; Notes et impressions. Antwerpen, Kennes en Gerrits, 1857.

Ilg, A. Alexander Colin und seine Werke. Mittheilungen des K.K. Oesterreichischen Museums für Kunst und Industrie. Neue Folge, 4(41) : 383-384, 1889.

Ilg, A. Aus alten Reisetagebüchern. Mittheilungen der K.K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale, Alte Folge 19. Prandel & Ewald, 1874.

Ilg, A. Giovanni da Bologna und seine Beziehungen zum kaiserlichen Hofe. Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses, dl. 4:38-51, 1886 en 5:89 e.v., 1887.

Ilg, A. & Boeheim, W. Das k.k. Schloss Ambras in Tirol. Wenen, 1897.

Ilg, A. Kunsthistorische Notizen aus der Umgebung von Innsbruck. Mittheilungen der k.k. Central-Commission zur Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale, Neue Folge, 1895.

Images de Saints et saintes issus de la famille de l'empereur Maximilien I; en une suite de cent dix-neuf planches gravées en bois par différents graveurs d'après les dessins de Hans Burgmaier. A Vienne chez F.X. Stöckl, marchand d'estampes, imprimé chez la veuve Alberti. Wenen, Stöckl, 1799.

Immerzeel, J. De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters van het begin der vyftiende eeuw tot heden. Amsterdam, J.C. van Kesteren, 1842-1843. 3 dle.

Innsbruck, Die Tirolische Landeshauptstadt. Innsbruck, Tirolisches Landesverkehrsamt, 1929.

Innsbrucker Plattnerkunst (Die); Katalog; Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum, Kunstaussstellung 1954. Innsbruck, Tyrolia-Druck, 1954.

Jacoby, Alinda. Philippine Welser; episch-lyrische Dichtung. Augsburg, 1900.

Jahn, J. Wörterbuch der Kunst; in Verbindung mit Robert Heidenreich und Wilhelm von Jenny. Stuttgart, Alfred Krönerverlag, 1941.

Jansen, A. Colyn, Alexander (Colin, A., z Colijn, A.). (In Winkler Prins van de kunst, 1958, 1:450, 453.)

Jansen, M. Kaiser Maximilian I. München, Kirchheim'sche Verlagsbuchhandlung, 1905.

Jessen, P. Der Ornamentstich. Berlin, 1920.

Juynboll, W.R. & Denis, V., red. Winkler Prins van de Kunst. Amsterdam-Brussel, Elsevier, 1958-1959. 3 dle.

Kittinger, H. Hofburg, Silberne Kapelle und Hofkirche zu Innsbruck. Innsbruck, Buchdruckerei Tyrolia, 1952.

Kletzl, O. Die Kunst in Böhmen und Mähren. Berlin, 1941.

Kneringer, P. Zur Geschichte der Pfarrkirche, der Doppelkirche St. Veit und Michael und des Pfarrkirchturmes in Schwaz. (In Festschrift 100 Jahre Tabakfabrik in Schwaz. Innsbruck, 1930.)

Koch, J. & Seitz, F. Das Heidelberger Schloss. Deutsche Bauzeitung, (30-39), 1903.

Koch, J. & Seitz, F. Das Heidelberger Schloss. Darmstadt, 1891.

Koch, J. & Seitz, F. Vorstände des Schlossbaues des Heidelberger Schlosses. Darmstadt, Bergsträsser, 1887.

Kölmel, K. Heidelberger Schloss-Führer; Schilderung seiner Bauten und seiner Geschichte; 7. Schlossführer-Ausgabe. Heidelberg, Verlag der Brausdruck, s.j.

Köpl, K. Urkunden, Acten und Regesten aus dem K.K. Statthaltereii-Archiv in Prag. Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses, dl. 12, 1891.

Kramer, H. Das Zeitalter des Humanismus in Tirol. Innsbruck, 1947. (Schriftenreihe Ewiger Humanismus, Heft 13.)

Kramm, Ch. De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters van den vroegsten tot op onzen tijd. Amsterdam, Gebroeders Diderichs, 1856-1864. 7 dle.

Kreyczi, F. Urkunden und Regesten aus dem K.u.K. Reichs-Finanz-Archiv. Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses, dl. 5, 1887.

- Kugler, F. Handbuch der Kunstgeschichte. Vierte Auflage; bearbeitet von Wilhelm Lübke, dl. 2. Stuttgart, Ebner & Seubert, 1861.
- Kugler, F. Kleine Schriften und Studien zur Kunstgeschichte; mit Illustrationen und anderen artistischen Beilagen. Stuttgart, Ebner & Seubert, 1853-1854. 3 dle.
- Labouchere, G.G. Het begrip Hooge-Renaissance in de Nederlandsche Bouw-en Sierkunst. (In Handelingen van het 3e Congres voor Algemeene Kunstgeschiedenis. Gent, 1936.)
- Lange, K. Peter Flötner; ein Bahnbrecher der deutschen Renaissance, auf Grund neuer Entdeckungen geschildert. Berlyn, Grote, 1897.
- Laschitzer, S. Die Heiligen aus der „Sipp-, Mag-, und Schwägerschaft“ des Kaisers Maximilian I. Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses, dle. 4, 1886 en 5, 1887.
- Leger, T.A. Führer für Fremde durch die Ruinen des Heidelberger Schlosses. Heidelberg, 1815 - Le guide des voyageurs dans la ruine de Heidelberg; traduction par Charles de Graimberg. Heidelberg, Georg Mohr, 1836 en 1856.
- Leitgeb, J. Tirol und Vorarlberg; das Land im Gebirge. Berlyn, Bong, 1939.
- Leitner, P. Franziskanerkirche und Kreuzgang in Schwaz in Tirol. München, Schnell & Steiner, 1942.
- Leurs, St. red. Geschiedenis van de Vlaamsche Kunst. Antwerpen, De Sikkels, s.j. 2 dle.
- Leyssens, Is. De Mechelsche beeldhouwers. (In Foncke, R., red. Mechelen de Heerlijke. Mechelen, Boekhandel Plantin, 1938. p. 409-411.)
- Liebaert, P. Artistes Flamands en Italie pendant la Renaissance. Bulletin de l'Institut Historique belge de Rome, 1er fascicule : l'expansion belge à Rome et en Italie depuis le XVe siècle. Rome-Brussel, A. Dewit, 1919.
- Lill, G. Hans Fugger; Inaugural-Dissertation verfasst und der hohen philosophischen Fakultät Sekt. I der königl. bayer. Ludwig-Maximilians-Universität München zur Erlangung der Doktorwürde vorgelegt. München, 1907.
- Lill, G. Hans Fugger (1531-1598) und die Kunst; ein Beitrag zur Geschichte der Spätrenaissance in Süddeutschland. Leipzig, Duncker & Humblot, 1908. (Studien zur Fuggergeschichte herausgegeben von Dr. M. Jansen, Heft.2.)
- Lindemans, J. Hoe maak ik mijn stamboom op; kleine inleiding tot de Vlaamsche familiegeschiedenis. Antwerpen-Brussel-Gent-Leuven, Standaard-Boekhandel, 1942.
- Lübke, W. Denkmäler der Kunst; zur Übersicht des Entwicklungsganges der bildenden Künste von den frühesten Werken bis auf die neuere Zeit. Stuttgart, 1864 e.v. 7 dle.
- Lübke, W. Geschichte der Architektur, 4. Auflage. Leipzig, 1870.

- Lübke, W. Geschichte der Renaissance in Deutschland, 3. Auflage; neu bearbeitet von Albrecht Haupt, dl. 1. Esslingen, Paul Neff Verlag, 1914.
- Lübke, W. Geschichte der Plastik von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Leipzig, E.A. Seemann, 1863.
- Mader, I.J. Chronick der Stadt Hall im Innthal, neu verfasset Ao 1823, hs. Innsbruck, Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum, FB 2607.
- Mahy, H. La sculpture et les sculpteurs à Malines du XVIe au XVIIIe siècle. Compte rendu et extraits, Mechelen, 1889.
- Mahy, H. La sculpture et les sculpteurs à Malines du XVIe au XVIIIe siècle. Emulation, organe de la Société centrale d'architecture, dle 14 en 15.
- Marchal, E. Mémoire sur la sculpture aux Pays-Bas pendant les XVII et XVIII siècles, précédé d'un résumé historique. Brussel, Hayez, 1879.
- Marchal, E. Quelques considérations sur l'histoire de la sculpture belge. Brussel, Hayez, 1898.
- Marchal, E. La sculpture et les chefs-d'oeuvre de l'orfèvrerie belge. Brussel, Hayez, 1895.
- Marchand, P. Dictionnaire historique, ou mémoires critiques et littéraires concernant la vie et les ouvrages de divers personnages distingués, particulièrement de la république des lettres. 's Gravenhage, Pierre de Hondt, 1758-1759. 2 dle.
- Martinelli, V. Scultori fiamminghi in Italia. Rendiconti della classe di Scienze morali, storiche e filologiche, 1952.
- Marlier, G. L'architecture et la sculpture au seizième siècle. (In L'Art en Belgique du moyen âge à nos jours, 1939. p. 181-203.)
- Mechelen in de kunstgeschiedenis. (In Mechelen. De Burchtgidsje nr. 4. Brussel, Uitgeversmij „De Burcht“, 1944.)
- Metzler, J.M. Ein Meister der Innsbrucker Hofkirche arbeitet für Natters. Bezirksblatt Innsbruck-Land, 5 (12): 7-8, 1954.
- Miltner, H.O. Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Privatmünzen und Medaillen. Praag, Verein für Numismatik, 1852-1865.
- Möhle, H. Heidelberg. (In Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti, 1951, 18:434.)
- Moeser, K. Meran, die alte Hauptstadt des Landes Tirol. (In Pokorny, B. 100 Jahre Kurort Meran, 1936. p. 147 e.v.)
- Molinier, E. Les bronzes de la Renaissance. Parys, 1886. 2 dle.
- Müntz, E. Histoire de l'Art pendant la Renaissance. Parys, 1895.

- Nagler, G.K. Neues allgemeines Künstlerlexicon oder Nachrichten von den Leben und Werken der Maler, Bildhauer, Baumeister, Kupferstecher, Formschnyder, Litographen, Zeichner, Medailleure, Elfenbeinschnyder etc. Leipzig, Schwarzenberg & Schumann, 1835-1852.
- Nebbia, U. La scultura nel duomo di Milano. Milaan, Editore Hoepli, 1908.
- Neeffs, E. Colin ou Colyns Alexandre (In Biographie Nationale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique. Brussel, Académie royale de Belgique, 1873, 4:282.)
- Neeffs, E. Histoire de la peinture et de la sculpture à Malines, Gent, Van der Haeghen, 1876. 2 dle.
- Neumann, C. Zur Geschichte und zum Charakter des Ottheinrichsbaues; aus dem Nachlass herausgegeben von W.K. Zülch. Heidelberg, 1949.
- Neweklowsky, E. Das Grienthal-Denkmal im Ennser Museum. Oberösterreichische Heimatblätter, 5 (1): 56-58, 1951.
- Neweklowsky, E. Die Schifffahrt und Flösserei im Raume der oberen Donau. Linz, Oberösterreichischer Landesverlag, 1952-1964. 3 dle.
- Noggler, J. Sehenswürdigkeiten von Sterzing. (In Jahresbericht der Volksschule in Sterzing. Sterzing-Vipiteno, 1892-1893.)
- Oberhammer, V. Die Bronze-Denkmäler des Museums Ferdinandeum. Tirol; Land und Natur, Volk und Geschichte, Geistiges Leben, 2 (12-13): 46 e.v., 1930.
- Oberhammer, V. Die Bronzestandbilder des Maximiliansgrabmales in der Hofkirche zu Innsbruck. Innsbruck-Wenen-München, Tyrolia-Verlag, 1935.
- Oberhammer, V. Die Bronzestatuen am Grabmal Maximilians I. Innsbruck-Wenen, Tyrolia-Verlag, 1947.
- Oberhammer, V. Das Grabmal Maximilians I und die Hofkirche in Innsbruck. Bergland, 14 (11): 18 e.v., 1932.
- Oberhammer, V. Die Herkunft Jörg Kölderers. Innsbrucker Nachrichten, (290): 9, 1925.
- Olbrechts, F.M. Vlaanderen zendt zijn zonen uit! Davidsfonds, Leuven, 1942.
- Oncken, W. Stadt, Schloss und Hochschule Heidelberg; Bilder aus ihrer Vergangenheit. Heidelberg, 1885.
- Oomes, W. Innsbruck. Volk en Kultuur, 1 (29): 19-20, 1941.
- Osborn, M. Geschichte der Kunst, 3. Auflage. Berlyn, Ullstein, 1924.
- Panman, J. De Hofkirche te Innsbruck. Reizen en Trekken, (7): 79, 1935.
- Parmentier, R.A. Documenten betreffende Brugsche steenhouwers uit de 16e

- eeuw. Brugge, Desclée de Brouwer, 1948. (Geschiedkundige publicatiën der stad Brugge III.)
- Peltzer, A. Anthoni, der Meister vom Ottheinrichsbau zu Heidelberg, Heidelberg, 1905.
- Peltzer, R. Der Bildhauer Hubert Gerhard in München und Innsbruck. Kunst- und Kunsthandwerk, 21:109-152, 1918.
- Pfützner, J. Das tausendjährige Prag, 2. Auflage. Bayreuth, Gauverlag Bayerische Ostmark, 1940.
- Pfnor, R. Monographie du château de Heidelberg, accompagnée d'un texte historique et descriptif par Dan. Ramée. Parys, A. Morel, 1859.
- Pinder, W. Vom Wesen und Werden Deutscher Formen. Leipzig, E.A. Seemann, 1940. 3 dle.
- Pinder, W. Die deutsche Plastik vom ausgehenden Mittelalter bis zum Ende der Renaissance. (In Handbuch der Kunstwissenschaft herausgegeben von Fritz Burger. Berlyn, 1914.)
- Plantenga, J.H. Oud-Praag. (In Verzamelde opstellen II. Amsterdam, 1929. p. 135-171.
- Plaseller, P. Solbad Hall in Tirol. Solbad Hall, Verkehrsverein, s.j.
- Pokorny, B. 100 Jahre Kurort Meran. Meran, 1936.
- Pönitz, Margarete. Das Grabmal Kaiser Maximilians in Innsbruck; über das grösste Gedächtniswerk eines europäischen Fürsten. Brüsseler Zeitung, 6.Februar 1943.
- Porträtsammlung des Erzherzogs Ferdinand von Tirol (Die). Wenen, Verlag der Kunsthistorischen Sammlungen, 1932. (Führer durch die kunsthistorischen Sammlungen in Wien herausgegeben vom Verein der Museumsfreunde 17. Heft.)
- Primisser, A. Die Kaiserlich-Königliche Ambraser-Sammlung. Wenen, im Verlage des Verfassers, und in Commission bei J.G. Heubner, 1819.
- Primisser, A. Ein Wort über Alexander Colin, Bildhauer aus Mecheln im sechzehnten Jahrhundert. Jahrbücher der Literatur, dl. 21. Anzeige-Blatt Nr. 21. Aufsätze und Abhandlungen. Wenen, Gerold, 1823. p. 10-17.
- Primisser, G. Denkmähler der Kunst und des Alterthums in der Kirche zum H. Kreuz zu Innsbruck. (In Innsbrucker Taschenbuch auf 1812. Innsbruck, 1812. p. 11-12, 32, 37, 61, 86-94.)
- Primisser, G. Denkwürdigkeiten von Innsbruck und Umgebung. (In Innsbrucker Taschenbuch auf 1813. Innsbruck, 1813.)
- Primisser, G. Denkwürdigkeiten von Innsbruck. Tiroler Bote, 1823.

Primisser, G. Denkwürdigkeiten von Innsbruck, 2e dr. Innsbruck, Universitätsverlag Wagner, 1816.

Primisser, J. Kurze Nachricht von dem k.k. Raritäten-Cabinet zu Ambras in Tirol mit 185 Lebensbeschreibungen derjenigen Fürsten und Feldherren, deren Rüstungen und Waffen darin aufbehalten werden. Innsbruck, 1777.

Prims, F. De wording van nationaal bewustzijn in onze gewesten, 2de uitgave. Antwerpen, Bureau der „Bijdragen tot de geschiedenis“, 1939.

Puecher, J. La battaglia di Calliano del 10 agosto 1487. Trento, 1842.

Rapp, L. Königin Magdalena von Oesterreich, Stifterin des königlichen Stiftes zu Hall in Tirol; ein Lebensbild aus dem 16. Jahrhundert, 2. Auflage. Brixen-Bressanone, 1899.

Rennhofer, F. Augustinerklöster in Oesterreich. Augustiniana, tijdschrift voor de studie van Sint Augustinus en de Augustijnerorde, 6 (1-3): 491-536, 1956.

Reydams, A. De namen en de korte geschiedenis der huizen van Mechelen. Bulletin du cercle archéologique, littéraire et artistique de Malines, 5:281 e.v., 1894.

Rheims, M. Art on the Market; Thirty-Five centuries of collecting and collectors from Midas to Paul Getty; translated from the French by David Pryce-Jones. London, Weidenfeld and Nicolson, 1961.

Richter, A.F. Neueste Darstellung der kais. königl. Ambraser-Sammlung in Wien; nach der vor kurzem getroffenen neuen Einrichtung, und des ethnographischen Cabinets. Wenen, C. Haas, 1835.

Riegl, A. Alexander Colin. Mittheilungen des Institutes für Oesterreichische Geschichtsforschung, die 10 en 11 (p. 343.)

Riehl, B. Die Kunst an der Brennerstrasse. Leipzig, 1898.

Ringler, J. Kunsthistorische Streifzüge durch die Pfarreien von Stams. Tirol; Land und Natur, Volk und Geschichte, Geistiges Leben, 3 (1-2), 1931.

Ringler, J. Das Maximiliansgrab in Innsbruck. Königstein im Taunus; Verlag Karl Robert Langewiesche Nachfolger Hans Köster, 1958.

Ringler, J. Zur Kunstgeschichte von Schwaz. (In Festschrift 100 Jahre Tabakfabrik in Schwaz. Innsbruck, 1930.)

Roggen, D. Colin (of Colins, Colijns) Alexander. (In Winkler Prins Encyclopaedie, 5e dr., 1934, dl. 5.)

Roggen, D. Jehan Mone; artiste de l'empereur. Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis, dl. 14. Antwerpen, De Sikkel, 1953.

Roggen, D. Gentsche beeldhouwkunst der XIVe en der XVe eeuw. Gentsche Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis. Overdruk uit dl. 5. Antwerpen, De Sikkel, 1938.

- Roggen, D. Prae-Sluteriaanse, Sluteriaanse, Post-Sluteriaanse Nederlandse sculptuur. Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis, dl. 16. Antwerpen, De Sikkel, 1955-1956.
- Roggen, D. & Withof, J. Aanvullende nota's bij onze studie over Cornelis Floris. Gentsche Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis, dl. 9. Antwerpen, De Sikkel, 1943.
- Roggen, D. & Withof, J. Cornelis Floris. Gentsche Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis, dl. 8. Antwerpen, De Sikkel, 1942.
- Rombouts, Ph. & Van Lerijs, Th. De Liggeren en andere historische archieven der Antwerpsche Sint Lucasgilde, onder Zinspreuk: „Wt Ionsten Ver=saemt“. Antwerpen, Baggerman, 1864.
- Roschmann, A. Tyrolis Pictoria et Statuaria, hs. Innsbruck, Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum, Bibl. Dipauliana DIP. 1032.
- Rosenberg, M. Quellen zur Geschichte des Heidelberger Schlosses, Heidelberg, 1882.
- Rosenberg, M. Das Schloss zu Heidelberg. Frankfurt aan die Main, herausgegeben von F. Sauerwein, 1883.
- Rossmann, K. Der Ottheinrichsbau des Heidelberger Schlosses und sein Bauherr. Heidelberg, Gral-Verlag, 1949.
- Ruland, A. Zur Geschichte der alten nach Rom entführten Bibliothek zu Heidelberg. Serapeum, 17:185-191, 193-233, 1856.
- Sauerwein, F., samst. en uitg. Das Schloss zu Heidelberg; Text von M. Rosenberg. Frankfurt aan die Main, 1883.
- Schadelbauer, K. Aus dem Tagebuch des Innsbrucker Pfarrers Johannes Marchstainer (1606-1615). In Tiroler Almanach 1925, p. 145.
- Schädler, J.G. Abbildungen der bronzenen Statuen, welche das Grabmal Kaiser Maximilians I. umgeben. Innsbruck, 1823.
- Scherer, Chr. Elhafen (Oelhafen, Helhafen, Eulhafer, Elhafer), Ignaz. (In Thieme, U. & Becker, F., red. Allgemeines Lexicon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart, 1914, 10:453-454.)
- Scherer, Chr. Studien zur Elfenbeinplastik der Barockzeit. Straatsburg, Heitz, 1897. (Studien zur deutschen Kunstgeschichte Heft 12.)
- Scherer, M. Schloss Heidelberg. Berlyn, 1947. (Grosse Baudenkmäler, 1.)
- Schlagers, J. Materialien zur österreichischen Kunstgeschichte. Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen. 1850, p. 55, 74, 80, 104.
- Schlagintweit, M. Kufsteins Kriegsjahre (1504, 1703, 1809). München, 1903. (Darstellungen aus der bayrischen Kriegs- und Heeresgeschichte, Heft 12.)

Schmieder, L. Führer durch Heidelberg und Umgebung, 15. Auflage. Heidelberg, Verlag Dr. Johannes Hörning, s.j.

Schneider, F. Der Bildschmuck des Heidelberger Schlosses. Zeitschrift für bildende Kunst, 13 (26 en 27): 410 e.v., 1878.

Schönach, L. Beiträge zur Geschlechterkunde tirolischer Künstler aus dem 16.-19. Jahrhundert. Innsbruck, 1905.

Schönherr, D. kyk von Schönherr, D.

Schönherr, J. Abbildungen der dreiundzwanzig bronzenen Statuen welche auf dem mittlern Bogen der Hofkirche aufgestellt sind. Gezeichnet von Joh. Georg Schädler und gestochen von Joseph... Innsbruck, s.j.

Schöpf, J.B. Johannes Nasus, Franziskaner und Weihbischof von Brixen 1534; Sonderabdruck aus dem X. Programm des k.k. Gymnasiums zu Bozen. Bozen-Bolzano, 1860.

Schottenloher, A. Ein fürstlicher Bücherliebhaber der Renaissance (Pfalzgraf Ottheinrich). Gutenberg Jahrbuch, 1953.

Schottenloher, A. Pfalzgraf Ottheinrich und das Buch. Münster, 1927. (Reformationsgeschichtliche Studien und Texte, Heft 50/51.)

Schottmüller, F. Die Italienischen und Spanischen Bildwerke der Renaissance und Barock. Berlyn, Staatliche Museen, 1933.

Schrade, H. Heidelberg und das Neckartal. Berlyn, 1941.

Schrenck von Notzing, J. Der Aller Durchläuchtigist und Grossmächtigen Kayser, u.s.w. Königen, Ertzhertzen u.s.w. warhaftige Bildtnussen u.s.w. deren Waffen und Rüstungen-zusammen gebracht-in dem Fürstlichen Schloss Ombrass u.s.w., continuirt und in die Teutsche Sprach transferirt durch J. Engelb. Noyse von Campenhouten. Ynszprugg, s.j.

Schubring, P. Die Kunst der Hoch-Renaissance in Italien. Berlyn, 1926.

Schürer, O. Prag; Kultur, Kunst, Geschichte. München, Verlag D.W. Callwey, 1930, 1935, 1940.

Schweyger, F. Chronik der Stadt Hall von 1303 bis 1572, herausgegeben von David von Schönherr. Innsbruck, Wagner'sche Universitäts-Buchhandlung, 1867. (Tirolische Geschichtsquellen I. Band.)

Schwitzer, B. Urbare der Stifte Marienberg und Münster, Peters von Liebenberg-Hohenwart und Hansens von Annenberg, der Pfarrkirchen von Meran und Sarntshain. Innsbruck, Wagner'sche Universitäts-Buchhandlung, 1891. (Tirolische Geschichtsquellen III. Band.)

Seefeld. Augenschein und handgreifliches Wunder : d.i. ursprüngliche Geschichtsbeschreibung der heiligsten Wunderhostie in der hl. Blut-Capellen. Innsbrugg, 1728.

- Seefeld. Der brennende und nicht brennende Dornbusch oder das immerwährende Wunder der hl. Hostie. Innsbruck, 1884.
- Seefeld in Tirol. Von den Wunderzeichen, so sich mit dem hochheiligsten Sakrament auf dem Seefeld anno 1384 zugetragen, Warhaffte und gewisse Historia. Dillingen, 1580.
- Seitz, F. Die Wiederherstellung des Heidelberger Schlosses; insbesondere des Otto-Heinrichsbaues. Sonderabd. aus Nr. 1, 4 und 5 der Deutschen Bauzeitung, Jahrgang 1902.
- Semper, H. Die Kunst in Tirol; herausgegeben von J. Ringler. Innsbruck, 1948.
- Semper, H. Kunsthistorische Reise-Erinnerungen aus Tirol. Stuttgart, 1884.
- Semper, H. Neues über Alexander Colin. Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg, Dritte Folge. Heft 40. Innsbruck, 1896.
- Semper, H. Ein unbekanntes Werk des Bildhauers Alexander Colin; Studien zur Kunstgeschichte Tirols II. Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg, Dritte Folge. Heft 39. Innsbruck, 1895.
- Semper, H. Wanderungen und Kunststudien in Tirol. Innsbruck, 1894.
- Senff, C.J. Die Domkirche zu St. Veit in Prag, gezeichnet und geätzt von Carl Julius ... Berlyn, 1831.
- Senff, C.J. Studien über die Domkirche zu St. Veit. Berlyn, 1831.
- Serlio, S. I sette libri dell' Architettura. Venesiä, 1584.
- Singer, H.W. Allgemeines Künstlerlexicon, 3. Aufl. vorbereitet von H.A. Müller. Frankfurt, 1895.
- Siret, A. Jean Bologne. (In Biographie nationale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique, dl. 2. Brussel, Académie Royale de Belgique, 1868.)
- s'Jacob, H. Idealisme and realisme; a study of sepulchral symbolism. Leiden, 1954.
- Spemann, W. Kunstlexicon; ein Handbuch für Künstler und Kunstfreunde. Berlyn-Stuttgart, Verlag von W. Spemann, 1905.
- Spitzmüller, A. Oesterreichische Skulptur durch die Jahrhunderte. Wenen, 1952.
- Stadeler, J. Gids voor den toerist te Mechelen. Mechelen, H. Dierickx-Beke Zonen, s.j.
- Stälin, C.F. Aufenthaltsorte Kaisers Maximilian I. Forschungen zur deutschen Geschichte, 1 : 368 e.v.

- Stampfer, C. Geschichte von Meran der alten Hauptstadt des Landes Tirol; von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart. Innsbruck, Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1889.
- Stange, A. Die deutsche Baukunst der Renaissance. München, 1926.
- Stark, K.B. Das Heidelberger Schloss in seiner Kunst- und Kulturge-schichtlichen Bedeutung. Sybels Historische Zeitschrift, 6: 125-127, 1861.
- Steppe, J. Het koordoksaal in de Nederlanden. Verhandelingen van de ko-ninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, en schone kunsten van België; klasse der schone kunsten, nr. 7. Brussel, Paleis der Academiën, 1952.
- Steurs, F. Geschiedkundige verhandelingen rakende de stad Mechelen. Mechelen, E.J. van Moer, 1872.
- Stiassny, R. Alexander Colin und seine Werke 1562-1612 von David von Schönherr. Zeitschrift für Bildende Kunst, Neue Folge. Bd. 1. Kunst-Chronik, 1(5) : 65 e.v., 1889/90.
- Stift Stams in Tirol; vom Priorat des Stiftes Stams. München, Schnell & Steiner, 1953.
- Stolz, O. Geschichtliche Beschreibung der Ober-und Vorderösterreichischen Lande. Karlsruhe, Südwest-deutsche Druck-und Verlagsgesellschaft, 1943.
- Stolzissi, P. Die Stadt Hall in Tirol; der Salzberg im Hallthale; die Saline und der Bezirk Hall. Solbad Hall, 1889.
- Strobl, J. Kaiser Maximilians I. Anteil am Teuerdank; eine historische Untersuchung. Innsbruck, 1907.
- Strohmer, E. Die Kunst in Tirol. Innsbruck, 1921-1923. 2 dle.
- Swoboda, K.M. Prag. Berlyn, Deutscher Kunstverlag, 1941.
- Teurlinckx, A.A.F. Alexander Colijn. Volk en Staat; uitgave voor de ar-beiders in Duitschland. Antwerpen, 19.8.1944.
- Teurlinckx, A.A.F. Gestalten : Alexander Colijn. Volk en Staat; uitgave B. Antwerpen, 18.8.1944.
- Thausing, A. Dürers Triumphwagen und sein Antheil am Triumphzuge Kaisers Maximilian I. Mittheilungen der K.K. Central-Commission zur Er-forschung und Erhaltung der Baudenkmale, dl. 13. p. 135 e.v.
- Thausing, M. Dürer; Geschichte seines Lebens und seiner Kunst. Leipzig, E.A. Seemann, 1876.
- Them, A. Der hohe Jauerling mit Maria-Laach und Umgebung. Krems an der Donau, Josef Faber, 1954.
- Tietze Conrat, E. Beiträge zur Geschichte der italienischen Spätrenaissance und Barockskulptur. Jahrbuch der K.K. Central-Commission zur Erfor-schung und Erhaltung der kunst-und historischen Denkmale, dl. 12:44-75, 1918.

Tietze Conrat, E. Giovanni da Bologna. (In Thieme, U. & Becker, F., red. Allgemeines Lexicon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart, 1910, 4:247.)

Tietze Conrat, E. Zur höfischen Allegorie der Renaissance. Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses, dl. 34, 1918.

Tietze, H. Colin (Colins, Colyns), Alexander. (In Thieme, U. & Becker, F., red. Allgemeines Lexicon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart, 1912, 7:202 e.v.)

Tietze, H. Werke Colins und seiner Schule in Maria Laach. Jahrbuch der k.k. Zentralkommission für Kunstdenkmäler, 1905.

Tinkhauser, G. Baudenkmale des Mittelalters in Tirol. Bote für Tirol und Vorarlberg, nr. 50, 1857.

Tinkhauser, G. Reiseberichte über einige Denkmale in Tirol. Mittheilungen der K.K. Central-Commission, 1857, p. 327.

Tiroler Künstlerbildnisse, Juni bis Juli 1957. Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum Innsbruck (Ausstellung). Innsbruck, Tyrolia, 1957.

Tirolisches Künstler-Lexicon oder kurze Lebensbeschreibung jener Künstler, welche geborene Tiroler waren oder eine längere Zeit in Tirol sich aufgehalten haben. Innsbruck, 1830.

Trapp, O. Ein Tiroler Fürstenschloss im Wandel der Jahrhunderte. Bergland, 19(5):13 e.v., 1937.

Trapp, O. Die Kunstdenkmäler Tirols in Not und Gefahr. Innsbruck-Wenen, 1947.

Trapp, O. Die Restaurierung der Silbernen Kapelle in Innsbruck. Oesterreichische Zeitschrift für Denkmalpflege, 4 jg., 1949.

Treitzsauerwein, M. Kaiser Maximilian I. Triumph. Manuscript der k.k. Hofbibliothek zu Wien. Nr. 2835. Wien, 1512. Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses, dl. 1, 1883.

Treitzsauerwein, M. Der Weiss Kunig. Eine Erzählung von den Thaten Kaiser Maximilian des Ersten. Nebst den Holzschnitten von Hannsen Burgmair. Wenen, J. Kurzböck, 1775.

Treitzsauerwein, M. Der Weisskunig; nach den Dictaten und eigenhändigen Aufzeichnungen Kaisers Maximilians I. zusammengestellt von Marx Treitzsauerwein von ehrentreitz. Herausgegeben von Alwin Schultz. Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses, dl. 6, 1888.

Uhlirz, K. Urkunden und Regesten aus dem Archive der k.k. Reichshaupt- und Residenzstadt Wien. Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses, dl. 18, 1897.

Uitman, G.J. Hoe komen wij aan onze namen? Baarn, Het Wereldvenster, 1962. (Dubbele antilope reeks, nr. 9.)

Unterberger, F. *kyk Getreue Abbildung...*

Unterkircher, F. De Nationale Bibliotheek van Oostenryk, handschriften en gedrukte werken over de Geschiedenis der Nederlanden 1475-1600; Catalogus Nr. 9. Brussel, Koninklijke Bibliotheek, 1962.

Van Balen, C.L. De Blijde Inkomst der Renaissance in de Nederlanden. Leiden, 1930.

Van den Bergh, L. Numismatique malinoise. Bulletin du cercle archéologique, littéraire et artistique de Malines, 9:198, 1899.

Van der Linden, H. De nieuwe tijden. Brussel, Maurice Lamertin, 1924.

Van Gelder, H.E. & Duverger, J. Kunstgeschiedenis der Nederlanden van de Middeleeuwen tot onze tijd. Utrecht, W. De Haan & Antwerpen, Brussel, Gent, Leuven, Standaard Boekhandel, 1954-1956. 3 dle.

Van Overloop, E. Alexandre Colin. Brussel, Hayez, 1902.

Van Overloop, E. Exposition : Alexandre Colin et les monuments d'Innsbruck. Bulletin des musées royaux des arts décoratifs et industriels, 69 e.v., 1902.

Van Overloop, E. Les statues de bronze entourant le tombeau de l'empereur Maximilien I à Innsbruck. Brussel, Hayez, 1902.

Van Overstraeten, J. Wat betekent mijn familienaam? CCXIII. De Toerist, Antwerpen, V.T.B., 1961. p. 990 en De Autotoerist, Antwerpen, V.T.B., 1961, p. 1454.

Van Overzee, P. Het humanisme als levensbeschouwing in de Nederlanden. Amsterdam, C. Hafkamp, 1948.

Van 't Sant - Van Bommel, A.W. Tirol en Vorarlberg. Amsterdam-Antwerpen, Kosmos, s.j.

Vasari, G. Le vite de' piu eccellenti pittori, scultori e architettori, di nuovo dal medesimo riviste et ampliate et con l'aggiunta delle Vite de' vivi & de' morti dall' anno 1550 infino al 1567. Florence, apresso i Giunti, 1568.

Venturi, A. Storia dell' Arte Italiana X. Parte I, La scultura del Cinquecento. Milaan, 1935.

Venturi, A. Zur Geschichte der Kunstsammlungen Kaisers Rudolf II. Reperitorium für Kunstwissenschaft. Stuttgart-Wenen, 8:1-23, 1885.

Verheyden, A.L.E. Le martyrologe protestant des Pays-Bas du Sud au XVIme siècle. Brussel, Librairie des Eclaireurs Unionistes, 1960.

- Vischer, R. Ueber das Denkmal des Hans Fugger in Augsburg. Jahrbuch der königlich preussischen Kunstsammlungen. Berlyn, Grote'sche Verlagsbuchhandlung, Bd. 8, Heft 4, 1887.
- Vitry, P. Musée national du Louvre. Catalogue des sculptures. Moyen âge et Renaissance. Parys, 1922.
- Vöge, W. Deutsche Bildwerke. (In Katalog des Kaiser Friedrichs Museum. Berlyn, 1910.)
- Vollmer, H. Franqueville, Pierre. (In Thieme, U. & Becker, F., red. Allgemeines Lexicon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart, 1916, 12:384-386.)
- Vollständige Beschreibung der königlichen Haupt-und Residenzstadt Prag, von den ältesten bis auf die jetzige Zeiten, besonders für Fremden und Reisende bearbeitet. Praag en Wenen, in der von Schönfeldschen Handlung, 1787.
- Von Alpenburg, J.N. Mythen und Sagen Tirols; mit einem einleitenden Vorwort von Ludwig Bechstein. Zürich, Meyer & Zeller, 1857.
- Von Bartsch, F. Die Ehrenpforte des Kaisers Maximilians I. Wenen, A. Mollo & Comp., s.j.
- Von Bartsch, F. Die Kupferstichsammlung der K.K. Hofbibliothek in Wien. Wenen, 1854.
- Von Birken, S. kyk Fugger, Johann Jakob.
- Von Brandis, F.A. Fruchtbringende oesterreichische Lorbeerzweig, das ist Erzählung der denkwürdigsten Begebenheiten so sich mit dem Königl. Frank-Habsburg-oesterr. Erzhaus von Pharamundo bis auf jetzige Zeit ereignet. Augsburg, 1675.
- Von Hormayer, Freiherr. Das Leben der Philippine Welser. (In Das Taschenbuch Urania 1918.)
- Von Hormayer, Freiherr. Tiroler Merkwürdigkeiten und Geschichten. (In Tiroler Almanach 1803. Wenen, bei Ritter von Mösle, 1803.)
- Von Kenner, F. Die Porträtsammlung des Erzherzogs Ferdinand von Tirol. Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses, dl. 15, 1892.
- Von Klebelsberg, M. Stuckarbeiten des 16. und 17. Jahrhunderts in Nordtirol. Innsbruck, Universitätsverlag Wagner, 1947. (Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum, Bd. 20-25.)
- Von Lutterotti, O. Grosse Kunstwerke Tirols. Innsbruck, Inn-Verlag, 1951.
- Von Lutterotti, O. Die Kunstdenkmäler Seefelds/Tirol; Sonderdruck aus „Grosse Kunstwerke Tirols“. Innsbruck, Inn-Verlag, 1951.

- Von Oechelhaeuser, A. Die Giebelzeichnung vom Heidelberger Ottoheinrichsbau in Wetzlarer Skizzenbuch; eine Entgegnung von ... Zeitschrift für Bildende Kunst, Neue Folge, XVI, 40:136-143, 170, 1905.
- Von Oechelhaeuser, A. Das Heidelberger Schloss. Heidelberg, 1923.
- Von Oechelhaeuser, A. Das Heidelberger Schloss. Kunstdenkmäler des Grossherzogtums Baden, dl. 8. Tübingen, 1913.
- Von Oechelhaeuser, A. Sebastian Götz, der Bildhauer des Friedrichsbaues. Mittheilungen zur Geschichte des Heidelberger Schlosses, II:163-274, 1890.
- Von Ranke, L. Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation. Leipzig, Duncker & Humblot, 1873.
- Von Reinsberg-Düringsfeld, O. Culturhistorische Studien, Sprache, Litteratur, Volksgebräuche, Zunft-Wesen aus Meran; mit vielen ungebrauchten Documenten. Leipzig, 1874.
- Von Roeder, I. Der Maler aus Nürnberg. Stuttgart, Franckh'sche Verlags-handlung, 1957.
- Von Sacken, E. Die Kaiserliche, Königliche Ambraser-Sammlung in ihren vorzüglichsten Rüstungen und Waffen. Wenen, Wilhelm Braumüller, 1860.
- Von Sacken, E. Die Kirche in Murstetten und die Grabdenkmäler der Familie Althann. Berichte und Mittheilungen des Alterthumsvereins zu Wien, Bd. 21, 1856.
- Von Sacken, E. Kunstwerke und Geräthe des Mittelalters und der Renaissance in der kais. kön. Ambraser-Sammlung in Original Photographien herausgegeben und erläutert. Wenen, Verlag der Literatur, 1864.
- Von Sandrart, J. Academie der Bau- Bild- und Mahlerey Künste. München, A.R. Peltzer, 1925.
- Von Schlosser, J. Album ausgewählter Gegenstände der kunstindustriellen Sammlung des allerhöchsten Kaiserhauses. Wenen, 1901.
- Von Schlosser, J. Aus der Bildnerwerkstätte der Renaissance. Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses, Bd. 31, 1913.
- Von Schönherr, D. Alexander Colin und seine Werke (1562-1612). (In Gesammelte Schriften, herausgegeben von Dr. Michael Mayr, dl. 1. Innsbruck, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1900. p. 507-590.)
- Von Schönherr, D. Alexander Colin und seine Werke; 1562-1612. Mittheilungen zur Geschichte des Heidelberger Schlosses; herausgegeben vom Heidelberger Schlossverein, Bd. 2, Heft 2 en 3., 1889.
- Von Schönherr, D. Bernhard und Arnold Abel, Bildhauer und Florian, Maler

- aus Köln. (In Meyer, J. Allgemeines Künstler-Lexikon, 1872, 1:17-19.)
- Von Schönherr, D. Collin (sic): Alexander C., (In Allgemeine Deutsche Biographie. Leipzig, Duncker & Humblot, 1876, 4:406-407.)
- Von Schönherr, D. Erzherzog Ferdinand als Architekt mit einem Rückblicke auf die Kunstbestrebungen der Habsburger in Tirol. Repertorium für Kunstwissenschaft, dl. 1: 28-44, 1876.
- Von Schönherr, D. Ein fürstlicher Architekt und Bauherr. (In Gesammelte Schriften, herausgegeben von Dr. Michael Mayr, dl. 1. Innsbruck, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1900. p. 455-483.)
- Von Schönherr, D. Gesammelte Schriften; herausgegeben von Dr. Michael Mayr. Innsbruck, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1902. 2 dle.
- Von Schönherr, D. Geschichte des Grabmals Kaisers Maximilian I. und der Hofkirche zu Innsbruck. (In Gesammelte Schriften, herausgegeben von Dr. Michael Mayr, dl. 1. Innsbruck, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1900. p. 149-364.)
- Von Schönherr, D. Geschichte des Grabmals Kaisers Maximilian I. und der Hofkirche zu Innsbruck. Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses, dl. 11, 1890. p. 140-268.
- Von Schönherr, D. Geschichte des Grabmals Kaisers Maximilian I. und der Hofkirche zu Innsbruck. Separat-Abdruck aus dem Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses. Wenen, 1890.
- Von Schönherr, D. Innsbruck vor dreihundert Jahren. Bote für Tirol und Vorarlberg, nr. 87-93, 1875.
- Von Schönherr, D. Innsbruck vor dreihundert Jahren. (In Gesammelte Schriften, herausgegeben von Dr. Michael Mayr, dl. 2. Innsbruck, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1902. p. 543-562.)
- Von Schönherr, D. Innsbruck vor dreihundert Jahren. Innsbrucker Nachrichten (Beilage), nr. 69, 74, 80 und 86, 1875.
- Von Schönherr, D. Das k.k. Statthaltereii-Archiv zu Innsbruck, Geschichte und Inventar. Archivalische Zeitschrift, 11:94-141, 1887.
- Von Schönherr, D. Die Kunstbestrebungen der Habsburger in Tirol. (In Gesammelte Schriften, herausgegeben von Dr. Michael Mayr, dl. 1. Innsbruck, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1900. p. 46-109.)
- Von Schönherr, D. Malerei und Plastik in Tirol und Vorarlberg. (In Gesammelte Schriften, herausgegeben von Dr. Michael Mayr, dl. 1. Innsbruck, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1900. p. 3-45.)
- Von Schönherr, D. Der spanische Saal zu Ambras und seine Meister. (In

Gesammelte Schriften, herausgegeben von Dr. Michael Mayr, dl. 1. Innsbruck, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1900. p. 599-616.)

Von Schönherr, D. Ueber die zwei Erztafeln vom Salzberge zu Hall. Mittheilungen der K.K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst-und historische Denkmale. Neue Folge, 8:54-56, 1882.

Von Schönherr, D. Urkunden und Regesten aus dem k.k. Statthaltereii-Archiv in Innsbruck 1490-1626. Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses, dle. 2, 1884; 11, 1890; 14, 1893 en 17, 1896.

Von Voltelini, H. Urkunden und Regesten aus dem K.u.K. Haus-, Hof-und Staats-Archiv in Wien. Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses, dle. 11, 1890; 13, 1892; 15, 1894 en 19, 1896.

Von Wolmar, W.W. Prag und das Reich. Dresden, F. Müller, 1943.

Von Wurzbach, A. Niederländisches Künstlerlexicon auf Grund archivalischer Forschungen. Wenen-Leipzig, Halm und Goldmann, 1906-1911. 3 dle.

Von Zahn, A. Dürers Kunstlehre und sein Verhältniss zur Renaissance. Leipzig, R. Weigel, 1866.

Wagners Führer durch Innsbruck und seine Umgebung, 17. Auflage. Bearbeitet von Dr. Kurt Walde. Innsbruck, Wagner'sche Univ.-Buchhandlung, 1954.

Walde, K. kyk Wagners Führer.

Waldschmidt, W. Altheidelberg und sein Schloss. Jena, Kulturbilder, 1909.

Waltz, E. Die Stadt Heidelberg. Berlyn, 1928.

Wauters, A.J. Alexandre Colin, sculpteur flamand au XVIe siècle. Messenger des sciences historiques ou archives des arts et de la bibliographie de Belgique. Gent, Vanderhaeghen, 1886. p. 366-368.

Weber, B. Handbuch für Reisende in Tirol. In einem Bande, nach dem grösseren Werke : Das Land Tirol vielfach verbessert und berichtet, 2. Auflage. Innsbruck, 1853.

Weber, B. Innsbruck : ein historisch-topographisch-statistisches Gemälde dieser Stadt nebst Ausflügen in die nahen Umgebungen. Ein Wegweiser für Einheimische und Fremde. Innsbruck, 1838.

Weber, B. Innsbruck. Innsbruck, 1881.

Weber, B. Meran und seine Umgebungen oder : Das Burggrafenamt von Tirol. Für Einheimische und Fremde. Innsbruck, 1845.

Weigert, H. Geschichte der deutschen Kunst. Berlyn, 1942.

- Weingartner, J. Die alten Kirchen Innsbrucks. Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen in Wien, dl. 35, 1920. p. 175 e.v.
- Weingartner, J. Gilg Sesselschreiber. Wenen, 1947.
- Weingartner, J. Die Kirchen Innsbrucks, 2. umgearbeitete Auflage. Innsbruck, Felizian Rauch, 1950.
- Weingartner, J. Die Kunstdenkmäler Südtirols. Wenen-Augsburg, 1923-1930. 5 dle.
- Weingartner, J. Die Pfarre und die Pfarrkirche von St. Jakob. Innsbruck, 1924.
- Weise, A. Albrecht Dürer und sein Zeitalter. Leipzig, J. Fr. Gleditsch, 1819.
- Weisskunig (Der). kyk Treitzsauerwein, M.
- Widmoser, E. Geschichtliche Erläuterungen in Südtirol und Dolomiten, mit Einleitung von Erich Kofler. Frankfort aan die Main, 1959.
- Wildenburg, O. Philippine Welser, die schöne Augsburgerin, oder : Die eiserne Garderobe des Mittelalters. Nürnberg-München, s.j.
- Wilken, F. Geschichte der Bildung, Beraubung und Vernichtung der alten Heidelbergischen Büchersammlungen, 1817.
- Wille, J. Aus alter und neuer Zeit der Universitäts Bibliothek Heidelberg, 1906.
- Winkler, F. Die Zeichnungen Albrecht Dürers. Berlyn, 1936-1939. 4 dle.
- Zak, A. Oesterreichisches Klosterbuch. Wenen, 1911.
- Zeiler, M. Itinerarium Germaniae. Ulm, 1662.
- Zeiler, M. Teutsches Reysbuch. Straatsburg, 1632.
- Zeller, A. Das Heidelberger Schloss. Karlsruhe, 1906.
- Zimmermann, H. Urkunden und Regesten aus dem K.u.K. Haus-, Hof- und Staatsarchiv in Wien. Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses, dl. 1, 1883; dl. 3, 1885.
- Zimmerer, K. Führer durch die Hofkirche in Innsbruck, 5. Auflage. Innsbruck, Universitätsverlag Wagner, 1928.
- Zimmerer, K. Die Kunst in Tirol. Wenen, 1923.
- Zingerle, J.B. Sagen aus Tirol, 2. vermehrte Auflage. Innsbruck, Wagner'sche Universitäts-Buchhandlung, 1891.
- Zingerle, A. Tirolensia ; Beiträge zur Volks- und Landeskunde Tirols. Innsbruck, Wagner'sche Universitäts-Buchhandlung, 1898.

Zoller, F.K. Geschichte und Denkwürdigkeiten der Stadt Innsbruck und der umliegenden Gegend. Innsbruck, 1816-1825. 2 dle.

Zülch, W.K. Entstehung des Ohrmuschelstils. Heidelberg, 1932.

ARGIEFSTUKKE EN DOKUMENTE

1502, 7 Maart. - Akte van aanstelling van kunsskilder Gilg Sesselschreiber. Begin van die geskiedenis van die ontstaan van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I in die Hofkirche te Innsbruck.

Ze wissen, das zwischen R. kgl. M., unsern allergenedigsten herren, an ainem und Gilgn Sesselschreyber, maler, zu Minichen seshaft, anderstails ain abred und geding auf nachvolgend mainung gemacht und beslossen ist, nãmlich also, das derselb maister Gilg seiner kgl. M. ein ganz jar lang zu dienen verpflichtet und verbunden sein soll, alles das zu malen und zu arbeiten, das im sein kgl. M. bevolhen hat und noch bevelhen wirdet, und dieselb arbeit mit dem pesten vleis, als er zu thun wais, verbring; darumb sol im sein kgl. M. für solich dienen und arbeit, nemlich so er anheim in seinem haus zu Minichen ist, alle wochen ain rheinisch guldin, wo in aber sein kgl. M. am hof brauchen wurd, zwen guldin rheinisch reichen und geben als für sold, liferung und arbeit. Derselb maister Gilg sol auch verpflichtet sein, mit der zeit des berürten jars kain andere arbeit für sein person annehmen oder machen, sondern kgl. M. werch ausmachen, das er auch also zuegesagt und versprochen hat.

Bestallungsurkunde für Gilg Sesselschreiber, ddo. 7 März 1502, Innsbruck. - Gepublis. deur D. von Schönherr. Gesammelte Schriften, dl. 1, Innsbruck, 1900. p. 158. Noot.

1504, 12 September. - Jan Conyns (sic), waarsk. die ouer broer van Alexander Colijn is lid van die Mechelse messelaarsambag.

Item heft die aelmoesen bussen heft (sic) op Jans conyns eerve twye Rynsguldenen jaerelykinx erfelyke scys, gheleeghen in die Drapstraten altyts verscynende Sint Jansmisse Baptisten op ende aen een huys de Bloeme geheeten.

1504, 12e dach in September.

Stadsarchief, Mechelen. Aalmoezenbussen van het Metsersambacht, 1504, no. 19. S.V., no 1.

1506, 18 Desember. - Te Mühlau by Innsbruck moet 'n gieterij opgerig word. Die geskikste en bekwaamste brongsgieter van Neurenberg moet daar sy intrek neem.

Uns ist ganz gemeint, den messinghandel und rothschmiederei zu Müllein gar aufzurichten und in gang zu bringen, und haben darauf unserm obristen hauszeugmaister Bartlmä Freisleben befohlen, den geschicktesten und berichtesten rothschmied von Nürnberg mit einem oder mehr geschickten gesellen aufzubringen, sich herein gen Müllein zu ziehen, daselbst wesentlich zu setzen und alle arbeit, so wir und andere ihm befehlen oder verdingen würden, zu giesen und die rothschmiederei dadurch aufzurichten und in gang zu bringen und sich darum mit demselben rothschmied um ein jährlich provision auf etliche jar oder sein leben lang, wie er das verlangen mag, zu vertragen. Wir empfehlen euch, das in demselben vertrag, wie den unser zeugmaister machen und anzeigen würde, in unserm namen aufrichtet und dem rothschmied solche provision und, was ihm unser hauszeugmaister für sein zehrung und fuhrton von Nürnberg herein gen Müllein zu geben zusagen würde, aus unsrer hauskamer zu zahlen verschafft und solchen messinghandel und rothschmiederei mit allem getreuen fleisz aufzurichten und in gang zu bringen fündert und dess nit lasset.

König Maximilian an die Verwalter und Räte der Raitkammer zu Innsbruck. - Gepublis. deur D. von Schönherr. Gesammelte Schriften, dl. 1, Innsbruck, 1900. p. 159 - 160.

1508, - Die Neurenbergse brongsgieter Stefan Godl kom na Innsbruck.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Ueber Auftrag des Kaisers wurde ihm (Godl) „Das fuhrton auf zehn centner seines werkzeuges, so er von Nürnberg herein gen Innsbruck führen würde“, und überdies „auf seine person und drei knecht jedem drei gulden rheinisch als zehrung herein von „Nürnberg“ bezahlt. Ebenso befahl der Kaiser, dem zu seinem Diener aufgenommenen Meister „alle jar 32 fl. rh. wart- und dienstgeld, nämlich zu jedem quatember acht gulden, zu geben.“ Derselbe sollte „mit seiner kunst und arbeit vor männiglich auf seiner kais. majestet warten und derselben arbeit, was im je zu zeiten zu machen befohlen würde, mit fleiss und auf das reinste machen und fertigen. - - - seine werkstatt mit guten knechten und jüngern zu versehen und in sonderheit jünger aufzunehmen und zu halten, die des lands der graffschaft Tirol sind, und dieselben das handwerk und die rothschmiederei treulich zu lernen und zu unterweisen.“

Gesit. deur D. von Schönherr. Gesammelte Schriften, dl. 1, Innsbruck, 1900. p. 160 - 161.

1508, - Brief van hofskilder Jörg Kölderer by 'n plan wat hy van die ligging van die ou en nuwe ateljees te Mühldorf gemaak het. Stefan Goldl is nou daar vir die grafriet.

Gnedig gebietend herrn. Auf ewr gnaden begern mich zu Mulin erkundigt von wegen der grund und zuegehörungen der alten schmelzhütten, wie ain grund dem andern dienstlich sein mechte, wo man der enden wydrum schmelzen wurde, vnd zu merern vnderricht vnd erkundigung solichs hab hiebei aufgerissen vnd anzeigt hab. Auch solle ewr gnaden ingedenk sein, solich grund sum tail maister Stefan sambt seinen mitverwanten vnd arbeitern zuegesagt vnd verscriben, dieweil sy in kay. mt. diensten des grabsgiessens verpflichtet sein, vnd wie ewr gnaden vormaln ain ratschlag geben haben, demselbigen nach zu kumen nach ewr gnaden geuallen vnd gnedigem willen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Maximiliana, 1508, XI, 68. - Gepublis. deur D. von Schönherr in JAK, 1) dl. 2, 1884. p. XLI, nr. 924.

1513, - Inventaris van die standbeelde wat te Mühldorf vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I uitgevoer is.

Mayster Gilgen Sesslschreiber inventari zu Mulein seins getanen giessens, formens und ander arbeit des grabguss, auch was von zeug verhanden ist in werchstatten, wie hernach volgt.

Item ain gossen messin pild, genant kunig Ferdinandus von Portigall, ist ausserhalb des ponzers ausberait. Mer ist die cron, die auf den schilt gehört, gossen durch meister Peter Layminger, puchsenmaister. Mer die cron auf dem helm ist von wachs geformbt, aber nit gossen und soll noch darzu geschnitten, geformbt und gegossen werden schilt, schwert vnd zwo gürtlen.

Item die hernach benanten schilt sind auch gossen : kunig Philips von Castilien, herzog Ernst von Osterreich, fraw Zira von der Mass, seyn all drey gossen vnd ausberait, vnd fraw Maria von Burgundi ir schilt ist gossen, aber nit ausberait.

Gemain visierung auf tüecher.

Herzog Karl von Burgundi.

Herzog Philips von Burgundi.

Herzog Ernst von Osterreich.

Kunig Ferdinand von Portigall.

Kunig Philips von Castilien.

Frau Zira von der Mass.

Frau Maria von Burgundi.

Item ain wechsein bild geformbt, genant fraw Eleonora; die arm sind aber nit geformbt.

1) Volgens 'n tans in Oostenryk gangbare sisteem is dit die afkorting vir: Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses.

Item fraw Maria von Burgundi ist geschnitten vnd geformbt von laym bis an die brust; doch ist die brust geschnitten aber nit geformbt.

Item kunig Philips; daran sein die schenkel gossen, aber nit ausberait.

Item ain erzherzoghüetl, herzog Ernst auf dem schilt, ist gar an die stat geformbt.

Item die von der Mass ist gar geschnitten vnd der kern berait.

Item fraw Margret, kais. mjt. tochter, ist von holz geschnitten vnd mit rupfein leinbat überzogen.

Item herzog Ernst von Osterreich ist geschnitten von holz vnd possiert.

Item ain hülzeins geschnitten prustpild, fraw Zira von der Mass, kais. mjt. muter.

Allerley zeug.

9 Item in der hindern neuen cammer an einem haufen, so im jungst geantwort ist worden 75 zenten messing.

Item ain zuegerichte werchstatt zum giessen; ist gewölbt, hat 16 öfen vnd in der mitten den grossen giesofen.

Item sechs giesszangen, damit man die tögl aus-vnd einhebt in die ofen.

Item neun essspies, damit man schirt.

Item ain ansticheisen.

Item ain cölen, damit man zeug versuecht.

Item vier eisein kluppen zum kolheben.

Item ain eisne reyter zum sand vnd laym.

Item sechs eisine getter, darein man die schilt formbt.

Item drewhundert Nuremverger tögl.

Item ain zugerichten hamer an das wasser gericht.

Item ain stampf dabey, darein man rotten laym vnd anders innen stempft.

In der schmidten.

Item ain zugerichte ess mit zwai pelgen.

Item ain grossen vnd ain klainen hornampass.

Item acht eisine schmitzangen.

Item zwelif stuck maistl, fürschieleg vnd werchhämmer.

Item sechs fueder kol.

Item ain laufkarren.

Item anderhalben puschen eisen.

Item ain grosse eisene wag, on gewicht.

Item allen werchzeug zum ausberaiten.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. A.VII., 1513. - Gepublis. deur D. von Schönherr in JAK, dl. 2, 1884. p. LXIV, nr. 1137.

1514 - 1516. - Keiser Maksimiliaan I beklemtoon, by monde van die „Weisskunig", die noodsaaklikheid van 'n „nagedagtenis-monument".

Kyk teks op p. 61.

1514, 11 Junie. - Oor die giet, deur 'n bronsgieter te Landshut van 'n beeld vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Kaiser Maximilian eröffnet der Raitkammer zu Innsbruck, er habe einen Giesser zu Landshut bestellt, der ihm ein Bild zu seinem Grab giessen werde, und sich mit ihm wegen des Lohnes verständigt, und trägt ihr auf, zu obgemelten Arbeit 20 Centner Messing, daraus Meister Gilg die Grabbilder giesst, aus der Hochstetter'schen Schmelzhütte zu Reute anzuweisen und zu trachten, dass solches ehemöglichst dem Meister Hans Wurm, Seidensticker zu Landshut, übersendet werde.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Röggl'sche Sammlung, Windischgrätz, 11.6.1514. - Gesit. deur D. von Schönherr in JAK, dl. 2, 1884. p. LXVI, nr. 1166.

1518, 30 Desember. - Testament van keiser Maksimiliaan I met aanwysinge vir sy begrafnis en sy grafmonument. Hy wens o.m. om te Wiener-Neustadt begrawe te word.

- - - Zum anderen. Wo uns der allmechtig gott je aus diser welt erfordert, so ist unser entlicher will und mainung, das unser leib soll besteet werden in sant Jörgen khirchen zu der Newstatt in Ossterreich.

Zum dritten. So ordnen und wellen wir, daz unser begrebnus, so wir unsers gefallens angefangen aber noch nit vollendt haben, in zween tail getailt, der ain tail, nemblich waz an sölchen gossen und sonst berait ist, vonstunt in sant Geörgen kirchen aufgericht und gestellt werden, und der ander tail sölcher begrebnus soll durch unser lieb sun, inmassen wir angefangen haben, auch aufgericht werden an daz ort, da wir sölchs angeschlagen und anzaigen lassen haben; und unser testamentarii, so heernach geschriben steen, sollen on underlass mit allem vleiss bei unsern sunen und sonderlich khunig Charlen sollicitiern und treiben damit sölches also bescheche etc. Item zw der Newstatt sollen in sand Jörgen khirchen doselbst die hulzen pilder und heilgen, so auf dem gang steen, umb und umb abgethan und in turn, der „der junkhfraw turn“ genent ist, in ein camer, die man darzue verslagen solle, zusammen gestellt werden, und an der hulzen pilder statt ordnen wir, das die hundert und vierunddreissig gegossen pild umb und umb gestellt, doch ains so weit von dem andern, daz man daneben auf die altär in die khirchen gehen mag und dannocht derselb gang umb erfüllt werden. Aber die grossen achtundzwainzig gegossen pilder sollen unser personn, unser vatter und khaiser Carl und sonst noch zween neben unser am vordersten und darnach neben den venstern aber vier pilder und also nach der ordnung ob den altärn gestellt werden. Damit aber daz gewelb sölchen last der pilder dest pas ertragen und on sorg sein mugen, so soll der achtundzwainzig pilder

ain jedes in sonderhait an ain eisen ketten an ain sondern tram
des obern poden angehenkt und in der khirchen ain jedes derselben
pilt auf hulzen gemallt sewlen mit der mass gestellt, daz oben und
unden gleichmessig getragen und daz gwelb noch der poden, darauf
die sewlen und pilder steen, nit uberladen werde. Unser will und
mainung ist auch, daz söllich eisenkhetten und hulzen sewlen marbl-
stainfarb von gold carmasin und mit weissen silbren pluemen darin
gemallt vonstundan gemacht werdt etc.

- - - daz in jedem spitall an ain gelegen ort ain pilt von unser
personn und unserm angesicht conterfett gegossen werdt mit ainer
kherzen in der hant, die ain ewig liecht sei, und daz allzeit nach
dem hochambt sant Johannis ewangelium gesungen, darzue daz liecht
angezint werdt gott zu lob, dem heiligen riter sant Jörgen zu
eeren und uns zu seliger gedechtnus.

- - - daz unser begrebnus, inmassen wier die geordent haben,
durch unser sun vollzogen und aufgericht werde, daz auch weilent
unser mueter und gemachel in daz gwelb zusammen gelegt und ier
jeder grab, wir daz bevolchen haben, ausgemacht werde.

Die bemelten unser testamentarii sollen auch mit allem
vleiss sollicitiern, darob und daran sein, damit in unser furst-
lichen grafenschaft Tyroll zu Ynnsprugg und in unserm furstenthumb
Ossterreich ob der Enns zu Wells in den eeren des heiligen sant
Leopoldts als ains furstn von Ossterreich zwo kirchen gepawen wer-
den.

- - - all unser khöcher, puecher, chronikhen und dergleichen
trewlich zu verwaaren und zu fursehen bis auf unser lieben sun
willen und weiter fursehung.

Staatsarchiv, Wenen. Akten des Familienarchivs, Gleich-
zeitige Abschrift Pap., Wels, 30.12.1518, angefertigt zwischen 12
und 1 Uhr in der Nacht durch Hans Vinsterwalder, Secretär. -
Gepublis. deur H. Zimmermann in JAK, dl. 1, 1883. p. LXXV,
nr. 480.

10

1519, post quem. - Vermelding van „grafbeelde“, „oorloë“ en

„veldslae“ vir die „Triumphwagen“ van keiser Maksimiliaan I.

Ain copey in fol. wie kayser Maximiliani des ersten
triumphwagen gemacht, gestellt vnd gemalt werden.

In disem puch ist begriffen dy ordung des triumphwagen,
wie mir dy selbig loblicher gedächtniss kay. mt. machen zw
lassen angeben hat vnd erstreckt sich nämlich in 210 formen, der
seind 122 gemacht, so weren ir noch vngefarlich 88 zw machen.
Blatt 2.

Item das sein dy form, dy noch zw machen sein.

Dy des reichs panir vnd swert furn, 1

Allerlei schiff krieg, 2

Ein grosse tael voller stet vnd geschlossen, 1

Kopfstain, Ratenberg, Kitzpuchl, 1

Dy kronen, so man vor der römischen krönung furt, 1

Dy neuen kunigreych, 4

Pehamisch, hungrisch, welhisch, französisch tropheiwa-
gen, 4

An den kriegē vnd schlachten, so der kayser yetz ain
 jar zw Lintz geandert hat, 15
 Dy colokhutischē leut, 2
 Artelarey vnd schätz, 10
 Wagenburg, 4
 Die hispanischen wapen vor kunig Philips heytrat, 3
 Die grabbilder, so man in dem triumph furt, 10
 Der Triumphwagen, darauf der kayser sizt, 4
 Fursten, grauen, herren, ritter, knecht, so nach dem
 triumphwagen ziehen, 24

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Schatzarchiv-Repert.
 V. 87, nr. 4888, Blätter 1 und 2. - Gepublis. deur D. von
 Schönherr in JAK, dl. 2, 1884. p. XXXIX, nr. 1366.

11

1520, 20 Mei. - Gilg Sesselschreiber versaak aan verdere gelde-
 like aansprake vir sy werk aan die standbeelde vir die graf-
 monument van keiser Maksimiliaan.

Ioh Gilig Sesslschreiber bekenn für mich vnd alle mein er-
 ben offentlich mit diesem brieue, als die romisch vnd hispanische
 kuniglich mayestat etc. mein allergenedigister herr mir yetzo zu
 ganzer volliger vnd entlicher bezalung vnd abfertigung aller
 meiner arbeit vnd darlegen mit visiern, schneyden, formiern, gies-
 sen, ausberaiten vnd in all ander weg darauf verlossen, nichts
 dauon ausgeslossen, auf weylend römischer kayserlicher mayestat
 hochloblicher gedechtnus fürgenomen vnd durch mich angefangen be-
 grebnus pildwerchs, auch alles meins paws zu notturfft obbemelter
 arbeit vnd werchstat zu Mulein vnd anders, demselben anhengig,
 dauon auch nicht ausgenommen, vntz auf heut dato gethan vnd noch
 darzue meiner prouision, die ich ain zeitlang von keyserlich
 mayestat gehebt, aber ir mayestat mir nachmals dieselb abgestellt
 hat, darumb sich obbemelter kn. mayt. statthalter, regenten vnd räten
 des regiments vnd raitcamer zu Ynnsprugg mit mir entlichen ver-
 tragen vnd mit nachbenannte suma fur alle obbemelte arbeit dar-
 legen pawgelt, prouison vnd was darinn berurt vnd demselben an-
 hengig ist, nichts dauon ausgeslossen vnd aus gnaden ze geben
 benennt vnd zugesagt, die ich dann fur mich, meine sun, auch toch-
 termans vnd meniglich in diser handlung verwont zw dank aufgenommen
 hab, schuldig, nemlichen dreyhundert fünfzig gulden reinisch, die
 dann mir oder wem solichs von meinen wegen zu emphaen gepurt vnd
 zuesteet, in den nachbenannten firsten von der tyrolischen camer
 nachuolgenden massen bezalt werden sollen, nemlich auf heut dato
 mit parem gelt fünfzig gulden reinisch vnd die vorigen dreyhundert
 gulden in dreyen fristen zu yeder derselben firsten, die zwen tayl
 mit parem gelt vnd den dritten tayl mit waar benanntlich auf sant
 Jörgentag des funfzehenhundertisten einundzwainzigisten jars alles
 nachts einander uolgent als zu völliger bezalung auch hundert gul-
 den reinisch laut ains auszugs, mir desshalben vberantwort, des
 datum stet am vierzehenden tag May dits gegenwurtigen funfzehn-

hundertisten zwainzigisten jars, das ich darauf fur mich auch meine sun vnd tochtermann auch alle vnser erben vnd meniglich in diser handlung verwont aller vnd yeglicher zuspruch vnd vordrung, so ich vnd mein sun auch tochtermann vnd alle vnser erben vnd mituerwanten solich meiner gethanen arbeit darlegen, pawgelt, prouison vnd was darinnen berurt vnd demselben anhengig ist, nichts dauon ausgeslossen, zw obbemelter kn. mayt ze haben vermaint vnd gehept genzlich vnd gar entslagen vnd verzigen vnd dabey seiner kn. mayt. zugesagt hab wissentlich hiemit in craft dits briefs, also das weder ich, mein sun, noch tochtermann vnd alle vnser erben vnd meiglich, so in diser handlung verwont sein, zu bemelter kn. mayt. noch derselben erben vnd nachkommen von wegen solicher meiner gethanen arbeit, darlegen, pawgelt, prouison vnd was darin berurt vnd demselbigen anhengig ist, furen weyter in kaynerlay weg noch weis weder mit noch on recht nichts mer zusprechen, zu fordern, noch zuersuechen haben noch gewynnen, sonder der obbestimpten dreyhundert funfzig gulden, wie obstet, fur dass alles bemugen lassen sollen vnd wöllen, alles trewlich vnd vngeuerlich, vnd des zw vrkund so hab ich in gegenwertigkait der fürsichtigen ersamen vnd weisen Maximilian Payner vnd Pauln Hintzen, stattburger zw Innsprugg, als meins beistands mein aigen petschaft hiefurgetruckt vnd disen brief mit meiner aigen hand vnd namen vnterscriben, der geben ist am zwainzigisten tag des monats May nach Cristi gepurt funfzehnhundert vnd im zwainzigsten jarn.

Ich Gilg Sesselschreiber beken mit miner aigen handgeschreift, was oben geschriben ist, zu halten.

Gez. Gilg Sesselschreiber

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Schatzarchiv, 1520, nr. 2226, Or.Pap. - Gepublis. deur D. von Schönherr in JAK, dl. 2, 1884. p. XC, nr. 1375.

12

1521, tussen 23 Augustus en 5 September. 1) - Stefan Godl oor die werk wat deur hom vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan moet uitgevoer word.

Wohlgeboren, gestreng, hochgelert, edel vnd vest, genedig, gepietend herrn. Ewr genaden fußg ich vnterteniglich zuvernemen: nachdem ich yetz kürztlich im Niderlandt bei röm. kay. mjt. etc. von wegen der grebnusarbeit etc. gewesst vnd in mein supliciern irer majestät mein arbeit der gessen pilder vnter anderm anzaigt vnd darbei begeert, ob sein majestät mich weiter von grossen pildwerch giessen lassen wolle. Darauf sein majestät mir durch mein gnedigen herrn Jeörgen herr zu Firmian, marschalk etc. gene-dige Antwort geben, sein majestät werde bemelten marschalk darin

1) Hierdie datering berus op die inhoud van die stuk.

ze handeln bevelhen vnd mich deshalben wider her gen Ynsprugk beschiden, auf das ich mich von irer majestät aus dem Niderland her gefuegt vnd das yetzig gross pild, herzog Philipp von Burgundi fürerlichen auch gossen vnd verfertigt. Des vnd ander grosse vnd elaine gegossen pilder auf eurer gnaden beuelch durch doctor Paldung, herrn hauskammrer, doctor Zasius vnd maister Jeörgen, hofmaler, am yetz vergangnen sant Bartlmeehen abent 1) aigentlichen besichtigt vnd beschaut, daran sy gross gevallen gehebt vnd sy es bemelten herrn marschalk anzeigt. Bin hofnung, euer gnaden, wann dieselben solhe arbeit besichten, werden auch gevallen daran haben.

Gnedigen herren, nu so vorbemelter herr marschalk etc. von kays. mjt. herauf her kumen, hab ich mich zu sein gnaden gefüegt vnd auf vorbemelt kays. mjt. antwort vnd beschaid an sein gnaden begeert, das sein gnad in der sachen, was dann kays. majestät sein gnaden bevolhen, handl. Da hat sein gnad mir ze antwort geben solle mein sachen in ain supplication stellen vnd ewer gnaden ins regiment geben, das ich hiemit thue. Vnd so ich auch von sein gnaden vernomen, wie vielleicht die pildarbeit ain jar oder zway ain stillstand werd haben, des wer mir aus nach erzelten ursachen swer, dann ewer gnaden tragen zum tail gut wissen, das ich auf die arbeit der clainen vnd grossen gegossen pilder mit gesellen vnd andern, darüber mir gar grosse costung gangen, nu ain lange zeit her gehalten, vnd noch mit solhem, auch mit wachs, tegl vnd anderm zeug auf die arbeit gerichtet vnd versehen. Gnedig herren, wo dann die arbeit ain zeit lang, wie vor angezeigt, still steen, des ich doch nit verhoff, so ist an ewer gnaden mein gar underthenigs bitt vnd anrűfen, wellen so gnedig sein vnd mich doch alle jar nur ain gross pild lassen giessen, darauf in abschlag meiner arbeit gelt zu unterhaltung, auch zu yedem pild kupfer vnd sein Visierung lassen erfolgen vnd zu geben bevelhen, damit ich solhe arbeit verfertigen, die gesellen zu guter arbeit bei mir behalten műg, ob mittler zeit ain landsfürst zu land vnd die arbeit besichtet, in hoffnung, würde daran gross gefallen haben, das man die grebnusarbeit villeicht gar vollenden muest, oder die pilder in ander weg zu ainer zier geprauchten. Gnedig herren, solt ich yetzo meine gesellen, schnitzer vnd ander, dero ich dann der arbeit berichtet hab vnd mit grosser costung zu wegen pracht, von mir weg lassen vnd afftnes 2) ander gesellen von weiten wider herzu bringen, darüber mir auch sonderlich gross costung würde geen, vnd sy darzu der arbeit mit schneiden vnd anderm nit wol verstand hetten, das möcht vnd würde den andern meinen gossen vnd gemachten pilder ungleichmässig vnd nachtailig sein, dann weilend die rom. kays. mjt. hochlőblicher gedechtnuss hat mit grosser costung vnd müehe zu Nyerenberg, Augsburg vnd Landshut pildhawer versucht, aber irer majestät mit irer arbeit nit geuellig gewest.

Gnedig herrn, die grossen pilder, so maister Gilg, maler, gemacht, darüber gar gross costung gangen; derselbigen ains bei tausent guldin gesteeet, vnd der meinigen ains, ains ins ander

1) 23 Augustus.

2) hierna.

bei fünfhundert guldin rh.

Gnedig herrn, wo aber ewer gnaden vermainen, ditzmals in ainer zeit kain gross pild giessen ze lassen bis auf weiter beuelh kay. mjt. und ains landsfürsten, so langt an ewer gnaden mein unterthenigs bit, mir doch die weil auf mich vnd meine gesellen claine unterhaltung ze geben verordnen, das die gesellen der arbeit zu gutem nit weg ziehen. Solt ich ain jar oder lenger mit der arbeit still steen vnd kain arbeit noch unterhaltung nit haben, des were aus mein unvermiglichkait mein gar grosser, verderblicher schad, vund bit, ewer gnaden wellen mich hierin mit gnediger, guter antwurt bedenken vnd alzeit beuolhen haben

Ewer gnaden
unterthenigister
Stefan Godl pild=
gieesser zu Mülen

Fiat 1) mit ime zu raiten vnd den rest mit der zeit zu bezahlen und zu befelhen, ditz jar nit mer dann ain gross pild zu giessen vnd alle wochen in abschlag seiner arbeit vnd rests 6 fl. zu geben. 5 Sept.-

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. A.VII.I. Or. Pap. - Gepublis. deur D. von Schönherr in JAK, dl. 2, 1884. p. XCVI, nr. 1449.

13

1527, 30 November. - Brief van koning Ferdinand I waarin hy vir die oprigting van die grafmonument van keiser Maksimiliaan wat toe nog in metaal beplan word, verwys na die Ehrenpforte.

- - - Sarch oder grab mit etwas zierlichkeit machen lassen, nemlich auf solche form, das in mitte der gegossen groszen pilder ain grab in der höhe und grösze, wie die proportion der groszen pilder erleiden möchte, und darauf ain ligende pildnus in vollem harnasch und darüber geziert mit kaiserlichem habit, cron, zepter und öpfl und an die nebenseiten etlich figuren und bei jeder ain kurze geschrift alles in metal und zum geringisten gemacht werden gedachts keiser Maximilians slachten, die er in zeit seiner regering in Hungarn, Frankreich, Italien, Niederland und andern orten loblich und ritterlich gewonnen hat, wie di dann in der Eerenporten, so auch im leben gedachter kais. M. aufgericht ist, gemalet sein. - - -

Gesit. deur D. von Schönherr. Gesammelte Schriften, dl. 1, Innsbruck, 1900. p. 219.

1) Antwoord van die Tiroomse Regering op die verso.

1528, Januarie - Februarie. 1) - Na inspeksie bring beeldgieter
Stefan Godl verslag uit oor die werk wat verrig is.

Gnedigen Herrn. Nachdem und ewr gnaden anstat kgl. maj.
etc. mir Steffan Godl, pildgiesser zu Mülen, mundlichen bevelhen,
die pilder, die maister Gilg, maler, gossen het, aigentlichen zu
besichtigen, was an jedem mangl und abgang sei, und solchs als-
dann ewr gnaden zu berichten, auf das hab ich mein trewen vleisz
gehebt und jedes pild sonderwar gar aigentlichen besichtet und be-
schawet und an jedem grosz mengl befunden, wie's dann ewr gnaden
hernach schriftlich vernemen werden :

Erstlich an kunig von Portigall : an dem ist zu giessen
zwai clainat zum halspant und ain kathell; das alles wirdet unge-
verlich gewinnen 3 centner

An kunig Philipsen : darzue zu giessen die gesellschaft und
ain cathel; wirdt alles ungeverlich gewinnen 3 centner

Herzog Ernst : darzue ist zu giessen ain kopf und vileich
newe arm und ain kathel auch mer dann halber auszuberaiten; wirdt
alles gewinnen ungeverlich 4 centner

Mer das pild Deoperdus und fraw Eeleonora : die waisz ich
nit zu fruchten zu bringen, sonder man kombt vil nechnez darvon,
das mans von newen giessen lasst; und sonderlich fraw Eeleonora
solle gar nichts.

Das pild die von der Mass ist mer dann halb auszuberaiten
und die löcher zu vergiessen; wirdet wol zu verprauchen
1 centner

Kunig Ruedolff : zu dem ist ze giessen die cron und zepter, auch
das schwert und kathel, auch die schenkhen zu vergiessen;
wirdet ungeverlich gewinnen 5 centner

Die von Tyrol : darzue ist ze giessen die cron, auch schilt und
ist vast glat, waisz darein kain guldin stuckh ze machen;
und mues darzue haben messing 1 centner

Fraw Maria di von Burgundi : ist noch der drittail daran zu ver-
hawen und manglt daran das halspant auch zepter und schilt;
darzue muesz ich haben ain centen funfundzwainzig phund
messing.

Die von Munnchen : darvon muess herab der kopf und prust, auch
die arm, das zepter und schilt ist zu giessen; auch mer
dann halbs auszepreiten und der pesser tail darzue; mues
ich noch haben messing 2 centner zu dem, das ich sonst dar-
von-und herabschrott.

Am kunig Lassle : darzue ist ze giessen der kopf, auch cron und
zepter, der gabl und kathel; darzue muess ich haben vier
centen mitsambt dem alten zeug; und hat an ain glatten
rockh, were wol not ain kuniglich claid mit ainem guldin
stuckh, des mir nit muglich ist in den glatten rockh ze
machen.

1) Die datering by benadering berus by 2 berigte van die Rege-
ring van resp. 28.12.1527 en 28.2.1528 waartussen hierdie
stuk val.

Gnedig herrn. Ich hab mitsambt meinen zwaiien gesellen nach dem besichtigen aufs wenigist uberslagen, das der abgang an vorbenannten pilder ain vasz kupher bringt mitsambt dem alten zeug der zwaier pildern Deodopertus und frau Eleonora, die ich von newen anders giessen muesset, und beger fur es alles ze nemen 2.000 guldin. Aber vil lieberwölt ich's von newen giessen weder auszuberaiten; dann si von kupher gossen, deszhalben si nit guet auszuberaiten sind. Es erlanget daran kainer kain eer; das ich's aber machen kunt als die pilder, die ich gossen hab, ist mir nit wol muglichen ze thuen; ich wolt mein trewen pesten vleisz ankeren.

Gnedigen herrn. Wo aber ewr genaden vermainen, ich thete ain grosse vordrung, so mag ich leiden das ewr gnaden von erbern wolverstendigen auf diser sachen die vorbeschriben nachtailigen pilder zu besichtigen verordnen; dann ich vermain, das ich dannocht nit darbei besteen mug.

Staatsarchiv, Wenen. Akten des Familienarchivs, Gleichzeitige Abschrift der Kanzlei. - Gepublis. in JAK, dl. 3, 1885. nr. 3010.

15

1528, Januarie-Februarie. 1) - Verslag van hofskilder Jörg Kölderer oor die stand van die werke vir die grafmonument. Die bestaande 23 beeldjies is reeds gegiet.

Vermerkht die grabpilder zu Muen, so maister Steffan Godl gossen; hat angefangen zu giessen anno 1517.

Albrecht, furst von Habsburg, zu Anthiochia erslagen : sollichs pild ist wol und ganz gossen mit aller zugehör, schilt, schwert, zepter sambt ainem fueszposiment, auf dem helm ain credier, und wigt 14 centen.

Leopold der Frumb, erzherzog zu Österreich : ist auch wol und sauber gossen mit aller zugehör, fueszposiment, mit aller nodturft, wigt 13 centen 50 phund.

Sant Leopold, erzherzog zu Österreich : ist wol und sauber gossen mit aller zugehör, zepter, schilt und fueszposiment, wigt 21 centen 75 phund.

Herzog Karl von Burgundi, frauen Maria vatter : ist wol und sauber gossen mit aller zuegehörung, wigt 14 centen 5 phund.

Herzog Philips von Burgundi, herzog Karls vatter : ist auch wol und sauber gossen mit aller zuegehorung, wigt 22 centen 15 phund.

Kaiser Fridrich : ist wol und sauber gossen mit aller seiner habit und fueszschäml, alles von messing, wigt 30 centen 75 phund.

Sigmund, erzherzog zu Österreich, grave zu Tyrol etc.: ist vast wol und sauber gossen, alles von messing, wigt 23 centen 50 phund.

1) Die datering by benadering berus by 2 berigte van die Regevan resp. 28.12.1527 en 28.2.1528 waartussen hierdie stuk val.

Albrecht der Erst, Römischer kunig, erzherzog zu Österreich,
kunig Ruedolffs son : ist wol und sauber gossen mit aller
zugehörung, von messing, wigt 24 centen 34 phund.

Albrecht der Annder, Römischer, Hungerischer, Behamischer kunig,
erzherzog zu Österreich : ist auch wol und sauber gossen
mit aller seiner zugehörd, von messing; diser Albrecht
kunig Ladislaus vatter; wigt 24 centen 30 phund.

Fridrich, erzherzog zu Österreich, erzherzog Sigmunds vatter :
ist auch wol und sauber gossen mit aller seiner zugehörd,
alles von messing, wigt 16 centen 55 phund.

Fraw Blannca Maria, herzogin von Maylannd, kaiser Maximilians
anderr gemachl : ist wol und sauber gossen mit aller zuge-
hörung, wigt 16 centen.

Fraw Margreth, erzherzogin zu Österreich, herzogin zu Burgundi,
kaiser Maximilians tochter : ist wol und sauber gossen mit
aller zugehörung, von messing mit guldin stuckhen, wie sich
geburt, wigt 22 centen 75 phund.

Fraw Johanna : ist gefurmbt jeczund in der werchstatt zum giessen
zuegericht, wirt die kunigin zu Castilia genannt werden,
kunig Philips gemachl.

Maister Steffans pilder, so gossen sein, wegen die zwölf pild
zwei hundert und ainund vierzig centen vierundsechzig phund
id est 241 centen 64 phund.

Vermerkht die grabpilder, so maister Gilg Sesslschreiber zu
Mülen geformt und gossen hat und zu Augspurg pild geformet, hat
angefangen 1502. jar, hat gossen bei 17 jarn.

Kunig Ferdinandus zu Portigall : ist gossen; manglt am halspant
zwen trachen, zwai stuckh; und ist das pild von stuckhen
gossen, sein grosz eisne stange darinne, mags inwendig
nit sehen, wie es gestalt ist. Das captell ist prait und
dunn, von kupher, schilt und kerzen auch von kupher; das
pild ist von messing und ist ausberait zum vergulden,
wigt 19 centen 25 phund.

Vermaint maister Steffan, gedachts pild die mengl zu gies-
sen am halspant und captel, bei drei centen messing dazue zu
prauchen; thuet allweg ain centen 28 guldin, thuet 84 guldin.
Philips, kunig zu Hispania, erzherzog zu Österreich, herzog zu
Burgundi etc.: ist gossen von messing und von stuckhen,
steet auch auf eisnen stangen in der bruest entzwei, und
ist ausberait; manglt am halspand etliche stuckh; hat
auch ain praits dunns kupheris captel; dise captel sein
all zu dunn umb ain halben werchschuech gegen maister
Steffans pilden wigt 22 centen 50 phund.

Vermaint maister Steffan, zu solchem mangl halspand und
captel zu prauchen drei centen messing, thuet auch 84 guldin.
Herzog Ernast, herzog zu Österreich, kaiser Friderichs vatter :
ist gossen von stuckhen, der kopf ist kupherin, schlottert
im potich; ist das har ubel gefallen und ist nit ausberait;
der pottich ist von messing aber ubel gefallen; man mag das
pild inwendig nit sehen; das haubt, kerzen, captel von
kupher; das captel ist auch brait vnd dunn, vergleicht
sich auch nit zu maister Steffanns pilden, wigt 24 centen
50 phund.

Vermaint maister Steffan, an obgedachtem pild die mengl von mössing zu giessen, kopf, sporn, captel und villeicht die arm auch von newem zu giessen; und ist der pottich kaum halber ausberait; vermaint, sambt dem, das vor an dem pild ist, noch drei centen messing darzue zu prauchen, brecht 112 guldin.

Reudolff, Römischer kunig, grave zu Habspurg und Kyburg : ist gossen von stuckhen, halten's eisennagl und schrauben auf einander verfestnet, manglt der sporn, cron, zepter, auch des schwerts und captel; sollichs pild ist verfeihelt zum ausberaiten, ist von kupher gossen wigt 18 centen 25 phund.

Vermaint maister Steffan, solch mengl an gedachtem pild, die cron, zepter, schwert, captel, auch die schenkhl zu vergiesen und alles zu vervestnen ungeverlich auf funf centen messing, precht 140 guldin.

Kunig Theodopertus, kunig zu Prowannoz und graf zu Habspurg : ist von kupher von stuckhen gossen und vast ubel gefallen; ist dises pild am leib vast löcherig, das haubt auch ledig, der part nit wol gefallen, innwendig vol laim, darf vil ausberaitens, manglt im das schwert und captel; wigt 25 centen.

Vermaint maister Steffan, sollichs obgedachts pild wisz er nit wol zu fruchten zu bringen, dann von newen zu giessen, den zeug wie vor daran zu nemen.

Fraw Eleonora, kunigin aus Portigall, kaiser Friderichs gemachl : ist auch von kupher auf das allerschlechtest geformbt und auch vast ubel gefallen, hat kain guldein stuckh in iren claidungen, kain cron, kain halspant, kain clainet, ain pewrische prust, kain zier daran, ist in seiten löcherig, das har ist ir lang und ist nit gefallen. Will man's zu fruchten bringen, mues sollichs har von newem mit stempfln ausgehawen werden und ist der schwanz sambt dem har lang funf werchschuech und ist prait; hat dhain captell, kain hent; wigt 36 centen 80 phund.

Vermaint maister Steffan, sollichs pild in kain gueten form zu bringen, sovil daran manglt; es wurd vast vil gesteen auszuberaiten und dannoch nit formlich, allain den zeug wievor und von newem giessen.

Fraw Zimburg, herzogin von der Mass, erzherzog Ernsts gemachl : ist von kupher gossen, der potich, der ain arm, kopf und punt von stuckhen und von messing, ist noch halbs auszuberaiten; sein die luminiern aus klaidern ubel gefallen und ist auch löcherig, hat auch kain captel, ist unden vier werchschuech breit und lang, mues ain grosz captel haben; pesz zu verseczen; wigt 26 centen 75 phund.

Sollichs pild auszuberaiten angeslagen beileufig auf hundert guldin. Maister Steffan vermaint, zu dem mangl zu giessen I centen messing zu verprauchen.

Fraw Elisabeth, graf Mennharts von Steyr und Tyrol tochter, kunig Albrechts des Ersten gemachl : ist von kupher und messing gossen, ist glat verfeihelt, hat auch kain plumwerch oder guldin stuckh in iren klaidern sonder ganz glat und auch peurisch. Will ewr maj. ain guldin stuckh haben, muesz

man's von newen mit stempflen aushawen und graben. Man kan kain erfragen, der die pruch oder in pruchen eczen kan. Manglt schilt und kerzen und halspant; wigt 22 centen 50 phund.

Vermaint maister Steffan, zu solhen menglen zu giessen ain centen messing zu prauchen. Hat auch kain captel, ist unden auch bei vier schuechen prait. Die claidungen ist auch pes zu verseczen, macht die grosz weit praites des pilds.

Kunig Ladislaus zu Hungern und Behaim, erzherzog zu Österreich: ist von kupfer gossen, ain stuckh bis an das haubt, ist ledig; das har ist ubel gefallen, kan nit ausberait werden.

Maister Gilgen gossen pild wegen die aindliff pild zwaihundert ainundvierzig centen vierundsechzig phund 241 centen 64 phund
Summa alder posten 504 centen 69 phund.

Vermerkht, wie vil der clainen pildlen gossen sein durch maister Steffan Godl und wie die mit namen haissen, kaiserlicher maj. hochlöblicher gedechtnus sibschafft heiligen, nemlichen 23.

Sant Cleodopeus oder Ludwigalius, der erst cristenkunig. - Sant Liennhardt, des vorgenannten kunig Ludwigs vetter. - Sant Verreolus, herzog Answerchts son von Ober- und Nider-Austrasia. - Sant Modericus, herzog Answerchts son von Ober- und Nider-Austrasia. - Sant Tharsicia, herzog Answerchts tochter von Ober- und Nider-Austrasia. - Sant Oda, ain herzogin aus Schwaben. - Sant Adlgundis, graf Waldwerchts von Hennegeu tochter. - Sant Lanndric, graf zu Hennegeu, ain bischoff. - Sant Madlwertha, herr Vincenczen und sant Waldeudrudis gräfin von Hennegeu tochter. - Sant Firminus, kunig Bainardis von Aquintania brueder, bischoff. - Sant Venanczius, herzog Dietrichs son von Loterick. - Sant Guido, herzog von Lotringen. - Sant Ermelindis, graf Wittgers von Brabant tochter, junkhfrau. - Sant Wanndrillus, herzog Walchysen son in Brabant und Loterick, parfuessermunich. - Sant Rega, sand Pipinen des erzfursten tochter in Lotarick, closterfrau. - Sant Simprecht, bischoff zu Augspurg, kaiser Karlins anderer schwesterson. - Sant Rotlandus, der thewr ritter, kaiser Karlins anderer schwesterson. - Sant Steffan, kunig zu Hungern. - Sant Jos, kunigsson in Brittanien. - Sant Reichardus, herzog in Schwaben und kunig in Enngelant. - Sant Vlrich, Graf von Kyburg und Tillingen. - Sant Maximilianus, bischoff.

Der vorgedachten gegossen pildlen ist ains lang zwen werchsuech, von messing gossen, wigt je aines ungerlich 58 phund wienisch gewicht und gestet je aines funfundzwainzig guldin, thuet 575 guldin, halten an gewicht 13 centen 34 phund.

Das grab ungerlich angeschlagen on alle pild auf hundert centen, 100 centen.

Steffan Godls giesserlon je ain centen per 28 guldin.

Summa summarum aller gossen pild, clain und grosz, grabs und alles ungerlich uberslagen, was gossen und noch zu giessen wierdet, 1026 centen 26 phund.

Vermerkht die grabpilder, so kaiserliche maj. hochlöblicher gedechtnus in sein visierung gestellt hat und noch nit gossen sind.

Cleodopheus, der erst cristenkunig der Franncken. - Kaiser Karl der Gross. - Artus, kunig zu Enngelant. - Gotfried, kunig

zu Jherusalem. - Ferdinannd zu Hispania. - Ropert, kunig zu Prouanncz. - Sant Steffan, kunig zu Hungern. - Albrecht der Weis, erzherzog zu Osterreich, herzog Leopolds vatter, sain lini. - Fraw Geisula, kunigin zu Hungern, erzherzogin zu Osterreich - Fraw Virida, herzogin von Maylannd, erzherzog Leopolds gemachl. - Fraw Elisabeth, kaiser Sigmunds von Hungern tochter, kunig Albrechts des Anndern gemachl. - Fraw Johanna; ist bei maister Steffan in der werchstatt geformbt, innhalt dervisierung, noch nicht gossen. - Haug der Grosz, furst zu Habspurg. - Radepot, furst zu Habspurg. - Otackher, herzog zu Steyer. - Julius Cesar. - Dietrich von Bern.

Innhalt der visierung noch zu giessen dise obgeschribne 17 pild, die wurden ungeverlich halten 343 centen 58 phund.

Der pilder visierung, so verzeichnet seind, gossne und ungossne, nemlich 40, was ewr kgl. maj. daran mindern oder mern will, steet bei ewr kgl. maj. - Noch hab ich Kölderer dergleichen visierungen sipschaft heiligen, so ich kais, maj. und ewr kgl. maj. gemacht hab. Der clainen pilden werden zum grab geprauchet werden nach inhalt der visierung, doch nach ewr kgl. maj. gefallen, als nemlich zu den obangezaigten 23 pilden noch 77, je ains per 28, wurd machen an geld 1925 guldin und an gewicht 44 centen 66 phund. Summa an gewicht der 100 pildl 57 centen 90 phund.

Maister Gilgens pild, nemlich aindliffe, sein durch maister Steffan Godl und seine gesellen aigentlich besicht und beschawt; dieselben mengl daran zu wenden und an die statt aufzurichten, vermainen si, es werd gesteen bis in 2.000 guldin.

Maister Steffan vermaint in ainem jar drew grosse pilder zu giessen, sambt andern stuckhen ain sarch.

Volgt hernach, wer die zehen pilder von geschlechten und wie die mit namen genannt, so kaiser Maximilian in seiner maj. furnomen grab-vnd pilderguss zu giessen aufgezeichnet und in derselben visierung begriffen, die aber noch bisheer nit gegossen und gemacht sonder durch die jeczig römisch kais. und kgl. maj. etc. giessen zu lassen verordnet werden sollen, welchs jedoch zu irer maj. gnedigister wolgefallen steet, derselben kains oder ains tails, was und welche irer maj. gevellig sein wellen, giessen zu lassen.

Haug der Gross, furst zu Habspurg. - Radepot, furst zu Habspurg. - Karolus Manngnus, Römischer kaiser, kunig in Germania und Frannckreich. - Julius Cesar, der erst Römisch kaiser. - Clodopheus, der erst cristenkunig zu Frannckreich. - Otopert kunig zu Prouanncz. - Otackher, herzog zu Steyr. - Sant Steffan, kunig zu Hungern.

Dise pilder möchten mit ganzem kurisz oder harnisch auch andern zierden gegossen werden, jedoch auf das ringist, kains uber 16 centen schwär.

Fraw Geysula, kunigin zu Hungern, erzherzogin zu Osterreich. - Fraw Virida, herzogin zu Maylannd, erzherzog Leopolden von Osterreich gemachl.

Dise zwai frauenpilder möchten auch mit zimlichen zierden, ains 16 centen schwär, gegossen werden.

Staatsarchiv, Wenen. Akten des Familienarchivs, Gleichzeitige Copie der Kanzlei, Pap. - Gepublis. in JAK, dl. 3, 1885, nr. 3011.

1528, 15 Augustus. - Jörg Kölderer besook, in opdrag van koning Ferdinand I, verskeie kerke in Wenen en Wiener-Neustadt.

Wir haben unsern pawmaister zu Ynnszbrugg Jörgen Köldrer von wegen besichtigung etlicher gotsheuser zu Wienn und Newenstatt, in welchen weilend unsers lieben herren und anherren, kaiser Maximilian, begrebnus statlich oder fuegliche aufgericht werden möchte, hinaus beschiden. Darauf ist unser bevelch, daz ir ime jemand zuegebet, der sich mit ime der ende fuege, damit, wo not ist, demselben unserm pawmaister anzaigung auf sein beger gethonn werde; und die visierung so gemelter Koldrer machen und mitsamt seinem gutbedunkhen in schrift verfassen und euch uberantworten wirdet, auf unser zuekunft behaltet und uns uberantwortet, auch bemelten pawmaister auf zwo personn und zwai pherd mit zerung daselbst zu Wienn und Newstatt auch bis geen Ynnszbrugg versehet. - Geben in unserm kuniglichen slosz Prag am 15. tag augusti anno etc. im 1528., unserer reiche im anderen.

Staatsarchiv, Wene. Akten des Familienarchivs, Ferdinand I an die Räte der niederösterreichischen Raitkammer, Or.Pap. - Gepublis. in JAK, dl. 3, 1885. nr. 3015.

1528, September. - Verslag van Jörg Kölderer oor sy reis na Wenen en Wiener-Neustadt.

Allergrosmechtigister kunig, mein allergnedigister herr. Als mich euer kgl. maj. zu Prag abgefertigt gein Wyen und in die Noyenstat, der enden die gotsneuser und kloster zu wesichtigen, welches euer kgl. maj. am allergelegenlichisten zu kais. maj. hochloblicher gedechtnus ansinnen mit sovil gegosnen pilden und durch euer kgl. maj. zu volziechen genaigten gnedigen willen solichs zu verstreckhen und zu volziechen will lassen, hab ich zu Wyen der Prediger closter wesichtigt, funden ain grossen hohe gemaurte zargen, darinen ain alte zerprochne kirchen, die abzuprechen und zu raumen, noi hoch pfeiler zu hawen und aufzufuern, padraun und vast hohe gwelm zu machen und sovil hoher grosser venster zu verglassen, des ich acht, ain grosse merkliche summa gelts gesten wurde, deshalb ich darvon gesetzt hab.

Weiter wesichtig sant Steffanns mu(n)ster. Ist vast gros, hubsch und liecht, halt aber vil grosser pheiler und, wann euer kgl. maj. die wegrebms darein wurd seczen, so verschlueg das grab das mittlberch und die pild mechten nit stat gemueg zwischen der pfeiler sonder ibral auch ausgetailt werden. Nicht weniger euer kgl. maj. ain visierung ausgetailt, wie euer kgl. maj. da vor augen die tailungen sehen mag. 1)

1) Toegeveeg onder titulus : Sant Steffans munster zu Wyen den 6. tag Septembris anno 1528.

Darnach gangen in der Augustiner kloster beim hof, da funden ain langen schmalen kor; mit der leng mecht euer kgl. maj. wol zukumen, ist aber zu schmal; ob euer kgl. maj. das gestuel alles heraus liesz thun, wer dannoch zu schmal, deshalben mich des klosters auch verzigen.

Dann die capellen bei dem hof, darine das pulver ligt, mecht euer kgl. maj. grosse und weite halben zukumen, sol aber euer kgl. maj. ain noi closter darzue stiften und pawen; mecht euer kgl. maj. ain grosz gelt gestenn, deshalben auch abgestanden.

Und ander kirchen und closter wesichtigt, aber auch nicht formlichs; wil alles vil mue und zerstörung der altar machen etc.

Weiter hab ich mich verfuegt zu der Noyenstat; in der Wenedicktiner closter funden ain lankwerkh mit acht grossen pfeilern, weit 64 werkhschuch und lang 99 schuch, nemlich die pild angeslagen zu stellen, wie die gegenwurtig visirung anzaigt. 1)

Nach solchem allem bin ich kumen in die purg unden und oben in die capellen; hat mir vonstundan wol gefallen und mein guetweduncken dahin gestellt und gemessen: funden die capellen lang 99 berkhschuch in der hoch und 57 schuch in der praitte und mit acht geschmeidigen pfeilern; weiter funden drei gemachte geng, vom estrich hoch 16 schuch 9 zol pis an das prustgsims; ain abseits weit 16 schuch und 10 zol huncz an den pfeiler; ain pfeiler von dem andern 15 schuch und 8 zol; das mitlberch weit 25 schuch. Darauf hab ich dise weiligende visirung. 2)

Auf papir gestellt, wie die mit iren pildstenden anzaigt, nemlich den alten gengen zu dienst und inhalt euer kgl. maj. klainern hulzin vissirung. Also die mittern vier pfeiler furnemen mit diensten und starkhen pogen und etlich klain seuln auf sterkhist und sewbrist mit eisnein schleiderstangen zu machen ain gang in die hoch zu gwelmen, darauf ain prust hoch von gehauten saubern stainberch. Auf solichen gang widrum etlich tritt von stain und darauf das gegossen grab mit seiner ziert und wie euer kgl. maj. vissirung ausweist. Under gedachtem gang oder gwelm mag euer kgl. maj. den priestern ire gestuel zum tail widrum stellen und machen lassen. So wolt ich die pild also inhalt diser visirung stellen auf hoch seuln mit hulischen gehauten capteln und seulnstellen, wie maister Jacob zu thun wol kann und weiss; und muess ain saul mit paidn capteln hoch oder lang sein 10 oder 11 schuch; dem altn gang die pild zu vergleichen, das der pilder kopf fur den gang aufgen, wie das euer kgl. maj. gefellig sein wirt.

Wo aber euer kgl. maj. die geng und gwelm mit wolt machen lassen, so mag euer kgl. maj. das grab auf den estrich auf die stainein tritt und die pild auf nidere posiment von vier schuchn hoch stellen lassen, wie das in der kloster vissirung angezaigt ist. Das aber euer kgl. maj. an alle sorg des gwelbms sein mag,

- 1) Toegevoeg onder titulus: Kirchen in der Benedictiner closter in der Noyenstatt in der weit 64 berkhschuch; mitlberch und abseiten wesichtigt den 3. tag septembris anno 1528.
- 2) Toegevoeg onder titulus: Die capellen im slosz in der Noyenstat mit der mass abverzeichnet, helt in der weit inbendig 57 berkhschuch; wesichtigt den drittn tag septembris anno 1528.

kercke van Dieghem dair voer verbonden hen selven ende allen huer goeden, infra presentia et futura.

1532, 25 May.

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1532, S.I. no 155 fo 119. - Gepublis. deur H. Coninckx in Notes et documents inédits concernant l'art et les artistes à Malines. Bulletin du Cercle Archéologique, littéraire et artistique de Malines, 19:265, 1909., en in Notes et documents inédits concernant l'art et les artistes à Malines. Mechelen, Godenne, 1909. Hy het egter foutief Coels vir Colins geleses!

19

1532, 17 September. - Eerste testament van koning Ferdinand I.

Die verpligting tot oprigting van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I word aan sy erfgename oorgedra.

Inhoud van die stuk volgens Dr. Hans von Voltelini : König Ferdinand I. verordnet in seinem ersten Testamente unter Anderem:

Was von den ihm durch Testament Kaisers Maximilian I. auferlegten Verpflichtungen bei seinen Lebzeiten unerfüllt bleiben würde „es sei mit stiftungen, aufrichtung seiner kais. maj. begrebnus und anders" sollten seine Erben und Nachkommen getreulich ausführen lassen.

Staatsarchiv, Wenen. Akten des Familienarchivs, Or. Perg., Linz, 17.9.1532. - Gesit. deur H. van Voltelini in JAK, dl. 11, 1890. p. XIV, nr. 6299.

20

1532, 22 Oktober. - Colijn Spontijn los 'n rente af ten behoewe van sy kinders.

Jouffrouw Lisbeth van Ghestele baghyne heeft gekent dat Colin Spontin tot behouff van Magriete, Marie, Aerde, Anneken ende Lyncken Spontin zyne kinderen tegen haer gelost heeft de twee Rinsgulden erfflycke chys die sy jaerlicx hadden op een huys mette gronde staende in onser vrouwestrate by den Drayboom aldaer tusschen Gommaers Vermynlen erve aen deen zynde ende den Drayboom aldaer aen dandere.

XXII October 1532.

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten 1532, S.I. no 157, fo 63 vo en 64.

1533 (n.st) 1532 (o.st.), 1) 22 Maart. - Beeldhouwer Simon Colijn, oom van Alexander, koper van 'n huis.

Nicasens van Duffele wylen Wouterssone heeft vercocht Symon Colyns ende Katharinen van Beeringen sijne Wive alle syne Recht, actie ende paert van het deel als hem van syne ouders ende oic van wylen Janne van Duffele synen broeder verstorven es Een voorhuys mette hove gronden etc. de twee woningen genaempt, gelegen inde oude Veste tusschen der weesen Shmerts erve aan deen zynde ende thuys den Theems geheeten aen dander zynde A D M Warandia opt X gulden eens.

XXIJ Martii 1532 (o.st.)

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1532, S.I. no 155 fo 107.

1534, terminus post quem 26 Maart. - Inventaris van die standbeelde vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan wat in opdrag van die Regering te Innsbruck d.d. 26 Maart 1534 opgemaak is na aanleiding van die afsterwe, in Maartmaand 1534, van bronsgieter Stefan Godl.

Aufzaichnus der gegossnen pilder zu Mülen, wieuיל deren vorhanden sein.

Erstlich in dem vordern gwelb, da die pild steen, so maister Gilg Sesslschreiber gossen hat, vnd die prustpild, so zu Augsburg gossen sein, wie hernach volgt.

Kunig Ferdinandus mit ainem schwert, dögen vnd kerzen, schilt vnd ain cron, zum tail vergult, vnd auf dem helmlet auch ain cron sambt ainem vederpuschen; manglet ain halspand, zwai stuck von tierlen, hat ain dinnen scheibligen fues.

Kunig Philips mit ainer cron auf dem haubt, schwert vnd kerzen vnd ain tollich, ain schilt, darzue ain prochne cron vnd ain scheibligen fues vnd darzue ain new gossen gefüert captel.

Erzherzog Ernst hat ain ledigen kopf, schwert vnd tollich, schilt vnd ain erzherzoghüetl, ain runden captel vnd ain neu gegossen gefüert captel.

Theopertus, herzog von Burgundi, hat ain ledigen kopf, darauf ain ledige cron, ain kerzen vnd ain schilt vnd ain dynnen scheiblingen fuess, dabei auch ain new gefierts captel; hat Bernhard Godl gossen.

Fraw Eleonora hat nicht auf dem haubt, vnd hat zwo ledig hend vnd kain captel oder schilt.

- 1) Afkortings vir „nuwe styl" en „ou styl". Die ou Brabantse tydberekeningsstyl waarby die jaar met Pase begin is toe nog in Mechelen van toepassing.

Nota. Si hat nur die ain hand, die ander ist nit dapei.

Fraw Cimbürg, herzogin von der Mass, hat ain ledigen pund auf dem haubt vnd ain schilt, hat kain captel.

Kunig Ruedolf hat ain ledige cron auf dem haubt, die schenkel sind verheft mit eisnen stangen, vnd ain schilt, ain dynn scheiblig captel.

Fraw Elisabeth auf dem haubt ain ledige cron vnd zwo ledig hend, ain kerzen vnd kain captel.

Fraw Maria von Burgundi hat ain ledig halspand vnd ain prochne gürtl vnd zwo ledig hend vnd ain ledigen arm, kain schilt, kain captel.

Fraw Kunigung, erzherzogin von Oesterreich, hat ain ledigen arm vnd kain captel.

Kunig Ladislaus ain ledigen kopf vnd ain schilt vnd ain dynn scheiblig captel.

Ain knieend pild, kaiser Maximilians, auf dem haubt ain ledige cron.

Vnd 32 ledige prustpild auf den stelen herumb, so zu Augsburg gossen, darunder sein 2 mit ledigen cronen.

Pilder in dem hindern gwelb.

Albrecht, fürst von Habsburg, mit seiner credier, schwert, tollich vnd morthamer, ain scheiblich hoch captel vnd schilt.

Herzog Philips von Burgundi schwert vnd tollich, ain hochs captel vnd zepter, ain ledigen schilt.

Sand Leopold, erzherzog zu Oesterreich, ain cepter, ain angossen captel.

Fraw Margreth, ain zepter, ain angossen captel.

Erzherzog Leopold, ain schwert, ain tollich, ain zepter vnd ain hoch geschrauft captel vnd ain ledigen schilt.

Albrecht, römischer kunig, ain apfl, ain tollich, ain zepter vnd ain ledigen schilt, ain hohen angeschraufften fues oder captel.

Kaiser Fridrich, auf dem haubt ain ledig creiz, zepter vnd schwert, ain angossner fues mit ainem küss vnd apfl.

Dietrich von Bern, ain ledigen schilt, ain dynn scheiblig captel vnd ain neu gossen gefierts captel vnd ain schwert.

Kunig Artus von Engenland, ain ledig schwert, ain ledigen schilt, ain dynn runds captel vnd ain new gegossen gefierts captel.

Klaine gegossne manns-oder heiligenpildlein, send sechzehn, vnd siben frauenpildlen und zwai prustpild.

Pild in der visierstuben, so gossen sein.

Kunigin Elisabeth, kunig Albrechts Hausfrau, ain ledig zepter vnd ain ledigen schilt, ain angegossen captel.

Fraw Johanna, kunigin von Castilia, hat ain ledig zepter vnd ain ledigen schilt, ain angegossen hoch captel.

Kunig Albrecht hat ain angossen pogen, auf der cron ain ledig zepter vnd ain ledigen schilt, ain angegossen captel.

Erzherzog Sigmund hat ain ledig zepter, ain ledig schwert vnd ain angeschrauffs captel.

Erzherzog Fridrich ain ledigs schwert, ain ledig cepter, ain ledigen schilt vnd ain angeschrauft captel.

Fraw Blanca Maria ain ledigen pogen auf der cron, ain ledig zepter, ain ledigen schilt vnd ain angeschrauft captel.

Herzog Carl von Burgundi hat ain ledig zepter, ain ledig schwert, ain angossen tollich, ain angeschraufften vederpusch,

ain ledigen schilt, ain angeschrauft captel.

Kunig Gotfrid von Bulion, kunig zu Jerusalem, ain ledigs crucifix, zwo gaislen, zwo rueten, ain ledigen zepter, ain ledigs schwert, ain ledigen schilt, ain angeschraufte captel.

Kunig Ferdinandus von Castilia hat ain ledigs rapier, ain ledigs septer, ain ledigen schilt, ain angeschraufte captel.

Mer achzechne gemalte visierungen der grabpilder auf grossen tüchern vnd acht vnd zwainzig gemalte schilt von drei gemalte tafln, aine Blanca Maria, kaiser Fridrich, Herzog von Burgundi vnd ain geschnitten täfele, kaiser Fridrich.

Mer ain hilzen geschnitten knieend pild, ist ain visier von den silbren gossen kürispild.

Mer ain drifachs hülzen täfeln, darynnen zwai hilzen geschnittene pildlen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck, A.VII.181, 1534. -
Gepublis. deur D. von Schönherr in JAK, dl. 2, 1884. p. CXLVI,
nr. 1957.

23

1534 (n.st.) 1533 (o.st.), 31 Maart. - Meester Simon Colijn,
oom van Alexander Colijn, maak die koopsom van twee klein
huise oor aan Jan Vydt Janssoon.

Jan Vydt Janssoon daer moeder af es Kathelyne van Beeringen
heeft bekent dat meester Symon Colyns der voirs. synder moeder man
hem te vollen gecontenteert ende vermuecht heeft van alle alsulcken
penningen als de selve meester Symon onder hadde van Ghooris Ver-
straten gecomen van de coope van twee cleynen huysen gelegen deen
neven dander inde vele byde Aeghemplaetse tusschen Jan Tsas erve
aen deen zyde ende Jan Goeheers erve aen dander zyde et quitanit

XXLI Marty

XVc - XXXIIJ (o.st.)

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1533, S.I. no 159 fo
67 vo.

24

1534, 27 Julie. - Rommonde Borremans, familielid van Colijn se
tante koop 'n rente. Vermeld word 'n erf van beeldhouer
Conrat Meyt.

Henrie Remi met Margriete de Vos zijn wijve heeft vercocht
Rommonde Borremans zeven karolus gulden van veertich grote vlaems
tstuck erffelijck chijs te heffene XXVII daech in Julio op den
voers. Henric Huisinge metter gronde staende op ST. Peeters
Kerchoff tusschen Coenraets de Beeldesnyder erve aen deen syde
ende chuyse aldr aen d'ander A.D.M. Warande op drie guldenen

ende acht stuivers die St Pieters gasthuys daerop heft ende acht Carolus gulden aen Philips van Ophem daer op heft daerver vuytgaende

XXVII Julij
Henricx

Stadsarchief, Mechelen. Gebeurtenisse van Mechelen,
Chronologische Aenwyser 1533 - 1541 fo 19 vo.

25

1534, 27 Julie. - Vermelding van 'n erf van beeldhouer Conrat Meyt wat sedert 1531 in Antwerpen woonagtig is.

Katlyne de Pottere van huesden Wwe wylen Jan du Four heeft gekent dat Henrick Remy tegen haer gelost ende afgekwenen heeft de XXIII gulden jaerlickx lijftocht rente die sy jaerlicx hadde op desselfs voorn. henericx twee huysen staende aen malcanderen op Sint Peeters kerchhof, achter de terre tusschen Mr Coenraets de beeltsnydere erve aen deen syde ende de chuyt aldaer aen dander syde. Van Welcke XXiiij lyfrente den principalen lospenningen ende verloopen.

XXVII July
1534.

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1534, S.I. no 158 fo 133.

26

1535, 27 Julie. - Aerde Colijn koop 'n rente.

Jaspar Nolits heeft vercocht Aerde Colijn ende Gielis van den Bossche als manboren ende tot behoef van Martyne de la Moy alias de la Marche, Kathelynen en Halfviers desselfs Jaspar huisvrouwe wettighe dochtere zesse karolus gulden erffelicx chys van XL groote Vleems tstuck. Te heffene altyt St. Jansmisse Baptiste daeraff dierste jaer ierst vallen ende verschynen sal, den nerste St. Jansmisse met der voirs. Katlynen der moeder Doot. Gemerot dat de cooppenninghen hier aff gecommen zyn van gelycken zesse gulde erfflyck oic afgequete zyn. Dair de voirs. Moeder haer tocht innet op ende aen des voirs. Jaspars huys metter plaetse, gronden etc., staende buyten den Winckets van deser stadt. tusschen Jan Bethels erve aen beyde zyden. Ad ende Warandia op XXIitich st. payments den Ghasthuys van St. Kathlynen daer voer vuytgaenden.

XXVII Junyi 1535

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1535, S.I. no 161 fo 145.

1537, 18 Desember. - Colijn Spontijn los 'n rente af. 1)

Johanna Swinters als van tochtenisse ende Anna van Orssele Henrick dochtere, met Laureys van Gent haeren man ende momboir, als eijgenaeressen hebben gekent dat Colin Spontin tegen hen gelost ende afqueten heeft de zesse Rgulden erffelyck chys die sy hadden op desselfs Colyns huys metter plaetse gronde etc., Staende inde Bafferstrate opten houck vanden Bercolemstraitkens, tusschen tselver aen deen zijde ende Lambrecht de Poorters erve aen dandere. Et quitanit in forma.

XVIII Decembris 1537

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1537, S.I. no 163 fo 91 vo.

1538 (n.st.) 1537 (o.st.), 11 Februarie. - Colijn Spontijn los 'n rente af op sy huis Den Pelecaen.

Margriete Cools met Janne de Vos haeren man ende monboir heeft bekent dat Colin Spontin tegen haer wel ende duechdelyck gelost ende afgequeten heeft de twee Rinsgulden van XL groote Vleems tstuck erffelyck chys die zy hadde ende heffende was. Op ende aen vyfste deel van eenen huysse mette vier achterhuysse den Pelecaen geheeten staende inde Bafferstraete opt hoeckken vanden Bercolem straetkene aen malcander. Et quitanit ut in forma.

11 february 1537.

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1537, S.I. no 163 fo 13.

1538 (n.st.) 1537 (o.st.), 21 Februarie. - Colijn Spontijn los 'n rente af.

Berbele vander Nouwermolen als totten ghenen hier naerbescreven volcomelyck gemachticht van Peeteren vander Damme haeren man by letteren van procuratien alhier voer de wet gepasseert, daer af ons gebleken is heeft bekent dat Colin Spontin tegen haer wel ende duechdelyck gelost ende afgequeten heeft de zesse Rinsgulden van veertich groote vleems tstuck erffelyck chys die zy ende de voirs. haer man jaerlycx hadde op ende aen een vyfste deel van eenen huysse den Pellicaen geheeten metten gronde ende gelegen inde Bafferstraete opten Bertclem straetken tusschen tselve aen

1) In margine : Colijn Spontijn.

deen zyde ende Lembrecht de Poiters erve aen dander zyde. Et quitantit ut in forma.

XXI febr. 1537.

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1537, S.I. no 162 fo 105.

30

1540, 13 November. - Die kinders van Peeter Colijn, grootvader van Alexander, verkoop 'n rente aan hulle jonger broer Diericken.

Symon Colyns, Mondyn Colyns, 1) Marie Colyns met Crispyen Verelst haeren man ende momboir, Elisabeth Colyns met Janne Borremans marito, Claese de Bryers alias de Tambuysere als erfgenamen wylen Peeteren Colyns ende Barbelen Van den Briele synder huysvrouwe over hen selven ende in hen tsamen vervangende . Anna Colyns der voersc. de Bryers huysvrouwe, vendiderunt Diericken Colyns haeren broeder de vyf seste deelen met allen der rechten welke zij hebben waerende in een huys plaetse ende achterhuys ende pertinenten en waar af het ander VIe deel is toebehoorende den voers. cooper gestaen opten hoeck vander Oudeghemstraete ende aydeghem strate der selve oudeghemme strate ab V^a ende Janne Spuwels. A Momalibus Warande Roymieren van Amstel vier H. Guldenen ende enen halven St. jaerlycx voer vortgaende. Ende dat overmits de somme van hondert ende eenendertich gulden 2) eens gereet voer de bate. Ons sal de voers. cooper tot synder bate hebbende alsulcke Rente van vijf guldenen X St. erffelyck welck der vercoopers nader hadden op ende aen het huys daer naeststaende by hem terinne vuytgescr. (ende oeck tot zynen laste alle de laste ende commende op tselve huys vuytgaende ende geheelycken den Vercoopers daer af ontdragen sonder argelist.)

XIII November 1540

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1540, S.I. no 166 fo 19 vo.

31

1541, 24 September. - Koning Ferdinand I vra aan Maria van Hongarye, regentes van die Nederlande, kopie van die testament van keiser Maksimiliaan I.

Madame. Dernierement a Regenspurg je parla (sic) a l'empereur, mon seigneur, touchant le testament de feu l'empereur

1) vader van Alexander.

2) Bo "hondert ende eenendertich gulden" staan : „erpost declarende“.

Maximilien, notre ayeul, cuy dieu pardoint, afin d'en avoir copie autentique. Lequel me dit qu'il ne l'avait avec luy, mais pensoit qu'il estoit es pays de pardela et qu'il escripoit pour le recouvrement d'icelle copie. Parquoy vour prie madame vouloir fere chercher le dict testament et de ce que y aurez trouvé m'en avertir, afin que je puisse savoir, s'il y a aucune chose qui soit a ma charge, afin de m'en acquicter; qu'est la cause seule pourquoy je desire avoir la dicte copie. - De Lintz ce 24e de septembre 1541.

Staatsarchiv, Wenen. Belgica, Or. Pap., Lintz, 24.11.1541.
- Gepublis. deur H. von Voltelini in JAK, dl. 11, 1890. p. XXIV, nr. 6344.

32

1543, 1 Junie. - Tweede testament van koning Ferdinand I. Hy herhaal die oordrag van die verpligting tot oprigting van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I. 1)

Inhoud van die stuk volgens Dr. Hans von Voltelini : König Ferdinand I. wiederholt in seinem zweiten Testamente zunächst fast wörtlich die in seinem ersten Testamente von 1532 getroffenen Bestimmungen.

Auch die Bestimmung, das beim Aussterben seines Mannstammes alle seine : „clainater, silbergeschier und andere farende haab“ seinen Töchtern zufallen sollen, wird hier wiederholt, ebenso die Bestimmung des ersten Testaments wegen Vollstreckung mancher noch nicht vollzogener Testamentsbestimmungen Kaisers Maximilian I., worunter auch der : „aufrichtung seiner majestat begrebnus. - “

Staatsarchiv, Wenen. Akten des Familienarchivs, Prag, 1.6.1543. - Gesit. deur H. von Voltelini in JAK, dl. 11, 1890. p. XXX, nr. 6361.

33

1544, post quem 23 Julie 1544. - Claes de Vleeschouwer, 'n neef van Colijn se vrou, betaal belasting. Hy woon in die Lange Schepstraat.

Folio LX Lange Scepstrate
Claes de Vleeschouwere huert voer VII gulden
op XXI st.

Stadsarchief, Mechelen. Het boeck van den Imposten van den thiensten en twintichsten penninghen van der Stadt van Mechelen en vande voergeburchs vandien. Alzoe die byden wyckmeesters overgebracht waeren, welcke imposten opgehaven zyn by de Rent-

1) Kyk vir die Eerste Testament Dok. nr. 19 van 17.9.1532.

meesters van de stadt metten greffiers van dien ende begonsten opten XXIIII daech July int jaer XVcXLiiij, 1) S.I. no 1 fo 60.

34

1544, post quem 23 Julie 1544. - Jan de Vleeschouwer, broer van Colijn se vrou, betaal belasting. Hy woon in die Korte Schepstraat.

Folio LXV Cortte Scepstrate
Jan de Vleeschouwer op XVIII st.

Stadsarchief, Mechelen. Impostenboek, S.I. no 1 fo 65.

35

1544, post quem 23 Julie 1544. - Vincent Zelaer skilder, 'n verwant van Colijn se skoonsuster Clara Zelleers betaal belasting. Hy woon op Sint Romboutskerkhof.

Folio LXXXV Kerckhoff van Sinte Rombout
Mr Vincent Zelaer schilder huurt over XXV gulden
III gulden XV st.

Stadsarchief, Mechelen, Impostenboek, S.I. no 1 fo 85.

36

1544, post quem 23 Julie 1544. - Anthonys de Vleeschouwer, schoonbroer van Alexander Colijn betaal belasting. Hy woon op die Tichelrei.

Folio XCIII Tichelrye
Anthonys de Vleeschouwer twee huysen, deen pro II gulden, dander huert voer V gulden en hadde gegonden XI gulden.
III gulden VII st.

Stadsarchief, Mechelen. Impostenboek, S.I. no 1 fo 93.

37

1544, post quem 23 Julie 1544. - Jan de Vleeschouwer, broer van Colijn se vrou, betaal belasting. Hy woon op die Heergracht.

Folio CXXV Heergracht
Jan de Vleeschouwer huert voer XXiiij gulden XV st.
XXVI st.

1) Kortweg genoem „Impostenboek“.

Stadsarchief, Mechelen, Impostenboek, S.I. no 1, fo 125.

38

1544, post quem 23 Julie 1544. - Lysken Colijn, niggie van Alexander Colijn, betaal belasting. Sy woon op die Berthenshof.

Folio CXXXVII vo Berthenshoff.

Lysken Colyns huert voer iiij gulden pr XII st.

Stadsarchief, Mechelen. Impostenboek, S.I. no 1 fo 137.

39

1544, post quem 23 Julie 1544. - Geret Colijn, 'n verwant van Alexander Colijn betaal belasting. Hy woon in die Leguit.

Folio CXLV Leecheyt.

Geret Colyns huert voer V gulden XV st.

II gulden II st.

Stadsarchief, Mechelen. Impostenboek, S.I. no 1 fo 145.

40

1544, post quem 23 Julie 1544. - Jan van Relegghem skoonbroer van Anna, suster van Alexander Colijn betaal belasting. Hy woon in die Leguit.

Folio CXLV vo Leecheyt.

Jan van Relegghem huert voer XI gulden

XXXIII st.

Stadsarchief, Mechelen. Impostenboek, S.I. no 1 fo 145 vo.

41

1544, post quem 23 Julie 1544. - Jan de Vleeschouwer, broer van Colijn se vrou betaal belasting. Hy woon op die Vee-markt.

Folio CLIII vo Veemeret.

Jan de Vleeschouwer

pr. XXIII st.

Stadsarchief, Mechelen. Impostenboek, S.I. no 1 fo 153 vo.

1544, post quem 23 Julie 1544. - Jan Colyn, ouer broer van Alexander Colijn betaal belasting. Hy woon in die Hoogstraat.

Folio IIcXLVIII Hoochstrate
Mr Jan Colyn Scoelmeester huert voer Xij gulden
XXXIX st.

Stadsarchief, Mechelen. Impostenboek, S.I. no 1 fo 248.

1544, post quem 23 Julie 1544. - Mendijn Colijn, vader van Alexander Colijn, betaal belasting. Hy woon in die Broekstraat.

Folio IIIcVIII verso Broekstrate
Mondy Colyns pro XXVIII st.

Stadsarchief, Mechelen. Impostenboek, S.I. no 1 fo 308 vo.

1545 (n.st.) 1544 (o.st.), 10 Januarie. - Jan Borremans, swaer, en Diericken Colijn, broer van beeldhouer Simon Colijn, oom van Alexander, verkoop in sy naam 'n rente omdat hy kinds geword het.

Jan Borremans ende Dierick Colyns als curateurs ende inden name van Symon Colyns desselfs Dierick brueder die Inocent ende Simpel is hebben by consente vanden Weesmeesters deser stede vercocht Jaspaere Stockmans als memboir ende tot behoef van Lystetten Moereaeus Daniels dochtere de zesse karolus gulden vanden thien karolus guldenen erffelyck chys die de voirs. Symon jaerlyckx hadde verschynende altyt te Kersmisse. Op ende aen een huys mette hove gronden etc. dat twee woeninge Cornelis Schoofs toebehoirende gestaen in doude Veste tusschen der Weduwe Gheeraerts erve aan deen zyde ende thuys de Tempst geheeten aen dander zyde A D M et zellurende Warandia

X Januari 1544 (o.st.)

Stadsarchief, Mechelen. Schempenakten, 1544, S.I. no 168 fo 99.

1547, 9 Maart. - Oor die uitvoering van die testament van keiser Maksimiliaan I.

Allerdurchleuchtigster, grosmechtigster kunig etc., allernedigster herr. Eur kgl. maj. sein mein allerunderthanigist gehorsam und guetwilligist auch schuldig und phlichtig dienst jederzeit bereit zuvoran. Nachdem ih die Römisch kais. und eur kgl. maj. aufjungstgehaltne reichstag zu Regenspurg aus schuldiger und underthenigister phlicht umb und vonwegen aufrichtung und exequirung eur kgl. majestaten anherrn, weilund kaiser Maximilians hochloblichster und seligister gedechtnus, verordneten testaments und letsten willens in aller underthenigkait als ain verordneter testamentari und procurator desselben testaments muntlich ersuecht und angelangt, darauf dann die Römisch kais. und eur kgl. maj. mir gnedigist bevolhen haben, daz ih auf mittl und weg, welhermassen solch testament mit pesten fuegen in stattliche und wirkliche volziehung gericht und gebracht möcht werden, bedacht sein und eur kgl. maj. desselben alsdann mit meinem Rat und guet bedunken nach lengs berichten soll etc.; - demnach hab ich zu underthenigister gehorsame und volziehung eur beder majestatn bevelch das obbestimbt testament furhanden genommen und erstlich den artigl, sovil die pilder zu hochgemelts kaiser Maximilians begrebnus belangt, erwegen und, was dieselben pilder, so noch nit gegossen oder verfertigt sein, an die stat zu verfertigen in allem gesteen werden, sambt maister Gregori Löffler, puxengiesser alhie, ain ungeverlich überschlagen gemacht, wie in den nachbestimbtten auszügen nach lengs begriffen wirt : Erstlich wirt in dem angezaigten testament vermeldt, daz hochgedachts kaiser Maximiliani seligister will und mainung gewest, das zu irer maj. begrebnus in der Neustat 28 grosse gegossne pilder und am vordristen under dieselben seiner kais. maj. pildnus und neben demselben pild weilund kaiser Fridrichs, seiner maj. vaters hochloblichster gedechtnus, auch des kaiser Karls pilanus, daz meins achtens auf den grossen kaiser Karl verstanden muez werden, und daneben zwai pildnus, die aber im testament nit benennt sein, auf hülzen von schönen farben angestrichnen seilen in die höch herumb gestellt und oben an guete eisne ketten gehengt werden sollen. Zudem hat sein kais. maj. auch verrer verordnet, daz unten umb die begrebnus an der hülzen pilder stat 134 andere pilder, deren namen auch nit angezaigt oder wie grosz die sein, gesezt sollen werden, sie dann eur kgl. maj. aus beiliger abschrift desselben testaments mit A verzeichnet nach lengs gnedigist vernemen wirt. Darauf aber erstlich wol zu erwegen ist, ob ain socher schwärer last der grossen gegossnen pilder in die höhe umb die begrebnus zu wagen seien oder gestellt sollen werden; dann es gar geferlich und ain grosse schwäre und purde ertragen muesst; und säch mich fur thuenlicher an, daz die grossen pilder herunten umb die begrebnus und die ringen in die höhe gestellt wurden, wie dann eur kgl. maj. selbst gnedigist zu bedenken hat.

Zum andern so hat sein kais. maj. auch verrer in jedes der acht verordneten spitäler ain gegossnen pild nach seiner maj. pildnus mit masz und ordnung auch, welcher gestalt dieselben gebraucht sollen werden, furgenommen, welche acht pilder dannoch ainer zimlichen grösse doch nit so grosz als die vor gegossnen grossen pilder sein muesse.

Zum dritten ist auch bei Tirclicher camer befunden worden, daz eur kgl. maj. im verschinen 1528. jare auf derselben bevelch ain lauter schriftlich anzaigen, was dieselb zeit fur pilder gegossen auch an den gegossnen pildern noch mangle und dieselben

mengl daran zu machen und zu pessern auch die übrigen ungegossen sambt eur kgl. maj. furgenommen sarch zu giessen und zu verfertigen in allem beileufig gesteen werde, zugesant worden ist, wie eur maj. aus den abschriften mit B signiert hieneben zu vernemen gnedigist gerueche.

Hierauf hab ich mich sambt obgemelten maister Gregorien Löffler vor verschiner zeit gen Milan (sic) verfuegt und daselbst die verhandnen gegossen pilder nach dem inventuari besichtigt und 30 grosse gegessne manns- und frauenpilder und dabei ain klainers kniend pild, nach vilgemelts kaiser Maximilians pildnus gegossen, laut beiliger verzaichnus mit C signiert, darinn si alle mit namen und nach ordnung der sippschaft begriffen sein, auch darzue 23 klaine gegossne messinge pildl etlicher heiligen von kuniglichem und furstlichen stammen, deren ains ungeverlich 58 phund schwär wigt, und darzue 34 prustpilder befunden. Also wären sider des vorigen schriftlichen anzaigens, euer maj. im 1528. jar überschickht, wie hievör steet, sibem grosse pilder und das kniet kaiser Maximilians pildnus verrer gossen worden. Und dieweil dann eur kgl. maj. im verschinen 1527. jare inhalt derselben ausgegangen bevelchs gnedigist entslossen gewest, noch ain kupferen sarch mit sonderer zierde zu höchstgedachts kaiser Maximilians begrebnus, darein dann sein leib gelegt werden soll, giessen zu lassen, daruber dann eur maj. die obbestimbt verzaichnus und bericht ubersant worden ist, so hab ih eur kgl. maj. jeczunt zu mererm bericht ain neue aufzaichnus und ungeverlich überschlagen, was diser seit sdcher sarch mit seiner zierde auch die mengl an den alten gegossen pildern und die grossen sambt den 8 pildern in die furgenomen spitäler auch die 77 klainen heiligen pildlen, so noch gegossen sollen werden, zu giessen, zu machen, zu pessern und an die stat zu verfertigen in allem gesteen wurden, mit angehengtem rat und guetbedunkhen machen und vergreifen lassen und obgemelten maister Gregorien löffler auch darüber gehört. Derselb hat sein bericht und guetbedunkhen, welchermassen auch in was costen er die ubrigen pilder und sarch auch die manglhaften pilder zu machen und zu pessern verhoffte, in schrift gestellt, wie eur kgl. maj. das alles aus beigelegten schriften mit D signiert gnedigist zu versteeen hat.

Demnach so geruech sich eur kgl. maj. mit höchstgedachter kais. maj. zu furderlicher und gelegner zeit daruber gnedigist zu entsliessen und zu vergleichen, welcher gestalt diser sarch und pilder, so noch zu giessen wären, verfertigt, desgleichen von wannen die verleg der kupfer oder messing auch aller ander darzue notturftigen bereitschaft und giesserlon, die dann vor allen dingen gewisz und bereit sein muess, erlegt und geraicht sollen oder möchten werden. Dann euer kgl. maj. hat gnedigist zu bedenken, das sölcher verleg oder costen von der Tirolischen camer allhie noch aus andern eur mäj. ämbtern in Tirol kainswegs möcht bezalt sonder von andern orten darzue verordnet und erstatt must werden. Und so die verleg oder bezalung des uncostens, so uber verfertigung des sarchs auch der manglhaften pilder und anders laut der gestellten auszug auferlaufen, richtig und gewisz sein wurde, bin ich gueter zuversicht, mergedachter maister Gregori Löffler wurd sich solcher arbeit und werch eur beder majestaten zu underthenigistem gefallen zu verfertigen gehorsamlich und williglich underfahen, darzue man in dann nit verpessern khunt, auch solcher

sarch und pilder von hinnen auf dem wasser mit wenigisten costen in die Neustadt in Österreich gefuert werden möcht.

Zum vierten. Was dann die aufrichtung der acht spitäler nach laut und innhalt des verfertigten testaments betrifft, werden sich die kais. und eur kgl. majestäten derselben gelegenheit nach wol wissen zu entschliessen, welcher gestalt dieselben in gepurliche volziehung und aufrichtung gebracht mugen werden; dann es ain sonder angenehmen cristenlich und gotgefellig werk wär, daz dieselben vor allen andern artigglen des angezaigten testaments wirklichen volzogen wurden. Sovil aber das ain spital, so alhie zu Ynsprugg aufgericht soll werden, belangt, dieweil die von Ynsprugg nie dahin bewegt haben mugen werden, daz si ires spitals einkhomen und handlung vor der hohen ebrigkeit raitung gethan hetten, auch sonst von desselben einkhomen, nuczungen und gefallen der armen und notturftigen wenig oder schlechte hilf, trost und ergeczlichkeit beschicht, so ist mein underthenigister rat und guetbedunkhen, eur kgl. maj. geruechte solch spital in den angefangten closterpau bei dem heiligem pluet auf dem Seefeld, welches gepeu sonst mit der zeit on mucz widerumb zergeen und zerfallen wirdet, aus etlichen beweglichen ursachen gnedigist zu verordnen; dann man an dem verprachten gepeu vil vortils hett auch dapei ain weit beruembt gotshaus, darzue man noch von vil erten walfartet, auch ain gemaine lantstrasz furgeet, davon dann tägliche hilf und hantraichung beschehen und solch werkh von meniglichen geprisen wurde und on das ain kirchbrobst oder verwalter sambt ainem pharrer und briesterschaft bei demselben gotshaus gehalten wirdet; derselb verwalter möcht alsdann solch gotshaus und spital samentlich in seiner verwesung haben und darumben jerliche raitung halten. Und was von dem gotshaus jerlich verstendig, möcht auch zu hilf und underhaltung der armen daselbst gewent werden und in solch spital möcht nachmals eur kgl. maj. derselben alten krankhen und taslhaften diener fur ander, damit si daselbst ir underhaltung und provision ir lebenslang hetten, gnedigist verordnen, und, was verrer die notturft zu volziehung beruerts testaments in diesem fal eraischt, furnemen lassen. Und die zuerichtung und erpauung dises spitals möcht ungeverlich mit zwai oder dreutaused gulden verricht werden.

Zum funften. Die verordnung des spitals zu Wienn möcht eur kgl. maj. dem spital, so ain Hispanier, wie ich bericht, daselbst furgenommen und angefangt hat, zu dest statlicher underhaltung und vollendung desselben zueaignen und wenden lassen.

Zum sechsten wirt eur kgl. maj. die andern vier spitäler in den andern Niderösterreichischen landen laut des testaments derselben gelegenheit nach wol wissen aufrichten zu lassen; doch ist daneben zu bedenkhenn daz die volziehung und aufrichtung solcher spitäler aller gleich am maisten an dem steet, ob die verordnet jerlich hantraichung und underhaltung derselben aus den ämbtern so durch kaiser Maximilian in solchem testament darzue gewidmet und verordnet sein, neben andern beschwerlichen verweisungen und ausgaben derselben erstatt oder gelibert mug werden, welche jerliche underhaltung dann das fundament solcher spitäler sein muesz.

Zum sibenden. Sovil das spital, so zu Preysach in Preysgew aufgericht soll werden, betrifft, muessten erst gülten zu underhaltung desselben erkaufft und der uncosten, so uber erpauung

und aufrichtung desselben auferlaufen wurde, darzue verordnet werden; von wannen aber das beschehen, wirt sich die kais. und eur kgl. maj. wol mit einander wissen zu entsliessen und zu vergleichen.

Zum achtenden. Die aufrichtung der andern zwaiien spitäler zu Andtorf und Augspurg geruech eur kgl. maj. bei der kais. maj. auch zu sollicitiern, damit dieselben zum furderlichsten in wirkliche volziehung khomen und eur kgl. maj. anherrn, kaiser Maximilians hochloblichster gedechtnus, verordneten testaments und letsten willens ainmal, wie dan götlich und pillich ist, gepurliche ausrichtung und benuegen beschehe.

Das alles hab ich eur kgl. maj. auf derselben muntlichen bevelch in underthenigister gehorsame auch aus schuldiger phlicht nit wellen verhalten, underthenigist bittende, eur maj. welle ir die execution sölchs testaments gnedigist angelegen lassen sein; dann ich mich hiemit gegen meniglich protestiert auch mein gewissen in diesem fal gegen got und der welt purgiert haben will, daz ich meiner gethaner phlicht, sovil an mir gwest, gnuagsam nachkhomen bin und die sach bei eur beder majestäten treulich sollicitiert hab etc.

Verrer hab ih eur kgl. maj. bevelch und gnedigiste vermanung von datum den 24. tag februarii negstverschinen auch in aller underthenigkait emphanen und vernomen und hett eur maj. solchen bericht disz testaments und pilder halben gern ehender zuegesant, so hab ih doch eur kgl. maj. in ansehung derselben schwärer oblihen und schwebenden kriegshandlungen damit nit beschwären noch hellingen wellen.

Und sovil daz url belangt, fueg eur maj. ih in underthenigkait zu vernemen, daz dasselb url vorlangest fertig gewest, hab aber dasselb auf der post eur maj. nit zueschickhen noch wagen dörfen, damit es nit etwo verderbt wurde. Hab's auch eurer maj. rat herrn Jacoben Khuenen, ritter, als er jeczt an eur maj. hof geritten, aufgeben wellen; und dieweil er khain truhen gehabt, hat er's auch nit annemen noch on nachtail mitzufuern gedraut. Sopald aber ain pot an eur kgl. maj. hof vonhinnen abgefertigt, will eur maj. sollich url bei demselben wol verwart zuesenden. Soverr aber eur kgl. maj. will und mainung ist, daz ich eur maj. dasselb url bei der post zuesenden soll, mag eur maj. mich desselben schriftlich verstendigen lassen; will ich's eurer maj. alsdann vonstundan bei der post überschickhen. Wolt ih eurer maj. auf derselben bevelch zu underthenigister antwurt und bericht auch nit pergen und thue euer kgl. maj. mich damit in aller underthenigkeit zu gnaden bevelhen - Wilhelm Schurff -

Dat. Ynsprugk 9. marcii 1547.

Staatsarchiv, Wenen. Akten des Familienarchivs, Conc. Pap., Innsbruck, 9.3.1547. - Gepublis. deur H. von Voltelini in JAK, dl. 11, 1890. p. XXXVI, nr. 6387. 1)

- 1) Von Voltelini voeg daaraan toe : Ebenda ein Schreiben des Wilhelm Schurff an den Vicehofkanzler Dr Jakob Jonas, worin er diesem mittheilt, er habe dem auf dem letzten Reichstag in Regensburg in seiner Gegenwart erhaltenen königlichen Befehle gemäss vor etlichen Wochen die Möglichkeiten zur Execution von Kaisers Maximilian I. Testament, welhergestalt dasselb in wirkliche volziehung und expedicion mit aufrichtung der spitäler und verfertigung der grabpilder gebracht möcht werden, erwogen und einen Kostenüberschlag machen lassen. Er bittet ihn, seinen Bericht dem König zu gelegener Zeit zu übergeben und ihn bei diesem zu empfehlen. - Datum Ynsprugk 10. marcii 1547.

1547, 9 Maart. - Inventaris van die grafmonument-beelde wat reeds klaar is.

C.

Gegossen pilder, zu weilend kaiser Maximilians hochlöblichster gedechtnus furgenomen grabgusz gehörig, des stammens der hochlöblisten fursten, erzherzogen zu Österreich und anderer mitsibschafft verwonten, wie hernach volgt :

Albrecht, furst zu Habsburg, landgraf im Ellsasz, negstnachgeschribnes kaiser Ruedolffs vatter. - Ruedolffus, Römischer kaiser, furst zu Habsburg, obgemelts Albrechten, fursten zu Habsburg und landgrafens im Ellsasz, sun. - Albertus Primus, Römischer kaiser, erzherzog zu Österreich, jeczobgeschribnes kaiser Ruedolffs, fursten zu Habsburgs, und frauen Anna, gräfin zu Hohenmburg, sun. - Frauen Elisabetha, herzogin in Kernthen, Steyr, gräfin zu Tyrol, dises negstgemelten kaiser Albrechts des Ersten gemachl. - Albrecht Sapiens, erzherzog zu Österreich, negstobgestellts kaiser Albrechts des Ersten dicz namens und frauen Elisabethen, herzogin zu Kernthn, gräfin zu Tyrol, sun. - Albertus, Römischer kaiser, kunig zu Hungern und Behem, erzherzog zu Österreich, graf zu Tyrol, ain sun erzherzog Albrechten des Vierten zu Österreich, welcher erzherzog Albrecht, erzherzog Albrechten des Dritten sun; derselbig erzherzog Albrecht der Dritt ist dicz herzog Albrechten Sapiens des Andern sun uns negstnachüberschreibens Leopolden brueder gewest. - Frau Elisabeth, kunigin zu Hungern und Beheme etc., kaiser Sigmunds, kunigs zu Hungern und Behem, tochter und jeczvorgescribnes kaiser Albrechts gemachl. - Ladislaus, kunig zu Hungern und Behem, erzherzog zu Österreich und graf zu Tyrol, dises kunig Albrechts und seiner gemachl frauen Elisabetha sun. - Leopoldus Pius, erzherzog zu Österreich, graf zu Tirol, nestobgeschribens erzherzog Albrechten des Weisen und fauen Johanna, gräfin zu Phirdt, sun. - Fridericus, erzherzog zu Österreich, graf zu Tyrol, etc., dises erzherzog Leopolden anderer sun und hievorundergeschribens erzherzog Ernsten brueder. - Sigismundus, erzherzog zu Österreich, graf zu Tyrol etc., dises erzherzogs Fridericus und frauen Elisabetha, phalzgräfin bei Rein, sune. - Ernestus, erzherzog zu Österreich, graf zu Tyrol, obgestellts erzherzog Leopolden des Frummen von Österreich und frauen Virida, herzogin zu Mayland, seiner gemachl, sun. - Frau Zymburg, herzogin zu der Masz, vorgenannts erzherzog Ernsts erstere gemachl. - Friderich der Dritt, Römisch kaiser, erzherzog zu Österreich und graf zu Tyrol, jeczobgeschribnen erzherzog Ernestus zu Österreich und frauen Zymburgis von der Masz, seiner ersteren gemachl, sun. - Frau Kunig ng, erzherzogin zu Österreich, dises kaiser Friderichs und frauen Elenora, kunigin zu Portigall tochter, kaiser Maximilians schwester, die ist herzog Albrechten von Bayrn vermechlt worden. - Frau Elenora, kunigin zu Portigall, kunig Ferdinands tochter, obgemelts kaiser Fridrichs des Dritten gemachl. - Kunig Ferdinandus zu Portigall, diser frauen Elenora, kaiser Friderichs gemachl, vatter etc. - Maximilian, Römischer kaiser, erzherzog zu Österreich, herzog zu Burgund, graf zu Tyrol etc., hochgedachts kaiser Friderichs des Dritten und frauen Elenora, kunigin zu Portigall,

seiner maj. gemachl, sun. 1) Frau Margreth, erzherzogin zu Österreich etc., dises kaiser Maximilians und frauen Maria von Burgundi tochter, nachgeschribens kunig Philipsen schwester, die ist herzog Pilipberti zu Saffoy vermechlt worden, Frau Maria, herzogin zu Burgund und Brabannt, gräfin zu Flanndern, herzog Karls tochter, hochgemelts kaiser Maximilians erstere gemachl. - Karolus, herzog zu Burgundi und Brabannt, diser frauen Maria, kaiser Maximilians gemachl, vatter. - Philipus, herzog zu Burgund und Brabanndt, jecz gemelts herzog Karls vater und frauen Maria anherr. - Frau Blanca Maria, herzogin zu Maylannd, herzog Ludwigen tochter, obgemelts kaiser Maximilians ander gemachl. - Philip, kunig in Hispania etc., erzherzog zu Österreich, herzog zu Burgundi, graf zu Tyrol, kaiser Maximilians und negstobgeseczter frauen Maria, herzogin zu Burgundi, seiner kais. maj. ersten gemachl, sun. - Frau Johanna, kunigin in Hispania und Casstilia, kunig Ferdinannd und frauen Elisabeth, seiner maj. gemachl, tochter, hochgemelts kunig Philipsen gemachl. - Ferdinanndus, kunig zu Hispania und Casstilia, diser frauen Johanna, kunig Philipsen gemachl, vatter.

Andere pilder: 27. Sant Leopold, herzog zu Österreich. - 28. Gotfridus von Bulion, kunig zu Jherusalem etc. - 29. Artus, kunig zu Enngelannndt. - 30. Dietrich von Bern, kunig in Italia. - 31. Theodobertus, kunig in Prouincz, herzog in Burgundi.

Staatsarchiv, Wenen. Akten des Familienarchivs, Innsbruck, 9.3.1547. - Gepublis. deur H. von Voltelini in JAK, dl. 11, 1890. p. XXXVIII, nr. 6388.

47

1547, 9 Maart. - Advies van bronsgieter Gregorius Löffler oor die voltooiing van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I.

D.

Edler, gestrenger, gnediger herr. Auf eur gnaden in namen der Römischen kais. und kgl. majestäten, meiner allergnedigisten herrn, anlangen und begern vonwegen ausmachung und vollendung weilend kaiser Maximilians hochloblichister gedechtnus angefangten grab- und pildergusz, von was metal ich dieselben giesen und in was gelt etc., fueg ich eur gnaden gehorsamer mainung zu vernemen, wiewol ich mich dergleichen arbeit und giessen bisheer wenig angenommen oder beladen sonder allain dem puchsen giessen vorgestanden und ausgewart, dieweil ich aber verstee, das höchstgedachte kais. und kgl. majestäten dises werkh zu vollenden gnedigist entslossen und mich hierzue gebrauchen wöllten, und ich dann je und allzeit iren majestäten, wie meine vorfordern underthenigist gedient, das auch furchin zu thuen gehorsamist erbietens bin, will ich mich hiemit iren kais. und. kgl. majestäten zu underthenigisten gefallen dahin begeben, dises werkh und pildergusz, wie mir desselben visierung

- 1) In margine : Dises ist ain kniet klain pild, soll nit gerait werden, ist allain vonwegen ordnung hierzue gesezt.

und masz gegeben, zu giessen und machen mit und neben meiner arbeit des puchsen giessens underfahen, des versehens, ich wölle denselben sarch, grosz und klain pilder dermassen werkh, giessen und machen, darab beide ire kais. und kgl. majestäten etc. gnedigst wolgefallen haben und ain solchs mit sonderm gnaden gegen mir und den meinen erkennen werden; dann iren kais. und kgl. majestäten zu underthenigstem gevallen wurde ich mich diser arbeit und werchs underwinden, darzue mich sonst warlich niemand anderer bewegen solle.

Dann von was metall solche grab, grosz und klain pilder gegossen werden sollen, will ich eur gnaden hiemit anzaigen, das die vor gegossen pilder aintails von messing und etlich von kupher; und wie ich verstee, soll man des vorhabens gewest sein, die messing pilder zu vergulden, das ist mir ain unmöglich ding; dann dergleichen grosse pilder lassen sich warlich im feur nit vergulden; ich gedenkh auch, ain solcher merkhlich costen nit daran gelegt werde, dieweil dann messing ain metall, das nit guet zu seubern oder auszubereiten, darzue nit vest; derohalben meins bedenken diser sarch und pilder aus nicht anderm dann kupher, mit zin zimlich vermischet, am teuglichisten zu giessen sein werd; dises metall ist guet und vest, mag und kan auch sauber ausberait und geziert werden, hat ain guet und schön ansehen, erhelte ain guet langwirig alter. Es haben auch die alten Römer dergleichen pildnussen nur von kupher und zin gegossen.

In was gelt ich mich aber diser arbeit und werchs underfahen wöll, fueg ich eur gnaden zu wissen, das maister Steffan seligen umb jeden senten ausgemachten zeug fur arbeit und alles an den grossen pildern achtundzwainzig guldin gegeben worden und noch ist ime kupher und messing geraicht, sovil er desselben darzue nodturftig gewest, jeder centen messing per 6 guldin und kupher per 5 guldin 45 kreizer; solcher zeug und, was der in gelt gebracht, ist ime an seinem verdienen abgezogen worden; daran warlich maister Steffan noch ander kain gewin gehabt, sich auch nit vast darbei bereicht, unangesehen das er mit pildschniczern und goldschmiden wol versehen gewest. Und wiewol ich aus dem gnuegsam verursacht, das ich mich erst mit pildschniczern, die warlich mit grossem costen und sonderer beschwerd zu bekhomen sein, auch goldschmiden versehen muess, darzue alle nodturften, als wachs, zin und anders am höchsten ain merers, dann obsteet, zu erfordern, wie solchs auch wol mit diesem schweren werkh verdient wurde, so will ich es jedoch auch dabei berueen lassen und will jeden centen gemachten zeug an den grossen pildern per 28 guldin geben, ain klain pild, dieweil das merkhlich vil arbeit braucht, auch per 28 guldin und den centen am sarch per 28 guldin. Wo aber gemelter sarch dermassen so zierlich gemacht, will ich mir ain namhafte pesserung vorbehalten haben. Jedoch soll mir zu allen pildern und dem sarch die nodturft kupfer gegeben und der centen nit höher als per 5 guldin 45 kreizer gerechnet und abgezogen werden. Damit werden ire majestäten nit beschwert; dann die arbeit, so do hart und heftig, bringt disen wolverdienten lon mit sich; verhoff dannoch, so dises werkh vollendet, ir majestäten wurden das in sonderm gnaden darzue gegen mir erkennen.

Verrer muessen mir auch on mein costung des sarchs und der pilder visierungen gemacht und zuegestellt; jedoch will ich gern

darzue helfen und raten, damit dieselben zum zierlichisten gemacht und gevertigt werden. Und zum bschluss, das die notdurft zeug und gelts, so dises werkh gebrauchen wird, an die hand geraicht werde; dann es in allem ain merkliche verleg, die teglich damit auflauft, haben mues. Das alles hab ich eur gnaden gehorsamer mainung anzaigen wellen und thue mich hiebei euer gnaden bevelhen. Eur gnaeden gehorsamer williger Gregori Löffler, puchsengiesser.

An herrn Wilhalmen Schurffen, ritter etc.

Staatsarchiv, Wenen. Akten des Familienarchivs, Innsbruck 9.3.1547. - Gepublis. deur H. von Voltolini in JAK, dl. 11, 1890. p. XXXIX, nr. 6389.

48

1547, 9 Maart. - Raming van die koste vir die werke wat nog aan die grafmonument van keiser Maksimiliaan I moet uitgevoer word.

D I.

Auszug und ungeverlicher überschlag, was und wievil an weilend kaiser maximilian hochlöblichster und seligster gedechtnus furgenomen grabguss, zu der Newenstat in Österreich gehörig, gemacht und verfertigt, was an demselben noch zu ganzer vertigung zu machen auch in was summa gelts solcher grabguss sambt aller zugehörde vollendt und ausgemacht werden möchte, volgt hernach :

Erstlichen ist auf der Römischen kuniglichen maj. etc., unsers allergnedigisten herrn, bevelh, vom datum den letzten tag novembris anno 1527 an irer kgl. maj. regierung und camer in Tyrol ausgangen, ain lautere visierung gestellt und gemacht worden, wie und welchermassen der sarch, darein hochgedachts kaiser Maximilians leib gelegt, gegossen werden soll. Dieselb visierung ist ierer kgl. maj. an derselben hof anno 1528 überschickht worden, damit sein maj. die derselben gnedigistem gevalen nach corrigiert und verperssern mugen. Dabei ist es bis anheer beliben und wird ir maj. solche visierung des grabguss noch bei handen haben, dann alhie kan die kainer orten gefunden werden. Jeverr nu die jeczige Römisch kais. und kgl. majestäten gnedigist entslossen, ir majestäten anherrn solchen sarch nochmalen giessen zu lassen, wird sich derselb sarch in hundert centen zeug anlaufen. Solt nu diser sarch der gestellten visierung nach so zierlich gegossen werden, wird derselb trefflich vil arbeit und mue geprauchen Ist vorhin umb jeden centen an den pildern zu machen fur zeug, arbeit und alle costungen acht-und zwainzig guldin bezallt worden, darauf und nit leichter wird der centen jeczto zu machen bekomen werden, thuet der sarch zu gelt 2800 guldin.

Zum andern. Wiewol kaiser Maximilians testament von 28 grossen pildern anzaigung thuet, die zu der begrebnus gestellt werden sollen, so befind sich doch dagegen, das kaiser Maximilian in seiner maj. visier des ganzen grabguss 40 grosser pilder, die darzue gegossen werden sollen, gestellt und vergriffen. Nun seien an solchen pildern hievor dreissig gegossen und dan noch darzue ain klains knients pild nach kaiser Maximilians pildnus;

dasselbs hat gen Hall in ain stift gestellt sollen werden, wird hie nit gerait. Wer dieselben pilder und wie die gennant, wird aus beiligunder verzaichnus mit C. verstanden. 1) Under denselben dreissig pildern seien aindliff, so erstens durch maister Gilgen gegossen, ganz unsauber, maglhaft und schadhafft geratten, also das zwai ganz umbgegossen werden muessen, dardurch die hoch notdurft erfordert, dieselben zwai pilder umbzugiessen und die andern vast alle auszupessern und das, so mangl, noch darzue zu giessen. Solchen mangl allen zu wenden der ist laut aines sondern zetls angeschlagen mit dem ringisten costen auf 2000 guldin. Dise mengl und gebrechen der pilder seien von neuem jeczo durch maister Gregorien Löffler besichtigt, ob diselben mit disem oder ainem ringern costen gewend und verricht werden möchten. Der zaigt dariber an, das die ausberaitung obgemelter pilder im costen nit überslagen sonder möchte solch gelt der 2000 guldin darzue gebraucht werden. So ime aber dise arbeit neben der andern bevolhen wurd, wolt er gern allen muglichen vleisz furwenden, das alles mit etwas ringern costen zu verrichten.

Zum dritten. Zu völliger erstattung der ganzen anzal vierzig grossen pilder nach kaiser Maximilians grabvisierung sollen noch zehen gegossen und gemacht werden. Wer und wie die genant, wirdt aus beiligunder zettl mit nr. I bezaichnet aigentlich und nach lengs zu vernemen. 2)

1) Dok. nr. 46.

2) Waarvan die teks lui : Volgt hernach, wer die zehen pilder von geschlechten und wie die mit namen genant, so kaiser Maximilian in seiner maj. furgenommen grab-und pilderguss zu giessen aufgezeichnet und in derselben visierung begriffen, die aber noch bisheer nit gegossen und gemacht sonder durch die jeczig Römisch kais. und kgl. majestäten giessen zu lassen verordnet werden sollen, welchs jedoch zu irer majestäten gnedigisten wolgefallen steet, derselben kains oder ains tails, was und welche irer majestäten gevellig sein wellen, giessen zu lassen : - 1. Haug der Grosz, furst zu Habsburg. - 2. Radepott, furst zu Habsburg. - 3. Karolus Manngnus, Römischer kaiser, kunig in Germania und Frannokhreich. - 4. Julius Cesar, der erst Römisch kaiser. - 5. Clodopheus, der erst cristenkunig zu Frannkreich. - 6. Otopert, kunig zu Prouanncz. - 7. Ota-ckher, herzog zu Steyer. - 8. Sant Steffan, kunig zu Hungern. Dise pilder möchten mit ganzem kurisz oder harnisch auch andern zierden gegossen werden, jedoch auf das ringist, kains uber 16 centen schwer. - 9. Frau Geysula, kunigin zu Hungern, erzherzogin zu Osterreich. - 10. Frau Virida, herzogin zu Maylannd, erzherzog Leopolden von Osterreichs gemachl. Dise zwai frauenpilder möchten auch mit zimlichen zierden, ains 16 centen schwer, gegossen werden.

Dieselben pilder, so die gemacht, solten auf das ringist gegossen und auf aines dem andern zu hilf gerait werden 16 centen zeug; brechten dise pilder an zeug 160 centen, jeden centen umb 28 guldin gerait, thuet zu gelt 4480 guldin. Jedoch steet es bei der Römischen kais. und kgl. majestäten gnedigistem willen, dise zehen pilder gar oder ains tails daraus, welche irer majestäten wolgevellig, giessen zu lassen; und, was ir majestäten sich entsliessen werden, machen zu lassen, so kunden die visierungen volgends darauf gestellt werden nach gelegenhait jedes handels, stands und lebens. (Hier staan 'n bemerkung van die hand van Ferdinand I : Die visierung acht ich das vorhanden ist und hat gehabt der alt pau-maister Koller in ain puech.)

Zum vierten will sich wol geburn, das höchstgedachter kaiser Maximilian auch die jeczig Römisch kais. und kgl. majestäten etc. vor allen conterfettis und für die andern alle mit kaiserlichem habit, cron, zepter und apfl auch gesellschaften und clainettern zum zierlichisten mit chorbäuten und levitte nreckhen oder aber in ganzem kirisz, welchs iren majestäten zum gevelligisten sein will, gegossen werden sollen. Diser pilder ains wurd in dreissig centen wegen, facit an zeug 90 centen und zu gelt, per 28 guldin der centen gerait, 2520 guldin.

Zum funften will auch sich wol gepurn, das der jeczigen Römischen kais. und kgl. majestäten, unserer allergnedigisten herrn, abgestorbnen geliebisten gemachln hochlöblichster und seligster gedechtnus pildrus mit dem ringisten jedoch für die andern zum zierlichisten gegossen werden. Wurde ungeverlich jedes derselben pild 16 centen, facit 32 centen, zeug wegen, jeden umb 28 guldin angeslagen, thuet in gelt 896 guldin.

Zum sechsten vermag hochgedachts kaiser Maximilians testament, 134 claine heiligen pilden, so irer maj. mit sibschaft verwodt, gegossen und zum grab gestellt werden sollen; daran seien vorhanden 34 prustpild aber nicht sonders sauber und 23 ganze pildlin. Also manglten noch 77, die von neuem gegossen und gemacht werden sollten. Soll jedes derselben pild 59 phund wegen und, dieweil dieselben vil arbeit und mue geprauchten, ward jedes derselben clainen pild under 28 guldin zu machen nit costen, thuet zu gelt 2156 guldin. Die visierungen, zu disen 77 hailigen pilden, die noch gegossen werden sollen, gehörig, sein nit alhie sonder dieselben werden die kgl. maj. neben und bei andern des grabgusz visierungen haben; und so disz werkh furgenomen, muessten die hieher geschickht werden.

Und zum sibenden sollen nach vermug kaiser Maximilians letsten willen und testament acht spital an orten und enden, in gemeltem testament begriffen, gestift und aufgericht werden; in jedes derselben sonderwar soll ain pild nach kaiser Maximilian als dem fundator und stiftherrn gegossen werden. Solche pild sollen in jedes spital kirchen zum hochaltar gestellt und jederzait ain wechsen kerzen in der hand haben; und so das hoch ewangeli. sancti Johanni gesungen wird, soll dieselb kerzen angezündt und darzue geprennt werden. Jedes derselben pild auf das ringste zu raiten per 12 centen zeug, bringen die achte 96 centen und in gelt, per 28 guldin, 2688 guldin. Jedoch mag der costen mit giessung diser acht pild eingestellt werden, bis die spitäler aufgericht; alsdann mugen dieselben pilder zu machen und zu giessen angefangen werden.

Desgleichen sollten auch alle andere visierungen des grabgusz und pilder hieher gesandt werden, woverr anderst dises werkh des pildgiessen und sarchs sein gang gewinnen solle. Was und über welche pildnussen aber die Römisch kgl. maj. etc. kaine visierungen bei handen und jedoch ire majestäten dieselben giessen zu lassen gnedigist entslossen weren, über die und jedes pild sonderlich muessten alhie zu Ynnsprigg von neuem visierung gemacht und vologends iren majestäten zu besehen überschickht werden. Es möcht auch die Römisch kaiserlich und kuniglich majestäten disen sarch und die pilder ainzingerweise giessen und vertigen lassen und, sovil ir majestäten derselben giessen zu lassen sich gnedigist entsliessen werden, möchten ir majestäten auch bedacht sein, je die genettigsten zum ehisten machen und giessen zu lassen.

Summarum der costen an gelt, so vermug dises ungeverlichen an- und uberslags zu ganzer vollendung und ausmachung des ange- fengten werkh^s grabgusz und pilder erlaufen sol, thuet 17540 gul- din. Umb wieviel aber die Römisch kais. und kgl. majestäten etc. weniger pilder, dann hiev^{or} angezaigt, machen lassen wurden oder sonst der costen geringert werden möcht, umb sovil wurde sich die obbestimbt summa ringern und weniger machen. Es möcht auch dises werkh in etlichen jarn vollendt, damit der costen umb sovil ringer ainzingerweise bezallt wurde.

Soverr dann ire majestatten alten zeug an messing, der zu puchsen nicht taugenlich, oder sonst kupher vorstendings hetten, der möcht dem giesser gegeben und in der raitung zu gelt angesla- gen und abgerait werden. So wurden der sarch, dessgleichen die 45 grossen und 134 clainen pilder, so dieselben alle zusammen ge- gossen und gericht werden sollen, wie vor nach lengs angezaigt, und damit des hochlöblichisten kaiser Maximilians testament und letster will volzogen, erstatt und dardurch diser grabgusz und desselben zugehörd ganz ausgemacht und vollend an zeug wienisch gewicht wegen ungeverlich überschlagen bis in 1100 centen. Umb was oder wievil aber die kaiserlich und kgl. maj. etc. der grossen und clainen pild weniger machen lassen, umb sovil wurde sich obge- melte summa zeugs weniger anlaufen.

Und dieweil dann diser last sarch und pilder alle auf ain gwelb in sant Georgen kirchen zu der Newstat in Cösterreich gestellt werden sollen, erfordert die nodturft, das die Römisch kgl. maj. dasselbig gwelb wol besichtigen lassen, ob das ainen solchen schweren last ertragen mug oder nit und wie solchs alles, damit das versorgt und versichert, gestellt und gesezt werden solle, diczfals nit ungelegen sein möchte, das die grossen pild herniden in die kirchen und die clainen auf das gwelb gestellt wurden. Dabei dannoch auch wol zu bedenken, auf das dises grosz werkh und zier von metall auch merkhliche costung vor feursnot gesichert werde etc.

Staatsarchiv, Wenen. Akten des Familienarchivs, Innsbruck 9.3.1547. - Gepublis. deur H. von Voltelini in JAK, dl. 11, 1890. p. XL, nr. 6390.

49

1547, 17 April. - Dood van Jan de Vleeschouwer, waarsk. oom van Colijn se vrou.

St. Janskerk Folio 52

1547. - 17 April
Jan de Vleeschouwer.

Stadsarchief, Mechelen. Overlijdensregisters, 1547, fo 52.

50

1548, 10 April. - Verslag van testament-uitvoerder Wilhelm Schurff oor alles wat hy tot dusver ten gunste van die op- rigting van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I onderneem het.

Allerdurchleuchtigster, grossmechtigster kunig etc., allernedigster herr. Eur kgl. maj. sein mein schuldig verpflichtet ganz gehorsamste und willigste dienst in aller underthenigkhait zuvoran berait. Eur Römisch kgl. maj. bevelch, des datum Augspurg vom vierten dicz monats, hab ich in aller underthenigster gehorsam emphanen und daz vorhaben, eur kgl. maj. etc. anherren, khaiser Maximilians hochlößlichster gedechtnus, begrebnus zu vollenden und derhalben beratslagung zu thun, entslossensein mit bevelch, derhalben eur kgl. maj. etc. rat und salzmair zu Hall im Inntall Geörgen Fueger und den puchseniesser Gregorien Löffler mit dem allerfurderlichisten hinaus geen Augspurg zu fertigen, vernommen; darauf vonstundan jeczgemelte Geörgen Fueger, salzmair, und Gregorien Löffler, puchseniesser, zu mir beschiden, eur kgl. maj. bevelchs si erinnert, demnach sich bede personen solchem nachzukommen ganz underthenigist und willigist erbotten haben. Und zu volziehung angezaigts eur kgl. maj. verrern gnedigsten begerens von wegen aines puechs, darinnen die pildmussen, so zu hochgedachts khaiser Maximilians begrebnus gegossen worden und noch gegossen sollen werden, gemalet sein, darumb Geörgen Kfilderers, vorigen paumeisters, oder des Godls, so die mödl sölcher pilder gemacht, gelassen erben wissen haben werden oder dasselbe in dem khöcher alhie zu finden sein wierdet, nottdurftig, umb sölch puech bei bemelten baiden abgestorbenen personen erben nachfrag ze haben oder daz in dem gemelten khöcher suechen und eur maj. dasselb sambt gedachtem salzmair und Löffler zuezeschickhen, derhalben ich mich erstens in bede köcher hinein geen hoff verfuegt, darinnen vleissig nachsuechen gehabt und ain puech gefunden, des ich herausgenommen. Ob aber sölche puech eur maj. zu derselben furgenommen werkh, grab- und pilderguss dienstlichen sein wierdt, kan ich nit versteen aber daz eur kgl. maj. nichtsminde sambt anderen, wie hienach gemelt, zueschicken wellen; gleichwoll alda auch zu hof etliche truchen verpettschiert gefunden und, wie ich vergebens bericht bin, darinnen puecher ligen sölten, mich aber derselben zu öffnen nit underwinden wellen. So hab ich volgunds in beisein gedachts salzmairs und Löfflers mit eur kgl. maj. jeczigem paumaister Micheln schenckh gehandelt, welcher des Khölderers schriften, waz visierungen der gepeu betreffend, von derselben erben hievor zu seinen handen emphanen. Der hat alle schriften und sonderlichen nach den visierungen zu verrichtung des grab- und pilderguss ales vleiss durchgangen, gesuecht und angezaigts furgenommen grab- und pilderguss halben sambt andern verzaichnussen der heiligen pildren, so umb die begrebnus gestellt solten werden, etliche conterfetzung und visierungen derselben, aber nichts lauter sonder das anzaigen in bemelten schriften neben den visierungen befunden, daz solches alles auf eur kgl. maj. bevelch durch gedachten khölderer, gewesenen paumeister, und Godl seligen hiefor im 1527. jar, darauf sich dann die beraitslagung, die ich mit Gregorien jüngst in schrift sambt meinem rat und guetbedunkhen verfasst und eur maj. auch beianden und desselben nun allen bericht haben, lendet, dazumal eur maj. zuegeschickht worden. Und sovill der schriften des grab- und pilderguss halben befunden, dieselben ich alsdann dem salzmair und Löffler zuegestellt, die werden daz alles euer kgl. maj., sich darinnen zu ersehen haben, furbringen und verrer dannen mundlichen anzaigen thun. Dann merers erkundigen und berichts, als wie solches eur kgl. maj. beianden, nicht weiter thun kann. Derhal-

ben sich nun eur kgl. maj. derselben gnedigisten verhaben und willen nach zu vollziehung hochsgedachts khaiser Maximilians testaments auch diser meiner verrer vermanungen als testamentari und executor, der sonst kainer meer im leben ist, hierinnen gnedigist zu entsliessen wissen. Und thue eur römisch kgl. maj. mich damit in aller underthenigkhait zu gnaden bevelchen -- Datum Ynsprugg den 10.tag apprillis anno etc. im 1548. Eur Römisch kgl. maj. allerunderthenigister und gehorsamister diener W. Schurff.

Staatsarchiv, Wenen, Akten des Familienarchivs, Innsbruck, 10.4.1548. - Gepublis. deur H. von Voltelini in JAK, dl. 11, 1890. p. XLIII, nr. 6397.

51

1548, 23 April. - Stand, op dié datum, van die werke vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I en raming van die koste wat nog moet gemaak word.

Khurzer auszug und ungeferlicher überschlag aus allerlai schriften, so die Römisch kgl. maj. etc., unser allergnedigister herr, mir zu übersehen zuegestellt hat, nemlichen was und wievil an weilend kaiser Maximilian hochloblichister gedechtnus grabgusz unzheer gemacht auch wievil an demselben noch zu ganzer verfertigung und in was costung zu machen sei.

Laut höchstgedachter kais. maj. testament sollen überall 28 grosse und 134 claine pilder gemacht werden laut A.1) Aber hernach sein 40 grosse und 134 claine pilder zu machen verordnet laut B. 1. - Der grossen pilder sein 30 gemacht laut C; 2) daran sein etliche mengl zu wenden und muessen zwai daraus wiederumben von neuem gegossen werden; die wegen jecz 61 centen 80 ll mit namen Theodopertus und Elenora; diser uncosten ist aller angeschlagen auf 2000 guldin laut B1 und B2. 3) - Under disen gegossnen pildern ist Dietrich von Bern durch die kais. maj. abgethan, mag ain anders pild daraus gegossen oder ime ain anderer namen zuegealnet werden. Die überigen zehen grosse pilder, so noch zu giessen, sein verzeichnet Nr. 1. 4) Darunder sein abgethan durch die kais. maj. nemlichen Julius Cesar und Othacker laut der aufzeichnus bei denselben pildern. - Diser acht grossen pilder ist aines in das ander angeslagen auf 16 centen, jeden centen fur zeug und alles macherlon per 28 guldin zu raiten, thuet ain pild 448 guldin und pringen dise acht pilder 128 centen und zu gelt 3584 guldin laut D I. 5)

- 1) Dok. nr. 9.
- 2) Dok. nr. 46.
- 3) Dck nrs. 14 en 15.
- 4) Dok. nr. 48.
- 5) Dok. nr. 48.

- Wievil dann die Römisch kgl. maj. noch mer grosse pilder wil giessen lassen, steet bei irer maj. genedigisten wolgefallen laut D 1, da dann etliche derselben pilder gemelt werden. - Es sollen auch laut der testament 8 gleiche pildrussen kaiser Maximilians gegossen und in die acht spitäler geordnet werden, jedes auf 12 centen, und den centen fur zeug und alles macherlon auf 28 guldin angeslagen, thuet ain pild 336 guldin, pringen diese pilder 96 centen und zu gelt 2688 guldin. - An der zall der 134 clainen pilder sein gegossen 34 prustpilder und 23 ganze pilder laut B 1, also weren noch zu giessen 77 pilder, soll jedes bei 59 ll wegen, thuet 45 centen 43 ll, wurde jedes pild überhaubt zu giessen gesteen 28 guldin, thuet 2156 guldin laut D I. - So ist auch ain knieende pildrus kaiser Maximilians gegossen aber gar schlecht und nit sauber gemacht, wigt bei 20 centen laut D 1. - Der sarch soll zierlich gemacht werden und bei 100 centen wegen, jeden per 28 guldin zu raiten, thuet 2800 guldin laut B 3 und D 1. - Summarum alles uncosten der grossen und clainen pilder, so noch zu giessen und zu pessern sein, ausserhalb deren, so die kgl. maj. noch daruber zu machen verordnen will, thuet 13.228 guldin. - Actum in Augspurg am 23. tag aprilis im 1548. jar durch irer kgl. maj. underthenigisten diener und salzmair zu Hall im Ynntall Georgen Fueger.

Staatsarchiv, Wenen. Akten des Familienarchivs, Augsburg, 23.4.1548. - Gepublis. deur H. von Voltelini in JAK, dl. 11, 1890. p. XLIV, nr. 6398.

52

1548, 11 Augustus. - Bevel tot betaling van 750 guldens per kwartaal aan Gregorius Löffler.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : König Ferdinand I. befiehlt dem Salzmaier zu Hall, den er bereits mündlich angewiesen, aus dem Gefälle der Salzsteigerung jeden Quatember 750 Gulden zur Bedeckung der Kosten der Arbeiten für das Grabmal Kaisers Maximilian I. zusammenzulegen, er solle den nunmehr mit dieser Arbeit betrauten und beschäftigten Gregor Löffler daraus nach Bedarf bezahlen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Codex Nr. 161 fo 208, Wien. 11.8.1548. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CIX, nr. 6742.

53

1548, 17 Oktober. - Oor die giet van die beelde van koningin Johanna van Spanje en van Karel die Grote.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Wilhelm Schurf und Georg Fuger berichten an König Ferdinand I. auf dessen Erlass vom 3. October, das Bild seiner Mutter, der Königin Johanna von

Spanien, sei schon „vorhin aber mit durch den Löffler ganz zierlich gossen worden“. Jetzt hätten sie Löffler beauftragt, Karl den Grossen „inhalt eurer kgl. maj. überschickten conterfectur, die wir ime zuegestellt, auf das zierlichst schnitzen zu lassen, zu giesen und fertigen“. Gleichzeitig senden sie dem König auf dessen Befehl die „conterfectur“ Erzherzogs Ernst, Vaters des Kaisers Friedrich.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or.VII.1, Innsbruck, 17.10.1548. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CXI, nr. 6757.

54

1549, 23 Mei. - Advies oor die oprigting van die kleester met die kerk waarin die grafmonument van keiser Maksimiliaan I moet opgestel word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die geheimen und Kammerräthe zu Innsbruck senden an König Ferdinand I. das verlangte Gutachten über die von demselben in seinem Testament und Codicill ausgesprochne Absicht, in Innsbruck ein neues Stift mit einer Kirche zu errichten in welch letzterer die Grabbilder Kaisers Maximilian I. „die pilder der genealogi und herkomen der firsten von Oesterreich“ aufgestellt werden sollten. Sie halten den für den Stift- und Kirchenbau in Aussicht genommenen Platz für weit, „auch lustig und ruewig“ genug, glauben auch, dass die Bilder am besten in einer Kirche aufgestellt würden, „des staten hin und wider reisenden frembden volks halben,“ meinen aber, dass dann diese Kirche um so grösser und prächtiger gebaut werden müsste, also, abgesehen von den grossen Kosten, auch um so länger zur Vollendung brauchen würde, während sie der König doch bei seinen lebzeiten und so bald als möglich fertig wissen wolle. Sie schlagen deshalb vor, die schon bestehende Pfarrkirche dazu zu verwenden. Diese könne mit geringeren Kosten diesem Zwecke angepasst werden, sie und das daranzubauende Stiftsgebäude sowie die Schule wären der Burg ganz nahe, die Lage am Inn wäre schön, auch ein Garten liesse sich leicht anbringen. Zudem würde dann der Gottesdienst in der Stadt nicht noch mehr getrennt sondern könnte desto „zierlicher“ gehalten werden. Sie führen weiter des Nähern aus, wie dann eine Priesterstiftung und eine Schule zur Heranbildung von Priestern dabei errichtet werden könnte. Dies Alles könnte mit viel geringeren Kosten durchgeführt werden; während zum Bau eines ganz neuen Stiftes und einer Kirche nicht 20.000 Gulden, wie im Testamente veranschlagt, sondern 100.000 Gulden und mehr erforderlich seien.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. A.VII. Innsbruck, 23.5. 1549. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CXV, nr. 6794.

55

1550. - 'n Vlaamse meester Alexander vermeld as beeldhouer aan die Dom van Milaan.

Fiammingo maestro Allessandro 1550.

Archivio della Fabbrica del duomo di Milano, Milaan.
Sculptori e lapicidi che attesero al Duomo, i cui nomi ricorrono negli Annali, nei Registri e negli atti della Fabbrica consultati nel corso dell'opera. Gepublis. deur Nebbia in La scultura nel Duomo di Milano. Milaan, 1908.

56

1552, 9 Mei. - 'n Meester Alexander die Vlaming vermeld as beeldhouer aan die Dom van Milaan.

1552. Addi nove Maggio

Magistro Alexandro Flamengho sculptori, pro eius salario a die 16 octobris p.p. usque ad Kalendas praesentis mensis 1.66, s. 19.

Archivio della Fabbrica del duomo di Milano, Milaan.
Meegedeel deur die argivaris Dott. Sac. Don Angelo Ciceri. Gepublis. in Annali della Fabbrica del duomo di Milano. 4:10, 1881 en deur P. Liebaert in Artistes Flamands en Italie pendant la Renaissance. Bulletin de l'Institut Historique belge de Rome, 1er fascicule : l'expansion belge à Rome et en Italie depuis le XVe siècle. Rome-Brussel, A. Dewit, 1919. p. 34.

57

1552, 24 Oktober. - Koning Ferdinand I win inligtinge in oor die bou van 'n kerk in Seefeld wat deur Maksimiliaan I begin is.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : König Ferdinand I schreibt an die Regierung zu Innsbruck, sein Ahnherr Kaiser Maximilian I. habe in Seefeld eine Kirche zu bauen angefangen; sie möge sich nun erkundigen und ihm berichten, in welcher Weise und Absicht der Kaiser den Bau unternommen habe.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, fo 144, Ebersdorf, 24.10.1552. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CXXXII, nr. 6959.

58

1553, 23 Januarie. - Die Tirolse Regering gee 'n oorsig oor die stand van die werke in Seefeld.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Auf die Anfrage Königs Ferdinand I. in Betreff des von Kaiser Maximilian begonnenen Kirchenbaues in Seefeld berichtet die Regierung zu

Innsbruck an die Hofkammerräthe, der Kaiser habe daselbst ein Kloster zu bauen beschlossen und, nachdem dass Frauenkloster im Hallthal nach Hall und das Frauenkloster im Wald nach St. Martin in Schwaz verlegt worden, habe er eines davon nach Seefeld verlegen wollen. In Seefeld sei der an die Kirche anstossende Klosterbau unter Dach gebracht aber nicht ausgebaut worden. Der Bau habe 9602 Gulden 16 Kreuzer gekostet und wären noch etliche tausend Gulden nothwendig, um denselben zu vollenden. Stiftungen hierzu habe der Kaiser keine gemacht.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, fo 19, Innsbruck, 23.1.1553. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CXXXIII, nr. 6975.

59

1553, 15 April. - Dood van Marie Colijn, tante van Alexander Colijn.

St. Janskerk Folio 69 1553. - 15 Aprilis
Maria Colyns.

Stadsarchief, Mechelen. Overlijdensregisters, 1553, fo 69.

60

1553, 17 April. - Koning Ferdinand I gee instruksies vir die altare van die nuwe kerk in Innsbruck.

- - - Erstlichen soll der erst altar, so man der hoch-und fronaltar zu nennen pflegen thuet, in der mitte derselben tafel oder corpus das crucifix unseres lieben herrn Jesu Christi und daneben seine werte mueter die hochgelobt junkfrau Maria und sant Johannis der evangelist auch die zwen schächer und dann zu obrist derselben tafel oder corpus die hailig unzertailt Drifaltigkeit, desgleichen in den baiden aufgethanen flügeln und fürnemblichen in der ainen auf der gerechten saiten das hachtmal, das gebet am ölperg und die auffuerung zum creuz und an der andern flügeln die begrebnus, urstend und himelfahrt unsers lieben herrn und selichmachers Jesu Christi gesteit und gemacht werden.

Der ander altar : In der mitte derselben tafl oder corpus solle der hochgelobten mueter gottes der junkfrauen Maria himmelfahrt und dann in den beiden flügeln die sechs vest ir unser Lieben Frauen gemacht werden.

Der dritt altar : In der mitte desselben corpus oder tafl solle Johannes gots taufers pildnus sambt den gewöndlichen historien seines lebens zuegericht und gemacht werden.

Der viert altar : In der mitte desselben tafl oder corpus solle des heiligen ritters sant Geörgen pildnus sambt den gewöndlichen historien seines lebens gemacht werden.

Und der fünft altar : in der mitte desselben corpus oder tafel solle des heiligen martyrs Sebastians pildnuss sambt der gewöndlichen historien seines lebens zuegericht und gemacht werden.

- - -

Neustadt, 20. April 1553.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, fo 198 e.v., Wiener-Neustadt, 20.4.1553. - Gepublis. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CXXXIII, nr. 6978.

61

1553, 26 Junie. - Die Tirolse Regering ontvang 'n ontwerp uit Wenen.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die Regierung zu Innsbruck berichtet an König Ferdinand I, sie habe mit dessen Schreiben aus Wien vom 7. Junie die „counterfectur“ Kaisers Maximilians I. erhalten und bereits mit Gregor Löffler wegen des Gusses der Bilder verhandelt. Das Nähere hierüber möge der König aus beiliegender Antwort Löfflers ersehen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, fo 198, Innsbruck, 26.6.1553. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CXXXV, nr. 6993.

62

1555, 15 Desember. - Michiel van der Veken, assistent van Alexander Colijn te Innsbruck, in die leer by Geriet Oyens. Folio 28. - Machiel van der Veken leert met Geriet Oyens 1555, 15 December.

Stadsarchief, Mechelen. Memorien wegens de Mechelsche schilders en beeldsnyders uyt den Ambachtsboeck (Sint Lucasgilde : Leerjongens) 1555 fo 28.

63

1556, terminus ante quem 24 Februarie. -. Verslag van Hermes Schallautzer aan koning Ferdinand I oor voorgestelde veranderinge en verbeteringe aan die ontwerp van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I.

Allerdurchleuchtigster, grossmächtigster Römischer, zu Hungern und Behaim etc. khünig, allergenedigster herr. Auf eur Römisch khuniglicher M. etc. müntlichen bevelch, das ich verordnung thuen soll, damit kaiser Maximilian lsblicher gedächtnus begrebmus in ain visierung und gruntlegung gestellt, des ich eur Römisch kgl. M. etc. allergenedigest fübergetragen, darauf eur Römisch khgl. M. etc. mier verrer bevolhen etlich änderung und pesserung und bemelte begrebmus in die kirchen zu Innsprugkh bei dem neuen stift ~~der~~ collegiogepu mit den 40 groszen und 132 khlainen bildern einzutailen. Es haben mier eur Römisch khgl. M. etc. mich darinnen zu ersehen, dise hieneben zusammengepunden

schriften mit nr. 1 zuegestellt; mer ain verzeichnus bemeltes grab, so noch im 1511. jar gemacht, auch hieneben mit nr. 2. Und nachdem aus obbemelten schriften verstanden, das die 172 bilder der merer thail eur Römisch khgl. M. etc. gesibt freuntschaft sein und sonderlich die khlainen fñer frumb heiligen gehalten werden, auch von ainem puech meldung beschiecht, darin si gemallt sein und mit namen bezaichent, welhes puech hie zu Wienn gefunden worden, und euer Römisch khgl. M. etc. derselben camerdiener herr Heyperger bevolchen, mier bemeltes puech, mich darinnen zu ersehen, zuzustellen, dieweil aber vilbemeltes puech eur Römisch khgl. M. etc. gehaimer rath herr doctor Giennger etc. solches mit ime wegkhgeführt, nit emphanen, auch diser zeit dies nit gemangelt sonder, wenn die vilgemelten bilder in die ordnung gestellt, zu geprauchten ist, hierauf sent ich eur Römisch khgl. M. etc. Erstlich die gruntlegung des grab mit nr. 3; zum andern hieneben mit nr. 4 halbes grab, wie es ganzes geziert soll sein, sambt allen wappen, in der eernporten verzaichent; auch soll das principall oder sumari epitavi in das fries umb das grab gestelt werden; mer die vierundzwainzig haubtstuckh aus der ernportn, umb das grab gegossen, wie dann eur khgl. M. etc. mier bevolchen, ain stuckh abkhunteriechen zu lassen mit rechter gröss, wie es in das grab gegossen soll werden, und bevolchen, ain unaufzogne ernporten mitzueschickhen, wie eur Römisch khgl. M. hieneben das stuckh mit nr. 5 bezaichent, den ich ganze nitt bekhomen mögen, welches ich maister Francozisco, erzherzogen Ferdinannd etc. maller, machen lassen, hieneben mit nr. 6. Und nachdem eur Römisch khgl. M. etc. derselbigen Österreichischen canzler etc. bevolchen, die Teutschen reimen in Latein zu bringen, des geschehen, wie hieneben sambt seiner gnadn guetbedunkhen mit nr. 7. Und dieweil mich fñer guett angesehen, zwaierlai conterfect zu ordnen, hab ich ainen Teutschen maller mit namen Hainrich Vogther auch aines machen lassen, hieneben mit nr. 8. So haben eur Römisch khgl. M. etc. die gruntlegung der kirchen, darain das grab gesezt soll werden, mit austailung der 40 grossen bilder unden, desgleichen in der höch zwischen und auf den pheilern die 100 clainen bilder und an der prust baider porkirchen die 32 prustbilder hieneben mit nr. 9. Thue mich eur Römisch khgl. M. etc. in derselbigen gnaden bevelhen. Eur Römisch khgl. M. etc. underthaniger gehorsamer diener Hermes Schallawtzer.

Staatsarchiv, Wenen. Akten des Familienarchivs, Or.Pap.-
Gepublis. deur von Schönherr. Gesammelte Schriften, dl. 1, Innsbruck, 1900. p. 355 - 356.

1557, waarsk. in die begin van die jaar. - Akkoord gesluit tussen die Tiroomse Kamer en verskeie stede ten einde 'n plaasvervanger vir Niklaas During, die oorlede werkmeester van die kloosterbou te verkry.

Maister Nicolas During Stainmetz unnd den neuen Stiftpau betreffend.

- - - An die stett Auspurg unnd München begert haben, unns Ire geschickhtiste unnd verstendigiste werckhmaister hieher zuverordnen, das haben Sie gethan unnd jetwedere statt Iren abristen werckhmeister als nemlichen die statt Augspurg ainen, mit Namen Maister Bernhart Zwietzl, Unnd die von München Maister Hanns Wolfen, hierher zu unns abgefertigt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1557, fo 74.

65

1558, 7 Januarie. - Betrekkinge van paltsgraaf Otto-Heinrich van Heidelberg met Tirol.

Inhoud van die stuk volgens Dr. Bachmann : Die oberösterreichische Kammer (Finanzbehörde) berichtet der königlichen Majestät, dass der Pfalzgraf Otthainrich den auf der Vogtei Kaisersperg liegenden Pfandschilling von 8.020 Gulden im Jahre 1555 noch um 3.000 Gulden erhöht hat und diesen vom jetzigen Inhaber der Vogtei Egnolph Rapolstain einnahm und ihm erlaubte 500 Gulden darinnen (Kaisersperg) zu verbauen. Da es sich gebührt, dass der von Rapolstain die Verschreibung um diese 3.000 Gulden samt den anderen Dokumenten bei der Ablösung von Hagenau wieder heraus zu geben hat, deshalb hat die oberösterreichische Kammer den von Rapolstain angewiesen, dass er mit dem Pfalzgrafen verhandle und dieser ihm diese 3.000 Gulden zum übrigen Pfandschilling unverzinst dazu geben lasse, während dem Pfalzgrafen (Otthainrich) die 3.000 Gulden von der Lösungssummen bei der Rücklösung der Vogtei abgezogen werde. Wegen den Baukosten sollen mit ihm die bestellten Kommissäre zum Nutz Eurer Majestät verhandeln.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1558, fo 13. - Meegedeel aan skrywer deur Dr. Bachmann, Archivdirektor, 19.11.1958.

66

1558, 7 Maart. - Kontrak tussen Alexander Colijn en die penningmeester van paltsgraaf en keurvors Otto-Heinrich waarby aan Colijn, wat meester genoem word, baie belangrike werk aan die Otto-Heinrichsbau van die kasteel van Heidelberg opgedra word.

Zu wissen kundt und offenbar sey aller menniglichen, dass uf Montag nach dem Sontage reminiscere den 7ten Tag des Monats Martij dieses 58ten Jars. Auss Bevelch des Durchlauchtigsten hochgebornen Fürstens unnd Herrn, Herrnn Ott Henrichen Pfaltzgraven bey Rhein, des heyligen Römischen Reich Ertzruchses und Churfürst, Hertzog in Niedern unnd Obern Beyern etc., hat der Ehrnuest unnd wolachtbar der Churf. Pfaltz Pfeningmeister Sebastian Sattelmeyer, in Beysein der Ersomen Churf. Pfaltz beide

Baumeister Caspar Fischer, Jakob Heyder, sambt Meister Hanns Besser Hofmaler, unnd mein Velten Schellhorns Bauschreibers, haben verdingt dem erbarn Alexander Colins von der Stadt Mechel Bildthawer, alles gehawen Steinwercks, so zu diesem newen Hofbaw vollent gehörig, zu hawen, doch alles in seinem selbs eigenen Costen unnd Läger, vermög und inhalten daruber aussgestrichener uferichter Visirung, und die Visirunge über ein iede doppelte oder zweyfache Thür, auch derselbigen einzigen Thüren, dero Seulen oder Pfeiler, grossen Leowen, Gamminen und anderst. Wie dann solche alle Visirunge mitbringen, und unterschiedlichen hiernach volgt.

ERSTLICHEN :

Item soll gemelter Alexander Bildthawer zum fürderlichsten unnd zum ehisten die fünf Stück, nemlich die vier Seulen oder Pfeiler im grossen Saal unnd der Stuben, sambt das Wapen ob der Einfahrt des Thors hawen unnd verfertigen lassen, damit man werben kan und die Notturfft erfordert.

Item die zwey grösser Bilder in beiden Gestellen, und dann die sechs Bilder ob den Gestellen, iedes von fünf Schuhen gehawen werden solle.

Item Alexander Bildthawer solle auch funff grosser Leowen hawen unnd fertigen, vermög Anzeig und Visirunge.

Item sechs mühesamen Thürgestell, so inwendig in den Baw kommen, alles vermög einer ieden Visirung, so darüber ufericht.

Item sieben mittelmessige Thürgestell, alles vermög unnd inhalter daruber gestelter Visirung.

Item das Thürgestell, so Anthonj Bildthawer angefangen hat, soll gemelter Alexander vollendt aussmachen.

Item die zwey Camin, eins in meines Gnedigsten Herrn Cammer, das ander im grossen Saale.

Solches gehawen Steinwerck, sambt aller Bilder gross und klein, sambt verzeichneter Thürgestellen, soll obgemelter Alexander Colins von Mechel Bildthawer, alles in seinem selbst eigenen Costen, sambt Läger und andere Zugehörunge, nichts ausgenommen, hawen, verfertigen und machen. Und obgemelter Meister Alexander Bildthawer hat auch versprochen, bey seinen handtgegebenen Trewen unnd Glauben, von solchem Werck nit ab oder davon zu stehen, sonder Churfl. Gn.=zu fördern, es sei dann alles gehawen, vollendet und aussgemacht. Es soll auch Alexander Bildthawer solches alles wie anzeigt, und hieran geschrieben, auch daruber uferichter Visirung hawen unnd verfertigen, auch selbst persönlich hawen unnd hawen lassen. Daran gar unnd gantz in kein Wege, wie das Namen haben möchte, und an allen Orten alles gehawen Steinwercks kein Mangel erscheine, oder Alexander clagbar erfunden werden, auch in kein Wege nit hindern, noch solches gehindert werde, fürnemmen, und wie solches geschehe, soll Churfl. Gn. Macht haben, an ihme die Verseumung zu erholen.

Und von solcher seiner Arbeit, soll ihme mein G.ster Churfürst und Herr zu Lohn geben lassen, doch alles in seinem Selbst costen, und seine Diener auch selbs belohnen, nemlich Eindausent Einhun-

dert unnd viertzig Gulden, den Gulden zu 26 Alb. Landtswehrung gezehlet, unnd alles wie obsteht, getreulich gehalten werden solle. Dess in Urkunt seindt dieser Kerffzettel zwen gleichlautende von einer Handt geschriben, Kerffrecht und weiss auseinander geschnitten, alles hab Churfl. Gn. und Bildhawer damit zu besagen, den mein Gster Churfürst unnd Herr den einen unnd den andern obgemelter Bildhawer. Geben und geschehen wie oben das Datum Anno Lviij.

Nota: An seinem vorigen Geding sein noch viertzehen Bilder vermög Visirung zu hawen. Soll er dickgemelter Alexander ietz inn seinem Costen hawen und vor iedes Bildt XXViiij fl. Daneben Xiiij Fenster Posten vor iedes V fl. zu hawen, Ihme dissmals auch eingeleibt, solches zu befürdern.

Alexander Colins.

Copia

Verding der Bilder über Ott Heinrichs Baw zu Hof.

Bad. Generallandesarchiv, Karlsruhe. Abt. 204. Bestand Heidelberg Stadt. Fasz, Nr. 671. Seite 39 (1 - 4).

67

1558, 29 Maart. - Betrekkinge van paltsgraaf Otto-Heinrich van Heidelberg met Tirol.

Inhoud van die stuk volgens Dr. Bachmann: Die oberösterreichische Kammer schreibt der kaiserlichen Majestät, dass für die vom Kaiser auf den kommenden St. Georgentag angeordnete Übernahme der Landvogtei Hagenau die Herren Graf Georg zu Helfenstein, Statthalter der oberösterreichischen Lande, Kanzler Dr. Balthasar Stumpper, Hanns Melchior Heggenzer und Hanns von Anndlau, kaiserliche Regimentsräte im oberen Elsass, und Franz Peer, oberster Meister zu Freiburg, als bestellte Kommissäre eine Instruktion zugesandt erhalten haben.

Post scripta: Die kammer fragt die kaiserliche Majestät an, ob sie dem Pfalzgrafen Otthainrich schreiben soll, dass er am kommenden St. Georgentag zur Übernahme der Landvogtei nach Hagenau kommen solle, oder ob der Kaiser dem Kurfürst persönlich schreibt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch: Missiven an Hof, 1558, fo 92. - Meegedeel aan die skrywer deur Dr. Bachmann, Archivdirektor, 19.11.1958.

68

1559. - Paul Uschal verskyn voor die sekretaris van die Tiroolse Kamer om te verklaar wat nog aan die kloosterbou moet verrig word.

393

- - - Item auch den Märblstainen Pannockl oder Stanndts halben, darauf die gossnen Pilder umb die begrebnus steen solle, wie hoch der sein soll, Gleichfals was auch E. Kaij Mt an beide Flugeln der Orgel Innen, unnd aussen, darzue an der prunswanndt unnden umb her in der Veldung für Historien oder Pildnusen male lassen wollen. - - -

Landesarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1559, fo 620.

1559 (n.st.) 1558 (o.st.), 27 Januarie. - Vonnis oor 'n verband wat verkoop was aan Anna Colijn, suster van Alexander Colijn, weduwe van Simon van Releghem.

Allen den ghenen die dese letteren selen sien Franchois De Greve ende Cornelis Ingebrams Scepenen van Mechelen saluyt met kennissen der waerheyt wy doch te wetene dat in tegenwoirdichede vande Rechtere des heeren van Mechelen ende van ons dier schullich waerene over te wysene gecomen is Cathelyne Langewuyts weduwe wylen Mr Jan Beelaerts met Rommonde vanden Venne in desen haeren momboir ende heeft bekendt dat sy wettelyck vercocht heeft Anna Colyns Weduwe wylen Symon van Releghem de vyffentwintich karolus gulden erffelyck chys die sy jaerlyox hadde verschynende altyt te Kersmisse op ende aen twee hoeven metter plaetsen, gronde ende heuren toebehoirten die een Vetterijen syn Franchoisen Verhoeven toebehoirende, gelegen deen neven dandere inde Ham alhier inde Ridderstraete Tusschen Jacop Sermertes erve aen deen syde ende Aerdt Bals erve aen dander zyde, alsoemen die vande voers. heer houdende is welcke vyffentwintich karclus gulden des voirs. chys heeft de voirs. Cathelyne Langewuyts mette voirn. haeren momboir by manissen des voirs. Rechters ende by onsen vonnisse in handen desselfs Rechters opgedragen ende overgegeven. Ende heeft dier en oick alle der Rechts dat sy daerneve hadde oft hebben mocht jaerlyck vertegene totter voirn. Anna Colyns ende hueren nacomelingen behoeff. Gelovende de voirs. vercoopersse mette voirn. haeren momboir der voorn. coopersse van tgene dat voirs. staet tegen eenenyegeelycke ende gewoorlycke waerschap te jaere ende te daege der stadt Recht dwelck aldy wettelyck geschiet synde heeft de voirs. Rechter by synder manissen ende by voirs. vonnisse metter solemniteyt van Rechte der voirn. Anna Colyns inde vyffentwintich karolus gulden des voirs. chys gegoyt ende heeft om die erffelyck te besittene behoudelyck eenenyegeelyck zyner Recht. In kennissen van desen letteren besegelt met onsen segeln. Gegevene int jaer ons heeren dusent vyffhondert ende achtendevyftich opte seven ende twintichsten dach in januario.

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1551 - 1575, 27 Januarie 1558 (o.st.). Een van 'n reeks los aktes sonder foliëring in 'n lêer „Schepenbrieven“.

1559 of 1560. - Advies van Hermes Schallautzer oor die grafmonument van keiser Maksimiliaan I.

Allerdurchleuchtigster, grossmächtigster Römischer kaiser etc., allergenedigster herr. Auf eur Römisch kais. M. etc. mündtlichen bevelh, das ich sambt maistern Pettern Verabuschca, maister Jacob Sträda und Nadal Venician, all drei eur Rhömisch khais. M. etc. diener, weilent kaiser Maximilian etc. entwerfung derselbigen begrebmus, so eur M. etc. beihendig, mit vleiss be- sehen, beratschlagen und, was wier in solhem befinden zu bessern sei, eur Römisch khais. M. etc. unterschiedlih unser rath und guetbedunkhen übergeben, sein also den 27. augusti zusammenkhomen und samentlich die folgenden articl doch auf eur Römisch khais. M. etc. genedigen wolgefallen beratschlagt, wie volgt :

Erstlichen die ersten drei staffl von rot und weis gemischtem märblstein.

Zum andern unden an dem graf herumb die ritterlichen waffen von messing.

Zum dritten die vierundzwanzig histori von schonn weisem märblstain.

Zum vierten die unterschied oder abclaidung von schonn schwarzem märblstain, gelatt.

Zum fünften die epitavii der histori von weissen märblstain mit schwarzen puechstaben.

Zum sechsten die gesimbs von rot und weis gemischtem märblstain, gladt wie die staffl.

Zum sibenden die vier egkhpilder von messing.

Zum achten die oberen zwenn staffl ob dem gesimbs von weissen märblstain.

Zum neunten on dem undern bemelten staffl, so eben ist, der kais. M. etc. haubttittl von schwarzen puechstaben.

Zum zehenden on dem obern eingeföltem staffl sollen die wappen von messing angehengt werden.

Zum aidlften die kaiserlich perschon, khindl und anders soll von messing sein.

Beschliesslich soll die entwerfung oder visierung des ganzen grabs von ainer hant gemacht werden und fallen all der hant zue, so die kaiserlich perschon sambt den khindlen etc. auf dem grab entworfen hat.

Es sollen auch die vierundzwainzig histori in weissen märblstain von ainer hant gehaut, ausgemacht und die khindl unterschiedlich gemacht werden. Gleichsfalls sollen die visierung oder patronn von wax oder anderen auch von ainer hant gemacht werden. Den maistern auferlegen, das alle märblstain ainer farb auch woll und sauber paliert, desgleichen der messing woll purgiert und ain farb hab und die ausberaitung sauber beschech. Eur Römisch khais. M. etc. gehorsamb diener Hermes Schallawtzer.

Staatsarchiv, Wenen. Akten des Familienarchivs, Or. Pap. - Gepublis. deur von Schönherr. Gesammelte Schriften, dl. 1, Innsbruck, 1900. p. 356 - 357.

1560. - Definitiewe ontwerp van kanselier Dr. Seld vir die
reliëfs van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I.

Pinget Florian Abel, Coloniensis, Pragae existens. Transmittatur ad illum historia coronationis Aquisgranensis.

1. Matrimonio cum Maria, potentissimi Burgundionum ducis Caroli filia, contracto opulentissimae Belgarum ac Sequanorum ditiones Austriacae domui adiectae.
Pictura poterit manere eadem, quae antea in Porta honoris.
2. Fuso ad Guynegatam, vicum Gallorum, qui ex triginta milibus hominum constabat, exercitu magna pars Hanoniae una cum imperiali urbe Cameraco recepta.
Pingatur in superiori parte urbs insignis cum vexillis imperialibus, inferius vero pugna, in qua equitatus ductore domino de Rauastain cum vexillis Cliuensibus nonnihil inclinetur, peditatus vero ductore ipso Maximiliano absque tum imperiali corona cum vexillis Burgundicis victoriam obtinens tormentaue bellica hostibus in fugam versis eripiens.
Vexilla peditatus hostium sint cruces rectae, equitatus vero lilia Gallica.
3. Atrebatum, Arthesiae metropolis, quae antea Gallorum armis cesserat, egregio stratagemate per nocturnas insidias deceptis hostium custodiis in potestatem redacta.
In superiori parte pingatur insignis urbs, quae absque alio oppugnationis vel propugnationis genere scalis duntaxat admotis portisque interius apertis capiatur; inferius pingatur exercitus cum vexillis Burgundicis longo ordine ex castris per portam civitatis ingrediens.
4. Vivente adhuc patre Friderico III., imperatore, a sacri Romani imperii electoribus in regem Romanorum unanimiter electus ac paulo post Aquisgrani adhibitis rite caeremoniis coronatus.
Maneat pictura antequa.
5. Junctis cum patruale Sigismundo armis Roueretum oppidum expugnatum ac Venetorum copiae una cum duce Roberto Sanseuerino ad vicum Gallianum deletae.
Pingatur in superiori parte oppidum inter medias alpes positum et tormentis bellicis dilaceratum, inferius vero exercitus cum vexillis Austriacis et Burgundicis, qui exercitum Venetorum cum vexillis sancti Marci partim caedat, partim in fluvium Athesim praecipitet.
6. Universa inferioris Austriae provincia, quae una cum metropoli Vienna in potestatem Mathiae Corvini, inclyti Hungariae regis, devenerat, infra trium mensium spacium recuperata.
Pingatur urbs ad imaginem Viennae, quam Maximilianus, imperator triumphantis more ingreditur.
7. Alba regalis, urbs nobilissima, in qua reges Hungariae et inaugurari et sepeliri solent, valido exercitu cincta et expugnata ingensque universo illi regno terror illatus.

Pingatur urbs inter paludes sita, in cuius turribus vexilla Hungarica fixa sint, quae inspectante Maximiliano ab ipsius exercitu oppugnetur.

8. Facta cum Carolo VIII., Gallorum rege, pace Margarita filia una cum opulentissimis Burgundiae ac Arthesiae comitatibus, ante id tempus a Ludovico XL. occupatis, recepta. Pingantur in superiori parte duo oppida, unum comitatus Burgundiae, alterum vero comitatus Artesiae vexilla praefere-
rens inferius vero puella, regio cultu ornata, cum comitatu equestri Gallico unusque procerum Gallicorum, qui imperatori Maximiliano ex adverso equo insidenti duas claves consignet.
9. Turcarum ingens multitudo, quae in Croatia et Sclauonia cuncta ferro et igni vastaverat, solius ipsius auspiciis ac aliorum ope nequiquam implorata inde eiecta. Pingatur in superiori parte devastata regio, inferius vere exercitus Austriacus, qui exercitum Turcicum cum vexillis lunaribus in fugam vertat.
10. Foedus cum Alexandro VI., pontifice maximo, senatu Veneto ac Ludouico Sfortia initum, quo mediante Carolus VIII., Gallorum rex, regnum Neapolitanum a se subiugatum deserere ac domum redire coactus. In superiori parte pingatur urbs Neapolim referens, e qua egrediatur rex Gallorum cum exercitu fugienti similis, inferius - si ita videbitur - pingatur Maximilianus cum tribus aliis hominibus, quorum primus pontificali, alter senatorio, tertius ducali habitu ornatus sit, dexteras sibi invicem dantes.
11. Ducta in matrimonium Blanca Maria, principis Mediolani filia, receptoque a Ludouico Sfortia fidei iuramento ducatus Mediolani ad obedientiam imperii sine sanguine reductus. Pingatur imperator Maximilianus throno imperiali insidens una cum imperatrice, si ita videbitur, in subsellio inferiori posita; ceram ipsa procumbat vir in habitu ducali cum vexillo Mediolanensi astante hinc procerum, inde vero faeminarum coetu.
12. Concoiliatis inter filium suum Philippum ac inclitorum regum Ferdinandi et Elizabethae filiam Joannam nuptiis ad amplissimum Hispaniae regnorum successionem aditus posteris ipsius apertus. Maneat pictura antiqua.
13. Bohemi, qui sororium ipsius Albertum, Bauariae ducem, mercede conducti oppugnatum advenerant, memorabili praelio prope urbem Ratisbonam plurimis illorum interfectis superati. Maneat pictura antiqua; addatur tamen persona ipsius imperatoris inter equites; item addantur vexilla Bauarica, ex parte vero hostium ponantur vexilla Bohemica et Palatina.
14. Kuefstainio ac Geroltzecko, munitissimis arcibus, expugnatis septem insignes praefecturae ditioni Austriacae partim adiectae partim quasi postliminio quaedam restitutae. Pingatur arx in summitate cuiusdam collis inter angustias alpium, cui ex parte sinistra subiaceat oppidum et praeterlabatur fluvius; arcus imponentur vexilla Palatina. Cis

fluvium stet imperator Maximilianus pedes, qui tormenta bellica ultra ipsum fluvium in arcem displodat.

15. Arnhemio, quod primarium Geldriae oppidum est, capto Carolo, duoi Geldriae, qui Gallorum partes secutus rebus in inferiori Germania novandis semper studuerat, pax supplici data. In superiori parte pingatur oppidum cum arce tormentis conquassatum, inferius pingatur imperator Maximilianus, ceram quo procumbat vir armatus cum paludamento, cui insit leo Geldricus.
16. Percusso cum Julio II., pontifice maximo, ac Hispaniarum et Galliae regibus foedere Veneti tota propemodum continenti, quam in Italia possidebant, depulsi et ad summam rerum desperationem adacti. Pingatur in superiori parte urbs, e qua egrediatur Venetorum exercitus fugienti similis, inferius, si ita videbitur, imperator Maximilianus dextras cum pontifice ac duobus regibus iungens.
17. Insignes Venetorum urbes : Patauium, Verona, Vicentia una cum magna Fori Julii parte in potestatem redactae, Brixia vero auxiliaribus Gallorum armis expugnata. Pingatur superius civitas cum vexillo Carrariensi, inferius imperator Maximilianus dextras cum pontifice ac duobus regibus iungens.
18. Societate cum Julio, pontifice, et pagis Heluetiorum contracta Galli penitus Italia eiecti Maximilianusque Sfortia, tot iam annis exul, paterno Insubriae principatui restitutus. Pingatur superius urbs Mediolanum, e qua discedat Gallorum exercitus fugienti similis, inferius vir in habitu ducali equo insidens stipatus partim equitatu caesareo, partim legionibus Heluetiorum versus ipsam urbem tendentibus.
19. Junctis cum Henrico VIII., Anglorum rege, viribus iterum ad vicum Guynegatam, locum antiqua caesaris victoria fatalem, insigni praelio profligatus Gallorum exercitus. Pingatur imperator Maximilianus inter equites cum vexillis Burgundicis, rex vero Angliae inter pedites cum vexillis, quibus insint rosae Anglicae.
20. Terrouana Morinorum excisa, Tornacum vero, prisca bellicosi ac fortissimi Neruiorum populi gloria insignis civitas, post levem oppugnationem in fidem accepta. Pingatur in superiori parte una urbs tormentis bellicis conquassata, altera vero a longe igne succensa, inferius imperator Maximilianus et rex Angliae castra invicem iungentes.
21. Bartholomaeus Liuianus, excelsi nominis dux, cum ingenti Venetarum copiarum apparatu a parva caesareanorum militum Germanorum ac Hispanorum manu prope Vicentiam fusus et fugatus. Pingantur ex una parte vexilla Burgundica et Hispanica, ex altera sancti Marci.
22. Maramum oppidum astu captum obsidentibusque id paulo post Venetis eruptione inde facta cum Paulo Manfrono et Baltasare Scipione, acerrimis hostium ducibus, faeliciter pugnatum.

Pingatur oppidum cum portu maris ac erumpentes oppidani, qui Venetum exercitum in fugam vertant bonamque illius partem naves ascendere tentantem in mare praecipitent.

23. Conventu cum Hungariae ac Poloniae regibus Viennae habito contractisque hinc inde matrimonii nepotibus ipsius via acquirendis amplissimis Hungariae ac Bohemiae regnis strata. Maneat pictura antiqua.
24. Urbs Verona opera M. Antonii Columnae submissisque per Gulielmum Rogendorffium comeatu et subsidiis adversus immensam vim oppugnantium Gallorum et Venetorum strenue defensa. Pingatur urbs Veronae similis cum vexillis caesareanis, foris vero duo exercitus : alter Gallorum citra, alter vero Venetorum ultra Athesim urbem ipsam oppugnantium.

Gepublis. deur G. Primisser in Denkmähler der Kunst und des Alterthums in der Kirche zum H. Kreuz zu Innsbruck. Innsbrucker Taschenbuch auf 1812. Innsbruck, 1812. p. 86 - 94 en deur von Schönherr in Gesammelte Schriften, dl. 1, Innsbruck, 1900. p. 358 - 361.

72

1560. - Opdrag-teks wat toegevoeg is aan 'n kopie van die definitiewe ontwerp van kanselier Dr. Seld wat deur Alexander Colijn onderteken is. Onder die dekplaat loop hierdie graf-skrif in 'n band rond die monument.

Imperatorī caesari Maximiliano pio faelici augusto pricipi tum pacis tum belli artibus omnium aetatis suae regum longe clarissimo, sub cuius faelici imperio incluta Germania, dulcissima ipsius patria, tam armis quam literarum studiis plus quam antehac florere caputque super alias nationes extollere cepit, cuius insignia facta tabellis inferioribus quamvis sub compendio expressa conspiciuntur, imperator caesar Ferdinandus pius faelix augustus avo paterno perquam colendo ac benemerito pietatis atque gratitudinis ergo posuit. Natus est 27. martii anno domini 1459, obiit anno domini 1519 mensis ianuarii.

Gepublis. deur G. Primisser in Denkmähler der Kunst und des Alterthums in der Kirche zum H. Kreuz zu Innsbruck. Innsbrucker Taschenbuch auf 1812. Innsbruck, 1812, p. 12 en deur von Schönherr in Gesammelte Schriften, dl. 1, Innsbruck, 1900. p. 361 - 362.

73

- 1560, 26 Augustus. - Die Tiroolse Regering vra aan keiser Ferdinand I watter beelde Gregor Löffler moet giet nou hy met die beeld van Clovis klaar is en die beeld van Karel die Grote gemodelleer het.

Giessung pildnussen zu Kaiser Maximilians seliger gedechtnus Grabguss :
 Allerdurchleuchtigster etc. auf Eurer Kaij. Mt. genedigisten bevelch unnd unnser verordnung hat Eur. Mat. diennner unnd Puchsen-
 giesser, Gregori Löffler, zu weillenndt Kaiser Maximilians Eur
 kaj. Mt. Anheren Löblichisten gedechtnus Grabguss, die pildnus
 Clodophis des ersten, Christenlichen Kunigs in Franckhreich wies
 denn Eur Mt. dasselbe pild selbst gesehen von Metal gegossen unnd
 jezt den form der pildtnuss, weillendt Caroli Magni, Römischen
 Kaisers, künig in Germania und Franckhreich etc. zugiesen, unzt
 zum Guss gemacht unnd zuberait. Unnd wiewol Eur kaij Mt. genedi-
 gists Vorhabens ist unnd bevelch geben haben, wann yez ermellte
 zweij Pilder geferttigt sein, Alsdann Haugen den grossen fursten
 zu Habsburg, Rodepoten Fürsten zu Habsburg, Juliusen Cäsar, den
 ersten Römischen kaiser, Ottoperten kunigen zu Provanz, Otokar,
 herzog zu Steyr, und sant Steffan, kunigen zu Hungern, mit ganzen
 kürissen oder harnisch unnd andern gezierden zu gemelten grabguss
 giessen zu-lassen; dieweil aber dise potentaten im geschlecht
 und herkommen eur maj. und dem hochloblichen haus Oesterreich
 weit verwondt sein, were unsers erachtens thuenlicher, eur kais.
 maj. hetten den ansechlichen costen, so über giessung vorgemelter
 pilder auflaufen wirdet, diser zeit eingestellt und darfür zuvor
 die hernachbemelten pildnusse alls namlichen Kaiser Maximilians
 alls fundator diss werks, Kaisers Carl des funfften, Eur Mt. ge-
 liebten Herrn Benedern, unnd seinen Gemachel, unnd frauen Anna
 kunigin zu Hungern und Bohem etc. Eurer Mt. geliebten Gemahl,
 aller hochlöblichster unnd seliger gedechtnus, ye ains nach dem
 anndern giessen und zueberaiten auch die visirungen derselben
 aufs zierlichist stellen unnd schneiden lassen.
 Diss auf Rätlich bedenckhen haben E.Mt. wir anzeigen und dacht zu
 d(em) selben wolgfällen sollen willen.
 Datum 26 Augusti Anno etc. 60.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven
 an Hof, 1560, fo 355.

1560, 19 September. - Gregor Löffler moet eers die beeld van
 Karel die Grote giet. Met die ander beelde moet gewag word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Auf den Be-
 richt und den Gutachten der Regierung zu Innsbruck vom 26.
 August in Betreff der Erzbilder zum Grabe des Kaisers Maximilian
 I. befiehlt Kaiser Ferdinand I., dass Gregor Löffler das Bild
 Kaisers Karl des Grossen giesse und ausbereite; in Betreff aller
 übrigen von der Regierung bezeichneten Bilder solle bis auf seinen
 weitem Entschluss nichts vorgenommen werden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or.A.VII. Met kopie in
 Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1560, fo 314. - Gesit. deur
 von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CLXXXVI, nr. 7402.

1561, 3 Mei. - Instruksies van keiser Ferdinand I betreffende die beeldhouers Abel en die marmer vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I. Teks van die kontrak met die gebroeders Abel van 28 April 1561.

Kaiser Maximilian hochloblicher gedechtnus begrebnus alhie im Neuenstift.

Edlen, Ersamen geleerten etc. Was wir unns an yeze, mit Bernhardten, unnd Abel gebruedern, von wegen Aufrichtung weilennd unnsers lieben Uranherrn Kaijser Maximilian hochseligister gedechtnus begrebnus im Neuen Stift zu Innprugg in allem mit gnaden vergleichen lassen. Das werdet Ir alhie bey verwarter derwegen mit Inen beschlossnen Abred, merers Innhalts vernomen unnd damit Sy nun solches alles, umb sevil disses pass verrichten mugen. So haben wir Inen ain Zimer, darynnen Sij Ir notturfftige wonung haben, Auch so woll ain werchstatt zu verrichtung Irrer Arbeit auf unnsern selbst aigenen Uncosten, one ainiche Ir darbey, eingegeben mit gnaden bewilligt. Derhalben ist unnsere gnedigen bevelch an Euch, Ir wollet Inen zu Irer hinaufkunfft beruert zymer unnd werchstatt einzegeben unnd den geburlichen Zins davon, so lang sij das zu Irer wonung, unnd Arbeit in verrichtung obstendes werchs bedurffen werden von unnsertwegen zu bezallen verordnen.

Unnd dieweil wir dann Innhalt angezaigter beschlossnen Abred, alles Stainwerch so hierzue vonnöten sein wirdet auf unnsern selbst uncossten prechen, unnd Inen zu der werchstatt lifern unnd die selben allerdings, bis aufs hauwerch der Pildnussen Laubwerch unnd schrifften zuebraitten zelassen schuldig, aber sij entgegen unns des verpunden sein, das sij sich zu den Stainpruchen selbst (Doch auf unnsern Uncosten verfuegen) unnd Ir aufsachen haben unnd ausszaign sollen, damit teugliche schone stain, von farb, unnd mas rechtgebrochen werden so haben wir unns entschlossen auch alberait angeregten Pildhaueren bevolchen, den weissen Märblstain, aus dem Welschlanndt unnd den schwarzen aus dem Niderlanndt auch des Rot unnd weiss gepranngten Märblstain, davon unns der Uschal ain Stuckh mit No 4 zu ainer prob überschickht hat aus dem gannzen gepurg bey Salzpurg alda, dessen ain gannzer Völs sein soll unnd dessen an solchem ortt die Lenng dickk unnd preitt woll bekommen werden muge bringen zelassen. Legen Euch auch demnach genediglich auf Ir wollet von unnsertwegen darob sein, auf das solches alles volzogen unnd dize faals der Abreds zuwider nicht gehandelt auch die uncossten darauf dargeben, unnd Inen die Stain, durch die anndern unnsern werchleut aller notturfft noch zueberait werden.

Verrer nachdem wir auch die Stainfuer sambt aller Zeerung so auf herzue bringung derselben gern wirdet zuverrichten schuldig sein. Deshalben, so wollet ernerten Pildhauern, die fuer hierzue auch ain person mit gelt, die darüber alle ausgab zu unnd wider von dem Stainpruch, bis geen Ynnsprug zu der werchstatt unnd alsdann davon guete Raittung thuen sollen unnd verordnen. Gleichfalls wollet Inen auch hinach, das Geld zu belegung der schrifften oder puechstaben, des haubttittl, unnd epithaphien ermelter begrebnus auch zu verhefftung der Stain Leuth, Eysen, Plaij unnd was Inen darzue vonnöten volgen unnd dargeben lassen.

Dann so solt ir auch, was die ritterlichen waffen, die vier virtutes an den örtern, die sechs runden kindlein oben auf dem rotten marblstainen gesimbs, der knieendten kaiserlichen pildnus sambt dem polster, die vier kindlen mit den kaiserlichen waffen der zwaien greiffen, so durchprochen gannz rund, die vier adler auf den vier örtern und die angehenngten wappen belanggend, mit gemelten pildhauern und Gregorien Löffler handeln und euch mit inen dahin vergleichen, auf das solches alles, wie in der visier begriffen, zum vleissigisten, seuberisten, rain, unnd künstlich possiert, gegossen und alsdann zu gannzer vertigung verschnitten und geschnitz werde.

So wollen wir auch unnser bevelch. Dar Ir ernannten werchleuten auf Ir ersuchen, nach glegenhait Ir Arbait in Abschlag Irer dingnns, doch auch nit mer als ungeverlich an demselben yederzeit verdient sein wirdet, gelt zu Irer notturfft furleiche lasset, an dem beschickt unnser gnediger willen, unnd maynung unnd wir wolten Euch solches nicht verhalten.

Geben zu wien den driten tag May Anno etc. im LXI.

Ferdinanden	Ad mandatum Domini Electi
An Regierung unnd Camer	imperatoris proprium
in Tyrol	Erasen von Gera
pta. 10 May. Anno 61.	Lien Puchler von Weitenegg
	W. Weinburg
	R. Dumannt
	G.

Postscripta Werden wir bericht wie das beij Maylanndt ain stainpruch vorhanden, dar Ynnen der Schwarzen Märblstain schon zuekhomen sein soll wir werden solches obernannten Pildhauern auch angezeigt unnd bevolchen wan Sij umb heraus bringung des weissen Märblstain hinein ziehen, das sich der unnden zuvermelten Stain auch des schwarzen Märblstain verfuegen, den besichten unnd wo Sij denselben also schon gericht teuglich unnd guet befinden das Sy davon die notturfft der schonsste Stuckh brechen unnd auf Ynnsprugg bringen lassen sollen. Derhalben wovor beruerter Schwarzer Marblstain alda in Italia wie obsteet zubekomen, So wollet den von dannen, heraus zu bringen statt thuen, unnd den Uncossten darauf dargeben, wo aber nit obsteenden unnsern bevelch nach, denselben aus dem Niderland bringen lassen. Datum st. Supra.

Abred Vermerkt die abred zwischen der Römischen kaiserlichen maj. etc. mit Bernhardten und Arnolden der Abel gebreuder vonwögen weilend kaiser Maximilian hochloblichister und seligister gedechtnus begrebnus, si im Neustift zu Ynnsprugg durch obbemelte maister aufgericht werden soll, und wie si dasselb mit aller mass von märbl und gesimswerch zuerichten und machen sollen vermug der visier oder ir kais. maj. etc. verrer verpesserung, wie hernach volgt :

No 1. Erstlich soll der erst staffel gar glatt von roten und weis gemischten märbl; soll lang sein sechzehen schuech hoch ain halben schuech, prait ain schuech auswendig im liecht.

No 2. Der ander staffel auch von rot und weiss gemischtem märbl darauf die vier virtutes und ritterlichen waffen steen, soll lang sein vierzehen schuech, prait acht schuech, neun ain vier zoll hoch und ain schuech auswendig im liecht.

No 3. Darin die ritterlichen waffen komen, soll zwelf schuech die leng, sechs schuech prait, neun ain halben schuech die höch,

anderhalben schuech inwendig haben.

No. 4. Die vierundzwanzig historien sollen (sie) von schönen weissen mārbl sambt den tafeln oder epitaphien und schwarzen stain, darin die geschrift von eingefelten gulden puechstaben und die lista von schönem schwarzen stain, darein laubwerch gemacht wirt, vermug der visierung und nach irem verstand, verpesserung, darumben si sich verobligiert, doch one ainiche benennung der visier aufs vleissigist, kunstlichist und seuberist machen und stellen.

No. 5. Die kundlen, so die tafeln (halten), darein die schrift mit den schlachten ob den historien kuhmen, sollen von weissem mārbl gemacht und in den schwarzen stain gefasst werden.

No. 6. Ob den virtutes, historien und epitaphium ain gesims mit rotten und weissen gespranngten mārbl, lanng vierzehen schuech, acht schuech breit, ain halben schuech hoch, drithalben schuech breit des stains.

No. 7. Ain staffel von rott und weiss gespranngten mārbl, darauf die vier adler an eggen steen und die kaiserlich waffen daran gehenngt sollen werden, hat die lenng zwölff schuech, prait sechs schuech, hoch neun zoll.

No. 8. Der letste staffel, darauf die kais. maj. etc. kniet, darein die haupttitl khumbt, soll von schwarzen stain und eingefelten vergulden puechstaben und in die lenng neun schuech acht zoll, prait vier schuech und zehen zoll die höch sein.

Alle hievor bemelte acht articl, was die stainwerch belanngt, sein die kais. maj. etc. schuldig, dieselben stain auf ir maj. etc. uncossten zu prechen, an die werchstatt zuffuern und an die statt ausserhalb des laubwerch und pildwerch, so in die bemelten stain gehörn und die obbemelten pildhauer verrichten sollen, durch ir maj. selbst werchleut zu Ynnsprugg nach dem schuech oder monat, wie dasselb gebreuchig und, wie gemelt, die zwen pildhauer inen die dicke und praiten angeben werden. Entgegen seind die beruerten zwen pilthawer zu den stainpruchen selbst auf ir maj. uncoss-ten, alda si gebrochen werden sollen und inen bevelch geben wirdet, zu ziehen verpunden, auf das nach irem zuesagen teugliche guete und schöne stain der rechten farb und mass gebrochen werden.

Darauf mit inen beschlossen, das inen von ainer historien, epitaphium und lissta sambt den kindlen, so die epitaphien zusammengehalten, zwaihundert und vierzig phund phening gegeben soll werden; doch sollen si die pildhauer die historien von undten an, wie die nacheinander geen, mit dem hauen anfachen und vollennden.

Von dem haubttitel und epitaphium von schwarzen stain mit eingefelten vergulden puechstaben solt inen, wie beschlossen, vierzig gulden reinisch geben werden ausser des golts, so ir kais. maj. etc. inen on iren entgelt verordnen sollen.

Dann, was die ritterlichen waffen, die vier virtutes an den örtern, die sechs runden kindlen oben auf dem rotten mārbelstainen gesimbs, der kais. maj. etc. knieendt piltnus sambt dem polster, die vier kindlen mit dem kaiserlichen waffen der zwaien greiffen, so durchprochen gannz rundt, die vier adler auf den vier orten und die angehenngten wappen betreffend sein, soll die Tyrolisch regierung und camer zu Ynnsprugg mit gemelten pildhauern und Gregorien Löffler handeln und sich mit einander vergleichen, auf das solches alles, wie in der visier begriffen, auf vleissigist, seuberist, rainist und kunstlichist possiert, gegossen und alsdann zu gannzer verferttigung verschnitten und geschnitzt werde.

Schliesslich sein die zwen obbemelten pildhauer, wenn die historien und gegossnen pilder verfertigt, verpflichtet, das si alle stuck, wie die visierung vermag, auf das vleissigist versezen. Darzue soll inen zur verheftung der stain und stuck eisen, plei, leuth und, was darzue von nötten sein wierdt, auf der kais. maj. uncossten gegeben und geraicht werden. - Actum Wienn den achtundzwainzigisten tag aprilis anno etc. im ain tausendfunfhundert unnd im ainundsechzigisten jar.

Alle hievor begriffne articl, wie die von wort zu wort lauten, gelöben wir der Römisch kais. maj. etc., unserm allergenedigisten herrn, und derselben erben vest und stät zu halten und in allem gehorsamlich nachkumen. Des zu urkund haben wir diese abred und beschluss mit unser aignen handschrift verfertigt. Actum ut supra.

Bernhardt Abell.

Arnolt Abell.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1561, fo 114 vo - 117 vo.

76

1561, 21 Mei. - In sy antwoord aan die keiser verklaar die Tiroomse Regering hom bereid al die instruksies van die keiser, ook wat betref die verskaffing van losies en die inrigting van die ateljee na te kom.

Kayser Maximilian hochloblicher gedechtnus Begrebmus im neuen Stift alhie. 1)

Allerdurchleuchtigster, aus Eur. Kay. Mt. bevelch vom dritten tag gegenwerttigen Monnats Maij unnd der abey gelegten Abred, haben wir unndertheniglich vernomen, was sich Eur. Kay. Mt. mit Bernnhardten unnd Abeln, gebruedern vonwegen aufrichtung weilennnd Eur kaij. Mt. Anherrn Kayser Maximilians hochloblichister gedechtnus begrebmus, im neuen Stift alhie, genediglich verglichen unnd was unns zu verferttigung desselben werckhe Eur. Mt. in allem mit gnad(en) auferlegen thuet. Unnd Erstlichen wollen wir Inen den Pildhauern, so sij heer khuemen unnd sy bey unns anzaiger, als pald verordnung thuen, das Inen den Pildhauern ein Zijmner darijnne Sij Ir woning haben, auch ain werckstatt zuverrichtung Irer Abbait eingegeben werde, unnd denselben Zinss unnd cossten von Eur Mt. weg(en) one ainiche Ire enntgelt, ausrichten, unnd bezaller, auch als pald sij die weissen unnd schwarzen auch den gesprangten Marblstain prechen, unnd nach Irer ordnung zu der fuer richten lassen, dareb, unnd daran sein, das sij mit ehsten, one Iren cossten heergefuert, unnd gebracht werden, unnd sonnst alles das thuen, unnd hanndeln das Eur Mt. bevelch, auch die Abred in dem faal mit sich bringt, unnd so unns die visier zuekommt, auch die stain zu der Werckstatt gebracht werden mit den pildhauern unnd Eur. Mt. diener Gregorien Löffler hanndlen auf das alles, so in

1) In margine : Bernhardt unnd Abeln gebrueder Pildhauern.

der Visier begriffen zum vleissigisten seubristen, rain und khunnstlich possiert, gegossen, unnd alsdann zu gannzer verttigung verschnitten unnd geschimzt werde unnd disfaals an unns nicht erwinden lassen. Das haben Eur kay. Mt. wir in gehorsames, nitwollen verhalten, unnd thuen unns damit zu gn(aden) bevelchen.

Datum XXItag Maij Anno etc. 61.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1561, fo 157 en vo.

77

1561, 26 Junie. - Die gebroeders Abel is bereid om hulle soek-tog na marmer dadelik te begin, maar wil eers die ontwerp sien om 'n idee te kry van die mate van die stukke marmer.

Kaiser Maximilian hochloblichster gedechtnus im Neuen Stifft alhie Begrebnuss. 1)

Allerdurchleuchtigster etc. Auf Eurer Kay. Mt. von dritte tag negstverschinen Monats Maij an Unns ausganngnen bevelch betreffent die Vergleichung so für kaij. Mt. mit Bernharten unnd Arnolt gebrueder die Abel, den Pildhauern weilend Kayzers Maximilians hochloblichster gedechtnus begrebnus halben im neuen Stifft alhie gethan. Geben Eur kaij. Mt. wir gehorsamist Zu vernemen das die bemelten diser tag alhie ankomen unnd sich beij unns anzaigen haben lassen, unnd als wir sij zu gehorsamist ervolziechung Eurer Mt bevelch zuerlanngung der schönen weissen unnd Schwarzen Märblstain abfertigen wollen. Haben Sij der visier, so Eur Mt. Inen furzaigen lassen, unnd wie Sie bericht vor Irem verückhten von Wienn aus, hieher geschickt worden seie begert, damit sie des mass davon zenemen unnd sich darnach zehalten wissen. Diweil unns aber dieselb noch bisher nit zuekhomen ist, So werden demnach Eur kaij. Mt. genedigiste Verordnung thuen, damit unns die furderlicher Volziechung Eur Mat. bevelch alsald beherndigt werde. Thuen Eur kaij. Mt. unns damit unnderthenigist zu gnad(en) bevelchen.

Datum Ynnsprugg den 26. Junny. Anno Lxi.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1561, fo 211.

78

1561, 7 Julie. - Opdrag tot die versending van die ontwerp is gegee en die „Visier“ moet ondertussen alreeds in Innsbruck wees.

Kaiser Maximilian Begrebnus im Neuen Stifft alhie. Visierung.

- 1) In margine : Bernhardt unnd Arnolt die Abel gebrueder Pildhauern.

Wolgeborner amch Edlen, Ersamen etc. Wir haben Eur under-
thenig schreiben von XXVI tag junnij negst verschinen darynen Ir
begert, das wir Euch die Visier, dernach wir Bernhardten unnd Abel
gebruedern den Bildhauern, weilennndt unnser Anherrns Kaijser
Maximilians Loblicher, unnd milter gedechtnus Begrebnus im neuem
Stift zu Ynnsprugg, zu ferttigen angedingt, hinauf sennden wolten,
genediglich vernomen unnd zaigen Euch darauf genediglich an, das
wir Euch selliche Visier, verschiner tag beij obristen hofmar-
schalcks Sun Balthausern Trautsen, freijherr zu Sprechenstain
etc. zuegesanndt haben des genedigen versechens, solche Visier
solle Euch numer woll zuekomen sein. Das wolten wir Euch zu ge-
nediger Anntwurt nit verhalten. Geben zu Wien am sibennnden tag
july Anno etc. 61.

Ferdinand
An Regierung unnd Camer
in Tijrol
Pta. 14 Julij Anno 61

Ad mandatum Domini Electi
imperatoris proprium
Erasen von Gera
Lien Puchler von
Weittenegg - Kurpacher.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft
von Hof, 1561, fo 157 vo en 158.

79

1561, 10 Julie. - Die Tiroomse Regering skryf 'n aanbevelings-
brief na die biskop van Salzburg en vra om die nodige by-
stand aan Meester Bernhard Abel te verleen.

- - - wolle Ime vom Kaij. Mt. wegen gueten ruggenhalten auch
Hilf unnd fürderung darin zu keweisen verordnen. Das wirdet Ir.
Röm. Mt. gegen E.fr.dl. in gnaden erkennen - - -

Datum. X Jully, Anno et. LXI.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine
Missiven, 1561, fo 778 vo.

80

1561, 10 Julie. - Brief van die Tiroomse Regering en Kamer aan
Georg Ernegger, burger te Salzburg oor Bernhard Abel en die
versending van marmer na Innsbruck.

Stiftpau zu Innsprugg. Marblstain.

Wir haben Innamen der RÖ. Kay. Mt. Maister Bernharden Abl
Pildhauer auferlegt unnd bevolhen, Etlich stuckh Marblstain bej
Salzburg zu nottürfft des Neuen Stiftpaws alhie prechen unnd
durch Euch herauf ferttigen zelassen. Darauf ist unnser beger.
Wann Euch gemelter Maister Bernhardt anssprechen wirdet, Ir wellet
verordnung thuen das die Stuckh vom Stainpruch zu der Lemndt unnd
fürtter die gehauten stuckh uber anntwurten wirdet, das Ir abbogen
beij der negsten Eisenfuer; es seij geen Schwaz oder Hall. Herauf

geferttiget, unnd wolverwarn, damit die nit schadhafft oder zerprochen werden. Auch das fuerlen von Stainpruch zu der Lennd unnd das Schiflen ordentlich obraittet unnd gegen Urkhunden bezallet. So sollen Euch solche Aufgaben hernach auf Eur particular Raitung unnd Urkhunden widerumben erstat unnd bezalt werden.

Daran etc. Datum den X Jully Anno LXJ.
Re. und Camer. An Georgen Ernegger Bürger
zu Salzburg.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine
Missiven, 1561, fo 778 en vo.

81

1561, 10 Julie. - Die Tiroomse Regering en Kamer skryf na
Sebastian Alhaimer, burger te Salzburg en vra hom om Bernhard
Abel te help indien Georg Ernegger wat reeds verwittig is
nie beskikbaar sou wees nie.

- - - Dieweil wir aber für sorg tragen der Ernegger mochte
villeicht nit jederzeit vorhanden sein Und damit hieran khain
Mangel erschein, so ist dannoch unnser beger an Euch das Ir in
seinem Abwesen teiligennd sein schreiben eröffnet. Euch der
sachen beladet, unnd verrichtet. Dann was Ir also ausgeben und
darlichen werdet, das solle Euch hernach widerumb erlegt werden
unnd Ir beweist unns etc.

Datum. X tag Jullij Anno etc. LXI.
Re. unnd Camer. An Sebastian Alhaimer
zu Salzburg

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine
Missiven, 1561, fo 778 vo en 779.

82

1561, 10 Julie. - Regter Caxan te Castell en die hoofman te
Trente word versoek om beeldhouer Arnold Abel en Erasmus
Lindner in hulle opsporings by te staan.

Inhoud van die stuk volgens Schönherr : Der Richter zu Cas-
tell wird von der Regierung zu Innsbruck beauftragt, dem Bild-
hauer Meister Arnold (Abel) und dem ihm beigegebenen Erasmus Lind-
ner, Bürger von Innsbruck welche Auftrag hätten, zum Grabmal Kai-
sers Maximilian I „schönen, subtilen, weissen und schwarzen marmor“
in Fleims und Predazzo oder an anderen Orten jener Gegend aufzu-
suchen, in jeder Hinsicht seine Unterstützung angedeihen zu lassen.
In gleichem Sinne schreibt die Regierung an den Hauptmann zu
Trient und bemerkt diesem, dass „zu trient in dem neuen pau im
schloss allerlai arbeit von schwarz und weissen marblstain befunden
wirdet, fürnemlichen an dem camin im schloss, item die schwarz
tafl oder tisch auch die prunnenseul mit der pildrus und dem durch-

sichtigen kerbl darauf im garten." Diese Steinarten möge er dem Meister Arnold Abel zeigen und ihm, falls er den Stein zu seiner Arbeit tauglich erachten würde, den Steinbruch bezeichnen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc.A. VII. 310. Met kopie in Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1561, fo 779. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CXCV, nr. 7485.

83

1561, 10 Julie. - Erasmus Lindner ontvang 200 guldens reisgeld.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erasmus Lindner, Bürger von Innsbruck, erhält zur Reise, welche er „als ein expeditor“ mit Meister Arnold Abel nach Italien zu machen habe, auf Rechnung 200 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1561, fo 339. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CXCVI, nr. 7487.

84

1561, 10 Julie. - Die keiserlike ambassadeur in Venesië word versiek om bystand te verleen vir die geval dat Arnold Abel en Erasmus Lindner tot in Genua of Carrara sou moet reis om die verlangde marmer te verkry.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die Regierung zu Innsbruck ersucht den kaiserlichen Gesandten zu Venedig, er möge den Bilhauer Arnold Abel und den ihn begleitenden Bürger von Innsbruck, welche ausgeschiedt worden seien, ganz feinen weissen und schwarzen Marmor zum Grabmale Kaisers Maximilian I. zu suchen und zu kaufen, und in dieser Angelegenheit nach Venedig kommen und wenn nöthig nach Genua „oder gar gen Carrara“ reisen würden, mit Rath und That unterstützen. Bezüglich des Preises bemerke sie, dass nach ihrer Information „der meiler, das ist 1 000 pfund, 5 cronen kosten soll,“ wornach man sich beim Kaufe halten könne.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. A. VII. Met kopie in Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1561, fo 780. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CXCVI, nr. 7486.

85

1561, 11 Julie. - Volledige intruksies vir die Italiaanse reis van beeldhouer Arnold Abel.

Inhoud van die stuk volgens Schönherr : Instruction der Regierung und Kammer zu Innsbruck für Meister Arnold Abel, Bildhauer, zu seiner Reise nach Italien, um sich den zum Grabmal Kaisers

Maximilian I. nöthigen Marmor zu verschaffen. Zuerst solle er von Neumarkt nach Cavalese reisen und sich von Peter Cavelaner die Brücke in Pleims und Predazzo zeigen lassen. Wenn er hier den gewünschten taugliche Marmor finde, solle er ihn brechen lassen, Lindner aber für Verpackung, Überführung und Bezahlung sorgen. Habe er hier den weissen Marmor nach Wunsch gefunden, solle er sich um diese Gattung Marmor nicht weiter umsehen, des schwarzen Marmors wegen aber nach Trient und Judicarien reisen. In Trient werde ihm der Hauptmann daselbst im neuen Bau den Kamin von schwarzem Marmor, die schwarze Tischtafel und die Brunnensäule im Garten mit dem Bild und Körbchen aus weissem Marmor zeigen und sagen, wo dieser Marmor zu bekommen sei. Für den Fall, dass derselbe von ihm für tauglich erkannt würde, solle er ihn brechen und nach Innsbruck führen lassen. Des Marmors wegen brauche er dann nicht weiter zu reisen; woll er aber nach Rom ziehen, so möge ihm Lindner, welcher heimzukehren habe, Geld auf Rechnung und gegen Quittung geben. Sollt er daselbst keinen tauglichen Marmor gefunden haben, so solle er mit Lindner nach Venedig reisen und sich dort an den kaiserlichen Gesandten wenden und mit demselben das Weitere besprechen und unternehmen. Sollte aber auch hier der nöthige Marmor nicht gefunden werden, so möge sich Abel mit Lindner nach Genua und eventuell nach Carrara in den Bruch verfügen und den Marmor daselbst kaufen und brechen lassen, wobei ihnen der Factor zu Genua Stamp an die Hand gehen würde.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1561, fo 476 e.v. - Gesit. deur von Schonherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CXCVI, nr. 7488.

86

1561, 17 Julie. - Inventaris moet gemaak word van al die silwer-smeedwerk van die heiligdom van Seefeld.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer lässt alles Silbergeschmiede des Gotteshauses zu Seefeld inventarisiren, um dasselbe mit Ausnahme dessen „so die fürsten und fürstinnen von oesterreich dargegeben haben“, zum Nutzen des Gotteshauses zu verkaufen.

Innsbruck, 17. Juli 1561.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Entbieten und Befehl, 1561, fo 486. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CXCVI, nr. 7490.

87

1561, 18 Julie. - Die hotelhouer van die gebroeders Abel ontvang betaling van hulle rekening.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer bezahlt dem Wirth Augustin Frölich die Rechnung der Brüder Abel im Betrage von 46 Gulden 4 Kreuzern.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1561, fo 341.
- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CXCVI, nr.
7491.

88

1561, 27 Augustus. - Die gebroeders Abel het in Meimaand 'n voor-
skot van 150 guldens uit die keiserlike skatkis ontvang.

Kayser Maximilians Begrebnus - Verferttigung.

Wolgeborner, auch Edlen Ersamen etc. wir fürgen Euch gnedig-
lich zuwissen, Das wir unlanngt hievor in vorganngnen Monat may,
Bernhardt unnd Arnolt, die Abell gebrueder pildhawer von Kollen,
von hinaus geen Innsprugg zuraisen abgeferttigt unnd Innen daneben
bevolchen haben damit Sij allen vorrat unnd Stainwerck, so zu auf-
richtung unnser Anherrn Kayser Maximilian Hochloblicher unnd
seeliger gedechtnus Begrebnus, vonnotten ist bestellen, auf das
solche begrebnus, umb sovil dessto fürderlicher aufgericht khan
werden Unnd Innen Alhie aus unnserm Hofzollmaister Amt, in Ab-
schlag Irer khunfftigen Arbeit Ainhundert funffzig gulden zue-
stellen haben lassen. Das zaigen wir Euch darumben an, auf das
Irer gedachten Abelln, solche Ainhundert funffzig gulden an khunfft-
tiger Irer Arbeit, die Sij mit Aufrichtung obernennter begrebnus
thuen sollen Abzuziehen wisset. Daran ervolgt unnser willen.
Geben zu Wien den XXVII tag Augusti - Anno 61.

Ferdinanden	Ad Mandatum Domini
An Reg. und Camer	Electi Imperatis proprium
in Tyrol	Erasen von Gera
4 Septembris Anno 61	Lien Puchler von Weittenegg
	Weinburger

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft
von Hof, 1561, fo 195.

89

1561, 25 Oktober. - Die swart marmer wat Arnold Abel by Milaan
moes vind het hy in Sala aangetref. Dit blyk egter dat
groot stukke van dieselfde kleur aldaar moeilik ontginbaar
is.

Den Verschinen Monatt July haben wier ain schreiben von
Euch Empfanngen unnd daraus vernomen wellichermassen Ir auf unnser
beger Maister Arnolden Abl Pildhauer und Erasmen Linder nit al-
lain Im Schloss sonnder auch in der Statt Trient alle hübsche
Stainwerck herkhomen seij, dar Ir Sij auch darauf zu zweyen Stain-
pruchen da die Schwarzen Stain zu befinden gewisen habt. Unnd
Nachdem Sij nun also anss Eurer verordnung bey bayden Stainpruchen
gewest haben Sij vunns wie Sy die befinden mit allergelegenhait
unnd sonderlich sovil den Stainpruch zu Trien betrifft, das bei-
den selben die Stückh in der lenng braite unnd dickhe nit wie man
der nottufftig bekhomen khünd, aber was den anndern Stainpruch in
dem Venediger Gepiätt zu Salla belanngt waren die Stuckh villeicht

zu bekomen, Inen hat aber Jacob Stainmez welcher sambt seinen Vattern disen Steinpruch ob den Sechszig jarn gebraucht und gearbeitet anzaigt er sey ain grosse wagkuns sovil der grossen stuckh in ainerlay gleichen farb zu bekomen unnd vorhin dergleichen gross nie herausprochen worden, und wolt nit zwaytausent gulden nemen, das Ir sich selb obligieren solche stuckhe zu wagen- oder zu prechen unnd biss geen Sala an Gartsee zu antwurten Dann der weg sey gar biss, und nit wol möglich solche grosse stuckh heraus zu bringgen, Unnd wann schon der weg gemacht wurde, hat Inen Maister Jacob anzaigt, so khundte khain gross Stuckh allain mit der fuer, one das prechen, und annder uncosten unnder sechzehn oder achzehn gulden biss an Gartsee nit gebracht werden wurde auch vnnder zway oder dreuhundert gulden nit gesteen, den ublsen abzuraumen unnd hinweckh zu prechen, das man zu den Geugen khomen mocht unnd dieweil wier aber fürsorg tragen die stainmezen so derselben ortten bey dem pruch arbeiteten mochten die sachen villeicht vil beschwerlicher furgeben, weder an Ime selbst war der mainung das Sij etwas dadurch hinder ain desst pessere part da khomen wolten, So erfordert demnoch (nit allain umb der Ursach willen) sonnder auch das man ob die stuckh in der lenng brait und dickh wievil jeder gross an der zall sein sollen zue wie Ir sehen unnd vernemen werdt. Unnd ist darauf In namen der Röm. Kay. Mt. unnsrer bevelch Das Ir Iemannet vertrauten, den sachen verstennidig, sambt ainem geschickhte Stainmezen gen Sallo zu dem Stainpruch abferttiget. Inen bevelchet denselben notturiftiglich zu besichtigen ob die Stuckh in der lenng brait und dickhe einerlay gleichen farb zu bekomen. Und was man von jeder sort oder stuckh oder aber von ainem werckh schuech in die viering zu prechen geben muesste ob man auch mit prechen unnd raumen des prugg, das man zu dem rechten genugen khomen mecht, ain sonndern Uncosten, anwenden, und darüber gen lassen muesste auch war oder wievil desselben uncosstens ungeverlich sein wurde. Item auch ob dise stückh des wegs halben mugen gefuert, oder aber erst ain weg unnd in was cassten muesste gemacht werden, volgenndts auch erkundigen wie die stain mit der fuer vom Pruch von ainem ertt zum anndern biss geen Triendt und volgennds gar hieheer unnd in was costen zubringen zeigen. unnd wie Ir die sachen also durch Eure verordnete in Erkundigung bringen werdet, unns alss dann desselben leutter unnd vrnderschiedlichen hierheer auf die Camer zum fürderlichisten berichtet und die bemelten Abrist damit wider übersenndt. Daran etc.

Datum den XXVtag Octobris Anno etc. LXI.

R. und Camer

An Herrn Pancrazen Khuen Ritter.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Misciven, 1561, fo 1328 en vo en 1329.

1561, 8 November. - Voorstel tot geldelike bystand aan Erasmus Lindner vir die vervoer van die marmer.

Wier haben Erasmen Lindner Burger alhie die zwer und funffzig Stuckh Marblstainn zu weilenndt Kayser Maximilians Hochloblichister gedechnus begrebnus gehörig, so von Genua geen Cremona

gefuert worden heraus bis geen Triennndt zu ferttigen unnd fueren
zulassen, abgeferttigt, der solle auf das lenngist den XXVI Tag
gegenwerttigen Monats gwislichen darmit geen Triennndt ankomen
unnd wiewol wier Im alhie auf sein Zerrung und abrichtung des
fuerlons gelt geben haben lassen, dieweil wier aber nit wissen,
was Inn etwo zuesteen macht, das Er mit demselben gelt nit Aus-
khunen khundt. Ist Innamen der RÖ. Kay. Mt. etc. unnser beger
so verz Euch gedachter Lijndner umb ain furlehen zu abzallung der
fuer ersuchen und aussprechen wurde das Ir Ime zehen, zwanzig
oder bis in dreyssig gulden gegenainen Urkhundt fürleichen unnd
unns desselben fürderlichen berichtet. So wollen wir Euch von-
stundan zu bezallen verordnen. Daran etc. datum den VIIJ tag
Novembris Anno etc. LXI.

R. unnd Camer

An Herrn Pangrazen Khüen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine
Missiven, 1561, fo 1394 vo.

91

1561, 13 November. - Georg Ernegger burger te Salzburg word ge-
vra om die marmer dringend na Innsbruck te stuur.

Wiewol unns die Abelen, gebrueder Pildhawer anzaigt, das
Sij beij Euch die verordnung gethan. Das Ir die Märmbl stain
Irer bey Euch beschehnen verordnung nach unverzogenlichen hieheer
ferttigen sollen. So ist doch solichs biss heer noch nit besche-
hen. Dieweil man aber solchen stain unemperlichen bedurfftig.
so ist demnach Innamen der RÖ. Kay. Mt. etc. vunser bevelch das
Ir bemelten Stain mit dem ehesten unnd an lenngere Annstellung
hierheer ferttiget. Daran etc. Datum den XIII tag Novembris
Anno LXJ.

Re. und Camer.

An Ernegger zu Salzburg.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine
Missiven, 1561, fo. 1404 vo.

92

1561, 13 November. - Bij keiser Ferdinand I word aangedring op
afsending van ontwerpe.

Kayser Maximilian Begrebnus im Stifttpau alhie. Visierung 1)
Durchleuchtigster, etc. die abbl gebrueder Pildhauer, so
von Eur kaij Mt bevelch haben, unnd im werck seins die Begrebnus
weiland Kaijser Maximilian hochloblichister gedechtnus im Stiftt-
pau alhie zemachen haben unns gepetten, Eur Kaij Mt schreiben
damit dieselb genedigisten bevelch zegeben geruechten, damit die
Abriss so Ir brueder bissheer gemacht habe unnd sovil fertig
seijen auf ehenndist beij der Posst hierher geschickht werden.
Dieweil dem solchen also Eur kaij notturfft ervordert, damit Sij

1) In margine : die Abel Gebrueder Pildhauer.

die Pildhauer mit der arbeit nit gesaumt werden. So haben Eur kaij Mt. wir solches hiemit in vunderthenig nit verhalten sollen die werden hierynnen Eur kaij Mt genedigiste willen unnd glegen- hait nach verordnung zu thuen wissen unnd thuen Eur kaij Mt unns hiemit zu gn(aden) unnderthenigist bevelchen.

Datum Ynnsprugg. Am xiii tag Novembris Anno 61.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1561, fo 346 en 346 vo.

93

1561, 22 November. - Die keiser laat twee ontwerpe vir die re- liëfs stuur.

Kaiser Maximilian Hochloblichster gedechtnus visier der Begrebmus im Stiftpau alhie.

Wolgebornen auch Edlen Ersamen etc. Wir haben Eur unnderthe- nig schreiben von vierzehendem tag gegenwertigen Monats Empfann- gen Unnd daraus das die Abl gebrueder Pildhauer so von Unns in be- velch haben, die Begrebmus weillenndt Kayser Maximilian loblicher gedechtnus im Stiftpau dasselbst zumachen, der Abriss so Ir Bruder bisheer gemacht hat notturfftig seyen genediglich angehört und vernumen unnd schicken Euch darauf zwaij stuckh der Abris, so der Maller numer gemacht hat hieneben zue, unnd dieweil die Abris des obern thails am Grab, das ist hochseeligen gedachts Kaiser Maximi- lians Pildnus, die Wappen unnd kinden hievor schon oben sein. So werden unns erachtens die Pildhauer, daran wol zu arbeiten haben Unnd des Ubrigen halben so mangelt nit feyren durfften. Nichts desto weniger aber wollen wir bey dem Maller anhalten lassen damit Er den Abgangg auch mit eheisten ferttige, unnd damit wir auch ain wissen haben muge, was am genöttigisten seye, ~~da~~ voldung oder Pil- der unnd darauf der Maller, so am genöttigisten ist, am aller ehundisten ferttigen muge, So wollet unns dessen auch on Verzug schriftlich berichten unnd dabei auch vermelden, ob die Pild- hauer bissheer gueten unnd schonen märmstain zuwegen braucht haben, oder nit unnd solches befurden.

Daran ervolgt unns erachtens willen unnd Maijnung. Geben zu Prag den 22tag Novembris Anno etc. 61.

Ferdinanden	Ad mandatu Domini Electi Imperatis
An Regierung unnd Camer	proprium Erasen von Gera, jorg
in Tyrol.	Leufel, p. Hueber.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck, Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1561, fo 260 vo en 261.

94

1561, 28 November. - Die rekening vir die marmer wat deur beeldhouer Bernhardt Abel te Salzburg gekoop is word aan hofboumeester Paul Uschal voorgelê.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische

Kammer übergibt dem Paul Uschal die von Meister Bernhard Abel eingereichte Rechnung über seinen Ankauf von Marmor in Salzburg, welche auf 260 Gulden laute und der Kammer zu hoch vorkomme, zur Begutachtung.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1561, fo 789. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CXCIX, nr. 7529.

95

1561, 8 Desember. - Die beeldhouers Abel stel hoë eise, dog het nog niks uitgevoer nie.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die Regierung zu Innsbruck schreibt an Paul Uschal auf dessen Bericht über die beiden Abel, deren Arbeit und die an sie bezahlte Summe Geldes, sie habe in Betreff der Grabmalarbeit an Kaiser Ferdinand I. berichtet und erwarte dessen Bescheid. Was die Rechnung der beiden Abel beim Wirth Fröhlich anbelange, so sei es bei der tirolischen Kammer nicht gebräuchlich, auch die Morgensuppe und den Schlaftrunk wie Gästen „passiren“ zu lassen; doch wolle sie diesmal Alles bezahlen. Was die Kosten der Reise Abel's nach Salzburg betreffe, so sei sie bereit, für jeden Tag 1 Gulden zu bezahlen; wenn aber Abel bei seiner Forderung, 1 Thaler für den Tag, verharren sollte, solle auch darin seinem Anspruch Genüge geschehen. Die weitere Forderung der Gebrüder Abel, nämlich dass ihnen ausser den früher erhaltenen 495 Gulden noch 305 Gulden ausbezahlt werden sollten, um sich „mit wax, eisen und andern werkzeug befasst zu machen“ finde sie unbillig, da die Abel „am werk noch nicht das wenigst angefangen haben“ und sich bisher „in der kais. maj. zerrung gewest seind.“ Damit sie aber an der Arbeit nicht verhindert würde, werde ihnen die Kammer, so schwer es ihr falle, 150 Gulden auf Rechnung und dazu 30 Thaler für das Pferd bezahlen. Es solle ihnen jedoch weiter kein Unterhalt mehr gereicht werden. Wenn ferner die beiden Bildhauer behaupteten, dass sie auf die ihnen übertragene Arbeit für den Hof nicht mehr als 100 Gulden und 50 Gulden zum Unterhalt erhalten hätten, so müssen sie dagegen bemerken, dass der kaiserliche Befehl ausdrücklich besage, dass ihnen 150 Gulden als Abschlagszahlung auf ihre künftige Arbeit gegeben worden seien. Was schliesslich das von denselben verlangte Holz anbelange, so habe sie dem Kaiser darüber berichtet und erwarte dessen Bescheid; inzwischen solle ihnen das nöthige Holz beigelegt werden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1561, fo 1472 - 1473. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CXCIX, nr. 7531.

96

1561, 10 Desember. - Die Tirolse Regering laat die keiser in antwoord op sy brief van 22 November weet dat 'n gedeelte van die marmer nou in Innsbruck is en daar verder nog

marmer verweg word. Binne 'n paar dae sal die Abels, wat hulle eers moes installeer, met die werk begin. Op versending van verdere ontwerpe word aangedring.

Kayser Maximilian Begrebnus (Im Neuen Stifftpew) Abriss.

Aller durchleuchtigster etc. Eur. kay. Mt. schreiben, unnd bevelch von zweeundzwanzigsten Novembris betreffendt weilenndt Kayser Maximilians, hochloblichster gedechtnus Begrebnus so Bernhardt unnd Arnolt, die Abel, gebrueder Pildhawer im Stifftpau hie zumachen, unnderhanden haben, wir sambt den zweyen Stuckh des Abris der Voldungen aus den historien, so der maller gemacht, mit geburennder Reverenz Empfangen unnd den bemelten Pildhauern fürtter zuegestellt, sich mit der arbeit darnach haben zurichten unnd wollen, des überigen, das der Maller noch verttigen soll, Eurer Mt. genedigstem erpieten nach auch zum eheisten gewarttig sein unnd nach dem genettigsten seiße die voldungen oder die Pilder, auf dar darauf der Maller das so am genettigsten, am allerehenn-disten verttigen mügen. Auch ob die Pildhawer bissheer, geueten, schonen Marmelstein zuwegen gebracht haben, oder nit. Darauf geben Eur kaij Mt, wir gehorsamlich zu vernemen.

Erstlich sovil die arbeit, hochgedachts Kaiser Maximilians Begrebnus betrifft haben, wir als obbemelte Abl von Eur Mt. zu Wienn abgeferttigt worden, unnd hie ankomen sein, unnd sich bey unns anzeigt haben, alsald der Bernhardten Abl in dem Stainbruch gen Salzburg alda die Rot unnd weiss gesprangten marmelstein prechen zulassen unnd volgennds hierheer zu fueren, Und dann von wegen des weissen unnd schwarzen Marmelstein Maister Arnolten sambt Ainem zuegelmen in Italia, als erstlich in fleimbs, geen Triennndt, Sala, Venedig, Mailannd, Genua unnd lestlich gar geen Carara. Alda dann die schönen weissen Marmelstein gebrochen werden abgeferttigt. Darauf hat nun bemelter Maister Bernhardt des Rot, und weissgesprangten marmelstein zu den Tafflen gehörig, Sechszehen Stückh in Ainem Pruch, oberhalb Salzburg zu Attnat genannt prochen, unnd zuerichten lassen auch auf die fuer aufgeben, welche stückh nun vor ettlichen tagen hie auf dem Wasser ankomen, unnd den Pildhauern zu Irer werckhstatt geantwortet werden unnd ist derselb stain schön unnd guet. Sovil aber den weissen unnd schwarzen Marmelstein antrifft, hat maister Arnolt sambt seinen zuegeordneten, die stainbruch, an denen orten in Italia, wie obbemelt besuecht unnd die- weil Er an demselben orten, zu diser Arbeit nichts schöns oder tauglichs von weissen marmelsteinen befunden. Hat er als obvermelt, dar in dem Stainbruch geen Carrara so in das Marggraven zu Massa gepiet zwischen Jhenua unnd Luga gelegen ist ziechen, unnd die Stuckh des weissenstains daselb, sovil dern zum werckh net sein prechen unnd zuerichten lassen auch auf die fuer angedingt. Welcher weissen stain nummer der beschechern verordnung noch täglich gewarttig unnd in mittler zeit weil man die weissen stain gebrauchen zuegericht ist Maister Arnolt wie Er anzeigt, aus bevelch Eur kaij Mt auf derselben Zeering, so Ime von hieiger Camer Zalt weck geen Rom unnd in annderen Statt in Italia geritten, alda ettliche khunstliche Arbeiten und antiquitaten zu besichtigen unnd wie wol Eur Mt in ainem anndern Schreiben meldung gethan das dieselbe bericht worden, wie bey maijlennd ain Stainbruch verhanden, darijnn der Schwarz marmelstein schön zuberkhomen sein soll. So ist doch durch maister Arnolden, in erkkundigung befunden worden,

das die schwarzen stain so zu Maijlannd in werckh seinde, allain zu Salla unnd annderer ortten gebrochen, unnd von dannen dahin gebracht werden seijen. Es hat auch maister Arnold denselben Stainbruch zu Sala besichtigt, Unnd sovil den Stain an Ime selbs betrifft fur guet unnd schön an der farbgracht. Es hat aber wie Er anzaigt allain den manngldas die Stainbrucher, derselben ortten, fur sorgtragen. Es mögen dergleichen grosse lannge unnd braite, auch dickhe Stückh unnd die Ainen gleichen farbsein. nit bekommen werden, zu dem ligt auf dem gueten stain vill ödts unnuz gepirg muesste wegkh gearbait, unnd donnecht nit gewiss sein, ob die Stuckh wie gemelt heraus gebraucht werden mugen. Dieweil aber zu besorgen gewest, die stainbrecher ans orts, möchten die sachen, Ires Aignen nuz halbens vill beschwärlichen fürgebens haben. Weder an Ime selbs sein möcht. So haben wir Eur Mt. Rat unnt hauptman zu Triennndt herr Panngrazen Kuen bevelchen verstenndig unnd unpartheijisch personnen, zu bemelter Stainbruch abzufertigen unnd sich der sachen auf dem Augenschein nach eigentlicher und grundtlicher Zuerkhundigen. Unnd dann unns des ain lautern bericht zuezuschreiben was sich auf disem pruch zuverlassen seiye oder nit, desselben berichts seinde wir nun täglich gwartendt. Wovor nun beij disem Pruch zu Sala ainicher fal befunden wurde. Alledann muesste gleichwol der Pildhauer ainer hinab inndas Niderlandt Umb die Schwarzen stain abgefertigt werden.

Wiewol nun beede Pildhauer also wie vorgemelt wider aus den angezaigten Stainbruchen, hieher komen so haben sij doch noch bissheer am werckh nicht angefanngen, dann sij sich erst mit allem notturfftigem werckh unnd annderen Zueg gefasst machen unnd einrichten muessen. Damit sij dann wie sie anzaigen nun in arbeit seind, unnd in wenig tagen Anfachen und die khlainen Stuckh, als die khinilen, wappen unnd dergleichen die sich enschaden unnd nachtail zu der giessshuetten tragen lassen, anfachen formen unnd wax schneiden wollen, dann die grossen als weilenndt Kayser Maximilians Bildnus, die Virtutes unnd das gross kayserlich wappen, die muessen Sij nun bey maister Gregorius Löffler in seiner werckhstatt zu negst an der giesstatt formen unnd schneiden das khann aber yezt, die winterszeit, bey der kelten nit beschechen, dann der Leim khan nit trückhnen, muess nur vom Lufft beschechen. Derwegen dieselben, grossen Pilder, unnd stuckh anstanndt haben muessen bis auf negst khunfftige frueling.

An dem Stainwerch kunden sij noch zu na nicht angreifen, dann dasselb alles mues an Ersten durch anndere maister Überhauen unnd an die Statt verfertigt unnd paliert werden wie wir dan das zu beschechen verordnet haben, Alsdann nemens erst die pildhauer unnderhannden unnd verrichten Ir arbeit daran. So ist noch wie vorgemelt khain annderen stain hie, dann allain der Rot, unnd weiss gepranngt zu den Tafeln gehörig. Wann nun der weiss Marmelstain ankembt, das man alltag gewerttig muessen die selben auch den Stainmezen am ersten zubebraiten Unnderhannden geben werden, damit alsdann die Pildhauer auch damit zu Arbeit khomen mugen, welches zueberaiten, unnd pollieren, vil zeit bedarff, unnd lanngsam von statt geet, wir wollen aber daran sein, damit aufs ehenndist so möglich verfertigt wurde.

Dann von wegen der zwaijen Stuckh voldungen aus den historien, so Eur Mt. forgeschickht, zaigen die Bildhauer an das Sij diser Zeit, noch zwaijer oder dreijer voldungen am notturfftigisten wären damit Ir funff oder vier daran Arbeit khunden. Dann Sij würden sonnst gesaumbt aus Ursachn, das an ainem Stuckh nit mer als ain person arbeiten khann, Da will von notten sein, das Eur Mt beij

dem Maller verordnung thuen lassen wolle, auf das dieselben zwo oder drey voldungen aufs vleist gefürdert vund hieheer geschickht werden.

Unnd wiewol dise zwen pildhauer auch anzaigen, Sij haben zu Wienn auf disse verdingte arbeit, nit mer als ainhundert guld(en) und funffzig gld. auf Ir Zeerung empfanngen. So haben wir Inen doch zu versteen geben weil Eur Mt bevelch lauter Vermugen das Innen die ainhundertfunffzig gld im Abschlag Irer Khunfftigen arbeit zuegestellt worden seyen, Das man Inen dieselben, ainhundertfunffzig gld an Irer Arbeit völlig abziehen lassen werdt, das seind sy zufriden, Sy wollen aber Eur Mt umb die funffzig gld. die Inen wie obsteet auf die Zeerung geben werden sein sollen, ersuechen Inen die noch zuerstatten. - - -

Dieweil auch Sy die Pildhauer, der behulzung begern, unnd aber in Eurer Mt vorigen bevelch noch in der Abred des gedings kain meldung beschicht. So wollen wir hierüber von Eur. Mt. auch beschaidt gewarten, Gleichwol haben wir Innen anzeigt das wir Inen bis auf Eur Mt. Ratification jerlich vier zals holz zugeben verordnen wollen unnd unnsers achtens mochten Inen dieselben, durch Eur. kaij Mt. genedigist bewilligt werden die da gestern wurden vier gldn achtundvierzig krr. doch das sij dieselbs auf Irren costen fueren und hagkhen lassen solten. Das alles wolten wir Eur kay. Mt. zu gehorsamer Anntwurt nit verhalten, unnd thuen unns damit etc.

Datum Xt decembris Anno etc. 61.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Miesiven an Hof, 1561, fo. 366 e.v.

97

1561, 12 Desember. - Erasmus Lindner word betaal vir 'n reis na Cremona wat hy insake marmer vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I onderneem het.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer bezahlt dem Erasmus Lindner die Kosten der Reise nach Cremona, wohin er wegen Lieferung des weissen Marmors zu Kaisers Maximilian Crabmal geschickt worden sei, im Betrage von 27 Gulden 40 Kreuzern.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1561, fo. 263. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890, p. CCI, nr. 7539.

98

1561, 13 Desember. - Beeldhouer Arnold Abel word betaal vir sy reis na Italië.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Der Tirolische Kammermeister bezahlt dem Bildhauer Arnold Abel „die zehrung, als er gen Rom, Carrara und andere ort in Italia zu besuechung und erfaufung und herausfertigung weisser marmrlstain zu not-

Turft weilend kaiser Maximilians begrebnus auch ersehung der antiquiteten in Italian geschickt worden," für 51 Tage seines Ausseins im Betrage von 61 Gulden 12 Kreuzern, das ist per Tag für ihn und einen Diener 6 Pfund Berner. Ferner werden ihm bezahlt für einen Sattel, den er in Rom gekauft, für Beschlagen des Pferdes „auch vom ross zu erzen (ärztlich zu behandeln)" 4 Gulden 36 Kreuzer, dann für sein in den Hofstall abgegebenes Pferd 20 Thaler 17 Kreuzer oder 34 Gulden 17 Kreuzer, zusammen 100 Gulden 5 Kreuzer.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1561, fo 339. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890, p. CCI, nr. 7541.

99

1561, 20 Desember. - Die Tirolse Regering vind die prys vir die swart marmer van Sala te hoog en meen dat dit goedkoper uit die Nederlande kan verkry word.

Marmblstain.

Wier haben Eure schreibens von vij und viiitag gegenwertigen monatts decembris betreffendt die bestellung und heerfertigung der Schwarzen marmblstain von Sola mitsambs dem einschlussen empfangen unnd Eures dar Inen gebrauchten vleis zu gueten gefallen vernomen. Wier achten aber den Uncossten, so den überschickhten Anschlag nach darüber erlauffen soll gar übermeslich zu sein. Unnd verhoffen das Schwarz marmblstainwerckh durchaus an In selbst ganz gerecht unnd schön, mit wenigern uncosten aus dem Niederlanndt zu bekhomen und hieher zubringen. Daran etc. Datum. den XXtag Decembris Anno etc. 61. R. unnd Camer An Hern Panngrazen Khüen.

Landesregierungsarchiv. Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1561, fo 1541.

100

1561, 31 Desember. - Die Tirolse Regering besluit om die swart marmer uit Dinant aan die Maas te laat kom.

Marblstain.

Wier sein zu verferttigung weijlenndt kayser Maximilians hochloblichster gedechtnus begrebnus in dem Neuen Stifftpau alhie ettlich schwarz mārblstain bedurfftig unnd vorhabens dieselben so ungeverlich beij dreuhundert funffzig Niederlenndisch Cennter schwer sein werden aus dem Niederlanndt von Pruch zu Tynnannndt funff Meyl oberhalb Namur am Wasser der Mass Im Bisthumb Lüttich gelegen hieher bringen zulassen Demnach ist Innamen der Rß. Kay. Mt. etc. vunser Bevelch das Ir unns fürderlichen berichtet wie sich der Niederlenndisch Cennten gegen den Niemischen Cennten vergleich Unnd was von ain Niederlenndischen Cennten von gemelten Ortt Unnst hieher zu soll und aufschlag ge-

geben werden muess, ob auch Ir bemelts Stainwerch herauf ferttigen, und was Ir beschliesslich über die zollfertung von ain wienrischen Cennter unnzt hieheer zu antwurten auf den geringist nemen möchten, unnd wollten wir wollen unnz auch von Kay. Mt. wegen versehen. Dieweil Ir aller zoll unnd Aufschlag durch ain kaijserlich patennt und passbrief freij enthalt werden solt, Ir werdendt Euch ainen zimblichen unnd inbeschwerlichen belonung bemuegen.

Datum den Letsten tag Decembris Anno etc. LXI.

R. und Camer

An Oswaldt Khleinhausen zu

Reutty und Mitterwondts.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1561, fo. 1588 vo.

nr101

1561, einde van die jaar. - Betalings aan die beeldhouers Abel.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Der tirolische Kammermeister bezahlt den Bildhauern Bernhard und Arnold Abel als Abschlagzahlung auf die ihnen übertragene Arbeit am Grabmale Kaisers Maximilian I. am 10 Juli 300 Gulden, am 18. October 50 Gulden und am 12 December 346 Gulden, zusammen 696 Gulden.

Ferner werden am 10. Juli von der tirolischen Kammer dem Meister Bernhard zur Reise nach Salzburg 40 Gulden und zum Ankauf und Transport des Marmors von dort nach Innsbruck 33 Gulden bezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1561, fo 338.
- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCII, nr. 7551.

102

1561, einde van die jaar. - Erasmus Lindner ontvang 'n betaling vir sy twee reise na Italië.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer bezahlt dem Erasmus Lindner als Entschädigung für seine zwei Reisen nach Italien, die erste, welche er mit Arnold Abel nach Carrara, und die zweite, die er allein nach Cremona unternommen, ausser den bereits seiner Frau bezahlten 15 Gulden noch 35 Gulden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1561, fo 340.
- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCI, nr 7546.

103

1561, einde van die jaar. - Die uitgawes vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I het in die jaar 1561, 1042 guldens bedra.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die Summe aller Ausgaben der tirolischen Kammer für das Grabmal Kaisers Maximilian I. beträgt in diesem Jahre 1042 Gulden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1651, fo 338 - 342. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCII, nr. 7550.

104

1562, 3 Januarie. - Keiser Ferdinand I deel mee wat in Wenen aan die beeldhouers Abel uitbetaal is.

Inhoud van die opgawe volgens von Schönherr : „Bernhard und Arnold Abl, gebroeder, den pildhauern von köln, ist in avschlag irer arbeit und unterhaltung aus dem hofzalmeisteramt durch mich Sebastian Ffachsen zu vier malen geraicht und geben worden berantlichen 579 fl. 50 kr.

So haben sie auch von dem vor mein gewesnen hofzalmeister Michael Manndorfer zu zwai malen 156 fl. 40 kr. empfangen.

Dan so ist auch irem brueder Florian Abl von Köln, welcher inen auch geholffen, gleichfals auf der kais. maj. verordnung aus heruertem hofzalmeisteramt 249 fl. 40 kr. geben worden."

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII. Met kopie in Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1562, fo. 10. - Gepublis. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCII, nr. 7555.

105

1562, 3 Januarie. - Die keiser belowe die verdere toestuur van ontwerpe en bly die beeldhouers Abel gunstig gesind.

Bernhardt Unnd Arnoldt die Abl Pildhawer. Zallung Kaijser Maximilians Begrebnus im Neuen Stifftpau alhie visier.

Wolgeborner Auch Edlen Ersamen gelerten etc. Wir haben Aus Eurn Unns vom X tag decembris yezt verschinen Monats Unnd jars in Unnderthenigkait gethanen schreiben unnd bericht genediglich verstannden was auf unnsern jungst unnd renlichen vom 22tag negstverschinen Monats Novembris Euch zuegeschriben bevelch unnd überschickhte zway Stuckh, der Abris der Voldung zu den historien in Unrsern Stifftpau zu Innsprugg durch Euch unnn dann die Pildhauer unnzther verricht unnd gehandelt werden ist, unnd lassen unns solches alles sonnderlich aber die bisheer darzue gebrachte Marblstain Auch dann gedachter Pildhauer emntschuldigung warumben Sij an Irer Arbeit so lanngsam anfachen mugen mit geraden gefallen Auf das Sy aber im beruerten werch auch lab sovil dest pas gefuerdert worden sc wollen wir Euch in khurz, di. anndern zwaij Stuck voldung aus ernannten historien auch hinach schickhen Unnd was gedachter Pildhauer bis auf anfang Irer Arbeit gefuerte Zerung telarngt, die wollen wir Inen passiern auch dann die jerlich vier zoll holz volgen zelassen genedigist bewilligt. Derhalben wirdet Ir hieruber die bezallung

unnd weitter notturfft zu verordnen wissen. Beschlieslich damit Ir auch wissen mugt. Was Sy die Pildhauer allenthalben aus unnsern hofzalmeisterambt Empfänger haben. So schickhen wir Euch dessen ain lauterer vorzaichnus 1) unnd ist daneben unnsern genediger bevelch an Euch, Ir wollet die allenthalben befurdren. An dem beschickt unnsers gefelligen willen.

Geben zu prag den dritten tag januari Anno etc. im 62.
 Ferdinand Ad mandatis Domini Electi
 der Reg. unnd Camer in Imperatoris proprium.
 Tyrol
 pta. 14 Jenner Ano 62 Erasen von Gera

Jorg Teufel
 Weinberg
 Rot Dunnant

Bernhardt unnd Arnoldt Abl. gebrueder der Pildhauern von Kolln.

Landesarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1562, fo 9 vo en 10.

106

1562 (n.st.) 1561 (o.st.), 24 Januarie. - Oordrag van 'n rente aan Mondijn Colijn, vader van Alexander Colijn.

Joncheer Jeronimus Pieters van Catz, commongemeesters deser stede van weghens zynder officien als totten ghenen nier naer bescoreven behoirlicken geauctoriseert wesende, heeft in betaelinghen van der helft van den schult die het sterfhuys van wylen Jan Moermans schuldigh ende te achteren is Mondynen Colyns opgedraeghen getransporteert ende overgegeven den selven Mondynen Colyns de twee H. gulden erflick die de voirs. Jan Moermans jaerlics te heffen plach, altyt altyt (sic) tot Kersmissen op ende aan voir een huys cum fundo et pertinentibus gestaan opte Tichelrye alhier. Tusschen Jans Staylaerts erve aen deze zijde/ ende Jozeph Staylaerts erve aen dander zijde A.D.M. Ut in forma.

XXiiij 24 januarii 1561 2)

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1561, S.I. no 186 fo 54.

107

1562, 13 Februarie. - Die keiser verseker die bevoorrading in brandhout van die gebroeders Abel.

Die R^ö. Kaiss. Mt. etc. hat vermüg derselben bevelch vom iii tag januari diss 62 jars genedigist bewilliget. Bernhardt unnd Arnoldt den Abl. gebruedern Pildhauer jerlichen vierzal

1) Kyk Dok. nr. 104.

2) In margine : gebleken bij apostullen op requesten.

hofholz ervolgen zelassen. Demnach sollen paumaisterambts verwalter unnd pauschreiber Inen dieselben zugeben verordnen. Actum am xiiitag februarij Anno im LXII.

Cam.

Dem Paumaister unnd pauschreiber zuegestellt worden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1562, fo 109.

108

1562, 14 Februarie. - Die bou-amptenare van Tirol werd gevra om rekening te hou met wat alreeds uit die keiserlike skatkis aan die gebroeders Abel betaal is. Hierdie bedrag moet in mindering gebring word op hulle salaris.

Bernhardt unnd Arnold die Abln gebrüeder pildhauern
Empfanng an Irer Arbait
Abzuraitten.

Aus hiebeyligennder Verzaichnus worden der verwalter des hofpaumaisterambts Paul Uschall unnd Anndrea Kheener hofpauschreiber vernemen was die zwen Pildhauer Bernhardt Unnd Arnoldt die Abl gebrueder von Kölln In abschlag Irer Arbait an weylenndt Kayser Maximilians hochloblichster gedechtnus begrebnus aus der Rō. Kay. Mt. Hofzalmaisterambt empfanngen haben. Das sollen Sij zu dem alhiegem Irem empfanng Inen und Irem verdiennst abzuraiten unnd aufzuheben vleissig verzaichnen damit sollichs der Kay. Mt. nachteil nit in vergessen komb unnd nit übersehen werde.

Actum am Xiiijtag Februari Anno etc. im LXII.

Camer.

Dem pauwmaister und pau
schreiber zugestellt werden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1562, fo 111 vo.

109

1562, 28 Februarie. - Die derde tekening vir die reliëfs van die grafmonument vir keiser Maksimiliaan I is opgestuur.

Kayser Maximilian Begrebnus in Neuen Stifftpau. histori.

Wolgeborner, Auch Edlen Ersamen etc. Wir sennden Euch hieneben bewart, widerumb aine durch Florian Maler geferttigte histori zu weillendt kayser Maximilian unnser geliebten Herrn unnd Anherrn milter und hochloblicher gedechtnus begrebnus gehorig, so die zwen Pildhauer in Marl hauen sollen, Euch genediglich bevelchend, das Ir solche histori also in Marbl vleissig unnd rain zuhauen derselben Pildhauern bevelchen unnd so nun solches beschecht Alsdann die gemelt gemalt histori vleissig aufzuheben, vercrdnen wollet. Daran ervolgt unnser genediger willen unnd Maynung.

Geben zu prag den Letsten februari Anno 62.

Ferdinand

An Regierung und Camer in
Tyrol

Pt. Marci Anno 62.

Ad mandatum Domini Electi

Imperatoris proprium
Erasen von Gera
Kuepacherl

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft
von Hof, 1562, fo 46.

110

1562, 2 April. - Aan die verskaffing van swart marmer uit Di-
nant word nog steeds gedink.

Ferttigung der Märblstain aus dem Niderlanndt.

Wier haben Eur. Schreiben vom xij tag gegenwertigen Monatts
Marcij betreffenndt die ferttigung des schwarz marblstains von
Tinandt Im Niderlanndt hierheer Empfangen unnd nach lennge ver-
nommen. Wollen also Eures erpittens unnd begerens Inng denkh
sein Unnd so wier die sachen in das werckh richten Euch soliche
berichten. Doch wollen wier von der RÖ. Kaij Mt. etc. wegen
vnns zu Euch vorsehen. Ir werdet Euch hier Inn Unbeschwerlich
erzaigen Unnd beweisen. Woltten wier Euch etc. Datum den ann-
deren tag Apprilis Anno LXII.

Re. und Camer

An Oswaldt Khlain Hannsen,
und mitverwandter.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine
Missiven, 1562, fo 417 vo.

111

1562, 11 Mei. - Die Tirolse Rekenkamer het besware teen die
rekening van Erasmus Lindner en vra die hofboumeester om
advies.

Erasen Lynnder Raittung.

Die Camer hat des Lynders Raittung von wegen der Zeerung
so die zwen Pildhauer sambt Iren Rossen bey Ime gethan neben des
Uschalls daruber gebnen bericht Ersehen Unnd stellt sölche Rait-
ten und bericht gedachten Uschall hiemit widerumben zue.

Und sovil erstlich Ir zeerung so Sij mit Iren personen
unnd der Irrigen bis auf den XI tag decembris negstverschines
61 jars. Alda Inen dieselb auf der Kay. Mt. cossten zu thuen
auf khundt werden bey Ime Lynnden gethan belanngt. Da will die
Camer den Uschall mit sein bericht unnd guetoedunnkten vernomen
ob Inen dasselb alles eingelegter massen zu passieren oder was
abziehen seye oder nit.

Sovil aber die Zerung so uber Ire zweij Ross biss auf be-
melter XI tag Decembris gangen betrifft ist die Camer nit ge-
dacht Inen dieselb zu passieren jedoch wil Sy den Uschall auch
mit sein bericht unnd guetbedunckhen hieruber vernemen.

Die Camer waist nit annderst dann des Ros so der ain gen
Salzburg geritten sey alsald Er alher khomen im Hofstall genomen
worden.

Die Camer hat dem Lynnder so gleichwol vasst anhelt nicht
in abschlag geben sonder vill bemelter Uschall zu vor obsteenn-
den massen hieruber vernomen.

Actum am 11tag May Anno etc. im LXLJ.

Camer

Dem Hofpaumaister amts

verwalte zuegestellt werden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten
und Befehl, fo 280 en vo.

112

1562, 11 Mei. - Die vierde entwerp vir die reliëfs van die
grafmonument van keiser Maksimiliaan I het in Innsbruck
aangekom.

Kayser Maximilians Begrebnus histori aines Stuckh
Lieben getreuen Wir sennden Euch hiemit widerumben ain
Stuckh zu weillendt Kaiser Maximilians Loblichis unnd milter
gedechtnus begrebnus gehorig. Das wollet dem Pildhauer überge-
ben, unnd bevelchen. Das Ir solches seinen geding nach, vleis-
sig ordenlich unnd woll in den Stain hau. 1)

Daran ervolgt unnser genediger willen, unnd maynung.
Geben zu Prag den aindliff May Anno 62.

Ferdinanden

Ad mandatum domini Electi

An Kamer Rath in Tyrol

Imperatoris proprium

P. 18 may Anno 62.

Erasen von Gera

Erasen Haidenraich

Kuepacher.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft
von Hof, 1562, fo 87.

113

1562, 20 Mei. - Die Tiroolse Kamer wil die gelag van die beeld-
houers Abel nie betaal nie.

Pildhawer Zerung.

Die Camer hat des Hofpaumeister amts verwalters Paulsen
Uschall bericht so Er dem Camer Auf der zwayen Pildhauer Zerung
so bey Lynndner wierdt alhie gesehen sambt des Lynndners-Raittung
empfangen unnd vernomen.

Darauf stellt die Camer gedachtem Uschal angezaigte des Lynnd-
ners Raittung hiemit widerumben zue unnd ist demnach der Camer
gedachten Uschall wolle die Schlafft unnd unndertrunckh so Sy

- 1) In margine : Nota : Am 30tag May ist den Pildhauern
Inn beysein Pauly Uschalls das Stuckh oder visier auf
Tyrolischen Camer über anntwort worden.

bey Imer Lynndner gethan aus benannter Raittung nun gleich summariter herausziehen Unnd dasselb die Camer sambt seinem guetbedunckhen ob unnd was darynnen zu passieren seye oder nit auf die Camer berichten unnd damit gedachts Lynndners Raittung wider auf die Camer Abergeben. Die Zerung unnd uncosten sos man uber Ir der Pildhauer Ross bey gedachtem Lynndner auferloffen belangenndt. ware die Camer gedacht. Inen von der Zeit an Irer herrkhunfft yedem xiiij tag sein Ross in des Lynndners obenangezaigten Raittung von Kay. Mt. wegen zepassieren in der selben zeit sy dann solche Ross wol verkauffen hatten möge. Doch will die Camer gedachten Uschall nit sein guetbedunckhen hierüber vernemen.

So vil aber Ire zway personen unnd Ir yedes dieners zerung belangt Ist die Camer enntsschlossen zwen dieselb als nemlich fur den Bernhardt unnd seinem diener von Xe Octobris bis zu Ausgang des XI decembris Anno 1561 Unnd dann dem Arnoldt unnd seinem Diener vom letsten benannten Monats Octobris als Er aus Italia khomen bis auch auf benannte X decembris des beruerten 61 jars als Inen dieselb zerung auf der Kay. Mt. Cosstens aufhunndt worden Innhalt des gedachten Usschals auf die Camer gethanen bericht zu passieren. Unnd hat darauf dem Lyndner Inabschlag desselben auf Raittung funffzig gulden geben zelassen verordnet. Actum am XXtag May Anno etc. im Lxij.

Camer

Dem Hofpaumeister Ambts verwalter
zuegestellt worden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1562, fo 331 vo en 332.

114

1562, 4 Junie. - Die Tirolse Kamer is bereid om Giovanni da Bologna in diens te neem om die beeldnouers Abel by te staan.

Bernhardt unnd Arnoldt Abl gebrueder die Pildhauer.

Auf Bernhardten unnd Arnoldten der Abl gebrueder Pildhauer suplicieren will die Camer dem Alten Herzogen zu Florennz als Regierennden Fürsten schreiben unnd von wegen der Rß. Kay. Mt. etc. ersuechen das sein flh. Dt. (damit Ir der Abel unnderhannenden Habennds werckh desst furderlicher geferttigt werden möge) dem Johann Polonia ain Zeitlang hieheer vergunnen wolle. Doch das sollichs alles in Irem der Abl selbst aigem darlegen unnd in Irem gedings beschehe unnd der Kay. Mt. deshalb weiter kain uncosten auferlauffe, das solle Paul Uschall ermelten Abl Dermassen anzaigen. Sij daruber vernemen unnd die Camer desselben schriftlichen berichten.

Actum am iiii tag July Anno etc. im Lxii.

Camer

Paulsen Uschall zuegestellt werden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1562, fo 358 vo en 359.

1562, 8 Junie. - Die Tirolse Regering en Kamer is voornemens om een van die beeldhouers na die Nederlande te stuur om die swart marmer van Dinant te verkry.

Marblstain

Die Rō. Kay. Mt. etc. lassen alhie ain begrebnus von etlichen Stainwerckhawen zu welchen man auch der schwarzen Stain aus dem Niderlandt, so man zu Thinannndt Im Bistumb Lüttich, funff meil oberhalb Namur bericht notturffftig derwegen wier der Maister unnd Pildhauer ainen denen solche Arbeit verdingt hinab in das Niderlanndt zu gemeltem Pruch zu schickhen Unnd alda die Stuckh deren man zu der Arbeit notturffftig prechen erlassen unnd hauen ze lassen vorhabens sind unnd werden sich dieselben Stuckh bis in der enhundert funffzig werckh schuech in die vierung verlaufen. Damit aber nun solches (dieweil ain zimblischen Uncossten darüber ergeen wirdet) mit hochstgedachter Kaij. Mt. merern muz verrichtet werden möchte. So erfordert die Notturffft das wier ain vertraute Person daselbst Im Niderlanndt haben, die sambt dem maister oder pildhauer, den wir hinab ferttigen wurden, den khauff Umb die Stain, auch die etlichen Stainmezen an die Statt bis an das Paliern zehauen aufs negst zu verdingen verhelffe. Unni das auch alsdann durch dieselb person die bezallung umb die stain unnd arbeit beschehe und darumben so ist in Irer Kay. Mt. Namen Unnsrer beger an Euch Ir wollet Unns fürderlichen berichten ob Ir glegenhait und diennner der ortten hetten, dadurch solches verricht werden möcht und ob Ir Euch dessen Irer Mt. zu unnderthenigistem gefallen woltenndt beladen. Dann was Euer verordneter diennner also sambt dem Pildhauer wurde hanndlen, beschliessen unnd darleichen, Das solle Euch nach furlegung geburlichen verkunden zu dannkh widerumb erlegt unnd bezahlt werden.

Im faal aber das Ir hierzue ainiche glegenhait oder diennner nit hettenndt. So ist verer vunser beger Ir wollet Euch erkündigen, ob genanddt annder sollichs fuecknlich thuen möcht unnd glegenhait darzue hetten Unnd volgenndts mit dem selben in vunseren Namen hanndlen sich ains solichen zu underfachen. Doch würden in Albey von nōtten sein das dise person so Ir oder ain annderer hierzue verordnen wurde sich zuvcr dem Pildhauer Unwissennt mit vleiss erkundiget in was khauff die Stain beim Pruch als ain werckschuech in die vierung zu prechen und zu bescheitten oder grob zuuiberhauen, kheufflich zu bekhomen seij Was man auch von werchuech volgenndts gar an die statt, biss an das palliern ze hauen unnd ausszuberaitten, geßen must Damit wann der pildhauer hinab khombt auf das Er sich in sollichen kheuffen unnd Verdingungen dest pass wist zehalten, wollen also hierüber Eurer fürderlichen Antwort gewartten. Datum den VIII tag Junij Anno etc. Lxij.

Re. und Camer

An Joachimen Jhennisch

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1562, fo 862 - 863.

1562, 16 Junie. - Die Regering te Innsbruck laat aan die keiser weet dat die beeldhouers Abel weens hulle wangedrag en die bewe van hulle hande wat daar uit voortgekom het, nog maar ongeveer die vierde deel van een reliëf voltooi het. Bernhard Abel sal na die Nederlande gestuur word om geselle te soek en die kwessie van die swart marmer tot 'n cplossing te bring.

Bernhardt unnd Arnoldt die Abel, gebrueder die pildhauer. Unterhaltung. 1)

Allerdurchleuchtigster etc. Wie wol Maister Bernhardt und Arnoldt, gebrueder die Abel Pildhauer, so an weilenrdt Kaiser Maximilianen hochloblichster gedechtnus begrebnus arbeiten sollen, seidt Sij aus den Stainpruchen, von Carrara, und Salzburg ankamen, nun ain Lannge Zeit hie gelegen.

Auch Eurer kaij Mt : unnd wir Inen auf Raitung solcher Arbeit, damit sij sich in Ain Hauss haben einrichten mit wax werch Zeug, hausrat, unnd aller anndeter notturfft fur sechen, und einrichten sollen, auf Ir villfeltig anhalten, unnd damit Sij am werckh nit verhindert warden, sechzechen zwenn und achtzig gulden zehen kr. bisheer raichen lassen. So ist bisheer ausserhalb yezt bemelts Ires Empfanngs, auf Ire alhier bei dem wierte gethane Zerugen, auch auf Zeerung geen Carara unnd Salzburg, dreyzehenhundert sechs und sechzig gulden auferloffen. Sij die Pildhauer haben aber enntgegen, noch bis auf den heutigen tag nit meer als Sechs stuckhl von weissen Märbl, darein die schrifft auf dem Schwarzen Stain. Ainer yeden Historien Inhalt, solten verfasst werden geferttigt, unnd haben dern aines yezt wider unnderhanden welche allain durch ainen Iren Gesellen den Sij halten gemacht unnd durch Sij allain ain Anfanng ainder histori, ungeverlich ain viertter thail possiert worden aus Ursach das Sij bald nach dem Sij aus den Stainpruch, wider hie ankomen, wie unns furkambt durch Ir vnordenliche Haltung in tödlichen Krannckhaiten gefallen, unnd also Lannge Zeit Krannckh gelegen, das sij selbstnich gearbeit, unnd ist nach gestelt der sachen zubesorgen Sij werden das Zitterns haben in den henden sovil crefftig nit, das Sij noch so pald ichts khunden arbeiten. Gleichwol hat es sich mit Innen zu ainer pesserung geschickht das Sij widerumben mugen ausgeen, unnd nit met Sigerhafft sein, Aber wie gemelt khünden Sij noch des Zitterns halben nicht ausrichten. Haben auch nit mer als ain geseller, dabei künden Eur Mt, allergenedigist abnemen, wie solch werch von staten geen wirdet, nicht dessto minder aber unnd unangesechen, das sij vorhin ain ansechenliche suma gelts Empfanngen und aber dagegen noch wie angezaigt ain schlechte Arbeit verricht, so haben sij doch yeze widerumben strenng bey unns umb ain ansechenliche Suma gelts angehalten. Damit sij die schulden, darein sij durch Ir Lanngwierige Khrannckhait kamen abrichten unnd sijch umb gesellen bewerben kundten. Dann wo Innen nit geholfen wissen sij das werckh mit

1) In margine : Kaiser Maximilian begrebnus Ververttigung.

Iren personen allain in Lannger Zeit nit zuverferttigen, Vermainen sich auch desswegen Das wir Inen nit nach Irem gefallen gelt geben, beiß Eur. Mt. zuentschuldigen. Unnd wie wol unns nun gannz beschwerlich angesehen Inen über Iren vorigen Empfang, gegen den geringen verbrachten arbeit, unnd dieweil es also weilwerttig unnd geverlich umb sij steet verrer geld zegeben, so haben wir Innen doch damit Sij sich verhinderung halben gelts auf unns nit zuentschuldigen über den obangezaigten Irem Empfang noch dismals dreijhundert gulden zegeben verordnet. Damit sij Ire schulden zum thail abzallen unnd sich umb gesellen bewerben mügen. Welches wir Inen auch Ernntlich eingefunden, sunder auch des vorhabens maister Bernhardtten auf sein Embsig anhalten, unnd dieweil Er doch diser Zeit nit arbeiten khann in das Niderlanndt, umb die schwarzen stain auch damit Er sich sein vorhaben nach umb gesellen bewerben müge abzuferttigen damit die auch hierher mügen gebracht werden, das haben wir demnach Eur Kay. Mt. zu unnsrer enntschuldigung unnd wie die sachen Irenthalben gestalt ist. Zu unnderthenigistem bericht, unanzaigt nit khunden lassen, unnd erferdert demnach unnsrer notturfft von Eur. Kaij. Mt. ain genedigists wissen zehaben, wovon sich Ir der Pildhauer sach ge noch in Lannger zeit zu solcher pesserung nit schickhen wurden, das sij selbst arbeit unnd gesellen bekommen möchten unnd sy aber nicht destminder Ir unnderhaltung, dije woll zerlichen angreifen, haben muessen. Wie wir unns in disemfall wann sij weiter gelt begern wurden, gegen Innen halten sollen dann wir besorgen wo ainer oder der annder, oder aber Sij beed widerumben in Khrannckhait fallen und da Gott vorseij mit todt abgeen sollen. Wie sich dann liderlich zuetragen mag, dieweil Sij Ir selber mit gueter ordentlicher wolhaltung nicht vorhalten. Es wurde Eur kaij Mt. Iren ain grossen schaden nemen. Dann wiewol wir nit unnderlassen, sonnder Ir unordenliche haltung villmalen unndersagt unnd erwisern, so wollen sij doch dasselb khain Ursach sein lassen, unnd haben sich aber erpotten sich furehin zum pessten zu befleissen. Thuen Euer kay. Mt uns damit unnderthenigist zu gn(aden) bevelchen. Dat. XVItag juni.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1562, fo 161 vo - 163.

117

1562, 19 Junie. - Onderhandelings oor die betrek van swart marmer uit die Nederlande word voortgesit.

Vorstmaister in Burgau : 1.000 ff. betreffend.

Wier haben Eur schreiben unnd Antwort von Xiij dises Monatts Empfangen unnd vernamen Unnd sevil Erstlich die Tausennt gulden belangt das Ir dieselben dem Vorstmaister in der Marggraifschafft Burgaw erlegen wollet das nemen wier also zu guetem gefallen an. Unnd begern darauf Ir wollen Unns so Ir khündt ain wech darumben herein machen. Was dann die Schwarzen Stain aus dem Niderlanndt betrifft vernemen wier aus Eurem Schreiben das Ir Euch unnsern vergethanen schreiben und begern nach den sachen

also guetwillig Annemen unnd beladen, unnd dadurch die Eurigen zuverrichten verordnen wollet, welcher wier auch von Euch zu sonnderen gefallen annemen.

Unnd wiewol wier Eur guetwillig erpietten annderst nit versteen dann das durch Euren verordneten nit allain der khauff umb die Stain, gleichfaals die verdingung der Arbeit Unnd bezallung derselben, auch der fuerlens von ainem Niderlag zu dem anndern, sonnder Ir die aufgebring unnd ferttigung derselben stain, durch die Eurigen auch zu beschehen verordnen werdet. So haben wier doch dannocht nit umbgeen khunden, dieweil in Eurem schreiben von der Ferttigung der stain die mainung nit helte, wie wiers versteen. Ir wollet Euch sollicher ferttigung unnd aufgebring der Stain auch die Eurigen auch zuverrichten guetwillig Annemen und dermassen verordnung thuen. Unnd beveloh geben das alleding auf negst mer muglich gehandelt unnd verricht, Wie unns dann nit zweiflt sollicher an Euren und der Eurigen Vleiss nit erwinden werden, es solle auch solliches neben dannckh perlicher bezallung der uncosstens, so Ir hierauf darleichen in allem gueten gegen Euch erkhenndt werden. Wollen also Eurem schreiben Unnd erpietten nach des berichts erwartten, damit wier den pildhawer als dann von hie weckh zu ferttigen wissen. Woltten wier Euch etc.

Datum den XVIIIJ tag Junij Anno etc. 6II.

Re unnd Camer

An Joachimen Jhennisch.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1562, fo 929 - 930.

118

1562, 19 Junie. - Hotelhouer Erasmus Lindner ontvang 'n laaste betaling vir sy reis met beeldhouer Abel.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erasmus Lindner, Bürger und Wirth zu Innsbruck, erhält ausser den ihm bereits am 13. Mai bezahlten 50 Gulden noch 42 Gulden 51 Kreuzer als Restbezahlung der Kosten seiner Reise mit dem Bildhauer Abel ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1562, fo 261. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCVI, nr. 7595.

119

1562, 24 Junie. - Die probleen van die begroeders Abel word nog eens aan die keiser gestel.

Allerdurchleuchtigster etc. Aus nebenligenndem unnsrem schreiben haben Eur. Kay. Mt. Allergenedigist zu ernemen wie es umb die arbeit weilennndt Kaiser Maximilianen hochloblichister gedechtnus begrebnus, Auch umb die zwen Pildhauer, als maister Bernhardten und Arnold gebrueder gestalt ist. Unnd wiewol unnder-

anndern meld beschicht, das wir Inen yeze zu allem Irem vorigen Empfanng dreuhundert gulden zegeben verordnet, So ist es doch dabei nit bliben, sonnder Sij haben Erstlich begert vier hundert gulden zu bezallung Irer gemachten schulden unnd zu notturfft des haushabens, volgennds ain ergezlichait Irer erlittne krannohait, mer funffundert gulden, damit sij umb gesellen, Raisen unnd die hiezuebringen mügen, unnd letstlich abzallung aines wierts, dabei sij an der Zeerung gelegen, die sij aus Irem aignen seckhl zu bezallen schuldig. Über das so von Eur. kay. Mt. wegen fur Sij bezahlt wurden ehe Sij mit der arbeit Ires gedings angefanngen das sich dann auch ain zimliche Suma betrifft, welche Zerung sich auch in die ainundachzig gulden verlaufft, also das sich gannz Suma Ires begerns ausserhalb der ergezlichait, Irer erlittnen krannokhait sambt den ainundachzig gulden zeerung aintauesent zwenn und sechzig gld. betrifft, welches wir Diesweil sij vorhin wie in dem andern unsern schreiben angezaigt, schon ain namhaffte Suma empfanngen, unnd aber dagen gar wenig arbeit beschechen nit über unns nemen khunde. Noch dannechst aber auf Ir so Strenng anhalten unnd dieweil wir sechen, das Sij mit Iren personen noch der zeit selbst nicht arbeiten khunden Auf das des werckh umb sovil mer befürdert, sij sich umb gesellen bewerben, die schwarzen stain in dem Niderlandt gebrochen unnd dan auch hierheer geferttigt werden mügen, haben wir Inen in Abschlag Ires gedings die vierhundert gulden gar zegeben unnd den wir zu bezallen bewilligt unnd Innen auferlegt, das sich der ain hinab in das Niderlanndt verfuegen, und die schwarzen Stain daselbst prechen, unnd zu der fuer richten lassen, unnd mitler weil bis die stain verttig, Er sich umb die Gesellen bewerben soll, damit solcher in ainer Zeerung verricht werden mügen. Dabei haben Sij es Letstlich auch bleiben lassen. Unnd wie wol Eur kaij. Mt. unns vom dritten tag negstverschinen monnats januari, ain verzaichnuss zuesennden lassen was gemelte zwen Pildhauer, unnd Ir Brueder Florian Abl in abschlag Irer arbeit unnd unnderhaltung aus dem Hofzallmaister . mbt Empfanngen welscher sich Neunhundertsechsendachzig gld zehen kr. verlaufft, So Inen an Irem geding soll abgezogen werden. So ist unns doch in yezigen hanndlung wan wir Inen disen unnd auch den yezig grossen Empfanng fur gehalten dermassen Anntwurt begegnet das Sij nit vermainen am hof sovil auf die hieig arbeit, sonnder Ires erachtens, nur bei zwaijhundert gld. Empfanngen zehaben, das annder Seij Inen sonnst, zu Irer unnderhaltung, weil sij an Eur kaj. Mt. hof gelegen unnd dasebst gearbeit, unnd dann auf Zeerung hieher geben werden, Unnd wiewol wir Eur. kaj. Mt. Schreiben annderst nit versteen, dann das Inen die obbestimbt Suma an Irem geding der hieigen Arbeit seij geben werde. Aber yedoch dieweil sij dasselb dermassen nit wollen versteen. Unnd damit wir oder Sij nit irren so geruechen Eur. kay. Mt. hierijnen ain erlautterung zegeben. Damit wir Inen die selb khunden fur halten. Unnd wir zu baider tailen wissen, wie wir es des Empfanngs halben am hof, in der Abraitung mit Inen halten sollen. Das haben Eur. Kays. Mt. wir Zu verreren bericht unnd unnsrerer Notturfft noch nit wollen vorhalten, Unnd thuen Eur kaj Mt unns damit unnderthenigist zu gn. bevelchen.

Datum XXiiij tag junii Anno etc...62.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1562, fo 163 en vo, 164.

1562, 2 Julie. - Keiser Ferdinand I het nuus oor die aanwesigheid van swart marmer in die Suid-Tirolse graafskap Arco gekry.

N. die Abel Pildhauer gebrueder.

Wolgebormer auch Edlen Ersamen. Wir haben Euch zwey unnderthenige schreiben belanngt die Pildhauwer was Ir Innen bisheer auf die Arbeit dargeben unnd wie Ir sachen ein gestalt hat nach lenngs angehört unnd vernemen. Damit Ir aber Ires Empfanngs haben, so an unnsern Kayserlichen hof eingenomen, ain wissen haben mug. So finden wir Euch hierynnen wart ettlicher Iren gegebenen quittung abschrifften zue daraus werdt Ir vernemen wievil unnd was gestalts sy das gelt am Hof Empfanngen haben unnd sy darauf verrer zuhalten wissen so wollen wir auch furs gethane berichts mit genaden In gedennckh sein.

Dann Alles Ir meldung thuert ainen pildhauer umb die schwarzen stain in das Niderlanndt abgeferttigt. Da wollen wir Euch genediger Majnung nit verhalten. Das wir bericht sein das gar schone schwarze stain in der Grafschafft Arch zu finden sein die zu dem werckh vassst dienstlich sein sollen. Dieweil dann wo solch stain an disem Ort zehauen unnd zuwegen gebracht mochten werden villerspars wurde so bevelchen wir Euch genediglich, das Ir Euch dessen bey Graf Vinquera von Arch als der diser Zeit dahaim ist unnd bey anndern aigentlich erkundiget unnd volgenndts darauf von unnsern wegen verordnung thuen wollete damit dasselbst aus der Grafschafft Arch solchs Schwarze stain heraus gebracht unnd der Uncosten aufs Niderlanndt erspart werde, wo aber die stain in die Gr. Arch nit vorhanden so mugt Ir Eurm vorhaben nach den Pildhauer ins Niderlanndt abferttigen. Daran beschickht unnsere genediger willen unnd Majnung.

Geben zu prag den anndern ta. juli Anno etc. 62.

Ferdinanden	Ad mandatum Domini Eleoti
An Reg. unnd Camer in Tirol	Imperatoris proprium
Gr. Arch.	Erasen von Gera
	Jorg Teufel
	J. Huebser.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1562, fo 139 en vo.

1562, 8 Julie. - So gou daar nuus uit die Nederlande is wil die Tirolse Regering en Kamer Bernhard Abel op reis stuur.

Schwarzen Märblstain im Niderlandt.

Wier haben Eur Schreiben am datum Augspurg den XXIIItag negstverschinen Monats Juny was Ir fur ain wechsl mit der gelt-handlung von wegen des herrn Hofmaisters unnd doctor Zasy hieher auf den R5. Kay. Mt. etc. Rat unnd Tyrolischen Camermaister Hannsen Schauber gemacht. Desgleichen was Ir auf unnsere

an Euch gethans schreiben und ersuechens, den wegen der Schwarz Märblstains Im Niderlanndt allenthalben bey Euren Factorn unnd diennern, mit heraufferttigung desselben fur verordnung zethuen vorhaben. Unnd in allem durchauss Eur erpietten ist, zu geerten befallen vernemen, unnd was erstlich den obgeschribnen wechsl belangt der ist schon Richtig. Sovil dan den benannten Schwarz Marblstain beruert, darumben Ir ernannten Euren factorn Unnd diener in das Niderlanndt den XVI juny obgemelts Monatts geschrieben unnd Eurer verhoffens Euch von Inen auf den vierten diss Antwort zuekhomen solle welche Ir Unns verrer zuesennden wollet desselbe wollen wier von Euch also gewerttig sein. Unnd mittlerweile den Pildhauer den wier hinab in das Niderlanndt zu gemeltem Stainpruch zuverordnen willens, Alhie aufhalten aber so pald uns die angezaigt Antwort durch Euch zuekhombt wollen wier von stund an verordnung thuen damit gedachter Pildhauer unverzogenlich von hie abgeferttigt und euch derwegen von unns weiter beschaid zuekhomen solle, wolten wier Euch etc.

Datum viij julij Anno etc. LXij.

Re. unnd Camer

An Joachim Jhennisch

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1562, fo 996 vo.

122

1562, 24 Julie. - Aan die tussenpersoon in Augsburg word gevra wat die koste vir die vervoer van die swart marmer uit die Nederlande mag wees.

Schwarze Stain

Innamen der Röö. Kay. Mt. etc. ist unnser Peger das Ir Unns füderlich berichtet was ain Wiennischen Cennten des Schwarzen Stains darvon wier Euch hievor zu mermalen geschriben unnd Im Niderlanndt geprochen wirdt, unnzt hieheer geen Innspruegg zu bringen (Ausserhalb des Prechens unnd zußerairtens) allain fuerlon gesteen wurde. Daran etc..

Datum dem XXiiij julij Anno etc. LXij.

Camer. An Joachim Jhennisch.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1562, fo 1116.

123

1562, 18 September. - Die Tirolse Regering en Kamer skryf na die bemiddelaar in Augsburg om die saak van die swart marmer uit die Nederlande te laat rus.

Schwartz Märblstain.

Wier haben Eur schreiben vom XXiiij tag verschinen Monatts Augusty empfangen darauf folgt Antwort unnd Beschaidt. Erstlichen haben wier vernomen, das ain Wiennischer Cennten Schwer

des schwarzen Marblstains, von Namur unnzt geen Anndtorff Unge-
verlich vierzig khreuzer zu fuern gesteen wurden. Nun sein wier
in erfahrung khomen das an den Confinen diss Lanndts der F.G.(en)
Tirol gegen Italia ain Schwarzer marblstain pruch so zu dem
vorhanden werch taugenlich vorhanden sein soll, des wollen
wier unns aigentlichen erkundigen Unnd denselben probieren
lassen.

Derhalben stellen wier die werbung umb den Schwarzen Stain von
Namur, derzeit in Rue. - - -

Re. unnd Camer An Joachim Jhennisch
XViiij Septembris anno etc. LXij.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine
Missiven, 1562, fo 1319.

124

1562, 1 Oktober. - Bernhard Abel maak beswaar teen die voorge-
nome betaling van 20 guldens per sentenaar gietwerk aan
Gregor Löffler. Dan sou daar maar 8 guldens vir die beeld-
houers-modelleurs oorbly. Dit vind hy te min.

Pilder zum neuen Stifft unnd collegypau alhie.

Die Camer hat mit maister Bernhardten Abl Pildhawer hanndlen
lassen dieweil der RÖ. Kay. Mt. etc. unnsers allergnedigisten
Herrn Puchseniesser Gregori Löffler von den furgenommen Pildern
so zu dem Neuen Stifft alhie gemacht von yedem Cennten zegiessen
unnd fur den zeug Eisen werden unnd Lenngs weniger nit dann die
zwanzig gulden nemen unnd haben wollen. Das er Abl Ime Löffler
die solden davon gegeben unnd bezalt hette. Darauf Er Abl sein
Anntwurt gegeben unnd angezaigt. Er khunnd Ime Löffler die zwan-
zig gulden vom Cennter nit geben. Dann er unnd sein Brueder
hetten nur acht gulden darumben wissen sy ain Pildhawer zum pos-
sieren unnd schneiden nit zuerhalten unnd wax davon zu kauffen
Unnd dieweil es nit annderst sein möge unnd es die gestallt hab
das Sij mit dem geding der achtundzwanzig gulden so mit Inen
am Hof gemacht, an Ir gross verderben nit besteen künden. So
wollen Sij es Irer notturfft noch wider an die RÖ. Kay. Mt.
glanngen lassen. Das zaigt die Camer dem Löffler allain unnd
darumben an. Damit Er seinen schrifften bericht hierüber der
Kay. Mt. auch geben Unnd denselben der Camer zustellen wolle.
Alsdann will Sij die Camer denselben verrer Irer Mt. zuesennden.
Actum am Ersten tag Octobris Anno etc. im LXII.

Camer Gregorien Löffler zuegestellt worden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten
und Befehl, 1562, fo 678 vo.

125

1562, 1 Oktober. - Oor die betaling van die gelag van die ge-
broeders Abel by hotelhouer Lindner.

Bernhardt und Arnold Gebrueder die Pildhauer.

Zerung beim Lynndner.

Nachdem maister Bernhardt unnd Arnold gebrueder die Pildhauer umb die ain und achzig gulden vier kreuzer so Inen Innhalt aines geferttigten bevelch Zedl so noch bey der Camer behalten worden in Abschlag Irer gedings zu volliger bezalung Irer Zerung so Sij bey Erasmen Lynndner gethan zugeben verordnet worden, nit quittieren wollen unnd aber der Lynndner sölliches gellts zu seinen notturfft bedurfftig ist. Demnach so ist der Camer bevelch das der herr Camermaister bemeltem Lynnder in Mittler wail unnd bis auf des herrn presidennten herkunfft nemblich sechzig gulden gegen seinen Urkhundt aus dem Camermaister Ambt dargebe. Actum am Ersten tag Octobris Anno etc. im LXII.
Camer
Dem Herrn Camermaister zuegestellt worden.

Landesregierungsarchiv, Innsburck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1562, fo 679 en vo.

126

1562, 24 Oktober. - Die Tirolse Regering stel keiser Ferdinand I op die hoogte van onderhandelings wat oor die giet van die standbeelde vir die grafmonument van keiser Maximiliann I gevoer is. Arnold Abel is nog nie uit die Nederlande terug nie.

Giessung der Pilder zu weilendt kaiser Maximilians Begrebnus. 1)

Allerdurchleuchtigster etc. Was wir durch Eur. fur. Dt. Tyrolischen Camer Secretarien, Superindenten Eur. Mt. alhieigen neuen Stifftpau unnd hofpaumaister Ambtsverwalter Paulen Uschall, zwischen Eur Mt. diennern unnd Puchsengiesser alhie Gregorien Löffler, unnd dann Bernhardten und Arnoldten, gebruedern die Abl Pildhauern vonwegen Giessung der Pilder zu Eur Kay. Mt. anherrns weillenndt kaijser Maximilians hochloblichister gedechtnus begrebnus hanndln haben lassen, unnd was sich zwischen Inen des Giesserlens halben zuegetragen unnd darauf sein Löffler unnderthenigists pitten unnd begern ist. Das haben Eur Kay. Mt. aus bejligender Schrifften mit A.B. unnd C. nach lenngsgnedigis zuvernemen. Unnd dieweil Sij die Pildhauer die sach Irer notturfft nach, an Eur Kaij Mt. veerer gelangen lassen. So haben Eur. Mt. wir solches unnderthenigist zuberichten auch nit verhalten wollen, die werden sich verrer woll genedigist zuentschliessen unnd der Loffler unnd Abl daruber zuverabschiden wissen.

Daneben aber werden Eur. Kaij Mt. aus unnser unnderthenigisten schreiben, so wir derselben vom XVI tag unnd XViiij verschines Monats junij zuegethan, nach lenngs genedigist vernomen haben, was bemelte Abl noch bisheer gedachter begrebnus gemacht, unnd

1) In margine : Gregori Löffler. Bern. unnd Arnolt die abl Pildhauer.

dagegen ain grosse summa gelts empfanngen unnd eingenomen haben, unnd wir die sach denmalen mit der arbeit, unnd sonnst umb Sij Irer krannkhait halben gestaltet gewest, also steet es noch damit umb Sij allain das der Arnoldt vor Verschiner Zeit Inn das Niderlanndt sich alda umb gesellen zu bewerben gezogen, aber noch nit widerumben hieheer khomen ist. Das zaigen Eur. Mt. wir allain darumben an damit was sij die Pildhauer bisheer an solcher begrebnus verricht des ain genedigists wissen haben mügen. Unnd thuen Eur. Kaij. Mt. unns damit unnderthenigist zu gnade bevelchen.

Datum XXiiij tag octobris Anno etc. 62

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1562, fo 297.

127

1562, 27 November. - Die steenhauer Joris vander Weerde, seun van Jan, word „buitenpoorter" van Brugge en gaan hom vestig te Innsbruck; hy kies domisilie ten huise van Jan vander Mote in die Steenstraat.

Hysbrouck in Oostenrycke. - Jooris vander Weerde, filius Jans, ingeboren poortre, hout zyn poorterscip ten huuse van Jan vander Mote, weert in De Rebbe inde Steenstrate, ende constitueirde hem dezelve Jan borghe ende principael voor 6 gr. tsjaers van tzelfs Jooris non-residentie. Actum den 27en in Novembre 1562.

Stadsarchief, Brugge. Register van de buitenpoorters van Brugge over de jaren 1548 - 1569, p. 70 vo. Gepublis. deur R.A. Parmentier in Documenten betreffende Brugsche steenhouwers uit de 16e eeuw. Brugge, Desclée de Brouwer, 1948. (Geschiedkundige publicatiën der stad Brugge III.) p. 51 - 52.

128

1562, 16 Desember. - Bernhardt Abel het 'n versoekskrif oor die vergoeding vir die beeldgiet ingedien.

Bernhardt Abl Bildhawer.

Auf hiebey ligennde Bernhardtten Abl Pilhauer Supplication, Ist der Camer bevelch das der RÖ. Kay. Mt etc. Rat Michel Schennckh unnd Paul Uschall den Maister Gregorijen Löffler Puxengiesser unnd gedachten Abel des Giesserlens auch Zerung Wachs unnd annderer zugehöriger sachen ausser des possierens dermassen miteinannder vergleichen auf das sich der Cennten gegossner unnd allen aig zuberaitter Zeug fur Zerung giesserlon unnd allen anndern uncosssten auch fur das possiern unnd sonnst alles unnd alles nit mer dann auf die achtundzwanzig gulden verlauffe unnd wie Sy es mit Inen vergleichen werden. die Camer desselben mit wider uber Anntwortung bemelts Abeln

supplication in schrift berichten unnd das aufs Eendist befurdern. Actum am XVI tag decembris Anno etc. in LXII.

der RÖ. Kay. Mt. et Rat
Michel Schennokhen unnd
Paulsen Uschall Paumaister :
Amtsverwalter zugestellt
worden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1562, fo 833 vo en 834.

129

1562, einde van die jaar. - Afbetalings wat die gebroeders Abel in die loop van die jaar ontvang het.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die Brüder Bernhard und Arnold, Bildhauer, erhalten als Abschlagszahlung für ihre Arbeit für das Grabmal Kaisers Maximilian I. am 3. Juli 200 Gulden, am 5. December 50 Gulden, ferner der eine zu seiner Reise in die Niederlande, um „geschickte und verständige“ Gesellen anzuwerben, der andere zu seinem Unterhalt am 20. Juli 250 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1562, fo 262. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCX, nr. 7643.

130

1562, einde van die jaar. - Die uitgawes vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I het in die jaar 1562, 652 guldens 31 kreutzer bedra.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die Summe der Ausgaben der tirolischen Kammer für das Grabmal Kaisers Maximilian I. beträgt in diesem Jahre 652 Gulden 51 Kreuzer.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1562, fo 262. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCX, nr. 7644.

131

1563, 13 Februarie. - Daar word aangedring op versending van ontwerpe uit Praag.

Kaiser Maximilians Begrebnus (Abrisz)
Hieneben haben der Ro. kaij. Mt. Unnsers Allergenedigisten herrn hofcamers Rat ain schreiben, so Bernhardt, unnd Arnolt die Abel Pildhauer gebrueder alhie Irem brueder florian

Abel nach nach (sic) Prag thuen zuemfachen, in welchem Sij Ine von wegen der Abriss der historien, zu weilenndt Kayser Maximilianen hochloblichster gedechtnus begrebnus gehörig anzaigen. Das Er dieselben Abriss auf furderlichist so Imen muglich stellen, unnd Innen dieweil Sij mitgesellen zu solchem werckh versehen unnd noch teglich merer gewerttig sein, Sij mit der arbeit befürden, unnd nit vergebenlich auf dem uncossten ligen durfen die selben, nach und nach unnd als oft Er ain Stuckh gestelt von stunden hierheer schickhen solle. Unnd dieweil dann an solche fürderung höchstgedachter kaj. Mt. nit wenig gelegen. So seche demnach die Camer fur Rathen unnd bevelch geben, Damit beij gelegtes schreiben gemelte Florian Abel, neben Ainen kaiserlichen bevelch dariinnen Ime absteennde fürderung Auch mit Ernnt Auferlegt, unnd bevelchen one Ainichen verzug zuegeschickht wurde. Auf das das werckh nit feijrn durffe.

Actum Xij februari Anno 63

Landesregierungsarchiv, Innsbruck, Kopialbuch : Missiven an Hof, 1563, fo 85 en vo.

132

1563, 10 Maart. - Bevestiging van ontvangs van 24 stukke swart marmer.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die Regierung zu Innsbruck bestätigt dem Nicolaus Freiherrn von Madrutz den Empfang der 24 Stücke schwarzen Marmors und weist ihm beim Zollamt zu Roveredo die 2 Kronen an, welche er dem Steinmetz Andrä für das Aufsuchen des Steinbruchs bezahlt habe.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1563, fo 237. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXII, nr. 7662.

133

1563, 14 Maart. - Beeldhouer Joris vander Weerde het 'n verzoekskrif ingedien.

Georg von der Berda pildhauer.

Auf beijligennde Georgen von der Berda pildhauer unnd Anna Pachlautuerin Wittib der RÖ. Kays. Mt. etc. unnsern allernedigisten Herrn übergebenen Supplication sollen Paul Uschall hofpaumaister Ambts verwalter unnd Andree Keener der Camer Iren Bericht unnd guetbedunckhen anzaigen. Actum am xiiij tag Marci Anno etc. im LXij.

Camer.

Paul Uschal unnd Keener
zugestellt worden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1563, fo 158.

1563, 6 April. - Paul Uschal, hofboumeester, word deur die Tiroolse Regering beveel om anderhalwe sentenaar koper aan Bernhard Abel af te lewer.

Bernhardt Abl Pildhauer - 1½ Cennten Kupfer auf Raittung zum Pildguss der Begrebnus.
Re. etc. Paumaister amtsverwalter Paulsen Uschall dem Bernhard-ten Abeln Pildhauer. auf sein geding unnd gueten Raittung annderhalben Cennten Kupfer zum Pildguss der angedeuten begrebnus in Stiftpau alhie zuestellen solle Ime Uschall auf disen Zedl unnd des Abeln quittung in Raittung fur guet Ausgab passiert werden.
Actum am Vitag Apprilis Anno etc. im LXiii.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1563, fo 215 vo.

1563, 17 April. - Franz Wagner, skrynwerker te Antwerpen, word via Joachim Jennisch te Augsburg versoek om beeldhouergeselle na Innsbruck te stuur.

Frannz Wagner hieheerschickung Pildhauer. 1)
Hierneben übersenden wier euch ein schreiben an Frannzen Wagner. Tischler zu Anntdorff lautenndt als Ir auf der Überschrift sehen und vernemen werden zue darInnen ersuechen Ine Bernhart unnd Arnoldt, gebrueder die Abell, Pildhauer so diser zeit alhie an der Kayserlichen begrebnus arbaitten umbettliche Pildhauer gesellen so Er Inen furderlich hieheer schickhen solle. Darauf ist Innamen der RÖ. Kay. Mt. etc. vunser beger unnd fur unns selbs fründtliches ersuch Ir wollen bemelt schreiben Eurer Factern unnd diennern ainem, daselbsthin geen Antdorff bey der Posst oder sonst in annder wege furderlich und one ainichen verzug schickhen. Unnd Inen daneben schreiben unnd bvelchen das Sij obbemelten Wagner gleich Alspald nachfragen, unnd Ime solch schreiben an Iner lauten, gewislichen überantwortten unnd da Er Franz Wagner von gemelten Eurem Factor auf Zerrung der benannten gesellen Ainisch gelt begern wurde Eurem factor bevelchet das Er Ime alsdann von 40 biss in 50 gld. Cronen aber darüber nit gegen ainen Urkhundt das Er das gelt desgleichen den Abell an Ine lautenndts schreiben empfangen habe, verfertigt zuestelle unnd volgennds Euch solche Urkhundt zu Euren hannden schickhe unnd so das beschieht, alsdann solt Er unns dessen berichten so wollen wier verordnung thuen unnd bevelch geben, damit Euch solches gelt sovil dessen sein wirdet unverzogenlich Richtig gemacht werde unnd Ir unns furtter dagegen die Urkhundt zuhannden der Camer zuüberschicken wissen. Daran etc.

Datum den XVIIJ Apprilis Anno etc. Lxiii

1) In margine : B und A Gebreuder die Abell

Re. und Camer

An Joachim Jhennisch.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1563, fo 363 vo en 364.

136

1563, 6 Julie. - Die stad Mechelen moet by Silius van Santfurt aandering opdat hy sy ooreenkoms sou naleef. 'n Soortgelyke brief moet aan die stad Antwerpen gerig word betreffende Philipps Diewas von Journey en Hendrik Hagart wat by Cornelis Floris gewerk het.

Arnold Abl pildhauer auss dem Niederlanndt :

Wier werden durch der Röm. Kay. Mt. etc. pildhauer Arnolden Abl in unnderthenighait bericht wiewol Er als Er khürz verruckhter Zeit, in Niederlandt gewesen, und sich umb pildhauer gesellen zu zuerichtung unnd verferttigung weylenndt Kayser Maximilians Hochloblichster gedechtnus begrebnus alhie beworben beiß ainem genant Silius van Santfurt wonnhafft in der Tegenstrass gehandelt unnd in beysein Maister Allexannder Kollin Pildhauer beschlossen (sich des auch gegen Ime verschriben unnd gelt zum hieher ziehen, darauf empfangen) an solchen werck gegen geburlich belonung helfen zu arbeitien. Er Abel Ime auch darauf wann Er keinen weg hieherr nemen wolle daselbst zu Mechel zum Aufzug merer gelt verordnet und Ime angezaigt wo Er solche zerrung unnd beiß wem emschahen solle, so werde Er doch yeze glaubwirdig bericht dar Er Silius sich des heraufziehens genzlich verwidern solle welches Ime dann Imbedennckung das Er sich darauf verlassen hat nit zu khlainem nachteil und schaden, sonnder auch zu grosser ver hinderung dises werckhs raicht unnd khempts.

Dieweil dann gedachten Abel sambt seinem Brueder von der hochst gedachten Kay. Mt. solche Kayserliche begrebnus zum Ennd zuverrichteten gehorsambriß angenommen. Sy auch Irer Kay. Mt. als Sy junngstliche alhie gewesen nit allain von disen sonndern andern pildhauer gesellen meer die Inen an solchen Kayserlichen begrebnus zu arbeiten jm Niederlanndt zuegesagt Anzaigung gethan haben. Auch Irer Kay. Mt. solches werckh inn fürderliche Volziehung zu bringen genedigist gereschen so ist demnach Inn Irer Kay. Mt. Namen vunser beger Unnd für unns selbs fründtlichs Aus Innen an Euch Ir wollen, mit gemeltem Silius von S.Furt Innbedennckung dar Er sich dessen zu thuen gennzlicher verschriben unnd das gelt schon darauf empfangen hat ernnstlichen handeln unnd verschaffen lassen, damit Er seinem Zuesagen nachkome. Das gelt so Ime weitter zur zerrung zu Mecheln, alda Er Abl Ime dieselb c. welche Ime wol bewist ist etc. verordnet emschahe sich unverzogenlich hieher verfuege, und dem abl unnd seinen Mitverwandten an solchen Kayserlichen begrebnus wie sich gebürt arbeiten helffe. Das wirdet höchstgedachte Kay. Mt. (deren wier es von Euch beruemen wollen et. in gnaden erkennen, und wier sein der für unns selbs umb Euch zubeschulden gewogen. Datum VI julij Anno et Lxij Re. und Camer.

An die Statt Mecheln Im Niderlanndt
Inn simily An die statt Antdorff von wegen Philipps Diawas von Jor-
ney und Hainrichen Hagart, so nebeneinander bej Cornelis Floris ge-
ar bait haben, zu erkundigen, mutatis mutantis.
Notta das gelt ist
Inen zur Zerrung
zu Antdorff verordnet.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Mis-
siven, 1563, fo 828 - 829.

137

1563, 28 Julie. - Rombou(1)t (d.i. Romaan) de Vleeschhouwer, swaer
van Alexander Colijn het sy testament gemaak.

Romboult de Vleeschouwere schildere ende Clara Zeldeers zyn
wettige huysvrouwe hebben gelaudeert, geratificeert ende geappro-
beert alsulcken testament ent ordonnancie van vuytersten willen als
sy gesamenderhant verclaerden gemaect ende gepasseert te hebbene voir
Mr Cornelis Cools openbaer Notaris ende zekere getuygen opten seventwin-
tichsten dacht van deser jegenwoirdiger maent July. Willende en begeren-
de zy uts. (de voirs. comparanten dat tselve heurlieder testament in
allen zynen poincten en articlen volbracht ende volvuert sal worden al
opt tselve van nuyens voir ons scepenen met consente ende ten bystaene
van een der Commoingemeesters deser stede gemaect ende gepasseert ware)

XXVIY v. Julij 1563.

Stadsarchief, Mechelen. Testamenten, 1563, S.I. no 14 fo 10.

138

1563, 4 September. - In verband met die beeldhouergeselle in Antwer-
pen word onkoste vergoed aan Joachim Jennisch in Augsburg en
Marx Müller uit Antwerpen.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Dem Joachim Jennisch
sen. zu Augsburg werden von der tirolischen Kammer 12 Gulden 20 Kreuzer
vergütet, welche derselbe an Franz Wagner zu Antwerpen „vonwegen et-
licher pildhauergesellen, so durch Bernhard und Arnold Abel hieher be-
schriben worden sein," verausgabt habe. Ferner werden demselben aus
gleichem Anlasse am 11. September 45 Gulden 13 Kreuzer und am 31. Sep-
tember für Marx Müller, Bildhauer zu Antwerpen, ebenfalls wegen der ge-
nannten Gesellen 45 Gulden 13 Kreuzer ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1563, fo 315 en 316. -
Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXVI, nr. 7709.

139

1563, 7 September. - Keiser Ferdinand I informeer na die stand van die
uitgawes vir die grafmonument vir keiser Maksimiliaan I en na die
vermoedelike duur van die werk.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Kaiser Ferdinand I.
beauftragt die Regierung zu Innsbruck, ihm zu berichten, wie hoch sich
die Jahresausgaben für das Grabmal Kaisers Maximilian I. bei der jet-
zigen Anzahl der daran arbeitenden Personen beliefen und in welcher
Zeit das Grabmal unter diesen Verhältnissen vollendet werden könne.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof,
1563, fo 257. - Gesit deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p.
CCXVI, nr. 7710.

1563, 20 September. - Die vraag van keiser Ferdinand I van 7 September word aan Paul Uschall deurgestuurt.

Weylennd Kaijser Maximilians Begrebnus uncossten. Paul Uschall solle sich auf keyligennden Kayserlichen Bevelch was Er mit aigentlichen wissen hat mit vleis erkundigen was auf weylenndt Kayser Maximilians hochloblichister gedechtnus begrebnus. Wann die Also mit den yezigen personen mit arbeit in werckh bleibt in allem ain jar fur uncossten auflauffen unnd wie pald die ungeferlich gar verttig werde, Unnd die camer dasselben mit wider uberantwortung des bevelchs berichten, Unnd das mit dem eheisten befurderen.

Actum am XXtag Septembris Anno in LXiii.

Camer

Paulsen Uschall zuegestellt worden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1563, fo 674.

1563, 13 Oktober. - Antwoord op die vraag van keiser Ferdinand I na die koste en die stand van die werk. Alexander Colijn vir die eerste keer vermeld as werksaam aan die grafmonument van keiser Maksimiliaan I. Vyf man werk tans aan die graf en daar word nog 6 helpers verwag. Sewe reliëfs kom tans klaar. Bernhard Abel is oorlede.

Kayser Maximilian, hochloblichister gedechtnus Begrebnus im Neuen Stiftpaw alhie, Uncossten. Allerdurchleuchtigster etc. E. Kaij. Mt. haben unns vom sibenden tag negstverschines Monats Septembris auferlegt, unnd bevelchen, Das wir uns alles vleiss Erkundigen unnd E. kaij. dt. fürderlichen berichten sollen, was auf weillenndt kayser Maximilians hochloblichisten gedechtnus Begrebnus alhie zu Innsprugg wann die also mit den yezigen personen mit arbeit Im werckh bleibt, in allem ain jar fur uncossten auferlauffen, unnd wie pald dieselb ungefarlich geferttigt werden möge etc. Darauf haben wir Alspald von Paulsen Uschall bericht Eingezeugen, wie es darumben geschaffen von dem selben des Uschalls bericht schickhen E. kaj. Mt., wir hiemit ain abschrift mit a bezaichnet in Unnderthenigkait zue unnd wiewol in dem selben des Uschalls bericht, als E. kaij. Mt. darauss genedigist sechen werden angezeigt wirdet; das die maijster die Pildhauer sambt sechster Im selben bericht, als die zwen Maijster, die Abl mit ainem Gesellen, Unnd dann noch ain maijster mit Namen Allexannder Kallennz ain Niderlennder dem Sij zwelff hijstorien verdingt mit zwaijen gesellen, an solcher begrebnus unnd hijstorien arbeiteten, so fuegen wir doch E. kay. Mt. unnderthenigist zu vernemen das die Verganngen tag, nach solchem des Uschalls unns überraichtem bericht,

maijster Berrnehardt Abl alhie mit tœdt abganngen ist, also das yeze allennthalben mit maijster unnd geselen allain funff personen an solcher begrebnus arbaitten. Es sollen Inen aber Iren Anzaigen nach taglich noch sechs gesellen zuekhomen. Wann dem also, das Inen die sechs gesellen zuekhomen, vermaindt sonnderlich maister Allexannder die vier unnd zwannzig hijstorien oder Stuckh, sollen in annder halb jare verttig werden. In faal aber allain die funff personen wie jeze weil der ain mit tœdt abganngen beschicht. Daran arbaitten unnd Inen die sechs gesellen nit zuekkomen sollen, wurde sich die Zeit wo nit lennger doch wol noch so lanng das ist zum wenigsten dreu jar erweckhen. Sovil dann was ain jar fur uncossten daruber lauffen mochten, belanngt, hat gedachter Uschall in angezaigtem seinem bericht, gleichwol ain ungeverlichen Überschlag wie E. Kaij Mt. auss demselben genedigist sechen werden gemacht. Als wir aber denselben Ersechen unnd in ain unnd anderm weitter nach gedacht, befunden wir das unnser erachtens wol ain merers als der Uschall angeschlagen daruber erlauffen wirdet unnd haben darauf solches alles, in ain Lauttern unnderschiedlichen Auszzug bringen unnd ziechen lassen, Unnd schickhen E. kaij Mt. hiemit denselben Auszzug mit B. bezaichnet unnderthenigist zue. Daraus werden E. Kaij Mt genedigist vernemen, was bisher allenthalben darüber gemugen ist. Unnd noch kumfftig darauf erlauffen mochte. Als nemblich unnd erstlich befunden E. kaj. Mt. im bemelten Auszzug das Angezaigte pijldthauer die Abl bisher in Abschlag Irs gedings unnd hieigen Tirolischen Camermeister Ämbtern allenthalben Empfanngen haben Benenntlich dreuthausendt ainhundert ainundneunzig gld. sechsundvierzig Kreuzer.

Furs Annder befundt sich das Aufprechung der Märblstain auch hieherferttigung derselben Allenthalben Auf Zerung unnd Anndern Uncossten bisher Aufferloffen ist, Ainthausendt vierhundert acht gld funfzechen Kreuzer.

Furs dritt volgt auch in Ermeltem Auszzug, das noch bis zu gannz erverttigung beruetter begrebnus also über die übrigen sibenzechen hijstarien so noch darzue gemacht unnd geferttigt worden sollen, Item über alles Metall so zu ermeltem Grab (auserhalb der grossen pijlder vergossen unnd gleichwol nun auf hundert oennter) angeschlagen werden wirdet, sich aber unns enthalts auf ein merers verlauffen werden, auch auf Giesserlon unnd anderen unnossten. Item auch über die schwarzen marblstain so auss Ittalia gebracht werden sollen unnd dann über Aufsezung des bemelten Grabs, unnd anderen unnossten zum wenigsten zechen-thausendt achtzig gld. Aufferlauffen wirdet.

Unnd wo nun solches Grab in zwayen als vier unnd sechzig unnd funffundzechzig jarn verttig werden mochten würde yedes derselben jar darüber geen funfft thausedtvierzig gld.

Unnd wann des aber Erst in dreyen, als vierundsechzig funff und sechsundsechzig jaren verttig werden sollen, wurde yedes der selben jar darüber zwen dreuthausendt dreuhundert sechzig gld. Unnd wie wir nun alles was biss herr als vorsteet über solche begrebnus ganngen, unnd dann auch was noch ungeverlichen darüber geen wirdet, überschlagen, unnd in ain Suma zusammen ziechen lassen, so befunden wir E. Kay. M. aus Ernennten Auszzug lautter unnd unterschiedlich zusechen. Das Allenthalben über verttigung solcher begrebnus aufs wenigist ungeferlich

vierzechenthausendt sechshundert achzig gld. Siben unnd dreissig kreuzer auferlauffen mechte. Neben dem überschickten Eur kaij. Mt. wir auch hieneben ain Auss Zügl Daraus haben Eur kaij Mt genedigist zesechen war bemelte Pildhauer die Abel auf angeregte begrebnus alhie von Tyrolischem Camermaister Empfanngen unnd noch bis zu Ausganng diss 63en jars Empfachens mochten, bringt vermug desselben Auszugls zwaytausent funffhundert funff und vierzig gld. 36 kr. dargegen mochten Sij bij zu Ausganng diss 63 jars Siben historien verttigen Unnd aussmachen unnd wann nun yede derselben histori dem geding nach auf zwaijhundert vierzig gulden angeschlagen wirdet, betrifft es sich Aintausent sechshundert achzig gld. Unnd wurden also mergedachte Pildhauer in Vermug des yezt bemelter Auszugls bis auf Ausganng dis jars ungeverlich, umb achthundert funff und sechzig gld. 36 kr. mer als Ir verbrachte arbeit betreffen wurde Empfanngen haben.

Unnd nachdem wir auch aus des Uschalls bericht befinden wie Eu. Mt. Rat unnd Tyrolischer Camerpräsident herr Belasi Kuen von Belasi Ritter Eur. kay. Mt. neulicher Zeit umb merere Stuckh oder Abris der historien geschriben habe.

Und dieweil aber bisheer noch khaine heerkhennen. So vernemen Eur Kaij. Mt. wir hiemit underthenigist, die willen derselben Alspald hieheer ettliche verordnen. Auf das die Pildhauer mit solchen Abrissen unnd visierungen nit gesaumbt werden. Das alles haben Eur kaij. Mt. wir in unnderthenigkhait nit Verhalten wollen unnd thuen vunns derselben etc.
Datum den Xiii tag octobris Anno 63st.

B. Verzaichnus, was über weilaend kaiser Maximilian etc. hochloblichister gedechtnus new angefangen grab in dem neuen Stiftpau alhie zu Ynnsprugg allenthalben auferloffen und noch künftiglich darauf erlaufen möcht.

Hernach folgt, was Berhardt und Arnoldt die Abel in abschlag ires gedings empfangen haben :

Erstlichen haben sij vermug der kais. maj. bevelch aus dem hofzalmeisteramt von Micheln Mandorfer zu vier mallen empfangen 216 fl. 40 kr.

Mer haben sij aus beruertem hofzallmeisteramt von Sebastian Fuchsen under vier malen empfangen 579 fl. 50 kr.

Dann so ist auch irem bruedern Florian Abel von Köllen, welcher Inen geholfen, gleichfals auf der kais. maj. verordnung aus beruertem hofzalmaisteramt geben worden

249 fl. 40 kr.

Anno 1561 haben bemelte gebrueder Bernhardt und Arnold die Abel von Hannsen Schauber, Tyrolischen camermaister, in abschlag Ires gedings empfangen am 10. julii 300 fl., am 18. tag octobris 50 fl. und am 12. tag decembris 346 fl., facit

696 fl.

1 5 6 2

Anno 1562 haben si von bemeltem camermaister empfangen am 3. julii 200 fl., am 20 julii 250 fl. und am funften tag decembris 50 fl., facit 500 fl.

Anno 1563 haben sij von Wolfganggen Kalmüntzer, jetzigem camermaister, empfangen am 19. februarii 400 fl., am 25. maii 300 fl. und am 19. augusti 200 fl, facit 900 fl.

Mer solle gemelten Abeln für empfang Ires gedings zuegeschriben werden umb und für ain vass Calthaner wein, welches

Inen auf bevelch aus der Römisch kais. maj. geliebten kais. töchter hofkeller alhie gegeben worden und gehalten 15 irn 6 parceiden, für jede irn sambt den fuerlon 3 gulden 12 kr. gerait, facit 49 fl. 36 kr.

Hernach volgt was auf prechung der marmelstain, auch hieher vertigung derselben allenthalben für zerung, fuerlon und anderer uncosten auferloffen ist :

Anno 1561. hat Berhart Abel von Hannsen Schaubert, Tyrolischen camermaistern, als er geen Salzburg der marmelstain halben geritten, auf raitung zu zerung empfangen am 10. julii 40 fl.

Eodem die et anno hat Erasmus Lindner, als verordneter expeditor, wie er mit maister Arnolden Abel etlicher marmelstain halben in Italien verritten, von bemeltem camermaister empfangen 200 fl.

Augustin Frelich, burger und wiert alhie, für zerung, so bemelte gebrueder bei ime gethan haben, hat von bemeltem camermaister empfangen am 18. julii 46 fl. 4 kr.

Am 5. tag Novembris anno ut supra hat ernennter Lindner zu heraus vertigung der Marmelstain und auf zerung vom camermaister empfangen 131 fl. 32 kr.

Am 14. tag novembris hat Sebastian Althamer zu Salzburg für die marmelstain, so durch Bernhardt Abel Qaselsbst zu Salzburg erkaufft worden sein, von bemeltem camermaister empfangen 260 fl.

Am 17. tag novembris weilanndt Anthonien vom Stampf seligen gelassen erben factor zu Genua bezahlt der camermaister 199 fl. 29 kr., welche er zu Genua Erasmum Lindner auf erkaufung und heraus vertigung der marmelstain auf der herrn Tyrolischen camerräthe bevelch füngelichen hat, id est 199 fl. 20 kr.

Gilgen Castner und Ruepp Weissen, schriffleuten vom Hallel das schiff von etlichen marmelstainen aus dem Stift Salzburg hieher zu fuern über abzug vierzig gulden, so Inen hievor daran auf raitung geben worden ist, bezahlt herr camermaister am 2. octobris ano etc. ut supra 178 fl. 19 kr.

Sigmundt und Georg die Kirchmair haben vonwegen heraufuerung etlicher Marmelstain von Triendt auf raitung den 15. novembris empfangen 30 fl.

Am 16. tag decembris haben bemelte Kirchmair zu ganzer und völliger bezallung obbestimbter irer fuer empfangen 35 fl.

Am 17. tag decembris hat Erasmus Lindner empfangen den rest, so die kais. maj. ime in seiner raitung vonwegen heraufuerung des weissen marmelstains schuldig worden 27 fl. 40 kr.

Am 13. decembris hat maister Arnold Abel empfangen die zerung, als er geen Rom gezogen, auch für ain sattlos artlen und für das ross, so er in das hofstall alhie keuflichen dargeben hat, 100 fl. 5 kr.

Mer eodem die maister Bernharden Abel, so man ime in seiner zerung raitung, geen Salzburg gethan, schuldig worden, über das, so Ime hievor darauf gegeben worden empfangen 33 fl.

Am letzten decembris hat Erasmus Lindner für sein muel und versaumbnus, als er der marmelstain halber in Italia geen Carara geschickt worden, zu ainer ergetzlichait empfangen 35 fl.

Am 13. maii hat gemelter Lindner in abschlag der zerung,

so vorgemelte zwen brueder die Abel zu irer hieherkunft bei ime
gethan und aufgewandt haben, ampfanngen 50 fl.

Am 19. juni hat bemelter Lindner zu volliger bezallung
irer zerung empfangen 42 fl. 51 kr.

Sumarum, was auf hieherfuerung und prechung der Märmlstain
für zerung und andere unkosten bisher auferloffen ist,
thuet 1408 fl. 51 kr.

Hernach volgt, was noch bis zu gannzer verfertigung obge-
melts grab auferlaufen wirdet :

Erstlichen betreffen sich die noch überigen sibenzehen
historien, so darzue gemacht und gefertigt werden sollen, jedes
stuck angeschlagen per 240 fl., thuet 4080 fl.

Zum anadern wirdet sich alles metall, so zu gemelten grab,
doch ausserhalb der grossen pilder, vergossen wirdet, verlaufen
100 centen; jeden derselben centen für giesserlon und alle
andere arbeit angeschlagen per 40 fl., thuet 4000 fl.

Aber die camer acht, es werde sich auf ain merers dann
auf die 100 centen verlaufen werden.

Zum dritten so wirdet über die schwarzen Märmlstain, so
noch aus Italia gebracht werden sollen, auferlaufen, so in
hievorgeschribner suma nit kumen, bis in 1000 fl., id est
1000 fl.

Zum vierten so wirdet über aufsetzung bemelts grabes under
andern nebencosten zum wenigsten auferlaufen bis in 1000 fl.,
id est 1000 fl.

Suma, so noch über verfertigung bemelts grabes ausserhalb
der andern grossen pilder auferlaufen wirdet, thuet
10080 fl.

Wan nun solches grab in zwaiien, das ist im 64. und 65.
jarn vertig werden mecht, würde jedes jars darüber geen
5040 fl.

Wann aber das erst in dreien, das ist im 64/65, und 66.
jarn vertig werden solt, wurde jedes derselben jar darüber
ergeen 3360 fl.

Suma summarum alles und jedes, was auf obgemelt grab
bisher allenthalben auferloffen ist und noch hinfüro
bis zu gannzer verfertigung desselben auferlaufen möcht,
betrifft sich, doch ausserhalb der grossen pilder,
alles in ainer suma. Benentlichen 14680 fl. 37 kr.

Hernach volgt, was Bernhardt und Arnold Abel, die pild-
hauer, gebrueder, auf machung weilennd kaiser Maximilian
hochloblichster gedechtnus neu angefanngen grab alhie zu
Ynnsprugg von Tyrolischer camer empfangen vund noch bis zu
ausgang diss 1563. jars empfachen mochten :

Erstlichen haben sij in anno 1561. von Hannsen Schauben,
Tyrolischen cameraeister, in atschlag ires gedings empfangen
am 10. julii 300 fl., facit 696 fl.

Anno 1562. haben Sij von bemeltem cameraeister empfangen
am 3. julii 200 fl., am 20. julii 250 fl. und am 5. decembris
50 fl., facit 500 fl.

Anno 1563. haben Sij von Wolfganngen Kalmüntzer, jetzigem
cameraeister, empfangen am 19. tag februarii 400 fl., am 25.
maii 300 fl. und am 19. tag augusti 200 fl., facit
900 fl.

Mer solle gemelten Abeln für empfang ires gedings zuege-

schriben werden umb unnd für ain vass Calthener wein, welches inen auf bevelch aus der Römisch. kais. maj. etc. geliebten kaiserlichen töchter hofkeller alhie gegeben worden und gehalten 15 irn 6 parceiden; für jede irn sambt dem fuerlon 3 fl. 12 kr. gerait, facit 49 fl. 36 kr.

So wirdet bemelten pildhauern bis zu ausgang diss 1563. jars in abschlag ires gedings zum wenigisten noch erlegt muesen werden ungeverlichen 400 fl.

Sumarum alles Empfangs, so vorgemelte gebrueder die Abel in Abschlag Ires gedings bisher von Tyrolischer camer empfangen und noch bis zu ausgang diss 63. jars empfachen mechten, thuet 2545 fl. 36 kr.

Dagegen mechten sij bis zu ausgang diss 63. jars sibem historien verfertigen und ausmachen : jede dem geding nach angeschlagen per 240 fl., thuet 1680 fl.

Also hatten bemelte Abel noch mer, als verbrachte arbeit betrifft, bis zu ausgang dis 1563. jars empfangen, nemlichen und ungeverlichen 865 fl. 36 kr.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1563, fo 745 vo - 750.

142

1563, 21 Oktober. - Nege geselle werk tans aan die reliëfs.

Op verdere versending van ontwerpe word aangedring.

Kaiser Maximilian Begrebnus : abris im Stiftpau alhie. Allerdurchleuchtigster etc. Wir haben Eur. kay. Mt. am xij tag diss Monats octobris, vonwegen etlicher stückh visierungen, oder Abriss zu weilennd Kaijser Maximilian hochloblichster gedechtnus begrebnus in dem hieigen Stiftpau die Eur kaij Mt alhier zuhannden Eur. Mt. hieigen Camer ze schickhen verordnen sollen Uunderthenighlichen geschriben. Dieweil unns dann Eurur Mt hofpaumaister Ambtsverwalter Paul Uschall yezt abermales berichtet, unnd Anzaigethen. Das an den Stuckhen deren acht sein. Darzue die visierungen vorhannden, Neun gesellen arbeiten, unnd die vorgemelten acht Stückh unnder hannden haben mit weitem vermelden, wo Eur Mt. nit in khürz die ubrigen Stuckh oder Visierungen heerzuschicken verordnung thuen wurden. Das Maister Arnoldt solchen gesellen, ains tails nit mer Arbeit zu geben, und aus manngl der Visierungen, oder abriss wegkh ziehen muesste lassen. Daraus nicht annders erfolgte das alsdann mit grossen Uncosten, andere bekomen werden müssen. Demnach so ist noch mallen aus verrer zelten, unnd eingefuerten Ursachen, unnser underthenig pit unnd beger, Eur. Mt. geruechen zuersparung verrern Uncosten disse genedigiste unnd so zeittliche verordnung zethuen, damit vergemelte übrige Stuckh oder Visierungen zum furderlichisten hierher zuhannden Eur. Mt. Tyrolischen Camer geferttigt werden, Sonnderlichen darumben auch, das Sij die Pildhauer nit Ursach suechen khunden das sy mit der Visierung gesaunbt sein werden welches wir Eur kaij. Mt. deren wir uns zu gnaden bevelchen thuen, auf des Uschalls beger und angezaigten bericht zu underthenigisten gehorsam, nit verhalten khunden. Datum den XXJ tag octobris Anno etc. in 63.

1563, 25 Oktober. - Die vertragung in die aflewering van die
ontwerpe is deur die siekte van Flirian Abel veroorsaak.
Die keiser deel mee aan Innsbruck dat hy tans genees het.

Kaiser Maximilian Begrebnus
im Neuen Stifftpau historien bt. (betreffend) Uncosten
Wolgeborner auch Edln etc. Wir haben aus Eurm Unns vom
drey zehennden tag gegenwirttigen Monats octobris in under-
thenigkait gethanen bericht unnd desselben einschluss gnediglich
verstannden was bis heer auf die Pildhauer, Arbeit unnd sonnst
weillenndt Kayser Maximilian Hochlobseeligister gedennckhen
Begrebnus zu Ynnsprugg ganngen ist. Auch was noch, wann es al-
so in arbeit beleibt unnderschidlich ain jar darauf allenthalben
geen, unnd wie pald verttig wirdet. Dieweil wir dann solchen
Eurn gehorsamen bericht, von Euch zu genadn Annemen Unnd doch
di sachen hiemit gnediglich gern befurdert sachen. So ist
demnach unnser gnediger beveloh an Euch (weil der ain Abel als
wir aus obbemeltem Euren bericht befinden mit todt abganngen
ist). Ir wollet angedeute arbeit, durch die anndern funff
noch darob wesennenden Pildhauern wie Irs furs pesst achten wer-
dēt befurdern, auch wo von notten die sachen an den merern
personen nicht erwinden sonnder dem Abel zuelassen Dar Er mer
gesellen zu sich nemen muge, aber doch das werchkh in der mit
Inen gemachten dingnus wie vor beschlossen unnd in die Abred
verfasst worden sauber unnd fleissig Aufferttige.

Was letstlich hinauf verttigung merer historien belangt,
ist bissheer an dem erwunden, das der Maller, so daran malt,
ain zeitlanng krannkh gelegen weil Er aber yezt wider Aufkomen
ist so wirdet Er aller eheist wider ain ettliche ausmachen, die
Euch als pald hernach auch hinauf geschickht werden sollen. Das
wolten wir gnediger Maynung nicht verhalten, unnd es beschicht
an dem unnser gefelliger willen unnd maynung. Geben zu presspurg
den XXV Octobris Anno 63.

Ferdinanden
An Re. Unnd Camer in Tyrol
pt. 18 Novembris Anno 63.

Ad mandatum domini
Electi Imperatoris
proprium
F. Rursoph
Lien puchler von
Weitenegg
Weiberg

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft
von Hof, 1563, fo 331 vo en 332.

1563, 7 November. - Die keiser vra weer wanneer die werk aan
die grafmonument van Maksimiliaan sal voltooi wees en wat

die jaarlikse koste daarvoor is.

Kaiser Maximilian Begrebnus.

An Re. unnd Camer

- - - Wann es also mit dem yezigen personen mit arbeit in werokh beleibt in allem ain jar fuer uncosten lauffen, unnd wie bald es ungeverlich verferttigt wirdet. - - -

Pressburg den Sibennden tag Novembris 63.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1563, fo 257 en vo.

145

1563, 8 November. - Bevel van die keiser om die prys per sentenaar vir giet en modellering op 30 gulden te bring.

Aan sy seun Ferdinand het hy opdrag gegee om by meester Florian op versending van ontwerpe aan te dring.

Kay. Maximilian begrebnus.

Wolgeborner Auch Edlen Ersamen gelerten unnd lieben getreuen wir haben Eur unnderthenig schreiben unnd die durch unnsern Hofpauzallmaister Ambtsverwalter heij Euch unnd getreuen lieben pauly Uschall gestelte verzaichnus was uber weillenndt Kayser Maximilian hochlobselliger gedechtnus Neu angefanngen grab in dem Neuen Stifftpau dasselbst zu Ynnsprugg Allennthalben biss her Aufferloffen unnd noch kunfftiglich Darauf geen mochte mit gnaden angehordt unnd vernomen unnd sein damit genediglich wol zufriden Unnd bevolchen Euch, das Ir das, so noch nit vollendt auch treulich unnd fleissig befurdern helffet.

Was aber die Abl gebrueder belanngt, die achtundzwanzig gulden vom Cennten nit nemen wollen sunnder allain vom schneiden zweiundzwanzig gld. fur ain Cennten zuhaben vormanen, dergestalt das Löffler, das formen, wax, laim Eisenwerch Methall unnd giesser umb sechs gld. verrichten soll. Geben wir Euch gnediglich gewalt unnd bevelch Wann die Abl die gannz ferttigung selbst thuen wolten, das Ir Inen auf jedem Cennten zwen gld. mehr geben muegt, also das sij für alles dreissig gld haben mugen, Im faal aber solliche dreissig gldn Annemblich sein wolten, muegt Ir dem Löffler dem Cennten umb acht unnd zwanzig gulden ferttigen lassen.

Was aber die furderlich verordnung merer Stuckhs oder historien belanngt, haben wir unnserm freuntlichen lieben Sun Erzherzogen zu Osstereich alberait auferlegt unnd bevelchen das sein lieb bei Maister Florian darob sein soll Damit Er Ettlich stuckh, furderlich machen Unnd hinauf ferttigen solle welliches on zweifl mit dem ehisten beschehen wirdet Unnd haben Euch sollichts mitlerzeit zu gnediger antwort nicht wollen verhalten, Unnd ist Also wie obgemelt Unnser gnediger willen unnd Maynung. Geben zu Pressburg den Achten tag Novembris anno Im LXiii.

Ferdinanden

An Reg und Camer in Tyrol

Ad mandatum Dmi electi

Imperatoris proprium

Lien puchler vom

Weitenegg

Erasen Haidenraich

Schrieben

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft
von Hof, 1563, fo 342 en vo.

146

1563, 23 November. - 'n Afskrif van die keiserlike brief van
25 Oktober word vir uitvoering aan die voorsitter van die
Tirolse Rekenkamer oorgemaak.

Pildhauer alhie.

verfertigung Irer Arbeit

Was die Ro. Kay. Mt. etc. unnsere allergnädigster Herr den Herrn
der Regierung unnd Camer am XXVtag negst verschines Monats Oc-
tobris von wegen der Pildhauer alhie unnd verfertigung Irer
Arbeit geschriben. Auferlegt unnd bevolhen haben. Das werden
der Herr Tirolisch Camerpräsident auch hofpaumaister amtsver-
walter aus nebenligender Abschrift von denselben bevelch nach
lenng vernomen Unnd darauf diese sachen vermug solches bevelchs
in Wurckhliche volziehung zu bringen unnd sunst alle nottwen-
digkeiten wol zuverordnen wissen. Actum am XXiiijtag Novembris
Anno im LXiiii.

Camer

Am Herrn Tirolischen Camer
Präsidenten

Auch hofpaumeister, Amtsverwalter
zuegestellt worden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten
und Befehl, 1563, fo 815 vo.

147

1563, 18 Desember. - Aan die voorsitter van die Tirolse Re-
kenkamer word gevra om met die hofboumeester oor die in-
houd van die keiserlike skrywe van 8 November (Dok nr. 145)
te beraadslaag.

Kayser Maximilians Begrebnus verfertigung.

Die Camer sieht für Ratsam an das der Herr Präsident auf
beyligenden der Ro. Kay. Mt. etc. unnsers allergnädigsten
Herrn der Camer am Viiiitag negstverschines Monats Novembris
gethanen bevelch, die sachen betreffend die verfertigung
Kayser Maximilians hochloblichster gedechtnus begrebnus unnd
was dem anhenngt diese sachen mit dem Hofpaumaister Amtsver-
walter beratschlagen unnd alsdann darüber der Camer im bericht
Ratte unnd guetbeduncken in Schrift übergeben.
Actum am XViiiitag decembris Anno etc. im Lxiij.

Camer

Dem Herrn Tirolischen
Camer presidenten
zuegestellt worden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten
und Befehl, 1563, fo 872.

1563, einde van die jaar. - Oor betalings wat die gebroeders Abel ontvang het.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die Gebrüder Abel erhalten von der tirolischen Kammer als Abschlagszahlung auf ihre Arbeit am Grabmal Kaisers Maximilian I. am 19. Februar 400 Gulden, am 25. Mai 300 Gulden, am 19. Juni und 22. October je 200 Gulden und am 27 November 100 Gulden, zusammen 1200 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1563, fo 315. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXX, nr. 7746.

1563, 30 Desember. - Alexander Colijn ontvang betaling vir sy werk en sy huishuur. Dit lyk of die leiding van die werk in sy hande oorgegaan het.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Meister Alexander Colin, Steinmetz, erhält als Abschlagszahlung „seiner verdingten arbeit, so er an weiland kaiser Maximilians begrebnus," zu machen habe, von der tirolischen Kammer 100 Gulden, ferner zu Bezahlung seines Hauszinses 26 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1563, fo 315. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXX, nr. 7744.

1564, 21 Januarie. - Arnold Abel ontvang nog 100 guldens vir sy werk aan die grafmonument..

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer bezahlt dem Meister Arnold Abel auf Rechnung seiner Arbeit für das Grabmal Kaisers Maximilian I., welche ihm und seinem verstorbenen Bruder übertragen worden sei, 100 Gulden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck, Raitbuch, 1564, fo 312. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890 p. CCXXII, nr. 7758.

1564, 18 Februarie. - Alexander Colijn ontvang 'n vergoeding vir wat hy bestee het aan die oorkoms en tewerkstelling van beeldhouergeselle uit die Nederlande.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin erhält von der tirolischen Kammer als Entschädigung für die Kosten, die ihm durch die Berufung etlicher Bildhauergesellen aus den Niederlanden und deren zeitliche Verwendung auf eigene Kosten bei der Arbeit am Grabmal Kaiser Maximilian I. erwachsen seien, aus Gnade 20 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1564, fo 313.
- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. P. CCXXIII, nr. 7767.

152

1564, 4 Maart, - Die drie geselle van Arnold Abel ontvang na sy dood volledige betaling vir hulle werk. Hulle is Frans Willems, Hans Ernhofer en Michiel van der Veken.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Des verstorbenen Meisters Arnold Abel Gesellen, welche eine Zeit lang bei ihm am Grabmal Kaisers Maximilians I. gearbeitet hätten, erhalten zur vollen Bezahlung ihrer Arbeit 38 Gulden, und zwar Franz Willems 10 Gulden, Hans Ernhofer 16 Gulden und Michael von der Vecken 12 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1564, fo 312.
- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXXIV, nr. 7773.

153

1564, 4 Maart. - Die suster van Arnold Abel ontvang reisgeld om na haar geboortestad, Keulen terug te keer.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Katharina Abel, die leibliche Schwester des verstorbenen Bildhauers Arnold Abel, welche „anheim gen Cöln“ zu ziehen vorhabe, erhält zu ihrer Abfertigung und als Reisegeld von der tirolischen Kammer 20 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1564, fo 312. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXXIV, nr. 7772.

154

1564, 13 Maart. - Die Regering te Innsbruck laat aan Joachim Jennisch te Augsburg in 'n postscriptum weet dat die beeldhouers Abel oorlede is.

N. die Abel

Pildhauer : Die Abl sind beed gestorben Darumben
Übersennnden wier Euch des Arnolden Ables
schreiben widerumben zue die furtter an
ein gehörig ortt zu schicken wissen.

155

1564, 16 Maart. - Twee ontwerpe vir die reliëfs vir die graf-
monument van keiser Maksimiliaan I is uit Wenen gestuur.

- - - An : Reg. unnd Camer in Tirol.
pt. 16 Marcy Anno 64

- - - Postscripta schickhen wir Euch hieneben verwater
zwo historien zu weillennd Kaiser Maximilians begrebnus
gehörig wir Ir sechen werdet, unnd Ist unser gnediger be-
velch, Das Ir unns mit negsten berichtet, wievil historien
ir Ir. nenner habt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft
von Hof, 1564, fo 89 vo.

156

1564, 20 Maart. - Skulde van die oorlede beeldhouers Abel,
ook aan die Tiroomse Kamer.

Weylennd Arnold und Bernhardin die Abeln - Schulden.

Nach dem Arnold und Berhhardin die Abl mit tod abganngen
unnd aber nit allain der Camer sonder auch Iren dreyen Gesellen
etwas namhafft schuldig bliiben sein als sy aber dieselben so-
wie Gesellen nachdem der Abl absterben weiter nit arbeiteten
wollen sonnder bezallung und abferttigung begert hat die Camer
(Inen zu ersserung merrer Zerung Unnd uncostens Irer lidten so
sich betroffen acht und dreissig gulden unnd der junckhfrau Ab-
lin auch zu zerung widerumben an haim gen Cölln zwanzig gulden
von der Camer zuestellen lassen, Dann so sij lennger auffzug
gehalten werden ware. So hette man Inen noch ain merrers geben
mussen.

Daneben will auch die Camer Ir der Regierung unnverhalten
lassen das Sy zu der Abl verlassenschaft Invenntiern unnd in
arrest legen lassen unnd daraus befunden das sich dieselb ver-
lassenschaft uber sechzig siebenzig oder aufs maist achzig gul-
den nit verlauffen thuet. Dargegen aber Sij die Abl der Camer
bis in Aintausennt guldin schuldig bliiben sein. Unnd das diser
Resst so gross ist die Ursach, das man Inen auf Ir strenng An-
halten für unnd für hinein gelt hat müssen geben hat man Sy
annderst erhalten wollen, dann Sy sonnst nit bleiben wärn.

Welches auch der Kaij Mt. zugeschriben worden ist. Nun
komen aber jeze Paul Kleepuchler, Davidt Regulis Villinger
Unnd Veit Egger auch zwen Perckhen unnd Ursula Rauchin unnd zai-
gen an das ernannte Abl Inen yedem in sonders auch schuldig
seyen, wie das beyligennde supplicationen ausweisen. Nachdem
aber Ir der Abln Verlassenschaft klainfügig unnd der Camer-
schuld gross ist also das dise Partheyen Irer Schulden davon

nit bezahlt werden mögen. Derhalben Sy on Zweifl die Herrn der Regierung umb hilff ersuechen werden. Unnd aber die Camer Acht das Ir obbestimbt verlassenschafft Pillich als Camerguet in Abschlag der Aintausennt gulden in Resst erfolgt werden sollen. So werden Sy die Herrn der Regierung darauf dem gebür nach wol wissen zu hanndlen.

Danneben will die Camer Ir der Regierung auch unverhalten lassen, das sij vergeßenlich angelanngt worden ist wie bemelte Abl (über das so Inventiert worden) noch guldinswig silbren Tallich silbren geschirr Unnd Unnd (sic) Annders verlassen haben sollen. Unnd acht die Camer von nötten sein sich des an der Abl schwisster dengleichen Maister Alexander Pildhauer zuerkundigen Unnd Inen zuezeprechen wer das zuhannden genomen habe oder wo Es hinkhomen seye. Actum am XXtag Marcy Anno etc. im Lxiiij.

Camer

Ad duos Regentes

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1564, fo 272 vo en 273.

157

1564, 11 April. - Die Tirolse Rechenkamer is nie in staat om oor die versoekskrif van Joris vander Weerde te oordeel nie.

Maister Geörg von Werdt.

Wiewol die Camer nit erachten khan das Er in Sölchem seinem begern begrunndt oder befuegt seye. So will Sij doch zuvor hierüber den hofpauomaister Pauly Uschall mit seinem fürderlichen bericht Rat unnd guetbedunckhen hörn.

Actum XI tag Aprilis Anno etc.
im LXiiij

Camer.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1564, fo 271 vo en 272.

158

1564, 11 April. - Skuldeisers van die Abels het beroep ge-
doen op die Tirolse Regering.

Weylennd Bernhardin unnd Arnold, die Abl Stainmezen Schulden.

Was massen Davidt Regulis Villinger, Paul Kleepüchler, Matheus Richardt, Anthoni Artt, Weitt Egger, Cristoff Klaindl, Hanns Febl, Michel Marcher unnd Hanns Harlannder Mezger vonwegen ainer suma geltts so Inen weylennd Bernhardten unnd Arnold die Abl Stainmezen schuldig bleiben sein sollen an ain Regierung suppliciert, das haben die herrn Camer Rat hie beyligennd zu vernemen welches aus Regierung Inen dem herrn von der Camer sich mit bemelten Supplicanten Irer Schuldforderung halben

(Dieweil Sij ernannten Stainmezen verlassenschaft eingezogen) zu vergleichen wissen nit wollen verhalten. Dann wo Sij sich mit Inen nit vergleichen khünden wurde von regierung den Supplicanten des Rechts zueröffnen nit umbgeen khunden. Actum am XI tag Apprillis Anno et. im LXiiii.

Regierung

Ad Cameram

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1564, fo 263.

159

1564, 18 April. - Oor die nalatenskap van die Abels en die versoeekskrif van 'n groep van hulle skuldeisers.

Berhardin unnd Arnolt die Abl verlassenschaft

Die Camer hat Ir der Herrn der Regierung Zetl sambt der daneben ubersandten Supplication vom Davidten Regula Villinger, Pauly Kleepüchler, Cristoffen Schmidt, Hannsen febl, Micheln Marher Unnd Hannsen Heerlannder von wegen ainer suma gellts so Inen weylennd Bernhardin Unnd Arnolt die Abl Stainmezen schuldig beliben sein sollen empfangen unnd mit dem innhalt vernemen weil die Camer ernenter Stainmezen verlassenschaft eingezogen, das Sij sich demnach mit bemelten Supplianten Irer schuldorderung halben wol zuvergleichen werden wissen. Dann wo das nit beschehen das Sij die Regierung Innen den Supplicanten das Recht zu eröffnen nit erab geen wurde khunden. Darauf thuet die Camer Sij die herrn der Regierung des berichts unnd anzaigen so sij Iren derselben vom XX tag Marcy negstverschinen gethan erijnnern darynnen Sij zu vernemen haben, Wie es umbbemelter Abl verlassenschaft geschaffen auch was unnd wievil Sij der Camer schuldig bliben sein. Beij welchen bericht unnd Anzaigen sij die Camer es auch noch sich mit Inen darumben vergleichen, Sij die Camer hat auch berürtte Abl verlassenschaft mit einziehen sonnder weyl sij bericht werden das davon genomen unnd vertragen werde unnd sich aber das niemand annemen noch beladen wollen hat Sij umb Ir der Camer Schuld der Abl verlassenschaft allein beschreiben lassen. Wo aber die Glaubiger Sij die Camer selben Rechts nichts erlassen wollen weill Sij Inen gepürlichs Recht nit vorsein. Actum XViii tag Apprillis Anno etc. im Lxiiij.

Camer

Ad Duos Regentes.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1564, fo 193 vo en 194.

160

1564, 13 Mei. - Colijn wat tans leier van die werke vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan is beskik oor 12 ontwerpe, waarvan vyf reeds uitgevoer en al die ander in behandeling is. Hy verwag nog dringend ontwerpe om die arbeid nie te moet onderbreek nie.

Kaiser Maximilians Begrebnus, hystorien.

Allerdurchleuchtigster E. Kay. Mt. haben vnns im Marcio nechstverschieden zwo historien zu weillenndt kaiser Maximilians hochloblichster gedechtnus begrebnus gehörig zuegesanndt vnnd daneben bevelch das wir E. kaij. Mt. berichten sollen wievil wir nurmer historien hie haben. Darauf Geben E. kay. Mt. wir gehorsamblich zuvernemen das wir beiß der zwayen gebrueder der Abl Pildhauer verlassenschafft vnnd dem biß maister Allexandern Kollin der die arbeit jetzo Vunnderhannden hat nach suechen lassen vnnd befinden, das der historien zwolff hierher komen, und darundter in die funff verfertigt unnd dann die andern sibne alle vunderhannden in werckh sein, vnnd zum thail auch ettlichen in kurzer zeit verfertigt werden Vnnd dieweil gedachter Maister Allexander taglich mer gesellen gewertig So Ervordert die Nottürfft dar E. kay. M. genedigster verordnung thuen, dass aufs allerfürderlichist meer historien hierher geschickht vnnd nit davon glassten sonnder die ubrigen hijsterien zuganzzer erfüllnus der vierundzwanzig hystorien auch gemacht unnd hieher gefertigt werden. Damit der maister vnnd seine gesellen, an der arbeit nit gesaumbt. Dann sonnst muessen die gesellen mannglhalben der Arbeit verder weg ziehen oder Inen Vergebenlicher weiss, wartgelt muessen geben werden. Dan Er erbeut sich so man Ine mit den hijsterien nit saumbe, die arbeit aufs furderlichist zuverfertigen. Das haben wir E. kaij. Mt. nit wollen verhalten, vnnd thuen vnns derselben. Datum den 13dtag Maij Anno etc. Im Lxiiij.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. A. VII. 402 en Kopialbuch : Missiven an Hof, 1564, fo 292.

161

1564, 21 Mei. - By die skilder in Praag moet aangedring word op speedige lewering van die 12 orige ontwerpe.

Kaiser Maximilian Begrebnus historien

Wolgeborner, auch edlen etc. Auf Eur gehorsam schreiben so Irr vnns vom xiii tagen gegenwertigen Monats gethan wirdet unnsere vatterlichen burgern nach der Durchlechtig hochgeborn Unnsere freundlicher geliebten sun. Ferdinand Erzherzog zu Ossterreiche zu seiner Lieb yezigen glucklichen wider ankunfft geen Prag bey der Maller dasselbst solche Ernstliche verordnung thuen Auf das Er sich mit verfertigung der übrigen unnd noch abgeennden zwelf historien zu weillenndt Kaiser Maximilian, hochseeliger gedechtnus begrebnus aufs ehist sovil Imer muglichen sein wirdet sein Lieb Euch den negsten, von Prag aus wollverworren zuordnen lassen. Doch ist unnsere gnediger bevelch wenn also ain notturfft sein will, Das merere historia geen Ynnsprugg geordnet werden. Das Ir solches als pald wolerannten unnsere geliebten Sun schriftlich berichtet, Damit sein Lieb dieselben yedes mall so zeitlich hinauf zu Euren hannden ordnen lassen mugen auf das die Maister in solcher arbeit zu unnsere Nachtl nit feijrn durffen sonnder darmit schleinig, unnd furdersam furgeen mugen. Darauf Ir dann damit solches also beschehe guete achtung geben wollet. Wollen wir Euch auf beruert schreiben zu gnediger Antwort nit

verhalten unnd beschickt.

Geben zu Wienn den XXI tag May Anno 64	
Ferdinand	Ad mandatum Dm. Electi
An Re unnd Camer in Tyrol	Imperatoris proprium
pt. 1 Juni Anno 64	Erasen von Gera
	Erasen Haidenreicht
	Zoller

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. A.VII. 402. en Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1564, fo 109.

162

1564, 28 Mei. - Aartshertog Ferdinand het die bevel van sy vader opgevolg sodat twee ontwerpe na Innsbruck gestuur word.

- - - Wolgeborner auch Edlen, auf der Römischen kaij. dht. Vnnsers allergnedigisten geliebsten herrn unnd vatters, vnns gethanen vatterlichen bevelch, die verordnung ze thuen, damit durch den hiesigen Maller, die ubrigen unnd noch abgeenden zwelf historien zu weillenndt Kayser Maximilians hochliblichister Begrebnus, auf ehenndist verferttigt vnnd Euch hinauf zuegeschickkt werden. et haben wir zu vunnser yezigen Gott lob gluckhlichen widerherkhunfft von Wien Alspald dem Maller solchen Irer Kays. Mt. gnedigister bevelch furhalten lassen vnnd zwo derselben historien gemachten befunden, welche wir Euch heibey verwart, übersannden wollen auch bei Ime Maller nochmals mit Ernnt darob sein, damit Er sich in Verferttigung der noch uberigen zehen khaines wegs saumbe, sonnder dieselben auch aufs furderlichist verferttigen, unnd ausmache, die Euch dem hernach auch yedes malls zuegeschickkt werden sollen. Unnd da mitlerweil etwas aus abganng diser noch uberige historien an der arbeit ain mangel, vnnd saumfall furfallen wolte Werdt Ir vnns solches, vnnd was die notturfft erfordert yeder zeit gehorsamlich zuberichten wissen, vnnd sein Euch mit gnaden wol genaigt.

Geben prag den XXViii tag May Dmo etc. 64.

H. Habersagkh

Ferdinand
an Re. unnd Camer in Tyrol
pt. 11 juni Anno 64.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. A.VII. en Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1564, fo 101 vo en 102.

163

1564, 2 Junie. - Keiser Ferdinand I verlang om die ontwerpe vir die reliëfs vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I te sien voor hulle na Innsbruck gestuur word.

Kayser Maximilians Begrebnus - (historien)

Wolgeborner Auch Edlen etc. Was wir an yeze dem durchleuchtigen hochgebornen unnsrem freuntlich lieben sun unndt fürst Ferdinanden Erzherzogen zu Osterreich etc. von wegen der noch zu weilennd Kayser Maximilian, vnnsern lieben herrn unnd anherrn, milter unnd seliger gedechtnus abgeennndeten historien schriftlichen bevelchen. Das werdt Ir aus Innligender abschrift vernemen. Welches wir Euch allain darumb vermelden wollen, Damit Ir dessen ain wissen, vnnnd Euch darnach zurichten habt.

Geben zu Wien den Annderen tag Juny Anno 64.

Ferdinanden

Ad mandatum Dmi Electi

An Reg. unnd Camer in Tirol

Imperatoris proprium

pt. 6 Juni Anno 64

Erasen von Gera

Erasen Haydenraich

Zoller

Ferdinannd etc.

Was Vnns jungist hievor vnnser Tyrolische Regierung vnnnd Camer von wegen der noch zu weilennd Kaiser Maximilian vnnsern herrn vnnnd Anherrn Milter unnd seeliger gedechtnus Begrebnus abgeennnden historien geschriben unnd wir Sij widerumben schriftlich beantwortt, das wirdet deiner lieb in Irem jungisten hiesein oder doch zu derselben Ankhunfft geen prag furkhumen sein, vnnnd wiewol er dazumal die Maynung gehabt so bald der Maller zu Prag mit ainer oder mer derselben historien verttig, das dieselbig durch dein Lieb den negsten von prag aus geen Ynnsprugg geschickht sollen werden, so ist vnnser vatterliche begern, wann unnd sobald der Maller mit ainer oder mer historien verttig ist derwegen dein lieb dann umbeheiste befurderung, desselben bey Ime dem Maller mit Allem Ernst Darob sein wollen. Dein Lieb wolle vnnns die selbigen geferttigten historien von Prag aus den negsten hieher zu schickhen. Damit wir deselbigen, Er vnnnd zuver Sij geen Ynnsprugg khumen der notturfft nach beschehen vnnnd Erst dann hinauf geen Ynnsprugg verordnen muge Unnd an dem erzaigen dein lieb, unns ain Vatterlichs gefallen.

Geben zu Wienn den andern juniij Anno 64.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1564, fo 101 vo en 102.

164

1564, 3 Junie. - Ook die Tirolse Rekenkamer het regte op die nalatenskap van die gebroeders Abel.

Bernhardt unnd Arnoldt die Abl gebrueder. Verlassenschaft.

Die Herrn der Regierung wissen sich wol zuerijnnern was Inen dies Camer unlanngst verschinen tagen vonwegen maister Bernhandten unnd Arnolten gebrueder der Abl steinmezen denen von der Kay. Mt. die begrebnus im Closter zum heyligen Creuz alhie zu ferttigen bevolchen unnd verdingt gewest Irer Verlassenschaft halben unnd des Empfangs von der Camer für bericht gethan hat.

Dieweil aber dasselb allain in genere unnd nit in specie oder ad lanngenn beschehen unnd villeicht dies Glaubiger den Sy

Abl allenthalben schuldig bliben, vermainen unnd derwegen sy die herrn der Regierung anlaufen mochten alsob Inen Abln die Camer noch vil hinaus zethuen was. hat Sij demnach zu merrern bericht ain specificierten Aufzug gestellt daraus sij die herrn zusehen das die Camer noch bei Ir der Abel verlassenschaft zu ersuchen hette unnd Sy der Kay Mt. noch uber alles verdienen schuldig bleiben unnd aus Inen Aber nicht geben. Als was sy der unvermeidlichen notturfft nach (haben Sij annderst ergelten sollen werden) unnd was zum teil die Kay. Mt. bevolchen hat, beschahen muessen welchen Auszug Sy Inen darumben zustellen. Sy der sachen auch ain wissen haben unnd khunfftiglich Ire Glaubiger auf Ir verrers Ansuechen zu verabschieden wissen. Actum am iij tag Juni Anno etc. im LXiiij.

Camer

Ad duos Regentes.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Beehl, 1564, fo 278 vo.

165

1564, 6 Junie. - Die Regering te Innsbruck dring by aartshertog Ferdinand op die onmiddellike versending van die ontwerpe aan.

Maller zu Prag, Verttigung der historien zu weillennd kaiser Maximilians Begrebnus alhie. Durchleuchtigster etc. Die RÖ. Kaij. Mt. etc. Unnser allergnedigster herr Haben unns vom Ainundzwanzigisten tag jungist verschinen Monats Maj auf unser Irer Mt. deswegen in Unnderthenigkait gethan schreiben gnedigist zuerkennen geben, wie das E. fr. Dr. von Irer kaij Mt. wegen, bei dem Maller zu Prag, solche genedigiste Verordnung thuen werden, auf das Er sich mit verfertigung der ubrigen unnd noch abgeennden zwelf hijstorien zu weillenndt Kaiser Maximilians hochloblichister gedachtnus Begrebnus aufs Enndist sovil Imer müglich sein wirdet, befurdere unnd was also gemachte vorhannden, das dasselb E. fr. Dt. unns Am negsten von Prag aus genedigist zueordnen lassen Unns auch dabey bevelchen wann von neben sein wolle das merere historien hieher geordnet sollen werden.

Das wir alsdann solches E. fr. Dt. darauf die hieher fertigung derselben gnedigist zu verordnen wissen, berichten sollen, auf das mit der Arbeit durch den Alhierigen Maister fürderlich furganngen und kain zeit vergebenlich unnd zu Irer Mt. nachtail verabsaumbt werde. Dieweil dann die hierigen hijstorien so hievon hieher geschickht, durch den maister unnd seine gehilfen all unnder hannden genomen, auch durch Ine umb mer gesellen, zu desto fürderlicher ferttigung diser arbeit geschriben worde. Unnd aber dieselben Gesellen wann die komen mangl halben der hystorien mit arbeit nit verseeen, sonnder seijen muesste, auch vil zeit damit verabsaumbt unnd vergebenliche uncosten aufgewenndt wurde. So ist demnach an E. fr. Dt. Unnser underthenigist pitt dieselb gemacht bey beruertem Maller zu prag dises genedigiste auch sunnstlichen verordnung zu thuen auf das auch Ine mit ferttigung, bemelter hijstorien mit dem fürderlichisten furganngen unnd die selben bis das Sij gar und völliig an die Statt gefert-

tigt unnd gemacht seyen nit aus der hanndt gelegt oder davon
geseyt. Unnd so pald also durch den Maller ain hijstori gar
an die Stadt verfertigt das dieselb jederzeit von stunden
hieher vermüg der Kay. Mt. bevelch geschickht, damit der mais-
ter mit der Arbait nit verschnidert oder gesaumbt werde, sonn-
dern damit furderlich unnd starcks fürgeen muegen. Thuen E.
fr. Dt. unns damit gehorsamist zu gt. bevelchen. Datum Ynsprugg
den sechsten tag juni. Anno etc. Im LXiii. An Erzherzog Ferdi-
nanden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven
an Hof, 1564, fo 345 vo - 346 vo.

166

1564, 12 Junie. - Versending na keiser Ferdinand I van twee
ontwerpe wat reeds na Innsbruck gestuur was.

Kaiser Maximilian Begrebnus hystorien,
Allerdurchleuchtigsters E. Kay. Mt haben unns vom ann-
dern disse gnedigist zuerkomen geben, Das Sy der fr. Dt. Erz-
herzog Ferdinanden zu Össterreichts Unnsers gnedigisten herrn
geschriben, was noch zu weillenndt kay Maximillian hochselligis-
ter gedachtnus begrebnus fur abgeende hijstorien manglen unnd
gemacht werden, das durch Ir dht. die selben Er Sij hieher
khumen zuvor E. Dt. zu übersehen, zuegeschickht werden sollen.
Dieweil unns aber auf Ersteren E. Mt. bevelch gleich am jezt
von Irer fr. Dt. derselben historien zwo überschickht worden.
So haben wir nit underlassen wollen sondern Er die für die hanndt
genommen werden, die selben E. kaij Mt. zu
ersehen unnd zu ubersennden wie dann hiemit beschickht unnd
E. kay dt zuempachen haben. Unnd so nun E. kay Mt. kain be-
denkhen oder wo Sy was verannndern lassen wurden. So beruechen
unns E. kay. Mt. solche den negsten widerumben zuüberschickhen,
zu verordnen. Damit wirs Maister Allexanndern Kollin unnder
die hanndt geben kunden. Wie Ersen dann auch nottürfftig thuen
E. kaij. Mt. unns darmit unnderthenigist bevelch.
Datum den 12 junij Anno Im LXiiij.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven
an Hof, 1564, fo 335 en vo.

167

1564, 12 Junie. - Kennisgewing aan aartshertog Ferdinand van
die versending van die twee ontwerpe na die keiser.

An Erzherzog Ferdinanndt (betreffendt zwo historien zu
weillenndt kaiser Maximilian Begrebnus.)

Durchleuchtigster etc. Wir haben die zwo hijstorien
so Eur fr. Dt. unns überschickhen lassen, also unverseert
Empfanngn, unnd dieweil uns aber die Röm. kay. Mt. unnser Al-
lergnedigister herr vor wenig tagen zuerkomen geben, das Ir

Mt. E. fr. Dtt. geschriben, damit die selben hiefur solche hijs-
torien so offt deren verferttigt worden zuvor Irer kay. dt.
uberschicken sollen, haben wir dise jezige zwo überschickhte
hijstorien Irer kay. Mt. auch zuersechen zuegeschickht.

Wolten E. fr. Dt. wir in unnderthenigkait nit vorhalten,
unnd thuen etc. bevelch.

Datum den 12 tag Junij Anno et 64.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven
an Hof, 1564, fo 336.

168

1564, 15 Junie. - Ook aartshertog Ferdinand laat aan die Ti-
roolse Regering weet dat die ontwerpe eers na Wenen moet
gestuur word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog
Ferdinand antwortet auf ein Schreiben der Regierung zu Innsbruck
in Betreff der noch abgehenden zwölf „historien“, sie werde die
ihr geschickten zwei „historien“ nun wohl in Händen haben. Er
habe übrigens von seinem Vater den Auftrag erhalten, in der
Folge die vom Maler verfertigten „historien“ zuerst ihm nach
Wien zur Ansicht zu senden, den Maler aber aufzufordern, die
noch ausstehenden „historien“ ehemöglichst zu verfertigen was
er aus kindlichem Gehorsam auch befolgen werde.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. A VII. en Kopialbuch :
Geschäft von Hof, 1564, fo 138. - Gesit. deur von Schönherr in
JAK, dl. 11, 1890. p. CCXXIX, nr. 7826.

169

1564, 19 Junie. - Keiser Ferdinand I laat die twee ontwerpe
waarvan hy insae geneem het na Innsbruck terugstuur.

Historien / zu Kayser Maximilians Begrebnus.

Wolgebormer auch Edlen etc. Wir haben Eur gehorsam schrei-
ben vom 12 diss gegenwerttigen Monnats, sambt den daneben über-
schickte zwo historien, zu unnerem lieben Anherrn wiellendt
Kayser Maximilian loblicher gedechtnus Begrebnus gehörig emp-
fanngen unnd woll ersehen lassen unns dieselben historien also
genediglich gefallen, Die wir Euch hiebey wider überschickht.
Mit bevelch Ir wollet verordnung thuen. Damit dieselben dem
Alexannder Kollin zuverttigen Alspald unnder die hannd geben
worden. Wie Ir zethuen wisst. Daran beschrickht unnsrer gne-
diger willen unnd maynung. Geben zu sien den 19 tag Junii An-
no 64 J.

Ferdinand
An Re. unnd Camer in Tirol
pta 25 juni Anno et 64

Ad mandatum Dmi
Electi Imperatoris
proprium -
Lienz Puchler von
Wüttenegg.

1564, 20 Junie. - Die nog oorblywende ontwerpe sal so gou
moontlik vervaardig en opgestuur word.

Historien zu weilennd Kayser Maximilian Begrebnus.

Wolgeborenen, Edlen etc. Wir haben Eur gehorsam schreiben
unnd erijnnderung vom VI diss betreffent der verferttigung unnd
hinaufschickhung der uberig unnd noch abgennden zwelf historien
zu weilenndt Kayser Maximilians hochloblichister gedechtnus be-
grebnus etc. gnediglich empfanngen unnd verstannden zweifln
auch nit Euch werde unnser vom 28 negst verschinen monnats Maij
derwegen an Euch gethanes schreiben sambt zwayen derselben uber-
schickht verferttigten historien numer auch zuekhumen sein. Und
furder Euch hierauf gnediglich zuwissen ob woll hivor die Ro.
Kaij. Mt. etc. unnser allergnedigisten, geliebten Herr unnd
vatter unns vatterlich unnd gnedigist auferlegt, was derselben
figur gemacht unnd verferttigt worden dieselben Euch „yedesmallis“
den negsten, von hinen aus daselbst hin geen Ynnsprugg zuezuord-
nen so hat unns doch darsider Ir Kaij Mt. weitem gnedigisten
schriftlichen bevelch gethan. Das wir solche verferttigte
figurn albeggen zuvor Irer Mt. zuerschickht unnd dieselben vol-
genndt von Wienn aus Euch verrer zuegeordent werden solten.
Welchen wir dann also in Innlicher gehorsam nachkomen, unnd
nochmals bei dem Maller mit Ernst darob sein wollen, das Er
die noch übrigen historien auch auf furderlichist verferttige
Unnd khain zeit versaumbe welche Ir so baldt was verttig und
ausgemacht yezterzelter gestalt zu gewarten wissen werdet, wol-
len wir Euch auf beruert Eur schreiben zu gnediger Anntwort
nit verhalten. Geben zu prag den XX tag junii Anno etc. im 64.
Ferdinand L. Habersagkh

An Re. unnd Camer in Tijrol
pta. 25 juny anno 64.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft
von Hof, 1564, fo 138 vo en 139.

1564, 21 Junie. - Keiser Ferdinand I begin 'n aksie om die
gebeente van keiser Maksimiliaan I na Innsbruck te laat
oorbring.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Kaiser Fer-
dinand I. schreibt an die Regierung zu Innsbruck, er habe die
Absicht, weiland Kaiser Maximilian I. „ossa“ in die Stadt Inns-
bruck zu transferieren; die Regierung möge ihm ausführlichen
Bericht und ein Gutachten darüber erstatten, „mit was solenni-
teten und anderm, so darzu gehörig, solches am gelegensten und
fueglichsten beschehen mechte.“

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Von Kais, Maj., 1564, fo 721. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXXIX, nr. 7831.

172

1564, 21 Junie. - Keiser Ferdinand I vra aan Margareta van Parma, advies oer die plegtighede wat sou moet gehou word by die oorplasing van die gebeente van keiser Maximiliaan I.

Nachdem wir gnedichlich vorhabens seind, weilend kaiser Maximilians, unsers lieben anherrn hochlößlicher gedechtnus, ossa in unser stat Insprugg zu transferiern, und wir dann gern wissen wolten, mit was soleniteten solches beschehen musste, so ist demnach an dein lieb unser ganz freundlichs begern, das sie sich ohn alles verziehen, wie etwa weilend kaiser Karl, unser lieber herr und brueder, weilend Carlen, herzogen zu Burgund, baid hochlößlicher gedechtnus ossa transferieren lassen, aigentlich erkondigen und uns nachmals, wie es damit allenthalben am erheben, furen und widereinlegen gehalten sei worden; notturftigen bericht unverzuglich zuschreiben wölle. Das raicht uns von euer liebden zu dankhannemigen gefallen und wir seind iro hinwiderumb allen fruendlichen willen zu erzaigen wol genaigt.

- Geben in unser stat Wienn den ainundzwainzigsten tag juni anno etc. im vierundzechzigisten, unserer reiche des Römischen im vierunddreissigisten und der andern im achtunddreissigisten.

Staatsarchiv, Wenen. Bdgica, Or. Pap., Wenen, 21.6.1564. - Gepublis. deur von Voltolini in JAK, dl. 11, 1890. p. LXXXII, nr. 6548.

173

1564, 7 Julie. - Ten gunste van die ander skuldeisers versaak die Tiroolse Rekenkamer aan sy regte op die nalatenskap van die gebroeders Abel.

Bernhardt unnd Arnold den Abln Glaubiger Irer verlassenschaft halben.

Die Camer hat die Supplication, so weylennd maister Bernhardt unnd Arnolden der Abln gebrueder Steinmezen gemeine Glaubiger Irer verlassenschaft halben den herrn der Regierung übergeben unnd Sy fürter der Camer umb bericht zustellen lassen ersehen. Unnd sambt Irem begern vernomen unnd zweiflt Ir der Camer nit - - -

- - - Damit dieselb undergemain glaubiger darein der Caspar Seyz vermug hiebey gelegter seiner Supplication Auch gezogen nach pillichen erbern Dingen. Unnd yedem pro Rata seine Schuld Ausgetailt werden. doch mit diser beschaidenhait da noch anneder mer zuelassige Glaubigen unnd schulden herfurkomen. - - -
VII Juli 1564 Ad duos Regentes

Landesregierungsarchiv, Innsbruck, Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1564, fo 349.

174

1564, 13 Julie. - Die verslag van die wybiskop van Brixen oor die oorplasing van die gebeente van keiser Maksimiliaan word deur die Tirolse Regering aan die Rekenkamer oorge-
maak.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die Regierung zu Innsbruck theilt der tirolischen Kammer den Bericht des Weihbischofs von Brixen in Betreff der Uebertragung der Gebeine Kaisers Maximilians I. mit.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1564. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXXX, nr. 7839.

175

1564, 14 Julie. - Die Tirolse Kamer stel 'n wysiging voor in die brief wat betreffende die oorplasing van die gebeente van keiser Maksimiliaan I aan keiser Ferdinand moet gestuur word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer, welcher die Regierung zu Innsbruck das Concept eines auf Grund des Berichtes des Weihbischofs zu Brizen in Betreff der Uebertragung der Gebeine des Kaisers Maximilian I. verfassten Schreibens an Kaiser Ferdinand I. mithgetheilt habe, erklärt sich damit einverstanden; nur „machten die wirt, dass man nit wisse, dass kaiser Maximilians körper nicht canonisiert,“ ausgelassen und dafür gesetzt werden : „Wiewol man nit wisse, ob er canonisiert, so hielt man es doch dafür.“

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch: Entbieten und Befehl, 1564, fo 391. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXXX, nr. 7840.

176

1564, 15 Julie. - Die Regering te Innsbruck doen voorstelle en ver wag instruksies betreffende die oorplasing van die gebeente van keiser Maksimiliaan.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die Regierung zu Innsbruck antwortet auf den Erlass des Kaisers Ferdinand I. vom 21. Juni in Betreff der Uebertragung der irdischen Reste Kaisers Maximilian I. nach Innsbruck, sie unterscheide zunächst

„mit was geistlichen, kirchischen solenniteten, ceremonien und zierlichkeiten bemelte kaiserliche gebeine daniden in der Neustatt, da die jetzo ligen, zu erheben, von dannen hieher gefuert, begraben und bestät; und zum andern, was weltlicher pomp und gepreng hiezu angeordnet und ins werk gericht werden möchte.“ In ersterer Beziehung habe sie den Weihbischoff von Brixen um sein Gutachten angegangen, welches beilliege. Was den weltlichen Pomp anbelange, so wisse sie nicht was Kaiser Maximilian „derowegen in irer maj. testament derselben begrebnus halben für sonderbare ordnung gethan,“ müsse also die diesfällige Anordnung ganz dem Kaiser überlassen doch glaube sie, dass mit Rücksicht auf die kaiserliche Würde und Hoheit Kaiser Maximilian und auf den Umstand, dass derselbe ein Erzherzog zu Oesterreich und Landesfürst und graf von Tirol gewesen, „solche erhebung, beglaitung und bestättung bemelter gebain alles stattlich und ansehnlich, als wan ir maj. erst mit tod abgangen war, verricht muesse werden.“ Sie schlage ferner vor, dass die Gebeine zu Land und nicht zu Wasser nach Innsbruck gebracht werden sollten, „da sie auf den wasser durch einen unfall wol gar von handen kommen und verloren werden möchten.“ Im Weiteren erwarte sie die näheren Weisungen des Kaisers selbst.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. A.VII., An die kais. Maj., 1564, fo 240 - 241 en Causa dom. 1564, fo 156. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXXX, nr. 7841.

177

1564, 22 Julie. - Die Regering te Innsbruck bevestig aan aartshertog Ferdinand die ontvangs van twee ontwerpe vir die reliëfs van die graf van keiser Maksimiliaan I en dring aan op verdere spoedige versending.

An Erz. Ferdinanden

Historien zu Kaiser Maximilian Begrebnus.
Durchleuchtigster etc. die zwaij hijstorien zu weillendt Kaiser Maximilians hoch selligister begrebnus, die in dem Closter alhie zum heilligen Creuz aufgerichtet wirdet gehörig, haben wir gannz Unverseert empfangen unnd dieselben Alspald dem Maister so solliches werckh Unnder hannden hat zuegestellt unnd dieweil Er mit villen Gesellen versechen, hatt Er unns gepetten, Unnd Angehalten mit Enndisten deren annderen zu behennigen. darumben so geruechen E. fr. dt. umb sovil mer bij dem Maler umb furderlichste Verfertigung Anhalten zelassen Und selbs daran sein das Er darin kain Zeit verabsaume, die selben auch auf das fleissigist, so Imen müglichen mache, unnd das dieselben dan dem Negsten der kay Mt zuegeschickht werden. Wie Unns dann Ir Mt, die selbe verordnung, unnd Annderung, dar E. fr. dt. albey. solche fygeurn Irer Mt zuersechen, zue schickhen sollen Unnd Ir Mt Unns dieselben zueferttigen lassen wollen, auch zuegeschriben, unnd wir in unnserm Innigsten Schreiben E. fr. Dt. derwegen zuegesannndt davon schon Anregnus gethan haben wolten. Eu. frt. dt. wir in Unnderthenigkait nit verhalten Unnd thuen Unnser damit derselben, gehorsamblich unnd unnderthenighklich bevelchen. Datum XXij Julij. Anno etc. 64.

1564, 22 Julie. - Antwoord van aartshertogin Margareta van Parma, regentes van die Nederlande op die brief waarin om advies gevra is oor die oorpasing van die gebeente van keiser Maksimiliaan I.

Inhoud van die stuk volgens von Voltelini : Erzherzogin Margaretha, Regentin der Niederlande, schreibt an Kaiser Ferdinand I., sie habe wegen der Gebeine Herzogs Karl Nachforschungen anstellen lassen, aber : „so hat es doch an dem gemangelt, daz der ernhold, so dieses transports furnembster bevelhaber, mitlerweil mit thed abgangen und sonst gemelter bericht alhie under andern schriften so bald nit zu finden gewest. Nichtdestoweniger hab ich seidher dieser sachen ausfuerlichen schriftlichen bericht bekommen, welchen euer kaiserlichen majestät ich hiemit in franzosischer sprach gehorsamblich zuschike. -

Datum Brussel in Brabant den 22ten julii anno etc. 1564.

Staatsarchiv, Wenen. Belgica. Kanzleiconc. Pap., Brussel, 22.7.1564. - Gesit. deur von Voltelini in JAK, dl. 11, 1890. p. LXXXII, nr. 6550.

1564, 27 Julie. - Alexander Colijn word genoem as die regte man vir die opstelling van die reliëfs. Die keiser word versoek om 'n projek van die volgorde van die reliëfs asook die opskrifte daarvan te stuur.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Blasius Khuen von Belasi antwortet auf eine Zuschrift Kaisers Ferdinand I. vom 20. Juli, worin dieser zu wissen verlange, ob sich unter den Innsbrucker Bildhauern oder sonst eine Persönlichkeit finde, welche die Historien zu Kaisers Maximilians I. Grabmal „ins werk recht zusammenordnen und einsetzen“ könnte, es habe sich hiezu Meister Alexander Colin, Bildhauer, erboten, der nach dem Tode der beiden Abel „die historien zu hauen“ übernommen habe, und es sei kein Zweifel, dass derselbe dazu der rechte Mann und daher die Berufung einer eigenen Person von anderswoher unnöthig sei. Es sei jedoch nöthig, dass dass (sic) der Kaiser ein Verzeichniss nach Innsbruck schicke, „wie die historien in der ordnung nach einander geen sollen“. Es wäre auch gut, wenn „nachdem die weissen märblstain, darin die schwarzen märblstain mit den schriften, so über die quadermärblstain, darin die histori, zu anzaigung derselben sculptiert sind, all fertig,“ der Kaiser die Schriften auf die schwarzen Marmorsteine ehestens setzen und senden lassen würde.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or.A.VII. 1. - Gesit.
deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXXXI, nr. 7850.

180

1564, 27 Julie. - Maksimiliaan II stuur twee ontwerpe vir die
reliëfs van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : König Maximilian
II. sendet der Regierung zu Innsbruck zwei "historien" zum Grabmal
Kaisers Maximilians I. mit der Weisung, sie nach dem Willen seines
verstorbenen Vaters ihrer Bestimmung zuzuführen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von
Hof, 1564, fo 155. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11,
1890. p. CCXXXI, nr. 7851.

181.

1564, 6 Augustus. - Geestelikes word uitgenooi tot bywoning van
die begrafnis van keiser Ferdinand I wat op 25 Julie 1564
te Wenen oorlede is.

Rö. Kay. Mt. und Begenncknus

Auf dem VI. Augustij ist den herrn prelatten zu Stamps In-
namen der fr. Dth. geschriben unnd begeert werden das Er sich mit-
samt vier camerthern zu der Rö. Kay. Mt. etc. hochloblichister
und selligister gedechtnus begennckhnus auf negstkomen Freitag
zu Abenndts verfuegen sollen. Daran etc.

Re. und Camer.

In simili : An prelatten zu Wilthen mitsamt vier Conventhern

An pfarrern zu — Zierl, Tellfs, —Matray etc.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine
Missiven, 1564, fo 1444 vo.

182

1564, 8 Augustus. - Alexander Colijn ontvang twee ontwerpe
wat op 27 Julie in Wenen opgestuur is.

Historien zu Kaiser Maximilians Begrebnus.

Wolgeborner auch Edlen. Wir übersennden Euch hieneben zwo
verfertigte historien zu weilenndt Kaiser Maximilian hochlob-
lichister gedechtnus begrebnus gehörig gnediglich zue, die werdt
Ir der notturfft unnd der negst gewesen Kaij Mt. unnsers ge-
lieben herrn unnd Vatters hoch unnd Gottselliger gedachtnus
verordnung noch zugebrauchen wissen Unnd sein Euch mit gn(eden)
geraigt.

Geben zu Wienn den 27 tag Julij Anno 64
Maximilian

An Re. unnd Camer in Tijrol
pt. 8 Augusti Anno 64

Nota. den Viiij tag Augusty 64
sein maister Allexander Collin
die Zway visier zugestellt worden.

Ad mandatis dmi
Electi Imperatoris
proprium
Erasen von Gera
L. Puchler von
Weittingen
P. Huber

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft
von Hof, 1564, fo 155.

183

1564, 10 Augustus. - Kennisgewing van die dood van keiser
Ferdinand I. Instruksies vir godsdienstplegtighede en
maatregelen vir die rou tyd.

Rö. Kay. Mte. verkündung seiner Mt. tödtlichen Abgang.
- - - bey allen pfarrern Eurer verwaltung unterworfen ver-
ordnung thuet, damit allenthalben auf den Cannzlen solchen clag-
lichen Abgang vonstunden verkündt werdet und den allmechtigen
Gott zu Ehren unnd lob auch Irer Kay. Mt. seel zu sonndern trosst
unnd hilff in allen Kirchen gewonliche Exequien, begenckhussen,
vigillen, seellob ambter und messen auch gemains anthachtigs unnd
Inniglichs gebett sambs anndern Gottsdiensten wie sich vonwegen
abgangs aines solchen cristlichen und gottseligen Kayzers und
Landtfursten auch seinen hohen stannds nach gebührt und den
unnderthanigen zuerzaigung gehalten. Darzue auch alle weltliche
unnd zeitliche freier doch die Hochzeitten des Eestands one
ainliches saittenspiel oder tanzzen zuhalten ausgeschlagen unnd
bis auf verer vns erlauben abgestellt und nichteingestatt
werde - - -

X Augustij LXiiij

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine
Missiven, 1564, fo 1407 - 1408.

184

1564, 16 Augustus. - Aartshertog Ferdinand informeer na die
stand van die werk aan die reliëfs.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Fer-
dinand verlangt, dass die Regierung zu Innsbruck ihm sofort be-
richte, wie viele Historien sie ausser den jüngst von ihm gesen-
deten zwei Historien erhalten habe, wie weit das Werk vorgeschrit-
ten und was zur Vollendung desselben an Historien oder sonst noch
abgehe, worauf er das Nöthige anordnen wolle.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. und Conc., A.VII.
1. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXXXII,
nr 7856.

1564, 21 Augustus. - Om die aartshertog te kan antwoord word aan die hofboumeester 'n verslag oor die werk aan die reliëfs gevra.

Historien zu Kayser Maximilians begrebnus.

Der Hofpaumaister solle auf beyligennden der fr. dht. bevelch die historien zu weilennnd Kaiser Maximilians begrebnus betreffenndt der Camer seinen lauttern bericht unnd wie es in darzue bedurfftig one verzug mit dem furderlichisten neben dem bevelch übergeben, auf das der fr. Dlt. derselbem gnedigistem begern nach verrer bericht gethan werden khundte.

Actum am XXItag Augusti Anno etc. im Lxiiij.

Camer

Dem herrn hofpaumaister zuegestellt worden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1564, fo 537 v.

1564, 21 Augustus. - Die Tirolse Regering informeer na die marmer bordjies vir die opskrifte.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die Regierung zu Innsbruck schreibt an Kaiser Maximilian II., sie habe auf weiland Kaisers Ferdinand I. Befehl bald nach dessen Abreise von Innsbruck dem Georg Bockskay 24 Marmortäfelchen, „um in dieselben die epitaphien oder titl der historien“ zum Grabmal Kaisers Maximilian I. zu ätzen und zu vergolden, nach Wien geschickt. Sie wisse nicht, ob Bockskay damit „im werk“ sei oder nicht, halte es aber für nothwendig, dass der Kaiser ihn ermahne, daran fleissig zu arbeiten. Da der Stein „mar (mürbe) und brüchig“ sei und das Ueberführen zu Land nicht wohl aushalten sondern zerspringen könnte, su möge der Kaiser anordnen, dass die Steintäfelchen nach ihrer Bearbeitung zu Wasser nach Innsbruck geschickt würden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1564, fo 404. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXXXII, nr. 7860.

1564, post quem 28 Augustus. - Afbetalings aan Alexander Colijn.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, erhält als Abschlagszahlungen auf seine Arbeit an dem Grabmale Kaisers Maximilian I von der tirolischen Kammer am 18. Februar 100 Gulden, am 6. April 150 Gulden, am 15. Mai

100 Gulden, am 3. Juli 50 Gulden, am 8. Juli 150 Gulden, am 8. August 150 Gulden, am 28. August 100 Gulden, zusammen 800 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1564, fo 313.
- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXL, nr. 7933.

188

1564, 1 September. - Na aanleiding van die dood van keiser Ferdinand I ontvang Alexander Colijn 8 guldens vir 'n roukleed.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, erhält zu einem Trauerkleide aus Anlass des Todes Kaisers Ferdinand I. aus Gnade und, „dass er mit seiner arbeit mit weiland kaiser Maximilians begrebnus desto geflissener sei,“ von der tirolischen Kammer 8 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1564, fo 429.
- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXXXII, nr. 7864.

189

1564, 13 September. - Die Tirolse Regering wil weet watter ontwerpe reeds na Innsbruck gestuur is en wat dié 16 ontwerpe voorstel.

Weylenndt Kaiser Maximilians begrebnus.

Wiewol wier auss Euren bericht betreffenndt die historien so weylenndt Kaiser Maximilians Hochloblichister gedechtnus begrebnus wie es darumben gestelt und was man für historien geen Innsprugg gebracht, und noch mannglen, das Ir An der was die 16 historien so schon alberait daselbst hin gebracht fur historien sein khain wissen auch daven wir khein verzeichnus gesehen habt noch lenngs vernomen. So ist doch Innamen der F. dht. unnser verer bevelch an Euch, das Ir Euch was er für 16 hystorien sein beij dem pildhauer, so zweifls one darumben guets wissen haben wirdet Alles vleiss Erkhundiget und wie Irs befinndt unns furtter dasselb unverzogenlichen zuhannden Tyrolische Camer lautter und underschidlichen berichhet, unnd das mit dem ehisten befurderet. Paran etc.

Datum Sterzing xiii September Anno etc. Lxiiij
Re. und Camer

An Paul Uschall

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1564, fo 1582.

1564, 18 September. - Aartshertog Ferdinand stuur aan die Kamer van Boheme 'n uittreksel uit die testament 1) van keiser Ferdinand I sodat oor die oprigting van sy grafmonument kan beraadslaag word.

Inhoud van die stuk volgens Karl Köpl : Erzherzog Ferdinand übersendet den Rätthen der böhmischen Kammer „ein extract etlicher articl aus weiland der Römisch kais. maj. etc., unsers allergenedigisten herrn und vaters hochlößblichster und seligister gedechtnus, testament, die haltung irer kais. maj. exequien auch zuerichtung der sepultur betreffend" und befiehlt ihnen im Namen seines Bruders, Kaisers Maximilian II, die Durchführung dieser Artikel zu berathschlagen und das hiezu nöthige Geld zu beschaffen. - Geben Prag den 18. septembris anno etc. im 1564ten.

Staatsarchiv, Praag. Orig., K/1/8 alt. - Gesit. deur Köpl in JAK, dl. 12. 1891. p. X, nr. 7977.

1564, 22 September. - Alexander Colijn dring aan op ontvangs van verdere ontwerpe vir die reliëfs van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I sodat hy sy geselle aan die werk kan heu.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, schreibt an die tirolische Kammer in Sterzing, er habe seinen Gesellen acht Visierungen, so viele er eben gehabt, zur Anfertigung übergeben und dieselben seien bereits in Arbeit, daher binnen Monatsfrist ungefähr vier Stücke fertig werden dürften. Um die Gesellen, die er mit grossen Mühe und grossen Kosten aus den Niederlanden nach Innsbruck gebracht habe, sodann wieder beschäftigen zu können und sie nicht entlassen zu müssen, möge gleich an den Maler in Prag um weitere Visierungen geschrieben werden. Die Gesellen müsse er unfehlbar entlassen, falls die Visierungen nicht rechtzeitig einträfen, was ihm grossen Schaden bringen müsste, da er dann gar keinen Gesellen mehr bekommen könnte. Es möge ferner angeordnet werden, dass „die epitaphium der schwarzen marblstain" ehemöglichst von Wien und der schwarze Marmor von Trient geschickt und dass dieser durch Meister Hieronymus zubereitet werde. Schliesslich bittet er um eine Abschlagszahlung von 200 Gulden, da die Berufung der Gesellen aus den Niederlanden und ihr bisheriger Unterhalt ihm viel gekostet habe. Auch benöthige er diese Summe zur Bezahlung seiner Schulden und sonstiger täglichen Ausgaben.

1) Nl. uit die eerste testament van 17 September 1532 (Dok. nr. 19) en die kodisil van 4 Februarie 1547.

1564, 27 September. - Die inwoners van Zirl maak beswaar teen die oorkoms van Alexander Colijn uit die stad Innsbruck wat deur die pas geteister is.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Gaudenz Wieland, Richter im Gericht Hertenberg, berichtet an den Bauschreiber Andreas Kenner, es sei gleich, nachdem er und Colin von ihm weggeritten, ein Ausschuss von Zirl zu ihm gekommen und habe ihm vorgebracht, wie die ganze Gemeinde sich höchlichst beschwere und „um gottes willen bitte, man wolle si mit disen leiten im dorf nit beschweren.“ Es sei gewis, dass „der sterben zunegst an seinem (Colin's)haus auch darob und darunter.“ Auch habe Colin ein Gesinde, „das nit strafbrif nem sunder all winkl ausge; und ob si schon zu Zirl sein würden, so wär das täglich laufen gen Innsprugg und wieder herauf mit faren und gen.“ Zu Zirl seien viele arme Leute und, wenn dort die Krankheit einreissen würde „so müessten si hungers sterben, und ander beschweren noch fil mer.“ Er habe dem Ausschuss darauf geantwortet, er werde thun, was sein Junker ihm befehlen werde. Auch habe er den Ausschuss beauftragt, dafür zu sorgen dass das Haus (des Ilsung) geräumt werde. Darauf hätten sie ihn „widerum mit höchster bitt angefallen“ sich nur noch etliche Tage zu gedulden; sie wollten selbst der tirolischen Regierung ihre Noth und Beschwerde vertragen und ihm das Resultat sofort bekanntgeben. Er möge daher den in Kürze zu erwartenden Bescheid der Regierung abwarten.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. 1. 1564. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXXXIII, nr. 7872.

1564, 29 September. - Pogings om, in weerwil van die teenstand van die bevolking, Alexander Colijn aan 'n geskikte huis in Zirl te help.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Andreas Kenner, Hofbauschreiber, berichtet an die tirolische Kammer, er sei mit Alexander Colin, Bildhauer, nachdem für diesen in und ausser der Stadt kein taugliches Quartier zu finden gewesen hinauf nach Zirl geritten und habe daselbst das Haus des Ilsung besichtigt. Dieses Haus habe Colin gefallen; es sei aber ein „ehevölkl“ und ein altes Weib darin, für welche eine andere Herberge beigelegt werden müsste, da er das ganze Haus für seine Arbeit, bei welcher ihm sieben Gesellen behilflich wären benöthige. Sie wären hierauf beide zum Gerichtsanwalt gegangen, um ihn um seine Unterstützung in der Sache zu ersuchen. Dieser habe ohne Wissen des Pflegers von Hertenberg nichts thun wollen und die Gemeinde habe sich ebenfalls nicht geneigt gezeigt, Alexander Colin „einzulassen“. Darauf sei er mit Colin zum Pfleger nach Hertenberg geritten, habe aber denselben nicht getroffen. Dagegen habe er dem Richter

Auftrag gegeben, mit den Nachbarn zu Zirl zu verhandeln, damit Meister Alexander Colin in des Ilsung Haus kommen könne. Was der Richter mit denen von Zirl verhandelt, möge die Kammer aus dessen Bericht entnehmen. Nachdem nun „gleich im negsten haus unter maister Alexanders herberg herab die alt Herlin Schefmanin gestorben und zaichen an ir befunden worden,“ so sei es nothwendig, dass die Kammer dem Pfleger zu Hertenberg neuerdings befehle, mit denen von Zirl zu unterhandeln, damit Colin das Haus des Ilsung eingeräumt und für das „völkl“ eine andere Herberge ausfindig gemacht werde.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. 1. 1564. - Gesit deur von Schonherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXXXIII, nr. 7873.

194

1564, post quem 29 September. - Noodsaaklike herstelwerk aan die huis in Zirl. Voordele van Zirl veral met die oog op die transport van materiaal per skip.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Andreas Kenner schreibt an die tirolische Kammer, sie möge, falls sie dem Pfleger zu Hertenberg neuerlich Auftrag geben würde, mit denen von Zirl zu verhandeln, gleichzeitig durch den Zollgegenschreiber in der einen Stube des Ilsung'schen Hauses den Fussboden vollends legen und auch andere nothwendige Verbesserungen im Hause vornehmen lassen. Im Landgericht Sonneburg habe Colin keine brauchbare Wohnung gefunden; „sonderlich mit den stucken sei es nit guet, auf den wägen an die perg zu füren; aber gen Zirl möchte er die stuck auf ein schiff legen und on allen schaden hinaufbringen.“ In Zirl könne er auch alles Nothwendige an Fleisch, Brot, Wein, Schmalz und Anderem leichter bekommen als im Landgericht Sonnenburg.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. 1. 1564. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXXXIV, nr. 7874.

195

1564, 1 Oktober. - Daar word gedink aan marmer uit Genua vir die grafmonument van keiser Ferdinand I te Praag.

Bestellung Märmelstain von Genua.

Zu weilendt der Ro. Kay. Mt. und der selben Gmachel Begrebnus zu prag Wolgeborner etc. Nachdem wir uns mit dem Durchleuchtigen hochgebornen Ferdinand unnd Carl Erzherzogen zu Österreich etc. unnsern fruntlichen geliebten Bruedern unnd furssten verglichen der verstorbnen Rö. Kay. Mt. etc. Dess gleich auch weilennndt der allerdurchluchtigist fursten - - - Daran erzaigt Ir unns annemigs gefallen in gnaden gegen Euch

damit wir Euch dann ablegen mainen haben zu bedennkhen. Geben
Wienn den Ersten October Anno etc. 64.

Maximilian
An Re. und Camer in Tyrol
pta. 10 october Anno 64

Ad mandatis dmi Electi
Imperatoris proprium.
p. Erasi Lindegg

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft
von Hof, 1564, fo 202 vo - 203 vo.

196

1564, 3 Oktober. - Ander skuilplekke in ander dorpe moet vir
Colijn en sy ateljee gesoek word.

Alex: Colin Pildhauer. Herbrig zu Zyerl.

Die Heern der Regierung haben aus dem schreiben, so Anndre
Keener Hofpauschreiber zu Ynnsprugg den herrn yezigen Camer Räten
gethan vernomen, wie maister Alexannder Pildhauer den zunechst
beij seiner Behäusung zu Ynnprugg eingerissnen sterbleuff halb
von dannen annderer orten unnd mit seinem Gesind hinauf geen
Zirl in das herrn Illsings Lanndtvogts in Schwaben hauss zu
ziehen vorhabens, das sich aber ain Nachperschafft daselbst
zum höchsten beschwerdt, unnd solches aus hochbeweglichen für-
gebrachten Ursachen zu furkhomen unnd abzustellen gebetten Unnd
wiewol die fr. dth. Erzherzogin zu Össterreich etc. sich hievor
alberait vernemen lassen wo der Allmechtig mit dem Sterben zu
Ynnsprugg Milterung verleihen unnd sein Zorn unnd forgenomne
Straff aufhaben, Das Ire fr. Dt. ehe unnd sij widerumben geen
Ynnsprugg begeben ain ersten auf fragenstain zu verfuegen, unnd
daselbst ain zeijt zu verharren gedacht Unnd neben dem zu Zirl
one das ain freije offen landtstrass ist unnd durchgeet daselbst
vil unnd allerlay profanndt inns lannd hin und wider gefuert
wierdt. Derhalben nit wenig zubesorgen wo beruerter maister
Colin, sambt seinem volkh sich dahin verfuegten, sy nit anhaimbs
bleiben sonnder ettwo annderer ortten hin und wider, da der
sterber regiert umbziehen unnd leichtlich die Infection auch da-
hin bringen unnd also die fr. Dl. an Irem vorhaben verhindern
möchten dadurch dann gedachte von Zirl in höchste Armuet unnd
notgesezt wurden. Damit aber solliches alles, Sij von Zirl in
dem faal nit beschwerdt diser flechken von der gefährlichen
Kranckhaijt als vir Ymer muglichen unnd Gott gnad verleicht,
sauber unnd rain erhalten unnd dann der maister unnderbracht
seiner Arbayt mit den dienern abwarten unnd beiheinander er-
halten unnd verrichten khunndt. Demnach so sahe ain Regierung
fur ratsam unnd guet an, dass die herrn von der Camer furderlich
verordnung geben, unnd einschunng than hatten das ernannter
maister Colin unnd sein Gesindt ausserlich Zirl annderer wurden,
als zu Anngers oder auf der Ainöden herumb zu Brädlin Baptisten
Leoparten Behausung zu ferckhlehnen, den Burskhof zu Kematen in
Anndreen Dumershaus zu Mülau da die Munzer unnd Sij annderer
ortten geschaffen, unnd underbracht oder in das Giesshaus zu
Mülau, darijnnen die Pilder gewesen glegt unnd mit der herberg
versehen wurden. Wie dann sij herrn von der Camer auf angedeute
unnd anndere mer gegennden bedacht zesein, unnd verordnung zuge-

ben worden wissen, wolt vorberuerter Regierung neben uberseun-
dung der hiebey verwartetes missif Inen herrn von der Camer nit
verhalten. Actum Sterzing am dritten tag Octobris Anno et.
Lxiiii.

Regierung
Idem,

Ad Cameram

Welchermassen sich in die gannz gemain Nachperschafft zu Zirl
im Gericht Herttenberg vor ainer Regierung beschwern, das Alexan-
der Kolin Pildhauer sambt seinen Gesellen unnd Gesind daselbst
zu Zirl underkomen sollen unnd umb abstelling desselben bitten.
Das haben die herrn der Camer aus beyligennder Irer Supplication
zuvernemen. Dieweyl dann ain Regierung bemelten herrn Camerrä-
ten gedachten Pildhauwers halben an heut Ir bedencken hinumb
auf die Camer geben, lasts dieselbig auch beij demselben blei-
ben. Actum Sterzing am Dritten tag Octobris Anno etc. in LXiiij.

Regierung

Ad Cameram

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten
und Befehl, 1564, fo 619 - 620.

197

1564, 4 Oktober. - Regering en Kamer stel Alexander Colijn op
die hoogte van pogings wat hulle aanwend om die ontwerpe
van die reliëfs in hande te kry, die bordjies met opskrif-
te te bekom, die kunstenaar te betaal en 'n skuilplek te
soek.

Wier haben Eur schreiben vom XXIJ tag negstverschinen Mo-
natts Septemberis empfangen. Unnd sovil erstlichen Eur verm-
den unnd begern der Visierungen halben zu weijlenndt Kaiser Maxi-
milians Begrebnus gehorig belanngt haben wir gleichwol hievor
der fr. dt. geschriben bej dem Maller zu prag darob zu sein auf
das die Visierungen mit ehestem geferttigt unnd herauf geschickt
werden. Auch Eur. fr. Dt. an jeze widerrumben daran vermanndt,
des versehene, die werden also mit dem ehestem geferttigt unnd
unns zuegeschickht, Unnd so unns nun die zuekhümen wollen wiers
Euch one verzug übersennden.

So wollen wier auch der Epithapfien halben, Damit dieselben,
herauf gebracht werden verere verordnung und Anmannung thuen.
Gleichfaals wollen wier von wegen der Schwarzen Märblstain so
von Triennndt heraus gebracht sollen werden, dem Edlen gestrenngen
Ritter Herrn Blasien Khuen etc., so derzeit dienen im Lanndt ist
wie die selben mit pesster glegenhait heraus zubringen sein
schreiben unnd Euch hernach aller Sachen mit ehistem beschaidt
geben.

Die 200 gldn. so Ir Euch Inn abschlag Eures gedings zuge-
ben begert, haben wier Euch auss dem Zoll Ambt zu Tirol auf guet
Raittung zu geben verordnet. Die wist Ir auf nebenligenndts an
den Zollner unnd gegenschreiber daso zu Zierl lautenndts ger-
schlossens schreiben zuenschahen unnd Ime darumben ain quittung
auf den Tyrolischen Camermaister Als habt Ir solche 200 ff. von

Ime empfanngen, lauttenndt zuferttigen.

Letstlichen betreffend, die fursehung mit ainer anndern herberg zu verfertigung Eurer unnderhannden habennden Arbeit wurden Ir derwegen, von Hochernannter FRLT hofpauhschreiber zu Innsprugg allen beschaidt Empfohen. Wollten wier Euch etc.

Datum Sterzingen iiii October, Anno etc. LXiiii

Re. und Camer : An Allexannder Collin
Pildhauer.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1564, fo 1737 vo - 1738.

198

1564, 4 Oktober. - Bevel aan die tolontvanger van Zirl om aan Alexander Colijn 200 guldens op rekening van die Tirolse Kamer te betaal.

Innamen der F. dt. ist vunser bevelch an Euch das der Maister Allexanndern Cöllin, Pildhauer Innabschlag seines Gedings von wegen seiner unnderhannden habennden. Zu weylenndt Kaiser Maximilians hochloblichister gedechtnus begrebnus gehörigen Arbeit auf guet Raittung 200 glden gegen ainen seinen auf dem Tyrolischen Cameraeister, als habe Er solche 200 gulden von Ime empfanngen lauttenden quittung erleget unnd zuegestellt unnd unns dieselb quittung zuhannden der Camer übersenndet. So sollen Euch dieselben 200 gldn auf diss vunnser schreiben unnd Eur Anzaigen in Raittung passiert werden daran.

Datum Sterzingen iiii October A^o etc. Lxiiii

Re. und Camer.

An Zollner und Gegenschreiber zu Zierl

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1564, fo 1738.

199

1564, 5 Oktober. - Alexander Colijn verlang 'n spoedige antwoord oor sy verhuis na Zirl en wens dat weer ontwerpe vir die reliëfs van die grafmonument van keiser Maximiliaan I aangevra word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Der Hofbauschreiber Andreas Kenner berichtet an die tirolische Kammer. Alexander Colin verlange baldigen Bescheid wegen seiner Uebersiedlung nach Zirl. Ferner wünsche derselbe, dass die Herren der Kammer wieder um etliche Historien schrieben. Er habe jetzt sieben Gesellen und in vierzehn Tagen würden etliche Stücke fertig, wogegen er „kain histori oder visier mer in vorrat habe.“ Colin sei von ihm auch gemäss Auftrag befragt worden, ob er angeben könne, was für Historien die bereits verfertigten und vollendeten seien, welche Historien noch fehlten und noch zu machen seien und ob er diese Historien benennen könne. Der Meister

habe erwidert „er könne es nit wissen“; dies werde man nur bei dem Maler, der die Historien, und bei dem, der die Schrift dazu gemacht habe, erfahren.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. 1. 1564. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXXXIV, nr. 7877.

200

1564, 9 Oktober. - Oor die swart marmer uit Trente wat beter in die winter vervoer word.

Kaiser Maximilians Begrebnus : Märblstain

Wier geben Euch zuvernemen das unns Maister Allexannder Cöllins, pildhauer geschriben unnd begert hat, verordnung zuthuen, das die schwarzen märblstain, zu weilenndt Kayser Maximilians hochloblichster gedechtnus begrebnus gehörig, alsald von Triennndt heraus gebracht unnd zueberait werden auf das Er damit nit gesaumbt wurde. Dieweil wier aber nit fuer guet haltten das bemelte Stain an jeze herausgebracht sollen werden umb der Ursach willen das dieselben pald zerpröchen sonnder fur pesser achten Das die beij der winterspann, wann der weg guet ist, heraus gebracht wurden unnd doch auch daneben bedenckhen das vonnoten auch guet were, das dise Arbeit mit ehestem befurdert wurde, Unnd Ir dann pesstes wissen vagen, wie bemelte stain zum fuegelichsten herauszubringen. So lassen wir solches hiermit an Euch auch gelanngen Innamen der fr. Dlt. hiemit bevelchenndt Ir wollet unns hierüber Eur guetbedunckhen was hier Innen zuthuen sein möchte unverzogenlich zukhomen lassen. Damit was Euch etc. Datum Sterzing viiiij October Anno etc. LXiiiij
Re. Und Camer

An Herrn Presidennten.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1564, fo 1737.

201

1564, 9 Oktober. - Die Tirolse Regering dring by keiser Maksimiliaan aan op spoedige versending van die marmer bordjies met die opskrifte.

Marbl. stainene Tefelen zu weilend Kaiser Maximilian Begrebnus gehörig zu verferttigen.
Allerdurchleuchtigster etc. Eurer kay. Mt. haben wir vom XXIitag Augusti negstverschinen unnderthenigist zuegeschriben. Das wir auf bevelch unnd verordnung weilend kaiser ferdinands hochloblichster, unnd seligister gedechtnus bald nach Irer kaij Mt. verruckhen von hie, Georgen Bockhay vierundzwanzig marblstainen Tefelen, darein Er die Epitaphien oder Tittl der historien zu weilenndt Kaiser Maximilians hochloblichster gedechtnus Begrebnus alhie gehörig, Ezen unnd vergulden solle

gegen Wienn geschickht und Eur Kay. Mt. daneben Unnderthenigist gepetten bei gedachtem Bockhaij gnedigist verordnung thuen zu lassen, mit verfertigung derselben, unverzegenlichen zu fürgeen unnd volgennds Unns die zuekommen ze lassen.

Nach dem aber Maister Allexander Cöllin Pildhauer, so die historien zu bemelter Begrebnus gehörig zumachen unnderhanden hat bei unns an yeze umbfuerderliche heraufverttigung bemelten Epetapfien, auf das Er die selben in die gesimbs einfassen khundte, Unnd damit nicht verabsaumbt werde, anhalt. So ist derhalben an Eur kay Mt. abermallen unnsern unnderthenigisten pitt die geruechen bei gedachtem Bockhaij anmanung thuen ze lassen, Das Er, wo es unnztheer nit beschehen wäre. Das wir unns doch nit versechen mit verfertigung erneuter schrifften mit dem allerfuerderlichisten, getraues vleis fürgeen, Unnd als aber die ernenneten Stain, gar mass unnd prüchig sein, das Sij die fuer auf dem lanndt nit gedulden khunden sonnder pald schadhaft werden machen. Gerueche demnach Eur. kay. Mt. obbemeltem Unnsere vorigen unnderthenigisten schreiben und pitten nach dise verrere genedigiste verordnung zetuen, das dieselben stainen Tafeln, so bald sij verttig auf dem wasser wollverwart auch auf vleissigist eingemacht, unnd mit filz unnderlegt heraufgebracht werden.

Unnd thuen Eur kay. etc. Datum Sterzing An 9tag octobris Ano etc. 64.

Landesregierungsarchiv, Innebruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1564, fo 464.

202

1564, 9 Oktober. - Die Tirolse Regering dring by die keiser self op spoedige versending van die ontwerpe van die relliëfs aan.

Historien zu kaiser Maximilian Begrebnuss verttigung. Durchleuchtigster etc. Vom XXItag julij, dis gegenwerttliche jars, haben Eur fr. dt wir unnderthenigist geschriben, das dieselbe bei dem Maller zu Prag so die historien zu Euren fr. Dt. Ur Anherrn, weilennnd Kayser Maximilians hochloblichister gedechtnus gehörig zumachen unnderkannden und im bevelch hat gnedigist verordnung thuen lassen wolte auf das dieselben Visierung, mit dem Allerfuerderlichisten verfertigt unnd alsdann Vurs hierherr geschickht, damit die Pildhauer zu Ynnsprugg so an der Begrebnus Arbeit in dem faal nit gesaumbt werden. Dieweil unns dann seit desselben Unnsers schreibens Ainiche Visierungen waitter nits zuekommen, Unnd aber unns der Pildhauer, unns verganngener tag zuegeschriben unnd angezeigt hat, wie Ime verschiner Zeit meer Gesellen aus dem Niederlanndt komen, denen hab Er die Acht Stuckh sovil er der Visirungen auf dismal gehabt, gar vunder die handt geben, Wie Sij dann derselben Zeit als Er unns das zue geschriben, mit denselben alberait in der arbeit gewest, unnd in Ainer kurzen Zeit, vergeverlich vier Stuckh gar ausgemacht, unnd geferttigt werden sollen, unnd derhalben gepetten, das wir Anmanung thuen sollen, damit Er mit der Arbeit nit gesaumbt oder Ursach geben

werde. Dar Er die gesellen, der mit verttigung halben der Visierungen widerumben geen lassen muessen. Dann Er so bald khain mer zubekomen wisst. Demnach so ist an Eur fr. dt. Abermallen Unnser unnderthenigist pitt die geruechen beij gedachtem Maller nachmalen auch dermassen unnd so gnedigiste Verordnung thuen zelassen auf das one alles weiters austellen mer Visierungen, auf das vleisigist gemacht. Unnd volgenndts unns beij der Post wolverwart, wie dann hievor auch beschechen. Mit dem allerfurderlichisten zu hannden der Camer überschickt werden, die fürter den Pildhauern zuegesennden haben Unnd thuen Eur. fr. dt. Unns damit zu gtr. unnderthenigist bevelchen.

Datum Sterzing den Viiiij tag October 64.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1564, fo 465.

203

1564, 10 Oktober. - Indien die ontwerpe nie tydij opdaag nie stel die Regering van Tirol aan Colijn voor om die knielbeeld van die keiser en ander beelde wat vir die grafmonument moet gegiet word, te modelleer.

Kaiser Maximilians Begrebnus.

Wier haben gleichwol von wegen furderlicher ferttigung unnd herschickung merer Visierungen desgleichen der Ephitapfien zu weijlenndt Kaiser Maximilians hochloblichister gedechtnus begrebnus gehörig Als Hiervor von unns schriftlich verstannden auf das Ir mit der Arbeit nit gesaumbt sonnder dieselb one Austellen geferttigt wurde Anmannung gethan. Wie wier unns dann Auch versehen, dieselbe visierungen sollen mit dem ehisten von prag herauf geferttigt werden. So haben wir doch daneben Euch zu guetem Unnd damit Ir Eure gesellen dessto pass bij der Arbeit erhalten möchten auf den auch gedacht Im faal sich zebegeben das die Visierungen, so zeittlichen nit khämen also das Ir unnd Eure gesellen nit gemuegsamblich mit visierungen versehen sein und Arbeit haben würden das alsdann durch Euch oder Eure Gesellen so in wax schneiden khunden die Pilder zum Giessen als der Khnieend Kaiser unnd anndere pildnussen mer so wir Ir wol wist zu der begrebnus gehören unnd in wax geschnitten werden muessen gegen geburlicher legezhait zuegericht unnd verferttigt wurden unnd wollen also hierüber von Euch Eurer Antwort gewarttenndt sein. Alsdann darauf weiter verordnung zethuen wissen. Darauf etc. Datum Sterzingen den X Octoberis Anno etc. LXiiij.

Re. und Camer.

An Allexannder Collin
Pildhauer

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1564, fo 1786 vo.

1564, 16 Oktober. - Alexander Colijn het weer vier reliëfs vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan voltooi en dring daar op aan om ten laaste op „ligmis" of met karnaval die allerlaaste ontwerpe in hande te hê.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin zeigt der tirolischen Regierung an, das er dieser Tage wieder vier Reliefs vollende; „und hab alsdan nur noch vier stuck zu arbeiten". Er wolle, bis mehr Visirungen von Prag kämen, etwa drei Wochen lang zwei Gesellen an einem Stück arbeiten lassen, damit er mit seinen Gesellen „nicht feiern dürfe". Er bitte aber dringend, alle fertigen Visirungen vor Ablauf von drei Wochen von Prag schicken zu lassen; denn es könnten dann nicht mehr zwei Gesellen an einem Stück arbeiten sondern müssen indessen feiern. Die „allerletsten visierungen" sollten aufs Längste „auf lichtmess oder fastnacht" in seine Hände gelangen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck, Or. A.VII. 1. 1564. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXXXV, nr. 7883.

1564, 17 Oktober. - Die hofboumeester rapporteer aan die Tirolse Regering oor wit marmer.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Paul Uschal antwortet der tirolischen Regierung, welche von ihm am 13. October einen Bericht in Betreff des weissen Marmors abverlangt habe, er wisse von keinem andern Steinbruch als dem in Thale Ridnaun bei Sterzing. Die Steinmetzen hätten zwar auf dem Brenner auch etliche wenige Stücke und fast alle Pflasterplatten gebrochen; dieser Marmor sei aber weder an sich selbst noch hinsichtlich der Farbe zu einer Arbeit, welche der Kaiser ausführen zu lassen vorhabe, zu brauchen. Der weisse Marmor „woraus die historien zu kaiser Maximilians begrebnus gemacht werden" komme von Carrara. das zu Wasser eine Tagreise weit von Genua liegen solle. Die Kosten des Transports seien am besten aus Lindner's Rechnungen zu entnehmen. Die zwei Muster des weissen Marmors werde er durch Meister Hieronymus, welcher, wie dessen Vetter versichere, in zwei Tagen aus dem Ratenberger Steinbruch zurückkomme, sofort anfertigen lassen und senden. Ueber den Marmor aus Ridnaun wisse der Landrichter zu Sterzing Näheres zu berichten. Die Kosten des Brechens und der Lieferung des Marmors bis Sterzing könne man beim Kammermeister, der sie bezahlt habe, erfragen; die Kosten der mittelst Rodfuhr bewerkstelligten Lieferung von Sterzing nach Innsbruck aber seien aus den Rechnungen des Zöllners am Lueg zu ersehen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck, Or. A.VII. 1564. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXXXV, nr. 7884.

1564, 21 Oktober. - Oorsig van die koste van werke wat op bevel van die oorlede keiser Ferdinand I onderneem is, ingesluit die bou van die klooster en die oprigting van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I.

Inhoud van die stuk met sy bylaes volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung berichtet an Erzherzog Ferdinand, sein Bruder Kaiser Maximilian II. habe von ihr eine Zusammenstellung aller Angaben, welche über Befehl des verstorbenen Kaisers auf den Stifts- und Collegiumbau zu Innsbruck sowie auf das Hospital daselbst und jenes in Breisach aufgegangen wären, atverlangt. Sie habe dem Kaiser auf diesen Befehl fünf Kostenauszüge zugesendet, welche sie nun auch dem Erzherzog überschicke.

Die dem Schreiben der Regierung beigelegten fünf Auszüge enthalten Folgendes :

In dem ersten sind die Ausgaben verzeichnet, welche auf den „neuen stiftbau zum heiligen kreuz und Unser Lieben Frauen vor dem Saggenthor zu Ymmsprugg bisher auferloffen,“ nämlich auf den Ankauf von Häusern, Gärten und Stadeln, an deren Stellen Stift und Kirche gebaut wurden, 3 000 Gulden; auf den Bau selbst und zwar 1553 : 3 900 Gulden, 1554 : 6 800 Gulden, 1555 : 11 000 Gulden, 1556, 4 200 Gulden, 1557 : 7 000 Gulden, 1558 : 2 000 Gulden, 1559 : 7 500 Gulden, 1560 : 3 600 Gulden, 1561 : 12 000 Gulden, 1562 : 4 000 Gulden, 1563 : 8 000 Gulden und 1564 : 6 000 Gulden, zusammen 76.000 Gulden. Die bis dahin auf Anschaffung der kirchlichen Ornate, Kirchenzierden, Monstranzen, Kreuze etc., verausgabte Summe beträgt 6 000 Gulden, die Regierung findet jedoch zur Vervollständigung der angeordneten Einrichtung der Kirche, zum völligen Ausbau des Stifts und des Infirmatoriums noch 12.000 Gulden nothwendig.

Der zweite Rechnungsauszug betrifft die Ausgaben für das Grabmal Kaisers Maximilians I. und enthält folgende Posten:

Für Marmor und an Bildhauer, Maler „und dergleichen wercheleute“ wurden bezahlt 6800 Gulden, und zwar 1561 : 2042 Gulden, 1562 : 6052 Gulden, 1563 : 2606 Gulden und 1564 : 1500 Gulden. Die bis zur Vollendung noch nothwendigen Auslagen werden auf 9200 Gulden veranschlagt, die sämtlichen Kosten somit auf 16.000 Gulden. Hierin bemerkt die Kammer, sei das, was weiland Kaiser Ferdinand I. aus dem Hofzahlmeisteramt angewiesen habe, nicht begriffen.

Das Stift- und Baugeld der Hospitäler zu Innsbruck und Breisach berechnet die Kammer mit je 28.000 Gulden, zusammen 56.000 Gulden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. 1564. - Gesit. deur von Schonherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXXXV, nr. 7887.

1564, 30 Oktober. - Colijn se versoek van 16 Oktober word aan

aartshertog Ferdinand gestuur en op die versending van die ontwerpe vir die reliëfs van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I word aangedring.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung sendet die Eingabe Colin's vom 16. October an Erzherzog Ferdinand und bittet, den Maler zu drängen, damit er die so nothwendigen weiteren Visirungen zu den Historien mache und übersende.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. 1564. - Gesit. deur von Schonherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXXXVI, nr. 7892.

208

1564, 31 Oktober. - Alexander Colijn ontvang die toelating om die sny in was van die knielbeeld van die keiser en ander beelde van die monument tot na die winter uit te stel.

Kaiser Maximilians begrebnus :

Wier haben Eur schreiben vom XVI diser Empfangen und daraus die Ursachen, warumben die Pilder zum giessen, als der Kneienndt Kayser unnd andere Pildnusse mer so zu benanter begrebnus gehörn, unnd in wax geschnitten werden muessen, winterszeiten nit, sonnder sumerszeiten mit nuz zuferttigen sein sollen nach lenngs vernemen. Und dieweil es hierumben dermassen geschaffen, so wollen wir die verferttigung solcher waxen pilder biss zu pesserer unnd gelegner Zeit ansteen lassen. Doch solt Ir unns berichten ob Ir Euch auf khonnfftigen Frueling die verferttigung der waxen pilder unnderfachen wolt.

Das Ir dann abermallen mit vier Stuckhen fertig unnd alsdann nur noch vier Stuckh zu Arbaiten im werden Das lassen wier unns gefallen unnd wollen die Fr. dlt. Umb die noch ubrigen visirungen, damit Ir mit der Arbait nit gesaumbt werden sollen, widerumben anvermannen. Woltten wier Euch etc. Datum Sterzingen den letzten Octoberis Anno etc. LXiiij.
Re. und Camer.

An Allexander Colin Pildhauer.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1564, fo 1914.

209

1564, 31 Oktober. - Die Tiroolse Regering dring by die keiser op versending van ontwerpe vir die reliëfs aan.

Maller zu Prag. Verttigung der historien zu kaiser Maximilians Begrebnus, Vermanung.

Durchleuchtigster furst, genedigister herr. Wiewol E. fr. Dt. wie hiever zu mermallen, Unnd noch von 9diz 1) unnder-

1) Dok. nr. 202.

thenigist geschriben. Das die selbs bey dem Maller zu prag, so die historien zu E. fr. Dte Anherrn, weillendt Kayser Maximilians hochloblichster gedechtnus Begrebnus gehörig zumachen unnderhann- den unnd in bevelch hat genedigists Verordnung thuen lassen welte, auf das die selben Visierungen mit dem allerfürderlichste ver- ferttigt, unnd aleiann unns hieher geschickht darmit die Pild- hauer, So an der Begrebnus arbeiteten in dem fahl, nit gesaumbt werden, dieweil unns dann noch bissheer, ainiche Visierungen nit zuekhomen, unnd aber der Pildhauer unns verganngnen abermalen unnd- ter anndern zuegeschriben, unnd angezaigt hat, wie E. fr. Mt. aus beiliggenn Artiggl seines schreibens, genedigist zu sechen haben. Vunnd damit um bemelter Pildhauer mit den Visierungen oder Epi- taphien nit gesaumbt, unnd die Arbeit dardurch verhindert oder Ursach geben werden, das er die Gesellen widerumben geen und Ab- ferttigen muesse, demnach so ist an E. fr. Mt. abermallen unnser unnderthenigist bitt, die geruechen bei dem Maller, nachmallen auch dermassen, unnd so genedigiste verordnung thuen zelassen auf das an alles weiter Anstellen, mer Visierungen auf das fleissigist gemacht, unnd Velgunndts unns bey der posst wolverwart wie dann hievor auch beschecken mit dem Allerfürderlichste Zuhanden der Camer überschickht werden. Die fürdter gedachtem Pildhauer zuezes- sennden haben Unnd thuen E. fr. Dt. Unns damit zu gnaden Unnder- thenigist bevelch.

Datum Sterzing den Lezten Octobris Anno etc. in LXiiij

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1564, f. 504.

210

1564, 4 November. - Alexander Colijn vrees dat, indien hy nie dadelik entwerpe vir die reliëfs van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I kry nie, die ateljee tot stilstand kom en hy personeel sal meet ontslaan.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, antwortet auf den Erlass der tirolischen Regierung vom 31. October, er habe gegen seine Erwartung bisher keine Visirungen mehr erhalten und müsse jetzt „für seine person feiern;" wenn die Visirungen nicht bald kämen, müsse ein Theil seiner Gesellen, die er mit grosser Mühe und grossen Kosten aus den Niederlanden habe nach Innsbruck bringen müssen, auch feiern. Es sei ihm ohnedies schwer, sie beisammen zu halten und, wenn er sie entlassen müsste, so werde er weder seine jetzige Arbeit „noch die pilder von wax, wo ich's machen selte, in kurz nit ausmachen."

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. 1564. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXXXVI, nr. 7896.

211

1564, 6 November. - Die Tirolese Regering stuur monsters van marmer uit Genua en Sterzing na keiser Maksimiliaan II.

Märml Stain Muster von Kayser Maximilians Begrebnus.

Allerdurchleuchtigster etc. Eur Kaij. Mt. geneidigisten bevelch vom Ersten tag junngstverganngnen Monats Octobris dar Innen Unns die selbgenedigist auferlegen. Das wir E. Kay. Mt. zway Musster ains von dem jenigen weissen, Marmel so zu weilendt Kayser Maximilians hochloblichister gedechtnus begrebnus zu Ynnsprugg zum thail von Genua herausgebracht unnd dann das annder Musster so aus dem Stainpruch bei Sterzingen gehauen worden übersonden unnd E. Kaij Mt. dabei berichten sollen in was uncossten der Gemuesisch Stain bis geen Ynnsprugg gebracht worden seye, haben wir in unnderthenigister gehorsam empfangen Unnd darauf zuvolziehung Abhemelts Eurer kay. Mt. bevelch gleich als pald der fr. It. Erzherzog Ferdinanden zu Össterreichts unnsers genedigisten herrn hofpaumeisters zu Ynnsprugg Paul Uschall geschriben unnd vns Eur. Kaij. Mt. genedigisten begern nach zwaij Muster der märmlstain, zu schickhen bevelch haben. Was uns uns darauf von Ime Uschal vnnnder zwaij mallen fur bericht zuekhomen, unnd für Musster überschickht worden, das geruechen E. Kaij Mt. aus Innligennenden Abschriften zu vernemen unnd dabey die unnderschiedlichen Musster, beeder Märml wie die ordenlichen eingemacht, unnd darauf fleissig verzeichnet worden, hiemit bej aigner Posst genedigist zuemschachen, wir geben auch E. Kaij Mt. daneben sovill märml so bej Sterzing gehauen wirdet, betrifft unnderthenigist zuvernemen, das derselbe nit Subtil, sonnder von Art etwas grob unnd schrückhig. Auch zu hochgedachts Kaijser Maximilians begrebnus nit sonnder zu Gesimbsen grossen Capitellen unnd sonnst zu grober Arbaitt, unnd an denen orten do Er gannz gelassen braucht. Dann zu der Subtillen Arbaitt daraus die historien zu yezgemelter begrebnus gemacht, sowie die Stain so von Carara nit weit von Genua gelegen, heraus gebracht und nit die von Sterzingen gebraucht werden. Es mechte villeicht gleichwol noch schöneren weissen.

Desgleichen auch noch schlechter Marmil weder die Muster sein. Am Stainpruch bei Sterzingen zu befinden sein.

So tragen wir doch fur sorg, das derselb auch nit subtil, sonnder aller anier Art, unnd zu subtiler Arbaitt darzue in E. kaij. Mt. gebrauchen zelassen genedigists vorhabens sein mochten nit zuegebrauchen seiye Unnd ist wie der walsh sagt, gia Zol et grossa di gronca, aber zu Gesimbsen, Capitellen unnd sonnst zu grober Arbaitt darein kain subtile Arbaitt gemacht, oder gehauen wirdet, möchte Er villincht gebraucht, unnd hierzue der Schönist weissist märml ausgesuecht und genomen werden.

Was dann über ain wienischen Cennten schwer ernemts märmls von Sterzingen, aus dem Stainpruch bis geen Ynnsprugg für unncossten auferloffen. Geben E. Kaij. Mt. wir Zuvernemen: Das wir ainen Centen aus dem Tall Ridnaun bei Sterzingen, dar er dar Inn geprochen wirdet, bis geen Hall oder Innsprugg zu fuern unnd anntwurten vngeverlichen zwanzig kreuzer auch über des prechen oder hauen, derselben Stain nit vil auferlauffen wurde. Dann die annndern Marmel, so von Carara zu negst bei Genua gelegen heraus zu hochgedachts kaijser Maximilians begrebnus geen Innsprugg gebracht werden.

Geben E. Kay. Mt. wir verer himit unnderthenigist zuvernemen Das zwenundfunffzig Stuckh solcher Stain heraus gebracht, so nit alleen fleiss, spandiert, unnd daran wenig bevor gelassen werden. Dar undten sein vier und zwanzig stuckh ains ungeverlich von zwaijen werch schuechen in die Visierung gerait, unnd Ungeverlichen vier fingerdickh Unnd dann die annndern Vierundzwanzig

Stuckh ist aus zwaij werchschuech lanng unnd nit gar ain werck schuech prait aber auch ungeverlichen, vier finger dickh gewest, unnd noch daruber vier überige stuckh, so nur darumben herausgefuert worden. Wann ains oder mer unndter den obgemelten Stuckhen, zerprechen, das alsdann mit ainer anndern erstattung gethan worden kundte, über solche bringung und personen se durch E. Kay. Mt. geliebsten herrn Vattern, die negst gewest Rö. Kaij. Mt. hochloblichisten, unnd seligisten gedechtnus darnach verschickht werden, Vill und grossen Uncossten, als bis in die Sibenhundert Achtundfunffzig gld. auferloffen. Wir erachten aber E. Kay. Mt. mochten solchen märmel von Carara mit gerringern Cossten durch hierzue taugliche unnd bekandte personen deren dann E. Kaij. Mt. ene allen zweifl zu Gemua wol haben werden bestellen unnd bringen lassen weder hievör beschechen unnd solle, wie wir unnser Raittung gemacht, über ain solliche Anzall stain als obgemelt nit Vil über dreuhundert gld auferlauffen. Unnd wann die grösse und lennge der Stain angezaigt wirdet, kan alsdann solches durch ainen jeden verriht werden, Doch muess zur Lennge und dickhe der Stain alwegen ain wenig bevor gelassen werden, wie dan auch die Maister, so die Stainprechen dessen wissen tragen.

Welches E. Kaij. Mt. wir auf derselben bevelch zu underthenigisten bericht nicht woll, Verhalten unnd thuen derselben als unnserm allergenedigisten herrn unns damit zu gn. gehorsamist bevelchen.

Datum Sterzing den 6.tag Novembris Anno etc. Im Lxiiij.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven, an Hof, fo 519 - 521.

212

1564, 6 November. - Keiser Maksimiliaan II verbied die nadruk van 'n aantal boeke waaronder een oor grafskrifte en monumente van keisers, konings en beroemde manne.

Inhoud van die stuk volgens von Voltelini : Kaiser Maximilian II. verbietet auf Bitten des Ernst Vögelin, Magisters Artium, Bürgers und Buchdruckers zu Leipzig, der ihm vorgetragen habe, dass er viele gelehrte Werke, darunter unter Anderen : „*Canonica item gnomonicaque et horologiorum designationes industriae eximiae et nondum cognitae cum multiplice diversorum diagrammatum et organorum effigie; itemque imperatorum ac regum catalogum et illustrium virorum epitaphia cum iconibus, accesuras et ubique picturas, quas argumentum forte requirit et quae ut parerga in parte aliqua illustrandi operis gratia addi solent; insuper adornare se et euchiridia et alia opera elegantis et appeciosae formae, quorum et margines vestiantur exquisitis ac novis emblematis et paginae figuris congruentibus illuminentur, quod genus librorum iniuria cupidorum esse expositum nobis ostenditur,*“ allen Unterthanen des Reiches und der Erblande bei Strafe des Verfalles der Nachdrucke und Busse von 10 Mark Goldes den Nachdruck und den Handel mit den Nachdrucken; doch solle dies nur von jenen Büchern gelten, die von der Universität Leipzig approbirt würden — Datum 6. novembris 1564.

Staatsarchiv, Wenen. Reichshofratsakten, Impressorien
6.11.1564. - Gesit. deur von Voltelini in JAK, dl. 15, 1894.
p. LXII, nr. 11852.

213

1564, 7 November. - Monsters van die marmer van die grafmonument
van keiser Maksimiliaan I is op dié oomblik nie voorhande
nie.

Märlstain, Stain Proben, von kaiser Maximilian
Begrebms zu Ynnsprugg.

Durchleuchtigisters. E. fr. Dt. genedigisten beveloh vom
XXIij tag nechstverflossnen Monats Octobris dar Innen Sij unns
von wegen fürderlicher überschickhung daren durch die jeziz RÖ.
Kay. Mt. Unnserm allergenedegisten herrn, begeerten müsster der
weissen marmel, so zu weillenndt kaijser Maximilliars hochlob-
lichister gedechtnus Begrebms von Gemua, unnd dann aus dem Stain-
pruch bey Sterzing gehauen, unnd gebracht worden, genedigist anver-
manen haben wir unnderthenigist empfanngen. Was wir nun derwegen
von E. fr. Dt. : hofpaumaister zu Innsprugg Paulsen Uschal fur be-
richt eingezogen, unnd der höchst gedachten Irer Kaij Mt neben
zueschickhung unndterschidlicher Müsster der Märmel geschriben
unnd da beß des uncossten halben, so uberbringung solcher Marmel
bis geen Ynnsprugg auferloffen fur Anzaigung gethan haben. Das
alles geruecht E. fr. dt. aus Innligenden Abschrifften genedigist
zu vernemen. Unnd wiewol wir E. fr. Dt. aus solchen Stainen In-
massen wir der Kaij. Mt. undterthenigist, gern gleichmessige muss-
ter zuegeschickht hetten, So haben wir doch derselben der Zeit in
Eil nit mer gehaben mügen, das wir E. fr. Dts. auf der selben be-
veloh zu unnderthenigistem bericht nit wollen verhalten, unnd
thuen derselben unns damit zu gn(edigist) gehorsamist bevelchen.

Datum Sterzing den VII tag Novembris Ano etc 64.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven
an Hof, 1564, fo 540.

214

1564, 9 November. - Op speedige versending van ontwerpe word
opnuut by aartshertog Ferdinand aangedring.

Maller zu Prag Verferttigung der historien Weillennd
kayser Maximilians Begrebms.

Durchleuchtigister et. E. f. Dt. haben wir hievor Zum Offter-
mallen unnd jungstlich vom Letsten tag negst verganngnen Monats
octobris unnderthenigist geschriben, das Eur Fr. Dt. bey dem Mal-
ler zu Prag, so die Visierungen der historien, zu weillenndt
Kaiser Maximilians hochloblichister gedechtnus Begrebms gehörig
zumachen in beveloh hat genedigiste verordnung thuen lassen
wolte. Damit die selben Visierungen mit dem allerfürderlichisten

verferttigt, unnd unns hieheer geschickht auf das die Pildhauer so an den historien arbaitten nit gesaumbt werden. Dieweil Unns dann nach bissheer ainiche Visierungen nit zuekomen unnd aber unns Maister Allexannder Colin Pildhauer an Jeze abermalen vermug Innligennder Abschrift unndter annderen unnd mit erzellung der Urschen umb fürderliche überschickung der noch mangleten acht Visierungen geschriben, unnd gepetten Unnd der Gesellen so an solchen historien, arbaitten vil sein unnd Iren zwen gannz beschwerlich unnd nit wol one nachtail an ainem Stuckh arbaitten künden, auch darmit die gesellen zu beffürderung der arbeit erhalten unnd Inen weckh zu ziechen nit Ursach gegeben werde. So ist demnach an E. fr. dt. abermallen unnser unnderthenigist pitt die geruechen beij gedachtem Maller zu Prag so genetigiste auch enndtliche vererdnung thuen zelassen darob unnd daran sein, auf das die noch mangleten acht visierungen auf aller endist so Imer möglich auch aufs fleissigist gemacht unnd so bald aine oder meer gemacht, unns bei der posst wolverwart in Massen hievor beschechen, nacheinander mit dem allerfürderlichisten zu der Tirolischen Camer handen überschicht werden, die furtter den Pildheuer zu verferttigung der arbeit zu übersennden haben. Thuen E. fr. Dt. unns damit zu gtr. gehorsamist bevelch.

Datum 9 November Anno etc. Im 64.

Camer allain.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1564, fo 552 - 553 vo.

215

1564, 12 November. - Aartshertog Ferdinand stuur na die Tiroomse Regering en Kamer 'n model van die spuitfontein vir die dieretuyn van Innsbruck.

Prunnen im Tiergarten, zu Innsprugg. Metall.

Wolgeborner etc. hierbei verwart übersenden wir Euch ain Modell aines prunnen, deme wir vom Metall giessen unnd im unnseren Tiergarten bij Innsprugg machen unnd zuerichten zulassen bedacht unnd entschlossen sein. Mit gnedigem bevelch das Ir den maister Gregori Löffler für Euch beschaiden unnd von Ime was Er von solchem prunnen, dem selben modell gleichformig zugiessen unnd zuverferttigen begere unnd wievil Er Metall oder gloggenspeise darzuebedurffen werde. - - -

Prag 12 Novembris Xiiij

Ann. Reg. und Camer.

Pta. 21 Novembris.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Geschäft von Hof, 1564, fo 275 vo - 276.

216

1564, 14 November. - Die Tiroomse Regering skryf aan Colijn, die tolbeampte in Zirl en aan Greger en Christoph Löffler. Hy hoop dat daar ontwerpe gaan kom. Die sny van die beel-

de in was moet met die Löfflers bespreek word. Die tolbe-
ampte in Zirl moet 100 guldens aan Colijn uitbetaal.

Kaiser Maximilians Begrebnus:

Wier haben Eur unns vom viertten tag dits lauffennden Monats
November gethan schreiben empfangen unnd volgt darauf antwurt
unnd beschaid.

Erstlichen sevil Eur vermelden von wegen furderlicher überschickung,
der zu weylennet Kayser Maximilians hochloblichister gedechtnus
begrebnus gehörigen visierungen belamgt. Geben wier Euch Zuver-
nemen das wier hievor zu mermallen unnd auch am yeze die F. Dt.
beij dem maller zu prag umb furderliche verferttigung derselben
genedigiste verordnung thuen unnd unns dieselben so bald die
ferttig ablegen mit dem furderlichisten zuekhumen zelassen mit
Auffuerung der Ursachen warumben das khainen Anstandt erleiden
khunde Unnderthenigiste Anmanung gethan haben Des versehens, es
werden in klurz meer visierungen khomen unnd so pald es geschickt
sollen Euch die one allen Verzug vonstunden zuhanden geschickt
werden. Was dann die Schneidung der Pilder in das wax betrifft
khunden wier Euch noch derzeit derwegen khainen enndtlichen be-
schaidt geben Sonnder wier haben Gregorien und Cristoff den Löff-
lern als vatter unnd Sun, die darn wie Ir wist, solche Arbeit
zuvor unnderhanden haben geschrieben unnd Inen Euer erpietten
angezeigt unnd daneben vermeldt wo es Ir glegenhait dar Ir Euch
solchen Arbeit gar oder zum thail unnderfachen, das sij alsdanns
dis mit Euch selbs in beij sein des hofpaumaisters unnd pawschrei-
bers zu Ynsprugg abhannlen unnd vergleichen sollen wo es aber
Ir glegenhait nit were lassen wier es beij voriger mit Inen ge-
pflegnenhandlung bleiben unnd sein also hierüber von Inen Irer
Antwurt gewarttend.

Der schwarzen marblstain halben so von Triennet heraus ge-
bracht sollen werden, wollen wier auch nottwendige verordnung
solches heraufferttigung thuen damit Ir darmit nit gesaumbt werden.

So wollen wir auch woverer Ir die arbeit mit den wäxen Pil-
dern unnderhanden nemen werde begerten sechs Cennten ypps zu Rat-
tenberg bestellen unnd hierauf geen Ynsprugg bringen lassen.
Das Ir dann Anzaigen wie Euch von den negst verfertigsten vier
stuckhen 300 ff. zubezallen aufstenndig seijen unnd Euch die be-
zallung zuthuen begert. Geben wier Euch verer zuvernemen das
wier derzeit anndere gnöttige Ausgaben von der Camer zu verrichten
haben unnd dieselb an gelt ettwas entplösst ist. Derhalben wier
Euch die völlige bezallung derzeit nit verordnen khinder, wier
haben aber der F. Dlt. Zollner zu Zierl bevolchen Euch mittler-
weillen Inn obschlag solches Eures ausstanndts woglden aus dem
Zoll Ambts gefallen senior verwalttung gegen ainen Euren quittung
auf guet Raittung zuerlegen. Die wist Ir auf beijligerndts
unns an Ine Zollner lautendts verschlossens schreiben unnd
Eur quittung von Ime zuemshahen wolten wier Euch etc.
Datum Sterzingen den Xiiij Novembris Anno etc. Lxiiii.
Re. und Camer.

An Allexannder Cöllin
pildhauer

Idem

In namen der F. dlt. ist unns bevolchen an Euch das Ir Maister
Allexandern Cöllins pildhauer Inn obschlag seiner zu weijlenndt
Kayser Maximilians hochloblichister gedechtnus begrebnus gehörigen
unnderhanden habenden arbeit 100 gulden gegen ainen seinen

quittung aus dem zolls gefellen Eurer verwalltung auf guet Rait-
tung erleget unnd zuestellet. Die sollen Euch auf diss vunnser
schreiben unnd sein quittung in Raittung fur guet passiert wer-
den, Daran etc. Datum Sterzingen Xiiij November Anno etc. LxIIII
Re. und Camer

An Zollner Zu Zirl

Schneidung pilder Innb wax

Wier geben Euch hiermit zu vernemen Das sich Maister Allexannder
Cöllin pildhawer auf unnser Ime derwegen sonnderlichen Inn bedennok-
hung das Er mit den Visierungen zu seinen unnderhannden habennden
historien Arbeit offtlanng aufgezeget unnd Er auch seine Gesellen
feijren muessen geehen schreiben gegen unns an jeze schriftlich
erpotten. Wowerr Ime die arbeit mit schneidung der pilder in das
wax zu kaiser Maximilians gedechtnus begrebnus gehörig gerr oder
zum thail zu ferttigen unnderhannden geben wurden, das er dieselb
neben seiner vor hin unnderhannden habennden historien arbeit den
negst khonnfftige Sumer hinnüb gar verferttigen sich hierzue unnd
gesellen bewerben unnd damit gueten vleiss gebrauchen wollte.
Dieweil denn Ir solche arbeit zuferttigen unnderhannden lassen wier
des an Euch gelangen unnd wovere Irs nun nit zu verfassern wissen
sich auch Er Callin ainen leidenlichen belonung bewegen liesse und
Eur glegenhait were Ime Collin disse Arkait gar oder zum thail zu
ferttigen unnderhannden zegeben möchte Ir derwegen selbs mit Ime
hannñlen unnd Euch mit Ime darumben Inn beijwesen der F. dlt. hof-
paumeister sopald er (wo es noch nit beschehen) auss seiner be-
hausung ausgelassen wirdet unnd des Pauschreibers zu Ynnsprugg
vergleichen. Im faal aber das Eur glegenhait nit sein unnd Ir
dise Arbeit voriger hantdlung nach verferttigen wolten. So las-
sen wier es in allein beij demselben unnd das Ir solche arbeit mit
ehister glegenhait verferttigen bleiben unnd wass Ir Euch hier
Innen enttschliessen, das wollet Ime Cöllin oder dem hofpauschrei-
ber anzaigen sich darnach zurichten habe. Daran etc. Datum Ster-
zingen Xiiij November Anno etc. LXiiii.
Re. und Camer

An Gregorien unnd Cristoff
Die Löffler.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine
Missiven, 1564, fo 2023 - 2024 vo.

217

1564, 18 November. - Keiser Maksimiliaan II stuur aan sy broer
aartshertog Ferdinand twee monsters marmer vir ondersoek
met die oog op die grafmonument van keiser Ferdinand I.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Kaiser Maxi-
milian II sendet an seinen Bruder Erzherzog Ferdinand zwei Muster
weissen Marmors, welcher zum Grabmal ihres Vaters Kaiser Ferdinand
„zu nehmen und zu nutzen sein möchte.“ Die Preise seien aus dem
ausführlichen Schreiben der oberösterreichischen Regierung zu
entnehmen. Erzherzog Ferdinand möge die beiden Muster, „unter
welchen wir uns dann den von Carara am pesten gefallen lassen,“
besichtigen, einen Ueberschlag der Kosten machen und den Marmor

durch die oberösterreichische Regierung bestellen lassen, damit das Grabmal des verstorbenen Kaisers „mit ehestem als möglich in das werk gebracht werden müge.“

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII.a. Wenen, 18.11.1564. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXXXVIII, nr. 7909.

218

1564, 22 November. - By aartshertog Ferdinand werd op versending van die agt ontbrekende ontwerpe aangedring.

Historien zu weillenndt Kaiser Maximillians Begrebms.
Vermanung.

Durchleuchtigster etc. Unns hat an Yeze abermallen Maister Allexannder Colin, Pildhauer geschriben unnd angezaigt, wie das Er sambt ettlichen seinen Gesellen, aus mangl der noch Abgeennden Visierungen der historien zu weillendt kaiser Maximillians hochloblichster gedechtnus Begrebms gehörig feyren muessen.

Vnnd das Er aber dieselben nicht dessto weniger beyeinannder erhalte auch daneben gepetten, das wir E. fr. dt. von wegen furderlicher Zuschickung gedachter historien, Unnderthenigist anvermannen wolten. Dieweil dann genedigster Furst unnd Herr über erhaltung der Pildhauer grosser uncossten auflaufft, unnd solten die Gesellen, solcher Ursachen halben das sij nit arbeit haben ainesmals weckh ziehen. So wurden alsdann die selben, nit wol mer zu bekommen, unnd die Arbeit dardurch gesaumt unnd verhindert worden. Damit aber das fürkomen. So ist demnach an E. fr. dht. unns unnderthenigist pitt, die geruechen bei dem Maller zu Frag, so gnedigste Auch Enndtliche, verordnung thuen zelassen, Dareben unnd daran ze sein, auf das die noch mangleten, acht Visierungen, aufs aller Enndist, so Imer möglichen auch fleissigist gemacht, unnd so bald aine oder meer, fertig unns bei der Post wolverwartt, Inmassen vor beschehen nacheinander, mit dem allerfurderlichisten, Zu der Tirolischen Camer hannden überschickt wurden, die furtter den Pildhauern zu verferttigung der arbeit zuübersennden haben. Thue E. fr. Dt. unns damit zu graden Vnnderthenigist bevelchen.

Datum Sterzing, den 22tag Novembris Anno etc. Im LXiiij.
Camer allain.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiver an Hof, 1564, fo 593 vo - 594.

219

1564, 23 November. - Alexander Colijn het stappe gedoen om nuwe ontwerpe te kry en het informasie gevra oor die beelde wat vir die grafmonument gegiet moet word.

Inhoud van die stuk volgens van Schönherr : Paul Uschal berichtet an die tirolische Kammer, Alexander Colin sei zu ihm

gekommen und habe ihn gebeten, an die Herren der Kammer zu schreiben, dass ihm Visirungen zugesendet werden möchten; er habe sieben Gesellen bei sich und für dieselben keine Arbeit mehr, daher er, falls er nicht in Kürze Visirungen bekomme, die Gesellen entlassen müsse. Ferner wünsche Colin zu wissen, wie er in Betreff „des pildwerch, so zum Grab gegossen werden soll,“ daran sei : Die Kammer habe ihm nämlich dafür ir Ansicht genommen, dieses „pildwerch von wax zum guss zu schneiden“. Sollte ihm nun diese Aufgabe zu Theil werden, so „wollt er nebenzu, was ausser der gressen pilder ist, nit allain schneiden sonder selbst giessen auch.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. 1. - Gesit.
 deur von Schönherr in JAK, dl. 11, 1890. p. CCXXXVIII, nr. 7912.

220

1564, 25 November. - Ferdinand het bevel tot 'n so vroeg moontlike versending van die oorblywende ontwerpe gegee.

Historien zuweilend Kaiser Maximilians Begrebnus Wolgeberrner etc. Was Ir unns hiever zum offtermalen yezt aber widerumben, von neuem undern Dato den Viiiij tag wesennenden monats gehorsamlich zuegeschriben unnd vermant Das wir die uberigen visierung, der historien zu weillenndt unnsern lieben herrn unnd Anherren Kaisers Maximilians hochloblichisten unnd milder gedechtnus Begrebnus von hinen hinauf zuferttigen wolte, Das haben wir von Euch zu gnaden verstanden, unnd alsपालdt darauf verordnung gethan, das dieselb visierung mit dem eheisten solte Euch überschickht werden. Wolten wir Euch zu ainem gnedigen Recepisse nit verhalten unnd sein Euch mit gnaden wolt gewogen.

Geben Prag den XXV tag Novembris Anno 64.

Ferdinand
 An Re. unnd Camer in Tyrol
 pta. 5 Novembris Anno 64

Ad mandatum in Sec.
 Dmi Archiducis
 proprium
 J. Wellinger
 G. Geublen

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft
 von Hof, 1564, fo 270.

221

1564, 1 Desember. - Die Löfflers ontvang die model van die fontein van die dieretuin en word om advies gevra.

Prunnen Madel zum Tier Garttnen alhie.

Unns hat die fr. Dlt. Erzherzog Ferdinand zu Ostterreich etc. unnser gnedigisten Herr ain Madell aines prunnens den Ir fr. Dlt. von Metal giessen unnd in dem Thiergartten bei Innsprugg machen unnd aufrichten zelassen genedigist gedacht unnd entschlossen seijen zuegesannt und unns daneben bevolchen das wir Euch fur unns beschaiden unnd was wir derwegen mit Euch hanndlen sollen, Demnach unnd zuehorsam solches Irer F. Dlt. bevelchs ubersennden wir euch

abbemelts prunnen Madell hiebei verwarthen. Als Ir sehen werden. Unnd ist darauf Innamen Irer F. Dlt. unnser bevelch an Euch das Ir solches Madell furhannden nemen. Euch darijnnen notturftigelichen ersehet, auch erweget unnd beratslaget. Wie unnd wassmassen solcher prunnen aufs zierlichist unnd khunstlichist auch das derselb von metal nit schwer oder Plocknet aber doch würhafft unnd sterkh seye geschniten solle werden unnd was Ir hierzue fur Pildhawer gebrauchten. Wievil Ir zu verttigung diser Prunnens fur Metal oder Klockhenspeis bedurfftig sein. Was Er in allem durchaus an gewicht halten, auch wann unnd wie pald der ferttig werde Unnd letstlichen, was Ir fur Allen Zeug der dann hierzue gebraucht wurde.

Desgleichen für schneider oder Pildhawer auch Macherlen den obgang am Zeug unnd für alles annderes nichts aussgenommen solchen Prunnen in aliem obgemeltem Madell Durchhaus in der weitte auch gross unnd gleichförmig unnd gemess zemachen begeen werden unnd aufs negst 1) nemen khünden.

Unnd wie Ir das also erwegen unnd beratslagen den an unnd überschlag machen Unnd für alles wie obgemelt Eur begeren sein wurde, das wollet unns mit dem aller furderlichisten zuhanden der Camer berichten Damit wir darauf verrer die notturfft fürnemen khünden.

Das Madell sollen Ir bei Euren hannden wel verwart behalten unnd im faal Ir daran ainichen Manngel Das diser prunnen nit recht zu gross oder Klain sein befinden würden Sollt Ir unns desselben auch den negsten verstenndigen. Wolten wir Euch nit verhalten Unnd Ir thuet hieran hochernannten Unnserm genedigisten Herrn gefelligen willen.

Datum Sterzing den Ersten decembris

Anno etc. im LXiiiij.

Re. und Camer

An Gregorien, Auch Heliasen
unnd Hanns Cristoff die Löffler

Landesregierungsarchi., Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine
Missiven, 1564, fo 2134.

222

1564, 2 Desember. - Die ontwerpe is nog nie ontvang nie. Colijn moet maar self besluit of hy sy geselle wil behou. Die Löfflers moet gevra word of hulle dit goed vind dat Colijn die klein beelde vir die grafmonument sny en giet.

- - - Die Fisierungen zum Grab sein unns über unnser 2) vilfelltiges vermanen von der F. dht. nit zuekhomen. So bald

1) In margine : A. Collin : Ir mugt auch hierijnnen wo es Eure glegenhait sein unnd Euch für guet Aussehen würde Maister Allexanndern Colin Pildhawer sovil das schneiden des Prunnens beruert vernemen. Und im faal zu der arbeit gebrauchen.

2) In margine : Visierungen zum Grab
A. Collin

unns aber dieselben zuekhomen so wollen wir Euch von Stundan überschickhen unnd stellen in des Maister Alexandern Kholin willen und gefallen, ob Er hierzue die Gesellen auf seinen oder Iren costen verrer aufhalten wolle oder nit. Dann wie khunden ye nit wissen wann unns solliches Fisierungen zuekhomen werden dann von der Camer werdet Ime hierijnn ainichen costen nit bezalt. 1)

Denn was gedachts Kholin vermeldung vonwegen schneidung und giessung der clainen pilder zum Grab betrifft dasselb sollt Ir Gregorien Löffler unnd seinen sünen anzaigen. Sij daruber vernemen ob unnd was Sij darynnen für ain bedenncken haben unnd was Ir guetbedenncken seijn und ob sy der Innen kain bedenncken Innen auch nit zuwider war das gedachten Kholin die clainen pilder schneid unnd giess sunder Sij darzue Raten würden. So sollt Ir alsdann von Ime Kholin ainem eigenntliche Vorstand nemen, umb wievil geltt Er den Cennten Wiennisch gewicht angeregets pildwerchs schneiden giessen unnd an die statt verferttigen wolle dann gedachte Löffler den Cennten dergleichen Pilderwerch umb Achtundzwanzig 2) gulden Wiennischen Münz, yeden derselben gulden zu sechsigh Khreuzern gerait geschnitten, gegossen und an die statt geferttigt. Dagegen hat man Innen den Cennten jez hierzue umb sechs gulden im Wiennischen münz angeregeter Warung von der Camer ervolgen lassen Unnd wie Euch meergemelten Kholir mit antwort begegnen wirdet. Darauf sollt Ir gedachte Löffler mit Irem guetbedenncken auch vernemen unnd unns Als dann hierüber eurn Ausfuerlichen bericht, Rat und Guetbedenncken fürderlich zue schreiben. - - - Sterzing den II tag Decembris Anno etc. im LXiiiij Re und Camer

An Hofpaumaister und Pauschreiber
zu Innsprugg.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine
Missiven, 1564, fo 2136 vo - 2137.

223

1564, 17 Desember. - Aartshertog Ferdinand gee opdrag aan Regering en Kamer van Tirol om een var. die beeldhouergeselle wat aan die grafmonument van keiser Maksimiliaan werk, so spoedig moontlik na Praag te stuur.

Pildhauer oder ain Stainmetzen geen Prag hinab zu verordnen. Wolgeberner etc. Unser gnediger bevelch ist an Euch das Ir unns zu Unser fürfellennden notturfft ainen Stainmetzen oder Pildhauer gesellen, aus denen, so dersselbst beiß weillenndt Kaiser Maximilian hochloblichister gedechtnus, unnsers lieben herrn, unnd an herrn Begrebnus gebracht werden unnd auch ettwas für ainen andren khann wo annderst derselbe one sonndere versaumbnus, der angestellt Arbeit fueglichen moge abkomen, oder seinen zuegeratten mit

- 1) In margine : Schneiden und giessung der klainen Pilder zum Grab. Kaiser Maximilians begrebnus.
- 2) In margine : H. und G. die Löffler.

eheister glegenhait herein verordnen wollet, an dem thuet Ir unns gnedigs unnd angenembs gefallen. Geben Prag den XVijtag decembris Anno etc. 64.

Ferdinand
An Re. unnd Camer in Tijrol
pt. 2 janueri Anno 65

Ad mandatum Sec. Dmi
Archiducis proprium
J. Wellinger
G. Geubel

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1564, fo 347 vo - 348.

224

1564, 22 Desember. - Alexander Colijn word oertuig van die po-
gings wat gedoen word om ontwerpe in hande te kry. Sy prys
vir die sny van die springfontein vir die dieretuin van
Innsbruck word te hoog geag.

Visierungen 1)

Wir haben Eure zweij unns vom XI und XViiitag gegenwurttigen Monats Decembris gethane schreiben empfanngen unnd geben Euch darauf zu vernemen, was unnd sovill erstlichen Eur vermelden unnd begern von wegen fürderlichen zueschickhung der noch manngleten Visierungen belanngt. Ist unns khurz hievor von der F. Dlt. Erzherzog Ferdinanddi zu Österreich etc. unserm genedigsten herrn auf unnsers Irer F. Dlt. derwegen zu mermalen gethane schreiben und vermannungen bescheid zuekhomen des Inhalts das Ir Fl. dlt. als-
pald darauf verordnung thuen lassen. Das solche Visierungen mit dem ehenndisten geferttigt unnd unns zuegeschickht sollen werden. Beiß welohem Irer F. Dlt. genedigsten verordnung unnd dem Euch den Hofpauumaister Paulsen Uschall beschehen Anzeigen, wir es also bleiben lassen unnd so pald unns Visierungen zuekhomen sollen auch die ene allen verzug überschickt werden. 2)

Was dann Eur begern vonwegen verordnung merrers gelts betrifft. Haben wir an yeze abermalen den Fr. Dlt. zollnen zu Zierl, Marthin Banndtner bevolchen Euch in Abschlag Eurs gedings auf guet Raittung zway hundert gulden gegen ainen Eure quittung zuerlegen unnd zu bezalen. Das wist auf bey gelegts unnser an Zollner lauttenndt verschliessens schreiben zuemshahen. 3)

Das schneiden des prunnens so in Thiergarten beiß Innsprugg zuegericht auch der Pilder so im wax zu weijlend Kayser Maximilians begrebnus gehörig geschnitten werden sollen, auch den Hauss Zijnnss

- 1) In margine : Kaiser Maximilians begrebnus
- 2) In margine : Verordnung merrer gelts
- 3) In margine : Schneiden des Prunnens in Thiergarten zu Innsprugg.
Pilder zu Begrebnus
Hausszinns

betreffenndt, unnd Ir derselben von unns beschaidts begert, haben wir den Hofpaumaister und pauschreiber was Sij hanndlen sollen bevelch geben unnd nachdem aber die belonung vom prunnen und pildern durch Euch zu hoch und übermessig gestellt unnd begert worden. So versehen wir unns Ir werden Euch hierynnen leidenlichen halten und erzaigen. Wolten wir Euch nit verhalten und beschickht hieran der hochernannten F. dlt. willen unnd mainung. Datum am XXIIJ tag Decembris Anno etc. im LX iiii
Re unnd Camer

An Maister Alexander
Colin Pildhauer.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine
Missiven, 1564, fo 2296 vo - 2297 vo.

225

1564, 23 Desember. - Nuwe betaling aan Alexander Colijn van
200 guldens in afkorting van die bedrag wat vir sy werk
aan die grafmonument van keiser Maksimiliaan verskuldig is.

Alexander Colin Pildhauer
Bezalung 200 ff. auf die Arbeit
Innamen der fr. Dlt. Erzherzog Ferdinand zu Osterreich etc.
unnsers genedigisten Herrn ist unnser bevelch an Euch, das Ir
Maister Alexander Colin pildhauer abermalen in abschlag des
gedings seiner zu weylennd Kayser Maximilians begrebnus gehorigen
unnderhannden habennden Arbeit, zwayhundert gulden gegen ainen
seinen quittung erleget unnd bezalet. Die sollen Euch auf diss
unnser Schreiben unnd sein quittung in Eurer Raittung fur guet
ausgab passiert werden. Ir sollt unns auch unverzugenlichen
zuhannden der Camer durch ainen particular Auszug verstenndigen
was unnd wievil Ir gedachtem Pildhauer allenenthalben auf unnser
beveich mitsamdt den yezigen zwayhundert gulden aufs den Zolls
gefallen Eurer verwaltung geben habt. Daran beschickt etc.
Datum Sterzing den XXiiij tag Decembris Anno etc.
im LXiiij.
Re. und Camer

An Zollner zu Zierl
Martin Banndtner

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine
Missiven, 1564, fo 2312.

226

1564, 24 Desember. - Vir die modelleer van die fontein vir die
Gieretuin verlang Colijn 200 daalders. Vir die sny van
die beelde in was vir die grafmonument vra hy 1,000 guldens.

Pildwerch zu w. Kayser Maximilians Begrebnus Schneidung und zuerichtung. 1)

Wir haben Eur. Uschalls unnd der Löffler 6e unnd XVIIJ tag diss lauffenden Monats vonwegen Schneidung des zu weijlend Kai-
ser Maximilians hochloblichster gedechtnus begrebnus gehörigen Pildwerchs unnd dann auch schneidung halben des prunnens se in dem Thiergarten bei Innsprugg aufgericht werden solle, und was Ir derwegen mit maister Alexander Colin Pildhawer gehauer gehandelt auch sein erpietten und begern ist gethane Schreiben empfangen. Uns sovil erstlichen die verfertigung Schneidung und zuerichtung des prunnens, und was den Anhangig beruert. Haben wir aus Euer Löfflers Schreiben verstannden, das Ir Gregorij Löffler Euch solcher Arbeit in erlegung Eurer zuegestanden, schwachheit und alter nit unndersuchen khünden, unnd das aber Ir Hanns Cristoff Löffler Euch dessen unnder winden, und damit allen müglichen fleis gebrauchen wollen, vernomen unnd nemen solche enntschuldigung unnd erpitten von Euch also an, unnd haben das alberait an die Fr. Dlt. Erzherzog Ferdinanden zu Österreich etc., unnsern genedigisten herrn gelangen lassen. Mittlerweil aber unnd bis unns von Irer Fr. Dlt. beschaid khombt, werden Ir Euch darnach zurichten wissen, wann und se bald man sich gar verglichen und der prunnen geschnitten sein wurdet. Das Ir Alsdann die Arbeit den negsten unnder die handt nemen und verfertigen khünden und damit pesstes fleis zu fürgeen wissen. 2) Nachdem aber durch gedachten Pildhawer von solchem prunnen zu schneiden zway hundert Taler belernung begeert worden, das doch unnsers erachtens gar ain ubermessiges unnd zu hochs begers, weil der Prunnen nit sonnders gross ist und auch die Schüssl gleich wol vil zeugs aber wenig arbeit nemen wurdet. Unnd derwegen Innamen der fr. dlt. Euch hiermit bevelohennd, das Ir mit gedachtem Pildhawer nochmals alles fleis handelt was unnd wievil Er von solchem prunnen zuschneiden nemen wolte unnd mit Ime doch allain auf Irer Fr. dlt. unnd unnsrer Ratification aufs negst abkhomet Ime auch daneben fürhaltet. Wo Er sich hierynnen lidentlich unnd der gepür nach erzaigen das Ime solches hiernach in khunfftigen arbeitten auch zu gueten khomen. Unnd Er mit annderer Arbeit meer befürdet würde. Ir sollt unns auch lautter anzaigen Wie vil der Pildhawer wax oder anders zu schneidung des prunnens bedurfftig sein, unnd wann der durch zuegeschnitten werden solle alsdann verfuegen, damit das wax nit unnützlich verschleiert werde.

Als auch durch Euch die Löffler angezeigt wurdet, das solches ganzes werckh in Ansehung des grossen weitten perkhs darein das wasser lauffen solle nit wol unnder funffzig Centner schwer gemacht wurdet khunden werlen. Dieweil aber dises eben ain grosse schwer geringer und die darzue gehörigen Stuckh sovil sich thuen lasst hol gemacht möchten werden.

Dann belangend das obgemelt pildwerck zu Kaijser Maximilians begrebnus gehörig unnd Er Colin zu schneiden sich erpietten auch daven tausentt gulden belernung begern thuet. Da bevelohen

1) In margine : Prunnens in dem Thiergarten alhie.
Schneidung halben.

2) In margine : A. Collin :

wir Euch, das Ir ain lauttern an und überslag machet, wievil unnd was für pilder als der Knieend Kaijser unnd alles annders nichts ausgenommen zum Grab gehörig die geschnitten unnd in metal gossen werden sollen, auch was die selben und yedes Innsonnderhait ann gewicht halten, unnd zu schneidung aines yeden Pilds für wax oder wievil gebraucht wurde, und sonnderlich was Ir vermaint was der Pildhawer von ainem yeden Stuckh Innsonnderhait in Wax verdienen khunde damit Ir schon mugt unnd Euch daranach desste pas zu richten habe. Wann durch den Pildhawer zu vil begeert wollen wollte, das Ir desste pas unnd sicher mit Ime Pildhawere hanndlet unnd begegnet unnd wo Er ain übermass begern Ime davon zu weisen wist, das Ir Cristoff Löffler umb sovil desst pas zu thuen werde wissen weil Er zuvor vil in wax schneiden lassen, unnd volgennds mit dem Pildhawer hanndlet was Er vcm yeden pild oder Stuckh Inn sonnderhait schneiderlon aufs negst nemen wolle. Unnd wie Ir des also doch allain auf hinder sich bringen an unns verrichten werdet. Das sollt Ir unns den negsten neben Übersendung des particular Anschlags und Euren gutbeduncken wie unnd was gestallt sich gegen Ime in hanndlung einzulassen sein werden oder mit unverzogenlichen zuhannden der Camer berichten.

So haben wir auch dem Colin an yeze auf sein anhalten abermalen zwayhundert gulden aus dem Zoll Ambt zu Zirl zu bezalen verordnet.

Euch Uschall hiemit bevelohend. Das Ir unns berichtet was gedachten Colin allenthalben für Arbeit zum Grab gehörig verfertigt. Was Er damit verdiennt unnd man Ime noch daran schuldig seye.

Ir Uschall solt auch die Arbeit besichtigen ob Er Colin diselb den Visierungen allerdings gemess unnd die historien gemugsam erhebt gemacht habe und wie Irs befinden werden, Das sollt unns berichten.

Ernamter Colin hat unns auch angezeigt, wie das sich auf negst khomende Weihnachten von dem Haus darijnnen Er sein Wohnung hat, ain jar zynnss thuet sechsund zwainzig gulden zu bezalen verfallt unnd darauf begeert, Das wir die bezalung verordnen wolten Darauf bevelohen wir Euch das Ir Uschall unnd Keener unns berichtet ob sich solcher Zijnnss auf Weihnachten verfallt. Unnd wo dem also, wollten wir die Bezalung zuthuen verordnen, Wollten wir Euch nit verhalten unnd beschicht daran etc. Datum Sterzing den xxij tag Decembris Annos etc. im LXiiij.

Re. und Camer An Paulsen Uschall, Gregorien und Hans Cristoffen die Löffler unnd Andreen Kheener.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1564, fo 2328 vo - 2330 vo.

1564, 24 Desember. - Die Tirolse Regering bevestig die ontvangs van die model van die fontein vir die dieretuin te Innsbruck. Seun Löffler sal in die plek van sy vader Gregor die fontein giet. Vir die sny is hulle op Colijn aan-

gewys want in Innsbruck of in die nabyheid is daar buiten
Colijn geen meester wat vir hierdie werk bruikbaar is nie.

Prünnen Imm Tiergarten zu Innsprugg, Metall.

Durchleuchtigster etc. Eur. fr. Dt. genedigsten bevelch vom Datum den zwelfften tag jungst verflossnen Monats Novembris haben wir sambt dem damit überschickten Madell aines prunnens dern E. kr. dt. von Metall, giessen unnd in den Tiergarten, bey Innsprugg machen, unnd zuerichten ze lassen, genedigst bedacht, unnd entschlossen sein mit gebuerennder Reuerenz in gehorsam empfangen. Auch gleich als pald unnd den negsten zu gehorsamer volziehung, Eur. fr. Dr. bevelch Gregorien, unnd Hanns Cristoffen den Löfflern Vattern unnd Sun bed E. fr. dt. Dienner unnd puchsen giesser, neben überschickung, angedeutes Madells, geschriben, unnd an Sij begert. Darselb zuersehen, auch erwegen unnd beratschlagen wie und wasmassen, solcher prunnen, aufs, zierlichist auch das der selb von Metall, nit schwer oder plockhet, aber doch wurhafft, unnd starckh sei je geschnittensolle werden. Unnd das Sij zu dem Schneiden für pildha gebrauchen. Wievil Sij zu verfertigung dises prunnens, für Metall oder Gloggen speis bedurfftig sein, was Er in allem durchaus am gewicht halten, auch wann, unnd wie pald der fertig werde unnd Letstlichen was Sij für allen Zeug, der dann hierzue gebraucht würde. Desgleichen für schneiden oder pildhauer auch macherlen den abgann am zeug, unnd für alles annders nichts ausgenommen, solchen prunnen, in allem obgemelten Modell durchaus in der Weitte auch gross unnd höhe, gleichförmig unnd gemess zumachen, begern worden Unnd aufs negst, nemen kunden, Vunnd wie Sij des also erwegen, unnd beratschlagen, den an unnd überschlag machen, unnd für das alles, wie gemelt Ir begern sein werde, des sollen Sij unns mit dem furderlichist berichten.

Darauf unnsren ernannten Löfflern an jeze In gehorsams antwurt unnd bericht zuekommen, unnd dar Innen durch den Alten Gregorien Löffler, vermeldet worden. Das Er unnderthenig genaigt unnd Erpittig weres erckhenndt sich auch schuldig sich zuverfertigung, solches werokhs gebrauchen zelassen. Sc seye Ime aber solches oder annders seiner Lanng werennden Schwachait, halben Damit Er beladen, zuthuen nit woll mer muglichen, Dagegen sich aber sein Sun Hanns Cristoff Löffler, unndertheniglichen erpetten, sich diser arbeit zu Unnderfachen, unnd dieselb, bessts fleis zu verrichten wie unns dan auch nit zweiflt. Er werde an seinem möglichhen fleis nicht erwinden lassen, unnd die Arbeit auf zierlichist unnd besst vollennden. Unnd hat Ernannten Löffler, Maister Allexanndern Colin Pildhauer, so die hijsterien, zu weillenndt Kaiser Maximillians hochloblichister gedechtnus begrebrus zu Ynnsprugg, zuverfertigen, unnderhanden hat, obbe melts Madell, des prunnens, sehen lassen, unnd von Ime zuwissen begert. was Er von dem selben prunnen, sauber unnd zierlich zu schneiden aufs negst nemen wolte, der hat dar für zwaijhundert Taller begert. Wie dann Er pildhauer unns solches selbs auch zuegeschriben hat. Darauf wir gleichwol E. Kr. Dr. hofpaumaister zu Ynnsprugg Paulssen Uschall, auch beeden Löfflern, unnd anndreen khener, hofpauschreiber, weiter bevelch geben, mit Ime Colin nochmallen zehanndlen unnd fleis fürzuewennden ob Er

auf ain geringers, zu bewegen sein mechte. Dann Ausserhalb sein wissen, wir noch die Löfflern, der Zeit zu Innsprugg oder in der Nachne umt kain person, so hier zuegebracht werden mochte.

Wievil Er Löffler aber hierzue für metall oder Gloggen-speis bedürfftig sein werde, das kundte Er nit aigentlich wissen. Doch vermaint Er das das gannz werckh, in bewegung, des grossen wettenpeckhs darain das wasser Lauffen solle unnder funffzig Cennten, schwer nit woll Anzeschlaggen oder zu schezen seye.

Wann oder wie bald aber diser prunnen fertig werde seije Ime gleichfahls Er Jann der Pildhauer, den gar ins wachs geschnitten unnd verferttigt. Welches dann von ainem halben jar, nit woll beschechen werde kunden, gannz unbewist.

Unnd hat was das schneiden beruert, unns haimb gestelt, mit dem Colin oder ainem anndern pildhauer, der belomung halben zuüberkomen.

Unnd so der prunnen dem Medell gewess geschnitten begert Er Löffler, weiter Ime als dann, die notturfft Metall, unnd was Er sonnst zu ferttigung des prunnens, bedürfftig zuverordnen. Dann Er sich weitthers ausserhalb der arbeit so er daran legen wolt, nicht unndersteen kündte. So wurde Er auch zuvor, unnd Er unnserrn genedigisten Herrn Erzbischoffen, zu Salzburg dem Er Löffler ain Anzall Geschüz Gossen und beschlossen dasselb gar zum Ennd seinem zuesagen nach verferttigt, In welcher Zeit, aber Gleichwel ain pildhauer, zu sein Löfflers wider Ankkunfft gmueg zu schweden hat, an dem prunnen zumachen nit anfachen khünden.

Was dann sein belomung davon beruere, dies welle Er Eurer kr. dt. unnd uns was Er nach volendung des werckhs, billicherweiss daran verdiennt haimbsezen unnd man werde Ime nach gelegenheit unnd gestalt same seines verdienens mit der belomung woll zu bedenncken wissen.

Wievil man aber zum Schneiden, wax gebrauchen werde, das kann man der Zeit noch nit wissen. Sonnst wurde unnteren Ungeverlichen an unnd überschlag nach diser prunnen, mit allem durchaus sich vasst auf aindliff oder zwelffhundert gld verlaufen.

Das wir E. fr. Dt. auf obberwerten der selben genedigisten bevelch in vunderthenigkait Anzaigen wollen. Unnd sein hierüber von derselbem was hier Innen E. fr. Dt. genedigistem gefallen nach, verrer verordnet, unnd fürgenomen werden solle, genedigists Unnd weiteres beschaidt gewartenndt. Innen auch E. fr. Dr. als unnserrn genedigisten Herrn, unns damit zu gnaden gehorsamist bevelchen.

Datum Sterzing den XXiiij tag
December Anno Im 64.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven
an Hof, 1564, fo 683 - 684 vo.

1565, 5 Januarie. - Die hofboumeester en die bou-sekretaris
in Innsbruck kry opdrag dat hulle Alexander Colijn moet
nader sodat een van die bekwaamstes onder sy geselle wat

tot selfstandige werk in staat is, na Praag kan gestuur word.

Pildhauer geen Prag.

Die frl. dt. etc. hat unns an jezt gnedigist bevolchen das wir Irer fr. dt. zu derselben furfallennden notturfft ainen Stainmezen oder Pildhauer gesellen auss denen so zu Insprugg bey weylenndt Kaiser Maximilians hochloblichister gedechtnus begrebnus Arbaitten und gebraucht werden der auch fur ainen anndern ettwas khunnde mit dem ehisten geen prag verordnen solten.

Darauf ist innamen der fr. dt. vnnser bevelch an Euch das Ir als pald Maister Allexanndern Collin pildhauer fur Euch erforderst unnd mit Ime hanndlet das Er Irer frl. Dt. zu gehorsamen gefallen aus seinen gesellen so Er zu obbemelter Arbeit gebraucht einen der darunder zum geschickhtisen unnd der Arbeit zum pesten khundig, und erfarn seye, der auch die arbeit ene weiteres under weisen selbs in die hanndt nemen, Inns werckh passieren, unnd gar ans Ennde verrichten khunnde, ledig unnd geen prag zielen lasse unnd so Ir nun also ainen der hierzue zugebrauchen, bekhumen solt Ir denselben mit geburennder nottwendiger Zeerung von Ynsprugg bis geen Prag aus dem hofpaumaister Amtsgesellen abferttigen, doch vnns vor seinem verruckhen Eurer Ausrichtung, auch wie der Gesell heisse, hieher in schrift verstenndigen, so wollen wier Ime ain notwendig pattenndt, damit Er allenthalben unaufgehaltten durch gelassen werde.

Auch ain schreiben an die fr. dt. ferttigen unnd Euch Ime zuegestellen haben zuesennden, unnd das alles mit dem ehisten befurderet unnd nit Austeen lasset.

Daran etc. Datum. Sterzingen V. Januari Anno etc. LXV.

An Hofpaumeister unnd pauschreiber zu Insprugg.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1565, fo 26.

1565, 10 Januarie. - Aartshertog Ferdinand aanvaar Colijn as modelleerder in was en Hans Christoph Löffler as gieter in metaal van die fontein in die dieretuin te Innsbruck. Die Regering moet sorg dat die werk so gou as moontlik uitgevoer word.

Prunnen Im Thiergarten / furderlich ins werckh zerichten.

Welgeborner etc. Wir haben Eur schreiben und bericht unndterm dato vom vier und zwanzigsten decembris negstverschinen von wegen des prunnens denen wir Euch vermug unnser überschnickhte Modells von Metall giessen unnd machen zulassen auferlegt, empfangen, und daraus welchermassen unnd in was zeitt, solcher prunnen erslich von Allexanndern Colin in wachs geschnitten um daraus durch Hanns Cristoffen Löffler, von Metall gegossen worden. Das auch diser prunnen Eurem ungeverlichen überschlagg nach mit allem durchaus vast bis in aillf oder zwelfhundert gulden

gestehn mochte und merers inhalts mit gnaden angehört unnd verstannden. Darauf ist vnnsere gnediger bevelch an Euch und wollen das Ir solchen prunnen durch gemelte personen fort Ins werckhs richten und denselben aufs enndist, unnd mit wenigisten Unkosten als es zugeschehen muglich sein wirdet machen unnd überferttigen, auch an Notturfftiger unnd schleuniger befurderung, der Sachen nicht mangln lasset. Daran thuet Ir unnsere gnedigen unnd gefeligen willen unnd wolten Euch solliches hierauf zu beschaidt in gnaden, verhalten. Geben Prag den zehenden January Anno etc. Im LXiiiij.

Ferdinand. J. Wellinger
An he und Camer in Tirol
pta. 22 January A^o 65

Ad mandatu Serr. Dmi.
Archiducis proprium
Habersackh

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kcpialbuch : Geschäft von Hof, 1565, fo 16.

1565, 19 Januarie. - Betreffende die stuur van 'n beeldhouer na Praag verklaar Cclijn dat hy geen geselle het wat sonder meester kan werk nie. Hy verwys na twee Franse geselle in Nürnberg van wie hy gehoor het dat hulle reeds vroeër vir die aartshertog gewerk het.

Stainmetzen oder Bildhawer, gen Prag zu schicken. Durchleuchtigisters furst Eu. fr. Dt. haben unns von Sibenzechen den tag noch negstverschines monats Decembris auferlegt und bevelchen Das wir E. kr. Dt. zu der selben furfallennden nottürfften, ainen Stainmetzen, oder Bildhawer Gesellen, aus denen so zu Ynnsprugg bei weillundt Kaiser Maximillians hochloblichister gedencknus begrebnus gebraucht werden unnd ettwas fur ain anndern khundig auch one sonderes versaumbnus, der Angezaigten Arbeit fueglich abkhomen müge, mit Ester glegenheit zu E. fr. dlt. nach Prag abferttigen und schicken sollen.

Darauf geben E. frs. Dt. wir in unnderthenigkait zuvernemen, das wis solches als bald durch E. fr. dt. hoffpauamaister unnd hoffpaweschreiber zu Ynnsprugg mit maister Allexanndern Collin bildhawer, hanndlen lassen, E. fr. dts. zu gehorsamen gefallen Aus seinen gesellen, so Er zuermelter Arbeit, gebraucht, ainen der darundter zum Geschickhtesten unnd vor Arbeit zum pessten kundig unnd Erfarn sei, auch die Arbeit one weiters unnderweise selbs in die hendt nemen unnd Ins werckh passieren und gar aus unndt verrichten kundte, geen prag erfolgen zelassen. Und wiewoll Er um solches zu thuen unnderthenigist begierig wäre. So zaigs Er doch an das Er under allen Gesellen kainen hab, der ain werckh fur sich selbs ausserhalb aines maisters, khundte verrichten zu dem sollen Si auch in wax zum Cuss, was zu schneiden noch zu formieren oder zu passiern nit geüebt noch erfarn sein.

Er zaigt aber daneben weiter an Ime seyen sonst zween gesellen. So von Niernberg, unnd Francossen sein sollen beruembt worden, Welche E. fr. Dt. als er gehört, vor auch gearbeit haben, Nachdenen hab Er woll geschriben, unnd Sy zu seiner Arbeit begert,

Er wiss aber nit ob Er Sij zuwegen bring, unnd Sij Ime komen werden oder nit Unnd dieweil dann E. kr. Dts. obangerigts pildhawers Anzaigen nach, unnd dann die zwen gesellen zu Niermberg, so hienoch Ersamen Dt. auch gearbait haben, sein sollen. So säche uns fur Rath unnd guet an. Er. fr. Dt. hetten nach derselben ainem von E. fr. Dt. hof aus weill es von danenhin gelegner auch von Eu. fr. dt. villeicht Ir Erfahrung unnd kunsst, weil Sij derselben hievor gearbait haben sollen, genedigists wissen haben werden, schreiben lassen. Doch zu Eu. fr. Dt. genedigisten willen unnd gefallen gestelt der wir solches zu gehorsam obangezaigts bewelchs nit verhalten wollen, unnd unns selben zu gnaden unndertheniglichen bevelchen thuen.

Datum Sterzing den XViiiij n tag Jener, Anno etc. Im Lxiiiij.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1565, fo 26 vo - 27 vo.

231

1565, 28 Januarie. - Ferdinand laat weet dat hy die gevraagde beeldhouergeselle vir Praag nie meer nodig het nie.

Pildhauer gesellen. fr. dt. nit mer bedurfftig

Wolgeborner Edle etc. Wir haben Eur gehorsamblich schreiben vom XVIII diess lauffennden Monats belanngent, die Pildthauer gesellen, auch was Ir mit maister Colin Pildthauer gehandelt unnd Er Euch wider umb zu Anntwortt geben, neben Eurm Rat unnd guetbedunckhen genediglich empfangen unnd vernemen dassen uns auch Eurn hierzue angewenndten vleis genediglich wollgefallen, nachdem wir aber num mallen als die wir in annder weg verseeen solcher arbeit nit bedurfftig lassen wims yeziger zeit berueehen, haben wir Euch auf Eur unnderthenigs schreiben nit verhalten wollen. Geben Prag den XXViii tag Januari Anno 65.

Ferdinand

Ad mandatum serimi Dmi

An Reg. unnd Camer in Tirol

Arch. ducis proprium

pt. 7 februari '65.

Vt. J. Wellinger

J. Schennkh

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1565, fo 36.

232

1565, 1 Februarie. - Twee ontwerpe vir die reliëfs van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I word opgestuur.

Historien zu Kaiser Maximilian Begrebnus

Wolgeborner Edlen etc. hiebey verwart ubersennden wir Euch abermals zwo abgerissene figuren oder historien zu weilenndt der Kaiser Maximilians hochloblichster gedechtnus begrebnus gehörig. Darauf weidet Ir nun von wegen verferttigung derselben historien weitere notturfftige verordnung zuthuen wissen. Mit bevelch das Ir die zuvor hinauf geschickhte dergleichen abgeriss-

ne historien, so dasselbst nun allerdings verfertigt seÿen, alle widerumben hieher zu unnseren hannden übersenndet, Damit des hieigen Mallers Arbeit daran geschäÿt unnd Ime darauf die bezalung gethan werden müge. Daran beschicken etc.
Geben Erst februari Anno 65.

Ferdinand
An Re und Camer in Tirol

Ad mandatu Serri Dmi
Archiducis proprium
J. Wellinger
Habersagkh

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft van Hof, 1565, fo 32.

233

1565, 5 Februarie. - Die tolamptenaar in Zirl kry bevel om nog eens 200 gulden plus 26 guldens húsrente aan Colijn te betaal.

Alexannder Collin pildhauer.

Innamen der frl. dt. ist unnser bevelch an Euch das Ir Maister Allexanndren Collin pildhawer abermallen Im Abschlag des gedings, seiner zu weillendt Kaiser Maximilians begrebnus gehörigen unnderhanden habennenden Arbeit 200 gulden und dan noch 26 ff. verfallen Fauszins thuet zusammen 226 ff. gegen einen seinen Quittung erleget, unnd bezallet, die sollen Euch auf diss unnser schreiben, unnd bemelte Quittung in Raittung far guet passiert werden.

Daran etc. Datum Sterzing. V Februari A^o etc. LXV
Re unnd Camer An Zollner zu Zierl.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1565, fo 241 vo.

234

1565, 6 Februarie. - Aartshertog Ferdinand stuur opnuut twee ontwerpe vir die reliëfs van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I. Reeds uitgevoerde ontwerpe moet teruggestuur word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzberzog Ferdinand sendet der Regierung zu Innsbruck abermals zwei „abgerissene figuren oder historien“ zum Grabmal Kaisers Maximilian I. und befiehlt, die bereits ausgeführten Historien wieder zurückzusenden, damit darnach die Arbeit des Prager Malers geschätzt und bezahlt werden könne.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A.VII. Prag 6.2.1965. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14. 1893. p. LXXIV. nr. 9724.

1565, 6 Februarie. - Colijn is nie tot 'n laer prys vir die sny van die spuitfontein in die dieretuin te Innsbruck te beweeg nie. Wel wil hy die beelde vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I vir 950 i.p.v. 1,000 guldens sny.

Prünen im Tiergarten zu Innsprüg zu befürdern.
Durchleuchtigster etc. Was wir hievor auf E. Kr. dt. gnedigsten bevelch auf das Überschikht modell aines prunnens, den Eu. fr. dts. von mettal giessen unnd in dem Tiergartten bey Innsprugg machen, unnd zuerichten ze lassen gnedigist bedacht unnd entschlossen sein, Gregorien unnd Hanns Cristoffen den Löfflern Vatter und Sun, beed E. fr. dt. dienner uns puchsen gießser, neben ußer Schickung gemelts medells, geschriben, unnd an Sij begert wasmassen sich Gregori Löffler entschuldigt, unnd sich sein Sun Hanns Cristoff Löffler darauf erbotten hat, Das auch Maister Allexander Collin, Pildhauer, so die historien zu weilendt Kaiser Maximillians hochloblichster gedechtnus Begrebnus zu Ynsprugg zu verferttigen underhanden von sollichem prunnen Sauber und Zierlich in wax zeschneiden, aufs negst zwayhundert Taller begert, unnd was wir darauf E. fr. dt. hofpaumaister zu Ynsprugg Paulsen Uschal auch beeden Löfflern unnd Anndreen Kuener Hofpauschreiber mit Ime Collin auf ain abbruch zehanndlen, verer bevelchen Das alles haben E. fr. Dt. wir vom vierundzwanzigsten Decembris nechstverschinen monats, unnd jars nach lenngs in unnderthenighait zuegeschriben was uns nun darauf von bemeltem Ushall, beeden Löfflern und Anndreen Kaener, derwegen auch des Pildwercks halben zu weilennndt Kaiser Maximillians begrebnus gehörig und was vorgedachter Collin von sollichem allem unnd jedem Innsonnderhait unnderschiedlich in wax zeschneiden nemben wolle fur bericht gethan unnd darauf Ir guetbedunckhen ist das ger wochen E. fr. dt. aus beverwardtens ainschluss alles nach lenngs genadigist zuvernemen.

Unnd sevil nun Erstlichen, den prunnen belanngt dieweil wir befinden, das der Pildhauer, maister Allexannder Collin, des geding halben auf kain nechtern weg zubringen unnd sonnst kain person, Schier zuegebraucht werden mochte verhanden der prunnen auch E. fr. Dr. gnedigisten bevelch, unnd verordnung nach mit dem Ehisten so Imer müglichen geferttigt werden solle, so haben wir mit solchem werch des Gossnen prunnens so also zuver durch Ire Collin Ins wax. geschnitten, werden solle, fürderlichen fürzegeen bevelch geben, unnd nottwendige verordnung gethan.

Ob aber die Knorn oder Puggl davon Sij in Irem bericht meldung gethan, unnd unsichtig sein sollen auch damit birs in die zecken Cennten Metall erspart werden mochte, Ausgelassen oder dem ubersanndte Modell gleichmessig gemacht werden sollen. Das stellen wir E. fr. dt. gnedigisten willen und wollgefallen. Die geruechen unns auch hierüber, unns wie es in disem fahl gehalten werden solle, genediger unnd fürderlich beschaid unnd bevelch zu komen ze lassen.

Unnd damit aber mittlerweile unrt vuzt unns von E. fr. Dr. derwegen beschaid zuekhumbt an der arbeit nich vorab sammt werde, So haben wir bevelch geben, Das bemelten Collin die

anndern stuckh, Es sey am Karr, oder den prunnen sovillen, so furauf gut zuvor schneiden unnd die knoren oder prüggel auf die letst ansteen lassen sollen.

Was aber nach verrichter arbeit, des schneidens des giessens belanngt, wollen wir zu vunsrer wider hinauskuft geen Ynsprugg des Metall oder Gloggspeis halber, nottwendige fur sechnus thuen auch dem Löffler die Arbeit zuverrichten bevelchen und mit Ime der belomung halben, aufs negst uberkomen wie Er sich dann hievor deswegen aller getreuen Vleis unnd der belomung halben aller beschaidenheit erbotten hat.

Pilderwerch zu weilenndt kaiser Maximilian Begrebms.

Dan belanngend, das pilderwerck; So zu weilenndt Kaiser Maximilians hochloblichster gedechtnus begrebms geschnitten, unnd gegossen werden sollen, haben E. fr. Dlt. aus beilignnder verzaichnus gnedigist zuvernemen, wievill man metall, wax und ijs darzue notturfftig sein, auch zu schneiden gesteen werden, unnd wiewoll nun bemelter Collin von sollichem werchs des Pilderwerchs in was zuschneiden unnd zu verfertigen, ain merrers unnd zusamt der unnderhaltung, aintaussenndt gulden begert, so haben wir doch mit Ime von Stuckh zur Stuckh unnd also fur alles vermug bemelter Verzaichnus auf neunhundert gulden unnd dann seither fur die begert, unnderhaltung funffzig gulden und also fursschneiden unnd die unnderhaltung auf neunhundert funffzig gulden uberkomen lassen, unnd dieweil wir dannoch befinden das sich dem Einkomen bericht nach mit Ime Collin derwegen woll in hanndlung Einzelassen, unnd solche neunhundert funffzig gulden woll zugeben seye, Das Er auch sein begerte unnd beschliesslich efordernungen woll verdiennt unnd imer weitter nicht daran abzeprehen, auch nit so bald mit ainer bekomen werden mochte, der dise arbeit in solchem gelt zumachen annemen wurde dann das klain pildwerck unnd annder klaine arbeit vill zeit unnd gleich zwifache und drifachen arbeit bedarff unnd vergleichen kunsstlich maister mit kainen geringen gelt hieher zubewegen.

So ist dem allem nach unnser underthenigster Rath unnd guetbeduncken E. fr. dt. geruechen Es aus angezaigten Ursachenn, durchaus wie bemelten Uschall, die Loffler, unnd Andree koeuner mit Ime allain abgehandlt, darbeij gnedigist bleiben unnd unns darüber mit Eisten nottwendigen beschaid zuekomen zulassen. Darauf die Nottwendig verordnung zu thuen haben.

Was massen dann die Uschall die Arbeit zum Grab gehörig sovil deren bisheer verfertigt, ob die den diserwegen, allerdings gemes unnd die historien genuegsam erhebt gemacht worden sein, auf unnsern bevelch in besicht befenden. Steen wiewill der Collin über die verfertigten Stuckh noch historien, unnderhanden im werckh So Immerhalb funff wochen auch gar an die statt gefertigt werden sollen unnd umb die ubrigen Visierungen oder historien verder umben anmanung thuet. Das alles haben E. fr. dt. in beschluss bemelts bericht nach lerngst gnedigist zuvernemen. Unnd damit munn gedachter Collin als soll solliches werch unnderhanden an der arbeit, nit verhindert werde. So ist demnach an E. kg. dt. unnser underthenigists annermanen die geruechen bey dem Maller zu Prag, so gnedigiste auch eidliche Verordnung thuen zelassen darob und daran zusein auf das die noch manngleten visierungen aufs vleissigists gemacht unnd sobald ain oder mer ferttig unns bey der Posst verwart, Inmassen vor besche-

ohen nach einannder mit dem allerfurderlichisten zu der Tirolischen Camer hannden überschickt werden, die furten den pildhauer zu verfertigung der arbeit zuübersonnden haben. Das alles wolten E. fr. Dt. wir zu underthenigisten bericht, nicht verhalten unnd thun derselben unns hiermit zu gnaden gehorsamlich bevelch.

Datum den VI Februari Anno etc. im funffundsechzigisten j.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1565, fo 53 - 55 vo.

1565, 9 Februarie. - Die Löfflers moet alles in gereedheid bring om so gou as wat Colijn met die modellering klaar is met die giet te begin. Die materiale hiertoe sal deur die Regering besorg word so gou as wat hy weer in Innsbruck is.

Prümen im Thiergartten Alhie.

Wir haben Eur Schreiben unnd bericht vom Xviii januari negsthin Empfangen, unnd darauss, wasmassen Ir mit Maister Alexannoer Collin pildhauer, Erstlich vonwegen schneidung des prunens auf sein vorgehendes begern der 200 taller gehandelt das Er sich auch über Angewendten vleis fur cosst unnd lon nethern nit als auf 200 gulden bringen lassen Unnd davon nit weichen wollen. Alles nach lenngs vernomen lassen es dabey bleiben. Unnd so seyen mit solohrer Eurer hanndlung Unnd dem beschehen geding gannz wol zefriden. Ist auch darauf innamen der fr. Dt. unnsrer bevelch an Euch das Ir bemelten Collin das werch dem Überschickten Modell allerdings gleich messig zuferttigen unnd zu verrichten übergebet, Eindpindet unnd damit furderlichen furzegeen bevelchet als Ir dem zechen wist.

Ob aber die Knorn oder puggl so Eurem Anzaigen nach unsichtig sein, unnd damit in 10 Cennten metall Erspart werden möchte aussgelassen oder dem modell gleichmessig gemacht werden sollen, das haben wir umb verern beschaidt ander Fr. dt. gelanngen lassen so unns nun solohrer beschaidt einkhumt wollen wier demselben bemelten Collin oder Euch fürderlich berichten, unnd zueschreiben; derwegen wollet Ime in Überneming des wercks bevelchen das Er die anndern Stuckh es seye am Karr oder der prunen seule so fur auf gut am ersten schneide unnd die Knorn oder puggl auf die letst in der zeit unns dann von Irer fr. Dt. beschaidt zuekhumen mag austeen lasse.

Unnd dieweil unns dann vor Irer fr. dt. schon alberait Resolution unnd bevelch das wier solchen prunen aufs ehist so Imer muglichen verferttigen unnd in das werch Richten lassen sollen zuekhomen So werden Ir Euch Löffler Eures thails mittlerweillen auch darnach zurichten, unnd so der prunen durch den Pildhauer Inns wax geschnitten unnd verferttigt mit der Arbeit vermug des ubersonndes modells Eurem hiever gethanen gehorsamen erpietten nach furderlichen furzegeen wissen.

So wollen wier Euch dann zu unnsrerem hinaus khomfft die vermittelt gottlichen gnaden in khurz beschehen wirdet die

notturfft mettall unnd was Ir sonnst fur zeug zuverferttigung
solches prunnens bedurfftig sein werdet, furderlich verordnen.

Dan belangennit das pildwerch so zu weylenndt Kayser Maxi-
milians hochloblichister gedechtnus begrebnus gehörig auch ge-
schnitten unnd gegossen werden sollen, haben wir auss ubersondn
verzeichnus wievil man zu dem selben Metall wax unnd ybs darzue
notturfftig sein unnd zeschneiden gesteen werden nach lenngst ver-
nomer haben das Innen khain bedencken sonnder lassen es aus
Euren angezaigten Ursachen beiß Eurer beschehnen hanndlung unnd
vergleichung bleiben haben dasselb auch furtter neben vnnsern
Rat unnd guetbedunckhen an die fr. dt. gelangen lassen darauf
gewarten wier nun beschaidt unnd so unns derselb einkumbt
wollen wier Euch Uschall derwegen verrer bevelch geben.

So haben wir auch nit unnderlassen sonnder Ir. frl. dt.
an die noch mangelten Visierungen der historien unnderthenigist
anvermanndt.

Also haben wir auch dem Collin über die jungst verordneten 200
gulden an jeze widerumben aus dem zollamt zu Zierl 200 glden dess-
gleichen auch die 26 gulden verfallnen hausszinz zu bezallen ver-
ordnet, Das wolten wier Euch Uschall Ime Pildhauer solches
Anzeigen wis nit verhalten.

Daran etc. Datum Sterzingen Viiiij Februari an^o LXV.

Re. und Camer

An Paulsen Uschall
Gragorien unnd Hanns
Cristoffen die Löffler
unnd anddreen Keener

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine
Missiven, 1565, fo 282 - 283.

237

1565, 26 Februarie. - Ontvangs word erken van twee ontwerpe.

Daar ontbreek nog ses.

Historien zu Kaiser Maximilian Begrebnuss.

Durchleuchtigister etc. E. fr. Dr. schreiben aus prag, von sech-
sten diz. haben wir sambt den zwo abgerissnen historien zu weil-
lenndt kayser Maximillians hochloblichister gedechtnus begrebnus
gehörig mit gbuerennder Reverennz empfangen und darauf Ermelte
historien, maister Allexandren Collin, Pildhauer, als der solche
Arbeit unnderhannden alsbald unnd furderlichen zuegestellt, Der
ist vorhabens die arbeit alsbald unnderhannden zunemen unnd
Inmassen die anndern fürderlichen zu verferttigen. Unnd dieweil
Er mit solchen zwaijen historien, auch bald fertig sein wirdet,
unnd die gesellen, so zu sollicher Arbeit taugenlich nit jeder-
zeit bekomen, und furgebracht werden mugen demnach so geruechen
E. fr. bey dem Maller zu prag. So genedigiste verordnung thuen
ze lassen auch dareb unnd daran zesein auf das die noch mangleten
sechs visierungen aufs aller Enndist So Immermuglichen auch aufs
vleissigist, und woll erhebt gemacht unnd so baldt ainen zwaij
oder mer fertig, unns bey der posst wollverwart, Inmassen vor
beschehen naheinander mit dem allerfurderlichisten zu der
Tirolischen Camer hannden Oberschickht worden, dieselben furtter
den Pildhawern zuverferttigung der arbeit zuezustellen haben.

Dann So übersenndt E. fr. dt. auf derselben genedigist begern wir hiebeilverwartet, sechzechen der zuvor hierher geschickten abgerissnen hijstorien, so durch den Pildhawer schon allerdings verferttigt worden seijen als E. fr. dt. gnedigist zusehen haben.

Darauf werden nun E. fr. dt. mit dem Maller zu Prag des Sons halben abzukomen, unnd so die hijstorien zu deme gebraucht unns dieselben widerumben wol verwart zubannden Tirolischer Camer. Zuüberschickh gnedigist zu verordnen wissen. Damit nach Vollendung des wercks die geferttigten Stückh nach den Visierungen ob die selben gerecht oder mangelhafft seyen abgesehen mugen werden, wie dann die geferttigten Stückh zum taill nach den Visierungen, schon abgesehen worden sein, das wolten E. fr. dt. wir in unnderthenigkait nit porgen unnd thuen unns derselben damit zu gnaden gehorsamblichen bevelchen.

Datum den sechszwanzigsten tag febr. Anno etc. Im 65.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1565, fo 91 vo - 92.

238

1565, 26 Februarie. - Colijn vind die figure van die springfontein vir die dieretuin van Innsbruck te klein en stel voor en hulle groter te maak.

Prunnen im Tiergarten zu Innsprugg zu machen.

Durchleuchtigsters - Unns hat Maister Allexannder Collin pildhauer, deme das werch des prunnens im Tiergarten alhie zu verferttigen unnd ins wax zu schneiden angedingt worden, an jezt furgebracht, wir Ime dises prunnens halber seidtherr dise bedenkhe furgefallen Erstlich das der daten mit dem hirschenkopf der zuebrist auf der prunnen Soull steet, auf das maist uber ain verdere span nit hoch. Desgleichen auch die drey Gottinen, so gleich darundter steen auch Etwas zu clain sein sollen, Unnd wo dise pilder nit grosser unnd stattlicher weder das uberschickht modell ausweist gemacht. Dieselben und sonnderlichen im Tiergarten gar khainz ansehen haben, und unerkandtlich sein wurden und säch Ime derhalten fur guet an. Das obgemelte pilder aus yezt angezaigten Ursachen umb Etwas Tapferer und grosser gemacht wurden. Dieweill wir aber vons E. fr. dt. kain andern bevelch dann das wir solchen prunnen am uberschickhten modell allerdings gleichmessig machen unnd verferttigen lassen sollen unnd aber dennoch an solchem werch nichts verabsaumbt werde. So lassen wir dennoch solch des Collins anzaigenn hiemit an E. fr. dt. gehorsambliches verlanngen underthenigist bittendt, unns daruber unnd wes wir unns hier Inn verhalten solle, genedigisten beschaidt zuekomen zelassen unndt thuen E. fr. dt. unns damit zu gn. unnderthenigist bevelch.

Datum den XXVj tag. febr. Ano et Im funfundsechzigen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1565, fo 92.

1565, 27 Februarie. - Ferdinand keur die afspraak van die
Tiroolse Regering betreffende die spuitfontein vir die
dieretuin goed. Die werk moet egter volgens model uit-
gevoer word.

Prunnen in Tiergartten zu Innsprugg.

Wolgebörner etc. Wir haben Eur schreiben und bericht vom
6 disses gegenwertigen Monnats, von wegen verfertigung des
prunnens von Metall, wie wir Euch dessen hievon ein Modell über-
schickht, merers Innhalts angehört unnd verstannden. Dieweil
wir dann daraus befinden das der Pildhauer Maister Alexander
Collin, des gedings halben vom schneiden in wax desselben prunnens,
auf khainen hehnern weg zu bringen gewest, und Er weniger nit als
zwayhundert gulden nemen wille. Das Ir darauf Ime mit solchem
werkh unnd arbeit fur zugeen bevelch geben unnd notwendige ver-
ordnung gethan unndt wir darob auch gnedigist zufriden, unnd
wollen das die knarren oder puggle an solchen prunnen nit ausge-
lassen, sonnder unangesehen, das gleichwell ettwas uncossten mit
dem modall dadurch zuersparn. Dann überschickht Modell gleich-
messing gemacht werden sollen. Dann weil unns solcher prunnen
sonnst zimlich vil gesteen wirdet. So wollen wir es damit der-
selb dem Modell nach volkomenlich gemacht an disen wenigen auch
nit erwinden lassen.

So werdet Ir auch sevil nach verrichten arbeit des Schnei-
dens, das Giesen belanngt Eurn gehorsamen erpieten nach dem
Löffler solch Giessen zu bevelchen unnd mit Ime der belonung hal-
ben aufs negst zu uberkhomen wissen.

Damit also solcher prunnen furderlichist unnd mit allem
vleis verfertigt werde.

Verrer betreffend das Pildwerch so zu Kaiser Maximilian
hochloblichster gedechtnus begrebnus geschnitten vund gegessen
werden solle, nachdem Ir auf derhalben guetbeduncken dahin -
gangan, das bemelten Collin fur solch pildwerch in wax zu-
schneiden unnd die underhaltung fur alles neunhundert funfzig
gulden zugeben seye unnd Er dieselben woll daran verdienne.
So lassen wir es aus Eurn angezaigten Ursachen auch Ir demselben
nach hierauf weitere nottwendige verordnung thun.

Als Ir auch letstlichen vonwegen hinauf beürderung der
ubrigen historien zu wellenndt hochgedachts kaiser Maximilians
Grab gehörig, die durch den hieigen Maller verfertigt werden
sollen, gehorsame Anmanung gethan haben wir Euch alberait kurz-
verschiner Zeit hievon zwo derselben historien überschickht, unnd
so paldt der mer verfertigt wie dann Er maller dieselben her-
nach auch unverzogenlich bei der post zuegesanndt werden.
Welches wir Euch hierauf zu Anntwurt und beschaidt in gnaden
nit verhalten wollen.

Geben prag den 27tag February Anno 65.

Ferdinand
pt. 14 marcy Anno 65

Ad mandatum Serr. Dmi.
Archiducis proprium
J. Wellinger
J. Habersaglich

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft
von Hof, 1565, fo 79 vo - 80 vo.

1565, 9 Maart. - Aartshertog Ferdinand aanvaar nie die beswaar van Alexander Colijn dat die beelde van Aktaion en die drie godinne van die fontein vir die Lustgarten te klein sou wees, nie en bly voet by stuk wat betref die uitvoering volgens model.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand, welchem die Regierung zu Innsbruck am 6. März neuerlich die Bedenken des mit der Verfertigung des Brunnens für den Lustgarten betrauten Bildhauers Colin mitgetheilt hätte, nämlich, das „der Acteon mit dem hirschenkopf zu obrist auf dem prunnen und die drei götinnen darunter etwas zu klain und unsichtbar“ sein könnten, besteht auf der Ausführung des Brunnens nach dem von ihm gesendeten Modelle.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. und Conc. A.VII. Kopie in Kopialbuch : Geschäft von Hof 1565, fo 134. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893, p. LXXV, nr. 9731.

1565, 3 April. - Betreffende die vergroting van die dieretuin by Innsbruck.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand sendet seinen Kammerdiener Johann de Quarientis in Angelegenheit der Erweiterung des Thiergartens bei Innsbruck, des Ankaufs des Edelmansitzes Weierburg und eines Maierhofes zum Schlosse Ambras nach Innsbruck.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1565, fo 129. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893 p. LXXVI, nr. 9741.

1565, 3 April. - Aartshertog Ferdinand II van Tirol wil Alexander Colijn in sy diens behou.

Alexander Kollin, Bildhauer. Lennger in diennst zu erhalten.
Wolgeborner Edle etc. Nachdem Unns der Pildhauer so dasselbst zu Innsprugg die historien in Märblstain zu weillenndt des kaiser Maximilians hochloblichster gedechtnus Begrebnus zuverfertigen unnderhandnden, unnd in bevelch hat fur ain besonders khunstliche unnd geschickhte personn in seinem hanttwerch beruembt unnd angezaigt wirdet. Darumben wir Ine auch nach verfertigung beruerter angedingten historien lennger in unsern

diennsten zuerhalten mit gneden entschlossen sein. So bevelchen wir Euch hierauf gnediglich unnd wollen, das Ir also darauf be-
dacht seyet unnd die sachen dahin richtet, damit ermelter Pild-
hauer, wann Er gleich mit denselben historien zue angezaigten
Kaiserlichen Begrebnus allerdingz verttig, annderst wohin nit
wegg gelassen sonnder fort, alda in unsern diennsten erhalten
werde wir Ir dann solches am furterglichisten woll zu verfuegen
werdet wissen. Daran hanndlt Ir zu unnsern gnedigen unnd gefel-
ligen willen. Geben Prag den 3tag Aprillis.

Anno 65.

Ferdinand

Ad mandatum ser'is Domi

Archiducis proprium.

An Re.unnd Camer in Tirol

V.J. Wellinger

pta 15 Aprillis Anno 65

Habersagkh.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft
von Hof, 1565, fo 377 vo.

243

1565, 7 April. - Die instruksies van aartshertog Ferdinand
betreffende die uitvoering van die springfontein van die
dieretuin te Innsbruck word aan die belanghebbendes
oorgemaak.

Pildwerch unnd Prunnen, Peth unnd Ror.

Was sich die fr. Dt. Erzherzog Ferdinand zu Österreich etc.
von wegen schneidung unnd giessungs des prunnens Petsseyl Rör
unnd was darzu gehört von metall auch schneidung unnd giessung
des pilderwercks, zu weillenn Kaiser Maximilians hochlöblichis-
ter gedechtnus begrebnus entschlossen derhalben der Regierung
unnd Camer am XXVII tag nechstverschines Monats Februarij ge-
schriben auferlegt unnd bevolchen haben. Das werden Hofpauma-
ister unnd pauschreiber aus beyligernder Abschrift vor demselben
schreiben nach lenngs vernemen Unnd darauf Maister Alexandern
Colin, das jhenig so Ime hierijnnen zuwissen vonnötter nach lenngs
unnd auffmerlichen anzuzeigen, unnd eigentlichen Jarob zu sein
wissen das am oberuereten prunnen die khörren oder Pügl nit
ausgelassen sonndern gemacht unnd also der fr. Mt. bevelch in
alle in durchaus wucklich volzogen werde. Daran beschickt Irer
ft. Dt. willen unnd mainung. Actum am VIIItag Aprillis Anno et
in LXVn

Camer

Dem Hofpaumaister unnd pauschreiber
zugestellt worden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten
und Befehl, 1565, fo 209 vo - 210.

244

1565, 12 April. - Daar word nog eens op die versending van
die oorblywende ses ontwerpe aangedring.

Visierungen zu Kaiser Maximillians Begrebnussen
Verttigung.

Durchleuchtigster et. Eu. fr. Dt. geben wir hiomit unnderthenigist zuerkennen. Das maister Allexannder Collin Pildhauer welcher dann als E. fr. dt. des hier von genedigists wissen tragen die historien zu weilennndt Kaiser Maximillians hochloblichister gedechtnus begrebnus zumachen unnder hannden vunns an yezo furgebracht, wir das Ime der Maller aus prag, so die visierungen nach welchen die historien in den stain gehaut werden müssen ferttigen solle, geschriben unnd dermassen Ursachen warumben Er die noch abgeen oder Viesierungen bisherr nit verferttigt auch noch nit verferttigen khünde, oder dasselb dergestalt zethuon vorhabens seiße, angezeigt unnd furgewennndt habe. Welches verzugs, das die Visierungen, nit geferttigt, Unnd Er Collin, Damit so lanng, mit grossem seinem nachtaill schaden unnd uncossten so Ime uber erhaltung, der Gesellen unnd Sonnst hin unnd wider, auferlaufft aufgezogen werde, vor unns zum hochsten beschwert, mit Anzaigung dar Er dardurch verursacht werde auch vonhabens seye, sich sambt seinen Gesellen, von hie weckh zeziehen wie Er dann auch der atraittung unnd abferttigung, darauß begert, wir haben Ime aber noch bissherr wider seinen willen aufgehalten unnd Ime die vertroistung geben, das wir Solches E. fr. dt. den negsten unndertenigist zueschreiben unnd E. fr. Dr. darauf geredigiste verordnung thuenworden. Das die noch mangleten Visierungen one Ainichen lenngerer, verzug durch den Maller verferttigt unnd Er der Collin damit weiter nit aufgehalten werden solle. Dieweill dann gnedigister furst unnd herr, obberwenter Collin sambt seinen Gesellen mit gressen uncosten und mue hierher gebracht, unnd damit ain ansechenlichs gelts aufgewennndt auch die Visierungen maisten - thaills, unnd bis am Sechs, so noch manglen. Durch durch (sic) den Maller verferttigt unnd hieerher geschickht worden unnd auch der Collin mit der Arbeit gannz fertig, unnd fleissig, und jezt numer sechzechen stuckhs gannz unnd gar auch dermassen, unnd so khunstlich unnd fleissig ausgemacht, unnd verferttigt worden sein, das wir unnderthenigist verhoffen. Wann E. fr. dt. die selbs sechen das die selb darob ainggenedigists gefallen haben werden. Eur fr. dt. auch selbs genedigist zuerwegen haben. Wo Er an yezo wie Er dann als obgenort, des vorhabens ist, von der Arbeit sambt seinen Gesellen sich weckhbegeben. Das alsdann nit allain oder amdere seines gleichen kunstliche Maister unnd Arbaitter nit wol mer zu bekommen oder hierzue zu bewegen sein, sonnder auch aller grosser bisskerr aufferloffen uncosten, gleich zu lest an einem klainen unnd allain den sechs visierungen ernennenden, unnd dardurch das gannz werckh verhindert und eingestellt wurde. Demnach, ist an E. fr. dt. abermalen unnder vunderthenigist vermanen und pitten, Sij wollen beiß gemeltem Maller darob sein, unnd dise genedigiste auch ernstliche verordnung thuen lassen, das die noch abgenden sechs visierungen one ainichen, weitern Aufzug fleissig unnd mit dem allerfurderlichisten verferttigt unnd unns sobald ettliche derselben fertig, hierher uberschickht worden. Dann wo das nit beschehen unnd der Collin noch lennger damit aufgezogen wurde, wisten oder khunden wir den pildhauer weiter nit aufzehalten sonnder muesten Ime letstlichen seiner glegenhait nach ungeacht, der grossen aufgewennndten uncosstens, ab weckh ziehen lassen. Das wolten E. fr. Dt. wir der unvermeidliche notturfft nach nicht vorhalter Unnd thuen derselben unns daneben zu Gn. unnderthenigist bevelch.

Datum den Xije tag Apprillis Anno etc. In LXV.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven
an Hof, 1565, fo 244 vo - 245.

245

1565, 12 April. - Op speedige versending van die opskriftafeltjes word aangedring angesien Colijn met die lyste daarvan klaar is.

Georg Bockhaij

verfertigung der epitapfien zu kaiser Maximillian Begrebnus.

Durchleuchtigster etc. Kay. Mt. haben wir hievor zu mer-
mallen underthenigist zuegeschriben und angezaigt. Das wir auf
bevelen und verordnung weillenndt des in Gott Ruennenden Kaisers
Ferdinanden, hochloblichster und selligster gedechtnus bald
nach Irer kay. My. verrucken von hie Georgen Bockhaij vierundzwanzig
schwarze Marblstainene Tefelen darain Er die Epitaphien oder
Tittl, der historien zu weillenndt kaiser Maximillians auch hoch-
loblichster gedechtnus Begrebnus alhie gehörenndt Ezen unnd ver-
gulten solle, geen Wienn geschickht unnd E. Kay. Mt. gehorsamis-
tes fleiss, gebetten bei dem Bockhay genedigiste verordnung
thuen zelassen mit verfertigung derselben unverzogenlich zu
furgeen und die selben volgenndts unns zuekomen ze lassen. Die-
weill dann allergenedigster Kaiser uns noch bissheer nicht zue-
komen, unnd durch Maister Allexanndern Collin, Pildhawer welcher
die historien zu bemelter Begrebnus gehörig, zumachen underhann-
den hat an den selben historien sechzechen sambt denen zu ein-
fassung der Epitaphien gehörigen Gesimbsen, alberait, verfert-
tigt unnd bei unns umbfurderlich herauf ferttigung bemelter
Epitaphien.

Damit Er dieselben in die Gesimbs einlassen khundte emb-
sig angehalten wirdet unnd damit dan herijnnen nicht verabsauwt
unnd Er Maister Collin an seiner Arbeit nit verhindert sonder die
sachen befurdert werde.

So ist demnach an E. Kay. Dt. abermallen Vunser underthenigist
pit, die geruechen bei rbgemeltem Bockhay genedigiste Anmanung
thuen zelassen unnd darob zesein, das Er wo es unzther nit be-
schechen wäre (das wir unns doch nit verseeen) mit verferti-
gung ernennter schrifften mit dem allerfurderlichisten getreues
fleiss furgeen.

Unnd nachdem aber die ernenneten Stain, gar pruchig sein,
also das Sij die fuer auf dem lanndt nit gedulden khünden, sonn-
der pald zerprochen oder schadhafft mochten werden.

Geruechen derhalben E. Kaij Mt. mergedachten unnsern vorigen
unnderthenigisten schreibens unnd pitten nach. Dise verere ge-
nedigist verordnung thuen zelassen, so bald die Epitaphien gar
oder aber ettliche derselben fertig, das dieselben auf dem
wasser bei vergebner fuer wollverwart, auch aufs fleissigist
aingemacht unnd mit filz woll vunnderlegt herauf gebracht wer-
den unnd thuen E. Kay. Mt. unns damit zu gn. allerunderthenigist
bevelchen.

Datum Am 12tag Apprillis Anno etc. Im funfundsechzigisten.

An die R8. Kay. Mt. etc.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven
an Hof, 1565, fo 245 vo - 246 vo.

246

1565, 13 April. - Die Tirolse Kamer wil ingelig word oor die
werk wat deur Alexander Colijn volgens kontrak aan die
reliëfs verrig is en wat hy daaraan verdien het.

Alexannder Colin pildhauer.

Der Camer bevelch ist das der fr. Dt. paumeister unnd paww -
schreiber particulariter unnd unnderschiedlichen berichten was mais-
ter Alexannder Colin Pildhauer, an weillend Kayser Maximilians
hochloblichster gedechtnus begrebnus allenenthalben an den his-
torien vermueg seines gedings gemacht unnd daren verdiennt hat
unnd das befürdern. Actum am Xij tag Aprillis Anno etc. im LXV.
Camer.

Dem Hofpaumaister unnd
pauschreiber zuegestellt worden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten
und Befehl, 1565, fo 216.

247

1565, 13 April. - Die Rekenkamer van Tirol vra wat alreeds aan
Colijn vir die werk aan die reliëfs betaal is.

Idem.

Der Camer bevelch ist das der fr. Dt. Rat unnd Tyrolisch
Camermaister Wolfgang Kalmünzer von Kalmunz ainen lauttern
Auszug auf die bemelt Camer übergeben was Maister Alexannder Colin
Pildhauer auf guet raittung Unnd im Abschlag seines gedings unnd
Arbeit der historien, so Er zu weillennd Kayser Maximilian hoch-
lößlichisten gedechtnus begrebnus gehorig aus dem Camermaister-
amt vom LXIII Jar bis dato allenenthalben empfangen habe.
Actum am Xij tag Aprillis A^o et LXV.

Camer

Dem Tyrolischen Camermaister zue-
gestellt worden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten
und Befehl, 1565, fo 216 vo.

248

1565, 13 April. - Regering en Kamer van Tirol vra aan die tel-
amptenaar van Zirl wat ny alreeds uit sy kas aan Alexander
Colijn betaal het.

Allexannder Collin

Innamen der fl.dt. ist unnser bevelch an Euch das Ir unns
zuhanden der Camerschriftlichen berichtet was und wievil Ir

allenthalben auf unnsern bevelch Maister Allexanndern Cöllin
Pildhauer Inn abschlag des gedings von seiner unnderhannden ha-
bernden begrebnus arhait aus dem zellamt Eurer verwaltung be-
zalt habt und das befurderet Daran etc.

Datum Xijj Apprilis A^o etc. LXV

An Zollner
zu Zierl

Re unnd Camer.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine
Missiven, 1565, fo 665 vo.

249

1565, 28 April. - Betaling van gips watnodig was vir die klein
beeldhouwerk aan die grafmonument van Maksimiliaan I en
die fonteine vir die lustuin.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische
Kammer bezahlt dem Jobst Faber, Anstecher zu Ratenberg, für 15
Centner Gyps, welcher „zu notturft des klainen pildwerchs zu wei-
lenö kaiser Maximilians begrebnus" und zu dem für den Lustgarten
bestimmten Brunnen benöthigt werde, 8 Gulden 6 Kreuzer.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1565, fo 304. -
Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893 p. LXXVII, nr. 9756.

250

1565, 29 April. - Aartshertog Ferdinand laat die Tiroomse ower-
hede weet dat Florian Abel 'n siek man is, maar dat hy hom
sal inspan om die ontbrekende ontwerpe so gou as moontlik
te lewer.

Vissierungen zu Kaiser Maximilian Begrebnus zeferttigen.
Wolgeberner etc. Unns ist ebermals Eur gethane gehorsame An-
manung von date den 12 tag obernennenden monats Aprill wegen hi-
nauf befurderung der noch uberigen unnd ungeferttigten Vissierung
der historien zu weillenndt kaiser Maximilians unnsers lieben
Uranherrns hochloblichster gedechtnus begrebnus zuekhomen darauf
wollen wir Euch gnediglich nit verhalten. Des wir alberait mit
dem alhieigen Maller umb furderliche Aufberaitung der noch mangle-
ten Stuckh gehandelt unnd beschlossen, Er auch in starcker Arbeit
dieselben mit dem eheisten, so Er seiner kranckhait halben Immer
zubringen wirdet mugen zuverferttigen. Welche wir Euch dann gar
oder als vill dern ainstails gemacht, unnd zuegericht sein unver-
zogenlich hinauf schickhen werden hie zwischen wollet mit dem sel-
ben Pildhauer Alexander Cellin hanndlen unnd dahin vermugen Das
Er sich der ennden, unnd zu völliger beraittschafft seiner ange-
fangner Arbeit lennger wolle aufhalten. Unnd haben Euch solchs
zu gnediger Anntwort nit mugen verhalten.
Geben prag den 29tag Aprillis Ano etc. 65.

Ferdinand
An Re. und Camer in Tyrcl
pt. 7 may Anno in 65

Ad mandatu Serr. Dmi.
Archiducis proprium
V.J. Wellinger
Geubels

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft
von Hof, 1565, fo 190 vo.

251

1565, 30 April. - Die Tiroomse Regering probeer om die pogings
van Nikolaas Vanieder in Salzburg om Celijn se bekwame ge-
selle af te rokkel te verydel.

Pildhauer.

Unns hat Maister Allexannder Cöllin pildhauer alhie an jezt
beschwerungsweise fürgebracht wie Ime durch Maister Nicolasen
Vanieder Pildhauer unnd Burger zu Salzpurg in deme Er Ime seine
besolte diener, unnd hanndtwercks gesellen so er zu verfertigung
weylenndt Kaiser Maximilians hochloblichster gedechtnus begreb-
nus unnd dann ettlicher anndern von der fl. Dt. anbevolchen wich-
tigen hofsarbeiten mit schwerer uncossten aus dem Niderlanndt unnd
anndern ferren ortten herbringen musse unnd demnach die selben
hart bekumen khune eintrag unnd verschniderung beschehe auch
sein vilfeltig schreiben Ime bemelte Gesellen nit allain abge-
dingt sonnder auch aus solchen Ursachen vertriben unnd in der ar-
beit truzig und unwillig werden welches Ime gannz beschwerlich
khundte auch wo hier Innen nit zeittlichs unnd geburlich einsehen
beschehe, die anbevolchner werck aus mangl der Gesellen nit zu
enndtschafft verrichten unnd unns darauf umb wenndung gepotten
unnd so wier dann solches fur pillich achten Unnd bemelter mais-
ter Allexannder an verfertigung seiner unnderhanndenhabennde
unnd angedingten arbeit als vorgemelt, so alles mit ehisten ze
fertigen anbevolchen worden ist nit gesaumbt unnd verhindert
werien. So ist in nochgedachter fl. dten namen unnser begern Ir
wollen sellicher bei bemeltem Pildhauer Maister Nicolasen Vanie-
der als pald ernnstlichen abstellen auch den Salzpurgischen potten
bei straff auferlegt das Er von bemeltem Maister Vanieder das
Er die brief so an Maister Cöllin oder seine gesellen lauten
nit mer annemen oder antwurten solle. Daran etc.

Datum den letsten Aprilis Anno etc. LXV .
R. Unnd Camer.

An Burgemaister und Rat
der Statt Salzburg

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch. Gemeine
Missiven, 1565, fo 820 vo.

252

1565, 8 Mei. - Die keiserlike sekretaris Georg Bocskay is mot
die helfte van die opskrif-bordjies klaar.

Epitaphien oder Tafeln, zu Kaiser Maximilians Begrebnus zuverfertigen. - - -

- - - zuwissen das wir Georg Botschgau ob Er mit den Epitaphien oder Ezung der titl in solche tafeln verttig oder wie es darumben gestalt sey als bald aussprechen lassen.

Daruber er unns in underthenighkait bericht, das Er vasst mit halben thail derselben verttig sey - - -

8 may 65

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1565, fo 198.

253

1565, 12 Mei. - Die Regering van Innsbruck vra advies aan aarts-
hertog Ferdinand in verband met die vervaardiging van 'n
hek rondom die grafmonument van Maksimiliaan I.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die Regierung zu Innsbruck schreibt an Erzherzog Ferdinand, der verstorbene Kaiser Ferdinand I. habe ihr den Auftrag gegeben, um das Grabmal Kaisers Maximilian ein Gitter so machen zu lassen, dass man mit den Händen nicht durchgreifen und die Historien beschädigen könnte, daher der Kaiser einen Abriss von dem für das Grab der römischen Königin zu Prag gemachten Gitter nach Innsbruck geschickt habe. Zwei Meister von Innsbruck hätten Visirungen zum Gitter für das Grab Kaisers Maximilian gemacht und man habe mit ihnen in Verhandlung treten wollen; dieselben seien aber in den letzten „sterbläufen“ beide mit Tod abgegangen. Nun sei ihr durch Herzog Albrecht von Bayern ein Meister Hans Metzger, Schlosser und Bürger zu München, als hierzu geschickt und tauglich gerühmt worden und, da das Gitter grosse Arbeit verlange und beim Aufsetzen des Grabmals auch das Gitter zu dessen Schutz hergestellt werden müsse, so habe sie mit genannten Meister unterhandelt und mit ihm unter Vorbehalt der Ratification einen Vertrag abgeschlossen, worin ihm für Eisen und Arbeit 1050 Gulden und eine Schmiede zur Arbeit, sonst aber nichts zugestanden worden sei. Die Länge des Gitters sei mit 16, die Preite mit 10 Innsbrucker Werkschuhen im Accord angeschlagen worden; auch habe der Meister die Verpflichtung, die „zierlichsten und fürnemsten stück“ selbst zu verfertigen. Der Erzherzog möge sich nun hierüber resolviren.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII en kopie in Missiven an Hof, 1565, fo 311 - 312. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. LXXVIII, nr. 9764.

254

1565, 12 Mei. - Onder voorbehoud van bekragtiging deur aarts-
hertog Ferdinand is, vir die vervaardiging van 'n hek rond
die grafmonument van Maksimiliaan I 'n kontrak gesluit met
Hans Metzger van München.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die Regierung zu Innsbruck schreibt an Herzog Albrecht in Bayern, sie habe auf dessen Schreiben vom 27. April und mit seiner Zustimmung mit dessen Unterthan Hans Metzger, Schlosser zu München, in Betreff der Anfertigung des Gitters zu Kaiser Maximilian I. Begräbniss einen Contract mit Vorbehalt der Ratification Erzherzogs Ferdinand abgeschlossen. Sie theile dies dem Herzog auf Wunsch des Schlossers mit.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Gemeine Missiven, 1565, fo 901. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. LXXVIII, nr. 9765.

255

1565, Mei. - Versoekskrif van kunsskilder Florian Abel wat siek is.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Florian Abel richtet an Erzherzog Ferdinand ein Bittgesuch, worin er sagt, er habe in vergangener Zeit „von wegen der arbeit und visirung," die er zu Kaisers Maximilian I. grab gemacht „suppliziert." damit ihm in seiner schweren Krankheit und Noth eine Hilfe zu Theil würde; er sei aber bisher doch „ganz elendlich verlassen" gewesen. Da er sich nun in so grosser Noth befinde, den Gesellen ihren verdienten Lohn ausbezahlen möchte und selbst der Ärztlichen Hilfe bedürfe, um von seiner schweren und langwierigen Krankheit erlöst zu werden, bitte er, der Erzherzog möge in Anbetracht seines Elends, seiner Mühe und seines grossen Fleisses ihn armen kranken nicht so im Elend lassen, sondern anordnen, dass er zur Bezahlung komme und seinen wohlverdienten Lohn in seiner schweren und langwierigen Krankheit geniessen könne.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII 1565 (Mai). - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. LXXIX, nr. 9774.

256

1565, 16 Mei. - Versending van 'n ontwerp.

Historien./ zu weilendt Kaiser Maximilian Begrebnus.

Wolgeborner hiebeyverwart ubersennenden wir Euch abermals ain abgerissene histori, zu weilendt der Kaiser Maximilians hochloblichister und seelichister gedachtnus Begrebnus gehörig wie Ir sachen werdet, Gnediglich bevelchend, das Ir diselb histori, dem hiezue bestelten Pildhauer verrner über anntwortten, unni verferttigen lasset, Als Ir gehorsamlich woll zuthuen wisst. Daran beschickt etc. Geben Podiebrodt den XVI May Ano 65.

Ferdinanden
An Re. und Camer in Tirol
2 Junny Ano 65

Ad mandatum Serr. Dmi.
Archiducis proprium
V.J. Wellinger
J. Habersagkh

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1565, fo 215.

257

1565, 31 Mei. - Versending van nog 'n tweede ontwerp.

Histori zu Kaiser Maximilian Begrebnus

Wolgeborner etc. Hie beij verwart Übersennden wir Euch abermals ain abgerissne histori zu weilendt des Kaisers Maximilians hochloblichster, unnd Gottselligster gedechtnus Begrebnus gehörig, wir Ir sechen werdet gnediglich bevelchendt das Ir dieselb histori, dem hierzue bestelten Pildhauer verrer überantwortten und verfertigen lasset.

Geben Prag den Letsten May Anno etc. 65.

An Re. unnd Camer in Tirol

pt. 12 juni Anno 65

Ad mandatum Serri dmi

Archiducis proprium

J. Wellinger

Habersagkh

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1565, fo 230 vo.

258

1565, 2 Junie. - Na die dood van Florian Abel moet nog twee ontwerpe vir die reliëfs van die grafmonument van Maksimiliaan I voltooi word. Daarom vra aartshertog Ferdinand aan Keiser Maksimiliaan II om die moontlike nuttige gegewens in die nagelate papiere van Dr. Seld te laat opspoor.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand schreibt an Kaiser Maximilian II. der „hieige“ Maler, Meister Florian Abel, der bisher die Historien zu weiland Kaisers Maximilian I. Grabmal im neuen Stift zum h. Kreuz in Innsbruck „aufs papier abgerissen“ und alle bis auf zwei verfertigt habe, sei dieser Tage gestorben und seines Wissens sei kein anderer Maler vorhanden, welcher die zwei noch abgehenden Historien richtig und, wie sie sein sollten, zu machen verstünde, es würde denn einen solchen besonders guter und hinreichender Bericht darüber gegeben. Num erinnere er sich, dass Doctor Seld, dessen Ableben er mit grossem Bedauern jüngst erfahren habe, die meiste und beste Kenntnis von diesen Historien gehabt habe, und bitte deshalb, der Kaiser möge anordnen, dass in den diese Historien betreffenden Schriften und Verzeichnissen, die sich ohne Zweifel im Nachlass des Verstorbenen befänden, fleissig nachgesucht und das Gefundene an ihn übersendet werde, um die noch ausständigen zwei Historien richtig verfertigen lassen zu können und das nun schon so weit gebrachte Werk des Grabmales nicht zu unterbrechen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A.VII. Prag, 2.6.1565. -Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. LXXX, nr. 9777.

259

1565, 5 Junie. - Party stukke van die fontein vir die Lustgarten in Innsbruck is nie goed geproporsioneer nie. Voorlopig mag daar alleen met die vervaardiging van die goed gepro-

porsioneerde stukke voortgegaan word. Met die ander moet gewag word tot na die aankoms van Ferdinand in Innsbruck.

- - - Wiewoll wir Euch Auch vom Viiiijtag Marci verganngen dis 65 jars von wegen des modells des prunnens in Unnsern Lustgartten zu Ynnsprugg, das man dasselbig werckh sollichem Modell gemess verferttigen unnd mit vleis befurdern solle zuschriben, so werden wir aber jez unnder von dem Edlen unnserm Rat, obristen Camerer Unnd lieben getreuen Aloysen Graven zu Leudron, den wir derlaben sonndern bevelch geben bericht das zu Aussmachung gemelts prunnens ettliche Stückh nit woll proportioniert sein sollen. Damit aber solch werckh nach unnserm gefallen, unnd doch recht schaffen verferttigt unnd aussgemacht werden muge. So ist unnser gnediger bevelch, das Ir verordnung thuen wolt, Damit yezunder allain mit Aussmachung der wol proportionierten Stuckh fortgefarn mit den andern aber, bis zu Unnser gluckliche Ankunfft hinauf da wir dann weittere gnedige verordnung thuen wollen Innen gehalten werden.

Ferdinand

Prag 5tag juni anno 65.

ad

An Re. unnd Camer in Tirol.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1565, fo 266 vo.

260

1565, 8 Junie. 1) - 'n Ontwerp waarvan die uitvoering baie slegter is word opgestuur.

Historij zu Kaiser Maximillian Begrebnus.

Durchleuchtigister etc. Wir haben abermals der historien aine auf papier abgerissen so zu weillenndt des Kaiser Maximillians etc. hochloblichister, unnd gottselligister gedechtnus begrebnus alhie gehorig empfangen unnd dieselb als bald Maister Allexandern Collin, darzue bestelten Pildhauer überanndtwurt unnd zugestellt.

Als wir nun eber dieselb mit was fleis ersehen, so befinden wir unnd halten darfur das dise histori gegen den vorigen durch den maller vill schlechter unnd mit wenigem fleiss gemacht worden ist. Welches wir darumben E. fr. Dt. fur ain netturff anzezaigen geacht haben, Damit die selben bei Ine gnediglich, verordnen khunde. Das Er die noch ubrigen aussteenden funf historien, mit ainem mereren fleis, unnd dermassen, wie Er hievor gepflegen verferttige. Dasselb auch auf das erst so Inen muglich befurders der Pildhauer nit gehindert werde. Thuen E. fr. dt. unns damit zu Gn. unnderthenigist bevelch. Datum den Viiije tag Im Anno etc. Im funfundsechzigisten.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1565, fo 396.

1) Datering volgens Dok. nr. 265 van 5.7.1565.

1565, 19 Junie. - Aartshertog Ferdinand wyt die swakker uitvoering van die laaste ontwerpe aan die siekte van Florian Abel.

Historien zu weillennd Kaiser Maximilian Begrebnus.

Wolgeberner etc. Wir haben Eur schreiben vom VIII tag diss Monats Juni die historien zu weillenndt Kaiser Maximilian hochloblichster gedechtnus Begrebnus gehörig betreffenndt .Empfanngen, und mit gnaden angehört, das aber die überschickhte historien vill schlechter unnd mit wenigerm Vleisdann die Vorigen durch den Maller gemacht worden ist allain die Ursach, das der Maller, so die anndern zuegericht stettigs kranckh gelegen wie Er dann dise tag verstorben. Der ubrigen noch ausstennden furgeen halber nach dem Sij der laidige faal mit weillennd doctor Golden zuegetragen, dessen unzeitlige Todt wir mit nit geringem mit-leiden vernomen unnd die maiste unnd pesste Wissenschaftt von Angeregten historien unnd wie Sij zuverferttigten seindt gehabt. Haben wir der R^ö. Kay. Mt. unnsern allergnedigisten unnd Er endtlichen geliebten herrn und Brueder geschriben unnd gehorsamblich gepetten Ir Kay. Mt. unnd lieb wolten dise gnedigiste verordnung thuen. Damit den schriften unnd verzeichnussen, die sonnders zweifls, von disen historien, unnderannden gedachts doctor Golden sachen verhandden, vleissig nachgesuecht unnd das yhenigist so hier-ijnnen befunden und gehörig zu unnsern hannden überschickht werde. Damit wir alsdann die noch ubrigen histori auch dessto pesser unnd mit nettufftiglich aigentlicher nachrichtung verferttigen lassen mechten, Wann nun von Ir kay. Mt. unns desshalben was verrers zuekhombt wollen wir darauf weiter gnedige verordnung thuen. Damit dises werchs der Begrebnus, als dann nun so weit khumen vollendt gefurdert unnd volbracht werde unnd sein Euch mit gnaden woll geneigt.

Geben Prag den XViii tag Jui Anno 65

Ferdinand

pta. 6 juli Anno 65

Ad mandatu Serr Dmi

Archiducis proprium

J. Wellinger

Isenbrennckh

Landesregierungsarchiv, Innsbruck, Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1565, f° 311.

1565, 22 Junie. - Die klag oor die disproporsie van stukke van die springfontein vir die dieretuin van Innsbruck word aan Colijn oorgemaak.

Neuer Prünnen im alhiergen Lustgarter.

Was der fr. dt. Erzherzog Ferdinand zu Osterreich etc. unnsers genedigister herr der Regierung unnd Camer in Tyrol am fünfften tag diss Monats, unnder annderm von wegen machung des neuen prunnens in Irer fr. Dt. lüstgarten alhie, unnd das verrere ver-

ferttigung etlicher hier zugehörige stuckh so nit wol proportio-
niert bis zu Irer fr. Dt. gluckhlichen hieheer khunfft nit fürge-
farn scnder stillgestannden werden solle geschriben und bevelchen.
Das ist aus bayligennder Abschrift noch lenngs zuvernemen. Darauf
und in crafft solches bevelchs is verrer der Camer bevelch, das
gedachter Collin sich demselben der fr. Dt. bevelch durchaus gmess
halte unnd darwider nit hanndlen wie Er zethuen wol wirdet wissen.
Daran bschickt Irer frl. Dt. willen und mainung. Actum am XXII
tag Juny, Anno et im LXV.

Camer

Maister Alexandern Collin
Pildhauer zuegestellt worden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten
und Befehl, 1565, fo 302 vo.

263

1565, 26 Junie. - Aan Hans Metzger van München word meegedeel
dat aartshertog Ferdinand die vervaardiging van die hek
rond die grafmonument van keiser Maksimiliaan I aan 'n
Praagse meester wil toevertrou.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die Regierung
zu Innsbruck theilt dem Hans Metzger, Bürger und Schlosser in
München, mit, dass Erzherzog Ferdinand die Anfertigung des Gitters
zum Grabmal Kaisers Maximilian einem Meister zu Prag übertragen
wolle, weil dieser Meister, welcher das Gitter zum Grabmal wei-
land der römischen Königin verfertigt habe, sich noch in Prag
befinde und dem Erzherzog dienstlich verpflichtet sei.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Gemeine Missiven, 1565,
fo 1154. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893, p.
LXXXI, nr. 9787.

264

1565, 4 Julie. - Aartshertog Ferdinand stuur nog 'n ontwerp vir
die reliëfs van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I.
Hy meen (ten onregte) 1) dat dit die 22ste stuk is.

Historien, zu Kaiser Maximilian Begrebnus.

Wolgeberner etc. hierynnerwart schickhen wir Euch aus dem
zoll die 22. histori zu weillendt Kaiser Maximilian unnsers lieben
Herrn und Uranherrs hochseeligister gedecntnus angeordneten und
bestellten Begrebnus dasselbst gehorig hiermit auch gnediglich
zue, die misst also zuempfachen unnd zu beraitschafft derselben
weiter zu verordnen, unnd sey Euch mit gnaden woll genegen.

Geben Prag den 4 juli Anno 65

Ferdinand

An Re. und Camer in Tirol

pta. 19 juli Anno 65

Ad mandatu Serr. Dmi. Archiducis

Proprium

J. Wellinger

G. Ceubels

1) Kyk Dok. nr. 274 van 3.8.1565.

1565, 5 Julie. - Alexander Colijn sal sorg dat sy reliëf nie
•nder die minderwaardiger uitvoering van die ontwerp ly
nie.

Historien zu weilend kaiser Maximilian Begrebnus so unvleis-
sig gemacht is. Durchleuchtigster furst etc. Unns Ist an yezt,
durch Maister Allexanndern Colin Pildhawer, welcher als Eur. fr.
dts. gnedigist wissen tragen die zu weilendt Kaiser Maximilians
hochloblichister gedechtnus Begrebnus gehörigen historien zuvert-
tigen unnder hannden hat angezaigt worden, wie das der Maller zu
prag, so die visierung, darnach Er Collin die historien in dem
weisen marmelstein haut. gemacht mit Todt abganngen sein solle.
Nun haben Eu. fr. Dt. aus unnsern derselben vom Viij Junij negsthin
gethanen unnderthenigisten schreiben gnedigist verstannden, das
wir in der negst über schickhten Visier, als wir die ersehen,
befunden, unnd darfur gehalten, das dieselb history gegen den
vorigen schlechten unnd mit wenigerm Vleis gemacht werden ist
unnd ob nun gleichwol durch den Pildhawer vermelt wurden, Er wolle
die historien unns doch ungeacht desselben, für ain sonndere
notturfft an. Unnd ist hie mit abermals unnsern unnderthenigist-
pitt E. fr. dh. geruechen bei dem Jhenigen Maller welchen dan
die Visierungen zumachen unnderhannden geben worden gnediglich
auch endtlich verfuegen unnd bevelch thuen zelassen. damit die
noch obgaungigen historien, wie hie vor beschehen unnd aufs
aller fleissigist, auch fürderlichist, So Imer möglich geferttigt,
und alsdann unns zehannden geschickht werden, Auf das der Pildha-
wer an seinen Arbeit nicht gesaumbt werde. Thuen Eur. fr. dt.
unns damit zu gn. unnderthenigist bevelch.
Datum Ynnsprugg den fünffte julli Ano etc. 65.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven
an Hof, 1565, fo 458.

1565, 7 Julie. - Regering en Kamer van Tirol vra aan die tol-
amptenaar van Zirl hoeveel hy uit sy kas aan Alexander
Colijn betaal het.

Allexannder Collin Pildhawer:

Innamen der F. dhl. ist unnsere bevelch an Euch das Ir Unns
on allen verzug, auch gewiss unnd aigentlich zuhannden Tyrolischer
Camer berichtet was unnd wievil Ir auf unnsere schreiben unnd be-
velch dem Maister Allexannder Collin pildhawer welcher an wey-
lenndt Kaiser Maximilians hochloblichister gedachtnus begrebnus
arbeit Innabschiag seines gedings fur gelt auss dem zollampt
Eurer verwaltung dargeben haben unnd dar Innen nicht auslasset.

Daran etc. Datum VII july A° LXV
Re und Camer

An Zellner zu Zierl

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine
Missiven, 1565, fo 1206.

267

1565, 9 Julie. - Kunsskilder Paul Neupauer moet betaal word vir
die ontwerp van een van die reliëfs vir die grafmonument
van keiser Maksimiliaan I.

Inhoud van die stuk volgens Karl Köpl : Erzherzog Ferdinand
befiehlt dem böhmischen Rentmeister, dem „Paulusen Neupaurn,
maler, zu verfertigung des abrißs und visierung von khaiser Maxi-
milians regrebnus in abschlag und auf guete raitung 20 taler aus
den rentmaisteramtsgefellen" alsbald zuzustellen.

Staatsarchiv, Praag. Concept, K. 1/7 alt. - Gesit. deur
Karl Köpl in JAK, dl. 12, 1891. p. XIV, nr. 7992.

268

1565, 9 Julie. - Staat van betalinge aan Alexander Colijn vir
sy arbeid aan die grafmonument van keiser Maksimiliaan I.

Auf euer gnaden schreiben und bevelch, des datum stet den
7. julii, betreffend die abzallung, so auf euer gnaden bevelch
Alexanndern Colin, pildhauer, in abschlag seiner verdingten an
kaiser Maximilians hochloblichster gedechtnus begrebnus arbeit
ime durch mich bezahlt worden ist, euer gnaden dasselbig zu be-
richten, fueg ich gehorsamlichen zu vernemen, wie volgt :

Erstlichen hab ich auf euer gnaden bevelch, des datum stet
den 4. manatstag october des verschinen 1564. jars, ime pild-
hauer zuegestellt benentlichen 200 gulden.

Mer hab ich auf ainen andern bevelch, des datum ist den
14. tag november, ime bezahlt benentlichen 100 gulden.

Item auf ainen andern bevelch, des datum den 23. tag
decembris ernennets 1564. jars, ime erlegt benenntlichen

200 gulden.

Mer lestlichen auf ainen bevelch von euer gnaden, des datum
stet den 5. tag monats februarii düss 1565. jars, erlegt benennt-
lichen 200 gulden.

Und darzu 26 gulden hauszins, thuet zusammen 226 gulden.

Thuet die ganz suma seines empfangs, so er auf euer gnaden
bevelch aus dem zolambt meiner verwaltung empfangen hat, be-
nenntlichen 726 gulden.

Solliches euer gnaden hab ich gehorsamlichen in underthe-
nigkait auf derselben gnedigs schreiben wellen anzaigen. -
Datum Zirl den 9. monats julii anno 1565.,

Martin Gandtner, zollner zu Zierl.

Staatsarchiv, Wenen. Akten des Familienarchivs. Cop. Pap.,
9.7.1565, Zirl. - Gepublis. deur von Voltolini in JAK, dl. 13,
1892. p. XXXI, nr. 8686.

1565, 15 Julie. - Cornelis van Egeen (Egem) leer messel by
Claesen de Vleeschouwere, com van Colijn se vrou.

Item opten XVe dach in July anne voers zoo heeft Jan van Egem in de bussen gevrijt Zielbrecht van Egem syns bruers zone ende heeft den eedt gedaen ende gaf VIII st. voordien wyn en VIII st. voorde busse in presentie als vore. Ende heeft al betaelt dat hy schuldich was.

Item opten zelve dach, ende int zelve gelach zoo heeft hem cornelis van Egeen gepresenteert om te leeren metsen by Claesen de Vleeschouwere ende heeft den wyn betaelt in presentie als vore.

Stadsarchief, Mechelen. Registers van het Mettersambacht, 1558 - 1625, D.S. II., no 3 fo 25, XVcLXV.

1565, 17 Julie. - Die Innsbruckse Regering vra om nie met die versending van die laaste vier ontwerpe te wag tot Ferdinand na Innsbruck kom nie, maar hulle dadelik te stuur.

Abgengig histori, zu weillennd Kaiser Maximillien Begrebnus. Durchleuchtigster et. Eur fr. Dht. schreiben aus prag von XIX junij negstverschinen haben wir mit geburennder gehorsame Empfangen, unnd daraus gleichwohl unnderthenigist vernomen, dar Eur. fr. Dr. der noch manglten vier historien zu weillenndt Kaiser Maximilians Begrebnus gehörig der RÖ. kay. Mt. unnsere allergnedigisten herrn geschriben, die gnedigisten verordnung zethuen, damit den schrifften unnd verzaichnusen, so under weillenndt doctur Golden, seelligen, sachen und schrifften zefinden sein sollen, fleissig nachgesuecht unnd das Jhenig so gefunden Eur fr. Dt. zuegestellt werde. Darauf die notturfft verrer zuverordnen haben. Diweil aber Eur fr. dt. wie wir unnderthenigist verheffen in Khurn selbst zu Irer kay. Mt. widerumben genedigiste Anmanung und ain solche fursachung ze thuen auf das die noch ubrigen mangelten vier historien noch vor der selben gnedigisten Aufbruch, oder doch gar bald hernach gewisslichen alles möglichste vleis geferttigt, und wolliverwart hieher geschickt werden, auf das der Pildhauer an seiner arbeit nit gesaumbt oder die Zeit mit schweren uncosten vergehenlich verzeert wurde. Thuen Eur. fr. dt. unns damit zu gnaden underthenigist befelchen. Datum den 17 juli Anno 65.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1565, fo 470 vo - 471.

1565, 22 Julie. - Daar word aangedring op spoedige versending van die ontwerp wat deur die nuwe kunsskilder gemaak werd.

Idem verfertigung

Wolgeborner, wir haben Eur schreiben unnd gehorsams an-
namen, das wir bey dem jhenigen Maller, welchem nach absterben
des vorigen, die Visierung zu weillendt Kaiser Maximilians
unnsers lieben herrn und Uranherrn hochloblichister gedechtnus
begrebms gehörig zumachen underhanden gegeben werden gnedig-
lich verfuegen wolten. Damit die noch abgenngigen historien
wir hievor beschehen auch mit vleis, unnd zum furderlichsten
zuegericht, unnd verfertigt wurden, auf das der Pildhauer an
seiner Arbeit nicht gesaumbt werde. Empfangen unnd vernumben
unnd wollen darauf also gnediglich bedacht sein verordnung ze-
thuen unnd dieselben historien sovil von notten unnd als bald
sy auch verfertigt zu Eurn hannden hinauffurderlichen zeschickhen.
Wollten wir Euch zu ainem gnedigen Recepisse nit verhalten. Ge-
gen Prag den 22 tag juli Anno 65.

Ferdinand

An Re. und Camer in Tirol

Pt. Letsten Juli Anno 65

Ad mandatum Serrⁱ Dmi

Archiducis proprium

J. Wellinger

G. Geubels

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft
von Hof, 1565, fo 304 vo.

272

1565, 24 Julie. - Dit word vir die Tiroolse Kamer te swaar om
die koste te dra vir die groot openbare werke waaronder
ook die kloosterbou en die grafmonument van keiser Maksi-
miliaan I.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische
Kammer stellt Erzherzog Ferdinand vor, dass es ihr unmöglich sei,
alle die grossen Kosten zu tragen, welche der Bau des neuen Stif-
tes und Collegiums, das Grabmal Kaisers Maximilian I., die beiden
Hospitäler zu Innsbruck und Breisach, die Schulen, dann die „nam-
haften und grossen“ Bauten am Schlosse Ambras, an der Burg in
Innsbruck, am Saggen-(Wappen-) Thurm, im Hofgarten und Thiergar-
ten, auf welch letztere Bauten im Jahre 1565 allein an 20.000
Gulden verwendet werden müssten, noch weiter verursachen würden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII. 24.7.1565,
Innsbruck. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p.
LXXXII, nr.9807.

273

1565, 25 Julie. - Die uitgawes vir die grafmonument van keiser
Maksimiliaan I beloop van 25 Julie 1564 tot 25 Julie 1565
1136 guldens 6 kreutzer.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Nach einer
summarischen Rechnung der tirolischen Kammer in Innsbruck be-
liefen sich ihre Ausgaben für das Grabmal Kaisers Maximilian I.
von Jakobi 1564 bis Jakobi 1565 auf 1136 Gulden 6 Kreuzer.

1565, 3 Augustus. - Die ontwerp wat Ferdinand op 4 Julie gestuur het is nie die 22ste stuk nie. Daar is nou 21 ontwerpe voorhande en drie is nog uitstaande. Een ontwerp sou nog in die tyd van die Abels gedurende die versending verlore gegaan het.

Historien, zu kaiser Maximilian Begrebnus/Abgann

Durchleuchtigster furst Eurer f. Dhr. bevelch vom iijjhtag negstverschines Monats jüllij haben wir sambt ainer abgerissnen histori zu weillenndt kaiser Maximilians hochloblichster unnd Gottseligster gedechtnus Begrebnus gehörig in unnderthenigkait Empfang und vernomen und dieselb abgerissne hijstori Alspald dem Pildhauer Maister Alexannder Collin zuestellen lassen unnd ob woll obangeregte jezt überschickte historien verzeichnet unnd übersandt worden. So werden wir doch durch gedachten pildhauer bericht, wie das dern nun ain und zwanzig verhanden, und noch drei ausstenddig sein sollen, mit anzaigung wie das aine der übersandten historien noch bei der vorigen Pildhauer Lebzeiten wie Sij Ime yezigen Pildhauer furgeben, auf dem weg hieher verloren worden sein solle, Er wisse aber nit was es fur ain gewesen, allain seye Ime In gedannckh das Er von vorigen Pildhaweren gehört, das auf ain Zeit die neundt historij herauf gesandt worden. Unnd aber noch zur selben Zeit die Achtet nit alda gewesen sein solle, wiss es aber nit vergewiss, Also das wir noch Er Pildhauer, weill wir der vierundzwanzig historien Namen unnd Tittl nie hie haben, nit wissen mögen welche histori verloren worden ist, nachdem wir aber E. fr. dt. vom Seche unnd zwanzigsten thag nechstverschines Monats Februari, sechzechen der hievor herauf geschickte abgerissnen historien. So durch die pildhauer allerdings gefertigt worden zuegesandt haben. So mechte E. F. dt. Unnserm erachtens nach, durch den Maller so solche historien abrist oder yemandts anderm So darumben wissen hat, sechen lassen, welche histori abgeet. Unnd ob wir nun woll gedacht wo auf ijede histori die zal gezeichnet worden wäre das nach den selben zallen bald gesechen worden mochte, welche abgeet. So befinden wir doch das auf die funf historien, so der Pildhauer yeze hie unnderhanden hat, die zallen nit auf alle gezeichnet worden sein. Deshalben gedenckhen wir es werden, die zallen auf die sechzechen historien so wir E. fr. Dt. zuegesandt auch rit gezeichnet worden sein. Unnd haben darauf der sachen noch weiter auf dem Weg nachgedacht nemblich w. E. fr. D. ye obsteen der massen nit in erfahrung bringen mochten welche histori verloren worden, unnd sogenngig seye Urnd dann an allen zweifel ettwo die vierundzwanzig historien wie Sij sein sollen mit namen bei und nacheinander aufzähret worden sein. So mochten E. fr. Dr. unns also dann ain Abschrift derselben Verzeichnus heersenden auf das wir darauf die gemachten unnd ungemachten historien

darnach ersehen, unnd dadurch in erfahrung bringen mochten was fur ain histori verloren worden unnd abgenngig seye. Das haben E. fr. Dt. wir im unnderthenigister gehorsame nit verhalten wollen, unnd thuen unns derselben, d mit zu gts. bevelchen.

Datum den dritte thag Augusti Anno etc. im funfundsechzigsten.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1565, fo 503 vo - 505.

275

1565, 4 Augustus. - Voorbereidings tot die bou van die graf in Praag : die maat van die lykkis van keiser Ferdinand I is geneem.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog zu Prag vermaint, die zwo gegossne cronen werden mit recht nach der Romisch kais. maj. letzten schreiben angegeben woruen sein. Haben der kgl. maj. grab offnen lassen muessen, damit man ein mass vom sarch genommen."

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Protokolbuch, fo 94. 4.8.1565. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. LXXXIII, nr. 8911.

276

1565, ante quem 15 Augustus. - Oor die voorlopige graf in sandsteen wat in Praag moes opgerig word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : „Seine durchlaucht schicken dem landschreiber gen Prag ein muster oder formb, wie das kaiserlich grat jetzt in eil zu der begengnus in ain santstein gehauen werden und auf den 15. August fertig sein solle.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Register über ausgegangene Schriften 1565, fo 62. - Gepublis. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. LXXXIII, nr. 9815.

277

1565, 18 Augustus. - Vier ontwerpe vir die reliëfs van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I moes in die nalatenskap van Dr. Seld opgespoor word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand erinnert den Hofvicekanzler Dr. Zasius an den ihm vor seiner Abreise von Wien gegebenen Auftrag, wegen der vier zum Grabmal Kaisers Maximilian I. gehörigen und noch abgängigen Historien in Seld's Verlassenschaft nachsuchen zu lassen. Es sei höchst nothwendig, dass dieselben ehemöglichst nach Innsbruck gesendet würden.

1565, 5 September. - Al die reserwe-ontwerpe vir die reliëfs
van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I is opge-
stuur.

Histori zu Kaiser Maximilian Begrebnus.

Wolgeborner Auf Eur jungst gethanes unnderthenigs anmanen,
uberschickhen wir Euch genediglich, die History zu weillendt
Kaiser Maximilians, unnsern lieben herrn unnd Uranherrn Gott-
seeligister gedechtnus verordneten Grab gehorig, wie Ir hieneben
zuempfachen haben werdet. Also wollen wir auch bey dem Maller
alhie welchem dann die Überigen zwo noch abgenngige histori zu-
machen unnd hanndlen gegeben worden darob sein damit dieselben
gleichsfalls zum furderlichisten sollten verferttigt unnd Euch
unverzogenlich hinab geschickt werden, unns sein Euch mit. gn.
woll genaigt. Geben Prag den funnften tag Septembris 65

Ferdinand	Ad mandatum serr. Dmi.
An Re unnd Camer	Archiducis proprium
pta. 15 Septembris 65	V.F. Wellinger
	Geubels

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft
von Hof, 1565, fo 362 vo.

1565, 18 September. - Staat van uitgawes vir die kloosterbou en
die grafmonument van keiser Maksimiliaan I vir die jaar
gaande van sint Jakobs 1564 tot sint Jakobs 1565, d.i. van
25 Julie 1564 tot 25 Julie 1565.

A

Auszug, was uber den stipftpau zum heiligen Creiz alhie
zu Innsprugg, so vil durch uns verrait und bezalt worden, von
Jacobi des 1564. unzt widerumb auf Jacobi dicz 1565. jars aufer-
loffen ist :

Erstlich ist ain monat verrait und bezalt worden; das hat
sich angefangen am 27. tag maii und am 24 tag juni anno etc 1565
geendet; in der zeit ist auf gepeu und pesserungen auch ander
hausnotturften auferloffen 30 gulden 16 kreizer
Und auf allerlai kirchen notturft 89 gulden 52 kreizer
3 fierling.

Mer ain monat verrait und bezalt worden; das hat sich
angefangen am 28. tag juni und auf 22. juli: widcrumb geendet;
in der zeit ist auf gepeu und pesserungen aufgangen

34 gulden 40 kreizer
Die andern raitungen all sind aus dem salzmairambt zu Hali

bezalt worden und in denselben auszug einkomen.

Vom 23. tag julii anno 1564 bis auf 22 julii anno 1565 als in ainem ganzen jar ist an prennholz aufgangen, so hiemit angeschlagen wirdet per 80 gulden.

Summa thuen vorgeschribne posten 234 gulden 48 kreizer
3 fierling.

Paul Uschal, hofpaumeister.

B.

Auszug, was und wivil seit sant Jacobs, des heiligen apostls, tag des negst abgeloffnen 1564. jar unz bewt dato den 10. monats tag julii dis laufenden 1565. jars zu notturft der gepeu des neuen stifts und gotshaus auch deren ordensleuten zum heiligen Creiz aus dem salzmair-und pfauhausamt ze Hall im Inthal dargeben und bezalt worden ist, wie volgt:

Pauln Uschal und Andreen Kener zalt am ersten septembris des 1564. jars auf underhaltung der ordensleut auch der stain-meczen, maurer, handwerchsleut und anderer ausgaben, beim stift und desselben gepeus vom 25. tag junii unzt auf der 23 julii bemelten 1564. jars erloffnen, facit 390 gulden 4 kreizer 4 fierling.

Mer vorgedachtem Pauln Uschal und Andreen Keener zalt am 7. novembris des 1564. jars auf underhaltung beruerter ordensleut und ander ausgaben, beim stift und desselben gepeu vom 23. julii unzt auf 15. octobris bemelten jars erloffnen, facit
410 gulden 40 kreizer 3 fierling.

In der neunten wochen dis 1565. jars aber gedachtem Uschal und Keener dargeben auf unterhaltung vorgemelter ordensleuten und anderer ausgaben bei beruertem stiftpau vom lesten tag aprillis verschinen 1564. jars unzt auf den 28. maii desselben jars, facit
1056 gulden 27 kreizer 1 fierling.

Am 10. aprilis anno etc. 1565 sbermalen ime Uschal und Kener bezalt auf unterhaltung vor oft gedachten ordensleut und sonst allerlai anderer ausgaben bei beruertem stift und desselben gepeu vom 15. octobris verschinen 1564. unzt auf den 4. februarii dis 1565, jars, bringt 303 gulden - kreizer 1 fierling.

Am 30. maii anno 1565 mergedachtem Uschal und Kener auf unterhaltung vorgemelter ordensleut und anderer ausgaben bei ofternentem stiftpau vom 4, februarii unzt auf den 27. maii dis 1565. jars, macht
109 gulden 52 kreizer 4 fierling.

Suma stiftpau facit 2380 gulden 41 kreizer 4 fierling. 1)

C.

Kupfer, so ons ainiche bezalung und sollfrei verschaffen sein worden.

A di 27. marcii anno etc. 1565 hab ich bemelter hütverwalter auf euer gnaden bevelch dem maister Oswalden Kessler zu Absam zu notturft und felliger beschliessung des tachwerchs auf dem gotshaus zum heiligen creiz zu Innsprugg ons ainiche bezalung und sollfrei gelibert 10 centen kupfer, jeden per 12 gulden gerait, thuet 120 gulden.

Haans Prell, hütverwalter.

D.

Hierinn begriffen, was ich Wollfgang Kalmunz von Kalmunz, furstlich durchlaucht erzherzog Ferdinanden zu 3sterreich etc.

1) Nota van Dr. Hans von Voitelini : Ausgelassen sing einige Posten, die sich lediglich auf den Unterhalt der Mönche beziehen.

rat und Tirolischer camermaister, von Jacob anno etc. 1564 bis auf sonntag den 8. julii 1565. jars vonwegen weiland kaiser Maximilians hochloblichster gedechtnus grab, so in dem neuen stift alhie zu Ynsprugg aufgericht werden soll, aus dem camermaister-ambt meiner verwaltung ausgeben und bezalt hab :

Alexandern Colin, pildhauer, auf guet raitung in abschlag seiner arbeit, so er an weiland kaiser Maximilian hochloblichster gedechtnus begrebnus, welliche in alhieigem stift aufgericht werden solle, machen und verfertigen thuet, benentlichen 150 gulden geben laut bevelch und quittung, datum am 8. tag augusti anno etc. im 1564., id est. 150 gulden

Mer gemeltem Colin in abschlag seiner arbeit benentlichen 100 gulden geben laut bevelch und quittung,, datum 28 augusti anno 1564, id est 100 gulden

Aber gedachtem Colin zu machung aines clagklais vonwegen weiland kaiser Ferdinanden hochloblichster gedechtnus absterben aus gnaden benentlichen 8 gulden geben laut bevelch und quittung, datum 1. september anno etc. 1564, id est 8 gulden.

Mer gedachtem Colin auf guet raitung in abschlag seiner arbeit benentlichen 200 gulden geben laut bevelch und quittung, datum am 28. marci anno etc. 1565 id est 200 gulden.

Mer am 17.tag aprilis ime Colin auf guet raitung in abschlag seiner arbeit 400 gulden geben laut bevelch und quittung, datum ut supra, id est 400 gulden.

Jobsten faber, austecher zu Ratenberg, fur 15 centen gips, so er zu notturft des klainen pildwerchs zu weiland kaiser Maximilians hochloblichster begrebnus und dann fur der furstlich durchlaucht prunnen in den lustgarten keufflichen dargeben hat, benentlichen 8 gulden 6 kreuzer laut bevelch und quittung, datum am 28. aprilis anno etc. im 1565, id est

8 gulden 6 kreizer.

Paulsen Uschall, hofpaumaister alhie, auf guet raitung zu bezalung des fuerlans von zwai stuckh schwarzen mairblstain, so er durch Hanns Peckhen, fuerman, zu weiland kaiser Maximilian hochloblichster gedechtnus begrebnus in alhieigen stiftpau gehorig, von Triendt bis hieher gefuert hat, als von jedem centen 1 gulden 12 kreuzer, thuet von 45 centen und 50 pfunder benentlichen 54 gulden 36 kreuzer, geben laut bevelch und quittung, datum am 29. aprillis anno etc. im 1565., id est

54 gulden 36 kreuzer.

Hannsen Meozger, schlosser und burger zu Munichen, so vonwegen machung des eisengatters umb weiland kaiser Maximilian hochloblichster gedechtnus begrebnus, welliche im alhieigen stiftpau aufgericht werden soll, alhie erschienen ist, zu hilf seiner zerung aus gnaden 4 gulden geben laut bevelch one quittung am 12. maii anno etc. im 1565., id est 4 gulden.

Alexandern Colin, pildhauer, auf guet raitung in abschlag seiner arbeit benentlichen 200 gulden geben laut bevelch und quittung, datum am 25. tag junii anno etc. im 1565., id est

200 gulden.

Paulsen Uschall, hofpaumeister, auf guet raitung zu bezalung der arbeiter, so an den schwarzen stainen, zu weiland kaiser Maximilians hochloblichster gedechtnuss begrebnus gehorig, unzt auf den 3. tag julii gearbeit haben, benentlichen 11 gulden 24 kreuzer geben laut bevelch und quittung, datum am 6.tag julii anno etc. im 1565., id est 11 gulden 24 kreuzer.

Suma hievorgeschribner meiner ausgaben
1136 gulden 6 kreuzer
Kalmunzer, Tirolischer camermaister.

E.

Hierinn begriffen, was ich Wolfgang Kalmunzer von Kalmunz, furstlich durchlaucht erzherzog Ferdinanden zu Osterreich etc., meines gnedigisten herrn, rat und Tirolischer camermaister, von Jacobi anno etc. 1564 bis auf sonntag den 15. julii diss 1565. jars auf den neuer stiftpau alhie zu Ynsprugg und auf underhaltung der herrn parfuesserbrueder zum heiligen Creuz alda aus dem camermaisterambt meiner verwaltung ausgeben und bezahlt hab :

Eeliasen Starckhen, goldschmid alhie, bezahlt das macherlon von ainem grossen silbrin creuz, so er in dem alhieigen stiftpau zum heiligen Creuz gemacht und allenthalben gewogen hat 11 markh 6 lot, als für jedes lot 20 kreuzer und 5 kreuzer pesserung im lon, thuet sambt 2 gulden 22 kreuzer $2\frac{1}{2}$ fierling fur 3 lot 2 quintet silber, so er darzue geben, und noch ain gulden den gesellen zu drinkgelt zusammen benenntlichen 79 gulden 12 kreuzer $2\frac{1}{2}$ fierer, laut bevelch und quittung, datum am 26. tag monats julii anno etc., im 1564., id est 79 gulden 12 kreuzer $2\frac{1}{2}$ vierer

Leonharden Beern und Thoman Feielman, bed burger und tuecher, in abschlag der schuld, so man inen fur die waarn, die von inen zu notturft des stiftpaus alhie und desselben stifts ordensleut ausgenommen worden sein, benenntlichen 400 gulden geben laut bevelch und quitung, datum am 22. septembris anno 1564, id est 400 gulden.

Conraden Zeller, burger zu Augspurg, fur 300 pergamenheut, so er zu notturft des alhieigen stifts zu gsangspuechern keuflichen dargeben hat, benenntlichen 82 gulden 40 kreuzer bezahlt laut bevelch und quitung, datum am 17. februarii anno etc. im 1565., id est 82 gulden 40 kreuzer.

Maister Marxen de la Bola, stainmezen, geben auf guet raitung und in abschlag seiner arbeit am neuen stiftpau alhie benenntlichen 15 gulden laut bevelch und quitung, datum am 22. tag martii anno etc. im 1565., id est 15 gulden.

Leonharden Beern und Thoman Feielman, bed burger und tuecher alhie, in abschlag der waarn, so von innen beden zu notturft des stiftpaus alhie bis zu ausgang des 1564. jars genommen worden sein, benenntlichen 125 gulden geben laut bevelch und quitung, datum am 10. aprillis anno etc. im 1565., id est 125 gulden.

Mer am 10. tag julii anno etc. im 1565. bezahlt 125 gulden.

Paulsen Uschall, hofpaumeister alhie, und Anndreen Keener, hofpauschreiber, auf guet raitung benenntlichen 30 gulden geben, dieselben verrer Hannsen Waldner, tischler, auf raitung in abschlag seiner arbeit des stuelwerchs, so in alhieigem stiftpau zu machen bevelch hat, zuezustellen haben, laut bevelch und quitung, datum am 14. aprilis anno etc. im 1565., id est 30 gulden.

Larennzen Theen von Augspurg fur ain messing beschleg, an ain gross mess- oder gsangspuech gehörig, so bei ime zu notturft des alhieigen stiftpaus zu machen verordnet worden, benenntlichen 95 gulden geben laut bevelch und quitung, datum am 12. tag maii anno etc. im 1565., id est 95 gulden.

Conraden Zeller, burger zu Augspurg, fur 300 pergamenhuet, so er zu notturft des alhieigen stiftpaus zu gsangpuechern zu Augspurg erkaufft und hieher gesandt hat, thuet vermug seines uergebenn auszugls sambt dem fuerlon und vßssl, darinn si gefuert worden, benenntlichen 82 gulden 40 kreuzer, geben laut bevelch und quitung am 21. tag maii anno etc. im 1565., id est 82 gulden 40 kreuzer.

Summa hievor geschribner meiner ausgaben
3469 gulden 23 kreuzer 2 $\frac{1}{2}$ fierling. 1)

W. Kalmunzer, Tirolischer cameraeister.

F.

Hierinn begriffen, was ich Wolfgang Kalmünzer von Kalmunz, furstlich durchlaucht Ferdinanden zu Oesterreich etc., meines gnedigisten herrn, rat und Tirolischer cameraeister, von Jacobi anno 1564 bis auf sonntag den 8. tag julii 1565. jars auf den herrn Jhesuiten unterhaltung und auf das colegigepeu alhie zu Innsprugg aus dem cameraeisteramt meiner verwaltung ausgeben und bezahlt hab :

Hannsen Schretter, hofmaurer, auf guet raitung in abschlag seines gedings des neuen collegigepeus zu Innsprugg benenntlichen 116 gulden geben laut bevelch und quitung, datum am 24. julii anno 1564, id est 116 gulden.

Paulsen Uschal, hofpaumaister und superintendentes des stifts- und collegigepeus, und Andreen Kiener, hofpauschreiber, zu bezalung der mauer und anderer personen, so anjezo an dem bemelten collegiipau arbeiten, thuen ire tagwerch vom 25 junii bis auf den 23 julii anno 1564 sambt der fuerleut belonung vonwegen sand, stain und andere notturften herzuezufuern vermug irer uberantworten particularraitung benentlichen 138 gulden 20 kreuzer 4 fierer, geben laut bevelch und quitung, datum am 5. tag augusti anno 1564, id est

138 gulden 20 kreuzer 4 fierer.

Hannsen Schreter, hofmaurer, abermalen auf guet raitung in abschlag seines gedings des neuen collegigepeus benentlichen 70 gulden geben laut bevelch und quitung, datum am 19. augusti anno 1565, id est 70 gulden.

Paulsen Uschal, hofpaumaister, und Andreen Kener, hofpauschreiber, geben zu bezalung der mauer und anderer handswerchleut, so an alhieigem collegigepeu arbeiten, thuen ire tagwerch vom 23. tag julii bis widerumben auf den 20. tag augusti anno 1564 sambt der fuerleut belonung vonwegen sand, stain und andere notturften herzuezufuern vermug irer dernalben auf die camer uberantworten particularraitung benentlichen 82 gulden 24 kreuzer, laut bevelch und quitung, datum am 25. tag augusti anno etc. im 1564 id est 82 gulden 24 kreuzer.

Hannsen Schreter, hofmaurer, abermaln auf guet raitung in abschlag seines gedings des neuen collegigepeus alhie benentlichen 25 gulden geben laut bevelch und quitung, datum am 29. augusti anno etc. im 1564., id est 25 gulden.

1) Nota van Dr. Hans von Voltelini : Einige Posten, betreffend den Unterhalt der Mönche, sind weggelassen.

Des colegigepeus monatraitung, was vom sonntag den 20 Augusti bis widerumben auf sonntag den 17. september anno 1564 auferloffen ist, thuet benentlichen 22 gulden 30 kreuzer, zu handen paumaisters und pauschreibers bezalt laut derselben gefertigten monatraitung, datum 17. septembris anno etc., im 1564, id est 22 gulden 30 kreuzer.

In der monatpauraitung vom sonntag den 7. januarii bis auf sonntag den 4. februarii anno 1565 ist uber das colegigepeu auferloffen und am 5. februarii zu handen paumeisters und pauschreibers bezalt worden laut der gefertigten monatraitung

20 gulden 50 kreuzer

Und vom sonntag den 4. martii bis auf sonntag den 1. aprilis

17 gulden 49 kreuzer

Summa hievorgeschribner meiner ausgaben

1992 gulden 52 kreuzer 4 fierer.1)

Wolfgang Kalmunzer, Tirolisoner
camermaister.

Staatsarchiv, Wenen. Acten des Familienarchivs. Or Pap. Gleichzeitige Aufzeichnungen Pap. Beilagen zum Bericht von 18.9. 1565. - Gepublis. deur von Voltelini in JAK, dl. 13, 1892. p. XXXII, nr. 8691.

280

1565, 22 September. - Die Regering te Innsbruck het 'n ontwerp vir die reliëfs van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I ontvang en dring aan op die maak en die versend van die twee laaste ontwerpe.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die Regierung zu Innsbruck zeigt dem Erzherzog Ferdinand an, dass sie die von ihm gesendete „auf papier abgerissene historie“ erhalten habe, und bittet, der Erzherzog möge, um den Bildnauer Colin und dessen Gesellen in der Arbeit nicht aufzuhalten, den Maler, der diese Abrisse mache, drängen, die zwei noch ausständigen Historien zu verfertigen und nach Innsbruck zu senden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. a. 22.9.1565. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. LXXXIII, no 9821.

281

1565, ? September. - Aartshertog Ferdinand vermaan keiser Maksimiliaan II om die werke van die definitiewe grafmonument te Praag nie uit die oog te verloor nie.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand erinnert Kaiser Maximilian II., auf die „zubereitung

- 1) Nota van Dr. Hans von Voltelini : Einige Posten, betreffend den Unterhalt der Paters, sind ausgeblieben.

des rechten kaiserlichen grabs bedacht sein zu wollen."

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Register über ausgegangene Schriften 1565, fo 82. - Cesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. LXXXIV, nr. 9823.

282

1565, 7 Oktober. - Die kunsskilder in Praag werk reeds aan die laaste twee ontwerpe. So gou een daarvan klaar is sal dit gestuur word.

Historien zu Kaiser Maximilian Begrebnus Bevelch

Wolgebormer etc. Wir haben Eur schreiben vom 22 jungstvergangen monats Septembris, darinnen Ir von wegen der noch ubrigen und letsten zwo historien zu weillennd Kaiser Maximilians unnsers lieben herrn vunnd voranherrns Gottseelligister gedechtnus Begrebnus gehörig Damit derselben abris geferttigt unnd der Pildhauer, weil Er mit krechten zu solcher arbeit versechen, nit gesaumbt, auch dardurch verursacht werden, dieselb versaumbent oder feyerennde Zeit auch abzuraitten, Euch dieselben furderlich zuezueschickhen, underthenigelich Anmanung thuet gnediglich empfangen unnd vernomen wollen Euch darauf gnediglich nit verhalten. Das wir schonn alberait desselben, nottwendigs verordnung gethan wie dann der maller schon im werckh ist. So bald nun solcher Abris wie wir dann nit zweifln, khurzlich beschehen soll verferttigt wollen wir demselben alsdann Euch furderlichen zuekomen lassen. Wolten wir Euch gnediger Anntwort nit verhalten unnd seind Euch mit gneden woll genegen - - -

Geben Prag den VII tag Octobris Anno im 65

Ferdinand

Ad mandatum Serr. Dmi.

An Re. unnd Camer in Tirol

Archiducis proprium

Pt. 13 Octobris Ann. 65

V.J. Wellinger

Schrennckh

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1565, fo 430 vo - 431.

283

1565, 17 Oktober. - Die twee laaste ontwerpe is nog steeds uitstaande. Innsbruck vra cm so gou een daarvan klaar is dit maar te stuur.

Durchleuchtigster etc. Nachdem zu weillenndt Kaiser Maximillians hochloblichister gedechtnus Begrebnus alhie, noch zwe Visieren mannglenn, und aussteen unnd auf die selben, Maister Alexander Colin alhie wartten, unnd darumben bei unns embsig anhalten thuet.

Demnach so ist an E. fr. dt. unnsrer unnderthenigists vermanen die geruechen bevelch zu geben unnd dar ob sein auf das an gereet fisiern furderlich geferttigt und unns hierheer Uber-schickt worden, dieselben alsdann gedachten Collin zu seiner

verfertigung behendigen mügen.

Damit dann beruerten Collin nit seiner Arbeit umb sovill weniger gesaumbt wurde. So mechte E. fr. dt. dise verordnung thuen. So pald der angeregten fisier aine vertig, das unns alsdann die selbig von Stund an hieher, unnd dann die annder so bald die verfertigt auch one vorzug überschickt wurde. Doch steet solliches beij Eur fr. dt. genedigisten willen, unnd wollgefallen. Der wir uns zu gl. bevelchen. Datum den sibenzehenden tag Octobris Anno etc. Im 65.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1565, fo 626.

284

1565, 25 Oktober. - Alexander Colijn het 'n versoekskrif oor die betaling van sy werk ingedien. 'n Inventaris van die werk wat deur hom gelewer is moet opgemaak word.

Allexannder Kollins Pildhauer

Aus beijligennder Maister Allexannders Kollins piltthauers supplication, werden Michel Schenckh, Paul Uschal Fanns Cristoff Löfflerer unnd Andre Khener, sehen unnd vernemen, wie unnd welchermassen Er der bezalung von wegen der verprachten arbeit an den pildern unnd andern Stuckhen so Ime zu schneiden angedingt worden, begern thuet unnd dieweil dann gedachten Uschal, Löfflers unnd Keener solcher Arbeit, unnd verdingung guets wissen haben unnd Ime diselb jeze nit mer glassen sonnder abgenommen wirdet. Demnach so ist der Camer bevelch das gedachter Schenckh, Ushall, Löffler, unnd Kheener darauf gedacht seien unnd für hannden nemen, wie und was gestalt Ime Kholin solche Arbeit von Stuckh zu Stuckh angedingt unnd bevolchen worden unnd was Er also an solcher angedingten Arbeit dem verding gemess unnd gleich gemacht hat, da sollen sij sich vermug der verdingung mit Ime vergleichen was Ime für dieselb verpracht arbeit von Stuckh zu Stuckh zu geben sein, für ains.

Furgannder sollen sij auch besehen ob unnd was Er ausserhalb der verdingung 1) solcher Arbeit verricht habe unnd 2) nach glegenhait derselben arbeit 3) negst darinnen vergleichen was 4) für dasselb auch zugeben seye.

Fürs dritt obwol jeze weil Ime solche angedingte arbeit genommen wirdet unnd das er die gesellen von weitem solcher angedingter arbeit halber hier zuepracht, ain ergezlickhait begert. Nach dem Ime aber solche arbeit zimlich hoch angedingt worden so halt die Camer dafür wo Ime das jhenig, so er verfertigt vermug der verfertigung bezahlt werde. Er solle darmit verge-muegt unnd zufriden sein. Yedoch wo er leztlich an ain gulden zehen oder funfzehen käme. So wollte es die Camer daran auch nit erwinden lassen, unnd wie Ime gedachter Schenckh, Uschal Löffler

- 1) stuk uitgeskeur, waarsk. 1 woord weggeval.
- 2) stuk uitgeskeur, waarsk. 1 woord weggeval.
- 3) stuk uitgeskeur, waarsk. 1 woord weggeval.
- 4) stukkie uitgeskeur, waarsk. 1 letter weggeval: Y(m), Ym ?

unnd Kenner sich also umb das alles doch allain bis auf der Camer Ratificieren, mit Ime von post zu post vergleichen werden. Das sollen Sij particulariter beschreiben und dersselb die Camer mit-sambt Irem guetbedunckhen berichten, alsdann verrer was nit ist zu verordnen wissen.

Actum XXV tag October Anno LXV.

Camer. Den Michael Schenckhen, Paul Uschal

Hans Cristof Löffler

Unnd Anndreen Khener.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1565, fo 574 vo - 575.

285

1565, 5 November. - Aartshertog Ferdinand laat nog 'n ontwerp stuur en belowe die laaste te versend so gou as wat dit klaar is.

Histori zu kaiser Maximillian Begrebnus Wolgeborner etc. Hieneben überschickhen wir Euch abermais Unsers lieben herrn und Uranherrn Gottselligister unnd milter gedechtnus ainverfertigte histori die wir also zuempfachen wo dan auch die ander und lesterre von wegen der Cronung ausgemacht. So wollen wir Euch dieselb auch unverzogenlich hinabschickhen unnd seind Euch etc.

Geben zu Prag den 5 tag Novembris

An. Im 65

An Re. unnd Camer in Tirol

Ad mandatum Serr. Dmi.

Archiducis proprium

Wellinger

Geubels

pta. 20 Nov. An. 65

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1565, fo 409 vo.

286

1565, 12 November. - Alexander Colijn vorder met die werk vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I. Met die fontein vir die dieretuin is hy egter nog nie klaar nie. Hans Christoph Löffler word beveel om die stukke wat nog ontbreek te maak. Dié stukke moet Colijn egter sorgvuldig in bewaring hou omdat die giet van die springfontein gestaak is.

Alexander Kolin Pildhauer.

Die Camer hat der verordneten Commissarien bericht unnd Relation wassmassen sy der stuckh zu weillennd Kaijser Maximilians begrebnus gehörig, also auch den prunnen, so maister Alexannder Colin pildhauer zu machen angedingt werden desgleichen

auch das Kaijserlich wappen so er zueschneiden schon angefanngen befunden, sambt Irem angehenngten verrern Rat unnd guetbeduncken, alles nach lenngs vernemen.

Unnd dieweijl dann die Camer befinndt das obgemelte Stuckh den Vissierungen gmäss auch sonnst unnd wolgeschnitten befunden unnd daran khain manngl sein soll, so ist der Camer bevelch das bemelte Commissarien mit Ime Pildhauer vermug des gedings die ordennlich abraitung thuen unnd bei j Ime darob unnd daran sein dar Er Euch Löffler dieselben pilder unnd Stuekh zu Euren bemüegen, zum giessen zusammen ricnte die stuckh durch Euch alle ordennlichen beschreiben unnd Euch Löfflers nach ainem ordennlichen Inventarj überarntwurt und Ir dann die Arbeit, was zu dem Grab gehörig vermüg der mit Euch beschehen hanndlung also in das werokh richten unnd verferttigen sollen.

Was aber den prunnen belanngt Ist der Camer verrer bevelch das bemelte Commissarien bei j Ime darob unnd daran sein das Er das Jhenig was daran noch unverferttigt unnd Euren anzaigen nach miet zween oder drey gulden gar ausgemacht mag werden, noch verferttig, unnd solliche stuckh zu bemeltem prunnen gehörig, Maister Alexander in seiner verwarung vleissig behalte, weijl die giessung solliches prunnens diser zeyt eingestellt worden, aber der patronen von Gips darein Er die pilder unnd andere stuckh vom wax gossen dieweijl Inne bemelter Gips von der Camer bezahlt worden, Euch Löffler zuestelle damit so Euch am giessen was misriet, das Irs wider darnach giessen khündt.

Dann betreffennd das Kayserlich Wappen, Hette sich die Camer gleichwol versehen, Er wurde sich in Ansehung das Er ain guets geding gehabt für die arbeit, So er schon daran gelegt, auch fur sein begerte ergözlichaijt das uncosstens so Ime uber die gesell, die Er zu diser Arbait hieher gebracht, der fürgeschlagenen zwanzig gulden wol bemuegen lassen. Diweyl Er sich aber dessen so hoch beschwert, unnd dreissig gulden für alles zubezaln begert, so wöllen wir Ime hiemit die XXV gulden dafür passiert haben Unnd se unns nun durch Euch die ordenlich Abrechnung, vermüg des gedings, als vorgemelt, zuegestellt, unnd Eurs aufrichtens halber verrer bericht unnd Relation gethan unnd übergeben wirdet, solle Ime der bezallung halber auch beschaidt gegeben werden. Actum am XII tag Novembris Anno etc. im LXV

Der fr. Dt. Rät unnd diener Micheln Schennckhen, Paulsen Uschall, Hars Cristoffen Löffler unnd Andreen Keener zuegestellt worden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1565, fo 615 vo - 616.

1565, 17 November. - Die Regering te Innsbruck dring weer aan op toesending van die twee laaste ontwerpe of ten minste een daarvan. Hierdie brief het waarsk. die van aartshertog Ferdinand van 5.11.1565 gekruis.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die Regierung

zu Innsbruck drängt Erzherzog Ferdinand neuerlich, die noch fehlenden zwei Historien zum Grabmal des Kaisers Maximilian I oder, sobald eine davon fertig sei, diese zu senden. Colin warte auf diese Historien und frage fortwährend darnach.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. 17.11.1565.
- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. LXXXVI, nr. 9850.

288

1565, 5 Desember. - Alexander Colijn word betaal vir 24 klein en groot bukshoute d.i. palmhoutbeeldjies vir monstranse.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer bezahlt dem Alexander Colin, Bildhauer, für 24 grosse und kleine Bilder, welche er auf Befehl der Erzherzoginnen Magdalena und Margaretha aus Buchsbaumholz zu acht Monstranzen geschnitten habe, 12 Gulden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Reibuch, 1565, fo 171.
- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. LXXXVII, nr. 9860.

289

1565, 7 Desember. - Die laaste ontwerp vir die reliëfs van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I word opgestuur.

Iest histori zu kaiser Maximilian Begrebnus
Wolgebörner etc. hierbey verwart überschicken wir Euch
Die Iest Histori so zu weillendt Kaiser Maximilians hochloblichster und seeligster gedachtenis angefangnen Begrebnus gehörig. Die wirdet Ir verrer dem Pildthauer zuezustellen und furderlichen Verferttigung derselben von unnsermtwegen Verordnung zugeben wissen. Daran beschicht vunszer gnedigen willen und maijnung.

Geben Prag den VII Tag decembris Anno 65 -
Ferdinandt

An R. und Camer in Tirol

Fta. 18 Decembris Anno etc. 65te

Ad mandatum Ser^{mi} Aohiducis
Proprium
V. Wellinger
Habersagkl

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1565, fo 470.

290

1565, vermoedelik post quem 14 Desember. 1) - Betaling van 'n marmertransport van Trente na Innsbruck.

1) Kyk stuk nr. 292.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Hofbaumeister Paul Uschal bezahlt den Fuhrlohn für zwei 40 Centner schwere Stücke schwarzen Marmor zum Grabmale Kaisers Maximilian I. von Trient nach Innsbruck im Betrage von 181 Gulden 12 Kreuzern.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1565, fo 296. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. LXXXIX, nr. 9875.

291

1565, vermoedelik post quem 14 Desember. 1) - Hans Metzger wat die hek rondom die grafmonument van keiser Maksimiliaan I sou smeed word vergoed vir verblyfs- en ontwerpsonkoste.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Hans Metzger, Schlosser und Bürger in München, welcher wegen Anfertigung des Gitters zu Kaisers Maximilian I. Grabmal nach Innsbruck beschieden wurde, erhält zu seinem Unterhalt, für Versäumniss und die von ihm verfertigten Visirungen am 12. Mai 4 Gulden, am 1. October 6 Gulden und am 15. October 1 Gulden, zusammen 11 Gulden von der tirolischen Kammer ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1565, fo 296. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. LXXXIX, nr. 9876.

292

1565, post quem 14 Desember. - Betalings aan Alexander Colijn in afkorting vir sy arbeid aan die grafmonument van keiser Maksimiliaan I.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, erhält auf Rechnung seiner Arbeit an Kaisers Maximilian I. Grabmal am 28. März 200 Gulden, am 17. April 400 Gulden, am 25. Juni, am 13. August und am 18 September je 200 Gulden, am 13 November 300 Gulden und am 14. December 200 Gulden, zusammen 1700 Gulden, ferner zur Bezahlung seines Hauszinses 26 Gulden von der tirolischen Kammer ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1565, fo 295. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. LXXXIX, nr. 9877.

293

1565, 30 Desember. - Hansken de Vleeschouwere, oudste seun van Cornelis de Vleeschouwere, neef van Colijn se vrou word in die messelaarsambag opgeneem.

Item opten XXXe dach Decembris anno voers. zoe heeft heer Jan Boels int's ambacht vande metzers gevryt Hansken de Vleesch-

1) Kyk stuk nr. 292.

ouwere den oudsten zone van Cornelis de Vleeschouwere ende van Petegem leert hem selve ende heer Jan Boels heeft den wyn betaelt ende den achterstel van zynen vadere, elck van hun metter boeten van VI st. in presentien als voren.

Stadsarchief, Mechelen. Registers van het Metserambacht, 1558 - 1625, D.S. II., no 3, fo 29, XVcLXVIII.

294

1565, vermoedelik 31 Desember. - Betaling van 12 guldens aan Alexander Colijn vir 24 klein en groot bukshoute d.i. palmhoutbeeldjies vir monstanse.

Was ich Wolffganng Kalmunczer von Kalmuncz, fürstlicher durchleuchtigkait erzherzog Ferdinannden zu Össterreich etc. meines gnedigsten herrn rat und Tirolischer camermaister, zu notturft und auf underhaltung irer fürstlichen durchleuchtigkait geliebten frawen schwe. . . frauen Magdalena, Margretha, Barbara, Helena und Johanna, erzherzogin zu Österreich etc., hofhaltung das ganz 1565. jar ausgeben und bezalt habe. - - - Mer am 5. decembris zwelf gulden geben, die furter Alexandern Colin, pildhauer alhie, umb und fur vierundzwainzig grosz und klaine pilder, so er auf meiner gnedigsten frawen frawen (sic) Magdalena und frawen Margretha bevelch von puxpamen holz acht monstranzen geschnitten zuezustellen habe, laut bevelch und quittung, datum ut supra, idem 12 gulden.

Staatsfinanzarchiv, Wenen. Herrschaftsakten Fasc. W.23/I. 1565 Jänner I bis Desember 31. - Gepublis. deur Franz Kreycozi in JAK, dl. 5, 1887. Regest nr. 4378.

295

1565, 31 Desember. - Die Tiroomse Kamer verlang om 'n egpaar as huisbewaarders van die gieterij te Mühlau aan te stel.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Nachdem Melchior Pomer, Rothschild zu Mühlau, zum Zöllner an der Innbrücke zu Zirl ernannt worden sei und von Mühlau nach Zirl übersiedeln müsse, findet es die tirolische Kammer für notwendig dass „zu bewahrung der pilder und anders, so noch zu Mühlau im haus bleibt, ein aufrechts und frumbs ehevölklin die behausung gesetzt werde," und beauftragt den Hofbaumeister, sich um ein solches umzusehen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Entbieten, 1565, fo 704.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. LXXXIX, nr. 9874.

296

1566, 12 Januarie. - Alexander Colijn ontvang 25 guldens vir die sny van die houtvorms van die keiserlike wapen en as skadeloosstelling vir die wegstuur van geselle wat hy onlangs in

diens geneem het.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin, welcher ausser seinen vertragsmässig übernommenen Arbeiten das keiserliche Wappen mit seiner Zier, welches „oben auf die begrebnus kommen und gegossen werden soll, zum formb von holz geschnitten hat," erhält hiefür sowie als Entschädigung dafür, „dass er pildhauergesellen zu schneidung dreier pilder, zu gedachter begrebnus behörig, hieher gebracht, dasselb fürnemen aber wieder verendert worden," und die Gesellen wieder abgefertigt werden mussten, von der tirolischen Kammer 25 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck, Raitbuch 1566, fo 331.
- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14. 1893. p. XCI, nr. 9897.

297

1566, 15 Januarie. - Aartshertog Ferdinand rig aan twee Vlaamse stede die versoek om Nicolaus Müller te help met 'n erfenniskwessie.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand ersucht die Städte Brüssel und Alost (Aalst), seinem Hofgoldschmied Nicolaus Müller in seiner Erbschaftsangelegenheit behilflich zu sein.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A.VII. 1.15.1566, Prag. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. XCI, nr. 9900.

298

1566, 16 Februarie. - Die werkswinkel van Mühlau word oorgegee aan Hans Treytz jr.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer genehmigt die bestandsweise Ueberlassung der Behausung zu Mühlau : „darin die gegossene bilder noch zum tail steen" an Hans Treytz jun.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Entbieten, 1566. fo 86. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. XCII, nr. 9910.

299

1566, 21 Maart. - Die president van die Tiroomse Regering deel aartshertog Ferdinand mee dat die reliëfs klaar is. Hy vind die aansprake van Colijn op 'n jaargeld van 150 guldens oordrewe en stel voor om, met die oog op die benarde finansiële posisie van die Kamer, hom eervol, na die toekenning van 'n eregeld van 100 guldens deur die huis van

Oostenryk, te ontslaan.

Alexander Kollin Bildhauer/Diennstgelt.

Durchleuchtigster, Nachdem Maister Alexannder Kollin Bildhauer aus dem Niderlanndt mit seiner arbeit des gedings weillennd Kayser Maximilian hochloblichster unnd seeliger gedachtnus etc. Begrebnus unnd was demselben Anhenngig immer Ferttig hob Ich president Ine vergebentlich angesprochen ob Er Sich an amien Leidenlichen, wart unnd Diennstgelt bewuegen lassen wolte. So macht Ime Villeicht dasselb biss auf Eur fr. dht. hieheer ankhomfft unnd daselben Verrer mit schlus geraicht werden.

Was unns nun daruber fur ain Anntwurt geben unnd sein pitten unnd begern ist. Das haben Eur. fr. dt. aus Innligender Abschrift gnedigist zu vernemen. Wiewoll Er nun unnder anderen darijnen vermelt. Das wir auf Eur fr. dh. gnedigists Ansinen unnd begeer in Eurer fr. dht. namen mit Imme gehandelt und ain jerliche provision furgeschlag haben sollen. So ist doch durch Ine darmit gefert unnd Ime nichts als vorgemelt fürgehalten worden. Unnd als Er sich auch daneben vernemen lassen Er wolte jerlichen ain hundert funffzig gulden wart, unnd diennstgelt auch holz und herberg unnd yeder Zeit Arbeit, dieselben nach glegenheit der Stuckh bezahlt haben.

Darauf ist vunser unnderthenigist Rat unnd guetbedunckhen weil solch sein begern vill zuhoch und ubermassig unnd auf ain solchen weg vill Auflauffen wurde unnd dann auch die Tirolisch Camer zuvor mit vill beschwerlichen ausgaben beladen und gar ersaigert ist Eur. fr. dt. hetten Ine diennste mit gnaden erlassen. Dann so E. fr. dl. zu derselben hierheer kunnfft sein, oder seines gleichen bedurfftig sein, möchern Eur. fr. Dlt. Sij yeder zeit bekhonnen und mitlerweil ain solchen grossen uncossten der sonnderlichen mit haltung der gesellen, noch uber das dienstholz und herberg gelt auferlauffen wurde ersparen. 1)

Und als Er auch begert, Ine von der vertrosstung wegen so den vorigen pildhauern, durch die negst abgestorben Rom. kaij. Mt. beschehen sein solle, mit ainer vererung und ergezhait zu bedunckhen. Darauf ist verrer unnser underthenigisten Rat, unnd guetbedunckhen Eur. fr. dht. bewilligten Ime von des haus Osterreichts hochait unnd Eren wegen Ungeverlich bis in Ainhundert gulden vereeren, unnd unß deshalb bevelch zuekhomen zelassen. unnd dieweil Er als Er Unns bericht auf Eur fr. dt. Resolution dis unnser unnderthenigist Schreiben nit lannger dann auf Osstern Verziecken khund. So wirdert Eur. fr. Dlt. vuns umb sovil desto ehennden gnedigist verstenrdigen ob sich der bemelter begrebnus bissheer verloffner Uncosten auch dise des Collins abferttigung Eur. fr. dh. allain zu tragen oder Eu. Kay. Mt. und fr. Dtl. Erzherzog Carl in der Vergleichung hanndlung auch zum thail zuerstatten gebure. Thuen Eur fr. dht. unns damit Unnderthenigist bevelch. Datum 21e Marcy Anno etc. 66

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1565, fo 127 vo - 128 vo.

1) In margine : Vereerung

1566, 23 Maart. - Colijn word self na Praag ontbied.

Allexannder Colin Pildhauer geen Prag zu verordnen
 Wolgebornen Edler, unnser gnediger bevelch ist an Euch,
 Das Ir den Pildhauer, Maister Alexanndern Colin als paldt zu unns
 herab schickhet, unnd abferttigt, dann wir unns mit Ime von we-
 gen zuerichtung weillenndt der Römischen Kunigin unnserer gnedi-
 gisten Liebsten frauen Muetter baider hochloblichister unnd
 seeligister gedechtnus sepultur zu Prag gnediglich gerne mündt-
 lich vunderreden und die notturfft hanndln wolten. Demnach wie
 unns auch annderst nit erylindern, dann das wir gemeltem Pild-
 hauer hievor ain Rais hinaß ins Niderlanndt zu thuen erlaubt
 Im faal Er villeicht noch aussen vund ijezo nit daselbst zu Inns-
 prugg were. So wollen Ine vonstundan wider erfordern, unnd bey
 Ime die verordnung thuen. Damit Er sich also unverzogenlich
 unnd mit dem ehisten zu uns verfuege. Daran beschicht unnser
 genediger willen. Geben prag den XXiii Marci Ano 66.
 Ferdinanden Ad mandatum serr. Domi
 An Re. unnd Camer Archiducis proprium
 in Tirol W.F. Willinger
 pta. 4 Aprill Ano 66 H. Habersagkh

Landesregierungsarchiv, Innsbruck, Kopialbuch : Geschäft
 von Hof, 1566, fo 76.

1566, 23 Maart. - Die geselle Cornelius Biesselinck, Anton
 Steinhauer, Frans Willems en Hendrik Hagart ontvang 'n
 gratifikasie.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die vier Eild-
 hauergesellen Corneli Bisselink, Anton Steinhauer, Franz Willnus
 und Heinrich Hagart, welche bei Alexander Colin „von anfang bis
 jetztt an kaiser Maximilians begrebnus gearbeitet und solhe ar-
 bait gar verfertigen helfen," erhalten von der tirolischen
 Kammer 24 Gulden, nämlich jeder derselben 6 Gulden als Gnadenge-
 schenk.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1566, fo 332,
 23.4.1566. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893 p.
 XCIV, nr. 9924.

1566, 6 April. - Colijn is op pad na Praag.

Allexander Collin/Pildhauer geen Prag zurverordnen.
 Durchleuchtigisters Auf Eu. frs. Dt. bevelch aus furghes vom
 dreieunndzwanzigsten marci negst verschinen haben wir maister
 Allexanndren Collin fur uns ervordert Ime E. fr. dht. bevelch
 unnd das Er sich zu derselben aufs furderlichist geen Prag ver-
 fuegen unnd alda was E. fr. dlt. mit Ime Weillenndt der Innge-

wessnen Röm. Kay. Mt. auch Irer Mt. gelieblisten Gemaches, weillenndt der Römischen kunigin E. fr. Dlt. gliebtisten heern und vatters auch Frawen Muetter baider hochlobenlister unnd Gottselligister gedechtnus unnsers allergenedigisten herrn unnd frawen Sepultar halben, zu prag genedigist hanndlen unnd Reden werden. Unndertenigist anhort solle des hat Er sich nun Gehorsamblich bewilligt unnd alhie von Tirollischer Camer auf Zerung unnd Guet Raittung zwenunddreissig gulden empfanngen. Sich auch gleich als bald auf den weg gemacht. Unnderschenit, hiermit als E. fr. dt. genedigist sechen werden.

Es wolten E. fr. dt. wir zu Gehorsamer Anntwortt unnd desser also ain genedigists wissen zuhalten in Unndertenigkait nit pergen. Unnd thuen derselben unns zugnaden unndertenigist bevelchen. Dattum den Vlen tag Apprillis Anno etc. den 66.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1566, fo 162 vo - 163.

303

1566, 8 April. Blasius Kuen von Belasi, wat deur keiser Maksimiliaan II tot superintendent van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I aangestel is, getuig ten gunste van Colijn.

Es hat mich maister Alexander Colin beten, nachdem mich die Römisch kais. maj., mein allergenedister herr, zu superintendenten zu maister Alexanders Colins werk der begrebnus verordnet gehabt, eur furstlich durchlaucht unterthenigist anzuzeigen, wie er sich in verrichtung seiner arbeit gehalten hab. Darauf gib ich ime zeuknus, Das er sein angedingte arbeit meines verstands wol, fleissig und fürderlich verricht, sich sunst auch beschaidenlich, einzogen und wol behalten hat. Des han ich eur furstlich durchlaucht als meinen gnedigisten herrn dem gueten gesellen zu guetem der billigkait nach anzuzeigen auf sein begern nit unterlassen wellen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. - Gepublis. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, p. XCV, nr. 9937.

304

1566, 9 April. - Lone van arbeiders wat werk gelewer het vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I word aan die hofargitek, Paul Uschal uitbetaal.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Paul Uschal, Hofbaumeister, erhält von der tirolischen Kammer zur Bezahlung der Arbeiter, welche an den schwarzen Steinen, zu Kaisers Maximilian I. Grabmal gehörig, vom 11. December 1565 bis 31. März 1566 geschnitten und gearbeitet hätten, 74 Gulden 49 Kreuzer ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1566, fo 322. -
Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14. 1893. p. XCV, nr. 9939.

305

1566, 17 April. - Vermelding van medaljes wat moontlik tot
inspirasie van die gegote beelde rondom die graf van kei-
ser Maksimiliaan I gedien het.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Fer-
dinand beauftragt Regierung und Kammer zu Innsbruck, seinem Hof-
maler de Tertiis das für dessen Unterhalt nothwendige Geld zu
geben. Der Hofmaler benöthige auch zu einer von ihm demselben
aufgetragenen Arbeit „unseres haus Oesterreichs genealogiam, so
weiland unser rath und sekretari Jörg Resch gemacht, desgleichen
der medaglien, darnach man die figuren, zu kaiser Maximilians
sepultur gehörig, abgossen,“ Sie sollen nun die ohne zweifel
bei ihnen befindliche Genealogie ihn zustellen, die Medaillen
jedoch ihm zur Ansicht geben und „nit unter seiner hand lassen.“

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. u. Conc. A.VII., 17.
4.1566, Prag. Kopie in Geschäft von Hof, 1566, fo 136. - Gesit.
deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. XCVI, nr. 9943.

306

1566, 19 Junie. - Aartshertog Ferdinand gee aan die Regering
te Innsbruck die bevel om twee stukke marmer wat van die
grafmonument van keiser Maksimiliaan I oorgebly het, as-
ook die stukke swart marmer wat nog in Trente lê in be-
waring te hou.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Fer-
dinand befiehlt der Regierung zu Innsbruck, zwe vom Grabmal eru-
brigte Stücke weissen Marmors, ferner die noch in Trient liegen-
den Stücke schwarzen Marmors nicht verwenden zu lassen sondern
aufzubewahren, da er sie einmal brauchen könnte.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A.VII. 19.6.1566,
Prag. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p.
XCVII, nr. 9962.

307

1566, 19 Junie. - Keiser Maksimiliaan II moet nog uitspraak
doen oor 'n model van beeldhouer Alexander Colijn vir
die grafmonument te Praag. Colijn wag op die besluit
van die keiser alvorens na die Nederlande te vertrek.
Aartshertog Ferdinand is van plan om die werk aan twee
Italiaanse beeldhouers toe te vertrou.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand schreibt an seinen Bruder Kaiser Maximilian II., er habe ihm vor einiger Zeit ein Modell von dem Grabmal, welches für Vater und Mutter in Prag errichtet werden solle, zur Ansicht und allfälligen Verbesserung zugesendet. Dieses Modell sei das Werk des Alexander Colin, von welchem die Historien zu Kaisers Maximilian I. Grabmal in Innsbruck verfertigt worden seien. Da nun von Seite des Kaisers bisher keine Meinungsäusserung erfolgt sei und Colin fortwährend bei ihm um Erlaubniss nachsuche, einer für ihn wichtigen Angelegenheit wegen in die Niederlande reisen zu dürfen, so habe er den Gedanken gefasst, die Arbeit, falls Maximilian das übersendete Modell gefalle, zwei italienischen Bildhauern, die ihm als gut, fleissig und in solchen Arbeiten erfahren gerühmt worden seien, zu übertragen und dem Colin zu erlauben, nach den Niederlanden zu reisen. Dem Colin habe er inzwischen den Bescheid gegeben, bis auf Erhalt der kaiserlichen Entschliessung zu warten.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A.VII. Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. XCVII, nr. 9963.

308

1566, 25 Junie. - Huishuur van Alexander Colijn word betaal.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer bezahlt dem Alexander Colin den Hauszins pro 1564 im Betrage von 26 Gulden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1566, fo 350. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893, p. XCVIII, nr. 9965.

309

1566, 1 Julie. - Aartshertog Ferdinand bewillig uit die fondse van die Tircolse Rekenkamer die bedrag van 100 guldens aan Alexander Colijn vir die skade wat hy weens die onreëlmattige versending van die ontwerpe vir die reliëfs gely het.

Alexander Colin. Bildhauer. 100 fl. ergezhichait auf ainmal zegeben. Wolgeborner etc. Demnach Ir urns hievor auf Alexanders Collins Bildhauers beschehens unndertheniges pitten gehorsamlich geratten. Das wir Ime fur sein versaumbnus woche Ime in verferttigung seiner unnderhannden gehabtten Arbeit, der zu weillenndt Kaiser Maximilians hochloblichister unnd milter gedachtnus Begreb- nus gehörig an historien zuegefuer unnd durch Ine desswegen mit haltung der Bildhauer Gesellen unnd sonnst Uncostrten aufgewenndt worden. Ainhundert gulden Auf ainmal zu hierijnnen khain bedenn- oken haben haben. Snnnder uns dasselb mit gnaden gefallen las- sen. So ist unnser genediger bevelch an Euch das Ir ernanntem Collin solche ainhundert gulden yeden derselben zu LX kr. gerait von vnrserer Tirolischen Camer gegen ainer seiner quittung mit dem furderlichisten erlegen unnd bezallen lasset. Das wollten

wir Euch in gnaden nit verhalten unnd es beschikht daran, vunser gnediger willen. Geben Prag den Ersten Juli Anno etc. 66.

Ferdinand
An Reg. u. Camer in Tirol
pta. 24 Juli 66.

Ad mandatum Serr. Domini
Archiducis proprium
v.J. Wellinger
Erasen Haidenraich
Hochenhauser

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1566, fo 245.

310

1566, 9 Julie. - Aartshertog Ferdinand ken aan Alexander Colijn 'n jaargeld van 150 guldens toe.

Idem. Raichung jerlich 150 fl. Besoldung oder Dienstgelt. Welgeborner. Wir geben Euch gnadiger Maynung zu vernemen das wir Allexanndern Collin, als ainen geschickht unnd erfarnen Pildhauer gegen ainhundert unnd funffzig gulden yeden derselben zu LX kreuzern gerait jerlich besoldung unnd das Ime sein Arbeit yederzait Insonnderhait wie man sich mit Ime darumben vergleichen wurdet, bezalt worden solle. Zu unnsern diennern unnd gnedigist an unnd aufgenommen haben. Unnd ist darauf unser gnediger bevelchen an Euch. Das Ir Ime Collin solche bestimbte besoldung hinfur en von vunserer Tirolischen Camer neben anndern Rattsverwannnte, ordenlichen zeraichen verordnet, such ainen gebruchigen diennstbrief unnd was sennst vonnetten hierumben ferttigtet, unnd zuestellet. Das wolten wir Euch im gnaden nicht verhalten. Unnd es beschickt daran unnser gnediger willen. Geben zu prag den Viliij tag Juli Anno 66.

Ferdinand
An R. unnd Camer in Tirol
pta. 23 Juli Anno 66

An mandatum serr. Dmini
Archiducis proprium
v. J. Wellinger
Erasen Haidenraich
zu Pidnegger
v. Hochenhaus

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1566, fo 245 vo - 246.

311

1566, 3 Augustus. - Die Tiroomse Regering en Kamer vra aan die tolbeampste van Zirl om te laat weet wat hy in die jare 1564, 1565 en 1566 en ook miskien daarvoor aan Alexander Colijn uitbetaal het.

Alexander Kollin pildhauer.

Innamen der frl. dt. etc. unsers gnedigisten herrn Ist unser bevelch an Euch, das Ir uns mit dem allerfuerderlichisten schriftlichen berichtet und verstendiget, was und wievill Maister Alexander Kolin Pildhauer im LXiiij, LXv und disen gegen-

wurtigem jar, und etwo auch zuvor von Euch aus den Amtsgefallen
Eurer verwaltung empfangen und eingenommen hat, und solhen be-
richt dermassen, und zeitlichen befürderet, dan ist wir solhen
bericht noch morgen oder doch gwislichen unnd aufs lengst am
Montag frue umb sechs Ur gehaben mügen, uns auch daneben sein
Kolins quittungen so Er Euch umb den empfang im LXV jar gegeben,
zuekhomen lasset, daran etc. Datum am dritten tag Augustij,
Anne etc. im LXVI

Re und Camer

An Zollner und Gegenschreiber
zu Zierl.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine
Missiven, 1566, fo 1090 vo - 1091.

312

1566, post quem 6 Augustus. - Betalings aan Alexander Colijn
in afkorting vir sy arbeid aan die grafmonument van keiser
Maksimiliaan I.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische
Kammer bezahlt dem Alexander Colin, Bildhauer, für seine Arbeiten
zum Grabmale Kaisers Maximilian I. 1415 Gulden, und zwar : am 8.
März 200 Gulden, am 1. April 100 Gulden, am 17. Junie 15 Gulden,
am 25. Juni 700 Gulden und am 6. August als Abschlagszahlung auf
die restlichen 785 Gulden, welche man ihm ausserdem noch schulde
und worin die 100 Gulden Entschädigung „für seine erlittenen
schäden der visierungen“ begriffen seien, 400 Gulden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1566, fo 331.
- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CII, nr.
10020.

313

1566, 31 Augustus. - Hans Christoph Löffler ortvang koper en
yster vir die giet van die beelde vir die grafmonument van
keiser Maksimiliaan I.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische
Kammer lässt dem Hans Christoph Löffler zum Guss der Bilder zu
Kaisers Maximilian I Begräbniss 20 Centner Kupfer und 4 Centner
Eisen verabfolgen. 1)

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten
und Befehl, 1566, fo 317 en 320. Ook Gemeine Missiven, 1566, fo
1279 en 1307. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893.
p. XCIX, nr. 9981.

1) Hy moet ook „Eysch Kuggelen unnd Kupfer“ kry.
Ibidem fo 317 vo.

1566, 16 September. - Getuigenis dat Andries de Clievere sedert 1554 vrymeester van die Brusselse gilde van beeldsnyders en steenhouders is.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Jan Woelement, Willem Borreman, Jan van Helegem und Aert van Mohlhem, sämtlich von der Zunft der Bildschnitzer und Steinhauer, beschwören vor dem Stadtrath zu Brüssel, das Andreas van Clievere, Sohn des Georg van Clievere und Schüler des Meisters Willem Glande van Asche, verstorbenen Bilderschneiders zu Brüssel, 1554 in die obengenannte Zunft als freier Meister aufgenommen worden sei, worüber der Stadtrath die erbetene Urkunde ausstellt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. Schatzarchiv Nr. 2895. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CCIII, nr. 11092.

1566, 6 November. - Alexander Colijn koop van Pauwels Loots 'n deel van 'n rente op die huis die „Borreput" in die Beiferstraat.

Pauwels Loots heeft veroccht Mr Alexander Colins tot zynen ende Marie S vleeschouwers zynder huysvr. behoef vyfentwintich karolus gulden van veertich groote Vleems tstuck erffelyck chys te heffene altyt opten vijftsten dach in Novembri. Op ende aen zyn huys metter plaetse, achtehuysse, gronde ende anderen zynen toebehoirten den Borreput geheeten comende achter ten Watere gestaen inde Befferstraete alhier tusschen Berthelmeeus Vrancx erve aen deen zyde ende Henricx Verhoft erve aen dander zyde A D M. Warandia Op twee gulden er XVI st. den cloostere van Corsendonck XL schellingen payments den tsestich gebrueders in Sinte Rommonts kercke II st. ende eenen halven lonens den kysten opt groot baghynhof alhier al souden chys ende negen guldenen der selver kysten in jongen chyse daer jaerlycx voer vuytgaende welcke negen karolus gulden der voers. chys heeft, de voers. Pauwels belooft ende belooft mits dese te lossene ende af te quytene tusschen dit ende Sint Jansmisse Baptiste nu naestcomende daer voere soe heeft Johanne van Maldere metten voers. Pauwels en haeren man ende momboir verbonden ende te parde gestelt eene erffelycke Rente van vierentseventich karolus guldenen erffelyck wair af de twintich karolus guldenen erffelyck afgequeten zele worden te Kersmissene naestcomende alsoe datter aldan maer de vierenvyftich karolus gulden erffelyck verbinden en zelen blyvene staene welcke Rente gehypotiqueert is op ende aen een huys met zyne toebehoirten Sinte Marcus geheeten, Franchoisens Leeraens toebehoirende gestaen bincken der stede van Antwerpen opte Lombaerveste aldaer met conditie datmen jaerlycx de voers. chys vanden vyfentwintich karolus erffelyck altyt sal moeten betaelen vry ende exempt vande thiensten, twintichsten, veertichsten peonirck ende van alle imposten ende beden diemen daer op van Sprinsen of van

zyne stad van Mechelen soude mogen oft comen geheysschen.

Uts.

VI November 1566

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1566, S.I. no 189
fo 176 vo - 177.

317

1566, 22 November. - Hans Christoph Löffler ontvang 'n afbetaling
vir sy arbeid aan die standbeelde vir die grafmonument van
keiser Maksimiliaan I.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Hans Christoph
Löffler, Büchsenmacher in Innsbruck, erhält auf Rechnung und
als Abschlagszahlung „des pildguss und arbeit, zu weilend kaiser
Maximilians begrebnus gehörig, welche in alhieigem neuen stiftpau
gemacht und aufgericht werden solle, auch etliche pilder, in be-
melten stiftpau gehörig, so er ausbereiten auch darauf andere
heubter giessen und anders daran pessern muessen," von der tiro-
lischen Kammer 100 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1566, fo
332. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. C, nr.
9999.

318

1566, 24 Desember. - Steenhauer de Longhi ontvang 'n afkorting
van 40 guldens.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Hieronymus de
Longhi, Steinmetz, erhält als Abschlagszahlung für die ihm über-
tragene Arbeit an den schwarzen Steinen zu Kaisers Maximilian I.
Grabmal von der tirolischen Kammer 40 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1566, fo 333,
24. 12. 1566. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893.
p. CI, nr. 10009.

319

1567 (n.st.) 1566 (o.st.), 16 Januarie. - Margriete Robijns
verkoop aan „Mr Alexanderen Colyns cleynstekere ende artist
van der Co Mat" 'n rente van 18 guldens op twee huise in
die Vleeschouwerstraat.

Jouffrouwe Margriete Robijns als totten ghenen hier naer
bescreven volcomelyck gemachtigt van Mr Gielse Verwyct alias
van Battele haeren man by letteren van procuratien gepasseert
voer de wet alhier wesende van der datum den Vlen Januarii anno
XV c LXVI daer af ons gebleken is heeft vercocht Mr. Alexanderen
Colyns cleynstekere ende artist van der Co Mat tot zynen ende

Jouffrouwen Marie 's Feleeschouwers zynen huysvrouwen behoef achthien Karolus guldenen van veertich groote vleems 'n stuck erffelyck chyns te heffene altyt Sint Jans misse Baptiste daer af d'ierste jaer van betalingen vallen ende verschynen sal Sint Jans misse ~~daer af d'ierste jaer~~ 1) anno XV c ende negenen sestig ende alsoeverre als de voirs. Mr Gielis Verwyct oft Jouffrouwen Margriete zyn huysvrouwe quame te storvene eer de ierste termyn ende jaer van betalinge van de voerscreven chynse innegegaen of gevallen waere soe sal de betalinge van den selven chyse beghinnen loop te hebben op ten sterfdach van den iersten aflivigen van hen beyden ende sal vallen ende verschynen over een jaer daer naer ende alsoe voerts van jaere te jaere altyt opten selven sterfdach maer blyven zy beyden leven soe sal de selve chyns verschynen altyt Sint Jans misse alsoe voerscreven is. Op ende aen haer twee huysen metten gronde ende hueren toebehoirten gestaen aen malcanderen inde Vleeschouwerstraete achter den blauwen hondt by 't vlietken aldaer tusschen 't selve vlietken aen d'een zynde ende Jaspaer Bourbonois erve aen d'ander zyde A.D.M. Warandia. Op zeven stuivers ende achtentwintich myten der kysten opt groot baghynhof drye chysgulden der Fabrycken van Sinte Rommonts : XIV stuivers daer inne begrepen twee cappuynen den euden ambachte aldaer twee chysgulden den capellanen van Sinte Peeters eenen chysgulden den Heyligen Gheest van Sint Jans alhier ende vyfthien gulden Andriessen van den Scriecke al erffelyck daer jaerlycx voer vuytgaen.

XVI Januarii

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1566, S.I. no 191 fo 1 vo - 2.

320

1567 (n.st.) 1566 (o.st.), 17 Januarie. - Alexander Colijn
„pensionaris des hoochgeboren ertshertoghe van Oistenrick”
en sy vrou passeer hulle testament.

Alexander Colyns Mondiuszoon pensionaris des hoochgeboren ertshertoghe van Oistenrick ende Jouffrouwe Maria Syleeschouwers zyn wettighe huysvrouwe hebben gelaudeert, geratificeert ende geapprobeert, alsulcken testament ende ordonantie van vuytersten willen als zy verclaerden op heden datum van deser gemaect ende gepasseert te hebbene voir Mr Adriaen van Hildernis openbaer notarys ende zekere getuyghen. Willende ende begerende de man ende wyff dat tselve heurlieder testament ende ordonantie van vuyterste wille in allen zyn poincten ende artielen volbracht ende volvuert sal werdden al aft tselve van nyeulens voir ons met consente bystaene van een der Commengemeesters deser stede gemaect ende gepasseert ware.

XVII In January

Stadsarchief, Mechelen. Testamenten no 14 fo 82. Geen jaartal vermeld nie. In vergelyking met die vorige en volgende stukke 1566 (n.st. 1567). Ook volgens Neeffs (op.cit.). Hy vergis hom egter waar hy 7 Januarie tot datum neem.

1) Uitgeskrap in die akt self.

1567, 21 Januarie. - Die reliëfs word in die Rekenkamer bewaar.

Kayser Maximilians Begrebnus.

Die fr. Dt. unnser genedigisten Herr Haben der Camer furtragen unnd anzaigen lassen das mann die gehauten Stuckh zu Kaiser Maximilians begrebnus von der Camer in dem Neuen Pau. Auf den gang hinauf legen solle, mit Anzaigung Sy seien daselbst gleich sowol als auf der Camer versorgt unnd dieweil aber die Camer nit waist welichen ganng Ir fr. dlt. vermainenn. So ist der Camer bevelch, das der hofpaumaister Auch Hanns Lucess unnd Pauschreiber sich des erkundigen unnd nochmals Darauf gedacht seien ob solliche Stückh Ortts one nachthail des ganngs um den Stuckh versorgt werden mügen. Unns wie sie es befunden. Ir Dl. berichten unnd wir Ir dt gelegenheit daruber sein will darauf die notturfft verordnen das solliche Stuckh auf bemelten ganng oder wohin es Ir dt. haben wollen tragen unnd vleis gebraucht das am hin unnd wider tragen nicht zerprochen werde.

Unnd nachdem Ir. fr. Dt. vermelden, wie der Fuess zum grab in der Kirchen herrunden ettwas schelch unnd ungleich gesezt werden sein solle. So ist aber der Camer bevelch dass Sij solichen Fuess mit vleiss besichtigen, unnd wo Sij den Ir fr. Dt. vermainen noch schelch unnd ungleich befunden der selben in die guderichten oder Ir fr. Dt. der wie Sij es befinden berichten. Actum den XXI January.

Anno etc. Im LXVii

Camer

Dem hofpaumaister auch Maister
Hannsen Lucesen unnd Pauschreiber
zuegestellt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1567, fo 25.

1567, 17 Februarie. - Ontwerpe vir die gedenkplaat uit die soutmyn van Solbad Hall, die sg. Salzbergertafel word van Innsbruck terug na Solbad Hall gestuur met die bevel dit deur Hans Christoph Löffler te laat modelleer, sny en giet.

- - - Unnd sovil dann letstlichen die Visierungen weylenndt Kaiser Ferdinanndt hochloblichister gedechtnus Epithaphien von wegen des aufgeschlagenen Kayserpergs belanngt die schickhen wier Euch hiemit wider zue unnd lassen unns solche gefallen mit bevelch das Ir dieselb solcher Visierung gemess vorgedachtem Löffler in form passieren unnd schneiden unnd volgenndts von Gloggenspeis giessen lasset, wie Ir dann solches wann Er Löfflers jeze der pippen halben hinab khombt mit Ime hanndlen unnd Ime solches in das werckh richten lassent mögt. Der Tittl oder unnderschrift solle wie es in die Visierung verzeichnet worden, also gesezt werden. Wolten wier Euch etc..

Datum XVij februarij Anno etc. LXVii.

An verwaltter unnd Ambtsleut zu Hall.

1567, 3 Maart. - Die grafmonument van keiser Maksimiliaan I
kan nog nie opgestel word nie aangesien die opskrif-bordjies
nog ontbreek. Die Tiroomse Regering versoek keiser Maksimi-
liaan II om hierdie saak te aktiveer en die tafeltjies so
gou as moontlik per skip na Innsbruck te laat stuur.

Georg Bockhaij : verfertigung der 24 mährlstaine Taffell
zu Kaiser Maximilian Begrebnus.
Allerdurchleuchtigster etc. Eurer kay. mt. haben wir vom ainund-
zwanzigsten tag Augusti, und neunten tag octobris nechstverganng-
nen vier und sechziger jars underthenigist bericht und zuegeschri-
ben Das wir pald nach weillenndt Kaiser Ferdinannden hochloblichis-
ter und selligister gedechtnus, lestern verruckhen von hie Georgen
Bockhaij Vier und zwanzig mährl stainne Täfelen darein Er die Epi-
taphien oder tittl der historien zu weillenndt kaiser Maximilian
hochloblichister gedechtnus begrebnus alhie ezen und vergulten
solle geen wienn geschickht und daneben E. kaij. Mt. gannz under-
thenigist gebetten bey Ime Bockhay gnedigiste verordnung thuen
zelassen mit verfertigung bemelter stainen Täflin, aufs furderlich-
ist zu furgeen unnd vuns volgenndts dieselben zuekommen zelassen.
Nun haben wir gleichwill verhofft gemelten Bockhaij sollte mit
solchem werck numer lenngst ferttig worden sein Damit vuns diesel-
ben heten mügen zuegeschickht werden und nachdem dann Maister
Allexannder Collin Pildhawer, so die historien zu bemelter begreb-
nus gehorig zu machen unnderhannden gehabt, vor gueter zeitt die
selben allerdings verfertigt unnd ausgemacht unnd an jezt allain
an den Epitaphien, damit die begrebnus nit aufgericht werden khan
die verfurderung ervolgt.

So ist darauf hiemit aermals an E. kay. Mt. vunnser under-
thenigist und gehorsamist pit, die Geruechen bei merbemelten
Bockhaij, anmanung thuen zelassen das er wöwer Er bis daht noch
nit beschehen. Welches wir Unns doch nicht versehen mit verfer-
tigung vermelter schrifften mit deen allerfürderlichsten unnd
on ainliches verrers austellen getreues unnd pestes fleiss fürgeen
unnd damit verer kain zeit verabsaumben, unnd so pald Er damit fer-
tig pitten E. Kaij. Mt. wir aber mals gannz unnderthenigist die
Geruechen disse gnedigiste verordnung zethuen. Damit vnns die
selben stain unnsrem vorigen gehorsamisten schreiben unnd pitten
nach auf dem Wasser dieweill Sij die fuer auf dem Lanndt in Anse-
chung das solche gar marb unnd prüchig sein unnd leichtlichen
zerbrechen nit erdulden khonnden, wollverwart unnd aufs fleissi-
gistem gemacht unnd mit filz underlegt, herauf gebracht werden
unnd thuen E. kay. Mt. uns hie mit zu gneden allerundertenigist
bevelchen.

Datum den dritten tag Marsi Ano etc. Im Siben unnd sechzigist.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven
an Hof, 1567, f. 104 vo - 105.

1567, 29 Maart. - Colijn ontvang 115 guldens 58 kreutzer 3 kwarte as salaris en 39 guldens as huisrente.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin, Erzherzogs Ferdinand Diener und Bildhauer, erhält von der tirolischen Kammer an Wart- und Dienstgeld 115 Gulden 58 Kreuzer 3 Vierrerr und zur Bezahlung des Hauszinses 39 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1567, fo 365, 29.3.1567, Innsbruck. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CIII, nr. 10031.

1567, 13 April. - Keiser Maksimiliaan II deel die inhoud van sy brief aan Georg Bockhay oor die opskrif-bordjies aan die Tiroomse Regering mee.

Georg Bockhay/ Stainen Tafeln zu Kaiser Maximilian Begrebnus. Wolgeborner auch edlen etc. Was unns Georg Bockhay von wegen der Tafeln, so an der Begrebnus zu Innsprugg noch manglen unnd abgeen solten gehorsamlich geschriben Das werdet Ir hiebey verschlossen zu notturf vernomen, wolten wir Euch dessen also ain wissen zuhaben gnediger unnd genaigter Maynung nicht verhalten. Geben zu prag den Xij Aprillis Anno 67.
 Maximilian. Ad mandatum Sacra Caesariae
 zu hannden T. Re, unnd Camer. Mjtis. proprium.
 pt. 21 Aprillis An. et 67. C. Lindreegg.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1567, fo 144.

1567, 16 April. - Jan Colijn, broer van Alexander koop in sy naam 'n rente.

Joncheere Hieronymus Pieters van Cats, tresorier deser stede van Mechelen als totten ghenen hier naerbescreven volcomelyck Gemachticht van Joncheere Adriaenen die Borchgrave gelyck ons dat gebleken is by brief van procuratien gepasseert voor de wet der stede van 't 's Hertogenbosche van date den negenthienden dach van Meerte anno XV c ende tsestich naer constume van scrynen van der voerscreven staet van 't 's Hertogenbosche heeft vercocht Janne Colyns als bruder ende tot behoef van Meester Alexander Colyn ende van Jouffrouwen Marien Vleeschouwers zijn huysvrouwe achthien Karolus gulden van veertich groote vleems 't stuck erfelyck chys te hebbene altyt tot twee termynen te wetene d'een helft daer af opten zesthienden dach Aprilis daer af der iersten termyn van betalingen vallen ende verschynen sal den zesthienden dach Octobris nu naestcomende ende alsoe voerts van

halven jaere tot halven jaere telcken de helf van den voirs. chyse op ende aen de helft van eenen huysen metten gronde de Mereminne geheeten gestaen aen de Yzeren Leenen alhier tusschen Sinte Mertens Capelle aldaer aen d'een zyde ende 't huys Duerendael geheeten aen d'ander. Ende van noch drye andere huysen metten gronde de twee daer af gestaen aen malcanderen inde Schaelstraete alhier tusschen de stallingen van de voers. huysen Duerendael geheeten aen d'een zyde ende der kinderen Lanceloots erve aen d'andere zyde. A.D.M. Warandia op sestig ende groot tourneise ende twee pondt en thien schellinge payementen den gebrueders van het voers. geheeten huysen der mereminne geheeten. Item vier- en- twintich gulden der kinderen van Samaegne vuyten selve huysen mitten anderen huysen daer naest gelegen Duerendael geheeten ende op wylt vuyten voers. anderen huysen voers. vuytgaende.

XVJ Aprilis 1567

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1567. S.I. no 191
fo 23 vo.

327

1567, 16 Mei. - Die Tiroolse Regering tref voorbereidings vir die versending van 'n kis met blanko opskrif-bordjies.

Schwarze Märblstain Schiffnen.

Dem verwalter unnd amtleuten zu Hall ist geschriben unnd bevolchen worden wann etwo ain vergelne Schiffner vorhanden das lys, unstundan hieher berichten sollen. Dann man ain Truch mit ettliche eingemachte schwarze Märblstainen Tafln zu weylenndt Kayser Maximilians begrebnus nach der R. Kaij Dt. hofe zu schicken gedacht is.

Actum 16 May Anno etc. 67.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1567, fo 549 vo.

328

1567, 23 Mei. - Die Tiroolse Regering laat weet dat hy die vyf opskrif-bordjies wat sekretaris Bockay ter vervanging van gebreekte tafeltjies aangevra het in dik vilt verpak opstuur.

Märbl stainen Tafelin zu Kaiser Maximilians begrebnus.

Allerdurchleüchtigister Etc. auf Eur kays. mayt. vund der selben Secretarissen Geörgen Bockay gethan schreiben, von wegen der funf Schwarz stainin tafeln zu weillenndt Kaiser Maximilianen hochloblichister gedachtenus begrebnus gehörig, so erprochen werden. Darfür andere hinab geen Wienn geschickt werden sellen, haben wir anndere machen zelassen, verordnet. Vund dieweil aber die hievon überblibenen dryenen des schwarz staines, solanng nit gewest, das ain yeders tafelin vunder den ersten dreyen mit 1 / 2 / 3 / signiert sein gannze lanng erraichen khünden, gleichfals das vierzechendt täfels so hat demnach die lanng der erstern drey taflen in funf stuckhl muessen gericht werden, vund sind die-

selben funf stuckhl anainander mit A.B.C.D. und E. zaichnet fur das vierezechent sindt auch zway stueckhl zusammen gericht baide mit C zaichnet. Das funnfst stuckhl zu ainer histori gehöri, das ist von ainem stuckh hat wol sein gannz erlennge und braite, vund ist mit H signiert. Dise Stuckhl alle seindt in ain zusammen geschlagen trüchl unnd mit dickem Pilz dermassen vunderlegt vund so glaimb eingemacht, das wir vuns versechen, die selben sollen also sicher und gannz hinab khumen, wie dann Eur kay Mayt. dieselben hieneben als zuemphachen haben Vund dierweil dann zu vol - ziehung der geordneten Stifftung die Nottuerfft erfordert das die verferttigung furderlich beschechen, so ist auf Eur. Kay. May. abermalen vunser underthanigiste bitt, die geruechen bey mergemelten Bockhay glist verordnung zu thuen. Das Er mit verferttigung derselben aufs furderlichist mit sonnderen angelegnen Vleis furguee und damit khain zeit mer verabsomme. Vund sobald Er damit fertig, bitten Eur Khay. Mayt. wir abermalen vunderthanigist die geruechen, dise gnedigiste verordnung zu thuen damit vuns die selben auf dem Wasser weil Sij die fuer auf dem Lanndt in Ansehung das die selben gar marb und prüchig sein vund leichtlichen zerbrechen nit erdulden khünden, woln erwart, vund aufs fleissigist eingemacht, vund mit filzen underlegt herauf bis geen Linz zuhanden des herrn Vizthumbs daselbs gebracht, vund wir furtter solches verstanndigt werden. So wollen wir verordnung thuen damit dieselben von dannen auf mest khunden den Linzer Marokht, welcher umb Bartolomei sein wirrdet, vund wir zurselben Zeit one das allerlay herauf zu bringen bestellt mit glegenlicher wasser fuer wolverwardt gar hieheer gebracht werden und thuen E. Kay. Maj. vuns hiermit zu gnaden allerunderthanigist bevelchen. Datum den XXiijen Tag may Anno etc. Lxviijn. An die Rom. Kay. Maj.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1567, fo 272.

329

1567, 28 Mei. - Steenhauer de Longhi ontvang 'n afkorting van 20 guldens.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Hieronymus de Longhi, Steinmetz, erhält als Abschlagszahlung für seine Arbeit für das Grabmal Kaisers Maximilian I. von der tirolischen Kammer 20 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1567, fo 358, 28.5.1567, Innsbruck.-Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CIV, nr. 10040.

330

1567, 30 September. - Timmerhout en planke moet aan Colijn besorg word vir sy beeldhouwerk aan die kloosterkerk te Solbad Hall.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand befiehlt der tirolischen Kammer, durch den Hofbaumeister

Uschal seinem Bildhauer Alexander Colin Lindenläden oder Sägbretter „zu notturft des pildwerchs" der für die Erzherzoginnen zu erbauenden Kirche zu Hall beizustellen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A.VII. 30.9.1567.
- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CVII, nr. 10064.

331

1567, 2 Oktober. - Die beeldhouer Joris vander Weerde, „poorter" van Brugge, wat voorheen 'n lang tyd te Rome en Innsbruck gewoon het, deel aan die stadsregering mee dat hy voornemens is om met sy gesin opruut na Innsbruck te gaan woon en versoek daartoe om die nodige getuigskrif.

Den 2en October 1567. - ...Joris vande Weerde, beeldesnyder ende steenhauwer, poortere van deser stede, hebbende voortyts langhe ghewuendt te Rome ende Isbrouck, zo hy zeyde, dede den heere ende wet de kennesse van dat hy ghedelibereert was weder te treckene met zyn huusghesin naar Isbrouck, begherende daeraf kennesse ghehouden te hebbene ten fyne van hem t'hende vande maent worde ghegheven certificatie, naervolghende 't ghebot lastmael ghedaen; twelck hem was gheconsenteert, begynnende den tyt loop t' hebbene van over entrent acht daghen dat hy eerst de kennesse ter camere dede.

Stadsarchief, Brugge. Secrete resolutiën van de stadsregering over de jaren 1565 - 1569, p. 128 vo., nr. 5. - Gepublis. deur R.A. Parmentier in Documenten betreffende Brugsche steenhouers in de 16e eeuw. Geschiedkundige publicatiën der stad Brugge, III. Brugge, Desclée de Brouwer & Cie, 1948.

332

1567, 16 November. - Vry hout en woning bly verder aan Alexander Colijn gewaarborg.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand bewilligt dem Bildhauer Alexander Colin den Holzbezug zu seinem Hausbedarf sowie den Hauszins wie bisher.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1567, fo 442. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CVIII, nr. 10074.

333

1567, 21 November. - Ferdinand van Tirol herinner die Regering te Innsbruck daaraan dat Alexander Colijn in sy diens is, dat hy vry hout moet kry en dat sy huisrente moet betaal word.

Alexannder Kollin Pildhauer Raichung holz und herbiggelt

Dl. Ersam etc. Welchermassen wir Allexanndern Kollin Pildhauer, verschines jars zu vunserm Diener genedigist an vund aufgenumen. Deshaben Ir aus deme derwegen an Euch aussganngen bevelch gehorsams wissen. Darüber geben wir Euch verrer in gnaden zu erkennen das wir darsider auf sein Kollin vunderthenigs pitten weiter auf vunser wollgefallen gnedigist bewilligt Ime von der Zeit seines anstannds zu dienst anzuraitten, die nottwendige be-
hulzung zu seiner hausnotturfft wie Er die zuvor gehabt one be-
zallung ervolgen: vund den hauszins von seiner bedurfftigen Her-
berg für Ime entrichten vund bezallen zulassen vund bevelchen
Euch derhalben gnediglich, Ime diser vunser bewilligung von vun-
seren wegen in Volziechung zu bringen. Daran beschicht vunser
gnediger willen. Geben Innsprugg den XXI Novembris Anno etc.
im LXVIJ.

Ferdinanndt W.F. Welling
zu hannden obero. Regier.
und Camer

Ad mandatum serr. Dmi
Archiducis proprium
Erasen Haidenraich zu Pidnegge
Vh. Hochenhauser

pta 26 Novembris Anno etc. 67.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft
von Hof, 1567, fo 442.

334

1567, 31 Desember. - Vir 34 beeldjies wat vir goudsmede bestem
is kry Colijn 36 guldens uitbetaal.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin,
Bildhauer, erhält von der tirolischen Kammer für 34 Stück Bilder,
die er auf Befehl der Erzherzoginnen geschnitten und welche von
den Goldschmieden zu etlichen den Erzherzoginnen gehörigen Kirchen-
zierden gebraucht worden seien, 36 gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, fo 221, 31.12.
1567. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14. 1893. p. CVIII,
nr. 10081.

335

1567, einde van die jaar, vermoedelik 31 Desember. - Vir werk aan
die grafmonument van keiser Maksimiliaan I ontvang Colijn
385 en vir die huishuur 13 guldens uitbetaal.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin,
Bildhauer, erhält zu ganzer Bezahlung seines Guthabens von 300
Gulden für die Arbeiten am Grabmal Kaisers Maximilian I. ein
schliesslich der 100 Gulden, welche der Erzherzog ihm für die an den
Visirungen erlittenen Schäden bewilligt hatte, noch 385 Gulden,
ferner zur Bestreitung des Hauszinses 13 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1567, fo
358. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CIX,
nr. 10092.

1568, 7 Januarie. - 'n Bepaalde hoeveelheid hout sal aan Alexander Colijn verskaf word en vir sy huishuur sal 15 guldens betaal word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Das Gesuch des Alexander Colin, ihm das zum Hausbedarf nöthige Holz und den Hauszins von der Kammer zu verabfolgen, begutachtet die tirolische Regierung dahin, es möge, um keinen Präcedenzfall zu schaffen, demselben ein bestimmtes Quantum Holz und zum Hauszins 15 Gulden verabreicht werden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII. 7.1.1568. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p.CX, nr. 10097.

1568, 8 Januarie. - Aan die aartshertog word geskrywe dat Colijn drie mate hout en 15 guldens vergoeding vir huisrente sal ontvang.

Allexander Colin drey zal holz und 15 fl. herberggelt ervolg zelassen 1)

Durchleuchtigster auf Eure fr. dlt. an uns ausgegangen genedigsten bevelch betreffent der selben diener ergaiber Allexandern Colin Pildhauer Ime zu seiner hausnotturfft die notwendig behulzung raichen vund den von seiner bedurfftigen herberg jährlichen hauszins von Tirolischer Camer bezalen zulassen und geben Eur frd. dlt. wir underthenigist zu erkennen das wir vuns dise niemand andern derselben genedigsten Bevelchen gehorsamist nachzethuen schuldig vund verpflichtet erkennen. Dieweil wir aber voirs. wieder sachen gehorsamist nachgedenckhen befinden. Das man dannacht fur Eur flt. dht. vund derselben geliebten Kaiser Schwestern vunsere genedigste frauen zu derselben holznotturfftigen gleichfalls auch Eur frl. dht. Hof, Regierung vund Camerwesen vund dann beide Stifft und Collegien auch hospital alhie zu Irer behülzung jährlichen ainer starolichen Anzal holz bedürfftig vund wir nun dise furserg trag wo solches dem Collin voirs. absteet also passiert das es ain beschwerlichen aingann bringen und auch gegenanndren Eurer frt. Dht. getreuwen dienern denen mants bisheer abgeschlagen hat. Clagen vund beschwerden geperen wurde damit aber mit Ime Colin Inmassen wir mit anndern ainmass vund ordnung gehalten werde. So ist dennach vunsere vunderthanigist Rat vund guetbedungthen Eur frl. dht. geruevcht Ime Colin sein notturfftige beholzung auf ein gewisse und benante Anzal als ungeverlichen drey zal holz des jars genedigist zumässigen. Dessgleichen für die herberg vund hausszins ainbenamts als funfzehen gulden zu bestimben darauf bedacht zesein damit solches gegen andere kain nachtailigen eingang bringe, doch steetes zu Eurer flt. dht. genedigist willen vund wolgefallen, der wir solches als getrewe gehorsamiste Rät zu verren genedigisten nachgedenckhen in underthenighait mit verhalte sollen. Vund thunen

1) In margine : R. Mölte.

Eur frl. dht. unns damit zugnaden vnnderthanigist beveloh.
Datum den VIIJte tag January Anno etc. im LXVIIJste.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven
an Hof, 1568, fo 19-20.

338

1568, 22 Januarie. - Kunsskilder Paul Trabel kry vir die tekening van die hek om die grafmonument van keiser Maksimiliaan I 80 guldens 18 kreutzer uitbetaal.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer beauftragt den Hofbauschreiber, dem Paul Trabl, Maler, für „die arbeit des eisengäitters im stiftbau“ (zum Maximilianischen Grabmale) 80 Gulden 18 Kreuzer zu bezahlen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1568, fo 44. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CX, nr. 10099.

339

1568, 4 Februarie. - Gietmateriaal word belowe vir die Salzbergertafel te Solbad Hall.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung stellt dem Verwalter in Hall 2 Centner Glockenspeise zum „epitaph“ am Kaisersberg in Aussicht.

Landesregierungsarchiv. Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1568, fo 191. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CX, nr. 10100.

340

1568, 9 Februarie. - Die aartshertog skryf nog eens dat dit hom behaag dat aan sy dienaar en beeldhouer hout besorg word en dat sy huisrente vergoed word.

- - - Dan so lassen wir unns gnediglich wollgefallen, das unnserrm Dienner, unnd Pildhauer des jars ain benannte arzall holz zu seines haushaltens notturfft, also auch ain benannter Hauszins (Doch das Er darbey dannocht vermueg voriger vunserer verordnung one sein schaden beschehen muge) passiert, unnd gegeben werde.

Innsprugg, den 9 februari 1568.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1568, fo 170.

341

1568, 20 Februarie. - Hans Christoph Löffler kla dat beeldgiet

'n gevaarlike en lastige werk is.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Auf Verlangen des Erzherzogs Ferdinand, die übrigen Bilder zu Kaisers Maximilian I. Grabmal zu giessen, antwortet Hans Christoph Löffler, das Bildgiessen sei „eine solche gefährliche, beschwerlich arbeit“ dass er sich derselben keineswegs unterziehen könne, da seine Gesundheit und seine Kräfte dazu nicht ausreichen. Er müsste darab sein „jünges leben lassen“ und dadurch seine Frau zur Witwe und fünf kleine Kinder zu Waisen machen, was der Erzherzog gewiss nicht verlangen werde. „Dann die arbeit mit dem wachs und messing im feur ain solches ungesunds werk ist, das niemand glaubt, als wer dasselbig im werk erfert.“ Die Meister zu Mühlau, welche die früheren Bilder gemacht und gegossen hätten, seien alle jung dahingestorben. Sein Vater habe nicht mehr als zwei Bilder gemacht und diese seien die Ursache seiner langwierigen Krankheit gewesen, daher er ihn auch „vor dieser arbeit des messings und pildwerchs gewarnt.“ Zudem habe er das Bildgiessen nie gelernt noch sich damit abgegeben. Bis 1. Juli laufenden Jahres, an welchem Tage seines seligen Vaters Verschreibung erlösche, habe er übrigens noch allerlei zum kaiserlichen Grabe gehörige Sachen zu machen und wolle sie auch bis dahin vollenden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or.A. VII. 20.2.1568. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CX, nr. 10103.

342

1568, 20 Maart. - Die Regering te Innsbruck dring opnuut op die afwerking van die opskrif-tafeltjies aan.

Georg Bockhaij : Stainen Tafln zu Kaiser Maximilians Begrebnus.

- - - damit er die Schwarzen Stainen Taflen mit der schrift zu obvermelter Kayserlichen begrebnus gehörig furderlichen verfertige - - -

Ir wollen bey vorgedachtem Bockhay umb die verfertigung vilbemelter Tafln alles vleis anhalten unnd Sollicitieren unnd unns wie es derneben gestett unnd wan Er doch damit ainmal fertig sein wirdet desselb berichten - - -

Anno etc. 1568 20 marci.

Reg. Camer.

An Wilhelmen Gienger.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1568, fo 414.

343

1568, 28 Maart. - Versoek van aartshertog Ferdinand aan die Kamer van Boheme om aan Georg Schmidhammer die nodige yster vir die vervaardiging van die hek rond die grafmonument van keiser Maksimiliaan I te besorg.

Wir geben euch in gnaden zu erkennen, das wir bei Georgen

Schmidhamer, schlosser zu Prag, ein eisenegätter, zu weilend khaiser Maximilian hochlößlichster milter gedechtnus allhie aufrichtenden khaiserlichen begrebnus gehörig, zu machen bestellt und derwegen mit ime umb ein benante suma gelts abkhomben lassen zu wellicher arbeit er ain guete anzal eisens bedürfftig. Und damit dann angeregte, welliche die Römisch khais. maj., unsern allernedigisten freundlichen geliebten herrn und bruedern, uns unnd sein lieb unsern auch freündlichen geliebten brueder, herrn Carln erzherzogen zu Oesterreich, mit einander antreffend ist, verdingtermassen mit dem fürderlichisten verfertigt und er Schmidhamer mit dem eisen nit gesaumbt werde, so ist unser gnedigs begeren an euch, das ir bei irer khais. maj. amtleüthenim Innern Eisenarzot verordnung thuen, das dem Schmidthamer die notturft eisen zu dem gätter vor meniglich gegen seinen urkunden gegeben, auch destwegen auf soliches eisen nothwendigen passbrief verfertigt. Dasselbige, was der Schmidthamer für eisen emphaben würdet, solle ime hernach an dem geding widerumben ordenlich abgezogen, desgleichen zu allen dreier thailen der gebür nach vergleichen werden, wie wir dann solch an ir khais. maj. auch gelangen lassen.

Staatsarchiv, Praag. Orig. K. 1/7 alt., 28.3.1568, Innsbruck. - Gepublis. deur Karl Köpl in JAK, dl. 12, 1891. p. XXI, nr. 8034.

344

1568, 28 Maart. - Aartshertog Ferdinand laat keiser Maksimiliaan II weet dat hy 'n hek bestel het by Georg Schmidhammer en vra dat die smid van die nodige yster sou voorsien word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand berichtet Kaiser Maximilian II, er habe zu besserer Verwahrung des Grabmals Kaisers Maximilian I bei Georg Schmidhammer ein zierliches Eisengitter bestellt. Schmidhammer sei ein „kunstlicher und guter arbeiter“ und habe auch das Gitter zum Grabmale Kaisers Ferdinand I. und dessen Gemahlin in Prag gemacht. Der Kaiser möge dem Meister das nöthige Eisen zu jenem Gitter in Eisenerz verabfolgen lassen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A. VIII. 28.3.1568. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXI, nr. 10110.

345

1568, 28 Maart. - Aartshertog Ferdinand gee opdrag tot periodieke betalings aan Georg Schmidhammer, die Praagse smid van die hek om die grafmonument van keiser Maksimiliaan I.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand beauftragt den Hauptmann zu Komstau, dem Georg Schmidhammer, Schlosser in Prag, dem er die Anfertigung des Eisengitters zum Grabmale Kaisers Maximilian I, um 1500 Gulden übertragen habe,

aus dem Komstau'schen Gefällen von Zeit zu Zeit je nach dem Stande der Arbeit Geld zu verabfolgen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Con. A.VII. 28.3.1568. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXI, nr. 10111.

346.

1568, 30 Maart. - Die gietmateriaal vir die Salzbergertafel te Solbad Hall moet aan Hans Christoph Löffler besorg word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer befiehlt dem Zeugmeister, dem Hans Christoph Löffler, Büchsenengiesser, zu dem ihm übertragenen Guss des „epitaphiums“ beim Kaiserbau am Salztarg zu Hall zwei Centner Glockenspeise zu verabfolgen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1568, f. 226. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXI, nr. 10112.

347

1568, 31 Maart. - Kontrak wat met Schmidhammer oor die vervaardiging van die hek vir die grafmonument van keiser Maksimilian I gesluit word.

Verdingung Eisengätter umb das Grab im Neuen Stifftpau alhie.

Zu wissen dass auf des durchleuchtigsten fursten unnd herrn Ferdinanden Erzherzogen zu Österreich - - -
In seinem vumkraiz an der Lanne 64 Innspruger werchschiech halten werdet unnd in 20 stuckh oder Feldnungen ausgethailt werden. So sollen die stuckh, so an den vier Egken zu baiden seiten steen werden drey werchschiech unnd due ubrigen stuckh alle drey werchschiech unnd drey zoll prait sein in wellich mass die seylen so zwischen den stuckhen steen auch verstannden werden sollen. Sovil aber die höch des Gätters belanngt solle die vunderist Leysten oder Friess ain werchschiech vunnd zween zoll das ander stuckh dar auf vier schuech ii zoll vunnd den Krauz oben darauf ander halben werchschiech hoch sein thuet die gannz höche des Gätters 7 werchschiech unnd 7 zoll doch ausser halber thuer so mit seinem Auszug dem kayserlichen Wappen den zweyen Greiffen daneben unnd dem Crucifix vermüg des Models etwas höher sein müesz unnd sollen die zwerchstanngen vermuegen desselben Models alle verleistet vunnd sambt den schilden zu den Wappen gemacht werden. Vunnd dieweil das Gatter auf dem vunderisten staffl des Grabs steen vund derselbe staffl 1 vund ain halben zoll hoch sein wirdet sollen die Pfeiler oder stanngen fur denselben staffl hinab auf das kirchen pflaster vund durch dasselb etwas in dem Poden in darzugehauten stain gemachen gestelt vund verstätt werden vumb unnd fur solch Gätter Eisten Kol und Arbait solln obgenanntem maister Jorgen Schmidhamer durch hochgedachte E. frl. dht. bezalt 1)

1) In margine : 1500 fl. macherlon

werden 1500 fl. Renischen münz jeden Gulden per 60 Kr. gerait vund Er Schmidhamer dagegen auch schuldig vund verpunden sein das Gät-ter in seinem selbs costen von Prag geen Linnz zu antwurten und nachmals hierumb das Grab aufzusezen vund zusammen zu schliessen vund zu Verstätten wie sich gebürt vund die nottürfft erfordert an obbemelten 1500 fl. solle dem Schmidhamer die nottürfft Eisen durch die Amhtleut im Eisenärzt des Inneren pergs daselbst zue-gestellt vund was er also an Eisen empfach an bestimbter Summa in geburlichem Tax abgerait vund dem an barem gelte Immer ain zigerenweis nach gelegenheit seiner Arbeit durch den Rom. Kay. Mt. diener bey dem Bohemischen Camer puchhalterey zu Prag Wolfganggen Scholhamer etwas auf Raittung gegen seinen Urkhunden erlegt vund nach ganzer verfertigung vund aufrichtung beruerter Gätters die Völlig bezollung alhie zu Innsprugg durch hochernannte frl. dht. verordnet vund gethan werden allerbevelich vund ungeverde des seind zu Urkhundt zwo gleich lautend spannzeden gemacht aus ein annder geschnitten vund damit des frl. dht. Secret. Auch des Schmidthamers Pethschafft verfertigt vund durch jeden tail aine zu hannden genommene worden.

Geschehen zu Innsprugg am Letsten tag Martÿ Anno, Im LXViiijte

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch: Entbieten und Befehl, 1568, fo 228 - 229.

348

1568, 10 April. - Reis van Schmidhamer van München na Innsbruck in verband met die vervaardiging van die hek vir die graf-monument van keiser Maksimiliaan I.

Georg Schmidhamer, Eysen Gätter zum Grab alhie. Durchleuchtigster. Aus dem Ainschlus werden Eur krl. dht. ge-nedigist Sehens unnd vernemen was Georg Schmidthamer der Ro. Kays. Mt. dht. vunser allergnedigisten herrn Puxenmaister so das Eysen-gätter zu Kayser Maximilians begrebnus geherig gemacht für Zerung auch Zeit vund tag mit dem hin vund wider Raisen angelegt hat vund wiewol wir begert Er solle vuns deswegen ain ordenlichs und lauters Particular übergeber. Dieweil aber dasselb nit erschehen vund vuns sein angelegte Zerung darzue auch die Zeit und Tag als Er hin und wider geraist urzimlich unnd zuviel gedinnkht wir auch nit gedenken khumen warumben Ime für die Zeit als Er anhaimbs stillglegen unnd auch für sein Versaumbnus was passiert werden solle. So ist demnach vunser vunderthenigister Rat und guetbe-dunnken das Eur krl. dht. mit Ime durch die Jhenigen so deswegen hievor dazue verordnet gewest urnd mit Ime gehandllt auf ain zimlichen Abbruch hanndlen aufs negst überkhomen unnd Ime mit eheistem abfertigen lassen. Thuen Eur krl. dht. vuns damit zu gnaden vunderthenigen bevelchen.

Datum den Xtag Apprillis Anno etc. im LXVIIJ.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1568, fo 374.

1568, 11 April. - Georg Schmidhammer, smid van die hek rondom die grafmonument van keiser Maksimiliaan I, word betaal vir sy reis na en sy oponthoud te Innsbruck.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Georg Schmidhammer, Kaisers Maximilian II. Büchsenmeister und Schlosser zu Prag, welcher wegen Anfertigung des Eisengitters zum Grabmal Kaisers Maximilian I. zweimal nach Innsbruck berufen worden war. erhält für seine Reise und seinen Aufenthalt in Innsbruck 40 Gulden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1568, fo 284. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXII, nr. 10116.

1568, 21 April. - Die Tirolse Regering vra aartshertog Ferdinand om by Hans Christoph Löffler op die giet van die orige beelde van die grafmonument van keiser Maksimiliaan aan te dring.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung schreibt an Erzherzog Ferdinand, die Gründe, welche Hans Christoph Löffler vorbringe, warum er die übrigen Bilder zu Kaisers Maximilian I. Grab nicht giessen könne, werde der Erzherzog seiner mitfolgenden Schrift entnehmen. Da sie nun wenig Aussicht habe, bei ihm durch weitere Verhandlung etwas zu erreichen, so halte sie es für gut, dass der Erzherzog selbst ihn darum anspreche und ihm zu bedenken gebe, dass weiland sein Vater und nach ihm dessen Erben von der tirolischen Kammer viel Nutzen und von den Kupferkäufen grossen Vortheil gezogen hätten; wenn Löffler sich dann die Bilder zu giessen bereit fände, so würde sie mit ihm wegen des Preises unterhandeln.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. Kopie in Kopialbuch : Missiven an Hof 1568, fo 390. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXII, nr. 10117.

1568, 7 Mei. - Weens die weiering van Löffler staak Ferdinand die giet van die beelde en sal hy later besluit.

Hanns Cristeff Loffler Puchsen Gieser

- - - Der Pilder halben so offternennter Löffler zu weillenndt Kaiser Maximilian hochloblichister milder gedechtnus Begrebnus alhie giessen und machen solle

Dessen Er sich aber seiner fuergewenndte Ursachen halber wir dessmals eingestellt, wollen, unns aber hernach zu eheister

glegenhait auch gnedigist entschliessen und daruber geburennde beschaid geben. Welches alles wir Euch auf Eur schreiben, zu gnedigistem Antwort und beschaidt nit wollen pergen. Unnd beschicht daran unnser genediger willen.

Geben VIIitag des Monnats maij Anno etc. LXVIIite

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1568, fo 65.

352

1568, 11 Mei. - Die keiserlike sekretaris wil die opskrifbordjies nie aflewer alvorens hulle betaal is nie. Aarts-hertog Ferdinand moet die keiser maar so ver kry dat hy die tafeltjies doodeenvoudig opeis.

Täfelern zu kayser Maximilians Begrebnus. 1)

Durchleuchtigster Eur frl. dht. geben wir vunderthenigist zuerkennen das vor etlichen jaren noch auf weilendt der Röm. kaij. Maj. Ferdinannden hochloblichisten gedachtenus gethanen beveloh etliche auf gehauene tafeln von weissen. 2) Märblstain so zu auch weilendt Kaijser Maximilian Hochlobseligister gedachtenus begrebnus zu dem Heiligen Creüz alhie geherig sein, geen Wienn darumben geschickht werden : das der 7ezigen kaij. Mt. etc. vursers allergnedigisten herrn Vungerischer Secretarius die schrifften mit gulden Puechstaben wie dasselb vorzeichnet darein machen solle vund haben wir annderst nit gewist, das solliches ainichen arndern oder meren Uncoستن gebern solle als oben. Was die fuer daran auf und ab betreffen werde.

So nun 7etzt dieselben allerdings durch bemelten Secretarien gefertigt, vund wirs von Ime erheben lassen wollen. So will Er die annderst nit von Hannden geben allain es werde Ime erzezlichait dafür gethan, welche wir wie berichtet Er wol auf 400 Taler anschlag thuet, des nun aber zum aller beschwerlichisten sein wurde. Dan wie wir bericht ist es nun ain schlechte gemaine Lateinische schrifft mit grossen Puechstaben on allezier und Seijt solche Vorderung gar aus der weis vund die weil das ain algeraines werckh sonit Eur frl. Dht. sonnder so wol auch die hochgedacht Ro. kay. Mt. vund Ir frl. dht. Erzherzog Carln auch vunsern genedigisten herrn berüert und hochgemelts teuren Kaijser Maximilians Stiftung ist darzue Ir Mt. vund Eurer frl. dt. one das alle befürderung zuerzaigen wolgewegen auch frillich das es gar zu khundtschafft gebracht werde. So ist demnach vunsere gehorsame Rat vund guetbedunckhen Eur frl. kr. dht. Ir kaj Mt. gehorsamlich und Brüderlich erfuecht das dise Tafelern durch gedachten Secretarien heraus gegeben wurden auf das dieselben wie obsteet zu vollennung des werckhs fürderlich herauf gefertigt werden möchten, vund so Er dasselb gethan. Das Ime alsdann Eur Fr. dht. etwas nach gelegenhait dafür zu verrern gnedigist verordnen hetten welches Eur fr. dht.

1) In margine : Unkosten Hungerisch secretary.

2) Moet wees : schwarzen.

Ir Kaij Mat. zu versteen geben mochten, wolten Eurer kr.
cht. wir in gehorsam der notturfft nach ene angezeit nit lassen
und thuen vuns darbey vundertheniglich zu gnaden bevelch,
Datum den XIn tag May Anno etc. im LXVIIJ -

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven
an Hof, 1568, fo 447 vo - 448.

353

1568, 22 Mei. - Sekretaris Booskay lewer die bardjies in Wenen.
Hy sal met slegs 200 daalders moet tevrede wees aangesien
hy die werk as 'n besoldigde amptenaar verrig het.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Blasius Khuen
von Belasi schreibt an die Regierung zu Innsbruck, der ungarische
Secretär habe die Tafeln von schwarzem Marmor ihm übergeben,
nachdem ihm die Bezahlung garantirt werden sei, und habe verlangt,
dass ihm 400 Thaler, die er wohl verdient hätte, gezahlt würden.
Die Regierung möge nun den Erzherzog bestimmen, dem Secretär 200
Thaler auf einmal zu geben und, wenn dieser nicht zufrieden sein
sollte, ihn mit seinem weiteren Verlangen abzuweisen und ihm zu
sagen, dass er den Auftrag zu dieser Arbeit von Kaiser erhalten
und er sie in dessen Dienst als besoldeter Diener verrichtet
hätte. Uebrigens finde er, dass die Tafeln fleissig und richtig
gemacht seien und der Secretär die 200 Thaler verdiene.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. 22.5.1568,
Wien. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p.CXII,
nr. 10121.

354

1568, 8 Junie. - Die kamervoorzitter werd beveel om 200 daal-
ders vir die graveer en verguld van die opskrif-tafeltjies
vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I uit te betaal.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Fer-
dinand beauftragt Blasius Khuen von Belasi, dem kaiserlichen
Secretär für das Aetzen und Vergolden der Schrift an den zum
Grabmale Kaisers Maximilian I. gehörigen schwarzen Marmortafeln
200 Thaler aus dem Legat des verstorbenen Erzbischofs von Gran
zu bezahlen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A.VII. 8.6.1568.
- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXII, nr.
10123.

355

1568, 19 Junie. - Steenhauer de Longhi versoek om betaling van
30 guldens.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Hieronymus de

Longhi, Steinmetz, ersucht die tirolische Kammer, ihm auf Rechnung seiner Steinmetzarbeit zum Grabmal Kaisers Maximilian I. 30 Gulden zu verabfolgen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. 19.6.1568.
- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXIII, nr. 10126.

1558, 20 Junie. - Die Tirolse Kamer gaan akkoord met die betaling van 200 daalders aan die keiserlike sekretaris.

Märblstainen Taflen zu kayser Maximilians begrebnus.

Durchleuchtigster. Vom XI tag negst abgewichen Monats Maij haben wir Eurer frl. dht. gehorsame anzaigung gethan. Wassmassen Fur frl. dht. der RÜ. kay. Mt. vunsern Allergnedigisten herrn von wegen etlicher ausgehauener Weissen 1) Märblstainen Täflen so zu weilen kayser Maximilian Hochloblichster gedachte- nus begrebnus zu dem Heiligen Creüz alhie gehorig sein ersuchen 2) sollen auf das Ir Mt : mit dem Ungerischen Secretaris so die Schrifften mit gulden Puechstaben in gerüerte Täfelen gemacht hanndlen lassen hatten. Darmit Er dieselbe dargeben vund volgendts vunserer Verordnung nach auf dem Wasser hierher aufgefieert werden möchten und das Er sich an ainer gebürlichen erzezlichait dafür vermüegen lassen wollte. Alles merern Inhalts desselben vunser schreibens.

Was vuns nun an jeze von Eur frl. dht. Raten Herrn Blasien Khuen von Belasi Ritter vund Hannsen Pennijnge eben diser Stainen taflen wegen für schreiben zuekhomen, vund das Inen dieselben durch berüerten Secretarien auf Ir ervordern über Antwort und zuegestellt was darueben Er Secretari der Erzezlichait halben für Anmeldung gethan. Vund in dem selben Ir Ratsam guetbedunnokhen ist das Ime 200 taler für sein gehabte mühe und Ar bait gegeben werdon möchte, und von seinem begern abgewisen werden solle. Das alles vernemen Eur frl. dht. ab beijgelegte der Rat vuns gethanen schreiben.

Vund weil Sij Dar fürhalten das Er die 200 taler wol daran verdiennt so lassen wir vuns gehorsamlich gefallen.

Ist auch vunser underthenig guet bedunnokhen Eur Fr. dht. heten Ime dieselben ervolgen zelassen gnedigist bewilligt und Ime dieselben von Wailendt des Herrn Bischofs zu Gran Legat zegeben verordnung gethan. 3)

So haben Eur frl. dht. aus dem selben schreiben verrer zu vernemen was Sij die Rat, des bemelten Bischofs zu Gran Legat halben Darmit Er Eur frl. dht. bedacht haben solie für anmeldung thuen dieweil wir aber nit wissen ob und was Eur frl. dht. hievor desswegen für verordnung gethan haben. So werden Eur frl. dht. derselben gnedigisten gefallen und glegenhait nach Inhalt Ir der Rat schreiben dem Herrn Wilhelmen Glemiger oder yemandt andern

- 1) Moet wees : Schwarzen
- 2) In margine : Hunngerischer Secretarjs erzezlichait
- 3) In margine : Bischof z. Gran Legat.

das bemelt Legat zuervordern und zuersuechen wo auch das gelt hingeantt werdt werden solle wol gnedigister bevelch zegeben wissen.

Das auch in dem selben schreiben vermeldt wirdet wie wolgedachter Bischof Eur Kai. dht. geliebste Frauen Schwestern 1) unsern gnedigisten Frauen auch was begiert haben solle. Das machten Eur Krl. Dht. Iren dtg. wo des zuvor nit bescheh darumben wir dann khain wissen tragen. Zu derselben glegenhait eröffnen und anzaigen daruben die nottürfft zuverordnen heten. Wolten Eur frl. dht. wir gehorsamlich nit Pergen und thuen Vnns damit gehorsamist zu gnaden bevelchen. Datum den 20 thag Juny Anno etc. im 68n.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1568, fo 533 - 534 vo.

357

1568, 24 Julie. - Clara Zelleers, skoonsuster van Alexander Colijn, verkoop 'n huis.

Clara Zelleers zou voir haer selven als oio totten ghenen hier naer bescreven onwederroepelick gemachticht ende geautori-seert wesende van Rombout de Vleeschouwere haeren man ende mon-boir by letteren van procuratien ons gebleken voir de helft vanden naerbescreven huysen, Martin de Vaddre ende Cornelis Vryers als testamentelicke momboirs vanden onbeiaarde kinderen Jeroens de Vaddre, dair moeder af was wylen Margriete Cuijpers voir dander helft, hebben achtervolgende der vierscharen boecke alhier oversouuele tselve den voirs. weesen aengaen vercocht Jannen Toesaert. Een huys metter plaetskene gronden et pertinenten, den yseren Korf geheeten ende metter gerechtigher helft van eenen private, daer af thuys de Donderbusse dander helft gebrickende es, ende duemen tot gelycke teste niympt, ende op zulcken servituten vanderboten al breder verclaert inde brieven dair aff zynde, gestaen in Sinte Cathelynen strate alhier, tusschen tvoirnoempde huys de Donderbusse aen deen zynde ende thuus de Werbront oft Oliphant geheeten aen dander zyde, A beato Rumoldo Warandia op thien pont payments den tzestich gebroeder alhier, gelicke thien pont payments den sanger van Sint Jans ende drye schillingen loenens ouder munten al in oude chyse Twintich gulden der weduwen Wuytiers, vyf gulden Barbelen Ryers ende zes gulden Jannen Lintermans al in jongen ohysen dair jairlyckz utgaende. Ende dese coop is geschiet overmits der sommen van vyfentwintich gulden eens ge-reet. Boven noch twee gulden erffelyck, die voirs. Rombout ende zyn huysvrouwe dair op jairlicx zullen blijven heffene voir de bate

XXiiij July 1568.

De voirs. Coepere heeft ter canse vande coope van de voirs. huysen gegeven ende bewesen den voirs. vercoopersse tot behoef als vore twee karolus gulden erffelyck tstuck van dien tot XL groot vleems gerekent te heffene altyt opten vierentwintichsten dach july op ende aen tvoirs. huys metten plaetskene, gronden et pertinenten den yseren korf geheeten, gestaen utsupra. A beato Rumoldo Warandia. Utsupra.

Uts.

1) In margine : Bz. Gran Legat kaj. Tochter

De voirs. Clara Zelleers qualitate que supra heeft opgedragen ende overgegeven heeren Michiel Blieck priester, over ende tot behoef van Anna Tsas de voirs. twee karolus erfelycke duemen jairliex te heffen plach altyt opten XXiiije daeh July op ende aen tvoirs. huys mette plaetskene, gronden et pertinenten, den yseren korf geheeten gestaen uts. A beato Rumoldo Warandia ut in forma. Uts.

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1568, S.I., no 192 fo 57 v.

358

1568, 27 Julie. - Jörg Schmidhammer werd na Innerberg in Stiermarke gestuur om ystererts vir die hek van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I te gaan haal.

Inhoud van die stuk volgens Karl KöpI : Die böhmische Kammer schickt auf Befehl Kaiers Maximilians II. den „püxenmaister und schlessen alhie aufm Prager schloss Georgen Schmidhammer in das Eysenerozt im Indernperg bei Leoben“ um daselbst „bis in 200 centner allerlei eisenwerchs zu notturft des gütters zu weilend kaiser Maximilians hochloblichister und seligister gedechtnuss begrebnus auch ainen neuen klogl zu der grossen gleggen alhie daselbst zu machen anzugeben und verfertigen und volgends von dannen hiehero füren und bringen zu lassen.“ Hievon verständigt die Kammer den „amtman des Eysenerzts“ und befiehlt ihm, die Arbeit so bald als möglich fertigzustellen und sie dann nach Budweis zu Handen des kaiserlichen Salzamtmanns Hans Pichler zu schicken, der bereits den Auftrag habe, das Eisenwerk zu Wasser von Budweis nach Prag abzufertigen. (Ebenda das Concept des Auftrages an den Budweiser Salzamtman vom selben Datum. - Auf obiges Schreiben antwortet „Cristof Frölich, furstlich durchlaucht erzherzog Carl zu Österreich rate, amtman und vorstmaister im Innern Eysenärzt“ dass er die ihm aufgetragene Arbeit so lange nicht machen könne, als ihm dies nicht von seinem Herrn, dem Erzherzog Karl, befohlen sei und er nicht wisse, wer die Arbeit bezahlen werde. - Datum Innern Eysenärzt am 22. tag augusti anno im 1568 isten. Staatsarchiv. Prag. Orig. K 1/7 alt.)

Staatsarchiv, Prag. Concept, S 21/4 alt. 27.7.1568, Prag. - Gesit. deur Karl KöpI in JAK, dl. 12, 1891. p. XXIII, nr. 8038.

359

1568, 19 Augustus. - Die skilder Paul Trabl ontvang betaling vir 2 ontwerpe vir die hek van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Paul Trabl, Maler, erhält von der tirolischen Kammer für zwei Visirungen zum Eisengitter des Grabmals Kaisers Maximilian I 24 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1568, fo 284. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXIV, nr. 10138.

1568, 31 Oktober. - Betaling vir die vervcer van die marmer-
tafeltjies vir die grafmonument van Maksimiliaan I van
Wenen na Linz.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische
Kammer bezahlt für die Ueberführung der drei Truhen mit Marmor-
täfelchen zum Grabmal Kaisers Maximilian I. von Wien bis Linz 9
Gulden 36 Kreuzer.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1568, f. 284.
- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXIV, nr.
10148.

1568, 2 Desember. - Drie standbeelde vir die grafmonument van
keiser Maksimiliaan I w.o. die van Clovis staan nog steeds
in die ateljee van Löffler.

Inhoud van stuk volgens von Schönherr : Hans Christoph Löff-
ler schreibt an die tirolische Kammer, er habe jetzt Kaiser Maxi-
milian II. eine Anzahl Geschütze zu giessen und, da in seiner
Werkstätte „ain gegossen pild, Clodophas genannt, nun vil jar her
stehe“ und ausser demselben noch zwei gegossene Bilder daselbst
lägen, die ihn in der Arbeit hinderten, so bite er, das „doch vor
vilen jaren an die stat ausgemachte“ Bild Chlodwigs zu den anderen
Bildern im Stiftbau zu führen, die andern zwei „noch nit gar fer-
tigen“ Bilder aber inzwischen an einen beliebigen Ort bringen zu
lassen. Die Bilder könnten bei der grossen, groben Arbeit in
seiner Werkstätte Schaden nehmen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. 2.12.1568. -
Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXV, nr. 10154.

1568, 29 Desember. - Aartshertog Ferdinand vra wat Colijn nog vir
die grafmonument van keiser Maksimiliaan I moet vervaardig.
As Colijn nog vir hierdie werk nodig is, mag hy nie wegge-
stuur word nie.

Alexander Collin Pildhauer

Die fr. dht. Erzherzog Ferdinand zu Osterreich vunser gne-
digister herr bevelchen derselben oberösterreichischen Regierung
unnd Camer das Sy maister Alexanndern Collin Pildhauer für sich
beschaiden vund Ime eigentlich befragen solln ob unnd was Er zu
weillendt kaiser Maximilians hochloblichister gedachtenis be-
grebnis noch zumachen oder ob man zu solchem werckh seiner Person
hinfur noch weitter bedurffen werde. Da nun befunden wurdet das
man seiner hiezue verrer notturfftig erachten Ir fhr. dht. das
Er Kollin vor gennzlicher Verferttigung beruerter Arbeit nit ab-
zuferttigen oder von hinen zulassen seye sondern halten darfur

Das Ime auch mitler zait die geburliche Vunderhaltung verordnet werden muesste. Welches Ir furst. dht. derselben Regierung vund Camer zu verrern nach gedennckhen genedigist vermelden wollen.

Actum Ynnsprugg den XXIX Decembris Anno 68

V.J. Wellinger

Decretu per Serr. Dmi.

Archiducis Ferdinanden

pta 29 Decembris Anno 68

V. Hochenhauser

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1568, fo 413.

363

1569, vermoedelik in die begin van die jaar. - 156 guldes 26 kreutzer moet nog aan Colijn betaal word.

Alexanndern Kollin ist man noch schuldig ainhundert sechs unnd funffzig gulden 26 Kr. Id est 156 ff 26 kr.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1569, fo 68 vo.

364

1569, 4 Januarie. - Beeldhouer Alexander Colijn maak 'n staat op van dit wat nog aan die grafmonument van keiser Maksimiliaan I moet verrig word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin verzeichnet all dasjenige, was noch für das kaiserliche Grabmal zu verfertigen sei, nebst Angabe der Kosten. Erstlich das Bild des Kaisers sei in Wachs zu bossiren; der Arbeitslohn betrage 150 Gulden. Drei andere Bilder auf das Grabmal habe er um 200 Gulden zu machen. Es sei zwar auch das vierte Bild von ihm zu verfertigen, da man das vom Bildhauer Noe gemachte wegen der Abänderung in den Grössenverhältnissen nicht brauchen könne; er stelle jedoch deswegen keine neue Forderung. Für die Kost während der Arbeit seien ihm 50 Gulden zugesagt. Das, was der Steinmetz Hieronymus de Longhi zum Grabmal noch zu machen habe, finde sich in der Beilage verzeichnet. Aus diesem von Longhi unterzeichneten Voranschlage geht hervor, dass der Marmor zu den Stufen und zu den oberen Theilen des Grabmales aus Rattenberg bezogen wurde. Bezüglich der Versetzung der einzelnen Theile des Grabmales, welche drei bis vier Monate Zeit in Anspruch nehme, wünscht Longhi, dass die da zu verwendeten Leute nach dem Tagwerk bezahlt würden, da diese Arbeit mit besonderem Fleisse gemacht werden müsse.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII.-Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXVI, nr. 10169.

365

1569, 12 Januarie. - Colijn vra vir die werk wat nog aan die grafmonument van keiser Maksimiliaan I moet verrig word 400

guldens. Daarby is die modelleer van 4 Virtutes ingesluit.

Die totale onkoste beloop nog 5772 guldens.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Paul Uschal be-
richtet an die tirolische Kammer auf Grund der Vorschläge des
Bildhauers Alexander Colin und des Steinmetzen de Longhi, dass
die Preise bezüglich der von Colin zum Grabmal kaisers Maximilian
I. noch zu verfertigenden Stücke die im Jahre 1565 vereinbarten
seien. Colin verlange nämlich im Ganzen 400 Gulden, obwohl er
nicht drei sondern alle vier Virtutes, welche in etwas kleinerem
Massstabe verfertigt auf die vier Ecken zu stehen kämen, bossiren
müsse. Der Steinmetz Longhi stelle seinen Voranschlag auf 702
Gulden. Die Kosten für das Metall, 90 Centner, und der Giesser-
lohn, 28 Gulden per Centner gerechnet, betrügen 2520 Gulden. An
diesem Bildwerk seien durch Hans Christoph Löffler nicht mehr
als die Leisten mit der Kriegsrüstung und die vier Adler gegossen
worden. Löffler wolle aber nicht mehr um den alten Preis giesen
und es sei zu besorgen, es werde ein Anderer die Arbeit um diesen
Lohn auch nicht übernehmen. Die Aufstellung des Grabes veranschlagt
Uschal auf 150 Gulden. Das Gitter koste nach dem Contracte mit
Meister Schmidhammer in Prag 1500 Gulden. Die vergoldung und bema-
lung des gitters schlägt er auf 500 guldens, die gesammte noch auf
das kaiserliche Grab zu verwendende Summe auf 5772 Gulden an.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII. 12.1.1569.
- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXVI, nr.
10170.

366

1569, 12 Januarie. - Oor die drie standbeelde wat in die ateljee
van Hans Christoph Löffler in die pad staan.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die Regierung
zu Innsbruck übergibt dem Erzherzog Ferdinand Bericht und Gutachten
des Paul Uschal in Betreff der drei gegossenen Bilder, welche noch
in der Werkstätte des Hans Christoph Löffler stünden und um deren
Wegschaffung dieser wegen Platzmangel gebeten habe.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven
an Hof, 1569, fo 21. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14,
1893. p. CXVI, nr. 10171.

367

1569, 16 Januarie. - Dit blyk dat die standbeelde wat in die atel-
jee van Löffler in die pad staan nog nie almal voltooi is
nie.

Inhoud van stuk en bylae volgens von Schönherr : Die tiro-
lische Regierung und Kammer ersuchen Erzherzog Ferdinand, zu be-
stimmen, wohin die in der Werkstätte Löffler's stehenden Erzbil-
der gebracht werden sollten.

Der diesem Schreiben beiliegende Bericht des Hofbaumeis-
ters Paul Uschal bemerkt über diese Bilder, zwei seien „noch nit
gar ausberait.“ An dem Bilde den Clodopheus mangle gar nichts

sondern es sei ganz fertig. Er wisse aber nicht, ob der Erzherzog dasselbe unverändert lassen werde. Der verstorbene Kaiser habe dem Bilde einen anderen Name und ein anderes Wappen geben und die Lilien an seiner Kleidung herabstemmen lassen wollen. Sollte eine Veränderung gewünscht werden, so könne man es noch nicht in die Kirche stellen sondern solle es mit den anderen zwei Bildern in das Zeughaus bringen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. 16.1.1569. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXVI, nr. 10172.

368

1569, 20 Januarie. - Ten gevolge van 'n versoek van Colijn om 26 Guldens vir sy huishuur te betaal, versoek die Tirolse Kamer om die betaling van rente en jaargeld aan die beeldhouer te staak.

Alexander Colin Pildhauer, Abkhündung seiner besoldung und hausszins etc.

Durchleuchtigster etc. Aus beyligennder Allexandern Colins Pildhauers Supplication haben Eur frl. dht. genedigist zusehen wassmassen Er der Sechs und zwainzig gulden hausszins zubezahlen begert.

Darauf geben Eur frl. dht. wir in vunderthenigkhat zuvernehmen, das Eur frl. dht. Ime nit allain yetz bemelten Hauszins sonder auch daneben, noch järlich ainhundert funfzig gulden besoldung zugeben genedigist bewilligt haben, Und nachdem aber das Thirolisch Camerwesen vunser verwaltung, wie Eur frl. dht. hievor genedigist wissen haben, mit dergleichen Ausgaben mer überladen als man bezaln mag.

Demnach weil Ime die Arbeit so Er zu Weillenndt Kaiser Maximilians hochloblichster und gottseligster gedachtnus begrebnus macht, one das bezahlt wirdet, vund man sein sonnst by der Camer mit nichten bedurfftig, so ist vunser underthenigist Rat und guetbedunckhen, Eur frl. dht. geruechen vuns gewalt und beveloh zugeben, das wir Ime angeregte Besoldung und hausszins abkünden und einstellen mögen.

Dan wir bedennokhen was man solchen und dergleichen personen vil besoldungen bewilligen solle, weil man die vonwegen andern des wesens obligenden merckhlichen Aussgaben nit bezaln khan. Zi dem wo Er Pildhauer schon noch was an peruertem Grab oder sonnst Eur krl. Dht. zumachen hatte, mag Ime dasselbst wie sich gebürt, jederzeit bezahlt werden. Das haben Eur frl. dht. wir in underthenigkhat nit verhalten wollen, der wir vuns In gnaden bevelchen thuen. Datum den XXte January Anno etc. LXViiiite.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1569, fo 30.

369

1569, 29 Januarie. - Die koste vir die graf van Maksimiliaan sal nog 5772 guldens bedra. Colijn moet in diens behou word

emdat hy vir die opstelling van die monument die „noodwendigste“ persoon is.

Kaiser Maximilians begrebnus, verferttigung.

Durchleuchtigster etc. als wir auf Eur krl. dht. gene- digists bevelchen, Maister Allexandern Colin Pildhawer angesprochen und befragt, ob vund was Er und maister Jheronimus de Lonng stain- mez zu weillennd kaiser Maximilians hochloblichister gedamkhemus begrebnus noch zemachen vund zu verferttigen haben, unnd dieselb arbeit für macherlon und uncossten mit sich bringen mochte, hat Er vuns dar- auf hiebeyligennde verzaichnus, wie Eur frl. dht., genedigist zesechen, zugestellt. Welche verzaichnus wir alsdann Eur frl. dht. gewesten alten Pauwmaister Paulsen Ushall, weil Er in diser sachen am maisten gehandelt, unnd darumben wissen tregt, auch das Verding mit den maistern abgeredt vund gehandelt, umb seinen verrer be- richt und überschlag auch übergeben lassen. Daruber hat Er Ushall vuns hierb. zuerwarten schriftlichen bericht und überschlag zue- gestellt. Daraus befinden Eur frst. dht. genedigist das sich sol- chem anschlag nach aller uncossten, so noch über die angezeigt kaiserlich begrebnus geen mochte, ungeverlichen auf funftausent sibenhundert zweiundsibenzig gulden anlauffen wirdet vund haben Eur frl. dht. sich hierüber zuderen gnedigisten gelegenhait ver- ror zuentschliessen vund beschaid zegeben. Sovil aber antrifft, ob man zu völliger aufrichtung diss werckhs, gemelts Maister Al- lexanderen Colins noch weiter bedurfftig sein werde. Dasselbig halten wir in allweg ain sondere notturfft sein, vund ist zuver nit von hie weckh zelassen, dann Er bey aufsezung vund völliger zuerichtung des werckhs, die notwendigist person ist. Das Ime aber mitlerweilen die geburlich vunderhaltung gegeben werden solle, das ist vunsers erachtens unvonnöten, aus der Ursach, das Er sonnst von Eur frstl. Dl des jars ainhundert funffzig gulden wart und dierstgelt zuempfachen hat, darum Er sich dann wol bemogen 1) lassen solle.

Was dann das Pilderwerck, so zu diser kaiserlichen begreb- nus gemacht unnd gegossen werden solle beruert, an demselben.

Ist bisheer durch hanns Chrystoffen Löffler nit meer als die Leisten mit der Kriegsrustung, vund die vier adler gegossen worden. Das übrig aber ist noch alles zugiesen, vund wiewol Eur frl. dht. genedigistes wissen tragen, unnd hiervor aus ainem angefanngten Articl, Unnsers Eurser frl. dht. von XXJte tag appril- lis des negstverganngnen LXVIIJte jars gehorsamisten gethanen schreibens, mit gnaden verstannden das sich gedachten Löfflen der ubrigen Pilder zugiessen, gegen Eurser frl. Dt. aus ettlichen sei- ner fürgebrachten Ursachen vunderthenigist enndschuldigt. Diweil sich aber weillenndt sein vatter Gregeri Löffler im negstverschinen LXIIIte jar für sich vund seine erben in ainer taufferischen kupfer vertragshandlung gegen weillenndt Kaiser Ferdinanden vunsere allergnedigisten herrn hochloblichisten gedechtenus dahin verobligiert vund verschriben Ir kay. Mt. mit dem Giesserlon Da Ir Mt. khunfftig was Giessen lassen wurde, nit ze Staigern, sonder bei dem, wie es bisheer gehalten werden, bleiben zelassen, vund numer gleichwol derselb vertrag sein erndt- schafft erraicht aber vor ausslauffung desselb der Giessung ange- zaigter Pilder begert unnd anmanung gethan worden. So halten wir unsers thails in ansehung des gedachts Gregorien Löfflers Er- ben, des Jhenigen so Inen der vertrag der mit Ime Gregori Löffler

aufgericht werden und derwegen Er sich für sich selbst und seine Erben des Giessens halben verschreiben hat zugeben genützt vund genossen haben, billichen sein, das durch den Hans Christoffen Löfflers die Pilder sovil vund was noch mannglt gar verfertigt werden vund ist derhalben unnser underthenigster Rat vund guetbedünckhen Eur frl. dht. geruechen obgemelten Löffler selbst gnedigst angesprochen, das Er sich Eurer fr. Dl. zu vunderthenigsten gehorsamen gefallen. Das werckhs vunderwinnde dasselb gar verfertigen und sich weiter nit enntschuldige, doch dergestalt das die anndern seine geschwisteitt vund derselben hauswirth schuldig sein solle sich selbst vunder einander zu vergleichen, und Ime Hanns Cristoffen enttgegen zegeen, damit Er sich dises werckhs vunder fachen khünnde, und die Pürde nit gar auf Ime allain ligen thue, sonnder ainer sowol als der annder daran tragen helffe, und Imes derwegen merers nit aufgeladen werde, dann was sich Ime seines tails zuthuen geburt, unnd das Inen des also angezaigt werde Doch stellen wir solches zu Eurer frl. dht. geredigistem willen vund gefallen. Deren wir solches zu gehersamistem bericht nit verhalten sollen, Vund thuen derselben vnns damit zu gneden in vunderthenigsten gehorsame bevelchen. Datum den XXVIIIJten Januarii, Anno etc. LXiiij.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1569, fo 49 vo - 51.

370

1569, 17 Mei. - Joris vander Weerde word, nadat hy sy werk in diens van aartshertog Ferdinand voltooi het, by die aartsbiskop van Salzburg aanbeveel.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand empfiehlt dem Erzbischof (Johann Jakob von Salzburg) den Bildhauer und Steinmetz Georg von der Werde, den er geraume Zeit in seinem Dienst verwendet, für den er aber jetzt keine Arbeit mehr habe. Er bezeugt demselben auf seine Bitte gern, dass er ihm als einen „erfahrenen pildhauer und steinmetzen und der uns, wie gemelt, etlich zeit getreulich, fleissig und willig gedient“ befunden habe, und empfiehlt ihm den Erzbischof zu gelegentlicher Verwendung und Arbeit, in der er sich gewiss „zu euer lieb benuegen und wolgefallen erzaigen und verhalten wirdet.“

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A.VII. 17.5.1569. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893, p. CXVIII, nr. 10180.

371

1569, 13 Junie. - Hans Christoph Löffler begverdig die hoë koste, veral die vir die fontein.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Hans Christoph Löffler, welcher die übergebenen drei Rechnungen mit Bemängelungen einzelner Posten von der tirolischen Kammer zurückerhalten hatte, rechtfertigt seine Ansätze und bemerkt bezüglich des Preises der

Wappen auf den vier Stücke Schlangen, er habe 20 Gulden dafür eingestellt, weil es nicht ein kaiserlich oder königliches Wappen mit dem blossen Adler sondern das erzherzogliche Wappen mit allen Erblanden sei und der Bildschnitzer dafür höher habe bezahlt werden müssen. Bezüglich des Brunnens, des Scharfentindls und anderer nach Ambras gelieferter Arbeiten, die er in Bausch und Bogen angeschlagen, hoffe er, dass seine Redlichkeit nicht in Frage gestellt werde. Er habe nicht mehr gerechnet, als er verdient habe, und könne speciell am Brunnen nichts nachlassen. Es sei dies keine Arbeit wie grosses Geschütz. Die „geschrauten rörten, tierlen oder pildwerch“ hätten grosse Mühe, Arbeit und Zeit gekostet. Wenn dieser Brunnen das verlangte Geld nicht werth sei, solle man ihm denselben wieder zustellen; er wüsste ihn um einen höhern Preis anzubringen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. 13.6.1569. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXVIII, nr. 10182.

372

1569, 4 Augustus. - Colijn het aangebied om die grafmonument van Praag volgens sy vroeëre model uit te voer. In die nabyheid van Innsbruck is 'n mooi wit marmer gevind wat ewe deeglik as die van Carrara is.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand schreibt an Keiser Maximilian II., er werde sich erinnern, dass auf sein Verlangen Meister Alexander Colin „verschinerzeit ein muster“ zum Grabmal des verstorbenen Kaiser Ferdinand I. übergeben habe, welches, wie er zu wissen glaube, seinen Beifall gefunden habe. Nun habe ihm Colin berichtet, dass er jetzt „mit etlichen künstlichen gesellen versehen“ sei, deren er lange Zeit habe entbehren müssen. Um nun mit ihnen „etwas ansehnliches und zierliches verrichten“ zu können und sie nicht wieder entlassen zu müssen, erbiete sich Colin, das Grabmal nach übergendeten Muster auszuführen. Dazu sei jetzt „nahe alhie umb Innspruck ein schöner weisser marmelstain, zur arbeit nit weniger tauglich als der zu Carara, wie ihn meniglich diser sachen verstendige fast loben, erfunden“ worden und daher nicht nothwendig, an anderen Orten Marmor zu bestellen. Der Kaiser möge also darüber Beschluss fassen, um Colin darnach bescheiden zu können.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A.VII. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXVIII, nr. 10186.

373

1569, 27 Augustus. - Jörg Schmidhammer word opnuut na die Innerberg in Stiermarke gestuur om sy ystererts vir die hek om die grafmonument van keiser Maksimiliaan I te gaan haal.

An Christoffen Frölich, ambtman des Eysenercz im Indernperg bei Leoben.

Wir wellen euch nit verhalten, das wir auf sonderlichen der Römisch kais. maj., unsers allergenedigisten herrn, bevelch gegenwürtigen derselben püxenmaister und schlosser alhie aufm Prager schloss Georgen Schmidthammer jeczto widerumben in das Eisenerczt im Indernperg bei Leoben abgefertigt und ime bis in Zwaihundert centen allerlei eisenwerkhs und plechs zu netturft des gatters zu weilend kaiser Maximilians hochlöblichister und seligister gedächtnus begrebnus daselbst zu machen, anzugeben und verfertigen und folgendes von dannen hieher füeren und bringen zu lassen auferlegt und bevelhen. Derhalben anstatt und in namen irer kais. maj. hiemit unser begern an euch, ir wellet nit allain die gewisse verordnung thuen, damit sellich eisenwerch und plech auf die manier und mainung, wie es gedachter Schmidthamer bestellen und zu machen angeben wirdet, mit dem fürderlichisten als immer möglich vleissig, verfertigt sonder auch, so balt es fertig, von dannen mit gelegner fuer, es sei nun auf ainmal oder zu ainzig geen Budweiss zu handen irer kais. maj. salzambtsverwalters daselbst Hannsen Pühlers überschickt werde; der hat alberait bevelch von uns, dasselb zu empfaen und von dannen verrer auf dem wasser vollent gar herunter bis hieher unsaubmlich zu fertigen. - Geben Prag den sibemundzwainzigisten Augusti anno etc. im neumundsechzigisten.

Staatsarchiv, Praag. Copialbuch Nr. 83, fo 121, Brief der böhmischen Kammer. - Gepublis. deur Karl Köpl in JAK, dl. 12, 1891, p. XXX, nr. 8067.

374

1569, 28 Oktober. - Joris vander Weerde word eweneens by keiser Maksimiliaan II aanbeveel.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand empfiehlt dem Kaiser Maximilian II, den Bildhauer und Steinmetz Georg von der Werd (Berda) auf dessen Bitte zur Uebertragung von Arbeit, da solche derzeit an den Hofgebäuden in Innsbruck und Hall nicht mehr vorhanden sei, und erklärt, dass sich derselbe „die zeit, er mir alhie mit seiner arbeit gedient, sich meines wüssens anderst nit dann ehrlich und wol verhalten" habe.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A.VII. 28.10.1569. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXVIII, nr. 10188.

375

1569, 23 November. - Keiser Maksimiliaan II vra aan sy broer aartshertog Ferdinand hoe Alexander Colijn sy werk aan die grafmonument van keiser Maksimiliaan I verrig het, angesien Colijn hom aangebied het vir die uitvoering van die grafmonument te Praag.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Kaiser Maximilian II. schreibt an seinen Bruder Erzherzog Ferdinand, der

Bildhauer Alexander Colin habe ihm berichtet, er habe jüngster Zeit „einen vast schönen und reichen marmelstainen pruch funf meil wegs von Innsprugg, am Obernperg am Gries genannt, gefunden.“ Von diesem Marmor habe Colin ihm ein Muster gesendet und versichert, dass man aus diesem Bruch „schöne, ganz grosse stuck zu 30, 40 und noch mer schuehen“ und in beliebiger Menge haben könne. Zugleich habe Colin gebeten, ihm die Arbeit des kaiserlichen Grabmales in Prag zu übergeben. Der Erzherzog möge ihm nun berichten, ob Colin die Arbeit am kaiserlichen Grabmal zu Innsbruck „gerecht, schön, zierlich und kunstlich verricht, ob er auch zu ainem solchen werk als tauglich und erfarn zu geprauchten und zu befürdern sei.“ Der Erzherzog möge auch begutachten „was er mit solchem Colin und seiner kunst und arbeit auch dem neuen marmelsteinpruch, so uns fur vorder guet und schön ansicht, für ain gelegenheit habe.“

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXIX, nr. 10192.

376

1570 (n.st.) 1569 (o.st.), 19 Februarie. - Crispyn Colijn, 1)
neef van Alexander Colijn in die Ambag opgeneem.

Folio 131. - Crispen Colyns quam int Ambacht den
19 February 1569.

Stadsarchief, Mechelen. Memorien wegens de Mechelsche schilders en beeldsnyders uyt den Ambachtsboeck (Sint Lucasgilde : Leerjongens) 1569 fo 131.

377

1570, 23 Februarie. - Die finansiële posisie van die Tiroomse Rekenkamer is so haglik dat die Regering aan aartshertog Ferdinand voorstel om die betaling van die jaargeld van 150 guldens aan Colijn stop te sit.

Alexander Colins Bildhauer
Dienst und herbrig gelt Einstellung.

Durchleuchtigster Eur krl. dht. haben wir vor dem in vunderthenigister gehorsame angezaigt. Nachdem über Maister Alexander Colin Bildhauer ausserhalb seines dienstgelts der jerlichen ainhundert funffzig gulden sonnst in ander weg mit seiner Arbeit Immer der vil auflaufft vund von Tirolischer Camer bezahlt werden mues. Das derwegen Eur Krl. Dht. in bedennckhung der Camer not vundt erschaffung gegen Ime Colin das beruert dienstgelt sambt dem hauss und herbrig zinns so Ime bisher auch guetgemacht vund bezahlt worden widerumben genedigist ab und anstellen wolten. Deweil aber Er Collin bisshere vorhalso vunderändert erhalten werden wir auch befinden das mit seiner Arbeit aber vil aufgeet,

1) Woon 1586 in Antwerpen.

vund doch nit spuren khünden das Er von wegen seines habende diennstgelts, darynnen ain nachsehen thaitt sonderen oben so hoch als Er vumbde so khain diennstgelt haben solche sein Arbeit anschlagen vund dargeben thuet.

Zu dem das Eur krl. Dht. Ime inderselben Hof Statt nit annehmen wollen, vund wir seiner bey der Camer auch nichte bedurfftig sein vund aber dardurch beruerte Camer mit solchen und dergleichen Diennstgelten bey anderen derselben merckhlichen obligen vund ersaigerung hochlichen beschwerdt vund uberwisen wirdet. Demnach vund in erwegung zaytnermelten Ursachen vund das man sonnst im fal gedachter Colin langer nit bleiben wolte, annder maister gemuegsam befinden wirdet mugen. Die dergleichen sachen vund auch in ain solchem Tag wie Er Colins vund ausserhalb aines sonnderen diennstgelts, machen khönnden vund werden. So ist derwegen nochmalen vunsere vunderthenigster Rath vund guetbedunckhen Eur krl. dht. geruechen umb obvermelter Ursachen willen, vund dem erschöpfften Camerwesen zugueten vuns gnedigster gewalt und bevelch zegeben. Das wir gedachten Colin, die angeregt sein Besoldung auch haus und herbrig zins noch alspald abkhünden vund einstellen mögen dann solches wie versteet Eur krl. dht. nettuerfft erfordert vund wir thuen derselben vuns zugnaden vunderthenigist bevelchen. Datum Ynnsprugg den XXIIJte Februarij. Anno im LXXte.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiver an Hof, 1570, fo 101 vo - 102.

378

1570, 13 Maart. - Die Regering van Tirol gee aan aartshertog Ferdinand advies betreffende die oorplasing van die stoflike oerschot van keiser Maksimiliaan I na Innsbruck.

Sovil weilend kaiser Maximilians traduction betrifft, das wir uns gleichwol nit zu erinnern wissen, wie wir irer majestet testament gelesen und desselben noch ingedenkh sein, das ir majestet darinnen verordnet, derselben körper, so zur Neustatt begraben ligt, von dannen zu erheben, hieher zu fuern und in den aus irer kaiserlichen majestet verordnung von neuem gepauten und aufgerichteten stift und closter zum Hailigen Creutz alhie, welcher pau auch nit kaiser Maximilians sonder der jungst in gott verschidnen Römisch kais. majestet kaiser Ferdinanden, euer fürstlich durchlaucht geliebsten herrn und vatters hochlößlichster und seligster gedechtnus, stiftung ist, zu legen, aber höchstgedachter kaiser Ferdinand ist wol des verhabens gewesen und one zweifl aus sondern hochbeweglichen ursachen darzu bewegt worden, höchsternonnts weilend kaiser Maximilians essa und gepain hieher in den neuen stift transferiern ze lassen wie dann ir kais. majestet ainer regierung alhie den 21. juni verruckhts 1564. jars gnedigist auferligt und bevelchen, irer majestet ausfuerlichen bericht, rath und guetbedunckhen zuzefertigen, mit was sollenniteten und anderm darzu gehörigen solliches am gelegnisten und fueglichsten beschehen mechte etc. Was nu irer kais. majestet dozimal für bericht und guetbedunckhen gegeben worden, das haben eure fürstlich durchlaucht aus beigelegter abschrift gnedigist zu sehen und ist dozimal darfur geacht worden, wie wir auch noch darfur halten, weil die herfuerung diser kais. majestet gepain auf dem wasser

nit wenig geferlich und etwo durch unfal gar von handen khomen und verlorn werden, das solliches uber land zum sicheristen beschehen mechte.

Mit was solenniteten und ceremonien aber jetzo soliche kaiserliche gepain daniden in der Newstatt erhebt und herauf bis an euer durchleucht land und gepiet zu bringen sein werden, das steet unsers erachtens bei der jetzigen kais. majestet. Woverr nu daselbig auf dem wasser beschehen solle, halten wir gehorsamist darfur das es disen somer und biss auf khumftigen herbst der wassergrüss halber nit mer werde sein khunden; wann aber derselbig kaiserlich cörper oder gepain biss an eurer fürstlich durchleucht land und gepiet geen Kuefstain angebracht wurdet, hielten wir für ratsamer, das die volgends auf dem land und nit zu wasser herauf gefuert wurden, und mechten eure fürstlich durchleucht hierinnen dise gnedigiste verordnung furnemen, das alsdann eurer fürstlich durchleucht hofgesind, officier und diener sambt eurer fürstlich durchleucht amtleuten auch die vom adl im Yntal sich in schwarzen khlaidern, wie man die onedas jetzo fuert, geen kuefstain verfuegen, der kais. majestet verordneten daselbst entgegenkhomen, die kaiserliche ossa und gepain alda von inen annemen auf ainen wagen, so mit sechs schwarzen pferden darzu zugericht werden, legen und mit der procession priester und bruederschaften, sovil man der enden gehanen khunte, auch winliechtern und andern kerzen hinein geen Kuefstain in die pfarrkirchen begleiten und die nachht darinnen durch eurer durchleucht trabenten, die eure durchleucht auch darzu hinabverordnen, verwachen lassen auch daneben befelch gegeben werden, dass zu sollicher ein-und wiederausbegleitung alda zu Kuefstain, desgleichen auch in allen andern flecken und dörffen, da solliche kaiserliche gepain durchgefueert, mit allen glocken geleut werden solte. Aber zu Kuefstain oder sonst unterwegen biss hieher ainichen andern gotsdienst zu halten, das achten wir nit von nötten.

Alda zu Kuefstain tags mechten obvermelte verordnete des anderen die malzeit auch daselbst nemen und volgends von dannen gestrackhs unabgestanden auf Ratenberg zu ziehen und auf dem wagen, darauf der cörper ligt, zwen priester sambt etlichen khnaben mit windliechtern und volgends nach demselben noch ain wagen mit priestern, khnaben mit windliechtern gesetzt und geordnet werden und das hofgesind und diener ainstails vor- und ainstails nachreiten und solche kaiserliche gepain alda zu Rattemberg abermals mit der procession priester und bruederschaften und auch windliechtern und andern kerzen wie zu Kuefstain in die pfarrkirchen und volgends des dritten tags nach der malzeit weiter obgehörtermassen biss geen Hall, alda es abermals also gehalten, beglaitet und auch unterwegen in allen fleckhen und dörffern, da man durch oder fürfert, mit allen glockhen geleut aber fürnemblich auch zu Schwatz am durchfarn mit der priester, bruederschaften und procession, darzu auch der abt auf sant Geörgenperg erfordert, durchgefueert werden.

Des vierten tags mechten si nach eingenomen morgenmal von Hall herauf ziehen und die sachen dermassen anzeordnen sein, das ainstails von hofgesind vor heraufritten und die andern mit den wägen ungefarlich umb zwei uhr auch hie ankhomen. Alsdann mechten eure fürstlich durchleucht mit allen derselben räten, hofgesind und dienern inen hinaus uber die Ynpruggen auch entgegenkhomen und volgends die hereinbeglaitung in die khirchen zum Heiligen Creutz mit der procession priester und bruederschaften, darzu un-

sers erachtens auch der herr weichbischoff zu Brichsen, desgleichen die prelaten zu Stambs, sant Geörgenperg und Wilthan und die ander priesterschaft in der nähne herumb beschriben und erfordert, zum zierlichisten verricht auch alda ain vigili und volgends am morgen ain seel-und lobamt gesungen und gehalten und alsdann nach volendung derselben die kaiserliche ossa und gepain begraben werden. Wenn aber eure fürstlich durchleucht die ossa und gepain zu tragen verordnen wellen, das steet zu eurer fürstlich durchleucht gnedigsten willen und wolgefallen; aber unsers underthenigsten erachtens mechte es allerdings damit gehalten werden, wie mit eurer fürstlich durchleucht geliebsten schwester khunigin Margretha lobseligister gedächtnus leich bescheiden, darzu aber die begräbnus in ermeltem neuen stift gefertigt und zuegericht werden muesste, doch ausserhalb der figurn, welche auch wol hernach gemacht werden khunten. Wie es dann eure fürstlich durchleucht volgends mit austailung ainer spend und almuesen halten lassen wollen, das khunden eure fürstlich durchleucht sich hernach auch gnedigist entschliessen.

Blasy Khuen, ritter, obrister
camerer.

Cristoff Klöckhler, doctor,
Oberösterreichischer canzler.
Rochus Castner.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. An die f.D., 1573, fo 156 e.v. - Gepublis. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXI, nr. 10214.

379

1570, 16 Maart. - Die Tirolse Regering versoek die burggraaf te Linz beeldhouer Colijn tydens sy reis na Praag behulpzaam te wees.

Allexannder Collin Pildhauer.

Nachdem der fr. dht. Pildhauer Allexannder Collin auf Irer frl. dht. bevelch von hie aus biss geen Lynnz aufm wasser und volgenndt von dannen zu Irer fr. dht. hinein geen prag geschickht wirdet. So ist darauf in Irem fr. Dht. Namen unnser begern alsher Euch unnd für uns selbs fründlichs auf ynnen an Euch Ir wollet bemelten Cöllin hilfflichen unnd fürdersam sein damit er von Lynnz biss geen Prag mit dem allerehisten und furderlichisten so müglich auch mit gueter unnd pester sicherhait khomen muge. Daran etc. datum 16 Marci Anno etc. 70.

Re unnd Camer

An Vizthumb zu Lynnz.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1670, fo 339 vo - 340.

380

1570, 21 Maart. - Die Tirolse Regering versoek am alle boubedrywighede te staak.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische

Regierung ersucht unter Darlegung der traurigen Finanzlage den Erzherzog Ferdinand, die Hofbauten einzustellen. Hofarbeiter und Handwerker hielten ohne Unterlass um Bezahlung an; die Kammer aber sei unvermögens, sie zu befriedigen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1570, fo 130. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXII, nr. 10217.

381

1570, 27 Maart. - Aartshertog Ferdinand deen aan sy broer keiser Maksimiliaan II voorstelle vir die oorplasing van die gebeente van keiser Maksimiliaan I.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand erinnert Kaiser Maximilian II, an das Testament und den letzten Willen Kaisers Maximilian I., welcher „ausdrücklich verordnet“ habe, dass sein Leichnam nach Innsbruck geführt und in dem nach seiner Anordnung neugebauten Stifte und Kloster zum heil. Kreuz zur ewigen Ruhe bestattet werde, weswegen auch das Grabmal mit so grossen Kosten hergestellt worden sei. Der verstorbene Kaiser Ferdinand habe zu Vollziehung dessen nicht bloss disponirt und Befehl gegeben sondern auch noch zu seinen Lebzeiten ihn mündlich „mit allem fleiss und ernst väterlich angesprochen und ermant“ selches mit ihm (Kaiser Maximilian II) „endlich zu verichten“. Er habe dies seinem Vater auch zugesagt und versprochen und fühle sich nun in seinem Gewissen dazu verpflichtet. Er bitte daher den Kaiser brüderlich, sich diese Sache angelegen sein zu lassen und zu verfügen, sich diese Sache angelegen sein zu lassen und zu verfügen, dass die Translation noch diesen Sommer vorgenommen werde. Die kosten seien nicht besonders gross, da die Ueberführung unter Begeleitung von drei oder vier Priestern und etlicher weniger vom Adel zu Schiffe bis an die Grenze seines Landes geschehen könne und er von da an die weitere Transduction und die Beisetzung selbst übernehmen würde. Er zweifle also gar nicht das der Kaiser „ihrem christlichen und gottseligen eifrigen gemüt nach solches aufs füglichist und ehendist, so immer möglich, ins werk bringen“ werde.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Cop. A.VII. - Von der f.D. 1570, fo 516. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893, p. CXXII, nr. 10218.

382

1570, 31 Maart. - Keiser Maksimiliaan II is voorstander van die oorplasing van die gebeente van keiser Maksimiliaan I na Innsbruck.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Kaiser Maximilian II., welcher seines „geliebten brueders guteifrige anmahnung“ in Betreff der Ueberführung der irdischen Reste Kaisers Maximilian I. nach Innsbruck zu „sondern ganz freundlichen und bruederlichen

gefallen vermerkt, antwortet dem Erzherzog Ferdinand, er sei nicht weniger geneigt als dieser, den letzten Willen Kaisers Maximilian I. und Kaisers Ferdinand, seines Vaters, zu erfüllen, und sei dies nur deswegen nicht geschehen, weil er sich über die Wege zur Vollstreckung noch nicht klar gewesen wäre. Er werde nun alsbald anordnen, dass die Translation noch diesen Sommer mit gebührender Devotion bis an die Gränze von Tirol vorgenommen werde. Das Weitere überlasse er ganz dem Erzherzog.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Cop. A.VII. 31.3.1570, Prag. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893, p. CXXII, nr. 10219.

383

1570, 21 April. - Die Tirolse Regering dring andermaal aan op die staak van die groot openbare werke.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Der Obersthofmeister und die tirolische Regierung erinnern Erzherzog Ferdinand an ihre frühere Vorstellung in Betreff der Hofarbeiter und Handwerker, welche zu bezahlen die tirolische Kammer nicht im Stande wäre, und an die Bitte, die Bauten einzustellen. Nachdem diese Einstellung noch immer nicht erfolgt sei, bitten sie unter Anführung einzelner groszer daraus erwachsener Verlegenheiten dringendst, der Erzherzog möge endlich den Bauten und deren Kosten ein Ende machen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. 21 4. 1570. Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXIII, nr. 10223.

384

1570, 22 April. - Steenhouer de Longhi ontvang 'n afkorting van 20 guldens.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Hieronymus de Longhi, Steinmetz, erhält von der tirolischen Kammer als Abschlagszahlung auf seine Arbeit am Grabmale Kaisers Maximilian I. 20 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1570, fo 155, 22.4.1570. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893, p. CXXXIII, nr. 10224.

385

1570, 2 Mei. - Dood van Jacob De Caele, man van Agnete, suster van Alexander Colijn.

St. Janskerk Folio 128 1570. - 2 Mei
Jacob De Caele

Stadsarchief, Mechelen. Overlijdensregisters, 1570, fo 128.

1570, 6 Mei. - Inventaris van die standbeelde vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I wat te Mührlau voorhande is asook van die beelde wat reeds in die Hofkirche geplaas is, met vermelding van wat nog ontbreek of van wat moet verander word. Bronsgieter Hans Lendenstreich uit München is reeds in Innsbruck om met die werk voort te gaan. Hierby sluit 'n indeks met die kontraktuele verbintenisse met Colijn aan.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung und Kammer übersenden dem Erzherzog Ferdinand ein Verzeichniss der zum Grabmale Kaisers Maximilian I. gegossenen Bilder, darunter jener : „welche unverändert bleiben und welche in andere namen verkehrt, was auch sonst daran verändert und darzue gemacht, wie viele auch noch darzue gegossen werden sollen.“ Der Erzherzog möge sich nun darüber entschliessen. Hans Lendenstreich, Bildgiesser in Münche, sei zun Giessen, Zubereiten und Verfertigen der mangelhaften Bilder berufen worden und befinde sich bereits etliche Wochen in Innsbruck, mit den Vorarbeiten beschäftigt. Mit ihm werde auch bereits bezüglich seiner Besoldung und seines Unterhalts unterhandelt. Sie hielten es für rätlich, dem Lendenstreich für jedes der vier schon geschnittenen Bilder als Giesserlohn - den Abgang des Metalls im Feuer, 1 Centner auf 10 Centner, nicht gerechnet - 50 Gulden, somit für alle vier Bilder 200 Gulden zu bezahlen; doch solle er verhalten werden, ein nicht gerathenes Bild auf eigene Kosten neu zu giessen und auszubereiten. Je nach dem Erfolge dieser Arbeit könnte dann mit ihm bezüglich der übrigen Bilder weiter unterhandelt werden.

„Verzeichnus der pilder, zu weilend kaiser Maximilianen hochlöblichster gedechtnus grab gehörig, so gegossen sind und zu Mülen auch hie im stiftpau in der kirchen steen, welliche darunder unverändert bleiben und welche in andere namen verkhert, was auch sonst daran verendert und darzue gemacht und wie viel noch darzue gegossen werden sollen.

- 1) Friedericus Tertius, Romanorum imperator.
Dises pild bleibt unverändert.
- 2) Sand Leopold, erzherzog zu Osterreich.
Dises pild bleibt unverändert.
- 3) Clodoveus, rex Francorum.
Dises pild mag für Rudolphum, Romanorum imperatorem, gebraucht werden. An disem pild muess der schild und namen auch an der claidung die gilgen herabgestembt und die cron zu ainer kaiserlichen cron gemacht werden.
- 4) Khunig Albrecht der Erst, herzog zu Osterreich.
Dises pild bleibt unverändert.
- 5) Khunig Philips zu Castilien, Leon und Granaten etc.
Dises pild mag gebraucht werden für Rudolphum, regem Bohemie. An disem pild muess der schilt und die schrift verendert werden.
- 6) Ruedolff, Römischer khunig, graf zu Habsburg und Kiburg.
Dises pild mag für Rudolphum, ducem Suevie gebraucht werden. Zu disem pild mues ain fues sambt der schrift auch der schilt und ain herzoghuetl gegossen werden.

- 7) Albrecht der Weis, erzherzog zu Österreich, ain sun
kunig Albrecht des Sighafften.
Dises pild mag gebraucht werden für Albertum Contrac-
tum, patrem Leopoldi
As disem pild ist nicht zu verendern dann die schrift
und manglt der schilt.
- 8) Kunig Artus.
Dises pild mag für Leopoldum, Gloria militum, ducem
Suevie, gebraucht werden.
An disem pild ist allain der namen und das wappen zu
verendern.
- 9) Henricus Placidus, dux Austrie, abpatruus.
- 10) Rudolphus ingeniosus, dux Carinthie, comes Tirolis
(Diese beiden Bilder durchstrichen)
- 11) Ernst, erzherzog zu Oesterreich, graf zu Habsburg und Tirol.
Dises pild mag für Ernestum Ferreum gebraucht werden.
In disem pild ist nicht zu verendern.
- 12) Ferdinand, kunig von Portugal.
Dises pild mag gebraucht werden für Wilhelmum Curialem,
ducem Austrie.
An disem pild ist der schilt und die schrift zu verendern
und anstatt der cron ain herzoghüetl zu machen.
- 13) Dietrich von Bern.
Dises pild mag für Albertum, ducem Austrie, propatruū filium,
gebraucht werden.
An disem pild muess der schilt und die schrift verendert
werden.
- 14) Sigmund, erzherzog zu Österreich, graf zu Tirol.
Dises pild bleibt unverändert.
Zu disem pild mangelt der schilt.
- 15) Eleonora, kunigin von Portugal, uxor Friderici Tercii,
Romanorum imperatoris, mater.
Dises pild ist das in dem langen haar, so ganz schlecht
on alle zier mit plossem haupt gegossen, un soll in der
zal bleiben; manglen die zwei hend, cron, kherzen, schilt
und schrift. Steet bei der kais. maj. gnedigstem entschluss,
ob si diss pild gar von neuem widerumben giessen lassen
oder nit.
- 16) Blanca Maria, uxor.
Dises pild bleibt unverändert.
- 17) Frau Margreth, erzherzogin zu Österreich, herzogin zu
Burgundi; kaiser Maximilians tochter.
Dises pild mag gebraucht werden für Johannam, filiam
Vdalrici, comitis Ferretti.
An disem pild darf nicht dann allain das wappen und die
schrift verendert werden.
- 18) Cimburgis, herzogin von der Mass, herzog Ernsts gmahl. - - -
- - - ist nicht zu verendern; muess allain ain schilt,
kherzen und schrift darzue gegessen werden.
- 19) Frau Cunegundis, ain gemahl herzog Albrechts von Bairn,
Kaiser Maximilians schwester.
Dises pild bleibt.
Ist oberhalb der gürtl auszuberaiten un vornen an der
prust ain loch zu vergiessen und manglt der schilt,
kerzen und schrift.
- 21) Frau Elisabeth, graf Meinharts von Steyr und Tirol

- tochter, künig Albrecht des Ersten gemahl.
Dises pild bleibt unverändert.
Manglt der schilt, kherzen und schrift.
- 22) Frau Maria, herzog Carls von Burgundi tochter, kaiser Maximilians gemahl.
Dises pild bleibt unverändert.
Manglt der schilt und die kherzen.
- 23) Frau Elisabeth, kunig Sigmunds tochter von Hungern, Albrecht des Funfften von Österreich, Römischen, Hungerrischen und Behamischen kunigs gemahl, kunig Ladislav mueter.
Dises pild mag gebraucht werden für Annam, filiam Alberti, comitis de Hohemberg, uxorem Rudolphi imperatoris.
An disem bild muess das wappen und die schrift verändert werden.
- 24) Gotfridus Bolonius, kunig zu Jherusalem.
Dises pild mag gebraucht werden für Albertum Mitem, ducem Austrie, patrum.
An disem pild muess die dornenoron und das crucifix herabgenommen, darzue das wappen und die schrift verändert werden und, dieweil diss pild sonst ain sturmhauben auf hat, mag dieselb woll bleiben.
- 25) Theobertus, kunig zu Provanntz, herzog zu Burgundi und graf zu Habsburg.
Dises pild mag für Leopoldum Ambitosum, fratrem Ernesti, gebraucht werden.
An disem pild mues die cron hinweckh gethan und darfür ain erzhietl gemacht auch das wappen sambt der schrift verändert werden.
- 26) Fridrich, herzog zu Österreich, zu Steyr, zu Carnthen und zu Crain, graf zu Tirol.
Dises pild wirdet gebraucht für Fridericum Magnificum, ducem Austrie, patrum magnum.
An disem pild ist nicht zu verendern.
- 28) Erzherzog Leopold der Frumb.
Dises pild bleibt unverändert.
- 29) Ruedolff, graf zu Habsburg, hat ain küriss und ain halben leuen auf dem helm.
Dises pild mag gebraucht werden für Ottonem Jucundum, ducem Austrie.
Darf allain der schilt und die schrift verändert werden.
- 32) Ladislaus, kunig zu Hungern und Behaim, erzherzog zu Österreich.
Dises pild bleibt unverändert.
An disem pild ist das haubt noch auszuberaiten und mangelt der fuess.
- 33) Albrecht von Oesterreich der Annder, Römischer, Hungerrischer und Behamischer kunig, Ladislav vatter.
Disis pild bleibt unverändert.
Carolus Magnus ist schon geformt zum giessen; darf allein die gilgen, so er vornen auf der prust hat, hinweckhgethan und ain anderer possen dafür gemacht werden und ist an sein staat zu gebrauchen Hartmannus, landgravius Alsatie, Tritavi filius. Hernach folgen die pilder, so noch gar von neuem gegossen werden sollen:
- 9) Henricus Placidus, dux Austrie, abpatruus.

- 10) Rudolphus Ingeniosus, duc Carinthie, comes Tirolis.
 - 20) Viridis, filia Barnabe, ducis Mediolani, uxor Leopoldi Probi, proavia.
 - 27) Albertus cum trica, dux Austrie, propatruus.
 - 30) Fridericus Devotus, dux Austrie, abpatruus.
 - 31) Hartmannus, landgravius Alsatie, Tritavi filius.
- Die nachfolgenden vier pilder sollen vornen am chor steen; sind schon gossen und gehörrn nit in die zal zu den andern pildern beim grab.
- Ferdinand, kunig zu Hispanien.
Dises pild bleibt unverändert.
- Herzog Philips von Burgund, zu Brabant, zu Geldern und zu Flanndern.
Dises pild bleibt unverändert.
- Frau Johanna, kunigin zu Castilien etc.
Dises pild wirdet gebraucht zu frauen Isabella, kunigin von Hispanien.
- An disem pild ist nicht zu verendern dann allain die schrift. 1)

Verzeichnus, welchermassen maister Alexander Colin, pildhauer, das pildwerch, zu weilend kaiser Maximilianen begrebnus gehörig, ze schneiden verdingt worden.

Erstlich kaiser Maximilian kniend pildnuss mitsamdt dem küss und decken, darauf er kniet, per 150 fl. (Daneben von anderer Hand : angeschlagen auf 30 centen metall und 3 centen wax.)

Die vier kindlen, so vor und hinder kaiser Maximilian knien, 100 fl. (Daneben steht : sind zalt und : 5 centen metall und 1 centen wax.)

Das kaiserlich wappen samdt den zwaiien greifen und kaiserlichen cron per 70 fl. (Daneben steht : 5 centen metall und 50 ll wax und : für das, so daran geschnitten, und für der gsellen versaumbnus zu ainer ergötzlichkait 25 fl. zalt.)

Die sechs kindlen auf dem obern gsims per 120 fl. (Daneben steht : sind zalt und : 3 centen metall und 1 centen wax.)

Die vier adler per 80 fl. (Daneben steht : 2 centen metall und 40 ll wax und : sind zalt.)

Die drei pilder oder Virtutes an den eggen per 200 fl. (Daneben steht : 30 centen metall und 3 centen wax.)

Die unter leisten oder friesen mit den kriegsrüstungen 180 fl. (Daneben steht : 10 centen metall und 80 ll. wax und : ist zalt.)

Verrer ist im fur die unterhaltung, weil er an den drei Virtutes und kaiser Maximilianen knienden pildnus schneit, bewilligt werden 50 fl. Summa 950 fl.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII, 6.5.1570, Innsbruck. Kopie in Kopialbuch : Missiven an Hof, 1570, fo 219 e.v. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXIII, nr. 10226.

- 1) Hier is 'n skets toegevoeg met die opskrif:
Die stellung des grabes in der kirchen auch der dreiund-dreissig bilder, so umb das grab steen sollen, samdt den titeln und austailung derselben

1570, 12 Mei. - Aartshertog Ferdinand gaan akkoord met die toekenning van 200 guldens aan Hans Lendenstreich vir die giet van die vier Virtutes vir die grafmonument van keiser Maximiliaan I.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand antwoordet auf das Schreiben der tirolischen Regierung in Betreff der Bilder, deren Verzeichniss dieselbe beigelegt habe, er bewilligt, dass dem Bildgiesser von München Hans Lendenstraich für jedes der vier bereits geschnittenen Bilder als Giesserlohn, doch ausschliesslich des gewöhnlichen Metallabganges durch das Feuer (1 Centner auf 10 Centner), 50 Gulden, für die vier Bilder zusammen 200 Gulden bezahlt würden. Falls aber der Guss eines Bildes missrathen sollte müsse er dasselbe auf seine Kosten neu giessen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A.VII, 12.5.1570. Kopie in Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1570, fo 72. Gesit. deur Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXVI, nr. 10228.

1570, 13 Mei. - Die bewering dat Maksimiliaan I sou verlang hê dat sy gebeente na Innsbruck oorgebring word, word in twyfel getrek. Verdere voorstelle betreffende die plegtighede by die transport word nogtans gemaak.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Blasius Khuen, Oberstkämmerer, Dr. Christoph Klöckler, überösterreichischer Kanzler, und Ruchus Kastner begutachten den ihnen mitgetheilten von Erzherzog Ferdinand jüngst zu Prag dem Kaiser gemachten bittlichen Vorschlag in Betreff der Ueberführung der Gebeine Maximilian I. von Neustadt nach Innsbruck und bemerken, sie hätten das Testament gelesen und erinnerten sich noch seines Inhaltes, wüssten aber nicht, dass der Kaiser darin verordnet hätte, dass sein Leichnam von Neustadt nach Innsbruck geführt und im neugebauten Stift und Kloster zum heil. Kreuz beigesetzt werde. Dieser Bau sei aber nicht eine Stiftung Kaisers Maximilian sondern des Kaisers Ferdinand, welcher die Absicht gehabt habe und auch gewiss durch „hochbewegliche ursachen“ bewegt worden sei, die Gebeine Maximilians nach Innsbruck transferiren zu lassen. Unterm 21. Juni 1564 hätte der Kaiser ihnen auch befohlen, Bericht zu erstatten, mit welchen Feierlichkeiten diese Uebertragung geschehen solle. Sie seien übrigens noch der Meinung, dass die Transferierung zu Wasser nicht wenig gefährlich sei und am sichersten zu Land bewerkstelligt würde. Im Weiteren machen sie ausführliche Vorschläge in Betreff der Feierlichkeiten und Ceremonien, welche bei der Empfangnahme der zu Wasser und zu Land kommenden irdischen Reste des Kaisers, bei Weiterführung derselben bis Innsbruck und bei der Beisetzung in Innsbruck stattzufinden hätten.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Cop. A. VII, 13.5.1570, Innsbruck. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXVI, nr. 10229.

389

1570, 13 Mei. - Die Tirolse Regering stel opnuut voor die bouwerke in Innsbruck en Solbad Hall stop te sit.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung schlägt dem Erzherzog Ferdinand neuerdings vor, seine Bauten in Innsbruck und in Hall einzustellen da kein Geld vorhanden sei, sie zu bezahlen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1570, fo 217. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893, p. CXXVI, nr. 10230.

390

1570, 20 Mei. - Hans Lendenstreich sou dadelik met die giet van die vier beelde vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan moet begin.

Inhoud van stuk volgens von Schönherr:

Die tirolische Kammer befiehlt dem Hans Christoph Löffler sowie dem Hauszeugmeister und dem Hofbauschreiber, den Bildgieser Lendenstraich vorzurufen und unter Eröffnung der erzherzoglichen Entschliessung mit ihm zu unterhandeln, dass er darnach die Verfertigung der vier Bilder unverzüglich in Angriff nehme und dieselben auf das Sauberste und Fleissigste ausbereite und abliefere. In Betreff der übrigen Bilder behalte sich der Erzherzog die weitere Entschliessung vor und wolle zwar sehen, wie Lendenstraich mit dieser Arbeit bestehen würde. Da der Bildgieser jetzt kein Arbeit habe und stündlich Bescheid begehre, solle mit ihm ehestens verhandelt werden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1570, fo 240. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXVI, nr. 10231.

391

1570, 23 Mei. - Klagtes van bronsgieter Hans Lendenstreich oor die behuising in Mühlau, die vertraging met die aflewering van die materiaal, die koste wat hy moes maak en die gebrek aan vergoeding nou dat hy die eerste beeld gegiet het.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Hans Lendenstreich schreibt an die tirolische Kammer, diese habe ihm an 14. Februar befohlen, bis zur Ankunft Erzherzogs Ferdinand ein Bild zu giessen; auch habe sie ihm die Behausung in Mühlau eingeräumt. In dieser Behausung habe er aber ausser den Oefen

nichts für ihn Taugliches gefunden. Alles sei darin verwüstet gelegen. Er habe daher nicht sobald giessen können und sei sechs Wochen lang nicht zu der Arbeit gekommen. Oft zehnmal hätte er nach Innsbruck laufen müssen, um Zimmerleute, Maurer, Schlosser, Glaser und Fuhrleute zu bekommen; denn die Behausung sei weder mit Thüren noch Fenstern versehen gewesen. Wenn er was haben wolle, müsse er es vier Wochen früher anzeigen. Er sei mit Allem gehindert worden, mit der Zustellung des Metalls, mit dem Schmieden des Werkzeuges. Jetzt, nachdem er das Bild gegossen, habe man ihn an fünf Wochen ohne Arbeit gelassen und einer Besoldung halben mit ihm nicht verhandelt. Er habe an die Kammer diesfalls gleich eine Eingabe gemacht; aber Niemand habe nach ihm gefragt. Er bitte also, dem Bauschreiber zu empfehlen, dass er ihm das Nothwendige zu rechter Zeit machen lasse. Was er mit den vier Bildern verdiene, sei ihn diese Zeit her schon aufgegangen. Man möge ihm daher die Hälfte des empfangenen Geldes nachsehen; er könne sonst die vier Bilder nicht verfertigen. Das Geld möge man ihm wöchentlich anweisen und ihn nicht acht Tagen versäumen, laufen und schreiben lassen, wenn er eines haben wolle. Zum Schlusse bemerkt Lendenstreich, dass er „lieber heint als morgen“ hinwegziehen wollte.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. 23.5.1570, Innsbruck. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXVI, nr. 10232.

392

1570, 29 Mei. - Die klagtes van bronsgieter Hans Lendenstreich sou ongegrond wees, behalwe dat hy nie met die werk dadelik kon begin nie en dat hy na die giet van die eerste beeld opgehou is.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Hans Christoph Löffler und das Zeug-und Hofbaumeisteramt rechtfertigen sich in Betreff der von Hans Lendenstraich erhobenen Beschwerden. Löffler versichert, er habe demselben an Werkzeug, Lehm und Anderem Alles, was er verlangt, gegeben und ihn in der Arbeit nicht aufgehalten; das Gleiche sagt das Zeugmeisteramt in Betreff der Verabfolgung von Metall und Werkzeug. Der Bauschreiber erinnert sich noch gut auf den erhaltenen mündlichen Befehl, dem Lendenstraich im Bilderhause den unteren Boden zu überlassen und die seiner Arbeit nothwendigen Zimmer und Werkstätten auszuräumen zu lassen. Er sei darauf mit Lendenstraich hinab nach Mühlau gegangen, habe demselben die betreffenden Räumlichkeiten übergeben, ausräumen und alles Fehlende herstellen lassen. Dem Bildgiesser aber nach seinem Verlangen stets immers zur Hans und zu Diensten zu sein, habe seine amtliche Beschäftigung nicht erlaubt. Das Ausräumen der Localitäten und die nothwendigen Herstellungen hätten allerdings Zeit gebraucht und insoferne sei es allerdings wahr, dass Lendenstraich nicht gleich habe seine Arbeit beginnen können, ebenso, dass er nach dem Gusse des ersten Bildes fünf Wochen lang, bis zum Abschlusse des Contractes, aufgehalten worden sei; die Kammer werde ihm aber dafür schon zu entschädigen

wissen. Bezüglich der von ihm verlangten wöchentlichen Bezahlung liessen es die Berichtgeber ihrerseits bei dem Geding verbleiben.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. 29.5.1570. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXVII, nr. 10234.

393

1570, 16 Julie. - Keiser Maksimiliaan II vra aartshertog Ferdinand of Alexander Colijn 'n model vir een van die fonteine van Wenen kan maak.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Kaiser Maximilian II. schreibt an Erzherzog Ferdinand, er möchte gerne einen zierlichen Röhrbrunnen für seinen neuen Garten bei Wien machen lassen und, da der Erzherzog einen schönen Steinbruch von weissem Marmor habe, so übersende er ihm einen „beiläufigen abriß,“ wie nach seiner Meinung dieser Brunnen mit zwei „aufeinander habenden cästen ungevarlich gestalt sein mecht, nit darumb, dass es mit dem form und pildern eben allerdings dem abriß gleich sein müsse sonder das allein desto besser daraus abzunehmen, dass wir ihn gern auf einen zierlichen form, einer ziemlichen guten grösse und entlich also gestalt haben wollten, das es nit ain gemainer sondern für andere ain künstlicher und herrlicher lust-und gartenprunn wäre.“ Die Ausführung dieses Brunnens möge der Erzherzog dem Steinhauer, welcher Kaisers Maximilian I, Grabmal gemacht habe, übertragen und demselben den Abriss geben, damit er ehestens nach der ungefähren Form der zwei Kästen aufeinander, doch „so zierlich, als er kann,“ ein Modell anfertige und dieses mit Angabe der Gröszenverhältnisse, der zur Ausführung nöthigen Zeit und der Kosten ihm geschickt werden könne. Inzwischen solle aber der Steinmetz den Marmor zu dem Brunnen brechen und in seine Werkstätte führen lassen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII, 16.7.1570, Speyer. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, d. 14, 1893. p. CXXVIII, nr. 10249.

394

1570, 17 Julie. - Die Tirolse Regering stel aan aartshertog Ferdinand voor die reëling van die plegtighede by die oorplasing van die gebeente van keiser Maksimiliaan I tot in Kufstein aan Maksimiliaan II oor te laat.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung schreibt an Erzherzog Ferdinand, nachdem Kaiser Maximilian II. in Betreff der Ceremonien und Anderem bei der Ankunft der irdischen Reste Kaisers Maximilian I. in Kufstein kein Bedenken trage sondern das vom Erzherzoge vorgeschlagene billige, so lasse sie es bei ihrem früheren Gutachten bewenden. Der Erzherzog könne daher in Betreff der Erhebung der kaiserlichen Gebeine in Neustadt und der Solemnitäten, mit welchen dieselben

nach Kufstein, sei es zu Wasser oder zu Land, geführt werden sollten, Alles dem Kaiser überlassen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. An die f.D. 1570, fo 288. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXVIII, nr. 10250.

395

1570, 27 Julie. - Die aartshertog vra om 50 guldens aan Alexander Colijn en aan Romaan de Vleeschouwer uit te betaal.

Alexander Kollin und Roman Flossauer yeden 50 ff. ze geben. Edlen Ersamen etc. Nachdem wir maister Alexanndern Collin Pildhauer dergleichen Roman Flossauer, fur ettliche arbeit, so sij auf unnser gnedigiste verordnung verricht, unnd noch zum thail zuverrichten unnderhanden was zu bezallen schuldig. Darauf aber mit Innen noch nit allerdings ordenlich obgerait worden. So haben wir an yeze auf Ir underthenigist pitt genedigist bewilligt Ir yedem zu Irer hohen notturfft funffzig gulden auf guet raittung, von unnserer Tirolischer Camer bezallen zelassen. Unnd bevelchen Euch demnach genediglich, das Ir gedachten Collin und Flossauer solliche bezallung als yedem funffzig gulden furderlich und gewisslich von unnserntwegen, verordnet, unnd sij damit nit aufhaltet. Dargeen von Inen geburliche Urkhunden nemen. Unnd disse bezallung unnsern hofpfenning maister amt zuschreiben lasset. Das ist unnserer gnediger willen unnd maynung. Geben den XXviitag Juli Anno etc. 70.

Ferdinanden	Ad mandatum Ser.
zu hannden oberö. Re	Dm. Archiducis
und Camer.	proprium
pt. 3i juli Anno 70	Weber.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1570, fo 144.

396

1570, 9 Augustus. - Aartshertog Ferdinand gee opdrag aan die voorsitter van die Tirolse Kamer om aan Alexander Colijn 25 guldens in afkorting vir sy „Begrabenis undt Prunnen arbeit" uit te betaal.

Alexander Kollin, Pildhauer 25 fl. zu bezallen verordnen Lieber getreuer, Vns hat vunser Dienner und Pildhauer Alexander Collin vundertheniglich angezaigt. Wieder Ime in abschlag seines Verdienens vunder handen habenden Begrabenis undt Prunnen arbeit auf gute Raittung XXV gulden erlegt sein worden vunnd das Ime aber solches gelt hierzue verfuchglich. Mit pitt Ime mer gelts zu verordnen.

Darauf bevelchen wir dir gnediglich das der gemeltem Collin über die vorberuerten vorigen noch XXV gulden auf guet Raitting und weittere vergleichung dargeben lasset. An danne beschicht

vunser willen. Geben im Achenthall den Viiij tag Augusty Anno 70	
Ferdinand	V.J. Wellinger
An Belasien Khuen	Ad mandatu Serr. Dmi.
Camerpresidenten	Archiducis proprium
	V. Hohenhaussen

Pta. 12 August Anno etc. 70

Landesregierungsarchiv, Innsbruck, Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1570, fo 156 vo.

397

1570, 9 Augustus. - Die Tirolse Kamer verklaar hom nie in staat om sy skulde, waarender ook dié aan Alexander Colijn en Romaan de Vleeschouwer te betaal nie.

Auszahlung ettlicher Partheijen Schuld verderungen - - -
 - - - Unnd dem Alexander Colin, auch Roman flesawer in abschlag Irer underhanden habenden verdingten Arbait Ainhundert gulden erlegen unnd bezalen, und das alles dem Hopfenningmaister am Eurer krl. Dt. Deputat zueschreiben lassen sollen.

Welche gel posten sich zesamen in ainer Summa aindliftausent zwaijhundert Neuenzechen gulden Zwanzig khreijzer 1) betreffen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1570, fo 481 vo.

398

1570, 9 Augustus. - 'n Aantal smeltkroese moet aan Hans Lendenstraich besorg word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönerr : Die tirolische Regierung und Kammer beauftragen Thomas Krumper, für Hans Lendenstraich eine Anzahl Tiegel, die dieser zum Bildgiessen ensthige, zu bestellen und zu senden. Die Form der Tiegel werde ihm Lendenstraich bekanntgeben. (Einen gleichen Auftrag, hundert Schmelztiegel für Lendenstraich in Linz zu bestellen, erhält der Münzverwalter in Hall).

Landesregierungsarchiv, Innsbruck, Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1570, fo 1132 und 1136. - Gesit deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893, p. CXXIX, nr. 10259.

399

1570, 26 Augustus. - Aartshertog Ferdinand stuur die Colijn-model van die fontein van Wenen aan keiser Maksimiliaan II.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand übersendet dem Kaiser Maximilian II. das gewünschte, von Alexander Colin verfertigte Modell zu einem Brunnen, wie dieser nach seinem (Colin's) Erachten „allerdings zum zierlichisten und kunstlichisten aus weissem marmorstain cuegericht werden möchte". Hinsichtlich der Höhe und Breite des Brunnens und des Preises möge der Kaiser an der mitfolgenden Schrift des Meister das Nähere

1) 11,219 guldens 20 kreutzer.

entnehmen. Da es fraglich gewesen sei, ob die Marmorstücke in der nothwendigen Grösse zu bekommen wären, habe er den Bildhauer in den Steinbruch geschickt und derselbe habe gefunden, dass jene Stücke schon gebrochen werden könnten.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A.VII, 26.8.1570. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXIX, nr. 10261.

400

1570, 1 September. - Kaiser Maksimiliaan II wil Colijn graag saam na Spiers neem.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Kaiser Maximilian II. begehrt, Meiser Alexander Colin mit nach Speyr nehmen zu können.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Einlaufbuch, fo 264. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXIX, nr. 10262.

401

1570, 6 September. - Weer word 'n inventaris van die standbeelde van die graf na die aartshertog gestuur. Lendenstreich vra nog steeds 200 guldens vir die giet van die vier Virtutes.

Pilder zu Kaiser Maximilians begrebnis.

Durchleuchtigster etc. aus beyligender Verzaichnis haben Eur frl. dht. genedigist zusehen, was für bild in wailanndt kaiser Maximilians hochloblichister gedechtenis Grab gehörig, soghar gegossen sind, durch welche darunder unverändert blaißen, und welchen andere Namen, verkert.

Was auch sonst daran verändert vund darzue gemacht, und wieviel noch darzue gegossen werden sollen. Dieweil dann Hanns Lendenstraich Pildgiesser von Munischen von wegen giessung, zueberaitung und verferttigung, angeregten manglhafften Pilder hierheer erfordert worden sich auch nun ettliche Wochen heer mit dem Giessen gemustert, vund wie anzeyt mit Ime welchermassen Er bestellt, underhalten und besoldt werden solle, auf genedigiste Ratification Eur frl. dht. harndlung phlegen lassen. So werden demnach Eur frl. Dht. sich hierüber, vund ob dieselb in obvermelter hiernebenligender Verzaichnis bedennokhen haben, oder Ir solche genedigist gefallen lassen, oder welchermassen er hierynnen gehalten werden solle, mit gnaden zuentschliessen, vund vuns darüber neben wider ubergabung bewerter verzaichnis, genedigisten beschaid vund bevelch zuegeschreiben zuverordnen haben Ihnen vuns damit Eur frl. dht. zu gnaden vunderthenigist bevelch. Datum Innsprugg den VI thag aug. Anno etc. im LXX

Postscripta

Genedigister Eur frl. dht. und herr, als wir hanns Christoffen Löffler Puchsen giesser, Anndreen Frelich Hauss Zeugmaisteramtsverwalter, vund anndreen Koener Hofpaischreiber alhie in bevelch

geben. Das Sy miteinander beraitschlagern und bedennucken sollen. Welchermassen vund gestalt, der obgemelt Lendenstraich zu bestellen. Item wan Ime von Lenten seines werckhens über ausserhalb des Zeugs so Ime von Eurer frl. dht. wegen dargeben werden solle, und dann auch über Abzug des geburlichen Obgangs im Feur zu besoldung vund belonung zugeben vund zubeslimben, oder Welchermassen sich mit Ime zuvergleichen sein mechte haben. Sy vuns hierauf nebenligenden bericht was Sy mit gemeltem Lendenstraich gehandelt vund Sy Ihres thails hierynnen für guet ansicht übergeben, als dann Eur krl. dht. hiebey genedig ist zesechen haben. Darauf sieht vuns gehorsamlichen für Ratsam vund guet an Eur Krl. dht. hetten genedigist bewilligt obgemelten Lendenstraich für yedes der vier Pilder, so pfern geschnitten sein für das Giesserlen vund annder sein Arbeit, so er daran legen wirdet. Doch ausserhalb des geburlichen abgang im feur als allwegen auf zechen Centen, ain Centen Funfzig gulden thuet von allen vier Pildren zweyhundert gulden geben vund erfolgen zelassen. Dergestalt. Wann Ime ain Pild oder mer im giessen nit geraten das Er dasselbig widerumben auf seinen cossten ausserhalb des Schneidens zu giessen vund ausszubereiten schuldig sein solle. Solches hielten wir bey vuns für den Pesten weg als da Ime nach der Wochen gelent werden solle. Vund nach glegenhait Er sich mit den zeyigen vier Pildern halten vund erzaigen wirdet. Alss dann hat man sich mit den noch ubrigen Pildern verrer zuvergleichen. Das haben Eur krl. dht. wir in underthenigkhait zueschreiben sollen vund sein hierüber genedigisten beschaidts gehorsamist gewarrtenit.

Ihnen vuns damit Eurer krl. dht. zu geneden underthenigist bevelchen. Datum VI in Stris (Septembris).

Landesregierungsar hiv, Innsbruck. Kopialbuch. Missiven an Hof, 1570, fo 219 vo - 221.

1570, 22 September. - Die tolamptenaar aan die Lueg moet sorg vir die vervoer van die marmer van die Obernberg.

Weiss märblstain zu der kaij. Mt. Lusstprunnen

Der Alexander Collin pildhauer, hat von der kl. Dht. vunsere gnedigisten Herrn bevelch für die RÖ. kay. Mt. vunsere gnedigisten Herrn ainen Lusstprunnen zumachen. Darzue Er den weissen Märblstains am obren Perg zu haben bedurfftig. Wie er dann solchen weissen märblstain Alberait prechen last. Vund damit aber gemelter weisser Märblstain zu solchem prunnen gehörig auch heraus gebracht. Vund Er Collin an der Arbeit nit gesaumt werde. So ist darauf Imnamen hochernanter k. Dht. vunsere bevelch an Euch. Dar Ir solcher zum prunnen gehörigen weissen märblstain mit und neben denen zu der Kayserlichen Majestät begrebenus gehörigen weissen Märblstainen mit wenigsten Unkosten heraus schickhet. Doch soll hierijnnen mit Aufgebung derselben diser vunderschid gehalten werden.

Dar solche Märblstain nit vunder ainannder aufgelegt sonnder amtweders die zü der begrebnis oder aber die zum prunnen gehörigen Märblstain zuvor oder hernach heraus zufern aufgeben

unnd von ain ijedem thail der fuerlon Vunderschidlich bezalt vund verzeichnet werden. Damit alssdann die Abraitung dessto ordentlich beschehen muge wie wir dann solcher dem Collin auch bevolthen haben. Das Er hierijnnen disen vunderschid gebrauchen solle vund was für uncosten Vunnd fuerlon über gemelte Märblstain vund ijede Sort Insonnders auferlauffen wirdet.

Solt Ir denselben aus dem Ambt Eurer Verwalthing Vunderschidlich bezaln vund vuns desselben auf die Camer particulariter versterndigen. So wollen wir Euch solchen aussgeben uncosten in das Ambt widerumben erstatten vund guetmachen. Daraus Datum den XXII tag Septembris Anno etc., im LXX
Reg. vund Camer.

An Zollverwalter vund Gegenschreiber
am Lueg.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine
Missiven, 1570, fo 1343 v.-1344.

403

1570, post quem 27 September. - Colijn ontvang betaling vir twee sakramentshuisies, een vir Solbad Hall en een vir Innsbruck. Hy word ook betaal vir werk aan die grafmonument vir Ferdinand I in Praag en die spuitfontein vir keiser Maksimiliaan II.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin erhält am 8. Juli als Abschlagszahlung auf seine ihm übertragene Arbeit am Kaisers Ferdinand I. Grabmal in Prag und an dem Sacramentshaus im neuen Kirchenbau in Hall 25 Gulden; am 12. August für die Arbeit an genannten Grabmal und an dem für Kaiser Maximilian II. bestimmten Brunnen ebenfalls 25 Gulden und dieselbe Summe am 27. September zur Bestreitung der Kosten des Herausführens des weissen, zu oberwähnten Brunnen bestimmten Marmors von Lueg nach Innsbruck, endlich für das Sakramentshaus der Pfarrkirche zu Innsbruck 35 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1570, I, fo 57 en II, fo 131. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXXI, nr. 10288.

404

1570, 10 Oktober. - Betaling van koper vir die portaal van die Hofkirche en die fontein in die Hofgarten.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erasmus Reislander, Factor in Schwaz, erhält von der tirolischen Kammer für 5 Centner Kundler Kupfer zum Eindecken des Portals an der Kirche des neuen Stiftes und des Brunnens im Hofgarten 67 Gulden 30 Kreuzer ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1570, fo 131. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXX, nr. 10268.

1570, 13 Oktober. - Antwoord op 'n skrywe van die tolbeampste aan die Lueg betreffende die vervoer van die marmer van die Obernberg.

Märblstain am Obernperg zu der Kayserliche Begrebnus unnd Prunnen.

Wir haben Eur schreiben vom 26. tag negstabgloffen Monats Septembris an unns ausganngen. Die Märblstain am obernperg betreffendt empfanngen unnd vermanen und sovil Erstens die Jhenigen märblstain, so schon alberait bis dato heer heraus verfürert worden und zu dem kayserlichen prunnen unnd begrebnus gehörig sein belanngt, da were gleichwol guet gewesen das unnsern jungsten bevelch gemass solche märblstain mit gefuert unnd vom yeden tail fuerlen underschidlich bezalt und verzaichnet werden were. Damit alsdan die abraitung desto erdenlichen beschehen hette mügen - - -

- - - So haben wir auf Eur Begern den Landrichten zu Stainach gescriben und bevolchen dar Er mit den Unnderthanen seiner verwaltung verschaffen solle damit zÿ solche Marblstain unverzogelich gegen gebürliche bezalung heraus fueren - - -

- - - Was aber verrer den grossen Marblstain so zu der Ro. Mt. Prunnen gehorige welcher gar schwer unnd ungeschneidig und der weg von Obernperg heraus bis ans Briess vil zu Enng und Schmal auch nit so bestennidig ain solches schwere darauf zu fueren - - -
13 Octobris Anno 70

An zolls Verwalter und Gegenschreiber
Am Luegen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1570, fo 1424 vo - 1425.

1570, 23 Oktober. - Op bevel van keiser Maksimiliaan II word aan Alexander Colijn 400 daalders uitbetaal.

Inhoud van die stuk volgens Wendelin Boeheim : Denselben tag aus bevelch irer khais. maj. etc. dem Alexander Holin, 1) bildhauer, in abschlag seiner gefriembten arbeit, so er für ir maj. etc. machen soll, geben vierhundert taller.

Staatsbibliothek, Wenen. Rationarium des Kämmerers Kaisers Maximilian II, Manuscript Nr. 9089 (Hist. prof. 372), fo 128. 23.10.1570, Speier. - Gepublis. deur Wendelin Boeheim in JAK, dl. 7, 1889. p. CXLIV, 5208.

1570, 26 Oktober. - Alexander Colijn ontvang 'n bedrag vir sy reis na Spiers.

1) Sic vir Colin, Colijn.

Inhoud van die stuk volgens Wendelin Boeheim : Alexander Collin, Bildhauer von Innsbruck, erhält zur Deckung der Krsten der ihm aufgetragenen Reise nach Speier 20 Gulden 40 Kreuzer rheinisch.

Staatsbibliothek, Wenen. Hofzahlamtsrechnung, 1570, fo 573, October 26. - Gesit. deur Wendelin Boeheim in JAK, dl. 7, 1889. p. CXLIV, nr. 5210.

408

1570, 31 Oktober. - Die Tirolse Regering laat aan aartshertog Ferdinand weet dat Hans Lendenstreich met die giet van die vier Deugde klaar is.

Pilder zu Kaiser Maximilians Begrebnus. 1)
Durchleuchtigster etc. vom Vite tag may negstverschinen haben Eur krl. Dt. wir in vunderthenigkhait zuegeschriben. Was mit Hannsen Lendenstraich Pildgiesser von wegen Giessung Zuberaitung und Verferttigung der vier pilder zu weillend kaiser Maximilians hochlœblichster gedachtenus begrebnis gehörige zubeschliessen sein möchte und dabey Eurer frl. Dt. gehorsamblichen geratten. Wann man Socne, wie Er sich mit den selben vier pildern halten underzaigen werde. Das man sich also dann der noch uberigen Pilder halten verrer mit Ime vergleichen wolle. Darauf geben Eurer krl. Dt. wir underthenigist zuerkhomen das bemelter Lendenstraich mit Giessung der angeregten vier pilder ferttig ist, Ime auch dieselben am Guss wol geraten sein, und begert beschaidts was Er weiter giessen oder verrichten solle. Dieweil uns aber unberist was Eurer krl. Dt. der noch ubrigen Pild halbon genedigister willen vund gelegenhait seye, demnach und damit Er Lendenstraich nit lanng feirenndt in Eur krl. Dt. uncosten aufgehalten werden. So haben wir solches hiemit an Eur krl. Dt. gehorsamist gelangen lassen wollen. Die werden sich nun der noch ubrigen Pilder halben derselben genedigiste wollgefallen nach zuenntschiessen, und vuns verrern beschaid und revelch zegeben wissen, denne volgenndt Durch vuns gehorsamist nachgeseyt werden solle vund thuen Eur krl. dt. vuns daneben vunderthenigist meres bevelch. Datum Ynnsprugg den letsten Octobris Anno etc. im LXXte.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1570, fo 602 vo - 603.

409

1570, 9 November. - Aartshertog Ferdinand sal antwoord gee oor die beelde wat verder nog tot die grafmonument van keiser Maksimiliaan behoort wanneer hy na Innsbruck kom.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand schreibt an die Regierung zu Innsbruck, er werde in Kürze

1) In margine : Hans Lendenstraich Giesserlon.

nach Innsbruck kommen und dann auf ihren Bericht von 31. October 1)
in Betreff der zum Grabmal Kaisers Maximilian I. gehörigen Bilder
Bescheid geben.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft
von Hof, 1570, fo 233, November 9 (Günzburg). Gesit. deur von
Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXX, nr. 10273.

410

1570, 22 November. - Steenhouer de Longhi deel aan die Tiroomse
Kamer mee watter stukke marmer daar nog vir die grafmonu-
ment van keiser Maksimiliaan I nodig is.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Ueber Auftrag
der tirolischen Kammer an den Steinmetzen Hieronymus de Longhi,
zu berichten, was für Marmorstücke zum kaiserlichen Grabe noch
mangelten und in Rattenberg gebrochen werden müssten, bezeichnet
der Steinmetz als solche 42 Stücke, welche „oben um und um auf
die begrebmus, auf deren vier egg jedem ain figur sitzen wirt,“
ferner 4 Stücke, jedes 5 Schuh lang, $2\frac{1}{2}$ Schuh breit und 1 Schuh
hoch, worauf „die kaiserliche piltmus gehörig.“ Er wolle ehemög-
lichst nach Rattenberg gehen, um die Stücke zu brechen, während
die schwarzen Steine zu Trient gesägt würden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. 22.11.1570.
Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXX, nr.
10275.

411

1570, 4 Desember. - Die Tiroomse Kamer beveel die hofboumeester
Hans Luchese on die hofbousekretaris Andreas Keener om met
die skilders de Vleeschouwer, Perkhammer en Meurl te onder-
handel oor hulle te hoë pryse vir skilderwerk in die Lust-
garten.

Romanus Fleschhauer, Cristoff Peckhamer, unnd Alexannder
Meürl, Maler.
Die Camer befindt aus der fr. Dt. unnsers genedigster Herrn
Hofpaumeisters Hanns Luckhesen unnd Anndreen Keeners Hofpau-
schreibers ubergebnen bericht das Sij mit Romanus Fleschhawer,
auch Cristoffen Perckhamer unnd Alexanndern Meurl all dreij
Maler alhie, von wegen Irer Malwerchs Arbait die sij aus bevelch
Irer fr. Mt. im Lustgarten am Rennplaz inwendig an den Meurn ge-
macht unnd verfertigt di hir gehandelt haben. Das der Fleschhauer
von der Classter nit weniger als Neun Pfund Perner unnd der Perck-
hamer unnd Meürl von ainer Classter auch nit weniger als die Acht
Pfundt Perner (dissweil dise bede ain grebers gmal verhals der
Romanus gemacht haben) nennen wollen, Unnd dieweil dann die Camer
darfur halt, das solches Malwerch mit ainer geringern beloning
unnd die closster durch aus mit ainem gulden gar woll unnd uber-

flissig bezahlt wär. So ist darauf der Camer bevelch das beruerter Hofpaumaister unnd pauschreiber mit gedachten Malern alles weis unnd dahin hanndlen das Sij sich an der Classter an ainem wenigern als die neun unnd acht pfundt perner von der Classter bemügen lassen. Unnd der Camer erachten nach sollen Sij sich mit der Arbeit fur annder befürdet werden gebürlich und leidenlich finden lassen unnd wie Sij es mit Inen Abhanndlen unnd verrichten werden, das sollen Sij die Camer mit Irem verrern guetbedunckhen berichten. Actum am 4 decembris Anno etc. im LXX Camer. Hannsen Lucesen unnd Andreen keener zueustellen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1570, fo 794.

412

1570, 5 Desember. - Die Tirolse Regering versoeck dringend om instruksies betreffende die beelde wat verder nog vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I moet gegiet word.

Pilder zu kaiser Maximilians begrebnus per hannsen Lenndenstraich zu verferttigen.

Durchleuchtigster etc. Auf Eurer frl. dht. genedigist schreiben vom Viiiijte tag negstverchinen monats Novembris von Gunzperg an Uns ausgangen, darijnnen Eur krl. dht. genedigist vermelt, das dieselben sich weg zuberaittung der zu weillenndt Kaiser Maximilians hochloblichster gedachtenus begrebnus gehörigen Pilder zu deren hierheer khonnfft aines genedigisten beschaidts entschliessen wollen, haben Eur frl. Dt. wir hiemit gehorsamist anvermanen, damit dieselben, dieweil der Lenndenstreich Pildgiesser mitlerweil auf Eur. frl. dt. costen feyrenndt erhalten wirdet, solchen beschaid mit eheistem zu befurdern geredigist geruechen willen. Vunnd wir thuen Eur fr. dt. unns damit zu gnaden unnderthenigist bevelchen.

Datum Ynnsprugg den Vten tag decembris Anno etc. im LXXten.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1570, fo 685 ro.

413

1570, 23 Desember. - Hans Lendenstreich val die Tirolse Regering en Kamer daagliks lastig om geld. Daarom word nogmaals om instruksies oor die verdere beeldgiet vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I aangedring.

Pilder zu Kaiser Maximilians begrebnus Verferttigung 1)

Durchleuchtigster. Welchermassen Eur krl. Dl. wir hievor zu derselben gluckhlichen alhier khannsst von wegen Hannsen Lendenstraichs Pildgiesser dernech ubrigen zu kaiser Maximilians

1) In margine : Hanns Lendenstraich.

hochloblichster gedachtenis begrebenis gehörigen Pilder halben underthenigtlichen anvermannt. Des werden Eur. krl. Dt. sich genedigist zuerynnern haben. Dieweil dann bemelter Lendenstraich feirendt in Eur krl. dt. uncosten behalten wirdet vund taglichen bey unns umb gelt seiner versaummenis halben anhalten thuet. Demnach so haben Eur Krl. Dht. hiemit abermals gehorsamblichen annermanen wollen.

Sie werden sich nun hierüber mit eheistem genedigist zuentschliessen gewerchen vund wir thuen Eurer krl. Dt. vuns daneben underthenigist zugnaden bevelchen.

Datum Ynsprugg den XXIIJte decembris Anno etc. im LXXte.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1570, fo 734 vo - 735.

414

1570, post quem 22 Desember, vermoedelik 31 Desember. - Hans Lendenstreich ontvang vir die giet van die Virtutes van 3 Februarie tot 3 Junie 105 guldens en van 8 Julie tot 22 Desember 85 guldens.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Hans Lendenstraich, Bildgiesser von München, erhält von der tirolischen Kammer als Abschlagszahlung auf seine Arbeit und seinen Lohn für die Bilder zu weiland Kaisers Maximilian I. Grabmal, welche ihm „zu giessen und zu verfertigen“ übertragen worden seien, vom 3. Februar bis 3. Junie 105 Gulden, vom 8. Juli bis 22. December 85 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1570, I fo 155 en II fo 144. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXXI, nr. 10286.

415

1570, vermoedelik 31 Desember. - Delging van onkoste vir die entruiming en die opknapping van die gietery-ateljee in Mühlau.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer bezahlt die vom Hofbaumeister Luchese vorgelegten Rechnungen über die Angaben vom 29. Jänner bis 18. Juni, welche auf die Ausräumung des Bilderhauses in Mühlau, um es zum Giessen der Bilder zum Grabmale Kaisers Maximilian I. gebrauchen zu können, ferner auf die Zurichtung zum Bildgiessen gemacht worden seien, im Betrage von 101 Gulden 38 Kreuzer, ferner die vom 18 Juni bis 31. December erwachsenen Kosten für Zurichtung und Ausbesserung des Bilderhauses im Betrage von 48 Gulden 22 Kreuzer.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1570, I fo 155/, en II fo 145. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXXI, nr. 10287.

1570, vermoedelik einde van die jaar. - Colijn het betaling ontvang van salaris en huisrente, vir twee sakramentshuisies in Innsbruck en Solbad Hall, vir die 4 hoekbeelde van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I, vir die grafmonument van Ferdinand I te Praag en vir die spuitfontein vir keiser Maksimiliaan II.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin, Erzherzogs Ferdinand Diener und Bildhauer, erhält von der tirolischen Kammer in diesem Jahre an Sold und Dienstgeld 157 Gulden, den Hauszins per 26 Gulden, ferner zu ganzer Bezahlung seiner Arbeit an den vier Bildern „auf die 4 eck“ an Kaisers Maximilian I. Grabmal 70 Gulden; auf Rechnung der ihm von Kaiser Maximilian II. übertragenen Arbeit am Grabmale Kaisers Ferdinand I. zu Prag, eines für den Kaiser bestimmten Brunnens und des Sacramentshäuschens in dem neuen Kirchenbau in Hall 50 Gulden, für das Sacramentshäuschen in der Pfarrkirche zu Innsbruck 35 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1570, fo 57, 102, 114 en 131. - Gesit. in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXXI, nr. 10289.

1571, Maart.-Dicken Scelkens in die leer by Crispyn Colijn, 1) neef van Alexander Colijn.

Folio 8. - Dicken Scelkens leert bij Crispen Colyns in Meerte 1571.

Stadsarchief, Mechelen. Memorien wegens de Mechelsche schilders en beeldsnyders uyt den Ambachtsboeck (Sint Lucasgilde : Leerjongens) 1571 fo 8.

1571, 1 Maart. - Aartshertog Ferdinand verklaar aan keiser Maksimiliaan II waarom die wit marmer wat vir hom bestem was nog nie ontgin kon word nie.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand erinnert Kaiser Maximilian II. an dasjenige, was sie jüngst in Speyer wegen des weissen Marmors miteinander gesprochen hätten, und sagt, er habe nach seiner rückkehr den Marmorbruch besichtigen lassen und befohlen, die grossen Stücke zu brechen. Dies habe jedoch damals an dem „ser rauhen, winterigen ort“ nicht mehr geschehen können. Colin sei nach seiner Rückkehr aus den Niederlanden, wohin er sich verfügt habe, um Gesellen zu werben, selbst

1) Woon 1586 in Antwerpen.

im Marmorbruch gewesen und habe die Unmöglichkeit des Brechens wegen des Schneefalles eingesehen. Vor den Osterfeiertagen lasse sich nichts machen : aber sobald das Brechen des Marmors möglich sei, solle damit begonnen werden. Colin werde es an Fleiss nicht mangeln lassen und die Arbeit ehemöglichst verfertigen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A. VII. 1.3.1571. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXXIII, nr. 10301.

419

1571, 6 Maart. - Hans Lendenstreich ontvang vir sy gietwerk vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan 10 guldens.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Hans Lendenstreich, Bildgiesser, erhält von der tirolischen Kammer auf seine Arbeit des Bildgiessens zu Kaisers Maximilian I. Grabmal 10 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1571, fo 283. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXXIII, nr. 10303.

420

1571, 15 Maart. - Aartshertog Ferdinand stem in met die oorplasing van die stoflike oorsket van aartshertogin Margaretha uit die grafkelder van die monument vir keiser Maksimiliaan I na Solbad Hall.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand bewilligt auf Bitte seiner im Damenstifte zu Hall befindlichen Schwester, das die irdischen Reste der im Stiftbau (Hofkirche) zu Innsbruck beigesetzten Erzherzogin Margaretha nach Hall überführt und im neuerbauten Gotteshaus bestattet würden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck, Von f.D. 1571, fo 654.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14. 1893. p. CXXXIII, nr. 10306.

421

1571, 22 Maart. - Voerneme om nog 6 standbeelde vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan te laat giet.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Der Hauszeugmeister Andreas Frölich, Elias und Hans Christoph Löffler und der Hofbauschreiber Keener berichten an die tirolische Kammer, auf den Beschluss des Erzherzogs, zum Grabmale Kaisers Maximilian I. noch sechs Bilder in der Grösse der bereits in der Kirche stehenden von Metall giessen zu lassen, und auf den mündlichen Befehl

des Erzherzogs, Colin und Lendenstraich zu befragen, was Ersterer für das Schneiden, Letzterer für das Giessen verlange, hätten sie Beide vorgeladen, ihnen die Zeichnungen gezeigt und die Kostenfrage gestellt. Colin habe gesagt, man habe ihm 1564 Kaisers Maximilian I. Bildniss in knieender Stellung um 150 Gulden für das Schneiden übertragen und er könnte die Arbeit jetzt bei höheren Preisen der Lebensmittel nicht billiger machen. Ferner habe er verlangt, ihm das obere Zimmer im Bilderhause zu Mühlau, das jetzt der Münzeisenschneider innehatte einräumen zu lassen, da er dort die Bilder schneiden und mit seinen Gesellen da bleiben wolle. Der Büchsengiesser Lendenstraich habe für den Guss eines Bildes zuerst 200 Gulden, dann aber 250 Gulden und 100 Thaler Dienstgeld, ferner die Bezahlung von 400 Gulden im Vorhinein verlangt, damit er sich einrichten und Gesellen anwerben könne, endlich die Einräumung des ganzen Bilderhauses, da ihm das jetzt zugewiesene Zimmer zu eng sei. Sie hätten darauf von Beiden ihre Antwort schriftlich verlangt, die auch, mit A und B signirt, beilägen.

Die Beilagen A und B enthalten die Antworten Colin's und Lendenstraich's. Letzterer verlangt in seiner Schrift ausser dem bereits allgemein Erwähnten: für ein Bild „in langen kleidern 12,“ für jedes andere 8 Centner Metall, wobei er den Abgang im Feuer auf 10 Procent veranschlagt; ferner 300 Schmelztiegel, 30 Fuder Kohlen, einen zur Verfügung gestellten Fuhrmann, ebenso zwei Rauharbeiter, Erde, Lehm und Sand zu führen „denn die Lämpgruben, darinnen man die Pilder geusst, muess wider mit erd ausgefüllt werden“. Er verlangt weiters 2000 Ziegel, Eisdendracht, Scheerwolle und Kälberhaare, unter den Lehm zu mischen. Alles was er brauche, müsse ihm gleich beigelegt werden, „damit ich drei Pilder miteinander unter die hant nemen und possieren mag; dann wo ich nur an ainem Pild possiern und dasselb allain verfertigen sollt, wurde es ain lange zeit abgeben.“ Endlich müsste es im Falle des Misslingens eines Gusses die Kammer wieder schneiden, er aber werde es auf seine Kosten giessen lassen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII. Mit den Beilagen A und B. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXXIII, nr. 10307.

1571, 7 April. - Die voorgestelde prys van Colijn vir die verder beplande beelde vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I is te hoog. Wat Hans Lendenstreich betref, hy is 'n laspos, geen enkel van sy eise mag ingewillig word nie, as hy klaar is met die werk waarmee hy besig is moet hy maar loop. Met die hulp van Colijn moet maar na 'n makliker man uitgesien word. Colijn meen dat so'n persoon wel te verkry is.

Pilder zu Kaiser Maximilians begrebnus.

Durchleuchtigster Auf Eurer krl. dht. gnedigster bevelch von wegen Zuerichtung vund giessing noch sechs Pilder zu weillend Kaiser Maximilians hochloblichster gedechtenus begrebnuss im Neuen Stifft zum heilligen Creuz alhie gehörig. Haben wir Eurer krl. dht. hausszeugmaister amtsverwalter Anndreen Frelich auch Geliasen vund Hanns Cristoffen den Lofflern vund Anndereen Keener

Hofpauschreiber auferlegt vund bevelchen das Sy derhalben Allexan-
 deren Colin Pildhauer unnd Hannsen Lenndenstraich Puchsengiesser
 für Sij erfordern vund von Inen zuwissen begern sollen was Sy als
 der Colin von ainem pild zuschneiden vund der Lendenstraich davon
 zu giessen aufs nechst nemen wolten. Was vuns nun daruber von
 Inen Irer aussrichtendts halben für ain Bericht ervolgt, welcher-
 massen auch der Colin vund Lenndenstraich, also Ir jetweder besonn-
 der was seiner auforderungen halben für schriftliche antworten
 gegeben und was darunter Ire begern sein. Das alles haben Eur krl.
 Dt. hiernebenligenndt genedigist zuvernemen und sowil nun erstens
 den Colin Pildhauer mit seiner Auforderung belanngt. 1)
 Da befinden wir sein begern zu hoch gestellt sein dann dieweil Ime
 Jerlichen Ainhundert Cronen diennstgelt gegeben und geraicht wirdet.
 Und er darüben wenig hin vund wider lauffene wie Er für
 gibt verbringen oder an seiner Arbeit vil versaumen darff. Er
 auch nit allain in Eurer krl. dt. Sachen, sonnder diser Zeit mer
 von der Ro. Kay. Mat. vunsere Allen genedigsten herrn gebraucht
 vund derwegen sonnder was belonnt wirdet. So hielten wir demnach
 dafür es solle von jedem der obvermelten Pild zu schneiden,
 ainhundert Taler übrig vund vil genug sein. Was aber verrer 2)
 den Lenndenstraich betrifft, der thuet nit allain ain grosse über-
 messige gelt auforderung sonnder auch, daneben ain solches wait-
 lauffigs begern, als das wir vuns seiner, als ainer unruhigen
 Mieder Person, mit dem taglichen überlauffen bey anderen Eure
 krl. Dt. Sachen vund Geschefften nit beladen, auch das Jhenig so
 Er bedt nit laisten können zu deme so seijen aus obbelten Pil-
 dern schon zway gemachte verhanden.

Vund die ubrigen so noch mannglen und geen wol anstand er-
 leiden vund wierdt die Aufrichtung der begrebnis derselben mannglen-
 ten Pilder halben gar nit verhindert sonndern es mag damit wol
 fůrgangen werden und demnach so sieht vuns in vunderthenighkait
 für guet an. Wenn bemelter Lenndenstraich die Pilder so Er an
 Yege underhanden gar an die Statt verfertigt vund aussgemacht
 hat darineben Er dann auch sein belohnung schon empfangen. Das
 alsdann Eur krl. frl. Dt. Ime Lenndenstraich verrer Giessung der
 Pilder erliessen vund Ime wekh zeziehen bewilligten. So wolten
 wir vuns hernach weil die sachen wol pitt vund anstandt erlei-
 den mag mit hilf des Colins umb ain andere tagliche Person
 vumbesechen und bewerben mit deren vil auf ainen leichteren weg.
 Dann mit Ime Lenndenstraich zuhandlen sein möchte. Wie dann Er
 Colin sich gegen vuns vermercken lassen. Das dergleich personen
 wol zubekomen sein wurden. Wolten Eurer krl. dht. wir zu under-
 thenigistem bericht nit verhalten. Vund thuen vuns Daneben zu
 derselben gnaden gehorsamist bevelchen. Datum Innsprugg den Si-
 benden Aprillis Anno etc. im LXXIten.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven
 an Hof, 1571, fo 179 - 180.

1571, 18 April. - Aartshertog Ferdinand stem saam met die Ti-

- 1) In margine : Allexander Colin
- 2) In margine : Hannes Lendenstraich.

roolse Regering. Collijn moet met 100 guldens tevrede wees en met Lendenstreich moet selfs nie meer onderhandel word nie. Hy moet die beelde waarmee hy besig is, maar so gou as moontlik voltooi.

Pilder zu Kaiser Maximilian Begrebnus. Giessung. 1)

Edler, Ersam, Gelerter. Wir haben Eur gehorsam schreiben bericht vund guetbedunckhen von VIJ tag diss monnats die zue-
richerung vund Giessung der sechs Pilder, so weillend Keijser Maximilian hochloblichister gedachtenis begrebnus im Neuen Stifft alhie gehorig belannng vund Empfanngen. Vund daraus genadiglich verstannden Was Ir deshalb mit Alexandren Collin, Pildhauer, vund Hannsen Lendenstraich Puchsen giesser fur Handlung pflegen lassen.

So wil nun gemelten Collin vund sein auforderung der ain-
hundert und funffzig gulden für ain solches Pild zuschneiden betrifft vrachen wir gleichfalls dasselb sein begere ettwas zu hoch gestellt sein. Vund das Er in bedenckung der durch Euch vermел-
ten Ursachen an Ainhundert Tallern von ijr dem der veruerten Pild zuschneiden woll berugt vund zufrieden sein solle unnd gefortermassen zuschliessen wissen.

Den Lenndenstraich aber vund sein ubermessige vund waitt schwaiffige Auforderung beruerend. Da lassen wir vuns Eurer Warsamb bedannck gleichfalls gefallen. Das diser Pilder halber verrer mit Im khain handlung gepflegen vom der Eurem Vermelden noch umb ain andere taugliche Person getrachert vund alsdan nach gelegenheit dersachen waitter die nottuerfft bevorduer werde. Er solles auf gedachten Lenndenstraich mit Ernnt aufgelegt vund beij Ime darab sein vund verfuegen das er die konig Pilder, so er an yme vunderhanden, mit furderlichisteger an die statt verfertigt vund darynnen khain verlenngerung gebrauche.

Daran beschiche vunser genadiger Willen vund maijnung.

Geben zu Ynnsprugg den XVIII tag Aprillis Anno 71.

Ferdinand J.F. Wallmiget

Ad mandatum Ferdinandus

zuahnnenden oberö. Re. vund Camerer

Archiducis proprium

Pta 25 Aprillis Anno etc.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck, Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1571, fo 101.

424

1571, 30 April. - Elias en Christoph Löffler word deur die lands-
regering versoek om 'n nuwe geskikte bronsgieter vir die
giet van die ses beplande beelde vir die grafmonument van
keiser Maksimiliaan aan te dui.

Pildgiesser.

Nach dem noch sechs Pilder zu der begrebnus weilend kayser

- 1) In margine : Alexander Collin
Hans Lendenstraich.

Maximilians Hochloblichster gedechtenus von gloggspeis gegossen werden sollen. Darzue man ainen verstendigen beschaidnen und geschickten erfarnen Giessers der sich auch ainen gebürlichen belonung davon vermüge liesse bedürfftig. Wann dann dergleichen Personen Elias und Cristoffen Löfflern bewise und bekant sein mochten. So begert die Camer von Inen aine oder mer derselben zuvernemen volgendt die weiter nottürfft zubedennkhen habe. Actum am Letsten tag Aprilis Anno im LXXJ.

Camer

Eliassen und Cristofflen der
Lofflern zugestellen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1571, fo 213.

425

1571, 7 Mei. - Keiser Maksimiliaan II vra aan Ferdinand om 1200 guldens wat die aartshertog nog aan hom skuldig is aan Alexander Collin vir sy werk aan twee spuitfonteine uit te betaal.

Alexannder Kollin. Pildhauer (1200 gulden auf der R. kaij. dlt. angedingten prünnen.)
Durchleuchtiger Hochgeborner frundtlicher geliebter Gnaden unnd Furst. Wir zweiflen genediglich im Eur Lieb sey bewissen wass massenwwir bey dem Pildhauer zu Ynnsprugg zween prunnen zumachen angedingt. Darauf verlanngt vunseren genedigist begern noch durch Euren Lieb oberisten Camer unnd oberösterreichischen Camerpresidenten Blassien Kuen von wegen desselben Uncosten mit dem Pildhauer dem Kollin ain abredt beschlossen unnd durch vuns alberaitt Ratificiert worden Vund wiewoll Ime Khuen dabey ain weg angezeigt, von dannen Ime dem Pildhauer yetz zun Anfang, bis in zwelfhundert gulden auf solche arbeit geben werden solle. So sein wir doch seidtheer in vunderthenigkait bericht worden. Das es von demselben Orth nit beschehe kann.

Nachdem aber von dem Pildhauer umb verlagung disergelts gehalten wirdt. Auch wie versthennde arbeit der zwaijen prünnen genediglich gern befudert sechen wolten. So gesunen wir demnach am Eur B. frundtlich vund genediglich begerent. Die welle vuns zu angenomben Bruderliche gefallen verordenung thuen auf das zuhannden regemelds Kuen, ain solch gelt als die zwelfhundert gulden im abschlag der suma welchs vuns Eur Lieberung der gemachten Abraitung schuldig verbliben Vund aus ainem sondern schreiben rimmer verstanden werden haben, mit eheistem wo nit auf ainmall doch nach Damit der Pildhauer bey gueter willen erhalten. Vund die Arbeit dessto Pess zu befrieden Ursach haben mügen erlegt werden wie wir vuns dann mit versprechen Eur Lieb werden dessen zuthuen khain beschwerung tragen. Vund wie wollen solche gegen denselben in annder weg mit angenomben willen Frundtlich vund guetwillig erkennen vund bedunkhen. Geben zu Prag den Sibenden tag Monats Maij Anno etc. anaaainundsiobenzigiste.

Eur Lieb

Ad mandatum Domini

Guettwilliger

electi imperatoris

Bruder Maximilians

proprium

An die Knr. dl. Erzherzog

Ferdinanden

pta. 16 Maij Anno 1571.

1571, 29 Mei. - Die voorsitter van die Tiroomse Kamer skryf aan keiser Maksimiliaan II dat Alexander Colijn vir die werk aan die grafmonument van keiser Ferdinand I te Praag die som van 1,230 guldens vra. Die keiser moet besluit of keiser Ferdinand leunende op 'n arm of as 'n lêbeeld moet voorgestel word.

Eur Römisch kais. maj. etc. bevelch nach hab ich alles fleiss mit maister Colin, pildhauer, gehandelt, weilend kaiser Ferdinandi, meines allergnedigisten herrn hochloblichster und gotseligster gedechtnus, begrebnus vermüg eingeschlossener visier und beiliegender erolärung aus weissem märblstein zu machen, nach langer geplogner handlung mit ime für prechung der stain und alles macherlon, so auf das grab geen wierdt, doch ausser der fuer, die eur kais. maj. verrichten lassen soll, überainkommen, seinenthalben schliesslich aber eurer kais. maj. halben auf wolgefallen per aintausedt zwaihundert dreissig gulden. Wo er Colin aber die arbeit, des ich doch nit besorg, eur kais. maj. gnedigisten willen und gefallen nach nit verrichten wurde und eur kais. maj. maintain, das er die aintausedt zwaihundert dreissig gulden nit daran verdient het, so steet es bei eur kais. maj. gnedigistem willen, die aintausedt zwaihundert dreissig gulden ime Colin zu geben oder die arbeit von neuem durch zu disem werk erfarn leüt schätzen lassen etc., In der visier werden eur kais. maj. sehen, das weilend kaiser Ferdinand, mein allergnedigister herr hochloblichster und seligster gedechtnus, auf dem arm laint. Darauf werden sich eur kais. maj. gnedigist entschliessen, ob ir kais. maj. auf dem arm also lainen oder stracks wie ain todter ligen soll, und mich desselben gnedigist verstendigen lassen. - Datum Innsprug am neunundzwainzigisten tag monats maii anno etc. im 1571.

Staatsfinanzarchiv, Wenen. Reichsakten, Fasc. 202, Or. Pap. 29.5.1571, Innsbruck. - Gepublis. deur Franz Kreydzi in JAK, dl. 15, 1894. p. II, nr. 11503.

1571, 31 Mei. - Die Tiroomse Kamer is nie in staat om die som van 1200 guldens vir werk aan die Weense springfonteine aan Alexander Colijn uit te keer nie.

- - - Item Maister Allexanndern Collin Pildhawer, 1)
sollen wir von wegen der R8. kays. Mt. etc. Vunnsers Allergene-

1) In margine : A.: Collin
1200 gulden.

digisten herrn in Abschlag Irer Mt. Erbgult, deren Ausstaand
sich auf ain grosse Summa gelts anlaufft
Aintausernt zwayhundert
Gulden

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven
an Hof, 1571, fo 277 ro.

428

1571, 11 Junie. - Aartshertog Ferdinand gee opdrag tot die ge-
leidelike betaling van 'n som van 299 guldens aan Romaan
de Vleeschouwer.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Fer-
dinand übersendet der tirolischen Kammer die auf 299 Gulden Lau-
tende Rechnung des Malers Roman Fleschauer mit dem Auftrage,
diese Summe demselben nach und nach zu bezahlen, damit er sich
samt Weib und Kind und Gesinde erhalten und die ihm übertragene
Arbeit vollenden könnte.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A. VII. Kopie in
Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1571, fo 143. - Gesit. deur von
Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXXV, nr. 10322.

429

1571, 13 Junie. - Aartshertog Ferdinand is ontevrede oor Hans
Lendenstreich en maan hom tot voltooiing van die beelde wat
deur hom gegiet is.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Fer-
dinand drückt dem Bildgiesser Hans Lendenstrauch sein Missfallen
aus. Dieser sei von seinen Kammerräthen oftmals ermahnt worden,
die von ihm gegossenen Bilder zu vollenden; er habe sich aber
daran nicht gekehrt und lasse die Bilder unfertig stehen. Er
fordere ihn nun auf, unverzüglich das noch Nöthige zu machen,
wolle er nicht seiner Unnade und Strafe verfallen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten
und Befehl, fo 284. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14,
1893. p. CXXXV, nr. 10324.

430

1571, 2 Julie. - Hans Lendenstreich gaan die gietery in Mühlau
verlaat.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische
Kammer schreibt an Hans Christoph Löffler, Andreas Frölich und
Andreas (sic), Keener, der Bildgiesser Hans Lendenstraich werde
sich dem Vernehmen nach verheiraten und in Kürze aus dem Bilder-

hause in Mühlau wegziehen. Derselbe habe aber allerlei Sachen, namentlich Bilder in Arbeit; sie sollten sich daher ehestens nach Mühlau zu Lendenstraich begeben und sehen, ob die Bilder fertig seien oder ob noch etwas daran fehle, und in diesem Falle den Bildgiesser auffordern, die Arbeit zu vollenden, das Fertige aber nach Innsbruck liefern lassen. Alles übrige zum Bilderhaus Gehörige solle von Lendenstraich übernommen werden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1571, fo 350. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXXV, nr. 10328.

1571, 12 September. - Anthonys (Anthone) de Vleeschouwer, broer van Rombout (Romaan), swaer van Alexander Colijn maak sy testament. Alexander Colijn word geneem.

Testament

Allen den ghenen die dit tegenwoerdich Instrament openbaer zullen zien zijn kennelyck dat op heden twaelfsten daeghe van September XVe eenenseventich is geweest voor my notarys openbaer en der getuyghen onder gescreven Anthone Vleeschouwers wylen Anthonis zoone en daar moeder aff es Margriete Robbys portier tot Mechelen welcke comparant bemerkende die broosheyt der mensche-lyke natueren geen dinghen zekerder te wezen dan die doot end nyet onsekarder dan die vreder selven willende van hier nyet scheyden overmits hij met lichaamlycke ziekte bevanghen was nochtans zijnder memorie en de verstand wel gebruyckende ten aanhoorene van eene yggelijke sonder daeromme gedisponeert thebbene van zynen tytelycke goeden die hij mette doot sal ruymen, haeffelycke ende erfelycke heeft gedisponeert daernaervolghende. Eerst heeft hy Anthone zyne ziele bevolene God van hemelryck Marie zyn-der genediger moedere ende maghet met allen den hemelschen geselschappe ende zyn sterffelyck lichaam der gewyden eerden met der vyervaert zoe dat zynder moedere die welcke hy daertoe committeert en believen sal behoudelyck dat Jan van Laere syner meinboer geweest zynde die penninghen daertoe verschoten van tgedeelte dat hem mach competeren dander somme sal onder den selve Jan van Laere berustende sonder daer af in gebreke te zijne. Latende noch van selve penningen totten dienste van der onser liever vrouwe geseyt van cameryck tot Ster Rombauts acht stuuvers eens. Item Jaspas ende Barbara Vleeschouwers zijn broeder ende sustere vande selven penninge maekt hy ook twee pond groote Vlaems tot een Koutleet overmits den bystant enden goeden getrouwe dienst hem gedaen. Wilt oock mede dat alle zyne wettoghe en schuldelijcke schulden in schulden in synder ziele daer aft naer ende daer kerckelycke rechten sullene vande sekere gedeelte vande penningen onder Janne van Laere berustende betaelt wesen tselve gedeelte daarmede belastende ende aengaende syne haeffelycke goeden hoedanich die tsijnen sterfdaeghe sullen zyn oft waer die bevonden sullen worden heeft die gelaten totten crygen der alimentatie ondernoot ende opden last synder moeder verclaert der selver zynder moedere omme tselve zyn bevel naer haeren vergelyke willen te volbrengene zouden gemeent daeraff Rekeninghe bewys ofte Roliano te doene doen wat dat sy

daer mede zonder dat haer tegenwoordighe man daertoe eenigh segghende wovuit handelinghe noch administratie sal hebbene opt actie van gemeenscap van goeden te moegen pretenderen dan is hun daer aff oppresselyck priverende int geheel over tverdriet ende benauthede der selver zijnder moeder aengedaen ende noch doende is. Ende opt gebuerde dat by de selve Gielis vande Wyck haeren man tot ten haeffelycken goeden eenighe actie wilde pretenderende, is synder moeder daeraff oppresselyck primerende ende wiert dat die aenveerd sullen wordden hyden voirs Jaspar zynen broeder oft: by gebreken van hem by Alexander Colyns omme die geemployeert te wordden tot onderhout ende nootdrift zijnder moeder henliedre resterende daertoe auctorizerende en weder segghen van yemanden nyet tegenstaende ende aengaende zyne Resterende erfgoeden oft die penninghe daer aff geprocedeert. Duytvaert en legaten metten voirs schulden ofte andere betaelt zynde heeft die gemaect ende gelaten synen broeders ende zusters. Noot hooftgelycken houheden oversulcx vuytgesteken Rombout synen Broeder daer inne Inschuerende omme die naer die doot van hun moedere taenveerene als hun belastende deene van hun moedere, die brachte thaerder eigener alimentatie ende nootdrift tamployerende ende wilt dat Rombauts kinderen sullen ghedeelte vande voirn. Rombout hun vadere aenveerden voor eene staeck behoudelyck den vader syn tochte daeraen willende voerten dat ook meeren sullen comen in plaetsie van heure anders staeck gelycke ende elck in synen staeck hooftgelycke verclaerende dit te wesen zyne vuytersten wille ende heeft daeraff versocht een Instrument alte meer in behoirlycke forme Aldus gepasseert ten overstaen van de voorn. testamenteuren in presentien van Mr Jan Hemelrycx apotheker ende Symons van Haecht alias Vrancx gethuyghen.

Stadsarchief, Mechelen. Notaris Hildernisse, Adriaan. Band 995, 23.4.1571 - 21.7.1575, 1571, fo 18.

432

1571, 12 September. - Keiser Maksimiliaan II skryf aan die Voorzitter van die Tirolse Kamer dat hy tevrede is met wat met Alexander Colijn betreffende die uitvoering van die grafmonument van keiser Ferdinand I onderhandel is en dat hy verlang dat die keiser liggende voorgestel word.

Wir haben aus deinem gehorsamen schreiben noch vom 29. tag vershinen monat maii, was du mit maister Colin pildhauer, vonwegen machung und zuerichtung unsers geliebten herrn und vatern, weilend kaiser Ferdinanden hochseeliger gedechtnuss, begrebnuss seines thails shliesslich, unsernthalber aber mit dem unchosten und macherlohn auf unser genedigist wolgefallen gehandelt, angehert und vernomen und neben erstlich deinen hierinnen gebrauchten vleiss und gehabte bemuehung zugenedigem wolgefallen an, wellen auch sollich dein gepflegte handlung allerdings, wie durch dich bericht worden, genedigist bestät und ratificiert haben, mit genedigem beger, das du dasselb bemelten pildhauer, den Colin, also erindern und daneben von unserntwegen vermanen wellest, das er dieselb anbevolhne arbeit mit bestem vleiss zuerichten und vollenden welle, wie du

der notturft nach zu thuen und dein achtung darauf zu geben wirst wissen. Ob aber hochgedachte sein kais. maj. vermög der überschickten visier auf dem arm lainen oder straks wie ein toter ligen solle, in dem haben wir uns dahin genedigist entschlossen und thuenlicher geacht, das die pildnuss oder person auf dem grabstain wie ain toter ligend gemacht werde, welches du bei ime Colin, demselben mit der arbeit also nachzukumen, verordnen wellest. Wolten wir dir neben widerzuesendung beruerter visier in gnaden nit verhalten.

Staatsfinanzarchiv, Wenen. Reichsakten, Fasc. 202, Cono. Pap. 12.9.1571, Wien. - Gepublis. deur Franz Kreycozi in JAK, dl. 15, 1894. p. II, nr. 11511.

433

1571, ante quem 27.9.1571. - Die ateljee in Mühlau word aan 'n smid, Benedikt Dillitz, en aan 'n meulenaar verhuur.

Inhoud volgens von Schönherr : Das Bilderhaus in Mühlau wird dem Benedikt Dillitz, Hammerschmied daselbst, gegen 15 Gulden jährlichen Zinses und einem Müller gegen wöchentlichen Zins von 2 Pfund Berner oder 20 Gulden 48 Kreuzern jährlich überlassen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Gemeine Missiven, 1571, fo 1151 - 1152. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14. 1883. p. CXXXVII, nr. 10353.

434

1571, 27 September. - Colijn gaan met die gedagte van 'n lêbeeld vir die grafmonument te Praag akkoord.

Weilennd Kaijser Ferdinannden Begrebnus.

Wir geben Euch hiemit freuntlich zuvernemen.

Das unns diser tagen ainliginnd schreiben an Euch lauttenndt von der Röm. Kay. Mt. etc.

Unnserem Allergenedigisten herrn betreffend.

Weylennd kayser Ferdinanden etc. hochloblichister gedechtnus begrebnus unnd Maister Alexandern Collin Pildhawer zuekhomen ist. Welches wir auf Eur zuvor beschechner verordnung eröffennt unnd verlesen - auch Irer kay. Mt. allergnedigiste Ratification im Eur Amt fur Collin von wegen der Uncossten unnd Macherlons gepflogene handlung vorgemelten Collin sambt dem das weylennd höchst gedechter Kay. Mt. Pildnus oder Person auf dem Grabstain. Wie ain Todter ligendt gemacht werde angezeigt unnd fur gehalten. Wellichen Er Collin also geloben unnd nachkhomen will. Des wir Euch zu ain wissen auch zuschreiben wollen Daneben etc. Datum am 27 ten tag Septembris Anno etc. im 71sten.

R. unnd Camer. An Herrn Blasius Khuen.

Riter.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1571, fo 1435 vo - 1436.

1571, 27 September. - Die Tirolese Regering beveel in naam van aartshertog Ferdinand om 'n goeie skip vir die vervoer van „verskeie sake" van die keiser aan te koop.

Schiffung zu wegferttigung der RÖ. Kays. Mt. unnd zugehörige sachen.

Hiemit erschienen bey Euch Elias Löffler unnd Alexander Collin Pildhauwer von denen werdt Ir vernemen was für ainer Schiffung Sij zu wegferttigung ettlicher sachen der RÖ. Kays. Mt. etc. unnsers allergnedigisten Herrn zugehörig erdurfftig sein. Darauf ist Innamen Irrer fr. Mt. Erzherzog Ferdinanden zu Österreich unnsers genedigisten herrn unser bevelch an Euch das Ir für söllliche Irrer Kays. Mt. zugehörigen sachen ain guet schiff. Wovers der Zeit khain gebrauchigs bey der herrschafft verhanden were aufs neegst erkauffet unnd zuerrichten lasset, auch demselben cossten, sambt dem Was über das schiflen aufverlauffen wirdet, aus dem pfanhaus ambt dergrebet samt auch hernach sollichen coss-tens berichtet, den selben mit Euch zuverglichen unnd dem Ambt widerumben guet zemachen haben.

An dem beschickt.

Anno etc. im 71

Re. unnd Camer.

Datum am 27tag Septembris

An Salzmayr unnd Ambtleut

zu Hall.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1571, fo 1436.

1571, 1 Oktober. - Alexander Colijn het 'n gietvorm in hout vir die giet van stukke geskut gesny.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Hans Christoph Löffler übergibt seine Rechnung über die von ihm 1571 für Erzherzog Ferdinand gelieferten Arbeiten, nämlich für den Guss von vier Büchsen, eine Singerin im Gewichte von 22 Centnern 70 Pfund, ein grosses Falconet im Gewichte von je 80 Pfund; dann für einen den Erzherzog gegessenen Stossmörser und ein neues Glöcklein für das Schloss Ambrass im Gewichte von 1 Centner 5 Pfund. Unter seinen Ausgaben verzeichnet Löffler auch 2 Gulden 30 Kreuzer für einen von Alexander Colin in Holz geschnittenen, zum Guss etlicher Büchsen bestimmten Pfauenschwanz.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. 1.10.1571. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXXVI, nr. 10340.

1571, 6 Oktober. - Crispijn Colijn, neef van Alexander Colijn, seun van sy oom Diericken en sy eggenote Marie Verpoorten, erf van die familie de Monnick.

Augustyn ende Jan de Monnick gebroeders, Lisbeth ende Berthelyne de Monnick beyde beghynen elck voer hem selven ende tsamen in hen vereenigende Agnete de Monick heurlieder sustere met heuren drye kinderen vuyten slants wesenden, hebben terve gegeven Crispianen Colyns tot zyne ende Marie Verpoorten zyner huysvrouwen behoef. Een huys metten hove achterhuysen gronde plaetse ende anderen zynder toebehoerten gestaen in Sinte Kathelyne straete alhier tusschen thuys tpeerdeken geheeten aen deen zyde ende der kinderen van wylen Jans Worcht metheure consoirten erve aen dandere zyde A D M. Om dat erffelyck te besittene. Op eenen jaerlycken ende erffelycken chys van dryenvyftich karolus guldenen ende tweestuivers ende eenen halven eloken gulden van die tot veertich groote Vleems stuck. Ende die betaelen altyt te bamisse. Ende voerts opt waerscap ende voerchys van twee stuivers min negen myten Heeren chys den Heere van Mechelen drye caspenningen ende vier st. den voocht van Heyst. Item eenen stuyvere den Sanger vanden baghynhove der capelryen van Sinte Margriete aldaer eenen halven St. ende der Kercke van Sinte Kathelyne alhier eenen st. ende acht myten al erffelyck daer jaerlyck vuytgaende. Ende omme den voers. erfgenaem vander betaelingen vanden dryenvyftich karolus guldenen ende twee stuivers ende eenen halven des voers. chys der meerdere versekertheyt ende vesticheyt te doene. Soe heeft de voers. Crispiaen ende Marie Verpoorten zyne huysvrouwe als medepunt vercolligeert ende verbonden huerliedder huys metten gronde ende zyner toebehoerten gestaen in Sinte Kathelynestraete by Sinte Kathelyne poorte tusschen thuys de Papegay geheeten aen deen zyde ende Joeris Plager erve aen dandere zyde. Adhuius Idem de grus Warandia.

Actum Vlen Octobris 1571

Stadsarrnief, Mechelen. Schepenakten, 1571, S.I. no. 194 fo 134 vo.

438

1571, 6 Oktober. - Betaling vir die vervoer van swart marmer vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I na Innsbruck.

Inhoud volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer bezahlt für das Ueberführen von schwarzen, für das Grabmal Kaisers Maximilian I. bestimmten und in Kisten verpackten Marmor von Branzoll nach Innsbruck 44 Gulden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1571, fo 283. Kopie in Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1571, fo 796. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXXVI, nr. 10342.

439

1571, 10 November. - Romaan de Vleeschouwer vra betaling vir 'n tapytwerk.

Inhoud volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung theilt Erzherzog Ferdinand ein Gesuch des Hofmalers Roman

Fleschauer mit der Bemerkung mit, sie sei dem erhaltenen Auftrage gemäss bereit, den Maler zu bezahlen, wisse aber nicht, welche Arbeit er gemacht und was er verdient habe, bitte übrigens, sie künftig mit solchen Ausgaben zu verschonen.

In seinem Gesuche sagt Fleschauer, der Erzherzog sei ihm für die ihm übertragene „arbeit an der tapézerei“ 83 gulden und etliche Kreuzer schuldig, um welchen Betrag er bitte, um die jetzt bei ihm in Arbeit befindlichen stücke vollenden und die Gesellen behalten zu können.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. und Or. A.VII.
10.11.1571. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. cxxvi, nr. 10344.

440

1571, 21 November. - Keiser Maksimiliaan II bevestig uit Wenon die ontvangs van marmor en gietmateriaal.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Kaiser Maximilian II. bestätigt der tirolischen Regierung und Kammer den Empfang des ihm gesendeten Giesswerkzeuges und Marmors.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1571, fo 297. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXXVII, nr. 10346.

441

1571, post quem 21 November. - Betalings ontvang deur Aleander Colijn vir die twee fonteine vir keiser Maksimiliaan II, sy werk aan die grafmonument van keiser Ferdinand I te Praag en vir sy salaris en huisrente.

Inhoud volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, erhält am 17. Mai von der tirolischen Kammer auf Rechnung seiner Arbeit an den von Kaiser Maximilian II. bestellten zwei Brunnen 200 Gulden; für seine Arbeit am Grabmal Kaisers Ferdinand I. und an den zwei Lustbrunnen am 29. August, am 25. September und 21. November ebenfalls je 200 Gulden, an Sold und Dienstgeld in drei Raten 90 Gulden, als Hauszins 26 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1571, fo 115 - 116, 118 - 119, 208 - 209 en 471. - Gesit deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXXVII, nr. 10355.

442

1571, 24 November. - Aartshertoëlike opdrag tot betaling van hofskilder Roman de Vleeschouwer.

Inhoud volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand weist die tirolische Regierung und Kammer an, dem Hofmaler Roman Fleschauer die verdiente Bezahlung ehestens zu leisten. Wie es künftig mit der Arbeit gehalten werden solle, darüber wolle er später Bescheid geben.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A.VII. Kopie in Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1571, fo 260. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXXVII, nr. 10347.

443

1571, 24 November. - Betaling van 550 guldens aan Elias Löffler.

Elias Löffler Bezahlung 550 ff. auch allerley bey Giess werchzeug.
Nach dem wir Eliassen Löffler von der Rß. kays. Mr. et. unnsrer aller genedigisten Herrn für unnd umb allerley Giessung werchzeug. So Ir Irer Kays. Mt. kheufflichen, dargechichen hat Benenntlichen 530 ff. bezalen unnd erlegen sollen. Der auf ists innamen der fr. Dt. etc. unnsers genedigisten Herrn Unnsrer bevelch an Euch das Ir gedachtem Löffler solche 550 ff. von unnd aus der unnderthanen zu Axams verfallnen unnd khunnfftigen steur zu vier Steur terminen als zu den dreijen yeden 150 ff. unnd den vierten unnd letsten 100 ff. gegen ainer von Hochgedachter fr. Dt. Rat Unnd Tirolischen camermaister Micheln Luig gahil auf Euch laudtennden quittung erleget unnd bezalet der wirdet volgennds sölliche quittung von Euch an pargelt statt widerumben annemen Unnd Euch solle sölliche Aufgab auf diss Unnsrer schreiben unnd mer gedachts Camermaisters quittung in Eur Steur Raittung fur gutt ausgab passiert werden Unnd beschickt daran etc. Datum am 24 tag Novembris Anno etc. im 71.

R. unnd Camer

An Hannsen von Greisingen
Steurbringer

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeinde Missiven, 1571, fo 1832 vo.

444

1571, 3 Desember. - Alexander Colijn moet saam beraadslaag oor die vindplaas van wit marmer vir keiser Maksimiliaan II.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Hofbaumeister Luchese, Bildhauer Colin und Narciss Pfadt werden von der Tirolischen Kammer aufgefordert, in Betreff des von Kaiser Maximilian II. verlangten weissen Marmors zu berathschlagen, wo ein solcher Marmor gefunden werden könnte.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1571, fo 648. - Gesit. deur von Schönher in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXXVII, nr. 10349.

445

1571, 5 Desember. - Romaan de Vleeschouwer word betaal vir skilderwerk aan die hof.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer bezahlt dem Hofmaler Roman Fleschauer a conto seines Guthabens für „malwerch, so er hinein gen hof gemacht," 20 Gulden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1571, fo 671. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXXVII, nr. 10350.

446

1572, Februarie. - Betalings vir die vervoer van marmer vir die spuitfonteine van Maksimiliaan II en vir die graf van keiser Ferdinand I na Innsbruck.

Inhoud volgens von Schönherr : Die beiden Wirthe am Lueg und in Gries erhalten für das Ueberführen des grossen weissen Marmorstücke zu Kaisers Maximilian II. Brunnen von Lueg bis Innsbruck 100 Gulden, die Gehilfen bei dieser Arbeit 18 Gulden 52 Kreuzer ausbezahlt. Ferner erhält der Aufgeber zu Matrei für das Aufgeben von 90 Fudern Marmor, ebenfalls für die Lustbrunnen und für das Grabmal Kaisers Ferdinand I. bestimmt, 4 Gulden, endlich zwei Erzknappen von Sterzing, welche zur Besichtigung des weissen Marmorbruches nach Obernberg geschickt worden waren, 3 Gulden 30 Kreuzer ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1572, fo 114 en 116. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXXIX, nr. 10370.

447

1572, 6 Februarie. - Die Tirolse Regering stel aan aartshertog Ferdinand voor dat die weeklikse gratifikasie aan die hofskrynwerker Joris van de Weerdt van 30 op 40 kreuzer verhoog word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung beantragt, dass Erzherzog Ferdinand dem nun sieben-jährigem Hofschickler Georg von Werdt, welcher viele Jahre zu vollster Zufriedenheit für den Hof gearbeitet habe, die demselben schon von Kaiser Ferdinand I. für den Fall seines Unvermögens, zu arbeiten, in Aussicht gestellte Provision wöchentlicher 30 Kreuzer auf 40 Kreuzer erhöhe.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. Kopie in Missiven an Hof, 1572, fo 40. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXXVIII, nr. 10363.

448

1572, 12 Februarie. - Klagtes van Alexander Colijn oor wanbetaling van die geld wat vir sy vele geselle bestem is.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin schreibt an die Kammer zu Innsbruck, es wäre ihm nützlicher und dem Kaiser Maximilian II. besser gedient, wenn er statt zu suppliciren bei seiner Arbeit bliebe; er könne Ersteres aber leider

nicht unterlassen. Seiner Bitte, zum Unterhalt seiner Arbeiter monatlich 200 Gulden zu erhalten, sei nicht entsprochen sondern kaum die Hälfte davon bewilligt, wenn auch nicht bezahlt worden. Er habe geglaubt, des Kaisers Wohlgefallen zu verdienen, nachdem er auf dessen Befehl so viele Gesellen angeworben. Er habe sie mit grosser Mühe zusammengebracht; aber sie auf seine Kosten zu erhalten, sei ihm unmöglich. Das seinige sei eingebüsst und er stecke bereits so in Schulden, dass er nicht wisse, wo er noch etwas borgen könne. Er selbst wolle schon noch Geduld haben, nicht aber das Gesinde; dieses bestehe vielmehr auf seinem Rechte. Er müsse nun 400 Gulden haben, nehme er sie her, woher er wolle, um die Schulden zu bezahlen. Die Kammer möge ihm also ohne längeren Verzug seine Rechnungen begleichen. „Wo aber solches nit beschehe, wird ich mein beschwer in ander weg nit pergen können.“

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. 12.2.1572. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXXVIII, 10366.

449

1572, 28 Februarie. - Aartshertog Ferdinand stem toe in die verhoging van die gratifikasie aan die hofskrynwerker Joris van de Weerdt van 30 op 40 kreuzer.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand bewilligt, dass die Provision seines alten Hoftischlers Georg von Werdt von 30 auf 40 Kreuzer wöchentlich erhöht werde.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1572, fo 48. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893, p. CXXXIX, nr. 10369.

450

1572. 8 Maart. - Martin Muller en Michel Seepacher moet betaal word vir die vervoer van 'n stuk marmer van die Lueg na Innsbruck.

Marthin Muller

Nachtdem Marthin Muller, Wierdt am Griess unnd Michel Seepacher Wierdt am Lueg, ain gross weis Marblstain aus Stuckh so zu der Rß. Kays. Mt. etc. unnsers allergnedigist Herrn Prunnens gehörig is vom Lueg hieheer gefuert ist man Inen für verdingts fuerlon ainhundert gulden unnd dann den Wegmacher am Lueg Hannsen Mesner sambt seinen Knechten welche mit heraus ganngen.

Ir belonung unnd anderer uncosten XVIII gld. Liß kr. Also beeden possten zusamen Benentliche ainhundert achzohen gulden. Zwen unnd fünfzig kreuzer schuldig verbliben. - - -
Re. & Camer. An Hannsen Kleblperger

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeinde Missiven, 1572, fo 405.

1572, 12 Maart. - Steenhouer de Longhi moet weens hoë ouderdom sy werksaamhede vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I staak.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand schreibt an die tirolische Regierung und Kammer, der Steinmetz de Longhi könne Alters und Gebrechlichkeit wegen die Arbeiten zu Kaisers Maximilian I. Grabmal nicht weiter mehr vollbringen. Es solle daher mit demselben bezüglich der von ihm gemachten Arbeit abgerechnet und ihm sein Restguthaben nach und nach bezahlt werden, damit der arme Mann sich erhalten könne und in seinem Alter nicht Mangel leide. Die noch nicht fertige Arbeit sei Anderen, die hierzu tauglich wären, zur Vollendung zu übergeben; Longhi aber solle denselben guten Bericht geben. Für den von ihm noch nicht vollendeten Kamin solle er nach der darauf verwendeten Arbeit bezahlt werden.

Nach der Rechnung des Steinmetzen de Longhi betrug sein Empfang von 1566 bis 1572 201 Gulden, sein restliches Guthaben 503 Gulden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. 12.3.1572. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXXXIX, nr. 10375.

1572, 30 Maart. - Alexander Colijn moet help om 'n opvolger vir steenhouer de Longhi te vind.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer befiehlt dem Hofbaumeister, dem Hofbauschreiber, Alexander Colin, Andreas Keener und Narciss Pfadt, an Stelle des Steinmetzen Hieronymus de Longhi einen anderen tauglichen Meister vorzuschlagen. Longhi sei Alters und Schwäche halber nicht mehr in der Lage, die Arbeiten, welche er für das Grabmal Kaisers Maximilian I. noch in Händen habe, zu vollenden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1572, fo 203. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXL, nr. 10380.

1572, 3 Mei. - Alexander Colijn vra betaling vir die sakramentshuisie in Solbad Hall.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin bittet, ihm laut des bereits überreichten Particulars für das zu Hall gemachte Sacramentshäuschen 418 Gulden 41 Kreuzer bezahlen zu lassen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Protokollbuch für Einkommenschriften, 1572, fo 113, 3.5.1572. - Gesit. deur von

1572, 8 Mei. - Voogdyskap oor die twee minderjarige kinders van Jan Colijn, broer van Alexander Colijn.

Als testamentelycke momboir vande II kinderen van wylen Jan Colyns Mondynssone daer moeder af is Katlyna Machiels hebbende den eedt gedaen Jan Colyns Diericssone inde testamenten gemoveert ende Jan Machiels gesurigeert inde plaetse van Jans Fobeteyns et et juraverunt In manibus L gulden.

VIIIe May 1572

Stadsarchief, Mechelen. Weeskamerenboek, 1572, S.I. no 10 fo 23 vo.

1572, 28 Mei. - Die Tirolse Kamer ly aan geldgebrek. Die inkomste uit die tolhuise is gering en die tyd is ongeschik om belastingen te verhoog. Daarom ook kan Alexander Colijn nie betaal word nie.

C.T. Weiss Märblstain für die Rö. Kay. Mt. etc.

Durchleüchtigister etc. was vuns E. frl. Dht. hofpaumaister Hanns Lucöss, auch Narciss Pfadt unnd Alexannderen Colin Pildhawer, von wegen der weiss Stuckh Märblstain, so die Rö: kay. Mt. etc. vunser Allergnedigisten herr, zu prechen und Ir zuezefertigen begert, für bericht und enzaigen gethan. Das haben Eur. frl. dht. hiebeyligennds gnedigist zustehen, welches derselben wir zu gehorsamistem bericht nit verhalten sollen, unnd was Eur. fl. dht. vuns darüber genedigist bevelhen, dass khomen wir gehorsamblich nach, 1) gleichwol sollen derselben wir in vunderthenigkhait nit verhalten, das es nit allain umb den uncssten, so über prechung unnd herausbringung solcher stain auferlauffen wirdet, zethuen ist sonder Ir Kay Mt. haben obgenannte Collin umb sein verdienen, das bis in die viertausennt gulden betrifft, gleichfals hieheer auf die Camer verweisen, unnd hallt Er Collin umb das gellt gar hefftig unnd ungestüm an; dem wolten wir nun gleichwol gern damit beholffen sein, wie es dann auch, weyl man Irer kay. Mt. ain grosse suma gelts zubezaln schuldig ist, billich were, es manngelt aber allain am 2) gelt, vormals sein gleichwol solchs Aufgaben von den Zoll gefellen am Lueg bezalt worden, jezt will es auch nit mer statt haben, dan alda khain gellt, und bey weitten sovill nit vorhanden, das man die Alteren verweisungen und Ausgaben bezaln möchte, unnd was vuns solchen alten ausstannd und derselben bezalung wegen, das auch die zoll gefell diser Zeijt gar schmal und khleben. Eur frl. dht. hof Secretary Ullrich Hohenhauser, als Zollner am Lueg für ain-

1) In margine : Colin Pildhauer

2) In margine : Zoll gefell am Lueg

schriftt übergeben, das haben E. kr. dt. hierneben auch gnedigst zuvernemen, als geet es swar mit allen Ämbtern durchaus zue und hat man sich vor khunfftigem Monat October, wan die Zolämbten von der Etsch heraus sein, schlechter gefell zu verheffen, dann die wein vund anndere fuern, dise Zeit hinumb vast aller dings ausstellen, und die strassen wenig gebrauchen, und ob glaich im October und dem Winter hinumb, das fuer werch widerumben angeet, so gefellt doch an ettlichen orten nit sovil davon man das, so sich zuvor verfallen hat, abrichten mochten.

Gleichfals stackhen sich die steurn auf gar vast vund ist zu Aintreibung derselben yetzt die unbequembist zeit, dann der Paursman und anndere noch khain losung haben, sonder das Irig vast allerdings gegen dem herbst hinaus zu gelt machen, Nichts weniger aber, sollen wir dannocht ain Aufgab über die Anndr, al Zaln, und wil ain Yederman von vuns der Camer, vernüegt sein, des vuns bey dem ersaigerten Camerwesen gannz beschwerlich und vuns von unnsern diennsten zetrachten verursacht, wie dann E. krl. dht. wir mermals in unnderthanigister gehorsame fürgebracht haben, derm. wir vuns hiemit etc.

Datum den XXVIIJ thag Maij. Anno etc. im LXXIJ.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1572, fo 265 bis- 266.

456

1572, 14 Junie. - Betaling word gevra van die yster wat bestem is vir die hek van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I. Om inligtings oor die aankoms daarvan word versoek.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung schreibt an Erzherzog Ferdinand, Christoph Frelich, Erzherzogs Karl Rath und Amtmann im Innern Eisenerz, habe um Bezahlung von 468 Gulden 5 Kreuzern 3 Pfennigen für das zur Verfertigung des Eisengitters zum Grabmale Maximilian I. gelieferte Eisen angesucht. Das bezogene Eisen habe ein Gewicht von 184 Centnern 67 Pfund. Sie wisse nicht, ob das Eisen richtig überantwortet und durch Georg Schmidhammer, Büchsenmeister und Schlosser zu Prag, welcher das Gitter machen solle, empfangen worden sei. Der Erzherzog möge daher darüber in Prag Erkundigungen einziehen lassen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1572, fo 299. Gesit.-deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXL, nr. 10389.

457

1572, 18 Junie. - Oordrag van 'n rente aan die voogde van die kinders van Jacob de Cale en Agnete Colijn, suster van Alexander Colijn.

Barbera Staes met Jannen Storins alias Hutspot haren man ende momboir heeft vercocht Augustynen Smets alias Bollens ende Pieter van den Zype als momboiren ende tot behouf van den kinderen Jacoba

de Cale, daer moeder af was Agnete Colyns Drye karolus gulden ende thien stuivers erffelicken losbaer den penning zesthiene elcken gulden tot XL groot Vleems gerekent te heffene jairlicx altyt Sint Jansmisse midsomere. Daer af dierste jaer van betaelinghen vallen ende verschynen sal Sint Jansmisse anno drieentseventich naestcomende. Op ende aen de drye vierendeelen van eenen huysse metten hove gronden et pertinenten gestaen by cub buyten Sinte Cathelynen Poorte opden pennepoel aldaer. Tusschen Hubrechts de Moor erve aen beyde zyden, streckende achterwaerts tegen d'erve van Nicolais de Grave ter derde zyde. A beato Rumoldo et etiam a conventu de Leliondele, Warandia op vierstuivers Heren Pieter van den Dale Canonick, Zesthiens stuivers der Sustern opt grootbaghynhof ende twee gulden Jouffrouw Verschoen met geheelen huysse daer jairlicx voirutgaende.

Utsj.

XVIII Junij 1572

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1572, S.I. no 195 fo 62 vo.

458

1572, 19 Junie. - Familielede verkoop 'n huis in naam van Alexander Colijn „buyten lants zijnde“.

Jan Colins Dirricxzone ende Jan Michiels als testamentelyke momboirs vanden twee onbejaerde kinderen van Wylen Colins daer moeder afs es Cathelyne Michiels, Jan van Relegghem als wettich momboir van den twee kinderen wylen Simoens van Relegghem daer moeder aff was Anna Colins, Jaspaer van Oostenryck ende Crispiaen Colins als wettige momboirs van den nakinderen desselfs Anna Colins daer vader af was wylen Willem de Lathouwer, Augustyn Smets ende Jan Colins in hun vervangende Geerden de Cale ende Peeter van den Zijpe Jacobszone als momboiren van de vier kinderen Jacobs de Cale daer moeder af was Agneete Colins, ende alle de voirs. comparanten tsamen in hun vervangende Alexandren Colyns buyten lants zijnde. Hebben achtervolgende der vierscharen boecke alhier vercocht Christoffelen Teerstaert alias van Munstere brootbackere een huys metten achterhuysse plaetse hove gronden et pertinenten gestaen vast aen ende buyten doverste poorte alhier tusschen der staet vesten aldaer aen deen zyde ende Broeckstrate aen d'ander zijde. A.D.M. Warandia op twee gouden pieter den cloestere van Thenen, vijfstuiver drie myten en zevenentwintich scellingen payments in ouden ende heeren chysen, twee stuivers der weduwe wylen Lambrecht Bollens ende zes Heirickanots kinderen in jongen chysen deez jairlicx utgaende Ende dese coop is geschiet overmits der somme van twee hondert gulden eens. Te betalen deen helft daer aff terstont geræet, ende dandere helft Sintjansmisse XVdryentseventich. Boven noch Twalf Karolus gulden erffelicken. dien de voirs. erfgenaemen tsamen daer op zullen blyven heffende al voirde bate.

Actum Xviiiij Juny 1572

De voers. coopere heeft ter canse van den coope vande voirs. huysse gegeven ende bewesen den voirs. momboiren tot behoef vander voiringenoemde ergenaemen. Twaelf Karolus gulden erffelyck tsiaers istuck van dien tot XL groot vleems gerekent gerekent (sic) te heffene altyt opten Xviiiij Junij op en de aen tvoirs.

huys cum pertinentiis en gestaen Uts. A D M Warandia Uts cum conditione redinendi ter twee reysen telcken den helft de penning XVI ende met volle chyse. 1)

Stadsarchief, Mechelen, Schepenakten, 1572. S.I. no 195 fo 48 vo.

459

1572, 19 Junie. - Die wit stukke marmer is nie te verkry in die grootte wat keiser Maksimiliaan II verlang nie.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung sendet Kaiser Maximilian II. auf dessen Schreiben vom 21. November 1571, in welchem derselbe etliche grosse Stücke weissen Marmors zu brechen und ihm zu senden befohlen hatte, den Bericht des Hofbaumeisters und Alexander Colin's, nach welchem die verlangten Stücke Marmors in der gewünschten Grosse nicht zu bekommen wären.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1572, fo 317. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXLI, nr. 10391.

460

1572, 20 Junie. - Hans Lendenstreich het nog nie sy werktuie ingelewer nie.

Inhoud v lgens A.A.F. T.: Hanns Lenndenstreich Pildgiesser. Hans Lendenstreich moet alle werktuie wat in sy besit is afstaan aan „Andree Kuen - - - Innerhalb vier Wochen von heut dato an - - - one ferrers aufziehen oder anstellen - - - ". Indien hy dit versuim „sollet Ir Ine mit Ernst unnd gefrukung darzue halten. XXtag Junio. Anno 1572.

An Lanndtrichter zu Freundtperg unnd Schwaz.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1572, fo 1170.

461

1572, 9 Julie. - Die Tirolse outoriteite wat in geldmoeilikheid verkeer dring nogmaals op afskaffing van die jaargeld van Alexander Colijn aan.

Alexander Colin Pildhauer. Dienstgelt betr.

Durchleuchtigster Eur frl. Dht. haben wir hievor in vunderthenigister gehorsame angezaigt. Nachdem über maister Alexander Colin Pildhauer ausserhalb seines Diennstgelts der jerlichen

1) In margine : Overmits de bairsanghen ofte Vercoepinghen geschiet opten Vn Augusti 1573 staende int naestvolgende boocxken es dese Rente met consente van partyen gecusseert ende te nydt gedaen.

dreihundert fünfzig gulden sonnst in anndrer weeg mit seiner arbeit Imer dar vil aufgeloffen unnd von Tyrolischer Camer bezalt werden müessen das derwegen E. frl. dht. in bedennckung der Camer not und höchste erschöpfung gegen Ime Colins das berüert Diennstgelt sambt dem hauss und herbrigzinns so Ime auch bissheer guet gemacht und bezalt werden, widerumben gnedigist ab und einstellen wolten, aber Er Colin bissheer noch also unnverrenndert erhalten worden, und diser Zeit allain der yezigen RÖ. kay. Mt. etc. unseres allergnedigisten herrn arbayt vunderhandden hat, und verricht und E. fr. dht. vunser enthalt wenig machen vund arбайten thuet. Daneben befinden wir das mit seiner Arbeit vil aufganngen, und doch nit geffürt werden khan, das Er von wegen seines habennden Dienstgelts darynnen ain nachstehen gethan hette sonder eben so hoch als frembde, so khain dienstgeltt haben, solche sein arbeit anschlagen vund dargeben thuet.

Zu dem das Eur frl. dht. Ime in derselben hofstatt nit annehmen wöllen, und wir seiner bey der Camer auch nicht bedürfftig sein, und aber dardurch berüerte camer mit solchen und dergleichen diennstgelten bey anndern derselben mercklichen obligen vund ersteigerung höchlichen beschwert und überwisen wirdet. Demnach und in erwegung, yezt bemelten ursachen und das man sonst, im faal gedachter Colin lennger one besoldung nit bleiben wolte, annderen maister genuegsam befinden wirdet mügen, die dergleichen sachen unnd auch in ain solcher Tax, wie Er Colin und ausserhalb aines sonderen diennstgelts machen khünden und werden. So ist derwegen nochmalen vunser vunderthenigist Rat und guetbedunckhen E. Fr. Dht. geruechen umb vermelter Ursachen willen, und disem Eur frl. dht. erschöpfftem und ersteigertem Camerwesen zu guetem und gnedigistem gewalt und bevelch zugeben, das wir gedachtem Colin, die angeregt sein besoldung auch hauss und herbrig zinns, noch alspald abkhünden und abstellen mügen, dann solches, wir versteet E. frl. Dht. notturfft erfordert und wir thuen derselben vuns etc. Datum am Viiij thag julij. Anno etc. im Lxxiiste.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1572, fo 364 vo - 365.

462

1572, post quem 9 Julie. - Keiser Maksimiliaan II verwys steeds na die erfskuld van aartshertog Ferdinand wanneer betalings, soos aan Colijn, moet gemaak word.

Gelts im Hofphenningmaisterambt in abzalung etlicher schulden und andern notturfftten. - - -

RÖ. kay. M. Durchleuchtigister Eur frl. Dht. der Röm. kay. Mt. etc. unnserrn allergnedigisten herrn von wegen der jährlichen Erbgült ain grosse Summa gelts, vund ettlich vil tausent gulden zuerstatten schuldig des tragen Eur frl. Dt. gnedigists wissen unnd Ir Kay. Mt. thueen Immer dar verweisung darauf, als baid Eur frl. dt. geliebte fraue Schwestern die Khunigin zu Hall (etc.,) mit Irer frl. dt. Deputat so Irer Mt. darein zuerstatten gefurt.

Dergleichen Maister Allexander Collin Pildhawer, mit seiner arbeit, so Er von Irer kay. dht. wegen zemachen im bevelch hat.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck, Kopialbuch : Missiven an Hof, 1572, fo 613 vo - 615 vo.

463

1572, 11 Julie. - Aartshertog Ferdinand informeer na die gebruik van yster, staal en blik vir die hek van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I en na die stand van die werk.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand ersucht Michael Keck, er möge Georg Schmidhammer, Büchsenmeister und Schlosser zu Prag, fragen, ob er sämtliche 184 Centner Eisen, Stahl und Blech, welche er aus Innereisenerz bezogen habe, zu dem bei ihm bestellten Gitter zu Kaisers Maximilian I. Grabmal benöthige, ferner, wie es mit dieser Arbeit überhaupt stehe und bis wann sie fertig werden würde.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A. VII. 11.7.1572. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXLI, nr. 10400.

464

1572, 29 Julie. - Aartshertog Ferdinand kan nie op die voorstel van die Tiroomse Regering om die jaargeld van Alexander Colijn af te skaf ingaan nie. Die grafmonument van keiser Maksimiliaan I is nog nie voltooi en opgerig nie en die aartshertog het Colijn nog daagliks nodig.

Alexander Collin. Pildhauer. Abkhundung seines Dienstgelts Wolgebörner Edl. Ersam. Wiewoll wir auf Euren vuns in gehorsamb übergeben bericht vund guetbeduncken. Zu vorschonung vunsers Camers vorstans genedigentlich genaigt wann Euch gevelt zugeben, vunsere Diener vund Pildhauer Allexandern Cöllin sein von vuns habends diennstgelt vund was danne anhangig abzukunden unnd ferner nit zuraichen. So khunden wir doch noch zuwollen in betrachtung das weilend Kayser Maximilians hochloblicher gedachtenus Begrebnus nit allerdingt an die Statt gefertigt vund aufgericht. Item das Er auf sonnst täglich von vuns gebraucht wirdet, nit erachten, das Ime der Zeit die Abkhundung gethann werden soll. Wann aber die Begrebnus gefertigt und auf gericht sein wirdet. Alsdann mügen Ir vuns hier an widerumben gehorsamblichen vernemen. Wollen wir Euch nit verhalten vundes ist vunsere willen. Geben zu Innsprugg den XXviiiij tag July Anno 72

Ferdinand	Va f. herr	Ad mandatum scabini Domini
Zuhanden obero. Re.	zu Schneeberg	Archiducis proprium
und Camer		Erasen Haidenraich
Pta. 4 August. Anno 72		zu Pidnegg
		V. hohenhauser.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von hof, 1572, fo 208.

1572, 29 Julie. - Die hofboumeester verskaf 'n lys van wat aan Scalabrin, de Vleeschouwer en Colijn, veral met betrekking tot die werke in Solbad Hall moet uitbetaal word.

- - - Hierauf ist man maister Alexander Colin über allen abbruch sammt der ausstendigen zeherung zu bezalen schuldig 355 fl. 29 kr.

Meister Thoman Scalabrin, was er an dem sacramentshäusl gemacht, über abbruch zu bezahlen schuldig 130 fl.

Meister Roman Fleschauer, maler, wegen der patronen zu den tapezereien (172 ellen) gen Hall in die kirchen 86 cronen.

Mein Alexander Collins ausstendige zerung und Arbeit wie folgt: Erstlich bin ich von ir furst. dl. von hie nach Prag in Ir kays. maj. arbeit erfordert worden. Ist mir aus Ir Maj. hofzalmaister-ambt geben worden 40 fl. Darüber ich noch verzert, so mir zu zahlen ausstecht 15 fl. 29 kr.

Dann hab ich aus ir furst. dl. bevelch den kunigin geen Hall ain sacramentsheussl gemacht. Ist daran mein wollverdienter lon über allen abbruch, so mir daran beschehen noch heraus zu geben schuldig 340 fl.

Summa thuen bede posten
zusammen

355 fl. 29 kr.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1572, fo 236 - 237.

1572, 9 Augustus. - Vir die breek van wit marmer op 'ie Obernberg is ervare mynwerkers nodig.

Knappen zu Sterzingen zum Märblstainprechen an Obernperg. - - - ettliche stuckh weissen Märblstain am obersperg hinder dem Lueg noch vor dem negstkunfftigen windter geprochen unnd hierheer gefuert werden sollen als nemblichen etliche derselben in die fierung, vier schuech dickh vier Schuch prait - - - unnd vier Schuech lanng. - - - wol erfarne Knappen am teuglichisten unnd furdersamisten sein. Viiiij Augusty

An Perchrichter unnd
Perckhmaister zu Sterzingen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1572, fo 1541 vo.

1572, 11 Augustus. - Bevestiging dat die werke wat Alexander Colijn, 1) Thomas Scalabrin en Romaan de Vleeschouwer vir Solbad Hall uitgevoer het, nog nie betaal is nie.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Das Hofbaumeister-

1) naamlik die sakramentshuisie.

amt bestätigt, dass Maister Alexander Colin, Thomas Scalabrin, Steinmetz, und Roman Fleschauer, Maler, für die den Erzherzoginnen in Hall verfertigten Arbeiten, nämlich für das Sacramentshaus und die Tapetenmalerei, keine Bezahlung erhalten hätten.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII. 11.8.1572. -
Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXLII, nr.
10408.

468

1572, 13 Augustus. - Colijn vra die Tiroomse Kamer om betaling van die saldo vir sy werksaamhede vir Solbad Hall, waaronder die, in prys verminderde, sakramentshuisie.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin bittet die tirolische Kammer, ihm nach der durch den Erzherzog erfolgten Anweisung für das von ihm vollendete Sacramentshaus den nach der Preisreduction verbleibenden Rest von 15 Gulden 29 Kreuzern zu bezahlen und, nachdem ihm die Erzherzoginnen noch 115 Gulden zu geben schuldig seien, so möge die Kammer auch dieses Geld anweisen und erfolgen lassen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII, 13.8.1572. -
Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXLII, nr.
10409.

469

1572, 17 Augustus. - Drie arbeiders op die Obernberg sal deur Alexander Colijn self betaal word.

So wirdet Maister Allexanndern Collin Pildhauer, 1) nebenobbelte funff Knappen, auch drey arbeitender alda am Obernberg anstellen. Denselben durffen Ir aber ainichs taglon nit bezallen. Dan Er Collin wirdet Sy Ires verdienens selbst befrieden. Daran etc. Datum im LXXII, XVII Augusti. Re. unnd Camer. An Zollverwalter und Gegenschreiber am Lueg.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1572, fo 1412 vo - 1413.

470

1572, 22 Augustus. - Aflewering, deur Hans Lendenstreich, van die vier beelde wat hy gegiet het en die materiaal wat oorgebly het.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Der Hofbauschreiber Andreas Keener berichtet der tirolischen Kammer, er habe auf deren Befehl von Hans Lendenstraich, Büchsengiesser,

1) In margine : Alexander Colins Arbeiter :

allerlei Werkzeug, das er zum Giessen der vier Bilder gebraucht, sowie diese selbst in Empfang genommen und beiliegendes Inventar darüber verfertigt. Die vier neugegossenen Bilder und das übrig gebliebene Metall habe er in das Zeughaus abgeliefert. Den Werkzeug habe er zu Mühlau im Bilderhaus unter Verschluss gebracht.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII, 22.8.1572. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXLIII, nr. 10414.

471

1572, 22 Augustus. - Inventaris van die materiaal van bronsgieter Hans Lendenstreich. Melding word gemaak van die vier Virtutes van die grafmonument van Maksimiliaan I wat van Mühlau na Innsbruck oorgebring is.

Inventari alles und jeden werchzeugs, zu dem pildgiessen gehorig, so im verschinen 1570. jar Hannsen Lendenstraich püchsengiesser, zu notturft und giessung etlicher pilder zu weilend khaiser Maximilians hochloblichster gedechtnus begrebnus, so in desselben khaiserlichen neuen stiftsgotshaus zum heiligen creüz alhie zu Ynsprugg gemacht und aufgericht solt werden, von Tirolischer camer machen lassen und bemeltem Lendenstraich zu berüerter pildgiesserarbeit zuegestellt und aber jetzo aus beveloh der herrn Tirclichen camerräthe etc. durch Andreen Kneener, hofpauschreiber, von ime Lendenstraich bemelter werchzeug, so vil davon jetzo vorhanden, sambt den neu gegossnen pildern und des iberbllibnen metals iber-nomen und von stuck zu stuck beschriben worden, wie hernach volgt: - - - Hernachbeschribnen zeug von metal hab ich alles von Milan aus dem pilderhaus herauf in das zeughaus alhie in der stat führen lassen und in ain gewelb einlegen:

Erstlichen die vier khlainen pilder, so Hanns Lendenstraich von neuem gessen hat; wegen jedes insonders, wie hernach stehen:
Erstlichen die Messigkhait; wigt zwen centen sechzehn pfund.
Die Sterkh; wigt zwen centen vierundzwanzig pfund.
Die Fürsichtigkhait; wigt ain centen drei und sechzig pfund.
Die Gerechtigkhait; wegt zwen centen fünf pfund.

Un ain gossne seil, gehört zu dem pild der Sterckh; wigt drei und zwanzig pfund.

Also wegen alle vier pilder sambt der seil zusammen 8 centen 31 ll.

Mer allerlai khlainen khretz von metal in ainem wasserkhessl wegt ausserhalb des khessls 1 centen 4 ll.

Mer etlich stuckh von metall, so von dem giessen iberblliben; wegt zwen centen fünfunddreissig pfund.

Drei stuckh plei und ain pleiener ring; wegen neünzig pfund.

Actum am 22. Tag des monats Augusti anno etc. im 1572ten jare.

Anndre Keener, hofpauschreiber

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII, 22.8.1572. - Gepublis. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXLIII, nr. 10415.

1572, 29 Augustus. - Opdrag tot betaling van die vervoer van wit marmer vir die grafmonument van keiser Ferdinand I en die twee fonteine van keiser Maksimiliaan II na Innsbruck.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung beauftragt Hans Klebelsberger, beim Zollamte am Lueg zur Herausführung des weissen, für das Grabmal Kaisers Ferdinand I. und den zwei Lustbrunnen Kaisers Maximilian II. bestimmten Marmors von Obernberg nach Innsbruck 100 Gulden zu erlegen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1572, fo 1625. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXLIV, no 10416.

1572, 5 September. - Colijn versoek om betaling en verlang om 'n paar eerbewyse van aartshertog Ferdinand te ontvang.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin sucht um Bezahlung an und bittet zugleich, dass ihm Erzherzog Ferdinand ein Ehrenkleid „und fürstliche pildnus oder gnaden pfennig“ zuerkennen möge.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Protokollbuch über Einkommenschriften, fo 247, 5.9.1572. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXLIV, nr. 10418.

1572, 14 September. - Dood van Hans (Jan) de Vleeschouwer, broer van Colijn se vrou.

St. Rombout Folio 208 1572. - 14 September
Hans De Vleeschouwer

Stadsarchief, Mechelen. Overlijdensregisters, 1572, fo 208.

1572, 17 September. - Anna Maerschallok, weduwee van Claude Dorisy en tevore van Diericken Colijn, oom van Alexander Colijn dra in naam van haar kinders Jan, Crispijn, Dirick, Lysbeth, Lynken en Thoricken 'n rente oor aan die voogde van die vier minderjarige kinders van Jacob de Cale en Agnete Colijn, suster van Alexander Colijn.

Anna Maerscalck weduwe wylen Claude Dorisy, eertyds weduwe Dirrick Colyns cum tutore venne voor de helft van de rente hier naer geschreven, Jan, Crispijn ende Dirrick Colyns ende Lysbeth Colyns

met J. Van de Velde tutore, Altsamen vervangende Lynken ende Thoriken Colyns huerlieder zusters. met geloofte van dit contract, tot noot zij, te doen approberen, tsamen voer d'ander helft, hebben in voldoeninghe van zekere penningen by der voers. Anna Maerschallck gehadt van wylen Jacob de Cale ende Agnete Colyns, opgedragen ende dier overgegeven genen Augustynen Smets ende Mr Pieter van den Zype als momboirs ende tot behoef van den vier kinderen wylen den voers. Jacobs de Cale, daer moeder af was de voersc. Agnete Colyns, de vyfthien Karolus gulden erffelicke renten die zylieden jaerlicx hadden altyt opten negenentwintichsten dach Novembris op ende aen een huys metter hove gronden et pertinenten den Struys geheeten gestaen in Sinte Cathelynen strate alhier tusschen der weduwe en kinderen wylen Jans Verspycke erve aen d'een zyde ende Adriaen Sanders erve aen d'ander zyde. A.D.M. Warandia ut in forma verbindende voerts meer de voirs. comparanten in de qualiteit als voire tot versekertheyt vande jaerlinxer betalingen der voirs. Rente daer voere heurlieder persooene ende alle heure goeden praesentia et futura. Wicumque locorum.

XVII Septembri 1572

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1572, S.I. no 194 fo 166 vo.

476

1572, post quem 25 September. - Alexander Colijn word betaal vir die werk aan die grafmonument van keiser Ferdinand I, die twee springfonteine vir keiser Maksimiliaan II, die werk te Solbad Hall en die vir Hall bestemde sakramentshuisie. Hy ontvang ook sy jaargeld en sy huisrente.

Inhoud volgens von Schönherr : Alexander Colin, Erzherzogs Ferdinand Diener und Bildhauer, erhält durch die tirolische Kammer auf Rechnung seiner Arbeit am Grambal des Kaisers Ferdinand I. und an den zwei für Kaiser Maximilian II. bestimmten Lustbrunnen am 3. Jänner, am 21. Februar, am 12. April und am 17. Mai je 200 Gulden am 14. Juli 100 Gulden, am 10. December 200; für seine Arbeiten am Haus- und Kirchenbau in Hall am 10. September 100 Gulden; für das dahin bestimmte Sacramentshäuschen am 14. November 100 Gulden, an Sold und Dienstgeld am 25. September 100 Gulden, an Hauszins 36 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1572, fo 113 en 152, 203 en 502. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXLVI, nr. 10435.

477

1572, 20 Oktober. - As antwoord op 'n versoek van meesters 1) wat vir Solbad Hall gewerk het, beveel aartshertog Ferdinand die Tiroomse Kamer om hulle voldoening te skenk.

1) waaronder Colijn.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Auf die Bitte des Alexander Colin, Albrecht Luchese, Franz Barelin 1) und Thomas Scalabrin um Erfolgung der Bezahlung ihrer Arbeiten für die Kirche und Stiftswohnung der Erzherzoginnen in Hall befiehlt Erzherzog Ferdinand der tirolischen Kammer, die genannten Meister zu befriedigen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1572, fo 286. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXLV, nr. 10422.

478

1572, 1 Desember. - Colijn versoek om afhandeling van 'n aantal betalings c.m. vir die sakramentshuisie in Solbad Hall, die grafmonument vir Ferdinand I te Praag en die twee fonteine vir Maksimiliaan II.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin bittet Erzherzog Ferdinand um Beschlag des von ihm für die Stiftskirche in Hall gemachten Sacramentshäuschens, seines Dienstgeldes und des von ihm verfertigten Grabmales Kaisers Ferdinand I., endlich der für Kaiser Maximilian II. gemachten zwei Brunnen, zu welche Arbeit er Meister und Gesellen mit grossen Kosten aus den Niederlanden nach Innsbruck gebracht aber einen nach dem anderen habe wegziehen lassen müssen, was ihm grossen Schaden bringe.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII. 1.12.1572. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXLV, nr. 10427.

479

1572, 29 Desember. - Alexander Colijn stuur 'n lys van die werke wat vir die geestelike stigting in Solbad Hall uitgevoer is.

Erstlichen im 1567. jar hab ich mitmeiner genedigsten frauen arbeit angefangen und hab ain altertafl auf den kor gemacht, so aber jetzt verändert und auf die porkirchen gesetzt ist worden; daran hab ich verdient 370 fl.

Mer hab ich vorn am portal an der kirchen in weissem märblstain drei wappen gehaut, als erstlichen der kais. maj., das ander ir furstlich durchleucht als erzherzog Ferdinand, das dritt des herzog. Karls. An diesen dreien wappen hab ich verdient 100 fl.

Mer dise gemelte drei wappen hab ich kliener in Mittelwalder stain gehaut; daran verdient mitsamt dem ausstreichen, so ich dem maler bezalt hab, 23 fl.

Mer hab ich zwai pilder, als sant Maria und Elizabet, in wax posiert und zum guss gericht; daran verdient 15 fl.

Mer hab ich gar ain gross crucifix in holz geschnitten; daran verdient 55 fl.

Mer ain leichter in alabaster gebessert; daran verdient 1 fl. 32 kr.

Mer in weissen marblstain vier pilder gehaut; an allen vier verdient 40 fl.

Mer Zwai pilder, so klain sein, in holz geschnitten; fur

beide verdient 2 fl.
Summa 606 fl. 32 kr.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII, 29.12.1572. -
Gepublis. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXLV, nr.
10429.

480

1572, waarsk. einde van die jaar. - Inventaris van die werke van
steenhouer de Longhi vir die grafmonument van keiser Maksi-
miliaan I.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Verzeichniss der
von dem Steinmetzen Hieronymus de Longhi zum kaiserlichen Grabmal
gemachten Arbeiten : 4 Stücke zu Stufen von rothem Salzburger Mar-
mor.

14 Stück Pfeiler von Schwarzem Trientiner Marmor „zu der begrebnus
zwischen den historien. Dieweil aber die visier an der begrebnus
sich etwas verändert, werden dise stuck nit mer gebraucht.“

13 Stückchen von schwarzen „Trientinischen stainen zu den vergul-
ten schriften, so man gen Wien hinabgeschickt.“

4 doppelte und acht einfache Capitäle von schwarzen Steinen.

22 Stücke von schwarzen Steinen" darein die schriften komen".

4 halbe Eckpfeiler und 9 Stück einfache Pfeiler.

11 Postamente unter den Pfeilern.

Die Postamente zwischen den Pfeilern.

10 Stück Gesimse auf die Pfeiler ober den Capitälen und die Gesimse
zwischen den Pfeilern.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII. 1572. - Gesit.
deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXLVI, nr. 10430.

481

1572, waarsk. einde van die jaar. - Romaan de Vleeschouwer word
betaal vir patrone vir tapyte vir die kloosterkerk te Solbad
Hall.

Inhoud van die stuk volgens von Schönnerr : Roman Fleschauer,
Maler, erhält für „patronen zu den tapezereien" in der Stiftkirche
zu Hall von der tirolischen Kammer 86 Kronen ausbezahlt. Die von
einer Commission „abgemessene stuck gemel, so er irer furstlich
durchleucht zu patronen zu tapezereien gemacht hat," sind : 2
grosse Stücke, jedes $8\frac{1}{2}$ Ellen lang, 6 Ellen breit, im Ganzen 102
Ellen. 2 Stücke, jedes $5\frac{1}{2}$ Ellen lang und 3 Ellen breit, zusammen
33 Ellen. 2 Stücke, 6 Ellen lang und $2\frac{1}{4}$ Ellen breit, zusammen 27 Ellen.
1 Stück, $3\frac{3}{4}$ Ellen lang und $2\frac{3}{4}$ Ellen breit, zusammen 172 brabantische
Ellen. 1 Elle zu $\frac{1}{2}$ Krone, macht 86 Kronen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschnäfft
vom Hof, 1572, fo 237. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl.
14, 1893. p. CXLVI, nr. 10431.

1573, 19 Januarie. - Colijn het die reliëfs van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I uit oorsake van die aardbewing van 1572 na 'n huisie in die Hofgarten vervoer en hulle vandaar weer na die biblioteek van die nuwe klooster geneem.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, welcher wegen des Erdbebens „die 24 historien sammt andern kleinen stücken und schriften“ aus der Bibliothek („liberei“) im neuen Stiftbau in ein Häuschen im Hofgarten übertragen und nun wieder in die Bibliothek zurückgebracht habe, erhält hiefür von der tirolischen Kammer eine Entschädigung von 1 Gulden 28 Kreuzern ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1573, fo 544, 19.1.1573. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXLVI, nr. 10440.

1573, 21 Februarie. - Steenhauer Scalabrin ontvang vir reise en toesig betreffende die marmer vir die grafmonument van Ferdinand I en die twee springfonteine vir Maksimiliaan II 4 guldens 36 kreutzer.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Thomas Scalabrin, Steinmetz, welcher viermal wegen Brechens von weissem Marmor zum Grabmal Kaisers Ferdinand I. und zu den zwei kaiserlichen Lustbrunnen nach Obernberg gereist sei und darauf gesehen habe, dass die Steine recht gebrochen wurden, erhält hiefür von der tirolischen Kammer 4 Gulden 36 Kreuzer ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1573, fo 131, 21.2.1573. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXLVII, nr. 10451.

1573, 3 Maart. - Aanstaltes vir die vervoer van die hek vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I word gemaak.

Eysene Gatterwerckh zu Lynnz zu Kaiser Maximilians Begrebnus im Closter alhie zum heiligen Creutz gehörig, Durch ain maister des Schlosser hanndwerchs zu Prag geschmidt. Verdere inhoud volgens A.A.F.T.: Wolfgang Turnhaimer moet die hek per skip vervoer. Daartoe moet die burggraaf van Linz aan Turnhaimer 'n paspoort gee en alles doen om die aflewering te bespoedig „darmit sölich gätter werch an den Bayrischen Mauttstatten allenthalben Zollfrey durch gelassen werden.

Datum 3 marci anno etc. '73.

Re. Camer.

An Vizthumb zu Lynnz."

Landesregierungsarchiv, Innsbruck Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1573, fo 320.

485

1573, 6 Maart. - Keiser Maksimiliaan dring aan op betaling van 1200 guldens aan Colijn vir sy arbeid aan die fonteine sodat hy die werk kan voltooi.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Kaiser Maximilian II. schreibt an Erzherzog Ferdinand, er habe diesen bereits am 7. Mai 1571 gebeten, für die Brunnenarbeit, welche er dem Bildhauer Colin durch den Kammerpräsidenten Blasius Khuen habe übertragen lassen, 1200 Gulden von der ihm schuldigen Summe zu bezahlen. Nun habe ihm Colin berichtet, dass er lange Zeit kein Geld erhalten habe und die Arbeit nicht weiter führen und vollenden könne. Der Erzherzog möge dafür sorgen, dass dem Colin ehestens die 1200 Gulden bezahlt würden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof 1573, fo 60. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXLVII, nr. 10454.

486

1573, 12 Maart. - Aartshertog Ferdinand beveel die afbetaling van de Longhi vir sy werk aan die grafmonument van keiser Maksimiliaan I.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand befiehlt der tirolischen Regierung und Kammer, mit dem Steinmetzen Hieronymus de Longhi bezüglich seiner Arbeit für das Grabmal Kaisers Maximilian I. und des angefangenen Kamins abzurechnen und ihn zu bezahlen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A. VII. 12.3.1573. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXLVII, nr. 10455.

487

1573, 28 Maart. - Aan keiser Maksimiliaan II word 'n oorsig gegee van die betalings wat aan Alexander Colijn gemaak is vir werk aan die twee spuitfonteine te Wenen en aan die grafmonument van Ferdinand I te Praag.

Allexannder Colin Pildhauer 1)

Allerdurchleuchtigster etc. Auf Eurer Kay. Mt. an mich Camerpresidenten aussgangen genedigsten bevelch, die fertigung Also auch dargebung gelts der zwayen Prunnen und begrebnus so

1) In margine : Röm. Kay. Mt. Marblstainen prünnen vund begrebnus.

maister Allexander Colin Pildhawer unnderhannden hat, vund Ioh Ime von Eurer Kay Mt wegen verdingt hab so Ich im Camer Rath furgebracht Geben Euren kay. Mt. wir hiemit underthenigist zuvernemen.

Nemblichen was anfennohlich die arbeit an beeder Prünnen, so wol auch an der begrebnus unnd die völlige ferttigung und zueberaitung desselben belanngt. Derwegen werden Eur. kay. Mt. über das alles wie es umb ijedes beschaffen, was bissheer daran gemacht, unnd noch daraus zuverferttigen ist, aus ainem sondern schreiben von mir presidenten allen laütern und aigentlichen bescheid genedigist anhören und befünden.

Für das annderen, was betrifft das gelts, des bissheer von Tirolischen Camer dem Colin zuverferttigung solcher angedingten Arbeit auf Raitung geben werden ist. Darumben ist die sachen also gestaltet.

Semblichen so ist Ime Colin das grösser Rund Prunnen khor umb aintauesent ainhundertfunfzig Taler und das annder und khliener Viereckhet prunnen khor umb Neun hundert funfzig Taler verdingt worden. Thuen dise baide posten zesamen zwaij tausent ainhundert Taller.

An solcher Summa hat Er Colin aus Eur kay. Mt. hofzallmaisteramt auf dem Reichstag zu Speyr vermug aines bevelchs von Eurer Kay. Mt. Aussganngen empfanngen Vierhundert Taller.

Also restiert Ime noch an dem geding der zwayer prunnen aintauesent sibenhundert Taler. Thuet in munz yeder Taller zu sibenzechen pazen gerechnet aintauesend neunhundert sechsundzwanzig gulden vierzig khreüzer.

Dann so ist Ime die begrebnus angedingt worden umb aintauesent zway hundert dreissig gulden. Das bringt alles zesamen. So Eur Kay. Mt. dem Colin, wann Er die Arbeit allerdings bestendig und dem geding nach verferttigt hat noch über die obbenannten vierhundert Taller schuldig wären, dreitauesent vierhundert sechsundfunfzig gulden vierzig khreuzer. Was wir nun bissheer an solch Summa dem Colin auf guet Raitung von Tirolischem Camer von Eurer kay. Mt. wegen, erlegen vund dargeben haben lassen, da weist beygelegten Ausszug Vunderschidlich vund nach lennges aus.

Sonun dise Summa von den dreitauesent ainhundert sechsundfunfzig gulden, vierzig khreuzer, subtrahiert vund abgezogen, befindt sich das Ime vermüg des gedings zu völliger bezallung noch aüssert, aintauesent ainhundert vierundneunzig gulden vierzig khreuzer.

Solchen Rest wellen wir Ime auch nach und nach, weil Er in der Arbeit ist bezallen lassen vund Ime darmit nit aufhalten.

Dan solten wir Ime die völlige bezallung vor enntlicher verferttigung der Arbeit thuen. Da wurde nit Ratlichen sein, vund dardurch die Arbeit nit befördert sonndern vil mer verhindert werden. Da wir Eurer Kay. Mt. zur nachrichtung in vunderthenighait nit verhalten wollen, unnd wir vuns damit behorsamist zu gnaden bevelchen. Datum Innsprugg den XXVIIJ Martij Anno etc. LXXIIJ.

An d. Kay. Mt. Camer. 1)

Hernachvolgt was Maister Allexander Colin Pildhawer auf machung vund ferttigung weillenndt Kaiser Ferdinanden Hochloblichster gedechtnus kayserlich begrebnus zu Prag vund der jezigen 2) Römischen Kaiserlichen Mt. zwayer Lustprünnen zu Wienn von Tirolischer Camer empfanngen hat.

1) In margine : Kaiser Ferdinande begrebnus

2) In margine : Kaij. Mt. Lustprünnen

Anno 1570 am VIIJ tg Julij fünfundzwainzig gulden am xij te Augusti
funf und zwainzig gulden und am xxvii te Septembris funfzechen
gulden

Ft 65 gld.

Anno 1571 am xvij tg May zway hundert gulden am xxviii te Augusti
Zwayhundert gulden. Am funf und zwainzigsten Septembris zwayhun-
dert gulden, vund am xxj novembris zwayhundert gulden

Ft 800 gl.

Anno 1572 am driten January zwayhundert gulden, am xxj Februarij
zwayhundert gulden, am xij Aprillis zwayhundert gulden, am xxvii
May zwayhundert gulden 1)

und am X tg decembris zwayhundert gulden. Ft..... 1100 gld.

Summa bringt sein empfanng benanntlich 1.965 gld.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an
Hof, 1573, fo 146 - 147.

488

1573, 16 April. - Die Tirolse Kamer versoek die hofpenningmeister
van aartshertog Ferdinand om te sorg vir verpakking en ver-
sending na Linz van die hek wat in Praag vir die grafmonument
van keiser Maksimiliaan I voltooi is.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische
Kammer schreibt an den Hofpfenningmeister Erzherzogs Ferdinand,
welcher ihr angezeigt habe, dass das Gitter zum Grabmale Kaisers
Maximilian I. durch den Maister in Prag vollendet sei und nach
Innsbruck gebracht werden könne, er möge dafür sorgen, dass das
Gitter in Prag sorgfältig verpackt, nach Linz gebracht und dort
dem Vicedom übergeben werde, was jedoch jedenfalls noch disem
Sommer geschehen möge.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten
und Befehl, 1573, fo 155. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl.
14, 1893. p. CXLVIII, nr. 10462.

489

1573, 25 April. - Keiser Maksimiliaan II hoop dat Colijn ook
weldra die saldo van sy rekening mag ontvang.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Kaiser Maximili-
an II. dankt dem Erzherzog Ferdinand auf dessen Bericht vom 28.
März über die Bezahlung Colin's für seine Bemühung und spricht
die Hoffnung aus, dass Colin den Rest auch bald bezahlt erhalten
werde.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft
von Hof, 1573, fo 140, 25.4.1573, Wien. - Gesit. deur von
Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXLVIII, nr. 10463.

1) In margine : am 14 juli 100 gld.

1573, 8 Mei. - Die Tirolse Regering gee opdrag aan die tolbeampte aan die Lueg om Alexander Colijn wat hom na die marmergroewe van die Obernberg te Sterzing begewe die nodige persone tot beskikking te stel wat hom die groewe sal kan wys.

Alexannder Colin Pildhauer

Der frh. dl. vunsers gnedigisten Herrn Pildhauer Alexander Colin wirdet sich an yeze hinein an Obernperg zu den märblstain prucken verfuegen vund dieselben überal besichten vund beschauen dar zue Er dann loüt die dieselben wissen zehaben bedurfftig sein wirdet. Demnach ist Innamen Irer frh. dl. unser bevelch an Euch das Ir gedachtem Colin auf sein begern die Jhennigen personen, so er Euch anzaigen wirdet, zueordnet unnd Inen auferleget unnd bevelchet, Das Sy mit Ime an die Gepurg gen die märblstain Pruchörter zaigen und weisen vund Ime darijnn nicht vorhalten und den Jhennigen so also mit gedachtem Colin an das Gepurg gen werden was pillich vund gebreuchig für solch Ir mue gebet vund bezalet vund vuns desselben hernach berichten. Wollen wir Euch solcher widerümben in das Ambt zuerstaten verordnen.

Daran g. Datum den VIIIitag May Anno etc. im Lxxij.

Re. unnd Camer.

An Zollfuerwaller vund Gegenschreiber am Lueg.

Inssimly : An Landttrichter unnd perckhgerichts Anwald zu Sterzingen. Sament unnd sonderliche vonwegen der Märblstain Pruch.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1573, fo 759.

1573, 20 Junie. - Willem Colijn uit Haacht gee volmag aan Anthonis Persoons.

Opten 20 dach Junny 1573, Zoe heeft Willem Colyns, woonende tot Haecht ad lites geconstitueert in forma Anthonis Persoons procureur ende geloeft promisit in forma.

Stadsarchief, Mechelen. Procuratoria, 1573, no 7 fo 12.

1573, 7 Julie. - Die vervoer van die hek vir die grafmonument van Maksimiliaan word van tolregte vrygestel.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand stellt zur Ueberführung des Eisengitters zum Grabmale Kaisers Maximilian I. von Linz nach Innsbruck einen Zollfreibrief aus.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1573, fo 571. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXLIX, nr. 10474.

1573, 7 Augustus. - Betaling vir die hek van die grafmonument van Maksimiliaan I.

Inhoud volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer bezahlt dem kaiserlichen Rentmeister in Böhmen für das Eisengitter, welches in Böhmen für das Grabmal Kaisers Maximilian I. gemacht worden sei, 73 Gulden 40 Kreuzer.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1573, fo 331, 7.8.1573. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXLIX, nr. 10475.

1573, 11 Augustus. - Oor die vervoer van die hek vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I.

Inhoud van die stuk volgens A.A.F. T.: „Eisengätter zu Lynns zu Kayser Maximilians Begrebnus gehörig.

Hieheerfuerung : - - - Wolfgang Turnhaimer, skæpssleper, moet deur die burggraaf van Linz gehelp word by die vervoer van die ysterhek wat deur die „Bohaimischen Rentmaister heraus gegen Lÿnz uberantwuertht" is.

XI Augusti 1573.

An Vizthumb zu Lynns.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1573, fo 1324.

1573, 11 Augustus. - Pasbrief vir Wolfgang Turnhaimer.

Inhoud van die stuk volgens A.A.F. T.: Wolfgang Turnhaimer moet die hek in ontvangs neem, sorg vir 'n goeie verpakking en dit aflewer aan 'n „Schiffner mit dem Hofschnalz". Die hek bevind hom in hande van die burggraaf.

Cosman Biengers

XI Aug. 1573.

An Wolfgang Turnhaimer.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1573, fo 1324.

1573, 20 Augustus. - Die ab van Stams word las gegee om 240 guldes aan Colijn vir sy sakramentshuisie in Solbad Hall te betaal in mindering van die klooster se agterstallige belastings.

An Herrn Prelaten zu Stams. Steuer. 1)

- 1) In margine : A Colin Pildhauer 240 fl. Erlegung.
Sacrament Haus in der Kunigin Kirchen zu Hall.

Wir geben Euch zuvernemen, das wir der frl. Dlt. unseres gnedigsten Herrn bestellten Pildhauer Maister Alexander Collin an seiner verdienten arbeit an dem Sacrament Haus, in der Kunigin neuen Kirchen zu Hall umb 240 gld. auf Euchs verwissen haben, dar Ir Ime dieselben in Abschlag Eurs Ausstenndigen Steuer Rests erlegen sollen, Darauf ist Innamen Irer frs. dlt. vunser bevelch an Euch das Ir Euch mit Ime Colin umb solche Suma der beruerten 240 gldn auf geburlich fristen verglaichet, Unnd Ine derselben gegen des Steurs Einemerer Hannses von Freysings quitungen, die er Euch geben wirdet, in abschlag obangedeuts Eures Steuer Ausstanndts mit erstem befridet unnd vermuget. Daran etc. Datum den XXtag Augusti Anno etc. im Lxxiii.

Re. unnd Camer.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1573, fo 1395.

497

1573, 20 September. - Navraag oor die hek en nuwe instruksies indien dit nog nie opgestuur is nie.

Eysen Gatter zu Lynntz zu Kaiser Maximilian etc. Begrebnus.
An Vizthumb zu Lynnts

Inhoud van die stuk volgens A.A.F. T. : Het Turnhaimer reeds die ysterhek versend of nie? So nie dan moet dit opgestuur word aan Hannsen Schuelpeckhen in Hofner Zell, wat buiten die hek ook nog „ander Bohemische gutter (sal) herauffuern.“

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1573, fo 1623 - 1624.

498

1573, 10 Oktober. - By die ab van Stams word nog eens op betaling van 240 guldens aan Colijn aangedring.

An Abbt zu Stambs. Steurn.

Wievil wir hievor Maister Alexandern Colin Pildhawer alhie umb 240 ff. Schuld In abschlag Eurer ausstenndigen Steuer auf Euch gewisen haben. So berichtet Er Unns doch dar Er gleichwol solche Schild ersuucht, Imeweire aber nichts als Abschlegiger beschaid darüber ervolgt der wir unns aber nit versehen. Dieweil dann Ir unnd Eur Gezhaus noch ain Ansehlichen Steuerrest zu bezahlen schuldig. So ist hieauf Innamen der frl. Dt. Erzherzog Ferdinanden zu Osterreich et vnnsers gnedigsten Herrn Unnsere bevelch an Euch, das Ir obgenannten Colin, die beruerten 240 fl. one verrers aufhaltens, Unverzogenlich zuestellet unnd Ine in weitere Cossten nit weiset. Dann woverr solches nit beschehen wurde könneden wir nit umbgeen. Euch Eure Zijnns und Gölten zu Hall unnd annderstere in Arrest und Verpot zelegen bis das der Colin die 240 ff. völlig bezahlt sein wirdet. Darnach habt Ir Euch zerichten, unnd es beschickt hieran etc. Datum den Xtag Octobris. Anno etc. im LXXIII.

Re Camer.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1573, fo 1797, vo.

499

1573, 20 Oktober. - Alexander Colijn wil die grafmonument van keiser Maksimiliaan I laat „publiseer“.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin zeigt an, dass er „kaiser Maximilians aufgesetzt grab in druck ausgeen zu lassen vorhabens,“ und bittet „dass ire durchlaucht den unkosten, so auf das etzen geen wirdet, entrichten wollten auch ain fürschrift an die kais. majistet mitzutheilen umb ain privilegium, dises werk innerhalb 10 jahren nit nachzudrucken.“

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Protokollbuch für Einkommenschriften, fo 352. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CL, nr. 10484.

500

1573, post quem 3 November, vermoedelik 31 Desember. - Betalings aan Alexander Colijn vir werk aan die grafmonument van keiser Ferdinand I, aan twee fonteine vir Maksimiliaan II en vir sy huisrente.

Inhoud volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, erhält von der tirolischen Kammer als Abschlagszahlung auf seine Arbeit an dem Grabmal Kaisers Ferdinand I. und für die zwei im Auftrage des Kaisers Maximilian II. zu verfertigenden zwei Lustbrunnen am 3. und 28. März, am 23. Juli und 15. August je 100 Gulden, am 19. September und 3. November je 200 fl., zur Bezahlung des Hauszinses am 29. Mai 26 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1573, fo 131 en 557. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLI, nr. 10503.

501

1573, 4 November. - Die stukke wit marmer vir 'n fontein en ander werke vir keiser Maksimiliaan II moet nog voor die val van die sneeu na Innsbruck vervoer word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer schreibt an den Landrichter in Sterzing, es seien durch die von Meister Alexander Colin abgeordneten Steinmetzen im Landgericht Sterzing etliche weisse Marmorstücke zu einem Brunnen und anderen für Kaiser Maximilian II. bestimmten Werken gebrochen worden. Der Landrichter möge diese Stücke noch vor Eintritt des Schneefalles durch taugliche Fuhrleute nach Innsbruck liefern lassen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1573, fo 1431. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CL. nr. 10485.

502

1573, 7 November. - Die stukke vir die grafmonument van Ferdinand I sal per skip op die Inn tot in Linz vervoer word waar die burggraaf vir die verdere transport per slee na Praag sal moet sorg.

Grabstain zu weylennd Kayser Ferdinanden unnd desselbs Gmahl Begrebnus gehörig.
Auf der RÖ. Kay. Mt. unsers allergnedigisten Herrn, mir O.Ö. Camerpresidennten zuegethanen gnedigisten schreibens werden Euch in wenig tagen, der in Got verschidnen RÖ. Kays. Mt. Kayser Ferdinanden, unnd dero geliebsten Gmahl, hochloblichister gedechtnus Grabstain von Hinnen nach dem Wasserstramb zuekumen welche volgenndts durch Euch beij guetter Windterpan auf Schlitten gen Prag geschickht 1) muessen werden. Darauf ist Innamen der frl. dt. unsers gnedigisten Herrn vunser beger an Euch : Wann Ir obgemelte Grabstain auf der Winterpan nach Prag verschickhen, das Ir vuns derssölbe von Stund an vund so zeitlichen zuberichten Unbeschwerdt sein wollen damit wir Maister Alexander Cölin Pildhauer so solches Grab zu prag aufsetzen und zu Ennd verferttigen solle, von Stundan weil die noch zu Lynnz vorhannden, hinab zu schicken vund die ernannten Grabstain von dannen bis gen Prag vleissig zunerwarn vund darauf acht vund aufsehen zuhaben zuvererordnen wissen. Daran in Datum den Vijtag Novembris Anno im Lxxiije.
Re. unnd Camer An Vizthumb zu Lynnz.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1573, fo 1972 vo.

503

1573, 11 November. - Die Praagse monument word vervoer. Dit is in 48 kiste verpak en steenhauer Scalabrin word saam gestuur om hulle op te pas.

Grabstain, zu Kaiser Ferdinanden und dero geliebsten Gemahl begrebnuss gehörig.

Hiebey zaigen diss schickhen wir Euch der in Gott verschidnen RÖ. Kay. Mt. etc. Kaiser Ferdinanden unnd dero geliebsten Gemahel hochlobselligisten gedechtnus Kaiserlichen Grabstain in Treucklen eingemacht, dern 48 Stückh sein verwart zue. Unnd ist darauf Innamen der fr. dlt. vnnsers genedigisten herrn unnsere beger an Euch. Ir wollen solliche Grabstain zu Euren hannden nemen unnd dermassen verwarn wie Euch des Thoman Scallabrin Stainmetz, so darmit hinab furrdt anzaigen wirdet.

Unnd wann Ir. Obernennte Grabstain Eurem Zweifls ene von der RÖ. Kay. Mt. etc. vunserem allergnedigisten Herrn schon alberait

1) In margine : Fertigung gen Prag.

habenden beveloh nach auf der Wintherpan geen Prag schickhen wollen. So wollet unns desselb unnserm Euch von disem zuegethanen schreiben nach so zeitlichen Alheer berichten, auf das wir Maister Alexann- dern Colin, Pildhawer hinab schickhen und ordnen mugen der mit solchen Grabstainen gen Prag farn, die verwarn unnd das gannz Grab zu Prag aufsetzen muge. Daran etc.

Datum den XItag Novembris, Anno etc. im LXXiij
Re. und Camer An Vizthumb zu Lynz

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Mis- siven, 1573, fo 2000 vo - 2001.

504

1573, 12 November. - Scalabrin ontvang 4 guldcs vir reis en toesig in verband met marmer vir die grafmonument van keiser Ferdi- nand I.

Inhoud volgens von Schönherr : Thomas Scalabrin, Steinmetz, welcher zur Begleitung und Ueberwachung der zu Schiff verladenen Marmorstücke zum Grabmal Kaisers Ferdinand I. bestimmt war, erhält zur Reise bis Linz 4 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1573, fo 135, 12.11.1573. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CL, nr. 10489.

505

1573, 17 November. - Steenhauer Thomas Guarient ontvang 3 guldcs vir 'n reis in verband met marmer vir 'n fontein.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Thomas Guarient, Steinmetz, welcher zur Erhebung, Auflegung und Ueberführung des grossen weissen Marmorstückes zum Lustbrunnen „hinein gen“ Rat- schings abgesendet wird, erhält von der tirolischen Kammer für die Reise 3 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1573, fo 136 17.11.1573. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893, p. CL. nr. 10490.

506

1573, 26 November. - 'n Afkorting van 100 guldcs aan die voermanne van die transport van die marmer van 'n fontein vir Maksimi- liaan II.

Inhoud volgens von Schönherr : Die fünf Fuhrleute, welchen die Ueberführung des grossen, im Thale Ratschings gebrochenen Marmor- stückes zu Kaisers Maximilian II. Lustbrunnen übertragen worden war, erhalten von der tirolischen Kammer als Abschlagszahlung auf den Fuhrlohn 100 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1573, fo 137, 26.11.1573. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893, p. CL, nr. 10492.

507

1573, 11 Desember. - Colijn bepaal sy loon vir 'n fontein in wit marmer op 500 guldens en verlang berig oor die giet van die beeld van Maksimiliaan I.

Inhoud volgens von Schönherr : Alexander Colin zeigt an, dass er „am verrichtung des brunnens in weissem marmel 500 fl., was sein arbeit antreff, wol verdienen thue.“ Dann begert er bescheid wegen giessung kaiser Maximilians bildnus zu desselben begrebnus.“

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Protokollbuch für Einkommenschriften, fo 423, 11.12.1573. - Gesit deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CL, nr. 10494.

508

1573, 16 Desember. - Betaling aan 'n skipper vir die vervoer van die grafsteen van Ferdinand I na Linz.

Inhoud volgens von Schönherr : Clemens Schwärzl erhält für ein Schiff, worauf er weiland Kaisers Ferdinand I. Grabstein bis Linz geführt habe, 42 Gulden, ferner als Schifflohn 25 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1573, fo 139, 16.12.1573. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14. 1893. p. CL, nr. 10495.

509

1573, 19 Desember. - 'n Versoekskrif van Georg Schmidhammer word aan aartshertog Ferdinand oorgemaak. Hy verlang 'nekstra vergoeding vir die hek van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I.

Inhoud van stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer übergibt dem Erzherzog Ferdinand eine Bittschrift des Georg Schmidhammer, worin dieser für das gefertigte Gitter zu Kaisers Maximiliaan I. Grabmal ausser der vereinbarten Summe um eine namhafte „ergötzlichkeit“ ersucht, weil er das Gitter „vil kunstlicher und zierlicher“ gemacht habe, als es die Visierung verlange, ferner wegen der Mehrkosten des Transportes. Hiezu bemerkt die Kammer, es seien erstlich auf Fuhrlohn und sonst überflüssig grosse Kosten erwachsen; dann wisse sie nicht, ob Schmidhammer das auf nahe an 500 Gulden bewertete Eisen ganz zu diesem Werke gebraucht habe; endlich sei das, was er über die grossen Kosten des Verschneidens der Säulen vorbringe, im Vertrage begründet. Er habe selbst um diese Arbeit gebeten und es sei mit ihm, wie er selbst sage, ein ordentlicher Vertrag abgeschlossen worden; auch glaube die Kammer, dass Innsbrucker Meister die Arbeit mit viel geringeren Kosten und ebenso zierlich und schön gemacht hätten. Sie könne daher die Bewilligung der nachgesuchten „ergötzlichkeit“ nicht empfehlen. Was die Auslagen anbelange,

die im Vertrage nicht inbegriffen seien, möge ihr der Erzherzog den Vertrag mittheilen lassen, worauf sie die Sache durch verständige Werkmeister besichtigen und darüber erkennen lassen wolle.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1573, fo 648. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CL, nr. 10496.

510

1573, 31 Desember. - Betaling van die saldo aan die 5 voermanne wat die marmer vir 'n fontein van Maksimiliaan II na Innsbruck gebring het.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die fünf Fuhrleute, welche die Ueberführung des grossen Marmorsteines zum Lustbrunnen nach Innsbruck übernommen hatten, erhalten den Rest des bedungenen Fuhrlohnes von 145 Gulden im Betrage von 45 Gulden und „zu einer beserung," 5 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1573, fo 140, 31.12.1573. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLI, nr. 10500.

511

1573, 31 Desember. - Skadeloosstelling in verband met die ontgin van 'n stuk marmer vir die fontein van keiser Maksimiliaan II.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Simon Schiestl, Zollverwalter am Lueg, erhält von der tirolischen Kammer als Entschädigung für „den unkosten, so über einen grossen weissen märblstein, welcher zu irer maj. anbefolchnen lustprunnen hat prochen sollen werden und man aber denselben nit gar zuearbaitn oder stürzen mügen sonder davon hat setzen muessen, auferloffen ist," 27 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, fo 140, 31.12.1573. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893, p. CLI, nr. 10501.

512

1573, vermoedelik 31 Desember. - Betaling aan die steenhouders wat aan die graf van keiser Maksimiliaan I gewerk het.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Für Steinmetzarbeiten am Grabmal Kaisers Maximilian I. im neuen Stiftbau zu Innsbruck erhalten am 4. April die Steinmetzen Thomas Scalabrin und Franz Barbon den Rest der bedungenen 150 Gulden im Betrage von 80 Gulden, der Steinmetz Hieronymus de Longhi am 6. Juni 6 Gulden; die Steinmetzen Dominicus Guarienti und Jakob Genim ihre Restforderung im Betrage von 7 Gulden 12 Kreuzern ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1573, fo 331. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLI, nr. 10502.

1573, vermoedelik 31 Desember. - Steenhouer Guarient ontvang betaling vir die ontginning van 'n groot stuk marmer vir die fonteine vir keiser Maksimiliaan II.

Inhoud volgens von Schönherr : Dominicus Guarient, welcher nach Obernberg gesendet worden war, um ein grosses weisses Marmorstück zum Brunnenbrett der kaiserlichen Lustbrunnen zu brechen und nach Innsbruck zu bringen, erhält für seine Mühe und Arbeit am 3. Juli 2 Gulden 48 Kreuzer, am 10. Juli 20 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1573, fo 133. - Gesit.deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLI, nr. 10504.

1574, 5 Januarie. - Instruksies betreffende die verguld van die hek van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Das Hofbaumeisteramt in Innsbruck erhält Namens des Erzherzogs Ferdinand den Befehl, das zur Vergoldung des Gitters zum Grabmale Kaisers Maximilian I. nothwendige Gold ausschliesslich den Goldschläger Hans Peyrer schlagen zu lassen, während die Vergoldung selbst den drei Malern von Innsbruck Paul Trabl, Christoph Perkhammer und Konrad Leitgeb übertragen worden sei.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A.VII. 1574, 5.1.1574. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLII, nr. 10510.

1574, 8 Januarie. - Die Tirolse Regering gee aan aartshertog Ferdinand inligting oor die kontrak met Schmidhammer, smid van die hek van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung berichtet an Erzherzog Ferdinand über den Vertrag mit Schmidhammer, dem Verfertiger des Gitters zu Kaisers Maximilian I. Grabmal : Die Arbeit sei demselben um 1500 Gulden übertragen worden; dagegen habe er das Gitter auf seine Kosten von Prag bis Linz zu liefern und in Innsbruck aufzusetzen. Das Eisen sollte ihm aus Innerberg gegen Abrechnung beigelegt werden. Die volle Bezahlung habe er in Innsbruck zu erhalten. Für seine Reise nach Eisenerz, Ueberführung des Eisens nach Prag und für das Schneiden der Säulen sei der Erzherzog nach den Spanzetteln ihm nichts zu bezahlen schuldig. An barem Gelde habe Schmidhammer in verschiedenen Posten erhalten 1068 Gulden 40 Kreuzer. Das Eisen sei auf 468 Gulden 5 Kreuzer 3 Pfennige veranschlagt, daher sein ganzer Empfang 1536 Gulden 45 Kreuzer 3 Pfennige mehr erhalten, als er nach dem Vertrage fordern könne. Was die Arbeit des Gitters selbst anbelange, sei dasselbe nach dem Urtheile der Sachverständigen „in allem formlicher und zierlicher gemacht, als die visir ausweist“ und sei daran kein

Fehler oder Mangel zu finden. Auch hätten die sachverständigen Schlosser erklärt, dass die dasselbe unter 2000 Gulden zu machen nicht übernehmen könnten. Die Handwerksleute hielten jedoch alle zusammen und es sei anzunehmen, dass Schmidhammer ohne Schaden gearbeitet habe, daher man sich an den Vertrag halten müsse, wenn ein Vertrag überhaupt einen Werth haben solle. Um aber mit dem Meister ein Abkommen zu treffen, schlage sie vor, ihm die 36 Gulden 45 Kreuzer 3 Pfennige zu erlassen und ihm ausserdem 100 Gulden zu einer „ergötzlichkeit“ zu bezahlen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1574, fo 4. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLII, nr. 10511.

516

1574, 13 Maart. - Deur bemiddeling van sy agent in Innsbruck, Christoph Hörmann, koop Hans Fugger van Alexander Colijn twee antieke borsbeelde.

Die conterfett von dem Hercules und der Faustina hab ich empfangen; da die khöpff alt, wann schon die busti modernq, sind sie 40 ₰ wert. - - - 1)

Fuggerarchiv, Kirchheim an der Mindel. Kopialbücher (Herrn Hansen Fuggers aigen Copierbuch). Brief an Chr. Hörmann 13.3.1574. Gepubliseer in Studien zur Fuggergeschichte Leipzig, Duncker & Humblot, Heft 2., 1908. p. 170.

517

1574, ante quem 16 Maart. - Anton Catani, 'n moontlike kandidaat vir die giet van die knielbeeld van Maksimiliaan I wag in Innsbruck op 'n beslissing.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Anton Catani von Trient erinnert den Erzherzog Ferdinand an den ihm in Monat Jänner in Ambras gegebenen Auftrag, wegen des Gusses des Bildnisses Kaisers Maximilian bis auf weiteren Bescheid in Innsbruck zu warten, und bittet, der Erzherzog möge ihn dieser und anderer in seiner übergebenen Supplication enthaltenen Sachen wegen abfertigen oder bezüglich seiner Person den Räthen Aufträge ertheilen. Er habe nun zwei Monate lang seine Arbeiten versäumt und sei auf Kosten des Erzherzogs so lange in Innsbruck gelegen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII. Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLII, nr. 10513.

518

1574, 16 Maart. - Aansprake von Anton Catani, moontlike kandidaat vir die giet van die knielbeeld van Maksimiliaan I.

1) ₰ = dukate. Kyk ook Dok. nr. 524 waarin Colijn genoem word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Anton Catani von Trient gibt der Regierung zu Innsbruck auf deren Anfrage bekannt, dass er für den Guss des Bildes auf das kaiserliche Grab, dessen Herstellung viel Mühe, Zeit und grossen Fleiss verlange und wozu er auch eines Gehilfen bedürfe, 15 Kronen („scudi“) per Centner Wiener Gewichts, Beistellung des nothwendigen Metalls, Kost und Lohn für sich und seinen gehilfen verlange.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII, 16.3.1574. -
Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLII, nr. 10514.

519

1574, 17 Maart. - Die aansprake van Anton Catani, kandidaat-giester van die knielbeeld van Maksimiliaan I, word ongunstig deur die Tirolse Regering geadviseer. Vermelding van Hans Lendenstreich in Schwaz.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Ueber erhaltenen Auftrag des Erzherzogs Ferdinand, sich in betref der Forderungen des Bildgiessers Anton Catani von Trient zu informiren, theilt die tirolische Regierung dem Erzherzog die von demselben schriftlich gestellte Forderung mit und bemerkt hiezu, das Bildniss Kaisers Maximilian würde nicht unter 15 Centner schwer sein; von Catani's Meisterschaft oder von einer Probe derselben wisse sie nichts; ein missrathener Guss aber brächte grossen Schaden : ferner treffe nach Hans Christoph Löffler's Anzeige mit dem Herrn von Sprinzenstein binnen wenigen Tagen ein Bildgiesser in Innsbruck ein, welcher ohne frühere Bezahlung das Bild schneiden, giessen und fertigstellen würde; ausserdem wisse der Erzherzog, dass die anderen vier Bilder durch Hans Lendenstraich zu Schwaz für 200 Gulden verfertigt worden seien. Dieser Giesser habe bereits eine Probe abgelegt; sei ohnedies jetzt im Lande und sie glaube daher, dass entweder mit Lendenstraich oder mit dem Bildgiesser Sprinzenstein's viel leichter als mit Catani ein Abkommen zu treffen sei. Sie könne daher nicht rathen, sich mit Catani einzulassen; der Erzherzog möge vielmehr demselben erlauben, heimzureisen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII, 7.3.1574. -
Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLII, nr. 10515.

520

1574, 17 Maart. - De Longhi wat ten prooi geval het aan sy skuldeisers, dring aan op betaling.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Hieronymus de Longhi, Steinmetz, von den Gläubigern mit dem Gefängniss bedroht, bittet die tirolische Kammer um Bezahlung seines noch ausständigen Guthabens.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII, 17.3.1574. -
Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLII, nr. 10516.

1574, 19 Maart. - Die koste vir die verguld van 'n deel van die hek van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I word op 56 guldens geskat.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Paul Trabl, Christoph Perkhammer und Konrad Leitgeb, Maler von Innsbruck, veranschlagen das Vergolden des Gitters zu Kaisers Maximilian I. Grabmal dahin, dass das inwendige und auswendige Vergolden eines Theiles oder Stückes mit den Säulen, Schilden, Gesprenge und Laubwerch 56 Gulden kosten werde.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII, 19.3.1574. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLIII, nr. 10517.

1574, 9 April. - Navraag na 'n bronsgieter in Augsburg wat die knielbeeld van keiser Maksimiliaan I sou kan giet.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung und Kammer schreiben an Georg Ilsung in Augsburg, Erzherzog Ferdinand wolle zu Kaisers Maximilian I. Grabmal das Bildniss des Kaisers in knieender Stellung von Metall giessen lassen, da der Erzherzog gehört habe, dass zu Augsburg ein Rothgiesser sei, welcher dem Herzog von Bayern einen grossen Brunnen gegossen habe und das erwähnte Kaiserbild zu giessen unternehmen wolle, so möge Ilsung denselben befragen, was er für das Formen und Giessen des Bildes fordern würde. Das Schneiden des Bildes wolle der Erzherzog selbst besorgen lassen; auch würde das nöthige Metall dem Giesser beigelegt werden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1574, fo 540. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLIII, nr. 10520.

1574, 10 April. - Onderhandeling. Augsburg-Innsbruck oor die moontlike giet van die knielbeeld.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Georg Ilsung Landvogt in Schwaben, berichtet an die Regierung zu Innsbruck, er habe nach Empfang ihres Auftrages sofort nach dem Rothschmied Hans Reisinger geschickt, um von ihm zu erfahren, wie viel er für das Formen und giesen eines Bildes, wie es Erzherzog Ferdinand wünsche, verlange, Reisinger habe ihm auf seine Frage geantwortet, er müsse jetzt dem Fürsten von Bayern fünf Bilder giessen, wozu er noch den ganzen Sommer brauche. Vor Michaeli könne er damit nicht fertig werden und im Winter könne man eine solche Arbeit nicht machen, da die Form an der Luft und nicht beim Ofen getrocknet werden müsste. Vor Lichtmess könne er somit die Arbeit in Innsbruck nicht beginnen und würde dann dazu beinahe den ganzen Sommer brauchen. Einen Preis bestimmen könne er nicht, weil er die Arbeit nicht gesehen habe. Da er mit dem Meister gut bekannt

sei und ihm auch von des Kaisers Maximilian II. wegen „vil gelts zu lösen geben“, habe er so lange mit ihm verhandelt, bis er von ihm erfuhren habe, oder ein anderer an dieser arbeit verdienen könne. Da habe nun der Meister ihm gesagt, nachdem das Bild gross sei, dürfte er es under zwei Messerrücken Dicke nicht giessen, daher ungefähr 20 bis 25 Centner Augsburger Gewichtes an Metall daraufgehen würden. Was er für seine Mühe nehmen wolle, könne er abwesend nicht wissen; doch glaube er, dass Keiner unter 700 bis 800 Gulden für seine Mühe nehmen würde. Einen genaueren Voranschlag könne er erst nach Einsichtnahme der Arbeit machen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII, 10.4.1574, Augsburg. - Gesit. deur von Schönherr deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLIII, nr. 10521.

524

1574, 14 April. - Oor betalings vir aankoop en vervoer van twee antieke borsbeelde wat deur Hans Fugger by Alexander Colijn aangekoop is.

14. Abrill dem Thomas Mailland Sāme bezalt Ruerlon von Innsprugg von zwaien bildern alheer zu fieren, alls ein Hercolo und Faustina 11 fl.

Mer uncosten dieselben zwei bilder, so von dem Alexander Collin Erzherzog Ferdinanden zu Österreichs bildhauer zu Innsprugg erkaufft und inn also durch den Martin Kehmann bezalt worden. 4 Goldcronen zu 92 kr = 61 fl 20 kr.

Fuggerarchiv, Kirchheim an der Mindel. 1, 2, 3. Rechnung 1574 Gepubliseer in Studien zur Fuggergeschichte. Leipzig, Duncker & Humblot, Heft 2., 1908. p. 170.

525

1574, 15 April. - Marmer vir die trêë van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I moet op die Rattenberg ontgin word.

Märblstainen Stäffl zu Kaiser Maximilians Begrebnus. 1)
Demnach ist unnser bevelch an Euch, das Ir die durch den Steinmezen so darzue verordnet, aus schönen Märblstain prechen unnd machen lasset unnd so die verferttigt, dieselben als bald darnach auf dem Wasser hieher zufueren verordnung thuet unnd bevelch beget.
An Huttverwalter in den Brixlegg 15 Aprillis 1574

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeinde Missiven, 1574, fo 549.

526

1574, 27 April. - Steenhauer die Guarent vra 'n afbetaling op sy werk aan die bekken van 'n springfontein vir keiser Maksimiliaan II.

1) In margine : Prechung zu Rattenberg

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Dominicus de Guarenti, Steinmetz, ersucht die tirolische Kammer, ihm auf Rechnung 25 oder 30 Gulden zu geben. Er habe „nun ain zeit lang an der kais. maj. prunnencar gearbeit.“

Landesregierungsarchiv, Innsbruck, Or. A. VII, 27.4.1574. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLIII, nr. 10524.

527

1574, 28 April. - Die Tirolse utoriteite gee aan keiser Maximilian II 'n oorsig van wat alreeds aan Alexander Colijn vir die fonteine en die graf van keiser Ferdinand betaal is.

An die R3. Kay. Mt. Marblstainen Prunnen und kaiser Ferdinanden begrebnus.

Allerdurchleuchtigster. Nachdem Maister Allexander Collin Pildhawer mit der jhenigen Stainwerchs Arbait so Er von Eurer kay. Mt. etc. Innerrichten vund zemachen in bevelch gehabt, allerdings fertig werden, vund verhabens ist mit derselben Arbait seinen gemachten Verdingen nach, sich selbst zu Eurer Kay. Mt. zuverfuegen. Haben Eur kay. Mt. wir daneben allervunderthenigist berichten wollen, was gedachten Colin von solcher Arbait wegen, von Tirolischer Camer bisheer gericht und bezahlt werden und Ime noch unbezalt aussteen thuet und auf ennokhlichen werden Eur. Kay. Mt. sich noch alleredigist zuerinnern haben das mergemelten Colin den gross prunnen per aintaused ainhundert funfzig Taller, mer den khlienner prunnen per neunhundert funfzig Taller, und die kaiserlich begrebnus per aintaused zweyhundert dreissig gulden das bringt zesamen den Taller per achtundsechzig kreuzer gerait, dreutausennt sechtshundert zehen gulden - zu verfertigen angedingt worden, und über das hat er Collin umb dess willen, das Er an berueter begrebnus auf Eurer kay. mt. genedigiste verenderung der Wappen haben noch drey Enngele mer als des geding vermocht hat, machen muessen, verrer dreuhundert gulden, nun für die selb Arbait in sonnders begert. Darfür wir Ime die zweyhundert gulden passiert, auch auf solches die Abraitung mit Ime gemacht, Unnd betrifft sich also die gannz Summa so Eur Mt. Ime Colin schuldig weren.

----- 3810 gulden
Daran hat Er von Eurer kay. Mt. selbst zu Speyr vierhundert Taller, unnd dann auch von Tirolischer Camer vunder ettliche malen, des dann zum thail Eurer kay. Mt. alberait zugerait worden, und des noch übrig in khunnfftig abraitung, gegen Eur kay. Mt. verglichen werden solle, zweytausennt sechtshundert gulden empfanngen, bringen bede posten zesamen Benenntlichen

----- 3253 ff. 20 kr.
Also bleiben Eur krl. dht. Ime Colin zu seiner völlige bezallung der obberuerte Arbait noch heraus schuldig 556 ff. 40 kr.
Wann Er nun die selben empfach so ist Er seiner Arbait völlig vermuegt, vund bezahlt, und hat deshalb an Eur kay. Mt. verrer nichts zu begern.

Als vil aber die Zerung, so sich auf Ine Collin vund seinen gefertten, am hinab und heraufziehen vnnd den Prunnen aufzesezen betrifft, die selbig muess Ime Innsonderhait, vunnd ausser des geding daniden erstattet vund bezahlt werden.

Sonnst was das Schiffen, und die Schif khuecht, so mit solcher

Arbeit hinabziehen, belangt. Dasselb ist von Tirolischer Camer bezahlt worden.

Das haben Eur kay. dht. wir zu vunderthenigistem bericht nit sollen verhalten, vund Eur kay. Mt. wollen Allergnedigister verordnung zethuen geruechen damit Er Collin dises ausstannds, weil wir alhie im Camermaisteramt annderer teglichen vilfeltigen aussgaben halben hiezue nit befast sein.

Danider aus Eur kay. Mt. hofzallmaister, oder ainem annderen Ambt, vergnuegt vund enntricht werde. Thuen hierauf Eur. kay. Mt. vnns zu genaden allerunderthenigist bevelchen. Datum Ynnsprugg den XXViiij tag Aprillis Anno etc. im LXXiiijte.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1574, fo 166 - 167 vo.

528

1574, 13 Mei. - Die hofkamer skryf aan keiser Maksimiliaan II aangaande die Colijn-rekenings.

Dieweil maister Alexander Colin, pildhauer zu Innsprug, mit seiner stainwerchsarbeit numer fertig und willens sei, sich darmit zu Eur. maj. herab zu verfügen, so bericht demnach die Tirolish regierung und camer underthenigist, was ime von der camer daselbst in abschlag geraicht und vergnuegt worden, als nemblich sei ime der gross prunnen umb 1150 taller, der klainer umb 950 taller und die kaiserlich begrebnus umb 1230 fl. angedingt worden, welches ausamen, den taller 68 kreuzer gerait, 3610 fl. bringen thue. Als aber eur kais. maj. der wappen halben ain verenderung fürgenomben und er uber das geding nooh drei engele machen müessen, hab er für solches 300 fl. begert, dafür sie ime aber 200 passiert und die abraitung darauf mit ime gemacht, das sich also die ganz suma, so eur maj. ime shuldig, auf 3810 fl. treffe.

Daran hat er von eur maj. zu Speyr 400 taler und dann von der Tirolischen camer zu etlichmaln, dess dann eur maj. zum tail albereit zuegeraitt worden und das ubrig künftig in abraitung verglichen werden solle, 2600 fl. empfangen; thuet zusamen 3253 fl. 20 kr. Bleiben eur maj. ime noch für sein arbeit shuldig 556 fl. 40 kr.

Die zerung aber auf ine und seinen geferten am herabund hinaufreisen und von den prunnen aufzesezen, müess ime ausser des gedings in sonderhait bezahlt werden. Die schiffner und, was sonst auf dieselb gangen, haben sie von der camer entricht. Bitten darauf underthenigist, eur kais. maj. wellen verordnung thuen, damit er des ausstands alhie mit ehistem vergnuegt werde, dieweil das camermaisteramt oben mit sovil ausgaben beladen.

Allergnedigister kaiser und herr. Die hofcamer hat solhes eur kais. maj., dieweil der Oberösterreichischen regierung und camer schreiben zu ir der hofcamer handen gestanden, zu ainem wissen gehorsamist anzaigen und dabei bshaid nemben wöllen, wie sie es mit bezalung des ausstands, dessgleichen der zerungen gehorsamist halten solle. Die hofcamer hette aber gehorsambist darfur geachtet, es möchte die zerung gleichwol alhie bezahlt aber der ausstand der 556 fl. wider hinauf in Tirol in abschlag eurer maj. mit irer fürstlichen durchlaucht habenden abraitung gereicht werden.

Placet, der prunnmaister ist 1) shon hie, wirdt ein zeit lang

1) In 'n ander handskrif geskrywe.

zu thun haben; mitlerzeit hinauf zu schreiben, ob die Oberösterreichische regierung und camer die summa über sich nembe. 13. mai 1574.

Staatsfinanzarchiv, Wenen, Reichsakten, Conc.. Pap. Fasc. 202, 13.5 1574. - Gepublis. deur Franz Kreycozi in JAK, dl. 15, 1894. p. VI, nr. 11546.

529

1574, 14 Mei. - Die marmertreß vir die grafmonument van Maksimiliaan I moet na Innsbruck vervoer word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung befiehlt dem Hüttenverwalter in Brixlegg, die nun fertigen Marmorstufen zum Grabmale Kaisers Maximilian I. ehestens nach Innsbruck führen zu lassen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1574, fo 696. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLIV, nr. 10529.

530

1574, 14 Mei. - Keiser Maximiliaan II bevestig aan die Tiroomse Regering die ontvangs van die werk van Alexander Colijn.

Wir haben euren gehorsamen bericht von dato den achtundzwanzigsten tag negstvershinens monats aprilis sambt des maister Alexander Khalins stainwerchsarbeit empfangen und neben darauf eure in diser sache angewendte vleissige bemuehung mit sonderm gnaden an, wellen auch dise genedigste verordnung thun, das er Kholin mit-sambt seinen geferten mit notwendiger zerung von unserer hofcamer aus versehen werde.

Alsvil aber den gedingsausstand der sechshundert sechshundfünffzig gulden vierzig kreizer antrifft, da begern wir an euch genediglich, ir wellet unbeshwärt sein, solchen ausstand in abschlag unserer mit unserem freundlichen geliebten bruedern erzherzog Ferdinanden seiner lieb habenden abraitung aus den Tirolischen camersgellen entrichten zu lassen, in gnaden hinwiderumb zu erkennen und zu bedenken. - Geben Wien den vierzehenden tag mai anno im 1574.

Staatsfinanzarchiv, Wenen, Gedenkbuch 124, fo 131 vo - 132, 14.5.1574 - Gepublis. deur Franz Kreycozi in JAK, dl. 15, 1894. p. VI, nr. 11547.

531

1574, 22 Mei. - Opdrag om 12 guldens uit te betaal aan Franz Barbon vir marmerwerk vir Seefeld.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Der Zöllner in Zirl erhält den Auftrag, dem Steinmetzen Franz Barbon und dessen Gesellen auf Rechnung seiner Marmorarbeit für die neue Capelle in St. Oswalds Gotteshaus zu Seefeld 12 Gulden zu bezahlen.

1574, 9 Junie. - Jan de la Fosse, goudsmid, Vincent François, skrynwerker, en Nikolaas de la Fosse, goudsmid, alle „poorters" en ingesetenes van Brugge, verklaar onder ede, ten do. staan van skepene van die laasgenoemde stad en op versoek van die beeldhouer Joris vander Weerde, wat woon te Wenen in Oostenryk, dat sy die ouers van die bogenoemde Joris, naamlik : Jan vander Weerde, skrynwerker en sy vrou Barbara, vroeër baie goed geken het, verder dat hierdie egteliede van goed sedelike gedrag was en uit hulle huwelik verskeie kinders het, onder wie Joris vander Weerde wat reeds genoem is en wat by hulle wete steeds 'n onberispelike lowenswandel gelei het.

Tot verzoucke van Jooris vander Weerde, wonende te Weenen in Oostenrycke, compareren in persooene Jan de la Fosse, goudsmid, oud viventachtentich jaeren, Vincent François, scrynwerckere, oud viventzevintich jaeren, ende Nicolaus de la Fosse, ooc goudsmid, oud 52 jaeren, al inwonende poorters deser stede, dewelcke verclaersen by solemnelen eede warachtich te zyne, dat zylieden zeere wel ghekent hebben wylen Jan vander Weerde, in zynen levende wesende poorter deser stede ende scrynwerckere van zynen ambochte, overleden alhier leden bet dan dertich jaeren, ende dat zylieden denzelven Jan vander Weerde hebben langhe ende vele jaeren zien wuenen binnen deser stede ande Vlamynobrugge, doende aldaer zynen ambocht van scrynwerckene, aldaer huus houdende met Babeken, zyne huusvrauwe, by dewelcke hy gheduerende zynen huwelicke gheproc-reërt heeft diveerssche kynderen ende onder andere een zone, ghenaeamt Jooris vander Weerde, wesende steenhauwere ende beeldesnydere van zynen ambochte, hem houdende jeghenwoordich, zoo zylieden verstaen, binnen de stadt van Weenen, die nu mach oud wesen vichtich jaeren of daerontrent, ende wel te wetene dat de voorn. Jan vander Weerde ende Babeken, zyne huusvrauwe, hemlieden alhier droughen als goede lieden van eeren, van goede ende eerlicke levende ende conversatie, zoo zylieden ooc verstaen hebben dat de voors. Jooris vander Weerde, huerliedder zone, ooc altyts zoude ghedaen hebben, allegierende de voorn. Jan ende Nicolaus de la Fosse voor cause van scientie als dat zylieden vele jaeren in 't voors. ghebuerte ghewoont hebben, te wetene: de voorn. Jan de la Fosse zydert 't jaer XVc één, de voorn. Nicolaus de la Fosse van jonckkynde, de voorn. Vincent François hoe hy met hemlieden, als van eenen ambochte gheweest zynde, goede kennesse ghehadt heeft, ende dat zylieden t'huerleider huuse den voors. Jooris vander Weerde met huerliedder andere ghetraude kynders als huerliedder ghetraude zuene hebben zien queecken.

Ghepasseert present : Berghe, Sproncholf, schepenen, den 9 Juny 1574.

Stadsarchief, Brugge. Civiele sententiën door schepenen van Brugge gewezen over de jaren 1573-1574, (losse stukken) nr. 70, minuut. Gepublis. deur R.A. Parmentier in Documenten betreffende Brugsche steenhouwers uit de 16e eeuw. Geschiedkundige publicatiën der stad Brugge, III. Brugge, 1948. p. 67-68. 1)

- 1) 'n Soortgelyke attes is deur die skepene van Brugge afgegees in 'n taamlik gewysigde Latynse redaksie wat hierna volg:

Universis et singulis presentes literas visuris aut audituris burgimagistri, scabini et consilium civitatis Brugensis in comitatu Flandrie salutem.

Cum ratio dictet atque equitas postulet testari res veras, presertim alicujus rogatu, idcirco nos rogatu Georgii vander Weerde, in presentiarum habitantis Vienne Austrie, notum facimus ac attestamus quod hodie data presentium literarum coram nobis steterunt et comparuerunt Joannes de la Fosse, annorum octoginta quinque, Vincentius François, annorum septuaginta quinque, et Nicolaus de la Fosse, annorum quinquaginta duorum, omnes cives hujus dicte civitatis, qui comparentes, solemniter ad infrascripta prestito jurejurando, affirmarunt, deposuerunt ac attestati sunt se quondam probe ? novisse Joannem vander Weerde, dum viveret civem hujus dicte civitatis et hic vita functum annis plus minus triginta, quodque diu multisque annis hic habitavit circa pontem Flandrorum cum uxore sua legitima, vocata Barbara, ex qua, constante legitimo inter ipsos matrimonio, procreavit plures liberos ac inter ceteros dictum Georgium vander Weerde, annos jam natum quinquaginta aut circiter, ac ut dicti deponentes intellexerunt habitantem Vienne Austrie, affirmantes insuper dictum Joannem et Barbaram, conjuges, hic vixisse ut honestos, integros ac probos cives decuit, prout etiam acceperunt dictum Georgium, ipsorum filium, hactenus fecisse, allegantes insuper pro scientie sue causa quod cum multis annis fuerint vicini dictorum conjugum viderunt dictum Georgium pro filio ipsorum legitimo cum aliis ab ipsis educari et haberi, quod etiam constat per literas testimoniales fratris Rogeri Juvenis, sacre theologie doctoris, his presentibus transfixas. In quarum etc.

Datum Brugis nono die mensis Junii 1574.

Stadsarchief, Brugge. Civiele sententiën door schepenen van Brugge gewezen over de jaren 1573-1574, (losse stukken) nr. 71, minuut. Gepublis. deur R.A. Parmentier in Documenten betreffende Brugsche steenhouwers uit de 16e eeuw. Geschiedkundige publicatiën der stad Brugge, III. Brugge, 1948. p. 68 - 69.

1574, ante quem 18 Junie. - Alexander Colijn vra aan keiser Maksimiliaan II te wil aandrang op betaling van die saldo vir sy werk aan die grafmonument van keiser Ferdinand I en die twee spuitfonteine.

Eur Römisch kais. maj. gib ich allerunderthenigist zu vernemen, das ich numer eur kais. maj. genedigist begern mit machung zweier prunnen und dann eur maj. geliebsten herrn vatern, weilend kaiser Ferdinanden höchstlößlich und sälligister gedechtnus, begräbnus bis zur aufrichtung in allerunderthenigiste und gehorsamiste volziehung gebracht, an wellichem meinem verdienst mir eur Römisch kais. maj., über des ich aus der camer in Tirol emphanen, noch 556 fl. 40 kr. per resto zu thuen shuldig bleiben. Langt demnach an eur Römisch kais. maj. mein allerunderthenigist und hochfloissigists bitten, die wollen mir gedachten rest zu befridung meiner glaubiger fürderlich alhie zue entrichten allergenedigist verordnen und, die- weilen mir solicher mein verdienst dise theure zeiten herumb in warheit alles auf underhaltung des gsinds geloffen, meiner grossen sorg, mühe und unrümblichen fleiss mit sondern gnaden allergenedigist bedenken.

Alexander Colin.

Nota externa : Hierüber ist alberait der Tirolischen camer umb bezalung solchen rest willen geschriben worden, darauf der supplicant gewissen werden mag. 18 Junii 1574.

Staatsfinanzarchiv, Wenen. Reichsakten, Fasc. 202. - Gepublis. deur Franz Kreydzi in JAK, dl. 15, 1894. p. 7. nr. 11548.

1574, 3 Julie. - Die Tirolse Regering skryf aan aartshertog Ferdinand dat die werke wat ongeveer 'n jaar gelede deur Albrecht Luchese en Alexander Colijn in die lushof, aan die bad en aan die somerhuis uitgevoer is deur deskundiges op 83 guldies geskat is. Colijn het vir sy werk nog 26 guldies gevra. Bevel tot inspeksie van die werk in Seefeld is gegee.

Albrecht Lucess Maurer 1)

Durchleuchtigster etc - auf Albrechten Lucess Maurers Supplication, von wegen vergenuegung seiner Arbeit, so Er sambt Allexander Colins in Eur frl. dht. Lustgarten am Pad Summerhaisl unnd Voglhausl volbracht, so Eur frl. dht. vuns umb vunsern bericht, neben dem genedigisten vermelden. Das Eur frl. dht. sein Lucesen aufvorderung zuvil sein bedunckhen zuestellen lassen.

Neben Euren frl. dt. wir disen underthenigisten bericht als nemblichen nach dem angeregte Arbeit ungever vor ainem jar verfert-

- 1) In margine : Allexannder Colin pildhawer bezällung Irer verbrachten arbeit an frl. dht. Lustgarten Pad und Summerhuysl.

tigt worden, haben wir dieselb durch ettliche darzue verordnete personen besichtigen vund taxieren lassen, die haben erkhennet, das darfur drey und achzig gulden passiert vund bezahlt werden solle. Weil vunns aber solches zuvil vund ubermässig gedacht, haben wir weiter daran dreyzechen gulden abbrechen lassen. Also das noch sibenzig gulden bliben, welche wir ungeacht, das es dannocht uber solchen Abbruch vil genug gewest, in paumaisterambt einlegen lassen.

Über dasselb hat bemelter Allexannder Colin Innsonderhait ausserhalb bemelter sibenzig gulden, noch weiter von wegen berueter Arbeit sechsundzwainzeg gulden begert. Wie aber berueter Lucess erfahren Das Eur frl. Dt. mit angeregten sibenzig gulden nit allerdings zefriden, hat Er sich erst erpotten, solche des Colins begerte Sechsundzwainzig gulden von angeregten sibenzig gulden zuentrichten.

Daneben khünnen Eur frl. Dt. wir nit unangezeigt lassen, das nit allain taglichen ain mercklicher grosser paucosten auflaufft, sondern auch daneben viel pauzeug von allerlay materialien verbraucht und doch aber geringfueg und schlecht gearbeit wirdet. Dann von wegen sein des Lucesen Arbeit, so Er on der Cappell 1) aufm Sesfeld verbracht haben wir Eur Dt Zollner zu Zir1 auch Vlareise pfadten pauschreiber amtsverwalter bevelch gegeben, solche arbeit zu besichtigen abzumessen, vund mit Ime abzuraiten, was Er daran empfangen und Ime noch Anbezalt ausstes. Wolte Eur frl. Dt. wir neben vunderthenigister bevelchung zubericht nit verhalten. Datum Ynnsprugg den dritten july Anno etc. im LXXiiiijte.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiver an Hof, 1574, fo 269 vo - 270.

535

1574, 16 Julie. - Colijn ontvang reisgeld t.g.v. die aflevering van die fonteine te Wenen.

Inhoud van die stuk volgens Wendelin Boeheim : „Dem Alexander Khnolin, Bildhauer so der kais. maj. in derselben lusthaus bei Eberstorff etliche khunstuckh und arbaith von Insprugkh hieher gebracht" werden als Reisegeld zur Reise von Innsbruck nach Wien und zurück 100 Gulden rheinisch angewiesen.

Staatsbibliothek, Wenen. Hofzahlamts-Rechnung 1574, fo 453. - Gesit. deur Wendelin Boeheim in JAK, dl. 7, 1889. p. CLXV, nr. 5304.

536

1574, 16 Julie. - Colijn ontvang 'n gratifikasie t.g.v. die aflevering van die fonteine van Wenen.

Nota van Wendelin Boeheim : Bei demselben Anlass 2) und am gleichen Tage erhält derselbe 3) ein Gnadensgeskenk von 50 Gulden

- 1) In margine : Cappel1en auf dem Sesfeld
- 2) Kyk die voorgaande dokument.
- 3) Alexander Colijn.

rheinisch.

Staatsbibliothek, Wenen. Hofzahlamts-Rechnung 1574, fo 527. -
Gasit. deur Wendelin Boeheim in JAK, dl. 7, 1889. p. CLXV, nr. 5304.

537

1574, 17 Julie. - Hans Strauss, skipper, word betaal vir die ver-
voer van marmer vir die kerkbou in Seefeld.

Hans Strauss Arzschiffman zu Rattenberg.
Marblstain zum Kirchpau auf im Seefeld, fuerlon
XVII tag Julij Lxxiiij.

An Erasmen Reislanner

Landesregierungsarchiv, Innsbruck, Kopialbuch : Gemeinde
Missiven, 1574, fo 996 vo.

538

1574, 20 Juli. - Aartshertog Ferdinand skryf dat Alexander Colijn
en Albrecht Luchese vir hulle werk in die lushof moet betaal
word. 1)

Albrecht Luceess Maurer

Wolgeborner auch Edl. Ersam gelert unnd liebe getreuer. 2)

Wir haben Eurn herrn underthenigen bericht So Ir vuns von
wegen Albrecht Lucesen Maurer unnd Alexannder Colins in Unnserom
Lüstgarten gemachten Arbeit re. gethan gnediglich empfangen 3)
vund lassens also darbey beruerthen vund Ir werden Inen darauf die
ausstenndige bezalung zuverordnen wissen. 4)

Was dann sein Lucesen Arbeit, so Er an der Cappel auf dem
Seefeldt verbacht belanngt sollet Ir nochtralen darob sein Dar
dieselbde es Irer gethanen verordnung nit alberait beschehen
besicht abgemessen mit Ime abgerait vund Er zufriden gestellt werde.
Wolten wir Euch nit Porgen vund beschicht daran vunser gnediger
willen. Geben in Vunserer Statt Ynsprugg den zwainzigisten tag
monats July. Anno. D. im vierundisibenzigisten.

Ferdinand u.

Sh. f.herr zu Schneeberg
zuhandden O.Ö. Re-
gierung und Camer
Pta. 23 Augustj Anno 74

Ad mandatum Scabini Domini
Archiducis proprium Erasen
haidenraich zu Pidnegg

- - - - -

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von
Hof, 1574, fo 148 ro.

539

1574, 20 Julie. - Die Tirolse Regering beveel die mynbestuurder

1) Kyk Dok. nr. 534.

2) In margine : Alexannder Colin Pildhauer

3) In margine : Bezalung Irer verbrachten Arbeit an Irer dht.
Lustgarten Pad unnd SumerhäuSl.

4) Capellen auf dem Seefeldt.

in Brixlegg die ses stukke marmer wat nog vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I bestem is en ook die stukke wat aan Alexander Colijn behoort na Innsbruck te stuur.

Marblstain in die Brixlegg zu Kaiser Maximilians Begrebnus gehörig. Hieheerfertigung.

Aus beyligennder unns durch den Hofpaumaister unnd pauschreiber ambt fuerwalter uebergebenen Zedtl haben Ir Zusehen Das noch sechs Marblstainene Stuckh zu der Kayser Maximilianischen Begrebnus gehorig aus der Brixlegg herauf zu fuern sein, Darauf ist Innamen der frl. Dr. et. unnsers genedigsten Herrn unnsere bevelch an Euch das Ir solche sechs Märblstainene Stuckh bei dem hüttwercks Schiffleuten mit dem ehisten, so es mit fuogen sein kan sambs Maister Alexander Colins Stuckh heraufschickhen Euch des Schiffleut mit Inen auf das negst vergleichen unnd Ir reisslannder dasselb bezalen, furter solcher in die Ausweth Raittung vermerckhet. So sols hernach mit Euch ordenlichen verglichen werden. Allain was das Schifflen von des Colins Stuckh betriff, das wollet unns berichten. Damit wir dasselb von Ines widerumben einzulangen unnd zuempfehen haben. Daraus etc. Datum den XXen tag July Anno etc. im LXXiiii.

Re. unnd Camer.

An Erasmen Reyslannder
unnd Hutverwalter zu
Rattenberg.

landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1574, fo 1054.

540

1574, 21 Julie. - Keiser Maksimiliaan II dring aan by die Tiroomse Regering op betaling van 'n saldo van 43 guldens 20 kreutzer wat nog op 'n totale som van 600 guldens aan Colijn moes betaal word.

Wasmassen wir euch den vierzehenden vershinen monats mai genediglichen zuegeschriben und begert, das ir maister Alexander Kolin den ausstand an seiner stainwerchsarbeit als fünfhundert sechsundfunzig gulden vierzig kreutzer in abschlag unserer mit unserem freundlichen geliebden bruedern erzherzog Ferdinanden seiner lieb habenden abraitung aus dem Tirolischen cammergefallen entrichten lassen sollet, dessen habt ir euch gehorsamblich zu erindern. Darauf geben wir euch ferrer zu vernemen, das wir gedachtem Kolin anjezo zu obberuerter summa noch dreiundvierzig gulden zwainzig kreutzer also, das es gar sechshundert gulden macht, zu geben genedigist bewilligt. Und dieweil er uns dann mit diser seiner arbeit woll gedient, er auch nit stathaft, das er in die leng auf die bezalung warten künfte, so begern wir hiemit nochmals ganz genediglich, ir wollet bei dem Tirolischen cammermaister die gewisse verordnung thuen, damit er ermennetem Kolin also die völligen sechshundert gulden alsbald und one aufzug entricht und bezall; die sollen hernach in obgedachter unserer mit irer lieb habenden abraitung für gute ausgab angenumben und passiert werden, auch gegen euch hinwiderumb in gnaden zu erkennen und zu bedenken. Was aber sonst die andern des Kolins begern, als der rais-und andern uncostens, halben belangt, derentwegen ist er alberait alhie contentiert worden. - Geben Wienn den 21. tag julii.

Staatsfinanzarchiv, Wenen. Gedenkbuch 124, fo 191, 21.7.1574.
- Gepublis. deur Franz Kreydzi in JAK, dl. 15, 1894. p. VII, nr.
11550.

541

1574, 20 Augustus. - Die tolbeampte in Fleims word versoek om aan Alexander Colijn 419 guldens 28 Kreuzer en aan Thomas Scalabrin 397 guldens 7 kreutzer uit te betaal.

Alexander Colin, Pildhauer.

Wir seind der fr. Dlts etc. unsern genedigsten Herrn diener unnd Pildhauer Maister Alexandern Collin umb und von wegen etlichen seiner verrichten Arbaiten Auch an seinem ausstendigen dienstgelt 419 ff. 28 kr. Unnd dann noch Maister Thoman Scalabrin stainmezen, auch umb allerlay seine gethane hofarbaiten 392 ff. 7 kr. thuet zusammen 816 ff. 35 kr. von Tyrolischer Camer zu bezallen schuldig, unnd haben Sij mit der entrichtung auf Euch gewiesen, Darauf ist in namen hochermelter fr. dt. Unnser bevelch an Euch, das Ir gedachtem Collin unnd Scalabrin die angeregten 816 ff. 35 kr. Was dann Ir yedem daraus geburt von des Schrottenpergers unnd Albertins Ainhandern ausstendigen Amtschulden unnd Resstanden nach und nach doch auch in Ansehung, das sy beed ain guete Zeit here gedult getragen haben Unnd damit Sij nit vergebenlich in Uncossten gewisen unnd umb die weg gesprengt werden mit dem ehisten sovil Imen müglichen vergnuget unnd bezalet, unnd was so Ir, Ir yedem yedesmalen geben unnd bezallen werdet dasselb solt Ir auf der Tyrolischen Camermaisters quittung, so ain yedes umb sein geburung Innhenndiger hat, zu Rugg verzeichnen unnd zu der letsten bezallung die quittung beij Eurn hannden behalten Unnd in Raittungen einstellen, solte Euch auf dieselben quitungen unnd diss unnser schreiben, solche bezalung fur guet Ausgab glegt unnd passiert werden.

Daran beschickt Irer fr. Dlt. willen unnd Mainung.

An Zollner unnd gegensreiber Datum den XXtag Augusti
in Fleimbs. Anno etc. im LXXiiii

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1574, fo 1225 vo - 1226.

542

1574, 21 Augustus. - Die ab van Stams word opnuut gemaan om Alexander Colijn in mindering van die belasting wat deur die klooster verskuldig is te betaal en ook die saldo van agterstallige belastingen aan te suiwer.

An Herrn Prelaten zu Stams. Steurn.

Wir stellen in khainen Zweifel Ir werden unnsern auch gegebenen schreiben und bevelchen nach Alexander Cöllin Pildhauer unnd Leonhardten Puxenwierth zu Ambrass. Iren verweisen schuldposten In abschlag Eurer Steurresstanten mermallen vermuegt, und bezahlt haben wo es aber noch nit beschehen wäre, so bevelchen wir Euch in der fr. Dlts unnser genedigsten herrn namen hiemit verrer das

Ir sy derselben Irer schulden nachmallen befridiget unnd one claghafft haltet unnd furter solches mit dem Steureinbringen Hannsen von Freysingen ordenlichen verglaicket und ausverlet. Dieweil Ir aber über dasselb noch ainen zimblischen Steurestt zu bezallen schuldig verbleibt, unnd dann unns hochbenennte fr. dlt. gnedigist auferlegt und bevolchen solche unnd annderes dergleichen schulden und Restandten mit allem ernst einzulangen und furter auf die Ir frl. Dlt. unns gnedigist anbevolchen gnöttige Ausgaben Innamen mer hochgedachter fr. Dlt. unnser bevelch an Euch das Ir den überrest was sich derselb nach über abrichtung der zweyen schuldt posten betreffen wirdet one verzug zu handten ernennnts von Freijsingen erleget und darmit ainichen saumbsall nit gebraucht. Daran etc. Datum. den XXIitag Augusti Anno im LXXiiiije.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1574, fo 1232 vo - 1233.

543

1574, 6 September. - Die Tirolse Kamer vra aan aartshertog Ferdinand hoe die 600 guldens wat die keiser nog aan Alexander Colijn skuldig is moet betaal word.

(Alexander Collin von der Ro. k. Mt. reg. 600 gulden zuerlegen) Durchleuchtigster. Hierneben schreiben Eur frl. dht. wir von wegen der Rom. kay. Mt. vunsers Allergnedigisten herrn Abraitung alle notdurfft zu als Eur. frl. dht. der lennge nach gnedigist zusehen haben. Nun seijen vnns durch Alexanndern Colin Pildhawer von Irer Kaij Mt. zwey bevelch überanntwurt worden in deren Ir kaij. Mt. an Unns begern berüerten Colin Vio gulden so Ir. Mt. Ime Colin von wegen ainer verrichten Stainwerchs Arbait zuthuen schuldig zubezallen.

Wir haben aber Ime Colin mit angeregter bezallung der Vio gulden bis auf Eur fr. dht. gluckhliche wider hieheerkhunnfft zu der gedult gewisen vund aufgehalten vund die weil dann Ir kay Mt. beij berüerter Abraitung Eurer frl. dt. ainen ansehenlichen Resst heraus schuldig bleiben. So pitten wir demnach hiemit unnderthenigist Eur fr. dt. wollen vnns gnedigisten beschaid geben. Wie wir vnns gegen dem Colin auf beruerte Abraitung mit bezalung angeregter Vio gulden halten sollen.

Gleichwol haben wir bemelte Vio in beruerte kaijserliche Abraitung in Ausgab eingestellt Im faal aber Eur frl. dht. solliche Vio gulden mit bezallen oder in die abraitung einkhomen lassen wolten. So mügen Eur frl. dt. die selben aus der abraitung wider aus zuthuen gnedigist verordnen.

Derentgegen bleiben Ir kay. Mt. Eur. frl. Dt. umb sovil weniger schuldig. Wolte Eur fr drl. hieneben unnderthenigister bevelchung nit verhalten. Datum IJnnsprugg am VI tag Septembris Anno etc. im LXXiiiij isten. Camer allain

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1574, fo 394.

544

1574, 7 September. - Instruksies betreffende die glasmaker wat die

glasplate ter beskerming van die reliëfs van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I moes vervaardig.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand antwortet dem Blasius Khuen auf dessen Bericht über den venetianischen Glaser und billigt, dass er denselben sammt seinem Weibe und Kind in die Glashütte, wo er zuvor gewohnt habe ziehen lassen. Nachdem sich nun dieser Glaser getraue, Gläser aus Venetianischem Krystall zum Grabmal Kaisers Maximilian I. zu machen, befehle er ihm, zuerst durch den Glaser den zerbrochenen Glasofen wieder herzustellen und darauf die Gläser zum Grabmal nach dem Abriss und der Form, wie sie die hiezu bestimmten Personen geben und bestimmen würden, mit allem Fleisse zu machen. Es sollen jedoch an diesen „grabgläsern“ die Feldungen so gross als nur immer möglich gemacht, die Gläser aber vor seiner Ankunft nicht aufgesetzt werden. Dem Glaser solle bis dahin der Unterhalt verabreicht werden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Geschäft von Hof, 1574, fo 240. - Gesit. in JAK, dl. 14, 1893. p. CLV, nr. 10551.

545

1574, 20 September. - Die versoeck van 20 Augustus aan die tolbeamp-
te in Fleims om aan Alexander Colijn 419 guldens 28 Kreutzer en
aan Thomas Scalabrin 397 guldens 7 kreutzer uit te betaal word
nog eens met nadruk herhaal.

Alexannder Collin.

Welohermassen wir Alexandern Colin p. 419 ff. 28 kr. Unns Tho-
mass Scalabrin p. 397 ff. 4 kr. Thuet samen 816 ff. 35 kr. auf Euch.
Sy von der Schrottenpergers und Albertins eingezognen Güettern auch
anndern austenndigen Ambts schulden unnd Resstanndten Eurur verwaltung
Anbezallen gewisen. Das werden Ir aus dem bevelch Euch von unns unn-
deren dato den XX Augustij negsthin zuekhumen, wol vernomen haben
nachdem aber ernennter Colin und Scalabrin unnz, wir Ir Innligendes
zuschag khomen wir Sy nit allain in Ersuchung diser Irer verwisnen
schulden. Ir paugelt verzert, sonnder auch der bezalung halben
gleich gar nicht aussgericht heten, nach Inen auf was Zeit dise be-
zalung beschehen macht, durch Euch khain anzaigung gethan worden
unnd wol nit weniger ist, das Sy schon lanng darmit geduld getragen.
So ist hiermit inn namen der frl. dlt. etc. unnsers genedigisten herrn
unnsers weiter bevelch an Euch. Nachdem wir mochten, das die schrot-
tenpergischen unnd albertinnischen Gueter weil die schon lanngst ein-
gezogen worden, numer schon furgebracht unnd zu gelt gemacht werden
sein, unnd zu gleich Ir an anndern diso Ambt aussgestanndnen schul-
den, wol wol was eingebracht worden haben. Das demnach Ir sij den
behannten Colin und Scalabrin der an geregt Irer verwisnen schul-
den als sovil yeden geburt an lanngers aufhalten von absteendig gelt
und wo nit gar doch jetzt ainsthails davon unnd aber den Übererst
auch mit negstem hernach auf das Sij nit was vergebens hinein wisen
vergnuget unnd bezahlt oder aber da von den Schrottenpergischen,
unnd Albertinischen Guetter noch was anerkhauft vorhannden Uns Ime
Collin unnd Scalabrin was annemblich war Inen von dem selben samb
als Ire schulden seind unnd Ir Inen mit Parem gelt nit zu bezalen

habt, ein antwurdet unnd Sij darmit befridet. An den beschickt
etc. Datum den XXtag September Anno et in Lxxiiij

An zollner unnd Gegenschreiber
in Fleimbs.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missi-
ven, 1574, fo 1398 vo - 1399 vo.

546

1574, vermoedelik post quem 20 September. - 1) Betaling van 40
kreutzer aan steenhauer Dominicus de Quarient.

Dominicus Güarient Steinmez

Erlegung. Kayser Maximilians Begrebnus alhie (quitung) zu be-
zallung seiner Stainwercks Arbeit, so zu Aufzetzung weylennd
Kaiser Maximilians hochloblichster gedachtnus begrebnus in Neuem
Stifttpay alhie.

An Zollner an der Rogyete.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven,
1574, fo 1416.

547

1574, 27 September. - Maksimiliaan II spoor die Regering te Inns-
bruck tot betaling van die 600 guldens aan Colijn aan.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Kaiser Maximilian
II. schreibt auf die Beschwerde Colin's dass ihm das Geld noch
nicht bezahlt worden sei, an die Regierung zu Innsbruck, derselbe
habe ihm zu seinem „gefallen wol gedient" und sei des Geldes be-
dürftig; er stelle daher nochmals an sie das Ansinnen, dem Colin
die 600 Gulden nach der mit seinem Bruder getroffenen Abrechnung
alsbald zu bezahlen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von
Hof, 1574, fo 225. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893.
p. CLVI, nr. 10554.

548

1574, 11 Oktober. - Die vergulders van die hek van die grafmonu-
ment van keiser Maksimiliaan I wil met die werk begin.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die Maler Paul
Trabel, Christoph Perkhammer, Alexander Meuerl und Konrad Leitgeb
bitten die tirolische Kammer um Bescheid, ob sie die Arbeit am
Eisengitter im Stiftbau beginnen sollten oder nicht. Es sei doch
schade, dasselbe den Winter über verrosten zu lassen.

1) Datering in vergelyking met die voorgaande dokument wat ook
onder „Gemeine Missiven" val.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck, Or. A. VII, 11.10.1574,
Innsbruck. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p.
GLVI, nr. 10556.

549

1574, 27 Oktober. - Die tolbeampte in Fleims word opnuut gemaan
om Alexander Colijn en Thomas Scalabrin te betaal, dit kan
gebeur uit die fondse wat verkry is uit die verkoop van twee
landgoedere.

Alexander Colin -

Wir haben Eur zuegethan schreiben vom 29tag negst - verschines
Monats Septembris empfangen, unnd daraus Eur entschuldigung warum-
ben und was Ursachen Ir Alexander Colin Pildhawer unnd Thoman Sca-
labrin Stainmezen Irer schulden, Darumben neue so auf das Zoll Amt
Eur Verwaltung, verwisen haben, bissher nit befriden khünden ver-
nomen, Dieweil aber Eurem vermelden noch auf negst khunnfftig
Weihnachten die Albertinischen und Schrottenpergischen purgen an
Irem Resst 1.000 ff zu erlegen schuldig sein. So ist darauf In-
namen der frl. dlt. etc. unnser gnedigsten Herrn unnser bevelch
an Euch das Ir von beruerten purgen angerogte 1.000 ff auf bestimpte
Weihnachten ervorderet unnd einlanget, unnd alsodann von demselben
obbemelte Colin unnd Scalabrin Irer verwisnen schulden, vor allen
anndern Ausgaben gegen Iren quitungen wie hievor bevolchen worden
gemäsliehen und one ainiches verrers aufziehen befurdet und bezallet.
Daran etc. Datum den XXVIIItag October Anno etc. in Lxxiiij.

An Zollner und Gegenschreiber in
Fleimbs

Landesregierungsarchiv, Innsbruck, Kopialbuch : Gemeine Missi-
ven, 1574, fo 1585 vo.

550

1574, 18 November. - Jan detobyon alias Colijn los 'n rente af op
die „Boterlaer" te Deurne by Antwerpen.

Matheus Clerens ende Marie van Battelle syn huysvrouw hebben be-
kent ontfangen te hebbene van Jan detobyon alias Colyn de somme van
14 karolus guldenen ende acht strivers eens tot XX stuivers de gulden
ende dat voerde hootpenningen metter verloope van twee jaeren te
wetene tot dese jaere toe/ van XVI stuivers erffelyck die sy jaeren
heffende waerende. Op ende aen syn laut ende speelhuys metter gron-
de ende synen toebehoerten gelegen vuyten Antwerpen onder Duerne opt
Boterlaer geheetenden Emghel waer aff as principaele tentbrief ver-
loren es In de pillage deser stede hier belonende oft naermasls des
voers. brieff gevonden werden de voirs. Jan de tibyon den selven
brieff in handen te leverene ende hem tegen alle de ghene die hem
metten voirs. brieff wilden molesteren ende syner naercomelingen
vry ende ongemolesteert te houdens. Hem quyt scheldende ende syner
naercomelinge ter eeuwigen dagen.

Utspr.

XVIIIten November 1574

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1574. S.I. no 199.
fo 6 vo.

551

1574, 7 Desember. - Bevel van aartshertog Ferdinand om 10 tot 20 dukate aan Hans Peyrer vergulder van die hek van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I te oorhandig.

Gold zuverguldung Kayser Maximilians begrebnus 1)

Auf beyligennde der fürstlichen Durchleuchtigkait Erzherzog Ferdinannden zu Österreichs unserm genedigsten Herrn durch Hannsen Peyrer Goldschlager Übergebne Supplication vund Irer frl. dht. Hofpawmaister Hanns Luggesen darüber gethanen Bericht. Ist Irer frl. dht. yerdiger Bevelch, das derselben Tyrolische Camer gedachtem Goldschlager zuverguldung des Gatters zu weylennd Kayser Maximilians hochloblichster gedechtenus begrebnuss gehörig nach vund nach von Zechen biss in zwanzig ducaten zuestellen, vund das geschlagen Gold dargegen von Ime yderzeit wider Übernemen.

Der ist Irer frs. dht. genediger willen Actum Yinsprugg den sibenden Tag December Anno etc. im vierundsibenzigisten ./.

Sh: Herr zu Schneeberg. Decretum per Ser^{um} Dominum

zu hannden O Ö Regierung vund Camer Archiducem Ferdinandum

pta : 10 december Anno 74/. Fac^r : Holzapffel D.

Landesregierungsarchiv, Innsburok. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1574, fo 234.

552

1574, 12 Desember. - Alexander Colijn kla oor agterstand in die betaling van sy salaris. Uit Fleims is nog niks ontvang nie.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin, Erzherzogs Ferdinand Bildhauer, und Thomas Scalabrin, Steinmetz, ersuchen die tirolische Kammer um Bezahlung, damit sie auf die Feiertage Geld hätten. Ersterer bemerkt, dass ihn vier Quatember die Besoldung ausstehe. Man habe ihnen zwar in Fleims die Bezahlung angewiesen; sie hätten aber bisher kein Geld erhalten.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII, 12.12.1574. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLVII, nr. 10561.

553

1574, 15 Desember. - Colijn het die 600 guldens wat hom kragtens die bevel van die keiser moes uitbetaal word nog nie ontvang nie. Nou is die tyd daar om die grafmonument van keiser

1) In margine : Hans Peyrer
Goldschlager

Ferdinand I op sleß van Linz na Praag te vervoer.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin schreibt an die tirolische Regierung, er habe ihr schon mehrmals eine Supplication sammt einem kaiserlichen Befehl wegen Bezahlung von 600 Gulden übergeben aber bisher keinen Bescheid erhalten können; er bitte also nochmals um diese Bezahlung. Seit April habe er nichts empfangen. Die Meister, welche ihm bei der Arbeit geholfen hätten, könne er nicht länger unbezahlt lassen; zudem gehe ihm auf seinen Haushalt viel auf. Nachdem ferner jetzt die Zeit wäre, „dass des kaisers Ferdinandus begrebnus von Linz nach Prag gefuert werde,“ so halte er es für gut, den Vicedom in Linz zu beauftragen, das Grabmal per Schlitten weiter zu befördern, jedoch vor seiner Ankunft nichts anzurühren.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII, 15.12.1574. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLVII, nr. 10560.

554

1574, 20 Desember. - Almal is betaal behalwe die beelddhouer Alexander Colijn.

- - - Vnd seyen die Jhenigen posten so Ich in die yszt beruert Abraitung in Aussgab stellen lassen durch aus alle bezalt, allain ausgenommen Allexander Colin Pildhawer. Welchem bisheer annderer abgegngen aussgaben halben, der sechshundert gülden nit entricht werden mugen. Vnnd aber auch mit gelegenheit vorwisen vund bezalt werden solle. - - -

XX Decembris Anno etc. im LXXiiij.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1574, fo 582 ro.

555

1574, 24 Desember. - Nuwe instruksies aan die tolbeampte in Fleims veral met oog op die nog steeds uitstaande betaling van 419 guldens 28 kreutzer aan Alexander Colijn en 397 guldens 7 kreutzer aan Thomas Scalabrin.

Ciprian Alberthins, purger.

Wiewol wir Euch vom 27tag Octobris, dis zum enndlaufennden 74 jars, auferlegt und bevolchen haben das Ir von den Albertinischen Purgen auf yezige weihnachten, In abschlag Ires schuldigen Ressts wooff. ervordren Unnd einlanngen sollen, so werden wir doch von Petern Cauerlauer, mit annligender seiner unns überraichten Suplication, in underthenigkait ersucht, unnd gebetten in abschlag beruerter wooff. als erstene Terminus die 500 ff welliche Er fur sich vnnd Bonaquisten Piterazio Alberait zusammen gericht von Inne an Yeze eingenomen, unnd umb die ubrigen 500 ff in bedennckhung seiner eingefurten Ursachen wir genadigelech bewilligt unnd ist Innamen der fr. dlt. etc. Unnsers genedigisten Herrn unnser bevelch an Euch das Ir die 500 ff. an yeze gleich als pald von Ime Cauer-

lauer in Parem gelt empfalet unnd dieselben, Maister Alexanndern Collin unnd Thomen Scalabrin in abschlag Irer Schuld der 816 ff. 35 kr. hievor habenden bevelch nach erleget, unnd sy damit nit aufhaltet. Was aber die anndern 500 ff welliche Er zu völliger erstattung obberverts Ressts der 1.000 ff. auf yezige Weihnachten fur sich unnd den Bonagenisten zuerlegen schuldig anlanngt, zu wellichem Er Ime 2 fristen als Georgen unnd Micheln zu geben falls bitten thuet, da ist unnser bevelch an Euch das Ir das Jenig was man be-ruertem Colin unnd Scalabrin über den 500 ff die Ir Inen erlegen werden noch an obbemelten Irer schuld der 816 ff 35 kr zuerlegen schuldig sein wirdet, von dem Camerloner auf mitrasten negst khomend einlörngt und gleichfalls dem Colin und Scalabrin erleget. Den Ubrigen Rest aber was unnd sovil sich dann der zu völliger bezallung diser ersten frist der 1.000 ff. betreffen wirdet, den sollen Ir auf Georgs auch gwislichen einziehen unnd Euch über bemelten Zeit nit aufhalten lassen. Sovil dann sein Weitters bitten die 149 ff. so Er vonwegen des haus so der haubtmann genomen ausheben. Item den jerlichen Zins so Er auf dem Wegmacherhof von 4 $\frac{1}{2}$ ff. so in Hautgut 100 ff. macht, von Ime ander ersten bezallung angenommen anlanngt da sein wir nit bedacht dieselben an diser ersten frist von Ime anzenemen. Wir bevelchen Euch aber dass Ir unns wies huerumben eingestalt ob man sollichem Zins anruern, unnd verkauffen khundt. Ime auch über die 500 jerlich bewillichten Berani aufs khonfftig Lxxv jar noch 200 oder 300 Berani mer anzuwassern unnd zuverfuern bewilligs werden machten oder nit, zuhanden der Camer berichtet unnd die Supplication, daneben wider übersenndet, Daran etc. Datum den 24e tag Monats Decembris, Anno etc. in Lxxiiiite.

An Zollner unnd Gegenschreiber
zu Fleimbs.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1574, fo 1872 vo - 1873 vo.

556

1575, 3 Maart. - Die vergulders van die hek van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I vra antwoord op hulle aanbod.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die Maler Trabel, Parkhammer, Mauerl und Leitgeb von Innsbruck bitten die tirolische Kammer um endlichen Bescheid bezüglich ihres schon im vorigen Jahre gemachten Angebotes in Betreff der Fassung des Eisengitters zu Kaisers Maximilian I. Grabmal.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII. 3.3.1575. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLVIII, nr. 10575.

557

1575, 12 Maart. - Maksimiliaan II het Colijn dringerd nodig in Praag.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Kaiser Maximilian II. schreibt seinem Bruder Erzherzog Ferdinand, er benöthige dringend

dessen Bildhauer Alexander Colin. Der Erzherzog möge daher diesem befehlen, sobald als möglich nach Prag zu reisen und sich bei ihm anzumelden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII, 12.3.1575, Schloss Prag. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893, p. CLVIII, nr. 10576.

558

1575, 19 Maart. - Voorstelle van die Tiroomse Regering betreffende die glasrame van die Hofkerke.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Dem Auftrage des Erzherzogs Ferdinand, sich zu Äussern, welche Wappen in die Kirchenfenster des neuen Stiftbaues geschmolzt werden sollten, entspricht die tirolische Regierung mit folgendem Gutachten : Das Gotteshaus sei zu Ehre des Kreuzes Christi, Unserer lieben Frau und St. Johannes des Täufers erbaut; in eines der Fenster gehörten somit diese drei Patrone. In das andere sollten die Bildnisse Kaisers Maximilian I., seiner Gemahlin Maria von Burgund mit ihren Patronen, in das dritte die Bildnisse Kaisers Ferdinand I., seiner Gemahlin und der Patrone beider, in die übrigen Kirchenfenster aber die Wappen des heil. römischen Reiches, der Königreiche Ungarn und Böhmen, Dalmatien, Croatien, der spanischen Königreiche, so viele der Erzherzog von diesen haben wollte, ferner von Alt- und Neuösterreich, Burgund, Steier, Kärnten, Krain, Schwaben, Tirol, Habsburg, Elsass und Pfirt gesetzt werden. In Betreff der Patrone möge der Erzherzog noch die Geistlichen um ihr Gutachten angehen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII. 19.3.1575. Kopie in Kopialbuch : Missiven an Hof, 1575, fo 189. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLVIII, nr. 10579.

559

1575, 23 Maart. - Die aartshertog wys daarop dat, indien Colijn na Praag moet reis vir die opstelling van die grafmonument van Ferdinand I dit tevergeefs sal wees aangesien die stukke daarvan waarskynlik nog in Linz lê.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand schreibt an Kaiser Maximilian II, er habe Colin, den er zwar selbst nothwendig brauche, beauftragt, demnächst nach Prag zum Kaiser zu reisen. Er wisse zwar nicht, wozu der Kaiser Colin benöthige; doch glaube dieser wie auch er selbst, dass es sich um die Aufstellung des Grabmales Kaisers Ferdinand I. Handle. Da aber die Stücke zu demselben, wie er zu wissen glaube, noch in Linz lägen, so wäre die Reise Colin's in diesem Falle vergebens. Er warte daher noch einen weiteren Befehl ab, wolle aber den Meister, wenn der Kaiser eine andere Arbeit als die Aufstellung des Grabmales gemeint haben sollte, sofort abschicken.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A. VII, 23.3.1575. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLVIII, no 10580.

1575, 23 Maart. - Opdrag om die goud wat vir die verguld van die hek van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I geslaan word deur twee onpartydige skilders te laat ondersoek.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Auf die Bitte des Goldschlägers Peyrer, ihm mehr Gold verabfolgen zu lassen, um so viele Blättchen schlagen zu können, dass die Maler in ihrer einmal angefangenen Arbeit nicht aufgehalten würden, und auf das hierüber erstattete Gutachten des tirolischen Kammermeisters und des Hofbauschreibers erhalten Letztere von der Kammer den Auftrag, das geschlagene Gold durch den Maler Ritterle von Hall und einen zweiten unparteiischen Maler untersuchen zu lassen, ob es auf 11 Ducaten zu 105 Kreuzern recht geschlagen sei, und einen Ueberschlag zu machen, wie viel Gold man zum Vergolden des Gitters brauche, ferner zu überlegen, ob es nicht besser wäre, das Gold wie früher von Ulm zu beziehen, endlich über Alles Bericht zu erstatten.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII, 23.3.1575. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLVIII, nr.10582.

1575, post quem 23 Maart. - Probleme aangaande die bladgoud vir die verguld van die hek van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Auf Befehl der tirolischen Kammer von 23. März antworten der Kammermeister und der Hofbauschreiber, sie hätten den Maler Ritterle von Hall und Baptist Fontana vorgeladen; Letzterer sei aber, mit Arbeiten in Ambras beschäftigt, nicht gekommen und es sei darum Ritterle allein vernommen worden. Dieser habe die von Peyrer geschlagenen 2.000 Goldblättchen als fleissig, rein, gut und gerecht geschlagen gefunden. Wie viel Gold man im Ganzen zur Vergoldung des Gitters brauche, habe Ritterle nicht zu sagen gewusst. Da die Maler für das Fassen eines Gitterstückes nur 53 Gulden, im Ganzen also 1060 Gulden verlangten, so müssten dieselben allen Fleiss anwenden, um nicht zu Schaden zu kommen. Vom Goldschläger habe der Kammermeister die 2.000 Blättchen in Empfang genommen und domselben dafür 22 Ducaten verabfolgt. Die vier Innsbrucker Maler, denen die Blättchen gezeigt worden seien, hätten das Gold auch vollkommen entsprechend gefunden, die Anzahl der noch weiter nothwendigen Blättchen jedoch nicht zu bestimmen vermocht; doch hätten sie geglaubt, man solle den Goldschläger noch 12.000 Blättchen zu einem Vorrath schlagen lassen, damit sie in der angefangenen Arbeit nicht unterbrochen würden. Auch wünschten die Maler einen Vorschuss von 300 Gulden. Bezüglich des klaren Goldes machen die Berichtgeber darauf aufmerksam, dass ein fürstlicher Erlass es verlange, dass das Schlagen des nöthigen Goldes dem Goldschläger Peyrer übertragen werde.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII, 1575 (nach 23 März). - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLIX, nr. 10583.

1575, 5 April. - Colijn nogmaals dringend deur Maksimiliaan II ontbied.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Kaiser Maximilian II. verlangt nochmals, dass Alexander Colin ehestens zu ihm geschickt werde.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Missivenbuch über die Hofkammersachen 1575, fo 17, 5.4.1575. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 15, 1893. p. CLIX, nr. 10585.

1575, 18 Mei. - Die vergulders van die hek van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I wil met die werk begin en vra 'n voorskot vir verf, olie en vernis.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die vier Maler von Innsbruck bitten die tirolische Kammer abermals um Bescheid in Betreff des Vergoldens und Fassens des Eisengitters zum Grabmale Kaisers Maximilian I. und zugleich um einen Geldvorschuss, damit sie auf dem jetzigen Markt in Hall Farben, Oel und Firniss kaufen könnten. Mit der Arbeit müsste, wenn sie diesen Sommer fertig werden solle, begonnen werden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII, 18.5.1575. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLIX, nr. 10589.

1575. 13 Julie. - Colijn ontvang 240 guldens vir die sakramentshuisie in Solbad Hall.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, erhält von der tirolischen Kammer zur Bezahlung seiner Restforderung für das Sacramentshäuschen, welches er für die Kirche der Erzherzoginnen in Hall gemacht habe, 240 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck, Raitbuch, 1575, fo 139, 13.7.1575. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLX, nr. 10593.

1575, 23 Julie. - Maksimiliaan II vra of Colijn wat vir sy lushof in Wenen moet werk, die nodige geld tot bevordering van sy werk kan kry.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Kaiser Maximilian II, ersucht Blasius Khuen von Belasi, er möge sich dafür verwenden, dass dem Bildhauer des Erzherzogs Ferdinand zu Innsbruck, welcher etliche Sachen in seinem Lustgarten zu machen habe, zur Förderung

seiner Arbeit das nöthige Geld aus der tirolischen Kammer auf Verrechnung mit seinem Bruder verabfolgt werde.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A, VII. 23.7.1575, Schloss Prag. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLX, nr. 10594.

566

1575, 9 Augustus. - Prysopgawe deur Alexander Colijn vir 'n agthoekige springfontein en vier klein fonteine.

Inhoud volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung und Kammer berichten an Erzherzog Ferdinand mit Bezug auf das Verlangen Kaisers Maximilian II., Alexander Colin aus der tirolischen Kammer zu bezahlen, sie habe Colin vorgerufen und ihn befragt, wie hoch sich die Kosten für die dem Kaiser von ihm zu machender Arbeit stellen würden. Die Antwort habe er ihnen dann in mitfolgender Schrift übergeben. Darnach verlange derselbe für den achteckigen Brunnen über 1150 Thaler, für die vier kleineren Brunnen 500 Thaler und für den Anfang auf Rechnung 300 Gulden. Sie bäten also hinsichtlich der Bezahlung um nähere Weisung.

In der erwähnten Schrift des Alexander Colin sagt dieser, er müsse einen Brunnen machen „mit acht eggen und nit kliener sunder grösser als vor derselbig gescheibt prunnen gewest.“ Dieser sei ihm um 1150 Thaler übertragen worden; er glaube also an dem jetzt zu machendem Brunnen mehr zu verdienen. Der Kaiser habe ihm weiter befohlen „vier klaine prunnen zu machen, so bei Ebersdorf in die vier teich des lustgarten kommen werden.“ Für dieselben könne er nicht weniger als 500 Thaler in Anschlag bringen, da solche Arbeit mit allem Fleisse gemacht werden müsse. Auf Rechnung möge man ihm gleich anfangs zum Steinbecken 300 Gulden geben.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII, 9.8.1575. Kopie in Kopialbuch : Missiven an Hof, 1575, fo 422. - Gesit. deur von Schönherr in JAK. dl. 14, 1893. p. CLX, nr. 10595.

567

1575, 31 Augustus. - Jasper de Vleeschouwer, 'n skoonbroer van Alexander Colijn het sy testament gemaak.

Jaspar de Vleeschouwer ende Elisabeth Scheickens zyn huysvrouwe, hebben ghelaudeert, gheapprobeert ende gheratificeert, herlieder wel prooquelyck testament dwelck sy verclaerden ghesamenlenderhant ghemaeckt te hebben voordien notaris De Muntere ende zekere ghetuyghen op heden den lesten Augusti 1574, Begheerende etc.,
lesten Aug. 1575.

Stadsarchief, Mechelen. Testamenten, 1575, S.I. no 17 fo 35.

568

1575, post quem 1 September. - Colijn ontvang afbetalings op die skuld van keiser Maksimiliaan II.

Inhoud volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, erhält von der tirolischen Kammer von den 600 Gulden, welche ihm Kaiser Maximilian II. für gemachte „steinwerksarbeit“ noch schuldig sei, am 14. April 200 Gulden, am 1. September 150 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kaitbuch, 1575, fo 112 en 114, - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXII, nr. 10617.

569

1575, 14 November. - Aanbeveling van Colijn by burgemeesters en rade van die stede Antwerpen en Mechelen.

An die Statt Antorff
VII 44.

14. Novembris Anno x 75.

Ferdinandus.

73 Insimlj

An die Statt Mechl.

Fürschriff Alexanderen

Colin betreffend (Chschich)

Ersame besonder liebe. Vnns hat vnser diener vnnd Pildhawer

Alexander Colin gehorsamblich bericht. Wasmassen Er bey Euch. etlicher seiner aigen Sachen halben u.s.w. fürzubrenigen zuhandeln vnd zumerichten habe. Vnnd vnns derhalb. 1) Er vmb vunnser gnedigiste erlaubnus, auch schriftliche befürderung an Euch vnderthanigist gebete Damit dann gedachter Collin, 2) sich mit echistem widerumben alher zu seinem diemnst vnd von vnns vnnderhanden habender arbeit verfuegen müge. So ersuchen wir Euch gnedigstlich begerend, Ir wollet Ime in solchen seinen Sachen vnd handlung zu schleuniger fürderlicher verrichtung nit allain alle guete hilff beweisen, sonderen Jm auch sonnst von vnserntwegen in allem wol beulhen 3) haben, damit Er diser vnnserer ghistl 4) Jnterressen genieslich empfinden müge. Das geraucht vns von Euch zu angenehmen gnedigisten wolgefallen.

Kobl huss per 14

Novembris Anno '75.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kunstsachen Nr. 1453 Pos.IV.

570

1575, 17 November. - Klein stukke marmer, maar ook die groot stuk vir die fonteinbekken moet van Ratsching na Sterzing gevoerd word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung und Kammer beauftragen den Landrichter in Sterzing, dafür zu sorgen, das nicht bloss die kleinen Marmorstücke sonder auch

- 1) deurgehaal : und damit
- 2) deurgehaal : solchs
- 3) bevelhen
- 4) ghistlichen

„der gross brunnenear" noch vor Eintritt des schlechten Wetters aus dem Thal Ratschings nach Sterzing geliefert und deshalb der Weg auf dieser Strecke ausgebessert werde.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missionen, 1575, fo 1508. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14. 1893. p. CLXI, nr. 10608.

571

1575, 5 Desember. - Alexander Colijn verskyn voor Jacop van Cranendonck en Aerdt de Cuypere skepene van Mechelen in verband met die oordrag van 'n rente.

Jacop van Cranendonck ende Aerdt de Cuypere Scepenen van Mechelen als tusschen partyen ende inder zaken naerbescreven van mynen heeren Wethouderen gecommitteert volgende daecte daer aff zynde in date den 1) der voerleden maent van Novembri doen te wetene dat voer ons gecoemer. zyn Alexander Colyn zoe voer hem zelve als oick vuyten naem ende als man ende momboir van Marie de Vleeschouwere geadsisteert met Mr Anthéunis Suctetz advocaet ende Henrick Verstappen procureur ter eendre/Ende Mathys van Oultre als man ende momboir van Barbara Robyns met Mr Lodwick van Heyst advocaet vuyten naem en hem sterckmakende over Rombout de Peutere priester. Item Johanna de Peutere met Wouteren vande Putte haren man ende momboir ende Catlyne de Peutere jonghe meyssen oick geadsisteert met den voers. Mr Lodwick van Heyst ter andere zyden. Ende zyn de voers. partyen om neder te legghen alle behoufte proceduere voerde voers. commissarissen alreet gemoveert ter oirsake van zekere erffelycke Rente van XLVIII gulden erffelyck, eertyden by den voern. Alexander vercocht opte goeden vande voers. Barbara Robyns ende vande voers. hare kinderen die zy behouden heeft van wylen Cornelis de Peutere dien aangaende by tusschenspreken vande voers. commissarissen metter minnen vereenicht ende veraccordeert inder naervolgender manieren : Ierst ware de voers. partyen aen beyden zyden te Reminchielen ende hebben geremuncieert vande voers. procedueren ende dienvolghende hebben de voers. Barbara Robyns met Mathysen van Oultre haren man byden selven huer toe behoirlyck geauthoriseert mitsgaders oick de voers. Mr Ludovick van Heyst inden naem ende qualiteyt als boven Johanna ende Catlyne de Peutere geadsisteert ende geauthoriseert als voere verleden ende bekend in Redemptie ende erffquyttinghe vande voers. Rente metten Verloope van dier verschenen van acht jaeren by den voers. Alexander gepretendeert den selven wel ende deuchdelyck schuldich te zyne de somme van XLV carolus gulden eens van veertich grootten vleems tstuck in voldoeninghe van welck zyn den voers. Alexander bewesen ende es te vreden geweest te aanveerden de partyen van Renten ende penningen inder manieren naervolghende. Ierst alzulcke Rente van vyffentwintich gulden erffelyck metten verloope van dry jaeren als de voers. Mr. Rombout de Peutere jaarlyck es heffende op en e aen de goeden vande voers. Mr. Alexander Colyn ende syne mede erffgenaemen. Coemende het kapitael der voers. Rente metten verloope ter sommen van vier hondert ende vyffentzeven-

1) nie ingevul nie

tich gulden, Item noch de achtentwintich guldens ende XVIIien st. erffelyck ane de voers. Johanna de Peutere voer de achtien gulden ende Catlyne de Peutere voer de resterende X gulden seventien st. en halven proprieteit zyn competerende daer aene de voern. Barbera Robyns hadde haer tocht ende by leven. Op ende aen de goeden van Goedevaart van Steynemeulen gelegen onder de prochie van 1) beloopt het kapitaal ter sommen van vier hondert twee-entsestich gulden. Ende nopende de tweehondert LVIII gulden die daer zouden resteren om volle te maken de voers. somme van XI⁶ LV gulden hebbende de voers. partyen dien aangaende overgedrahen dat de voers. Alexander daer van souden vande aenden voers. Mr. Rombout de Peutere de somme van hondert ende L gulden die hem die betaelt moeten worden binnen eenen jaere, precivelyck ende oft daer eenighe faulte ofte gebreck im viele ende den voern. Rombout dat abraemet ende voedde indyen gevalle heeft de voers. Mr. Lodwick van Heyst belooft die selve te gepresigzerden tyde op te leggen ende te betalen constitueren hem daer voeren borghe als principael debiteur. Voirts sullen de resterende LXVIII gulden den voern. Alexander promptelyck opgeleet ende betaelt worden dies Behoudelycken dat daer aene gecort zal worden het Recht vande hondersten penninck, ende voirts allen tgene daer van zylieden partyen tegenwoordichlyck syn geliquideert. Ende om den voers. Alexander hier van te veldoene ende te versekeren zal de voers. Mr. Lodwich als specialyck ende onwederroepelyck gemachticht vande voern. Mr. Rombout de Peutere totten transporte der voerseyder Rente van XXV gulden alzoe hy verclaerde van stonden aen alle debiteren doen die daer sullen behoiren te geschieden om te procederen totter opdrachten ende verthyenisse der selver Rente, daer ende alzoe dat van noode wesen zal. Voerts oick om van gelyken te doen int regard vande voers. XXVIII guldens zeventhien st. ende halven heeft de voers. Barbera Robyns geadsisteert ende geauthoriseert als voere de tochte die zy aende zelve Rente hadde gerenunchieert ende vercreghen tot behouff vande voers. kinderen proprietarissen der selver ende belooft tot dien liefvelyck aen God ende zynen Heylighen swerende dat sy de selve hare tochte om egeender noot die haer naermaels soude moeghen toecomen calengien noch eenich Recht meer daer aene en sal pretenderen. Welcke consolidatie alzoe geschiet zynde hebben de voers. Johanna ende Catlyne de Peutere geadsisteert ende oick geauthoriseert als voere met haren vryen wille ende wetentheyte volcomelyck geconstitueert ende onwederroepelyck machtich gemaect den voers. Mr. Hendrick Verstappen om in heurlieder naeme ende van hunnen twegen te compareren voer heer ende hoff daer dat dienen ende noode wesen zal. Ende aldaer de voers. Rente met allen heurlieder Recht ende Aectie tot behoeff vande voers. Alexander wettelyck te transporteren dies te vertyden hallem te schiten, waerschap te geloeven met allen behoirlycke solemniteyten daertoe dienende. Gelovende de selve Johanna ende Catlyne by heurlieder trouwe ende eere ende opte verbintenisse van alle heurlieden goeden present ende toecomende altyt te houden goet vast ende gestantich ende van weerden allen tgene byden voergenoemde heurlieder geconstitueerden in des voers. staet eenich sints gedaen ende gevdrdert sal wesen alsonder fraude. In kennisse etc.

Opten Ven December XV⁶ ende vyffentzeventich.

1) nie ingevul nie.

1575, 7 Desember. - Maksimiliaan II dring by aartshertog Ferdinand aan op betaling van 'n saldo van 556 guldens 40 kreutzer asook van 'n voorskot op nuwe werk van Mevrouw Colijn. 1)

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Kaiser Maximilian schreibt an seinen Bruder Erzherzog Ferdinand, nach der vom 28. April 1574 datirten, von der tirolischen Regierung und Kammer gemachten Abrechnung mit Alexander Colin beträffs seiner gemachten Arbeit sei er demselben noch 556 Gulden 40 Kreuzer schuldig geblieben, um deren Bezahlung der Meister „zum heftigsten sollicitirt“.

Er habe wegen dieser Schuld der Regierung und Kammer, speciell dem Kammerpräsidenten Blasius Khuen geschrieben, dieselbe zu zahlen und in seine mit dem Erzherzog zu treffende Abrechnung zu bringen. Die Regierung und Kammer aber und auch Khuen hätten sich mit dem Unvermögen der Kammer entschuldigt. Auch auf wiederholtes Ansinnen sei diese Bezahlung nicht erfolgt. Nachdem nun Colin um taugliche Bildhauer „in's Niederland verraist“ und inzwischen seine Arbeiter im Steinbruch beschäftigt seien, um noch bei gutem Wetter so viel als möglich Marmor zu bekommen, und nachdem zu Allem Geld nothwendig sei, so möge der Erzherzog anordnen, dass Colin's Frau die 556 Gulden 40 Kreuzer und dazu eine Summe auf die neue Arbeit von der zwischen ihnen zu verrechnenden Summe ausbezahlt würden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII, 7.12.1575, Wien.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXI, nr 10609.

1575, 7 Desember. - Maksimiliaan II dring aan by die Tirolse Kammer-voorsitter in verband met die betaling van 'n saldo van 556 Guldens 50 kreutzer asook 'n voorskot op die nuwe fontein aan Mevrouw Colijn.

Inhoud van die stuk volgens Franz Kreyozi : Kaiser Maximilian II. ersucht den Tiroler Kammerpräsidenten Blasius Khuen, sein gleich datirtes Schreiben 2) dem Erzherzoge Ferdinand zu übergeben und die Verfügung zu treffen „damit unserm genedigsten begern nach nit allain der ausstand der 556 gulden 40 kreutzer sondern auch auf di obsteenden neuen prünen die notturf gelts aus irer lieb camermaisteramt in abschlag unserer mit irer lieb habenden abraitung dem Colin oder mitlerweil in seinem abwesen seiner hausfrauen alsobald zuegestellt werde.“

Stadsfinanzarchiv, Wenen. Conc. Pap.; Niederösterreich Fasc. 16725, 7.12.1575, Innsbruck. - Gesit. deur Franz Kreyozi in JAK, dl. 15, 1894. p. VIII, nr. 11563.

- 1) Alexander vertoef op hierdie oomblik in die Nederlande.
- 2) Kyk dok. nr. 572

1575, 23 Desember. - Tirolse Regering en Kamer vra om instruksies betreffende betaling van saldo en voorskot aan Mevrouw Colijn.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung und Kammer bitten mit Bezug auf das kaiserliche Schreiben vom 7. December um Weisung in Betreff der Bezahlung Colin's, welcher in seiner Abwesenheit durch seine Hausfrau um Anweisung des Geldes ,, stark anhalten lasst."

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A. VII, 23.12.1575, Innsbruck. Kopie in Kopialbuch : Missiven an Hof, 1575, f° 716. - Gesit. deur von Schönherr in J&K, dl. 14, 1893.p. CLXI, nr. 10611.

1575, vermoedelik einde van die jaar. - Uitgawes vir sekondêre werk vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I : ysterhek, skoonmaak van hek en reliëfs ens.

Inhoud volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer verausgabt in diesem Jahre für das Grabmal Kaisers Maximilian I. 321 Gulden 38 Kreuzer 3 Vierer. Von dieser Summe erhielten Wolfgang Türnhaimer zu Schwaz für die von ihm bestrittenen Kosten des Transportes des in Prag verfertigten Eisengitters von Linz bis Hall 94 Gulden 50 Kreuzer, ein Tagwerker für Säuberung des Gitters und der ,, historien " 2 Gulden 20 Kreuzer, Michael Scherer, Schlosser auf Rechnung der bei ihm bestellten Eisenrahmen zum Grabmal 15 Gulden, der Goldschläger Hans Peurer für 4.000 Blättchen Gold zur Vergoldung des Eisengitters 77 Gulden, endlich der Steinmetz Hieronymus de Longhi 132 Gulden 28 Kreuzer 3 Vierer ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1575, f° 282 - 285.- Gesit. deur von Schönherr in J&K, dl. 14, 1893. p. CLXII, nr. 10616.

1576, 2 Januarie. - Stukke marmer wat in Sterzing lê moet na Innsbruck vervoer word.

Inhoud volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung beauftragt den Landrichter in Sterzing, die im Thale Ratschings gebrochenen und bereits in Sterzing liegenden Marmorstücke nach Innsbruck führen zu lassen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1576, f° 1, 21 en 34. - Gesit. deur von Schönherr in J&K, dl. 14, 1893. p. CLXII, nr. 10618.

1576, 14 Januarie. - Opdrag aan die steenhouders Scalabrin en Barbon om vir die nuwe klooster in Innsbruck 'n fontein te maak.

Inhoud volgens von Schönherr : Die steinmetzen Thomas Scalabrin und Franz Barbon erhalten den Auftrag, im neuen Stift zum heil. Kreuz in Innsbruck nach gegebener Zeichnung einen neuen Brunnen von weissem, rothem und scharzem Marmor zu verfertigen, zu welcher Arbeit ihnen auf Rechnung der Betrag von 50 Gulden Angewiesen und weisser Marmor aus Obernberg beige stellt wird.

Landesregistrationsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1576, f^o en 47, 14.1.1576. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14. 1893. p. CLXIII, nr. 10619.

578

1576 (n.st.) 1575 (o.st.), 28 Januarie. - Crispiaan Colijn, neef van Alexander Colijn, seun van sy oom Diericken, koop 'n huis.

Crispiaan Colyns van wegen synder huysvrouwe heeft verreecht een huys metten hove gronde ende synen toebehoerten der kinderen wylen Weyn, vande Brande toebehoert hebbende gestaen Inde Zeelstraete, Tusschen Willem Moens erve aen d'een zyde ende wylen Philips Bernoirt erve aen dander zyde. Ex censci.

Actum Uts.

XXVIIIe January 1575.

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1575, S.I. n° 199 f° 39.

579

1576, 11 Februarie. - Johanna de Peutere en haar man Wouter van de Putte verkoop 'n rente aan Meester Alexander Colijn.

Mr Hendrik Verstappen procureur als totten ghenen hier nair-bescreven onwederroepelyck gemachticht van Johanna de Peutere met Woutere vande Putte marito ende van Kathelyne de Peutere jonge meyssen geadsisteert van Mr Lodewyck van Heyst advocaet zynde by letteren van procuratien int naerbescreven contract gejusiert daeraff ons volcomelyck gebleken is. Heeft in voldoeninge van alsulcken contract ende conventie als de voirss. Kathelyne ende Johanne de Peutere geadsisteert als bovene met hunne consoirten jegens Mr. Alexander Colyn voir scepen alhier opte Ve September laestlee gemaect ende gepasseert hebbende. Opgedraegen, getransponeert ende overgegeven de voirs. Mr. Alexander Colyn de Achtentwintich gulden XVII Stuivers erffelycke rente die sy constituenten te hebbende ende te heffende plugen altyt in Aprili. Op ende aen de goederen van Goedevairt van Steyne - moelen gelegen over de prochie van Seempse Warandia Ut in forma Reminciani ac promittens qualitate utsupra in forma. Met conditie dat de voirs. Verstappen in de voirs. qualiteyt gehouden sal syn dit transpoort andermael voir Heer ende Hoff daer de selve goederen onder gelegen zyn met alle behoirelyck solempniteyten, in casu van noode ende des versocht synde te dgene.

XI februari XV LXXVI

580

1576, 14 Februarie. - Vergoeding vir die transport van 32 stukke marmer van Sterzing na Innsbruck.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer vergütet dem Zöllner am Lueg die von ihm bezahlten Kosten des im Jänner bewerkstelligten Transportes der dem Kaiser gehörigen zweiundreissig Stücke weissen Marmors von Sterzing bis Innsbruck mit 121 Gulden 35 Kreuzern.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1576, f° 154.
14.2.1576. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1883. p.
CLXII, nr. 10622.

581

1576, 22 Februarie. - Verkoop van 'n plaas ten voordele van die weeskinders van Jan de Vleeschouwer, broer van Marie Colijn. Alexander en Marie, tante van die wese, stem saam met die verkoop.

Verthonnen in alder oitmoet Mathys van Oultre en Mr. Pieter de Kempeneere als momboir vander onbejaerde kinderen wylen Jans de Vleeschouwere daer moeder aff was Jouffr. Cathelijna Skempeneeren hoedat zijlieden inder voirs. qualiteijt met hunnen anderen mede erfgenamen van wylen Anthonis de Vleeschouwer ande Jouffr. Magriete Robyns aen heeren Charles Carondeleth heer van Champuant vercocht hebbende zekere hoeve gheeten Roelanshoff gelegen tot Sempse belast met zekere sware chysen ende Renten merckelyck met vyfentwintich gulden, en een partye dertich in een ander ende negen veertelen rogg erfelyck in een derde partye boven de heerlicken chysen en de andere cleyn Renten welcke hoeve oick een weynich meer dan Hondert gulden tsiaere en heeft vuytgebrocht. Ende is nu vercocht Hondert LXXXVIII gulden erfelyck invuegen dat ten profijte vande voirs. kinde de vercoopinge beeter gedaen is dan gelaten. Maer want de vercooperen nyet en zouden vermogen te procederen tot goedenissen ende erfenisse vande selve goeden sonder behoorlycke acte van authorisacie van uwen Heeren. Alsoe den weesmren byen oudern vande voirs. kinde de hant te geslootten soe keeren. Zy verthoonderen ter selver uwer w. Eerw. om de voers. acte van authorisacie oitmoedelyck supprierende. Op de Marge stont voer appostille. Verzien hier de verthoonderen voerden heeren weesmrs. deser stede de welcke myne heeren Schepenen daertoe hebben gecommitteert en geauthoriseert, committeren ende autoriseren midts desen behoudelyck van hun gebesonigheerde behoorlycke notitie worde gehouden by gesoriste naer styl. Gedaen opten XXI Februarij XV^cLXXVI ende waren onderteekent Verstrepen noch meerder stont gescreven, weesmrs. gehoort de momboirs hier gehoort mitsgaders Alexander Colyn getrout hebbende Jouffrouw Marie de Vleeschouwere Meye vande voirs. weese vande vaderlycke zynde wonende Tysbrouck (sic) int graefschap van Tirol die verclaert hebben onder eedt den oirboir vanden wesen grootelyck gelegen is inde verdoopinge hier geroert ende sulck beeter gedaen dan gelaten, soe hebben Myne Weesmeesteren voirn. de selve vercoopinge gelaudeert ende geapprcebeert soe verre tselve geschiet is sulcx nue wesen goet ter plaetsen daert gelegen is behoirt ten hoogsten te vercoopen ende oversulcx autoriseren de voirn. momboiren om de selve vercoopinge tessectueren mette solemniteyten van rechte daertoe gerequireert met last nochtans van remploy vanden penning te neste oirboire vande weesen ende van

rekeninge bewys ende reliqua naer behoiren. Actum coran Monsieur Renier Roelant ende Cranendonck weesmeester den XXII febr. XV^oLXXVI ny present als griffier vande weescameren Ende waren onderteekent A Pater.

Gecollineert mette originalen by

1) : 1576

Stadsarchief, Mechelen. Weeskamerenboek, 1576, S.I. no 11 fo. 4.

582

1576, 3 Maart. - Alexander Colijn tree op as gevolmagtigde van sy vrou Marie de Vleeschouwer, haar broer Rombout en sy suster Johanna by die verkoop van 'n plaas.

Alexander Colyn soo voor hem selven als oock inde name ende van wegens jouffr. Marie de Vleeschouwere met behoeffnisse van dit byde selve zyne huysvrouwe te doen approberen ende daer toe oft andersins behoirlycke ende souffisante procuratie te doen passeren tmede in hen vervanghende ende hen sterkmakende voer Rombout ende Johanna de Vleeschouwere zynen swaghers ende swagherinne respectivelyck buyte slants wesende. Item Jaspar ende Barbera Vleeschouwer de selve Barbera gheadsisteert met enen vrempten momboir haer metten rechte verleent kinderen wylen Anthonis de Vleeschouwere daer moeder af was wylen Jouffrou Margriete Robyns, ende hebben vuyt hueren vryen wille ende weetentheyte welvoegelyk geconstitueert ende onwederroepelyke machtich gemacht, constituerende ende maekende machtich sonder eenich wederroepen midts desen daer Rombouten Huens, Charle Vermee ende Henricken Verstappen ende elcken van hun besunderere. Om inden naem ende van wegens huerlieder constituenten inder qualiteyt als vore te compareren over heer ende hof ende gheechte van Sempes ende allomme elders naar dat dienen ende van noide vereffen sal ende aldaer wettelyken te vercoopen opte dragen ende te transporter zekere hoeve mette huysinghe, schure, stalle, boomgaerde, lande, bossche, bempden ende alle haere toebehoirten, groot omtrent seventheyn boenen der maete onbegrepen, Roelants hof ghenaeemt ghelogen tot Sempts dezelve hoeve ende allen het Recht dat zyn comparanten inden naem als voere daer aene hadden oft hebbene mochte over ter vertheyde ende te renunchieren tot beliefe van den ghene die de selve by coope vercreghen heeft off sal moeghen vercreghen volghende de voirwaarden daer aff synde aen selve coopere oft coopers daer inne te goeden ende terven hallem te schieten ende waerscap daer aff te gheloeven met alle behoerlycke ende ghewoenlycke solemniteyten naer costume vander plaetse daer toe gerequireert. Ende voirts meer generalyke ende specyalyken. In desen met recht dien sal aenleve alle te doen dat zylieder constituenten alomme present wesende zelve soude kunnen oft moeghen doen all waert oock soo dese saeke speciaelder bevel behoude dan voers. staet. Gelovende de zelve constituenten inder qualiteyt ende gheadsisteert als voere by haere trouwe, eere ende opt verbant van alle huerlieder goeden present ende toecomende altydt te houdene

1) Handtekening is onleesbaar.

over goet vast ende vande weerde all tghene dat byde voern. huerliedder gheconstitueert opt den eenen vande hun in tgene des voirs. staet eenichsins ghedaen ende ghevoirdert sal wesen.

Acten opten IIIn Martij 1576

SStadsarchief, Mechelen. Procuratoria, 1576, no 6 fo 34.

583

1576, 20 maart. - Vir die beheer van die goedere wat hy uit hoofde van sy vrou besit gee Alexander Colijn met haar instemming en die van haar suster Johanna volmag aan Franchois Verstrepen.

Alexander Colyns zoo voor hem selven als oick inden naeme ende als man ende momboir van Marie de Vleeschouwere mede in hem vervangende ende hem sterckmaekende over Johanna de Vleeschouwere ende theeft indier qualiteyt vuyt zynen vryen wille ende wetentheyte volcomelycken geconstitueert ende machtich ghemaect, constitueert ende maect machtich midt desen Franchois Verstrepen hiertoe present ende der selven last accepterende hun ghevende speciael bevel ende commissie omme taenveerden hantplitsen ende regeren alle zyne der voerscreven zyner huysvrouwen ende Johanna de Vleeschouwere zynder huysvrouwe sustere goeden, volgende den staet ende inventaris, hem daer van geleverd waer aft den contrestaat hy met meester Frederick Verstrepen secretaris deser voerscreven stadt hebben onderteekent de prouffytten, baten ende emolumenten van dien te ontfanghen, quitantie daer aff te gevene alle voerdeel te ordinancheren ende schade te verhueden oick zoo verre des noot ware ter oirsaken van dien in Rechte te agerene ende laten contesterene voer allen heeren Rechten ende genechten zoo wel geestelyck als weerlyck alderande scrijstrueren titulen ende imminenten te eschieerene tgetuyghen te produceren die van partye adverse in saecke te concluderen ende vonisse te heeschen daeraff te appeleren oft reformeren ende dappel te vervolgen, allen daegen ende termynen van Rechte te houden eenen oft meer procuratie oft procureurs, de selve macht hebbende ad lites tantum in zyne stede te stellene ende te substitueren, hachten ende arrestamenten te doene ende voirts generalycken in desen te doene allen tgene dat oen gcet ende getrouw gecommiteerde, schuldich ende ghehouden es te doene, zoude kunnen oft vermoghen te doene opdat hy alomme present ende voer ooghen ware all waert oick zoo dat dese sake specialder bevel behoefde dan voirs. staet. Geloevende de zelve constituant by synder trouwe ende eere ende oick opte verbintenissen van alle zyne ende synler huysvrouwe goeden present ende toecomende te houden altyt over goet vast ende van weerden allen tgene was by den voerscreven geconstitueerden zyne substituyt oft substituten in des voirscreven staet heeft eenichsints gedaen ende gevoirdert zal wesen dies Zoo heeft den voernoempden Franchois Verstrepen beloofd ende beloofd midts desen van zynen voerscreven administratie ende tgene des daer aene cleeft te doene goede ondeuchdelycke rekeninge bewijs ende reliqua altydt des versocht wesende ende de penninghen van zynen ontfane te bringhen in handen voir den voirnomden meester Frederick Verstrepen altydt vanden selven daer toe vermaect zynde. Om die te worden geemployeert oft daer mede gedisponeert naer advies ende goetduncken vanden voirnaemden constituant die hem dies aengaende vanden selven meester Frederick

ganschelycken betrouwt ende hem volcomen assignatie sal doen, desen naervolgender heeft de voirscreven meester Frederick Verstrepen hen geconstitueert borge ende principael voerde voerscreven hantplichtighe rekeninghe bewys ende reliqua over den voernoemden Franchois Verstrepen zyne neve verbindene daer voeren zynen persoon ende alle syne goeden present ende toecomende. All sonder fraude. Actum opten XXn dach van Meerte 1576.

Stadsarchief, Mechelen. Procuratoria, 1576, n° 6 f° 35.

584

1576, 21 Maart. - Marie, weduwe van Jan Conyns gee volmag aan Pots.

Opten zelve dach zoo heeft Marie Weduwe wylen Jan Conyns (sic) zoo in haeren eygene naem als oppermombressse van haeren kinders ad lites geconstitueert Pots procuratores ende geloeft promissit in forma.

(21 dach Meerte 1576)

Stadsarchief, Mechelen. Procuratoria, 1576, n° 7 f° 46.

585

1576, 13 April.- Inventaris word gevra van die silwer juwele wat in 1552 uit die kerk van Seefeld in Solbad Hall aangekom het om aldaar gesmelt te word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Der Münzmeister in Hall wird von der tirolischen Regierung beauftragt, von dem im Jahre 1552 aus dem Gotteshause zu Seefeld nach Hall zum Einschmelzen gekommenen Silbergeschmeide ein genaues Verzeichniss mit Angabe des Gewichtes und Werthes der einzelnen Stücke einzusenden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1576, f° 453. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893.p. CLXII, nr. 10625.

586

1576, 10 Mei. - Die tolbeampste in Fleims word versoek om by sy betalings voorrang te verleen aan Alexander Colijn en Thomas Scalabrin.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Der Zöllner in Fleims erhält von der tirolischen Regierung den Befehl, den Bildhauer Alexander Colin und den Steinmetzen Thomas Scalabrin, welche sich über langsame Bezahlung beschwert haben, vor allen anderen Ausgaben zu befriedigen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1576, f° 546.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXIII, nr. 10627.

1576, 18 Mei. - Jaspar de Vleeschouwere, 'n skoonbroer van Alexander Colijn koop 'n huis.

Jouffrouwe Barbele Meys baghyne opt groot baghynhoff alhier cum tutore extraneo als by auctie vercregen hebbende thuys hier naerbescreven, heeft achtervolgende der vierschare boeck alhiere vercocht Jaspaer de Vleeschouwere, Een huys metter plaetse gronde et pertinenten soe dat gestaen ende gelegen is achter klooster vande minnebroeders in de Clercstraete alhiere, Tusschen der Huysarme Domini Rumoldi erve ter eendere ende Margriete vande Berge erve ter andere zyde, tcebehoirt hebbende der huysgezinnen van Jacop vander Paelt a Momalibus u Warande op thien stuivers de voirs. Nonne van Mechelen in heele ohys dair jairlyck vuitgaende ende dese coop is geschiet overmits der somme van zessentnegentich karclus gulden eens de XLVIIJ gulden dair aff terstont gereet ende dander resterende XLVIII gulden binnen eene jaere van dese dage aff gerekent voirdebate Dair vore verbindende tvoirs. huys cum pertinentiis gestaen als voirsco.

Uts.

XVIII May 1576

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1576, S.I.no 201 fo 41vo-42.

1576, 27 Mei. - Betaling vir die vervoer na Innsbruck van wit marmar vir 'n fontein van Maksimiliaan II.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer bezahlt an Fuhrlohn für das Herausführen der zu Kaisers Maximilian II. Brunnen bestimmten weissen Marmorstücke, welche im vergangenen Herbst im Thale Ratschings gebrochen und nach Innsbruck geführt worden seien, 40 Gulden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck, Raitbuch, 1576, fo 158, 27.5.1576. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893.p. CLXIII, no 10630.

1576, 13 Junie. - Afkorting op agterstallige salaris en betaling van huisrente aan Alexander Colijn.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung befiehlt, dem Alexander Colin als Abschlagszahlung auf seine ausständige Besoldung 100 Gulden und als Hauszins 26 Gulden zu bezahlen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1576, fo 743. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXIII, nr. 10637.

1576, 13 Junie. - Afkorting op agterstallige salaris en betaling van huisrente aan Alexander Colijn.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung befiehlt, dem Alexander Colin sld Abschlagszahlung auf seine ausständige Besoldung 100 Gulden und als Hauszins 26 Gulden zu bezahlen.

Landesregierungsarchiv, Innsburck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1576, fo 743. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. XLXIII, nr. 10637.

590

1576, 27 Junie. - Aartshertog Ferdinand gee bevel om aan Alexander Colijn 310 guldens uit te betaal vir allerlei ware wat hy vir hom uit die Nederlande saamgebring het en betaal het

Ferdinand von Gottes gnaden Erzherzog zu .Osterreichs Alexander Colin. 310 fl. zugeben pro Waaren. Welgeborner Edl. Ersame Gelerte und liebe getreuen Demnach wir Allexander Colin für allerlaij vuns auf bevelch auss dem Niderlannd hieheer gebrachte Waren sambt dem fuer Lassten dreijhundert zehen gulden zu bezalen schuldig verblaiben unnd ime sollich in erwegung. Das Er sein aigenes geltt darumben aussgeben furdlichen zu behanndigen bewilliget. So ist vunser genediger bevelch an Euch Das Ir gemellte dreyhundert zehen gulden gedachtem Colin Zwischen Dato diss unnd shierist haufftig Michaelis ausshausen Salzamt zu Hall und durch vunseren Salzfactor Hannsen Habiss : raittingen gewisslich und gegen ainen auf vunsern Rath Hopffenningmaister vund gethreuen, lieben Ersamen dem Reütter Lautterdem quitting erstatten vuna bezalen lassen. Daran beschickt vunser genediger willen. Geben in vunserer statt Ynsprugg den sibenzwainzigisten Tag Monats Junij Anno etc. sechs und sibenzig.

Ferdinand

Ad mandatum Scabini Domini
Archiducis proprium
Erassen Haidenraich

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1576, fo 499.

591

1576, 7 Julie. - Tiroomse Regering en Kamer skryf aan die raadslede van die Hofkammer van keiser Maksimiliaan II dat hulle sonder bevel van aartshertog Ferdinand nie in staat is om 'n aantal betalings wo. die van 300 guldens vir Alexander Colijn na te kom.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung und Kammer antworten den Hofkammerräthen Kaisers Maximi-

lian II, welche verlangt hätten dem Bildhauer Colin auf seine Arbeit in Marmor 300 Gulden, dem Hans Christoph Löffler für den Guss von Geschütz 200 bis 300 Gulden zu bezahlen und der Frau des Grafen Kaspar Lodron ein Trinkgeschirr im Werthe von 100 Kronen zu senden, sie seien nicht in der Lage, ohne Befehl Erzherzogs Ferdinand diesem Auftrage nachzukommen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1576, fo 930. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893.p. CLXIV, nr. 10640.

592

1576, 3 Augustus. - Die tolbeampte in Fleims ontvang andermaal opdrag tot betaling van Colijn en Scalabrin.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Der Zöllner in Fleims erhält von der tirolischen Regierung und der Kammer neuerlich den Auftrag, für die Bezahlung des Bildhauers Colin und des Steinmetzen Scalabrin, welche mit ihrem Guthaben auf den Zoll in Fleims verwiesen worden seien, zu sorgen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck, Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1576, fo 1054.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXV, nr. 10644.

593

1576, 23 Augustus. - Maksimiliaan II ken Colijn 1,000 guldens toe.

Inhoud volgens von Schönherr : Kaiser Maximilian II. weist dem Alexander Colin 1,000 Gulden an, damit er an der Verfertigung der Arbeit nicht länger verhindert werde.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Registraturbuch für Einkommenschriften, 1576, fo 240 en 250.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXV, nr. 10646.

594

1576, 15 September. - Die 310 guldens vir ware wat Alexander Colijn uit die Nederlande saamgebring het moet nog betaal word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Hans Habisreitingen wird angewiesen, dem Bildhauer Alexander Colin die von ihm aus den Niederlanden nach Innsbruck gebrachte Waare, für die man ihm 310 Gulden schulde, zu bezahlen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1576, fo 1409.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXV, nr. 10647.

595

1576, 14 Desember. - Vyf skilders word betaal vir wapenskilde wat hulle vir die roudiens van keiser Maksimiliaan II geskilder

het.

Inhoud volgens von Schönherr : Paul Trabl, Christoph Perhammer, Alexander Meuerl, Konrad Leitgeb und Hans Grändl, Maister des Malerhandwerks zu Innsbruck, erhalten von der tirolischen Kammer für die von ihnen zu dem im neuen Stiftbau abgehaltenen Trauergottesdienst für den verstorbenen Kaiser Maximilian II. gemalte Wappen 62 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1576, fo 175, 14.12.1576.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893 p. CLXVI, nr. 10656.

596

1576, 22 Desember. - Alexander Colijn ontvang, as dienaar van die aartshertog, 'n roukleed.

Inhoud volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer findet es in der Ordnung, dass man dem Colin wie anderen erzherzoglichen Dienern ein Trauerkleid verabfolge.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Registraturbuch für Einkommenschriften, 1576, fo 340, 22.12.1576. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXVI, nr. 10658.

597

1576, vermoedelik einde van die jaar. - Drie afbetalings aan Alexander Colijn vir werk wat hy vir keiser Maksimiliaan II verrig het.

Inhoud volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, erhält von der tirolischen Kammer als Abschlagszahlung für seine für Kaiser Maximilian II. vollbrachte Steinwerksarbeit in drei Raten 422 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1576, fo 159. Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893.p. CLXVI, nr. 10659.

598

1576, vermoedelik einde van die jaar. - Honderd guldens salaris aan Alexander Colijn.

Inhoud volgens von Schönherr : Georg Seusenhofer, Wappen-und Harnischmeister, erhält pro 1576 von der tirolischen Kammer an Sold und Dienstgeld 175 Gulden, Alexander Colin, Bildhauer, 100 Gulden, der Buchdrucker Gallus Dingenauer 112 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1576, fo 244, 248 en 257. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893.p. CLXVI, nr. 10663.

1576, vermoedelik einde van die jaar. - Uitgawe vir 2,000 blaadjies bladgoud vir die vergulding van die hek van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer verausgabt 1576 für das Grabmal Kaisers Maximilian I. 57 Gulden 45 Kreuzer, welche für 2,000 Blättchen Gold zur Vergoldung des Eisengitters am Grabmale an den Goldschläger Hans Peurer bezahlt werden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1576, fo 332.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893, p. CLXVI, nr 10664.

1577, 5 Januarie. - Aartshertog Ferdinand vra aan keiser Rudolf II dat hy tot die oorplasing van die gebeente van keiser Maksimiliaan I sou besluit.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand schreibt an Kaiser Rudolf II., ohne Zweifel wisse er, wie zur Vollziehung des Testaments und letzten Willens Kaisers Maximilian I. durch Kaiser Ferdinand I. Stift und Kirche zu Innsbruck von Neuem gebaut, mit Ordensleuten zur Abhaltung der Gottesdienste versehen und in der Kirche selbst für die irdischen Reste Kaisers Maximilian I. „grab und sepultur“ errichtet worden und jetzt nur mehr die Gebeine des Kaisers von Neustadt nach Innsbruck zu bringen seien. Er habe deswegen dem jüngst verstorbenen Kaiser, Rudolfs Vater, etliche Jahre her und mehrere Male mit weitläufiger Ausführung der Beweggründe geschrieben, damit die Ueberführung geschehe, wie der Kaiser aus mitfolgender Abschrift entnehmen möge. Aus einer anderen Abschrift möge der Kaiser die darauf erfolgte Entschliessung des verstorbenen Kaisers ersehen. Obwohl nun dieser sich wiederholt erboten habe, die Ueberführung vornehmen zu lassen, sei dieselbe doch verschiedener Hindernisse, auch der Krankheit und des Todes des Kaisers wegen nicht zur Ausführung gekommen. Ihm müsse ganz besonders daranliegen, dass der letzte Wille Kaisers Maximilian I. und des Kaisers Ferdinand, der allen drei Söhne und besonders ihm diesbezüglich mündliche Aufträge gegeben habe, vollzogen werde. Die Heraufführung und Begleitung der Gebeine bis an die tirolische Grenze verursache keine grossen Kosten; das Weitere wolle er übernehmen. Er bitte also den Kaiser dringend, die Translation zu verfügen. „damit die kaiserliche leich ainsmals an den ort, dahin sie gehörig und ir kais, maj. in irem lebzeiten selbs begert haben, gebracht wirdet und man zu allen thailen zu rue komme.“

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc.A.VII, 5.1.1577.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXVI, nr. 10667.

1577, 9 Januarie. - Volmag van Franchois Hemelrycx, skoonbroer van Alexander Colijn.

Opten IX dach January 1577. Zoo heeft Franchois Hemelrycx zoo voer hem zelve als inden name van Barbele de Vleeschouwer zyn huysvrouw ad lites geconstitueert ende beloeft promisit in forma.

Stadsarchief, Mechelen. Procuratoria, 1577. no 7 fo 52.

1577, 28 Januarie. - Opdrag tot betaling van 500 guldens aan Colijn en Scalabrin.

Inhoud volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung beauftragt den Zollner in Nevis (Fassa), dem Alexander Colin und Thomas Scalabrin 500 Gulden zu bezahlen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1577. fo 152. - Gesit. in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXVII, nr. 10671.

1577, 7 Maart. - Willem Smets verkoop 'n rente aan Franchois Verstrepen wat optree in naam van Alexander Colijn.

Willem Smets alias Schipper, Janssone, Cathelijne ende Elisabeth Smets, beyde geadsisteert van voornoemden Willem haren broeder en de momboer, in desen elck voor hem selven ende tsamen in hun vervanghende ende hun sterckmakende over Anna Smets, baghyne, haerlieder sustere, met beloeftenisse van t'naer beschrevenen bij derselver Anne te doen approberen, hebben opgedraghen, getransporteert ende overgegeven Franchois Verstrepen, over ende tot behoef van Mr Alexander Colijn, de xxviii st. erffelijcke metten verloope van dier, van ende vuyt de seven gulden erffelijcke chijs verscheynende altijt St Mertensmisse, op ende aen een huys metten hoven, gronde ende pertinentys, ghestaen buyten d'Oeverste Poorte in de Broeckstrate, tusschen Pauwels Goedecost ter eendre ende Mondyn Coels erve aen dander sijde, breeder blyckende bij den originalen constitutiebrief in date den xii Februari 1559 daer aff sijnde. A Domino Willielmo de Boevekercke warandiam ut in forma.

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1577, S.I. no 201 fo 93 vo-94.

1577, 20 Julie. - Alexander Colijn het herhaaldelik aangedring op die betaling van 50 guldens vir marmer wat hy op sy eie koste laat ontgin en vervoer het.

A.R. Allexannder Kollin Ausstendigen 50 gulden betr.

Durchlauchtigster Eur Er.Frl.dt. khünden wir gehorsamist mit verhalten Das Allexander Kollin Pildthauer Alhie bei Vuns um zu etlich malen umb bezalung funfzig gulden die man Ime an weissem Märbelstain so Er Sein fürgeben nach Verschiner Jar, in sein selbst costen prechen, fürders hieher führen lassen, Unnd Alls dann zu Eur frl. dht. hof Arbeit dargeben haben, zuthuen schuldig sein solle gehorsamblichen angehalten, diewail wir Uns aber diser Vorderung nit zuerinnern, sonndern Vil mer vermuetten, die Stain werden nit in sein Kollins sonnder alls verschinen jar, der Rß Kay Mt. unserm Allergnedigisten herrn, wie E.dt. gnedigists wissen tragen, ain grosse anzahl gemelter stain geprochen gleich auch mit denselben, und also in Irer Kaij. Mt. Uncosten geprochen, daneben alheer gefuert vund volgenndts dargeben worden sein möchten vund ob schon Er Köllin etliche gemelten weisen Märbelstain so sain Aigenthumb gewest, zu E.frl. dt. Arbeit verbraucht, oder darzue heergeben, so werden es doch nit vil gewest sein, vund darumben so stellen Eur krl. dt. wir hiemit zu derselben gnedigisten willen, gehorsamist haimb, ob Si Ime Kollin dannocht dise schuldt Ansprach halbs oder gar zu bezallen, gnedigist verordnen wollen, oder nit. Dem wir uns bei nebens zu gnaden, gannz underthenigist bevelchen thuen.

Datum den 20 Tag July Anno MD. Lxxvij.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1577, fo 402- 403 ro.

605

1577, 26 September. - As daar hierdie jaar niks meer aan die hek van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I kan gedoen word nie, dat dit dan ten minste in die grondverf gesit word.

Inhoud volgens von Schönherr : Der Hofbaumeister wird von der tirolischen Kammer beauftragt, das Gitter zum Grabmale Kaisers Maximilian I., wenn dieses Jahr daran nichts mehr gemacht werden könnte, wenigstens mit der Grundfarbe versehen zu lassen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or.A.VII, 26.9.1577.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14. 1893. p. CLXX, nr. 10699.

606

1577, 5 Oktober. - Regering en Kamer van Tirol beweert geen kennis te dra van 'n saldo op 'n bedrag van 1,000 guldens nie. Wat 'n ou skuld van 70 guldens vir marmer betref wil hulle dié aangeleentheid met die kamerpresident bespreek.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung und Kammer schreiben an Blasius Khuen, was die 390 Gulden betreffe, welche man dem Alexander Colin von den ihm angewie-

senen 1.000 Gulden noch schuldig sein solle, hätten sie kein Wissen; es sei ihnen diesbezüglich auch weder von Kaiser Rudolf II. noch von Erzherzog Ferdinand ein Befehl zugekommen; und was die alte Schuld von 70 Gulden anbelange, welche Colin für überlassenen Marmor beanspruche, wollten sie darüber mit Khuen bei seiner Ankunft das Weitere besprechen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1577, fo 1750.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14. 1893. p. CLXX, nr. 10701.

607

1577, 21 Oktober. - Opdrag tot uitbetaling aan Romaan de Vleeschouwer van die saldo op die bedrag wat vir die werk in Solbad Hall verskuldig is.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Der Hingeber in Hall wird von der tirolischen Regierung beauftragt, den Tischlern Hans Clafmüller, Vater und Sohn, und Hans Walpach, ferner dem Maurer Lucas und dem Maler Roman Fleschauer, Schwager des Bildhauers Alexander Colin, den Rest ihres Guthabens für Arbeiten an den fürstlichen Kirchen- und Hausgebäuden zu bezahlen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1577, fo 1940. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXX, nr. 10702.

608

1577, 1 November. - Bevel tot betaling van 100 guldens aan die vergulders van die hek van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Regierungs und Kammer beauftragt den Hingeber in Hall, den Malern Paul Trabl, Christoph Perkhammer, Alexander Meuerl und Konrad Leitgeb als Abschlagszahlung auf Ihre Arbeit am Eisengitter des Grabmales Kaisers Maximilian I. 100 Gulden zu bezahlen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Gemeine Missiven, 1577, fo 2035. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXX, nr. 10703.

609

1577, 18 November. - Vlekke het hulle op die marmer van die re-liëfs van die Hofkirche vertoon. Colijn wil die tombe demon-teer maar die skilders Paul Trabl en Christoph Perkhammer het 'n middel tot verwydering van die vlekke gevind.

Stückh an der kaijserlichen begrebnuss im Neuen Stifft pau alhie auszuburzen vunnnd zu verpersern betr. Durchlauchtigster

E. Eu. frt.dt. tragen zweifles aus gnedigists wissen Welchermassen die Khunstlich gehauten stainern Stuckh an der Kaijserlichen begrebnuss im Newen Stifft Pau Alhie, mit gelben maillern vund klockhen, was angeseyt, dermassen das dieselben zu schreiben, ausszupuzen. Unnd widerumben zuverneuern die Notturfft Erford(er)t. Nun vermaint Allexander Collin Pildthauer disem annderst nit zu helffen, vund solchen stuckh zu Rainighait zu bringen, es seij dann sach, das gemelte begrebnus widerumben zerlegt, die Stückh Vund des gesijmbs werck so woll des geneyer Vanainannder gethan, das Gätter abgeprochen Vund die Stückh sein des Collins hanndtwerch nach geschoben, vund also verneuert werden sollen hinentgegen aber seyen Paul Trabl vund Cristoff Perchhamer beed Maller alhie. Vermüg Nebenligenden Schrifft des gehorsamen Erpietens. Ja das auch mit der Tadt zu beweisen wie dann schon beschehen beruerten gehauten Stuckhen an Ainicherlaij Mallerey Zeuge oder Farben, zu helffen. Vund darzue nichts annderst zu gebrauchen alls allain guets Lauters gedistilierts und gesottens wasser, mit welchem Si die Maill vund Flecken schön Saub(er) vund Rain aus den Stainen oder Stuckhen ziehen wollen, vund derff dannocht des Grab nit zerlegt. Voneinander gethan oder was abgeprochen werden, sonnder Si wollen den Stückhen also auf gejezter helffen, auf solches haben wir den Sachen, vund des Collins Vorhaben getreues gehorsambs vleiss Nachgedacht. Vund befinden sovil wann es der Collin abtruege und das grab wie es jezt aufgesetzter ist zerlegt, und vanainannder gethan werden sollte, wurde hier : auf nit allain grosser mercklichen Uncosten ergeen, sonnder es gestuende nach grondts das Aufpuzen vund rainigen der Stuckh, Auch was Nambhaffts, wie dann der Collin, allain des zerlegen auf die sibenzig gulden uncosten schazt.

Unnd was sein Arbeit betreffen Er danne seinem Gebrauch nach khain Namen geben wollen fur ains. Furs Annder, vunder nun oberzelte gestalt, die begrebnuss, wie Collin des willens ware, zerlegt, Vund die Stuckh von dannen gethan werden solten, Ist zu besorgen; vund sich auch nichts gewisserr zuversehen als das die Stuckhen Item Auch die gesimms, vund des Pildtwerck zerprochen, schadhafft gemacht, Vund die zu genuzliche verderbung glegt wurden, dann bis solche Stuckhen wie Eu. frl.dht. Villeicht gnedigist wissen mochten Anfanngs im Aufsezen mit Eissenwerck Inainander Verschiedert vund Neben dem Merdtrich zu desto Langerer bestendighait mit Pley dermassen übergossen. Vund verfestendt worden das derwegen eben Vnmuglich zusagen das solche an schaden, Vund zerprochner von ainander zu ledigen sein solte dann hiedurch an den gehauten Stuckhen gesijmsen oder den Schwarzen Stainen, darinnen die goldschrifft geeztift, ainicher schaden beschehen wie sich dann nichts gewissers zuuersehen ware, So haben Als dann E: frl: dt: selbs gnedigist zu erwegen mit wass merckhlich grossen Vncossten dergleichen kunstliche Arbeit widerumben verneuere Vund zu Fruchten gebracht werden Muste. Ja wir khundtens den Collin nit genugsamb bezallen.

Furs drit mueste der Collin hierzue auch ain Lannge vund guete geraumbte zeit haben, vund diese Arbeit zu khainer andern wail nit vunderhanden nemen, Als im Sumer. Unnd was umsolich ob Ers in ain Jar zwaij, dreij, zu kundt brachte. Furs viert muesse das gätter Umb die begrebnus. Auch allordings von danen hinweckh gebrochen werden, dabey zu besorgen das es mit dem abprochen Auch hin vund wid(er) thuen, nit Pessern sonnd(ern) nur Erger vund

Abschlaipfiger wirdt.

Das Also genedigister Fürst vund Herr wir Ausoben heer Erzelten Ursach unnd bewegenussen khains wegs Ratte khünden des Eu. fl.dt. die sauber vund Rainigung angedeuter Stain auf die mass vund Ordnung wie Collin im willens ist furhannden nemben lassen, sonder da es E: frl: d: gegen Ime genuzlich Unnd gar ein und in Neue Stellen So wil aber die Maller Anlanngt, haben Sij bernung Ires Anzaigens an Ernannter Kaijserlichen begrebnuss mit Irer Kunst an alle brauhende farben. sonnder wie oben auch Angedeüt allain mit Lautern distilierten unnd gesottenen Wasser vier Valdungen, so gar Vol verderbt vund Not farb gewest sain mit höchstem Fleiss geseijbert. Aufpuzt vund die, wie wirs selbs mit augen gesehen, dermassen schön sichtpar Vund weisgracht als solche zuvor yemals gewest sein, und dieweil wir dann sovil befunden, das durch dise Ir arbeit den Stainen khain schad zuegefuegt wirdt, sonder Sy nur allain wasser gebrauchen vund Sij neben disem allain das es ain drey, ferlanng. Dann sich der Staub in solcher Zeit widerumben darain legt, bestanndt haben solle gewarschafft zuthuen des gehorsemen Erpiettens sain, solches auch mit geringen Uncosten für welches Si dreijssig gulden begert, das wir aber wol auf fünf und zwanzig gulden zu bringen wissen, verricht werden khan, vund wie wir von Inen Vernemen, Sij hiermit Pald vund in 14 Tagen fertig zuwerden furgeben So Rathen E.frl.Dt. wir demnach vunderthenig vund gehorsambrist, die wollen merernannten Mallern oberzelten sauber vund Rainigung der Stuckh wie Sij es anfang Vollanndt hinauss ferttigen vund mit getreuem Fleiss zueerrichten gnedigist Anbewelchen lassen wollen es aber E.frl.Dt. auf dero selbs wils hat gluckliche Ankhanfft Anstellen, stoet des zu derselben gnedigisten willen vund wolgefallen

Nachgeendts vund wann Sy inerangedeute Arbeit verricht haben, des Sij Als dann gestrackts. Dar auf das Gätter welches schon Alberait mit Rotter farb Angestrichen zue ergulden, zumallen, Und was daran für arbeit zuwennden sein wirdt. Auch an die stat zuertigen Vunderhannden Nemen vund da nun das Gätter nit mer Eisenfarb. sondern Also Angestrichen vund verguldet ist. So seyen wir Als dan zweifls freij, die Stainen Stuckh werden vom Gätter wie zuvor beschehen dan Rostt auch nit mer Annemen oder an Sich ziehen, sonnder Aussgeputzter massen schon Sauber vund weiss bleiben das wir.c. Datum den 18tag Novembris Anno do im Lxxvij. L.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1577, fo 694 ro-697 ro.

610

1577, 22 Desember. - Dominicus de Guarent, steenhauer, getuig oor sy aandeel in die oprigting van die agthoekige fontein in Wenen en die drie von Althan-epitawe in Murstetten.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Dominicus Guarent, Inwohner und Steinmetz zu Innsbruck, bekennt, dass er mit Alexander Colin „vonwegen des kaiserlichen achteggigen prunnen zusamt den drei eppidavien, den herrn von Althan zuegehörig“ übereingekommen sei, mit Franz Perwon, Steinmetz zu Innsbruck, die

691

genannten Arbeiten „auszumachen“ und, was sie nicht mit Fleiss daran gemacht hätten, noch auf das Fleissigste zu machen. Die drei Epitaphien habe er allein und gegen blosser Vergütung der Reisekosten an Ort und Stelle aufzurichten, ebenso den kaiserlichen Brunnen in Wien. Falls er hiezu länger als die bestimmten vierzehn Tagen brauchen sollte, habe ihm Colin dafür zu bezahlen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Cop.A.VII, 22.12.1577.-
Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXXI, nr. 10710.

611

1577, vermoedelik einde van die jaar. - Alezander Colijn ontvang
as salaris 100 guldens.

Inhoud volgens von Schönherr : Georg Seusenhofer, Wappen und Harnischmeister, erhält von der tirolischen Kammer pro 1577 an Sold und Dienstgeld 175 Gulden ; Hans Luchese, Hofbaumeister, 240 Gulden; Alexander Colin, Bildhauer, 100 Gulden; der Buchdrucker Gallus Dingenauer 56 Gulden 50 Kreuzer ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1577, I.f. 289
en 292, 293 en 303. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14,
1893.p. CLXXI, nr. 10711.

612

1577, vermoedelik einde van die jaar. - Uitgawes vir sekundêr werk
aan die grafmonument van keiser Maksimiliaan I.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer verausgabt 1577 für das Grabmal des Kaisers Maximilian I. 170 Gulden 50 Kreuzer 2 Vierer. Davon erhalten die Maler Paul Trabel, Christoph Perkhammer, Alexander Meuerl und Konrad Leitgeb für Vergolden und Malen des Eisengitters am 5. November 100 Gulden, der Goldschläger für 2.000 Goldblättchen 38 Gulden 30 Kreuzer, der Schmied Hans Haltmann für das 1573 und 1574 bewerkstelligte Aufstellen des Gitters am 30. October 20 Gulden 13 Kreuzer, der Handelsmann Mair für groben Zwilch zur Bedeckung des Grabmals 6 Gulden 38 Kreuzer ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1577, fc 393.-
Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14.1893. p. CLXXI, nr. 10712.

613

1577, vermoedelik einde van die jaar. - Romaan de Vleeschouwer
ontvang 6 guldens vir werk aan die kloosterbcu te Solbad Hall.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Hans Luchese, Hofbaumeister, erhält von der tirolischen Kammer am 29. März für Visirungen zum fürstlichen Haus- und Kirchenbau in Hall, ferner für Abmessung und Beschreibung der behauenen Nagelsteine, für seine Reisen zu den Steinbrücken in Rattenberg und Mittelwald ein Ehren-

geschenk von 30 Gulden. Ferner bezahlt die Kammer am 13. November für Arbeiten an oberwähntem Bau dem Roman Fleschauer, Maler, 6 Gulden, dem Tischler zu Hall Hans Walpach 17 Gulden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1577, fo 405.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXXI, nr. 10713

614

1578, 30 Januarie. - Die Tirolse Regering en Kamer is bereid om die saldo van 390 guldens vir werk wat Alexander Colijn vir keiser Rudolf II verrig het uit die kamerfondse te betaal.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung und Kammer erklären sich den niederösterreichischen Kammerräthen gegenüber bereit, dem Alexander Colin die 390 Gulden, welche dieser für seine dem Kaiser Rudolf II. gelieferte Steinarbeit noch zu fordern habe, aus der tirolischen Kammer bezahlen zu lassen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1578, fo 178.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14. 1893. p. CLXXII, nr. 10721.

615

1578, 20 Mei. - Die tolbeampte in Nevis moet 115 guldens aan Colijn en Scalabrin uitbetaal.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer beauftragt den Zöllner in Nevis dem Alexander Colin und Thomas Scalabrin 115 Gulden Aus den Zollgefällen zu bezahlen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1578, fo 767. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXXII, nr. 10726.

616

1578, 26 Junie. - Uitbetaling aan Colijn van twee jare huisrente.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer bezahlt dem Bildhauer Alexander Colin den Hauszins von zwei Jahren im Betrage von 52 Gulden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1578, fo 578, Juni 26.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl.14. 1893. p. CLXXIII, nr. 10735.

617

1578, 30 Junie.- Colijn maak die Tirolse Kamer daarop opmerkzaam dat hy nog 375 guldens agterstallige salaris moet ontvang.

Inhoud volgens von Schönherr : Alexander Colin stellt der tirolischen Kammer vor, dass ihm von dem ihm seit 1573 bis zum abgelaufenen Quatember gebührenden Dienstgeld per 675 Gulden nur 300 Gulden abgewiesen worden und ihm daher noch 375 Gulden zu bezahlen seien. Er bitte daher, die Kammer möge ihm die Bezahlung dieses Geldes anweisen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or.A.VII, 30.6.1578.-
Gesit. in JAK, dl. 14, 1893.p. CLXXIII, nr. 10737.

618

1578, 30 Junie. - Die Tirolse Regering beveel Romaan de
Vleeschouwer by aartshertog Ferdinand vir ondersteuning aan.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung empfiehlt dem Erzherzog Ferdinand den Maler Roman Fleschauer zur Unterstützung. Derselbe habe durch seine langwierige Krankheit all das Seine aus Noth verkaufen müssen, so dass er nichts mehr habe, als was ihm aus Barmherzigkeit geschenkt werde. Dazu habe er noch etliche kleine unerzogene Kinder.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1578, fo 400. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, 'dl. 14, 1893. p. CLXXIII, nr. 10739.

619

1578, post quem 20 Julie. - Afbetalings aan Colijn op die bedrag
vir die springfontein vir keiser Rudolf II.

Inhoud volgens von Schönherr : Alexander Colin, 'Bildhauer, erhält von der tirolischen Kammer als Abschlagszahlung für den grossen marmornen Brunnen, den er für Kaiser Rudolf II. zu machen habe, am 24. Jänner 200 Gulden, am 20. Julie 189 Gulden 58 Kreuzer ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1578, fo 173.-
Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893.p. CLXXVI, nr. 10776.

620

1578, 16 Augustus. - Daar ontbreek nog slegs 2,000 blaadjies blad-
goud vir die vergulding van die hek vir die grafmonument van
keiser Maksimiliaan I. Die aartshertog word derhalwe gevra
om te beveel dat met die werk begin word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung berichtet dem Erzherzog Ferdinand, es seien zur Vergoldung des Gitters zum Grabmale Kaisers Maximilian I. bereits 8,000 geschlagene Blättchen Goldes vorräthig und sie habe dem Goldschläger jetzt das nöthige Gold zu weiteren 2,000 Blättchen angewiesen. Man brauche daher, da der Bedarf an Goldblättchen auf 12.000

verandschlagt sei, nur mehr 2,000. Der Erzherzog möge also befehlen, dass mit dem Vergolden des Gitters begonnen werde.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1578, fo 473. - Gesit. in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXXIV, nr. 10746.

621

1578, 21 Augustus. - Aansegging tot betaling van agterstallige salaris en huisrente van Alexander Colijn.

Inhoud volgens von Schönherr : Die tirolische Regierung und Kammer ermahnen den Christoph Prenner, dem ihm bereits unterm 12. Juni 1577 ertheilten Auftrage nachzukommen und dem Alexander Colin von seiner ausständigen Besoldung 100 Gulden und 26 Gulden Quartierzins zu bezahlen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1578, fo 1273.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893.p. CLXXV, nr. 10747.

622

1578, 27 Augustus. - Aartshertog Ferdinand dring aan op spoedige vergulding van die hek van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I.

Inhoud volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand befiehlt den tirolischen Kammerräthen, die Vergoldung des Grabgitters ihrem Gutachten nach alsbald und ehestens vornehmen zu lassen, damit die Arbeit noch bei guter, warmer Jahreszeit geschehen könne.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A.VII, 27.8.1578. Kopie in Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1578, fo 635. Gesit. in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXXIV, nr. 10749.

623

1578, 28 Augustus. - Aartshertog Ferdinand verleen 'n weeklikse gratifikasie aan die siek Romaan de Vleeschouwer.

Ferdinand von Gottesgnaden
Erzherzog zu Oosterreich etc. Romanus Floschauer Maler 1)

Edl. Ersam gelert vund liebe getreue. Demnach wir aus Euren unns auf Romanusen Floschaivers Malers alhie vunderthenigist Supplicieren. Das wir Ime in betrachtung seiner lanngewierigen khrannckhait vund obgelegnen Armet mit einem wochenlichen hilffgelt genedigist bedenckhen wollen übergebenen gehorsames guetbe-

1) In margine : 40 Kr. vorherlich Gnadgelt zugeben.

dunckhen vund denen seinetwegen eingeforderten berichten mit gnaden vernomen. Das es umb Ime seinem ainzaigen gemass geschafften. So thuen wir hiemit genediglich bewilligen Ime umb angezaigten ursachen und beygnaden erwegen furehin bey Dato Eines gutbedunckhens als den lessten tag verschinen Monats junij anzeraiten ijeden wochen vierzig kreüzer vuyt auf vunser genedigist wolgefallen. Vund biss Er seinen gesundt soviel das er den Arbeit wider verstehen mag bekhombt raichen zelassen. Bevolchen Euch Darauf genediglich Verordnung zuthuen, das Ime dieselbe geburenndermassen unnd dem nachfolgenden Abzus aber abdienen geraicht werde das ist vunser genedigister Willen. Geben in vunserer Statt Ijnnsprugg den Achtundzwainzigsten tag Monats Augusti Anno etc. im Acht und sibenzigsten.

Ferdinand

Ad mandatum scabini Domini
Archiducis proprium

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1578, fo 647.

624

1578, 5 November. - Aartshertog Ferdinand word om instruksies gevra betreffende die verguld van die hek vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I.

Inhoud volgens von Schffherr : Die tirolische Regierung und Kammer unterbreiter dem Erzherzog Ferdinand die Bitte des Kammermeisters, des Hofbaumeisters und der Maler von Innsbruck in Betreff der Vergoldung des Gitters zu Kaisers Maximilian I. Grab und bitten um Weisung in der Sache, bemerken jedoch, dass zur Vornahme der Arbeit die Jahreszeit zu weit vorgeschritten sei.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or.A.VII, 5.11.1578. Kopie in Geschäft von Hof, 1578, fo 657.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXXV, nr. 10761.

625

1578, 16 November. - Die aartshertog beveel om die verguld van die hek van die graf van keiser Maksimiliaan I tot by die warm jaargety uit te stel.

Innoud volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand befiehlt der tirolischen Kammer, es solle nach deren Gutachten die Vergoldung des Eisengitters auf die warme Jahreszeit verschoben, beim Eintritte derselben aber die Arbeit sofort vorgenommen werden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc.A.VII, 16.11.1578. Kopie in Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1578, fo 1029. - Gesit. deur von Schönherr in JAK? dl. 14, 1893.p. CLXXV, nr. 10765.

1578, vermoedelik einde van die jaar. - 'n Aantal betalings
waaronder een van 200 guldens aan Alexander Colijn.

Inhoud volgens von Schönherr : Georg Seusenhofer, Wappen-
und Harnischmeister, erhält von der tirolischen Kammer 1578 an
Sold und Dienstgeld 120 Gulden ; Hofbaumeister Hans Luchese 240
Gulden; Alexander Colin, Bildhauer, 200 Gulden; Hans Paur, Buch-
drucker, 100 Gulden 45 Kreuzer ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1578, fo 281,
282 en 293. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p.
CLXXVI, nr. 10773.

1578, vermoedelik einde van die jaar. - Hierdie jaar bedra die
uitgawes vir die grafmonument van keiser Maksimiliaan I 192
gulden 30 kreuzer. Hierdie bedrag is betaal vir 10,000 blaad-
jies bladgoud.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische
Kammer verausgabt 1578 für das Grabmal Kaisers Maximilian I. 192
Gulden 30 Kreuzer, und zwar den ganzen Betrag zur Bezahlung des
Goldschlägers Hans Peyrer, welcher in diesem Jahre 10.000 Gold-
blättchen zur Vergoldung des Eisengitters geliefert habe.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1578, fo 370.-
Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893.p. CLXXVI, nr. 10774.

1578, vermoedelik einde van die jaar. - 'n Gratifikasie van 40
kreutzer per week word aan Romaan de Vleeschouwer uitbetaal.

Inhoud volgens von Schönherr : Roman Fleschauer, Maler, er-
hält von der tirolischen Kammer in Anbetracht seiner Armuth,
seines „ganz tadelhaften leibs" und seiner vielen kleinen Kinder
eine wöchentliche Unterstützung von 40 Kreuzern ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch, 1578, fo 543.-
Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXXVI, nr.
10775.

1579, 13 Januarie. - Opdrag tot betaling aan Alexander Colijn
van agterstallige salaris en die saldo vir die keiserlike
fontein.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische
Regierung und Kammer befehlen dem Bergrichter in Taufers, dem

Bildhauer Alexander Colin 240 Gulden zu bezahlen, nämlich 200 Gulden als Abschlagszahlung auf sein verfallenes Dienstgeld und 40 Gulden, welche man ihm noch von seiner Bezahlung für den dem Kaiser verfertigten Lustbrunnen von weissem Marmor schuldig sei.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1579, fo 97. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXXVII, nr. 10780.

630

1579, 14 Januarie. - Opdrag tot uitbetaling van 70 guldens aan Colijn vir werk aan vier springfonteine en bene tot die vervoer van drie stukke steen na Innsbruck.

Inhoud van die stuk volgens Franz Kreydzi : Die oberösterreichische Regierung und Kammer wird beauftragt, dem Alexander Colin, „pildhauern zu Insprug, von wegen seiner mit vier angedingten, hernach aber widerumben eingestellten teuchtprinen gehabter müe“ 70 Gulden aus der Tiroler Kammer zu bezahlen und ihm die drei Stück Steine, welche zu der „ime angedingten arbeit noch mangeln, aus dem thal, da sie brochen, bis geen Sterzing“ und von dort nach Innsbruck bringen zu lassen.

Staatsfinanzarchiv, Wenen. Gedenkbuch 138, fo 24-25, Jänner 14, Prag. - Gesit. deur Franz Kreydzi in JAK, dl. 15, 1894. p. XII, nr. 11592.

631

1579, 7 Februarie. - Die Tirolse Regering laat aan keiser Rudolf II weet dat die 70 guldens vir die werk aan die spuitfonteine aan Alexander Colijn sal uitbetaal word.

N.B.: Allexander Collin Pildhauers bezallung der 70 Gulden 1) wegen des Teücht Brunnen.

Aller durchlaüchtigster. Eur Rß. Kaij Mt.: genedigists schreiben, haben wir mit gehorsamister Reverennz empfangen. Darauf und zu underthenigister Volziehung Eurer khaij: Mt. genedigisten begerns wollen wir verordnung thuen. Das Allexanderen Collin Pildhauer die Ime durch Eur Mt. von wegen seiner mit Vier angedingten Teuchtprünnen gehabten müe bewilligten 70 gulden bezalt Vund hernach die selben sowol annders an den empfanngnen 50 Cennten Salistter wider abgezogen werden sollen. Also solle auch verordnung beschahen, das Ime Collin die zu Eurer Mt ange-dingten Arbeit zu Sterzing ligende 3 Stucks Stain von bemeltem Sterzing zu seinem Werckstatt gebracht, auf das solliche E.Mt. Arbeit schlainig verricht werden mügen. Welte E. Rß. Khaij Mt. mier zu vunderthenigisten Bericht nit verhalten Vund thuen derselben uns hiermit zu dero gn. gehorsamist bevelch.

Datum den VII Februarij Anno etc. im Lxxix th.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1579, fo 101 en 101 bis.

1) In margine : An die Röm. kay. Mt.

1579, 20 Februarie. - Colijn ontvang 40 guldens vir die marmer wat hy vir die bouwerke van die hof afgestaan het.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, erhält von der tirolischen Kammer für weissen Marmor, den er zu Hofgebäuden abgegeben habe, 40 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1579, fo 157, 20.2.1579. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893 p. CLXXVII, nr. 10785.

1579, 2 Mei. - Jaspar de Vleeschouwer, 'n skoonbroer van Alexander Colijn het borg gebly vir 'n koopman uit Antwerpen.

Jaspar de Vleeschouwer heeft gherespondeerd ende is borghe ghebleven, voor Peeter Maillet coopman tot Antwerpen over de kosten van zeecker place, dat den selfen Peeter alhier heeft hanghende. Op ende jehens wilten coop wat in het Roothuys al achter volgende de statuyten dāser stede ende Jacques Feermans woonende oijk tot Antwerpen promisit eum sternaere indempnites.

Stadsarchief, Mechelen. Procuratoria, 1579, no 8 fo 33 vo ij Mei 1979.

1579, 17 Desember. - Romaan de Vleeschouwer ontvang 6 guldens as steun in siekte en nood.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Roman Fleschauer, Maler, erhält von der tirolischen Kammer in Anbetracht seiner Armuth und langwierigen Krankheit 6 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1579, fo 426, 17.12.1579. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893 p. CLXXIX, nr. 10805.

1579, vermodelik einde van die jaar. - Betaling van lood vir die graf van keiser Maksimiliaan I.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer verausgabt 1579 für das Grabmal Kaisers Mximilian I. 17 Gulden 41 Kreuzer, welche an Stefan Innbacher, Zinngieser von Innsbruck, für Blei und Anderes, das er zum Aufsetzen des Grabmales im neuen Stiftbau geliefert habe, ausbezahlt werden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1579, fo 316. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXXIX, nr. 10810.

1580, 21 Januarie. - Fugger-marmer moet van Sterzing na Innsbruck
gevoer en aan Alexander Colijn besorg word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische
Regierung beauftragt Christoph Grebner, Landrichter in Sterzing,
dafür zu sorgen, dass der den Herren Fugger in Augsburg gehörige
Marmor nach Innsbruck geführt und dem Bildhauer Alexander Colin
zugestellt werde.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Protokollbuch 1580, fo 16,
21.1.1580, Innsbruck en Relationen fo 29. - Gesit. deur von Schön-
herr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXXX, nr. 10816.

1580, 30 April. - Bevel tot betaling aan Romaan de Vleeschouwer
van 6 guldens vir huishuur.

Inhoud volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand befiehlt
Hofpfennigmeister, dem niederländischen Maler Roman Fleschauer
seiner Armuth und Krankheit wegen 6 Gulden zur Bezahlung des
Hauszinses zu verabfolgen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Con. A. VII. 30.4.1580.-
Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14. 1893.p. CLXXX, nr.
10823.

1580, 25 Junie. - Alexander Colijn word betaal vir 'n reis na
vindplekke van marmer.

Inhoud volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer,
erhält von der tirolischen Kammer zur Reise nach Obernberg und
Sterzing „von wegen irer fürstlich durchleucht stainwerchsarbeit
20 Gulden, ferner den Hauszins pro 1578 und 1579 im Betrage von
52 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1580, fo 406,
510 en 513, 25.6.1580. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14,
1893.p. CLXXXI, nr. 10831.

1580, 14 Mei. - Alexander Colijn het 'n huis gekoop van mevrou
Tisbe Strauss wat van haar reg tot terugkoop afstand gedoen
het.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Endor-

fer, oberösterreichischer Regimentssecretär, welcher als Anweiser 1) der Frau Tisbe Strauss einer Lösung 2) halben, welche diese bezüglich der durch ihre Schwester Eleonora Düring dem Alexander Colin verkauften, an der oberen Innbrücke gelegenen Behausung vornehmen wollte, ein Gesuch an Erzherzog Ferdinand gerichtet und diesen gebeten hatte, dem Colin die Lösung aufzutragen, wird mit dem Bemerken abgewiesen, dass sich die Strauss, wie Colin sich zu beweisen erbiere, des Rechtes der Lösung begeben habe.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A.VII, 14.5.1580.-
Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893.p. CLXXX, nr.
10824.

640

1580, 30 Augustus. - Bevel tot betaling aan Colijn van 50 gul-
dens as afkorting op die bedrag wat vir die grafmonument
van Philippine Welser verskuldig is.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdi-
nand befiehlt der tirolischen Kammer, dem Bildhauer Colin, welcher
ein Grabmal aus Marmor für seine Gattin Philippine Welser zu ver-
fertigen beauftragt sei, als Abschlagszahlung auf diese Arbeit 50
Gulden und dem Hofschlosser Hans Peck, welcher das Gitter zu die-
sem Grabmale zu machen habe, auf Rechnung bis zu 100 Gulden zu
verabfolgen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. u. Conc. A.VII,
30.8.1580. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893.p.
CLXXXI, nr. 10834.

641

1580, 14 September. - Kunsskilder Perkhammer word betaal vir werk
aan die grafmonument van mevrou von Loxan.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Christoph Perk-
hammer, Maler, erhält von der tirolischen Kammer für seine Arbeit
„zu der begrebnus" der Frau von Loxan 43 Gulden 11 Kreuzer aus-
bezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft
von Hof, 1580, fo 315. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl.

- 1) Dr. Hanns Bachmann, die Innsbruckse Archivdirektor gee hier-
by die volgende kommentaar : - - - „Anweiser" einen Rechts-
beistand von Frauen, Waisen und Geschäftsunfähigen, das ist
soviel wie ein Vormund. (Brief van 19.8.1964).
- 2) „- - - Der Ausdruck Lösung ist im gegenständlichen Falle
als Rückkauf des verkauften Hauses aufzufassen. Der Vorbe-
halt des Rückkaufes war damals üblich und wurde in schrift-
lich niedergelegten Kaufverträgen ausdrücklich mithinein
genommen. (Dr. Bachmann, idem).

1580, 16 September. - Advies van die Tirolse Regering oor die bou en inrigting van die kerk in Seefeld.

Inhoud van stuk en bylaes volgens von Schönherr : Ausführliches Gutachten der tirolischen Regierung bezüglich dessen, was in der Kirche zu Seefeld gebaut und an Einrichtung hergestellt werden solle. In letzterer Hinsicht wird die Visirung zu einem Sacramentshäuschen von Alexander Colin der grossen Kosten wegen zur Ausführung nicht empfohlen, dagegen gerathen, den „schönen, zierlichen, eisernen tabernakel," welchen Erzherzog Ferdinand für die Pfarrkirche in Innsbruck habe machen lassen, der aber in diese Kirche nicht passe, nach Seefeld zu übertragen. Auch Colin's Vorschlag der Kosten der Wandelstangen findet die Regierung zu hoch, ebenso den Preis der Altartafel für den Kreuzaltar, „alda sich die geschicht mit dem Milser zugetragen." Der Bau einer neuen Sacristei wird als nothwendig erachtet.

Voranschlag der Kosten der von Alexander Colin für die Kirche in Seefeld Auszuführenden Arbeiten :

Für einen Tabernakel von Marmor zu dem obersten Altar auf der linken Seite in der Pfarrkirche nach beiliegender Zeichnung, den Fuhrlohn ungerechnet, 150 Gulden.

Für den Kreuzaltar in genannter Kirche, „alda sich die histori mit dem Milser zuegetragen hat" nach der Zeichnung „vornen und zurugg gleich und durchsichtig auch zierlich und sauber gemacht, arbeit, pildwerch und leisten auch zu malen, zu vergolden und zum tail zu firnissen one furlon 98 Gulden.

Für zwei Geld-und Wachsstöcke von Marmor, nach der Zeichnung zierlich und sauber gemacht, für die Capelle, „darinen das heilig bluet anjetzo steet, 70 Gulden.

Für Altar-oder Wandelstängelchen, nach der Zeichnung sauber und zierlich gemacht, die Engel darauf ganz, die Stängelchen zur Hälfte vergoldet, die andere Hälfte versilbert, 36 Gulden.

Meister Hans Peck, Hofschlosser, erbot sich, „in das staines geheus zum heiligen sacrament ain ganzen eisnen tabernakl mit ain schloss von 24 rigl gegen bezalung 60 gulden und, do er aber solchen tabernakl durchprechen solt, umb 70 fl. aufs saubrist, vleisigist und bestendigist zu machen.

Dabei liegen die im Voranschlage erwähnten Zeichnungen Colin's und das von demselben Meister angefertigte „visier der zwai leichter, so anstatt der wandelstängel vor dem altar an das gwölb in der neuen capellen gehenkt möchten werden." 1)

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch. Missiven an Hof, 1580., fo 463 e.v. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXXXI, nr. 10836.

1) Graf. dok. nrs. 122 en 123.

1580, 23 September. - Franchoy's Hemelrycx koop 'n huis in naam van Alexander en Marie Colijn.

Franchoy's Hemelrycx inde naeme ende van weghens syner sustere ende hairen man Alexander Colyn, heeft verreyct een huys mette hove plaetse gronden ende syn toebehoorten comende achter tot opt Watere gestaen ende gelegen inde Bafferstraete alhier, geheeten de Borreput tusschen Bartholomeus Vrancx erve ter eendere ende Hendrik Verhorst erve ter andere zyde, toebehoirt bebende de weduwe ende kinderen Hendrik Lorts.

Ex censu

XXIII September 1580

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1580, S.I. no. 205 fo 25 vo.

1580, vermoedelik einde van die jaar. - Betaling van salarisse, o.m. van 378 guldens 5 kreutzer aan Colijn.

Inhoud volgens von Schönherr : Hans Luchese, Hofbauschreiber, erhält 1580 an Sold und Diensgeld 270 Gulden, Alexander Colin, Bildhauer, 378 Gulden 5 Kreuzer, Hans Paur, Buchdrucker, 84 Gulden 45 Kreuzer und zur Aufbesserung seines Gehaltes nachträglich 15 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1580, fo 234 en 235, 243 en 434. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXXXIV, nr. 10855.

1580, vermoedelik einde van die jaar. - Met oog op sy nood word aan Romaan de Vleeschouwer die huisrente van 6 guldens betaal.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Der Hopfennigmeister zahlt über Befehl des Erzherzogs Ferdinand dem niederländischen Maler Roman Fleschauer in Anbetracht seiner Armuth und Kränklichkeit den Hauszins im Betrage von 6 Gulden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck Hopfennigmeisteramts-
raitung 1580, fo 277. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14
1893. p. CLXXXIV, nr. 10859.

1581, 16 Januarie. - Opdrag tot betaling aan Alexander Colijn, Andries de Clievare en Hans Konrad.

Inhoud volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand befiehlt der tirolischen Kammer, dem Bildhauer Alexander Colin 200 Gulden,

den beiden Bildschnitzern Andreas Glifer und Hans Konrad aber für gemachte Arbeiten 60 Gulden einzuhändigen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc.A.VII, 16.1.1581.
Kopie in Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1581, fo 38. - Gesit.
deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXXXIV, nr. 10868.

647

1581, 1 Februarie. - Aan Colijn moet 'n afkorting van 200 guldens betaal word.

Inhoud volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer beauftragt den Zöllner in Lavis dem Bildhauer Alexander Colin als Abschlagszahlung auf seine für den Hof gemachten Arbeiten 200 Gulden zu bezahlen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1581, fo 162. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXXXV, nr. 10872.

648

1581, 7 Maart. - Aartshertog Ferdinand skuld nog 175 guldens aan Colijn vir werk aan die steekspel.

- - - ir fürstlich durchleucht eigen kammerschulden : - - -
Alexanderen Colin umb Arbeit
zum Thurnier -----175 Fl. 1)

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1581, fo 394 ro.

649

1581, 3 April. - Keiser Rudolf II stel aan die Kamer van Boheme voor die materiaal wat van die grafmonument van keiser Ferdinand oorgebly het te gebruik vir die monument van aartsbiskop Anton Brus von Müglitz.

Wir haben euern abermals gethanen bericht vom letsten februarii negsthin sowol als den vorgehenden, alles in sachen des negstverstorbenen hieigen erzbischofs (Anton Brus von Müglitz) verlassenschaft betreffent, mit gnaden empfangen und verstanden und volgt darauf, sovil vonnöten, unsere gnedigiste resolution.---

---Wann nun diese iczo nach einander benente Ausgaben, doch ausser des capellans, dessen besoldung wir khain nachrichtung haben khönnen aber doch auch ein schlechtes anlaufen wirdet, zusammen geraitet, so befindet sich, das es allenthalben neunhundert fünfundsechzig taler austragen und also an aller parschaft noch vierhundert siebenundfunfzig taler zwölf groschen vier pfening überbleiben wirdet.

Nun weren wir aber gnedigist bedacht, diesen überrest zu

aufrichtung des stainwerchs, so noch verflossner jaren zu hochgedachtes unsers geliebten herrn anherrn kaiser Ferdinanden monument, so von I(n)sprug alher bracht worden, zu gebrauchen, und bevelhen euch derwegen gnediglich, ir wöllet dasselb stainwerch durch verstendige pauleut ersehen und einen überschlag machen lassen, was es bis zu volkhumbner verfertigung allenthalben gestehen werd, und uns dasselb zu ferrerm unserm gnedigisten entschluess wiederumben gehorsamblich erindern---

-Geben auf unserm kuniglichen schloss Prag den dritten tag aprilis anno etc. im ainundachtzigisten, unserer reiche des Römischen im sechsten, des Hungerischen im neunten und des Behmischen auch im sechsten.

Staatsarchiv, Prag. Orig. E32/9 alt. - Gepublis. deur Karl Köpl in JAK, dl. 12, 1891. p. LXI, nr. 8213.

650

1581, 11 April. - Betaling van salaris en huisrente aan Alexander Colijn.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer beauftragt den Zöllner in Lavis, dem Bildhauer Alexander Colin die Hofschuld per 175 Gulden und 20 Gulden Hauszins zu bezahlen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1581, fo 557. - Gesit. deur von Schönheir in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXXXVI, nr. 10889.

651

1581, 22 Junie. - Aan Alexander Colijn moet 100 guldens op sy agterstallige salaris betaal word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Das Zollamt an der Töll erhält von der tirolischen Kammer den Befehl, dem Alexander Colin, Erzherzogs Ferdinand Diener und Bildhauer, a conto seines ausständigen Dienstgeldes 100 Gulden zu bezahlen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1581, fo 1029. Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXXXVII, nr. 10900.

652

1581, 25 Junie. - Colijn moet betaal word vir die gladder maak van steen wat uit Ratsching moes vervoer word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand genehmigt, dass die Steinzufuhr aus dem Thale bis nach dem Schnitt eingestellt werde. Dem Meister Colin sollten dagegen 20 Gulden bezahlt werden, um die rauhen Steine etwas geschmeidiger machen zu lassen, damit der Transport nicht so viele Kosten verursache.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1581, fo 268. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893.p. CLXXXVII, nr. 10903.

653

1581, 5 Augustus. - Steungeld van 10 guldens 15 kreutzer aan
Romaan de Vleeschouwer.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Roman Fleschauer, Maler, erhält von der tirolischen Kammer in Anbetracht seiner langwierigen Krankheit zu Handen der Maria Möstl von Telfs als Unterstützung 10 Gulden 15 Kreuzer ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1581, fo 442, 5.8.1581.-Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXXXVIII, nr. 10909.

654

1581, 9 Augustus. - Colijn vra om inspeksie en betaling van sy werk.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin bittet um Besichtigung seiner gemachten Arbeit und um Bezahlung derselben.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Protokollbuch für Einkommenschriften, fo 143, 9.8.1581. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893.p. CLXXX, nr. 10910.

655

1581, 21 Augustus. - Aan Colijn moet 4 guldens betaal word vir inspeksie wat hy in Seefeld gedoen het, vir 'n ontwerp en die herstel van twee beelde.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer beauftragt den Kirchenpropst in Seefeld, dem Bildhauer Alexander Colin für Besichtigung etlicher Sachen im dortigen Cottesause, für eine gemachte Visirung und für Verbesserung zweier Bilder 4 Gulden zu bezahlen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1581, fo 1419. Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CLXXXVIII, nr. 10914.

656

1581, 13 September. - Tien guldes moet aan Romaan de Vleeschouwer oorhandig word sodat hy 'n waterkuur kan gaan volg.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Herzog Ferdinand befiehlt der tirolischen Kammer, den armen kranken Maler

Roman Fleschauer 10 Gulden einzuhändigen, damit sich derselbe zur Wiedererlangung seiner Gesundheit in ein Bad begeben könne.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A.VII. 13.9.1581.-
Gesit deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893.p. CLXXXVIII, nr
10917.

657

1581, 10 November. - Die Tirolse Regering bekla hom oor die
koste vir die passiebeelde.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische
Kammer beschwert sich bei Erzherzog Ferdinand in Betreff der
Bezahlung der für den Friedhof bei St. Jakob in Innsbruck bestimm-
ten Passionsbilder, deren Kosten sich auf 1400 bis 1500 Gulden
beliefen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven
an Hof, 1581, fo 660. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14,
1893. p. CLXXXIX, nr. 10923.

658

1581, vermodelik einde van die jaar. - Colijn ontvang as salaris
250 guldens, as huisrente 26 guldens en vir twee beelde
vir die Franciskanermonnike van Innsbruck 8 guldens.

Inhoud volgens von Schönherr : Aleander Colin, Bildhauer,
erhält 1581 von der tirolischen Kammer an Sold und Dienstgeld
250 Gulden, ferner für zwei Bilder, die er den Barfüßerbrüdern
zu Innsbruck gemacht habe, 8 Gulden, endlich den Hauszins im Be-
trage von 26 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1581, fo 219,
290 en 449. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893.p.
CXC, nr. 10939.

659

1582, 2 Maart. - Opdrag tot betaling aan Colijn vir werk wat hy
in 1581 verrig het.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische
Kammer befiehlt dem Zöllner in Lavis, dem Alexander Colin, Diener
und Bildhauer Erzherzogs Ferdinand, 401 Gulden zu bezahlen, welche
derselbe für seine 1581 gemachten Hofarbeiten noch zu fordern habe.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Mis-
siven, 1582, fo 390. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14,
1893. p. CXCI, nr. 10954.

1582, 2 Maart. - Die verguld van die hek van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I het nog steeds nie begin nie. Selfs die bladgoud is vir ander doeleindes aangewend.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die Stadtmaler Paul Trabel, Christoph Perkhammer und Konrad Leitgeb richten an. Erzherzog Ferdinand ein Bittgesuch, worin sie sagen, es sei ihnen vor sechs oder sieben Jahren das grosse Eisengitter bei dem kaiserlichen Grabmale im Stiftbau zu vergolden und zu malen vom seligen Hofbaumeister Luchese übertragen worden. Bisher sei aber in der Sache nichts weiter geschehen ; das Eisengitter leide Schaden, sei auch „unzierlich zu sehen," weil es nur einmal einen Oelgrund erhalten hätte. Da nun wieder die warme Jahreszeit komme, so bäten sie den Erzherzog, er möge anordnen, dass die Arbeit endlich in Angriff genommen und ihnen ein Vorschuss von 300 Gulden gegeben werde. Das zum Vergolden des Gitters geschlagene Gold zu anderen Hofarbeiten verbraucht worden sei, wollten sie selbst anderes Gold in Venedig.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII, 2.3.1585.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXCI, nr. 10955.

1582, 18 Maart. - Die sny van die knielbeeld van keiser Maksimiliaan I is vir 150 guldens aan Colijn opgedra. Voorstel om 'n hele aantal beelde van die dekplaat weg te laat.

Kaiser Maximilians des Ersten

Pildnus giessung, auf Ir kay. Mayt. Grab

Alhie in der Kirchen zum heiligen Kreuz betreffend. 1)

Nachdem Eur fr. dt. vunns durch diedelben hof Camer Rath Ulrichen hohenhausser gnedigist anzaigen vund bevelchen lassen, weijl Eur Fr. dt. des gnedigisten Willens vund vorhabens weillend Kaiser Maximilians des Ersten hochlob vund gotseligister gedechtenus Pildnus auf das Grab in der Kirchen zum heiligen Kreuz alhie, durch den welschen Giesser - so diser Zeit hie ist giessen 2) zelassen.

Das wir derwegen E.fr.Dt. diener Alexandern Colin vund den Giesser fur uns erfordern, mit Inen hanndlung Pflegen unnd alsdann die sachen Eur dt. gehorsamist furbringen sollen, Darauf unnd zu gehorsamister volziehung derselben E. Dt. gnedigisten bevelchs, haben wir den bemelten Colin, vund welschen Giesser fur vnns erfordert vund mit Iren furschlegen von wegen giessung gemelts Pildes angehört vund verstannden.

1) In margine : Welch Pildgiesser L. de Duca

2) In margine : Alexander Colin

Daneben auch die vorigen schreiben vund hanndlungen dise sachen betreffende fürhannden genomen vund sovil nun des Colins Arbeit betrifft das ist ain grosse gemalte form wie das Pild sein solle vorhannden, vund hievor Ime Colin für das Pildt mitsamt dem Kiss und der deckchen, darauf der Kaiser kniet per 150 gulden zu schneiden angedingt worden.

Welche arbeit Er also vunder die hannden zunemen unnd zumachen erbietig, darbey wirs diser Zeit auch berueren vund bleiben lassen 1)

Sovil aber die vier kindlen so ver vund hindter dem Kaiserlichen Pilde knieen, auch das kaiserlich Wappen sambt den zweyen Greiffen vundt kayserlichen Cron.

Item die sechs khindlen, so auf die obern Gesymbs gehorig sein sollen, vund die vier adlen anlenngt befinden wir das die selben alberait geschnitten vund bezahlt sein. Vunsers erachtens aber weijl seiderheer vier Pilder oder Virtutes auf das Grab gemacht vund aufgesetzt, werde man derselben nit mer bedurfftig sein. 2)

So halten wir auch dafür des Pultprets, so vor dem Kaiserlichen Pild steen solle, werde sich dis Orts nit wol schickhen sonnder es mochte dafür ain Visier aines Reichs adlers Apffl vund Zepters gemacht, unnd dem Colin Zuschneiden zuegestellt werden. 3)

Was dann den welschen Pildgiesser als vorsteet anlanngt der hat vuns erst an jezt dises Giessens halben seinen furschlag wie E. dt. hierneben gnedigist zusehen, übergeben.

Darffnen Er zu Giessens hochstermelts Kaiser Maximilians Pildnus 30 Cy. gemüsch Metal vund 3 Cy. Wachs sambs anndern Notturfft denen Er klainen sonnder namens gibt begert.

Gleichwol Er hievor als man Ine Giesser diss werckhs halbon mundelich vernomen, vermaint hat disen Guss mit 8 Cy doch aussen des zuemas zu verrichten Im den alten derwegen gemachten überschlag befirden wir, das der Guss ermelter Pildnus auch auf 30 cy gemüsch Metal unnd 3 Cy was angeschlagen werden, wie nun aber merbenannten welsch Giesser diser statlich werckh mit Giessung der Kaiserlichen Pildnus vund was demselben anhanngig der nottuerfft nach verrichten khünden wurde oder nit, dessen tragen wir khain wissen dann wir von seinem Giessen annderst nichts gehört, allain das Er etliche klaine sachen gossen haben sollen. So hat er auch zwischen den Giessen im kleinen gegen den grossen feuer ain grosse vunderschid.

Unnd wiewol hievor mit etlichen Personen somer angedeute kaiserliche Pildnus giessen heten sollen gehandelt so hat sich aber dessen allerley bedenncklichen Ursachen halber khainer vnnderfachen willen, dann noch in Ao 1562 en als mit den zweyen

1) In margine : 4 kindlen kay. Wappen 2 Greiffen Kay Cron
6 kindlen 4 adler 4 pilder

2) In margine : reichsadlers
Apfl Visier

3) In margine : Welsch Pildgiesser L. de duca

Niederlennderen welche annfanngs zu aufrichtung mer angedeuter kaiserlichen begrebnus hieher khomen vund dise Arbait verrichten sollen gehandelt werden hat man Inen der Zennten zu versteen fur das Metal vund Giesserlohn auch das Pild zu schneiden vund für als vund als in Irer Magnus Per XXVIII Gulden zu giessen vund an die stat zu verfertigen angedingt, welches sij aber unangesehen der zwen gulden, so die Ro.Kay.Mt. Kaiser Ferdinanden etc. E.fr.dht. geliebsten herr unnd Vatter Gott seligister gedechtenus Inen noch darüber auf yeden Cennten zu ainem zuess gelts zuraichen allernedigist bewilligt mit annemen wollen, unnd als mit ermelten beiden Niderlenndern dissaals nichts fruchtbars gehandelt werden khünden. 1)

Ist hernach mit E. frl. dht. diener vund Puchssengiesser alhie Hanns Christofflen Löffler, mer angeregt kaiserlich Pild zugiesen gehandelt aber mit Ime auch nichts ausgericht werden sonder die sachen ersinzen bliben, wie dann auch nochmals dem obvermelten Colin nit allain solche Pildnus zuschneiden sonndern auch zu giessen angetragen werden. Als Er sich aber derselben nit vunderfachen willen hat man mit hannsen Lenndtenstraich als der die vier Pildtnüssen oder Virtutes als weldhe wie obsteet auf dem Grabstein gegossen hat, gehandelt, der aber dermassen so beschwerliche fürsclag gethan vund geben also das mit Ime auch ainiche hanndlung oder Partidten zu pflegen, die gelegenhait nit gewest ist. Derwegen vund aus denen hievor nach lenngs erzelten Ursachen, frembde vund bedunncklich sein, ob es mit disem frembden auslendischen vund unbekhandten Giesser, mit verrichtung diser Guss vund was zu demselben gehöret zu wagen unnd Ime zuvertrauen seye oder nit, dann da der Gus nit gerat sonnder müslingen solle, haben Eur. frl.dt. selbst gnedigist zu erwogen und zubeunckhen, das nit allain alle Materialien so darzue gebraucht, vund angewenndt wurden vund die sich nit auf ain schlechts oder gerings sondern etwas statlichs verlauffen möchte, vmb sonst vund vergebens sonnder auch hernach alles widerumben mit grossen beschwerlichen Neuen Uncosten zuegericht werden müsste vnd zu geschweigen was etwo mit einem solchen grossen statlichen werckh und da solches misraten thete dan Leüthen vund in andern weeg darvor der Almechtig Gott gnediglichen sein vund dasselb verhueten wolle allerley schaden nachtail vund gefar bringen vund nutsteen möchte, dann wir darbey vernomen das solch Giessen ain schedliche geverliche Arbait, darob sich die Jhenigen mit denen man als vorsteet gehandelt nit wenig gescheücht vund zu diser arbait desto weniger haben mügen bewegt werden. Derwegen vund aus denen hievor eingefürten beweglichen vund begründten Ursachen, weer vunser gehorsamisten Rats und guetbedunnckhen Eur frl.Dt. willen dise sachen mit verrichtung des Guss mer erzelten Kaiserlichen Pildnus vund die damit besorgennde gefar selbst merer gnedigist erwegen vund bedunnckhen auch dieses Giessens halber mereren vund gewissen bericht einziehen, vnd da Ir frl. dt. solchen Gus verrichten ze lassen, gnedigist vorhabens vund entschlossen auch haben wollen darinnen wir dann Eur dt. khain

1) In margine : Cristofl Löffler
A. Colin
Lenndten strach

ordnung geben sollen. So haben wir allain dises frl. Dt. gehorsamist zu ainer fürwarnung hiemit anzuzaigen beijnemens auch das Ime zuvorrichtung mer angedeuets Guss das Pilderhaus zu Mülau, als welches hierfür mit allerley sachen vund öfen genugsam vund wol versehen sich auch der gefar, als an anndern ortten villeicht nit zu besorgen, eingegeben wurde zu raten nit underlassen wollen. Sonderlich weil wir von oft angedeuem Giesser vernemen den ofen unnd was zuerrichtung des Gus von nötten nahennde alhie bey vund umb die Purg in dem Hofgarten zue unnd aufzuerichten. Welches vunnns aber nit allein des darüber auferlauffennden Costens und ungelegerhait, sonnder such der gewarstennden schedlichen gefar Rauches vund feuers gefar halben bey der Purg nit, sonnder vil mehr fur Rathsam und guet Ansicht, das E.frl. dt. Ine hievor gnedigist aberweisen liessen unnd solche gefar selbst genedigist bedenncken theten, 1) woheer vund von wannen aber das Metal welches zu disem werckh vund Guss, erbraucht, genomen werden solle, hielten wir gehorsamst dafür, das das jhenig Pildt so zu Mülau in angeregtem Pilderhaus vorgehanden welches schon alberait gemüschet vund hier zu teuglich. Vund was noch daran abgeet, uns alten Metalen Stuckh vund furnemblichen ainem gegossnen Frauen Pild so zu diser begrebenus nit taugen will genomen vund verbraucht werden mochten was alsdann die annder nottürfft, als Eisen, khol vund anders so man hierzue bedürfftig, möchten Eur frl. dt. derselben Hofpaumaister vund Pauschreiber gnedigister bevelch geben solches alles aus dem hofpaumaisteramt darzegeben.

Welches Eur frl. Dt. wir zu vunsere vunderthenigisten Bericht, Rath vund guetbeduncken nit verhalten sollen, vund seien noch als die diss faals sorgfeltigen der gehorsamisten Meinung E.frl.dt. wollen die sachen offterdachts welschen giessers halber selbst genedigist wol erwegen bedenncken und Ime auf seine plosse Wort, one ainiche gewisse Prob, das Er hievor derglaichen grosse güss gethan auch damit bestanden seie dissen Guss darauf wegen noch vil wenige solchen Guss nahennde bey der Purg oder anderen geferlichen Orten zethuen vund zum eraichten khaines weegs nit zusehen oder gestatten muzt Eur dt. als vorsteet zuvor eigentlichen bericht, vund merer erkundigung habe zu dem ob schon ermelten Giesser solchen Guss der Notturfft nach Verrichten khundte, wissen wir nit, wie Er sich der belohnung halber verhalten würde, dann Er mochte sich villeicht so beschwerlichen erzaigen und halten, das mit Ime hierynnen auch nichte zu handlen were vunder ir thuen darauf Eur frl. dt. Unns zu genaden Vunderthenigist bevelhen. Datum am XVIIItag Marty Anno etc. im LXXXIJ.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1582, fo 129 - 134.

1) In margine : Metal zu dem Guss

1582, 26 April. - Op die voorstel van die Tiroolse Kamer van 18 Maart 1) sal die keiserlike wapen met twee adelare en rykskroon, tien putti, nog vier arende en 'n bidstoel waaragter die keiser kniel op die dekplaat van die grafmonument van keiser Maksimiliaan I weggelaat word.
Kaiser Maximilians Pildnus Giessung.

Liebe getreuen. Wir haben Eurn gehorsamen bericht so Ir vuns von wegens Giessung Weilendt Kaiser Maximilians des Ersten hochlobliche und seligister gedachtnus Pildtnus auf das Grab in dem Gotteshauss zum heilligen Creuis alhie vunderen dato dem 17 tag Martii jungsthin überraicht mit gnaden ablesendt angehört vund geben Euch darauf zuvernemen das es mit dem Welschen Giesser durch den wir solliche Pildtnus vund was ferner darzue gehörig giessen zulassen Sie gedacht dise maynung nit hat. Das Ime solliche fein Arbeit dem Centen oder gewicht nach bezahlt werden solle. Sonnder wirdet er in unserer Spaiss vund Trankh vunderhalten, vund Ime die Arbaiten so er vuns verricht, den wochen oder zeit nach darzue auch leidenlich vund nit wie geburlich oder hoch bezahlt. Vund dieweil wir dann gnediglich gedacht sein. Es auch für ain notturffft halten angedeute Kaiserliche pildtnus mit ehistem verfertigen zelassen. Wir auch dises giessers halben sovil kundtschafft vund erfahrung haben das er des giessens im khlainen vund grossen feuer wol erfahren und geijebt. So ist hiemit vunser gnedigister bevelch das Ir bemeltem welschen Giesser die hierzue gehörigen Metal vundd anndere nottürfifte mit ehister glegenhait darzugeben verordner.

Neben disem ist Vuns auch gnedichlich gefallig das 1) das alte Pild zu Milau sambt dem anndern gegossnen frawen Pild welches wir Ir vermelden zu diser begrebnus nit tauglichen vund dann der noch übrig abganng aus alten Metallen stukken hierzue genommen vund gebraucht : daneben aber dahin gedacht werde da villicht an statt des angedeuten Frauenpilds vund zu Ergänzung der Anzal ain annders zu giessen vonnötten das alsdann solliches neben der obgemelten Kaiserlichen Pildnus auch verfertiget und die notturffft an Metall vund annderm dazue dargeben. Wir auch demnach zuvor vund ehendersolliches pild verandert durch Euch gehorsamblich verfertiget werden.

Wir lassen vuns auch genediglich wol gefallen das an statt der alberait geschnitnen vier Kindlen auch des Kaiserlichen Wapens sambt den zwaijen Greiffen und Kaiserlichen Cron Item der sechs anndern auf das Ober gesimbs gehörigen Kindlen vund der vier Adler auch das Pulprets so vor dem Kaiserlichen Pild steen s lle ain visier aines Raichs Adlers mit dem Apfel und Scepter gemacht

1) Dok. nr. 661.

1) In margine : Alte Pilder zu Milau

vund solliches dem Colin zuverfertigen angedingt werde. 1)

Was dann das Ort oder Plaz alda angedeutes pild gegossen werden solle belanngt deshalb wollen wir vuns genedigist entschliessen vund disfals solliche Fürsaehung vund verordnung thuen. Das verhoffentlich ainicher nachtail daraus nit entsteen solle das wolten wir Euch zu genedigistem beschaid vund antwurt nit Fergen vund es behicht hieran vunser gefelliger willen und maynung. Gegeben den 26 tag Apprillis Anno '82n

Ferdinand
Justinian Moser
zu hannden O.ß. Camer

Ad mandatum Sersi. Dm̃
Archiducis Proprium
Hohenhauser.
G. Raithart.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1582, fo 97 - 98.

663

1582, terminus post quem 26 April. - Verdere onderhandelings oor die giet van die knielbeeld van Maksimiliaan I deur Ludovico de Duca.

Kaiser Maximilians Pildnus giessung.

Durchleuchtigster etc. - Auf Eur frl.dt. gnedigster Resolution vund vuns daruben gegebenen bevelch vom XXVI tag Monats Apprillis diss jars das wir mit dem Welschen Pildgiesser vomwegen Giessung weilennndt Kaiser Maximilians des Ersten hochlobseligster gedachtnus Pildnus auf das Grab in dem Gotthaus zum heiligen Creuz alhie handeln, unnd verglaichen sollen. haben wir zu gehorsamister volziehung desselben E. kl.dt. Hofpaumaister Pauschreiber unnd Alexanndern Colin verordnet unnd bevelch gegeben mit Ime derwegen der notdürfft nach ze handeln Welches dann beschehen. Was nun derauf gedachter Welsch Pildgiesser für dreÿlaij unnderschiedliche fürschießeg unnd begern gethan. Das haben Eur.fr.dt.beyligenndts neben Irer relation meirert zu vernemen. Als Erstlichen das Ime Eur.fr.dt. jerlichen oder so lenng Eur fr. dh. Ine brauchen wollen yedes jars 100 Cronen zu bezöldung raichen vund was Er hernach fur Arbeit mit Giessung solches pildes an statt zu verfertigen verdienen wurdet das Ime solches durch hierzue verstandige Leut geschezt, beteuert vund Ime dernach bezalt. Furs annderes da solches Eur fr. dh. nit gefellig Ime überhaubts, 500 Cronen.

Von solchem Pild ze giessen unnd abermals an die statt zu verfertigen vund da der Gus missraten solle Das Er solches Pild widerumben auf seinen cossten von neuen giessen wolle, Vund zum dritten im fael Eur fr. dt. in deme auch khain bedennckhen hatten. Das Ime fur sein person unnd seinen diener oder Gesellen wie

1) In margine : A. Colin

2) In margine : L. de duca
Pildgiesser
Alexander
Colin

bissheer die Tafl oder Narung zu hof daneben auch 300 Cronen, doch die völlige Suma ehender nit biss Er das Pild an die statt gefertigt hab gegeben vund geraicht werden sollen. Welliche seine gethane drey vunderschidliche furschleg etwas bedenncklich unnd beschwerlichen gemueg sein vund wiewol Eur fr. dlt. in vorangedeutem derselben vuns gegebenen gnedigisten bevelch neben andern gnedigist anmelden. Das Ime Giesser sein Arbeit nit nach dem Ceanten oder Gewicht sunder weil Er in Eur fr.dt. Speis unnd tranckh vunderhalten den wochen oder der Zeit nach darzue auch lidenlich vund nit gebürlich oder hoch bezahlt werden solle s^c haben doch Eur fr. dt. aus obberuert seinen furschlegen gnedigist zu befinden dar Er sich solcher jeztermelter gestalt nit ainlassen will sunderlichen weil Er die Tafl zu hof aus Ursachen das Er solche Giessung zu Mulau verrichten vund sein wonung alda haben muss, unnd weite des weegs halber nit haben oder dieselb besuechen khann.

Sollte dann man Eur frl.dt. Ime Pildguesser uberhaupt den ainen arndern oder dritten furschlag bestimmen, unnd man aber nit wais, wie das werckh oder der Güss geraten wurdet oder daselb aines solchen hohen gedings, wie Er begert wert seyn, das wil gannz beschwerlich sein vund ob Er sich gleichwol erpeut da der Guss nit geraten wurde, dasselb auf seinen cossten widerumben vund anders zu giessen. So ist doch dabei die sorg wann Er auf Raitung gelt hinaus nemen vund sich die Arbeit verziehen solle, wie Er dann hiezue khain Zeit bestimbt. Das man sich dessen bei als ainen auslennder Unnd der khain vermogen nit hat, nit mer wol erholen wure khumen, unnd Ime erst widerumb von neuem gelt dar zue geben mueste werden.

Der Besoldung halber so Er begert, hat es auch diss bedenncken, das dardurch neue besöldungen oder diennstgelt bestimbt vund erst die arbeiten noch darzue - taxiert werden solle, welches auch in dergleichen khunfftigen fällen gegen andern ainen beschwerlichen ainganng machen unnd geben wurde, edoch aber nach glegenhait unnd bedennckhung aller umbstendten disen Sachen schliessen wir lezlich dahin vund ware unnsere unederthenigister Rath unnd Guetdunken, das Eur krl. dh. die Sachen vonwegen Giessung oft angedeuter kaiserlichen Pildnus bey dem Ersten der Pildgüessen beschechnem furschlag, mit raichung der jerlichen 100 Cronen diennstgelt vund dann taxierung der Pildnus vund seiner damit angewendten Arbeit wenn dieselb an die statt verfertigt dergestalt gnedigist verbleiben lassen möchte Das ime montalich von der Zeit Eu.frh.dt. über diss vunsere gehorsamists Rätliches guetbeduncken, gnedigisten resoluten Anzeraiten 12 $\frac{1}{2}$ gln so lanng Unnd wie biss das Pild gar verfertigt zu ainer bestimten besöldung, aus dem Tyrolischen Camermaisteramt zu seiner unnderhaltung geraicht. Er auch mit dem Metal, Kol, Holz, Wachs unnd Eisen was Er zu angeregtem Guss bedurfftig verstehen vund wann die Arbeit völlig verricht dieselb durch hierauf verstendige vund erfarnen personen beteuert unnd geschätzt unnd den tax noch bezahlt werden solle Im faal aber der Guss Ime nit soll geraten. Das Ime verrer fur sein gehabte Mue, unnd arbeit weder wenig oder vil nit gegeben sunder bey Eur fr. dl. gnedigistem willen unnd wolgefallen steen solle ob Eur fr. dtl. die sachen mit mer angedeutem Guss zum andern mal mit Ime wagen wollen oder mit Item auch das man Ime vorbenante 100 Cronen jerlichs dienstgelt weiter der lennger nit als biss Er mit giessung des

pilds fertig.darijnnen Er dann kainen geverlichen verzug brauchen, sunder solches mit ehisten befurdern gereicht oder gegeben soll werden. - - -

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1582, fo 893 ro - 896 ro.

664

1582, 23 Mei. - Die verguld van die hek om die grafmonument van keiser Maksimiliaan I sou nog nie kan gebeur nie omdat die aartshertog van plan is om nog ettelike geskiedkundige reliëfs in brons op die graf te laat aanbring.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Albrecht Lucchese, Baumeister, berichtet an die tirolische Kammer über das Gesuch der drei Innsbrucker Maler in Betreff des Grabgitters, dieses sei gegen Rost und Staub mit einer Oelgrundfarbe versehen worden, was man ohne Schaden auf die Länge nicht so belassen könne. Da aber der Erzherzog „etliche gegossne historibilder“ auf das Grab setzen lassen wolle, könne er nicht rathen, die Vergoldung vor dem Versetzen jener Bilder vorzunehmen, da in diesem Falle die Arbeit umsonst wäre.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or.A.VII, 23.5.1582.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, p. CXCI, nr. 10969.

665

1582, 18 Junie. - Jaspar de Vleeschouwere, skoonbroer van Alexander Colijn gee volmag aan Woutern Pots.

Jaspar de Vleeschouwere constituit Woutern Pots procuratores et alias postulierende voor de Weth alhier cum postestate substituenti in forma.

XVIII Junny 1582

Stadsarchief, Mechelen, Procuratoria, 1582, no 8 fo 103.

666

1582, 24 Julie. - Die Tirolse Kamer stel voor om die weeklikse gratifikasie aan Romaan de Vleeschouwer nog 'n jaar aan sy weduwee Clara uit te betaal.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer begutachtet das Ihr zu diesem Swecke von Erzherzog Ferdinand zugesendete Gesuch der Clara Fleschauer, worin diese unter Hinweis darauf, dass ihr Mann nichts als fünf Kinder hinterlassen habe, und dass während dessen langer schwerer Krankheit sein und ihr Erspartes eingebüsst worden sei, um den Fortbezug der ihrem Manne bewilligten wöchentlichen 40 Kreuzer bittet. Die Kammer schlägt nach näherer Motivierung vor, der Witwe die wöchentlichen 40 Kreuzer zur Erziehung ihrer Kinder, von denen

eines von Herrn Dreyling erhalten würde, auf ein Jahr zu bewilligen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or.A.VII, 24.7.1582.-
Kopie in Kopialbuch : Missiven an Hof, 1582, fo 439. - Gesit.
deur von Schönherr in JAK, dl. 14. 1893. p. CXCv, nr. 10986.

667

1582, 1 Augustus. - Die Tircolse Kamer vra aan aartshertog Ferdinand of koper panne en pype van die soutmakers vir die giet van die knielbeeld van keiser Maksimiliaan I mag gebruik word.

Kaiser Maximilians Pildnus giessung zum heyligen Creuz alhie.

Durchleuchtigster etc. Eur frl. dt. haben genedigist zuerynren, das die selb uns hievor genedigist anbevelhen, das wir weilenndt Kaiser Maximilians des ersten hochlobligisten zu gedenncken Pildnus zu dero kaiserlichen begrebnus in Neuem Stifft alhie gehörig giessen lassen, unnd hierzu alle notwenndigkhait dar zegeben verordnen sollen dieweil dann disse Kaiserliche Pildnus nit wenig Methal bedurffen wirdet vund hiezue das alt gegossen Pild, so im Pilderhaus zu Mülau noch vorhanden von annderen crtten das Übrig verordent werden muess. So haben wir dahin vunser nach gedennckhen gehebt, wie dann auch vunser underthenigister Rath unnd guetbedunnckhen ist. E. fr. Dt. hetten genedigist bewilligt vund vuns bevelch gegeben das wir die kupfren Pan. so für die Welschen Salz khünstler gemacht worden zu giessung berüerts Kaiserlichen Pildes weil dasselb schon ain gemüschet Metal, auch hiezue guet vund tüglichen vund hingegen der Kupffer in den hütwerchen als welche one das den Palewischen verschriben unnd vil Tausennt gulden darauf ligen haben, umb sovil mer verschaut werden muge, nenen unnd gebrauchen sollen, sinnd also hierüber von Eu. fr. dt. genedigisten beschaidt zevertig unnd thuen derselben vunns etc. Datum den Ersten tag Augusti Anno etc. LXXXIJ.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1582, fo 448vo-449.

668

1582, 2 Augustus. - Bevel dat die leelde en klere van die sakramentsprosessie in een plek bewaer word en dat 'n inventaris daarvan gemaak word.

Camer. Der frl. dht. Tirolischem Camer Rait Radth Ferdinanden Walther und Abrahamen Jager Irer frl. dht. hat Pauschraiber zuezustellen.
Herr Carl Welser freyherr zu Zineburg
Die Camer hat aus der frl. dht: vunsers genadigisten

herren gehaimen Raths und obristen Camerers herren Carlen Wel-
sers frayherns zu Zineburg ubergibnen schaiss geen bescherung
uber der Camer Ime vonwegen aufweisung seines gnaden vund Pro-
vision gelts auch an vermedigirer hof besoldung gegeben beschaid
angehört vund verstanden.

Was nun erstlichen dem halben thail seiner verschribenen Pro-
vision der 1.000 fl. darumben Er auf des Kamermaister Ambt ver-
weisen worden belangt wirdet Er sich seiner Ersterer und Lestren
als Ao s. 80 Laufgerichten verschraibungen welliche des Innhalts
das er mit sollichen 1.000 fl. aus der Pautmaister Ambt verwei-
sen werden solle wol zuerInnren wissen. Dabaij es dann auch die
Camer blaiben lest bevelchen lassen. Das man die historien vund
Pilder, so aus nog fuergangnem hailiger Fronlaichnamostag zum
vuembgang gebraucht werden, widermale an ain orth richten und
die claider sauber zu samen legen und verwaren solle. Darauf
vund zu gehorsambister volfuehrung Irer dht. genadigister be-
velchs ist hiemit der Camer bevelch, das Irer frl. dht. Thuro-
lisch Camer Rait Rath Ferdinand Walther und Abraham Jager Irer
dlt. hofpauschreiber den Burgermaister derglaichen Samet Jacobs
Gottshaus und pfarrkhirschen verordneten kirchbrobst und Ratsch-
raiber alhie, Auf ain bestimbten tage fur Sich erfordern vund
In bayseins Irer dht. Camerdieners Caspar von Gallenstains und
Paulus Lindners hofschmidts so sij gleichsfals darzue wissen
lassen sollen von ainer Figiur zur arnderer die klaid ordenlich
beschreiben auch auf dieselben und auf jedes Pild danne das Claid
geordent gewisse glaiche As. Damit man thunstige wissen unser
wohin jedes Claidt gehorig verzeichnen, zusammen legen und In-
ventirren. Auch durch gedachten statt schraiber ain ordenlichs
Inventari aufrichten vund dass kirchbrobst daselb zuestellen
lassen sollen. Solliches auch mit ehistem vund one austellen
befurdren vund weil die Pilder oder historien nit alle in das
darynne gemacht hausz auf dem Fraidthof vundergebracht werden
mugen. Das sij weiter Ir nachgedankhen verwaiset Inen auch di
gerichts oder Fronbothen, wann Sij as gleich one mir verwissen
an die selbigen Fronbothen selbst und als attis juan vonnotten
begeren gegen gebrauchliche belohnung nit abhaltet, vund also ain
jeder seiner vunderthanen. Zur schuldigen gebur vorist Ir auch fur
Euch selbst vrij verinndung vunserer sherren virgenad und straff.
Darumb nit allain mit handelt vund as den Eurigen nit gestattet.
Sonnder da Ir selbs was unglaiicht zinblicks erfahren vund befinden
voireden dessen vunserer Salzmayr und Pfannehausz Ambtlaut oder
aber vunser Tyrolische Camer alsbald berichtet vund hierundter
niemandt war der Styr verschonet.

An disem allen beschicht vunser gnadigister und Ernstlich
willen vund maijnung.

Geben zu Ynssprugg am 2tag August A^o 1582

Diser Mandat zu fertigen wie nachsteet	
vund thuen	Auf die herrschaft herttemberg
Wäld vund	Pattersperg
Hölz der	Ymbs
Verschreibung	Lannedegg
	Laudegg
	Stainachs
	Stubay
	Ernberg

1582, 7 September. - Ludovico de Duca wil met sy geselle in die
ateljee van Mühlau gaan woon. Voorstelle in verband met
die verskaffing van maaltye.

Kaiser Maximilians Bildnus Güessung.

Durchleuchtigster etc. Nachdem Diser tagen E. frl. Dht.
Camerdiener der Pezin sambt dem Welschen Pildergiesser bey vnns
auf der Camer gewest und annzaigt das er der Pildergiesser
sambt dreyen seiner Gesellen zu Giessung weilennd Kaiser Maxi-
milians des Ersten, hochlof. und Got seiligister gedechtnus Pild-
nus, auf das Grab in der Kirchen zum heiligen Creuz alhie, sich
hinab in das Pilderhaus geen Millau ziehen solle. Dasselbst Sy
dann die notdurfftig vunderhaltung haben muessen, haben wir dar-
auf mit Ime Pildergiesser durch Eurs frl. dt. hofpauumaister und
pauschreiber weiter reden und handeln lassen, die haben uns
daruber diste bericht gegeben das gedachter Pildgiesser vund
seine Gesellen weite des weegs unnd annderer anglegenheit hal-
ber von Milau herauf zum essen unnd wider hinab nit yeder zeit
wol geen khündten, sünder Sij Ir wonung vund vunderhaltung da-
miden geordnet unnd gegeben werden musste Wie Inen dann in be-
meltem Pilderhaus die wonung mit schlechten Uncossten zuezerichten
und zumachen weres. Was unnd sovil aber, die Cost unnd Vunder-
haltung anlantt Haben Sij Irm Überschlag, dahin gemacht unnd
unns vermelt das yedem der obgemelten vier Giesser Personen für
ain Malzeit zehen kreuzer unnd dann auf den Maister unnd den
ainen seinen Gesellen yedes tages vier Mass wein das sich ain
wochen allenthalben auf ainiliff gulden zwelf kreuzer verlauffen
würde zu underhaltung gegeben, und bezalt werden solle und weil
Sy daneben auch anzaige das Irem Erachten nach ain solch werckh
gar an die Statt zu ferttigen ain lanngge Zeit gebrauchen unnd
hinnimen wurde, haben Eur frl. dt. selbst gnedigist wol zuerachten
solcher gestalt grosser Uncossten auferlauffen. Ausserhalb was
Ir Besöldung unnd Giesserlen sein wurde, nun haben E. frl. dt.
gleichwol hievor in derselben von 26 Tag Monats Apprilis dises
jars vnns derwegen gegebenen gnedigisten bevelch vunder anndren
gnedigist vermelt weil Er der Pildguesser in Eur fr. dt. cossten
als mit essen und drinckhen erhalten das Ime sein Arbeit nit nach
dem Cennten oder Gewicht sonder nach der Wochen unnd was leiden-
lich bezalt unnd gegeben werden solle wie unnd welchermassen es
aber E. Dlt. der Vunderhaltung halber, furterhin zu halten
gnedigist gedacht oder wie es bissheer gehalten werden dessen
tragen wir annderer gestalt khain wissen der halben geruechen
Eur fr. dt. vns hierijnnen wessen wir unns verhalten oder den
Giessern Wochenlich unnd von ainer Wochen zu der anlern geben und
reichen lassen solle gnedigisten eigenntlichen bevelch und be-
schaid zuekhümen zulassen. Wir erachten gleichwol wann man mit
Inen der Underhaltung halben dahin unnd wochenlich auf ain be-
nannts handlete. Das auf ain Person in die annder yede wochen ain
Par gulden gerechnet und Sij sich leichtlich damit erhalten moch-
ten und sollte das werckh wie furkhumbt noch so bald nit gefertigt

werden.

So wurde vorgemelter gestalt in etliche zeit bald vil hundert gulden auferlauffen. Were derhalben wol nuzlicher unnd furstendiger gewest wann man dise stattliche Arbait nit auf die Cosst und unverglichne khunfftige belonung, sunder auf ain gewisses geding wieviel Inen vom Cenndten Giesserlen fur alles unnd alles geben solte werden. Inmassen dann als vor jaren mit den Loffleren unnd Lenndenstraich desshalber gehandelt worden man Inen für den Cennten Arbait ain benannts andingen wollen. Dardurch dann ob auch yezigen giesser hernach lanng oder khurz mit verfertigung dises werckns zu thuen hette. Dasselb Eur frl.dt. weiter nicht mer anganngen unnd villeicht merer Uncossten erspart war, wolten Eur. frl. Dt. etc. Datum den den (sic) VIIIn Septembris Anno etc. Lxxxij.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1582, fo 536 - 537.

670

1582, 12 September. - Aartshertog Ferdinand ken 'n grafikikasie aan die weduwee van kunskilder de Vleeschouwer toe.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand bewilligt der Witwe des Malers, Roman Fleschauer einen Gnadengeld von wöchentlich 40 Kreuzern auf ein Jahr.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1582, fo 180. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14. 1893.p. CXCVI, nr. 10994.

671

1582, 20 September. - Alexander Colijn koop 'n rente deur bemiddeling van sy gevolmagtigde Franchoys Hemelrycx.

Jan van Doirne alias bresselincx als momboir vande twee minderjarige voorkinderen wijlen Mr Anthoine van Doirne alias bresselincx daer moeder aff was wylen Catherine Hoffe ende Charles vander beken als momboir vande twee weeskinderen derselffe Mr Anthoenis daar moeder aff is Marie vander beken, vervangende Janne Feermans zyne medemomboir, hebben by auctorisatie van myne heeren scepenen deser stede blyckende bij appostulen gestelt op Requeste gedateert vanden XIJ September lestgeleden ondergeteekent Merstraten. In voldoeninghen van zekere notarieel Instrument gepasseert voor Mr Cornelis Cools gedateert vanden XV Octobris 1566. Gegeven ende bewesen Franchoys Hemelrycx over ende tot behouff van Mr Alexander Colyn en jouffer Marie de Vleeschouwere zyne wet-tige huysfrouw sesse gulden erffelyck te heffen altyt den XVe Octobris waer aff Dyerste jaer van Betalinghen vallen ende verschijnen zal den XVen October naestcomende. Op ende aen een huys Dwelck drye Wooninghen is genaempt de drye Coninghen gestaen In de Cathelynenstrate opten hoeck van de peperstrate tusschen thuys den yserman geheeten ter eenre ende Nicolaes Ongenaes erve ter andere zijden. A D M Warandia. Op twee gulden XVI St. der Capeluyen

Danielis in ecclesiam Marie en onder chys ende der kisten van begynhove sesse gulden in jongen chysen daer jaerlijck voor vuytgaende.

XX September 1582

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1582, S.I.no 206 fo 14 vo.

672

1582, 19 Oktober. - Alexander Colijn moet saam met die bou-amptenare die Italiaanse beeldgieter ontbied en na sy aansprake vir die giet van die knielbeeld van Maksimiliaan I vra.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer beauftragt den Hofbaumeister, Hofbauschreiber und Alexander Colin, den wälschen Bildgiesser, durch welchen Erzherzog Ferdinand das Bildniss Kaisers Maximilian I. giessen lassen wolle, vorzurufen und ihn zu befragen, was er als Giesserlohn für den Centner Erz in Allem verlange, sodann mit ihm unter Vorbehalt der Ratification in weitere Unterhandlung zu treten.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1582, fo 332. Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893.p. CXCVI, nr.11005.

673

1582, 9 November. - Jaspar de Vleeschouwere, 'n skoonbroer van Alexander Colijn koop 'n huis.

Anna Kerssanants eertyden Weduwe Gielis de Witten ende jegenwoirdech huysvrouwe van Franchoys Notenschaeten geadsisteert vanden selven Franchoys haeren man ende momboir/ bij dimitie vercregen hebbende thys hier naerbescreven heeft achtervolgende der vierschairen bouck alhier vercocht jaspar de Vleeschouwere/ Een huys metter plaets hofke gronde et pertinenten, de drye rooskens genaempt gestaen op de Tichelrye tusschen eertyden Anthonis Rogiers erve ter eenre ende Aerdt diericx erve ter andere syde, A D M et etiam domicello Warande op twee chys gulden de H. Gheest Marie/ Acht stuivers tbruederschap Rumoldi ende vier stuivers de blancke den Augustijnen alhiere in oude chysen, ende sessen guldenen de grauwe susters in jonge chysen daer jaerlyck ende erffelyck vuytgaende. Ende dit mits honderd guldenen eens te betaelene te bamisse eerstkomende/dair voire verbindende ende verobligerende de voirs. jaspar synen persoon ende alle zynen goeden haive ende erve present ende toecomende wiamque locorum. Boven eene Rente van elf guldenen twaelf stuivers ende eenen halven erffelyck die de voirs. cooper hier op ter behoeven vande voirs. Anna sal bekennen ende bewysen. Al voirde bate.

IX November 1582

Latis Venne C. Merstrate.

De voirs Cooper heeft ter cans vande cooper vande voirs. huysen, Gegeven ende bewesen der voirs. Anna tot haire ende hairs. voirs. mans behouff. Elf carolus guldenen twaelf stuivers ende eene

halven jaerlyck ende erffelyck chys, elcken gulden van dien tot XL vlaems gelts gerekendt. Teheffene altyt te bamissen wair aff dysterste jaer van betaelinghe vallen ende verschynen sal te bamisse anno XV° LXXXiij Op ende aen tvoirs. huys cum pertinenten gestaen als voire.

A predictionis dominis Warandia uts.

Latis Utsupra

Ut supra

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1582, S.I.no 206 fo 30 vo.

674

1582, 10 November. - Alexander Colijn moet saam met die bouamp-tenare aan die Italiaanse gieter van die knielbeeld van Maksimiliaan I vra watter materiaal hy nodig het.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer schreibt an den Hofbaumeister, Hofbauschreiber und Alexander Colin, sie könne aus ihrem Berichte über ihre Unterhandlung mit dem wälschen Giesser nicht entnehmen, was dieser an Metall verlange und was Kohle und Werkzeug kosten würden. Sie möchten daher den Bildgiesser darüber befragen und einen genauen Kostenvoranschlag machen und übergeben. Auch müsste der Bildgiesser, falls ein Guss missrathen sollte, verpflichtet werden, den Guss neuerlich und auf seine eigenen Kosten zu vollziehen. Da endlich der Giesser das nothwendige Wachs verlange, solle ihm vorläufig ein halber Centner verabfolgt werden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1582, fo 332. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893.p. CXCVI, nr. 11007.

675

1582, 26 November. - Ludovico de Duca moet die oorblywende metaal terug tot beskikking van die aartshertog stel.

Was dann das Metal so am Guss überbleiben möchte beruert 1) den selben Überguss am Mettal solle Er für Eur frl. dht. widerumb erstatten vund Ime darÿnnen nichts zuegehorige oder vorbehalten sein Ime auch das holz kol Eysen vund Wachs was Ime dargeben wurde, hernach an der bezalung aufgehebt vund abgezogen werden vund wie man sich nun hierauf mit obstgesagtem welschem guesser, der guesung mer gedachten kaiserlichen Pildnus verglaichen wurde muessen darumben wir as in ainem vund dem annderen darijnnen zuhalten zway gleichlautennde Spanzetten aufgericht vund verferttigt werden. Sunsten hat merbesagter Gusser zu Guessung der Pildnus in merberuertem seinem furschlag an yezt 40 Cennten gemischt Metal so Er doch hievor nun 30 Cennten begert hat damit er aber im faal

1) In margine : Überbleibende Metal.

des misrattens sich desto weniger zuentschuldigen habe.

So ist es an den zehen Cenndten auch nit erwinden zulassen dann der Überguss Eur frl. dt. one das bleiben thuet. So haben wir Ime das Kol holz vund Eisen auch Wachs was Er dessen alles zu mererzeltem Guss zuhaben vund zu gebrauchen bedurfftig in das gedacht Pilderhaus zu Milau zulifern vund zuantworten an geordnet vund diewail er ain zeit heer zu Milau in Pilderhaus gewest vund sich alda aufgehalten. Ist Ime in solcher Zeit aus dem hofpaumaisterambt bissheer 65 gulden 40 kr. zu Seiner vunderhaltung gegeben worden. Welche Ime wann Er das Pild an die statt geferttigt an der Taxierung vund bezalung desselben widerumben aufzuheben vund sich deren von Ime habhafft vund bezalt zu machen sein möchten.

Wolter. Eur frl. dht. wir auf merangedeute derselben gnadigisten bevelch gehorsamist nit verhalten vund wir stellen solches alles zur Eur frl. dht. dern wir vuns zu genaden vunderthenigist bevelchen thuen gnedigisten Willen vund wolgefallen. Datum den XXVJ Novembris Anno etc. im Lxxxiiite.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1585, fo 696 vo - 697.

676

1582, 26 November. - Die drie voorstelle van Ludovico de Duca betreffende die giet van die knielbeeld van keiser Maksimiliaan I. Die Tirolse Kamer is voorstander van die eerste voorstel.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammerräthe berichten an Erzherzog Ferdinand, sie hätten in Vollziehung seines Befehles vom 26. April durch den Hofbaumeister, Bauschreiber und Colin mit de Duca unterhandeln lassen. Dieser verlange eine jährliche Besoldung von 100 Kronen, ferner, dass sein Verdienst für das Giessen des kaiserlichen Bildes von Sachverständigen geschätzt und ihm darnach bezahlt werde. Wenn diese Bedingung nicht angenommen werden sollte, möge man ihm überhaupt für den Guss des Bildes 500 Kronen geben, wogegen er bei Misslingen des Gusses auf seine Kosten ein neues giessen wolle.

Als dritten Ausweg schlage er vor, ihm und seinem Diener wie bisher die Verköstigung am Hofe und 300 Kronen zu geben, das Geld jedoch erst nach Volledung des Bildes auszubezahlen. Diese drei Vorschläge fänden sie bedenklich genug. Die Verköstigung am Hofe und die Arbeit in Mühlau hielten sie nicht für vereinbar. Es sei in anderer Beziehung zu besorgen, dass er auf Rechnung geld aufnehmen und die Arbeit sich verzögern werde. Als Ausländer und ohne Vermögen biete er keine Garantie. Schliesslich beantragen die Räthe, den ersten Vorschlag des Giessens anzunehmen und ihm monatlich 12 Gulden 30 Kreuzer bis zur Herstellung des Bildes und das Metall zu verabreichen und Kohlen, Wachs und Eisen gegen Abzug bei seiner Bezahlung beizuschaffen; die vollendete Arbeit aber solle durch Sachverständige geschätzt und darnach bezahlt werden. Für den Fall des Misslingens des Gusses solle er keine weitere Bezahlung erhalten, das vom Gusse erübrigte Metall aber von

ihm ohne Vorbehalt abgeliefert werden. Zum Unterhalt des Giessers, der sich eine Zeit lang in Mühlau im Bilderhaus aufgehalten, seien demselben bisher 65 Gulden bezahlt worden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or.A.VII, 26.11.1582.-
Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXCVII, nr.11011.

677

1582, 7 Desember. - Die Italiaanse beeldgieter betrek die gieterij te Mühlau. Hy moet van die nodige brandhout voorsien word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer theilt dem Salzmaier in Hall mit, dass der „welsche pildgiesser," welcher das Bildniss Kaisers Maximilian I. zu giessen beauftragt sei, in das Bilderhaus in Mühlau ziehe, wo ihm das nöthige Brennholz beizuschaffen sei.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1582, fo 1747. Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893.p. CXCVII, nr. 11012.

678

1582, 15 Desember. - Bevel tot lewering van brandstof aan Ludovico de Duca, gieter van die knielbeeld van Maksimiliaan I.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer befiehlt dem Salzmaier in Hall, dem Bildgiesser Ludwig de Duca Birken- und Buchenholz, 5 Fuder Kohlen und 4 Centner Flammeisen in das Bilderhaus nach Mühlau zu liefern.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1582, fo 2332. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXCVII, nr. 11013.

679

1582, terminus post quem 20 Desember. - Alexander Colijn word betaal vir die modelleer van die knielbeeld van Maksimiliaan I.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, erhält von der tirolischen Kammer am 31. Juli auf Rechnung dessen, „so man ime vonwegen dem formbwerk zu giessung weiland kaiser Maximilians des ersten piltus auf irer majestet begrebnus in derselben stiftbau zum hl. kreuz" schuldig sei, 50 Gulden und am 20. December zu ganzer Bezahlung dieser seiner Arbeit 100 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1582, fo 347.
Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893.p. CXCVIII,nr. 11019

680

1582, vermoedelik einde van die jaar. - Nuwe gratifikasie van 6

guldens aan die weduwee en die kinders de Vleeschouwer.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer verabfolgt der Witwe und den Kindern des Malers Roman Fleschauer in Anbetracht ihrer grossen Armuth an wöchentlichem Gnadengeld 6 Gulden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1582. fo 528.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXCVIII, nr. 11022.

681

1582, vermoedelik einde van die jaar. - Vyftig guldens salaris en 26 guldens vir huisrente is aan Alexander Colijn uitbetaal.

Inhoud volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, erhielt 1582 von der tirolischen Kammer an Sold und Dienstgeld am 18. April 50 Gulden und den Hauszins im Betrage von 26 Gulden; Johann Luchese an Sold und Dienstgeld 180 Gulden; Buchdrucker Hans Paur an Sold 132 Gulden 50 Kreuzer, ferner zum Ankauf von Schriften 222 Gulden 15 Kreuzer, endlich in Anbetracht seiner langen Krankheit und zu einer Badecur 8 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1582, fo 248, 254 en 336, 465 en 471. Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXCVIII, nr. 11023.

682

1582, 31 Desember. - Aartshertog Ferdinand stel voor dat beeldgieter Ludovico de Duca die werk teen 'n bepaalde globale som uitvoer.

Giessung Kaiser Maximilians Bildtnus

1)

Liebe getreuen. Wir haben Euren vuns vom deren dato den 26 Novembris noch dahin Übergebenen gehorsamen Bericht mit gh. 2) angehört und daraus wellichermassen Ir auf vunsere Bevelch und weiter gnedigste Ratification wegen giessung weijllendt Kayser Maximilians des Erstere hochloblichster gedachtenis bildtnis auf das Grab alhie mit dem welschen Bildtguesser Ludovico de Duca gehandelt was auch derhalben Eur fernor unnderthenig guetachten ist mit gnaden verstannden.

Wiewol Ir nun aus denen durch Ine fargeschlagenen dreien mitlen diser fur das Rathsamb und thunnlichist erachten. Das Ime vumzt zu entlicher verfertigung solcher Arbeit jerlich dreihundert Cronen dienstgelt neben dargebung der hiezur notwendigen Metal, Holz, Kol, Eisen, und Wachse bestimbt und geraicht, hernach die Arbeit, wann solliche gar an die Statt verfertigt, taxiert und gesheyt werden solte.

1) In margine : Welscher Bildgiesser Ludovico de Duca

2) gutheit

So haben wir doch unnsers thails hiernieder allerhanndt bedenckhen vund halten disen nachgemelten wegs fur stenndiger unnd wichtiger stain. Wir wir vuns dann auch darauf also genedigeliich entschlossen und solliches nis werbey zurichten Euch hiemit bevelchen. Das mit bemeltem Giesser auf ain gewisse bestimbte Summa gelts so lme wann Er die Arbeit wie sich geburt an die Statt gefertigt haben wirdet. Über haubts gegeben beschlossen werden vund das Er solliche Arbeit in seinen selbs costen vunderhalten unnd wagnis fertig machen. Da auch der guss misrathen wurde Er solliches auf seinen costen widerumb von neuen zumachen und zeferfertigh schuldig sein. lme aber das Metal, kol, holz, wachs vund Eisen glaichfals auch nach und nach etwas an gelt zu sein und seiner mitgchilffen notwendigen vunderhaltung in Abschlag des Bedings was vunserer Tirolischen Camer dargegeben vund dessalb hernach wann die Arbeit an die Statt genzlich verfertigt daran aufgehabt vund abgezogen werden solle vund wiewol Ir beiß disem das bedenckhens seijen. Wann er auf Raittung und gunsttigen Abgangs gelt Metal und anndere notturfftener sachen das man sich dessen beiß lme als ainem auslennder vund der khaines vermugenis nit wol mer erholen würde mügen. So haben wir lme doch vuyther sovill erkhamet das Er in seinem thuen und handlen aufrichtig vund lme disfals wol zuertrauen.

Demnach bevelchen wir Euch gnedigist das Ir mit bemeltem De Duca derhalben auf jezt angedeuten weg als mit ainer gewissen Summa gelts überhaupt vund mit erzelter mass seinen thalben matically vund schliesslich aber voir unsere wegen auf vunserere weitere gnedigiste Ratification. Zum negsten und leichtisten es beiß lme erfeltlichen sein würdet verglaichen mit lme notwendiger sponzetln aufrichten. Volgendts vuns solicher etlichen verglaichung gehorsamblich verstandigen und was sonnesten disfals vonnotten in gebürender wurchlichait richten und zu beschichen verfuegen wolten wir Euch in gnaden vnnerhalten lassen vund beshicht hieran vunser gnediger gefelliger willen. Geben in unserr statt Ijnsprugg den Lessten decembris Anno 1582.

Ferdinand	Ad mandatum Scabini Domini
V. justinian Moser d.	Archiducis proprium
zuhanden o.ö. Camer	V. hohenhauser
Pta: 6 Januarie Ao etc 83e	h. Raichart.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1582, fo 237 vc-239.

633

1583, 12 Januarie. - Die voorwaardes van aartshertog Ferdinand word ook aan Alexander Colijn meegedeel as basis vir onderhandeling met Ludovico de Duca.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer theilt dem Hofbaumeister, Hofbauschreiber und Alexander Colin die Bedingungen mit, unter welchen Erzherzog Ferdinand den Guss des Bildes Kaisers Maximilian I. dem Bildgiesser de Duca überlasse, und befiehlt ihnen, diesen vorzurufen und mit ihm auf Grund der vom Erzherzog gestellten Bedingungen zu unterhandeln und unter Vorbehalt der Ratification abzuschliessen.

1583, 15 Januarie. - Kontrak met Ludovico de Duca vir die giet van die knielbeeld van Keiser Maksimiliaan I.

Spanzettel mit Ludwigen de Duca vonwegen giessung kaiser Maximilians pildnus

Zu wissen, welchermassen sich der fürstlichen durchlaucht erzherzog Ferdinanden zu Osterreich etc., unsers gnedigsten herrn, Tirolische camerräthe anstat und in namen hochgedachter fürstlichen durchleucht mit Ludovico de Duca, pildgiesser, vonwegen giessung und verfertigung weilend khaiser Maximilians des Ersten hochloblichster gedechtnus pildnus, auf das grab im neuen stiftpau zum heiligen creüz alhie gehörig, verglichen, miteinander abgeredt und beschlossen haben. Als nemblichen und erstlichen, das berüerter de Duca angezeigt pild begert massen auf seinen aigen costen und wagnus mit endistem an die stat gerecht und one fäl zu giessen und zu verfertigen schuldig sei. Darzue solle ime die notturft mettall, kohl, wax, holz und eisen und alsdann, wann der guss gerecht beschehen und das pild an die stat verfertigt sein wierdet, für seine müe und arbeit vierhundert 50 cronen, welche 675 gulden reinisch in münz, jeden zu 60 kr. gerait, halten, recht gedingte belohnung von Tirolischer camer dargeben und bezahlt werden. Doch was ime nach volbrachtem guss an obgemelten sachen, als mettall, kohl, eisen und wax, überbleiben wurde, das solle er widerumben zur camer zu antworten schuldig sein.

Zum andern ist gedingt worden, wann ime de Duca angezeigter vorhabender guss missraten oder fälen und irer durchleucht gar nicht annemlich sein wurde, das er volgends in solchem fal ernemnts pild von neuem in seinem aigen costen und wagnus der camer one entgelt auch one ainiche hilf oder ergetzlicheit durch den Colin widerumben schneiden zu lassen, zu giessen und gerecht an di stat zu verfertigen, zu welchem alsdann ime die camer allain das metall, eisen, wax, khol und holz, wie auch anjetzo beschicht, darzugeben schuldig sein soll.

Und nachdem fürs drit ime pildgiesser ain zeit herumb von Tirolischer camer in abschlag und auf giessung obgemelts pild nach und nach ain suma gelts dargeben worden, so ist hiemit abgeret, das solches gelt dem pildgiesser nit an berüerten wegen diss pilds gedington 450 cronen sondern an denen arbeiten, so er hievor ausserhalb diss pilds geen hof verricht und gethon, abgerait und abgezogen werden solle.

Zum vierten und lesten sollen dem pildgiesser die obgemelten 450 cronen völlig und gar vor verfertigung merernents pilds nit hinausgegeben sondern zu ainer versicherung alle weil und, bis das pild one mengl verfertigt ist, bei der camer innerhalb behalten doch aber dasjenige, so ime pildgiesser, von dato diss briefs an zu sein und seiner mitgehilfen underhaltung von der camer gegeben wurde, an diesem geding der 450 cronen abgezogen und die bezalung

des gedings darauf gethon werden ongeverde. Dessen zu urkhund sein diser zettl zwen gleiches lauts geschrieben, mit etlich aus gedachter herrn Tirolischer camerrät mitl und dann gedachts de Duca fürgedruckhten petschaften verfertigt, der ain bei Tirolischer camer behalten und der ander dem pildgiesser zuegestellt worden. Actum 15. monats tag jenner im 1583.jar.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A.VII, 15.1.1583.
Kopie in Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1583, fo 52. Gepublis.
deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXCVIII, nr. 11028.

685

1583, 27 Februarie. - Die kontrak met Ludovico de Duca word vir bekragtiging aan aartshertog Ferdinand voorgelê.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer legt dem Erzherzog Ferdinand den mit de Duca in Betreff des Gusses des für das Grabmal bestimmten Bildes Kaisers Maximilian I. abgeschlossenen Vertrag zur Ratification vor.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof 1583, fo 122. Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXCIX, nr. 11031.

686

1583, 13 Maart. - Aartshertog Ferdinand stem in met die kontrak wat die Tirolse Kamer met Ludivico de Duca gesluit het.

Inhoud volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand genehmigt den von der tirolischen Kammer mit Ludovico de Duca wegen des Gusses des Bildnisses Kaisers Maximilian I. auf Ratification abgeschlossenen Vertrag. Das Metall solle aber dem Giesser nicht vor Vollendung der in seinen Händen befindlichen Arbeiten übergeben werden, damit dieses Metall nicht mit dem anderen vermischt und seiner Bestimmung entzogen werde.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. en Conc. A.VII, 15.3. 1583. Kopie in Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1583, fo 156. Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXCIX, nr. 11033.

687

1583, 15 April. - Toewysing aan Alexander Colijn van 114 guldens vir die passiebeelde van die sakramentsprocessie.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer weist dem Bildhauer Alexander Colin für seine Arbeiten an den Passionsbildern, welche bei der Frohnleichnamssprocession umgetragen worden seien, 114 Gulden an.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1583, fo 564. Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CXCIX, nr. 11038.

1583, 25 April. - Die Kamer gee opdrag tot betaling van 234 gul-
dens aan Alexander Colijn vir die passiebeelde van die sakra-
mentsprosesse.
Alexander Colin Pildhauer

Innamen der krf.Dlg. unsers genedigisten heren bevelchen wir
Euch das Ir Alexandern Colin Pildhauer fuer sein verdienen an der 1)
Passion Pildern so am fest Corporis Cristy alhie um getragen werden
benentlichen 234 gulden gegen das Tirolischen Camermaister Ambst-
verwalters Urkundt von dem erlösende Salzgelt das hanndts Eur ver-
waltung mit gelegenheit bezalt und furter in die ausiwels Raittung
vermercknet daran.

Datum Innsprugg den 25 Aprilis Anno im 83.

Camer

Am Hannsen Habifreibungd

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Mis-
siven, 1583, fo 564 vo - 565.

1583, 25 Mei. - Die 1044 guldens wat Colijn nog moet ontvang moet
deur die tolamptenaar van Primör betaal word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Dem Bildhauer
Alexander Colin, welche für seine Arbeiten ausser dem bereits
empfangenen noch 1044 Gulden zu fordern habe, wird dieser Betrag
von der tirolischen Kammer beim Zollamte in Primör angewiesen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Mis-
siven, 1583, fo 732. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14,
1893.p. CC, nr. 11046.

1583, 25 Mei. - Aartshertog Ferdinand dra die skulde van sy pen-
ningmeester aan die Tirolse Kamer oor. Daaronder 18 guldens
40 kreutzer aan Alexander Colijn.

Inhoud volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand über-
tragt die 8624 Gulden betragenden Schulde seines Hofpfennig-
meisteramtes auf die tirolische Kammer. Unter den einzelnen Posten
erscheinen folgende:

Matthäus Holzapfel, Silberkrämer in Augsburg, 93 Gulden;
Johann Baptist Fontana, 400 Gulden;
Hans Maisfelder, Maler, 65 Gulden;
Alexander Colin, 18 Gulden 40 Kreuzer;
Sebastian Manhofer, Zinngieser, 215 Gulden 58 Kreuzer;
Jakob Huber, Zinngieser, 82 Gulden 32 Kreuzer;
Elias Stark, Hofgoldschmied, 64 Gulden 13 Kreuzer;
Anton Ort, Hofgoldschmied, 400 Gulden.

1) In margine : Dassind Pilder zu Vest Corporis Cristy.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1583, fo 162 e.v.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl 14, 1893. p. CC, nr. 11047.

691

1583, 31 Mei. - Ludovico de Duca maak aanspraak op vier maande onderhoudsgeld.

Inhoud volgens von Schonherr : Die tirolische Kammerräthe übersenden dem Erzherzog Ferdinand eine Bittschrift des Bildgiessers Ludwig de Duca und bemerken dazu, es sei allerdings richtig, dass derselbe, als er zum Gusse des Bildes Maximilians in das Bilderhaus nach Mühlau gezogen, von ihnen seinen under der Seinigen Unterhalt, den ihm, wie er behaupte, der Erzherzog zugestanden hätten, verlangt habe. Sie hätten sich aber darauf ohne Befehl des Erzherzogs nicht einlassen können und dem Giesser nur nach und nach 104 Gulden 40 Kreuzer auszahlen lassen, jedoch in der Meinung, dass dieses Geld von dem ihn für den Guss des Bildes zuerkannten Lohne von 450 Kronen abgezogen werden sollte. Sie erbäten sich daher eine Weisung, ob dem de Duca das Kostgeld für die vier Monate im Betrage von 122 Gulden, wovon der Controlor in seinem Berichte Erwähnung mache, „passirt und erstattet und wie das zuschreiben der 104 gulden vierzig kreuzer, so ime auf sein arbeit vorhinein geben worden, sambt berüerter unterhaltung und costgelt, weil's die kaiserliche pildnus nicht anbetrifft, beschehen solle.“

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or.A.VII, 31.5.1583.
Kopie in Kopialbuch : Missiven an Hof, 1583, fo 261. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CC, nr. 11048.

692

1583, 4 September. - Twee skepe moet in gereedheid gebring word sodat Colijn die fontein vir keiser Rudolf II na Wenen kan laat voer.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Der Salzmaier in Hall erhält von der tirolischen Kammer den Auftrag, zwei Schiffe in Bereitschaft zu setzen, damit der Bildhauer Alexander Colin den von ihm für Kaiser Rudolf II. verfertigten Brunnen nach Wien führen könne.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1583, fo 1170. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893.p. CCI, nr. 11056.

693

1583, 26 September. - Betaling vir die brand van die vorm vir die knielbeeld van keiser Maksimiliaan I.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Georg Gantner,

Hofner, erhält von der tirolischen Kammer „zu völliger verrichtung seiner anbefohlenen arbeit mit prennung des formbwerchs zu weiland kaiser Maximilians des Ersten pildnus 10 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1583, fo 234, 26.9.1583. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CCI, nr. 11061.

694

1583, 24 Desember. - Steungeld van 2 guldens en weeklikse gratifikasie van 13 guldens 38 kreutzer aan die weduwe van Romaan de Vleeschouwer.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die Witwe des Malers Roman Fleschauer erhält von der tirolischen Kammer in Anbetracht ihrer Armuth und ihrer vielen kleinen Kinder eine Unterstützung von 2 Gulden und an Wochengeld 13 Gulden 48 Kreuzer ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1583, fo 365, 24.12.1583. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CCII, nr. 11072.

695

1583, 29 Desember. - Aanbeveling van Colijn aan burgemeester en raad van die stad Antwerpen.

1583.

29 Decembris Anno x 83.

An Bürgemeister vndt
Rhat der Statt Antorff
für Alexander Colin Pildhawer
VII 49.

Ferdinand.

1) was in Sachen vns vnser diener vnd Pildhawer Alexander Colin aus Mechal, vmb vnser gnedige fürschriff an Eüch gehorssamblich gebetten, dasnaben 2) Ir auch bejgeschlossner seiner supplication zuuernemen. 3) 4) Weil an vnns 5) vor 6) angeregter aufruer sich anderer seiner plogenhait nutzen vnd frombans 7)

1) deugehaal : In

2) deurgehaal : wir

3) = zuvernehmen

4) deurgehaal : Was

5) deurgehaal : die sachen als auch gnediglich mit zweiflt supplicierter massen beschaffen vnnd er

6) In margine : der nð im, nð mag ook nû wees, nû = nun. waarsk. wel nð = noch, sodat kan geleses word : Weil an vnns noch in vor angeregter aufuer...

7) frombans mag ook fromvans wees = bate. vgl.: zu Nutz und Frommen = ten bate van.

halber aus den Niderlanden begrebren, so 8) haben nun ime 9) solohe /. die von vns gelatne fürschriff 10) er sagen wollen. Vnd ers noch euch hier auff genadig gesinnand. Ir wollen im Euch in 11) in seinem 12) billich begern von vnserwegen dermassen wol beuelhen 13) sein lassen, das er diser unserer jme als vnserm viljährligen vnd angenehmen diener mit sondern genaden vermainte Interessien. Würdiglich vnd ersckriestlich 14) gemesten zuehaben empfinden thüe. das wollen wir 15) zuer plogenhait umb euch samet vnd sonders mis 16) per erkhennung vnd bedankhen. vnd wir woltens euch gnediglich vnnerhalten lassen. getan den 29 iebris ao und 83

Hansach

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kunstsachen I 1535.

696

1584, 24 Januarie. - Dierick Colijn en Gielis van Steensele voogde van die kinders van Jan Colijn, neef van Alexander.

Dierick Colyns en Gielis van Steensele naeste vrienden vande vyff minderjaeringe kinderen van wylen Jan Colyns ende Barbele van Steensele inder qualiteit impotis van brieven van beneficie van inventaris vande sterffhuyse wylen des voors. Colyns consti-tuerunt F. vande Zype at lites in forma. Actum.

24 January 1584

Stadsarchief, Mechelen. Procuratoria, 1584, no 7 fo 144.

697

1584, 27. Januarie. - Die Tiroomse v. mer stel voor en die gratifi-kasie vir weduwee Clara de Vleeschouwer met nog 'n jaar te verleng.

8) deurgehaal ; seijen wir der gnediger maijnung das jm das seinige vnd seiner effraurten führliches einvernomen von rechts und billichait nit wegen wol moge gesseet und underhaben

9) deurgehaal : demnach

10) deurgehaal : umb soviel weniger auch. Daarbo staan : nie

11) deurgehaal : disem

12) deurgehaal : hinblich

13) = bevelhen

14) erskriestlichen

15) deurgehaal : hie ander

16) = mus : muss

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer empfiehlt dem Erzherzog Ferdinand des niederländischen Malers Roman Fleschauer hinterlassene Witwe Clara und schlägt vor, ihr den Bezug ihres Gnadengehaltes auf ein weiteres Jahr zu bewilligen, da sie einen kleinen Knabe zu erziehen habe und des Amosens bedürftig sei.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1584, fo 31. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CCII, nr. 11077.

698

1584, Maart. - Die weduwee van Romaan de Vleeschouwer ontvang nou weekliks 13 guldens 40 kreutzer.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die Witwe des Malers Roman Fleschauer erhält 1584 an wöchentlichem Gnadengeld von der tirolischen Kammer 13 Gulden 40 Kreuzer ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1584, fo 34, 1584 Monat März. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893, p. CCV, nr. 11111.

699

1584, 9 Maart. - Aartshertog Ferdinand dra weer skulde van sy hof aan die Tirolse Kamer oor. Daaronder 75 guldens 36 kreutzer aan Alexander Colijn.

Inhoud volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand überträgt der tirolischen Kammer 10.862 Gulden 15 Kreuzer Hofschulden zur Bezahlung. Darunter erscheinen folgende Ausgabeposten:

Arnold Schandernel, Handelsmann in Augsburg, für zwanzig Becher zum Schiessen 1075 Gulden 9 Kreuzer und für zehn grosse Hofbecher zu Kindstaufen 1228 Gulden 59 Kreuzer; für ein Halsband sammt Kleinod 453 Gulden 20 Kreuzer; für einen mit Silber beschlagenen Schreibtisch 153 Gulden 20 Kreuzer;

Anton de Boys, Hofmaler, 1060 Gulden;

Anton Ort, Hofgoldschmied, 1294 Gulden 40 Kreuzer;

Nicolaus Edl, Silberhändler, 223 Gulden;

Paul Trabel, Maler, 77 Gulden;

Konrad Leitgeb, Maler, 54 Gulden 28 Kreuzer;

Thomas Scalabrin, 60 Gulden;

Hans Leonhart Waldburger, Bildhauer, 12 Gulden;

Elias Stark, Hofgoldschmied, 40 Gulden;

Alexander Colin, Bildhauer, 75 Gulden 36 Kreuzer;

Hans Maisfelder, Maler in Hall, 66 Gulden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1584, fo 268 e.v. en 316 e.v. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CCIII, nr. 11084.

1584, 19 Mei. - Andries de Clievere is oorlede. Sy familie gee, deur bemiddeling van die stadsraad van Brussel, volmag aan Alexander Colijn vir reëling van die erfenis.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Bürgermeister, Schöffen und Räte der Stadt Brüssel stellen auf Bitte des Franz und des Cornelius de Clievere, Bürger von Brüssel und Söhne des weiland Gregor de Clievere, gewesenen Goldschmiedes und Bürgers von Brüssel, und der Anna Missens, eine Vollmacht aus, lautend auf Alexander Colin, Bildhauer zu Innsbruck, behufs der Erbschaftsangelegenheit ihres zu Innsbruck am 2. April 1. J. verstorbenen Bruders Andreas de Clievere, Bildschnitzer daselbst.

Franz von Clievere war Goldschmied und Cornelius war „victor seu vascularius aut doliarius.“

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. Schatzarchiv Nr 2895.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CCIII, nr. 11092.

1584, 24 Mei. - Aan Ludovico de Duca moet nog 870 guldens 50 kreutzer betaal word.

Ludwig de Duca Welscher Pildtgiesser.

Von der Frl. dlg. vunnser gstan herrn wegen vijen wir Ludwigen de Duca welschen Pildtgiesser über alle abgeraiten unnd tails bezalte Posten seiner verbrachten 1) Arbeiten noch benanntlichen 870 gulden 50 kr. zuerlegen schuldig. Darauf Euch Innamen hochernannter frl.dht. hiemit bevelchendt. Das Ir gemelten Pildtgiesser Inmassen wie Euch alhie mündlich auch auserlegt haben bestimbter Suma gelts gegen das Tijrolischen Camermaisteramtsverwalters Hannsen Luiggahöls Quittung so Er darinnen beyhandigt hat thait erleget oder aber wo Ir im Ambt darzue mit glegenheit haben Ir Ims nochgeents durch mite der holz khaufleiß. In abschlag vund auf guet Raittung Irer Frijmörie den zoll so dass amten in Venedig zubezalen verordnet. 2)

Doch wollet daneben das Hanns Schadners verweisung daran dannocht auch glauben vund thraiven gelegen ist.

Ingedanncken wie vund Ir Ime hiermit nit zur Nueth stellen wie Ir wol zuthuen wisst. Daran Datum den XXiiij thag Maij Anno etc. im 84en.

Camer

An Girardj

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1584. fo 741 ro.

1584, 26 Mei. - Ludovico de Duca ontvang 675 guldens vir die giet van die knielbeeld van keiser Maksimiliaan I.

1) In margine : Bezahlung

2) In margine : Schadners verweisung

well Ers seines thails, sobald man von E.Gn. hier innen gneugsamen beschaid hab vnd Im desselben wissen lass, auf Pesst vnd allem fleiss befürdn. Wie er dann wol sein müesste, noch weil der Herbst guet, wie es dann vmb Sterzing vnd sonnderlich was im Tal Razines winnterig. Zu dem, auf glegene fuer zesehen, weil der weg noch gut, ehe man alsdann zu spat Inn Herbst khämb, nit vndienstlich. Wann Er nun es Ins werch ziehen soll, begeert Er auf die arbeit Ime dar zesetzen biss in 30 fl. Da alsdann Ime weiter nicht dürffe geben werden, biss das stuckh gebracht vnd verfertigt; Vnd man sich one das vmb dasselb mit Ime vergleiche oder zuuor. Vnd wouern an sollichem Stain etwas von bildwerch sollte gemacht, das khünde seinem gehorsamen vermainen nach - vund daran er Ime dann auch getraw - durch Ine zu Ynsprugg wol verricht werden. Das an der weitern fuer des Stains im Uncosten auch was erspart, das wird nit annderst, dann zu E. Gn. genedigem willen. Vnd weil Collin dessen auch gedacht, gehorsamlichen vermeld vnd thue E.Gn. mich vndthenig beuehlen.

Datum Schwatz, den 2tag September, 1584

E.Gn.

vnderthenig vnd gehorsamer Diener
STUEDL.

Fuggerarchiv, Kirchheim an der Mindel. 28, 4, 6. fo 1 - 19.
Gepublis. in Jahrbuch der königlich preussischen Kunstsammlungen.
Berlin, Grote'sche Verlagsbuchhandlung. Achter Band, Heft 4., 1887.
p. 211-212.

704

1584, 6 September. - Hans Fugger is in die besit van 'n groot stuk rooi marmer van Salzburg. Hy stel voor dat Colijn, die stuk wit marmer wat hy sou lewer, bewerk volgens 'n wasmodel op verkleinde skaal.

An Hainrich Stuedl. M. Fr.gr. 1) zuvor lieber Hainrich Stuedl. Aus Eurem Schreiben vom 2. diss hab Ich des colins der fürstlichen Durchlaucht pildhawers, bedenken von wegen des weissen Marblstains zu meiner begrabnus, das solcher begertter massen zu schwer vnd nit wol oder och mit grossen costen über land zu bringen wurde sein, vernomen vnd soll ich hierauf weiter unvermeldt nit lassen, das Ich auf dissen weissen marblstain allain ain manspild in ainem Küris ze hawen vnd auf ain ander gross gesiert corpus von rotem Salzburger Marblstain (den Ich an bei der Hand hab) legen zu lassen gedenke. Dieweil dann gedachter colin besagt, er werde In der begerten grösse schwerlich heraus zu bringen sein, so möcht Ich solch Bild Ine, colin selber zu Insprugg hawen und seiner Zeitt mit glegenheit heraus führen lassen. Das kunde mit mererem fug vnd wenigern costen beschehen.

Da nun der Collin sich disses wercks gegen gebürlich belonung

1) Meinen freundlichen Gruss.

unterfahen wurde, so welt Ich hir ain patron von wachs nach dem Jungkschueh machen lassen, aus welchem künd er bald abnemen, was er davon verdienen werde. Darnach wollet mit Ime, wann Ir gen Insprugg kumbt, weiter daraus reden u. mir sein mainung fürderlich zueschreiben. Damit seit Gott beuolchen. Datum Augspurg, den 6. Sept. 1584.

Fuggerarchiv, Kirchheim an der Mindel. 28,4,6. fo 1-19.
Gepublis. in Jahrbuch der königlich preussischen Kunstsammlungen.
Berlin. Grote'sche Verlagsbuchhandlung. Achter Band, Heft 4.,
1887. p. 212.

705

1584, 16 September. - Heinrich Stüedel dring aan op die versending van die wasmodel van Hubert Gerhard.

- - - Auf diss E. Gn. gnedigs vermelden vnnd beuelchen, hab ich mit Ime Colin, als Ich dise Tag zu Ynsbrugg gewest weiter vnnd, E. Gn. schreiben nach, die notdurfft geredt. Befinnde Ine auf baiderlay weg, sich nach E. Gn. willen zurichten, noch gar gehorsam vnnd willig. Als erstlich das das Begert Stuckh von Ime selb soll des orts, da es zu bekumen, als in Razines, so an dem Jaufnergepürg zwischen Sterzinng vnd Meran gelegen, biss ane des darein hawen der bildniss zueberaitt vnnd zu Insprugg oder Hall geliefert, damit es E.Gn. eben also kinde weiter gar zuegefertiget vnnd alsdann annders orts vnnd durch Leuth, wo vnd wie es E. Gn. sonst glegenlich, die völlige zueberaitschaft vnnd das hawen verricht werden. Oder aber Er solliches werch selbs hinnen gar nach E.Gn. gnedigem begern, wie Ime dessen der Patron oder Muster zuekumen werde, alles mugliches fleiss verrichten welle. Vnd da Er den Stain alain gewinnen, bringen vnd, ohne des darain hawen der pildnuss, zuerichten solle, schlegt er In dennocht auf 100 fl. im cossten an, biss geen Innsprugg oder Hall geliefert. Was Er aber auch mit dem darain hawen verdienen wurde, stelt Ers gleichfals dahin, es erst wissen wurde künden, wann Er dessen ain Visier vnnd Patron gesehen, Inmessen E. Gn. in demselben auch also der mainung; Setzt aber jedes verrichten, sey welliches welle, auf guette Vergleichung vnnd man Ime werde recht zu thuen wissen, so well Er sich auch der gebür verhalten. Zu hawung des Bilds war Er wol dergleichen form, in wachs gemacht vnnd nach dem verjüngten schueh zuegericht, als wie E.Gn. in deren schreiben dauon Anzaiung gethon, bedürfftig, daran nit alain die grösse, wie Sy der Stain haben vnnd gewinnen werde müesse, abzunemen, sonnder auch mit dem hawen darnach fürzugeen hette. Auf wellichen form aber, biss der Patron daussen 1) gemacht oder zuegericht werden vnd herein kumen müge, mit gewinnung des stuckhs nit wol zuwarten, vnnd es sich an der Zeit zu lanng verziehen, das derweilen winnterlich wetter auffallen thet; nit guet mer wer, sich darnach ans Pürg zu lassen, auch mit der fuer vom gepürg nit so leucht fortzukomen, als noch yetzo, vnnd also im selben desto weniger Zeit zu

1) draussen.

versaumen ist. Zu sollichem gewinnen des Stains mechten E.Gn mit erstem sonst ain, derweil nach dem jungschuech gemachten abriß, in was form oder Possen, gröss, brait vnd seiner zuegehör das Bild in Kiriss sein solle, gnedig herein schickhen weil man ain sollichen abriß alsbald haben mag. Damit so kunndte Er derweilen mit dem Prechen oder gewinnen des Stains nicht desto weniger vnnnd fürderlich fürgeen vnd sehen, was er aus Stain für ain gröss vnnnd netturfftigs erfordere. Wie Er dann seinem erbiethen nach als bald darnach trachten will. Derohalb E. Gn. berüerten Abriss mit nechstem gnedig herein kumen lassen mügen oder gnedigst anzaigung thun, obs noch die grösse, lanng, brait vnnnd dickh sein solle, als wie E. Gn. die des ersten herrein bekannt. Aber der Abriss, wie obgemelt, war am besten. So begert Colin auf bringung solliches Stains vnnnd guete Raittung 50 fl., da er zuuor gleichwol von 30 fl. meldung gethan, als dises E.Gn. gehorsamlichen geschriben worden. Das hab E. Gn. Ich also fürderlichen sollen gehorsamlichen berichten vnnnd thun E.Gn. mich gehors. beuelhen.

Datum Schwaz, den 16. Sept. Anno 84.
vnnnderthenig vnnnd gehorsame Diener
Stuedl.

Marginalium van Hans Fugger:

Ich bin von Huberto des Patron in wachs teglich gewertig, alsdann kann man Im sein lang geschwetz mit vberschickung des patron breuiter verantworten.

Fuggerarchiv, Kirchheim an der Mindel. 28, 4, 6. fo 1 - 19.
Gepublis. in Jahrbuch der königlich preussischen Kunstsammlungen.
Berlin, Grote'sche Verlagsbuchhandlung. Achter Band, Heft 4.,
1887. p. 213.

706

1584, 21 September. - Hans Fugger laat weet dat die model in
was binne veertien dae sal klaar wees.

An H. Stuedl. M.f.g. Imer lieber Heinrich Stuedl! Was Ir mit dem colin des weissen Marblstains vnnnd seiner Handarbeit halben verer gehandelt vnd er sich darauf vernemen lassen, das hab ich aus eurem schreiben vom 16. dis. vernomen vnd nach dem der patron in wachs laut meines vorigen schreibens Inner 14tage, meines Erhoffens, soll fertig werden, So will Ich Euch derselben mit nechstem hinein schickhen. Alsdann khan man des stainprechens, fuerlons vnd der arbeit halb aigentlich mit Ime schlissen. Mittlerweil wollet damit In rhue steen vnd seit darmit gott beuolchen.

Datum Augsburg, den 21 Sept., 84.

Fuggerarchiv, Kirchheim an der Mindel. 28, 4, 6. fo 1 - 19.
Gepublis. in Jahrbuch der königlich preussischen Kunstsammlungen.
Berlin, Grote'sche Verlagsbuchhandlung. Achter Band, Heft 4.,
1887. p. 213.

707

1584, 30 September. - Heinrich Stüedel wag vir die wasmodel

wat vir Alexander Colijn bestem is.

Wolgeborner, gnediger vnd gebietender Herr, E. Gn. zwey schreiben vom 21 diss aussgeenden Monats Septembris, als das ain E.Gn Grabstain vnd das annder die Fernbergische Schuldsachen betreffend, hab ich gehorsamlichen empfangen.

Somit nun, den Grabstain belanngend, Vernemb ich aufs E. Gn. schreiben, bej wem es an Jetzo berhuet, als das dieselben den Patron in wachss, welcher, E. Gn. Erhoffen nach, in 14 tagen nach verschinen 16. Sept. solle zur Hannd gebracht werden, aldann gnedig herein ordnen wellen. Derweilen Ich also gegen dem Colin zu rhuen steen solle. Dem wirdet nun gehorsamlichen nachkumen v.E. Gn. verer gnedigen anbeuelhens erwarten. - - -

Stuedl

Dat. Schwatz. d. 30tag Sept., 84.

Fuggerarchiv, Kirchheim an der Mindel. 28, 4, 6. fo 1 - 19. Gepublis. in Jahrbuch der königlich preussischen Kunstsammlungen. Berlin, Grote'sche Verlagsbuchhandlung. Achter Band, Heft 4., 1887. p. 213 - 214.

708

1584, 10 Oktober. - Die wasmodel word opgestuur. Colijn moet die gesig slegs in ruwe trekke modelleer.

Main freundlich gruess zuuor, lieber Heinrich Stuedl. Hiermit schickh Ich euch laut meines Jungsten schreibens den Patron von wax, so nach dem Junckschuech gemacht, vnd habt danneben auf ainem holz, Im Trüchle ligend, die lenge vnnsers hiesigen werckhschuechs. Darauf auch der Junckschuech verzeichnet. Der rot Marblstain, den Ich hie lass zurichten, hat in der lenge 6 $\frac{1}{2}$ schuech, 10 Zöll. Eben so lanng vnd prait muess der weiss Marblstain, darauf der Kurisser ligt, auch sein, damit sie sich gerad vnd dem winkhlmass gemess aufeinand fügen.

Verer wellet dem Colin anzaigen, das er vnden zu fuess auf der Rechten seiten ain helm vnd auf der linckhen ain par Plechhandtschuech, dem Kuriss gleich, darauf hawe. Dann sollichs ist von dem Maister Übersehen worden. Das Angesicht soll er nit aussberaiten, sondern allain rauch possiren. Dann der Maister, so den Patron gemacht, der wirt mich seiner Zeit hieraussen conterfätten vnd allso das Angesicht vollend aussberaiten. Aufs sollichem allem wirt er, meines Verhoffens, berichts genueg haben, vnd den Stain darnach brechen lassen. Er wirt sich auch entschliessen khünden, was er fur sollichen stain, für das fuerlohn vnnd sain arbaith fordern soll. Vnd wann er allerdings fertig, wil Ich Ime zu Innsprugg erheben vnd auf mein cossten hieherr führen lassen. Da aber Ier oder Colin hirüber mereres bericht vonnöthen, so wert Ier mir sollichs Jederzeit zue schreiben wissen. Vnd seit damit Gott bevolchen.

Dat. Augspung, 10. Oktober, 84.

Fuggerarchiv. Kirchheim. 28,4,6. fo 1-19. Gepublis. in Jahrbuch der königlich preussischen Kunstsammlungen. Berlin, Grote'sche Verlagsbuchhandlung. Achter Band, Heft 4., 1887. p. 214.

1584, 28 Oktober. - Stüedel doen navraag oor die afmetings van die wit marmerblok. Vir ontginning en vervoer vra Colijn 100 guldens. Vir sy beeldhouwerk self 250.

- - - Dergleichen wissen Märmelstain zu bringen vund was darauf zu hawen, Er sich noch gannz willig vnd alles vleiss erboten. Wie Ich Ime dann beuolhen, zu sehen, weils weter noch guet, sich alsbald morgen in die arbeit zurichten. Des Er nun also vund dise eingeende wochen willens an die Handt zunemen, den Stain im Tal Razinns, dar Innen der Stain weisser vnd grösser sich brechen lasst weder im Tal Oberperg, zu gewinnen. Vnnd Ime auch angezaigt-des Er dann selbs fur guet hellt- darauf, neben dem, das der Stain schön vnd rain sey, im prechen gedacht zu sein, ob der schon des ersten ain vberige gröss, das er besser, alsdann im ausberaiten mangel erscheinen solle. Da Er nun also meinem versehen vund seinem versprechen nach yetzmal mit gewinnung vund herausbringung des Stains alsald wierdet fürgeen.

Vnnd weil in E.Gn. schreiben nit beuoulchen oder vermelt wierdet, ob es auf dem Helm auch eine Federn haben soll oder nit, als wie sonst gebreichig, haben E.Gn. deren genedigen gelegenhait noch herein anzuzagen.

Dann ob wol E.Gn. in dem schreiben auch beuelhen, dass der weiss Stain dem Roten, in der lenng vund brait, gleich sein solle, vermaint doch der Colin, das der Rot vmb was furgeen vund der weiss schmeler sein solle, vund sich sonnst nit possiren wurde. Dem welle Er nun aber mit seiner lenng vund prait, wie Ime dis angezaigt werde, recht thuen. So wol auch, ob gleich der dicke yetz nit gedacht, zaigt Er mir an, das er damit auch sein gelegenhait vund Er deren zu thuen wiss, als wie von derselben hie uorn an zaigung beschehen, Als auf 1 $\frac{1}{2}$ schuech, 3 zal. Den Abschlag des Cosstens vber gewinnung vund zueberaitung, auch hawung belangend, stellt Er sein begern, vber beschehens vernemen vund zusprechen Ime gleich vund recht zu thuen, vnd auf das dise arbeit aufs besst vund seübrist verricht etc. 100 fl. vund vom Aushawen 250 fl.- wie auch das aushawen vil Arbeit durffen werde, weil die Pildnus so hoch, als wie der Patron ausweist, mues erhebt sein vund zwischen der Pain vund Schennokl vil ausnemens beturffen.

Mir auch dabei angezaigt, Er vor ainer Zeit ain Grabstain gehaut mit Kaiser Ferdinanden vund dessen gemahel hochloblichster gedechtnus bildnussen, dauon Ime - aber gleichwol beede bildnussen auf den ainigen Stain gehaut - 500 fl. geben worden, die sonst nit sonders erhebt, vund das Kayserl.bild gar flach gewesen. Wellicher Stain noch zu Prag unaufgelegt seye.

Auf gewinnung vund zuerichtung des Stains hat anjezo begeert 50 fl. vnn darnach abermals 50 fl. Als Ich Ime alsald die 50 fl. geben.

- - - Stuedl

Dat. Schwaz, d. 28 Okt. 84.

Fuggerarchiv, Kirchheim. 28, 4, 6. fo 1-19. Gepublis. in Jahrbuch der königlich preussischen Kunstsammlungen. Berlin, Grote'sche Verlagebuchhandlung. Achter Band, Heft 4., 1887.p. 215.

1584, 9 November. - Franchois van Noterschaten koop 'n huis wat vroeër eiendom was van Jasper de Vleeschouwere, skoonbroer van Alexander Colijn.

Franchois van Noterschaten heeft verriyct een huys metten hove, gronde ende zyne toebehoorten, de drye Rooskens geheeten tusschen wylen Anthonis Rogiers erve ter eendere ende Jans de Wapenmakers erve ter andere zyden, toebehoort hebbende Jasper de Vleeschouwere Ex censu.

IX Novembris 1584

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1584, S.I. no 207 fo 13.

1584, 12 November. - Franchois Hemelrycx, skoonbroer van

Colyn laat 'n grond aankoop.

Marie de Neve met Francoys Dermoye marito et tutore, voir hair selven ende de selve Franchoye, als testamentelycke momboir ende inde naeme van der voirs. Marie susters, noch minderjarige, by vuytwinninghe vercregen hebbende de hoff hier nair bescreven. Hebben achtervolgende der vierschairen bouck alhier vercocht Welleme Joup, over ende tot behouff van Mr Franchoye Hemelrycx apothecaris ende Barbele Vleeschouwers syne huysvrouwe; een hoff mette gronde et pertinenten, dair twee huysen op gestaen hebben, gelegen op Neckerspoele inde Brueselstraete, tusschen Laureys Willems erve ter eendere ende der Weduwe ende kinderen Jan Wouters erve ter andere syde. A D M Warandia op negen myten de H. Gheest van Neckerspoele daer vuytvaende. Ende dese coop is geschiet overmits der somme van vyftigh Carolus guldenen eens gereet.

XII Novembris 1584

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1584, S.I. no 207 fo 12 vo.

1584, 17 November. - Die helm wat aan die gisant van Hans Fugger moet toegevoeg word sal nie met 'n pluimbos versier word nie.

- - - Zum Andern : Dieweil es ain Grabstain soll werden vnd Clag bedeuten, so ist unnöthig, den helm mit Federn zu zieren.

Der weiss stain soll, wie jüngst geschrieben, breit vnd lang sein, denn die Zargen, darain diser Stain soll khumen, hat eben dise weitten. Sonnst geet der Rot Marbel auf allen seiten für vnd wirt sein nebenzier in allwegen bekhomen.

Das er lestlich für sein Arbaith 250 fl. begert, das ist eben vill, vermain, er soll sich mit 200 bentügen lassen vnd ain schöne zierliche arbaith darumben machen khünden. Derohalben wollet nochmalen auf das ruechst mit Ime handlen. Doch das er an dem

werckh khein vhleiss, Kunst vnd Zier gespart werde. Do aber weiters vnd anders bei Ime nit zuerhallten, so muss man Ime lestlich sein willen machen vnd sehen, damit Ich von Ime wol bedient vnd das werkh furderlich für die hanndt genommen werd. Gott bevolchen.

Dat Augspurg, d. 17. Nov.84.

Fuggerarchiv, Kirchheim an der Mindel. 28, 4, 6. fo 1 - 19. Gepublis. in Jahrbuch der königlich preussischen Kunstsammlungen. Berlin, Grote'sche Verlagsbuchhandlung, 1887. Achter Band, Heft 4., p. 215.

713

1584, 23 November. - Mate van die grafsteen wat Alexander Colijn vir die monument van Hans Fugger moet vervaardig.

Verzeichnus des Grabstains. so durch den Alexander Colin zu bringen vnnnd zuezurichten ist.
Mässerei : 6 $\frac{1}{2}$ schuech die lenng, 2 Schueh, 10 Zol die Praitte. Eben also lanng vnnnd prait ist auch Inwendig die Zarg des roten Stains, darin der weiss soll komben. Dicke : 1 $\frac{1}{2}$ schuech vnnnd 3 Zol. - Abschrift dem Colin zuegestellten Verzeichnus.

Dat. Schwaz, 23 Nov., 84.

Fuggerarchiv, Kirchheim an der Mindel. 28, 4, 6. fo 1 - 19. Gepublis. in Jahrbuch der königlich preussischen Kunstsammlungen. Berlin, Grote'sche Verlagsbuchhandlung. Achter Band, Heft 4., 1887.p. 215.

714

1584, 25 November. - Colijn het, vir uitvoering van die graf van Hans Fugger, tans voorkeur aan die marmer van die Obernberg gegee.

- - - Weil Ich dann mit dem Colin hieuor, als mir der Patron sambt des werchschuehs lennge von E. Gn zuekomen vnnnd Ich das dem Colin zuegestellt, die notdurfft geredt vnnnd gehandelt, sich in die Arbeit zu begeben, vnnnd er auch dasselb fürderlich zugesagt, hab ich hernach, als ich one das geen Ynsprugg geschickht, wol verordnet, man zu Ime, Colin, ninzuefragen vnnnd beschaid nemen solle, wie es mit sollicher verrichtung sei. Aber wie seine leuth angezeigt, er als als bald nach E.Gn befehl vnnnd nach Empfang der 50 fl. seine Arbeiter hineinverordnet vnnnd des nechsten hinach verfuegt. Wie man Ine dann noch nit zu Haus angetroffen. Also Ich die tag wider bericht einnehmen lassen. Der, nun jezo wol anhaimbt gewesen, zaigt an, das Er mit prechung des stains kain müe noch fleiss gespart vnnnd in Tal Obernperg, da Sy klieger seyen dann in Razinns, ain schens gross stuckh, so in der lenng vasst 10 schuech gewonnen hab, das auch also schön vnnnd cn manngl sey, das E.Gn. mit disem wol versehen vnnnd es demselben gnedig gefallen werde. Vnnnd weil sich solliche Arbeit zimlich spat im Herbst vnnnd gegen dem Winnter verzogen vnnnd angeordnet, hat Er wol, als sich

in die Arbeit gericht, das wenigist nit gesaumbt vnnnd sich befurdert, damit gleichwol sollicher Stain gewonnen, brochen etc. ward. Aber die Kelten, so yezo worden vnnnd in disem Tal gros ist, hab Sy dauon abgehalten. Sy die Arbeit haben verlassen müssen vnnnd nit helffen wellen, ob Er, Colin, gleich ain Tackung von Laden darüber machen. Vnnnd da er schon zum führen yezo gleich zuberait wäre, so künde man den so bald nit wol herausbringen, vmb das man in disem Thal auf den Pach das geschlagen holz kheert vnd in derselben arbeit ist. So hab man diss stuckh vnnnd solichs orts one das müesam vnnnd langsam auszubringen, nit alain enngs weegs sondern auch stückl vnders sich vnd wider Überich, ehe man damit henfürr zur ebne vnd Strassen zukomen. Vnnnd die beisorg hab, man werde yez nun sobald nit wol heraus zu komben haben vnnnd es der zeit mueste beruen lassen. Das Ime mit lieb vnnnd gleich so wol, das Ime desto meer darauf gee, nachtailig sey. Sobald aber noch nur ain klaine milde des wetters wurde, es gern versuechen welle, noch daran arbeiten zu lassen, vnnnd zu sehen, der geen Lannä mechte gebracht, da Er also dan wol gar heraus kündt geführt werden. Wie er dann zugesagt, selb dise tag also wieder hinein zu sehen. Sonnst belobt Er diss stuckh vasst, - gross, gannz, - rain, weiss-, nit neben vermelden, ob ye dessen nit gern wolte erwant werden, Er Ime, da Ers als bald auf dato wissen hete, villeicht noch ainen in Razinrs ehender zu gewinnen vnnnd zu bringen getraute vnnnd dem, im Tal Obernperg gebrochen, wol sein anwenden wusste, dann er so ain schön stuckh, da Er vmb drifache bezalung vertrosstung hette. Kündte Er nit zuesagen oder vergewissen, wider dergleichen stuckh diss orts zugewinnen. Da Er auch voran heer zu gewinnen, nit wär für E. Gn. bestellt gewesen vnnnd es etwc nit aines so angesehenen orts berüeret, dahin es gehörig, die sorg wär, dessen sonst aines orts begert werden mechte. Als wie der Herzog in Bayern nit wenig stuckh auch brechen zu lassen im vorhaben sein welle.

- - -Was aber die vrsach, warum er den in Obernperg gebrochen, weiss ich nit, allein, das er des ersten den am Obernperg, als wie auch noch, für clieger gehalten als in Razinss vnnnd, ob Er E.Gn. damit sonst Innsonnders wol wil, weil es ain sollichs schönes stuckh sein solle".

Stuedl.

Dat. Schwaz, 25. Nov., 84.

Fuggerarchiv, Kirchheim an der Mindel. 28, 4, 6. fo 1 - 19.
Gepublis. in Jahrbuch der königlich preussischen Kunstsammlungen.
Berlin, Grote'sche verlagsbuchhandlung. Achter Band, Heft 4.,
1887.p. 215 - 217.

715

1504, 29 November. - Hans Fugger bereid om 100 gulde vir die ontginning van die marmer en 250 guldenvir die werk van Alexander Colijn te betaal.

An Herrn Stuedl in Schwaz. M. freundl. Gvss zuvor, lieber Heinrich Stuedl. Ich hab Euer schreiben uom 25 diss betreffend Grabstain empfangen. Das bedarff Keiner Andern Antwort allain,

das bemelter Grabstain aller massen vnd gestalt, wie ich Euch hivor geschriben, vnd Eurer jetzt hinausgeführten schriftlichen Vergleichung, so Ir mit dem Colin getroffen, ein Vermög gemacht werd.

Vnd dieweil er, Colin, den stain ganz vnd schön vnd an ainem vngelegenen ort brechen lassen vnd sainem anzaigen nach merer costen darauf gewendt, so wellet Ime die fl. 250 für sain arbeit, ausserhalb der fl. 100, so Ich Ime hiur für das stainprechen vnd führen bewilligt, versprechen. Doch das Er mier seiner vertrostung nach eine schöne zierliche vnd solliche arbeit mache, die des Gelts wert, Ime rhüemlich vnd mier, auch andern, die sich darauf versteen, gefällig sei. Damit sei Gott bevolhen.

Datum Augspurg, den 29. November. 84.

Fuggerarchiv, Kirchheim an der Mindel. 28, 4, 6. fo 1 - 19.
Gepublis. in Jahrbuch der königlich preussischen Kunstsammlungen.
Berlin. Grote'sche Verlagsbuchhandlung. Achter Band, Heft 4.,
1887. p. 216 - 217.

716

1584, 15 Desember. - Betaling van die vervoer per skip van die fontein vir keiser Rudolf II.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer verzeichnet unter ihren für Kaiser Rudolf II. gemachten Zahlungen auch 181 Gulden 40 Kreuzer, welche Sie dem Georg Hämerl, Schiffmann von Hall, für das Hinabführen des von Alexander Colin für den Kaiser gefertigten marmornen Brunnens nach Wien bezahlt habe.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1584, fo 1845. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CCIV, nr. 11109.

717

1584, 15 Desember. - Verdere vermelding van die betaling van die vervoer per skip van die springfontein van keiser Rudolf II.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer theilt dem Achilles Ilsung Mit, dass sie für Kaiser Rudolf II. dem Georg Hämerl, Schiffmann in Hall, für das Hinabführen des von Alexander Colin gefertigten Brunnens 181 Gulden 40 Kreuzer bezahlt habe.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1584, fo 1854. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CCIV, nr. 11110.

718

1584, post quem 22 Desember. - Betaling van Colijn se salaris en jaargeld in 1584.

Inhoud volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, erhält 1584 von der tirolischen Kammer an Sold und Dienstgeld am 9. Jänner 200 Gulden, am 1. October 60 Gulden, am 22. December 50 Gulden, an Hauszins am 23. Juni 26 Gulden; Johann Albrecht Luchese, Hofbaumeister, an Besoldung am 20. Jänner 60 Gulden, am 1. Juli 60 Gulden, an Hauszins 15 Gulden; Hans Paur, Buchdrucker, am 17. März an Besoldung 56 Gulden 30 Kreuzer, am 1. April 28 Gulden 15 Kreuzer, am 1. Juli 28 Gulden 15 Kreuzer, am 1. October 28 Gulden 15 Kreuzer, ferner für seine Mühe „mit zusammenbringung und truckung des neuen kalenders und fragmenten" am 4. September 30 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1584.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CCV, nr. 11112.

719

1585, 2 Januarie. - Die aartshertog het aan Ludovico de Duca 'n jong seun toevertrou om hom in die gietkuns te onderrig.

Ludwig de Duca Pildgiesser

1)

Liebe getreuen - Nach deme wir Ludwig de Duca Welschen Bildgiessern verschiner Zeit ainen Knaben denselben in der Gieskunst zu underweisen und zulernen auf auf (s.c) ain jar langg genedigelig angedingt und Ime de Duca darfur funfzig Cronen zugeben genedigelig bewilligt. Daran Ime dann verdisem auf unsern genedigten bevelch und verordnung durch vunserer zollambtleit in Sarth bey Nourenbergdl der halbe tail als Funfund zwanzig Cronen alberait erlegt werden. So bevelchen wir Euch himit genediglich das Ir gedachtem De Duca die ubrigen und noch ausstehenden funf und zwainzig Cronen in Rom. Wie Ir hieryne glegenhait und mitl haben, von vunseren wegen gegen quittung erlegen und bezalen lasset. Daran beschicht vunser gnediger willen vund mainung.

Geben in unserer Statt Ynsprugg den zweenden tag January. Anno etc. im funf und achzigisten.

Ferdinand
Justinian Moser d
zu handen o.ö. Camer
Pta. 4 Januarii Anno 85

Admandatum
scabini domini
Archiducis proprium
V. Hohenhausser
H. Reichart

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1585, fo 25.

720

1585, 4 April. - Die gratifikasie aan die weduwee de Vleeschouwer is weer vir 'n jaar toegeken.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die Witve des Malers Roman Fleschauer, welcher ihr Cnadengeld von wöchentlich 20 Kreuzern auf ein weiteres Jahr bewilligt war, erhält denselben von 16. März bis 6. April von der tirolischen Kammer ausbe-

zahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1585, fo 490, 4.4.1585. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CCV, nr. 11119.

721

1585, 26 April. - Hubert Gerhard word betaal vir die ontwerp van die grafmonument van Hans Fugger.

Mer Zalt ich auf bevelch meines g. herrn dem Hupperto Gerardi, so meinem G.z. Fissierung ihrer gnaden grabstain gemacht lauth seiner urkund 20 fl.

Fuggerarchiv, Kirchheim an der Mindel. 78, 1, 3. Augsburger Spezialrechnung 1585. Gepublis. in Studien zur Fugger-Geschichte. Leipzig, Duncker & Humblot, Heft 2., 1908. p. 123.

722

1585, post quem 26 April. - Colijn ontvang 150 guldens aan salaris en jaargeld en 26 guldens aan huisrente.

Inhoud volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer erhält von der tirolischen Kammer 1585 an Sold und Dienstgeld am 26. April 150 Gulden, an Hauszins 26 Gulden; Johann Albrecht Luchese, Hofbauschreiber, an Sold und Dienstgeld in vier Raten 240 Gulden, als Entschädigung für seine Reise nach Günzburg und für die Kosten des Aufenthaltes daselbst 24 Gulden 27 Kreuzer, an Hauszins 15 Gulden; Hans Paur, Buchdrucker, an Sold und Dienstgeld 56 Gulden 30 Kreuzer, ferner für Kalender 2 Gulden 32 Kreuzer ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1585, fo 241 2n 249, 306 en 434, 525 en 526. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CCVI, nr. 11139.

723

1585, 10 Mei. - Aert Mattys en Aert van Maldere, voogde van die kinders van Jacob de Cale en Agnete Colijn, suster van Alexander Colijn, koop 'n „beemd". 1)

Aert Mattys (hoeymatiel) ende Aert van Maldere als monboirs vande kinderen van wylen Jacop de Cale ende Agnete Colijns hebben verreyot eenen beemt metten gronden et pertinenten groot omtrent drij dachmaol, gelegen buyten de Hanswyck porte inde Betsenbroeckstrate eertster maten onbegrepen tusschen Mevrouw Schoofs erve ter eendere, joncheer Jan Hooffs erve ter tweedert, jouffrouwe vande Perre erve ter derdere ende Shceren strate ter vierdere zyde, toe-

1) waterryk weiveld.

behoort hebbende Peeter van Cantelbeke.

Ex censu.

: Xe May 1585

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1585, S.I. no 207 fo 72 vo.

724

1585, 11 Mei. - Twee stukke marmer moet aanstons van Sterzing na Innsbruck gestuur word.

Inhoud van die stuk volgens van Schönherr : Die tirolische Kammer beauftragt den Landrichter in Sterzing, zwei daselbst liegende Stücke Marmor, von welchen ihm Alexander Colin, der vor acht Tagen in Sterzing gewesen sei, bereits Mittheilung gemacht habe, alsbald nach Innsbruck zu senden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1585, fo 606. - Gesit. in JAK, dl. 14, 1893. p. CCV, nr. 11121.

725

1585, 18 Mei. - Franchois Hemelrycx, swaer van Alexander Colyn koop 'n grond.

Johanna L nsens weduwe wylen Peeter Snyermans ende Anna Lensens weduwe wylen Jan van Lacon, geadsisteert van haere vrenden monhoir hun mette rechte verleent mitsgaders Magdalena Muyls ende Anna Muyls Jans dochtere, daer moeder af was Margrite Lensens cum tutore, hebben vercocht Mr Franchois Hemelrycx Mr Jans dochtere, Een erve daer een huys op gestaen heeft mette hove gronden et pertinenten gelegen op Neckerspoele inde Schefferstrate tus--schen Tserclaes Goyhers erve ter eendere ende der weduwe Willems Verbeke erve ter andere zyden. A. D M Warande Op iiij stuivers den H.G. van Neckerspoele daer in 3 st. niet wetende aen wien dair jairelyck ende erffelyck vuygaende ende dit mits derthien gulden eens gereet voor de bate.

XViiij May 1585

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1585, S.I. no 207 fo 74 vo.

726

1585, 5 Junie. - Franchois Hemelrycx, schoonbroer van Alexander Colijn gee volmag aan H. de Raet.

Franchois Homelrycx constituit H. de Raet ad lites in forma.

Actum die ut supra : V Juny 1585.

Stadsarchief, Mechelen. Procuratoria, 1585, no 7 fo 159.

1585, 7 Julie. - Keiser Rudolf II gee opdrag om die deur Colijn vervaardigde spuitfontein vir die fisantetuin deur deskundiges te laat waardeer.

Inhoud van die stuk volgens Franz Kreydzi : Die hinterlassenen Hofkammerräthe in Wien werden auf die wiederholte Bitte des Alexander Colin, Bildhauer zu Innsbruck „damit ime die aintauesent dreihundert taller, welche er für den letstern in unserem Fashangarten zu Wien gemachten marmelstainen prunnen begert, vollständig bezahlt werden wolten, und wir aber nochmalen nit befinden kunnen, wie ime mer dafür als den vorigen der aintauesent ainhundert funfzig taller zu passiern sein solte, allain das er selbst daran verdient zu haben vermainen will,“ von Kaiser Rudolf II. beauftragt „solches werk durch darzue verstendige personen shätzen und in sonderheit du Hag dich hierzue gebrauchen lassen, uns auch nacher des werts der arbeit erindern zu wollen.“

Reichsfinanzarchiv, Wenen. Niederösterreich, Fasc. 16753, Or.Pap. 7.7.1585., Prag.- Gesit. deur Franz Kreydzi in JAK, dl. 15, 1894. p. XXVI, nr. 11649.

1585, 20 Julie. - Franchoy's Hemelrycx, swaer van Alexander Colijn koop huise.

Jan ende Aar't Scheppers gebroeders voor hun selve ende de voornoemde Jan als monboir ende inde naeme van de kinderen wijlen Pieter Scheppers by vuytwinninghe vercreghen hebbende de partyen van goeden naergenoemt, hebben achtervolgende der vierschaeren boek alhier vercocht Mr Franchoy's Hemelrycx; Een groot huys mette hove, gronde ende alle anderen syner toebehoirten, het cleyn huys metter plaetse gronden etc. gestaen ende gelegen neffens malcanderen inde Coestraete by de Coebrugge de Remere de heergracht genaemt ter eendere ende thuys der weduwe Scuyppers ter andere zyde. Ende een erve dair een huys opgestaen heeft mette hove gronden etc. gestaen buyten de Catherinepoorte aende Lazernye; de selve ter eendere, ende ter andere zyde. Ende dairtoe eene rente van twee guldenen tsiaerlyck bēpandt op zeker huys, genaemt de Vuylenberch, gestaen op de voirs. lange Heergrachstraete, al toebehoirt hebbende wylen heer Jan Mol, nu competerende syne erffgenaemen A D M Warande op twintich gulden aen Janne de Cale op de helft vande voirs. drye partyen van huysen ende van andere partyen van goeden achtervolgende de testamente van de voirnoemde wylen heer Jan Mol. Scheydinge ende deylinge dair op gevolght ende der constitutie brieff vande voirs. twintich gulden voir scepenen deser stede opten 13 December 1583 gepasseert. Tselve XVIII guldenen XV.St. de kinderen wylen Jan Keynooghen in proprieteyt ende hunne onderste tochte vuyte voirs. vier gereet partyen van goeden mette andere erffgoeden vande voirnoemde heer Jan Mol de voirs. syn erffgoeden aengepaert ende gederet. Jairelyck gaende. Ende dit mits drye hondert K gulden eens geraet voir de

bate.

XX July 1585

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1585, S.I. no 207
fo 89.

729

1585, 11 Oktober. - Op versoek van Colijn word opdrag gegee om
die pad waaroor marmer moet vervoer word te herstel.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Ueber Bitte
des Alexander Colin erhält der Zöllner am Lueg von der tiroli-
schen Kammer den Auftrag, den Weg durch die Klause wegen der
Herauslieferung etlicher Fuder Marmors von Obernberg ausbessern
zu lassen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine
Missiven, 1585, fo 1307. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl.
14, 1893. p. CCVI, nr.11132.

730

1585, 5 Desember. - Voogdyskap oor die vyf onmondige kinders van
Dierick Colijn, neef van Alexander Colijn, scun van sy oom
Diericken.

Opden XII Decembris 1585 heeft Jan Marschalk de momboirscap
aenveerdit vande vyf kinderen wylen Dierick Colyns daer moeder af
es Elisabeth Hauwers in de plaetze van Cristiaen Colyns absent om
de zelve momboirscap in bedienen met Janne Somers oock momboir zoe
lange tot dat de voirn. Christiaen hervoirst ome zal wederomme ge-
comen wesen, ende heeft dienvolgende de eedt ghedaen in handen van
Moickenborch weesmr.

Ve Decembris 1585

Stadsarchief, Mechelen. Weeskamerenboek, 1585, S.I. no 12
fo 155 vo.

731

1586, 15 Januarie. - Steenhouer Thomas Zwiezl word betaal vir
werk aan die graf van Hans Fugger.

15. Jenner 1586 weiter hat M. Thoman Zwiezl Stainmeze, so
denn grabstein gemacht, vom 26ten November 1584 bis auff sein ab-
sterben eingenommen vermog seiner urkhund 251 fl.

Fuggerarchiv, Kirchheim an der Mindel. 78, 1, 3. Augsburger
Spezialrechnung 1585. Gepublis. in Studien zur Fugger-Geschichte.
Leipzig, Duncker & Humblot, Heft 2., 1908. p. 122.

732

1586, 15 Januarie. - Die onderbou van die grafmonument vir Hans
Fugger word na Kirchheim vervoer.

Ad 15. Jenner (1586) hat man bemelten grabstein p Kürchhaim gefiert, ist uncosten darüber ganngen l. Zetl 38 fl 48 kr 5 h.

Fuggerarchiv, Kirchheim an der Mindel. 78, 1, 3. Augsburger Spezialrechnung 1585. Gepublis. in Studien zur Fugger-Geschichte. Leipzig, Duncker & Humblot, Heft 2., 1908. p. 123.

733

1586, 10 Februarie. - Die tolbeampte in Primör mag Colijn geen skade doen ly deur betaling in Italiaanse geld nie.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer befiehlt dem Zöllner zu Primör, an den sie vor etlichen Jahren Alexander Colin mit 1044 Gulden 44 Kreuzern Hofschuld verwiesen habe und welcher diesen, wie Colin sich beschwere, mit wälschem Gelde bezahlen wolle, denselben so zu bezahlen, dass er keinen Schade leide.

Landesregierungsarchiv. Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1586, fo 228.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CCVII, nr. 11141.

734

1586, 8 Maart. - Abraham Colijn in Kirchheim.

8. März verzeert M. Jacob Öschay mauerer, so mit meins g. herrn bildtnüss ist alher geritten sampt des werkhmaistersson von Innsprugg, zu mittag - - -

Fuggerarchiv, Kirchheim an der Mindel. 78, 1, 3. Amtsrechnung 1586. Zörungen. Gepublis. in Studien zur Fugger-Geschichte. Leipzig, Duncker & Humblot, Heft 2., 1908. p. 123.

735

1586, 14 Maart. - Aartshertog Ferdinand dra weer hofskulde oor aan die Tirolse Kamer. Daaronder 80 guldens aan Alexander Colijn.

Inhoud volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand überträgt der tirolischen Kammer seine lange Reihe von Hofschulden, im Ganzen 12.139 Gulden 53 Kreuzer zur Bezahlung. Darunter erscheinen:

Anton Ort, Hofgoldschmied, mit 493 Gulden 38 Kreuzern.

Sigmund Elsasser mit 88 Gulden.

Alexander Colin mit 90 Gulden.

Anton Boys mit 17 Gulden.

Hans Seitner, Tischler in Schwaz, mit 100 Gulden.

Hans Walpach, Tischler in Hall, mit 44 Gulden 58 Kreuzern.

Hans Klafmüller jun. und sen., Tischler in Hall, mit 52 Gulden.

Ulrich Walpach, Tischler in Hall, mit 15 Gulden 12 Kreuzern.

Achaz Walchese, Tischler in Hall, mit 15 Gulden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1586, fo 337 e.v. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CCVII, nr. 11143.

736

1586, 8 Mei. - Colijn vorder 150 guldens salaris, 80 guldens vir verrigte werk en 200 guldens as gevolmagtigde van 'n Antwerpe-naar.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin wird von der tirolischen Kammer mit seiner Forderung von 450 Gulden an das Zollamt zu Lafraun verwiesen. Hiervon habe Colin an Besoldung 150 Gulden, für ausgeführte Arbeiten 80 Gulden und als Gewalthaber des Kaspar de Hatz zu Antwerpen 200 Gulden zu fordern.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1586, fo 923. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CCVII, nr. 11149.

737

1586, 12 November. - Marmer wat Colijn nodig het vir geboue en werke vir aartshertog Ferdinand moet van Sterzing na Innsbruck gestuur word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer beauftragt den Landrichter in Sterzing, den von Alexander Colin zu Gebäuden und Arbeiten für Erzherzog Ferdinand benöthigten Marmor nach Innsbruck zu senden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1586, fo 1761.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CCX, nr. 11175.

738

1586, 17 November. - 'n Brief van Kanselier Justinian Moser wat nie versend is nie, getuig van die siekte van Johannes Colijn, seuntjie van Alexander.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand schreibt an die Doctoren der Medicin in Padua Girolamo Aquapendente und Ezechiel Piperelle er habe mit Befriedigung vernommen, mit welcher Sorgfalt sie beide den jungen Sohn („figliuolo") seines durch seltene Tüchtigkeit („le rare firtu et nuoni costumi") ausgezeichneten Hofbildhauers Alexander Colin, Johann Colin, in dessen schwerer und langwieriger Krankheit behandelt hätten. Er ersuche sie im Interesse seines lieben und alten Bildhauers („nostro caro et vecchio scultore"), mit ihrer bisherigen Sorgfalt und Geschicklichkeit das begonnene Werk zu gutem Ende zu führen, wofür sie ausser der gebührenden Belohnung von Seite

Colin's auch seiner, des Erzherzogs, besonderen Huld und Gnade gewiss sein könnten.

Nota : Ir furstlich durchleucht wellen dis schreiben nit zaichen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. A. VII, 17.11.1586.-
Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CCX, nr. 11177
en in Gesammelte Schriften, dl. 1, Innsbruck, 1900, p. 581.

739

1586, 18 November. - Marmer wat vir die grafmonument van keiser
Maksimiliaan II bestem was en wat in Linz lê moet na Wenen
gebring word.

Inhoud van die stuk volgens Franz Kreydzi : Der Vicedom zu
Linz wird beauftragt, „ezliche stuck von weissen marmelstain und
andern verfertigte sachen" welche „des erzherzog Ferdinanden zu
Österreich pildhauer Alexander Colin, zu weiland kaiser Maximilia-
ni, unsers geliebten herrn und vatters hochlößblichister gedecht-
nus begrebnus gehörig, auf dem wasser nach Linz zu shicken im be-
velch hat," an den kaiserlichen Hof nach Wien bringen zu lassen
und die Kosten des Transportes zu bezahlen.

Staatsfinanzarchiv, Wenen. Gedenkbuch 147, fo 540 ro 18.11.
1586, Prag.- Gesit deur Franz Kreydzi in JAK, dl. 15, 1894, p.
XXVII, nr. 11655.

740

1586, 28 November. - Die werk van Alexander Colijn aan die graf-
steen van Hans Fugger nader sy einde.

Sovi, mein grabstein betrifft, weil ich dem Alexander Colin
ir f.d. bildheuer darumb vertrau, und er sich der Arbeit under-
fangen, will ich guter hoffnung sein, er werd die uff die ver-
sprochene zeit, das ist leztlich inn 1 monat oder 6 wochen mit
vleiss vollenden, damit uff diser winterpan der grabstein khund
herausgebracht werden. Darumb werlen ir in run wissen anzuhalten.
Solte aber was noch hieaussen dran zu machen sein, so wirdt mir her-
zog Wilhelm in Bayrn darzu seinen Bildhauer einen gern vergunnen -

Fuggerarchiv, Kirchheim an der Mindel. Kopialbücher (Herrn
Hansen Fuggers aigen Copierbuch). Brief an H. Stüedel 28.11.1586.
Gepublis. in Studien zur Fuggergeschichte. Leipzig, Duncker &
Humblot, Heft 2., 1908. p. 122.

741

1587, 5 Junie. - 'n Trekskult moet vir Alexander Colijn gereed
gehou word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische
Kammer beauftragt den Salzmaier in Hall, für Alexander Colin,
welcher mit einem „kaiserliche begrebnusstein" nach Linz zu

reisen vorhabe, eine gute grosse Rossszille, welche 80 oder 100 Centner tragen könne, zu bestellen und bereit zu halten.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1587, fo 927. - Gesit. in JAK, dl. 14, 1893. p. CCXI, nr. 11189.

742

1587, 8 Junie. - Aartshertog Ferdinand vra aan Keiser Rudolf II om Alexander Colijn wat met die grafsteen op pad na Praag is, so spoedig moontlik weer uit Praag te laat vertrek.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand bittet Kaiser Rudolf II., er möge sich seinen Hofbildhauer Alexander Colin, welcher sich „mit der durch ihn verfertigten kaiserlichen begrebnus“ zum Kaiser nach Prag verfüge, empfohlen sein lassen und denselben ehemöglichst von Prag abfertigen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A.VII, 8.6.1587.- Gesit. in JAK, dl. 14, 1893. p. CCXI, nr. 11190.

743

1587, 16 Junie. - Aartshertog Ferdinand dra weer hofskulde oor aan die Tirolse Kamer. Daaronder 119 guldens aan Alexander Colijn.

Inhoud volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand überträgt eine lange Reihe von Hofschulden, im Ganzen 4243 Gulden 26 Kreuzer, der tirolischen Kammer zur Bezahlung. In dem Verzeichnisse derselben erscheinen unter Anderem:

Baptist Fontana, Maler, Mit 170 Gulden.

Alexander Colin, mit 119 Gulden.

Jakob Topf, Hofplattner, mit 143 Gulden.

Melchior Praxmarer, Tischler in Selrain, mit 134 Gulden.

Kasper Rorer, Maler, Mit 94 Gulden.

Georg Fellengibl, Maler, mit 28 Gulden.

Hans Leonhart Waldburger, Bildhauer, mit 11 Gulden

30 Kreuzern.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1587, fo 224 e.v. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CCXI, nr. 11193.

744

1587, 5 Julie. - Die burggraaf van Linz moet Colijn behulpzaam wees op sy reis met die „keiserlike grafsteen“ na Praag.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer schreibt an den Vicedom in Linz, Erzherzogs Ferdinand

Diener und Bildhauer Alexander Colin sei eben daran, „mit einem kaiserlichen begrebnusstein“ von Linz aus nach Prag zu reisen. Da diese Sache Kaiser Rudolf II. angehe, möge er demselben zur Weiterbeförderung des „grabsteins“ behilflich sein.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1587, fo 911.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CCXI, nr. 11196.

745

1587, 5 Oktober. - Die pad na Obernberg moet in goeie staat gebring word met oog op die vervoer, na Innsbruck, van wit marmer vir werk vir Rudolf II.

Inhoud volgens von Schönherr : Die tirolische Kammer beauftragt den Landrichter in Steinach und den Zöllner am Lueg, den Weg nach Obernberg in Stand zu setzen, da Alexander Colin drei Fuder weissen Marmors zu Arbeiten für Kaiser Rudolf II. von dort nach Innsbruck bringen lassen wolle.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1587, fo 1626 en 1778. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CCXII, nr. 11201.

746

1587, 15 Oktober. - Jan Zimmers, voog oor die vyf minderjarige kinders van Dierick Colijn, neef van Alexander, seun van sy oom Diericken, verkoop 'n huis.

Jan Zimmers als momboir ende inde Naeme vande vyff minderjarige kinderen, wylen Mr Dierick Colyn, daer moeder aff is Elizabeth Schouwers heeft met consente ende auctorisatie vande heeren Wethouderen deser stede op requeste gestelt in date den derthienste Decembris anno 1585 Ondertekendt Passenrode ons gebleken ende achtervolgende der vierschairen boeck alhier vercocht Jannen Maerschallck Metsere, een huys mette gronde ende alle anderen syner toebehoirten, gestaen ende gelegen Int Meulenstraete alhier, Tusschen Anne Sdrayers erve ter eendere ende wylen Anne Brueghelmans erve was ter andere syde. A Domicello Johanna de Gros, Waranderende op eenen cappuyn der zelve de Gros heeren chys, sesse st. onser Lieve Vrouwe van Cameryck in Sinte Rombouts kercke, ende acht stuvers den Gasthuyse van Onser Liever Vrouwe over de Dele alhier dair jairelyck ende erffelyck vuytgaende Ende dese coop is geschiet overmits der somme van LXXXVIII guldenen eens gereet voir de bate.

XV October 1587

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1587, S.I. no 211 fo 34.

747

1587, 21 Oktober. - Paspocrt vir Colijn se swaer wat geselle uit

die Nederlande wil bring.

Inhoud volgens von Schönherr : Passbrief auf Colins schwager, so etliche bildhauergesellen aus dem Niderland bringen will."

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Protokollbuch für Relationen, fo 255, 21.10.1587. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CCXII, nr. 11202.

748

1587, 5 Desember. - Aartshertog Ferdinand beveel die Tiroomse Kamer aan om Colijn te betaal vir die grafmonumente van Philippine Welser en Katharina von Loxan.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand befiehlt der tirolischen Kammer, dem Alexander Colin, dem er, wie sie aus dessen Rechnung entnehmen könne, "wegen etlicher vor der zeit zu unserer vorigen geliebten gemahel auch weiland Katharina von Loxan begrebnussen verfertigte steinwerksarbeit" gemäss Schätzung 650 Gulden schulde, diese Summe ehestens zu bezahlen.

Landesregierungsarchiv. Innsbruck. Conc. A.VII, 5.12.1587.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 14, 1893. p. CCXIII, nr. 11206.

749

1588, 9 Januarie. - Die ab te Stams word gevra of hy die seuntjie van Romaan de Vleeschouwer in die klooster wil opneem.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die oberösterreichische Regierung schreibt an den Abt und Convent zu Stams, dass sie den Knaben des gewesenen Hofmalers des Erzherzogs Ferdinand, Roman Fleschauer, in ihren Orden und ihr Gotteshaus aufnehmen möchten.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Registraturbücher, Relationen 1588, fo 7, 9.1.1588. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. I, nr. 14028.

750

1588, 21 Maart. - Aartshertog Ferdinand het alreeds die oprigting van sy grafmonument in gedagte. Vir die werk alleen vra Colijn 2240 guldens.

Ertzhertzog Ferdinanden zu Osterreiche
Epitapnieen im Neuen Stifft paww zum
heiligen Creüz alhie

1)

- 1) In margine : H.w.S.
L. Mair
D.: Colin Pildbauer
Alhie

Durchleuchtigster unnd Eur. kr. dht.
 haben vuns durch dero Lainendiener,
 Leonharden Mair gnedigist auferlegen lassen
 weil Eur dht dere Epitaphien durch Alexanndern Colin Pildhauer
 alhie machen zulassen gnedigist verhabens - das wir, zue mit sei-
 nem begern für sein verdienen anhören vund Eur dlt. hieruber vun-
 ser gehorsamist Rätlich guetbedunckhen geben solten. 1)
 Als wir nun darauf Ime Colin zuegesprachen unnd begert, sich zue-
 rechnen was Er für solche Arbeit nemben wolte, Hat Er vuns Hiebey
 ligenden Überschlag zuegestellt. Welchen wir fürter Eur dht. Hof-
 pauschreiber mit andern zu beratschlagen und fürter vuns seines
 guetbedunckhen zuverstandigen übergeben. Aber Er Pauschreiber hat
 sich siderheer entschuldigt mit dem das dergleichen geding nie hat
 machen helfen vund also kein sonnders guetbedunckhen wisse.

Dieweil dann wir Vunsers thails vil weniger diser sachen ver-
 stenndig unnd vunsers thuens bisheer nie gewest, mit dergleichen
 Beding und Abhandlungen fürzugen. Dises auch ainen starckhen Un-
 costen und des Colins Überschlag nach, allein sein Arbeit 2240
 guldin Ervorderen wierdet, Vnnd vuns inheurist ist was und wieviel
 Im daran zupassieren oder nit oder wie dis visier und Arbeiten
 sein werden. So haben wir hiemit wider an Eur dht gehorsamst ge-
 lanngen wollen, Vund das umb sovil mer, weil der Colin angezogen,
 das der hofpaumaister Ime zuwider seiße dermassen das Er sich auf
 sein Taxierung nit wurde in dise Arbeit einlassen. Steet derhal-
 ben zu Eur Dl. gnedigisten gefallen, wie Sij er Durch annder Leüt,
 die ainen bericht und verstannd darauf haben überschlagen vnd
 schlägen oder wie Sy es gnedigist anstellen wollen. Innsonderhait
 auch gerüechen Eur dt. gnedigist verhoffen zu sein, ob der über
 diss werckh Erlauffend Uncosten so wol als vor deme beschehen,
 in annderweg bezahlt vund der Camer damit verschont möchte werden.
 Dann wir wissen doch weder die 300 gulden dem Colin auf Raitung
 zugeben. Noch viel weniger, auch mit dem anndern zugevolgen. Wol-
 len Eur dh. zu gnaden bevelchen. Datum den XXI Martij Anno
 Lxxxviij.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven
 an Hof, 1588, fo 71.

751

1588, 5 April. - Aartshertog Ferdinand beveel Alexander Colijn
 aan by Karel van Gistelle, militêre goewerneur van Mechelen.

Inhoud volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand schreibt
 an die Stadt Mecheln, er habe ihren Gubernator Carlo di Gistelle
 ersucht, wegen seines Dieners und Bildhauers Alexander Colin et-
 was anzubringen, und ersuche deshalb, den selben anzuhören, ihm
 „wie uns selbst“ zu glauben und gutwillend und wohlwollend zu
 erweisen, damit Colin zu dem komme, was ihm daselbst von Rechts
 und Billigkeit wegen gebühre. Er möchte dies seinem alten, angeneh-
 men, getreuen und gehorsamen Diener wohl vergönnen.

1) In margine : Überschlag.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc A.VII. en Protokollbuch, fo 72, 5.4.1588. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. III, nr. 14050.

752

1588, vermoedelik einde van die jaar. - Betalings waaronder 200 guldens vir salaris en jaargeld aan Colijn.

Inhoud volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, erhält von der oberösterreichischen Kammer 1588 an Hauszins 26 Gulden; Hofbaumeister Johann Albert Luchese an Besoldung 240 Gulden, an Hauszins 15 Gulden; Hans Paur, Buchdrucker, an Besoldung 133 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1588, fo 193 en 197, 198 en 436, 440 en 442. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. V, nr. 14089.

753

1589, 13 April. - Aartshertog Ferdinand het 'n hek laat maak in die nuwe Silberne Kapelle waarin hy sy grafmonument wil oprig.

Eijsen Gätter in der Neuen Capellen im Stifft zum heiligen Creuz zu Ynsprugg.

Liebe getreuen. Nach dem wir verschinents - Quoht unnd achtzigisten jares, in der Capellen zu vunserer lieben Frauen Emp - fennckeniss in dem Neuen Stifftpau alhie, alda wir vunnser aynen Sepultur zuerichten ain Eisen gätter machen unnd dasselb wie sich dannacht geberen will, mit Palliesen unnd Peeckh in andereweg etwas zierlich ferbigen lassen, von welcher Arbeit dem Hofschlosser alhie Hanns Porkhen vermüg ordenlich beschehene Abraitung, über das so auf falliche Arbeit von disem dargeben werden, noch in allem achtzehenhundert zwanzig gulden unnd dann Beorgenhen deler vergulden achtunnd zwanzig gulden, Item Caspar Hirschen, Jacoben Breiner unnd Vliehen im Hof all dreyen Messerschmidt dreyundfunfzig gulden zweyundvierzig kreüzer noch zubezalen schuldig verbleiben weil dann dise parteyen umb solliche bezalung bey vuns tuegenlich anhalten. Sy auch deren als darinne hanndtwerchsleüt wiewol zuerachten hochlich bedürfftig. So ist hierauf vunser gnedigister bevelch das Ir gemalte Personen unnd deren yedes besonders ange-deüter ausstenndt wir Ir die mihe unnd gelegenheit hierzue haben khünden gegen gebürlichen quittungen contentieren unnd vermoegen, hieran beschicht vunser gesehiger willen unnd Mainung. Geben in vunserer Statt Ynsprugg den dreyzehenden Apprillis Annos neünundachtzig.

Ferdinanden
Justinian Moser.d.
zuhannden d. Camer
pta. 8 May Anno 89.

Ad mandatum Scabini D.
Archiducis proprium
V. Hohenhausen
H. Reinhart.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1589, fo 140.

754

1589, 20 Mei. - Die burggraaf in Linz kry opdrag om aan Colijn al die koste vir die vervoer van steen van Innsbruck na Praag te betaal.

Inhoud van die stuk volgens Franz Kreydzi : Der Vicedom zu Linz wird beauftragt, dem Bildhauer Alexander Colin alle Kosten für den Transport etlicher Steine, „so zu völliger verfertigung unseren geliebten herrn anherrn und vatters weiland kaiser Ferdinand und Maximilians beder hochloblichster gedechtnuss begrebnussen und monumentis gehörig," von Innsbruck nach Prag zu bezahlen.

Staatsfinanzarchiv, Wenen. Gedenkbuch 153, fo 118 vo, 20. 5.1589. - Gesit. deur Franz Kreydzi in JAK, dl. 15, 1894. p. XXIX, nr. 11670.

755

1589, 20 Mei. - Rudolf II vra om Colijn na Praag te wil stuur vir die afwerking van die grafmonument vir Ferdinand I en Maximiliaan II.

Inhoud volgens von Schönherr : Kaiser Rudolf II. ersucht Erzherzog Ferdinand „zu völliger ausmachung" der Grabmäler Kaisers Ferdinand I. und Kaisers Maximilian II. den Alexander Colin zu senden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Protokollbuch, Missiven 1589, fo 80, 20.5.1589. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. VII, nr. 14109.

756

1589, 7 Junie. - Daar moet gesorg word vir 'n goeie skip om werk wat vir keiser Rudolf II in Praag bestem is oor die Inn te vervoer.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die oberösterreichische Kammer beauftragt den Salzmaier in Hall, für den Bildhauer Alexander Colin, welcher etliche für Kaiser Rudolf II. nach Prag bestimmte Arbeiten auf dem Innstrom wegführen wolle, ein gutes Schiff, welches die Last von 100 Centner tragen könne, und vertraute Schiffsknechte zu bestellen. Dazu solle dem Colin auch ein Freifähnlein gegeben werden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1589, fo 1967. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. VII, nr. 14113.

1589, 25 Augustus. - Bevel van keiser Rudolf II tot betaling aan Alexander Colijn van 100 daalders as afkorting vir die werk aan die grafmonument te Praag.

Inhoud van die stuk volgens Karl Köpl: Kaiser Rudolf II. befiehlt dem Rentmeister und Gegenhändler in Böhmen „dem pildhauer von Insprug und getreuen lieben Alexander Colin in abschlag seiner arbeit an der begrebnus in der thumbkirchen auf'm Prager schloss airhundert taler aus den rentmaisteramtsgefellen" zuzustellen.

Staatsarchiv, Praag. Concept, S 20/1 alt. August 25, Prag. - Gesit. deur Karl Köpl in JAK, dl. 12, 1891. p. LXXVII, nr. 8264.

1589, 4 Oktober. - Keiser Rudolf II beveel die rentmeester in Praag om 550 daalders aan Alexander Colijn uit te betaal vir sy werk aan die grafmonument te Praag.

Nachdem Alexander Colin, pildhauer von Insprug, das kaiserliche begrebnus auf unserm kuniglichen schloss Prag und daneben zwo marmelstainene platten mit diser fernern zuesagung, wann er dasselbig und sonderlich das grab wol und der gebuer nach zuerichten würde, das imo über das angeding ain funfzig taler zuegegeben und verehrt werden sollen, angedingt worden und weil dann solhes also volzogen und ime an solher seiner arbeit mitsamlt den verehrten funfzig talern laut beiligerender verzaichnus der mit ime gehaltenen abraitung nach 550 taler zu bezalen gebüert, so ist hierauf unser genediger bevelh an euch, ir wollet ime Colin angeregte 550 taler von den 2 000 talern, so euch auf unseren bevelh aus dem paugeld und haussteuer ausgezalt worden, bezalen.

Staatsarchiv, Praag. Concept, S 20/1 alt. 1589 Oktober 4, Prag. - Gepublis. deur Karl Köpl in JAK, dl. 12, 1891. p. LXXVII, nr. 8265.

1589, 20 Oktober. - Keiser Rudolf gee opdrag tot betaling van Alexander Colijn, sy seun en sy geselle. (Ontwerp).

Teks en inhoud volgens Karl Köpl: Kaiser Rudolf II erlässt an den Rentmeister und Gegenhändler in Böhmen folgenden Befehl:

„Nachdem Alexander Colin, pildhauer von Insprugkh, mit seiner an den kaiserlichen begrebnus gemachten arbeit allerdings fertig auch seines verdienens contentirt und weil er aber vor zwaijen jaren, da er auch alhie gewest, nit mer dann 70 taler empfangen, jeczo aber was lenger alhie zugebracht und dahaimb nit wenig verabsaumt, also haben wir ime Colin ainhundert und daneben seinem sohn samlt den gesellen, so diese arbeit volbringen und aufseczen helfen,

dreissig taler verehren zu lassen gnedigist bewilligt." Diese Beträge seien den genannten Personen aus den Rentmeisteramts-gefällen zu bezahlen.

Staatsarchiv, Praag. Concept, S 20/1 alt. 1589 October 20, Prag. - Gepublis. deur Karl Kšpl in JAK, dl. 12, 1891. p. LXXVII, nr. 8266.

760

1589, 20 Oktober. - Keiser Rudolf gee opdrag tot betaling van Alexander Colijn, sy seun en sy geselle. (Definitiewe teks).

"Nachdem Alexander Colin, pildhauer von Ynsprugkh, mit seiner an den kaiserlichen begrebnus gemachten arbeit allerdings fertig auch seines verdienens contentirt und aber über dasselb noch um ein verehrung anhalten thuet, also haben wir in ansehung das er gleichwol wes lang alhie aufgehalten, ime für sein person 60 und daneben seinem sohn sambt den gesellen, so diese arbeit volbringen und aufsetzen halfen, 20 taler verehren zu lassen gnedigist bewilligt."

Staatsarchiv, Praag. Reinschrift, S 20/1 alt. 1589 October 20, Prag. - Gepublis. deur Karl Kšpl in JAK, dl. 12, 1891. p. LXXVII, nr. 8266.

761

1589, 27 Oktober. - Keiser Rudolf II dring aan op betaling aan Alexander Colijn van die som van 342 daalders 60 kreutzer, saldo op die koste vir die agthoekige springfontein in Wenen. Ook sy reis- en verblyf koste moet betaal word.

Inhoud van die stuk volgens Franz Kreytzi : Kaiser Rudolf II schreibt an den Hofzahlmeister David Hag, er sei „Alexandern Colin, bildhauer, an dem in unserem Fasangarten durch ihn gemachten achtecketen prunnen über die aintaussent gulden, so er zu Insprugg auf solche arbeit empfangen," noch 342 Thaler 60 Kreuzer schuldig geblieben, und beauftragt ihn, dem Colin diese Summe noch „über die ainhundert taller, so ihm Colin dazumahl durch dich für sein hinabreisen nach Wien und aussensein erlegt worden," zu bezahlen.

Staatsarchiv, Wenen. Gedenkbuch 153, fo 251, October 27, Prag. - Gesit. deur Franz Kreytzi in JAK, dl. 15, 1894. p. XXIX, nr. 11672.

762

1589, vermoedelik einde van die jaar. - 'n Aantal betalings waaronder 150 guldens salaris en 26 guldens huisrente aan Alexander Colijn.

Inhoud volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer,

erhält 1589 an Besoldung 150 Gulden, an Hauszins 26 Gulden; Hofbaumeister Johann Albrecht Luchese an Besoldung 240 Gulden, für Reisen zur Inspection der Bauten an den Schlössern Wisberg und Imst sowie verschiedener anderer Bauten 65 Gulden, an Hauszins 15 Gulden; Hans Paur, Buchdrucker, an Besoldung 133 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1589. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. IX, nr. 14145.

763

1590, 30 Mei. - Jan Zimmers en Alexander vande Bossche staan borg vir Elisabeth Houwers, weduwe van Dierick Colijn, neef van Alexander Colijn, seun van sy oom Diericken.

Jan Zimmers ende Alexander vande Bossche desselffs Jans Schoonsone hebben elck een voor al ende als principael in hunne privee naemen gerespondeert ende zyn borgen geworden over Elisabeth Shouwers Weduwe wylen Mr Dierick Colyn aen Jan Maerschalc, in dat by oft van wegens de zelve weduwe volcomelyck zal worden tgene van noode wesen zal tot behoorlyck ende effentuele erffnisse van eenen huys gestaen inde Muelenstrate byden voors. Jan Maerschalc onlancx gecocht, ende daerinne by van desselffs Mr Diericx Weesen. wegen is gegoyt ende gerfft volgende den vonnisse vande heeren schepenen deser stede den XXVI deser loopende maent May 1590

XXX May 1590

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1590, S.I. no 212 fo 125.

764

1590, 5 Junie. - Twee stukke marmer uit Ratsching moet so gou as moontlik in Innsbruck afgelewer word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die oberösterreichische Kammer beauftragt den Landrichter in Sterzing, zwei in Ratschings liegende Marmorstücke für Alexander Colin ehemöglichst nach Innsbruck liefern zu lassen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1590, fo 772. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XI, nr. 14162.

765

1590, 1 Julie. → Aartshertog Ferdinand tree op vir die terugbetaling van 'n private skuld aan Alexander Colijn.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand beauftragt Jeremias Bernhart, Landrichter zu Landeck, den Hans Weisskopf ernstlich dazu zu verhalten, dass er seinem Hofbildhauer Alexander Colin die diesem laut Schuldbrief schuldigen und rechtzeitig gekündeten 250 Gulden samt den verfallenen Zinsen zahle.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc.A.VII, 1.7.1590.-
Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XI, nr. 14165.

766

1590, 17 September. - Nog 'n skuld van 52 guldens aan beeldhouer
Colijn.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Fer-
dinand theilt der oberösterreichischen Kammer die Abrechnung sei-
nes Hofpfennigmeisters mit und bemerkt hiez zu, die Kammer möge aus
derselben entnehmen, dass er verschiedenen Parteien, Handelsleu-
ten und Handwerkern für Darlehen und Arbeiten für ihn, seine Aem-
ter und seinen Sohn, den Markgrafen Karl von Burgau, eine bedeu-
tende Summe, nämlich 9076 Gulden schulde. Da die Parteien drin-
gend um die Bezahlung der bereits eine lange Zeit ausständigen Schul-
den gebeten hätten, sehe er sich genöthigt, dieselbe der tirolisch-
en Kammer zu übertragen und befehle, diese Schulden, wie sie das
mitfolgende Verzeichnis ausweise, anzunehmen und nach Gelegenheit
und Mitteln zu bezahlen. Unter diesen Hofschulden erscheinen :
1315 Gulden für Silbergeschirr, 287 Gulden an einen Goldschläger
in Mantua, 250 Gulden an den Maler Hans Schmid, 215 Gulden für
Silbergeschirr des Raimund Fueger, 98 Gulden für Silbergeschirr
des Hans Schenberger, 52 Gulden für Kammerarbeit des Alexander
Colin, 569 Gulden für Silbergeschirr zu Hochzeitsgeschenken, 155
Gulden an Vigelius Elsasser, Büchsenmacher, 62 Gulden an den
Uhrmacher Hans Kuprian.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Hofkammerregistraturbuch
1590, fo 139 en Kopialbuch : Geschäft von Hof, fo 114 e.v.- Gesit.
deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XII, nr. 14173.

767

1590, 19 September. - Die tolbeampte in Fleims kry die bevel om
Alexander Colijn by die ontginning van wit marmer by te staan
en sy onkoste te betaal.

Alexander Colin Pildhauer 1)

Der frl. dlt. vunsers genedigsten herrn Pildhawer Alexander
Colin hat zu bevelch Weissen allabaster also Marmblstain in
Fleimbs pröchen vund alhier bringen zulassen und ist derewegen in
hochernannter frl. dlt. Namen vunsers bevelch an Euch, das Ir be-
melten Colin in Pröchung vund fortbringung solchen marmblstains,
alle guete hilff vund befürderung thüet, damit Er solche glegen-
lich bekhomen vund hieher bringen müge, und solt Ir Ime Colin, zu
fürfallender nott von 25 bis 30 fl. auf guet Raitung, gegen seiner
Urkundt erlegen und zustellen. Daneben auch, was für Uncosten Er
die Arbeit, auch das fuerlon ergeet, gegen geburenndem Schonis
abrichten vund bezalen. Die Urkhundt sambt den annderen Schonien
volgenndts geen aufwerckh foraus uber - schieken daraus etc.
Datum den 19 September Anno etc. 90n.

Camer

An Zollner in Fleimbs und die andern
Ambsläut allda.

1) In margine : Weissmärblstain

761

Landesregierungsarchiv, Innsbruck, Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1590, fo 1285 vo en 1286 ro.

768

1590, 19 September. - Inligtings gevra oor 'n moontlike vindplek van marmer en alabaster.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die oberösterreichische Kammer schreibt an den Bergrichter in Scharl, der Bildhauer Alexander Colin habe ihr mitgetheilt, dass in der Gegend des Münsterthales weisser Marmor zu bekommen sein dürfte. Er möge an Ort und Stelle nochmals nachsehen, ob man da ein grosses Stück schönen Alabasters oder Marmors bekommen könnte, und über den Befund berichten. Zum Aufsuchen könne er die Knapen gebrauchen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven 1590, fo 1289. - Gesit. due von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XII, nr. 14176.

769

1591, 6 Februarie. - Alexander Colijn ontvang as vergoeding vir 'n reis na die vindplek van marmer in Fleims nog 17 guldens 35 kreutzer uitbetaal.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, erhält als Entschädigung für die Reise, welche er auf Befehl des Erzherzogs Ferdinand in das Thal Fleims zum Aufsuchen von Alabaster gemacht habe, ausser den bereits vom Zoll in Fleims erhaltenen 25 Guld n noch 17 Gulden 35 Kreuzer von der oberösterreichischen Kammer ausgezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1591, fo 330, 6.2.1591. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XIV, nr. 14202.

770

1591, 26 Maart. - Barbera de Vleeschouwer met haar man die apteker Franchoy's Hemelrijcx dra in haar naam en in dié van Marie de Vleeschouwer en haar eggenoot Alexander Colijn 'n verband oor.

Barbera Vleeschouwers, met Mr. Franchoy's Hemelrijcx Apothecaris haere man ende momboir by hem thnairbescrevene behoirlyck geauctoriseert voor hair selve ende Inde naeme soe van Jouffrouwe Marie Vleeschouwers ende Alexander Colyn haeren man, als van Johanne Vleeschouwers, ende Hans Coenraerts oick haeren man, dewelcke de voerscreven Mr. franchoy's ende Barbera syne huysvrouwe ende oeck van hem Insolidum en hem vervingende hen daervore sterckmaekende bij dese /hebben opgedraegen overgegeven aen Adolph vanden

762

Venne de twee carolus gulden ende vyff stuivers erffelyck mette verloope van dyeren, weksende de dryevierendeelen van de drye guldenen erffelycke chysen die jairlyck verschijnen altyt St. Jane dach decollationis ende verpandt syn. Op ende aen tweevierendeelen, eertyts gecompeteert hebbende Magdelene Vuytemans met Janne Vercluyssen haeren man, in twee huysen mette hove gronden et pertinenten gestaen aen malcanderen Inde Nonnestraete tusschen eertyts heere Janne de Haddyn erve ter eendere/ ende de voors. wylen Magdalene Vuytemans met haire consoirten andere erve was ter andere syde/ A Bto 1) Rumoldo et etiam a momalibus volgende des constitutiebrieff daer aff wesende in data 21 Augusti 1527 Warandia ut. in forma. Ende bekende de voors. comparanten van de voors. Vande Venne te wesen vereenight betaelt ende gekontanteert van de coop-somme der voors. twee gulden en vyff stuivers erffelyck ende verloop der zelve, hem daeraff quytshelden bij desen.

XXVI Meert 1591

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1591, S.I. no 213 fo 106 vo.

771

1591, 19 Augustus. - Die tolamptenaar in Finstermünz moet die onderhoudskosten van Alexander Colijn betaal wanneer hy in Scharl na albaster vir die graf van aartshertog Ferdinand gaan seek.

Alexander Collin Pildhauer

Die kr. Dl. vunser gnedigster herr haben gnedigist bevelchen, das sich der Pildhauer Alexander Collin hinauf in Sharl verfüegen unnd den jenigen allebesster so zu Irer dl. begrebnus gehorige arbeiten unnd hieher bemyien solle. Weil sich denn be-ruerte Collin an yeze deswegen ayians hinauf verfuegt diste Arbeit abzuwarten. So ist demnach in Irer kh. Dl. Namen hiemit vunser bevelch an Euch, das Ir Ime Collin aldahin wie auch zu seiner vunderhaltung die Zeit so Er daselbs in der Arbeit sein wurdet die notwendige Zerung von dem Amptsgefallen Eurser Verwaltung gegen genuegen seiner Urkhundt dagebet das solle Euch auf disen bevelch vund ernannte Urkhundt in Raittung Passiert werden. Daraus etc. Datum den 19 Augusti Anno 91

Camer

An Zeller in der
Vunstermünay.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1591, fo 1281 vo en 1282 ro.

772

1591, 11 November. - Vir vervoer van marmer na Innsbruck kry Colijn en Scalabrin 15 guldens toegewys.

1) Beato

Inhoud volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, und Thomas Scalabrin, Steinmetz, erhalten 15 Gulden beim Zollamte am Lueg angewiesen, um etliche Stücke Marmor von dort nach Innsbruck liefern zu können.

Landesregierungssarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1591, fo 1736. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XXIII, nr. 14241.

773

1591, 12 November. - Colijn en Scalabrin het in Sterzing marmer ontgin vir die grafmonument van aartshertog Ferdinand I en word vir hulle reisonkoste vergoed.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, und Thomas Scalabrin, Steinmetz, welche nach Sterzing geschickt worden waren, um weissen Marmor zu Erzherzogs Ferdinand Grabmal zu brechen, erhalten als Vergütung für ihre Auslagen 15 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1591, fo 335, 12.11.1591. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XXIII, nr. 14243.

774

1591, vermoedelik einde van die jaar. - Betalings waaronder 150 guldens vir salaris en jaargeld en 26 guldens vir die huishuur aan Alexander Colijn.

Inhoud volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, erhält 1591 von der oberösterreichischen Kammer an Sold und Dienstgeld am 20. Julie 150 Gulden, an Hauszins 26 Gulden; Johann Albrecht Luchese, Hofbaumeister, an Sold und Dienstgeld am 1. Julie 65 Gulden, am 1. April 120 Gulden, am 1. October 75 Gulden, an Hauszins am 14. November 15 Gulden; Hans Paur, Buchdrucker, an Sold und Dienstgeld in drei Raten 113 Gulden und aus Gnaden 20 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1591, fo 204 en 207, 208 en 256, 343 en 431. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XXIV, nr. 14254.

775

1592, 2 Januarie. - 'n Toekenningsbrief van waterregte op naam van Alexander Colijn het verlore gegaan. Die aartshertog reik 'n nuwe brief uit.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand stellt dem Bildhauer Alexander Colin, welchem der Verleihbrief in Betreff des ihm zuerkannten Brunnenrechtes zu seiner von Stephan

Leoparts Erben angekauften Behausung samt Anger und Garten an der oberen Innbrücke, unweit der Schiessstätte, abhanden gekommen sei, einen neuen Verleihbrief aus.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Bekennenbuch 1592, fo 25, 2.1.1592. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XXIV, nr. 14255.

776

1592, 7 Februarie. - Franchoy's Hemelrycx tree weer as gevolmagtigde van Alexander Colijn op by die oordrag van drie huise.

Guillaume Schooffals rentmeester ende in de naeme van de kiste opt groot begynhoff, by vuytwinninge vercregen hebbende de huysen naergenoemt, heeft by maniere van hantwillingen opgedraegen ende overgegeven aen Mr Franchoy's Hemelrycx over ende tot behouff van Mr Alexander Colyn ende Jouffrouwe Marie Vleeschouwers zijne huysvrouwe een huys metten gronden gestaen inde Catherinestraete op den houck van de Peperstraete ende noch twee huysen oft wooningen daer achter aene gestaen inde selve Peperstraete al toebehoirt hebbende der erfgenaemen wylen Anthonis van Duerne. A.D.M. Warandia. Ut in forma, behoudelyck.

Ut supra

VIJ Februarii 1592

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1592, S.I. no 214 fo 50.

777

1592, 6 April. - Op versoek van Alexander Colijn beveel aartshertog Ferdinand 'n minlike skikking of 'n uitsluitel in 'n skuldvorderingsaak.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Ferdinand befiehlt mit Bezug auf eine ihm von Alexander Colin überreichte, gegen den Hoftapessier Benedict Moy gerichtete Bittschrift, die beiden in der angezogenen Schuldsache gegeneinander zu verhören, eine gütliche Verhandlung vorzunehmen oder zu entscheiden, wer im Rechte sei.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Von F.D. 1592, fo 505, 6.4.1592. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XXIV, no 14259.

778

1592, 28 April. - Colijn ontvang van die Kamer 'n toekenningsbrief op waterregte.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin erhält von der oberösterreichischen Kammer einen „um das brunnwasser, so bei seinem anger und gärtl, welches zu seiner erkauften

Leopartischen behausung an der obern Innpruggen, nit weit von der schiesshütten gelegen, geherig, entspringt".

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1592, fo 156. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XXIV, nr. 14260.

779

1592, 14 Augustus. - Alexander Colijn vra geld om nuwe stukke marmer vir die grafmonument van aartshertog Ferdinand te gaan haal.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin schreibt an die oberösterreichische Kammer, der Erzherzog habe ihm vor seiner Reise ins Achenthal befohlen, sich noch bei gutem Wetter in den Steirbruch zu begeben und die zu seinem Grabmale nothwendigen Marmorstücke zu brechen. Nachdem der Erzherzog verlange, dass der Marmor ohne jeden Flecken und Mangel sei und die zu den Historien und zu Anderem nothwendigen Stücke sehr schwer zu bekommen eien, da selbst das grosse schöne Stück Marmor „davon ich irer fürstlich durchleuchtigkait bildnuss albereit schon gebosiert," bei der Bearbeitung inwendig schadhaf befunden worden wäre, so wolle er keinen Fleiss sparen, ein neues Stück zu bekommen; dies erfordere aber wohl viel Zeit und Musse. Er bitte daher, ihm beim Zoll am Lueg Geld anzuweisen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or.A.VII, 14.8.1592.- Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XXV, nr. 14276.

780

1592, 20 Augustus. - Aan Colijn moet 30 guldens uitbetaal word. Hierdie bedrag dien om die werkers wat by die transport van die marmer vir die grafmonument van aartshertog Ferdinand betrek is te betaal.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die oberösterreichische Kammer befiehlt dem Zöllner am Lueg, dem Alexander Colin, welcher Geld benöthige, um den zu Erzherzogs Ferdinand Grabmal nöthigen Marmor nach Innsbruck zu bringen, zur Bezahlung seiner Arbeiter bis zu 30 Gulden zu verabfolgen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1592, fo 1222. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XXVI, nr. 14278.

781

1592, 10 September. - Alexander Colijn dring aan op die spoedige transport van die stukke marmer uit Obernberg en Ratsching. Hierdie stukke marmer is bestem vir die grafmonument van aartshertog Ferdinand.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin schreibt an die oberösterreichische Kammer, er habe zum Grabmale Erzherzogs Ferdinand etliche Stücke Marmor in Obernberg und ein Stück in Ratschings bei Sterzing gewonnen. Die Kammer möge nun dem Zöllner am Lueg befehlen, dass er, da dem Wetter nicht zu trauen sei, ohne Verzug die hergerichteten neun Stücke aus Obernberg herausführen lasse. Wenn dies nicht gleich geschehe, könne es vor Pfingsten nicht mehr geschehen. Ebenso möge der Landrichter in Sterzing beauftragt werden, das von ihm in Ratschings bei dem Lärch gebrochen Stück alsbald herausführen zu lassen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or.A.VII, 10.9.1592. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XXVI, nr. 14281.

782

1592, 11 September. - Franchoys Hemelrycx verkoop als gevolgmagtigde van Alexander Colijn die drie huise wat op 7 Februarie 1592 aan hom oorgedra was. 1)

Mr Franchoys Hemelrycx inde naeme ende van wegens Mr Alexander Colyn ende jouffrouwe Marie Vleeschouwers zynder huysvrouwe; heeft vuyt crachte van hantwullingen gedaen den rentmeester van de kiste opt groot begynhoff alhier achtervolgende de vierschairren bouck deser stede vercocht Janne Otters. Een huys metten gronde et pertinentibus, genaempt de drye Coningen, gestaen ende gelegen inde Catherinestraete opde houck van de Peperstraete, naest thuys de Ysereman met noch de twee huysen oft wooningen daer nefens achter aene gestaen inde selve Peperstraete naest thuys aldaer wylen Nicolaas Ongenae. Toebehoirt hebbende de kinderen ende erfgenaemen wylen Anthonis van Duerne. A D M Warandia op twee gulden XVI stuvers de cappelrye van S. Daniel in onser Lieve Vrouwekercke in ouden chys, sesse guldenen in een partye ende acht guldenen in een andere partye beyde quytbare rente des voorscreven kisten, volgende der selver twee constitutie brieven in date respectieve den XVIII December 1565 ende II Marty LXVIII, met noch sesse gelycke gulden den voorscreven Mr Alexander ende syne huysvrouwe hantwulders, volgende den constitutie brieff in date de 20 Septembris 1582 dair jaerelyck erffelyck gaende. Ende dit mits der somme van vijventsestich guldene eens gereet voir de bate.

XI Septembris 1592

De voors. Otters heeft wederomme getansporteert Clara van Duerne huysvrouwe van Rombout van Tistenaitkens, met consente ende authorisatie desselfs Rombouts geadisisteert wesende van Adolph vande Vemares haer vreempt momboir. De voirs. huysen mette toebehoirten, gestaen als vore A D M Warandia ut supra. Ende dit mits der Sommen van vuyventsestich guldenen eens gereet voor de bate.

Utsupra

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1592, S.I. no 215 fo 9 vo.

1) Kyk dok. nr. 776.

1592, 11 September. - Die marmer uit die Obernberg wat vir die grafmonument van aartshertog Ferdinand bestem is, moet nog voor die Winter na Innsbruck gevoer word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die oberösterreichische Kammer befiehlt dem Zöllner am Lueg, neun Stücke Marmor, welche Alexander Colin in Obernberg zum Grabmale des Erzherzogs Ferdinand gebrochen und zugerichtet habe, noch vor Einbruch des Winters nach Innsbruck führen zu lassen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1592, fo 1331. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XXVI, nr. 14282.

1592, vermoedelik die einde van die jaar. - Betalings waaronder 150 guldens salaris en jaargeld en 26 guldens huishuur aan Alexander Colijn.

Inhoud volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, er-hält 1592 an Sold und Dienstgeld am 5. November 150 Gulden und den verfallenen Hauszins von 26 Gulden; Johann Albrecht Luchese, Hofbaumeister, an Sold und Dienstgeld 300 Gulden, an Hauszins 15 Gulden; Hans Paur, Buchdrucker, an Sold und Dienstgeld 113 Gulden und als jährliches Gnadengeld 20 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Ratbuch 1592, fo 224, 226-227, 279 en 399, 508 en 551. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XXVI, nr. 14289.

1593, vermoedelik die einde van die jaar. - Colijn ontvang weer die tradisionele 150 plus 26 guldens.

Inhoud volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, erhält 1593 von der oberösterreichischen Kammer an Sold und Dienstgeld 150 Gulden, an Hauszins 26 Gulden; Hans Albrecht Luchese, Hofbaumeister, an Sold und Dienstgeld 300 Gulden, an Hauszins 15 Gulden; Hans Paur, Buchdrucker, an Sold und Diensgeld 113 Gulden, an Gnadengeld 20 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Reitbuch 1593, fo 246, 251 -252, 308 en 404, 503 en 510. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XXIX, nr. 14324.

1593, 26 Mei. - 'n Beeldhouer Jakob Colijn genoem in verband met

die grafmonument van Friedrich von Hollenegg aan die parogiekerk van Hollenegg.

Jacoben Carlins (sic) bildthauers passbriefff auff etliche fuerrott vnd weisse Märmelstain zu dem Hollneggerischen Epitaphium. Wir N. die Camer etc. empieten den gedachter irer für: dur: mauttern, zollnern, vberreuttern vnd dergleichen bestandtleuten, denen diser vnser passbrief furkhumbt, vnsern gruss vnd alles guetts, irer für; dur; angehörigen hiemit beuelchend, die andern aber ersuechend, das ir Jacoben Colin pildhauern, als welcher zu weiland herrn Fridrichs von Holnegkhs seligen aldorten angeschafften Epitaphio ain etliche fuehr rott vnd weiss marmelstain von Wien auss Osterreich gehn hollenegkh fuehrn lassen wirdet, bei euren amtsverwaltungen vnd bestandtinnhabungen allenthalben mautt vnd aufschlagsfrey durchkhumen vnd passiern lassen wellst. Daran erstatten die fürstlichen officier vnser gnedigisen herrns gubernatorns entlichen willen vnd maynung, gegen den andern werdens ir für: dur: in gnaden erkennen. Grätz den sechsvndzwainzigsten May, anno dreyundneunzig.

Steiermärkisches Landesarchiv, Graz. Kammer- und Exemptsbuch 59, fo 144 en vo.

787

1594, 15 Februarie. - Toewysing van 202 guldens op 'n saldo van 300 verskuldig vir werke wat Colijn vir die aartshertog uitgevoer het.

Inhoud volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, erhält als Abschlagszahlung auf die 300 Gulden, welche er für die von Erzherzog Ferdinand ihm aufgetragenen Arbeiten zu fordern habe, 100 Gulden beim Zoll in Finstermünz und 102 Gulden in Kolmann angewiesen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1594, fo 289 en 827. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XXIX, nr. 14330.

788

1594, 18 Junie. - Kodisil waarmee aartshertog Ferdinand II van Tirol veranderinge aanbring aan sy testament.

Inhoud van die stuk volgens Hans von Voltelini : Erzherzog Ferdinand erklärt in einem Codicille, dass er in Folge des Todes seiner ersten Gemahlin, der Erhebung seiner Söhne erster Ehe in den Fürstenstand, der Vergleiche und Erbtheilungen mit seinen Brüdern und seiner zweiten Ehe willens sei, sein früheres Testament in einigen Punkten abzuändern, und bestimmt unter Anderem :

Was den Ort seines Begräbnisses betreffe, habe er die Aenderung getroffen, „wann wir nach verordnung des allmechtigen gottes alhie zu Ynsprugg mit tod abgangen werden sein, das alsdann unser cörpel mit ehendistem und zun langsten am 3.tag hernach, in ainen sarch gelegt und in der nacht und stille in Unserer Lieben Frauen capellen, welche wir hierzue gleich zunegst an und bei der kaiser-

lichen stiftskirchen zum heiligen creuz alda erpauen und mit allen daheergehörigen gaistlichen und andern nothwendigkeiten versehen lassen, ausser ainicher ceremonien getragen und gestellt, der sarch mit einer töcken von gulden stuck bedöckt," sein Tod dem Kaiser und seinen Vettern angezeigt und deren Entschluss erwartet werden solle; doch möge nicht länger als drei Monate gewartet werden. Wenn er ausser Innsbruck sterben würde, solle sein Leichnam in der Ortskirche deponiert und von dort nach Innsbruck gebracht werden.

"Dieweil wir das ort zu unserm grab in bemelter capellen innerhalb des eisengätters auf der linken hand erwöllet und dasselbige ort mit schwarzem märmelstain und weissem bildwerch zueberaiten auch ainen pogen in der kirchmaurn füeren und machen lassen, wie solches alles augenscheinlich zu sehen ist, so schaffen und wellen wir, das under und in demselben pogen unden in der erd so weit in die kirchmaur gebrochen und es also gericht werde, das der sarch mit unserem todten cörpel in der maur, so vil sein kann, doch dergestalt gestöllet werden muge, das derselbige sarch mit allen orthen und allenthalben inn und under der erden lige und mit derselben umgeben und bedöckt seie und das alsdann unser grabstain mit desselben zuegehörung und zierden auch unser leibharnisch, so in unserer chamer ist, sambt dem helmlin, darein ain geschniczter hülzener kopf mit ainem angesicht gemacht werde und von unden auf die füess bis under die rüstung mit ausgefüllten schwarz sameten hosen zusammengebunden gemacht und ob solchem leibharnisch ain schwerd gehengt auch ain fanen, von der maur in die capellen hangend, aufgestöckt werden, wie wir dann solches alles verordnet haben und unser rath und camersecretari Jacob Schrenckh von Noczing hierin bericht geben würdet khunden."

Nachdem vermöge der Anordnung Kaisers Ferdinand I. „das obenangerüert kaiserliche stift und gotteshaus zum hailigen creuz sowoll auch der Jhesuiten behausung und kirchen auch anders vermug der stiftung alberait vor disem ins werk gebracht worden, so thuet es darbei bewenden.

Nachdeme dann durch weilend kaiser Maximilian, den ersten dises namens, hochloblich und seligister gedechtnus verordnet, zugleich durch hochgedachten kaiser Ferdinanden bevolhen worden, das desselben kaiser Maximilians ossa, so zu der Neustat rhuet, daselbs erhöbt, mit gegëbner ordnung hieher gefüert und in die kais. begrëbnus, so in bemelten stift und gotshaus darzue gemacht worden, gelegt werden soll, haben wir solches und, das deme gebürender vollzug beschehe, mit unserem mund- und schriftlichem anhalten und merfëltigem sollicitiern sowoll noch bei weilend kaiser Maximilian etc. dem Andern hochlobseligister gedechtnus als auch hernach bei der jeczigen vorhochgedachten Romisch kais. maj. etc. auch dero geliebten gebrüedern als gubernator der Niderössterreichischen landen an uns gwislich nicht erwinden noch ermanglen lassen, inmassen sich ire kais. maj. und liebden dessen woll erinnern werden. Wir wëllen's auch nochmals willig und gerne uns alles das darbei thun, was uns dises falls gezimbt und zuestehet. Es were uns nëben der schuldigkeit ain freud, das es noch bei unsern lëbzeiten beshähe. Wann und wovern es aber je nit folgen wurde, so bitten und vermanen wir ir kais. maj. und der erzherzogen liebden und sonderlich die nach uns kommernden regierenden landfürsten diser landen gehorsam-, vëtter- und freundlich, si wellen bedacht, darob und daran sein, damit dieses cristlich werk der schuldigen billicheit und hoher verord-

nung nach gewislich in sein vollziehung kome, wie dann hochgedachter kaiser Ferdinand etc. uns solches in sonderhait auferlegt und vertraut und wir irer kais. maj. darauf zuesagung gethon."—

— Seine Gemahlin habe gewünscht, nach seinem Tode anstatt, wie im Heiratsbriefe bestimmt gewesen sei, im hintern Stock der fürstlichen Burg in „unser neuen erpaute behausung und jeczige wohnung Ruelust genant,“ ihren Witwensitz zu nehmen, was er hiemit bestätige, und solle ihr bei seinem Tode das genannte Schloss „mit allem zuegehör und hierzu nothwendigen nēbengepeuen bis an das grosse pallhaus, welches hiervon abgesöndert und dieselben thürn und eingang gegen Ruelust vermacht werden sollen, sambt dem garten, dene ir lieb onedas jeczo innhaben, und dem andern garten, darinn das klain weierl und somerhaus ist, bis hinauf gegen den werchstēten, so lang der bogen mit den rosenstanden und anderem gewex gehet, eingegeben und daselbs obenauf zu ende dises bogens und gangs ain maur überzwerch durch den garten von ainer des gartens seitenmaurn zu den andern geführt und auferpaut werden. Und nachdem unsor geliebte gomahel zu besuechung unserer Lieben Frauen capellen, darinn unser todter cörperl ligen würdet, und derselben loblichen hailsamen gottesdienst und verrichtung irer andacht und gebets den langen hülzinen gang gebrauchen und, damit si aus disem gang gleich strachs über die gassen in solche capellen oben auf den hindern vergätterten gang oder orathori komen khunde und den nach uns komenden landsfürsten des durchgangs halben kain ungelēgenheit oder verhinderung hieraus erfolge, so wellen wir es hierzue richten und erpauen lassen als mit einer stiegen von dem hülzen langen gang über sich über den gemeurten gang und zue shliessung mit ainer thür auch verenderung des alten jeczt steenden hülzen gangs über die gassen und machung aines andern, der bas oberhalb gegen dem closter hinübergehen und den obern gemaurten gang, do man aus der alten burg ins closter und kirchen zu gehen plēget, nicht einnehmen oder verhindern soll.“

Im Falle es zu seinen Lebzeiten nicht geschehen würde, solle dies von der tirolischen Kammer ausgeführt werden.

„- Beschehen und geben in unserer stat Ynsprugg den 18.tag des monats juni nach Christi, unsers lieben herrn und seligmachers, geburde im 1594. jare.

Alles das, so ich inn dises codicil schraiwen und begraiwen lassen, das ist meiner leczter willen und entliche mainung.
Ferdinand.

Staatsarchiv, Wenen. Urkunden des Familienarchivs. - Gesit.
deur Hans von Voltelini in JAK, dl 15, 1894. p. CXXVI, nr. 12197.

1594, 18 Junie. - Vereffening, deur die Tiroomse Kamer van die bedrag wat deur aartshertog Ferdinand betaal is vir dieysterhek rond die grafmonument van keiser Maksimiliaan I.

Teks van die bylae tot die vereffening volgens von Volte-
lini:

Kurzen sumari auszug der schuldposten, welche die furstlich durchlaucht etc. von irem aignem gelt auf die hofhaltungs notturften und zu abzallung allerlai gebeischulden dargelichen haben, so aber die Tyrollische camer irer furstlich durchlaucht etc. noch guet-machen soll, darumben herr Erhardt Reutter wissens auch raitung darüber gehalten hat. ---

- - - Item zu bezallung Franz grafen von Thurn dienstgelt und dem Behemischen schlosser auf machung des eisernen gätters zu kaiser Maximilians begrebnus alhie für alles 4630 fl.

Paucosten am neuen tiergarten alhie 21538 fl.

Am plattnerhaus 7645 fl.

Gebei am Rottenholz sambt den erkauften gütern 19540 fl. ---
Actum den 18. juni anno etc. 1594.

Staatsarchiv, Wenen. Akten des Familienarchivs, 18.6.1594. -
Gepublis. deur von Voltelini in JAK, dl. 15, 1894. p. CXXIX, nr. 12198.

790

1594, vermoedelik einde van die jaar. - Betaling van Colijn se salaris, jaargeld en huisrente.

Inhoud volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, erhält von der oberösterreichischen Kammer 1594 an Sold und Dienstgeld 150 Gulden, an Hauszins 26 Gulden; Johann Albrecht Luchese, Hofbaumeister, an Sold und Dienstgeld 300 Gulden, an Hauszins 15 Gulden; Hans Paur, Buchdrucker, an Sold und Dienstgeld 113 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1594, fo 251 en 255, 256 en 327, 576 en 580. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XXXII, nr. 14366.

791

1595, 25 Februarie. - Daar word op betaling van 200 guldens aangedring by die tolkantore van Fernstein en Finstermünz aangesien Colijn geld nodig het vir die vervaardiging van die grafmonument van aartshertog Ferdinand.

Inhoud volgens von Schönherr : Dem Alexander Colin, Bildhauer, werden die ihm bereits am 15. Februar bei den Zollämtern in Fernstein und Finstermünz angewiesenen 200 Gulden neuerlich zu sofortiger Bezahlung angewiesen, „dann er zu zu eilender verfertigung irer durchleuchtigkait begrebnus sollichts gelts höchlich bedürftig.“

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1595, fo 345. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XXXIII, nr. 14373.

1595, 20 Oktober. - Daar word op betaling van 102 guldens aangedring by die tolkantoor van Kolmann aangesien Colijn die geld dringend nodig het vir die vervaardiging van die grafmonument van aartshertog Ferdinand.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Das Zollamt in Kolmann erhält von der oberösterreichischen Kammer den Auftrag, dem Alexander Colin die 102 Gulden zu bezahlen, welche bei genanntem für ihn bereits am 28. Mai 1594 angewiesen worden seien, da er das Geld jetzt zur Verfertigung des Grabmals Erzherzogs Ferdinand benöthige. Gleichzeitig werden den Leuten des Gerichts Sterzing die noch vor den Jahren 1591, 1592, 1593 und 1594 für Marmorführen schuldigen 49 Gulden 10 Kreuzer beim Zoll am Lueg angewiesen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1595, fo 1405. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XXXV, nr. 14395.

1596, 1 Desember. - Keiser Rudolf II dra die kapitaal van 1500 guldens wat Colijn aan hom uitgeleen het oor aan die soutmakery te Solbad Hall. Die rente op hierdie kapitaal bedra 5%.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Kaiser Rudolf II. verschreibt dem Alexander Colin, weiland Erzherzogs Ferdinand „gewesten bildhauer“, das von ihm dargeliehene Capital von 1500 Gulden auf das Pfannhaus 1) in Hall, eventuell auf alle anderen der tirolischen Kammer incorporirten Aemter mit fünfprocentiger Verzinsung. Das Capital solle erst nach fünf Jahren gekündet werden dürfen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Bekennenbuch 1596, fo 184, 1.12.1596. - Gesit. in JAK, dl. 17, 1896. p. XXXVIII, nr. 14421.

1596, 1 Desember. - Die kassier in Solbad Hall moet jaarliks 'n rente uitbetaal van 75 guldens op die kapitaal wat Alexander Colijn aan die Kamer uitgeleen het.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Der Cassier in Hall wird von der oberösterreichischen Kammer angewiesen, dem Bildhauer Alexander Colin und seinen Erben für die der Kammer geliehenen 1500 Gulden jährlich die Zinsen per 75 Gulden ausbezahlen.

1) soutmakery, soutsiedery.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck, Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1596, fo 286. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XXXVIII, nr. 14422.

795

1596, 4 Desember. - Die tolbeampes van Zirl en Fernstein moet elk 200 guldens aan Colijn betaal. Dit is ter betaling van die grafmonument van aartshertog Ferdinand.

Inhoud volgens von Schönherr : Der Zöllner in Zirl erhält von der oberösterreichischen Kammer den Auftrag, dem Alexander Colin & Conto seines Guthabens für die von ihm gefertigte „sepultur weiland erzherzogs Ferdinand“ 200 Gulden zu bezahlen. Ein gleicher ebenfalls auf Bezahlung von 200 Gulden an Colin lautender Auftrag ergeht an das Zollamt Fernstein.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven, 1596, fo 1609. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XXXVIII, nr. 14424.

796

1597, 15 Januarie. - Colijn ontvang 300 guldens as salaris en jaargeld vir twee jare.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, erhält als Sold und Dienstgeld für zwei Jahre 300 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1597, fo 191, 15.1.1597. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XXXIX, nr. 14432.

797

1597, 28 Januarie. - Die voogde van drie minderjarige kinders van wyle Dierick Colijn, neef van Alexander, seun van sy oom Diericken, verkoop 'n huis.

Jan Simmers als totten ghenen nairbescreven onwederroepelyck gemachticht van Elisabeth Houwers weduwe Dierick Colyns by letteren van procuratien in date den 24 October 1596 gepasseert voorde Notaris Mr. Jan vander Hofstadt ende zekere getuygen ons gebleken, ende Jan Simmers met Jan Marschalck als testamentelycke momboirs ende inden naeme vande drye minderjarige kinderen des-sels wylen Colyn ende der voorso. Elisabeth, de selve momboirs totten nairvolgende behoorlyck geauctoriseert byde heeren weesmeesters deser stede, by apostullen op requesten gestelt in date den vierentwintichsten Octobris 1596, ondertekent G. de Ophem hebben achter volgende der vierscharen bouck alhier vercocht Rombout van Obborch Schoenmaekere een huys metten hove gronde et

pertinenten den Coerewagen genaempt, gestaen op de Veemerckt alhier, Tusschen thuyt bewoont wordende by Sander vanden Bossche ter eender ende Mathys van Wechtere hoefsmet ter andere syde. ADM Warandia Op vyff st. den cloostere vande Siekerlieden, de cloostere van Roosendale XV stuivers, den H. Gheest in Sinte Peeters kercke XXXII st. ende seven guldenen het bruederscap vande H. Sacramente aldair, dair jairlyck ende erffelyck vuytgaende, ende mits twee hondert guldenen eens gereet, boven eene Rente van Elff guldenen XVIIJ stuivers erffelyck, die de voorscreven cooper opt voorscreven huys sal bekennen ende bewysen voor de bate

Uts. XXVIII January 1597

De voorscreven cooper, heeft ter cansen als vore Gegeven ende bewesen ten behoeve vande voorscreven weduwe ende kinderen Colyn elff guldenen XVIII stuivers erffelyck teheffene altyt den achtentwintichsten January, Op ende aen tvoorscreven huys etc., ADM ende op thien guldenen erffelycke Rente bepandt op drye dachwant beempts int Hombekerbroeck toebehoorende Franchois van Oistenryck waer affde constitutiebrief is. In calende 1 februari 1594 A predicto duo M. Warandia opde voors. chys vuyten voors. huysse voorvuytgaende.

Uts

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1597. S.I. no 219 fo 86 vo - 87.

798

1597, 14 Maart. - Als gevolmagtigde van Alexander Colijn verkoop Franchois Hemelrycx die huis „den Borreputte“.

Mr. Franchois Hemelrycx Apothecaris, als totten genen nairbescreven gemachticht van Alexander Colyns ende Jouffrouwe Maria de Vleeschouwere, syne huysvrouwe, by letteren van procuratien in date den vijftwintichsten Aprilis anno XVc eenentnegentich gepasseert tot Insbrach onder tGraefschap van Tyrol voordien Notaris Mr. Christoffel Ebnerus ende zekere getuygen, dairaff ons volcomelyck gebleeken is hem nyet ten min de voirs. Mr. Franchois in zynen eyghen name ten desen sterckmaeckende over den voorscreven Mr. Alexander ende Jouffrouwe Marie syne huysvrouwe, heeft bekent dat zy in beyde de voors. qualiteyten ende oick in elcken van dyen behundere vuyteracht van auctie inden jare XVc tachtentich geschiet achtervolgende der vier schairen bouck alhier wel ende wettelyck vercocht heeft aen Philips Calmaert ende Catherine Mollemans syne huysvrouwe. Een huys metter plaetse achterhuyse gronde et pertinenten, den Borreputte genaempt gestaen ende gelegen inde Befferstrate alhier, tusschen wylen Berthelomeus Vranckx erve ter andere ende Hendrick Verhorst erve was en competerende Symon Verpoorten ter andere syde. Comende achter ter watere eertyts toebehoort hebbende der weduwe ende kinderen Pauwels Bloirt A D M Warandia op veertich st. payments de tzeitich gebrueders in Sinte Rombouts kercke twee ende eenen halven schellingen voor de kisten opt groot begynhoff alhier ende twee guldenen zestien stuivers den cloostere van Cortendonck al in oude chysen, item noch negen guldenen de voors. kisten ende vyftwintich guldenen aenden voorscreven Mr Alexander ende syne huysvrouwe in jonge renten daer jairlyck ende erffelyck

vuytgaende. Ende desen coop is geschiet overmits der sommen van drye hondert ende vyventwintich guldenen eens gereet voor de bate.

XIIIIJ Maart 1597

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1597. S.I. no 219 fo 112 vo.

799

1597, 13 Junie. - As gevolmagtigde van Alexander Colijn neem ap-
teker Franchoy's Hemelrycx deel aan die verkoop van verbande.

Mr. Franchoy's Hemelrycx apothecaris als totten ghenen nair-
bescreven ghemachticht van Mr. Alexander Colyn synen swager hem
nyet te min over den selven Mr. Alexander sterckmaeckende by desen
voor een vierendeel. Item Barbera de Cale huysvrouwe van Pieter
van Vaken als by hem behooryck geauthoriseert, mitgader Mr.
Adolff van de Venne als byden selven Pieter onwederroepelyk gemach-
ticht blyckende vande selve authorisatie ende macht by procuratie
speciale in dato den achsten deser loopender maant Juny gepasseert
voorden Notaris Philips vande Ryd ende zekere getuygen de selve
vanden Venne oick als gemachticht van Janne de Cale der voors. Bar-
bera brueder woonende in Artois by Armentiers by letteren van pro-
curatien oick speciale opten dryentwintichsten Aprilis lestleden
gepasseert voor den Notaris vander Hofstadt ende zekere getuygen,
by ons mede gesul., de selve Barbera ende Jan de Cale kinderen
Jacobs de Cale, dair moeder aff was Agnet Colyn oick voor een vier-
de paert. Ende Aert Mathys als vader ende oppermomboir testamentaire
van zijne vijff minderjarige kinderen, behouden van wylen Magdalena
vom Relegghem Symons dochtere, dair moeder aff was Anna Colyns met
Gielis Smets ende Jan Impens als wettige momboirs vande selve kin-
deren, de selve Gielis oick in de naeme vande minderjarige kinderen
wylen Mr. Cornelis van Relegghem der voorgenoempde Magdalena bruedere
was, Ende Mr. Philips van de Zype als om tgene nairbescreven staet
te doene oick onwederroepelyck gemachticht van Pieter van Berkelen
ende Clare de Lathouwere syne huysvrouwe oick dochter vande voors.
Anna Colyns van hairen tweeden houwelyck by procuratie in date de
negen thienden January lestleden gepasseert voorden Notaris Mr.
Jan de Herve ende zekere getuygen tsamen voor het derde vierendeel,
hebben in dyen qualiteyt vuyt crachte ende nair vermogen, vanden
consente vande heeren weesmeesteren deser stede by de selve op
requeste over de voors. minderjarige verleent den sessentwintichste
octobris 1596 onderteekent G. de Ophem ons mede gebleken achter
volgende de vierscharen bouck deser stede vercocht aan Augustyn van
Orssagen de drye vierendeelen van drye huyskens met plaetsken
gronde et pertinenten gestaen ende gelegen neffens malcanderen, die
twee dair aff op Sinte Catherine Kerchoff alhier, ende dandere int
d'Borssestraetken oft zespenninck straetken aldair. Tusschen der
Kercke van Sinte Catherine erve ter eendre ende der weduwe Guil-
liaume Simiael met haeren Somererve ter andere syde, den voors.
Mr. Alexander Colyn ende consoirten voornoempd gebleven ende ver-
storven by der doot ende afflivicheyt heere respectane vader ende
grootvader Mondyn Colyn van welcken huysse het vierde vierendeel com-
peterende is Hans Colijns, ADM Warandia op ander halven chysgulden
den H. Geest van Sinte Cathelyne, den pastoor opt groot begghynhoff

vyff St. Ionens de kercke van Sinte Pieter vierentwintich stuivers ende teloofter van Thaboir twee gulden vuyten geheelen jairlyck ende erffelyck gaende sondermeer, ten ware noch dryendertich St. erffelyck de welcke soo verre men nairmaels benoude die dair oick vuyt tegaene de cooper nairrate oick dragen moet. Ende desen coop is geschiet overmits der somme van hondert negenenvyftich gulden seven stuiver eens gereet, boven veerthien stuivers eenen halven VII myten erffelyck, die de weesen Mr. Cornelis van Relegeem op de voors. drye vierendeelen der voirs. huyskens metten toebehoorten sullen blyven heffene al voor de bate.

XIII Juny 1597

De voorscreven Augustyn van Orssagen coopere, heeft ter canse van de coope vande drye vierendeelen van de voorgenoemde huyse Gegeven ende bewesen Gielis Smets inde naeme tot behoefte van de minder jarige kinderen, wylen Mr. Cornelis van Relegheem, veerthien stuivers eens vier myten ende een halve jairlyck ende erffelyck chys. Elcken derthienste Juny Op ende aen de drye vierendeelen vande voorscreven huysen metten toebehoorten gestaen als voire A D M. Warandia Ut supra.

Utsu.

Stadarchief, Mechelen. Schepenakten, 1597, S.I. no 219 fo 159 vo - 160.

800

1597, 12 Augustus. - Die uitbetaling van die jaargeld en die huishuur aan Alexander Colijn word gestaak.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die oberösterreichische Kammer gibt Alexander Colin, weiland Erzherzogs Ferdinand gewesenem Diener und Bildhauer, bekannt, dass sie ihm die bisher verfallene Besoldung und den Hauszins bezahlen wolle, dass es aber ohne kaiserlichen Befehl nicht in ihrer Macht stehe, Besoldung und Hauszins weiter zu bezahlen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1597, fo 210. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XLI, nr. 14442.

801

1597, 17 Desember. - Abraham Colijn, seun van Alexander en sy gesel Romaan de Vleeschouwer kry, vir hulle aandeel in die vervaardiging van die grafsteen vir die graf van aartshertog Ferdinand, 6 guldens.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Abraham, Sohn des Bildhauers Alexander Colin, und sein Geselle Roman Flieschauwer erhalten für ihre Mühe und ihren Fleiss beim Anfertigen des Grabsteins für Erzherzog Ferdinand 6 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1597, fo 375, 17.12.1597. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XLII, nr. 14449.

1598. - Alexander Colijn synsbaar aan die groot Begynhof. Hy het twee huise geërf van sy skoonvader Anthonis de Vleeschouwer.

„In dander Vleeschouwerstraat.”

Mr Alexander Colyn wylen Anthonis de Vleeschouwer van twee huysen neffens een aan den vliet het Fernaboeck geheeten aldaer tsiaers V & payment noch tsiaers loovenden 20 st. Payment tsiaers voorseid.

VII st. XXVIII st.

Modo Peter Zuetens beenhouwer by coope nadien weer

Modo Cornelis Zuetens, modo Stan Webs Verberckt

Stadsarchief, Mechelen. Chysboeck des Goidtshuys van der Kisten opt groot Begynhoff tot Mechelen vernieuwet by Guilliame Schooffs int jaer XVc achtentnegentich, Reeks R. V. fo 19 vo.

1598. Die Ouethuis van Rozendaal synsbaar op 'n huis wat hulle van Jan Colyns geërf het.

Bleeckstrate opt Sant en Nieulant

Tgodtshuys van Roosendaal wylen Mr Jan Colyns vanden huys eertyts geheeten den Bruynen baert tsiaers 19 st. payment 2 cap. voorz.

XIX st.

Stadsarchief, Mechelen. Chysboeck des Goidtshuys van der Kisten opt groot Begynhoff tot Mechelen vernieuwet by Guilliame Schooffs int jaer XVc achtentnegentich, Reeks R. V. fo 24 o .

1598. - Philips Caluwaerts Zeeldrayer synsbaar op 'n huis wat hy van Alexander Colijn gekoop het.

Philips Caluwaerts Zeeldrayer by coope tegen Mr Alexander Colyns wylen Pauwels Loots van Huyse den Borreput tsiaers 2 $\frac{1}{2}$ st. levende

(Nu syne weduwe) vz., N. 3 st/

Stadsarchief, Mechelen. Chysboeck des Goidtshuys van der Kisten opt groot Begynhoff tot Mechelen vernieuwet by Guilliame Schooffs int jaer XVc achtentnegentich, Reeks R. V. fo 27.

1598. - Jaspar de Vleeschouwer, 'n skoonbroer van Alexander Colijn, synstaar op 'n huis wat hy van Berthelmeus Verhyeden geërf het.

Jaspar de Vleeschauwer wylen Berthelmeus Verhyeden vanden huysse opte hoeck van tstraetken tegenover de Bargie Zuytweert naest thuyse Tschaeckbert tsiaers 2 chysgulden

NZR XVI st.

De gebruers Rombouts ende Utvlm te voren den ouden Jan Haesten van tvoors. huys Tschaeckbert tusschen Heny Geers. Jaspar de Vleeschouwer : derve van Symon Verpoorten wylen Sinte Franciscus geheeten 2 gulden tsiaers, chysgulden voorscr.

II gulden

Stadsarchief, Mechelen. Chysboeck des Goidtshuys van der Kisten opt groot Begynhoff tot Mechelen vernieuwet by Guilliame Schooffs int jaer XVc achtentnegentich, Reeks R.V. fo 53.

806

1598. - Philips Caluwaerts Zeeldrayer, synsbaar op 'n huis wat hy van Alexander Colijn gekoop het.

Beffferstrate

Philips Caluwaerts Zeeldrayer over Mr Alexander Colyn, vande huysse den Borreput tusschen thuyse van Bonaventura van Hamme 2a ende verschynt St Jansmisse tsiaers.

IX gulden

Stadsarchief, Mechelen. Chysboeck des Goidtshuys van der Kisten opt groot Begynhoff tot Mechelen vernieuwet by Guilliame Schooffs int jaer XVc achtentnegentich, Reeks R. V. fo 67 vo.

807

1599. - Alexander Colijn verkoop 'n huis en 'n rente.

Item van Rombout van Hove ende Jan Suetens over vercoopinghe van zeker huijs gestaen inde tweede Vleeschouwersstraet gedaen bij Mr Alexander Colijn ende consoorten - Xii £
Item vande selven Alexander vercocht hebbende een Rente van XXV gulden erffelyck bij compositie - X £

Stadsarchief, Mechelen. Stadsrekeningen, 1599. S.I. no 273 fo VIII.

808

1598-1599. - Alexander Colijn word betaal vir hout wat hy vir rekening van die stad Mechelen gekoop het.

Betaelt Alexander Colins sestich gulden eens bij accort met denselven overcomen by myn heeren Tresoriers voir 69 wissen struichouts bij Franchois Verstrepen aende stadt geleverd in Augusto 1578 volgende dordonantie ende quitantie - LX £.

Stadsarchief, Mechelen. Stadsrekeningen, 1598 - 1599, S.I. no 273 fo 200.

1599-1600. - Michiel Verpoirten, skilder, word betaal vir die bekleding van die Reus wat deur Alexander Colijn gemaak is.

Betaelt Meester Michiel Verpoirten schilder voor dat hy binnen tijde dezer rekeningen geschildert heeft aende stadt speelwagens, voir het stadthuys te schilderen ende den nieuwen reeze te stofferen mitsgader de stoffen by hem daer toe geleverd, volgende VIII syne billietten inhoudende specificatie ende geteekent van heeren Tresoriers bedragen samen

II^cXXXVII & XVI st.

Stadsarchief, Mechelen. Stadsrekeningen, S.I. no 274 fo 201 vo- 202.

1599-1600. - Baptista Bournon word betaal vir wat hy voorgeskiet het vir die Reus wat deur Alexander Colijn gemaak is.

Gerembourseert Baptista Bournon van Tgene hy verschoten heeft aen diversche dingen, die Meester Alexander Colyn noodich waeren tot het maecken van reuze volgende IX billietten inhoudende specificatie ende geteekent by de heren tresoriers bedragende

XV & XIII st. VI q. (penninge).

Stadsarchief, Mechelen. Stadsrekeningen, S.I., no 274 fo 201 vo en 202.

1599 - 1600. - Alexander Colijn word betaal vir onkoste wat hy vir die Reus gemaak het.

Betaelt Mr. Alexander Colyn van tgene hij verleet heeft tot het maecken vande reuze volgende dordonantie

XXXVI & XIII st.

Stadsarchief, Mechelen. Stadsrekeningen, S.I., no 274 fo 201 vo en 202.

1599 - 1600. - Die opsigster van die stadhuis word betaal vir kos wat sy vir Alexander Colijn gemaak het.

Betaelt die Conchierge vanden stadthuysse voir den cost by haer gedaen als die Tresoriers accordeerden opden 2den January 1600 met Alexander Colyn voor het maecken vander Reuze volgende haer billiet

V & XII st.

Stadsarchief, Mechelen. Stadsrekeningen, S.I., no 274 fo 201 vo en 202.

1599 - 1600. - Alexander Colijn word betaal vir die maak van die Reus.

Betaelt Mr Alexander Colyn voir het maecken vanden nieuwen Reuste en de synen neve die hem geadsisteert heeft volgenden syne quitantie onderteekent by myn heere den tresorier Meirbecke
11C LXXV £

Stadsarchief Mechelen. Stadsrekeningen, S.I., no 274 fo 201 vo en 202.

1599 - 1600. - Jan Verstrepen word betaal vir die maak van die wasdoek vir Colijn se Reus.

Betaelt Mr Jan Verstrepen voir het maecken van een wassen cleete voirde Reuse volgende dordonantie ende quitantie
XXVII £ XII st.

Stadsarchief, Mechelen. Stadsrekeningen, S.I. no 274 fo 201 vo- 202.

1599 - 1600. - Jacques van Roy, mandjiemaker word betaal vir die maak van die geraante vir Colyn se Reus.

Betaelt Jacques van Roy mandmaecker voor het maecken vant binnewerck van den nieuwen rese bedragende per specificatie
XV £

Stadsarchief, Mechelen. Stadsrekeningen, S.I., no 274 fo 201 vo en 202.

1599, 16 Januarie. - Jaspar de Vleeschouwere, broer van Colijn se vrou ontvang rente op 'n erf.

Magriete van Zenne weduwe wylen Jan Paradaens cum tutore extraneo voor hair selven ende inden naeme van Jacques Paradaems hairen sone, over den welcken sy haer ten desen sterckmaekende ende heeft volgende den minnelycke accorde by den voorscreven wylen Jan Paradaems aengegaen met ab wylen meester Jan van Corrye ende daer naer gepasseert den vyventwintichsten May anno 1) voor schepenen deser stede. In plaetse van de zesse gulden erffelyck, daer by geruert wesende reste van achtien gulden ende vyfthien stuivers erfelycke Rente. Gegeven ende bewesen aen Jaspar de Vleeschouwere

1) Oop ruimte, nie 'n datum ingeval nie.

als actie hebbende vanden selven Mr Janne van Corye. Gelycke Sesse carolus guldenen erffelyck, jairlycke ende erffelycke rente te heffene altyt 1) Aprilis Op ende aen een erve dair huysinghe op gestaen heeft, metten hove gronde ende toebehoorten gelegen op Necker-spoele, jegens over deerste drincke, Tusschen Frans Vermeulen oft Floris van Paessenrode erve ter eendere ende Adriaen Cummaerts erve ter andere syde, commende achter op de beke. ADM. Warande op omtrent twelff stuivers dair jairlyck ende erffelyck voor vuytgaende
XVI Januari 1599

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1599, S.I. no 221 fo 98 vo- 99.

817

1599, 16 Februarie. - Alexander Colijn „hoffbeeltsnydere der Roomse Ko. Mat. ende huysen van Oistenrycke woonende tot Insburch, inden lande van Thirol" dra 'n rente oor.

Mr. Alexander Colins, hofbeeltsnydere der Roomse Ko. Mat. ende huysen van Oistenrycke woonende tot Insburch, inden lande van Thirol, weduwe van Jouffrouwe Marie de Vleeschouwere zoo voorhem selven, als oick om tghene naerbescreven staat te doene onweder- 2) roepelyck gemachticht van Abraham Colin syn zone, oick voor hem selven, ende In plaetse van jouffrouwe Magdalena Colin syn sustere Weduwe jonckheer Hans Jacop Schiesselts ter Lichtendor. In synen levende Secretaris van hooghe en saliger memorie Ferdinandus Erts-hertoge van Oistenrycke. Oick inde naeme van jonckheer Jacop Partels, muntmeester der voors. K. Mat tot Hal inde Indal der voorscreven jouffrouwe Magdalene momboir haer gegeven van der overicheyt, ons gebleken by letteren van procuratie irrevocable in date des 20 Novembris lestleden gepasseert voor Burgermeester ende raedt der stadt Insburch voorscreven ende besegelt met der Selver stadt zegel daer opgedrukt, heeft in der qualiteyt opgedragen ende overgegeven, aen jonckheer Anthonie de Ruede tot zynen deel jouffrouwe Anna Schrooff synder huysvrouwe behoude vijventwintich carolus guldenen erffelycker rente, met een jaire verloops verschendele vijfde Novembris lestleden, ende verpandt wezenlyck. Op een huys metter plaetse, achterhuysen gronden et pertinenten, Die Borreput geheeten comende achter ter Watere gestaan inde Beyerstraete Tusschen eer-tyts Bartholomeus Vrancx erve ter eendere ende wylen Hendrick Verhorst erve ter andere zyde. A.D.M. volgende de constitutiebrief, daeraff zynde, In dat. der VI Novembris 1566. Warandia Ut in forma.
XVI febr. 99.

Stadsarchief, Schepenakten, 1599, S.I. no 221 fo 121.

818

1599, 13 Maart. - Alexander Colijn „hoffbeeltsnyder der Roomsscher

1) Oop ruimte, nie 'n datum ingevul nie.

2) In margine : Gequeten voor Schepenen den 20 May 1616 by quitantie.

K. Mat ende huysse van Oistenryck woonende tot Insburch In den landen van Tirol" verkoop twee huise uit die familiebesit.

Mr. Alexander Colyns Hoffbeeltsnyder der Roomsscher K. Mat ende huysse van Oistenryck woonende tot Insburch In den landen van Tirol. weduwere van Jouffrouwe Marie de Vleeschouweren soo voor hem selven als oick om tghene nairbescreven staet te doene onwederroepelyck gemachticht van Abraham Colyn synen sone, oick voor hem selven ende inden naeme ende Inplaetse van Jouffrouwe Magdalene Colyn zyn sustere weduwe jonch. Hans Jacop Schiesselts ten Lichtendoren, In synen leven Secretaris van hooghen ende Saliger memorie Ferdinandus Aertshertoghe van Oistenryck, Oick Inden naeme van jonch. Jacop Partels muntmr der voorscreven Ko. Mat. tot Hal Jnden Jndal der voorscreven jouffrouwe Magdalene momboir. Haer gegeven van de overichheit Ons gebleken, by letteren van procuratie irrevocable In date den 20 Novembris lestleden gepasseert voor Burgemeesteren ende raedt der stadt Insburch voorscreven, ende bezegelt met der Selven stadt zegele, daer opgedrukt, Ende Mr. Adolff van den Venne als oick om tghene nairvolgende onderwederroepelyck gemachticht van Barbera de Vleeschouwere met Mr. Franchoy Hemelryx haeren man ende momboir by den voors. haeren man behooryck geauthoriseert, Ende van Jaspar Johanna ende Rombout de Vleeschouwere der voors. Jouffrouwe Marie de Vleeschouwere brueders en sussters, als zy Jouffrouw Marie leefde by letteren van procuratien opten vierden Decembris lestleeden gepasseert, voor den Notaris van der hofstadt ende zekere getuygen ons mede gthoont ende gebleken, hebben Inder qualiteit vercocht aen Rombout van Hove vischcoopere, ende Pieter Zuetens beenhouwere halff ende halff, Twee huysen metten plaetse Borreputte stallen gronde et pertinenten gestaan ende gelegen inde blauw Hontstrate aende brugghe tuschen den Vliedt ter andere ende wylen Jan Bourbonois erve ter andere syde. Commende achtervuyt inde borssestrate A.D.M. Warandia op acht stuivers den H. Gheest van jans thien schellingen comens twee cappuynen het oudt ambacht, vierentwintich stuivers de kercke van Sinte Rombouts, Zesse St. eenblancke drye myten de kiste opt groot begynhoff, zestien stuivers den Sanck aff prochiaen van Sinte Pieters ende vyfthien gulden Pieter van de Zande, mitsgaders thien guldenen Anna Trapetiers. Al in oude ende jonghe renten ofte chysen dair jairlyck ende erfelyck vuytgaende, sonder meer, ende desen coop is geschiet overmits der sommen van Zevenhondert vijventwintich gulden eens gereet voor de bate

XIII Meert 1599.

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1599, S.I. no 221 fo 134 vo - 135.

1599, 13 Maart. - Adolf Vanden Venne, gevolmagtigde van Rombout van Hove en Pieter Zuetens, beken dat hierdie twee nog skuldig is aan Alexander Colijn vir die aankoop van twee huise. Vanden Venne belowe dat die som in ses jaarlykse termynen van honderd guldens sal betaal word.

Mr. Adolff Van den Venne als om tghene naerbescreven staet te doen onwederroepelyck gemachticht van Rombout van Hove vischcoo- pere ende Pieter Zuetens beenhouwere by letteren van procuratien speciale in date de vierden Decembris anno 1598 gepasseert voordien Notaris Mr. Jan vander Hofstadt ende zekere getuygen dair aff ons volcomelyck gebleken is heeft bekendt dat de selve Rombout ende Pieter, wel ende deugdelyck schuldig ende ten achteren te syn./ Mr. Alexander Colyn/ Gaspar Johanna ende Rombout de Vleeschouwere mitsgaders Mr. Franchois Hemelrycx, als man ende momboir van Bar- bera de Vleeschouwer de somme van zessehondert guldenen als reste van Eene hondert guldenen eens tstuck van dyen totveertich groo- ten vlaems gelts gerekendt. Ter cansen ende over den coop van twee huysen, gestaen inde blauwhontstrate, Welcke voorscreven zesse- hondert guldenen eens de voorscreven vanden Venne belooft heeft ende belooft by desen, dat van Hove en Zuetens den voorscreven Mr. Alexander ende consoirten voors. off heurlieder actie hebbende betalen zullen in sesse termynen te wetene hondert gulden den vierden Decembris 1599 ende voorts van jaere tot jare telcken vierden Decembris. Guldenen, totter volder betalingen toe der voorscreven somme daer voire verbindende heurlieder persoonen ende alle heur- lieder goeden present ende -toecomende, ende speciale de voors. huys metten gronden ende toebehoorten gestaen als voire. ADM. Waranderende de selve opde lasten daer vuytgaende. Voorts heeft de voorscreven vanden Venne inder qualiteyt als voire aen ons versocht int onderhout van tghene voors. wettelyck te willen duemen ende condempneren den voers. Rombout van Hove ende Pieter Zuetens dyen van soo daar inne geduempt ende gecondempneert heb- ben ende duemen ende condempneren by desen. Alle welcke Mr. Pieter Yers tot behoefte van de voors. Mr. Alexander ende consoirten ge- accepteert heeft.

Uts. Xij Meert 1599.

Stadsarchief, Mechelen. Schepenakten, 1599, S.I. no 221 fo 135.

820

1599, 3 Julie. - Die Regering van Innsbruck stel aan die Opper- Oostenrykse Kamer voor aan Domicus Custos 'n eregeskenk van 15 guldens te gae vir twee boeke wat hy opgestuur het.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die Regierung zu Innsbruck schlägt der oberösterreichischen Kammer vor, dem Kupfer- stecher Dominicus Custos für die übersendeten zwei Bücher „ De Tirolensium principum et comitum origine" ein Ehrengeschenk von 15 Gulden zu geben.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1599, fo 243. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XLIV, nr. 14482.

821

1599, 12 Junie. - Apteker Hemelrycx, skoonbroer van Alexander

Colijn word betaal as pesinspekteur.

Betaelt Mr. Franchoy's Hemelrycx gecommitteert by mynen heeren vande Weth tot Superintendent vande contagiante Slecte een jaer synder gagie van ses gulden ter maendt verschenen den XII Juny XVe negennenegentich. LXXII ½.

Stadsarchief, Mechelen. Stadsrekeningen, 1599, no 273 fo 171.

822

1599, post quem 12 Junie. - Apteker Hemelrycx, schoonbroer van Alexander Colijn word betaal vir levering van artsenye.

Bet. Mr. Franchois Hemelrycx dertien gulden XV st. over sekere medicamente by den selven geleverd in het convent vande Minnebroeders volgens die specificatie ordonantie ende quitantie. XIII ½ XV st.

Stadsarchief, Mechelen. Stadsrekeningen, 1599, no 273 fo 210 vo.

823

1601, 6 Augustus. - Colijn moet nog 50 guldens betaal word vir die wasmodel van 'n falkonet.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Mathias befiehlt der oberösterreichischen Kammer, dem Bildhauer Alexander Colin für die „possierung in wachs zu einer falkona" (ein Geschütz) die ihm schon 1596 angewiesenen 50 Gulden zu bezahlen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1601, fo 148. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XLVII, nr. 14511.

824

1601, 27 September. - Colijn ontvang die 50 guldens vir die modelleerwerk vir die falkonet.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin, welcher auf Befehl Erzherzogs Mathias zu einer Falkone in Wachs bossirt hatte, erhält hiefür 50 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1601, fo 141, 27.9.1601. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XLVIII, nr. 14514.

825

1602, 5 September. - Versoek van Alexander Colijn om lewenslange

uitbetaling van sy vroëere jaargeld en die oorerwing daarvan aan sy seun Abraham.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin, Bildhauer, bittet die oberösterreichische Kammer ihm seine gehabte jährliche Bestallung von 176 Gulden als lebenslängliche Provision zu bewilligen und diese nach seinem Tode seinem Sohne Abraham erfolgen zu lassen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Protokollbuch 1602, fo 35, 5.9.1602. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XLVIII, nr. 14522.

826

1602, 3 Oktober. - Ongunstige advies op die versoek van Alexander Colijn om lewenslange uitbetaling van sy vroëere jaargeld.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Präsident und Kammerräthe der oberösterreichischen Lande begutachten das Gesuch des Bildhauers Alexander Colin an Erzherzog Maximilian um Verleihung einer jährlichen Provision für sich und seinen Sohn Abraham und sagen : es sei ihnen nicht unbekannt, dass Colin dem Erzherzog Ferdinand viele Jahre gedient „und sich sowohl mit allerlai arbeit, als pilder, staine prunnen und begrebnushauen" für Kaiser Ferdinand I. sowie für den Erzherzog Ferdinand und anderwärts habe brauchen lassen. Diese Arbeiten seien ihm nicht blos „genuessam und wol bezahlt" sondern auch jährlich 150 Gulden Besoldung sammt 26 Gulden Hauszins bis zum Tode Erzherzogs Ferdinand verabreicht worden. Nachdem also dem Colin seine Arbeiten neben der Besoldung gut bezahlt worden seien, derselbe auch ihres Wissens „eines gueten vermögens" sei, so könnten sie im Hinblicke auf die grosse Schuldenlast des Kammerwesens zur Bewilligung einer Provision nicht rathen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or.A.VII, 3.10.1602. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XLIX, nr. 14523.

827

1602, 8 Oktober. - Die versoekskrif van Alexander Colijn word afgewys.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die von Alexander Colin Erzherzog Maximilian überreichte Supplication, um eine jährliche Provision für ihn und seinen Sohn Abraham, wird dahin erledigt, dass, nachdem Colin's Arbeiten genügend belohnt worden und er „eines solchen vermögens sein solle, dass er ohne provision wol aufzukommen habe," der Erzherzog ihn in Berücksichtigung der Noth der Kammer mit seinem Begehren mit Gnaden abweisen lasse.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. in Kammersachen 1602, f& 123 en Conc. A.VII, 8.10.1602. Kopie in Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1602, fo 191. - Gesit. in JAK, dl. 17, 1896. p. XLIX, nr. 14525.

1603, 5 September. - Die vorms van die Reus Grootvader nog voorhande.

De mollen oft vormen van den rese die meester Alexander Colyn in den jaere 1599 gemaect heeft zyn oenen dertig stucken, liggen opt kamerken in de Halle, met noch eene groote schere met den Priem en naliën en twee plaets eysers daer werck mede gemaect es. Aldus geanoteert bij verclaer van Baptista Bornon V. Septembris XVI 3 Dry.

Stadsarchief, Mechelen. Roodboek : begonnen de 9 September 1585 en geiend de 3 Oct 1646., 1603, 5 september.

1604, 10 Junie. Alexander Colijn vra betaling van 8 guldens vir 'n Fransiskusbeeld.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin bittet die oberösterreichische Kammer um Bezahlung von 8 Gulden, welche er für ein Bildnis des heil. Franciscus, welches „auf den altar gesetzt und gebraucht wird," verdient habe, und zwar für „laimb (Lehm), bosiern, zu brennen und von weiss ölfarb anzu-streichen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or.A.VII, 10.6.1604. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. LI, nr. 14554.

1604, 7 Julie. - Alexander Colijn ontvang die 8 guldens vir die Fransiskusbeeld.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Bildhauer Alexander Colin erhält für ein Bild des heil. Franciscus, welches er für die Hofkirche gemacht habe, 8 Gulden ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1604, fo 239, 7.7.1604. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896, dl. 17. p. LII, nr. 14555.

1605, 31 Julie. - Alexander Colijn koop die „Heerlikheid" Rizol in Mühlau.

Vermelding deur von Schönherr van die akte wat nie meer voorhande is nie:

„Alexander Colin kauft von Paul Schüestl zu Lichten-
thurn den Ansitz Rizol und etliche Baurechte zu Mühlau." 1)

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Freiherr van Sternbach'schen Archiv, Urkundenverzeichnis 1605, 31.7.1605. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. LIV, nr. 14582 en in Gesammelte Schriften, dl. 1, 1900. p. 584.

832

1606. - Alexander Colijn sit 'n nuwe steen in die sakramentshuis te Schwaz.

Versicherung des hocheiligen Sacrament heussl

Nemblichen als wol ermelter Herr Phleger durch Herrn Löffler Herrn Collin, Pildhauern zu Ynnsprugg, herab beschaiden lassen, aber der Stain beim Sacrament hauss im Mitl voneinander entsprungen gewest, als das die noturfft erfordert, das er ainen neuen machen müssen; Desswegen er ain Ross und aigenen Poten mit Ime nach Innsprugg geschickht und das Ross und Potenlohn abgericht 48 Kreuzer. Als Herr Collin den neuen Stain eingericht und alle Sachen verfertigt, auch desswegen zwaymall alhie gewöst, für alles zalt 5 Gulden.

Pfarrarchiv, Schwaz. Rechnungsbuch der Pfarrkirche aus dem Jahr 1606. Meegedeel aan skrywer deur Dr. Erich Egg, Kustos des Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum, Innsbruck.

833

1606, 3 Julie. - In naam van al die Antwerpse beeldhouers het Robrecht de Nole 'n rekwes aan aartshertog Albrecht gerig ten einde gans onafhanklik te kan staan van die messelaarsambag. Alexander Colijn word vermeld as iemand wat in Antwerpen gewoon het.

Contestation entre la confrérie des maçons et les sculpteurs d'Anvers.

Ser^{mo} Senor

Dize Roberto de Nole, sculptor de V. Alt.Ser^{ma}, por si y en nombre de todos los sculptores y statuarios de la villa de Ambers, que los albaniles de la dha villa le molestan gravemente y inquietan, pretendiendo que todos los statuarios, sculptores y architectos, que hasta agora fueron y son sujetos, como professando artes liberales, a l'arte y confradicia de los pintores, lo sean tambien de aquy adebanti (por labrar en piedra) al officio mechanicc de los dhos albaniles. Cosa que no se

1) Verkoop deur sy dogter Magdalena in 1622. Dok. nr. 848.

usa en ningun regno ni provincia, ni se ha usado quando Juan de Bolonia, Que vive de presente en Florenza, Rutgardo en Ynglatierra, Alexandro Colin en Insprucq, Pedro Franquevilla en Francia, todos statuarios y sculptores famosos, vasallos de V.Alt. Ser^{mo}, vivian en la dha villa de Anvers. Y mas los dhos albaniles no contentos de haver obligado por sus molestias al dho Roberto y statuarios de pagar al officio de los albaniles la suma de 24 escudos, pretenden tambien que los discipulos de los dhos sculptores, en conformidad de los mocos de los sobredos albaniles paghen tambien 24 scudos : luego en entrando para deprender el arte, lo qual ne parece fundado en razon, attento que los mocos de los dhos Albaniles des del primer dia ganasu jonal y se sustentan de so trabajo, y los discipulos de los sculptores, al cabo de quatro o cinco annos no se salve cun si saldran para continuar el arte, y assi los padres pobres de los mancebos y discipulos no querran ni podran hazer el gasto de los dhos 24 scudos por la incertitudumbre si saldran para continuar el arte o no junto que molestando los artifices desta manera, ningun mancebo per mucho que sea inclinado al arte se querra assu-jetar o los albaniles, de modo que V.A.Ser^{ma} se hallaria en poco tiempo en esto sus estados destituydo de sculptores y statuarios para su servicio. Y assi humilmente supplicia V.Alt.Ser^{ma} mande que los dhos architectos, statuarios y sculptores con sus discipu-los sean como hasta agora an sido y son sujetos solo a la confradria do San Lucas, y al arte de los pintores, y no a los albaniles, y en ello recibira particular merced de las que espera de V. Alt. Ser^{ma}.

(Apostil:) Son Alteze treuve fort peu de fondement en la pretension de ceulx du mestier des massons. Et neantmoing, avant y resouldre, ordonne que ceste soit envoyée à ceulx du magistrat d'Anvers, afinde dire ce qu'ilz scavent sur ce particulier, avecq leur advis.

Brussel, 3 Julie 1606. Gepublis. deur Ch. Duvivier, Contes-tation entre la confrérie des maçons et les sculpteurs d'Anvers, in : Revue d'histoire et d'archéologie, III, Bruxelles, 1862, p. 91. Gesit. deur Marguerite Casteels in De Beeldhouwers de Nole te Kamerijk, te Utrecht en te Antwerpen. Verhandelingen van de konink-lijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kun-sten van België; klasse der schone kunsten, nr. 16. Brussel, Pa-leis der Academiën, 1961. p. 297 - 298.

1608, 29 Februarie. - Alexander Colijn koop 'n stuk bergweiveld.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Christoph Kircher zu Flains bei Sterzing verkauft dem Alexander Colin, Bild-hauer zu Innsbruck, ein Stück Mahd, im Feld bei Arzl gelegen, das an die Feldung des Käufers grenze.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Freiherr von Sternbach'sches Archiv. Or.Perg. 29.2.1608. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. LX, nr. 14650.

1608, 23 Mei. - Colijn het twee ontwerpe gemaak vir 'n epitaaf en grafsteen vir die Moldaviese vorm, die Woiwode Johann Stefan.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die oberösterreichische Kammer berichtet an Erzherzog Maximilian sie habe auf dessen Befehl vom 5. Jänner, dem verstorbenen moldauischen Fürsten in der Pfarrkirche „ein epitaphium und grabstein“ setzen zu lassen, zuerst von Alexander Colin Zeichnung und Kostenüberschlag abverlangt und dieser habe ihr zwei kleine Visirungen zugestellt, von welchen die eine, in weissem Marmor ausgeführt, 300 Thaler, die andere 300 Gulden kosten würde.

Nachdem aber der Grabstein auch zu machen sei, die Aufstellung des Monuments weitere Kosten verursache und für das Monument nur 300 Gulden bestimmt wären, habe sie Colin's Project fallen lassen, mit dem Giesser Heinrich Reinhart verhandelt und ihm die Visirung Nr 3 vorgelegt. Unter Vorbehalt der Ratification des Erzherzogs habe sie mit ihm abgeschlossen und ihm die Herstellung des Monuments unter folgenden Bedingungen übertragen: „Die tafel mit dem crucifix, darin ein mansperson mit einem ungarischen mande (Dolman) knieend und unter derselben die inscription, welche in allen 4 werkschuech hoch und zweenainhalben prait, verner Gott des Vaters pild oben auf dem gsimbs und dan unten im underisten tail berierets Moldauischen fürsten schilt, alles von metal gossen, die gsimbs und seilen aber darneben von schwarz polierten stain, dan auch ein miters staindl aufs grab, daran alain die jarzal, das wapen und der namben, welches dem staimetzen Jacob Mayr zu machen aufgetragen“ welcher dem Erzherzog „das staimwerk in ihrer eigenen kapelle sowie zum collegi schulpau verfertigt.“ Das Alles koste nur 300 Gulden und würde die ganze Höhe des Steinwerks $8\frac{1}{2}$ Werkschuhe, die Breite 5 Werkschuhe betragen; das Epitaph werde, soviel das Metall betrifft „nit schwarz sondern liecht und erhebt gossen werden.“ Das Monument würde, auf diese Weise ausgeführt, nach ihrem Ermessen viel ansehnlicher und dauerhafter sein als in weissem Steine hergestellt. Reinhart habe zwar zuerst mehr verlangt und das Modell nicht inbegriffen wissen wollen, habe sich aber schliesslich zu dem erwähnten Preise herbeigelassen und wolle das Modell selbst verfertigen lassen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or. A.VII, 23.5.1608. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. LXI, nr. 14656.

1608, 5 Julie. - Alexander Colijn koop nog 'n stuk bergweiveld.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Martin Lockner von Mühlau verkauft dem Alexander Colin, Bildhauer zu Innsbruck, ein Stück Mahd, bei Arzl gelegen, das an des Käufers Feldung grenze.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Freiherr von Sternbach'sches Archiv. Or. Perg., 5.7.1608. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. LXI, nr. 14659.

837

1609, 3 September. - Alexander Colijn ontvang opdrag vir herstelwerk in die klooster van Stams.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Alexander Colin erhält von Erzherzog Maximilian den Auftrag, sich ehestens nach Kloster Stams zu verfügen und in der Gruft daselbst die „auf der fürstlichen begrebnus ligenden mit gips gemachten Bildnusse" Erzherzogs Sigmund und seiner zwei Gemahlinnen sowie andere Bildnisse, die an mehrerren Stellen zerbrochen seien, auszubessern.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc. A.VII, 3.9.1609. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. LXIV, nr. 14683.

838

1609, 22 Desember. - Aartshertog Maksimiliaan der Deutschleister verleen toestemming vir die betaal van 'n som van 150 guldens aan Alexander Colijn vir die herstelwerk in Stams.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Maximilian bewilligt auf das von Alexander Colin überreichte Memoriale, dass demselben 150 Gulden bezahlt werden sollten, „so er in zuericht- und reparierung der übel zerrisnen fürstlichen begrebnus zu Stams verdient hat."

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Conc.A.VII, 22.12.1609. Kopie in Kopialbuch : Geschäft von Hof, 1609, fo 352. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. LXV, nr. 14692.

839

1610, 20 Maart. - Aartshertog Maksimiliaan der Deutschmeister beveel dat Alexander Colijn vir sy werk in die klooster van Stams moet betaal word.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Erzherzog Maximilian befiehlt der oberösterreichischen Kammer, den Alexander Colin nach dem von ihm überreichten Memoriale für seine Arbeit im Kloster Stams zufriedenzustellen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Ausgegangene Kammersachen, 1610, fo 201. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. LXV, nr. 14696.

840

1611, 30 Oktober. - Dood van Fransen (Franchois) Hemelrycx, skoonbroer van Alexander Colijn.

St.Rombout Fol. 205 1611. - 30 October

Fransen Hemelrycx

Stadsarchief, Mechelen. Overlijdensregisters, 1611, fo 205.

841

1612, 17 Augustus. - Begrafnis van Alexander Colijn.

17. August conduximus den ernuesten Alexandrum Colin, bilt-hauer, im leben mit verfertigung kay. epitauijen, begrebnusen unnd anderen arbeiten alhie zu Ynsprugg, Prag unnd Wien dreien römischen khaiseren, Ferdinando, Maximiliano und Rudolpho allerhochlobwirdigister gedechtnus seider im 1562 iar gedient. Neben der fürstl. dr. erzherzogen Ferdinanden zue Ossterreich lobwirdigister gedechtnus bestellter unnd besolter diener gewessten, mit dem grossen geleit, auch schitung."

Archiv der Pfarre St. Jakob, Innsbruck. Dagboek van pastoor Johannes Marchstainer, 1612, 17 Augustus. Ongepagineer, vo van die voorlaaste fo ook gesit. in Vermischte Kunstnachrichten, Aus Tirol, Zeitschrift für Bildende Kunst, Alte Folge 8 (34), Juni 1873 en in von Schönherr, Gesammelte Schriften, dl. 1. Innsbruck, 1900. p. 576. Ook : Schadelbauer, Karl. Aus dem Tagebuch des Innsbrucker Pfarrers Johannes Marchstainer (1606-1615). In Tiroler Almanach 1926. p. 145.

842

1612, 18 Augustus. - Vermelding van die dood van Alexander Colijn.

August 18. der ernvest herr Alexander Colin, pildhauer, alhie gewest ist.

Archiv der Pfarre St. Jakob. Innsbruck. Totenbuch der Stadtpfarre Innsbruck III, 1612, p. 216. Gesit. ook deur von Schönherr in Gesammelte Schriften, dl. 1. Innsbruck, 1900. p. 576.

843

1618, 23 April. - Betwisting oor 'n verband tussen die familie van Anont-Vinckbooms en Jan Colijn, graanhandelaar te Antwerpen.

Catherine Vinckbooms weduwe Jan van Anont met eenen vremden momboir hair gegeven metten rechte, Rombout, Melchior en Abraham van Anont, gebroeders voor henselven, ende inden naeme van Anna van Anondt heuren dochtere ende suster respective, oock van Jacques Verpoorten derselver Anna man, hen de voors. comparanten over derselven Jacques ende Anna syne huysvrouwe sindts derselver absentie, als synde tegenwoordelyck tot Hoochstraten ten desen sterckmakende, Bekende ende verclaerden, alsoo sy verkocht hadden, gereleveert te wordene ; vande vercoopinge van eene rente van vyffentwintich gulden erffelyck metten achterstelle, gehypothequeert op de domeynen van hunne hoochheden int quartier van Antwerpen, die de voor-

screven Catherine int jaer 1603 getransporteert heeft gehad aen Jan Colyns, graencoopere tot Antwerpen, onder 't dixel dat hij daervore nyet en soude hebben, consenteert de voors. kinderen noch oock de weesmeesteren deser stadt, dair toe gedragen hun consent, ter can-sen van welcken apparent was, tusschen hun langdurich proces te reysen dair van den vuytganck oock onseker was, te meer dat de voors. Colyns sustineerde dat totte voors. vercoopinge, noch het consent der voors. weesmeesteren, noch oock het overstaen der voors. kinderen gerequireert ware geweest, midts dyen de voors. rente gecommen synde vande syde der voors. Catherine sy dair van alleene hadde de vrye dispositie volgende de rechten ende costumen, der stadt van Antwerpen, dat oock ten tyde der vercoopinge dyer gelycke renten ordinarislyck tot soo leegen pryse vercocht warden ende dat hy deselve tot sulcken pryse van andere hadde mogen coopen, soo eerst dat sy comparanten inder qualiteyt voors. om deselve processen te schouwen ende andere redenen hen moverende, daer tusschen spreken van goede mannen ende vrienden bekennen dyen aen-gaende metten voors. Jan Colyns overcomen, veraccordeert ende ge-transigeert te syne, inder vuegen dat midts de hondert vyfftych gulden eens die delselve Jan Colyns hun aldus in gereeden gelde opgelecht ende voldaan heeft, sy comparanten gedesisteert hebben, ende desisteren midts desan, van het voors. gepretendeert relienement ende van alle recht ende actie dat sy totte voors. rente ende verlopen souden moegen hebben te pretenderen. Gelovende daer van nyet meer te heysschen, noch te pretenderen in rechte noch daer vuyten Onder de verbintnisse van hunne persoonen ende goeden gesamenderhandt ende elck heuren een vooral als principael, ende son-der dimisie, houdende tselve transport voor goet vast ende van weerden, ende voor soo vele alst noot mocht wesen, syn tselve hier mede ander werven doende ende passerende, Ende constitueren onweder-roepelyck Peeter ende Jannen Ruebens notarissen tot Antwerpen tsaemen ende besundere om tgene des voors. is. In betere forme al-daer voor Schepenen te vernieuwen ende ander werven te passeren Gelovende etc.

XXIII April 1618

Stadsargief, Mechelen. Schepenakten, 1618. S.I. no 239 fo 114.

844

1619, 5 Oktober. - Betaling van 30 guldens aan beeldhouer Romaan de Vleeschouwer.

Inhoud van stuk volgens von Schönherr : Der Kammermeister bezahlt dem Bildhauer Roman Flieschauwer 30 Gulden; zwei Rauharbeitern, welche zum Schleifen und Abschneiden der Steine zum fürstlichen Grabmale gebraucht wurden, 28 Gulden; endlich dem Steinmetzen für das Einhauen etlicher Schriften 30 Gulden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1619, fo 588. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. LXXX, nr. 14881.

1619, 5 November. - Leonhard Abel word betaal as medewerker aan 'n Ehrenpforte. 1)

Inhoud van die stuk volgens Karl Uhlirz :

November 5 : Gab ich den maister Hannsen Herttenstreit und Leonharden Abel, beede burger und tischler alhie, für sich und andere ihre mit maister und gesellen wegen thails verrichter arbeit in gemainer statt Zeughaus an der kaiserlichen ehrenporten, so zu der Römisch kais. maj. einbelaitung gebraucht werden sollen, benentlichen 74 fl.

Stadtarchiv, Wenen. Aus dem Sammler des Oberkämmerers Paul Wideman, fo 279 vo, 5.11.1619. Gepublis. deur Karl Uhlirz in JAK, dl. 18, 1897. p. CXCI, nr. 16003.

1620, 17 November. - Beeldhouer Romaan de Vleeschouwer moet betaal word vir werk aan die epitaaf vir die markgraaf van Burgau.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Der oberösterreichische Kammermeister wird angewiesen, dem Bildhauer Roman Flieschauer à Conto seines Verdienstes für das Epitaph für den Markgrafen von Burgau 30 Gulden zu bezahlen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Entbieten und Befehl, 1620, fo 454. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. LXXXII, nr. 14903.

1622, 11 Februarie. - Beeldhouer Romaan de Vleeschouwer vra 80 guldens vir engelebeelde e.a. vervaardig vir die huwelik van keiser Ferdinand II in Innsbruck.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Roman Flieschauer, Bildhauer und Bossirer in Innsbruck, legt seine auf 80 Gulden lautende Rechnung vor und sagt, er habe über Auftrag des Hofcontrolors zu der jüngst in Innsbruck stattgefundenen kaiserlichen Hochzeit (Ferdinand II.) allerlei Engels-und andere Bilder, ferner verschiedene Thierchen und andere Arbeit „zu dem beschauessen, pastetten und andern sachen" gemacht und durch fünf ganze Wochen, Tag und Nacht, Werk- und Feiertage gearbeitet.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Or.A.VII, 11.2.1622. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. LXXXVI, nr. 14942.

1622, 17 April. - Magdalena Colijn, dogter van Alexander, verkoop die heerlikheid Rizol in Mühlau.

1) Vir keiser Ferdinand II, reg. 1619 - 1637.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr :
„Madalenne Portnerin, geborne Kollinin“, Gattin des Hans Ernst Portner, verkauft an Berchtold Freiherrn zu Wolkenstein den adeligen Sitz Rizol in Mühlau mit Allem, was dazu gehört, Garten und verschiedenen Grundstücken, „allermassen und gestalt ich obberüerte Magdalena Portnerin solliches alles auf absterben meines freunt- und eheleiblich lieben vatern, herrn Alexandern Colin, pildhauers zu Ynsprugg seligen, erb-und einstandsweis an mich gebracht auch unzher frid-und beruebiglicher ingehabt, genütz und genossen habe,“-um 7000 Gulden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Freiherr von Sternbach'sches Archiv. Or. Perg. 17.4.1622. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. LXXXVI, nr. 14948.

849

1623. 10 Februarie. - Beeldhouer Romaan de Vleeschouwer ontvang 30 guldens vir die grafsteen van Pater Bernhard Rast te Schwaz.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die oberösterreichische Kammer zahlt dem Roman Flieschauer, Bildhauer, welcher für den in Schwaz Verstorbenen und daselbst begrabenen Beichtvater Erzherzogs Maximilian, Pater Bernhard Rast, einen Grabstein von Marmor verfertigt habe, 30 Gulden.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1623, fo 546, 10.2.1623. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. LXXXIX, nr. 14968.

850

1623, 23 Julie. - Versoekskrif van beeldhouer Abraham Colijn aan aartshertog Leopold V, met oorsig van die werke van sy vader Alexander.

Von Schönherr resumeer die teks van die versoekskrif self soos volg : Abraham Colin, Bildhauer in Innsbruck, bittet Erzherzog Leopold mit Rücksicht auf seine und seines Vaters, Alexander Colin, langjährige Dienste um eine Provision, um Einverleibung in die neue Hofstaatsordnung als gewesener Hofdiener und um eine Beihilfe, damit sein elfjähriger Sohn Adam, dessen Mutter elf Jahre Kamerdienlerin bei der Markgräfin von Burgau gewesen, etwas lernen könne. Er habe sich von Jugend auf ohne Entlohnung an den Arbeiten seines Vaters beteiligt, habe Berufungen nach auswärts ausgeschlagen, sei bei der Ausführung des Grabmals Erzherzogs Ferdinand 1596 um seinen rechten Schenkel gekommen und könne seither seine Arbeit nicht mehr versehen. Hätte er nicht von seiner Mutter und Grossmutter her ein kleines Vermögen, so könnte er bei der jetzigen Theuerung sich und seine Familie nicht erhalten. Der Vater habe über dreissig Jahre mit einer Besoldung von 176 Gulden gedient und, obwohl ihm schon für das Grabmal Maximilians I, eine Belohnung versprochen worden sei, nie um eine besondere Entschädigung angesucht. Dagegen habe er noch Abzüge erdulden müssen und 1597 sei ihm die Besoldung eingestellt worden; er habe noch fünf-

zehn Jahre ohne jede Beihilfe gelebt. Im Hinblicke darauf, dass sein Vater nach langem Suchen fünf Meilen von Innsbruck einen schönen weissen Marmor als Ersatz des carrarischen entdeckt, das Grabmal Kaisers Maximilian I. verfertigt, neben anderen Arbeiten auch das knieende kaiserliche Bildniss bossirt, dass ferner sein Vater und er das Grabmal beaufsichtigt, rein erhalten und es fremden Fürsten und Herrschaften auf Begehren hätten besichtigen lassen, möge seine Bitte gewährt werden, damit er nicht ganz in Armuth gerathe.

Dem Gesuche liegt nachstehender summarischen Bericht Abraham Colin's über die Arbeitungen und Leistungen seines Vaters bei :

U n d e r t h e n i g i s t e r u n d S u m a r i s c h e r B e r i c h t, zu was zeit die Römisch kais. maj. weilend kaiser Ferdinand der Erste allerhöchst miltseligister gedechtnus weilend Abraham Colinen meinen lieben vattern Alexander Co(1)in num seligen von Mecheln aus seinem haimat in irer kais. maj. dienst befördert und aufgenommen auch was er mein vatter nit allain irer maj. etc. sunder auch dero nachkomen im kaiserthum und am hochloblichisten kuniglichen haus Osterreich für arbeiten als ein bildhauer verrichtet :

Erstens. Demnach die Römisch kais. maj. Ferdinando anno 1562isten jar sich zu Franckhfurt damaln befunden, von meinem vatter ohn zweifl vernomen haben, wie das der ohnelenget zuvor bei den durchleichtigisten hochgebornen fürsten Ott Heinrich, pfalzgrafen bein Reyn, churfürst und zu Heydelberg etc., in diensten gewest und mit 12 gesöllen in der arbeit ain stattlichen palast im werk zu pauen, weilm aber iro churfürstlichen gnaden in dem gächling erkrankht und in gott seligist abgleibt, das werk eingestellt, die diener abgeferdigt, mein vatter in seinem haimat graist, darüber ir kais. maj. von da mein vatter erfordert und wegen kaiser Maximilian des Ersten epitafium zu Ynsprug mit den 24 underschidlichen victorischen thaten und historien von weissen märblstain arbeit zu verrichten allergnedigist anbevolchen.

Dise gmelte stuckh märbl zu den historien hat man anfangs aus Italia von Caräro mit grossen unkosten und füern herbringen lassen und, als palt mein vatter auf ir maj. ersuechen noch im 62. jar alhie gen Ynsprug kumben, ain dero historistuckh fürgenommen und sovil daran gearbeit, ehe ir kais. maj. um Johani anno 63 von da verraist, gesehen, daran ir maj. ain gnedigist wolgevalln getragen und ime solches werkh verer anbevolchen; also fleisig und fürderlichen füzugehn, iamit es noch in dero leben verfertigt werden mechte, und ime daneben die allergnedigiste vertrestung gethan, dass nit allain er diss werkhs wilm sondern seine kindskinder bei ir majestet und dero erben empfindlichen mit alen gnaden gniessen darob zu erfreuen haben soln. Aber ir kais. maj. die zeit nit erlebt sonder von den 25. Juli anno 1564. jar allerseligist abgleibt.

Auf dasselbig ist der furstlich durchlaucht erzherzog Ferdinando zu Osterreich etc. nun höchstseligister gedechtnus die grafschaft Tyrol zu regiern zuegestanden, inmitl irer furstlich durchlaucht statthalter, regenten und camerriäthe gwest, mein vatter in obgemelter kaiserlicher arbeit fortgefahren und in disem 64. jar alhie ain sterben erstanden, die herren regenten gen Sterzingen

gewichen, mein vatter umb was angehalten auch das er wegen sterbenlaufs halben gern anderstwo glegenhait hete, darauf im antwort zuekomen.

Dise kaiserliche Maximiliani des Ersten epitafi ist, warehe mein vatter herkomen, zwen andern bildhauern alhie bestölt und aufgenommen auch aingedingt worden, welche durch der hochlöbliche tyrolische oberösterreichische camer von den 20. maii anno 1561 bis in octobris 1563 auf solche arbeit ain schene suma gelts neben anders empfangen, wenig verrichtet. Darüber die bede bald nacheinander mit todt abgangen, wenig gearbeit oder dargegen verdient. Die gnädigen herrn der camer solches befunden, dieselbige dem herrn Paul Uschal, furstlich durchlaucht Hofpaumeister, zue mein vatter geschickt, welcher mit ain zetl ires empfangs, so nach und nach, wie gemelt, im gelt neben ain vass wein, gehalten 15 yrn 6 paceiden, die yrn sambt der fuer per 3 fl. 12 kr., so zusammen per 2295 fl. 36 kr. betroffen, darneben raitung gmacht, als entgegen ir verdienen auf 7 histori, als wan si schon gar verferdigt wärn, abgraith worden, dem geding nach aine per 240 fl., so dräif ir verdienen per 1680 fl.

Also befindt sich die bildhauer unzt auf den 16. october 1563 mehr empfangen als verdient haben, per 615 fl. 37 kr., welche doch nur 3 stuck histori soln angefangen haben und aber deren kains ausgemacht. Darüber in namen der gnädigen hern der camer herr pau- maister an mein vatter stark wegen ain nachlass, was weniger zu nemen, gesetzt, dass der vatter zu bedenken genommen, weil ir kais. maj. im die vertrestung gethon, wan er damit ferdig werdt, das nit allein er sonder seine kindskinder gniesen solten, zum andern weil derselben zeit alle victualien gnueg umb ain rechts gelt zu bekumben gewest, bewegen lassen und aus den ersten obgemelten geding für stuck 240 gl. gangen und begeben und ain neus geding er für ain stuck nur 200 fl. und die 40 fl. an jeden stuck der gnädigen herren der camer zu unterthenigen ehrn und sinken lassen. Wie ich vermain, diss nit lang im 64isten jar sei beschechen.

Wann dann die 21 stuck histori, also ains umb 40 fl. weniger zu raiten, bedreffent dis per 840 fl., auch ire 3 stück ausgemacht, das die andern, so vil empfangen, nit verdient, hat mein vatter nit vermigt und schaden zu leiden, zudem die lobliche camer, dero gnädige camerrät haben kein schaden erlitten, ir kais. maj. haben derwegen genuegsam gestiftert verordnet. Was hetten die 840 fl. zu raiten von anno 1566, da dis werk verferdigt, das geld verdient und solches gegen züns ausglichen bis jetzo 1623 jar, in disen jaren nach und nach züns tragen, von 100 fl. das jar 6 fl. den alten brauch nach, ungefehr, wie ich ain rechner, per 2872 fl. 48 kr. und die 840 fl. noch darzue kinden haben, welches nit mein vater sonder seinen kindern und dero erben zue gueten nutz und erhaltung geholfen und noch in sonderhait bei disen vorvor nie erhörten in allen sachen teuern zeit.

Da die Römisch kais. maj. mein vatter anno 62isten jar wegen der gemelte statliche arbeit bestellt und angenommen, het sich wol ain jerliche besoldung gebürt, des ain ander nit unterlassen. Weil or nicht gmelt noch begert, nicht erfolgt.

Zuedem obwol ir kais. maj. mein vatter ain solche vertres- tung gethan, das nit alain ehr sonder seine erbserben solten

gniesen, weils aber diss werk ir maj. verferdigung nit erlebt, er auch hernach an dero stat nicht angehalten, wol thun het künden aber nit beschehen, nicht erfolgt, kumbt dan solches nit alain mein vattern sonder vilmehr seinen kindskindern für solches statliches werk nicht bei disen nie erhörten teurn zeit leben müssen zu grossen merklichen schaden, guetherzig zu erkennen.

Item zu diesem, weil mein vatter in diser kaiserlichen arbeit gwest und anno 1564isten jar alhie ain grossen sterben entstanden, derwegen als anstatt der furstlich durchlaucht erzherzog Ferdinanden zu Osterreich etc. statthaltern etc. die regenten und camerräth und andere von hie gewichen, mein vatter nit weib, künden und gesellen, die haben soln arbeiten, welche auch ain einsetzen thails genomen, die geselln nit bleiben weln, mein vatter an die gnedigen herrn regenten und camerräth geschriben umb eingebung anderstwo ain behausung oder zimer. Darauf die gnedigen herrn von Sterzingen dem vatter vom 23. september 64 geschriben, wie dass sie ir furstlich durchlaucht hofpaumeister Ueschal geschriben, dem vatter anzeigen sol, wo er zu Myla (Mühlau) oder sonst begert, aus ursachen da nit sein kann, iberdis damit er zu verferdigung der arbeit nit verhindert werde, nit alain dem Ueschal sonder auch und rat zu Ynsprug, desgleichen pflegern Vellenberg und Hertenberg im landgericht auch doctor Schmotzer zu Myla, der Neunerin behausung am Ynrain oder der Pomerin haus zu Wiltan anhalten lassen aber bei allen thailen abgeschlagen worden, wie dan des schreiben meres inhalt mit bringt. Also mein guetter Colin sambt den seinigen nit alain in der mue und arbeit sonder in der gefahr des lebens müssen sein und verbleiben, so oft manicher umb vil gelt nit gethon, des auch mit kainer gnad, ergetzlichait erkent oder erzaigt worden, weil man nicht gesuecht oder begert, nicht erfolgt, aus dem abzunehmen, mein vatter nicht geizig gwest, als man der zeit wol mecht finden, dies wol hoch wisten zu schezen, nit ain grings begern theten, wan gleich ir sach nit sovil wehr.

Auf solliche verfertigte begrebnus der 24 stuck historien haben ir furstlich durchlaucht erzherzog Ferdinand zu Osterreich hochloblichster gedechtnus meinen vatter anno 1566 nach Prag erfordert und ime ain schriftliche dienstbestallung aufgericht, als 150 fl. auch wegen hauszins 26 fl., zo zusammen per 176 fl., auch das darin bestimbte dienstgelt unzt irer furstlich durchlaucht ableiben alhie graicht worden und er mein vatter sich wol getrestet, dasselbe bestallunggelt solte ime nit durch die gnedigen herren der loblichn camer von dem 97isten jar abgestrickt haben sonder die zeit seines lebens inhalt der kaiserlichen vertrestung nach graicht worden sein, in sonderer erwegung, er sich das erste geding, so mit den abgeleibten bildhauern zuvor geding getroffen worden, umb vül hundert gulden mehres angeloffen, so er mein vatter auf der camer ersuechen umb so vil weniger zu nemben, des nit allain zu seinem selbs sondern vil mer der seinigen zu grossen nachtel und schaden, nachgesehen und nit erkent.

Als ir furstlich durchlaucht mein vatter an- und aufgenommen, damalen hette er bei irer Römisch kais. maj. Maximilian und furstlich durchlaucht wegen dero kaiserlichen herrn vatter, kaiser Ferdinando, gegen meinen vatter beschehen vertrestung umb ain gnad künden anhalten und ohne zweifl wer was erfolgt, so er nit gethon sonder ansteen lassen.

Als, wie gemelt, ir furstlich durchlaucht mein vatter angenommen, hat er bei ir furstlich durchlaucht umb erlaubnus, ins Niderlandt ain rais zu thain, gehorsamist angehalten, ir durchlaucht erlaubnus geben, neben dem ain passbrief erthailt, geben Prag den ersten juli anno 1566, welcher verhanden. Nach disem mein vatter wider anno 67 aus den Niderlandt herkomen, in ir furstlich durchlaucht dienst gehorsambist eingestellt und in arbeit gwest und, weil hie zu Ynsprug kain schoner, suptiler weiser märbl, als zu dergleichen ansechenliche kaiserlich und erzfürstlich werk als zue kaiser Maximilian des Ersten epitafi hie nit zu bekumen gewest, welche man zue dem werk gar aus Italia von Cararo mit grossem mie, uncosten und herausgefürt werden müessen, hat mein vatter in durchsuechung berg und taal mit grosser bemieung lestlichen ainen sollichen unfer von hie befunden, er ir kais. maj. solliches neben desen stain ain muster gehn Wien underthenigist geschickt, darauf ir maj. von dem 23. novembris 69. jar mein vatter zuegeschriben, desen erfündung ein gar guet werk ist, dessen gegen dür mit gnaden erkennen wöllen, wie aus ligender abschrift des kaiserlichen schreiben gnedigist zu sechen. Als auch ir furstlich durchlaucht landsfürst ain gnedigist wolgefallen gehabt, er auch mein vatter bei irer furstlich durchlaucht leichtlichen über sollichen märblstainbruch ain belechnung auf sich und seine erben erlangt, das niemands ohne sein bewilligung den märbl daselbs brechen dürfen, hat er's doch darumben nit angehalten noch auch für sein damit gehabte lange mie und arbeit anderwärts kain ergetzlichkeit ervolgt, da doch sunsten, wan zue folgenden werken der weiss märbl wie zuvor auch aus Italia herausgebracht werden miessen, grossen uncost und fuerlon darauf gangen, so wol merers als die handarbait theils angeloffen hette.

Hierüber anno 1570, als ir furstlich durchlaucht bei ir kais. maj. zu Prag gewest, haben ir furstlich durchlaucht von 9. marti mein vatter ain schreiben zuegethon : in angesicht desen erhebest und hieher verfiest etc. Und auf desselben gehorsamists erscheinen ir kais. maj. und furstlich durchlaucht dero herrn vattern und frau muetter, als kaiser Ferdinanden und dero gemachel, Anna, küniging aus Ungern, allerhochloblichster gedechtnus begrebnus von märmelstain zu machen, wie auch ir maj. ain grossen in die runde märblstainprunen mit zwen kor aufeinander sambt füguren und ander zuegehör gehn Wien in dero lustgärten bei Oberstorf (Ebersdorf) dessem Neugepey anbevolchen und gnedigist angedingt.

Ferer nachdem die Römisch kais. maj. anno 70isten jar gehen Speyr graist und sich aida befunden, haben ir maj. an ir furstlich durchlaucht von den 16. Juli ain schreiben neben ain visier ain schen zierlichen märblstainprunen, dergleichen gern ain gehn Wien hetten, vermain in die füer öggen, darüber ir furstlich durchlaucht desen schreiben ain abschrift neben der visier mein vattern geschickt, desen schreiben abschrift verhanden, darneben ir durchlaucht mein vatter anbevolche, er soll aus den ain seiner mainung ain zierlichen schönen prunnenviesier richten. Nachdem er mit demselbigen zu ir maj. gehn Speyr graist und, als er dahin kumben, ir maj. solche visier gesechen, ain gnedigists gefallen gehabt, begert und anbefolchen, als bald darzuethuen und mache, derwegen zu der befürderung der vatter, umb gehilfen zu haben, ir maj. den vatter erlaubnus geben, ins Niderlandt zuraissen, umb gesellen sechen zu bekumben, neben dem

ir maj. dem vatter ain passbrief von dem 23. octobris 70isten geben haben und dahin geraist.

Nachdem der vatter aus dem Niderlandt anno 1571sten jar herkumben, haben in namen irer kais. maj. der gnädig herr Pläsy Khain (Blasius Khuen) als derzeit tyrolischer camerpresident, so der vatter wegen kaiser Ferdinanden begrebnus und der zwen bestölte märblstainprunen im werk gewest, wegen des verdienen jedes verglichen gedroffen gedings beschehen und die gemelte kaiserliche begrebnus arbeit verferdigt, welche anno 73isten bis gehn linz zu ir maj. alda hern fitztumb ainmal, wedershalben derzeit weider nit kindt, dorthin gantwort und hernach gen Prag in das kñigliche schloss und thuemkirchen alda geliefert worden.

Und die zwen prunen, als der ain in die runde, der ander in die fñer öggen kor, sambt jedes unterschiedliche fugern (giguren) zuegehorigen und andern stuck verfertigt, welche anno 74isten jar ir Römisch kais. maj. gen Wien Alergehorsamist überantwortt, in dero lustgarten bei Eberstorff aufgericht worden.

Unter sollichen ansehnlichen werken haben kaiser Ferdinanden kñigliche tñchter in und zu dero fürstlichen stiftkürchen zue Hall in Inthal alerhand geistliche und kirchenarbeiten von stainwerk ime meinem vatter angefrñmbt uns zu machen bevolchen, die er auch zu dero gnedigisten wolgefallen jedesmal verfertigt.

Anno 1575 ist mein vatter zue irer kais. maj. gehn Prag graist. Haben ir maj. ime den driten grossen märblstainprunen in die acht eggen gnedigist anbevolchen zu machen, derwegen der vatter an ir maj. umb gelt hernach anmanung gethon, darüber ir kais. maj. von Prag den 22. Juli 75 dem tyrolischen camerpresidenten, herrn Bläsien Khuen, durch schreiben ersuecht, als bald aus der camer daselbst erfolgen zu lassen, so nach und nach theils erfolgt und geraicht worden, welcher gleichwol aber erst anno 83 gen Wien uberantwortt und in dero lustgarten neben den andern zwen prunen aufgericht worden. Damals seint gleich die Römisch kais. maj. Ruedolphus im aufpruch von Wien nach Prag zue raisen gewest.

Verer anno 75 ist aber mein vatter bei irer kais. maj. zu Prag gwest. Unter andern haben ir maj. dem vatter aus dem kñiglichen schloss alda von den 10. septembris ain passbrief aller gnedigist erthailt und gnedigiste erlaubnus, ain rais nach den niderlendischen erblanden zu nemen, daselbst zu irer maj. notturft bildhauer zu besteln und mit sich in dero statt Wien zu füern, dahin graist und ist erst im april 76 der vatter wider hieherkumben.

Anno 1585 haben die kais. maj. Ruedolphus allerhochloblichister gedechtnus meinen vattern gehn Prag erfordert und für dero herrn vattern, kaiser Maximiliani des Andern, auch ain epitafium, in allen demjenigen gleich, so er mein vatter hievor kaiser Ferdinanden gmacht, zu machen angefrimbt, das er dan auch als bald under die hand genomen und im 87. jar ir kais. maj. gehn Prag presendiert und überantwurt hat.

Damals ir kais. maj. auch als bald weiters allergnedigist resolviert und meinem vattern anbevolchen haben, weilen in obgemeltes schloss und thuemkirchen zu Prag auch kaiser Karl Quarti mit vier gemachln auch desselben sune, kaiser oder kñig Wenzeslaus, sowol kñig Ladislaus, erzherzog zue Osterreich, welchen die Beham, wie man sagt, erstickt soln haben, und Georgius Podieprath, so die Beham zue irem kñig gemacht, begraben seien, derselben jedweder

sonderer conterfet und gedechtnussen inschrift an baiden seiten bei der Römischen kaiser Ferdinandi und Maximiliani begrebnus zu machen, wie dan solches unter dreimal in ain werk zu bringen viel mie gebraucht, jedoch von ime meinem vattern allerunterthenigist beschehen und das alles im folgenden 1589. aldahin gen Prag ir maj. überantwurt und dero allergnedigisten bevelch nach aufgerichtet worden.

Wegen der gemelte kaiserliche an mein vatter begerte und ver-richte arbeiten hat er für alle die zeit ainiche hilf ainer besol- dung, allein was von jedwerder arbeit gedingt worden, mehrs nit gehabt, allein wegen die gen Prag, Wien zu überantwurden und auf- richtung die zörung bezahlt worden, da sonst oft këm ainer dergleichen ain werk machte und nit sovill jar und zeit brauchte, sich beschwert, um ain gnad oder provision angehalten haben, weils der vatter nit gethon, nicht erfolgt.

Und weil mein lieber vatter wegen der erste kaiserlich Maximilianische begrebnus auf irer kais. maj. Ferdinando anno 62. jar ersuechen hieher kumben und sein weib oder mein muetter mit, indem durch göttlicher gnaden sie mich und im 63. jar geboren und erzeugt, mein vatter mich, gleichsamb von jungent auf zu seiner arbeit ange- stellt, dan in anbevolchnen werken zu befürderung, weil die gesellen abgenommen, nit also zu bekumen als vor, ich im behilfflich beige- standen und, ob man entzwischen der zeit an mein vattern mich ander- werzt bei irer kais. maj. gehn Prag, im Hispani küniglichen hof, in Saxsen zum khurfürsten ersuecht worden, meinen frumben nutz schaf- fen künden, derwegen miessen underlassen, nit alain in gemelten kaiserlich werk guetenthails helfen arbeiten sonder neben vatter zu überantwurden und aufrichten, als im 83. jar mit den grossen achteggten prunnen gehn Wien, im anno 87. jar des käuser Maximilian des Andern begrebnus gehn Prag und anno 89isten jar des käuser Caroli Quarti neben derselben, wie vorgemelt, zu machen, gehn Prag zu antworten und an die statt aufzurichten für mein mie, ar- bait, dahin zu raisen und versaumbnus ainiche sonderbare erzaigte gnad.

Und obwol mein vatter wegen kaiser Maximilian begrebnus in 62. jar hieher zu machen herkumben und gemacht worden, so ist doch daskaiserliche bildnus, oben auf dem graf khnieent, angestanden, bis ir furstlich durchlaucht mein vatter gnedigist anbevolchen, durch mich, so vor augen, neben der andern arbeiten auch diss bild- nus anfangs von erden posiert und, nachdem die furstlich durch- laucht zuverderst gesehen, dan darüber ain model von gips und von wax zum guss gericht, derwegen ir furstlich durchlaucht ain güesser von Rom lassen herkumben, der's von methal hat abgossen zu Myla im alten gewesten güesshaus.

Will ditz orts der arbeiten geschweigen, so durch ir furst- lich durchlaucht meinen vatter nach und nach zur zeit irer furstlich durchlaucht gmachl Philipina, nach derselbigen ableiben ire märblstain begrebnus, nach der zu der erzherzogin von Mantua verheiratung freidenfest, dero kündstaufen, wan er dan ain oder ander dero erzherzogen zu irer furstlich durchlaucht herkumen seint turniern, ringlrennen oder riderspiln, zum aufzug, fassnacht- ten, in massgarto etc., jezt dis, dan auf ain ander manier gnedigist anbevolchen, item in irer furstlich durchlaucht lustgarten under sumerhaus von Ovidische histori, die von stuckatorwerk, von wax

und erde, fügen gross, klein, stende und sizende thails, die haben krieg mit wurzgarten drin gehabt, andere, die was in henden, dardurch wasser, um deicht sein gesessen, von allerlai merthirln gemacht, die geprent, dan weiss von oelfarb angestrichen worden.

Wegen irer furstlich durchlaucht erzherzog Ferdinando hochlobseligster gedechtnus leste begrebnusarbeit seint ir durchlaucht ötliche jar damit im werk gewest, jetzt so, dan so gegen mein vatter fürkumben, ötliche fisiern gemacht worden, dan wegen der historien, das die desto ehe gemacht wurden, von allepaster vermaint, derwegen der vatter im Fleimbs und Engedein gehn Khur, Scharl geschickt, berg und thal müssen suchen wie auch funden, aber so gross schen nit, derwegen noch ainmal miessen raisen, nachsuechen, aber nit kinden bekumen, darüber ir furstlich durchlaucht dem vatter von märbl anbevolchen, wegen der stain, auch recht schön zu bekumben, vil mie braucht. Dan weil man im werk gewest, ir furstlich durchlaucht oft kumen, zuegesehen und wegen des stuck zu irer furstlich durchlaucht bildnus, an dem lang gearbeit, in dem ain mangl befunden, ir durchlaucht solchs weider nit begert umb ain andern stain miesen sechen, das bildnus kinde gemacht werden, das neben andrer arbeit ir furstlich durchlaucht ain gnedigists gefallen gehabt und gern gesechen, das in dero leben künden fertig werden, ir furstlich durchlaucht in sonder gnaden bedenken und erkennen wellen, derwegen allen miglichen fleiss tag und nacht, frie udn spat daran gewendt, welches aber erst nach irer furstlich durchlaucht ableiben vollendet, in welcher arbeit ich leider im 96isten jar umb mein schenkl kumben, also zu ain thadlhafter man dardurch worden.

Als dise furstliche begrebnusarbeit fertig gwest, mein vatter bei der hochlobliche oberösterreichische camer dero gnedigen herrn rath, so derselben zeit gwest, wegen des verdienen angehalten und wegen der historien gegen kaüser Maximilians alhie der mässerei nach mehrer nit, als die am ersten angedingt, unangesehen vor 30 jarn alle notturft vil rechter zu bekumen, dennoch mehr nit begert, so den gnedigen hern dennoch zu vil und an dem begern die 596 fl. wellen abrechen, desen er sich hoch beschwert, darüber die gnädigen herrn aus derselbig camerrath herrn von Stachlpurg zu commissari neben andern verordnet, zum vatter geschickt, mindlichen zu vergleichen, unter andern fürbringen, er sol sich was leidlicher des beschechen begern halben vernemen lassen, in bedenken, weil er als ain alter österreichischer diener und provisioner sei, der lobliche camer was zu gefallen, des auch die gnädigen herrn gegen im in ander weg mit gnader erwegen werden, derwegen mein vatter bewegt und die 596 fl. begeben und sinken lassen und hat als per 1500 fl., so man im als verdient lüdlohn bar erlegen, die gegen der interesse stil liegen lassen, so man derselben zeit von hundert gulden das jar 6 gulden zins, er die 5 gulden zu nemen eingelassen.

Als mein vatter nach disem wegen sein fürstliche jährliche besoldung der 176 gulden durch der lobliche camer dero gnädig herrn für ain versprochne provision darumben angehalten, welche darüber alsfalt per decreto von den 12. augusti anno 97. jar eingestellt oder abgestrikt, als wan's nit in irer macht hetten, weider was zu raichen, auf verer resolucion irer kais. maj., obwol mein vatter

zu mehrmaln darüber angehalten, nicht erlangen künden; lestlich, wover im solchs nit solt graicht werden und er solchen nachlass andergestalt nit gethon, soll man im die 596 gulden sambt der abferdigung wie andern als alter fürstlicher österreichischer diener billichen auch geben, aber nicht künden erhalten.

Ob nit solliches nit allain mein vattern sonder vilmehr sein kinder und dero kindern, bei diser teurn zeit müesen leben, zu mörcklichen schaden graicht, das er auf der gnädigen herrn der camer versprechen provision sider anno 96 den ersten decembris, der vergleich beschehen, begeben der 596 gulden. Jetzt zu dem zue raiten von vorgemelter zeit bis jezto diss anno 1623ist jar, so bei 26 jar, von solchen gelt von 100 gulden das jar 6 gulden züns, als den alten damaln der brauch gwest, betrifft der zins ungefehr bei 360 gulden, zu den die haubtsach 956 fl.

Item zudem von anno 96 wegen der 1500 gulden, die man auch hat solln bar erlegen, und da ers anderstwo hett ausglichen, von 100 gulden das jar 6 gulden den alten brauch damals künden haben aber wegen der versprochen provision mein vatter derwegen weider nit zu bemien, alles beschehen bei der camer lassen stil ligen, so auch derselbigen zu guetem ist kumben und das jar um ain gulden von 100 gulden weniger genomen, so von den 1500 gulden auch bei die 26 jar betrifft, auch bei die 390 fl.

Da die gnedigen herrn der lobliche camer wegen der provision vitter nit wern fürkomen, diss alles haben künden, der vatter und dero kindskinder besser künden erhalten.

Und so der vatter umb ain provision angehalten, durch der camer beschaid ervolgt, als wen mans nit bederfte.

Was ist dan, das ich in diser fürstlicher arbeit laider im 96. jar umb mein schenkl kumben, dardurch zu ain tadelhaften, verachten man worden, das ich von der zeit bis jezto dis 1623ist jar, das ist 27 jar, anderwerzt mein frumben und nutz nit mehr suechen künden noch meiner arbeiten im ain oder andern nit recht abwarten, vorsteen oder nachsezen künden, das mir, den meinigen nit ain gringer schadt ist zu erhalten und daher derwegen mier ainiche gnad, hilf mit ainer ergezlichkeit bischer bedacht, betreud, geben oder was graicht worden wär, mich und die meinigen zu erhalten. Da mier mein vatter oder liebe öltern, gott vergelts, nit ain klains vermügen und erbthail hinderlassen hette, von welchen zünsen und haubtsechlich, sonderhait jezt bei ötliche jarn alles so herzlich teur aufschlegt, die intresse zu erlegen im alten gringen wesen verbleibt, von dem ererbten und im schwais was durch gespärlichs leben und zehren erhalten, dennocht nit ain gerings einbiest, antworden, wie geschmeidig gleich glebt das haushaben angestellt und gefüerdet hab.

Anno 1598isten jar ist mein vatter, weil ich wegen mangels meins schenkels nit wol weit raisen, er nach Niderlandt umb das wenig erbliches vermügen von sein und meiner muetter voröltern, so noch da gewest, umb alles hieher zu bringen, dahin graist. Indem die furstlich durchlaucht erzherzog Alleperdtus (Albrecht) mit der infando künigin aus Hispania hochzeit und im Niderlandt kumben zue regiern, haben die landstend ir furstlich durchlaucht und dero infando zue unterthenigisten ehrn und ankunft triumphporten und ander

sachen lassen zuerichten. Derwegen weil mein vatter alda gwest, auch ir furstlich durchlaucht dero infando zue gehorsamisten ehrn auch den landstenden zu Mecheln als sein vaterland ain schön, grosen St-lich werkschuech hoch sizenten rüssen zuegricht und denen zu Antorff was anders, welche im mein vatter gehrn gar alda behalten, aber nit bleiben wollen.

Ferrer anno 1609, weilen ir hochfurstlich durchlaucht Maximilian, erzherzog zue Osterreich etc. alhie geregiert und im gemelten jar ir hochfurstlich durchlaucht an mein vatter ersuecht, wegen der furstlich durchlaucht erzherzog Sigmundt etc. begrebnus zu Stams im klosterkirchen sambt dero zwen gmachl und andere figuren und wappen auch andere ziraten an seiden, so als von gipswerch gmacht, übel, schendlich, verderbt, zerprochen gwest, gnedigst anbevolchen zu renofieren, welches vil mie und arbeit, so ir hochfurstlich durchlaucht selbs dahin kumben und gesehen, also verrichtet, das ir hochfurstlich durchlaucht ain gnedigists gefaln und darmit zufriden gewest, zu welichen ich mit helfen verferdigen.

Dieweil dan mein lieber vatter, wie vor im anfang gmelt, auf irer Römisch kais. maj. Ferdinando anno 62. jar ersuechen hieher und vorthen in des hochlobliche haus Osterreich kaüserliche arbeiten, desgleichen der furstlich durchlaucht als ain besoldter diener umb zue arbeiten gewest, obwol er unterdesen, so zu ir furstlich durchlaucht von andern künigen und fürsten dern legaten und abgesandte herrn worden, welche im raisen vattern arbeiten theils zu Wien und Prag auch alhie gesehen, deme nachgetrachtet, mit im gredt, da er lust, sich in dern dienst zu begeben, dergleichen ain werk machen sol, mit stattlicher besoldung und mit sonderm gnaden begabt werden, weilm aber er in irer furstlich durchlaucht dienst gewest, damaln alle menschliche nahrung in ganz ringen kauf als wol zu bekumen gwest, also er alle ander in zue- und vorgestandte oondiciones, dienstliegenhait ausgeschlagen, ir durchlaucht auch in nit weilm auslasen, also mein vatter für irer durchlaucht mit der 176 fl. jårliche gring besoldung verlieb genomen und solchs durch der gnedigen herrn der camer anno 97. jar abgeströckt, er noch 15 jar darüber glebt, dennocht in des hochloblich haus Osterreich diensten alhie biss in augusti 1612. jar in sein grueben verbliben.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. A. VII, 23.7.1623. -
Gesit. en gepublis. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p.
XC, nr. 14982.

1623, 13 September. - Die versoekskrif van Abraham Colijn word
met 'n ongunstige advies aan die aartshertog deurgestuurt.

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Die oberösterreichische Kammer übergibt die von dem Bildhauer Abraham Colin eingereichte schriftliche Bitte um Ertheilung einer Provision dem Landesfürsten mit dem Bemerken, es sei allerdings richtig, dass sein Vater Alexander Colin zu Zeiten des Kaisers Ferdinand I. und des Erzherzogs Ferdinand „sowol alhie als an anderen orten vil schöne, kunstliche pilahauerarbeiten verricht und darzue seinen sohn Abraham gebraucht“ habe; da ihm aber diese Arbeiten „wohl vergnügt und bezahlt“ wor-

den seien und es bisher nicht üblich sei, solchen Personen eine Provision zu geben, glaube sie, dass namentlich in Berücksichtigung der Noth der Kammer der Erzherzog den Bittsteller mit seinem Begehren gnädigst abweisen lassen möge.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Missiven an Hof, 1623, fo 397. Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XCV, nr. 14986.

852

1624, 1 April. - Abraham Colijn versoek om uitbetaling van die rente op die kapitaal wat by die soutmakery in Solbad Hall berus. 1)

Inhoud van die stuk volgens von Schönherr : Der Salzmaier in Hall erhält von der oberösterreichischen Kammer den Auftrag, dem Abraham Colin auf dessen Bitte von seinem beim Pfannhausamte in Hall liegenden Capitale per 1500 Gulden die halbjährigen Zinsen zu bezahlen.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Kopialbuch : Gemeine Missiven 1624, fo 594. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. XCVI, nr. 15003.

853

1626, 30 Januarie. - Beeldhouer Romaan de Vleeschouwer ontvang 10 guldens 10 kreutzer vir wasbeelde vir die kerskrip van die Hofkirche.

Inhoud volgens von Schönherr : Roman Flieschauer, Bildhauer in Innsbruck, welcher für die Weihnachtskrippe in der Kirche zum heil. Kreuz die hiezu gehörigen Figuren in Wachs bossirt habe, erhält von der oberösterreichischen Kamer 10 Gulden 10 Kreuzer ausbezahlt.

Landesregierungsarchiv, Innsbruck. Raitbuch 1626, fo 297 en 304, 30.1.1626. - Gesit. deur von Schönherr in JAK, dl. 17, 1896. p. CIV, nr. 15089.

1) Kyk dok. nrs. 793 en 794.
